HIERONYMI

CARDANI

MEDIOLANENSIS

PHILOSOPHI AC MEDICI

CELEBERRIMI

OPERUM

TOMUS DECIMUS;

QUO CONTINENTUR

OPUSCULA MISCELLANEA

Ex Fragmentis & Paralipomenis.

CONTENTORUM HUIUS TOMI SERIEM
Index Titulorum exhibet.

NUNC PRIMUM EX AUTHORIS MANUSCRIPTIS PRODEUNT.

LUGDUNI,
Sumptibus IOANNIS ANTONII HUGUETAN,
& MARCI ANTONII RAVAUD.

M. DC. LXIII.

CUM PRIVILEGIO REGIS.

INDEX
Librorum, Tractatuum, & Capitum Tomi Decimi.

I.

De Arcano Æternitatis.

II.

Politices seu moralium.

III.

Elementa Græca.

IV.

De Inuentione.

V.

VI.

De Musica.

VII.

Artis Arithmeticæ Tractatus de integris.

VIII.

IX.

X.

XI.

XII.

XIII.

PARALIPOMENA.

LIBER I.

De humanis ciuilibus successionibus

2. Cur

LIBER II.

De humana perfectione.

LIBER III.

Περὶ θαυμαστῶν.

LIBER IV.

De dubiis naturalibus.

LIBER V.

De rebus factis raris & artificiis.

LIBER VI.

De humana compositione naturalium.

LIBER VII.

De mirabilibus morbis & symptomatibus.

LIBER VIII.

De astrorum & temporum ratione & diuisionibus.

LIBER IX.

De Mathematicis quæsitis.

11. De

LIBER XVIII.

De Sapiente.

HIERONY

HIERONYMI CARDANI, DE ARCANIS ÆTERNITATIS. TRACTATVS.

CAPVT I.

Quænam supponere oporteat.

PRIMVM igitur scire oportet an omnia scire contingat? vt Peripatetici: an nihil? vt Pyrrhonici: an quædam sic, quædam non? quemadmodum Academici. Deinde an cognoscere? qualisque sit hæc nostra cognitio. Quòd igitur primùm nihil contingat scire manifestum est, quoniam hominum cognitio diuinâ inferior est, hi verò sciunt, non igitur nos scimus? Præterea neque vnus, neque plures, neque omnes: vnus quidem quoniam quasi vnus Deus esset, & propter temporis breuitatem; nam qui vnum scit, verè plura etiam scit, & qui plura, omnia, at omnia scire vnum hominem est absurdissimum, neque igitur plura, neque vnum. Plures verò aut omnes non possunt maiorem habere perfectionem eo, qui inter illos est perfectissimus nihil igitur sciri ab hominibus dicendum est. Quædam verò sciri, quædam non, non obscurum est, velut in mathematicis theorematibus ac problematibus, quædam magis scimus quibusdam aliis, cum alia penitus ignoremus, quædam igitur est scientia, & quædam non. At verò etiam omnia sciri perspicuum est, cum humanum genus quasi sphæra quædam sit, quâ seu per circulos (1) spatium reuolutionis ac restitutionis diuidatur, vt Platonici affirmant, seu (2) tota vno perpetuo cursu concludatur, partibus finiens reuolutiones, vt Peripatetici, constat omnia scire, cum Sphærarum proprium sit absolutas esse: atque eò magis quòd perpetuum accipiat incrementum. Itaque constat & omnia sciri ab humano genere, & nihil, & quædam sic, quædam autem non. Quomodo igitur istud contingat, ex suppositis accipere decet. Nam si omnia sciuntur ab vniuerso humano genere, necesse est, quandoquidem non totum simul est, sed quasi punctum in æternitate, vel portio exigua in toto circuitu, exiguam partem cognitam esse: itaque quædam sciuntur, quædam autem non. Accedit, quod quæ sciuntur, aut sensu, aut ex principiis aut à scriptis aliorum habentur, porrò sensus non potest tot rebus sufficere, principia verò innumerabilibus modis miscentur, scripta intereunt successione temporum, antequam summam perfectionem attingant: non igitur omnia sciuntur sed quædam, quia omnia ab humano genere sciri demonstrauimus, pars igitur à parte. Verùm & nihil scimus seu ad magnitudinem rerum, si sint infinitæ, aut aliquid vnum principium tale, seu ad veram scientiam sermo referatur. Itaque constat, quomodo & quæ liceat scire & quæ non.

Cognitio verè non omnium est; quot enim pisces, lapides, formicæ sunt, quas nemo cognouit? subterfugiunt quam plurima nostros sensus cognitionémque, quæ ex sensibus habentur. Nemini enim dubium est ea quæ subijciuntur sensui, quoniam potentiâ vel potestate quâdam comprehenduntur, in diuisione materiæ ad infinitum progredi, vnde hoc totum cognosci nequit, imò ne minima pars: maior tamen

tamen est cognitio quàm scientia, quoniam cognitio est de multis, scientia autem de paucis: cognitio de subiectis sensibilibus, scientia de remotis, aut ex his quæ ex illis. Cognitio verò hæc & in rebus naturalibus & faciendis agendisque versatur. Eorundem enim ferme cognitio est & scientia quædam, aut in diuersis hominibus aut temporibus. Plurimorum igitur est cognitio, cum ad ea quæ sciuntur, sermo transfertur, paucorum cum ad ea quæ cognosci possunt, similiter & in perfectione: Etenim ad hominem collata maior est cognitio quàm scientia, simpliciter autem scientia quàm cognitio. Quod enim scitur, magis notum est, quàm quod cognoscitur, quod tamen cognoscitur, melius cognoscitur quàm sciatur quod scitur, quoniam scientia in nobis minus perfecta est. Opus est igitur scire, quænam sit hæc cognitio in nobis, & quot sint genera eorum quæ sciuntur, sed hoc posterius.

Primùm igitur quædam cognoscimus vt stirpes trahentes quod conueniens est, repellentes quod est noxium, atque hoc solum cognitionis genus, quòd citra nostram cognitionem fit, nec toti homini communicatur, prætermittetur. Secundum est habitus in membris, velut de his qui lyram pulsant citra omnem cogitationem. Est præterea cognitio sensitiua exterior. Inde quoddam iudicium de his, quæ sentiuntur, quod ad animam pertinet. Quintum genus est eorum quæ imaginantur. Sextum eorum quæ recordamur. Septimum eorum quæ cogitamus & sapimus. Octauum eorum, quæ omnibus his comprehendimus, quod frequentissimum & præstantissimum est in humano genere. Vltimum quod sapimus, atque id quasi commune cum superis: verùm hæc vltima cognitio tantò deficit à perfectissima, quantò præcedens in hominibus est absolutissima. Videtur autem pollere in Regibus, & his qui Regibus consulunt, hæc autem in his, quos vocamus sapientes. Sunt autem quasi similes, & ob id familiaritas & admiratio inter vtrumque genus intercedit: non tamen sunt affines, sed vt exuperant in alterutro genere, ita in reliquis deficiunt. Atque hi sunt apices humanæ cognitionis.

CAPVT II.

Quæ sint genera & quot eorum quæ sciuntur & cognoscuntur.

EOrum quæ cognoscimus octo sunt genera: quædam enim tanquam sint aut fuerint, quæ tamen neque sunt, aut fuerunt, neque forsan esse possunt: sed cognitio hæc non rei quæ nulla prorsus est, aut fuit, aut futura est, sed fabulæ ac narrationi assimilatur: velut sunt ea quæ à Poëtis recitantur tam Græcis quàm Latinis, atque etiam multò magis Italicis. Quædam non sunt, fuêre tamen aut futura sunt, velut in historiis ac consilio decreta aut narrata, in quibus difficultas exoritur, an hæc à prioribus deuenerant? tam parùm firmitatis est in hominum studiis. Quædam sunt, sed non ita sunt, vt permansura videantur, veluti cognitio hominum & canum præsentium, quæ cum rebus ipsis intermoritur, aut in aliud genus mutatur. Quædam verò sunt & obnoxia interitui; at intellectus ea separat, vt opus suum esse videantur, velut mathematica, numeri, mensuræque ac talia: intereunt enim subiecta, sed intellectus dum ea à subiectis separat, immortalia reddit. Nec est vlla operatio intellectui magis propria quàm hæc. Post sunt dubia & obscura, & si quid his simile est, quorum nondum perfecta cognitio est, & an sint. Cum enim in medio quasi sint, dubium est maximè de mediis an sint, de aliis autem scilicet extremis quid sint. Extrema enim esse facilè est demonstrare, non media: quoniam ea plura esse possunt & pauciora. At quid sint facilius est dijudicare in mediis quàm in extremis. Sexto loco habentur naturalia, quæ mutantur, & perpetua quasi sunt in toto ac substantia suà, vnde horum causam Platonici Ideas commenti sunt. Atque hæc huc usque est quasi perfectio humanæ scientiæ: ita dicimus adamantem maximè splendere, & canem esse docilem, & bouem terreæ naturæ; nam cum æterna hæc sint, & substantiæ veræ scientiam faciant, amplam verò de se præbent cognitionem propter conjunctionem quam habent cum sensibus. Post sunt substantiæ magis immutabiles ac synceræ, quæ tamen corporea sunt, quæ quantò magis sciri possunt, eò minus sciuntur. Vltimò quæ substantià carent corporeâ, vt mentes, & quod mente omni melius est atque nobilius, de quo plura cognoscimus; quoniam in extremo bonorum non solùm propter se, sed & propter alios positus est: atque hæc ita se habent. Cæterùm illud dubitatione dignum occurrit, scilicet an cognitio, in qua multæ diuersæque opiniones versantur, cognitio aliqua sit? nam de scientia quòd non sit, haud dubium est: videntur enim pleraque esse nunc quæ à Peripateticis dicuntur, vocantúrque contentiones, veluti an cœlum habeat materiam, an elementum mouetur à suâ forma, an elementa sint in mixto completa, an imminuta, an solæ qualitates. Et generaliter omnia placita illorum, nisi pauca admodum, in quibus dum omnes consentiunt, omnes errant: velut de numero elementorum & eorum natura. Videtur enim mihi quòd hæc cognitio nulla prorsus sit: nam omnis cognitio vera esse debet, vera siquidem est, cum vel rebus ipsis congruit, vel narrationi de eis velut in fabulosis ac fictis dictum est. Constat igitur, cum tales opiniones neutri congruant, non esse cognitiones, nisi vt referuntur, veluti quod fatum non esse est Alexandri opinio, non autem simpliciter cognitio vlla.

CAPVT

CAPVT III.

De modis quibus homines cognoſcant abdita & de Afflatus generibus.

NVper diximus quot modis cognoſcamus, nunc vero dicendum eſt de modis quibus in cognitionem eorum quæ abdita ſunt, poſſumus deuenire; poſterius verò ſeorſúmque futurorum. Cum igitur firma omnis cognitio noſtra triplex ſit, aut à principiis animæ ab initio inditis, aut à ſenſibus atque ratione, quæ nos longius abducit, aut afflatu, cum manifeſtè cognoſcimus nos admoneri diuinitus. Afflatum per ſomnum non ſuſceperim ad decernenda ea quæ perpetua ſunt; tametſi enim vera dicerentur, pro tanto teſtimonio non ſufficerent. Sunt autem afflatus veri genera quatuor: aut enim nihil videntes aut audientes, de rebus magnis verè pronuntiamus vt Dauid, qui multa & maxima arcana pſalendo reuelauit, aut videndo aliquid, vt Hieremias, cum ollam ſuccenſam ex Aquilone vidit, intellexítque Hieroſolymam à Babyloniis concremandam, aut cum vox ipſa auditur intelligitúrque nihil tamen videtur, vt cum ex igne vocem audiuit populus Iudæorum, & Moſes ex rubo. Deut. 4. Aut cum vtrumque contingit veluti Petro in caſa Cornelij centurionis. Quibus verò in caſibus ſint recipienda ſuo loco dicetur. At verò quæ ex ſenſibus cognitio habetur, à ſenſibilium cognitione ſuſcipit incrementum, propterea temporum ſucceſſionibus augetur. Eſt & tertium genus, quod à principiorum notitia pendet, hoc autem maximè in Mathematicis vtimur: quod verò maximè congruit, eſt mixtum genus ex ſecundo tertióque modo: cum profundiſſimis certíſque rationibus in naturæ penitiora principia tanquam causas venimus, atque ex his ſucceſſus & varietates rerum effectuúmque coniectamur; adeò firmiter, vt quæ ab his cognita fuerint, parùm abſint à certiſſimis atque verè demonſtratis, hancque notitiam euentus rerum ipſarum conſequatur. Fit autem maximè hæc cognitio ex diuiſione comparatione ac ſeparatione, vt eas eſſe cauſas rerum arbitremur communes, quæ omnibus conueniunt: propriorum autem proprias, vt contrariorum contrarias ſimilium ſimiles. Sunt igitur modi quatuor principales: aut enim in reliquo reliquum eſt, quo pacto naturam multorum animalium venamur, duo ſupponentes, alterum vt quæ fieri poſſunt ac iungi, ab aliis ſeparemus, reliquum vt naturam ſaltem temporum ſucceſſione omnem numerum abſoluere credamus. Secundum modum in communi ratione collocabimus communium, propriorum autem in propriis. Tertium vt à ſimilibus ad ſimilia tranſeamus, idque ſi ſenſim fiat, tutò fiet. Quartum vt à contrariis in contraria: neque magnum videtur periculum, niſi quis in hiſtoria fallatur aut iudicio: Sic enim ſolemus eam vim appellare, quæ in nobis ex omnibus animi ac mentis viribus conſtat, hic autem peculiariter aliquâ forſan maiore virtute opus erit. Quæ igitur per reuelationem probabuntur, ita erunt, vt à veridicis nec gloriæ captandæ ſtudioſis referantur: ipſi verò viderint aut audierint, non vidiſſe aut audiuiſſe videantur: nam aliud eſt videri ſibi hoc, aliud exiſtimare ſe videre, nam hoc genus cognitionis cum nulla firmitate coniunctum eſt. Præterea, vt multa ex his quæ dixerint, ſucceſſus comprobet, nihil verò falſi reperiatur in illis. Sola enim macula vel exigua arguit diuinum non eſſe quod profertur.

CAPVT IV.

Initium diſputationis aduerſus Philoſophos.

SI quis ergo à me quærat, quæ cauſa ſit huius diſſenſionis, vnam dicemus eſſe ſcilicet partium ambitionem. Ariſtoteles vir ſuâ ætate, doctiſſimus, & præclari ingenij atque iudicij; ſed longè ambitioſior, hominis conditionem vltra quam par eſſet, extulit, adeò vt nos quoque Deo ſimiles efficeret. Hunc ſecutus Auerroës in hæc verba prorupit: Niſi eſſet humanus intellectus, fruſtra eſſent mentes illæ cæleſtes: o abſurdam & ambitioſiſſimam vocem Philoſophóque indignam! nam ſi fruſtra intelligit futuras illas mentes, quia violaretur ordo vniuerſi, diuina ſapientia manca & imperfecta foret, veriſſima hæc eſt ſententia, ſed à propoſito aliena, quandoquidem, etiamſi ſcarabæorum genus deficeret aut murium, non eſſet munus diuinæ ſapientiæ perfectum. Hoc enim Dei proprium eſt atque illi vnum, omnia optimè eſſe conſtituta, nec quicquam deeſſe. Quod ſi peculiari ratione hoc intelligatur de hominibus, non ſecus eſt ac ſi dicat, cœlum fruſtra eſſe, ſi crabrones aut illis viliores muſcioli deficiant. Cauſa igitur tantæ temeritatis eſt ambitio: at nos qui tenuitatem conditionis noſtrámque ignorantiam agnoſcimus, in hos errores non incidimus: forſan id Petri conueniet ſic exiſtimantibus. Deus humilibus dat gratiam & ſuperbis reſiſtit: & id B. Maximi; Via ad cognitionem perducens, eſt affectuum priuatio & humilitas, ſine quibus nemo Deum videbit; Et illud Marci Eremitæ, Os humilia ſentientis loquitur veritatem. Quid (quod & aliàs dicemus) nonne ob hoc Sapientiſſimus Socrates æſtimatus eſt, quod ſolus ſciret ſe nihil ſcire? Sed perſuaſionibus omiſſis veniamus ad demonſtrationes. Quid ſciemus aliud qui noſmet ignoramus? neque enim quicquam propius aut certius

certius vel magis intimum nobis,quàm animus noster, & nostra essentia, quæ tamen nobis prorsus sunt incognita. Cuias enim hæc mens nostra est? Quid est? Quomodo corpori affixa? cur modò florens, modò stupida? Quodnam in nobis principium? si omnia nostra nobis occulta sunt, aliena quomodo erunt notiora? An forsan quod dici solet, aliena prospiciens sua ignorat. Vnum scimus iu mundo nos esse & nunc, quomodo & cur, quis vnquam ausus est dicere? Fuit egregius vir Aristoteles, sed cum in manifestis & facilioribus deceptus sit, quam fidem aduersus fidem de obscurioribus faciet? Illud verò eos manifestè confutat, quòd hoc vnum genus sciendi nostrum esse credunt, cum multi sint alij longè nobiliores, quorum nos omninò sumus ignari: neque enim dæmonum aut cœlestium intellectuum scientiæ participes esse possumus. Et quod multò maius est & incredibile, verumtamen, si nos superi aut dæmones docere conarentur non plus possent quàm homo canem tractare, Rempubl: aut Dialecticam. Vnusquisque tamen sibi suopte ingenio perfectus videtur, cùm tamen imperitissimus sit: nec solo vno ordine sed tribus saltem, dæmonum, mentis cœlestis & Supremæ. Id autem manifestè ex hoc patet, quòd Deus eorum quæ fecit notitiam huiusmodi cum ratione quâdã excogitatæ videantur; ni forsan fortuito velut Epicuræus peracta omnia credas, inuentámq; post factum ipsum rationem, vt res ipsæ seruarentur, quæ seruari possent, quod alibi falsum esse docebitur. Cum igitur neque exiguæ paleæ scientiam habeamus, quid est, quod credamus nos quicquam scire? Cœli motum qualis sit, scimus, sensu docente, & inuictâ maiorũ nostrorũ pertinacia: & quanquã is ad nos pertinere posset dici haud immeritò, nemo, tamen quomodo fiat hucusque potuit assequi. Sunt scientiæ aliæ, alijq; modi intelligendi ab hoc nostro omninò differentes, atque velut corpus vmbra, veriores, solidiores, firmiores, aliáq; rursus principia, quæ nos nullâ ratione possumus percipere. Meditamur mathematica, numeros mensurásque: cæterorum nihil vsque adeò compertum est, vt nos dormientes illos vigilantes appellare non debeamus, si modò sensui subiecta excipiamus. Vnicum est nobis pro disciplinis naturalibus principium, scilicet quod similis à simili fit, contrariũ autem refugiunt omnia, quod vnum tot partibus atque modis oblæsum est ac vitiatum, vt non satis tutò illi fidere possimus. Quare haud mirũ est tot falsis suppositis principiis, atque tam paucis veris ac integris, absurda plurima sequi: cumque animus hic noster totus corpori sit immersus, rerum incorporearum, quæ etiam corporum sunt principia, ignarus necessariò erit.

Cur igitur nobis Aristotelis authoritatem obijciunt, quasi demonstrare soleat, quæ falsa sint, aut falsò illi ascribantur, vt neque legibus, nec probis viris vlla sit fides. Fuit hypothesis illa abominanda falsa & execrabilis, omnium malorum causa, quod sciebtia nostra cum mentium superiorum cognitione eiusdem esset generis. Alia enim sunt principia & origo atque causæ naturalium rerum, atque eædem hypothesis cognitionis & fabricationis æternorum intellectuum, solùm nos nouimus, quæ non sint, vt quod homo non est bos, non a solà hominis vi fiat, non elementum, non migret in cœlum cum corpore ipso, non sui ipsius causa, non æternus vita, non arte aut igne generari vel à putredine: sed quid est? vnde? cur? quomodo generetur? quare non sempiternus? non plus nouit quàm centrum in circulo, is qui casu collimat, aberraréque se intelligit. Itaque eius erit scientia qui nouit, quod in medio eius lineæ est, quæ alteram ad perpendiculum per æqualia secat. Sic nos de rebus ipsis prorsus nullam habemus scientiam, sed tamen videmur habere; mentes verò habent. Si igitur ita est, veritas omnibus est anteponenda. Neque impium duxerim propter illam aduersari legibus: At contra leges sentire propter falsam doctrinam est perabsurdum: propter hæc igitur alia principia constituere oportet. Sunt autem hæc: Anima humana in corpore posita substantias rerum attingere non potest, sed in illarum superficie vagatur sensuum auxilio, scrutando mensuras, actiones, similitudines ac doctrinas. Scientia verò mentis, quæ res facit, est quasi ipsa res, velut etiam in humanis scientia trigoni, quod habeat tres angulos, duobus rectis æquales, eadem ferme est ipsi veritati: vnde patet naturalem scientiam alterius generis esse à vera scientia in nobis. Cum verò fuerit aliquod infinitum, quicquid finem habet quantumcunque magnum, ab infinito illo spatio distat. Quæcunque intra certos fines sunt constituta, maiora esse, neque excedere possunt fines. Fines humanarum actionum atque substantiæ paruo interuallo distant inter se. Quo fit, vt humanæ actiones, perfectiones, gradus, exigua omnia sint: atque ob id inter ea paruum discrimen, atque inter se quasi æqualia. Nullum etiam finitum in infinitam naturam transmutari potest: quia neque in infinito tempore, cum quælibet pars infinito ab illo distet, neque finito, quoniam vna pars finitum solum interuallum superabit; momentanea igitur erit, atque ob id infinitum in indiuisibili tempore perficiatur, at in eo aliquid fieri finitum opus, est infinitæ potentiæ, igitur infinitum ab infinitò infinito. Omne finitum infiniti pars est, hoc enim singula perscrutando sic se habere comperitur: infiniti igitur finitum potentia pars est. Cum verò necesse sit aut finitum aut infinitum verè tantùm esse, nec non possit infinitum minus verè esse quàm finitum, nec totum quã pars, quæ finita sunt, non verè erunt, sed potentiã tantùm. Quô fit, vt nostra hæc vita ad eum quæ verè est, nullo modo propè accedat, non appropinquet,

appropinquet, nulla proportio, nullaque ſimilitudo. Aliquod eſſe infinitum, ſaltem ſucceſſione:nam vbi omnia finiantur,etiam ſublato ſubiecto id manet propter quod mutatur, vel ſaltem ratio mutationis, niſi finirentur prorſus omnia, at iam finita fuiſſent, non ergo eſſent. Quod ſi cœperunt, non finita ſuit ratio, propter quam cœperant; aliquid igitur perpetuum eſt ac æternum. Quicquid à finito comprehenditur,finitum eſt, nam comprehenſio proportione quâdam fit:infiniti autem ad finitum nulla eſt proportio. Oculus non comprehendit lucem Solis, ſed partem luminis eius. Non omnia quæ à finito comprehendi nequeunt ſunt infinita,nam crabro non comprehendit perfectionem cuniculi, nec tamen cuniculus eſt infinitus. Omnis perfectio finita potentiâ, diuidi poteſt in partes infinitas. Scientia eſt per cauſas.Cauſæ verò in vnum rediguntur,inde incerta noſtra cognitio, quæ ſi ab vno ad multa deſcendere poſſet, confuſionem vitaret.Quæ ſciuntur multò plura ſunt, quàm propter quæ ſciuntur.

CAPVT V.

Deum eſſe Infinitum & Trinum.

CÆterum Deum vi atque poteſtate infinitum eſſe,& quonam pacto quæ ab eo producuntur, etſi non ſint infinita,infinito tamen interuallo ab eo numero diſtet,dicere nunc aggredior. Etenim æternum illum eſſe,nemo negat, quod etſi negare quis audeat, ab alio factum eſſe conſtat: ideóque qui fecit genuitue, iam ſi ipſe ab æterno fuit, is eſt Deus. Si autem perpetuâ generatione Dij fiunt, erit generatio æterna ipſa atque conſtantis illius ordinis author quiſpiam æternus, quem conſtat Deum eſſe & appellari debere. Si ergo æternus eſt Deus,erit etiam poteſtate infinitus:nam cum videamus ſingula quæ diutius durant eſſe robuſtiora,& quæ duobus diebus duplo magis quàm quæ vno: nec videre liceat diuturna admodum debilia,vt elephantem, camelos, homines,nec vllum imbecille diuturnum, muſcum vermem murem, conſtat iuxta rationem diuturnitatis robur etiam naturæ & rerum augeri. Si ergo æternum eſt per ſe aliquid, & infinitum eſſe neceſſe eſt : nam propoſito robore, quantocumque illud vel mille annis, vel decem mille annis reſpondebit,aut alicui certo numero : ſi igitur millies mille annis commenſuratum erit ephemero; eadem eſt ratio vitæ vnius diei,ac mille millium annorum. Sicut ergo perabſurdum eſt dicere ephemerum poſſe eſſe æternum, ita Deum illum qui vim habet proportione reſpondentem vitæ millies mille annorum. At hoc non nobis adeò perabſurdum videbitur, quoniam non ſimul hanc & illam vno intuitu aſpicere poſſumus : liquet ergo infinitæ & conſtanti per ſe vitæ deberi infinitum robur. Verùm Ariſtoteles vt hanc demonſtrationem fugeret, in fine Octau.Phyſicorum dixit demonſtrationem hanc in his virtutibus tenere ſolùm, quæ in materia ſunt, Deum autem in materia non eſſe. Et vt fidem dicto faceret, demonſtrationem ad abſurdum retorſit,vt ex eo quod nos probare intendimus tanquam abſurdo id conuinceret,cuius oppoſito admiſſo Deũ eſſe infinitum oſtendebatur. Verùm ſi non eſt Deus infinitus,cœlum tamen infinitum eſt,vis ergo illa,quâ recipitur,quâ æternum eſt cœlum, eâdem ratione, quod per modum infiniti recipiatur,palam eſt:eſt enim in cœlo vt anima in elephante, infinita eſt ergo illa virtus.

Secunda ratio æternum eſt neceſſarium,& neceſſarium non poteſt aliter ſe habere,nec cogitatione ipſâ variari : cum igitur Deus neceſſarium ſit Ens ipſáq; neceſſitas, erit etiam infinitus:ſolũ enim infinitum poteſt eſſe neceſſitas : nam ſi meta aliqua definitur, maius eſſe poterat,ad quam ſe habeat ſecus ſe habere,quod per ſe eſt neceſſarium.

Tertia ratio eſt,quod cum non ſit pars in æternitate, ſed totum Indiuiſum totũ illud cum in indiuiduo ſit infinitum redditur, quemadmodũ & calor ignis & ſubſtantia, ſi in punctum redigi poſſent,infinita redderentur, quod ex vi bellicorum tormẽtorum apparet : ita quicquid in indiuiduo eſt infinitum fit. Deus autem cum indiuiduus ſit, & infinitum etiam poteſtate totum ſimul contineat,vitâ,ſcientiâ,amore,liquetDeum eſſe poteſtate infinitũ, ſi igni,& aliis rebus maiorẽ quàm Deo vim tribuere nolumus.

Quarta quod ſi metam habet & menſurã,quibus vis eius definiatur:quærẽda quid illum ſic contraxit ac definiuit?Quodcũque fuerit illo fuiſſe maius neceſſe eſt,ſed ſi nihil?natura igitur perfectior eſſe non potuit? perfectius autem Deo quærere abſurdiſſimum eſt. Si autem ea in menſura perfectiſſimus eſt, cur eâ menſurâ, cum duplo maior cogitatione inueniri poſſit, vltimæ perfectioni ſatisfecit?

Propter hæc nemo qui ſapiat Deum fine aſtrinxit, ſed neque finitũ neque infinitum eſſe dixerunt, quòd hæc quantitati conueniant, Deus autem quantitatis eſt expers. Verùm ego nõ ea quæro quæ non ſunt,ſed quæ ſunt:nam ſi infinitũ perpetuitate eſſe conſtat,quia nunquã finẽ ſit habiturus,eâdẽ ratione dicã infinitũ eſſe,quoniã omnem ſi qua eſſet,poſſet mouere magnitudinem.At dicunt non niſi hoc cœlũ atque hac ſub celeritate?ſed ſi non maius nec celerius, igitur cœlum reſiſtit circumductioni aliter vt in rotis videmus, ſequitur motus voluntatem non robur, tum maximè quod vis quæ mouet,nõ vt externa vis eſt. Si igitur Deus eſt infinitus,mens quę cuncta cognoſcit infinita eſt,tum quia ipſũ cognoſcit Deũ,tum quia infinita,quæ in æternitate ſunt, quamobrem & ipſa mens infinita eſt. Sed & amor quo cognita diligit, pari ratione eſt infinitus, at infinita non poſſunt eſſe plura, totum enim eſt infinitum, igitur Bonum atque Deus ſunt poteſtas

& mens & amor nec tres Dij vt Plotinus existimat. Qui ergo hos separare nititur, necesse est vt singulos fine circumscribat atque in mille absurda incidat. Hi ergo tres cogitatione ac vi vnúsque Deus: vanum enim est Bonum summum esse, nec quicquam intelligere, aut intelligentem non amare, sed alio indigere, animam cunctorum generant, quæ infinita est potestate: non tamen infinita est, quoniam à Deo pendet, tametsi adhuc collecta sit, quamobrem æterna non est: esset enim infinita, sed à Deo recipit vnitatem, intellectu autem ordinat cuncta & amore custodit.

Multipliciter ergo nos fallit ratio Aristotelis, quòd si Deus esset infinitæ virtutis in momento indiuiduo moueret, nam primum cum non totis viribus moueat: quis enim illum adigere potest, vt id agat, quod nec equi aut canes nedum homines faciunt: liber est Deus, quis enim illum, vt infra docebimus, cogere potest? Deinde motus ille, qui statim ad idem redit, non est motus, sed quies, Deus autem nihil facit absurdum....... Videtur autem hæc trina effigies defluxisse ex Deo in singula vel etiam minima: Mens enim nostra corpus nostrum agit potestate intelligit ac vult. Animalium quoque animæ corpora sua agunt & cognoscunt quæ sensibus percipiunt & generant sui simillima & illa diligunt. Plantæ etiam animam habent, quibus reguntur & quod necessarium est trahunt quamuis omninò sensibus orbatæ, & semina prolémque generant: manifestum est ergo hanc vim triplicem atque indiuisam vt Trinitatis insigne ad minima vsque defluere. Quin & quæ simile generare nequeunt; aliquid tamen generant vt muscæ & papiliones.

Cæterum vt vnus est Deus, Anima mundi quæ sine Deo intelligi non potest bini naturam efficit, ac generando vitas super cœlestes generat & multitudinem: has quòd sint atque à metus officio abiunctæ docuit (Aristoteles) dicens: extra cœlum non esse locum nec vacuum, nec corpus nec tempus, sed animalia quæ optimam vitam agāt. Absurdum autem fuerit eas omnes ibi cogi, & à suis propriis orbibus segregari, & tamen illos mouere? Quinimo quæ mouent orbibus ipsis insunt, ac quasi cor cœli statuunt lineam quandam, quæ mediam signiferi lineam diuidit, atque ea velocissimè circumagitur, vt ipsa signiferi media solis via est. Indicio verò est à superiore cœlo cuncta influi, ad nutúmque animæ mundi omnia moueri, non solùm consensus ille omnium syderum cum sole & solis cum supremo orbe: sed quod circulus ille, qui quasi orbis est, non idem manet, sed è regione superioris orbis vim recipit, & totum orbem quasi mutatus agit. Quas ergo animas pro orbium motibus numerat, eas censeas de quibus ob motum nulla est dubitatio, nam exteriores illas numerare velle, cum ratio non attingat, impudentis fuerit. Has tamen Dionysius in nouem ordines digessit Platonicis rationibus & B. Pauli visionibus innixus.

Sunt & in his ordinibus naturæ septem: prima est simpliciter infiniti seu Dei, quoniam per se æternus est: est postmodum infinitum anima cunctorum seu vitarum quæ vnitatem dissoluit, & Anima mundi, quæ vna iam est ex pluribus & æterna alieno munere, & Anima quæ mundum mouet iam explicata æternitate finita superiore autem infinita: sed non habet substantiam ante, dum enim gignitur explicatur, vt sit quartus ordo: nam neque per se est nec vna nec æternitas, sed æterna successione: in tempore enim mouet, & suam reuolutam æternitatem quam à mundi accipit mouendo explicat. Quò fit vt cæteræ quæ orbes mouent, ab hac partim partim à mundi anima generentur, siquidem à motrice cum sit, nondum facta est: inferior enim esset quarto ordine. At verò nondum ad singularia peruentum est: ab vltima ergo harum gignuntur animæ, quæ in singula diuiduntur heroicæ, mentes sensiles, & communis sensilis, & quia viuunt omnia & Elementorum, quæ non solùm diuiditur in singula sed etiam in partes, atque ideo in sexto ordine cum anima communi atque vitali qualis plantarum collocatur: nam & partes terræ descendunt, & partes Salicis viuunt & germinant & partes vermis viuunt, sed ambæ non generant. Vltimo loco est anima in materia concepta quæ eiusdem est generis vt sua quam Plato Ideam vocat, nos vitam, atque ideo æternitati coniuncta. Nam idem opus habet, corrumpitur tamen hoc non idea: idque factum est summo artificio, vt à prima æternitate ad vltimum quod corrumpitur colligatis rationibus atque coniunctis descenderemus. Sic ergo statuemus primum Æternum per se vnū indiuiduum & coniunctum, Deus: Anima vitarum secundum Æternum vnum indiuiduum coniunctum non per se: Tertium autem Anima mundi Æternum indiuiduum coniunctum non vnum, quia è pluribus vnum, est enim vltima vitarum, succedit anima Mundúsque Indiuiduum coniunctum sed non æternum, verā explicatā Æternitate vnáque è pluribus quæ quarto loco est. Quintò mens & anima in explicata æternitate nec indiuidua, sed quæ diuiduntur in singula coniuncta tamen, atque vt dixi in æternitate non æterna: ideóque iuncta corporibus defluxum temporis percipiunr, ipsa tamen sunt supra tempus & ordine quarto coniuncta. Sexto loco animæ elementorum & plantarum & animalium fœdorum neque indiuiduæ nec coniunctæ: elementorum autem ita separatæ, vt nec diuiduæ sint, neque enim hoc vnum constituunt, sed potentia solùm distinguuntur, aliter infinitum parerent. Extra omnem Æternitatem sunt singula quæque quæ hic sunt, superiore parte æternitati quæ actu est coniuncta, inferiora autem potentia æternæ materiæ primæ quam vocant Hylen, atque in horum medio constant, ipsa tamen non æter-

na

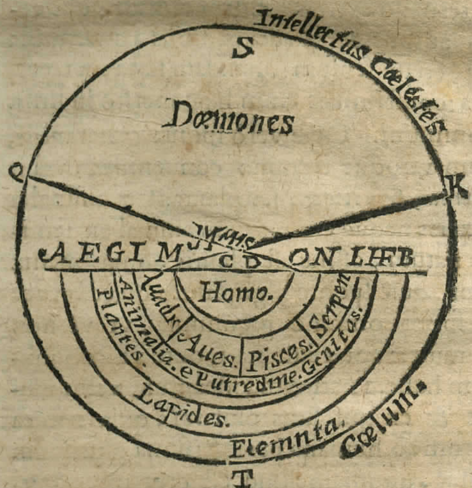
na quoniam ab inferiore parte actus deest, à superiore iam sunt absoluta: atque hæc non solùm in non coniunctis sed etiam in his quæ indiuidua non sunt: ergo Heroes moriuntur.

Manifestum est ergo ex his inter æterna & mortalia media esse non vita, hoc enim absurdum est, sed naturæ ordine multisque modis: nec ob eam mixtionem repugnat mortalibus & immortalibus quædam esse communia, velut cognoscere ob partem quæ immortalis est. Nihil enim cognoscit quod immortale non est, aut imaginem immortalis non continet: actus enim est cognitio, omnis autem actus à Deo vt omnis potentia à prima materia. Ob id sanè partim rectè partim non Empedocles statuit concordiam & amorem tum discordiam principia rerum: vbi enim potentia actui computatur, vita fit, vbi dissidet dissoluitur, nam actus omnis vita est aut ex vita. Ob id Aristoteles rectè animam appellauit actum: actus enim substantiæ omnis vita est. An verò ipse actus verè inesset animæ, ne in Platonis sententiam de omnium animarum immortalitate inuitus descendere cogeretur, quia actus vita est, & vita mori non potest, dubium reliquit: igitur anima si est actus immortalis est, si ab actu non est necesse. Sicut lux solis & lumen ambo eiusdem sunt, sed lux æterna, lumen autem non: est enim non actus sed actus similitudo. Mens ergo quia seipsam cognoscit actus est & non similitudo, ideo de illa quòd Æterna foret Aristoteles sententiam ferre non dubitauit, licet multi hæc principia non intelligentes velut in tenebris circa illius sententiam palpitent.

CAPVT VI.

Species rerum quæ & quot & de Mundi ordine.

CVm naturam omnem viuentium atque superiorem distribuere voluerimus, ad imitationem corporum etiam deductâ ratione faciemus; Constituemus igitur rectam A B & facto C medio eius describemus semicirculum viuentium, cuius terminus est peripheria, & super idem centrum describemus E F semicirculum, ita quod spacia omnia sint æqualia, quæ inter circulos continentur, sunt autem quinq; erit igitur spacium MO æquale IMOL, quare si C M ponatur septem erit, C I decem ferme. Et si C R est quatuor erit C G ferme quinque. Et si C G est sex erit C E septem ferme, & rursus positâ C E septem erit C A octo. Posita ergo C M duo erit C A septem, id est latus quinquaginta & C E quinque cum besse C G quatuor, cum quadrante C I duo cum dextante, quibus sic constitutis ponatur D punctus in A B linea distans A C centro quantum est E G. Est autem E G vnum cum quincunque tanta igitur erit D C, factóque centro describantur circuli ex G I M non ex C, itaque ex latere A C distabit vnusquisque ab A & C quantum oportet: Ex latere verò B cadet circulus G H in contactu F, & ita duo reliqui I M & M N magis distabunt ab M O ex parte B quàm A. Ergo inter circulos M N & M O relinquetur inane ex parte B, in A autem parte se contangent. Spatium igitur A E B F lapidibus dedicabimus, E G F H

plantis, G I L H animalibus sponte genitis, sed ipsum cum spacio I M L N diuidemus in quatuor æqua ex suo centro D, partémque versus A quadrupedibus, sequentem auibus, tertiam piscibus: quæ verò est versus B serpentibus dabimus. In circulo autem M O spacium hominis est: relinquitúrque solum O N M vacuum, in quo nulla natura, vt dicemus. In directo autem puncti C assumam P punctum, sed quantitas C P non determinat ob ea quæ subiungam. Describam autem super P centrum circulum secundùm quantitatem quæ non definitur, ob causam quæ adiicietur, & à finibus humanæ naturæ M & O ducentur ad P lineæ vsque ad Peripheriam circuli, súntque hæ lineæ infinitæ, sed secant circulum in Q & R. Fiunt igitur tria spacia M O P quod menti dedicat: Q P R S quod dæmonibus, P Q R T, quod est extra, P M A B O quod Elementis ascribitur. Sed pars contigua circulo interiori mixtis imperfectis tribuenda est. Partes autem extra circulum Q R S T superior quidem intellectui ac menti diuinæ, inferior cœlo. His ergo sic descriptis, ostendo hâc figurâ (non quòd res ipsæ ita sint, aut figuris constent, sed quoniam ab intellectu nostro vix aliter bene percipi possunt) repræsentare mundi ordinem, partes ac connexionem, provt etiam naturâ ipsâ constant. Primùm igitur lapidum natura angustioribus terminis distinguitur, quippe quorum differentiæ solùm ad visum & tactum pertineant, ambiunt tamen & ipsi totam rerum naturam; eúmque solidi sint, & super centro humanæ naturæ plurimùm ad corpora nostra immutanda posse videntur. Plantæ autem affines

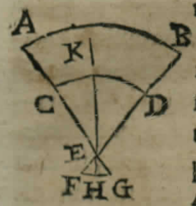
affines his quædam habent medium terminum, atque vtrique naturæ communem, velut muſcus marinus atque corallus. Cum verò pars exterior ſuper centro naturæ humanæ interior non ſit, eâ parte quâ ſubiiciuntur inani communes fiunt ſerpentibus & piſcibus. Piſcium verò latitudo inferius magis extenditur, vt ſpongiarum & oſtreorum quæ lapidibus affixa hærent, vt Gaideporoda. Natura verò plantarum, non ſolùm viſu ſed membris magis variatur quàm lapidum, maiorique interuallo extrema diſtinguuntur: vbi verò auibus & quadrupedibus contermina eſt, etiam ſenſum quendam habet vt palma: conſtituitur enim hæc meritò in lineâ communi. Quæ verò ſponte generantur, cum vtroque termino conueniunt, velut oſtrea, & vrticæ, ſeu plantas ſeu animalia dixeris neque enim vllum animal ex ſemine natum, affine eſt plantis, quia media ſunt, quæ ſponte gignuntur: quædam verò ſponte omnino gignuntur, vt vermes & muſcæ: quædam ita ſponte vt communem habere naturam videantur, velut mures & ex piſcibus plurimi, quia natura eorum ab humana perfectiſſima plurimùm diſtat, quoniam aliud eſt centrum. Mures igitur perfectorum animalium ſunt imperfectiſſimi, & imperfectorum perfectiſſimi. Poſt ſequitur animalium ex ſemine genitorum circulus, qui in quatuor æquas partes diuiditur: quadrupeda quidem, quia peripheriâ tangunt naturæ humanæ ambitum, proximiora illi ſunt velut elephanti & cercopitheci. Sequuntur aues, quæ non poſſunt vllo modo naturæ humanæ commiſceri, nec ingenio adeò præſtant, naſcunturque ex ouis, inde piſces, quorum cetacei licèt fœtus pariant, plurimùm tamen diſtant ab hominibus propter naturam elementi: latitudinem tamen æqualem cum aliis animalibus obtinent & quantò magis abſcedunt ab humanâ, tantò magis appropinquant animalium imperfectorum naturæ, ac plantarum magis. Ob id mutum genus eorum nec filiis parcentes, niſi pauci vt mugiles ac cetacei. Quoniam verò ſuper alio centro conſtituitur natura animalium, ideo in nullo exquiſitè vigere poteſt ratio & ſenſus humanus: ſed obliqua in illis ſunt quoquo modo. Serpentum verò natura in quarto loco poſita eſt, quæ cum in extremo ſit, ob inane maximum hominibus & cæteris animalibus mortifera eſt. Ob id etiam piſces, qui in illius confinibus habentur pernicioſiſſimi: velut lepores marini, ſcorpij, aranei, atque hæc omnia pro loci vicinitate. Manifeſtum eſt etiam, quod nec quadrupes, nec auis ſunt exitiales, quoniam inane ibi tenue eſt. Et quod natura animalium vno tamen in puncto humanæ iungitur, atque id eſt in animalibus quadrupedibus. Cùm verò circulus humanus ſingulis partibus reſpondeat totius ambitus viuentium omnes proprietates atque naturæ, quæ in viuentibus inueniuntur etiam in hominibus erunt. Diſtabunt etiam plurimum inter ſe homines plus quàm bellua à bellua propter longitudinem linearum C M & C O. Totum verò quod ſupra M O concluditur, extra metam mixtorum eſt, & menti tribuitur vſque ad P. Eſt autem P apex humanæ mentis, coniungiturque cum naturâ dæmonum, quæ ſuperior eſt genere. Quia tamen ſunt duo ſpatia ſupra A B & infra P Q, & P R, ideo ſunt quædam conſimilia illis & inferiora, aut quia inane eſt & hoc ſpacium. Manifeſtum eſt igitur, quod id quod habet mens vna & perfectiſſima eſt amplum in ſpacio P Q S R. Et quod quantò mens humana magis attollitur, tantò magis ſpatium Dæmonum minuitur. Et quod cum P ſit centrum circulorum omnium exteriorum incipiendo à Q S R T quod videtur humana mens omnia poſſe concipere: circulus autem ille non determinatur, quoniam eſt initium intellectuum ſupperiorum, de quibus hic non eſt ſermo. Aucto verò elementorum ſpatio, video quod neceſſe eſt naturam dæmonum augeri: amplectitur igitur hæc figura vniuerſa & genera quatuordecim, vt ſit numerus congruens conſtitutioni orbis. Quod igitur ad homines attinet, qui ſunt in extremis, belluini ſunt alij ex naturâ ferarum, alij volucrum, alij piſcium vel ſerpentum propter inanis magni propinquitatem, alij è naturâ lapidum propter ſimilitudinem centri. E naturâ animalium ſponte naſcentium, non quia intercedit natura animalium ex ſemine naſcentium media & ſunt ſuper alio centro. Serpentes verò affines ſunt ſponte naſcentibus, quia ibi vacuum eos verſus naturam illorum propellit. Omnis enim natura incumbit vni alteri vel ambabus, propter quod factum eſt, vt homo neceſſariò naturæ intellectuali incumberet, propterea magis incumbunt, qui minus ſunt prudentes, nam hi incumbunt naturæ quadrupedum, quærentes copiam rerum omnium, voluptates & gloriam. Pars verò humanæ mentis, quæ ſuprema non eſt & extrema ſpecierum animalium & plantarum iuncta ſunt his, quæ ſimilem habent dæmonibus naturam, velut per lineas A M P & P O P deſignatur.

Quomodo autem diuiduntur hæ ſpecies his terminis circumſcriptæ dubium eſt. Nam ratio ſuadet vt ſint infinitæ, primùm quia materia ex quâ fiunt diuidi poteſt infinitis modis, qui inter ſe minimè conueniunt, velut laterum quadratorum ratione & ſolidorum: atque ita ut in Arithmethicis Geometricíſque eſt demonſtratum, vt non ſolùm ſpecies in vnoquoque genere, ſed genera infinita etiam ſint. Cum ergo ſpecies ſint ſicut numeri, & materiam ipſam continui rationem habeant, liquido conſtat ſpecies viuentium eſſe infinitas, quarum quælibet latitudinem tamen habent velut ſi in linea A B ſumatur A C. A D, A E, B C, B F, atque ita in infini

infinitum non conuenientes, singulæ tamen magnam latitudinem obtinebunt, erúntque diuersæ species, quoniam assimilantur numeris iuxta Aristotelis sententiam. Aliud inditium est quoniam non solùm ex vnaquaque naturali materia, sed etiam animalia diuersâ specie generantur, vt in chartâ teste Aristotele l. 3. de naturâ Animalium cap. 32. tempore quoque alia atque alia. Sed quod torquet Aristotelem est, quoniam si species viuentium infinitæ sint; aut Deus infinitus erit, qui eas cognoscit, facitque, aut nullâ prouidentiâ fient, aut non fient quia mundus sit interiturus, omnia verò hæc ipse negat, & ipsam rerum naturam secundum hoc falsum esse ostendit. Forsan dicet non sufficere quantitatum differentiam, vt non conueniant, sed alterius requiri magnitudinem congruentem differentiæ, vt species varientur? At si ita sit, non video cur in animalibus sponte nascentibus tot modis natura variauerit, tam paucis in his quæ scientiæ proueniunt. Ostensum est autem supra species viuentium minimè esse æternas, quò fit vt altera alteri successura sit, cum mundus omnium capax esse non possit, atque hoc in his quæ semine generantur. At in aliis, quia necessariò fiunt paruis etiam temporum interuallis sibi inuicem succedunt. In humanâ autem specie quoniam generis rationem habent, forsan hoc non continget. Sed quia distinctio fit per membra & membra, numero finem habent quoniam exiguo determinantur, vt non in infinitum complexio augeri possit, constabit hanc doctrinam infinitam potentiâ solùm esse, simul autem non, nisi fateamur aliquod animal infinitis partibus constare posse, quod falsum est. Potestate igitur & naturâ infinita sunt species rerum, erunt atque fuerunt, non tamen substantiâ ac formâ distinctæ: quæcunque verò in extremis contrariis longitudine vel latitudine non communicant, contrariæ inuicem, vt orcas & Balena, lupus & agnus, eadémque ratio in singulis eiusdem speciei animalibus. Sed in hominibus manifestior, quia humana ltitudo æqualis est toti animalium. Dissidet ergo eâdem ratione homo à toto animalium genere, & ei aduersatur, velut animalia à stirpibus, hæ à lapidibus. Cæterùm cur piscium natura omnibus reliquis animalium formis coæquetur, ac etiam illas numero exsuperet, tum nata in mari plantis & lapidibus, videtur superius per figuram definitum, atque etiam imperfectè: vt verò singillatim hoc demonstretur, accipere oportet primùm id principium quod in libris de subtilitate ostensum est, scilicet tria tantùm esse eleméta, terram, aquam, & aërem: cœlum verò ipsam esse calidum, tum etiam & quæ mouentur animalia, omnéque animal moueri, quoniam cum sensu motus meritò coniungitur. Quamobrem animalia omnia quodam refrigerationis genere indigent. Nascuntur autem & in terrâ, & in aquis & in superficie terræ, quæ in aere nata conuenienter dicere possumus dicimúsque. Cum igitur restauratione & motu indigeant, à terra commodè restaurari non possunt, quoniam neque tenuis est, quæ duo ad motum & restaurationem sunt necessaria. Animal igitur nullum perfectum sub terrâ esse potest, scilicet vbi solida est, sed solùm vermes quidam & hi satis degeneres: nam talpæ & serpentes, qui sub ea latent aërea sunt animalia, quia aërem respirant & illo restaurantur. Ergo his relictis, quæ perpetuò sub terrâ sunt, quæ pauca sunt vilia & nobis ignota: etenim animalium loco metalla & lapides natura genuit, plantæ verò vtrique communes sunt scilicet terræ & aëri: quod si quis etiam aquæ dicat, meo iudicio haud aberrabit, dicemus quòd animalium vita duobus elementis constat, aëre atque aquâ. Quamobrem & omnia respirant, alterum horum manifestè occultéve & quæ in mari degunt ac fluminibus aquam non aërem præter pauca quædam. Qui verò aërem respirare aiunt, ipsius vniuersi ordinem non animaduertunt, præterquam quod absurda dicant. Aues igitur ac quadrupeda & serpentes & insecta hæc, quæ sunt apud nos omnia vnius generis esse videntur, vt contra quæ in aquis habitant, hæc enim omnia aquam aut aërem respirant. Coæqualia igitur postquam tantùm duo sunt genera animalium necesse est esse, atque ob id etiam species easdem habere, tum quia quod format ea idem est, tum vt nihil quod fieri & esse congruè posset, in alterutro deficeret. Fingamus ergo cetam ex altera parte duram, argillam autem mollem, sigilla autem plura, nonne in vtrisque eædem figuræ fient? Sed in argila facilius & minus elaboratæ, in cera verò magis & diligentius, sed maiore cum difficultate. Ita se habent animalia, quæ in aëre habitant ad ea quæ in aqua, verùm differentiæ quædam sunt, quas oportet animaduertere. Primò quod pisces, vt aliàs dictum est, quoniam natatione indigebant, posteriore parte omnes inter se similes & sine pedibus & ouipares esse oportuit: Similiter & sub quacunque forma viuere poterant, cum ad animalia aërea comparata eandem rationem habent, quàm fœtus in vtero ad iam nata animalia. Monstra enim videmus in vtero viuere, imò & bene nutriri, quæ statim vt nata sunt, & ad aërem prodierunt, moriuntur. Hæc enim alibi demonstrata sunt omnia. Constat ergo plura esse genera piscium quàm animalium aërem respirantium, quod & alia causa prouenit natura plantarum loco quæ in aquis facilè prouenire non poterant, cum firmitate indigerent, æquæ autem quæ manere diu debent, perpetuò mouentur: plura piscium genera facta sunt, velut ostrea conchilia & quæ reiectanea dici solent, atque ea in innumeras species diuiduntur. Ergo omnium eadem causæ sunt,

sunt, inditio quod eædem formæ in vtrisque generibus. Piscium ergo genus & plantas simul omnes & serpentes & quadrupeda & aues, insectáque omnia complectitur: solúmque in plantis numero specierum superatur, in cæteris autem vt dictum est vincit. Eam ob rem pisces plures esse videntur, variásque continere formas, magis quàm ea quæ aërem respirant, multò ergo magis quàm quadrupeda sola. Plantarum igitur loco corallus & salgasum & iuncus marinus, reiectanea pleraque & spongiæ, solenes, ostea, conchæ, chamæ, pinnæ multáque alia, quæ in libris de Rerum varietate retulimus. Sed & vt dixi sub singulis generibus multæ species. Insectorum verò loco cancri, Gammari, locustæ, squillæ, Echini, Phryganium, erucæ, pulices, Cicades innumeráque eiusmodi. Quadrupedum verò plura etsi pedibus careant, elephantes, arietes, lupi, cephali, caniculæ, pedes habentes Polypi, sepiæ, loligines. Serpentum vice anguillæ, congri, Murenæ, & quos serpentes propriè vocant. Auium, hirundines, cuculi, alatíque capitones, seu alterius sint generis, multíque alij. E simiarum genere, & qui proximè ad hominum formam accedunt, Tritones, Nereides, Monachi aliíque consimiles. Porro quòd natura in vtrisque eisdem formis vtatur, & quod quantum potest, proximius accedat in vnaquaque specie ei quæ perfectior aërem haurit, ostendit testudo aquatica, ita similis terrestri, vt vna ab altera nisi à peritis vix dignoscatur: quæ verò marina est paululum à terrestri differt, & tamen altera perpetuò in terra, altera in aquis habitat. Voluisse igitur naturam in vtroque idem facere satis constat, scilicet in aëre & aqua: verùm differentia partis posterioris & pedum & branchiarum & pinnarum, quia pisces necessariò omnes sint ouipari, vt aliàs ostendimus, facit vt alterius formæ & à diuerso principio procreari videantur. Verum vt dixi idem est, sed quantum fas est accedit perfectiori formæ. Si autem licuisset & hominem progenuisset marinum; sed fieri non poterat ex materia tam frigida, atque ideo crassa. Oportebat etiam illum aërem respirare, si calidior esse debuerat, cuius indicio est, quod maximi pisces, & qui sibi simile generant, respirant aërem, vt Orca, Balena, Delphinus: oportebat ergo & illum aëre indigere, quare neque artes neque alia quæ hic homines exercent, poterat exercere. Cùm igitur cariturus esset artibus, cariturus etiam esset scientiis, & conuersatione atque fine suo, atque ob id neque homo esse poterat. Quocirca verè scimus non esse, quoniam in tanto tempore, cum aërem respirare illos necesse esset, exeruisse caput multos, memoriæ proditum esset. Qui ergo eiusmodi forma sunt, non ex humano genere, sed simiarum fore credendum est. Sunt igitur terræ communia & aëri, plantæ propria autem metalla & lapides & vermes quidam, qui lutosum quippiam respirant: nam cum sentiantiant, mouentur intus saltem, omnis autem motus in aliquo inani mollíque materia fit: igitur talem materiam trahunt emittúntque. Respirant igitur 1. vitalem spiritum, noua materia perpetuò licet occultè instaurant. Communia autem aëri & aquæ crocodili, hippopotauri, fibri, vituli marini, canceri, testudines, ranæ, multáque eiusmodi: propria autem aquæ pisces, qui aërem non respirant, terræ verò quadrupeda pleraque, & aues non aquaticæ. Animal autem esse ita commune aquæ & aëri vt, in vtroque viuere queat, fieri non potest, atque ideo nondum inuentum est: nam testudines diu extra aquam viuunt, licet in aqua educatæ, moriuntur tamen: vitulus marinus extra aquam viuit quia aërem respirat, sed in aqua suffocatur, si aquam respirare diu cogatur. Sed non solùm ipse, verùm & delphines & quæ aërem respirant. Quæcunque verò vtroque elemento vtuntur, vt cancri & astaci diu viuunt, extra illud in quo moram ducere solent, non tamen tamdiu, quantum si in vtroque viuerent, & vtrumque respirarent. Communia vero terræ & aquæ multò minus animalia esse possunt, quàm communia terræ & aëri, quæ ostendimus esse plantas. Nam terra vt dixi non est elementum respirationis, quare nec vllum animal nisi imperfectissimum habere potest, itaque tale aquam non respirabit. De habitatione nunc haud sermo est, cum nil hoc prohibeat, velut & bufones, qui supra terram & sub terra habitant, sed de respiratione. Plantæ igitur erunt, quæ perpetuò sub aqua manent, vt nymphea, potamogeton, tribulus aquaticus seu lacustus, & apud nos herba quædam minutis foliis, quæ nunquam caput exerit ex aqua. Quocirca & aquæ aëri & terræ communia etiam è plantarum genere erunt oriza, hippolapathon, millefolium, stratiotes, Iuncus, salix, tum aliæ multæ plantæ, quarum radices & stipites sub aqua esse gaudent, supereminere folia flores ac fructus. Delectata autem est mirum in modum natura, vt quod in aëreis animalibus efficere non potuisse in libris de Rerum varietate demonstratum est, scilicet vt plantas mobiles & sensus non expertes essent, & animalia immobilia, horum vtrumque in vrticis maximè fabricaret natura, & plantas vagari dicas, & animalia affixa solo: quod etiam in spongiis & ostreis, præcipuè specie eâ, quæ Gaideporoda quidam vocant & Pholades. Quin quod maius est, lepades authore Aristotele, cum altera ex parte saxeæ sint, à saxo discedentes per mare vagantur.

Ordo verò superioris orbis intelligentis atque humanæ naturæ est, veluti in coniunctione puncti duarum partium sphærarum quarum altera est infinita A B C D, exigua F G, punctus E tota, ergo maior latitudinis ratione natura longitudine omnem

nem excedit metam, & sensum humanæ mentis videri potest per foramem E, sed non nisi ex E, infra autem pars solùm parti respondet, vt H K non D vel A, ergo quilibet homo tantò magis oblectabitur naturaliter humanis quàm diuinis, quantò magis F G E quod totum perspici potest ab H, seu ex H maius est puncto K tantò etiam pluris delectabuntur rebus his naturalibus quàm illis, quamuis illæ sint splendidissimæ, quanta est proportio spatij iam dicti ad punctum K. Quicunque tamen in E oculum potuerit applicare, omnia quæ in spatio inferiore, vt fœda, caduca & parua negliget, perpetuóq; in diuinis oblectabitur. Atque hæc est scientia humana de orbe intelligente, cuius loco multi multa fabulantur, non solùm inutiliora his quæ in superiore sphæra, sed etiam inferiore continentur. Ergo hanc ob causam tam facilè in hoc mundo euanescit veritas, vt quæ solùm per angustum illud foramem ad nos perueniat, eámque explodunt totis viribus, qui huic mundo dominantur, conantúrque illâ exturbatâ mundum hunc friuolis fictionibus mendaciísque implere. Hoc est ergo quod Seruator dicit Cacodæmonem esse mendacij patrem, & illum rursus huius mundi principem appellat. Sic vides vt vera veris consentiant. Quoties ergo hæc doctrina explodetur, quamuis veritatis scientiâ nihil iucundius nihil vtilius? sed vt diximus in naturalibus sermonibus superior mundus corporeus descendit & appropinquat mundo huic tenebrarum molestiæ & fallaciarum; rudibus autem ambitiosis & quorum suâ interest hæc doctrina erit inimicissima.

CAPVT VI.

De mundi & hominis similitudine, & æquâ partium mundi distributione.

CÆterum quod multos angit & dubitare cogit, est tyrannis in rebus ipsis naturalibus constituta: nâ animalia validiora vescuntur imbecillioribus, & in vno animali partes robustiores detrudunt incommoda sua ad ignobiliores infirmioréśque, tantúmque abest, vt hoc videatur iniustum aut malum, vt nunquam animal melius se habere videatur. Existimant igitur hoc optimum esse, quod naturæ opus æmulatur, quod bonum est, & ad decorem vniuersi tum singularum partium, tametsi cogi ad hoc infirmi corporis conditio sit. Itaque vt in mundi partibus, ita in humano corpore tyrannis hæc viget: ex hâc ergo etiam in Reip: administrationem tyrannidem iustam esse censent. Nam quod sit, quod fit, neque dubium est nec admiratione dignum: bella inde cædésque & direptiones omnia potentiorum sunt: quòd verò iusta sint imitatione & exemplo naturæ esse videntur. Similiter & in pacificâ Republ: nam diuites tyrannidem in pauperes exercent, Magistratus in subditos ac priuatos, Sacerdotes in cæteros, Reges in omnes, adulatores in ipsos denique Reges, & plerumque scorta in adulatores. Videtur igitur & hoc iustum postquam id, natura voluisse in suis operibus visa est: atque ex hoc eò desipientiæ ventum est, vt etiam superius aliquantò progredi auderent. In hac igitur administratione videndum vbi status sit huius tyrannidis, & vbi iusta, & denique cur necessaria? Dictum est autem alibi de hâc necessitate, quoniam duobus modis iusta est hæc distributio in animalibus ad vniuersi decorem, cum animalia carniuora creare necesse esset, vt omne genus industriæ perficeret in ipsis, ea armauit generaliter aduersus iniurias, licèt ab aliquibus quæ perfectiora esse voluit, superentur: neque iniuriam fecit his, quoniam iusti atque iniusti belluæ participes esse non possunt. Et quâ parte etiam homo iniuriam sentit & patitur, ea expers est iusti atque iniusti sensitiua scilicet solùm: ergo in his aberrare visa non est. Neque si aliquis prudens patiatur iniuriam cum hoc generale non sit, sed ad partem solùm pertineat, exiguúmque sit, iniustam ostendit esse naturam, aut ordinem vniuersi deformat: talia enim ad errores pertinent, qui ex materiæ perturbatione proueniunt: vt verò homo mente præditus est & polyticus, & moribus instructus, tyrannidem non exercet. Nam Respublica, vt melius instituta fuerit, eò magis tyrannide vacat, velut Genuensis olim Bononiensi, & Florentina Genuensi & Lucensis Florentina, & Lucensi Epidaurica, & hâc rursus Veneta: cuius inditium est illius diuturnitas & potentia, quæ ex æquitate & iustitia ac bonis institutis proueniunt. Carolus Zenus morientem & oppressam Rempub: a Genuensibus consilio ac virtute redemit, Clodiam expugnauit, Patauium imperio eorum adiecit. Tot præliis naualibus victor mercedem accepit, quíque strenuis factis Remp. auxerat & illustrârat, eum Resp: imminuit, & semetipsam deformauit eius ob damnationem. Sistitur igitur tyrannis ad genus humanum, quandoquidem illius Principes sint adulatores, ministri, carnifices, at supra homines nihil tale inueniri verisimile est. Et quando iam videamus in optimè constituta Republ: vix vmbram tyrannidis relinqui.

Non igitur glorientur improbi se naturam imitari, cum in mundo & homine quod iudicium habent quod mentem, ex hac tyrannide non ex se habent: neque pes conqueritur apud cor, quod podagram aut abscessum alium immiserit, neque lepores de canibus, sed fugâ se quantùm possunt, subtrahunt: ita pes cordi quantum

quantum poteſt naturali potentiâ reſiſtit, & cum peruertitur ordo, ſæpenumero interit homo. Cum igitur neceſſe ſit pati quædam, tyrannicum non eſt, ſed bene inſtitutæ Reipub. eſt ignobiliora pati: at in tyrannica adminiſtratione præter neceſſitatem patiuntur impotentiores & præter iuſtitiam. Duplex igitur diſcrimen eſt inter diſtributionem, quæ fit à natura & quæ à tyrannis, dum imbecilliores grauantur. Ergo ſi Leones abſque carne ali poſſent, nec ceſſarent, ab iniuria vmbra tyrannidis eſſet: nunc cum non poſſint, nec cerui mentem habeant, hoc eſt regni optimè inſtituti argumentum.

Oportet autem ad vitandam tyrannidem non ſolum neceſſitatem adeſſe patiendi, ſed æqualiter etiam patiendi. Quocirca cum ſoli pauperes grauantur tributis, aut cum plus quàm diuites aut æqualiter, aut cum eadem ratione, ſemper tyrannis admittitur: eis enim neceſſarium adimitur, illis verò ſuperfluum: hoc tamen minus malum eſt, præſertim cum hi è numero eximuntur, qui non ſunt capite cenſi humilioriſque fortunæ. Atque hæc ab initio in Repub. Romanâ obſeruabantur. Tyrannicæ igitur gubernationis tria ſunt genera: primum atque mitiſſimum cum ſolùm in fortunas iniuſtè agitur, atque hoc eſt commune Chriſtianis Regibus: ſecundum, cum in honores & famam: tertium quod & vltimum, cum in vitam vt Tartarorum ſeu Scytharum, nam ſecundum ad Turcas pertinet. Sed & in primo genere illi quatuor gradus obſeruari debent. His malis natura etiam præter ea quæ ad animam pertinent multipliciter ſuccurrit: conſcientia proprij ſceleris ſuſpicione aſſiduâ, breuitate vitæ, conſuetudine delitiarum qui diuturna eſſe nequit, vindictâ pleráque, metu futurorum à ſupremo die, properatione ad ſummum ſtatum eundémque initium caſus, repugnantia rerum humanarum, de qua poſterius dicetur. Videtur igitur hominis natura mundi conſtitutioni ſimilis eſſe valde: leges vero ac conſuetudines nequaquam. Aſſimilatur enim hominis conditio mundi conſtitutioni Naturâ, Compoſitione, Ordine, Proprietate, Temperamento & Motibus. Natura quidem, quod vtrumque ab ingenitis ſapientiſſimiſque principiis regatur. Mundus quidem à Deo benedicto, homo verò à mente. Compoſitione autem quoniam vtrique in ſuprema arce initium eſt ſenſus ac motus intelligendique: ſed & in cerebro mira ſtructura, arx ſapientiæ, lacus vnus in capite, alter in corde maria refert maiora, auſtrale borealéque, venæ immobiles aquas & flumina arteriæ quæ fluunt, lapides ac montes oſſa, cæteráque metallicorum more fex quaſi & terra, & in illa animalia forma rotunda deductis manibus pedibúſque medium vmbilicus perpetuâ humoris redundantia attractióque, perfuſio ac caſus, dies vigiliam, nox ſomnum æmulatur. Omnia in hoc mundo Deo plena ſunt, omnia in homine vim animæ referunt, vbi Deus ſit, vbi anima, nemo nouit niſi coniecturâ. Vt verò in medio corpora noſtra generationis nutritioniſque principium retinent, in exteriore ambitu non mutantur, ita mundi pars interior generationi corruptioni incremento aliiſque mutationibus obnoxia eſt, exterior cœleſtis circumagitur ſemper, ſed non mutatur. Ita vt hominis ſtructura triplicem mundum referat, ſupremum & diuinum capite, cœleſtem & medium corde, cum vtrobique vigeat ſempiternus motus, & ſublunarem iecore, & reliquis membris naturalibus, nam in eis fit perpetua generatio & ſordida omnia ſunt, tantò verò ſupremum medio & magis admirabilius, quantum medium infimo: vertigo enim illa ſempiterna in vtroque ſcilicet cœlo & corde ſecum etiam trahens venarum pulſum diuina pene eſt. Atque vt in medio pectore cor ſitum eſt, & in eo anima, ita ſol medius medij ventris. In infimo homines & animalia inſtar...... Temperiem verò homo tam amplam limitibus eſt conſecutus, vt homo non ſolùm omnium animantium, verùm etiam omnium rerum vires retineat. Videt vt lyncæus, audit vt aper, currit vt lepus, viuax vt Elephas, faſcinat vt hyæna, veneno afficit vt regulus ſerpens, venenis reſiſtit vt monoceros, vt Chameleon abſque cibo viuit: idem timetur à crocodylis vt apri piſces, ſaltat vt ceruus, ignibus reſiſtit, vt ſalamandra, natat & ſub aquis uiuit vt piſcis, creſcit in immenſum vt cete, paruitatem ne quis obiiciat mihi, cum hæc perfectionis nullius vim retineat, quamuis & aliquando viderim neſcio an conſulum capitis os cum dentibus, quod magnam nucem non æquabat, de pygmæis viſus eſt & minor his qui deſcribuntur in vrbe noſtra: odoratu canes, tactu & guſtu omnium princeps animelium, ſapientiâ apud multos cum melioribus certare videtur: Toxica Pezar lapis depellit, idem & homines quidam, alij ferrum vt herculeus lapis ad ſe trahunt. Quid non medicæ obtinet facultatis? Oſſa, ſanguis, pinguedo, ſaliua, ſtercus, vmbilicus, ſemen, atque omnia hæc in ſummo, vix enim paria inuenies medicamenta. In oculis videas gemmarum nitorem, in ore pulchritudinem cœli, vt ille carmine explicauit lepidiſſimo dicens.

Conſtiteram exorientem ſolem fortè ſalutās,
Cum ſubito à læua Roſcius exoritur:
Pace mihi liceat cœleſtes dicere veſtrâ,
Mortalis viſus pulchrior eſſe Dei.

Quorundam ſpiritus cinamomum olet, atque longè ſuauius. Itaque cum hæc ſic ſe habeant, quis hominem alterum eſſe mundum neget ſi ad temperiem reſpiciamus ac proprias vires? Cùm verò ad motum qui in illo eſt ſempiternus reſpcimus, cœlum

cœlum imitatur, cum ad partium mutationes elementorum ascendunt vapores, descendit pituita vt pluuia, transferuntur cuncta hinc illincque, vt inuentorum agitatione contingit: hinc vomitus violenti & naturales secessus, incrementa stirpium & partes sensu carentes, quæ tamen quod seligant norunt, velut ossa & cartilagines. In omnibus his extremum coniunxit medio, mediúmque rursus alteri coniunxit extremo. Voluntarius autem motus & rectus æqualis elementis, & turbinatus vt cœli, & mixtus vt animalium est. Ordine quoque eodem cuncta administrantur: nam imperio Dei mundus paret, nec Deum agnoscit, & corpus animæ animam non agnoscens. Deus vniuersi partem vnamquamque habet illi obedientem, vt hominis partes animæ subiacent, nec quomodo id fiat sentiunt: mouemus manus & pedes, nec tamen quis moueat vel quomodo intelligimus. Deus cuncta cognoscit nullo conatu, quæ in hoc orbe fiunt, vt anima quæ in proprio corpore, vtque Deus aliqua proprio imperio agit, ita anima inde fascinationes, præcantationésque. Omnia etiam in vtrisque ad vnum tendunt, ab vno gubernantur principio, ab vno fouentur, illius genera fiunt. Corpus propter animam factum, & mundus propter Deum. In vtroque sua est politia: Deus præest omnibus mentibus, homo viuentibus hîc inferioribus: in vtrisque regnum & principatus, sed hoc materiæ potentiâ vitiatur. Et interitus vtriusque mundi scilicet & hominis prodigia & signa quædam sunt, vt suo loco dicemus.

Præter hæc etiam velut in cæteris ætates æquam distributionem sortitæ sunt: naturam ingenio atque industria præcedentes superant: at nostri maiores vitâ diuturniores fuere, moleque maiore corporis, nam etsi Gigantes etiam nunc sint, multò tamen maiores præfuisse ex ipsorum cadauerum magnitudine constat. Nostra ætate copia librorum magna maiorum ætas puriorem linguam syncerioráque studia eloquentiámque maiorem habuit: illis profuit plus diligentia quàm nobis abundantia: legibus nos coërcemur à malis, illos verecundia & pudicitia bonos faciebat. Nos Christi lege docemur instruimúrque ad pietatem; illos amor gloriæ accendebat ad benefacta. Illis imperium Græcorum ac Romanorum pro spectaculo egregio fuit, nobis cognitio totius orbis iucunda est, cum maior pars antiquis esset incognita. Nos gaudemus, quia sumus: illi dolere non possunt, qnoniam sit denuo moriendum: plusque commodi habuerunt rudi seculo adhuc ad parandam gloriam, quæ in posterum propagetur, cum inuentores dici possint, nobis multò plus elaborandum, vt hoc nomen consequamur. Eadem ratio etiam in regionum comparatione: vexantur serpentibus Arabes, sed aurum & aromata cæteræque deliciæ ibidem etiam exoriuntur. Quæ sub polis sunt, cœli inclementiâ vrgentur, & tamen vitam degunt liberam, mediæ dominantur, sed tamen hæ & superiores paupertate laborant: quæ vero sub torrida seruiunt, & cœli inclementiam patiuntur, attamen nulla regio ditior, nulla amœnior est. Iapones sine auaritia, quæ summum hominibus malum est viuunt, sed in inopia omnium rerum. Garamantes parùm viuunt, iidem senij incommodis ob id vacant. Indi diu viuunt, sed ita vt vixisse vix se sentiant. Nos vestimentis ornamur, at qualis est necessitas quotidie indui exuique? vestimentum indigentiæ non solùm signum est, sed etiam pœna: indicio est, homines primos, vt sacra Scriptura refert nudos fuisse creatos. Parem igitur videas in omnibus ferme fortunam, quæ si non sit, breui mors omnia æquat, vel etiam cogitatio, quod ab illa nunquam tuti esse possumus: Multis ad doctrinam morbi incommoda profuere, aliis robur ad gloriam. Leo robustissimum & fortissimum est animalium, ô quoties rugit famelicus! idem morbo quoque tertiano affligitur. Lepus semper est in timore, & tamen nunquam deest quod edat, paruóque contenta est. Homo solus mente præditus est, cæterorum animalium nullum absens malum torquet, sed solùm præsens: ideo nullum animal plus quàm semel moritur & inopinatò, homo dum metuit mortem, centies moritur, & cum suprema illi dies adest meditatione grauius quàm morte afficitur ipsa. Quæ non viuunt, mortis necessitate carent, quæ non voluptatis participes sunt, neque doloris. Canes ceruos persequuntur, sed vix annos decem excedunt, viuúntq; quod summum est malum alieno arbitrio. Cerui centesimum annum excedere creduntur, sed in perpetuo metu, vt eò felicior sit leporis, quia breuis.

CAPVT VIII.

In rebus humanis esse circuitus vt etiam in naturalibus.

Circuitus quidem naturalium ac supernaturalium rerum adeò sunt vnicuique manifesti, vt nullâ demonstratione, etiamsi ad hanc pertinerent tractionem indigeant. Verùm in humanis constitutionibus neque adeò hoc notum nobis est, & si notum esset, non tamen causæ horum perspicuæ forent. Porro in rebus difficilioribus exemplis ipsis forsan opus erit. Igitur primùm spectemus paupertatem ipsam quæ viros facit industrios, auaros ac laboriosos, inde postmodum in quid aduersi adueniat opes per continuas successiones comparantur. Ex diuitiis autem ipsis ambitio, nec tamen protinus fiunt pauperes, sed ambitiosi atq; auari facti ditescunt magis, sed tunc maximè omnibus aliis fiunt odiosi: diuitiæ inuidiam, paupertas præterita contemptum, ambitio odium pariūt, multique

multíque ex his tunc periclitantur. Hunc statum cum euaserint, fiunt liberales, potentésque, ambitionémque tegunt; sed tunc ad certamina deueniunt, nondum tamen pauperes fiunt. Sed successor addit luxum & ignauiam, quæ iuncta cum prodigalitate rursus deducunt ad mediocrem statum: ex quo per eandem viam ad pauperiem rursus deueniunt. Quorundam autem deletur stirps, quoniam maiores facinora maxima perpetrarunt: tyrannicus quoque animus suspectus est: atque hæc per se clara sunt. Sed reditus bonorum atque malorum videtur obscuriorem habere causam. Nam quis nescit opum esse maximam existimationem, quòd illas sequantur tria ea maxima, quæ in vita habentur commoda voluptatum illecebræ & honores cum potentia. Ergo totis viribus homines intendunt opibus: at illæ scelere solo aut fortuna parantur: fortuna cum sit communis & incerta, sceleribus operam dant homines. Itaque periuriis, dolis, mendaciis, iniuriæ delationibus omnibúsque quæ tuta aliquo modo à legibus, seu quia permissa seu dubia seu occulta sunt. Eo modo certatim dum omnia Punicâ fide aguntur, ad summum improbitatis deuenit humana illa societas seu vrbs seu prouincia sit, seu pagorum consensus ac vnio. Cum verò constiterint, nec amplius procedere queant, fit vt singulis cauentibus simul ac dolo agentibus difficilis tractatio & lucrum minuitur, ob quod principaliter omnia hæc intendebantur. Igitur dolus maior maximo inuentus est, éstque omnia bonâ fide tractare: nam præter gloriam illam quæ non parua est, occurrunt cæteri mortales, expertíque eam probitatem cum illis contrahunt emptiones venditionésque mutua deposita atque omnia cum illius conditione meliore, vt is solus ditescat, cæteri fiant pauperiores. Hoc reliqui inspectantes iam mutuo proposito incipiunt esse boni, bonáque fide tractare: reiiciuntur tunc improbi in tanta bonorum copia, certatímque iam de probitate integritatéque agitur. Tunc etiam ipsi Magistratus hâc & æmulatione ducti probi nomine gaudent, puniúntque scelestos, vt iam improbi & re male peractâ & à magistratu plectantur. Ergo pro bonis moribus duo stant, opinio vtilis, & leges: pro malis natura & ipsa tractationis ratio, quæ vtilior est cum fraude quàm sine: vnde fit vt nunquam boni sine malis nec mali sine bonis esse possint, ex vnóque in alterum cætus hominum reuoluatur temporum successionibus. Sed iam de eruditione tertium afferamus exemplum, vt facilius atque perfectius res intelligatur: eruditio ad opus terminatur, atque vsque ad metam coniungitur, vlterius procedenti vsus non accommodatur: veluti in Geometria ad mensuram agrorum, inde vasorum & corporum, postmodum cursuum astrorum, deinde ponderum, vltimò machinarum, atque eousque crescit curiositas. Vlterius etiam progredienti species rerum & puchritudo, continuo igitur cursu progrediuntur ingenia, sed cum cessat vtilitas, hæc contemplatio ad solos sapientes delegatur: inde cum sit sine fructu negligitur, atque eousque vt etiam ipsa disciplina tota: sicque circuitu ad initia ex finibus & ex initiis ad fines progredimur. Eadem est consideratio in Monarchia, & in regnis ac Republica, & in Religionis cultu atque contemptu: siquidem Religionis initia Principibus quòd populi furoremcomprimant, illiúsque studia diuidant, accommodata sunt: vbi titulo religionis Sacerdotes aduersùs Reges insurgunt & populum excitant, senescunt Principibus primùm despicientibus studia legis, apud populum inueterascítque lex, atque ita alia postmodum miris affectibus excitatur. Ita militaris disciplina excolitur vsque ad pacis tempora, seu luxu se imperij magnitudine succedentia: his autem contempus atque dissolutio, atque ita in omnibus. Et hæc ad regnum huius mundi pertinet I. corporis ipsius: nam aliud est regnum animæ, & hoc est quod Seruator dixit, *Regnum meum non est de hoc mundo*: nam de alio non intellexit, quod extra propositum fuisset, nam fuisset Rex, sed erat regnum in parte meliore nostri. I. anima......

CAPVT IX.

De septem calamitatibus humani generis.

SEptem esse calamitates quibus generaliter humanum genus affligitur tum experientia, tum ipsa ratione constat. Nam ab elementis tres pro numero eorum habentur, pestis ab aëre, terræ motus a terrâ & inundatio ab aqua à cœlo sterilitas vel ab impedimentis aut negligẽtia vel inopia hominum: conflagratio à communi quodam accidẽte quod ignis vocatur. Hic & ex terra quæcunque exhalat, quæcunque ventis fit exurentibus, nonnunquam & etiam à syderum constitutione rapida. Existimant etiam ab aqua contingere posse velut anno DCCXXVIII. salutis Euclidis Arabum Regis secundo ex Asiæ minoris tum Macedoniæ littoribus nec non insularum Lesbi & Abidi tanta ignis copia emersit vt pumice non solùm litus, sed mare ipsum tegeretur. Et quanquam è terra quisque suspicari posset hunc ignem emersisse, haud dubiè vt in naturalibus demonstratum est à sale prodit quod ardet: marina autem aqua salsa est, vnde etiam conflagrationes iuxta mare magis accidunt & in insulis, & maiores fiunt & diutius perseuerant. *Sextum* calamitatis genus ab animalibus prodit, cuiusmodi cùm multa *sint* apud Historicos exempla, Moyses meminit plura in Ægypto. Vltimũ est ab hominibus seu bella gerãt, seu in pace tumultuẽtur & seditionibus augentur

augentur aut etiam à tyrannide opprimantur: vnde illud (Luc:21.) *Consurget gens in gentem & regnum in regnum, magnique terræ motus nonnullis in locis & fames & pestes erunt terriculáq; ac signa de cœlo magna.* Sed & ventorum vis quibus euerti arbores & ædes solent pro octauo calamitatis genere ascribi posset: sed genus certè est magnorũ effectuum & calamitatum, verùm non adeò generale, quod quia exemplis frequentibus non abundat, omisimus: si quis tamen adiiciat, illum non reprehendemus. Verùm non solùm calamitates, sed & ornamenta certis temporibus eueniunt: dico autem leges mites, imperia moderata & splendida, disciplinarum cultus, artes inuentionésque variæ ac mirabiles, congressúsque magnorum virorum ac Regum, tum sapientes, quæ omnia longâ pace educantur & florere solent. Nostra ætate vniuersi cognitio typi & machinæ tria præcipua & nullo æuo cognita nec comparanda. Sic quædam ad tempora, quædam ad leges, quædam ad vtraque pertinent tam calamitatum quàm etiam felicitatum atque ornamentorum.

Porro mediæ partes Æthiophia Ægiptus Arabia India ac loca contermina sæpius desolatæ sunt ob vehementem ibi vim raptus cœli & syderum omnium maiorum ac nobiliorum propinquitatem, tum loci humilitatem. Quæ verò ad polos stabiliores, quod & inde aqua ob altitudinem fluant: genúsque hominum fœcundum & ferox agere magis ac inferre iniuriam quàm pati paratum. Media loca temperatiora & mediocriter etiam subdita infortuniis. Historia autem calamitatum talis est.

Terræ motus non est continuus, vix solet suis circuitibus dies XL. excedere. Quatit terras eodum, vt non solùm ædificia corruant, sed vt quicunque lacus enascantur: quatuor maximi fuisse scribuntur. Primus Luculli ætate quô CLXX. M. hominum perierint, multis etiam euersis vrbibus. Secundus sub Tiberio XII. vrbes in Asia euersæ, & noua rerum facies inducta est: tertius Antiochiæ sub Traiano, vix quisquam incolumis præter Imperatorem ipsum, qui penes aderat, euasit, & eum ferunt ab homine formâ supra humanam seruatum, seu fictâ fabulâ, seu numine propitio seu periculi magnitudine diuersa spectra ostendente. Quartus sub Valente ac Valentiniano Cæsaribus, cum diuulso mari abdita multis seculis apparuere. Eô euersa est Nicea in Bithynia: validiores meridie & nocte mediâ, & silenti aëre. Oriuntur sæpe in deliquiis & Saturni ac fixarum constellationibus. Per hæc tempora Saturni apogeum è Scorpio migrauit in Sagittarium.

Inundationes generaliores sunt minus tamen terribibiles, quòd vitare periculum motibus & nauibus liceat: fiunt plerumque post terræ motus maiores quinque; prima & maxima Noëtica sub Ogige Prisco vt Xenophon narrat annis ante Christi aduentum MMCCCV. Secunda Niliaca sub Prometheo & Hercule menstrua annis ante Christum MDCCXCVI. Ægipti pars ea obruta est: tertia annis ante Christum MDCCLII. sub Attico Rege, quâ Achaja oppressa bimestri spatio. Quarta annis MDXXIII. ante Christum in Thessalia sub Deucalione, cuius meminit Virgilius.

Deucalion vacuum lapides iactatur in orbem.

& Ouidius.

Hic vbi Deucalion (nam cætera texerit æquor.)

Hebræi primam vt generale & vetustissimum celebrant: Chaldæi & Phœnices atque Ægyptij eam quæ sub Ogige, vnde Cato: *Phœnicibus & Sagis mundum originem habuisse placuit, Chaldæis sempiternitatem potius placuisse, vtrisque tamen fatentibus diluuio terras absumptas: inter vtrosque enim conuenit ante Ninum annis circiter CCL. quibus aureum seculum durauit terras fuisse inundatas, & in scythia saga renatum mortale genus.* Quinta Parpharonica sub Protheo Agiptio in Helenæ raptu annis ante Christum MCLXVIII. Causæ harum ex alluionibus dignosci possunt, cum humilitate loci & impetu fluminis facies rerum mutatur, illaque obruuntur; quæ culta erant, illa deteguntur, quæ limosa erant: mare verò pro fulmine, prouinciæ pro agris supponendæ. Ex astris retrocessus octaui orbis & illius caput in piscibus noni, & Aquarij partes quæ plurimùm possunt, cum synodus erraticarum iuxta illas celebratur. Sunt & peculiares sed non minus certis locis exitiales submersiones veluti Pirra & Antissa iuxta Mæotim paludem, Bara & Elice iuxta Corinthium sinum, & Cœæ insulæ pars & Acarnania iuxta Ambracium sinum: & in Italia vestigia ædificiorum adhuc sub aquis submersorum cernuntur, & nuper cum scriberem hæc domus paucæ in larij lacus ripa mersæ sunt.

Pestilentiæ sex: prima Troiani belli tempore, cuius meminit Homerus: secunda Thucydidis annis ante Christum CCCC. cuius ille meminit: tertia M. Antonini Philosophi cuius meminit Galenus: quarta sub Maximino post Diocletianum, cuius sacra historia: quinta sub Leone tertio Imperatore, quæ cum generaliter fuisset CCCM. hominum Constantinopoli perdidit annis post Christum DCCXLI. sexta sub Carolo quarto annis post Christum MCCCXLVIII. minorum nullus est numerus, creduntur enim fieri ob deliquia luminarium maximè cum in æquinoctiis aut tropicis signis fuerint.

Cõflagrationes duas fuisse memorãt, primã sub Phaetõte Ægyptio Abrahami tẽporibus annis ante Christum MDCCCLV. Secunda sub alio Phaetonte Græco tempore

tempore Moysis annis ante Christum MDXXIII. prima vexauit Ægytum, secunda Græciam: causam reddit Augustinus nubes incensas, ex exhalatione enim talia fiunt, cum synodus erraticarum & deliquia iuxta canum astra celebrantur.

Fames vt dixi & ab incuria hominum & à locustis, & ab inundationibus ac siccitatibus fiunt. Tres maximè feruntur, prima sub Maximo post Diocletianum annis post Christum CCCIII. secunda sub Iustiniano annis DXXXIX. tertia sub Conrado tertio Imperatore & Eugenio Pontifice, anno salutis MCXLVIII. cum homines (vt Zoar refert) difficile creditu ossa sepultorum cadauerum extraherent, vt medullas deuorarent, quas cum deuorassent, moriebantur. Neque tamen adeò generale est hoc malum cum rarò fiat in regionibus borealibus: nam sæuissima fieri solet ob siccitates ob deliquia tempore florentium segetum, & cum Saturni stella plurimum lædit ea loca, contingit.

Bella non tam magnitudine illustria quàm scriptorum egregiorum fama celebrantur: velut Nini, Troianum, Cyri, Xerxis, Artaxerxis, Peloponensi, Alexandri, Annibalis, Cæsaris, Hierosolymæ excidium. Quod si scriptores egregij affuissent quid deerat Barbaricis Dacorum, Hunnorum, Gepidarum, Germanorum, Erulorum, Vandalorum, Getarum, Arabum? Et nunc quod siletur maximum Ottomanicum tamdiu tantáque felicitate gestum. Causæ ab Apogeis ab oppositionibus superiorum, à Martis stella, à deliquiis: & cometis quæ etiam alias calamitates portendunt. Ventorum miracula potius quàm calamitates narrari solent: euersas ædes, arbores, transposita tecta, sublatos homines. In mari tamen euidens iactura apparet naufragiis Romanorum apud Siciliam M. Æmilio Paulo & Seruio Sulpitio, nobiliorem etiam post biennium rursum Seruilio Cæpione & C. Sempronio Blæso consulibus ac etiam Octauio Triumuiro. De animalium calamitate vnius Prouinciæ plura sunt exempla vniuersali nulla: venti à Mercurio & eius apogeo, abundantia reptilium à luna maleficis & propriè Marti mixta.

CAPVT X.

De miseria vitæ humanæ eiusdémque breuitatis vtilitate.

VT vitæ finis initio coniungatur, Et senex dum retrò parùm respicit pueritiam videat. Quin etiam illud exiguum ita incertum reddidit, ita permiscuit mœroribus laboribus curis languoribus calamitatibus etiam in potentissimis viris vt sæpius illi quàm mendici mortem ipsam præoptent. Vera & visa narro, non ficta: atque ea tum prima causa fuit, vt me conferrem in eremum hanc: quosdam vidi plorantes vt puerulos, alios de Deo conquerentes, alios qui inedia, alios qui desperatione se peremerunt: multò plures opulentos hunc finem habuisse vidi, quantò plures sunt principibus opulenti. Hos quidem pudicitia vxoris suspecta, illos improbitas filij aut fratrum, alios amasia contumax, etiam quod mirum est nequitia familiaris: alios perfidia amici, quosdam iniuria accepta, multos alios, quod sanè mirum est nihil horum, sed leuissimæ causæ credo diuina impellente adrastia nemesi, aut etiam mihi ignotæ & extra omnem coniecturam quod sæpius accidit, ad mortem ac desperationem impulerunt. Ergo si diuturna esset admodum hominum vita non hæc contingeret, sed & quod maius fuit ne homines ipsi iniurias maiores redderent. Nam si vita humana ad quadringentos aut etiam amplius annos extenderetur, quid miserius esset, quàm cum sub iniustis ac crudelibus magistratibus aut sæuis tyrannis iuuenis adhuc trecentis aut quadringentis secus annis superuicturus indignæ neci traderetur: quid intolerabilius posset excogitari seu dolorem morientis inspicere seu parentum (qui plerumq; tam longo hominum viuendi more superstites) moerorem atque tristitiam? seu iudicium aut tyrannorum securitatem ac petulantiam, vt non obscurum sit exclamare.

Tu quoque magne Pater diuûm miserere, tuóque
Inuisum hoc detrude caput sub tartara telo,
Quando aliter nequeo crudelem abrumpere vitam

Et illud.

Et via vix tandem voci laxata dolore est.

Inde subdit.

Dura rudimenta & nulli exaudita Deorum
Vota precésque mea: túque ô sanctissima coniunx
Felix morte tua, neque in hunc seruata dolorem
Contra ego viuendo vici mea fata superstes
Restarem vt genitor.

Tandem concludit.

Vadite & hac memores Regi mandata referte,
Quòd vitam moror inuisam Pallante perempto,
Dextera causa tua est:

Post pauca subiungit.

——— Non vita gaudia quaro
Nec fas: sed nato manes perferre sub imos.

Atque hic cum cecidisset, qui iussu parentis non solùm se periculo exposuerat, sed qui multos & ipse iam necauerat homines non nescius sortis, non necessitatis, vt alios perimeret, aut perimeretur, atque

atque circa omnem iniuriam cecidisset. At quid si insons & mitis filius mitis & insontis Patris iudicum iniuriâ & crudelitate cadat, quonam pacto dolorem suum exprimat? nisi vt sapiens ille pictor Agamemnonis abscondito vultu luctum imitetur, vt plus fingamus mente quàm fingi possit, & testemur inuictum dolorem, quem exprimere ars se non posse fatetur, aut potius illa dicat.

Heu me infelicem : sustinere tantum nefas
Iam ferre tellus? non ad inferna styga
Te nósque mergis? rupta & ingenti via
Ad chaos inane regna cum Rege abripis?
Non tota ab imo tecta conuellens solo
Vertis nefandam vrbem

Tum illud melius.

——— Clausa littoribus vagis
Audite maria, vósque Dij audite hoc scelus
Quocunque diffugistis, audite inferi
Audite terræ nóxque tartarea grauis
Et atra nube vocibus nostris vaca,
Tibi sum relictus, tu miserum vides,
Tu quoque sine astris, vota non faciam improba,
Pro me nihil precabor, ecquid iam potest
Pro me esse? vobis vota prospicient mea.
Tu summe cœli Rector ætheriæ potens
Dominator aulæ, nubibus totum horridis
Conuolue mundum, bella ventorum vndique
Commisce, & omni parte violentum intona,
Manúque non qua tecta & immeritas domos
Telo petis minore, sed qua montium
Tergemina moles cecidit, & qui montibus
Stabant pares gigantes: hæc arma expedi
Ignésque torque, vindica.... diem
Iaculare flammas, lumen exemptum polo
Fulminibus exple atrámque telo facem
Per pectus hoc mitte, si nihil te monet,
Nullúmque telis impios numen petit,
Æterna nox permaneat, & tenebris tegat
Immensa longis secla: Nil Titan queror
Si perseuerat.

Hæc ille cum adulter vxoris fratris fuisset, cum regno illum spoliasset, quæritur, & meritò: quid faciat insons pater cui crudeliter per tyrannum aut iudices innocens aut iusta cum causa nocens filius eripiatur? Queramini fosan quòd longior fuerim quàm vt tam sublimi disputationi conueniat? Fabulosa etiam ac poëtica quærimonia, sed quid faciam? abripuit me insanus dolor memorię mortui filioli Ph: merito: quid speras futurum his quibus adulti per incuriam eripiuntur? maior esset dolor ipsa cogitatione, nî vt dixi hoc cogitaret miser pater, etiam sine illa pereundum fuisse breui, & illos, qui occiderunt breui gaudio fruituros. Ergo videtis amici quàm necesse fuerit hominum vitam non esse longam: nihil enim miserius humanâ conditione, nihil iniquius esset. Iniustitiâ tantâ abundarent homines vt nihil deformius esset vita humana: videres hos tyrannos hos sceleratos iudices, hos improbissimos satrapas ac potente florere inter nefanda, suam sobolem vbique abundare, deleri omnes probos, omnes iustos, omnes innocentes, quandoquidem cum tam breui æuo parùm absit, ne inferni imago hæc sit.

CAPVT XI.

Leges & regna, ciuitates & familias certos fines habere demonstratur historiâ, ratione naturali, & mathematica.

OMnes leges tum regna & ciuitates ac familiæ non solum fines habent, sed certos quos, nequaquam præterire licet, verùm in statis temporum circuitibus quemadmodum & animalium vita terminantur, vnde Philosophus politicorum quinto de Platone loquens dicit (non malè loquutus est fortasse Plato cum dixit epitrita addita quinta ac bis gemita, cum in solidum euaserit magnas in republ. mutationes efficiunt quia numerus diagrammatis perfectus est) hæc cum scripserit alioquin Platoni ex composito infensus minimè dubitandum est eum ita sensisse, verum in lege quæ à Christo condita est, quoniam ea ipsa est æterna, mutatio quidem certis accidit temporibus, finis verò numquam: scriptum est enim putas-ne cum venerit filius hominis inueniet fidem in terra? quasi dicat non fluctuare potest nauicula Petri & lex nouam suscipere formam mergi vel interire non potest. Porro temporum ratio sic constare videtur: quòd cum in annis tribus millibus quadringentis quinquaginta sex duplicatus duodenarij cubus perficiatur, par est, vt ante tempus illud finis mutationi statuatur: emendatio verò temporum ante annum à Christi aduentu millesimum septingentesimum ac octauum & vigesimum, quoniam augmenti & decrementi tempora oportet esse æqualia, est autem vterque horum numerorum vt dictum est particula motus reuertentis parui circuli qui in annis sex millibus sexcentis sexaginta sex perficitur, alter quidem dimidium, alter quarta pars aut modico maior. Quod autem ita sit apertè ostenditur: etenim à Mose ad Christum anni mille quingenti atque quadranginta fluxere, à Christo ad euersionem anni triginta octo. Hebræorum igitur lex annis mille

mille quingentis ac septuaginta octo permansit à Mose ad euersam Hierosolymam tunc in seruitutem abiit & antiquata est iam annis mille quingentis ac insuper quadraginta, quibus iam floret Christiana & ipsa novæ instaurationi proxima. Si quidem ab annis mille quinginte & quadraginta ad mille septingentos ac duo de triginta anni intercedunt solùm centum ac duo de nonaginta. Idolorum autem cum vna non esset forma, nec vna lex dici potuit, licebat per tempora ex vno ritu in alium transire. Romæ Peregrinos Deos susceperunt, mutatæ sæpius cæremoniæ, Ægyptus alia aliis coluit temporibus & vt dicam non imperium ex lege sed ex imperio lex ortum habuit, quod si imperia finita ante fuerunt necesse est & leges cum iis interiisse. Præterea à Belo à quo Idola coli cœpere, ad Christum à quo in contemptum haberi, anni intercedunt bis mille centum ante annum vero MCCC à Christo finem accepit lex illa in hoc hemispherio. At imperia eandem legem temporis subiisse compertum est: namque Assyriorum regnum quod à Nino cæpit, annis floruit mille ducentis ac triginta quatuor, Medorum trecentis quatuor, Persarum ducentis & quatuor, Macedonum sexcentis quadraginta septem. Nouum Gallorum post subactam à Romanis prouinciam annis mille centum ac viginti: In Ægypto dinastæ erant & cum regibus imperatum est annis mille sexcentis ac nonaginta septem Pontifices nostri adhuc manent annis iam quingentis & quadraginta supra mille, constat enim Christum verè Pontificem fuisse. Romanorum imperium ab initio vrbis conditæ euersum est anno centesimo quarto supra millesimum ab Alarico Gothorum Rege nono Kal. Septembris quo tempore Honorius Imperio fungebatur, tunc capta Roma astu Barbarico, diruta ira victoris, spoliata auaritia militis vt Procopius refert nec absque fato velut & fato celeriter aucta fuerat: vnde cum Augustino Romanorum imperium fato (quod à diuina procedit voluntate) processisse non negamus: non autem fuit fortuita. i. sine causa nec fatalis eo modo vt necessitatem causarum absque Dei voluntate factum esse credamus, vnde & Plutarchus dicit fortunam talares Romæ deposuisse, ac stabilem in ea vrbe sedem collocasse plúsque longè ad augendum imperium fortunam quàm virtutem contulisse: inuidens eorum gloriæ Græcus dixit quæ nec pœnus Augustinus obiecit: inuenio in Censorini monumentis M. Varronem Antiquitatum libro decimo octauo scriptum reliquisse vectium augurem non ignobilem ac cuiuis in disceptando parem inuenire liceat dicere solitum Romam quòd annos centum viginti excessisset ad mille ducentos peruenturam, quod & factum est siquidem denuo anno vrbis conditæ millesimo ducentesimo octauo cum sub Valentiniano tertio à Vandalis duce Genserico direpta ac funditùs imperio spoliata est. Apparet equidem hæc quæ tanto tempore ante præuisa sunt, fatorum certa ratione constare vt non immeritò tragicus dicat in Oedipo.

Quicquid patimur mortale genus,
Quicquid facimus venit ex alto.

Antiquum verò Gallorum regnum à Samotheo ad Francum mansit annis octingentis ac duobus & octuaginta, Sicioniorum noningentis ac sexaginta vno, Germanorum verò à Thuiscon ad Hunnum annis minus quàm quingentis: Bizantij Imperium annis mille & centum quinquaginta Argiuorum regnum annis quingentis ac insuper quatuor & quadraginta, Atheniensium verò etiam minus manifestum est. Itaque nec regna nec imperia tempus prædictum mille septingentorum ac viginti octo annorum excedere. At verò illud etiam obseruatione dignum est, nec imperium aut regnum ciuitatémve vllam aut legem annis plusquam duodecim vltra quingentos inconcussam inuiolatámque permanere posse. Nullam verò familiam vrbis aut regni longiore tempore principatum obtinere posse, quod hic numerus cubus sit octonarij qui angularis est in trigono constitutionis orbis atque in eius basi parium primus ac vltimus. Estque numerus quingenta, & duodecim maximus ad minima, quemadmodum numerus annorum decem nouem millium ac sexcentorum octoginta trium est maximus ad maxima, éstque hoc tempus quo Saturnus nouem explet reuolutiones siquidem in sexaginta annis reuertitur cum suo paruo orbe ad eundem locum: æquaturque numerus circuitus numero annorum nouem: igitur reuolutiones anni sunt quingenti & quadraginta. Perfecta itaque octaua reuolutione quicquid ab initio statutum fuerat euertitur. Quamobrem in hoc annorum curriculo quælibet gens, ciuitas, imperiúmque maximas suscipit mutationes, vnde Augustinus (Clades quibus per certa interualla locorum & temporum necesse est genus humanum affligi Christiano cultui attribuere nituntur.) His verbis præter temporis institutionem nil clarius esse potest, certos exitus non tantùm homines sed & regna habent vnde Poëta.

Sat Priamo Priamóque datum, si Pergama dextra
Defendi possent etiam hac defensa fuissent.

Enimuero non tantùm temporis ratio obstat sed fata etiam: porro quingentos & duodecim annos etiam præteriri non posse historicis exemplis manifestum, est. Hebræorum regnum quod omnium longissimum, in stirpe vna perseuerauit annis ante

ante Christum mille centum vndecim. inceperat, finitum è autem anno Quingentesimo octogesimo septimo ante Christi aduentum: mansit igitur incolume annis quingentis ac quatuor & viginti, à quibus si annos quadraginta detraxeris, quibus Samuel cum Saule regnum possederant, relinquentur anni regni stirpis Dauid quadringenti & quatuor vltra octoginta vsque ad transitum Iudaicæ gentis in Babylonem, Romanorum regnum sub regibus diuersæ familiæ annis ducentis quadraginta nouem perseuerauit. Consulum potestas annis quadringentis ac quatuor supra sexaginta sæpius tribunis consulari potestate intercedentibus aliquando etiam decem viris. Imperatoria dignitas annis trecentis & septuaginta viguit, post autem imperium diuisum, translatum, reuersum, vt nihil tandem præter nomen relictum sit: Ptolomeorum regnum initium sumpsit annis ante Christum penè trecentis, excisum sub octauo dum Ægiptus in prouinciam redigitur annis ante Christum pene quadraginta: mansit itaque annis plus minus ducentis sexaginta. Regnum Iudæorum a Captiuitate Babylonica, sub Habonasare ad Hircanum Pontificem, sub quo à Pompeio Hierosolyma capta est, annorum fuit quingentorum ac decem, ante Samuelem etiam a Mosis transitu fluxere anni quadringenti fermè, quo tempore Hebræi à Iudicibus regebantur quorū vltimus Samuel extitit. Sed & ab Abraham ad Mosem anni intercessere quindecim ac ducenti. Lacedemoniorum Corinthiorúmque regnum fuit annorum trecentorum trium & viginti: Lydorum ducentorum ac vnius & triginta Hetruriæ reges a Tarcon, tertio ad Cœlium perseuerarunt annis quadringentis ac viginti tribus: a Cœlio autem, qui Romuli tempore fuit ad Turrenum, sub Tarsibus regibus, qui corrupta voce persicè arthes dicti sunt maximi anni fuere quadringenti ac insuper septuaginta post Turrenum sub Romanis vsque ad Othonem Ferentinum in Turreni semper stirpe anni fuere trecenti quatuor & quinquaginta. Fuit autem Otho Ferentinus Neronis ætate. Gallorum etiam regnum quod & amplissimum est ob magnitudinem & robustissimum ob diuturnitatem tribus stirpibus seruiuit: quarum prima a Pharmundo ad Pipinum annis trecentis ac duode quinquaginta inconcussa permansit: secunda a Pipino ad Ludouicum sextum Lotharij filium annorum fuit ducentorum & duo de quadraginta: tertia verò cuius nunc proles regnum ab Vgone Capetho anno salutis noningentesimo octogesimo octauo initium sumpsit, verùm inter hæc tempora ter accidit, vt Reges eorum captiui ducerentur ab hostibus. Aluysius a Saracenis, Ioan. & filius Philippus ab Angliæ rege, Franciscus a Carolo, vnde flexa fortuna non frangitur contumax arbor, disrumpitur.

Ætates etiam Mundi non maiores fuerunt, si gentilibus credimus. Aurea siquidem ab Ogige ad Ninum annorum fuit bis centum & quadraginta nouem: argentea a Camese ad Italum Atlantem sub regibus stetit annis quadringentis ac triginta ab Italo autem ad Troiæ excidium quo tempore Æneas in Italiam venit fluxere anni quater centum ac quinquaginta duo. Æreæ ætatis hoc spatium fuit ab Ænea ad Romulum, in cuius stirpe intercessere anni quadringenti septem & viginti stamnei sæculi: verùm a Romulo ad consules ætas fuit plumbea atque a Consulibus ad Imperatores ferrea. Nulla harum vt dictum est annos excessit duodecim supra quingentos. Quæ secuta sunt tempora tam egregiè mala fuere vt per pedes creteos in Danielis visione designarentur? nec vllo metallo hæc ætas dignum nomen sortita est. Simile quiddam Satyricus innuit illis carminibus.

Nona ætas agit peioráque sæcula ferri
Temporibus, quorum sceleri non inuenit ipsa
Nomen & a nullo posuit natura metallo.

Duas adiecit ætates cupream & electri, quod vtrumque etsi raro in metallorum fodinis inueniatur frequens tamen in vsu factitium est. Simili modo Asicæ & Affricæ regna hunc terminum non excesserunt Assyriæ quippe Reges in Nini cognatione minus annis ducentis sexaginta fuere, nam Arius Zanei non ex eadem stirpe fuit. Ab Arbace similiter ad Alexandrum anni sunt bis centum quinque & nonaginta. Dardani sex reges quorum nouissimus infœlix Priamus extitit annis ducentis & nonaginta septem imperauere. Nec Ægiptij dinastiæ diuturniores fuerunt sub regibus pastoribus decima sexta & decima septima annis ducentis nonaginta tribus perseuerarunt priores quindecim absque regibus non amplius annis centum sexaginta vno, dominatæ sunt. Decima octaua, Diapolitanorum annos absumpsit tercentum & duo de quinquaginta Lartum sequens centum octo & nonaginta sex succedentes Diapolitanorum quater centum & vno de nonaginta extremæ verò trecentos sexaginta nouem. Similiter etiam in regno Hispanorum a Tubal ad Gerionem qui ex aliena stirpe tirannidem inuasit anni sunt ducenti quadraginta septem. Regnauit cum filiis Gerion annis septuaginta sex post in Hispalum venit a quo in Lybicum Herculem, deinde in Hesperum vnde Hesperia cognominata: tandémque per continuam successionem post annos trecentos quinquaginta septem in Palatuum, post verò in Cacum, demúmque in Melicolam anno trigesimosexto supra centesimum. Itaque à Melicola qui & Gargoris dictus est anni fuere quadringenti & nonaginta tres ad Hesperum retrocedendo.

Phenicum reges ab Hirano ad Pigmalionem imperauerunt annis centum quinquaginta sex. Tantus est huius legis consensus, vt neminem prætereat. Sed quomodo & id fiat diligenter, ac cur nobis interpretandum videtur, non potest hoc fieri nisi vires aliquas numeris inditas demonstrauerimus: satis enim constat per numeros arcana diuinæ sapientiæ demonstrari vt & Areopagita Dionisius ostendit siue quod supercœlestium ordinum vmbræ quædam sint numeri, siue quòd quibus illa constant ijsdem propè designentur proportionibus seu quòd hæc intelligendi via facilior sit hominibus: aut animalia etiam cœlestia his constent. Non dubium est nihil ad hanc vsque diem familiarius diuinis ceremoniis a Sanctis Codicibus celebratum. Quin & ad hanc vsque diem numeri maximè congruunt: certis n: numeris cuncta definiuntur: vita hominis centum viginti annis perficitur vt Moses docet: dimidio perficitur generatio. Homo enim vt Aristoteles vult, ad sexagesimum vsque annum generat vltra vero monstruosum est sicut & mulam parere: in cunctis enim mortalibus monstra apparent, in dimidio huius homo perficitur. summum. n. robur est annorum triginta, si Galeno credimus. At in huius dimidio etiam puer generationi aptus efficitur: scilicet anno quintodecimo. Constant etiam singula animalia certo ossium & reliquorum membrorum numero. Et plantæ herbæque foliis ad numerum descriptis, tum singula folia suo numero sectionum distinguuntur, constant & orbium reuolutiones. Aptissimus autem humanæ naturæ quartus decimus est numerus, namque cæteris ad alia opportunioribus omissis, hic hominibus solus vltra omnem fidem congruere videtur, non solum quod à Sacra scriptura generationes omnes per hunc numerum distinguantur: dixit. n. Euangelista ab Abrahamo ad Dauidem generationes quatuordecim, à Dauide ad transitum in Babylonem generationes quatuotdecim, à transitu ad Christum generationes quatuordecim. Quis fortuitò existimet generationum hunc eundem numerum ter repetitum, cum in prima serie ab Abraamo ad Dauidem, in qua anni intercesserunt noningenti & quadraginta augmentum cum seruitute fuerit in secunda serie a Dauide ad transitum in Babylonem quæ annorum fuit quadringentorum, quatuor & octoginta viguit regnum fælix: At in transitus, tertia populi ad Christum fuit annorum quingentorum octoginta septem, consummatio ac desolatio legis fuit. At nec per totum hoc tempus, inconcussa fuit Iudicum potestas, nam anno sexagesimo primo antequam Christus nasceretur capta est Hierosolyma a Pompeio, fuitque annus hic vigesimus sextus supra quingentesimum, a transitu hebræorum in Babylonem, sed nec inter medio tempore quieuerunt. Subductis igitur annis septuaginta seruitutis in Babylone fuit ætas tertia Iudicum à liberatione Cyri ad Pompeij victoriam annorum. quadringentorum quinquaginta sex. Sed nec ab Abrahamo ad Dauidem inconcussa fuit nouies centum & quadraginta annorum ætas: sed vt iam dictum fuit a Mosis transitu anno Quadringentesimo trigesimo sexto ante initium regni Dauidis interrupta ita vt ab ortu Abrahami ad exitum populi Iudaici ex Ægypto anni quatuor & quingenti numerentur. Satis igitur patet quartum Decimum numerum in humanis à Sacra pagina quantum ad temporum vicissitudines pertinet vehementer obseruari: illud esset prætereundum non puto, quòd quarta decia Luna agnus immolabatur vt in Leuitico habetur Pascha etiam eadem die Hebræis erat. Nunc autem demonstrandum est naturæ lege hunc numerum hominibus præcipuum esse, quippe quod & in vocibus ætatibus robore ac corporis constitutione singulare arcanum obtineat. Namque maximum interuallum continet, quòd hominum voces superare non possunt. Et si vltra progredi quis enitatur omnino violentam ac quasi adulterinam vocem emittet. Hac de causa in prouerbium transiit. Perficitur etiam vita hominum quatuordecim mutationibus, quatum prima quæ ab initio est, dum ex semine sine vllo membrorum vestigio concrescit vocatur genitura, distinctis verò membris non autem motum vel animam habentibus: secunda est mutatio, quam dicimus embrionem: at motu & anima accedentibus, nondum tamen corpore absoluto fœtura est, cum verò omnia perfecta sunt nondum tamen natus est, fœtus dicitur: subit deinde quinta mutatio, cum primo prodit in lucem, verum nec fari nec moueri pedibus potest, infantem dicimus vsque ad annum, at post cum moueri & fari incipit vsque ad annos septem, nec tamen horum quicque perfectum est, puellus dicitur: a septem autem ad quatuordecim, cum iam hæc perfectè facit, nihilominus ad generandum est impotens, puer appellatur: succedit octaua mutatio vt vsque nunc dimidium ipsius hominis absolutum videatur, hæc ephebia est ad vigesimum primum annum extensa eousque crescit: cum verò vires quidem augentur corpus autem stat, tunc iuuentus dicitur vsque ad trigesimum quintum annum: ab eo ad quadragesimum cum vtrumque consistit dicitur vir: eáque est mutatio decima. quæ verò succedit senium est: minuuntur corporeæ vires, augetur autem prudentia, nec sensibile subit incommodum ad sexagesimum annum vsque sed à sexagesimo ad octogesimum senectus est, cum cuncta corporis animíque munia apertè flaccescunt, túmque etiam homo ad geminandum fit impotens, nondum tamen corpus est infirmum: succedit ætas tertia decimam decrepitorum, cum iam ex toto sunt inutiles ac infirmi, non tamen morti obnoxij

obnoxij ad centesimum vsque à quo supra ad centesimum & vigesimum mortis memoria dici potest. Clauditur enim humana vita quàm longissimè hoc spatio, in quo extrema mutatio est, tunc mors præforibus cubat. Tantus verò est hic numerus, vt morbum nullum grauem, qui continuo tractu augeatur, vltra se excedere permittat, verba in hoc Galeni referam super aphorismi illius expositione. Acuti morbi in quatuordecim diebus iudicantur. Quæ hæc sunt, Adeò vt morbi continui acuties numquam possit plures quàm quatuordecim obtinere dies. Namque non statim sed quarto puta die exacuuntur ad xvij extendi possunt. Hoc etiam in causa esse existimo cur plurimi quinquagesimo sexto anno moriantur, non quod hic numerus ex septenarij in octonarium ductu conficiatur, sed quòd quater quatuordecim complectitur. Habet & in corporis constitutione hic numerus manifestam potestatem, cum singulæ manus singuliquæ pedes tot articulis totidémque nodis constent, si vnus deficiat mancus est homo, si addatur quod additur, non solùm inutile est, sed etiam impedimento. Neque absque magno consilio existimauerint Ro: vrbem olim in quatuordeum regiones fuisse diuisam, cum igitur tam violenter hic numerus vltra se nihil excrescere patiatur, ratum verò fit vt quisquam vel in ætatum mutationibus aut vocum augmento vel morborum diebus eum adimpleat: non abs re existimare conuenit semen regium ad hunc numerum decussatum ad regni munera obeunda, inutiles homines producere, aut ex toto sterilescere: quo fit, vt nullus per rectam lineam vltra quartum decimum regnum possit obtinere. Retunditur enim tot impedimentis in singulis, vixque ad eum numerum potest peruenire. Sed cum antiquatur in familia regnum, postremi voluptate, luxu, ignauia atque crudelitate non minus laborant, quæ ægra corpora febri, articulari morbo, calculoque. Porrò ad obtinenda regna industria vigiliis laboribus continentiáque opus est propterea Homerus cordatum regem fingens Agamemnonem, dixit eum vigilare cum cæteri omnes dormirent. Imminent enim vndique pericula regibus, insidiæ à propinquis, seditiones à populis, tumultus ab exercitibus, bella ab exteris: semper enim tum ab optimatibus, tum à vicinis regibus principi timendum est iuxta. illud Tragicum:

Simul ista mundi conditor posuit Deus
odium atque regnum.

Sed & si vitentur, insidiæ, seditiones, bellàque habent etiam aliquid Regnum, vt sui magnitudinem tamquam grauis machina collidatur, vnde illud Agamemnonis.

Licet arma vacent
Cessentque doli, sidunt ipso
Pondere magna ceditque oneri
fortuna suo.

Vigeat qui regnat: neque enim diu imperium ab inerti successione potest sustineri. Hanc esse causam dicebat Aristoteles, quod qui tyrannidem occupant non amittunt, sed eorum posteri; quoniam qui adepti sunt, fortitudine & ingenio præstant auctoritatem quam apud homines, quoad viuunt retinent. Plurimum verò valet opinio ad continenda regna. Cui mirum laboriosa esse imperia? cum Diocletianus & Maximinus, acceptum & diu administratum sponte dimiserint. Sylla dictaturam tedio regnandi fatigatus, Antonius alijque quam plures ægrè receperint, inter quos Saturninus cogentibus necessariis ita respondit: Nescitis amici quid mali sit imperare, nam & tela & gladij nostris ceruicibus impendent, custodes timentur, comites formidantur, non cibus pro voluptate, non administratio pro iudicio. Omnis ætas in eo damnatur, senex inhabilis, Iuuenis furens reprehenditur: nam quòd Imperatorem me cupitis, in mortis necessitatem me trahitis, Empedocles regnare omninò noluit, non tamen vt reor continentia ductus, sed laboris pertæsus. In tam graui regni necessitate quonam pacto diutius in familia vna quatuordecim descendentibus, imperandi facultas manere potest? sola hercle Dauidis progenies ad eum numerum tamquàm perfectissima, atque à Deo instituta accessit quanquam etiam diuiso imperio in Salomonis filio. Degenerant enim homines ac illustrium virorum filij eóque magis quantò præstantiores patres fuerint, sicut in problematibus scriptum est. Sed quid admirabimur homines degenerare ac filios parentibus improbiores fore, cum in segetibus etiam permutatio speciei accidat, vt ex frumento, auena, & lolium producantur vnde illud Virgilij.

Infælix lolium & steriles dominantur
auenæ.

Et siligo olim prætiosissima ac tritico longè suauior tantum cessit ætati, vt nunc pauperibus vix accepta sit, quin & caules rotundi ex Istria in vrbem nostram delati, biennio in apertas brassicas mutantur, vt perpetuum onus recuperandi peregrina semina olitoribus incumbat. Manifestum est igitur nullum semen humanum vltra progredi posse, citra verò quam plurima intereunt, vtpote Sfortiadum familia in tertio gradu finem accepit: pleræque aliæ in sexto vel septimo: multa enim sunt quæ obsint etiam præter naturalem rerum ordinem, nam principes vitiantur deliciis, adulationibus, auaris ac ambitiosis magistratibus, inde populorum odia, seditiones potentum regum, aliorum iniuriæ, bella insidiæ, ac quod plus est, vltio diuina properat. Solebat dicere Antoninus pius nullum bonum principem insidiis exceptum, qui Diis curæ esset. Idque exemplo Octauij Vespasiani, Titi Traiani, Adrianique probabat.

babat. Narrabat. pater meus Facius Cardanus cum pro principe quodam oraret, vt si fieri posset, ne è regno suo pelleretur, tunc ei visum quendam forma augusta, barba prolixa, veste linea, ac respondisse id fieri minimè posse: sciscitanti patri meo cur non, respondit quoniam inuisus est Satrapæ & maiestati diuinæ. Iterum patri sciscitanti quamobrem? respondit ille nihil, sed reserato velo quodam tot tantáque ostendit, vt fateretur ipse ea sola memoria ita perculsum quandocumque reminisceretur, vt nihil magis optaret quàm eius diei posse obliuisci. Victus itaque est princeps ille, etiam regno spoliatus, infeliciter obijt, atque vtinam fabula hæc fuisset non historia. Sed redeo iam vnde digressus sum, decem & quatuor generationes vix annos quingentos duodecim explere possunt: nam diuisis duodecim & quingentis per quatuordecim, prodeunt triginta septem fermè, quæ est illa familia in qua æquali facta deductione, septem & triginta annis singuli regnare potuerint? nostri maiores Macrobij fuere, vtpote cum ab abaui mei Aldi Cardani ortu iam nunc ad hanc vsque diem anni fluxerint ducenti sexaginta quatuor, siquidem nascitur Aldus anno salutis ducentesimo octogesimo supra millesimum, ex eo oritur Fatiolus anno millesimo trecentesimo atque trigesimo, à quo Antoninus: anno trecentesimo nonagesimo quinto vltra millesimum, ex eo natus est pater meus Fatius anno millesimo quadringentesimo quadragesimo quinto, ex quo ego anno quingentesimo primo supra millesimum: hoc quanquam in priuatis nihil minus & longeuis viris fuerit, si tamen regnatum fuisset ad explendum numerum ducentorum sexaginta vnius amnorum anni; etiam Attaui exigebantur. Non enim regnare dicitur infans dum pater ipse superstes est: in sex igitur generationibus anni ducenti vnus & sexaginta absumuntur, cum omnes excesserint annos vitæ septuaginta aliqui etiam octoginta sex impleuere: duplicato itaque numero fient duodecim successorum anni quingenti viginti duo. At quo modo fieri potuit, vt reges tamdiu vixerint, ac quod plus est tam serò generarent? siquidem Proauus genitus est a patre quinquagenario, Auus à patre qui iam annos quinque & sexaginta expleuerat, pater à quinquagenario rursus, at ego dum ille quinquagesimum sextum expleuisset annum. Nihil enim refert ad diuturnitatem Imperij diuturnitas vitæ, sed tarda proles, imperia in paucis ad longum æuum deducit: namque quatuordecim successores, quorum quisquam seculum impleat, si filium quisquam eorum vigesimo anno habuerit, non erit omnium regnum trecentis sexaginta annis perennius: quare manifestum est fieri minimè posse omnino vt decem & quatuor ex vna stirpe non intermissi viri in regno plusquam quinquies centum & duodecim annos exsuperent. Non est autem nunc de his sermo, qui antè Noeticam inundationem regnasse dicuntur, cum eos non vt alienos in digenis, sed vt patres filiis regnasse compertum sit. Tum verò vitæ ea longitudo erat, vt omnem fidem superet. At nec in rebus publicis diuturnius æuum fuerat, quamobrem opportunius arbitror eas proprios mutare sponte ordines, ante constitutum duodecim & quingentorum annorum curriculum, eóque minus eas sic labefactari, quantò voluntaria permutatio minus lædit quàm coacta. Etenim nisi leges certis temporibus reficiantur, obsoletæ fiunt, & antiquantur, dolique ac illusiones eis insurgunt: tum verò necesse est, vt per optimas etiam aliquod genus hominum potentissimum euadat, ac tale, vt remp: possit euertere, quod & contingit Lacedemoniis: nam cum Ephoros regibus opposuissent, Cleomenes vigente regia dignitate omnes Ephoros præter vnum Agileum & eundem casu seruatum interfecit. Sic & Athemenses legibus nimirum fauentibus optimatibus sub triginta Tyrannorum potestate facti sunt. Et Roma vincente patritiorum factione, sub decem viris, quod nullus magistratus plebi concederetur. At contra Florentinorum Resp: tota sub plebe gubernabatur, nobilibus omnibus ex toto afflictis, ac etiam eiectis. Quod si etiam magistratus reuoluantur ex lege, quemadmodum consulum & tributorum tempore, Romæ nihil minus nec res in tuto collocatur, sed ad paucos omnia redeunt, coniuratione potentiorum inter ipsos habita: sic Marius septies consul: sic Sylla Imperator exercitus perpetuus; sic quatuor Romæ dominabantur in libera ciuitate, Pompeus Cæsar, Crassus, & Cato. Sic Papirius & Furius totiens dictatores, denique vt etiam Venetiis sed modestiùs summa rerum apud eosdem semper manet: aut si minus per leges licet ij substituuntur, interim quibus solum dignitatis nomen relinquatur, cætera illorum paucorum arbitrio peraguntur. Igitur si longius res defertur aut necesse est leges permutari, aut aliquo externo incommodo, veluti per antispasim firmari remp: vel tandem familiam vnam in tantum euehi vt ciuitatem occupet: quemadmodum Ianuæ & Florentiæ contigit. Illud verò incommodum planè etiam cœtibus monasticis accidit, nam principes semper ijdem manent quanquam dignitatibus non semper insigniatur: par enim haberi debet, vel vt denuo quisquam ad dignitatem reuocetur, vel vt dignitas illi rradatur, cui ille qui prius eam habuit, ex toto possit imperare. Verùm in Repub: plurimum possunt opes, audacia, auctoritas, & eloquentia, non ea Ciceroniana aut Demosthenis, sed qualiscunque in vnaquaque ciuitate magis accepta est. Optimum igitur præceptum ex suis legibus sustulisse videntur Lycurgus & Solon, eas immutabiles statuentes quando quidem hæc prima esse

esse debet lex, vt singulis temporibus emendari possint, ac in certo annorum spacio debeant permutari. Vt enim non semper eidem populo eadem agri diuisio potest counenire, sic nec leges eædem, sed semper ad instantia necessariò sunt mutanda. Idem etiam in magistrantibus obseruandum: vanum est enim quod Tiberius dicebat nouos homines rapaciores esse, cum hirundinibus similes sint quæ quo magis hærent, minus ttahunt. Crescit enim auaritia pro diuitiarum augmento, & parum existimat quodcunque præmium, qui opibus insignibus gaudet. Itaque conatur maiora his quæ habet in dies parare. Conciliat & illi temporis longitudo potentiores amicos, quibus aduersus accusatores vtatur. Id etiam exemplo manifestum est quoscunque prauos magistratus iuxta initia esse tolerabiles. Spes etiam noua homines retinet a sceleribus: quod & in Venetis prætoribus animaduertere licet. Quin etiam etsi omnia adsint deest saltem commodum: ministri authoritas mutua confidentia, occasio, vsus, cognitio, quæ omnia temporis prolixitate parantur, parta augentur. Inditio fuit omnium Imperatorum initium fine laudabilius fuisse, præcipuè autem hoc discrimen vitæ in Nerone visum est. Hic primo lustro omnes bonos superauit imperatores, ita vt Traianus non aliam mentem sibi dari optaret quàm eam qua posset initia Neronis æmulari: at in fine omnes prauos facilè vicit. Cuiusnam initium improbatur principis? cum tamen maioris partis tandem vita scelesta sit. Est autem in initio magistratus, quisquis non diuturnum habet magistratum. Accedit quòd admisso flagitio, non alia melior videtur via, quàm crimen crimine tueri, iuxta illud tragicum in Agamemnone.

Per scelera semper sceleribus tutum est iter.

Quammobrem præstat plurimùm in Repub: nec leges nec magistratus esse perpetuos. Quod enim audebit nefas nouus in dignitate: iuuat & familiarum etiam mutatio, quippe ea reddidit Venetorum dominationem perennem: extinctis enim prioribus cum alia successerint, regno impares propter nouitatem erant. Atque sic libertatem ea respub: eo vsque defendet, donec leges tuebitur suas, nec externa vexabitur potentia. Nam & optimatium dominatus ad augendum imperium ineptius est regno; præstantius autem repub: Sunt etenim ciuitatum modi tres laudabiles, regnum Aristocratia Resp. in regno vnus, in Aristocratia pauci, in Repub: omnes sed optimi quique dominantur. His tribus modis alij gubernationis malè opponuntur Tyrannis, Oligarchia & Democratia. Est autem tyrannis vnius potentia, Oligarchia paucorum, Democratia popularium: sed iniusta dominatio in his omnibus, mali ciues bonis violenter dominantur horum autem omnium, præcipuè autem tyrannidis Plato vitam ac consuetudinem damnare volens at contra optimorum extollere quædam arithmetica sub obscura prorsus scripsit, ac a verbis Ciceronis non aliena. Is enim in epistola ad Attatum dixit (ænigma oppiorum de velia non intellexi), id enim numeris platonicis obscurius, operæ prætium igitur facturum me arbitror, si eius duo loca ex his quæ ad propositum hoc non parum conferre videntur exposuero, alterum quidem in libro de repub: nono, alterum in octauo, nam Tinei difficiliores numeros in exercitatione arithmentica satis diffusè sum prosequutus, hæc igitur ex octauo libro sunt. *Verba Platonis.*

Est autem ei quod diuinitus generandum est circuitus, quem numerus continet perfectus. Humanæ verò geniture is vtique, in quo primo augmenrationes, superantes & validæ tres constitutiones quatuor autem terminos accipientes simulantium ac dissimulantium, crescentium ac decrescentium, cuncta correspondentia & comparabilia invicem effecerunt: quorum sex qui tertium fundamentum quinitati coniunctum, duas harmonias præbet, ter auctum vnam quidem æqualem æqualiter centum tantumdem, alteram verò æqualis quidem longitudinis sed oblongioris vnumquemque numerorum ex diametris comparabilibus inuicem quinitatibus singults indigentibus vna, duabus verò quæ inuicem dici nequeant: centum vero cuborum trinitatis ipsius. Vniuersus autem hic numerus geometricus talem auctoritatem habens ad potiorem deterioremque generationem vim habet. Duplicem hic insinuat generationem diuinam humanamque. Porro diuina ex numero constat perfecto, & hæc ad mundi pertinet originem: hanc in annis trigiuta sex millibus futuram credit: hic autem perfectus est cum ex triginta sex & mille constet, at triginta sex quadratus est senarij qui perfectus est numerus vt Euclides ostendit & mille cubus est denarij, qui perfectus est more pythagorico, quod etiam si ad hominis generationem referatur vigesimus octauus annus diuinæ generationi idoneus erit. Verùm quod ad humanam attinet generationem hos assumit numeros, centum nonaginta, duo ducentum sexdecim, ducentum quadraginta tres, ducentum quinquaginta sex, inter quos quatuor terminos tria sunt interualla. Extremi autem numeri ducentorum quinquaginta sex ad extremum centum nonaginta duos ratio est sexquitertia veluti quatuor ad tria: hæc autem quinis ternis adiuncta, cuius proportio est sexquialtera veluti ducentorum octoginta octo ad centum nonaginta duos componit diapason siue duplam. Cum enim iunxeris rationem sexquialteram, sed ad quatuor rationi sex

ſexquitertia quatuor ad tria efficietur Ratio ſex ad tria quæ dupla eſt vt in Arithmeticis regulis oſtendimus. Horum autem terminorum augmentum vel decrementum cum æqualiter factum fuerit nihilo ſecius eandem retinet proportionem : veluti ſi dupletur, fient trecenta octoginta quatuor : quadringenta & triginta duo : quadringenta octoginta ſex: quingenta ac duodecim. Verum inter hos eadem manet proportio, quæ fuerat inter centum nonaginta duo ducenta & ſexdecim, ducenta & quadraginta tria : Ducenta ac quinquaginta ſex. Itaque conſtat eandem retineri harmoniam ſiue creſcant numeri, ſeu minuantur. Ter aucta igitur hæc dupla proportio vt inter octo & vnum duas conſtituit harmonias : ſiquidem harmonia duos retinet concentus : at vero concentus vnus octo habet voces, harmonia igitur vno facto termino communi quindecim habent voces. Et duæ harmoniæ quæ voces continent viginti duas, proportionem conſtituunt octuplam, nam aſſumptis quatuor terminis octo, quatuor, duobus, vno, qui ſunt continuè dupli, duæ efficiuntur harmonia : vna octo ad duo, altera quatuor ad vnum, ſed quælibet illarum duplici concentu diapaſon conſtat videlicet octo ad quatuor & quatuor ad duo, altera ex quatuor ad duo & duo ad vnum : igitur harmonica generatio ex ſexquitertia debet aſſumi. Quomodo autem hæc his quæ in quinto libro de generatione dixerat (Hominem ſcilicet à trigeſimo anno ad quinquageſimum quintum idoneum eſſe ad procreandum) & in ſexto de legibus à trigeſimo ad trigeſimum quintum annum tempus eſſe ineundarum nuptiarum : congruere poſſint, intellige : ſit ſuperficies vnius longitudo ipſa centum dimetiens, aut centum & quinquaginta, vt ratio vnius ad alteram muſica ſit ſexquialtera, & quæ dici poteſt ac quinque voces habens & quatuor interualla, reliquumque latus erit, quod poteſt in duodecim milia & quingenta, eritque indicibile, ac quod Euclides vocat, incommenſurabile : ſuperficiei autem magnitudo dierum vndecim millium centum : ferme ac octoginta, qui numerus annos implet triginta dieſquæ ſuper ducentos triginta : & hic numerus eſt tanta induſtria quæſitus, ante quem inutiles fœtus generari probat. Tempus autem generationis à trigeſimo anno ad quinquageſimum quintum dies habet quaſi decies mille quod eſt centum tantumdem : nam centum centies decem ſunt millia. Totum verò tempus, quod eſt duodecim millium & quingentibus cuius radix eſt latus alterum ſuperficiei, & fit ex centum in centum viginti quinque qui eſt cubus quinitatis ipſius. Conſtat igitur geometrica ratione ex centum cubis quinitatis. Verùm ſingulæ partes cum ad cubum reducuntur vna ex his indigent. Hæc in octauo docuerat, at nunc proſequamur quæ in nono.

Verba Platonis.

Soc : ab homine paucorum imperij cupido tertius apparuit eſſe tyrannus medius, namque iſtorum popularis vir extitit Glau : ita eſt Soc : cum tertio itaque voluptatis quoad veritatem ſimulacro poſt illum congreditur ſi vera in ſuperioribus diximus Glau : ſic eſt dicendum Soc : quin etiam paucorum potentia deditus tertius eſt à rege, ſi in eodem locamus optimatem ac regem Glau : tertius vtique Soc : triplo igitur numero ſecundum tripli rationem diſtat a vera voluptate tyrannus Glau: apparet Soc : planum : itaque ſimulacrum ſecundum longitudinis numerum tyrannicæ voluptatis exiſtet Glau : valde Soc: ſecundum verò potentiam & tertium augmentum manifeſtum quanto diſcrepet interuallo Glau:manifeſtum quidem computatori Soc:ſi quis conuerſo ordine quantum voluptatis veritate ſuperat, rex tyrannum quæſiuerit, peracta multiplicatione inueniet regem vitæ dulcedine ſuperare tyrannum, & tyrannum vitæ amaritudine regem gradibus viginti nouem & ſeptingentis Glau : mirabile nimium interuallum hoc inter iuſti & iniuſti viri vitam quò ad voluptatem atque dolorem cumulauiſti Soc : verus hic certè & conueniens vitis hominum numerus, ſiquidem ipſis conueniunt dies noctesque ac menſes & anni.

Non obſcura eſt horum verborum interpretatio : ſtatuit ſiquidem tres viros regem, tyrannum, atque in horum medio popularem. Diſtat autem popularis a rege vt ſit ab eo tertius, itaque & tyrannus à populari nam inter regem & popularem medios optimates ſtatuit:quare regis conditio triplo melior eſt quam popularis, triplo igitur melior popularis, quam tyranni, quare regis ad tyrannum nonupla ratio erit : deductis igitur ad ſolidam naturam his extremis, ita vt vnumquodque ter in ſe ducatur, nouem quidem in ſeptingenta

Rex	optim.	popu.	tyran.
9	6	3.volup.	.1
1	2	3.dolor.	.9

atque viginti nouem euadent, vnitas autem eadem manebit ſolidaque Itaque extremorum ratio eſt viginti nouem ac ſeptingentorum ad vnitatem regis 3.voluptas ad tyranni voluptatem rationē eam habent quam ſpetingenta, ac inſuper viginti nouem ad vnum:contra tyrāni triſtitia ad regiam calamitatem eandem habebit proportionem, congruit autem hoc etiam diebus noctibuſque anni. Nam cum annus dies

tercentum

tercentum sexaginta quinque totidéque noctes obtineat, erit vt dies noctesque pariter anni vnius; sint triginta supra septingenta, quare si vnā tantum voluptatis tyranno atque doloris regis tribuas, relinquentur equidem regi septingenta ac viginti nouem voluptatis tyranno autem totidē amaritudinis, quare illud dicendum erit tyrannum (quod dici solet) vix habere diem ac noctem fœlicem. Contra vero Rex semper gaudet, vixque in anno diē aut noctem vnam habet ingratam: quare his sic se habentibus non tantum gaudij magnitudine rex tyrannum vincit ea proportione quæ est septingentorū viginti nouem ad vnū, tyrannus verò tāto maiore afficit mœrore, sed etiam temporis differentia eadem manet vt tyrānus vix dieculū voluptatis, rex vero amaritudinis in toto anno obtineat. Quamobrem & pro magnitudine & pro lōgitudine inuiolata manet proportio septies centupla ac vigintupla nonupla: eadē autem & in mensibus ratio, nam cū mensis duodecima anni pars sit erit equidem eius longitudo dierum triginta horarum decem quare omnes horæ mensis vnius septingenta ac triginta erūt: vna igitur ex his data regi pro dolore aut tyranno pro voluptate relinquetur eadē proportio, quæ est septingentorum viginti nouē ad vnū vt prius: In anno igitur diem, in mense horam tyrannus vix obtinet voluptatis eāque sic tenuem vt vix sentiatur, contra rex amaritudinis nihil pene, dulcedinis autem abundè ac diuturnæ: tātum vt iusta extimatione solida quadrataque triplicatæ perfectionis sit. Hæc Plato Philosophatur. Enimuero antiquorum mos fuit numerorum virtuti multa tribuere sicut & Hippocrates fecit. qui motus morborum numeris tribuebat. Est autem verior ratione Galeni quam à Luna sumit quæ præterquam quod mensem fictum facit cum X L. diem excedit non tenet, nam crisis in diebus XL. horis IX. cōtingeret, & in LXXX. horisque X V I I I. & plane in C X X I. non in C X X. quod repugnat his quæ ab Hippocrate recitantur præsertim de Antiphonte Critobuli filio & eo qui in Dealcis horto habitabat; quam X L I. iudicati sunt. Et Epicratidis vxore & Cleonartide qui supra Heraclium habitabat qui L X X X. non L X X X I. die & ipsi iudicati sunt. Sic & Patrium in C X X. non C X X I. & ideo melius est, vt simpliciter dies ad X X. a medio motu Lunæ sumant: X X. autem & sequentes à Sole. Nam cum Saturnus Iupiterque in annis decem nouem & diebus trecentis ac octodecim perpetuo æqualique cursu ad coniunctionem reuertantur quot tunc reuolutiones retrocedendo iuxta terram in illis peregerit cum procedendo in totidem diebus ac partibus dici ad eandem metam restituitur, humanam totam machinam mouet, ac ad finiendos morbos impellitur, vnde fit vt ea ratio vsque ad centum quinquaginta nouem inuiolata per eosdem processus maneat: eo namque numero per vnum diem deficit cum centesimus sexagesimus pro centesimo quinquagesimo nono succedere debuisset: in totidem enim annis vno deducto proptet deficientes dies a viginti annis superiores erraticæ iterum conueniunt. Verùm hunc numerum nemo obseruauit in morbis, sed solum ad centum viginti vsque eadem ratione sexagesimus considerandus est, in quo Saturnus restituitur & septuagesimus secundus in quo Iupiter, & octogesimus in quo Mars & nonus in quo Venus, & quadragesimus septimus in quo Mercurius, vltra hos trigesimus & duodecimus quod in his superiores per maximos feratur circulos. Tum etiam anni reditus, quartus & vigesimus octauus alter soli, alter Lunæ dicatus, tum verò tercentesimus septuagesimus nonus Saturni & nonagesimus nonus supra trecentesimum Iouis, & septingentesimus octogesimus Martis, & octogesimus quartus vltra quingentesimum Veneris; ac centesimus decimus sextus Mercurij. In his enim in paruis circulis eorum stellæ reuoluuntur, extremus autem horum est quingentesimus decimus tertius, qui colliditur cum proximo quingentesimo duodecimo: producit autem ex viginti septem circulis Lunaris. reuersionis. Est autem circulus lunaris numerus nouem decim, quem aureum vocant numerum: omnes igitur numeri digniores sunt hi septimus, nonus, duodecimus, quartus decimus, vigesimus, vigesimus octauus, trigesimus, quadragesimus, quadragesimus septimus, sexagesimus, septuagesimus secundus, octogesimus, centesimus, centesimus decimus sextus. centesimus vigesimus, trecentesimus sexagesimus sextus. trecentesimus septuagesimus nonus. nonagesimus nonus à trecentesimo. duodecimus vltra quingentesimum vel & proximus quingentesimus octogesimus quartus & octogesimus supra septingentesimum. Causa verò motuum humorum non ex cœlo est, sed quia humor non mouetur nisi cum corrumpitur corrumpuntur autem partes propinquiores ex pulsioni ac pituita quia humida singulis diebus facit accessionem, quoniam statim corrumpitur, bilis autem quia sicca vnam exigit Solis reuolutionem atque tantò plus quantò in priore accessione natura ab opere impeditur verùm melancholia duas Solis reuolutiones completas requirit, ac tantò plus quantò impedimentum est, maius: itaque bilis de tertio in tertium, humor niger de quarto in quartum diem mouetur: fieri igitur non potest vt inuasio bilis ante quadragesimam octauam horam nec post vnquam accedat nec melancholiæ post septuagesimam secundam horam, aut ante ipsam nisi quantum est, quod super additur vtrique ex impedimento motus, & sunt horæ octo plus & totidem minus: igitur accessio tertiana fit à quadragesima hora ad quinquagesimam sextam & quartana à sexagesima quarta ad octogesimam. Eius autem quæ singulis diebus inuadit celerior accessio est post sexdecim horas tardior post triginta duas, has igitur ad numeros non deducimus sed ad naturæ qualitatem. Quæcunque autem numeris senescunt, certis numeris continentur.

CAPVT XII.

De causis destruentibus Regna & Imperia.

IMperia destruuntur ob calamitates, quæ exterius adueniunt, aut interius, aut in ipsa stirpe. Interius duo sunt genera, seditio & rebellio. Exterius omne genus terræmotus pestes cæteráque eiusmodi : sed nullum frequentius quam bellum. In ipsa stirpe rex stultus, defectus prolis diuisio regni, fœminarum successio, & dotes ac nuptiæ cum filiabus regum. Verum cum reliqua omnia facile debilitationem ostendant, nuptiæ cum aliorum regum filiabus potius augere regnum ac confirmare posse videntur. Cum tamen non ita sit, inditioque est Romanos, & Alexandrum, tum Cyrum, & quotquot monarchiam adepti sunt nuptias cum subditis potius quam cum alienis regibus contraxisse atque id certe satisfacere deberet, quod ab exprimento argumentum sumpsimus cum videamus omnia regna hoc modo potius debilitata quam confirmata, sed iuuat ratione huius exponere. Primum quidem regnum quod constans & firmum esse debet, constantes etiam & firmas leges habere oportet, at cum nuptiis regna iunguntur diuersæque nationes pari authoritate copulantur patrias leges labefactari necesse est si in vnum coeant; si non, dissidia & seditio perpetua inter illas gentes vigent, vnde regnum maximè debilitat, demúmque euertitur. Mores quoque & disciplina militaris seruari incorrupta non possunt, cum alter ab altero suscipere instituta dedignetur. hac vero corruptâ infirmum & ægrum statim regnum redditur. Præterea confisi reges his incrementis, minus student rei militari, vnde desides & ignaui subditi redditi, & ad intestina mala & externa incommoda sustinenda inhabiles redduntur. Exemplum habemus in Turcarum regibus qui cum augere Imperium nuptiis se non posse intelligant, omnem spem conseruandi & augendi ipsum in armis constituunt : vnde omnes inclyti victoriis & arte militari habiti sunt. Similiter respublicæ & inter reliquas Veneta cum priore spe deciderint, omnem curam omnémque spem in armis ponunt. Quanquam etiam Veneta, quod fæmina sit, filiamque pepererit magno miraculo, regnum Cypri adepta sit. nam non coniux vxori in dote successit, sed ipsa vxor coniugi, verùm hæc sapientum & fælicium priuilegia sunt. Quid aliud est quod Henricus Rex Galliæ nunc tantas turbas miscet nisi quia vxorem sine dote accepit. Vt ergo quod ea parte imminutum est ac defuit, sarciat, omnia tentat. At contra Philippus Cæsaris filius coniugio Angliæ regno potitus, satis esse putat parta tam facilè seruare. Vterque autem si dicere licet, forsan errat, ille auidus parat bella, hic nimis fortunæ fidit. Sed ad tutiora transeamus propositumque redeamus. Coniugia regni, si cum paribus fiant, subditorum mores corrumpunt, nam vxor marito per aliam aulam ducit, aliud est regnum: quod cum fæmineum sit, vt vno verbo vtar, omnia mala complectitur. Quid enim euertit regnum nostra ætate rursus Taurinos Segussiorumque? nisi impotens vxor Lusitaniæ regis filia, quæ cum maximum spiraret regnum, perdidit coniugem etiam filios, nam si aula reginæ statuatur, illam parasitis, adulatoribus, & mercatoribus hominibusque luxui deditis, plenam esse necesse est. At fac contingat homicidium, quod non pollicebitur hoc hominum genus, quod non vendet aut quod non impetrabit à regina: at regina quod non a coniuge quem non emolliet sed fac vt non emolliat, quot iurgia quot quærelæ quomodo impotens fæmina non turbabit omnia coniux fraterni pedissequæ aut eius, quæ sola ornare reginam nouit perielitatur ob ineptum hominem sorte occisum, & non impetrabit veniam a rege? Sed fac vt non impetret fit austerior: quis iudex, quis senatus aut prætor audebit damnare, quem regina saluum esse vult præsertim his temporibus necesse est igitur vitiari iura, corrumpi iustitiam, atque euerti ciuitatem. Optime enim quod & alias diximus Cicero inquit non perijsse Romam cum a Cæsare oppressa est libertas, aut cum a Gallis euersi muri, sed cum iudicia corrupta sunt, legesque obseruari desiere. Succedit aliud commodum, quod regius fastus mulieris, amorque filiorum, inscitia rerum humanarum cogit velle, vt filiis masculis omnibus bonum sit fœminæ exemplo suo matrimonio iungantur aliis regibus dos inde datur, aut pars regni. aut pecuniâ illâ regnum debilitatur minuiturque, hâc exhauritur ærarium, noua vectigilia imponuntur, odium ciuium excitatur. Masculorum cura bella accendit, patrimonium diuiditur seditiones oriũtur inter fratres quibus neque frequentiores neque sæuiores aut magis pestiferi: quodque pessimũ est inter omnia, discunt subditi studia diuidere in principes suos inde etiam insidiæ mutuæ, ac regi primogenitoque. At mulier priuata satis ducit esse reginam, vlterius non audet si non insaniat timet aliam subingredi, si morosa sit. At dices nullo in statu coniugia non licebunt cum aliis regibus equidem cum hæc, tria concurrerint, vt princeps non sit potens qui vxorem ducit, vt regnũ hæreditarium accipiat, vicinumque quod gente ac moribus ferme vnũ sit. Vnde Ferdiandus Hispaniarum Rex sapiẽter Helizabethã partis maioris eiusdẽ prouinciæ Reginã vxorẽ duxit. Et Ludouicus Gallorum Rex partis Galliæ hæredem. Etenim neq; antea potentes erant, sed reguli ambo, & dos regnum vicinũ, atq; eiusdẽ gentis. Reliqua verò cõmoda pecuniarũ & affinitatis non tã sunt cõmoda quã dãna. Quid profuit Parthenopei regni dominis aut Sfortiadibus mutua affinitas, quã satis cõstat hac nostra ætate & regni & vitę finẽ attulisse? forsan objciat Ludouico Sfortiæ non obfuisse affinitatem, quæ nulla fuit cũ Aragonum regibus, sed odiũ: fateor sed nec cũ Ferrariæ principibus profuit quoque. Et si cum rege Aragonum affinitas Sfortiadũ non intercessisset, starent adhuc vtraque regna. *Euerti* quoque imperia stirpis defectu *Attali regis* exemplũ ostendit: & nostra ætate Montisferrati vt dicũt principũ stirpe sublata, euersę sunt ciuitates & oppida, vt omnia pessũ iterint, nec Persarũ regnũ excidisset, si Darius ille qui victus est, exstirpe fuisset antiqua: cum enim vetus regũ familia concidit, aut regnum occupatur ab

ab externis, aut ſeditionibus vexatũ imminuitur, aut ſi melius quid euenire poſſit eueniat nouus princeps eligitur; quẽ neceſſe eſt moribus & prudentia multũ præſtare, vt præcedentiũ regũ authoritatẽ & poteſtatẽ retineat. Luxu Sardanapalus Aſſyriorum regnum perdidit, ſtultitia Iacobus Cypri rex, diuiſione in filios Maſſiniſſa & Conſtantinus, ſcelere Iugurtha. His modis regna ob ſtirpem intereunt atque delentur.

At externa vi ſi velim dinumerare quæ perierint, ſtultum ſiet, poſtquam quotidie exẽpla non deſunt. Videtur tamen aliquid ſibi iũgere hi caſus: aut interitũ ſtirpis regiæ aut inteſtinã ſeditionẽ, aut negligentiã militaris diſciplinæ, aut luxũ nimiũ regis aut populariũ, velut Sybaritæ, aut ſtultitiã vel Principis grauia ſcelera. velut enim corpora eorũ qui moriuntur, plerumque antea morbo aliquo detinẽtur: ita & regna. verũ quæ maximè obsũt regnis tua ſunt; ſeditio, negligentia militaris artis, & ſtultitia. Etenim cum in carpentaria & ſutoria arte raros videas optimos artifices, in medica vero architecturaq; rariſſimos, quid dicendũ erit de Principe cui ſcientiam longè maiorẽ eſſe oportet quã vel architecti vel medici. Hi enim conſilia nautræ rimantur quæ tametſi abdita ſint, ſimplicia tamen ſunt, & euidentia ſigna ſui edunt: at regis ſapientia circa hominũ conſilia eſt quæ mille cõfractibus perplexa ſunt: atque adeò vt multi quod velint neſciant. Habet præterea tot difficultates princeps, adulatores præcipuè, & inſidias aliorum principũ, qui mores & ingenia ſubditorũ ſollicitando corrũpunt, caſus quoque fortuitos tum populorũ tum priuatorũ, atq; quod maximũ eſt, vt cogatur alia ſentire, alia facere dicereq; non ſolũ ob conſuetudinẽ, ſed etiã malorũ ſacerdotum præſtigias & ſuperſtitiones quibus omnibus iã longa conſuetudine coalitis ſeruire cogitur. Quòd ſi ſine bello maneat mo lliũtur animi militũ & ad opportunas neceſſitates inepti reddũtur. Si bella exerceat procul magnis incõmodis fit & nullo præmio: oſtẽdemus enim prouincias quæ procul abſunt nec cõiunctæ sũt diu retineri nõ poſſe. Quòd ſi cũ finitimis? ingruẽte validiore hoſte res poſtmodũ acta eſt oportet enim finitimos habere amicos. Ob id igitur Venetorũ regnũ maximè diuturnũ eſt, quod Veneti ſint ſapientiſſimi & ſi priuata auaritia nõ obfuiſſet, iã nõ procul eſſet ab orbis imperio: tantum ſapientia poteſt. Interna verò mala ſunt ſeditio vt Genuẽſium, neglectus artis militaris vt Mediolanenſiũ ſunt enim plerique opifices aut nobiles, qui tamen ab opificibus ortum habuerunt: aut eorũ exẽplo ducũtur. Et luxus vt Hiſpanorum. Hæc tria ſi quis diſtinguere ac diligenter dignoſcere voluerit, non aliis exemplis melius vtatur: extrema enim ſunt ſingula in his, atque ita, vt duorũ malorũ nulli horum participes ſint. nam & Genuenſes impigri & moderati & artis militaris periti, & noſtra vrbs moderata nec ſeditioſa, nunc & Hiſpani arte militari maximè inſtructi & concordes: ſed mulierum potius quam proprio arbitrio reguntur ſic eſt eorũ natura.

Tom. X.

CAPVT XIII.

Quod Mutatio ſedis Imperij orbis deſtruit Imperium.

Blondus exiſtimat tranſlationẽ Imperij factã è Roma Bizantium, minime cauſam fuiſſe caſus illius, quod per plures Cęſares adhuc trãſlationẽ facta non ſolũ imperium cõſtiterit ſed etiam auctum fuerit veluti ſub Conſtãtino & Theodoſio ſub quorum filij Stillicoris fraude Roma capta Imperium Occidentale euerſum eſt. . . . . viri celebres extiterunt Politianus, Trapezũtius, Philelphus, Monteregius, Eraſmus, Alciatus, Budeus, Rhodiginus, Veſſalius, ſed hunc forſan velut & omnes alios qui viuũt prætermittere docuerat niſi cum ſingulari inuento amicitia iuncta fuiſſet. Apparet certè cũ maximis tribus imperiis hos floruiſſe, Ottomanorũ, Cæſaris, ac Perſarum. Hoc virtus, primum robur, mediũ fortuna creauit. ſingulaq; horũ maiora quam olim Perſarũ aut Macedonũ Romanorũve: quod noſtra ætate orbis totus patuerit, vt numerus in quatuor etiam partes diuiſus maior ſit, quã olim cũ iã plura non eſſent imperia ſed vnum tantũ, vnde non eſſe nunc hiſtoricũ merito querimur. at forſan eſt, ſed nõdum in lucem prodiit Nam qui ſcripſit nuper neſcio an vita fædior an moribus improbior ſtylo ne impurior, an hiſtoria ipſa mendacior fuerit? cumque obijceretur hoc vltimũ viuenti, reſpondit poſt centum annos quis hæc non pro veris leget. ita accepta pecunia hiſtoriã ipſam quaſi meretricem proſtituit quod etiam Græcos feciſſe exiſtimo, non tam vanitate gentis ſed vt dixi potius auaritia ipſa, qua ſcelerati homines & veritatem corrrumpunt, & conſultò malis exemplis optimos ſucceſſus falſò ſubijciunt quaſi non Hiſtoriam ſcripturi, ſed homines redditur i conſultòd eteriores. Etenim cũ nihil facilius ſit quã fallere, maximã gloriã cõparare ſe poſſe ſperãt, ſi gratiã pro impia ac ſceleſta hac doctrina ſint recepturi. qua ſpe etiam plus Mahumethanis rebus fauit, futurũ credẽs vt ipſi quãdoque rerũ ſint potituri ſuãq; hiſtoriam ſeruaturi: neſciens proditores ſuorũ etiã ab hoſtibus negligi odioq; haberi: & eo magis ſi in manifeſtis mendacis deprehendantur nam ipſi hiſtoriam ſuã verè ſcriptã habent. Nec armis ſuis omnia debentur, ſed tam facile è Deo ſumma pendere imperia quã minima: vt enim minimo clauo, atque exigua piſciculi motione nauis retinetur, quam à prora nec lapideus pons retinere poteſt, ita res humanę cum ad Fata ſuaq; tempora deuolutæ diuinæ potentiæ computantur, neque maximum eſt poſſidere hic omnia ſed ſomnium. Hæc ſi ille animaduertere potuiſſet, hiſtoriam veritate & illuſtribus exemplis velut Plinius ac Cęſar decoraſſet.

Nunc verò quod ex priorum temporum ſerie obſeruari conuenit, pro futurorum notitia ſubijcere opportunum fuerit apparet enim in omnibus his diſciplinas cum imperio floruiſſe, ſiue quod hæ pace indigeat quæ imperia comitatur ſeu quod certamen ſit propoſitum ac præmia, quæ ſecu-

C 2 ritate

ritate & animi magnitudine opus habent: atque hæc etiam cum imperatoribus qui imperia adipiſcuntur iuncta ſunt: ſeu quod ab eiſdem magnis cæli, & ſyderum conſtitutionibus proueniant, velut etiam cometis: ſeu quod veriſimilius eſt ab omnibus: cum verò imperia linguas ſecum ducant, neceſſe enim eſt tranſmutato imperio & linguam gentis proferri, non niſi in vna lingua ſemel artes ac diſciplinæ florere poſſunt, niſi & bis in imperio eodem aut ſæpius, at non bis neque ſæpius: quoniam aut deletur aut floret aut minuitur. Si igitur deleatur lingua quoque concidit, ſi minuatur quies non intercedit, ſed bella, ſuſpitiones, ſeditiones, exactiones quæ omnia egregium diſciplinarum incrementum impediunt. Si floreat iam, adulatoribus & deliciis locus primus eſt vnde fucati ſapientes qui ab adulatoribus præferuntur, vt non ijdem eſſe poſſint & haberi ſapientes at vt ſapientia floreat, hoc vno indiget vt ijdem qui ſunt habeantur etiam pro ſapientibus quod hodie videmus. In initiis verò imperij, cum opus ſit ſtrenuis viris & virtute præditis, locus eſt tum ob morum ſynceritatem, tum captandæ apud populum gloriæ ac graciæ, tum quia hi ſtudioſi ſunt perpetuitatis nominis, viris vera virtute & eruditione præditis, non deſunt ſucceſſu temporum & aliqua pulchra ingenia, ſed cum multa non ſint, exiſtimatione præmiiſque ſublatis, laudant enim veteres florentiſſimamqne ætatem quod & Martialis vidit epigrammate illo.

Temporibus noſtris ætas cum cedat auorum.

Ideo emergere nequeunt, nã humana ingenia velut ferrum collatis inuicem ſermonibus acuuntur, neque Archimedes talis fuiſſet niſi Conon & Apollonius extitiſſet, multo minus Plato ſi non Zenophon, & Ariſtoteles ſi non Plato & Geuſippus. Itaque humanæ naturæ quatenus ingenio vtitur proprium eſt, communem eſſe: communis enim eſt mens, niſi cum ad perfectionem quandam peruenerit. Et tunc quoque iuuatur antea verò conſenſus hic eſt neceſſarius feruntur & hi conatus cum legum mutationibus nam & hac noſtra ætate quamuis non ex integro, muratæ ſunt leges intra X X. annorum ſpatium populique diuiſi: vbique Mahumethi legem Sophus ex Hali inſtituto diſcerpſit, atque ita vt nũc etiam vſque ad exitium dimicent quod ea lex in vi fundamentum poſuerit. Chriſtianam Lutherus & nunc exagitat, quamuis mortuus: interpretatione ſcripturarum, in qua Chrſtiana lex firmata eſt. Sed & Indi. Occidentales qui Idola colebant diuiſi ſunt Beticis vrgentibus, ſicut orientales Luſitanis. Ita vndequaque eruperunt variæ legum promulgationes atque eodem penè temporis momento vt dubium eſſe non poſſit hęc eſſe cęlitus immiſſa. Porrò ex his liquet alios nobiliores futuros nodos tranſlatis imperiis ad alias gentes, atque ab iis in linguis quas nunc barbaras vocamus. maioreque cum incremento, quod mens vna ſit donec vltima dies huius ſæculi veniat.

CAPVT XIV.

Quæ ſint neceſſaria ad obtinendum imperium vniuerſi.

DVplex genus conſtitutionis Imperij eſt, alterum quidem quod nullam certam ſedem præfixam habet ſed Imperator ipſe per prouincias ipſas vagatur veluti Æthiopum Rex, quem Preteianum vulgus vocat, & Cæſar noſter: reliquum cum in vna ciuitate ſedes præfixa eſt: vt Cæſarum olim Romę Ottomanorum nunc Conſtantinopoli: Primum igitur voluntario imperandi generi magis conuenit, cum omnes ptouinciæ æqualiter ſe diligi putant, ſecundum maiorem retinet maieſtatem. Vnde hoc imperandi genus robuſtius, illud firmius. Conuenit primum, vbi regna diuiſa ſunt veluti Cæſar nunc noſter habet: Et vbi nulla eſt gens valde bellicoſa ſed vel omnes pariter imbelles, vel omnes pariter fortes vt apud Æthiopas, cum quaſi in eodem climate ſunt, Sed ſi a Septentrione in meridiem extendatur, nec ſit abrutũ imperium metropolis vna ad maieſtatem in medio conſtitui poterit. medium non dico diſtantiæ magnitudine, ſed proportione ad vicinas potentiores gentes, velut Ottomanus Conſtantinopoli ſedem fixit quæ licet propior ſit Boreæ, quam Auſtro, nihilominus quod tuthenir & Scythis & Pannoniis pacis atque Germanis propior ſit, quam imbellibus Arabibus: ob id in media eſſe dicitur ſemper enim Imperij ſedes propinqua eſſe debet vicinis potentioribus vt ſplendore regis paulatim illi gentes deficiant ac ſuecumbant. Ob id rectè fecit Scotus Rex qui ſedem Edimburgi fixit in finibus Britannorum, quorum regia cum ſit Londini procul à Scotis duplici hoc auxilio hucuſque Scoti ſeruati ſunt. Quod ſi Anglus Rex ſedem regni Beruicij figere poſſet breui Scoticam gentem iugum ſubire cogeret. Sed hoc vt faciat, vetat metus Gallorum qui cum ſint potentes, ſi procul regia Britannorum abeſſet Britanniam inuaderent. Melius igitur eſſe putant propria ſeruaſſe quam aliena quærere. Maximum igitur ad ſubigendas finitimas nationes auxilium eſt regiam illis propinquam præfixiſſe. Sed ſi vtrinque ſit metus, tunc cogimur in medio collocare. Nam duas regias facere non debentur breui enim Regnum diuidetur. Sed oportet velut in animali cor vnum tantum eſſe, atque illud maxima vi armatum, cuncta ad ſe trahere. Sic etenim in numerali eſt. Ob id & artes & ſapientes & arma & iuris dicendi licentia & claſſis vno in loco conſtitui debet. ibi arx munita, duces, ludi, Theſaurus, omniáque egregia eſſe oportet. Si verò prouinciæ diuiſæ ſint, non diuturnũ imperiũ eſſe poteſt cũ nec vltro obedire, nec vi cogi, nec ab Imperatore luſtrari poſſint Quamobrẽ Cæſaris noſtri aut Gallorũ Regis potentia breui cõcidere neceſſe eſt. Sed ſi finitimi Reges cõtinuatis eſſent regnis, nõ eſſet neceſſe alterũ cõcidere: Sed vel in pace diu, vt Ruthenonorũ Rex

cum

cum Ottomano; vel in bello vt Persarum olim cum Romanis,& nunc cum Ottomanis perseuerare possent.Quę igitur imperia ab Oriente in occidẽtem extenduntur,melius seruantur,si Imperator mutatis sedibus regiones suas inuisat. Sunt autem hæ difficultates in hoc genere quod subditi sibi inuident.cum vix fieri possit vt altera natio alteri non præferatur. Sed hoc maximè vitatur incommodum si non ab Imperatore sed senatu, eóque iustissimo ius administretur.Si Rex ipse nulli fiat familiaris, sed Persarum & Æthiophum more se videri non patiatur.Si religiosissime viuat.Oportet autem magno tædio ac laboribus sic regnantem affici, vt qui sit in perpetua peregrinatione. Hoc autem regnum difficilius euertitur, sed facilius oppugnatur. Est enim robustius, quia omnes gentes liberè viuunt,sed debilior est Rex cum dispersas magis habeant vires.Oportet autem gentem, quæ obtinere imperium debet, esse numerosam, & ob id ab initio mundi Ægiptij Assyrijque ac gentes australes regnauere quod cum ibi habitari cæptum sit ob cæli clementiam & soli fertilitatem, facilè fuit alias gentes ab eis opprimi: paucos à multis, dispersos ab vnitis, duce carentes à ducem habentibus, nudos ab armatis. Sint etiam militari arte instructi velut Romani & Macedones, quos constat militari arte potius quàm alia re imperium obtinuisse. Diximus autem de hac superius. Deinde non in extremis orbis regionibus sedem figant. Cum enim imperium in seruitute constitutum sit, seruitus autem violenta, necesse est violenter illud obtineri: at violentia robore indiget, robur autem non adeò magnum esse potest in remotissimis regionibus vt vi illæ contineri quæ leges quoque seruentur, atque hæ quæ esse debeant &quales nunc dicemus. Sit etiam continuitatis quædam ratio in successionibus; cum neque breui Mundus subigi possit: nec in longo cursu temporis, nisi ordo sit firmus fieri potest, vt decursus ille felicitatis abrumpatur. Neque verò breuius tempus fuit constituendi Imperij quam Alexandri, quod prope miraculum fuit: neque is potiores orbis partes occupauit, sed maiorem atque ditiorem, tunc cognitæ habitabilis. Quod si ad magnitudinem orbis terræ Alexandri Imperium conferatur, vix decimam occupauit, si ad robur sextam, sed iam ad Imperij leges transeamus.

Harum prima est ne vllo modo diuidatur. Imo ne si possit fratri imperium aliud absque incommodo elargiri id permittat multóque minus cuiquam hæreditaria vrbis aut oppidi possessio permittatur pœna verò capitalis sit vel proponenti, vel postulanti, vel assentienti. Secunda vt Rex ipse virtute omni præditus sit & maximè arte militari, non infidus sed tam hostibus quam amicis seruetur fides vnde aberrat Marchiauellus qui solùm ab Italicis tyrannis quique paruam regionem possederunt, nec diu exemplum sumpsit, docens fidem esse frangendam. Nam Romani tunc mala fide res tractarunt, cum omissà virtute & remissis viribus ad dolos se conuerterant: quibus cum etsi celerius imperium auxerunt breui etiam corruerunt: nam talibus extra nulli vt impiis fidi sunt amici intus seditionibus agitantur: quare Reges & populi summa fide & virtute res agere debent. Et ne quis in mores Heliogabali aut Neronis incurrat nemo ad regnum admittatur ante X X V. annum antea sit sub tutoribus qui plenam habeant authoritatem & si aptus mente non sit alius proponitur ex fratribus ipsi vero claustra sint ad satiandam libidinem vt tribus vnico præsidio periculis caueatur soboli copiosæ, vt iniuriam ingenuis inferat, ne animum in libidine mancipatum habeant nam satietate ad libidinis incendia tollenda nihil melius. Tertia regula à toto regno artes omnes quæ ad luxum faciunt aboleantur, ne sensim luxu mores corrumpant. Quarta omnes vrbes simplici muro & nullo alio præsidio tueant exceptis oppidis quibusdam exiguis in confinibus, vt sic metu perpetuo detenti artem militatem colant, & ocium omne ac luxum abigant: tuti fuère Lacedemonij, donec vrbs sola fossa absque muro defendebatur; obducto muro ruit respub. eorum. Quinta regula publicæ opes magnæ sint, priuati exiguo sint contenti, nemo arcem teneat, nemo aliis imperet nisi ex magistratu. Sexta misceant noua veteribus coloniis inductis, ne crudeliter pereant aut deficiant.

Constat igitur sex regulis obseruatis etiam priuati successionem ad mũdi imperium peruenturam mansuramque perpetuo in illo: prima harum est, vt successio continuetur vxorum multitudine: secunda vt omnia ad vnum deuoluantur. Æthiopum more cæteris hæredibus in perpetuis claustris conclusis: hi montes habeant, suntq́ue & insulæ in lacubus, & arces. Turca occidit inhumano ritu sed tamen humaniore quam hi, qui integros populos & nationes perivolunt vt filiorum ambitioni satisfaciant. Ob hoc lege Æthiopum nil melius nec in principatu quicquam diuturnius. Tertia vt moribus sit præstantissimis: hoc habet septem capita, primum vt sit peritus artis militaris admodum, & in ea exercitatus, gnarus locorum perimentiumque ad commoda militiæ. Secundum vt maiestatem retineat nec indignis præbeat administrationes, non sit amator vt Antonius, nec histrio vt Nero, aut gladiator vt Commodus. Tertium vt sit prudens. Quartum vt populi amorem sibi conciliet, nec proceres esse permittat, à quibus sibi timendum sit. Quintum vt sit comis & affabilis. Sextum vt sit diligens in videndis rationibus regni, & seuerus delinquentium castigator hoc autem non veluti iudex, sed vt censor iudicum. Septimum vt sit peritus Philosophiæ vtriusque, ne vano metu subijcia-

subiiciatur auaritiæ sacerdotum qui error heu quot bonos principes Christianos perdidit: dum titulo pietatis in impia scelera largitionésque vanas à pessimis consultoribus protruduntur. Quarta vt sit diues pecuniisque abundet. Hoc fit superfluos sumptus præcidendo non exhauriendo subditos. Quinta est vt subditi optimo genere armorum vtantur, armati fortes, agiles, robusti, natatores, patientes famis ac sitis, ordines seruantes, laborum patientes, vallum & cibos gestare assueti sed hęc omnia suo loco explicabuntur. Sexta vt multitudini illorum consulant: ita Socratis tempore Athenis concessum est habere duas simul vxores. Spartæ mariti sterilibus subiiciebantur, Romæ erant proletarij. Abraham duas simul habuit vxores & Iacob, adeò vt iuri diuino haud repugnare hoc videatur. Sed aliis hoc negocium relinquatur proponantur præmia multitudini filiorum, honores coniugatis, viduis & pupillis subsidia. Denique maxima cura adhibeatur vt multitudo quæ sit alatur, instruatur foueatúrque. Hæc omnia si obseruentur diuturnum & maximum & securum impetium constituetur absque perfidia ac scelere.

CAPVT XV.

Indiam Orientalem à Lusitanis, Occidentalem ab Hispanis defecturam.

PRimum quidem scire oportet quonam pacto imperia regnáque retineantur duobus etenim modis, vi atque voluntate: neque enim alius modus excogitari potest, quæcunque vero magna sunt maiore vi indigent similiter & quæ procul, & quæ inuitum iugum ferunt, & ferocibus gentibus prædita, tum alienis moribus ac legibus. In vniuersum verò ad duo prima capita reducuntur, si inuiti pareant & magna vi non superentur. Imperia ergo & regna vel hæreditaria sunt, vel electione habentur, aut vi. Hæreditaria ob longam consuetudinem & familias amicas iam adultas voluntariè retinentur, nisi à vi externa oppugnentur, aut omnino Princeps aliquis perditus sit. Qui verò eliguntur si ab omnibus eliguntur absque periculo sunt: si à parte solùm, vtroque auxilio indigent: scilicet voluntate & vi, ius constat armis, pecuniis, arcibus ac prudentia: voluntas iustitia, morum similitudine & legum, ac libertate, tum spe ac securitate. Vnde cum nec armis parentur, constat arma & potentiam vtrique modo perutilem esse. Quæ verò vi parantur aut ab eo qui priuatus vixit, & ob admirationem suspicitur: ob priorem statum odio habetur ac paruipenditur. hi raro amittunt regnum absque vita, filij autem plerumque quod & ob stirpem humilem inuideant illis ciues ac eos negligant, cessétque admiratio paternæ virtutis. Qui verò reges antea erant siquidem coniūctum est quod aquiritur, si prudentia & viribus vigeant vniri potest priori regno velut Turca & Galliorū Rex. Si disiunctum aut antiquum magnum est, & hoc nouum paruū, & tunc magna solicitudine non tum valde diu retineri potest aut magnum est quod aquisitum est licetque tunc transmigrare: alias nūquam retinebitur: vna medela huic malo est, intermedias gentes domare antequā desciscant; quod cum maximo periculo fit, quoniam regnum nouum nōdum firmū esse potest. Quod si gens indomita media sit aut pelagus ingens? diu nunquam retineri poterit. Neque enim vi, neque voluntate, nullo igitur modo. Quæ enim vis esse potest si tyrannus consensu populorum rebellet, cum procul fueris, nam seu gens fera intercedat seu pelagus ingens apparatum magnum prohibebunt illi enim tutum aut vtile non existimabunt tantum exercitum per suos agros transire, pelagus autem ingens plusquam decem millia hominum militiæ deditorum admisisse nulla historia docuit. Inde quot incommoda sequuntur postquam exposueris? voluntate verò retineri nequeunt, quoniā nec libere viuere possunt, nec iusta est administratio: qui enim propinqui sunt principi, illos opprimunt, & vexant, exhauriuntque, confisi viarum longitudini, & propriæ authoritati. Hominis enim improbitas tanta est, quanta est securitas scelerum, vixque ex centum vnum excipies, qui ab hac regula aberret. Cum igitur India occidentalis maxima sit & valde procul vtpote cuius proximior pars caput sancti Augustini pelago intercedente distet M D. millibus passuum a capite viridi quod in Africa est, ac hoc distat a Fortunatis M. ferme passuum millibus XII. scilicet partibus in latitudine ab his Hispania M C C. passuum millibus: colligitur igitur breuissima via trium mille septingentorum milliariorum aut paulo minus ex Hispania in Peru proximiorem Indiæ occidentalis regionem: quæ etiam maxima ex parte subtorrida agitur. procul igitur distat alterum regnum ab altero, cur autem potuerit acquiri ratio est manifesta, populi imbelles, nudi, sub Regulis atque discordes, vt totidem domuisse feras difficilius fuisset. retentum vsque nunc ob metum prouincialium. In principio enim pauci admodum erant Hispani, atque ita è re sua desciscere non erat, vbi partum est imperium, licet Indi numero defecerint peritia tamen ac experientia rei militaris longe validiores facti sunt. quare cum his vel bellum intercedat vel infida societas vel violenta seruitus, imbecillissimum est regnum illud, nos autem supposuimus regnum quod rebellaturum est, non solum vastum sed & firmum esse debere, cum igitur inualuerint vires certo rebellabit atque celerius quam orientalis India a Lusitaniæ rege. Nam is licet imbecillior sit Hispaniæ rege, cui plura alia regna coniuncta sunt, continuatum tamen habet Rex Lusitanorū regnum suum per ora Africæ meridionalem

nale. Deinde cum potentes habeant vicinos Regem Persarum, & Turcam moribus & Religione diuersis, haud tutum esset subditis tyrannum constituere, & à proprio Rege desistere. Neque tamen hoc valde diuturnum esse potest quod ab vtrisq; partibus intus scilicet & extra periculum petitur: licet vnum periculum alteri opponatur resistatque: manebit quamdiu summa virtute & prudentia res agetur. At occidentale vna ratione firmissima tuebitur, si Rex ex descendentibus Cæsaris illis detur. Proferetur aliquandiu si in plura diuidatur, si præfecti certa lege biennium non excesserint. Si qui præficiuntur, filios & maxima patrimonia, tum vrbes in Hispania reliquerint. Si arces munitæ in India præfectis non pareant. Si togatis & pluribus scilicet senatui præfecti parere cogantur. Quæ fere omnia vt tutius regnum reddunt ab intestina fraude, ita imbecillius ad externam vim.

CAPVT XVI.

De causis repugnantibus in constitutione cuiuscunque status Reipub.

QVòd nullum Reipub. genus constitui potuerit perpetuum, causa est repugnantia ipsa, tum verò astra interitúsque rerum & externa violentia. Verùm cæteris relictis de repugnantia ipsa solùm agemus, quæ tam multiplex est, vt non solùm perpetuam, sed vix diuturnam sinat esse Rempub. videntur autem repugnantia potiora genera nouem hæc. Nuptiæ, educatio, Magistratus, accusationes, Duces, hæreditas, Diuitiæ, Religio & mores. Adeò verò vnumquodque horum per se difficile videtur, vt vix sententiæ maximorum virorum constent: quinimò plerique absurdissima commenti sint. Primum igitur quod ad nuptias attinet, incommoda, quæ vnumquodque genus sequuntur videamus. Etenim absque nuptiis vix constare poterit Respub. primum quod experimentum id doceat & ratio, cum non futura sit cura generationis, multò minus nutritionis, nemine proprios filios agnoscente, incidemúsque in absurdam illam promiscui coniugij legem Platonis, vt etiam more belluarum cum filiis concumbamus. Sit igitur coniugium, quandoquidem non solùm ad prolem, verùm etiam ad domum constituendam curámque illam quam vocamus œconomicam: aut igitur cum vna aut pluribus, pluresque cum vna & ea omnia aut cum diuortij libertate, aut absque eâ. Plures igitur viros eâdem vxore potiri non conuenit: nam primum coniugij bonum aufertur ob quod institutum videtur, scilicet propriorum filiorum agnitio; impeditur etiam ex superuentu generatio. Nec erit vna domus, quia plures viri, nec plures quia vna mulier, atque hoc adeò absurdum est, vt vix vlla gens hunc morem tentauerit. Sequitur igitur, vt vel vnus cum vna absque diuortio coniungatur vt Christiani, aut cum diuortio vt Romani & Iudæi, aut vnus cum pluribus & diuortio vt Mahumetani: absque autem diuortio hic modus vix contingere potest, quoniam impedimenta multa & rixas sequi necesse est. Qui verò vnicâ vxore contenti sunt, & absque diuortio maximas habent difficultates & perpetuum bellum: vitia quoque tegunt atque sic fraudes commituntur, quòd inseparabile sit coniugium, & plerique ob verecundiam nolunt fateri se deceptos, atque ita in perpetuò dolore viuunt. Cum verò nouerint non posse se disiungi, alter alteri iniuriam aut clam aut palam prout vires suppetunt, infert, coactáque necessitas amorem minuit & fastidium parit, vnde sæpe alter alteri insidias molitur, quæ omnia mala diuortium tollit, vt lege naturali vtile sit. At contra in diuortio multa mala sequuntur: amor aliarum quàm coniugis dum nouas spectant nuptias, contemptus filiorum mutatâ matre, imo odium & pernicies, mala educatio, dissidia inter fratres, quorum matres æmulæ fuerunt, nec quicquam hoc malo grauius est. Nouercæ priuigni lites iurgia infernus si sint maiores aliter miseria orbitas: fœmineum crudele genus nouit in odio perseuerantiam, in bonis constantiam non nouit. Qui verò plures ducere vxores solent, easque repudiare possunt, multitudini consulunt. Cæterum dissidia, inter filios, quorum matres sunt inimicæ, mala educatio ob multitudinem, iniuriæ & insidiæ.

Diuitiarum quoque ratio non minores habet difficultates: nam si diuitiæ in pretio sint, homines earum causa fiunt improbissimi, vt nostrâ ætate. Non iudices iustitia, non amicos fides, non affines necessitas & coniunctio, non artifices iusiurandi Religio, non sacra Sacerdotes, non nobiles pudor, non medicos professio retinet, quin per omnia fanda infandáque præcipites ruant ad ditias comparandas: non æqui iustique vlla consideratio aut pudor, aut metus, vel pietas vel misericordia, sed auaritia omnem secum improbitatem ducit ac trahit: videas funestas.....

CAPVT XVII.

De Seruis.

SEruorum duplex genus est naturale atque legitimum: cum enim quidam corpore validiore sint animo autem belluino atquo imperito, hi meritò natura serui sunt, manifestum est autem quod

quod & horum duplex est genus, alterum ob perturbationes, reliquum ob imperitiam. Sic vero definiuit Aristoteles & Stoici: verum si quis recte consideret iuuenes natura maximè seruiles sunt, minus pueri, senes verò vtramque ob causam & quod corpore sint imbecilli & consilio prudenti, liberi natura sunt. Quamobrem sapientissimè iussit Moses, si velint serui, post septennium libri sint, quoniam iam prudentes tot annis ob vsum & à perturbationibus quasi vacui esse possunt ob metum laborem calamitatésque quas in seruitute passi sunt. Sic etiam humanitati & populi numerositati consuluit. Quod si nollent quasi natura serui hocque tertium quasi genus est quod mauult seruire humano domino, & non esse solicitum de necessariis quam cum hac solicitudine in libertate viuere eos tanquam meritos perpetuò damnat seruituti: etiam ne vi id egisse videatur aures fibula perforando. Pueri ergo merito omnia seruilia patiuntur ob imprudentiam & impotentiam animi. Vnde etiam ambiguò nomine pueri, & serui & ætate ingenui vocantur.

Cæterum hoc seruorum genus vt nemo tollere posset veluti à natura propagatum, ita legitimum à religione nostra, seu his qui constitutiones ediderunt prorsus sublatum est illud dictum interpretantes quod apud Deum non est neq; seruus neq; liber. Quasi etiamsi illud interpretemur Christi in die illa neq; nubent neque nubentur matrimoniũ quis inutile esse dicat. Seruitutem moderatã & iustam tam vtilẽ esse Reipub. cõstat vt etiã iniusta & immoderata vtilior sit quam nulla: nam Gentiũ Resp. feliciores fuerunt & nunc Mahumetanorum quam Christianorum. Sed primum haud decet quemquam seruum esse quod parente altero seu ambobus seruis natus sit indignum est enim plurimam sine dolo experiri miseriam: præsertim ea ætate quæ ludibriis exposita est. Sed neque ex captiuitate in bello: hostilis enim pugna cum fortium sit virorum nihil tale experiri debet. Solum ergo sceleri obnoxij & decoctores seruituti mancipari debent: quod olim in vsu erat. Neq; solum hi ipsi, sed etiam filij in vinculis habebantur, velut Alexander ab Alexandro in Genialium dierum sexto, & Rhodiginus in Duodecimo Antiquarum lectionum. Ex lege primum antiqua vt existimo Draconis Athemiensis quam Solon abrogauit, inde etiam Ælia Romana nouis tribulis sæpius irrita facta. Sed vt æquum est sic plecti obæratos decoctores qui vel communem societatem vel alienam pecuniam fraude peruertunt, ita iniquum & inhumanum si ob vsuram aliquam id contingat nam sic etiã fæneratorum improbitati occurremus. Hæc verò qualiter tunc non licebunt magis quam in ergastula coniiciendo inutiliter? vel ex scelere condemnando ad triremes. Quis enim non magis se seruum esse cupiat quam in carceribus, aut multò etiam quam in triremibus? Apparet igitur hanc legum nostrarum humanitatem antiqua atrociorem esse. Mitto nunc illam quæ debitorem in frusta scindi permittebat pro creditorum numero. Vnũ hoc colligo & priuatæ & publicæ rei plus satis cõducere & mitiore exemplo esse seruitutem decoctorum quam ergastula & carceres: & in criminibus magnis quæ capitis pœna non puniuntur quam triremes.

CAPVT XVIII.

Leges ciuiles breuiter explicatæ.

Legum series quæ à Iustiniano Imperatore constituta est obscuritate maxima ob id inuoluta videtur, vt Iurisconsulti maiori essent in admiratione, nec miseri clientes intelligerent, quo in statu essent. Indicio est verba plura ab illis vsurpari quæ barbara sunt, vnde superfluus labor in illis interpretandis iniunctus est velut .... Ercißcundæ etiam quamuis Ciceronis sit, ab illis tamen ancipiti sensu sublatum vocabulum est. Quid tot repetitiones contrarietatésque? Et tam circumcisa & mutilata de cunctis sententia, nisi vt homines admirarentur omnia, nihil intelligerent. Sæua quoque & iniqua iudicia quale illud lege decima de pœnis Marcelli, si sub pœna vinculorum Domino reddi iussus, non recipiatur à Domino, venundari etsi emptorem non inuenerit, in opus publicum & quidem perpetuum tradi iubetur. Deinde in personas pauperiores acrius vindidicandum iubent, vt miseria miseriæ adiungatur, quærántque homines opes per fas nefasque, non tantùm commodioris vitæ causa, sed etiam tutioris: cum omni industria furor auaritiæ compescendus esset. Inde furtis & adulteriis quæ duo maxima flagitia & communia sunt, quid attinuit tot distinctiones adiicere, cum sufficiat voluntarium à non voluntario distinguere, & ætatis ac sexus aliquam habere rationem, in adulteriis etiam. Cætera videntur ad hoc instructa, quemadmodum Medici incolumitatis nostræ tyranni sunt, ita bonorum nostrorum Iurisconsulti quibus pestilentiis nullæ deteriores in humano genere esse potuerunt.

Non ego disciplinas damno sed homines: neque homines sed vitia hominum. Maxima pars vt Aristoteles inquit reipublicæ est, vt mulierum status bene sit constitutus. Vnde connubia, quibus vitiatis Respub. facilius corruit, éstque ciuium status infelicior quàm si sub tyranno bene constitutis matrimoniorum legibus viuant, itaque quantum difficilis est tantum & vtilis habenda est. Videntur tamen multi voluisse ciuibus consultò malè esse vt Salicarum legum & Francicorum authoribus, sed hæc mittamus, cum ignoratione non peccauerint.

Non

Non liceat fœminæ ante perfectum vigesimum annum, masculo ante vigesimum octauum nubere. Quod si nubat nullum sit matrimonium, authores consciíque pœna capitis puniantur, nam & pueri qui nascuntur stultiores sunt minúsque prudentes infirmioris & breuioris vitæ, nec quicquam grauius Reipub. accidere potest. Possint tamen in solatium Patris au aui ad spem propagationis cum consensu prætoris & trium Senatorum qui præsentes adsint, ante hæc tempora iungi, sic vt alter iugalium tempus debitum expleuerit. Post eam ætatem si Pater viuat aut Mater, cum illorum consensu nubant, nam clam illis neque auspicatum neque decens est connubium, & domus perpetuâ contentione turbantur. Puellæ verò cum consensu affinium aut Prætoris cum Senatoribus, si illi hæreditatis spe consentire nollent, nubant. Fœminis à vigesimo anno ad trigesimum, masculis à vigesimo octauo ad quadragesimum, nubere necesse sit: aliter si per valetudinem non excusati sint, his annis transactis infames sint, & dimidio bonorum quod ad propinquiores cognatos perueniat, mulctentur. Nulli parentem aut auum non habenti liceat si fœmina sit, disparem valde maritum fortunâ, ætate, nobilitatéue dico inferiorem ducere: sed neque quam pro concubina habuerit: sic enim & mulieres & viri ab hoc scelere abstinebunt, & veneficiorum confidentia cessabit.

Nemini plures tribus vxoribus ducere liceat, nec nisi primæ vel ex triente succedere possit: possit autem ex libra auri per testamentum. Qui sine filiis est neque suscepit vnquam, is in nullâ dignitate esse possit, nisi vel vxorem tunc habeat vel in annis primis duobus, qui vxoris ab obitu computantur, vel tres vxores habuerit, tunc enim ac si non orbus esset, habeatur. Dignitatem voco Magistratum, & quæ à Magistratu peudent vt qui sunt à libellis vel rationibus, non autem munera ipsa veluti profitendi. Qui nubere non per ægritudinem nunquam voluerit, vbi tempus excesserit, etiamsi testamentum antea condiderit, vel Principis indulgentiâ id obtinuerit, irritum tamen sit. Filij vsque ad sex si adsint vnciam ex asse habeant in hæreditate, si supra sex per æqualia bes diuidatur inter illos quotquot fuerint: reliquũ si ex parte relictâ viuere possint, cui volet relinquat, seu ex filiis seu ex alienis: sed si nõ sufficiat cui aut quibus volet adiiciat.

Adulter adulteráve etiam, post annos quadraginta cognitâ re à populo lapidentur, obruantúrque corpora eorum magna lapidum strue. Quòd si ex domesticis fuerit adulter, prius ambo diu crucientur, nullâ sint digni veniâ apud Principem, nam vbi certi sint filij maximæ curæ Parentibus erunt, Respubl. quoque conualescet. Excipiuntur filij filiæque Parentum alteri vnici vel vnicæ, cum vigesimum octauum annum non excesserint: ad parentum enim solamen quingennio triremes masculus aget, fœmina inter virgines sacras perpetuò damnabitur, aut post decennium marito etiam absque infamia liberum erit recipere. Quicunque aliter adulterari vxorem patitur, scripto ante chirographo cum testibus subscriptis, liberat adulterum omnem adulterámque à pœna, maritus autem fit infamis, filiíque spurij. Oportet autem omnem qui legis beneficio vtitur, vel ætatis vel aliorum in publicos actus totam rem vt peracta est per tabellionem generalem referre, atque sub certo ordine ita omnia collocare, vt nulli fraudi sit. Si etiam aliquis ex adulteris vigesimum annum non excesserit, ad vestales fœmina in perpetuum damnetur, nec liceat marito eam redimere vnquam, quoniam redemptio est præter parentum solamen. Omnes præterea adulterij auxiliatores complices consultores consciéque iisdem pœnis absque venia vlla eodem modo mulctentur, cum adulteros immodicus ardor, hos improbitas peccare coëgerit. Fœminæ cum masculis ex æquo succedeant, gaudeant nuptæ vsusfructu, dimidium eius solùm sub pœna datur, aut infamiæ in ornamentis adhibeatur, & hoc si fructus ipsi dotis auri duarum librarum æstimationem superauerint. Nam si non superauerint libram auri, quod summum est etiam impendere in ornamenta liceat, nec à lege excipitur, nisi qui supra leges est Princeps ipse. Sicut etiam in successione qui Principi aut eo fine institutione mortuo populo placuerit, succedat: hætedes omnes ab intestato in insula cum custodia sine pecunia teneantur: vita admodùm priuata, ac cum pueris ignobilibus tantùm in famulitio ac sine equis. Quicunque ex his vel adulteris sancitâ vi legum tentauerit minuere vel euadere, summo supplicio afficiatur absque venia vlla: longè enim melius est sontem etiam è regia stirpe plecti, quàm regnum cum stirpe in discrimen vocari & affligi. Vbi enim metus ingentium malorum imminet, & seueros & inexorabiles esse decet, & vbi res euasit in exemplum. Præcedunt nobiliores nuptæ non ornatiores, & seniores maiore sint in honore, & nuptæ virginibus ac viduis: viduæ lugebant biennio, capitaléque sit nubere intra id tempus, viri anno similiter non nubentes. Qui enim intra id tempus nupserint, quasi meditatas nuptias & coniugis obitum habuisse videntur: luctus patris mense, matris & filiorum viginti diebus finitur, reliquorum liberum est luctum exercere, modo intra octauum diem finiatur, idémque vestibus & aliis seruetur. Dos & hæreditas omnis seu vxor sine filiis obeat, seu post filioram obitum ad cognatos præter libram auri ex testamento, & in prima vxore vsque ad duas auri libras, si tanta sit dos. Masculus à tempore nuptiarum vinum bibere incipiat, fœminæ semper sint abstemiæ, nam & prudentiores erunt

&

& incolumiores & moderatiores, maiórque frugum copia erit. Delicatiores mulieres incoquant aquæ mel aut cyperi radicem, aut piperis grana. Diuortium fit ob ætatem, sexum; si alter sit androginus nec coniux recipiat, aliter erit coniugium, sacerdotium impediens nostri causa, affinitatem inter maiores, & descendentes vel fratres ac sorores, aut fratres sororésve ascendentium, consobrinos quoque & amitimos ac patrueles: Hæc tria genera Pontificis summi arbitrio nubere possunt, vel ob Veneris perpetuam impotentiam: finis nuptiarum cessat, ob elephanticum morbum: inuiti etiam distrahantur, quoniam Reipublicæ calamitas omnibus præceptis anteponenda est. Si alter eorum iam ter fuerit coniux, si alter eorum sit alij copulatus, si alterius legis sit aut hæreticus nec sciat, idque non post connubium accederit, si adulterium admiserit perueneritque fuga, vt plecti nequiuerit, & similiter si insidias alter aut veneficium parauerit alteri aut alterius filiis. Qui enim vel quæ iam lege mortua est, etiamsi præter legem viuat, neque coniugem habet neque ciuitatem. Quicunque diuortium aut omnino sine culpa fecerit, aut per ignorantiam solùm moderatam causam præbuerit, iterum nubat. Neque enim decet Rempubl. absque maximâ causâ tantâ vtilitate priuare, hominémque tanta spe qualis est posteritatis bonum fraudari sine proprio dolo, sed alterius potius sceleris aut casu. Quinetiam coniuges ab adulteriis magis abstinebunt, scientes ei quem offendunt maiorem parere voluptatem, alter quanquam de coniugis pudicitia magis solicitus erit, sciens se non solum metu sed seruitute liberari, nec immeritam infamiæ notam alterius detegendo scelus subibit.

Separatio thori fit, si contagioso morbo alter coniugum detineatur, si inebrietur, si anheli grauiter oleat, perpetuóque: item consensu communi cum causa & summi Pontificis authoritate velut metu filiorum, nimiâ prodigalitate pellicibus & abusu puerorum coram coniuge, pro quibus etiam si cognita sint, pœnas dent. Si venenum in domum vel solum alter attulerit, liberum sit alteri non ei cohabitare, quandoquidem deferre venenum in ciuitatem omninò capitale sit. Alias etiam causas si Prætor & tres Senatores probauerint ratas admittant. Auspicia, auguria, somnia, miracula nemo curet aut obseruet nisi eorum quæ supra naturam fuerint aut præter naturam: veluti mihi ea nocte, quæ connubio filij mei impari admodùm successit, & vni ex pueris familiaribus visus est lectus cum cubiculo diu tremere, cum tamen terræ motum in vrbe nemo senserit. Supplicandum est tunc Deo opere iusto, innocenti consilio, purissimo thure, quæ prospera sunt fortiter sequi, quæ aduersa vitanda tunc. Rebus perpetuis vitæ supplicium pœna sit, damnis temporariis modo consulto nec errore facta sunt pecuniaria. Tribus enim modis cum scelera patrent homines, consilio impetu animi, & errore: consilio verò bifariam sine causa & cum causa: quæ sine causa & consilio & errore pari pœna & summis suppliciis puniantur: quæ consilio & cum causa mediocri, quæ ab animi impetu leuissima. Mediocris pœna mors est, & perpetuæ triremes, aut ad lapidicinas damnationes: extrema vri super crate, serrâ secari, palo infigi, rotæ inseri, viuum sepeliri, excoriari, & per pectus ac ventrem diuidi: leuissimæ pœnæ annui carceres cum pane & aqua, torqueri diu in eculeo, triremes vel lapidicinæ ad quinquennium, exilium cum ademptione bonorum, perpetua seruitus. Neque horum commemoratio crudelis est, sed pia potius, cum & sic insontium & bonorum securitati consulatur, & multò pauciores pœnis obnoxij futuri sint. Nec scio, cui leuitas pœnarum vtilis sit, nisi auaris migrantibus & tyrannis ac scribis: nam satius est paucos pœnas dare quàm multos, grauitatem verò earum alleuiat voluntas noxiorum. Nullus myropola in ciuitate, nullus luxus author, nullus ludus præterquam latrunculorum & pilæ, & qui corpori agilitatem & robur addunt, funis discus, cursus, saltus, venatio & aucupium absque retibus, alteres arma, equus ligneus, hastiludium equos agere & aurigare. Nec enim omnia decora & vtilia Reipubl. Nemo arma noxia ferat, pœna triremium missilia capitale sit. Exerceantur statis locis ac conclusis arcu, vibrare tela, excutere machinas bellicas igneas, in scopúmque dirigere. Nihil pensile aut caducum in vrbe pendeat: nemo lapidem iaciat mortis pœna: pueris flagella publica & carcer menstruus ac inedia, & eductus iterum verberetur ante liberationem; verberentur pueri donec sanguis abundè effluat. Furtis pœna pecuniaria, si non adsit pecunia, ad opera damnentur, donec ex lucro satisfaciant multæ & domino rei. Omni mulcta in læsum pro dimidia, & fiscum acusatorémque ac satellites diuidatur: læso tamen prius ex damno satisfaciendo. Latrones si spoliauerint, perpetuò ad opera vel triremes, si occiderint, summo supplicio afficiantur.

Si pater artem non docuerit filium, nec à filio alatur, nec in magistratu sit nec suffragium det. Nulla sint fidei commissa nisi in pios vsus, neque pignora rerum stabilium aut perpetui reditus. Nihil omninò non venale liberè sit etiam de sacris: illa tamen cum authoritate Pontificis. Legata omnia ad Sacerdotes pertinentia, si intra annum non veneant, absque etiam vllo consensu Pontificis fisco applicentur, nam Ecclesia quò opulentior, eò Reipub. deterius consultum. Nihil habeant Sacerdotes stabile nisi domos proprias & angustas & fructuum omnium vigesimam partem, vt sint modesti & Reipub. vtilitatem diligenter curent. Fœnus pro pupillis

lis viduis virginibus nuptui locandis licitum sit ex vncia, cæteris ex besse vnciæ: malum est hoc, sed ad vitanda maiora mala necessarium. Sacerdotes in causis ciuilibus Episcopum habent iudicem, qui cum consilio iurisperiti decernat: in criminibus cum à crimine statim desinat esse Sacerdos communibus Iudicibus subiiciatur. Nemo concionibus aut secretis colloquiis populum alloquatur nisi Sacerdos, nec doceat quicquam præter bonos mores, & Euangelij ac sacrorum aliorum librorum puram & nudam historiam, si secus fecerit vltimo supplicio afficiatur: nam vtilitas si qua esse possit aliter facienti exigua, damna adeò magna, vt ab his scelestis regna integra euertantur: non enim Dei amor, sed insolentia, ambitio, auaritia inexplebilis peruicaciáque maxima tale hominum genus exagitant. Eadem pœna omnibus his sit, qui perfidè se gerunt in eos, qui illos vitare nequeunt: dico iudices si scienter aliquid deliquerint, sacerdotes, medicos, cuiusque generis pistores, molitores præter furtum, tum tutores pupillorum, causidicos, procuratores & qui cibos vendunt aut vina ni monuerint dolus omnis præterquam quantitatis pro extremo, crimine sit. At hi omnes sint magno in honore iuxta tamen conditionem ordinis habeantur. Quippe pistores molitores & coqui omnes alios artifices præcedant. Nullæ mulæ nisi onerariæ, nulla sint carpenta in ciuitate.

Præcedat Princeps, inde Sacerdotes cum iudicibus, post duces militum & rustici, inde Medici & qui disciplinas liberales docent, scilicet Dialecticam naturalem, Philosophiam, Geometriam, Architecturam. Rhetoricam nemo doceat. Diuinationi nemo operam det pœna ignis, nisi ea naturalis sit vt Astrologia prodigiorum scientia, medicina physionomia, metoposcopia, philosophia. Somniorum interpretationem nemo doceat, libri tamen Latinè aut Græcè scripti legi permittuntur, quod in nullo alio genere fieri licet vt rei quam docere non licet libri haberi possint. Nulli libri maternâ linguâ scripti de rebus seriis legantur, ne bene scripta imperitorum manibus deturpentur, & aditus bonarum litterarum negligatur. Ludi literarij magistri, si fœdè admiserint aliquid in pueros, pro quorum eruditione præmium accipiunt vti proditores puniantur. Quod si obscœna doceant, in exilium mittantur: nam quorsum hæc damno puerorum doceat, qui facere non deliberet? A mendaciis arceantur pueri & à desidia atque formidine, liberalibus artibus erudiantur, nudi nisi ob flagitia ne verberentur; vigiliis, parsimoniæ, laboribus, taciturnitati cubilique duro tum frigori ac caloribus citra vitæ periculum perpetuò asuescant, perferántque libenter iniurias: cum pane vno tum obsonij genere contenti sint ciues omnes, in coniugiis autem tribus obsoniorum genera nouem. Pisces carnes lac & quæ ex eo oua, radices herbæ, legumina, horarij fructus & ficci: fungos & anguillas recentes edere non liceat ranas nec terrestre vllum exangue animal, nec abortiuum, nec sponte mortuum nec fœtidum, nec pisces vnciâ minores edere fas non est. Nihil elixum præter legumina, & orizam. Reliqua omnia vel cruda, vel sale condita vel assata super prunas aut in veru, aut frixa. Cibi castrenses, nuces, ficus, auellanæ, vuæ passæ, amygdalæ, pisces saliti, caseus optimus, laridum herbæ odoratæ, piperitis Alexandrina, menta, ocimum, melissa, pulegium, nasturtium, & draconium vulgare. Præterea ex liquidis oleum mel acetum sal, item cepe & allea, carnes assas & oua si offerantur: oriza quoque castrensis maximè cibus & legumina, condimenta ius vel oleum pudegium & sal. Paruos pisces piscator dimittat vt escam aliorum aut ad incrementum. Nemo quadrupedis partem vllam cum lacte matris aut auis cum ouo matris aut coquat aut edat, vt esus carnium non luxu, sed necessitate admissa intelligatur. Bis in die comedant adulti, impuberes ter si velint, sed bis tantùm obsonio. In castris vino vti liceat & maximè instante prælio, octo vini vncias meraci cum croco bibant.

Et cum Rempub. augere sit institutum, præmiáque duodecim habentibus filios in Prouincia vel quinque in Italia, vel tres Romæ masculos cum immunitate vectigalium veteres constituerint, quis dubitat non solùm nulla vectigalia liberis capitibus vel filiis imponenda, sed etiam iuuandos illos qui numerosa sobole Rempubl. ornant, ipsi verò grauantur. Quamobrem neque vlli rei qua ad cibum vtimur, vectigal imponatur, præterquam vino, horariis fructibus oleribus non odoratis, exoticis cibis & farciminibus quæ per annum seruari nequeunt, vt lucanicæ, quæ enim seniantur vtilia sunt castrensi vsui. Aromata nulla præter piper admittitur: illorum loco cyperi radix, citria, pulegium, iuniperi fructus, tum reliquæ odoratæ herbæ: vectigalia ergo ex his, tum his qui in domo habentur aduenis ex equis non ad militiam ex fœno ex mercibus ex domibus & nemoribus, maxima verò ex cauponibus & pratis. Ferri & chalybis & plumbi nullum vectigal, maximum ex aliis metallis. Nec sufficit vt alimenta sine vectigalibus sint, sed ne quis mercaturam transferendo faciat, & his ex quibus vectigalia non exiguntur. Si quis fecerit bona eius & consciorum fisco applicentur, vt etiam in omni scelere quod extremo supplicio dignum est, nec tamen minus hi eodem supplicio afficiantur. Quin etiam descendentes omnes ad decimum vsque gradum tum cognati fratres aut nepotes aut patrueles infames reddantur, nî ipsi fuerint accusatores. Idem iudicium sit de illis, qui reditus condunt, iusto pretio distrahere nolentes, liceat in copia annonæ vicinis amicis

amicis nullo lucro Reipub. tantundem pro eisdem pecuniis recepturæ quasi mutuò dare:ob id frumentum semper eodem pretio distrahatur libræ sex pro asse: pro auri scilicet vncia libræ ter mille octingentæ quadraginta: si minoris æstimetur lucrum fit fisci, si pluris aliunde ad vectum eiusdem damno fit. Sed quod potest esse damnum Rempub. seruanti, eique tam bene consulenti: Propterea neque in ea sint Proceres, neque domini villarum aut oppidorum, sed omnes liberi Regi ac magistratibus solis pareant. Si qui sint oppidorum & villarum Domini diuisa hæreditas, aut extinguetur tandem tyrannis illa aut dissoluetur: tunc bonum est vt fundis à Repub. acceptis, ne cuiquam iniuria fiat ius dicendi & dominium permutetur: vbi enim paritas non est, tyrannidem vigere & dolis viui necessum est.

Qui plus habuerit in reditibus tribus auri libris, in nullo magistratu etiam Principis gratia esse possit: si inuentus fuerit magistratum recepisse, bona omnia ad fiscum deuoluantur, cum verò pauperum quatuor sint genera, ob luxum, ob inertiam, ob casum & ob morbum, duo prima sub capitis pœna ab omni magistratu arceantur: reliqua ad magistratus idonea, & qui à libræ auri dimidio vsque ad tertianam in reditibus habeant, ni sint infames vel in mora. Omnes vrbici magistratus annui sint, ad eundem magistratum nemo possit nisi post decem annos eligi; vbi quis triennio magistratu functus fuerit, biennio cesset: nec solùm ipse, sed fratres, parentes, filij, patrui, patrueles, amitimi atque nepotes: multò minus vt duo ex his simul in magistratu esse possint. Excipiuntur ab hoc bellici magistratus, quanquam & in his triennij lex semper seruanda sit incorrupta, adeò vt non solùm consanguinei sed nec ministri illorum, aut præfecti ad vllam dignitatē per biennium illud eligi possint. Et si etiam triēnium illud non continuarint, post quadriennium quomodocunque in magistratu exactum biennij lex omninò seruetur. Magistratibus iudicibus, iuridicis præmia vlla dare aut dona mittere tam capitale sit ei qui mittit quàm qui recipit, etiam si cistula cerasorum sit, sed mittentem accusare teneatur. E publico stipendia accipiant, intra quadraginta dies omnem litem finiant, decem actori, totidem reo, viginti iudici ad deliberandum. Si noua iura emergant solutis expensis integrè nouis lis potest intendi, aliter non. Qui causa cadit soluet impensas, iacturámque temporis iuxta iuramentum partis. Qui per calumniam litigat. quantum petit persoluat, aut duplum eius quod negat: per calumniam litigat qui negat quod nouit & ob id vincere sperat. Sententia per imperitiam iudicis lata falsa restituat iudex ex suo, & victor duplum reddat fisco. Reditus intelligitur quod relinquitur deducta vigesima Sacerdotum, vectigalibus bonorum & impensis rei rusticæ cum fœnore siquid persoluat. Qui fœnus plus iustô exigit pœna capitis & bonorum mulctetur. Nulla mulcta componatur, sed statim bona si non aliter satisfaciat, sub hasta veneant. Intra auri semunciam non sit appellatio, sed nouis rationibus inuentis, solutis expensis restituatur in integrum. Qui verè litis victor est, omnem impensam etiam persolutam ex contumacia vel iudicum erroribus recuperet: iniustè enim litigare potest qui iustam habet causam.

Festa celebranda LXXII. dies enim LII. & cum calendis Ianuarij fuerit dies Dominicus calendæ nullum festum addunt. Decem Apostolorum, Præsidis vrbis vnum, natiuitas Ioan. Baptistæ & mors virginis Mariæ & Stephani prothomartyris, & septem dies Christo dicati, scilicet Natiuitas, Calendæ Ianuarij Magorum aduentus, dies quo conceptus fuit, dum in cœlum ascendit, & duo dies Filio & Spiritui Sancto dicati: dies LXXIII. sunt totius anni pars quinta ad vnguem. Ita pauperibus consulitur vt victum exercendo artes ac vendendo parare possint, nunc cum tot festis etiam in celeberrimis suunt ac edulia parant, atque ita dum cultus augetur contemnit. Præter hos quælibet ædes sacra sui Diui festum solenne celebret, & quid in aliis tota vrbs obseruat, in his vicinio sola peragat. Id verò est tabernæ & oficinæ occludantur, ad templum eant, sacrificij fiant participes, Diui illius historia pura & vera legatur & explicetur: conuiuia inter amicos & consanguineos celebrent, pompas ducant ludósque publicos, Xenia amicis pauperibus mittant, in mendicos pecunias distribuant, cantilenis ac musicis instrumentis omnia perstrepant, coreas ducant, mimos habeant, comediæ tragediæque recitentur, pugnæ ferarum exhibeantur: certamina equorum & curruum exerceantur, tensę disponātur, ornentur viæ tapetibus tabulis ac signis tum vasis pulchris, flores spargantur & herbæ odorathæ, thus adoleatur: deniq; omne genus spectaculorum quod iucunditatem cum honestate cōtineat, exhibeatur.

His diebus Princeps & Respublica in viduas & pupillos egenos triticum panémque optimum, nam huic diligentissimè consulendum, carnes & pisces salitos, oleum, acetum amygdalas nucésque distribuat. Collegia more Gallico ducentorum trecentorum puerorum tum puellarum non pauca sumptu publico instituantur, in quibus ditiores soluant: omnes pudicè alantur, modestè vestiantur assiduè erudiantur non solum in disciplinis animi sed etiam artibus & exercitationibus ad militiam vtilibus, & ad virtutes accendantur iustitiâ fortitudine & prudentia. Singulæ enim harum cum tam in pace quàm bello sint vtiles ac necessariæ, fortitudo tamen in bello, iusticia in pace vtilior est, prudentia ex æquo in vtrisque. Qui verò iusti sunt, vt grati sint aut liberales, haud indigent:

Indigent:omnibus autem viribus annitendum est,vt omnes pueri ciuitatis disciplinæ militaris primordia imbuant, & aliquã artem præcipuè fabrilem aut rusticam. Nam cultus agrorũ homines reddit robustos, & fortes ac probos,tum Reipub. saluberrimus existit:ob id nobilis est hæc exercitatio.Vt verò leges obseruentur,quinq; censores eligantur in singula lustra scilicet quinquennij spatium, qui & Regem & Sacerdotes & Senatores Ducesq; exercitus iudices ac magistratus omnes deponere,in vincula conijcere damnareq; possint ad mortem,quod leges labefactare voluisse deprehẽsi sint. Alia in causa neq; in iudiciis priuatis vllam obtineant authoritatem: sed neque suadere vt sententiã ferant imò nec innuere liceat qualem velint etiamsi iustissima sit:si id egerint è Magistratu excedant,& pro infamibus habeantur, nam sub optimo etiam defensore saltem impotentes eos fuisse conuincuntur. Sed lata sententia apud illos liceat iudices accusare librã auri depositã quam fiscus obtineat,si non damnatur iudex. Pauperibus absque deposito per aduocatos & causidicos, quos Respublica illis ad causas defendẽdas assignare perpetuò teneatur accusare liceat: sed si non obtinuerint quinquennio damnati Reip.seruiant: nec liceat pauperi pro eo qui habet accusare, ne legi fraus fiat.Harum legum immotus sit status: sed si visum fuerit pro temporum conditione aliquam minus congruere,quatuor censoribus conuenientibus,& re per populum cõprobatã abrogetur lex per annos viginti,quibus transactis lex à nobis statuta si nõ antea redierit sponte ad obseruationem reducatur, nec vsque ad quadraginta annos possit amplius quisquam ei intercedere, atque id in omnibus legibus obseruatur, quæ in curia latina & materna lingua omnibus pateant: abrogatis autem succedentes in ære incisæ suspendatur in foro: omnibus qui exilio pœnam effugerint præmium pro proscripti nece assignetur.

Nullus legatus intra pomerium vel vbi ciues habitãt, admittatur nisi eã die quã responsũ habiturus est,& quã proponit. Domus etiam si amici non sint legati Domini custodia muniatur. Nullus aduena nõ vrbis moribus viuens vltra decẽ dies in vrbe maneat: & si mulieri ciui misceatur,tum ipse tũ mulier pœna capitali puniatur.Qui pollicitus fuerit se victurum moribus nostris, fideiussione librarum trium auri fisco præstitã viuere in vrbe permittatur:& post decẽ annos pro ciue habeatur.Si non inuenit fideiussorem deponat pecuniam apud fiscũ si nec hoc,habitet in agro vel villa vel municipio, & post decẽ annos si vixerit vt ciuis recipiatur in vrbem:si deliquerit statim pellatur ex agro; si maledixerit de legibus vel labefactare eas consultò conatur, mulctetur bonis, torquatur, vt sciant ciues an egerit dolo malo, si egit vltimo afficiatur supplicio,si nõ,in exiliũ perpetuũ mittatur.

Qui in magistratu sunt aut fuerũt ornatu cõsessu atq;omni honoris genere decorẽtur, nec ex priuato delicto nisi proditione conuincatur, vltimi supplicij pœnas luant. In vestium gemmarum & annulorũ ornamentis vsque ad auri libras decem in pecunia vsq; ad tres habere liceat,si non virtute bellica ipse vel pater aut filius, nepos aut auus sibi parauerint:alij si plus habuerint omnia deuoluantur ad fiscum.Si quis habere volet pecunias plures, in ærarium publicum deponat diuidendas pro dimidia hæredibus proximioribus, pro reliqua dimidia inter proximiores hæredes vel ex consanguineis per capita.Mercatores tamẽ vsq; ad triginta auri libras habere possint,sed præter domũculam nihil stabile possideant:maiora mercimonia fisci nomine agantur.Pueri & adolescentes natare discant etiam armati lorica thorace & clypeo, tum equos similiter armati insidẽtes tranare flumina cogant:omnia potest vsus,& multò melius est periculum ingens subire, quàm in seruitutẽ certã incidere aut interfici.Filij filiæque proditorum castrentur, etiamsi proditio priuata fuerit. Ne quis cum muliere aliena cõcumbat, etiam ciuitate illorum captã, nisi diligenter exploratam virginem esse nuntiauerint obstetrices. Magistratus extra ciuitatem triennio determinantur, vltra mare si contigerit sexennio additis itineris tẽporibus,nam progressus temporum sic ordinati euadunt. Omnes Magistratus populus eligit præter secretos corporis Principis custodes, nam satellites etiam populus eligit.

Si Rex aut militum Dux quemquam sine iudicio occiderit præterquam in acie fugientem vel resistentem magistratibus Rex regno priuetur, duces capite plectantur. Qui vt se tueatur hominem occidit sine pœna sit. Qui Magistratui mandato resistit,impunè à quouis occidatur. Ministri omnes magistratuum in honore habeantur: qui restiterit, qui læserit, qui conuitiatus fuerit,qui deceperit qui auxilium non præstiterit,id potens facere,in Rempub.in Magistratus in Regem singula ex his admisisse videntur. Domus omnes cauæ sub terra, supra terrã non vltra tertiam contignationem æqualis altitudinis inter se altitudo omnis cubitorum viginti vt decor cum vtilitate & diuturnitate iungatur:muri duorũ laterum calce non cretã consuti. Qui occiditur dimidio ponderis si sine causã contingat, ex argento satisfiat fisco, aut occisor ministris ostendatur.Quòd si vici cœperint viciniæ, libram auri à fisco habeant. Cum in castra itur, nulla sit mulier, corio omnes induantur & lineo thorace, caligæ laneæ cum amphimalla vel amphitapa vel heteromalla, nam triplicem vsum præstant lecti culcitræ vestis: Super omnia mundiciei studeant, ne deteriores beluis plerisque videantur. Magistratibus extra vrbem præter exploratores & post magistratum ipsum legatos,vt in prouinciã cognoscendi causa præter vocatos qui omnino accusent etiam si sine crimine sint,nec vt sufficiat laudatio publica & fides prouinciæ, vel hoc solum vt ditior factus sit argenteo cochleari ad condemnandum sufficiat. Si autem omnino innocens fuerit

omnibus honoribus decoretur,& si paupe-rior sit quàm ratio familiæ postulet, donec ad vtilem Magistratum peruẽerit,libra auri in singulos annos ex fisco dimidium dimidium ex prouincia accipiat. Deo qui maledixerit, lingua ei amputetur è radice: qui diues ad triremes per quinquennium: impotens si est vel impius iustâ irâ victus ac quasi prouocatus pro diuis minuatur pœna, pro Deo ad triremes damnetur, & qui eum prouocauit. Filij eorum qui pro patria in bello pereunt, præferantur omnibus, qui ex publico subsidium vitæ accipiunt tempore, muneribus, honore. Pro mortuorum venia fiant supplicationes,pauperibus sportulas Rex diuidat, memoria strenuè pereclitantium pro Republlicâ celebretur. Quatuor Procuratores, qui & Regis tutores vocantur,eligantur: hi comprimant puniántque qui insolentia aduersus Regem vel aliam ob causam delinquunt aut insurgunt.

CAPVT XIX.

Exemplum generale de Ciuitate Mediolanensi.

SItum vrbis nostræ aliàs explicauimus, nunc solùm quod attinet ad illius naturam explicabimus. Est ager fœcundus quidem sed adeò vicinus Eluetiis & montibus vt multis subministrare alimenta cogatur quæ ager ferat præsertim tam frequentibus ciuitatibus. Ex vallibus autem circumuicinis innumeri confluunt homines, qui ex arido & paupere solo venientes allecti dulcedine patriæ nostræ illam frequentant: cúmque nil nisi corpora afferant coguntur industria atque laboribus viuere, quò fit vt ipsi primum ad omne genus fraudis animum applicent: inde susceptis filiis ac nepotibus statim eos artibus discendis adhibeant. Ex hoc autem plura contingunt, primùm vt vili cibo alantur,& ob id morbis vexantur, fiunt etiam semiinsani, quoniam vltra modum & ætatis tolerantiam studium adhibere coguntur: cúmque inter se tædij pellendi causâ colloquuntur, fiunt loquaces. Ciuitas verò artificiosis plurimùm abundat, sed quoniam opera puerorum pleraq; fiunt, & solum ab artifice perfectionem adipiscuntur: cum verò ex ergastulis pueri illi atque adolescentes erumpunt vt diebus festis omnia sibi licere putant, atque ita in viis publicis obloquuntur,turpia dicunt,lapides iaciunt vt in prouerbium cesserit *Medium stultum*: ob paupertatem etiam fiunt gulosi & voraces,cum verò loquaces sint ad contumelias & iurgia facilè erumpunt. Ob vilitatem autem inuidi sunt & quoniam in ciuitate solum versantur expertes rerum sapientissimos se putant, atque ex hoc fit vt quisquis etiam non vocatus alios docere velit:ita fit vt singuli imperare scire se putent parere nec sciunt, nec scire se existimant. Cum verò de se plurimum polliceantur virtute & eruditione præstantes,si quod aliud hominum genus oderint, & quia pares se fieri posse haud existimant virtutem & eruditionem non solùm negligunt & vituperant, sed etiam irrident.Solas suspiciunt diuitias, quia honorari illos qui ea possident,cernũt: cúmq; per malas artes ad nobilitatem peruenerint, eo fit vt & ipsi nobiles sint & loquaces & inuidi & discordes atque seditiosi. Quod inspicientes qui dominantur eos vt volunt regunt, cum neque virtutem neque concordiam quæ duo maxima sunt popupulorum munimenta vereantur.

Cum verò libertas Magistratuũ eò processerit ad rapinas conuersi sunt iúsq; illud esse volunt quod sibi vtilius est, nec quicquã pensi habetur nisi aut propter exteros qui eò nequitiæ non processerunt aut metu Principis,aut à quibusdã qui longa nobilitate vitia didicerunt. Pauci admodũ ob id solùm rectè agunt quòd rectè agendum sit: populus odio habet nobiles, nobiles plebẽ contemnunt. Partis diuitiis cum sint ambitiosissimi ob nobilitatis nouitatẽ ideò profundunt stultè quod nefariè paratum est:vitiúmque hoc virtutis speciem retinet,vnde splẽdidè vestiunt,luxuriosè conuiuantur & mulieres supra modũ ornant.Hinc carpenta vestes torques ancillæ omniáq; stultitiæ argumenta,adulteriorum incitamenta, & impotentis sexus effrenes audaciæ. Ita per has inæqualitates ex vno omnium principio perpetuò iactata nostra ciuitas,Respublica non dixerim. Et neque ob id ineptiores milites, qui quantò plures fuerint, eò imbecilliores, nam seditione semper laborant & verbis prælia agunt.

Obiiciat forsan quis strenuos duces fuisse & forsan raros Io. Iacobum Triultiũ & Medicem,sed tamen ambo prius infensi potentiæ fuere quã decori:alter Gallos inuexit in vrbem,alter ciues pro hostibus habuit;vt audacter dicere possimus nõ posse eũdẽ esse bonum ducẽ & ciuem.Tãtùm enim inuidiâ premimus bonos,tantùm potẽtes, timemus vt cum cæteræ ciuitates extollant viros deinde potentiores factos odio habeãt,nostra opprimit florentes, potentioribus factis blanditur. Inditio manifestissimo peruersitatis nostrę sunt verba M.Marcelli aliàs recitata: decretum illud impium quo pœna patritio occidenti plebeium dimidij aurei imponitur solùm:ciuitas septies solo æquata,virorum nobilissimorum successus, cum nemo huius vrbis fauore euectus sit nisi pro partibus, vt alios ciues opprimeret. Iudicia quoque sapientissimorum, ô quoties Alciatum conquerentem de insolentiâ iuuenum vrbis nostræ audiui, & certè petulantia quorundam finem eius accelerauit. Difficiles fuêre semper adolescentum mores, qui neque puerili timore, neque iuuenili pudore coërcentur aut sapientia senili, sed Mediolanensium intolerabiles.

His ego sapientissimis viris stultus aliquando visus sum, quod iustitiam pietatem fidem probitatem concordiam publicam vtilitatem a qua omnes adeò abhorrent, vt potius miseri esse velint in publicâ

câ calamitate quàm beati in communi felicitate, aliquid esse existimarem. Itaque tyranni qui hæc intelligerent, vt dominarentur, seditiones nutrierunt, sed res secus cecidit. Nemo enim Italus beneficio vel maleficio ciuitati nostræ dominabitur, nam si exhauriet vires non habebit, si bonus ingratos experietur, si improbus vindices. Ob malum enim victum pluribus generationibus continuatum & curas ac cogitationes assiduas atra bilis plurimum dominatur vnde ingeniosissimi sunt & audacissimi, neque vlla vrbs tot habuit Principum suorum parricidas: ad bellum tamen ineptissimi sunt, quoniam milites oportet esse obedientes & concordes, ipsi autem neutrum habent. Hoc tamen non prohibet quin sint aliqui duces prudentes licet etiam rari, quia nimium de se pollicentur. Sunt omnium mortalium maximè inconstantes quia facilè irascuntur & persuadentur, hoc autē quia rudes cum sint, sapientes se putant, ideo facillimè decipiũtur.

Huius inditium est lex, quæ etiam nunc seruatur, quam referunt in D. Ambrosium Episcopum, ne quis Hebræus sub capitis pœna plus triduo maneret in vrbe, timens vir prudens, ne relicto Christi cultu ad Iudæorum ritum persuasi delaberentur: cúmque simplicitate decepti compensare damnum ac dedecus velint, decipiunt si qui alij gloriæque ducunt decepisse: idem existimantes esse vafriciem & prudentiam dolum & sapientiàm. Cumque aliæ nationes auaritiæ causâ & improbitatis id faciant, nostri ob id magis, quod gloriosum esse existimēt: & ob id exteros magis quàm proprios, & ex propriis eruditos & probos quàm alios decipere conantur. Inde Sycophantæ in opulēta & stulta ciuitate & quæ plus verbis quam rebus ipsis credunt, regnant: neque ars vlla syncerè administratur.

Propter conuersationem etiam assiduam & mitem animum, nam vt dixi pro factis habent verba, & quia creduli concionatoribus recta suadentibus auscultant, sunt valde misericordes pij & vsque ad superstitionem religiosi. Ita fit vt mandata Pontificum maximè seruent, quia leniora sunt, nec suis moribus aduersantur; iustitiam autem & iudicium & proximi dilectionem quæ sunt mandata Christi, quia aduersus ambitionem propriam & auaritiam è directo pugnant, non seruant, & cum se in hoc delinquere cognoscunt illa minus necessaria quasi resarcituri vsque ad super stitionem seruant, vt velut Chartusiani etiam ægrotantes à carnibus abstineant. Hinc tot pietatis insignia exempla. Domus verò sacra qua nulla ferme angustior est toto orbe religionis & ambitionis ex æquo exemplum est, nec hanc ambitionem damno, quæ maximo ornamento sit vrbi. Eiusdem pietatis insigne exemplum est Xenodochium locuples & ornatum; Eàdem religione lex absurdissima, quâ maritus dotem datam lucratur mortua vxore, etiam si absque filiis discedat, bene cedit, quæ si in aliis Italiæ vrbibus esset, non aliam mercaturam ciues exercerent. Mediolani non ita sed paucissimi erga vxores suas legis beneficio abutuntur, & ex his paucissimis plerique exteri: legem autem hanc condiderunt, quod & immoderatum luxum mulierum & licentiam adulteriorum pauci nubere vellent: ita hâc lege minori malo absurdè prouisum est, maiori autem nullum penitus auxilium adhibitum est. Senatus verò & magistratus ea retinent quam debent maiestatem, sed aliquando in eos grauius est peccare, quàm in Cæsarem, non tam ambitione quàm metu ne populus insolens & admodum simplex insurgat, omniáque confundat. Taceant Veneti, nulla ciuitas est in qua hi qui administrant liberius viuant exceptâ Bonnoniâ. Ergo ciuitas specie quidem pulcherrima, fœcundo agro ampla, mœnibus munitissima; arce inexpugnabili, templis, ædibus priuatis, Xenodochio ornata, vestitu artibus ingeniis liberalitate ac magnificentiâ nulli ferme secunda, tot tamen tantáque mala intrinsecus habet. Sunt præterea duo in illa quæ prætermisimus collegia & familiæ antiquæ: collegia Iurisconsultorum & medicorum, quæ leges habent arctas, & si non sit pro ratione voluntas Iurisconsultorum ad publicam certè vtilitatem pertinet. Sed familiarum antiquarum potentia & nobilitas ciuitatem multum illustrat. Sunt autem centum nonaginta arces & villas possident, & certè hi magnum ornamētum & robur afferunt ciuitati, afferréntque maius longè si loco luxus venationum & fœneris, pueros literis & philosophia instruerent & ad virtutem accenderent. Cæsar verò vt qui præ mole negotiorum intentus vni regioni Italiæ esse non potest, & cuius imperium maximum est arcibus inuictis & authoritate illos continet At illi adeò stulti sunt vt optent exiguum Principem, sub quo omne malorum genus experiantur: neque enim tam paruus esset, vt collectus in se consisteret velut Ferrariæ & Mantuæ reguli, nec tam magnus vt externas iniurias arcere posset.

His sic se habentibus facilè est intelligere, quæ mala immineant, ea autem sunt hæc. Primum quidem pestilentiis maximis conflictabitur, deinde ruinis: nonne scriptũ est, *omne regnum in se diuisum desolabitur & domus supra domũ cadet*. Sed hæc nec sub Cæsare ob potentiam & probitatem, & forsan etiam nec sub filio: quia tamen malum hoc intimũ est difficile est iudicare, Verùm cum in reliquis vrbibus leges ex malis bonos efficere nitantur, nostra municipalia iura ex bonis malos efficere conantur. Dictum est de lege dotis aduersus Iustinianum, aduersus sapientissimos Iurisconsultos lata: sed audi pulchriorem aduersus omnes leges. Quicunque adulterium commiserit arbitrio Senatus puniatur: qui furtum quod ternos aureos coronatos excedat, suspendatur. O sapientiam egregiam! qui pauculas pecunias vel necessitatis causa

causa suffuratur, contra leges suspenditur: qui adulterium committit, in quo furta latent hæres alienus insidiæ coniugum, vtrinque infamia æterna miseri mariti, ruina Reipub. is arbitrio Senatus leui vel nulla pœna dignus videtur. Lex Longobardica vel Salica! ita initium omnium bonorum & fundamentum ciuitatis euertitur. Sed audi aliud generosius exemplum ad vniuersam Rempub. subuertendam: scis enim omnes homines mulierésque filios aliquãdo fuisse, qui ergo filiorum rem malè instituit, totius ciuitatis salutem euertit. Audi ergo quid dicat: Ascendentes non possint descendentium conditionem facere inæqualem. Quid si aliquis consultò prauam cupiat facere iuuentutem? si Tyrannus opprimere ciues? si hostis euertere vrbem studeat aliud dicturus est? Iustinianus tótque Iurisconsultissimi desipuerunt, qui in Nouellis quas appellant constitutionibus ita scribunt. Si filij sex fuerint aut plures dimidium hæreditatis, si quatuor pars æqualiter inter filios diuidatur: reliquũ pater cui volet seu ex filiis seu ex alienis relinquat: ita metu ac spe moderatè in officio liberi continebantur, nec illorum vitę non consultum erat. At egregij isti viri dicunt non frementes strepitum clamantium fratrum, quandoquidem gossipij asse obuiam huic periculo iri poterat, egregiam municipalem legem tulerunt, dignam quæ aureis literis scriberetur. Ita omnes gentes stultæ sunt, non illi tantùm Iurisconsulti non sapientissimus Imperator; Mediolenses soli sapiunt. Itaque vt dici solet, *Ex vngue Leonem iudica*. Non decet inquiunt iurgia & rixas inter fratres excitare: rectè inquam: Ergo te melius docebo etiam legem feras, vt si frater fratrem spoliet, si filius patentem, impune illis sit ne iurgia excitentur inter eos? Sed audi aliud memoratu dignum. Si puella ante decimum octauum annum aut iuuenis ante vigesimum clam parentibus nupserit, qui duxerit dotem amittat, recipientibus autem pœna sit ducentorum. Vides quali pœna coerceant rem tam grauem? deinde initium libertatis ac licentiæ faciunt, antequam naturæ iure nubere liceat, quod superius edocuimus.

CAPVT XX.

De prodigiis somniis diuinationibus & demum de notitia diuina.

...... Rursus si contendas aliis oracula fuisse euentus causas id repugnat, quod persæpe illa non essent nota nos, per quos cædes acta est. Deinde iam illud perspicuum est violento mortis genere peremptos nec quemquam captum, qui cum his signis frustra tentauerit. Quid de Iuliano Imperatore dicendum: is enim responsum à dæmone acceperat periturum in Phrygia, quod cum ille interpretaretur de regione, vbi in Perside vulnus lethale accepisset, interrogauit quo nomine locus ille vocaretur responsumque est ei Phrygia. An ergo aliquis potuit deducere Imperatorem in eum locum dolo, vt ibi occideretur? Quid dicimus de illo Annæi Senecæ Tragædi in Medea oraculo de nouo orbe detegendo: apponere verba decet, ea sunt.

Venient annis
Secula seris quibus Oceanus
Vincula rerum laxet, & ingens
Pateat tellus Typhisque nouos
Detegat orbes, nec sit terris
Vltima Thule.

Hinc non immeritò quisquam obiiciet fortuitum fuisse atque vt in multis aliis casibus contingere speratum, ita inter multas fabulas poëticas, aut id ratione nauti præuisum: seu quod in Seneca fuerit, qui etiam Philosophiæ peritus esset, Neronisque magister seu illius frater, hócque ab illo didicerit seu quisquis fuerit, hoc per se excogitauerit, aut ex Aristotelis arcanis hauserit, cum tamen ille antipodas plus iusto negat.

Sed audi maius: regnabat Mauritius Imperator Tiberiique gener annum iam XX. eratque ei Philippicus gener, suspectúsque proditionis. Videt nocte quadam per somnum Christum dicentem. Maurici, vis ne tuorum scelerum hoc in mundo aut post mortem pœnas dare? tum Mauritius sibi respondisse visus est, se potius in hoc mundo pœnas daturum, tum Christus aduocato ministro inquit, hunc virum cum vxore filiisque ac imperio trade in manus Phocæ militis vt pœnas flagitiorum suorum luat. Excepit, sicque Imperator somnio solutus est. Vbi id contigit summo mane Philippicum aduocari iubet, is non ignarus qua suspicione socer aduersus illum teneretur, exosculatis filis & vxore ad illum abiit inuenítque rem multo secus quàm timebat, nam Mauritius semet de suspicione purgat, illúmque metu liberat rogátque an quem in exercitu militem nomine Phocam agnoscat? respondit Philippicus, neminem præter quendam humillimæ sortis, quem Imperator persequi non curauit, siue quod minus ob hoc somnio crederet, seu quod nimis, nec fatum eludere posse speraret: seu quod procul abesset exercitus, aut quia ita mallet pœnas dare, existimans si diuinum esset somnium præstare animum seruari, si mane frustra illum ad necem quæri. Ergo orta in exercitu seditione Phocas Imperator electus, Mauritium cum tota stirpe perdidit. Multa huiusmodi sunt & quæ de Sybillis aliàs retulimus aliisque diuinatiõnum generibus inter quæ & illud refertur de tabula inuenta in sepulchro Capys Capuæ vrbis conditoris in qua continebantur hæc verba. Quando ossa Capys detegentur,

futurum

futurum est, vt Iulo natus à suis occidatur & magnis Italiæ cladibus vindicetur: simile illud Constantino imperante, qui Christianam fidem plurimum iuuit, ferunt inuentum in sepulchro cadauer cum lamina aurea his verbis inscripta. In Christum credo, qui ex Maria Virgine nascitur: ô Sol imperantibus Constantino & Hyrene iterum me videbis. Forsan à studioso aliquo Religionis nostræ confictum, aut factum videri potest, sed quod subiicit minimè. Rhodoricus Gottus Geta Hispaniarum Rex cum thesaurum Toleti in quibusdam ædibus antiquis, in quibus fama defossum ferebatur, thesauri quidem nihil prorsus inuenit, sed arculam cum panno, in quo figuræ Arabum hominum depictæ erant cum his verbis. Quo tempore arcula hæc effodietur, gens huic depictæ similis Hispaniam occupabit, & incolas loci excindet quo viso pannum conclusit, arculamque rursus defodit. Nec mora cum gens illa inuasit prouinciam, & incolas ferme ad vnum deleuit: possedítque totam prouinciam, adeò vt etiam Siciliam occupauerit. Aliud refertur miraculo proximius inter recentiora: Ludouicus Alodisius filius eius qui Forum Cornelij occupauerat quam vrbem nunc Imola vocant, iuuenis & à patre in tyrannide relictus ei vrbi dominabatur. Mittit quendam a secretis Ferrariam, qui cum reuerteretur vmbram tyranni patris obuiam habuit monentem vt certa die atque hora eo loci filius veniret, habere multa & necessaria quæ ei diceret. Cum filio hæc is renuntiasset omnia potius vt par erat credita sunt. Quinimo metus insidiarum emersit mittitur tum alius fidus amicus tyranni, die atque hora constitutis, inuenit patris vmbram de filij inobedientia non parum querentem, quod illi multa atque arcana fuisset nuntiaturus. Nihilominus vt hæc filio diceret, fore vt expleto anno XXII. adiecta etiam die tyrannide priuaretur. Erat autem prope dies, & tyrannus vt hæc audiuit, præcauebat diligenter diei, obseruans nec parum pœnitebat non iuisse. Ea die cum gelu fossa concreuisset, & ipse domesticas potius quam externas insidias metueret à Philippo Mediolani Duce cum quo fœdeiunctus erat captus & vrbe spoliatus miserè vitam finiuit. Infinitum negotium sumpsisse viderer si omnes prædictiones annumerare vellem: sed forsan aliquis euidentia atque præsentia desiderabit? Quid euidentius prædictione Balaam? inquit enim venient naues ex littore incisæ terræ & affligent Assyriam, & destruent Hebræos, & ipsorum gens etiam in seculum peribit. Vbi qui verterunt pro incisæ terræ Italiam exposuerunt. Hæc enim sola Prouincia hic inde à continenti separata est, ligustico & Adriatico mari circumdata. Aduenit hoc sub Vespasianóque expletum est. Romanorum autem gens tum potens maximo Dei miraculo concidit tota. Danielis quoque oracula nonne ad vnguem expleta sunt? Caput aureum statuæ regnum Assyriorum decernit opulentissimum & quietissimum pectus & brachia Medorum & Persarum: nam velut è pectore brachiæ, ita è Medorum imperio Persarum ortum est. Hoc fuit vocalius primo, nam Xenophon & alij eius Historiam descripsere: venter & femora ærea Alexandri Macedonumque vocalissimum propter Græcorum multiplices historias. Romanorum verò descriptum est à cruribus statuæ ferreis: fuit enim sæuissimum. Etenim preter reliqua cum Medorum & Persarum imperia vnico prælio parta sint, Græcorum autem tribus, Romanorum perpetuis octingentorum annorum prælijs, vt toto hoc tempore Iani templum semel aut bis clausum fuerit, coaluisse certum est. Pedes diuisi partimque ferrei, partim cretacei, diuisionem imperij sub Constantino factum significabant. E ferreo enim Romanorum imperio duo facta sunt imperia, Occidentale ferreum, Orientale cretaceum, lapis autem qui è cœlo cecidit, Christus est qui cœlo venit, & breui apud nos mansit quoniam cecidit, & lapis fuit: lapidem enim quem reprobauerunt ædificantes, hic factus est in caput anguli dicit sacra pagina. Hic comminuit pedes statuæ scilicet vtrumque imperium. Nam tam Orientale quàm occidentale Augustini tēporibus resoluta sunt non deleta. At lapis ipse in montē magnum euasit, scilicet fide Christi per vniuersum orbem promulgata vt manifestè appareat, & tēpus & numerum atq; ordinem tum cum his quæ euenerunt pulchrè congruere. Ob quæ Iosephus hæc videns expleri, atque ex eo diuisionem & ruinam imperij instantem cognoscens, simúlque Cæsarum & reliquorū Romanorum crudelitatem veritus, cum vsque ad sua tempora Danielis verba interpretatus esset, à succedentibus abstinuit, dicens, ad historicum minimè pertinere, vt de futuris scribat, quæ postmodum imo ante Paulus tamen exposuerat dicens nisi facta fuerit diuisio primum, & reliqua quæ sequuntur. Sed & visio arietis & hirei quam ipse exponit Daniel veritatem ad vngue consecuta videtur. Quoniam subiicit: aries Persarum est regnum, hircus autem Græcorum, vt translationem vnius in alterum ostenderet, cornu maximum primus Græcorum Imperator Alexander, quatuor reliqua erunt de gente illius 1. Macedones non in illius robore cum regnum Alexandri in quatuor diuisum fit: quoniam non filij sed satellites successerunt: Græcorum cum suis successoribus vsque ad Perseum qui à Romanis spoliatus est, Ægyptum cui Ptolomeus, & eius descendentes, vsque ad tempora. C. Cæsaris, Syriam cui Seleucus & qui ab eo descenderunt, Asiam cui Antigonus cum stirpe sua ex qua fuit Antigonus Epiphanes qui Iudæos iuxta prædicta à Daniele afflixit. Testantur gloriam Danielis sepulchrum in Ebactana cum Iudæo sacerdote atque eo in sepulchro

reges Parthorum Medorum atque Persarũ condi solebant, multáque alia quæ etiam Iosephi ætate manebant. Deduxit hæc historia in memoriam aliam insignem quæ in eadem gente accidit. Erat factio Iudæorum de qua Philo scripsit Esseorum appellata: hi sanctè admodum viuebant, ex his vnus nomine Manachemus ferebatur spiritum habere diuinum is igitur aliquando alienigenam infantem obuiam habuit humillimæque conditionis: quem amplexus salutauit, eúmque Iudeorum regem futurum atque felicissimum sed crudelissimum, in huiusque crudelitatis signum infantis nates verberauit: fuit autem hæc prædictio eo mirabilior quod numquam antea per tot secula Iudæorum gens externo regi paruerat. Verùm tum cum tot difficultatibus euenit, quod Manachemus prædixerat. Is fuit Herodes primus, qui variis sceleribus ac dolis in Regem euasit, cum verò factus esset Rex viueretque adhuc Manachemus memor vaticinij, illum vocari iussit, interrogauítque quot annis regnaturus esset, cumque Manachemus nil responderet magna suspicio regem inuasit, ne admodum breui esset interiturus: rogat igitur an saltem decennio esset regnaturus, tum Manachemus & decem inquit & viginti & triginta annos in Regno viues. Tum rex omnibus Essenis pepercit, in reliquos Iudæos alioquin sæuissimus. Atque hi ad amplificandam Christi legem cui maximè ex Hebræis consentiebant, non parum conduxerunt. Ita factum est, vt Manachimi prædictione Herodes ad Regnum inuadendum sit animatus, Esseni seruati Christique lex amplificata. Parum autem ante hæc tempora Abbas fuit nomine Ioachimus cuius libri extant, prædixit verò Græcorum Ecclesiam perpetuò ab infidelibus calcandam, quod & euenit: cum hîc nihil tale suspicari liceret. Quod Pontifex Regis Hispaniarum Gallorum Rex Cæsaris captiuus futurus esset quorum vtrumque euenit. Quod noua interpretatio & clarissima danda esset sacris litteris, cessantibus omnino miraculis. Multa quoque ad Rempub. Venetorum pertinentia figuris in pauimento ædis B. Marci depicta sunt velut strages à Gallorum Rege, iactura ob curam Italicarum rerum, atque alia plura.

Sed iam nimis de experimentis, authoritate agendum non est, nam non plus hi nouerunt forsan quàm nos: sed rationibus innitendum. Accipiamúsque quod nobis concedunt sponte, ne in immensum frustra trahatur disputatio, scilicet species rerum cognita esse Deo, ne omnino nihil scire dicatur, & quæ effecerit, tanquam author ipsemet ignorare. Subiiciamus & hanc scientiam in vno aut duobus pro exemplo, ne longior sermo euadat. Si igitur hominum genus nouit neque tamen vllum hominem, quid est homo ille cognitus, bonus ne an malus, sapiens an stultus, æger an sanus? Sed omnia hæc esse possunt? quid autem est? quod est hoc scire, nonne nostra cognitione Dei multo erit inferior? Medicus cognoscit hunc periturum morbósque eo anno venturos, nauita tempestatem imminentem, Agricola messis iacturam, Architectus domum parum duraturam, atque hæc ex causis: si igitur causas omnes nouit Deus? omnia nouit atque perfectè. Si nullas? nihil omnino nouit at si aliquas tantùm? neque materiam nouit nec inferiorum aliquod quare neque species. Præterea si Deus nouit Solem ad nos accessurum, aut non nouit? vel ergo partem in toto ignorat quare & terram rotundam esse, vel terram esse, vel solem quomodo moueatur, hęc autem cum ignorare non possit, neque aëris caliditatem in nostra Religione ignorare potest. Neque etiam Saturni & Lunæ aliorúmque astrorum omnes igitur causas nouit an ergo opera horum ignorabit? minimè nam gratia exempli sol semper in abside in initio cancri has habet vires atque hoc æternum est Deóque otum: forsan ignorabit quid ex vnaquáque mixtione proueniat: at hoc absurdum est, sic enim non noscet deliquiorum quantitatem neque deliquia ipsa. Rursus quæ futura sunt necessaria sunt, vt in libro de Fato demonstratum est: vbi ergo necessitas hæc nisi in causarum ordine? ordo verò vbi nisi in Deo. Fatentur etiam Philosophi animam collimando diuinare, vnde insomni maximè diuina est: sed si collimare potest, quare non multo acrius dæmones & mens dæmonibus superior? præsertim quod hæc notitia est, resque ipsa imo scientia est, adeò quod si anima aliqua longissimè collimare posset multò plura & euidentius posset scire, at hæc scientia in aliquo est subiecto, igitur in mente diuina frustra enim esset scientia si non esset qui sciret: cumque sit accidens absque subiecto illa continente esse non potest. Deus etiam cognoscit mentem illam hominum aut vnam aut perfectissimam & animam, quare omnia etiam quæ in illa sunt. Sunt autem singularia. Nam anima oculum cognoscendo cognoscit & colores & reliqua; per oculum intelligo instrumentum non partem corpoream tantum. Sed si dicant mentem nostram non cognoscere singulare falluntur: sed non eo modo cognoscit quomodo à sensu. Puta cognosco hunc trigonum rectangulum cognosco igitur quod quatenus trigonus, exteriorem habet duobus interioribus angulis æqualem: quodque tres intus rectis duobus æquales, quòd in eo circulus inscribi potest, quod circumscribi, quod quælibet lineæ ab vno angulorum ad basim ductæ ita secant ipsam, & sub eadem ratione qua basim, vt verò rectangulum quod latus vnum habet potestate æquale reliquis, seu quadrata seu tetragona seu pentagona, aut alia similia super ipsis formentur: cognoscit & gratia exempli quod reliquorum angulorum qui recti non sunt vnus alteri duplus est, quare in

in eo nouit reflexam proportionem. At dicunt nouit, quod hic aut nunc hic sit falsum est: nam vt dixi locus æternus est & tempus, vtque pars est in toto. Sit verò ita si esse potest, nullum hominem nullum equum nouit? primum igitur cessabit vnitio illa intellectus agentis cum intellectu nostro quam & Aristoteles ipse & Auerroes toties repetunt. Aut vnietur rei quam non cognoscit in hoc similis animæ nostræ, quæ suũ corpus quid sit certè ignorat cum id tamen perpetuò agitet atque in ipso habitet. Deinde ignorabit & reges, & gentes, item præsentes præteritos ac futuros tam equos quam homines, igitur & totum genus: ab omnibus enim partibus ad totum ratio valet. Deinde oportebit & dæmones & mentes omnes alias inferiores Deo tollere: si enim dæmones singularia agnoscunt, agnoscent & superiores intellectus, qui eos intelligunt. Si autem non agnoscunt infelicissimi erunt, qui nostra cognitione priuati sint, & eam, quæ est superiorum, habeant imperfectam. Rerum etiam inferiorum quædam est cognitio, quæ cum ad nos non pertineat superioris alicuius mentis eam esse oportet. Quis enim nouit successus regnorum rationem mutationum temporum, legum, morum, aliaque innumera quæ palam est certa ratione agi, nec tamen ab hominibus cognoscuntur: nam in initiis horum ac finibus solent prodigia apparere videmus etiam in mundo hoc inferiore superiora & perfectiora omnem inferiorum cognitionem ac vim continere, mixta elementorum grauia enim omnia quia vt aliàs docuimus ex sola aqua ac terra constant quæ grauia sunt, plantæ mixtorum vim retinent, diuersitatem partium pondus, colores, sapores, odores ac talia, animalia nutriuntur, secernunt conueniens à noxio vt plantæ: at homines vident audiunt, olfaciunt mouentúrque vt animalia, atque hæc perfectius in nobilioribus. Quod malum est ergo quæ dementia, vt superiora his omnibus velut latrones facere solent spoliare velimus. Verùm quod eos decepit quicunque Deum singularia ignorare existimarunt est, quoniam eodem modo cognoscere arbitrantur hæc si eadem cognoscat; quod falsum est nam hæc eadem quidem cognoscit, verùm non eodem modo cognoscit sed longè perfectiore absolutiore atque synceriore. Quæris quomodo? iam dixi aliàs si scirem Deus essem. Veruntamen vt modo ignoro, ita quid norit certò scio. Etenim omnia ita connexa sunt atque in vnum deducta vt neque obliuisci possit, nec vt discat indigeat, nec mutationem patiatur temporum successu, nec doleat ex impietate, nec fatigetur à multitudine, nec aberret ob confusionem, nec mutet ob hominis liberam voluntatem, nec infinitum augeatur, sed omnia certo ordine explicata in vnum coeunt æternum ac purum atque inuariabile quod Diuina prouidentia dicitur. Id verò est summum non quod à nobis possit intelligi, quod esse possit excogitari. Miraris forsan hæc ita esse posse vt à nobis concipi nequeant? & non vides astrorum motum qui sub oculis est quotidie, nulla ratione quomodo fiat intelligi potuisse, quomodocunque enim ponatur omnibus quæ videntur satisfacere nemo potuit: & si in absurdissimas opiniones inciderit velut quod terra singulis diebus tota circumvertatur, quòd meritò ab Aristotele reprehenditur nec in alicuius mentem qui sanus sit, venire potest. Neque animaduertis quod ex infinitis quæ nobiscum sunt nihil prorsus cognoscamus neque hoc ipsum quod in nobis est sicut animam siue corpus? Inde tuo arbitrio diuina metiri vis.

CAPVT XXI.

De sera at certa Dei in sceleratos vltione.

........DÆmonum seu prauorum Sacerdotum nihil refert inopia ac graui seruitutis iugo quibus perpetuò premuntur, demum quod omnium genus funditus excindi necesse sit: vnde illud pro miraculo habitum, sed pars est diuinæ Iustitiæ sublatam hanc gentem tam magnam. Quod verò quis conqueratur sacrificatum se Idolis more illo effeto, cum cor viuenti detrahunt, simile ille facturus erat: apparuit etiam quosdam monitos hunc ritum finem celeriter habiturum. Quid si morbus aut lapis te excruciet quererisne de illis non certè: at par est ratio horum cum neutri Deum conditorem agnoscant.

Sed iam fac agnoscant Deum qui iniuriam inferant & qui recipiunt, num tu qui recipis bonus es? nec mereris etsi alia causa merearis non ista? Nonne scriptum est de inimicis meis: *vindicabo inimicos meos.* Sed fac etiam vt alia causa merearis, tuum est si iniustè patiaris prouocare ad Dominum pro quo subiiciam quod contigit.

Burdugalæ cum ibi Philippus pulcher Gallorum Rex & Clemens Quintus Pontifex damnassent Italum........ iniustè, duceretúrque coram eis qui in fenestra spectabat illos: damnatus ambos citauit intra annum ante Christi tribunal, ambóque incertâ causâ intra id tempus mortui sunt. Cum Pyrata Hispanus à Præfecto classis Ianuensis damnaretur ad mortem prouocauit damnatus ad Christum illum intra sex menses adesse, coram Christo iubens quod iniustè damnaretur, vt qui nnnquam offendisset Ianuenses atque ita Præfectus intra sextum mensem obiit. Ferdinandus quoque IV. Castulonensis Rex cum duos æquites ad præcipitiùm è saxa ob falsam accusationem damnâsset, illum ambo vocauerunt intra mensem ante

Christi tribunal, intra quem mortuus est Rex: fuere autem eò admirabiliora hæc, quod omnes absque causa obijsse videntur. Sed tu quis es qui prouocas non pura mente sed sceleratus perfidus iniustior iudice a quo damnaris.

Verùm nihil petat qui falsò accusatur, qui iniustè damnatur, non solum est pœna iudicibus sed manet eos vltio in nepotibus scriptum est enim: *Patres nostri manducauerunt fructus acerbos & dentes filiorum obstupuerunt.* Et tertio Reg. c: 21. *quoniam humiliatus est Achab Rex Israël, non inducam malum in diebus eius sed filij eius.* Etenim Achab persuasione Iesabel vxoris quadringenta Prophetas Domini occiderat. Benadad Regem Syriæ contra mandatum Dei dimiserat, Naboth propter vineam submissis falsis accusatoribus interfecerat. Itaque non ipse, quia pœnituerat eum, sed tempore Ioram filij eius Iehu insurgens Regem ipsum filium Achab cum septuaginta filiis occidit, omnémque illius stirpem funditus deleuit: ob quod factum Iehu responsum accepisse fertur regnaturum vsque ad quandam generationem. Ita ergo vltiones ex bonis factis ac pœnitentiâ differuntur non tolluntur, similiter & præmia ob maiorum benefacta augentur. Obseruandum est etiam, quòd cum Achab in bello occisus sit cædem non pro vltione haberi, nisi cum illa amissio regni vel excidium gentis subsequatur.

His intellectis videndum est, quænam dicatur vltio: est enim vltio quam vltionem non existimamus & in scelere & in ipso præmio constituta. Vltio ergo quam vltionem non existimamus, fuit in Philippo Macedoniæ vltimo Rege: Is enim cum plures ob suspicionem occidisset filios quoque ac filias & ad mortem & ad stuprum conquirebat nouissimè Theoxena nobilis mulier filiis ob hanc causam ac nepotibus ferro partim, partim veneno sublatis se cum coniuge præcipitauit in mare. Ob id T. Liuius homo minimè superstitiosus hæc subiicit. *Populi ob hæc scelera Philippum execrabantur & filios; quæ diræ ab omnibus Diis exauditæ effecerunt, vt ipse in suum sanguinem sæuiret.* Hæc ille: Id verò vt acciderit breuiter exponam. Erant Philippo duo filij, Demetrius Romæ obses & educatus, cui regnum debebatur, & Perseus ignauus, qui Demetrium regni affectati insimulauit apud Patrem, quasi Romanorum beneficio occupare vellet regnum, qua ex causa occiditur. Post mortem calumnia Persei a Philippo intellecta properabat hunc reliquum tollere: sed tædio dolore ac desperatione mortuus est, relicto regno ei quem oderat, occiso in sonte quem amabat. Idem dolor torquet Ottomanos, dum quod Artaxerses Herodes Philippus hic dictus Oedipúsque execrabantur, ipsi etiam admittere & sustinere coguntur. Quæ maior Patri miseria esse potest quàm plures habenti filios vnum spectare qui reliquos sit occisurus, vt omne regnum a parricidio auspicium sumat, nec possit esse Princeps sine scelere. Quid igitur beatum esse potest in hoc paterno pectore etiamsi omnia mala omnésque suspiciones adimas? seruatur hæc familia sine stolone, sine ramis vllis, sed vno in trunco solùm, quæ si exciderit ac si nunquam fuisset erit, viuit tamen in filiabus filiarúmque nepotibus: sed plura sunt exempla eorum qui regnandi cupiditate posteritatem .... priorum principum sustulere, velut Antonius Caracalla.

Maximum igitur infelicitatis genus est regnare si peccaueris: verùm peccata nostra Othomanorum felicitati fauent, videntque peculiari quâdam Dei prouidentia foueri, qui tamdiu per vnicum filium durarint, pulsi a Tartarorum Rege imperium recuperauerint, tot Christianorum Principum conuentus irritos effecerint. Itaque quamuis tot regna sustulerit, tot prouincias deuastauerit, tam graue onus Christianis imposuerit, tanta sæuitia regnet, si respicias regum excisorum ingentia scelera, si spoliatorum ac parentum eorum auaritiam & flagitia, si Christianorum oppressorum peccata, homines sine humanitate, Christiani sine religione, vltores, impij, adulteri, blasphemi, perfidi, hypocritæ, lusores, inuidi, iniusti, fœneratores, rapaces, Sacerdotes hæretici, mulieres impudicæ, viri scelerati absque fide absque charitate; cur Deus vltionem expetenti non faueat: ille tum nequaquam felix est vel suspitione successoris alicuius ne stirpem suam deleat, vel ipsis propriis factis. Nuper Solimano huic inter cæteros præstantissimo & felicissimo vt aliis videbatur, quatuor cum essent filij maiorem natu ex secunda vxore in balneo amisit, maiorem atque vnicum ex prima vxore nomine Mustafa, ex eóque nepotem annnm XII.. agentem strangulari iussit, atque hic est beatissimus Rex qui cogitur filios & nepotes occidere. Falluntur ergo qui maximas ærumnas, aliunde expetendas credunt, & ob id malefacta inulta putant: nullum est certius malum quàm quod in suos sæuit, nullum maius quàm quod ex intimo: nihil igitur iniustum absque vindicta Dei est, maioráque mala maioribus pœnis afficiuntur. At regnat plura in eo bona quàm mala necesse est, qui tot victoriis clarus euasit, qui tot regna occupauit, qui amissum imperium recuperauit, qui ex seruitute liberatus est, qui nihil quod occupauerit, (miraculo prope hoc est) amisit, cuius stirps vnica in prole tam diu perseuerat, qui Venetorum prouidentiam a quibus dum insurgeret facilè opprimi poterat ob cæcauit, qui tot conuentus vt dixi Christianorum principum irritos effecit, qui Imperatorum ac Galliæ Pannoniæque Regum religiosorum impetus contudit.

Ergo hæc mittamus & videamus num in

in ipso scelere sit miseria, quanquam forsan hoc non tam omnibus probabit. Plutarchus nititur id duobus argumentis demonstrare: alterum quòd in omnibus miseriis inuenti sunt, qui eas tacitè perferrent, at æstum animi atque incendium nemo sine gemitu sine voce perferre potest: alterum quòd quæ contigua sunt, verius afficiunt quàm quæ sunt aliena. Cum igitur improbitas miseriæ contigua sit, fortuna verò miserum efficiat cruciatu ob mollitiem, paupertate ob auaritiam, alieno bono ob inuidiam, iniuria contemptúque ob ambitionem, morte ob timorem, constat animi vitia ad miseriam plus facere quàm fortunam ipsam. Qui igitur auaritiâ ipsâ immensâ detinetur etiam in opibus dolebit, qui ambitione etiam in magistratu, qui inuidia etiam in felicitate, & qui irâ etiam post vltionem: manifestum est igitur pœnam & peccatum esse coniuncta. Risi ego sæpius podagræ dolores, alij inter maxima mala hos collocant: at hæc ratio forsan solis satisfaciet Philosophis.

Quòd verò quæ bona sunt ita coniuncta sint malis, & rursus quæ sunt mala bonis, vt viciſſim illa ex his & hæc ex illis exoriri videantur planè ab omnibus concessum est, vnde Plinius in Panegyrico: habet has vices conditio mortalium vt aduersa ex secundis ex aduersis secunda noscantur. Occultat vtrorumque semina Deus, & plerumque bonorum malorúmque causæ sub diuersa specie latent. Plura scimus esse longè mala quàm bona, non solùm in priuatis rationibus sed etiam publicis, plures tyranni quàm Reges, malæ Respub. quàm bonæ, regiones intemperatæ quàm temperatæ, barbari quàm homines ciuiles & inter animalia vix hominem & elephantem inter fructus lapides metalla vix vnam aut alteram spem absolutam videbis. Et in ipsis singularibus idem contingit in cista porcorum vix vnum inuenies non vitiatum aliquâ ex parte: itaque videntur hi defectus necessarij & ad ordinem vniuersi conducere. Quamobrem velut apes ex singulis plantis quod vtile est seligunt, reliqua relinquunt, ita Deus minima bona ex magna malorum mole colligit; itaque ex malis ipsis pœna authori ac vtilitas orbi aduenit. Sybaritæ Hetrusci Iapigæ ob luxum ad internetionem deleti sunt: luxus enim & desidia pœnam semper secum coniunctam habent, contemptum iniuriam & paupertatem, velut intemperantiam morbi, temeritatem & iram pericula, imprudentiam irrisio, ambitionem æstus animi inuidiam dolor; est enim peccatum simul & pœna, velut versâ vice ex doloribus & infelicitate præmia oriuntur, insidiæ cautum, derisio constantem, pericula dolores & mors fortem, ingrati splendidius tuum beneficium faciunt. Sic sunt sua commoda vnicuique malo, paupertas parit industriam, ab inimicis optimè tua vitia intelliges, morbi tolerantiam prudentiam pietatem pœnitentiam religionémque in animos hominum inducunt & reuocant. Mors omnia mala soluit, iniuriam, dedecus, exilium, carcerem, morbos, senectutem, metum, paupertatem, seruitutem vitiáque omnia, iucunda miseris, tristis beatis: omnia æquat, omnia pensat. Pestis vomicam ex humano genere abscindit inertem & belluinam vitam agentem partem aufert, vix vnum aut alterum egregium virum peste sublatum inuenies.

Bella improbos tollunt, imperia firmant cum quibus artes ad summum & disciplinæ euehuntur, humanúmque genus in vnum coit maximo commodo: plures vrbes Alexander & Romani exstruxerunt quàm deleuerunt. In bellis fortitudo agnoscitur, virtus præmio afficitur, industria augetur, contemptus mortis docetur, regnorum vires firmantur: sic pax eneruat. Diues es si non custodieris, pereunt opes, tuncque eris infœlicissimus. Si curaueris, tantum laboris habes tantum solicitudinis tantum metus doloris denique habebis quantum opum. Seditiones non absque peccato sunt idque certius quàm iactura. Tyrannis opprimit multos & multi mali: Deus autem insontes eripit e manibus illorum: sic Eliam è manibus Achab, Elisæum ex insidiis Regis Syriæ, alios autem vi tormentorum velut martyrum plurimos. Operæ pretium igitur est vt colligamus quæ dicta sunt sub vna sententia. Deus punit omnes qui grauiter peccant subitò aut post aliquod tempus. Tarentini enim captâ Carbinâ Iapygum ciuitate pueros & virgines qui in templa confugerant, constuprandos toto die exposuerunt, at verò ipsi fulminibus ad vnum occisi sunt. Phlegiarum quoque populi rapinis & cædibus intenti nouissimè cum templum Delphicum spoliassent, fulminibus primùm inde morbis consumpti sunt, vnde Virgilius.

Phlegyásque miserrimus omnes
Admonet, & magnâ testatur voce per vmbras,
Discite iustitiam moniti & non temnere Diuos.

Successu autem temporis veluti Aristocrates post XX. annos Messeniis proditis captus pœnas dedit, & Lyciscus Orchomeniis post aliquot annos adeò grandi incendio æstuabat, vt ob crimen hæc sibi contingere fateretur. Cæsaris quoque interfectores omnes post aliquot annos malè periere, & multi eorum etiam eodem gladio quo illum interfecerant: & nostris temporibus, quod & aliás recitauimus, vltio duina omnes eos Hispanos insecuta est, qui nimis crudeliter Indos tractauere.

Verùm non solùm hoc scire decet, sed cur in his differat, in aliis promptè occurrat: videtur enim melius fuisse, si vltio diuina præsens adesset, nam sic coercere improbos facilè posset, nunc cum differat nocentes

nocentes quidem punit, sed quod optimum fuerat alios non absterret. Atque hæc dicta videntur quasi Deus velit cogere quenquam esse bonum, at hoc potius iniustum esset quàm iustum, maximè si publicè fiat: at bene iustum est punisse nocentes. Ob hoc non expedit, vt flagitium statim pœna sequatur, tum maximè cum Deus nos in hunc mundum experiendi causâ miserit. Multi præterea ex malis in bonum conuersi sunt. Gelo ex tyrannide Carthaginenses fœdere coëgit, ne immolarent humanas hostias Saturno: Lydiades quoque tyrannus depositâ tyrannide & optimis legibus constitutis pro patria occubuit. Milthiades in Cheroneso tyrannidem exercuit: Cimon cum sorore stuprum habuit: Themistocles multa lasciuè & petulanter egit, iidem patriam victoriis celeberrimis illustrarunt & Græciam totam a Barbaris liberarunt. Octauius Triumuiratu pessimus pacem toti orbi & optimas leges tribuit. Ternandus Cortes si adulterij pœnas dedisset, non tot millia Antropophagorum Deum mutatis moribus colerent. Ego ipse si in iuuenta mulctatus essem pro insaniis meis, nunc non legerentur, quæ leguntur. Sed quid euidentius quàm de Paulo, qui ex acerrimo persecutore, maximus legis defensor factus est. Nec solùm propter se differtur vindicta sed propter filios Laban, sustinuit Deus Idola colentem, vt ex eo oriretur Lea & Rachel multarum gentium matres, & Christinæ patrem scelestum, vt filia religiosissima nasceretur. Nullum verò maius miraculum vltionis diuinæ quamuis dilatæ afferre scirem quàm ex tot nobilissimis Romanis familiis, ex tot amplissimis Regibus, ex tot Imperatoribus Assyriis Persis Medis Græcis ne vel vnicum sobolem esse superstitem.

Esse verò curæ principes & priuatos Deo ostendunt casus Cyri Romuli tum fortuna Alexandri, Platonis omina: omitto Oedipi oraculum, ne quis dubia veris mixta obiiciat. Et tot sacræ paginæ testimonia velut omnibus nota. Ego de meipso testari possum, multa prouidentiâ humanâ, aliquot fortuna pericula lethalia euasisse, sed longè plura aut somnio monitus aut per vigiliam aliquo nescio quo. Nondum quicquam quod regeretur dignum conscripseram, cum iens ad Orientis portam mecum dixi, cur à læua vadis, non potius a dextra transeo, & statim a læua excidit ingens moles cementi seruatúsque sum. Succedit alia ratio dilationis ordo: neque enim Deus quicquam per se agit, sed sua illa infinita sapientia ab æterno certis legibus ita omnia contexuit, vt neque malum sine pœna, neque bonum sine præmio esset. Nobis autem non secus videtur atque his qui præcantatione annulum agunt, cum aliâ causa moueatur: ita nos ad errores trahimus quod perpetuâ lege sancitum est & in quo errare necesse fuit.

Liber tantū titulo speciosissimus

Qui ita credunt pereunt velut Franciscus Sfortia, primus qui inscribere solitus erat in vitis Petro & Paulo, quòd hostem haberent suis propositis Pontificem. Galenum Xerxem aliósque medio quodam modo impulit abyssus illa alterum in pernitiem alterum in salutem, non miraculo sed somnio, nec sine miraculo. Historiam alibi retulimus. Ideo si quæras cur differat? non secus quæris quàm si a Medico quæras admirans cur crudum morbum ab initio statim non soluat, imò etiam arguas: sed huius magis est recondita ratio quàm medici. Vides igitur quod punit hoc satis esse debet, si vlteriorem requiris causam triplicem iam attuli quam possis assequi: meliores sunt abstrusæ, quæ ex animorum immortali conditione pendent. Illud tibi propone quod vides, si hæc fidem non faciunt, non esse Dei conditionem deteriorem his quæ ab illo oriuntur cœli natura homines animalia plantæ elementa: hæc enim sapientiæ partem in seipsis inuiolatam ostendunt, quam totam à summo opifice hauriunt.

Sed obiicies video multos optimos viros pessimè affici, cur ergo pœnam in illis non his esse dicas, quæ si sit absque scelere est. Multa quoque euadunt cum posteris vt in Italia est manifestum, vbi tyrannorum quædam stirpes vltra decimam sobolē feliciter progressæ sunt. Cum etiam sint causæ rerum euidentes, quid attinet hæc ad Dei vltionem referre, cum pœnæ potius impudentes quàm improbos sequatur: demum quod attinet auo nepotis infelicitas & præsertim ignoranti causa quæ etiam iniusta est, cum bonus nepos afficitur pessimus auus felix fuerit. Sed hæc duo sunt aut tria rerum capita in his considerandа, primùm vt dixi, Deum hæc cognoscere: impij verò sunt cogitationes illæ: Et quid dilatio hæc cum nocens à Dei manu effugere non possit, licet interim conuiuetur, negocietur, donis ac voluptatibus animum oblectet, cum tamen cœco hoc carcere ac impenetrabili contineatur pœnitentia turpitudine ac suspicionibus perpetuò agitatus, nil aliud refert quàm ad turpem & crudelem mortem damnatum, cuius mors casu quodam differtur absque tamen veniæ vel fugæ spe. Quinimo inter cætera tormenta esse ducebat C. Caligula, vt in luctu afflictos cogeret conuiuiis ac ludis interesse. Et quamuis in violenta & effrœni ac temeraria audacia agilis expedita & vehemens sit animi vis, vbi paululum deferbuerit imbecillis & debilis effecta timoribus ac superstitionibus discruciatur. Tertiū id est, vt cum pauca quædā imò paucissima multa videantur, hæc vel ob successus aut animi pœnam expectanda eueniant. Cum enim talia in omnino perditis contingere soleant, nulla pœna ipsorum aut descendentium tanto sceleri potest satisfacere, vnde ad animæ acerbiorem relegantur.

HIERONYMI CARDANI, POLITICES SEV MORALIVM Liber vnus.

PROOEMIVM.

CVM homo animal sit quod cum aliis difficillimè sine aliis nullo modo viuere possit, ideo disciplinâ & arte vt commodè inter alios viuere posset, indiguit: vt verò cum aliis bene esse posset, omnino vt iam sibi conueniret oportuit, iuxta illud Poëticum. Conueniet nulli qui secum dissidet ipse. Accedit huic commodo aliud, quòd qui virtute non est instructus, adeò vita hæc plena est erroribus periculis atque terroribus, necesse est vt prrpetuò vitam infelicem degat. Quo circa faciliùs est hominem se ad seipsum componere quàm ad alios: & inter alios ad externos ac ciues seu inquilinos difficilius quàm ad domesticos. Sunt enim domestici pars nostri seu filij seu Parentes, seu vxor seu his coniuncti seu serui: qui autem huiusmodi non sunt vt famuli duriores sunt, sed licet hos amandare. Ergo prima erit sui ipsius, deinde suorum, demum externorum. Tam callida autem vt in vnum iungerentur animalia opus fuit aut vno homine, in quem omnia conferrentur, aut lege: sed lex scripta mortua est, hanc qui tuentur magistratus vocamus. Atque vsque ad aliquid consensus & coitionis & ciuitatis vtilitas per se manifesta, vlterius autem non possumus persuadere, sed vi cogimur retinere nolentes in officio. Quosdam enim impellit iniqua sors paupertatis, alios inertia, alios confidentia ex versutia orta aut ex robore, alios luxus, alios improbitas ex mala educatione seu alia causa. Porro in vnius hominis arbitrio cuncta collocare arduum est, vt adeò sapiat & pondus sustinere possit: & si non in descendentes regnum perueniat, quorsum tanta cura atque labor & rursus ambitio suffragiorum? Si verò in filios regnum perueniat, multa necesse est euenire difficilia, nec queritur quid optimum aut quid bonum neque enim fas est habere, sed quid minus malum id est vnius dominatio, seu simplex seu mixta, seu coërcita legibus, seu libera, per successionem vt dixi vel per electionem aut etiam alternata. Omnia certè plena difficultatis & angustiarum: velut si plures sint potentes, egeni minus opprimentur, tum maximè in vxoribus atque filiis: si non erunt, necesse erit nimis timere eum qui neminem timet. Horum igitur causa tua auxilia expetita sunt ab industria legum, a philosophia & a cura Deûm: sed euentus ostendit non esse eam curam vt quidam existimarunt quæ

possset

posset perterrefacere tyrannos. Inter cæteros enim Dionysius senior cum innoxios quosque & crudeliter occideret, omnes ex æquo fortunis spoliaret, diu vixit felici fortuna, filias plures reliquit & filium dominationis hæredem. Quid sæuius ne ad antiqua recurrere cogamur exempla Otthomannorum stirpe, at quid diuturnius maius securius feliciúsque imperium? vbicunque finem acceperit, eò processit iam, vt dici non possit aut infelicem sortitum finem aut breui durasse. Ergo non in hoc metu firmare legislator potest continentiam Principum. Quæ verò de mortuis & leges diuinæ referunt, & nos aliàs docuimus, non tantùm possunt vt iniquum Principis animum cohibere possint. Quanquam quod dixi aliàs, si tantùm saperent quantùm possunt, ab omnibus his malis abstinerent: quandoquidem & omnia habitura sunt finem, & quandocunque habitura sint nihil intersit, cum æternum supersit illud tempus, quo aut non erunt prorsus vt illi credunt, aut quod verius est, malè erunt habebúntque: ipsa verò improbitas vt aliàs disputatum, ipsa sibi pœna & vltio sit. Sed duo sunt quæ homines ad hæc mala impellunt nec sinunt omninò resipiscere: vnum est cura præsentium nimia, quam luxus consuetudo & animi graues perturbationes pariunt.: alterum exempla, cum plures videant ex his Philosophis tetricis, non eadem præstare ipsos quæ suadent aliis. Atque adeò hæc anxia cura processit, vt cum luxu coniuncta sit, nec id boni permittat illis, quod sceleratissimis etiam tyrannis relictum est scilicet sobolis Cura. Nam & Dionysius senior & Agathocles & Apollodorus Cassadrensis curam eorum suscèperunt, quanquam nullos neque apud Græcos neque barbaros his sæuiores aut scelestiores inuenias, si Polyeno credendum sit tum aliis grauibus Historicis. Ergo quærendum est quonam pacto & quanam ratione huic improbitati resistere debeamus, quæ multitudini hominum adeo pernitiosa est, ipsis autem authoribus minimè ex vsu, quandoquidem infelicius viuant, quanquam sibi ipsis aliter videatur & pluribus periculis se exponant; demum res ipsa eodem recurrat. Tria enim mira me legisse atque obseruasse memini, vt quæ nunc patimur homines, cum admirantur parum peritos & rerum & humanæ conditionis existimem: quæ si non prodita fuissent literis, melius consultum fuisset prodita non fuisse in exemplum improbæ dominationis. Quin etiam quantum aberrant homines etiam prudentes, cum adeò ignari sint omnium horum, vnde miseris filiis magnæ calamitates adueniunt: veluti cum Tyrannum temporibus Patris mei appellabant Prìncipem, qui iratus hominem absque iudicio occidisset: nescientes quot populos cum mulieribus & infantibus perdiderint Mithridates Sylla Marius Brutus, sed desierunt nominari crudelitate C. Cæsaris M. Antonij & Augusti in quibus plures Phalarides. Defloratur vi virgo, clamant omnes, iniquum est apúdque Deum maius etiam longè quam existimetur scelus & etiam apud leges, verùm ad improbitatem hominum comparatum vt musca ad elephantem collata. Non putat esse Deos tyrannus, leges credit voluntatem suam. Legat non antiqua & nescientium Deos & procul acta, sed in regione Mediolanensi & circumuicinis vrbibus temporibus Facinicanis atque succedentibus inter mortem Io: Galeazij Vicecomitis quem Comitem virtutum vocare solebant vsque ad Philippi illius filij confirmatam dominationem. Atque hoc sine

legibus

legibus aut aduersus illas: secundum ex ancipitibus legibus, vt causa caderet, qui verbo lapsus esset in actione instituenda, quod etiam Iustinianus in suis Institutionibus affirmat Ciceróque. Sed etiam nostra ætate hæc superstitio adeò viget apud Anglos, vt si vel vna literula in nomine aut cognomine aberretur, tabulis publicis nulla sit authoritas, nullum ius. Tertium in ipsismet legibus constitutum est Saliceas vocant, quæ fuere olim in Italia audi ius æquum: Si quis hominem innocentem absentem apud Regem accusauerit sol. L X I I. cum dimidio culpabilis iudicetur: & si seruus præter iacturam sol: vnum, id est aureum. Miraris at Mediolani si plebeium nobilis quamuis liberum dodrante satisfaciebat Inde turpius, si quis ingenuus Franco aut barbarum aut qui Salica lege viuit hominem occideret, sol: C C culpabilis iudicetur: sed si mortuum in puteum vel in aquam præcipitauerit sol: D C culpabilis iudicetur. Si Romanus homo conuiua Regis occisus fuerit sol: C C C componatur: sed si Romanus tributarius sit X L V. sol: culpabilis sit. Rursus si quis hominem ingenuum quemlibet socium suum de quolibet crimine accusauerit, & per eius commotionem siue mendacium ille qui accusatus est fuerit occisus, si ei approbatum fuerit medietate leodis componat: ille verò qui eum occiderit secundum legem pleniter eum componat. Est autem leodes pretium damnationis, cuius dimidium ex hác lege soluebat falsus testis qui eum damnauerat: ita etiam D C coronatis licebat hominem in domo propria collectis siccariis occideres & si in conuiuio sufficiebat precium per conuiuas dispertiri. Turpiores etiam & absurdiores sunt Ripnariæ leges, adeò vt si quis sacerdotem interfecißet, licebat X I I. coronatis & iuramento quod ex causa fecißet, aut non omnino fecisset se redimere: quin etiam si combussisset cum tota domo, iuramento quòd non fecisset & L X X I I. aureis persolutis licebat se absoluere. Fœdiores his rursus Alemanorum antiquæ leges vt si quis hominem liberum occidisset nouem aureis redimeret. Apud Saxones occidere nobilem M C C C C X L. aureorum pœna erat, non nobilem C X X. idest duodecima duntaxat parte. Quis ergo nostra ætate collatione habita iure merito quæratur, sed tamen nos tantum a iusto absumus, quantum illi a nobis. Omni ergo industria leges bonas condere oportet; eásque sic vt minimè sint obnoxiæ corruptioni, maximè vilium personarum & prauæ consuetudinis, demum vt robore suo firmæ maneant, Fiunt autem ista educatione bona, consuetudine potentia propria & vinculis præceptorum, tum commodis ciuium. Primum igitur ad singulos dirigatur sermo: videtur autem homo ad quatuor componendus, ad huius Vitæ felicitatem quæ est in seipso: ad felicitatem veram quæ est futuri æui & cum Diis communis, & ad commoda quæcunque quæ sunt ornamenta, & societatem aliorum hominum. Nam vt vita felix esse non potest sine commodis vt omnibus placeat, nec commoda sine domesticis atque domo: ita nec diu manere domus & esse tuta sine consensu hominum, quem vocamus ciuitatem; quinimo neque vna ciuitas nisi cum regno toto. Omnium autem difficillimum est, quod non idem sit per se atque simpliciter, velut communicatio vrbium & ciuium transmutatióque velut in Phratiis æternas & felices redderet ciuitates: sed non simpliciter talis est, cum maxima addat incommoda.

CAPVT I.

De Hominis natura & cæterorum animalium, & necessitate huius doctrinæ & difficultate, & quod nemo sufficienter eam tradidit.

ANIMALIVM omnium natura est, vt sui generis similibus gaudeant. Quæ verò non gaudent, ob id in vnum non coëunt, quoniam deest alimentum, aut ob naturæ ferociam quemadmodum serpentes atque leones: alia quoniam nimis timida sunt vt lepores, neque enim oportet qui socio iungi debet, ad omnia expauescere, sed constantis esse animi; quocirca audaciores cùm sint caniculi gregatim magis eunt, nam multitudo etiam præter voluptatem securitatem maiorem parit. Quocirca quæ carne non vescuntur & magna sunt, gregatim incedunt vt elephantes onagri & cerui etiam atque apri: & inter aues, anseres anates grues ciconiæ multáque alia, vt & inter pisces alosæ vocatæ: voluptas ergo & securitas causæ sunt congregationis animalium eiusdem generis: alia autem vt inuadant velut tigres & lupi. Sed homo præter has omnes causas vnam aliam habet præcipuam, quòd pluribus indigere se cognoscat, non solùm quia mollior & inermis & multa habeat negotia, sed quòd intelligat solus quanta illi desint. Ob hæc igitur homo congregatione opus habet, vita infirma, corpus inerme, negocia multa, plurimo etiam indigens cibo & apparatu, ac sua commoda intelligens: verùm vt in congregatione felicior euadit, ita omnium animalium est infelicissimus, si res malè cedat. Solius enim hominis conditio ad felicitatem atque infelicitatem amplissimè patet, & maximè in vrbibus: nam Dij omnes infelicitatis prorsus expertes sunt, animalia ratione carentia, neque felicitatem neque infelicitatem extendunt, vltra naturæ metam, nec cogitatione adaugent. Propterea extensâ facultate homo tantò miserior euadit in malè constitutâ congregatione, quantò felicior in bene. At congregatio non bene constitui potest aut constituta contineri nisi seruando bonas leges. Oportet ergo optimas leges constituere, eásque perpetuò inuiolatas seruare: vt verò optimè constituantur leges, videndum est quid sit summa felicitas hominis, & vt ea pertingat ad plures: videtur autem homo connexus tribus Diis per partem sui optimam, naturæ per corpus, & hominibus aliis per conuersationem. Porro de Diis habenda ratio est, vt optimo fine potiatur, qui est contemplatio & pietas, per quam his quæ post mortem futura sunt accommodetur: natura autem & per filiorum generationem perpetuitati copuletur, vt diutissimè viuat, nam vita est per quam sumus, & vt sanus ac robustus interim degat: ad alios autem homines vt opes amicos & authoritatem habeat. Hæc igitur spectanda sunt, vt sint in pluribus aut melioribus aut vtrisque: at verò seruanda sunt hæc legibus, lex autem nihil est nisi habeat, a quibus defendatur. Qui ergo tueri leges debet oportet vt sit armatus potestate per milites, & vt norit eas, atque sit in veneratione ob religionem. Propterea celebratur Ægyptius ille Mercurius trifariam, magnus Rex, Iurisconsultus & Sacerdos. At constituere ita leges vt per mortem facta mutatione defendantur adeò est arduum, vt qui rationes mathematicas & naturales ac diuinas tenuerint, ad admirationem vsque inuenias præsertim inter hos Aristotelem: in hoc argumento ridiculi omnes videantur, ac pene pueri, tantùm abest vt viam assequi rectam horum potuerint. Ridentur planè Plato & reliqui, ac meritò Aristoteles contemnitur, cum nil sani dixerint. Quinimo experimento edocti sumus & in Romana & in Veneta Repub: quæ duæ certè omnium memoriâ seculorum clarissimæ extiterint, neque à Philosopho vllo ortum habuisse, nec vllius hâc in parte sapientiæ opinione insignis præcepta secutos qui eas condiderunt: quod non ad infantiam Aristotelis referri debet, sed potius ad ipsius rei difficultates, quæ tum plures tum arduæ sunt.

CAPVT II.

De principalibus difficultatibus bene constituendi Rempublicam.

CVm innumeræ circa hoc difficultates atque grauissimæ extent, præcipuè tamen omnium tres sunt. Prima est in ipsa re velut æqualiter contra naturam est, inæqualitas inuidiam parit, ex inuidia odium, quod contrarium est congregationi. Matrimonia indissoluta intolerabiles reddunt vxores, diuortia euertunt filios, viri audaces necessarij sunt in bello, ijdem ægerrimè legibus continentur: Religio continet populos, eadem fauet ignauis aduersus eos, qui subeunt pericula & labores atque huiusmodi innumera. Secunda oritur ex causa legum, nam qui legibus præsunt, illis non subiacent vnde inæquale est iugum

iugum quod Romæ apparuit in decemuiris. Tertia quoniam vrbem necesse est non solùm aduersus omnes intestinas seditiones munire, sed etiam externam vim atque bella: vnde ad pacem inepta multitudo ferox vt ad bellum modesta iuuentus & non exuberans. Simili ratione artifices inepti ad arma, & milites raptô viuere asueti, ad artes parum accommodati. Quamobrem Romanis bellum perpetuum fuit, vt furentem iuuentutem tererent, alios subigerent, nec vllam artem sedentariam exercebant, quales sunt textoria sutoria sed veluti fabrilem & ædificatoriam, cæteras seruis & fœminis relinquebant. Diues etiam vrbs tantò ineptior ad concordiam quantò pauperior ad bellum; & fiscus diues ambitionem in vrbe magnam efficit, priuatorum opes difficilius & tardius ad bellum exiguntur: vtrorumque opulentia intolerabilis euertit Romanos inopia vtrorumque ad bellum omninò imparata. Acerba præterea supplicia odium pariunt, remissa contemptum: occidere crudele est & adeò sæuire in suos, & si minùs atrox sit flagitium exules vniuersas Græciæ vrbes euertere: & Româ Tarquinius pulsus atque post Coriolanus pene, sed & Marius, demum Cæsari sors obuenit atque Tiberio. Odia ciuium seditionem pariunt, vnde nihil salutare Reipub:decernitur:sic Barchina factio Carthaginem euertit, cum crudeliter in duces suos sæuirent. Æqualitatem inopes volunt, potentiores dominationem: si honores sint apud tenues, non tam volunt, quàm ob necessitatem coguntur diuites spoliare: si apud potentes plebs loco multitudinis seruorum habetur, inepta omnibus, odio Dominos habens & non amans aliorum bonum, vt non sit Respublica sed dominatio. Coniunctiones matrimoniorum vt robustas efficiunt ciuitatis partes & concordes, ita factiones in illis excitant, & si discordia eueniat, seditiones:at si non coniunctæ fuerint negligentur matrimonia: & cum his etiam fœminæ ac soboles.

Si inquilinos admittimus & in ciues non asciscamus, totidem hostes in ciuitate habebimus: si admittamus, corrumpent mores veteres, si non admittamus, vt lacones deficiet vrbs, & etiam multa odiosa ciues exercere cogentur. Si ritus plurimùm poterunt corrumpet vrbem gens auara ignaua & ambitiosa; si parùm, non sufficiet ad multitudinem continendam, in qua cum tota sit armorum vis ac furor, non nisi maiestate Deorum coërceri potest: vnde inditas constat obseruationes, vt licentia comprimerentur, Et senatus & reliqui magistratus inter illos aliquid possent saluâ eorum authoritate, quod difficillimum fuit. Accedit quòd si bene consulendum sit ciuitati, oportet sapientes & optimos præesse semper, non igitur Respublica erit sed paucorum dominatus. Sin autem omnes dominentur cum plerique in illis sint imperiti, partim praui, necesse est vt malè Reip. consulatur, quemadmodum cum Atheniensis populus octo ex ducibus clarissimæ victoriæ earum quas vnquam adepti fuerunt, absque causa damnauit: & ex his sex neci dedit, vnde paulo pòst euersa Respub: & vrbs in seruitutem asperrimam inimicorum deuenit. Præterea si seipsam tantùm tueri velit vt in Italia Lucenses, facillimum est hoc quod ad intestinam concordiam attinet, sed fieri non potest, vt in seruitutem externorum non cadat, quod durius est quàm seruire suis: si velit dominari & regnnm possidere vt olim Athenienses Lacedæmonij, & nunc Veneti, tunc necesse est in perpetuo bello versari Rempub. & ob id minus valere pacis artibus; neque enim simul vtrumque ad summum euehi potest. Quin etiam accedit tertia cura alios gubernandi, cum & seipsos continere difficile sit, & hostibus repugnare, tum verè etiam his imperare; atque hæc generalia sunt omnibus Reip. generibus, tum etiam multa alia eiuscemodi.

CAPVT III.

De difficultatibus constituendæ Reip. per singula genera.

SEd sunt propria quædam in vnoquoque genere, & in extremis maximè euidentia, velut cum populus dominatur, neque potest plebs dominari, non enim esset plebs, sed vbi populus dominatur plebs plurimum potest, quia plures sunt, optimates autem ægrè se tuentur. In populo ergo primùm nil secretò tractari potest, quoniam si illi quibus demandata est cura, capitis & fortunarum periculo id agitur nisi comprobatum sit a multitudine, vbi res malè cedat: vnde tot in Repub. Atheniensium & Carthaginensium summo supplicio damnati sunt; contra apud Lacedemonios & Romanos, vnde ille Punica solertia rectè præuenit consilium factiosorum: ornatus enim cum ingressus esset ante nuncium acceptæ cladis interrogauit an pugnandum esset deliberarent, cùmque deliberassent, omnibus quæ in rem

tem faciebant intellectis respondit, at pugnatum est & victi sumus, ita supplicium vitauit non tutò pugnauit. At si patefiant consilia, hostibus maxima ansa eripitur, & omnes vincendi pene occasiones. Quin etiam in occasionibus optimum est illud Aldi Manutij viri Romani Σπεῦδε βραδέως, imo Chæremonis si Suidæ credendum est, imò Hori Apollinis, vt tardè & pensitatè deliberemus, exequamur promptè & expeditè statimque: cuius contrarium accidit in populi dominatione, ira & impetu res decernuntur ac equo stimulato exequuntur testudineo gressu, languentibus studiis, tum maximè quod propria vt maximè diligimus, ita communia negligimus. Tertium incommodum est, quod multitudo imperita necessariò plures habet ignaros quàm prudentes, & malos quàm bonos, vnde necesse est, vt plura male quàm bene, & stultè quàm sapienter & improbiter quàm iustè decernantur.

Difficile est etiam homines contra sua commoda persuadere: sed si populus decernat ad vnumquemque pertinet pecuniam in publicum munus dare & fratres ac filios mittere in expeditionem, vnde publica munia negliguntur, & magna cum difficultate ad finem perducuntur: Et vt bellum decernatur vix impetrari potest, nisi res cedat in vtilitatem non multitudinis solùm sed etiam potentiorum. Demum multitudo ipsa ob paupertatem facilè corrumpitur, pecunia persuadetur ab improbis oratoribus, impellitur a violentis ducibus, vt nihil commodi aut recti ab his sperari possit. At verò in vnius dominatione cum ea hæreditario iure & electione contingat, maxima sunt pericula & detrimenta. Si enim per stirpem successor eligatur, ex ferocibus in truculentos degeneratur, ex mansuetis in ignauos, vt sub his necesse sit Remp. euerti, vt sub Astyage per sæuitiam & Sardanapalo per contumeliam. Adde quod bono malus, sapienti stultus ignauus strenuo succedit: nec tantum est detrimenti, quod iners succedat aut malus aut stultus regnet, quantum in contrariis moribus etiamsi boni sint, vt seuerus misericordi. Mutatio enim morum in Principe velut in hypomochlio magnam varietatem efficit in totâ dominatione, nam similes moribus principibus amant subditi, ideóque alios eligunt. Mitto vitia aulæ, sed vbi quis certus est finis constitutus, parum est quicquid intercurrit: mille enim annis præteritis præstat ac longior est futura hora. Impar etiam est vnus homo dominationi præsertim vnius regni: splendor quoque & mollities aulæ nihil moderati admittunt, & cum diu in vna familia regnum perseuerauerit, iam non est vnus populus sed fastus regius separat principem à ciuitate, neque felix homo esse potest, qui alieno arbitrio viuit, nos autem non vnius, sed omnium ciuium felicitatem quærimus. At si non successione sed electione fiant Reges primum est periculum de seditione atque omninò deterius est quod cum opibus ac potentia certandum sit, vt nunquam optimus eligi princeps possit, manent etiam odia factionum, versantúrque in periculo ciues, ne cupiditate transferendi dominium in suos filios aut coniunctos aggrediatur aliquod graue facinus; vtrumque igitur malum. Paucorum verò dominatio suspecta est propter regni affectationem: videtur ergo optimus vt ex pluribus vnus atque pauci per breue tempus dominentur.

CAPVT IV.

De causis erroris antiquorum in hoc & principiis quæ assumere oportet.

HAllucinati ergo sunt antiqui in hoc, quod sperarunt posse constitui Rempub. tutam aduersus vtrumque incommodum scilicet internum atque externum, cúmque quærerent quod in rerum natura non esset, ob id ridiculi euasere: nec quisquam dignatus est eorum vti præceptis, sed sors quæ plurimum potest ostendit duos modos esse Reip: perfectæ quod ad genus attinet, qui ambo post Aristotelem floruerunt. Nam etsi Aristotelis tempore vt Liuius testatur, Romani potentes essent, non tamen tunc maiore in existimatione erant quàm Lacedæmonij, multò verò minus quàm Carthaginenses: Venetorum autem origo multò post Aristotelem fuit, quocirca de his Aristoteles quicquam decernere non potuit. Indicio est Aristotelem meminisse non semel Carthaginensium Reipub: non ita Romanæ quanquam nec illos ignorauerit vt aliàs adnotauimus. Ergo populus nullus aut Rex pacis & belli artibus præcellere potest, & ad securitatem vsque muniri, sed duobus tantùm modis id contingere potest, aut vt a bello situ tuti sint, aut bello superiores continuis inuasionibus inimicorum vrbem in pace relinquant; velut Romani qui tantùm anno vno Iani clauserunt templum libertatis tempore, quæ tamen plus quadringentis sexaginta annis

annis perdurauit. Ita furorem ciuium in capita hostium perpetuò vertebant, eligebántque inquietiores, sic nunc Ottomanorum stirps: itaque vbi de fuit hostis Romanis, statim Romanus esse cœpit, quæ ratio necessaria est in huiusmodi constitutione. Venetis verò studium primum pacis, in eoque plurimum præstant bello se tutos situ reddunt: nam neque in montibus ob inopiam neque in paludibus ob elementorum corruptionem, nec in lacu cum neque classe nec terrestri exercitu valere possint, sed vnum eorum refugium in maritimo sinu est; vbi triremes exire possunt ex angusto in latum, ingredi eis nolentibus ob canalis angustiam non queunt. Quod si quis circumdare sinum & annonam intercipere aggrediatur, cogetur spacium centum millium passuum munire, quod neque moram patitur & exercitum immensum exigit.

CAPVT V.

De his quæ præsupponere oportet ante omnia.

EX his igitur manifestum est diuturnam Rempup: oportere esse in tuto loco qualem diximus non alio, aut curam habere rei *bellicæ* perpetuo, velut Spartha Athenæ Roma. Cum enim ad pacem non satis essent instructi, necesse erat vt perpetuis bellis destinerentur, aliter semetipsos excedissent, vnde neque fortuna neque stultitia id euenit, vt bellum continuatum gererent: Et quæ pulcherrima existimari posset Isocratis oratio de pace, ridicula erit & inutilis Atheniensi populo; neque enim omnia bona omnibus bona sunt, quin deteriora malis. Omnino tamen & interim misera est conditio talium vrbium, in quibus malum malo propellere necesse est, etiamsi victores sint: nec vllo modo communi vtilitati consultum est, cum in perpetuo bello aut vinci necesse est, aut vtilitatem & laudem ad paucos redundare necesse est, calamitatem ad multos. Neque est eiusmodi conditio bellica, vt ad multos tanta gloria possit peruenire, vt felices se existimare possint: nam ego solùm vnum Camillum beatum fuisse iudico ex tota Romanorum gente, non Papyrium nec Fabritium multò minus Scipionem aut Cæsarem, quoniam sæpius & semper victa toties cum summo magistratu iusto bello & tenuibus initiis victor obiit vltima senectute cum multis filiis: non ergo ars bellica tam probanda quàm necessaria, vt magis probem eos qui pacis studiis incumbunt situ freti tum potentia se tueri diuinitus possunt. At non eadem est ratio in Principibus quæ in Repub. simillimus tamen huic est Ferrariæ regulus. Belli autem perpetui summi Reges maximè Othomanus orientis Princeps & Persarnm Rex.

Secunda ratio est vt optimè constituantur leges: Tertia vt sint qui eas exequuntur: Quarta vt leges ipsæ perpetuò maneant, quorum causa Romæ peculiaris Magistratus creatus est censorum. Quinta vt suis temporibus non violatæ transmutari possint & corrigi: fieri enim non potest vt opportunè eisdem legibus vtamur ad incrementa Reip. paranda & post Rempub. auctam. Neque eædem leges congerunt in paucitate ciuium & multitudine, victis & victoribus, in bello & in pace; quòd si liberum sit commutare, erit etiam liberum aliquando peruertere. Et vt breuiter dicam vt alia est ratio viuendi sanorum ægrorum atque conualescentium: ita Reip. pro temporum conditione. Sexta est vt omnia rationibus occultis constent, nam sic plebem latebunt, cuius impetu euerti solet Respub. per malos tribunos vt vel frequentius apud Romanos; vnde sapientes Sacerdotes Persarum in arcanis diuina habebant. Præstat autem plurimum ad Reip: salutem vt summa potestas apud senes sit: ipsi enim non solùm sunt sapientissimi sed etiam carent temeritate & audacia, quibus Respub. euertuntur, seditiones excitantur, factiones creantur, Iuuentus etiam assueta senum consiliis parere prudentior euadit & continentior, vnde etiam à iuuenibus vinum arcere debemus, atque eò magis à pueris, maximè autem à toto fœmineo sexu. Decet autem imbellem turbam diligentissimè instituere, quâ in parte vt omnes mortales Lacedæmonij excessêre, ita etiam Remp. suam plusquàm sexcentis annis absque seditione habuerunt. Vltimum omnium est scire quid possis: vt enim medicus qui morbum insanabilem curare nititur ægrum celeriter occidit, præter id quod nihil iuuat, ita qui Resp. sperat perpetuas facere, nec quantum superesse possint, seruat, sed difficultatibus pluribus eas inuoluit. Quapropter de hoc primum sermo habendus est.

CAPVT VI.

Quantum Respub. aut regnum superesse possint.

ET spacia quidem temporum Reip. ridicula scripsit Plato, dum vult sapientissimus videri, & Aristoteles tyrannidum tempora nimis contraxit, adeò vt longissimam dixerit fuisse Orthagoræ & filiorum in Sicyonios centum annorum. Sed non planum est hoc determinare etiam ob multiplicem varietatem significati huius nominis superstites, namque contingit Remp. superesse cum populo & mœnibus, statum tamen mutare non admissâ dominatione velut Romanis post exactos Reges cum ad consules deuenerunt, ac rursus cum ex his ad Imperatores. In quibusdam amissa est dominatio & in seruitutem transiêre vt Lacedæmonij & Athenæ & Hetrusci, non tamen passæ sunt aliquid indignum. In quibusdam facta est mutatio cum seruitute sed non durauit, vt Athenæ sub Lacedæmoniis tempore triginta tyrannorum: in quibusdam excisi ciues omnes, mansere mœnia vt Ægesani sub Agathocle: in aliis euersa mœnia, ciues diuenditi vt Thebani ab Alexandro Magno, Platheenses a Lacedæmoniis. In aliis mutata dominatio & extincta nobilitas vt Spartæ a Nabide, & Syracusis ab Agathocle: in aliis mansere mœnia & pars imbellis vt Enteltani à Campanis per dolum, in Capuanis non nisi pauci ex plebe & Rhegium à Dionysio. Sed quibusdam vrbs euersa est & populus mansit aliò translatus: vt Carthaginenses sub Africano, Mediolanenses sub Frederico Barbarosa cognomento, vnde etiam cum vtraque sit restituta, verùm diuersâ ratione, Mediolanum breui & a ciuibus, Carthago facta Romanorum colonia annis viginti tribus ferme, post dubitari potest an mansisse dicantur: Et de Carthagine dubium non est, quin solum nomen sit restitutum, at Mediolanum cum dirutum sit, licet rursus restitutum manifestè dici non potest, quandoquidem fide ac misericordia victoris ciues solùm superfuerint Neque ergo Roma nec aliarum vrbium vlla dicitur mansisse, vt nec Lucentium vrbs nec Genua nec Florentia etiam vsque ad amissam libertatem. An ergo præter naturæ leges inundationum terræmotuum ac similium sit aliquod singulis dominationibus præfinitum tempus dubitatione dignum est. Sed de his in libris de arcanis Æternitatis & de Fato cum actum sit, reliquum est vt hanc rationem quasi ex pluribus compositam etiam ad fortunam quoquomodo pertinere arbitremur, vel nondum firmatis legibus, vel potentia alicuius Regis felicis velut Alexandri Magni, qui Tyrios euertit etiam Romanos & Charthaginenses eâdem fortunâ subuersuras si vita superfuisset: nam quæ præparauerat moriensque reliquit ostendunt non suffecturum illi reliquum orbem etiamsi in vnum conspirasset. Cum ergo naturæ calamitates incertæ sint longum verò tempus quodcunque bene institutæ ciuitatis nullam metam præfinire licet, cum tam fortuitum sit illud quàm etiam hoc ipsum.

CAPVT VII.

De Origine Politicæ, legum, & vndecim earum generibus.

DVm homines pauci erant sub maiorum authoritate regebantur, nec vllis legibus opus erat, quia qui imperabant è suis erant, & qui parebant ab illis educari nos alibi refugium erat. Cum autem multitudo creuit necesse fuit plures esse pauperes quàm diuites, tum quia alij natura imbecilliores erant alij morbo, alij ob sexum, alij ob ætatem ab initio derelicti, alij ob ignauiam alij ob imperitiam, quidam quod a nullis iuuatentur. Quamobrem ob discrimen conditionis & improbitatem; homo enim cum affectus habeat intemperiei omnium animalium, iræ, auaritiæ, libidinis, gulæ, inconstantiæ superbiæ, tum omnibus deterior est quod longius prospicit & pericula & voluptates, & quod ratione & fallacia vltra vires vtitur. Imminebat alteri ab altero periculum, & cum iam vna familia ad plures non sufficeret, & plures iungi legibus sine non possent, politica orta est. Cum verò iungi deberent pauperes diuitibus, tum quòd ex ijsdem familiis essent, tum quod vtrique alterius opera indigerent, commodum etiam ex legibus vtrisque parari oportuit: leges igitur & communes & commodæ omnibus fuerunt necessariæ, qui feliciter viuere concupierunt. Oportuit igitur leges & primum eorum qui præesse ipsis & hominibus deberent: secundum qui seipsas seruarent, alios enim oportuit esse, qui leges exequerentur, & qui eas in suo statu seruarent, ne qui exequerentur eas in suum commodum verterent: Tertium laboris quoniam sine eo nec terra coli nec artes exerceri poterat: Quartum fructus laboris, vt liceret inter se commutare, mutuari, emere, quas ciuiles, vocamus. Quintum criminum apertorum velut latrocinij cædis iniuriarum.

Sextum occultorum, proditionis doli veneni adulteriorum & huiusmodi: septimum bellicæ rei ad externam vim arcendam. Octauum institutionis puerilis, tales enim fiunt viri: nonum muliebris sexus, his enim dimidium quarumcunque vrbium

vrbium occupatur. Decimum pietatis, tum quòd plurimum faciat ad populos continendos, tum quod hoc ipsum Diis ipsis ex merito debemus. Vltimum ad ornamenta vrbis ac morum pertinent, sine quibus nec speciosè viuere nec commodè possimus. Ergo tot fuere necessaria hominibus, vt ciuitas constitueretur. Nihil autem refert an scriptæ an non ab initio fuerint, neque mihi de numeri necessitate vel de natura hominis verba facere necessarium existimaui: quæ enim per se nota sunt omnibus aut pluribus etsi speciosa sint à me repetenda non sunt. Illud potius quænam fuerit prima lex omnium? deinde quando & vbi lata? nam non scripta fuisse conuenit, cum lege homines conueniunt: inuentio necessariorum à conuentione hominum originem habuit, scriptura post necessariorum inuentionem. Plerique etiam populi apud Indos scribendi artem non nouerant nostris temporibus, nec Germani multò ante, cum tamen apud eosdem perfectæ pene omnes artes essent. Primum igitur disiuncti sunt homines per familias tum dissidiis inter agnatos, tum multitudine quam locus non capiebat, tum etiam ob commodum agrorum, & natura locorum id exposcebat, seu flumen seu lacus seu mons interponeretur, necesse erat vt diuiderentur, cum etiam nunc diuisi vt aucant:............

CAPVT VIII.

De Tyrannis & Tyrannicidis.

TYrannus autem vnus est aut plures, & si plures aut cum potestate publica aut sine ea, quos priuatos homines dicere solemus. Sunt autem trium generum singulæ differentiæ, cruenti iniuriosi & fures: cruenti pessimi sunt, & stirpes enecant, & tormenta adhibent: iniurios non dico qui honores auferunt; tam turpe enim est quæri ob hoc solum, quàm tyrannicum occupare aliena: sed de his non est sermo iniurios dico, qui per vim vxores alienas sorores filios palam corrumpunt, nam occultè id patrare libidinosi est & flagitiosi viri non tyranni, præsertim si ab omni vi abstineat; & etiam in hoc genere sunt qui verberant & contumeliis afficiunt. Spoliatores autem furésque qui saluis corporibus & honore opibus inhiant. Atque horum duplex genus; quidam enim solùm opulentos spoliant, quidam pauperes tantum vt plerique nostrâ ætate principes, alij vtrosque. Rursus Tyrannorum Principum hi quidem soli sunt facinorosi, plerique suos tyrannidem exercere permittunt, ipsi autem non exercent, vt sint in vniuersum differentiæ quatuordecim.

At qui sine authoritate publica sunt non possunt dici tyranni, nam si leges rite se habeant seruentúrque, exercere tyrannidem non possunt, quandoquidem nemo repente fit turpissimus. Leges autem non solùm prohibent sed puniunt & efficiunt, vt omninò non possint exercere tyrannidem, nece vinculis mutilatione membrorum cæcitate, bonáque auferendo. Si verò Magistratus non puniant non iam priuati tyranni sunt, odióque digni, quos amor proprij commodi stimulat: sed ipsi iniusti magistratus, omni supplicio digni tyranníque. Ob id non malè fecisse videtur Pausanias Philippum occidendo, cum iniuriam ab Attalo eius sororio accepisset: & si causa non fuisset pecuniaria Lampugnanus Sfortiam, cum iniuriam ab antistite Miramundi. Ita que qui vlciscuntur iniurias in iniustis iudicibus meritò id facere videntur, nisi res pecuniaria sit. Quod si factum iniustum sit, sed iudex vlcisci non potest quoniam testes desunt, tunc vlcisci licet vel ad singulare certamen prouocando, vel quaque alia via: iustum enim est & bonum tyrannum occidere. Sed cum Tyrannus sit qui legibus non vtitur & iniusta admittit, iniustum est autem quod præter leges: quid si Tyrannus tyrannicas leges à se promulgatas vel aliis ante ipsum seruet, numquid Tyrannus dici debet? imò vel hanc quæstionem sui cognato Pericli adolescentulus Alcibiades. At quis dubitat leges à Tyranno conditas non esse leges? quales erant Longobardorum & Salicæ: tum quia tyrannus iniustè regnat non igitur condere leges potest, neque iniustum natura humana voluntate vel consensu vllo iustum fieri potest. Leges ergo sunt, quales Dei pietas & Philosophia optima veríque sapientes suadent, fiúntque consensu omnium vel optimorum ex his ad quos pertinent. Omnes enim homines ab vno Parente vnáque periimus: hoc enim demonstratum est in supernaturalibus, omnésque ciues sumus mundi & terræ huius inquilini. Iam verò quales esse debeant docuimus atque nunc docturi sumus: dictum verò satis est de priuatis hominibus, dicimus autem de vno Tyranno.

Ergo velut corpora sana omnibus præferuntur, laudatur sanitas, vbique tamen homines vagantur morbosi, & sanitas cogitatione potius quàm re constat, ita & tyrannis res est quæ vbique viget, laudatur iustitia & negligitur, incolit illa cœlum, hæc grassatur in terris, vt Satyricus dicebat: itaque de tyrannis sermo habendus est. Quicunque sæuissimus est solúsque tyrannidem exercet, tyrannus non est vt Septimius Seuerus ac Nero, quanquam de hoc ob inuidiam nonnulli dubitent, nam qui in omnes sæuit non in bonos sæuit, neque enim consistere posset: cum ergo sæuiat in malos solum tyrannus esse non potest; excindat stirpes, spoliet homines, in corpora libidinem exerceat, tyrannus non est sed Rex aut quædam diuina vltio. Quamobrem de huiusmodi Principibus

qui tamen rarissimi sunt sermo habendus non est: at qui ditant suos alienis opibus & cum illis iniustè se gerunt aut sinunt, tyranni sunt. Duplex ergo genus, horum vnumquodque quadrifariam diuiditur: aut enim sæuiunt in corpora aut iniuria afficiunt aut spoliant plebem, & vectigalia grauissima imponunt, aut potentes.

Ex his octo modis soli Principes qui ab opulentis sumunt, tyranni non sunt, quoniam tyrannis summum malum est, hoc autem non est summum malum, quare neque tyrannis. Si autem magistratus id efficiat, tyrannus est, nam in infinitum hoc procedit, & maior iniuria est. Si verò Princeps iniuriâ quemque afficiat cum supra leges ciuiles sit & infra naturales, non tyrannus est sed tyrannicus Rex. Sunt igitur tyrannorum genera octo: primum cum Rex iniustè stirpes excindit, secundum cum plebem vectigalibus exhaurit: æqualia enim sunt quomodocunque stirpem exscindas, forsan inhumanius fame, certè dirius & constantis magis sæuitiæ. Reliqua sex genera sic se habent. Si Magistratus aut priuata persona occidatur iniustè, iniuriâ afficiat, sine causa spoliet plebem aut etiam opulentum reclamante illo qui afficitur, si magistratus non vlciscitur sciente Principe, tam magistratus quàm Princeps fit tyrannus. Ob hæc hi modi ad sex deducuntur, nam seu plebem seu opulentum spoliet priuatus aut magistratus inultúmque sit, vnus tantùm sit modus, licet vt dixi deterior sit spoliasse plebeium opulento. Erunt igitur in vniuersum octo modi tyrannorum; quinque quidem Principis, tres Magistratuum de quibus nunc dicemus.

Quatuor igitur maximè scitu necessaria sunt: Primùm an liceat occidisse tyrannum & cuique? Secundum an liceat omnem tyranni stirpem omnémque descendentem à tyranno exscindere? Tertium an liceat debeátve familiaris & coniunctus tyranno facere? Demum an liceat debeátque quisque quauis via veneno tyrannum omnémque prolem illius extinguere? Ergo tyrannos non licet occidere eos, qui leges in melius commutarunt seruántque eas; nam etsi bonæ non sint bonum tamen animum ostenderunt. Maximum autem illorum crimen est permittere, imò magis quàm imperare: qui enim præcipit, vt malè agant sibi indulget & ob id minus iniustus est, qui autem aliis permittit iniustitiam amare videtur. Qui ergo leges violat deterioréſque facit, is planè iniustus est. Sed neque statim tyrannum occidere fas est: forsan enim deceptus hæc admittit; ergo debent ciues boni illum admonere ac cogere vt bene agat, ministrósque tyrannidis auferat. Quòd si tutum non sit clam scriptis sine nomine certiorem reddere ac minus publicè quàm fieri potest: nam apertè id agere est tyrannicum, & tyrannide tyrannidem coarguere velle. Sed si irascatur authorémque quærat edictis propositis iam tunc pro tyranno habetur. Non ergo tyrannus dici potest nisi tyrannidem alios exercere permittat, admonitúsque non illos puniat sed potius, eos qui monuerunt punire quærat: aut si leges deteriores faciat, easque contra pauperes & impotentes, aut ad stirpes hominum perdendas, vel si leges bonas non seruet in his duobus casibus, nam non leui de causa priuatus in principem insurgere debet, sed neque quauis causa leui, etiam sine spe auxilij legis in magistratum.

At licere priuatis tyrannos occidere pluribus rationibus exemplísque comprobare licet: nam Harmodio & Aristogitoni Athenienses quòd Hyppiam Pisistrati filium tyrannum interfecissent statuas in foro posuerunt, inde tyrannicidis præmia in posterum proposita. Adrianus quidam Vticæ præfectus, cum ciues Romanos sordidè vexasset, viuus ab illis exustus est, nec Roma de his qui illum exusserunt quæstio habita. Canon à Bellisario exercitui quem in vrbe reliquerat præfectus exercitum penuria anonæ ob auaritiam vexauit, illi seditione mota cum eum intermissent, Bellisario reuerso ac causam recognoscente liberati sunt. Sic Alexandrinus populus cum Georgium Episcopum suum combussissent viuum ac pedibus tractum, quòd grauiorum onerum imponendorum auctor fuisset Constantio Principi; vnde causa cognitâ à Iuliano liberatus est. Populus quoq; Rauennas Ioannem Lenugium cum coniuge ac magistratibus libidine & auaritia grassantem interemit impunè sub Phoca Imperatore. Veneti iustissima gens etsi non iusta Horleum eorum Ducem occiderunt, Gallam quoque & Dominicum Monegareum illius in dignitate successores cœcos factos in exilium miserunt, nec authoribus hoc crimini fuit: sic etiam Petrum Candianum illorum Ducem cum vxore & filiis palatio æde D. Marci trecentisque domibus ob tyrannidem dum nimis properant incenderunt, quod etiam his qui id egerant impune fuit. Quod etiam ratione ipsa demonstratur, nam si qui priuatus est exercendo tyrannidem morte dignus est, quātò magis qui in magistratu aut principali potestate positus est: & rursus si qui morte dignus est, à superiore ac potentiore puniri non potest, cur non à quouis? ad liberandum enim Rempub. omnes accurrere debent. Appium Claudium aliósque complices tyrannidis Romanus populus occidit, alios in exilium egerunt.

At periculosum est, hoc tertium est caput: quodnam periculum est maius quàm inultum perire & insontem: hic si peribis vltionem iam vides, at mors proposita est crudelis, nemo qui mori velit, cogitur mortem acerbam subire. Memento immortales esse animos, nullam esse deteriorem conditionem quàm viuentium, cur velis viuere parùm vt perpetuò moriaris? vnam effugere mortem vt mille experiaris? quod si pereas fama perpetua vigebit, si

superſis quanta bona adeptus es? ſecuritatẽ tibi & patriæ libertatem gloriam pertentem. Quæ iucundior mors, quæ minus grauis quam pugnantem pro dignitate virtute ſalute patriç libertate contra crudeliſſimum Tyrannum occumbere? Tyrannum certè neceſſe eſt occidere aut fugere. Qui tyrãnum occidere conatur, etiamſi euadat ex dimidio occidit & plus quam ex dimidio, nam etſi euadat, in perpetuo metu viuet. Porſenna Rex liberauit Romam, cum vidiſſet alium pro ſe ex purpuratis occiſum, quid faciet tyrannus cum non ab hoſte alienum ſed à duo ſe peti viderit. Quæ vita Alexandri Pheræi qui ab vxore & omnibus timebat: quæ Dionyſij maioris qui nec tonſori imò nec filiabus iugulum vt tonderetur credere audebat, ſed putaminibus nucum exuſtis pilos vrebat: verùm quid Commodo turpius, qui ſibi detondebat barbam, ex Imperatore orbis tonſor factus: & Ariſtippus Argiuorum tyrannus, qui ſcalis mobilibus in cubiculum aſcendebat. Quæ mors poteſt eſſe grauior hâc vitâ? ſed fortem eſſe oportet, qui hoc munus aggrediatur: multi imò fere omnes complices ſibi aſciſcunt vt non occidere tyrannum, ſed occupare tyrannidem velle videantur; ſic detectæ infinitæ coniurationes multique pro vno periere. Quid profuit etiam poſt cædem ſexaginta viros Senatorij ordinis omnes pleriſque Conſulares aut prætorios in illum coniuraſſe cum omnes interierint? Quid interfectoribus C. Calligulæ, quid Neronis Domitiani Commodi, omnes nihilominus occiſi ſunt: & tam multi ſub Piſoniana Neronis coniuratione infecto negocio fruſtra perierunt, quorum ſinguli ſi tentaſſent forſan vno aut altero illum ſuſtuliſſent, certè ante dimidium illorum concidiſſet Nero, ſed Nero tyrannus non fuit, verùm vltor plebis ac tyrannicida. Sic noſtra ætate Alexandrum Florentiæ Principem vnus Laurentius occidit, quamuis in ipſo facto ſibi famulum aſciuerit. Et euaſit Bonifacius quoque Vicecomes, Franciſcum Sfortiam vulnerauit, & occidiſſet niſi equa præcurriſſet paululùm, & ipſe euaſit. Sed tamen neque Alexander Tyrannus ſed Oligarchiç tyrãnicç vindex egregius: Sfortia tyrãnicus Princeps non tyrannus, vterque ea nece indignus. Vt etiã Pharneſius hic à multis occiſus & hi euaſerunt: ſed parum melior vita quàm mors in perpetuo pauore viuentibus. Itaque ſolum eſſe decet & conſtanti animo qui talia aggreditur, cum enim multos huiuſmodi viros eſſe intelliget tyrannus, qui ſibi filiis ſpreta viuendi cupiditate aut tyrannide deponet aut breui interibit.

Igitur Tyrannis quæ ſit & quibus euertatur modis iam intelligitur, vnde patet Ariſtotelem in vtroque peccaſſe (8. Polit. c.11.) Dum enim ſcire videri ſtudet & arguere docet fouere tyrannidem, quo nihil deterius. Sæpius enim docui deterius eſſe aliquid ſuadere aut munire quàm exercere. Nam qui exercet non ſponte malus eſt, ſed cupiditatibus paret, qui ſuadet aut adimat plurimos pro vno inſtruit & conſilio peccat: quod verò quid ſit tyrannis non intellexerit clarum eſt. Eos enim non eſſe tyrannos putat, qui conſenſu ciuium imperant, at id falſum eſt: illi enim tyranni maximè ſunt, qui portioni potentiorum imperant aut deteriorum, vt Sylla apud Romanos, & Marius quorum neſcias vter fuit crudelior aut peior. Sed & in hoc errat, quod tyrannum cuncta ſui cauſa facere putat, cum is nuſquam tyrannus ſit, ſed qui multorum ac præcipuè potentiorum. Porro qui plebi fauet multis modis rectè facit: primum quod legem naturæ Deique ſequitur miſeris ſuccurrendo, deinde quod tenuiores vtiles reddit & à potentium vi ac periculo ſe vindicat, eóſque longè tractabiliores reddit: Præterea populum magis æquat, vt nec ſeditionibus aut iniuriis ſit obnoxius; videtur & Deo rem gratam facere. Verùm vt dixi hæc vel ab initio conſtituenda vel ſenſim ad id deducenda ſæpius tentando, ſæpius omittendo, vt diſcant nouis legibus aſueſcere.

Sed redeo ad quæſita, id ſcilicet an liceat exſcindere omnem tyranni ſtirpem id verò ſi tyrannus ſit exactè non ſolùm licere ſed debere fieri haud dubium eſt, nam ex huiuſmodi viris nihil boni ſperari poteſt, id etiam multis ſacræ paginæ exemplis docetur. Præterea non eſt ſinendum vt qui ſtirpes innocentum è mundo hoc ſuſtulit, vt ſua relinquatur: at ſi in hoc non deliquerit ſolus tyrannus puniendus eſt. Qui verò ex ſtirpe illius ſunt, opibus ſunt ſpoliandi triplici emolumento Reip. tum ne inſurgant in vindices libertatis, tum vt exemplo ſint aliis vt velint occupare tyrannidem poſteris non profuturam: tum vt priuati opibus alios induant mores, & purgata labe per plures ſtirpes ac deſcendentium ordines alios induant mores. Verùm in his qui ſtirpes exſcinderunt Plutarchus exempla addidit filiarum virginum, quas laqueo ſtrangularunt Tyrannocti. Ego verò humanius agendum cenſerem etiam in re peſſima mares ſiquidem caſtrando, fœminas in Virginem Deo ſacrarum numero collocando. Quòd verò quiſquam etiam frater vel pater vel beneficio affectus maximo id agere debeat nemini dubium eſt: ob Reipublicæ commodum ſic enim agendo neceſſe erit, vt omnes à tyrannide caueant, cum nouerint nullo modo eam retineri poſſe. Quin imò & ea de cauſa omnes non ſolùm tyrannidis fautores, ſed etiam ſi nihil nocuerint aliis modò his confiſus ſit tyrannus perdere oportet, vt quauis ratione nihil illis tutum relinquatur. Similiter etiam veneno tentanda eſt vltio, quoniam videmus naturam animalia quæ neque morſu nec velocitate pedum nec elemento vt piſces nec alis vt aues muniuit velut ſerpentes veneno armaſſe. Præterea quorſum tot herbas genuiſſe venenatas? & leporem marinum

rinum & metallica multa non nisi vt imles à potentioribus tuerentur; namque non nisi iustissimis ex causis talibus vti licet; hæ sunt cum stirpem exscindunt, stirps enim immortalis res est, immortali bonum auferre iniuriam inferre infinitam est, infinita iniuria omni vltione ac sæuitia digna est. Propterea tyrannus qui hoc bono immortali aliquem iniustè priuat, non solùm ab eo quem tanto dono priuat meretur quouis modo è vita cum suis auferri; sed & ob improbitatem, & metum ne in alios talia committat appeti à quocunque dignè meretur.

Quòd si obiicias vel beneficia recepta vel fidem datam, dicimus fidem nullam huic posse præstari, quoniam impius est & ad perniciem omnium natus, & etiam quia fides illa vi extorta est: quandoquidem in iusto & adeò potenti viro, quis audeat negare se fidem & daturum & præstiturum. Porrò quod ad beneficia attinet liberat eum salus primùm Reipub. quæsita & omnium bonorum quàuis re alia potior (neque alterius rei vt diuitiarum aut potentiæ commodi causa id facere licet: velut Pherei Alexandri vxor Thebe Lycophrónque frater eius & Thisiphon, qui cum tyrannidem posteà occuparint, duplici scelere & parricidij & tyrannidis se obstrinxere) tum periculum vitæ ingens ac cruciatus & ipsa rei magnitudo hominem ab ingrati labe vindicant. At verò malè fecerunt qui declamationibus rem in dubium verterunt, an occiso filio tyranni, cuius interitu ob dolorem tyrannus perierit tyranni interfector dici debeat & præmia consequi: namque duplicata haud dubio modo Reipublicæ conditio patiatur. Qui tamen è suis intimis fuerit si præmia acceperit ob præmium fecisse videbitur, quare qui cum hoc fecerit proditor sit & non tyrannicida palam est si sapiat præmia non accepturum. Debet tamen statui, ne homines existiment nefarium esse à domestico interfici tyrannum, quandoquidem cæteris interfectoribus præposita præmia viderint non autem domesticis: porro an filio occidere parentem hâc causa liceat indiscussum relinquo, cum vtrumque in malum exemplum verti possit: cæterùm fratrem occidisse hâc causa quantum Diis placuerit Timoleontis casus ostendit, qui cum fratrem Corinthij tyrannidi aspirantem occidisset, modicis copiis tot bella peregit inuictus, & ad vltimam vsque senectutem summa non solùm cum laude sed felicitate Syracusis maximo in honore quanquam cœcus prius factus obiit.

Si verò vi illum ob nimiam custodiam & animorum mollitiem aggredi non licet, est secũdus modus quo Romani quòd vicinis adeò potentibus carerent, vt ea via libertare se sperare nõ posset per sparsos libellos illum aggrediendi & apud populum infamandi animósque aduersus illum erigendi. Quin etiam præ dolore aliqui sibi mortem consciuere. Archilocum referunt occidisse sic Lycambem socerum, quòd filiam pactam ei denegasset: vnde illud.

Archilocum proprio rabies armauit Iambo.

Nota est historia huius sed alia fertur de Dante Aligero Poëta Italonam cum Branchadoriam in inferno qui adhuc inter viuos erat, inuenisse scripsisset, illiúsque crimina detexisset; ferunt enim tres vxoris fratres veneno occidisse, vt Montorij arce potiretur, tum verò id subieicissent non viuere iam Brancadoricam, sed cacodæmonem illius corpus hic ducere: ipse vero Dantes aliquando Genuæ in maris littore cum esset aduenit Brancadoria ei ignotus rogátque an qui esset agnosceret? Dante dicente se ignorare, tum ille inquit Brancadoria sum, quem inuenisse in inferno mentitus es, eóque dicto statim ex alto littore præcipitauit Dantem in mare, sed cum ibi portus esset, & in eo multæ naues seruatus est quamuis ægrè: abiit Dantes & carmina in illum scripsit vt ferunt adeò acerba vt eum ad laqueum ad egerint. Tametsi hæc rara sint; nihilominus illud satis perspicuum est, & in frequenti obseruatione his libellis adeò infamari tyrannos, vt non facilè quò pedem retrahant norint, eáque causa à populis pellantur. Sic multi damnatione à populis priuati sunt, nam difficillimum est imò prorsus impossibile tyrannum plures habere satellites quàm ciues; cum ergo plebem habuerit inimicum regnare non potest.

At dices si Deus regnare illos permittit, si leges malas promulgari, cur licere debet populo aut priuato eas euertere, contra tyrannum insurgere? Dicimus tyrannos & malas leges esse velut morbos ciuium propter flagitia illis euenientes. Dupliciter igitur licebit depellere, vel quoniam ille de sceleribus eos castigauit, vel quia vindex dum animam suam pro populo exponit luit pœnas pro populo ipso: ideò prodigi suæ vitæ populum liberant à pœna cui ob flagitia & iniustitiam debentur. Sic Sceuola Cocles duo Decij Martius pro Romanis sponte occumbere voluerunt, quamuis aliqui euaserint: Themistocles pro Græciæ salute, multi è nostris Diuis pro Religione. Duo illi pro Lacedæmonis totidem pro Carthaginensibus: nihil perpetuum apud mortales præterquam successio tam in morte quàm etiam generatione. Ergo Deo licet permittere quod nobis perdere licet. Ille permittit tot venena muscas culices tótque alia fœda, nos non vetat consulere commodis nostris, euellere noxias plantas, purgare agros ab herbis quæ triticum suffocant.

CAPVT

CAPVT IX.

De Reipublicæ difficultatibus.

VErùm maximæ in Reipublica difficulates sunt quas omnes cum præsentes sint,& grauissimæ, velut Aristoteles & Cicero prætermisere: de leuibus & vulgatis plurima verba facientes. Illud nempe durum videtur atque arduum quòd si Rex est aut magistratus necesse est optimates & proceres illis familiares esse quomodo ergo cum tanta familiaritate præponimus pauperem opulenro, rudem gratioso, incognitum amico, improbum probo, stultum sapienti, inutilem Reipublicæ vtili, inopem omnium potenti & agnatis cognatisq; formidabili? Similiter dicet miles cum contenderit,qua ratione segni huic homini quicquam adiudicabis, cum toties ego fortiter pro te pro Rebub. vitam obtulero aut igitur concede mihi quod rogo, aut ille in pericula eat. Hic segnis & per mille captiones & forsan quia opulentior gratiosus iudicibus negocium mihi facessit. Quæ spes potest esse ad incitandũ ciues ad bellum si nihil prodest quotidie sanguinem effundere morti se obijcere? inertissimus quisquam cum benemerito non solum confertur sed etiam anteponitur? Ergo in eiusmodi dicet, qui miles non est habuit tamen patrem aut filium aut fratrem qui in bello obierit, quid tu clamas curata cute cum filius meus fratérve morti se pro republica obiecerit:sin autem viuit & in expeditione est obiicies quod ille deses residet domi ad litigandum cum suus necessarius in castris pernoctet.At si domi sit illum adducito. Si æger est habes quo magis obiicias,inde vxorem filios seu defuncti seu ægri adduces ad iudicem:at si non ex classe aliqua sit, sed ob paupertatem immunis: hoc habes quòd non doles: non posse pro Repub. esse id hac lite quærere maximè, vt per illum liceat. At si potes, nec exhibet militem iam hoc est ò munere Reipub. vt si quid iuris omnino miles obtineat, si nullum prorsus ad fiscum deuoluatur id de quo certatur. At verò contra gratiosos iudicium ad ignotum iudicem vt dixi deferatur interim turpe sit cum impotenti vel non gratioso litigare......

CAPVT X.

De Reipub. Conseruatione.

LEx sit vt nullum oppidum aut vrbs, munitaue arx reddatur, sub pœna capitis proponenti atque infamiæ omnibus descendentibus patri etiam ac fratribus si comprobarint aut ob id damnatum tueri voluerint. Et quoniam fraus huic legi fieri solet, aut prius proponendo de legis solutione aut toto consilio quasi vno proponente: id etiam magis nefarium & vltimo supplicio tormentoque dignum: tanquam circumuenta lege,non solum violata: atque ea lex si fuisset Bononia adhuc esset in Anglorum manibus & viueret Edoardus rex, & regnum non fuisset euersum. Veneti etiam quanquam sapientissimi in hoc genere quòd legem non haberent exactam sæpius peccauere. Liceat tamen commutare sic vt nec de numero locorum nec gentium subditarum quicquam depereat tametsi nec reditus nec ager tantus sit.Romani nunquam quicquam reddiderunt nisi post adeptum imperium: sed & tunc neglecta hac ratione dum Tyridati Armenia, dum Adrianus multas concessit prouincias euersum est magis hac ratione imperium, quàm luxu, quàm intestinis seditionibus, quam præliis aduersis, quotquot fuerunt. Hoc est exitiale venenũ omni dominationi,quo Gallia toties è florentissima facta est serua, & decore omni regnum spoliatum. Pudet dicere si quis obiiciat vel de dote danda vel diuisione fratrum.At quis non cogitet statim eum qui talia suadet accepisse ab hoste grandem pecuniam. At si lex sit huiusmodi inuiolabilis, quid aget hostis ne tentabit quidem corrumpere animos satrapum & consiliariorum verùm dices quod necessitas ingruat? debemus ne totum regnum amittere, aut etiam secum libertatem vt aliena mordici per vim retineamus? Norint omnes qui hæc proponunt corruptos pecunia aliena esse. Primum quidem non sunt occupanda quæ retinere non possit Respub. consulat secum,

Quid valeant humeri, quidve perferre recusent.

Multo melius non capere cum tanta hominum cæde, cum tanta molestia eorum qui subiguntur: quibus cum non retineas, nullo modo prodesse potes, cum tanto sumptu, quam capere & reddere. Sed fac vt iam modo quouis capta sit seu consultè seu imprudenter,seu iniustè: cum restituis iam fateris vel iniustè occupasse, vel non posse retinere, vel vtrumque, quorum vnum turpe, alterum periculosum, tertium vtrumque habetur. Deinde cum redditus nonne eodem & longè maiore in periculo est Respub. quam ante. Et quod insumpturus esset hostis militum, virium, machinarum, pecuniarum, annonæ in capiendo, id totum cum pacto acceperit in Rempub. conuertere poterit, qua securitate tibi cauere potes. Et si summa fides etiam in hoste esset quænam filio vel hæredi, si cras ille moriatur cum quo pegisti. Pepigit vt audio restituturũ Henricus Galliarum Rex Philippo Hispaniarum Regi, vt si filius nasceretur Principi Taurini restituturum quæcunque loca munita quæ Galli in Italia ditionis Principis retinent.

Vxor

Vxor præter spem omnem concepit ac peperit: sed interim mortuus est Henricus, successit pupillus tutores negant, nisi illo adulto restituere posse. Sed dices interim oppugnabimus, non possumus sumptum sustinere? hic Henricus Rex Gallorum dictus, multa restituit Philippo Regi, imò potius commutauit: sed iniqua conditione & Glauci cum Diomede exemplo. Lex sit ignota & occulta, omnibus spes datur: interim homines moriuntur: noui insurgunt hostes mutantur consilia, eueniunt impedimenta, an in mortalium fragili & breui æuo nihil spei reponendum putas? Sed illi omnia ex voto succedant, pugnam aggrediatur, annon tam vinci quam vincere potest? Quid incerius bello? in quo quandoque centum millia virorum instructorum à decem millibus non instructis superatur: vt olim Lucullo aduersus orientis reges, & post barbaris contigit. Et nostra ætate Gallorum exercitui Nouariæ ab Eluetiis: vt bellica res parum à sorte & nauigantium fortuna abesse videatur. Deinde in bello rursum quid fallacius oppugnatione munitorum locorum? Solimanus Turcarum Rex qui mundum terrebat in Guinzij oppugnatione cum eam decies ac ter aggressus esset frustratus est cum tamen locus esset haud magnus nec munitus quem Pannonius vir inclytus Nicolizza memoria dignus tuebatur. Santiiacum non oppugnauit cæsaris exercitus, cum tot machinis bellicis, nec Gallicus Cunium, locum nec munitum, nec militum numero defensum, sed ab oppidanis ac mulieribus. Quæ in huiusmodi contingere solent, proximiora sunt miraculis, quam quòd expectari iure meritò possint. Ac fac tandem quod vltimum est expugnetur: nonne multò plures ex his qui oppugnant quam defensionibus interibunt, atque hi præstantissimi quot absument in commoda, quanta impensa, quot ferreæ pilæ abiectæ? quantum pulueris pyrij peribit. Fac vt intelligāt hostes defuisse fortunam aut etiam vires, non animum ac fortitudinem. Denique quicquid euenerit gloriosum est magis succumbere quàm cedere. Sed vt dixi diligenter prius expende an occupanda sint, cum omnino retinenda quauis fortuna atque casu censeas, atque hoc primum.

CAPVT XI.

De Republicæ administratione.

Reipublicæ autem administrationem scribere omnium difficillimum est, idque ostendit varietas circa illam opinionum, adeo magna, vt etiam sapientissimi viri consilium sæpe mutauerint. Quin etiam prolixitas scriptorum circa eam historiam: nam præter reliquos Aristoteles alioqui breuissimus cum innumeros libros de hoc conscripsisset centum viginti insuper in eodem argumento adiecit. Porrò causæ sunt hæ. Prima tradere conuenientia. Secunda facere vt seruentur. Tertia vt mutata fortuna & mortuis his quibus leges illæ placuere, quod inter omnia difficillimum est, efficere vt successores illas tueantur. Porrò prima multas patitur difficultates, quæ etiam in sequentes causas diffunduntur, principaliores tamen enarrabimus: harum vna est quod lex quidem incorporea est, ministri verò mortales cupiditatibus per se pleni, inde etiam erroribus: tum cum ex se moueri non possint amicorum & amicarum precibus aut commodo, tum etiam commiseratione mouentur. Alia causa est quòd homines cum varia sint fortuna & natura, bonum vt optimum appetant: idcirco omnes tantum cupiunt quantum sperant: spes autem fortunæ conditionem sequuntur, fortunæ conditio iuæqualis & spes ideo necessario inæquales, quare & voluntas. Potentes quandem cupiunt dominari mediocribus, & infimis satisfacit libertas; augent hoc malum modi quibus homines se aliis præstare putant: consanguineis robore, astutia, violentia, temeritate, stultitia denique adeò vt nemo sit qui non se aliis aliqua in re audeat anteponere. Alia causa est quòd cum leges sint numero præfinitæ, casus autem qui accidere possunt infiniti describi leges non possunt quæ omnibus euentibus satisfaciant hic insurgit æquum & iustum altera parte: altera arbitrium iudicis quod cum (etiam si probus sit, nam probum vocamus iudicem qui leges incorruptè seruat) eo vsque extendatur quousque & æquum & iustum necesse est in legibus etiam seueris multa iniusta, tutò posse admitti: tantum verò admittitur si gratia vrgeat vel emptor vel etiam flagitator quantum tutò admitti potest. Sunt etiam plurima in Republica quæ repugnantiam quandam continent: velut Matrimonium lex: lex de impunitate iuuentutis: Militaris potentia ac licentia: Religio: Iudicum seueritas aut libertas: Delectus personarum ob merita in Rempubl. aut ob virtutem, aut communis lex, legis perpetuitas aut moderatio pro conditione temporum: Exacta morum censura aut remissa: & quæ in dies emergunt: tum ratio regni, Reipub. aut Aristocratiæ. Omnium autem est, vna vt dixi causa malorum vitia hominum, quòd si iudices essent quales esse deberent pro arbitrio iudicantibus omnia rectè cederent, modo cum periculosum sit arbitrium maximum esse, omne arbitrium periculosum esse necesse est, quamobrem tollere arbitria omnia melius est quam relinquere. Et iudicium Areopagitarum celebratur tot seculis tanquam solum & maximè incorruptum, in

in quo nullum erat arbitrium: vnde apparet Senatus omnes inutiles esse vbi collegia adsint iurisconsultorum. Et vbi desunt eisdem legibus teneri debent, quoniam quando vtrinque periculum adsit, tutissimum est omni carere licentia. Est etiam alia difficultas a qua vix œdipus se sciat explicare circa sontium & insontium examen: vbi insontes ob iniuriam damnantur, aut ob stultitiam aut doloris impatientiam, sontes ob constantiam & vafriciem corruptis etiam tortoribus euadunt. Et rursus id maximum est quòd si locupletibus nihil concedatur, fient homines inertes: si multum rapaces vt ipsi vel successores iis commodis gaudeant. Propterea optimum fuerit hanc rationem temperare vt suo loco dicetur.

Ergo cum lex quæ non seruatur lex non sit, principalissimum omnium est legem seruari. Vt ergo seruentur leges primum oportet neminem esse qui legibus non sit subiectus: neque enim magis leges corrumpuntur, quàm ab his quibus impunè est eas corrupisse. Hi sunt omnes exteri, omnes qui plurimum possunt, & si magistratus sint perpetui aut sine syndice, seu censore potius, atque hæc quo ad Magistratus & iudices. Quod ad priuatos attinet legem adesse oportet, vt qui immunitatem petit ipsa petitione mulctetur, & impetrata licentia duplo grauius puniatur ob delictum & legem scilicet violatam. Præterea vt quæuis pœna legum corruptarum quod ad infamiam attinet etiamsi solum tentauerit corrumpere nec corruperit, ad filios & hæredes omnes qui hæreditate gaudere voluerint, transeat. Idem si quis lege abusus fuerit vel eam fraudauerit. Neque præterea admittatur quisquam ad honores quauis virtute laudatus, qui vxorem non habuerit saltem per quinquennium. Demum vt Censores legum singulos magistratus biennio exacto iudicent; eos qui errore facti peccauerint cogant ad restitutionem: qui autem iuris ad duplum: dimidium verò pœnæ censoribus & ministris adiudicetur, qui gratia vel donis summo cruciatu. Quicunque verò tentauerint iudices ad hæc inducere nisi ætas aut sexus aut amentia aut patris orbitas excuset, eadem pæna puniantur: alij autem habita causæ ratione mitiore, sed tamen non sine catenis atque diurno labore ad lapidicinas. Hac seueritate leges illibatæ retineri poterunt. Post hæc subit curia seruandarum legum intaminatarum perpetuò, neque ea parua non solum ob hominum mutationem, sed quoniam omnibus lex quæ in vsu est deterior videtur illa quæ non est in vsu, quòd detrimenta illius & incommoda sentiantur, alterius autem non. Ob id sæpe contigit vt quas damnauimus ad eas confestim mutatas redire cogeremur, quòd si damna hæc non adeo celeriter se prodant præfertur deterior meliori. Ex longo enim vsu discunt homines legem in contrarium vertere: quamobrem duplo maior pœna constitui debet fallenti legem & vim illius non verba transgredienti eius, quæ ex lege palam eam transgredienti debetur. Sæpe etiam contingit vt verè lex melior possit excogitari: vel quoniam ab initio non optimè exposita fuerit: vel mutato statu atque moribus ac consuetudine ciuitatis. Ergo hanc moderationem adhibere conuenit, vt nullam legem mutare liceat: sed singulis vigintiquinque annis tres quæ magis necessariæ videbuntur corrigi possint, ita vt antiqua nec abrogetur nec obliteretur, sed posterior in vsu sit per decem annos; inde si probabitur, perseuerent aliis decem annis, atque iterum si melior videatur, rursus per decem alios annos in vsu sit: quòd si optima videatur abrogetur prior, si non ad priorem redeant. Per quos autem hoc fieri debeat posterius dicemus. Cæterum nulla præter id facultas sit mutandi leges, sed primum populus & magistratus rexque siue perpetuus siue temporalis sacerdotésque iurent de non obliterandis legibus, nec permissuros etiamsi contra se sint aut filios violari. Et si id agant pœna sit omissio: omnium bonorum & opum ac capitalis etiam summo magistratui & regi omniaque sic acta nullius sint efficaciæ etiamsi per centum annos permanerent. Infames quoque sint qui non vitam & fortunas pro illis defendendis exposuerint.

Quatuor præterea viri summa sanctitate ac nobilitate non minores quinquaginta annis, quorum authoritas maxima sit, perfunctis aliis summis honoribus singulo Lustro creentur, quorum cura sit non alia quam vt leges non permutentur, non violentur, non illis illudatur aut irritæ fiant vel non exequantur. Præterea in creatione cuiuslibet regis iuret ille recogniturum acta omnia circa leges, & si quæ præter dictum ordinem fuerint antiquatæ restituturum eas: illos qui antiquauerint aut eorum descendentes opibus omnibus & honoribus spoliaturum, authores vltimo cruciatu necaturum si supersint. Acta omnia præter leges nisi ad remissionem supplicij irrita habiturum. Quòd si hæc non iurauerit aut exequi neglexerit magistratu priuatus sit ipso facto: Et infamis fiat: cuique etiam illum occidenti tanquam tyranno præmia tribuantur. Duas quoque familias eligat rex quilibet, quarum munus & authoritas non alia

si quam pro sequenti rege hanc legem non pati obsolescere. Sitque illis immunitas interim post autem etiam præmia accipiant. Sint autem familiæ saltem ex septem partibus familias singulæ constitutæ.

His peractis considerandum aduersus quænam incommoda præcipuè tueri oporteat ciuitates. Ea autem tria esse videntur externa scilicet bellorum, naturæ vt aëris aquæ agrorum & ciuilia, inter quæ non solum est id vt concorditer maximè viuant ciues & bonis moribus instituantur, sed etiam vt floreat vrbs potentia, tum quòd sine illa tuta esse non possit, tum quòd non est viuere, sic viuere vt semper victuri simus, nunquam autem viuamus. Quæramus ergo quid difficillimum in his & rursus quid potentissimum. Difficillimum quidem videtur Deo atque hominibus satisfacere, vnde videntur tyranni potentiores multò regibus & Repub. quoniam violenter opprimendo subditos ad cuncta sint paratiores: nec videntur ob tyrannidem perire sed ob luxum consequentem tyrannidem. Ob id qui tyrannidem occupant tametsi crudeliores sint at improbiores vix vnquam ea spoliantur: successores tametsi mitiores spoliari sæpe solent. Visum est id in Dionysio seniore ac iuniore ex antiquis, in regibus Aragonum atque Sfortiadum principibus innumerisque aliis nostra ætate. Quòd verò potentissimum ex his quæ multitudini imperare possunt, atque omnia facere vicemque gerit violentissimi ac maximi tyranni in corpora animas, mores opes, atque omnia humana non est neque metus nec spes: nam spes non in omnibus esse potest facilèque debilitatur: metus odium parit & in præsentibus periculis homines non fortes sed ancipites consilij & præcipites reddit: sic vbi conuersa fortuna est, aut irritus semel cessit, constituitur: sola consuetudo mortalibus imperat nihil tam potens nil tam firmum. Vides homines in triremibus laboribus summis vigilia æstu frigoribus inedia aduersus omnia perstare, milites aduersus vulnera & præsentem mortem non solum intrepidos sed etiam non tristes. Quòd verò difficillimum est ac potentissimum sunt pecuniæ. Erant Romanorum tempore quinque genera exigendi scriptura, & erat decima pars animalium scilicet quod ex fructu illorum aut venditione colligebatur. Portus quo exigebantur pecuniæ pro mercibus quibuscunque seu terra seu aqua aduectis. Decimæ ex prædiis seu fruges seu fructus colligerentur. Census quas singuli conferebant belli tempore ex opibus. Tributa insuper quæ diuitibus imperabantur. Nostro tempore etiam salinæ sunt ex quibus vectigal colligitur, neque minora erant Romanorum vectigalia nostris, licet nos sex generalia habeamus ille quinque tantum sed grauiora: in quibus prouinciarum erant indictiones & quæcunque à publicanis exigebantur, sed iustiora: soluebant enim qui habebant. Ergo Romulus ea quæ per censum post modum habita sunt per curias diuisit: Seruius Tullius post aucta ciuitate per centuria, ita duo genera prima postmodum tertium comitiorum vt essent tria curiata centuriata Tributa. Ita exactio diuitibus grauior non solùm quòd ex omnibus certam partem darent, sed etiam præter id iuxta rationem census. Extra ordinem eadem ratione grauabantur. Atque in his tum etiam aliis quod dixi difficillimum est & iustè & bene consulere publicæ vtilitati, & Deo placere. At dices nonne iustè agendo Deo placent? Hic maximus est nodus: iustum vocant Cicero ac Iurisconsulti quod secundum legem est, at non est ita: sed primum iustam omnem legem opottet: inde iustum erit cum illa seruatur: at leges plerumque ad commoda paucorum constituuntur: aut saltem simpliciter iustæ. Verùm secundum Deum est vt sexui, ætati, fortunæ atque miseris in legibus succurratur cum de sexu & ætate satis rectè consultum sit, quod ista omnibus necessariò possint euenire: de fortuna ac miseria totum inuersum est: fauent enim potentioribus leges, & miseris miserias addunt sed legibus longè magis iudices. Itaque de hoc primum erit considerandum scilicet an verum sit quòd leges tyrannicæ, & quæ miseros premunt quæque Deo palam aduersantur adeò vtiliores in Repub. sint, vt etiam sint necessariæ? Atque id visum est ita se habere, nam & Parthi quorum longa fuit dominatio & Persæ & Romani dicunt, tum nunc etiam Turcæ & Gallorum reges opprimunt impotentes, ad remigium enim & fossas implendas & aggeres struendos summa iniuria compellunt. Quid enim sine his in bello proficere possumus aiunt, & vident hos felices ac cum diuturna potentia. Aristoteles quoque ac Plato summi Philosophi ab hac iniustitia cauere non docuerunt. Itaque haud de Repub. scribere nos decet, ne in alterum duorum incommodorum incidamus, scilicet vel vt doceamus iniustè agere vt Rempub. tueamur: vel vt Sancti quidam viri ineptè eos perdamus, qui nobis credunt docentes Deum ex alto segnes seruare viros, cum viribus consilio & audacia oecurrendum est. At nos certè id cum illis sentimus potius vinci præstare, & quamcunque conditionem subire quàm iniustè agere. Ergo & iuste agere & cum lucro licebit

si loco plebeculæ damnati substituantur vt in Fetim tradidimus, at hæc ratio trifariam diuisa est. Turcæ putant Christianos esse velut damnatos quòd Mahumeto non credant. Romani seruis vtebantur. Iustum enim videbatur vt quos seruassent pro necessitate Reibub. periculo & laboribus possent exponere. Sed neutrum conuenit, melius est tamen quam ciues aut rusticos cogere, qui non pauperes sunt scelere sed probitate nimia vel vt accusare grauissimè velit simplicitate. Verùm vt dixi neque illud de seruis iustum erat maximè cum illi vel tuendæ patriæ causa non pretio aut defectione bellum gererent aut non ipsi peccassent sed eorum maiores, quare etiam deterius Lacedæmonij cum Elotibus quos non solum pro Repub. periculis exponere licebat, sed sine causa occidisse ciuibus impune erat. Horum lex erat iniustissima & ab omni humanitate aliena. Fatemur necesse esse, vt leges aliquid iniusti secum afferant velut & natura quæ victa materiæ contumacia bicipitem aliquando vitulum creat, sed leges iniusti nihil continere debent Romanorum ergo diuturnum imperium non ob alias virtutes vt B. Augustinus velut fortitudinem patientiam sed ob iustitiam fuit, cuius pars erat ciues quantò magis essent inopes tantò ab omnibus muneribus esse immunes, non solum censûs sed personarum quanquam vt dixi nec sua lex vitio careret. Eadem temperantia fuit in Atheniensibus sed non tam exquisita. Turcarum verò institutum durius est ac minus iustum quod alienæ legis homines sontes atque pro damnatis existiment. Ergo optima lex est quæ nullum ferme hominem occidit, nisi paucis in casibus, sed omnes ad compedes & catenas damnat: in qua triplex emolumentum in pace fodiendi montes & saxa excidendi, filiorum generatio, & tempore belli turba vtilis & ad labores & ad pugnam. Tum verò illud egregium humanitatis exemplum. Quod institutum Lusitani gens prudentissima optimáque magno suo commodo seruant. Sed iam qui damnandi veniant videamus.

Eorum qui vtroque parente carent vel si is parens superfit, qui vel sceleris particeps cum filio sit, vel negligentia illum non erudierit aliqua in arte, vel in flagitiis auxilium præbuerit etiam si non in eo de quo agitur vel si ipse flagitiosus extiterit capitale supplicium sit occidisse hominem occupandæ pecuniæ causa. In Rempub. verò deliquisse aut regem aut iudicem corrupisse, aut tentasse corrumpere, vel fucum legi facere vel iudicem ipsum corruptum gratia pecunia amore iniustè iudicasse cum cruciatu summo occidatur. Summus cruciatus est palo transfigi, inseri rotæ, serra diuidi, excoriari totum, viuum sepeliri in crate ferrea sensim exuri. Quòd si causam prodiderit capitis defensor cum sit aut veneno ob pecuniam aliquem prodiderit, occidatur, securi percussus, iuguletúrque. In reliquis facinoribus pœna sit damnatio ad ligna secanda, inde lapides, inde metalla fodienda, grauissimum est triremium, pro delictorum genere perpetuò & & ad tempus, quod vltra detinere non liceat. Ex pœna etiam fugientes morte puniantur nisi per incuriam custodum acciderit. At quibus adhuc parens superstes est iuuenis ab his conditionibus omnibus quas diximus non par est parentem insontem puniri: meliúsque est sontem dimitti quam insontem plecti. Si igitur nullus alius sit illi filius, non vltra lapidicinas damnari possit perpetuo seu ad tempus, vel etiam si alius sit filius sed paruulus, aut sterilis, aut oblæsus, sic vt non videatur proli generandæ aptus. Ex quouis crimine septem annis mors differatur generandæque proli seu per vxorem, seu per concubinam operam dare possit. Quòd etsi damnato filij sint vltra parentem mors illius per annos decem differatur, & quousque vixerit insons parens. Quòd si patris facta aliqua in Rempub. egregia reluceant: si non proderit Rempub. aut benefactorem pecunia concupierit, aut leges corruperit, seu iudex falsus extiterit, fideiussione præstita quòd neminem ea causa læsurus sit dimittatur. Sed si grauior pœna ei deberetur supplicio capitali non tamen summus cruciatus abscissa sinistra manu pro patuis meritis, etiam si pater iam obierit dimittatur. Porrò ex nulla causa quæ ab iniuria profecta sit, cuiquam capitale supplicium irrogetur nisi statim ab iniuria pacem fecerit. Iniuriam dico filiæ aut vxoris concubitum, vel sij nobilis cum sit publicè ab ignobili cedatur: hacque solum in causa volumus nobilis discrimen haberi. Sed nobilem non à diuitiis nec inobilem à paupertate distingui nolumus.

Nobiles primum sunt qui vel ipsi vel maiores recta ex linea tam fœminina quam masculina aliquod beneficium in Rempub. contulerint. Et quorum pater aut auus non vltra inter iudices electi optimè se gesserint: Et qualescunque viri sexagesimum annum excesserint & milites vltra quinquagesimum, & qui tribuni militum fuerint: Et qui in artibus liberalibus vitam consumunt laureati. Et qui ex familiis nobilibus per masculinam lineam descendentes vt sine vitio aut labe vixerint omnes maiores sui: Et qui ex matre nepos nobilis viri est: & sacerdos quiuis habitum sacerdotis deferens nulloque iudicio damnatus. Et filius eius qui magistratum gerit & ipse qui gerit donec gesserit.

Merita verò in Rempub. dicuntur cum priuata ratione vitam pro salute Reipub. aut suam aut filiorum aut maioris partis (est autem maior pars dimidium) manifesto in discrimine exposuerit : vbi verisimiliter euadere non queant : vel si omnibus fortunis solo tenui victu sibi seruato sine restitutione vlla eandem iuuerit : aut si parum ei sit nihil prorsus sibi retinuerit aut si proditionem detexerit : vt etiam fortunæ atque simili conditioni aliquid relinquamus.

Vt verò omnes ad militiam paratiores sint viri , nullas exerceant artes præterquam Agriculturam lapidúmque tractandorum metallorum ac lignorum: reliquas omnes mulieres ipsæ , sic fiet vt nec illæ ocio , nec hi lucro intenti viuant deserantque militiam : lanificium ergo & textura & vestiaria & reliquæ omnes huiusmodi ad mulieres pertineant : quæ tamen non publicè exercere doceantur ac circa masculos nisi à quadragesimo anno supra. Militiam inchoet iuxta ritum Romanorum quem experimentum comprobauit decimus octauus annus , finiat quinquagesimus. Ad maiores magistratus non ante quadragesimum tertium , ad minores non ante trigesimum secundum. Iurisconsulti ac medici stipendio publico alantur , & nihil ne potum quidem ab vllis sumant & in collegiis alantur ad hoc nutriti nec quicquam priuatim sit nisi quæ ad vsum studiorum pertinent & vestium quas tamen ex communibus reddítibus collegij accipiant. Leges simplices scribantur faciles , vt ab omnibus intelligi possint , & capita illarum in tabulis æneis publicè exponantur. Quæ vero in libris scriptæ erunt apertè & diffusè quantum claritati sufficit explicentur nec interpretatio vlla admittatur. Possit tamen lex sublatis prioribus verbis eo modo quo dictum est superius & ab iisdem per alia verba quæ mentem legis non immutent dilucidius explicari. Artes quæ ad luxum faciunt omnes tollantur , capitale sit si quis tentauit vel talia in vrbem inuehere. Sed neque limbola aut minutim texta ad ornatum nec quicquam huiusmodi neque mutare habitum. Sed omnes eadem ratione vestiantur , omniaque conueniant corpori ad vnguem præter solam togam. Odores tamen simplices vt moschum aliaque similia habere liceat pharmacopolis , & quibuscunque emere , sed miscere non audeant , crimen sit: crimen autem omne vinculis perpetuis vt dictum est puniatur. Qui verò artes non exercent omnes disco , sagitta , armis , mutatione , equis agendis , arti singulis diebus præterquam dominicis & veneris exerceantur intra quinquagesimum annum. Nulli aduenæ in vrbe sint nec ciues aut rustici alibi , nisi per triduum quod etiam publicis rationibus custodiatur. Quòd si quis aberrauerit triennio vinctus fodiat lapides aut secet. Legatis plus temporis sed extra vrbem septo ad hoc loco ad tertium lapidem custodiaque adhibita vndique clausoque fossa altissima loco atque latissima spinetis ferreis circum passim sepultis & superinducta palude.

Qui ex exteris ad ritus transire nolint ad villas certas transferantur & per viginti annos colant agrum aut artem virilem exerceant institutaque imbuant legis & vrbis inde illis aut filiis vel nepotibus ex his locus sit in vrbe, alio rum nulli concedatur. Sed neque ciues apud alias nationes esse possint nisi socias aut subditas & iam viuentes legibus eisdem per quinquennium nec ex his tamen ad vrbes admittantur nisi post vigesimum annum. Porrò leges has difficillimum est dare adultis iam vrbibus : statuere autem impossibile : quoniam cum iam consistant necesse est, vt seditionem pariant. Ob id Sparta à Lycurgo vix instructa nec sine vi : Moses autem & Romulus optimè & facillimè non factis vrbibus sed coalescentibus tantùm. Instituuntur autem melius à Rege , seruantur à Repub.

Quod verò ad criminum disquisitionem , fatenti crimen sponte quarta pars remittatur aut enim simplicitate aut causa magna vt faceret inductus est. Tarenti aut leuibus tormentis aut metu octaua pars. Quarta pars criminis est à morte cum summo cruciatu ad simplicem à simplici, ad lapides si nobilis,ad metalla si ignobilis,octaua ad triremes. Ex summo cruciatu ad securim , ex securi ad simplex mortis genus. Eculeo nemo torqueatur quem aliqui ita contemnunt , vt rideant , alij penè pereunt. Caimus quidam pectore discerptus est , aliis trochlea impedita exitio fuit vt Hebræo cuidam his proximis annis , tribuno Zocolino rupto vinculo ex quo trochlea pendebat mortem penè attulit ; nihil inæqualius : vt non cruciatui sed fortunæ pendens commitatur. Quot etiam modis fraus admittitur à quæsitoribus atque ministris , & demittendo leniter, aut repente. Quidam etiam accinguntur fascia, quo crimine iudex Gropelius damnatus est. Quare tormenta distentis post brachiis in tabula distento adhibeantur,tribus iudicibus præsentibus , ad crepitum ossium si fateri nolit , inde per momenta fiat disquisitio hora diuisa in mille momenta , horologiis ad hoc paratis : nec ex hoc maximè veritatis inquisitio quæratur sed ex testibus, ex coniecturis qualitate vitæ hominis , & responsionum repugnantia & consensu , in quibus attendere oportet an statim respondeat an cogitet , hoc enim ad suspicionem facit , & si nolit respondere

ſpondere ſed ſolùm neget. Itaque ad omnia quæſita reſpondere teneatur. Et etiam poſt octo dies de eiſdem interrogetur ad ſingulaque reſpondere cogatur. Iudices quoque & miniſtri ſingulis interrogationibus permutentur, ſortéque ſtatim ducantur. Et vbi cauſa criminis aperta ſit, ad lenitatem vbi inuidia vel pecunia factum flagitium ſuſpicemur, acrius inſiſtatur, nec miniſtri pluſquam per menſem eidem muneri, nec iudices vltra duos menſes: nec vlli eorum pluſquam per annum officio criminum præſint. Quòd ſi quis non fateatur, de teſtibus per omnes modos inquiſitio habeatur, ſi falſi ſint, ſummo cruciatu damnentur: ſi ſine fraude errauerint, ab eiſdem opera illorum quantum licet ei ſatisfiat. Sin autem concordes & ſine ſuſpitione & tres fuerint, non inimici nec inimicorum neceſſarij ad lapidicinas ille euſque damnetur donec facta veritas emergat. Quod ſi inſons inueniatur, teſtes ſummo cruciatu occidantur, bona eorum medietate ad damnatum vel eius hæredes perueniat, reliquæ medietatis dimidium fiſco, dimidium accuſatoribus decernatur. Porrò & iudices & miniſtri qui de quæſtione agunt in collegio omnibus collatis viuant atque ibi vt reliqui de quibus diximus vxores ducant & filios.

Modus autem collegiorum hic ſit: quicunque volent modo locus ſit admittantur ſi non ſint ex infamium genere: atque ibi ſub vnius cuſtodia ſint cui etiam pareant. Redditus relinquant agnatis; ipſi ex collegij redditibus viuant collegiorum redditus ex opera etiam illorum conſtet. In ipſis autem inſtruantur. Vxores ducant & filios etiam ibi alant: cum diſceſſerint apportent quæ ad vſum quotidianum illis ſeruiant, nihil ſelectum præter inſtrumenta vel libros ob raritatem ſolum precioſa: namque ob ornamentum collegia pro ſumptibus vendant. Sint autem collegia quatuor Iuriſconſultorum iudicum procuratorum Medicorum vtriuſque generis & pharmacopolarum & curantium lapides, hernias & nebulas taliaque huiuſmodi. Tum miniſtrorum ſontium, non autem ſatellitum aut apparitorum vel lictorum: Demum iuuenum & adoleſcentium nepotum. In ſingulis autem iuuenes & adoleſcentes inſtruantur, nemo ante vigeſimum annum vlla ex cauſa niſi pænæ admittatur.

CAPVT XII.

De Religione.

QVatuor ſunt difficillima in Repub. ſeu regno præter ea quæ iam explicata ſunt Religio, opes, Mulieres, & milites. Religio propter tria neceſſaria eſt atque vtilis, primum ob veritatem: etenim Deum eſſe conſtat & ſubſtantias illas diuinas nunc verò & animi & quæcunque huiuſmodi quæ neſcire malum cum ſit, ſcire bonum erit. Gratia quoque cum reddenda ſit autoribus bonorum noſtrorum ſeruandúſque ordo vniuerſi ſine Religione non poſſumus eſſe, ne Deus tandem nos ſupplicio vt ingratos afficiat. Tertium eſt vtilitas tam in pace quam bello: in bello quidem quoniam ſperantes, supereſſe non formidant mortem: & meritorum etiam expectatione ſecundum virtutem viuunt, non ſolum in bello ſed etiam in pace. In bello autem magis eminet virtus. Refert Cæſar barbaros quoſdam populos pugnaces eſſe ſpe immortalitatis animorum. Et noſtris temporibus Luſitani opera admiranda in re bellica & ſupra fidem edidere, ob egregiam quàm habent ſpem de diuinis Religionis præmiis. Quocirca Ariſtoteles cum ſua illa virtute non videtur populis ſatisfeciſſe, nam populi nec habent magiſtros, qui doceant huiuſmodi, nec vacat diſcere, nec etiam ſi diſcant, ſufficit hoc ad terrores bellicos & mortem ſponte oppetendam. Habet prærerea Religio etiam quippiam incomparabile vt totam noſtram vitam edulcoret: ſeu enim in aduerſis mortem facit vltimum malorum ſuauem, & in ſecundis temperat immodicos furores, & ſocietatem conciliat vt longè melius voluptatem ſentiamus, diutiúſque illa perfruamur. Quamobrem ſummum bonum eſt Religio bene conſtituta: & ſumma ſapientia illam rectè inſtituere: verùm duæ maximæ obſtant difficultates: prima ne ſolum quæ lumine naturæ conſpicua ſunt tradendo populos continere non poſſimus: aut excedendo vt hæretici atqne athei homines falſa pro veris doceamus: nam in populis atque omnibus his qui non ſecundum virtutem viuunt, tria magna commoda exhibet Religio. Primum vt ſecuri ac ſpe pleni viuant quod & in bello maximè neceſſarium eſt & in pace valde vtile atque iucundum: ſecundum vt vniter viuant non ſolum metu contenti, ſed etiam eiſdem ſacris eidemque templo deſtinati. Tertium eſt vt quæ admittuntur flagitia tutò, velut venena vel ob potentiam miniſtrorum, aut eludendo leges; aut minima quædam quæ à legibus contineri no potuerunt caueant homines. Altera verò eſt

est quòd si eam subiiciamus iudicibu, euilescet apud populos, nec poterit illos continere, si supra iudices & militarem ordinem extulerimus, fient duo capita in Repub. perpetuò pugnantia, velut apud Iudæos quod semper perniciem attulit; sed si qui rex est idem in Repub. summus sit sacerdos, nec disiungi possint hæc duo vt apud Moscouitas, id periculum euademus. Alij fora diuiserunt, sed hoc vt apud nos maximas habet contentiones: & arbitria iudicum & principum auget, quoniam vnum lex præcipit, scilicet vt sacerdotium præferatur, aliud vult agitque qui plurimum potest. Quamobrem melius est ad vnum redigi hoc discrimen illumque solum subiici Pontifici, aliis autem imperare rectè, quàm litem perpetuam in Repub. alere: quod vt contigit optime cessit velut vbi Episcoporum est summa potestas, vt in Germaniæ pluribus vrbibus Colonia Mogontiáque. Sed de his alias ob successiones: nos id potius videamus qualisnam lex vtilis maximè sit Reipub. Etenim si legem eandem principibus & militibus tradiderimus fient vtrique superstitiosi. Cum enim populus legis Dominus fit quod multiplex sit, & absque eruditione in superstitionem incidit: qui præsunt etiam si nubibus eisdem teneantur, quibus populi, aut superstitiosi nimis euadunt aut contemptores, contemptus autem religionem soluit, superstitio tanto deterior quantò Religio melior. Oportet igitur religionem optimè institutam esse & optimè ab omnibus obseruari: quòd si omnes eruditi essent ex æquo ferme ab omnibus obseruaretur, neque Hippocratem vel Archimedem vel Anaxoram aut Aristotelem vel Socratem aut Ptolomeum vel Archimedem vel sapientum quempiam deprehendimus fuisse venificum aut siccarium aut graui aliquo flagitio coinquinatum. Quare illa duo maximè obseruare oportebit, simul etiam vt vera sit quod tertium est. Quæ enim falsa sunt in Religionem totum vt contemnatur efficiunt. Diximus autem melius esse, vt nulla esset Religio quam vt contemnatur. Porrò Religionis bona & commoda debent esse non solum erga totam Rempub. sed etiam singulos ciues. Et vt callidis maximè viris aduersetur, nam hi illa abutuntur.

Itaque circa tria maximè Religio vnaquæque versatur credita leges atque mores: leges autem duplices, aliæ quidem de actionibus, cogitationibus, aliæ autem circa sacra. Fidem igitur totam in tribus constituere oportet, in Deo quod sit maximus, optimus, æternus atque vnus, nec in Cœlo nec vllibi. Populo autem licet cœlum adhibere, pro sede, ibi enim est magis vbi magis opus illius apparet. Quòd animi nostri immortales sint. Quodque bona ac præmia secundum virtutem viuentibus sint, pœnæ autem omnibus iniustis, aliis autem flagitiis temporariæ. Nihil populo permittatur scire: nam ex his tumultus exoriuntur. Populus autem omnia scire sacerdotes norit sed illis sub ignis pœna nihil prædicare arcanorum liceat. At nunc iam singula demonstremus, namque quod vnus sit Deus & optimus & incorporeus reliquaque quæ de illo diximus facit vt cum vera narremus fides desit. At verò cum necessarium sit, vt sensus quidam rebus adiiciatur ob populos, illis tribus quæ diximus tanquam arcanum adiiciendum, quod tam religiosè occultandum est, quàm constanter affirmandum de omnium resurrectione. Seu enim vt in Guliermo, seu vt in Theognosto quòd verius est seu vt Religio nostra docet homines resurrecturi sint satis constat omnes mortales resurrecturos: non est autem hoc apertè omnibus sine discrimine aperiendum, sed amicis ac potentioribus & qui secretorum custodes sunt. Hominum enim natura hiusmodi est, vt quæ habet scitque nullius precij existimet, semperque ad vlteriora procedat, donec ex diuinis rebus in fabulas & ludibria conuertitur. Itaque Moses hac in parte cùm defecerit eò admirabilior fuit in continendis populis suis, etiam immortalitatis animorum spe non interposita: id factum est spe præsentium quòd magis tangi vulgus sentiebat, & libertate vitæ: præsertim fœnoris quò sine labore viuerent, attamen conuenis & aduertis atque vicinis execrabiles non solum odiosi facti sunt. Neque enim à carnibus vnquam arcentur, neque vino, neque consanguinearum matrimonio, neque ieiuniis fatigantur. Summum verò illud nomen Dei etiam habere se iactant. Etenim optimus Maximúsque Dei cultus per se tam Religiosus est, vt consuetudine adiuuante in sapientibus vita potior sit, in plebe verò omnibus præponatur. Nobilitas enim rerum ad dilectionem ac venerationem mortales ad se trahit. Nihilominus vt dixi cessit ea parte quæ ad animæ immortalitatem pertinet, sic vt etiam Maumetanis cedant, nec videns qui se ad Mosis legem transferant, ex ea in alias multi ob spem præmiorum. Porrò & hominis autoritatem interponi postulant, quoniam populus id requirit: quomodo enim credat nisi aliquo narrante, & vt illi narraretur à Deo, Atque sic in eo omnes leges conueniunt: quamobrem vt hoc verisimile videatur & constanter omnes credant, miracula adiiciuntur. Nam neque ob Deum Philosophorum aut Sophala gens vitam intrepidè exponat velut Hebræi ob similem fidem, sed Mose interposito.

Quid non agunt Maumetani pro suo Maumete: sed licet si sine mendacio interponi potest: aliter Dei Maiestas & mortuorum resurrectio & consuetudo quæ communis est ambobus id per se efficere possunt. Nam fortissimi fuere Romani sine cultu Dei opti: Maximique, Hebræi, sine spe resurrectionis, quantò magis sufficiet si neutrum horum desit. At felicissimi Christiani sunt hac in parte, qui Deum opt: Maxim: cum homine coniunxere, in quo nihil est difficile aut arduum nisi ipsa fides. Propterea de his nequaquàm publicè disputandum, sed solum de ceremoniis, & leuia quædam circa mores. Ceremoniæ igitur sint castæ pudicæ ornatæ splendidæ arcanæ omnes vt nisi vmbra ceremoniarum deprehendi possint. Lampades in adytis semper splendeant; in quæ capitale sit ingredi præter sacerdotes: habeant autem triplex instrumentum iuxta personarum diuinatum numerum, quorum primum quod ad patrem refertur, nulli præterquam Pontifici cum collegio & paucis diebus pateat, alterum ipsis sacerdotibus solis expiatis, sed quotidie & filius est quem ostendant populo: tertium est quod adire licet cuius testimonium in amore est. Fiant verò sacra thure pane aqua vino igne vt in aëre præsens Deus sit nobis. At verò Dei instar admonentes imago quædam subijciatur, nam consuetudine vilescit veneratio. Tres autem sint adytus & ad tertium solus Pontifex accedat sed nec ad secundum nisi certis diebus ex Sacerdotibus quidam in quæ exterius rimula exigua, ex superiori parte obliqua etiam lumen accedat. Annua verò Lampas ardeat perpetuò in tertio menstrua in secundo, diurna in primo, in quod non nisi purgati omni labe Sacerdotes accedant. In horto templi ciues sepeliantur, aut extra vrbem Sacro loco. Ipsum templum augustissimum sed obscurum in quo perpetuò Lampades certo numero ardeant, tanta sit magnitudo vt non solum totius vrbis homines sed prouinciæ maximæ capere possit. Nullum sit aliud templum sed Sacella, atque horum festa vicini custodiant soli: vrbs ipsa negociis toto anno vacet præterquam dominicis diebus, & B. Virginis, & Apostolorum, & prothomartyris, & B. Ioan. in aliis nefas sit totam vrbem ociari. Bellum agentibus nullum sit impedimentum, neque pani faciendo, neque purgandæ aquæ, nec curando ægro, nec igni accendendo, nec facinoroso detinendo: necessitas religioni præponatur. Non luxus, ideò festis diebus ab omni luxu arceantur, concionentur sacra, videant etiam si libet singulis diebus, sed a fœminis diuisi de toto mares. Si cædes in templo patrata vel de ea coniuratio habita vel tractatio vlla scelesta, vltimo cruciatu eorum expietur. Si fœnus mercatura aut aliquid, quod non ad religionem aut Reipub: defensionem aut ad virtutem pertineat, tractetur, capitale sit crimen. Eos qui aliquem sponte occiderint, vt vel aduersarios vel lictores fugiant in templum se retrahentes, capitale sit, etiamsi non aliter digni supplicio essent. Propterea etiam templum non nisi ter in die aperiatur, in quibus horis solemnia celebrentur Sacra. Si quis in eo sons sit, moneatur a duce Satellitum vt exeat: si perseueret in crimen cruciatu maximo dignum incidat. Si in templo sparsus sit sanguis præter somnum, pœnam totam ciuitas triduo lugeat & per sacerdotes purificatio fiat.

Quòd ad mores attinet ludi omnes in quibus de pecunia decernitur capitales sint sine pecunia pila & cursu & saltu & disco & lanunculis certare de cæna aut prandio liceat, non diebus festis. Adulteria summo cruciatu puniantur, impietates, doli ac omnia clam facta non nisi restituta pecunia aut filiis educatis, si nex sit, concepto ex adulterio bona relinquere cogatur, alereque filios omnes eius cum qua commisit adulterium. Sacramenta quæ vocant, seruentur, nec exomologesin pandat. In Reipub: periculo liceat, sed peccante suppresso: aut ignoscatur. De apertis criminibus non vltra legem addat, mitior enim est Dei lex quam hominum. Si reuelet flagitia sacerdos aliter summo pereat cruciatu. Nil habeant Sacerdotes præter collegij locum, reditus autem sint aut ex centesimis, aut voluntarij: sed hi non illis dentur sed in arcam mittantur nec fas sit accipere pecunias nisi ex propriis redditibus. Hæreticos omnes qui palam se profitentur damnent iudices ad necem & flammas, nisi si quid cogat permutari pœnam, priuatim autem contemptores non doctores ad lapidicinas nulla pœnitentiæ causa admissa nisi ætatis. Qui tamen simplicitate deceptus est, prorsus ab omni pæna & infamia sit immunis, doctor autem summo cruciatu pereat. Nec miracula, nec superstitiones, nec malefica aut magica inania fabricanto: miraculis vltimum supplicium cæteris flamma pœna esto. Nunquam de religione verba sunto, nisi tribus in casibus, pro Sacris suo tempore ex instituto peragendis cum bellum aut prælium inchoandum est: tunc enim supplicandum, & cum sæuimus & innocentes opprimimus tunc locus sit religioni. In reliquis sileat ne non pro regina vitæ, & decore mortalitatis & ornamento principioque Reipub: meretrix & Lena auaritię & ambitionis habeatur. Sileat Cicero ille Romanis perniciosior quam facundia clarus: Quid enim hæc verba volunt? Auspicia vt multos inutiles conatus probabiles impedirent moræ: sæpe enim populi impetum iniustum auspiciis dij immortales represserunt. Quid hoc est ô Cicero, an putas fuisse auspicia Deorum monita, quos tu futura docere negas: an hominum sibi religionis titulo arrogantiam fortuitam consultationem

aduersus leges in qua nemo non videt quot mala quot doli atque insidiæ lateant? imo non lateant sed aperta sint.

Propterea ne religio strictim areat quod Reipub: administratores cogantur rescindere, eludere, vitiare, eripere, extorquere. Quanto generosius est atque ad dignitatem seruandam præstantius, permittere imò velle, quam cum iniuria amittere & fieri sinere. Itaque si Rex idem princeps sit religionis, nihil sine religione fiet, & ipse castior & melior erit. Supra regem nihil sed summus Pontifex authoritatem Sacrorum retineat vt in illis omnes seruiant. Porrò in administratione candidis lineis vestibus amiciantur supra quas & aureæ & purpureæ & siriceæ ac gemmis ac margaritis ornatæ fulgeant: nec vllo modo ad sacerdotium admittatur nisi post quadragesimum annum, ante iam peracta innocentissima vita. In itinere omnes magistratus præcedat, Sacerdos qui habitum ferat, quotidianum nedum solemnem. Habitus sit toga ad talos vsque demissa, & epomis nihil variegatum aut diuisum pileúsque in capite honestatis ac decoris argumentum, cuiusmodi nullus alius audeat sub pœna capitali ferre: nam decet his viris summam esse auctoritatem atque venerationem. Qui diuorum aliquem fuerit execratus, si sine iusta causa ad triremes abscissa lingua perpetuò damnetur, quòd si ætate excusetur aut alia causa lingua tamen præcidatur, sic vt in perpetuum sileat. At si irritatus iniuria iniustè illata proruperit, vinciatur, & publicè pane & aqua lignis diuidendis addictus alatur: qui verò causam dedit tanti mali, in lingua quinque vulneribus afficiatur & quadraginta diebus eodem modo puniatur. Quòd si quis leuiter in hunc errorem deliquerit, scindatur lingua in quinque locis publicè & vinctus eodem modo maneat per octo dies, si redierit aggrauetur pœna, tertiò ad triremes damnetur nisi ætate excusetur aut ob patrem. Quod autem factu bonum, mihi videtur est, vt si quis confestim ab execratione pronus in terram corruat, terramquam ore apprehendat liberetur ab omni pœna, præterquam vinculorum per octo dies ac ieiunij panis & aquæ: non autem sic in hæresi vel contemptu vel disputatione de religione: omnes autem qui præsentes sunt teneantur accusare eos qui circa religionem aut dolum quemvis aut iniuriam peccant, sub pœna eadem exceptis ascendentibus descendentibus alumnis, fratribus, ac filiis fratrum sororúmve aut descendentibus illorum. Quòd si nullus alius accuset, sed ex his vnus vinctus, dedatur pœnæ accusatoris maioris sui, si autem minor accusatio irrita sit, & accusator censoribus vt impius aut stultus subijciatur. Cæterum illud dubitatione dignum est, an è repub: sit victorias referre in Deorum auxilium, an militum fortitudinem & imperatorum prudentiam: nam si hoc fiat facile in impietatem decident exemplo Pisanorum: populus enim cogebat milites nauium iurare pugnaturas singulas triremes cum duabus hostium Deo etiam fauente hostibus ipsis. Et Lusitani maiore vt audio scelere audent dicere; si Deus non esset, Regem eorum Deum futurum, quæ voces non impiæ solum & execrandæ aut stultæ sunt, sed immanes. Quæ enim religioni aduersantur tribus ordinibus continentur impiæ, execrandæ, & immanes. At si in Deos victoria referatur, hoc continget, vt temere confisi pugnent imparibus viribus & negligentiores fiant in re militari quasi diuino auxilio freti. Quamobrem rite D. Augustinus docet cum vrbs obsidetur, paranda omnia auxilia virtutis bellicæ, tum demum etiam diuinum implorare auxilium: nihil autem eorum quæ ad militiam pertinent omittere atque hæc rectè se habent: an verò vt ab initio dixi præstet referre victorias in deos an in milites ac duces, diligentius considerandum.

Nam præter reliqua quæ diximus, si in Deos referatur, obsequentiores erunt ducibus, in quorum potestate religio est, milites & minus asperi in his quæ ad victoriam subsequuntur erga victos & imbellem multitudinem. At contra minus fident prudentiæ ducum, & etiam quoniam falsum est Deum cuiquam sic fauere, vnde multi exercitus ac populi tum Christiani & magis Iudæi dum auxilium è cælo præstolantur in terris victi sunt. Quod etiam insinuauit Moses cum dixit quosdam populos Idololatrarum vinci non potuisse ob currus falcatos, nam quid hoc ad Deum, si pugnæ Deus se immiscet. Sed & quòd ad impietatem attinet, par est credere imò magis impium Deum se immiscere cædibus ac rapinis & alteri parti magis fauere, cum humanis auxiliis ad vlciscendum etiamsi odisset non indigeat. Quid ergo in hac tanta confusione statuendum? Quod verum est? reliqua sunt ita temperanda, vt vtilitati Reipub: non solum tum cum victrix est, sed quod magis refert in posterum consulamus, omni vanitatis suspitione ablegata. Ergo Deum victoriarum auctorem esse, qui omnium sit auctor, haud est in dubium reuocandum: sed non sic vt ipse è cælo descendat aut miracula prodat nobis? verùm vt dicebat Dauid, Deus insanum reddet apud Absalonem consilium Achitophel: ita consilio prudentiáque ducem iuuat aut deserit & animos militum confirmat aut destituit; occasionibus fortuitis objicit opportune aut importunè, quæ res militibus non est conueniens vt notæ sint: Quare in Deos referenda victoria est, quòd voluerint & illos esse pugnaces, & duces prudentes. Sic religiosi erunt, & neque duces spernent, velut prudentes Deique ministros, nec aliàs tanquam curæ Deo sint,

se

se temere obijcient periculis ac prælijs viribus alioquin impares. Nulla autem gens aut Reipub: pars religione tantum indiget, quantum milites primum ob fortitudinem in pugnando bifariam, & vt mortem discant contemnere, & vt victoriæ spe quam à Deo consequi confidant acriter pugnent. Deinde postquam non possunt contineri legibus ciuitatis, diuinis pareant, ac retineantur, ducibusque obsequantur: tum etiam vt inuicem se magis diligant, & a seditionibus abstineant, demum vt dixi vt in imbellem multitudinem minus sæuiant, cum intellexerint victoriam hanc non suam esse sed Deorum, quorum gratia per insontium iniuriam violata, in reliquis expeditionibus illos habituri sint aduersos. Cæterum in quibusdam vrbibus cum obsiderentur, nec satisfacerent humana præsidia, cum omnia diligentissime adhibuissent, vt etiam in morbis deploratis, non pro contentione regnorum aut alia quauis causa sed duntaxat pro salute dimicantibus affuit persæpe diuinum auxilium, vt Duarto Pacieco Lusitano classis præfecto & Laurentio Brito arcis Canonor. Præstat autem maximè in hoc nostra religio cæteris, quod odia omnia & inimicitias remitti imperet, quo nihil salutarius in militia oppugnationibus defensionibus ac certaminibus excogitari potest. At ergo milites implendi sunt religionem superstitione? minimè. Quocirca etiam Sacra quædam habeat exercitus dux quibus cum Sacerdote vel incitari vel prohiberi affirmet, quæ si Brutus habuisset aut Pompeius alter a Cæsare alter ab Antonio victus non fuisset, siquidem temeritate exercitus victores sine prælio victi sunt. Sed vt ad rem redeam cum nulla est spes veniæ Diis adiuuantibus præsidium aduenire solet: at si dux impius non sit, Dux ipse prohibetur ab excidio, velut Attila Getarum Rex & Lucullus. Verùm auxiliorum plura sunt exempla non tam facti quam opinionis falsò iactata: illa solidiora. Ergo Duci Sacrum esse debet, quò de victoria præsagire liceat: aut naturalibus rationibus vt possit religionis auxilio aut saltem prætextu seruare exercitus, atque Rempub:

Tria enim sunt quibus fidere debet Dux exercitus prudentia, naturalis ratio, atque diuina. Prudentia ab experientia proficiscitur vt F. Caquillus, qui semper vicit, Alexander. C. Cæsar. de his enim dici illud poëticum potest.

Hector adest, secumque Deos in prælia portat.

Felici enim astro videntur etiam sibi numinum fauorem vendicare, quandoquidem exitus horum pro natura prudentiáque, quæ a Diis habetur fuisse videantur. At a Diis monitos, qui pie vixerunt, spéque constanti freti sunt haud dubium est. Cum hæc non sufficiunt a naturalibus signis hæc mutuari oportet, vt canum discessu, equorum fletu, vulturum & coruorum aduentu, vexillorum immobilitate, casúve vt Albæ principi cum contra Gallos exiret contigit: examinibus apum circumdantibus ducis tentorium atque aliis huiusmodi, quæ vt differunt specie adeò vt superstitiosa quibusdam videantur: ita eiusdem sunt generis, & a naturalibus causis quanquam his manifestioribus, illis abditis magis pendent, vt etiam exta & fibræ victimarum; at volatus auium atque omnia magis ad vanitatem pertinent quàm vt a graui duce obseruari debeant. Insistendum est autem maximè in tribus præceptis scilicet dilectione Dei, inde omnium qui Deum eodem modo colunt, vt neque vrbium neque prouinciarum discrimen vllum faciant, quo errore Christiani fluctuant, & non solum, sed etiam conflictantur: Et vt fortuitarum inimicitiarum remissio fiat. Circa reliqua verò ocultorum solùm ratio habeatur. Quæ enim subijciuntur legi ad religionem transferri superuacuum est, excepto impietatis crimine, non solum erga Deum contemptus, hæresis & execrationis, sed contra patriam, parentes, filios & coniuges: adeò vt adulterij crimen sub his comprehendatur. Præterea tertio loco sint quæ contemnuntur a lege, velut ludus immodicus, qualiscunque inertia, ambitio, luxus, & quæcunque sub septem peccatis maioribus continentur. Ideóque potu vini interdicere oportet toti sexui fœmineo: hoc enim maximè ad salutem Reipub: pertinet; incolumiores enim ac prudentiores robustioresque nascentur filij. Sed neque masculis intra quinquagesimum annum bibere vinum liceat: nec in expeditione militari vnquam, maximè principibus. Ad facilitatem autem quicunque volent addant aquæ mel Saccharúmve aut quod promptum cuique erit, coquant aquum cum Zinzibere aut pipere aut Cassia lignea, quam cinamomum vocamus aut Caryophyllis, vel quod optimum est & vilissimi precij cum anisi semine nam & dulcem reddit aquam & odoratam & omnibus visceribus salubrem. Coriandium eius loco succedit. Propterea & sublatis ferme vitibus omnibus frumenti maior copia erit, nec vbi frumentum nasci potest vinea vel pratum admittatur.

In vniuersum religio omnia detrimenta reliquarum partium emendare potest. Sunt enim partes Reipublicæ tres Militia Religio & Sapientes. Constat Respublica tribus robore animæ & est in sapientibus, & corporis & enim in militibus, & authoritate atque consensu & est in sacerdotibus. Quòd si Respub: potens esse debeat, militum potentiam necesse est esse amplam, quæ si non maiore religionis auctoritate cohibeatur ac regatur, impossibile est prorsus vt non corruat ex seipsa. Ideo tantum oportet crescere religionis auctoritatem, quantum militum potentia crescit. Indicio est, quòd imperia & regna, quæ

quæ potentissima fuere maximam in religionis cultu curam posuere, vt Romani Athenienses Persæ Lusitani hodie ac Cantabri. Vbi omissus fuit cultus aut elanguit, aut violatus, statim quò maiora fuere eò celerius corruere, quocirca neque Antiochi illi aut Phtolomei aut Mithridates potentiam suam augere potuerunt partim neglecta partim omissa ob temporis breuitatem hac solicitudine. Omne enim regnum vel imperium aut timidis aut audacibus constat viris, timidi a vicinis facilè quanquam plures sint superantur: audaces omnia singuli volunt, quare in seditiones statim prorumpunt apertas, si Rex sit inualidus aut leges insulsæ, occultas, vbi magna illius sit auctoritas & leges validæ: quibus si concedas, in tyrannidem transeunt euertúntque regnum, nec finis fit vno occupante, altero vlciscente, nec exemplum addere oportet cum tam generalis sit hic casus vt nemo sua ætate plura talia non videat. Quòd si non concedat quæcunque ad rebellionem aut saltem contumaciam spectant. Quam enim vis esse huiusmodi hominibus metam cupiditatum aut rationem vel pietatem deducta religione, cum videant omnia suis viribus & audaciæ esse subiecta, domos, prædia, ornatus, gemmas, pecunias, corporaque ipsa ciuium. Quis ergo vltro aut vnus inter mille sponte omnibus cessurus est, quæ sine labore possidere potest, cum nulla vi contineri possint. Quis enim vim afferet vi? Et quis custodiet ipsos custodes. At lex obuiabit: quis legi suppetias feret? Tum maximè quòd militum genus omne stultum est, nihilque aliud est militia quàm insania sapiens aut sapientia insana. Quis enim vltro eò conditionem suam deducet, vt per tot mala & incommoda eò perueniat, vt necesse sit occidere aut occidi: cumque animos existimauerit mortales, cur velit vitam decurtare, & quicquid relinquitur, infeliciter agere, vt nullus sit. At lucrabitur filiis: quid mihi vbi nullus fuero, etiamsi illi occupent Croesi diuitias: tamen magis quod nemo de filiis certus esse potest. Quantò tutius ac iucundius viuere dulciter donec licet? quod si immortalis est animus, longè deterius malè hic esse, & post mortem pessime. Insanum igitur vt ferum est omne militare genus, quod nisi religione cohibeatur, sæuiet mirum in modum, & omnia vincula humanæ societatis abrumpet. Quamobrem necesse est illud & auctoritate & virtutis vsu sed potissimè religione contineri. At si sic nimis poterit religio: quamobrem circulus constituendus est naturæ exemplo, siquidem sol vincit aquas, & in aërem eas vertit, aquæ terras superant atque inundant, terra autem solis vim hebetat. Ita & anima vincit elementa: Elementa autem mista, mista animam, quod etiam aliàs in polypo muræna & locusta exemplo declarauimus. Religioni militia subinteat: Sacerdotes autem sapientibus: sapientum vim hebetet auctoritas militaris: hoc autem quomodo, inferius docebo: nam nunc satis sit milites qui rationi parere non possunt neque enim milites essent, pareant religioni; religio autem commodis militum omnino seruiat, vt non quemadmodum in Hebræis dum Sabbatum obseruant, exercitus trucidetur, qua superstitione dum nimis religiosæ videri volunt quædam vrbes Græciæ periere. Verùm id laudo Lusitanorum, quod celeberrimis diebus tanquam diis propitiis prælia ineunt, quod his longè melius cessit quam his qui astra obseruarunt, nihil enim melius est in tantis periculis alacritate. Ergo quantum religio necessaria sit ad militiam dictum est, & qui contempta illa feroces in prælio fuerunt, vocari sunt tyranni; quamobrem & cur tyrannorum potentia breuis fuerit, & qui fuerint habiti tyranni, & qua de causa dictum est. Necesse est igitur religionis cultum seruare: nam id si non egeris etiam sine vlla deorum ira necesse est & ob communem hominum opinionem & ob seditiones aliaque innumera incommoda huiusmodi potentiam euerti. Differunt ergo tyranni a regibus in duobus, at plerique medij sunt, religionem simulantes, quorum potentia cum diuturna sæpè sit, appatet Aristotelem non causam intellexisse euersionis tyrannidis, siquidem existimauit esse violentiam non violatam religionem. Tria igitur sunt genera dominationis. Regnum quod diuturnum est & fælix: tyrannis breuis & infælix: Hypocrisis infælicissima & diuturna nam eò infælicior non solum est aperta tyrannide, quòd sit diuturnior, sed quòd lenta habeat mala & virtuti magis aduersetur. Est enim plena dolis inuidis calumniatoribus, vt nulla tartara metuere oporteat sæuiora. Quo genere tanquam tutissimo & ad voluptates explendas paratissimo Christiani plerique reges vsi sunt: omnes enim feliciter viuere cupiunt & diu potentiam retinere. Quòd si vellent ad virtutem deflectere, seruata non simulata solùm religione fierent reges & ipsi felicissimi cum subditis. Verùm tametsi hoc regnandi genus simulatum breue sit, & in quo stirpes omnes principum funditus extirpantur: quia tamen diuturnum videtur hominum vitæ habita comparatione & propter difficultates maximas alibi explicatas, nemo commutare audet. Est autem hæc differentia triplex non solùm in vnius dominatione, sed etiam omnium aut paucorum. Quocirca cum nouem essent membra, Aristoteles tribus quæ magis sunt in vsu omissis de sex tantum mentionem fecit.

CAPVT

CAPVT XIII.

De Arte militari.

CVm ergo vt dixi Religio sit necessaria ad animos militum confirmandos, tyranni verò religionem contemnant, alij simulent solum, adeò vt non sufficiat ad ducum animos atque aulicorum, qui eodem vitio laborant confirmandos, alia quæsiuere auxilia Metum spem præmia consuetudinem adhortationes modò ad iram modò ad gloriam concitantes. Nec desunt quandoque etiam vina, vis ob ordines hæc autem est in qua magis confidunt, tum instrumenta musica Dorici modi, quo homines efferantur. Sed omnia hæc si ad religionem & vsum atque consuetudinem conferantur, leuissima dici possunt, tum præsertim quòd in religione vera aliquid maius inesse videtur. Cæterum militaris ars non solo gregario milite constat, sed Duce, armis etiam, commeatu, loco, tempore, & Hostibus, vt sint septem. Quamobrem de horum singulis dicere oportet. Itaque qui aliàs de huiusmodi disciplina loqui voluerunt, in absurdissimas tractationes inciderunt.

Nam si omnia quis per capita amplecti voluerit, nec si librum pyramide Ægiptia maiorem conscripserit, cuncta prosequetur, artem præcepta casus euentus illáque innumerabilia fortunæ atque incomprehensibilia commenta atque fabricationes: vt neque scribendo tota stirps Apollinea ad Erasistratum vsque sufficiat: neque legendo tota Nestoris vita etiam si nec dormiendo nec edendo aut bibendo totum tempus huic labori consecret. Adde quòd cum legerit obliuiscetur omnium & confusus multitudine præceptorum coniecturarum suspitionum exemplorum casuum quiescet iners & nihil vtilis. At si non omnia tradere voluerim, sed solum præcipua, quod quidam se posse facere confidunt: primum omittent etiam ex illis præcipuis maiorem partem non solùm ob multitudinem, sed etiam quoniam artem non callent omnia comprehendendi, etiamsi pauca sint: sed quædam sustinent inutilia maiore vt dixi parte omissa illorum suorum præcipuorum. Præterea præcipua illa commutantur, nec eadem manent cum solùm comparatione talia sint atque dicantur. Et si eadem manerent non adhuc illorum vsu magis opus est, quam aliis quæ illi negligunt ac spernunt: velut etiam in medicina quædam leuissimis auxiliis seruantur, qui à maximis & adeò laudatis quamuis etiam secundum rationem accommodata viderentur læsi sunt. Et in Geometria ipsa disciplinarum purissima, quædam ex manifestis ac sub sensu positis demonstrantur perfectè ac facillimè; quæ aliàs frustra periti artis per longas ambages & abstrusa dogmata frustra assequi conantur. Quantò magis in militari arte, quæ minimis quibuscunque variatur, & exillis vt flamma concipit alimenta & in immensum crescit. Paulò prudentius agunt, qui Cæsaris commentaria legunt, vt duces periti fiant: cum adeò aliena sit militia nostrorum temporum & arma præcipuè ab antiqua illa Romanorum & legionum, estque ac si quis senex discat calceos infantis sibi coaptare: Adde quòd Cæsaris victoriæ plus ex fortuna quam sua virtute pendebant: vbi etiam miles veteraneus, arma iam diu excogitata ad vsum, & discordiæ ciuiles totaque illa tractatio nobis incognita. Fac ergo vt omnia redeant, vt Cæsarem possis efficere, qui tamen toties iacendio semper in Venerem, in canem nunquam incidit. Quòd si liceret lectione commentariorum etiam fortuna vti sua, quæmadmodum etiam disciplinam ex his illius intelligis, laudarem maximè hanc industriam atque sedulitatem. Relinquitur igitur modus ille vnicus de quo tam sæpe diximus præcipuè in Dialectica: scilicet vt omnia ex vno præcepta principio deducantur. Vt nunc primum in illa septem deducendo: deinde singula diuidendo docendo demonstrando exornando per capita: reliqua verò vsque ad vltimas differentias eadem arte vsu solertiáque tum meditando, non illa obiter in vniuersum sed provt occasio dabit singula quibus opus habent perquirã. De Milite igitur ipso cuius maior est necessitas agamus non de Duce. Illud ergo etiam postquam se sponte offert dubium in quo omnes aberrant dissoluamus scilicet, an dux præstans cum exercitu inerti melior sit exercitu bellicoso & ignauo duce?

Cætera desunt. ob incostantissimum Auctoris Animum qui materiam non viribus equam sumpsit, et ideo nullum librum in complementum elaboravit —

HIERONYMI

HIERONYMI CARDANI ELEMENTA GRÆCA.

GRÆCÆ linguæ cognitio ex oratione ac partibus eius intellectis constat, actu quidem, aut potentiâ vel significato. Significati partes duæ sunt, constructionis potestas: de his Budæus & Grammatici disseruére. Potentia partium orationis diuiditur in declinationem, quæ nominibus conuenit, & Coniugationem, quæ verbis, & πάθη *à Græcis dictam: & hæc duplex, alia quidem syllabis, quam quidam* προσῳδίαν *vocant, alia dictionibus accidit. Quæ verò actu insunt, ex seipsis dignoscuntur.*

CAPVT I.

De Literis.

Literæ viginti quatuor, quarum & notæ & soni tales, hoc ordine positæ sunt.

Α α	Ἄλφα	Alpha a
Β ϐ β	Βῆτα	Beeta b
Γ γ ʃ	Γάμμα	Gamma g
Δ δ ᶑ	Δέλτα	Delta d
Ε ε	Ἐψιλὸν	Epsilon e
Ζ ζ ζ	Ζῆτα	Zeeta z
Η η	Ἧτα	Eeta e
Θ θ ϑ	Θῆτα	Theeta th
Ι ι	Ἰῶτα	Iota i
Κ κ	Κάππα	Cappa c
Λ λ	Λάμϐδα	Lambda l
Μ μ	Μῦ	My m
Ν ν	Νῦ	Gní n
Ξ ξ	Ξῖ	Csí x
Ο ο	Ομικρὸν	Omicron o
Π π ϖ	Πῖ	Pí p
Ρ ϱ ρ	Ῥῶ	Rho r
Σ σ ς C	Σῖγμα	Sigma ſ
Τ τ ʈ	Ταῦ	Taf t
Υ υ	Ὑψιλὸν	Ypsilon y
Φ φ	Φῖ	Phí ph
Χ χ	Χῖ	Chí ch
Ψ ψ	Ψῖ	Psí pſ
Ω ω	Ωμέγα	Omega o

Differentia earum à Latinis.

Proferuntur omnes leniùs quàm Latinæ. ϐ, quasi inter b & v, proximior ad b. Item η, & ω, vt ee & oo, sed vno spiritu. θ, quasi tſh, linguâ intra dentes collisâ, ac simul aspirato gutture. χ, aspirato gutture valde, vnde à κ differt, cùm χ vocalibus non cohæreat, κ autem iungitur, vt in cedo, quamuis non semper. υ, inter i & y, proximiùs ad u. Sed ξ v eſ. at ι semper vocalis est, nec vnquam consonans, vt apud Latinos in Iuno.

Variationes.

Verùm π post ν sonat etiam in diuersis dictionibus β, idémque facit π post μ. Item τ post ν sonat δ: Item γ ante aliud γ, vel χ, vel ξ, in ν conuertitur. Sed γ ante κ, conuertitur in ν, & κ in γ. Item ante μ, ψ. φ. π. β. in eadem dictione conuertitur in μ. prolatione & figura. In diuersis autem, licèt scribatur vt ν, profertur tamen vt μ. Item ante μ non admittitnr β. Item λ & ν ante ι, quasi geminantur, vt pro ν proferas γν, & pro λ, λλ.

Diuisio Literarum.

Literæ diuiduntur in quinque: in septem vocales α, ε, ι, ο, η, υ, ω, & quatuor immutabiles, quæ nec casibus, nec verborum temporibus permutantur, sed manent, λ, μ, ν, ρ: & tres duplices, quæ sunt ζ, ξ, ψ: nam ψ componitur ex ϖσ, & ξ ex κσ, & ζ ex σδ: & nouem mutas, quæ sunt β γ δ κ π τ ϑ φ χ: & vnam (vt sic dicam) solitariam, quæ est σ.

Cognatio Literarum.

Inter ο & ω, est cognatio: inter ε & η est cognatio: α habet cognationem magnam cum η & cum ω, non tantam tamen quantam ο & ε. Voco cognationem, per quam vna alterius loco succedit, scribitur ac profertur in declinationibus & verborum variationibus, sic & aliis causis. Ex mutis sunt tres tenues, tres mediæ, tres aspiratæ, mutantur autem vicissim, quæ ex vno ordine sunt maximè extremæ, id est, tenues in aspiratas, & aspiratæ in tenues, vt κ in χ, & ϑ

Tenues,	κ π τ.
Mediæ,	γ β ᶑ.
Aspiratæ,	χ φ θ.

& θ in τ. Vnde regulæ: Quotiens eliditur vltima vocalis, & remanserit tenuis muta, succeedente vocali aspiratâ, ipsa semper mutabitur in suam aspiratam, vt ἀφ᾽ οὗ, pro ἀπὸ οὗ.

De Literarum proprietate.

Omnis Græca dictio finitur in vocalem, vel ν ξ ρ σ ψ: nec patitur per casuum aut temporum variationem exceptionem vllam. Vocales quæ eliduntur vocali succedente, sunt α ε ο & ι. reliquæ nunquam. Multum autem refert vim litterarum dignoscere in Græca lingua: non eadem Latinis est auctoritas.

De Literis quæ non sibi succedunt, & quæ non in principio, & his quæ permutantur.

Non succedunt vnquam μ ϐ. μ σ. ν ϐ. ν σ. nec δ λ. Sed nec à principio dictionum, nisi Β. cum δ. λ. ρ. & Γ. cum λ. ν. ρ. & Δ. cum μ. ν ρ & Θ. cum λ. ν. ρ. & Κ. cum λ. ν. ρ. τ. & Μ. cum ν. & Π. cum λ. ν. ρ, τ. & Ξ. cum ϐ. θ. κ. μ. π. τ. φ. χ. Et Τ. cum λ. μ. . ρ & Φ. cum θ. λ. ρ. & Χ. cum θ. λ. ν. ρ. Vertuntur autem vt duplicentur Ν in γ. in λ. in ρ. in σ. & σ in τ. Duplicatur etiam ν. & μ. ϐ. in aduerbiis δ & π. nulla duplex consonans nec aspirata tamen duplicatur.

CAPVT II.

De Syllabis.

SYllaba est indiuidua & perfecta vocis comprehensio: sicut litera est minima pars compositæ vocis. Est autem vt pro eâ abbreuiatio subiungatur, quod apud Græcos frequens est.

De Abbreuiationibus.

ἦν ην, ἐϛι ἐϛι, οὐκ ὐκ οὐκ, δὲ δε, τα τα, π π, τρ τρ, ελ ελ, ἐπι ἐπι, ους ους, ται ται, ϛ στ, σπ σπ, σσ σσ, σχ σχ, σκ σκ, ἀφ αφ, ρα ρα, ρι ρι, πτ πτ, γγ γγ, υρ υρ, πτ πτ, αν αν, ου ου, ἐν ἐν, ει ει, τρ τρ, ων vel υν υν, σθ σθ, το το, ττ ττ, τῆς τῆς. τοῦ τοῦ, τὸν τὸν, τῶν τῶν, ταῖς ταῖς, τῷ τῷ, παρα παρα, περι περι, ἐπι ἐπι, καὶ vel καὶ vel καὶ, γὰρ γὰρ, εἶναι εἶναι, ἀπὸ ἀπὸ, διὰ vel διὰ διὰ, ὑπὲρ ὑπὲρ, ὑπὸ ὑπὸ, γεν γεν, τοὺς τούς, τοῦτο τοῦτο, οὖν vel οὖν οὖν, σθαι σθαι, μεθ μεθ, μετὰ μετὰ, μενος μενος, μὲν vel μὲν μὲν, μῶν μῶν, προ προ, συν συν, σαν σαν, κατὰ κατὰ, τὴν τὴν, ος ος.

De Syllabarum passionibus.

Accidunt eis tempus, tonus, spiritus, & passio. Quamquam spiritus etiam literis magis conueniat.

De Syllabarum natura.

Quædam componuntur ex duabus vocalibus & vocantur diphtongi, quædam ex vocali & consonante, quædam sola vocali constant, & dicuntur syllabæ impropriæ, quæ autem constant vocali & consonante vel consonantibus non possunt eam habere post se, vbi vocalis succedat illi consonanti etiam in Ecthlipsi nam pertinet consonans media inter duas vocales semper ad posteriorem vt κατ᾽ ἐκεῖνον. τ. ad ε pertinet sequens non ad α idem in apostrophe. Si vero duæ consonantes in medio similes vt ἀλλὰ prima ad præcedentem vocalem secunda ad succedentem pertinet. Sed si dissimiles fuerint vide an in initio dictionis alicuius eodem ordine iungi possint & tunc ambo pertinent ad sequentem vocalem vt in ἐκροέω quia κρίσις, non iunguntur autem in Βεμβικίζω quia nulla dictio originem habet ab μ ϐ igitur β ad ι & μ ad ε pertinebunt.

CAPVT III.

De Diphtongis.

PRoprij sunt sex αυ. ευ. ου. αι. ει. οι. litteræ antecedentes sunt α. ε. ο. sequentes ι & υ tres igitur ab vna & tres ab alia: proferuntur autem αι αί, ει εί οι οί sed vnico sono, aliter non essent diphtongi vnde factum est vt cum αι iunctum resonet quasi quoddam e vt proferant magno linguæ vitio nunc passim è pro αι sic ει non ι sed ει proferendum sic & οι velut gallicum sua materna lingua οί pro sic est dicunt, at αυ inter au & af ευ inter eu & ef ου inter ou & of proferendum. Improprij vero diphtongi communes quatuor sunt & cum antiquis sex & sunt hi quos è latere vides cum suis sonis ac notis, nam quatuor non plene scribuntur & sunt ᾳ. ῃ. ῳ. & υ. Duo perfecte scribuntur ηυ & ωυ. sed ex his etiam υι quasi solet Perfectè scribi, de aliis igitur dicendum tribus erit.

αι.	ᾳ.	a
ηι.	ῃ.	ee
ωι.	ῳ	oo
υι. ῠ	ui quasi	
ηυ		eef
ωυ		oof

De ᾳ. ῃ. ῳ. diphtongis impropriis.

1 In omni datiuo singulari parisyllabę quatuor declinationum est diphtongus improprius, vt τῷ αἰτίᾳ τῇ μέσῃ τῷ ξύλῳ τῇ εὐγεῶ nam & articulo datiui singularis in omni genere diphtongus adest vt τῷ τῇ τῷ.

2 Item in quarta declinatione Datiuus dualis & pluralis. Item nominatiuus & vocatiuus pluralis diphtongum habent improprium, vt ταῖν ἅλῳν. Αἱ ἅλῳ ὦ ἅλῳ ταῖς ἅλῳς sunt tamen qui nominatiuum & vocatiuum pluralem in controuersiam

vocent

vocent quia atticè ſolum ſubſcribuntur.

3 Item in quinta declinatione contractorum in datiuo ſingulari & duali: quia in primo dicimus κρέαι pro κρέα & in ſecundo κρεατῷν pro κρεάσιν vbicunque enim eliditur ι ſeu verborum variatione ſeu declinatione ſeu immutatione dialecti vel alia cauſa ſuccedente loco eius α vel η vel ω ſubſcribitur diphtongus quia antiqui proferebant vt etiam Latini ι in fine dictionum vt aquai pro aquæ & κρέαι pro κρέᾳ inde ad vitandam cacophoniam eliſo ι in prolatione retinuêre eius ſignum ad differentiam & longitudinem ſignificandam, ſeruantur & in eliſionibus ſi fuerit diphtongus, vt Βοάης βοᾷς & quandoque fit eliſo ω vt ἰδίᾳ pro ἰδίως.

4 In indicatiuo & & ſubiunctiuo actiuorum ſecundæ coniugationis circunflexorum ſecunda & tertia perſona ſingularis numeri eſt cum diphtongo βοᾷς βοᾷ, & ἐὰν βοᾷς, ἐὰν βοᾷ & hic etiam η diphtongum recipit ſine contractione vt ἐὰν βοάῃς. ἐὰν βοάῃ. Item infinitiua vt βοᾷν item optatiua βοαῷμι βοαῷς βοαῷ βοαῷτον βοαῷται βοαῷμεν βοαῷτε βοαῷεν & ita in toto præſenti tempore eius modi.

5 Quædam igitur ſeruant in formatione vt ᾄδω. ᾆσμα. ῥᾳδίως. ῥᾴων πρᾴως. δᾴς. θρᾴς. ᾀεὶ. ῥᾴων. δημοσίᾳ. βίᾳ. ἐησίᾳ. χλίζω. λῃστής. χλίζω θρησκεύω.

6 Manifeſtum eſt igitur quod vbi αι in η tranſmutatur, vt in Præteritis paſſiuorum ac deponentium vel generaliter & vbi hæc permutatio fiat, etiam in medio η loco α ſcripta & ι eliſa ſubſcribitur. Generaliter autem ſecunda & tertia ſingularis perſonæ ſubiunctiuorum in η terminantium ἐὰν τύπτῃς τύπτῃ ἐὰν τυτύφῃς τετύφῃ ἐὰν τετύφῃ ἐὰν τύπῃ ἐὰν τύψῃ ſic φᾷς à φῄς ᾖδει vel ᾔδη ab εἴδω, & ᾠεν ab εἴω, κῄωμεν ionicum à καίομεν, ᾠδίων à ᾠδίον.

7 Aduerbia hæc etiam ſubſcribuntur ἄλλῃ. πάντῃ. πῇ. κρυφῇ. σπουδῇ. εἰκῇ. ἡσυχῇ. κομιδῇ. πολλαχῇ. πανταχῇ. & numeralia reliqua in η item ταύτῃ ᾗ pro aliqua ᾗ pro vbi item δηλαδῇ. ᾠῇ. ἰωῇ. μῇ. δῇ. à pluribus ſubſcribuntur.

8 Item omnia præterita perfecta optatiuorum paſſim in η terminantia vel etiam in ω.

9 Item attice omnis datiuus dualis ſecundæ declinationis contractorum, vt ὀφέοιν.

10 Item talia λῷστος. σῴζω. σῷς. ἡρῷος. πατρῷος. μητρῷος. παππῷος. μινῷος. κῷος. ἑῷος. ἀχελῷος. ᾠῷος fluuius μινῴδης. ἡρῴδης κῳδεὶ ab ἀοιδὴ vnde tot κῷας. κῴδιον. στῴδιον. λαγῴδιον. καλῴδιον non deriuatiua ἀλῳὴ. τρωαὶ. δμῳαὶ. ἀλῴη ἡρῷναι. Ἐρῴδιος à rhodio ζῴδιον. ζῷον. ὑπερῷον. ᾠπόλος. χῴζυμπόται. χῴσυγγενεῖς. χῴτυμπανιομοί. ἐγῷμαι. ἐγῷδα. ᾤχοκα. ᾤκτειρα. ᾠήθην. ᾤμην ᾠχοίμην ab οἴχυμαι atque omnia quæ à verbis initium habentibus ab οι præter excepta ab Herodiano.

11 Item ſecunda & tertia ſingularis perſonæ coniugationis tertia in μι actiui paſſiuique.

12 Item attice omnia ab ἀνοίγω & à παροινῶ ſubſcribuntur &ῷμοι & θῷη ηβῷμι, βιῷμι, tanquam optatiua & νικῴη, μελετῴη, θρῴσκω κολῳῷ πῴζω χρῴζω πρῴην vnde πρῳΐ & πρῴρα φῴζειν κύκλῳ aduerbium à datiuo deriuatum.

CAPVT IV.

De Syllabis imperfectis.

HÆ ſunt quæ vocalibus tantum ſingularibus conſtant ſunt autem harum quædam quæ cum in fine dictionis ſunt vocantur puræ vt in βοάω manifeſtum eſt quod ω purum dicitur & ſyllabam perficit puraque vocalis ω dicitur quoniam nec conſonantem habet ante ſe nec diphtongum perficit aliter autem vt paruit quia antecedens conſonans ſequenti vocali iungitur, & in diphtongo vnus duarum vocalium ſonus fit pura eſſe non poſſet, at non facit diphtongum vel quia vocalis apta non eſt vt ω in βοάω vel quia non conueniunt vt ἰοβόλος nam ιο non facit diphtongum Peruerſo ordine vocalium, vel quia diſtinguuntur vocales proprio ſigno duorum punctorum vt & apud Latinos vt in γηΐδιον improprie & ἀΐτης proprie nam nec ηι nec αι diphtongum facit: ſunt autem ſyllabarum imperfectarum duæ natura longę η & ω duę natura breues ε & ο tres vero communes α. ι. υ.

De longis breuibus & communibus.

Syllaba habet longitudinem qua dicitur longa breuis vel communis. Latitudinem qua dicitur aſpirata lenis aut media, & profunditatem qua dicitur acuta grauis vel circunflexa, quæ dimenſiones cuilibet corpori ſunt cõmunes, notę vero harum ſũt vt à latere.

Longa — Breuis ᵕ
Aſpirata ʽ vel ʽ lenis ʼ vel ʼ
Acuta ´ grauis ` circunflexa ~ vel ~

Prima in aſpiratione & leni ſunt ſigna maiorum literarum ſequentia paruarum cum amiſiſſent rationem tonorum, conati ſunt vſu reuocare, vnde nimia diligentia non eleuationem tantum & depreſſionem quæ tonis debentur ſed celeritatem & tarditatem illis dedere, vnde continuo vſu longas breuiter & breues longa extenſione propter accentum proferunt, inde ſublata eſt omnis grauis carminibus qui olim vt & Latina reſonabant nec enim aliter tam auide collecta fuiſſent: longa fit quattuor modis natura vocalis, vt σῶμα dummodo vocalis alia non ſequatur, diphtongo vt αιτίας poſitione quando duæ conſonantes vocalem ſequuntur, vt πολλοῖς

Primam,

Primam habent longam non propter πρ antecedentes sed propter ϖ sequentes, quarto propter inclinationẽ cum cõmunis vocalis sequẽti consonante elongatur vt μάτηρ habet μα longũ sed & ὧψ longa est quamuis ο natura sit breue quia ψ duplex est cõsonans.

Breuis fit cum breuem vocalem non sequitur duplex consonans vt ἔπος vel cum ambigua fit breuis consonante vt μάχης vel cum vocalem vocalis sequitur vt Διόφαντος sunt etiam diphtongi apud Græcos breues αι & οι semper. Præterquam in contractis & optatiuis & aduerbiis ex quibus excipitur πάλαι cuius vltima αι breuis est præterquam in cõtractis & optatiuis. Communis syllaba fit cum longam vocalem vocalis sequitur vt φυσιζωε nam ω commune est & cum breuem duæ consonantes quarum secunda est immutabilis vt πάτροκλε & cum longæ vel breui vocali succedit in alia dictione vocalis alia vt αἰτίη ἐστὶ, & πίσογα δ᾽οὐκ ἔλαθεν ἰαχή.

CAPVT V.

De Spiritibus.

1 SYllabæ vbi non est χ θ φ nec τ κ π nec signum vllum lenitatis aut aspirationis notatum mediæ efferuntur. Aspiratæ vero cum hiatu & fremitu quodam lenes leniter.

2 Supra vocales tantum dictionis inchoatiuas signum spiritus scribitur & super ρ ex consonantibus vbicunq; sit, dummodo non in fine dictionis vt μάτηρ in initio semper aspirata vt ῥέων in medio tenuis vt τέρω sed hoc non in vsu est. Si duæ sint non disiunctæ prima semper tenui nota secunda aspirata describitur vt μύῤῥις hoc in vsu est, vnde apparet quæ sit illa aspiratio, nam primum ρ vix sentitur secundum colliditur vnde facile est intelligere ex ambabus natura docente, quæ nam sit lenitatis & aspirationis pronunciatio. Latini h habent ad aspirandum inter litteras scriptum, nota lenitatis carent, aspirantes etiam in medio dictionum, vt vehemens quamuis non ex natura. Dixi autem si duo ρ contigui fuerint nam in πρόρινος & ὑπερτρέχω nullus signatur spiritus, neque super vocalem vllam si consonans præcedat vt τύπτω verum si à vocali incipiat semper signatur.

3 Nulla dictio æolica aspiratur aspiratione enim carent quo factum vt & Latini paucioribus aspirent quòd ab æolica lingua Latina originem traxerit.

4 Hominum casus & modi verborum ac tempora originem suam seruant præter ἔχω cuius futurum est ἕξω & ἵσιμι cuius indefinita ambo leuigantur indicatiui & primus medij verbi indicatiui aoristus.

5 Numeralia omnia præter ὀκτω & ἐννέα aspirantur & deriuatiua sequuntur vt ὀγδοήκοντα.

6 A. E. O ante aspiratas tenues sunt vt ὄφρα Præter ἄφθος.

7 Relatiua quæ per abiectam consonantem tenuem fiunt Aspirantur vt τόσος. ὅσος.

8 Deriuatiua quæ principium seruant primitiuorem seruant spiritum præter ἰδρώς ἅμοδις εἱρμὸς & εἱρκτή. Composita tum seruant tenuitatis spiritum aspirationis nequaquam.

9 Articuli omnes tam præpositiui quam postpositiui aspirantur si à vocali incipiant vt ὁ vel ὅς vnde ὦ vocandi articulus non est sed aduerbium.

10 Pronomina aspirantur præter αὐτὸς & cõposita, nam αὑτὸν aspiratur, excipiuntur quæ ab ε incipiunt vt ἐγὼ ἐμοῦ & in his etiam ἑ aspiratur cũ suis cõpositis vt ἑαυτὸν.

11 Propositiones & coniunctiones leuigantur prẹter causales coniunctiones & ὑπὸ & ὑπέρ propositiones.

12 Diphtongi Αι tenuatur nisi ante μ excipitur αἱμὸν & αἱρῶ. Αυ leuigatur excipitur αὕτη & αὑτον ει leuigatur præter εἵλως, εἷσεν, & εἱσήνει εἵως εἱρμὸς εἱρκτή. ευ leuigatur excipitur εὕδω εὕρω εὕω, οι leuigatur excipitur οἶμος οἷμω οἷος & οἷμη dubium cum ᾠδή ου leuigatur præter οὗτος οὕνεκα & οὗ non pro aure & generaliter omnes diphtongi leuigantur in Polissyllabis præter paucas dictiones dictas dixi polissyllabas propter articulos.

13 Vocalis υ semper aspiratur. Α. η. ι. ο. ante vocales leuigantur præter ἱερόν ἱεράε ἵημι ω semper leuigatur præter in ὥρα & ᾧδε pro οὕτος ε ante ευ leuigatur præter ἕελδωρ ante Α, ο & ω aspiratur præter ἔαρ ἐάω & ἑῶ ε in augmentis verborum tenuatur: aspiratur ab aspiratis ἕσηκα.

14 Ex quinque igitur reliquis vocalibus Α ante consonantes tenuatur nisi vbi ϐ cum ρ vel ρ cum π vel μ cum λ & hæc ἁγνός, ἅγιος, ἅδης, ἁδρὸς, ἅζομαι, ἅλς, ἁλῶ, ἅλις, ἅλως, ἅσυς, ἁλικαρνασὸς, ἅλομαι, ἅμα, ἁμαρτάνω, ἅμιλλα, ἅμμα ἅμις, ἁμιγέπη, ἁνδάνω ἅπας, ἅπλους, ἅπαξ, ἅπτομαι, ἅτλα, ἅτερος, ἁφίς, ἅψεα. Ε ante ψ & τ & ν Aspiratur exceptis compositis ab ἐκ compositis & his quæ per aphairesin possunt ε abijcere vt ἐκεῖνος κεῖνος Aspiratur & λ ante κ ante alias ε consonantes leuigatur præter ἑδραῖος ἕδος, ἑλεῖται, ἕδρα, ἕδνον. & quæ ab ἕλλην & ἕλενος, ἕλω, ἕλος, Η ante γ σ φ κ φ aspirantur in γ excipe quæ mutata sunt ex α vt ὁ ἄγαν, θεῖος ἠγάθεος in σ excipe quæ ab augumento & in φ in κ excipe ἧκα Aspiratur & in ϐ nisi in pleonasmo ante reliquas tenuatur excipe ἧλος ἥλιος ἡμέρα ἥμερος ἥμισυ ἥμῖν ἧπαρ ἡρώδης ἥρα ἡρόφιλος ἥσωμα ἥφαισος ἡρακλῆς ἡφαισίων. Ι ante ξ & ante δ cum ρ & ante μ & ante duplex, π vel π vel σ cum τ excipe ἴδρις & ἴσρος Ante reliquas consonantes leuigatur exceptis ἱκανός ἱκάνω ἵλεως ἱκεύω. Ο Ante σ Aspiratur excipe ὄσιρις & si σ consonans sequatur leuigatur ante ρ sequentæ κ vel μ Aspiratur vt ὅρμος sed ὄρμενος ab ὄρω fit. Ante reliquas leuigatur, excipe ὁδὸς ὁποῖος ὁπόσος ὅποθεν ὅλος ὅλμος ὁλκή ὁμοῦ ὅμοιος ὁμῶς ὅμηρον ὅμηρος ὁμοκλῆς ὅμιλος ὁμαλὸς & ὅπλον ὁρῶ ὅρος ὅτι ὅτε ὅτο ὅταν & similia quæ ab his.

CAPVT VI.

De Accentibus & Primo Latinis ac Græcis in genere.

COnueniunt Latini cum Græcis in tribus accentibus acuto per quem syllaba eleuatur atque intenditur. Graui per quem deprimitur suauiteque profertur & circumflexo qui ex acuto incipit desinítque in grauem, signaque eadem apud Latinos, quæ in Græcis exposuimus retinent. Habet autem apud Latinos omnis dictio suum accentum acutum actu, vel potentia, idest circunflexum vnaque in syllaba tantum, suntque syllabæ graues omnes quæ accentu acuto vel circunflexo vacant, nec vna dictio duos parit accentus acutos vel circunflexos aut circunflexum cum acuto. Verùm vt ait Quintilianus qui quatuor verbis rem absoluit semper in Latinis circunspicienda est penultima syllaba, quæ si longa est, acutus vel flexus accentus in eam cadit: si breuis, acutus accentus erit in antepenultima: nam latini nunquam in vltima acutum accentum habent, nec circũflexum acutum verò, non nisi in Penultima & ante penultima, flexum autem nunquam nisi in penultima: quoniam cum ex acuta priore & graui flexus constet, si antepenultima flecti posset & quæ ante illam esset syllaba posset acui. Cum igitur in omni voce necessario sit acutus vel circunflexus accentus erit omnis monosyllaba acuta vel circunflexa: acuta si natura breuis vocalis fuerit, circunflexa si longa. Breues a. j. v. longæ e & o vnde pix quamuis positione longa acuitur spes inflectitur, Dissillabarũ autem non recipiente vt dictum est vltima acutum nec circunflexum, Prior semper acuetur vel circunflectetur, circunflectitur si Prior longa natura sequens breuis fuerit, aliis omnibus modis acuitur, exempla vt crēta, lēges, ārma, bŏnus.

Solet & aduerbiis multis grauis in fine addi accentus distinctionis causa vt ponè pro pone quod est modi Imperatiui: nam cum in fine ponatur accentus vt dictum est nec flexus potest esse nec acutus, hicque proferri minimè debet: nam vt dictum est etiam perse vltima syllaba semper est grauis. Solæ præpositiones in fine accentum seruant & quę componunt accentum vnum elidunt, vt deinde ex de & inde vnum habent accentum sed apud modernos sunt quædam encliticæ que ne ve quæ cum iunguntur dictionibus suum acutum reiiciunt in vltimam præcedentis dictionis, vt putásne & dominúsque. Græci autem quanquam nunc aliter antiquitus vt Latini nullos scribebant accentus regulis & vsu ipso confisi vt vetustimis codicibus probatur, quod & Melanthon vidit: nunc verò Latini morem antiquum magna ex parte retinent, nam ferè non nisi distinctionis causa scribunt accentus Gręco more ex toto mutato. Habent igitur in omni dictione accentum vnum nunquam plures nisi in compositis raróque nec acutus ante antepenultimam nec circunflexus ante penultimam ratione In Latinis accentibus explicata scribi potest. Differunt autem à Latinis quod vltima syllaba & acuto & circunflexo accentui patet vnde acutus tria loca duo habebit circunflexus cum apud Latinos acutus duo flexus vnum locum habeat. Scribitur & apud Græcos grauis accentus qui apud Latinos minimè scribitur, sed tamen apud illos nec vnquam alibi nisi vltima syllaba ne forsan quis merito existimet acutum aut flexum obliuione fuisse præteritos. Nam quod ad pronuntiationem attinet grauis accentus inscriptus nihil enarrat cũ omnes syllabæ suauiter, & tono graui efferantur, vbi nec acutus nec flexus superiacet. Omnis enim syllaba apud Græcos enim omni dictione grauis est cui non inscribitur acutus vel circunflexus, at cum in monosyllabis vna necessario inscribatur accentu plerunque monosyllabæ graui accentu carent.

Particularis accentuum ratio apud Græcos.

1 Quæ dictio habet flexum in vltima syllaba vocatur περισπωμένη quæ in penultima dicitur προπερισπωμένη quæ acutum in vltima ὀξύτονα quæ in penultima παροξύτονα eademq; est βαρύτονα quoniam vltima quæ Primo à Græcis conspicitur grauis est quæ in antepenultima acutum habet προπαροξύτονα, eademque βαρύτονα vt in exemplis.

ὀξύτονα θεός παροξύτονα vel βαρύτονα φίλος, προπαροξύτονα quæ & βαρύτονα πάμφιλος περισπωμένη μουσῶν προπερισπωμένη μοῦσα.

2 Omnes dictiones Græcę sunt ex aliquo horũ quinque generum nulla enim vt nec apud Latinos accẽtu vel flexo vel acuto vacat, verùm quę grauem acentũ in fine habent ex orationis contextu ipsũ acquirunt, nam oxytona dictio & præpositio accentus capax nisi per se ponatur aut in fine orationis grauem accentum in vltima suscipit amisso acuto accentu, nam circunflexus non admittitur velut in exemplo τὸυς περὶ τὸν ἄρχοντα cum legenti seorsum scriberemus τοῦς. πέρι. τόν. ἄρχοντα. seorsum autem vt dixi legentem cum vel in fine orationis collocantur vel pro exemplo vt in λεξικῷ. Grauantur & in Latinarum contextu dixi autem dictiones ὀξύτονας nam non omnes partes orationis transeunt in βαρύτονα nec προπαροξύτονα nec flexa seu in vltima seu penultima nec etiam pene acuta quamuis propositiones grauitonas aliqui asserant, si autem non per consequentiam legatur sed carptim proprium retinent accentum quæ vltimo proferuntur dictiones, vt apparet in his duobus carminibus Ναυηγοῦ τάφος εἰμί, ὁ δ' ἀντίον ἐστὶ γεωργοῦ & ναυηγοῦ τάφος εἰμὶ ακηλέος, οἱ δ' ἀνάγονται, nam in primo

primo legis εἰμί prompta diſtinctione in ſecundo εἰμὶ per conſequentiam Διοκλέος.

3 Circunflexus tonus nunquam cadit ſuper breuem natura etiam ſi longa ſit poſitione nec ſuper longam ante longam, vnde ſequitur vt cum longa fuerit vltima nunquam poſſit eſſe dictio πεπαιδευμένη nam ſecus caderet flexus ſuper breuem aut longam ante longam, vnde cum dicamus ἡ μοῦσα, dicimus τῆς μούσης quia ſecunda ſyllaba longa eſt Porro diximus αι, & οι, ſequente vocali in alia dictione cum vltimæ ſyllabæ fuerint pro breuibus haberi.

4 Vbi ſit ſyneresis ex acuto & graui in vltima vel penultima circunflectitur vt μονογενῆ pro μονογενέα nam ε acuitur ſuccedente α graui vt dictum eſt, ex comuni regula igitur η in quem contrahitur εα, erit circunflexum ſic βοῶ à βοάω.

5 Omnis penultima longa natura ante breuem ſi in eam cadat tonus circunflectitur vt βραχεῖα.

6 Diphtongus in vltima cum υ ſi habet tonum circunflectitur præter ἰδού & ἰού.

7 Genitiui & datiui oxitonorum primarum trium declinationum in ſingulari & plurali circunflectuntur.

8 Verba trium Coniugationum circunflexorum & paſſiuorum plerumque circum flectuntur vbi contrahuntur item futurum verborum quintæ coniugationis.

9 Aduerbia quæ deſcendunt à genitiuis oxytonorum nominatiuorum inflectuntur ſi genitiui inflectantur vt αἰχμῶς ab αἰχμῶν.

10 Acutus ponitur aliquando ſuper vltimam breuem vt ἀγαθός, vel ſuper penultimam breuem breui ſequente vt λόγος, vel ſuper penultimam breuem longa ſequente vt ἔρως, vel ſuper penultimam longam ſequente longa vt ἥρως, vel ſuper antepenultimam vltima exeunte breui vt ἥρωος, nam cum vltima longa eſt nec antepenultima poteſt habere tonum nec penultima circunflecti, quoniam ex vtroque accidit vt nimis vox ipſa acuta à fine dictionis diſtet fiatque δύσφθεγκτον.

11 Nomina in μος, σης, τηρ, το barbaraque plerumque ſunt oxytona item maſculina in ευς, communiter non æolice & feminina in ας declinationis quintæ præter τάρας & ἀκράγας quæ ciuitatum ſunt nomina oxytona ſunt.

12 Super quam ſyllabam eſt tonus in nominatiuo ſuper eandem cadit, in reliquis caſibus præterquam in monoſyllabis excreſcentibus in quibus in genitiuo & datiuo tam ſingulari quam plurali ſuper excreſcentem ponitur ſyllabam vt πάς παντός παντὶ πάντα πάντες & πάντων πασί. Omnis rectus caſus ſi tonum habeat ſemper acutum habet nunquam circunflexum.

13 Nomina fœminina in της παροξύτονα, ſunt ſi ſint ſuperdiſtyllaba preter hæc quatuor ἁδροτής βραδυτής δηιοτής ταχυτής.

14 Comparatiua neutra in plurali numero ſunt προπαροξύτονα ad differentiam nominatiui ſingularis ſuorum fœmininorum vt τά σοφωτέρα & ἡ σοφωτέρα.

15 Omnis propoſitio eſt oxytona præter ἐν, εἰς, ἐξ quæ tono carent verum in contextu orationis vt dictum eſt ſempet grauantur, verùm apud oratores περὶ in fine peneacuitur vt τῆς περὶ & τοῦτον πέρι & apud poëtas μετὰ & κατὰ vt ἐμοῦ μέτα & παρνασὸν κάτα pene acuuntur.

16 Quamuis communiter non ante peneacuatur dictio cuius vltima ſyllaba eſt longa attice tamen nihil prohibet vt μενέλεως.

17 Cum vltimæ duæ longæ ſyllabæ, plerumque peneacuitur dictio vt ἥρως niſi ſit vltima circunflexa conſideramus autem ſyllabas longas natura non ponente quia quæ natura longa eſt diuidi poteſt vt ἔρως ἔρος, antiquitus ſcribebatur diuiſo ω in οο & πηλείδης in πηλεΐδης & ideo cum inueneris diuiſionis ſignum nota acuti accentus eſt ſuper litteram ſeparatam vt ἀΐδω.

CAPVT VII.

De Encliticis.

1 ENclitica dictio eſt quæ grauem præcedentem dictionem ex contextu orationis ſeu quia ante peneacuta fuerit, oxytonam reddit, ipſa proprium amittente tonum, & ſi plures ſimul encliticę fuerint ſynencliticam faciunt ſunt autem encliticę omnes monoſyllabæ diſſyllabæue.

2 Igitur in habentibus penultimam circunflexam vel antepenultimam acutam ſuccedens enclitica acuit vltimam vt ἀρκεσίλαός τε σκώλόντε. Idem in παροξύτονις trochæis vt φύλλάτε.

3 In habentibus verò vltimam acutam aut circunflexam cum nihil addere poſſit ipſa ſolum amittit proprium tonum vt φῶς τo καλός τε.

4 Si vero penultima acuta non in trochæo fuerit amittet tonum ſuum enclitica nec immutabit vt ἄναξ τε. Excipiuntur dictiones à σφ inchoantes vbi tonus remittitur, σφέλάσε.

5 Ex omnibus partibus orationis ſunt encliticę præterquā ex præpoſitionibus articulis & aduerbiis. Nam τις & obliqui eius vt τινος τινι & equiualentes vt τοῦ & τεῦ encliticæ ſunt τίς interrogatiua ſemper acuitur etiam in orationis contextu quia ſuſpendit ſpiritum ſuo ſignificato. Ex verbis φημὶ φησὶ εἰμὶ & quæ ab eis declinantur vt ἐστὶ & pro aduerbiis που, ποτε, ποθι, ποθεν, πη, πω, πως, cum indefinitè proferuntur & pro coniunctionibus γε, γὰρ, νυ, νυν, που, περ, θην, & ρα impletiue item copulatiue με μὲν τε. Item ex Pronominibus μευ, μου, μοι, τοι, με, μιν, σφιν, σφε, σφωε, & alia quæ non ſemper ſunt enclitica ſed aliquando, & ſunt σευ, σεο, σου, σοι σε ἑυ, οἱ, ἑθεν, σφι, σφω, σφισι, σφεας. Encliticæ ſunt cum non referuntur ad aliam perſonam, aut ex ſuperfluo adiiciuntur. Similiter &

pronomina tertiæ personæ cum vim suam tantum referunt cuiusuis sint numeri enclitica sunt vnde σφω tertiæ personæ est, est encliticum: secundæ autem non, cum igitur locum significauerint vel alteri personę fuerint adiecta non sunt enclitica. Sed nec nouem. Prima sunt semper enclitica cum enim iunguntur propositioni aut disiunctiue coniunctioni vel cum ἕνεκα tonum seruant χτμέ nec est idem inclinatum cum enclitico nam inclinatum mutat suum tonum ex acuto in grauem vt ἀδελφὸς ἀδελφὸν φιλεῖ encliticum autem subditur ei cui inclinat tonum & aliquando suum amittit.

6 Ἐςι cum orationem incipit vel subiicitur negationi vel οὐ, vel ὡς vel εἰ vel ἀλλὰ vel τοῦτο accentum in prima habet acutum si subiicitur oxytonæ vel circunflexæ in vltima amittit tonum si antepeneacutæ vel circunflexæ, in penultima reiicit tonum in vltimam præcedentis nisi in circunflexa penultima vltima longa fuerit tunc enim in vltimam ἐςι reiiciet vt κηρυξεςί, idem accidit cum paroxytone subiungitur vt φύλλα ἐςίν idem in condeclineis.

7 Forsan πάρεργα fuerit adiicere quonam pacto dictiones Græcæ quæ ad Latinos transeunt & Latinæ vt Aristoteles, & Græcæ poterunt pronuntiari vt Aristoteles ex regulis datis.

8 Mutant vero significata ex accentu vt ἄγνος planta ἀγνὸς inscium, ex spiritu vt ἁγνὸς purus vel agnus sic ex longitudine.

De Apostrophe.

Apostrophus est cum vocalis anterior finalis dictionis sequente vocali alia alteram inchoante dictione eliditur sunt: autem quæ elidi possunt ε & ο semper & ι & α cum breues sunt eliduntur autem scriptura quod apud Latinos in vsu non est & voce quòd etiam apud Latinos non fit nisi in carminibus exemplo τοῦτ' ἐμόν pro τοῦτο ἐμόν & ἐπὶ ἡμῖν vertitnr in ἐφ' ἡμῖν abiicitur & diphtongus si breuis sit vt βούλομαι ἐγὼ fit βούλομ' ἐγὼ seruatur autem tonus in vtraque dictione nisi sit in elisa syllaba sic enim eliditur.

De ὑφέν.

Est hæc coniunctio duarum dictionum per virgulam natura seiunctarum vt ὅπως ἄν quod est quomodo ergo, & auget emphasim significati & eliditur accentus primæ vtimur & ea in compositis nominibus vt φιλόσοφος, & eliditur accentus secundæ vocis.

De Subdistinctione.

Fit cum diuidimus accuata virgula quæ cohærent vt ὅ,τι, nam aliud significat à ὅτι quod est tunc eadem virgula: diuidimus sententias quæ tunc sibi coherent. Sed plenæ sententiæ puncto vt apud Latinos, interrogatio autem sic disterminatur; contra cum apud Latinos?

CAPVT VIII.

De Dictionibus & Primo de dialectis.

Dialecti Principales seu linguarum diuersitates quinque sunt κοινή seu communis in qua ex poëtis Pindarus & ex oratoribus Xenophon scripserunt.

Ἀτθὶς seu attica in qua Aristophanes ex poëtis & Demosthenes ex oratoribus scripsit.

Ἰὰς quæ & Ionica omnium antiquissima in qua Homerus ex poëtis & Hippocrates soluta oratione scripsere.

Αἰολὶς quæ & æolica in qua Alcæ & Sapho ex poëtis ex oratoribus neminem scripsisse scio ab hac Latina magnam originis partem traxit ad modos eius ea quæ in Latio mixta etat traducta.

Δωρὶς quæ & dorica in qua Theocritus inter poëtas & leges Lacedæmoniorum in Demosthene conscriptæ & liber qui Timeus dicitur cuius initium est τίμαιος ὁ λοκρός, τάδε ἔφα.

Præter has aliæ Asiatica Bœotica in qua Plutarchus scripsit Sicula in qua Diodorus Historicus Tarentina, Rhegina Cretensis, Macedonica, Chalcidica, Tessala, Argiua. Sed hæ minus illis quinque celebratæ illustrissima omnium attica inde communis & Ionica ob antiquitatem.

De Dictionibus.

Dictio est pars minima orationis significatiua, eius autem octo sunt genera tam apud Græcos quam apud Latinos scilicet ὄνομα, ἀντονυμία, ἄρθρον, ῥῆμα, μετοχή, ἐπίῤῥημα, πρόθεσις, σύνδεσμος, quæ apud Latinos eodem ordine. Nomen Pronomen Articulus verbum participium aduerbium

ὄνομα οἷον τιμή	Nomen vt Honor
Ἀντονυμία οἷον ἐγώ	Pronomen vt Ego
Ἄρθρον οἷον ὁ	Articulus vt Hic
Ῥῆμα οἷον ἐράω	verbum vt Amo
Μετοχὴ οἷον ἐράων	Participium vt amās
Ἐπίῤῥημα οἷον ὀρθῶς	aduerbium vt recte
Πρόθησις οἷον ἐξ	Propositio vt Ex
Σύνδεσμος οἷον καὶ	coniunctio vt Et

Præpositio coniunctio. Exempla à latere patent igitur manifestum est quod cum totidem sint apud Græcos quot apud Latinos orationis partes, ipsi articulum habent qui apud nos sub pronomine comprenditur, at nos habemus interiectionem quæ apud illos sub aduerbio continetur nam παπαί, quod apud nos Papæ: interiectio est, apud illos aduerbium est: vt autem intelligas vere solum sex Partes orationis

tionis apud omnes sunt. Nam aut significatur res & tunc eam nomine significamus vt homo. Vel operatio & tunc verbo significauimus vt amo : vel vtrumque simul & tunc significamus eam participio vt amans : idest homo qui amat, vel significamus modum rei vt in monte, ad lacum, & tunc est propositio, vel modum operationis & tunc est aduerbium vt ardenter amo, vel partes orationis & sensus iungimus & tunc coniunctione opus est vt ego & tu & ego vel tu. Ideo bene dixit Spontinus bene fecisse Græcos qui sub aduerbio interiectionem comprenderunt, est enim & hei quasi dicas quam vehementer doleo, verum antiqui pronomen à nomine seiunxerunt Primo causa occultandi vel ignorantiæ vt cum dico ille occidit Cæsarem & nolo vt tertius intelligat : vel eius nomen ignoro, qui occiderit : secundo causa emphasis vt tu deliquisti : maius est quam si dicam Baptista deliquit : tertio ratione declarationis personarum vt ego scribo aliud est quam si dicant Hieronimus scribit : quarto ratione personarum verborum quæ cum sint tres & omnia nomina sint tertiæ personæ superfluæ fuissent duæ primæ personæ in omni verbo. His principaliter causis pronomen à nomine veteres seiunxerunt : quæ ratio communis est etiam Græcæ linguæ & pluribus aliis, sic ex significato orationis partem deprehendere poteris, caue tamen ne verbalia nomina pro participiis sumas. Articulos autem à cæteris partibus seiunxerunt quòd initio antequam sermonem conderent illis pro nominibus vterentur vt cum vellent designare quenquam manu dicebant ὁ ἐστι hic est ὃν ἐστι huius est, inde fit vt articuli omnes aspirarentur qui à vocali inciperent distinguebant autem omnia masculino fœmino & neutro inde inuentis nominibus duo consequuta sunt vt & promptè vsum articulos nominibus adiungerent non enim prætermittere poterant designandi signum nec sufficiebat dicere Ἄνθρωπος nisi dicerent ὁ ante, manetque ea consuetudo ob id, vt nominibus articulos adiungant alterum vt articulum aliam orationis partem sumant à nomine vnde Latini qui linguam non condiderunt sed acceperunt, superfluum vtrumque diudicauere articulosque adiunxere pronominibus nec nominibus Præposuere, at articulos nomina facere quod communia essent (vt nec Latinis) Græcis non licuit, nec Inter pronomina eos referre poterant quod posterius pronomina nominibus inuenta sint iam quasi perfecta lingua, vnde nec pronominibus articulos iungunt cum iam demonstrandi per articulos eo tempore vsus refrixisset, post hæc etiam à Cadmo xvj. in Græciam allatis libris & diuidere dictiones & scribere didicerunt.

CAPVT IX.

De Differentia Græci ac Latini Sermonis.

HAbent autem quam plurima à nostro vsu differentia Græci atque inter præcipua ac frequentissima hæc tres numeros tam in verbis quam nominibus singularem & pluralem communes Latinis & dualem cum de duobus loquuntur, seorsum quod ab initio propter hominum raritatem maximè in vsu esset dualis articulus Latini vt nunc superfluum abiecere, carent ablatiuo casu Græci, & in verbis habent duo tempora indefinita ac vnum futurum & Paulo post futurum vltra ea quæ nos habemus tempora vt in vno modo octo tempora habere possint, nam vbi adest Μετ᾽ ὀλίγον μέλλων vt in passiuis aliqua alia tempora desiderantur vt numerum octonarium numquam excedere possint, vtuntur etiam infinitiuo Pro Imperatiuo, carentque in imperatiuis & subiunctiuis futuro, vt per præteritum perfectum & indefinita violenter exprimant futurum. Carent etiam supinis & gerundiis, & diuersa constructione significatum euariant vt μετὰ τῆς ἡμέρας cum die μετὰ τὴν ἡμέραν post diem. Quòd apud Græcos est frequentissimum sic apud Latinos rarum, vt consulo te consulo tibi. Habent & fœlicitatem maximam in iungendis vocibus vt nihil frequentius aut melius possit excogitari, euenit autem hoc illis quod elidant consonantes vocalesque tanta facilitate vt nihil non audeant Latini vix in carmine nec semper vocales & m aliquando elidunt, illi passim construunt & pluralia neutra cum verbo numeri singularis attici vt παίζει τὰ παιδία.

De Dictionum passionibus.

Congruum igitur fuerit quas Græci πάθη vocant dictionum ascribere vt post differentiam literarum ac syllabarum tum etiam Partium orationis videamus etiam quantum in his differant, sunt autem in genere quinque μετάθεσις, μετάληψις, τμῆσις, πλεονασμός, ἔνδεια, sed harum duarum vltimarum species nouem sunt singulę singulis contrariæ de quibus dicendum erit.

De Transpositione.

Fit mutato ordine literarum vt κραδία pro καρδία.

De Transumptione.

Fit immutata littera vt ἠπεδανός pro ἀπεδανός.

De Sectione.

Fit diuisa dictione vna in duas ἀκρόπολις ἄκρα πόλις.

De

De Additione & defectu.

Fit additio addita ab initio litera vt ἄσαχυς pro στάχυς diminutio contra αἶα pro γαῖα ſed hæc eſt eſt ionum.

De Geminatione & arſi.

Geminantur dictionibus ſyllabæ in initio vel in ſecunda conſimili addita vt λελάχωσιν pro λάχωσιν & ἐτήτυμον pro ἔτυμον arſis contra abiicit vt ϐλῆσθαι pro βεϐλῆσθαι.

De productione & Syſtole.

Productio fit cum correpta communis vocalis producitur vel breuis tranſit in longam vt κᾱλός, pro κᾰλός, vel κώρη, pro κόρη Syſtole contra cum producta bitemporea producitur vel longa vocalis tranſit in breuẽ vt φυσίζοος pro φυσιζωος, ξερὸν pro ξηρὸν.

De Epectaſi & ſincope.

Addita ſyllaba in medio nec varians accentum facit epectaſim ἐυτύχεον pro ἐυτύχον πολεμήϊα pro πολέμια vbi nota quod accentu cadente non ſuper dieresim indicat vocalem eam additam eſſe vt in ſecundo exemplo patet, ſincope autem fit abiecta ſyllaba vt δάσκιον pro δασύσκιον.

De Diareſi & ſynalæphe.

Diæreſis eſt cum ſyllaba in duo diuiditur vel reſoluitur & eſt paſſio ionum & Teſſalorum, vt πάϊς pro παῖς & βέλεος pro βέλυς ſed ſynalęphe fit ſeptem modis infra poſitis in quibus omnibus duæ ſyllabæ in vnum coeunt abiecto tono exempla habens in

> ἐπέμε pro ἐπὶ ἐμέ τἀμὰ pro τὰ ἐμὰ Νηρῇδες pro νηρηΐδες κἀγὼ pro καὶ ἐγώ Ἐμοιποδύνει pro Ἐμοὶ ὑπωδύνι ὡ πόλος pro ὁ αἰπόλος ἐν τἀθιοπίᾳ pro ἐν τῇ αἰθιοπίᾳ.

> Ptimus per eliſionem ſecundus per craſim, Tertius per ſynereſim, Quartus per eliſionem & craſim, Quintus per eliſionem & ſynereſim, Sextus per craſim & ſynereſim, Septimus per eliſionem craſim & ſynereſim.

directo modorum poſita in prima eliditur vocalis prioris vocis, in ſecunda ſequentis in tertia vocalis media in vna dictione, in cæteris compoſitio eſt manifeſta vt de parentheſi & ellipſi, in parentheſi additur vocalis in medio non faciens ſyllabam & eſt paſſio ionum vt κεινὴ pro κενή in ellipſi abiicitur γεραὸν pro γεραιόν.

De Diplaſiaſmo & parellipſi.

Diplaſiaſmus vero fit addita conſimili conſonante vt ὅττι pro ὅτι abiecta vero ex duabus conſimilibus conſonantibus quæ duplicari deberent vna fit παρέλλειψις vt κάλιον pro κάλλιον.

De Paremptoſi & ecthlipſi.

Cum vero conſonans in eadem ſyllaba cum priore in medio additur fit παρέμπτωσις vt πτόλεμος pro πόλεμος cum vero abiicitur conſonans in medio fit ecthlipſis, vt σκῆπτον pro σκῆπτρον.

De Proſchematiſmo & apocope.

Proſchematiſmus eſt cum ſyllaba in fine additur & eſt in vſu omnibus linguis communi dumtaxat excepta vt προσώπατα pro πρόσωπα, & ἐγὼν pro ἐγώ. In apocope contra δῶ pro δῶμα.

De literarum tranſitu ac dictionum ad Latinos.

A mutatur in a. e. i. o. u. exempla pro κάλαθος calathus pro τάλαντον talentum pro κάνατρον caniſtrum pro μάρμαρον marmor pro ἡρακλῆς Hercules mutato loco κ.

Sic B in b frequentiſſime aliquando in p vel ph.

At Γ in g niſi vbi pronunciatur per ν vt ante γ. κ. ξ. χ. tunc enim conuertitur in n.

Δ in d communiter aliquando in b vel l. E in e breue. Z in z noſtrum, interdum in ſſ.

H in e longum interdum in a longum & in æ. Θ in th interdum in t vel in d. I in i longum vel breue.

K in c interdum in p vel g. Λ in l. M in m. N in n. Ξ in x. O in o breue, & in fine dictionis in v maximè, tum etiam alibi aliquando, vertitur & in e aliquando non frequenter tamen.

Π in p interdum in ph rariſſimè in b, πύξος buxus. P in r cum aſpiratione ſi habuerit vt in initio.

Σ in ſ interdum in x vel z cum dotes eas litteras pro σ pronuntient. T in t interdum in ſ cum t præceſſerit ος, vt oſſa pro ὀστᾶ. Y in y & interdum etiam in u. Φ in ph interdum etiam in f vel in p vel in b. X in ch. Ψ in pſ interdum in bſ. Ω in o longum.

Aſpiratio quæ vocalibus præponitur in aſpirationem apud nos tranſit. Interdum verò maximè ſi ſuper ε fuerit, commutatur in s vel in u conſonantem, exempla ἕξ, ſex ἑσπέρα veſpera.

Diphtongi ιυ. ωυ. ῃ. ad nos ſolutis literis tranſeunt, commutatis tamen aliquando vt dictum eſt. Sed αι in æ & οι in æ item ει in i longum αυ in au & ευ in eu. At ου in v longum tranſeunt fere ſemper. Sed ᾳ ῃ & ῳ in ſuas literas a e vel i & o longas tamen, pro quo animaduertendum, quod vt Aldus teſtatur, antiqui punctum non ſubſcribebant impropris diphtongis, ſi vocalis eſſent, in fine dictionis, ſed apponebant

nebant ι, minus tamen quam solet, & virgulæ instar, vt pro τῷ αἰτείᾳ scriberet τῶ αιτειαι, quod & nos etiam nunc in grandioribus literis obseruamus, non enim τῷ sed τωι scribimus.

CAPVT X.

De diuisione partium orationis.

PArtium orationis quinque sunt quæ variantur, ἄρθρον, ὄνομα, ἀντωνυμία, ῥῆμα, μετοχή, & tres quæ non variantur πρόθεσις, ἐπίῤῥημα, σύνδεσμος. Eædem apud Latinos cum articulus sub nomine contineatur, quatuor tantum variabuntur, cumque aduerbium in interiectionem distrahatur, quatuor erunt etiam inuariabiles. Porro orationis caput verbum est, quod regit nomina cum pronominibus, reguntur propositiones aliquando, & aduerbia casus requirunt vt etiam apud Latinos, vt sum Romæ, sum in Roma, procul vrbem vel ab vrbe, & magis candidus: monstruosum tamen apud Latinos aduerbium iunctum nomini, non tam apud Græcos, vt φεῦ τοῦ μεγέθους, καὶ πόῤῥω ἡμῶν οἰκεῖ, καὶ πάνυ τίμιος ἔξω τῆς χώρας. Hoc autem maximè est, quia & Interiectio & Propositionum plures quæ casus regunt apud Græcos, aduerbia sunt, vt hei mihi & extra regionem, nam ἐκτὸς τῆς χώρας & οἴμοι ἐμοῦ per aduerbia exprimunt, vel non possunt exprimere, sed habent quasi ἀλλ terrendi ac miserendi. Omnia autem verba, vt nobis Latinis, nominatiuum ante se regunt casum agendi vel patiendi, præter Impersonalia, quæ diuersis iunguntur casibus, post se autem diuersos & actiuorum passiuorum, deponentium, neutrorum ac mediorum, seu communium species habent sex, datiuo plerumque pro nostro ablatiuo vtentes.

Modus discendi.

Nec quisquam arbitretur hæc sufficere, quæ nos tradimus, sed nec omnino exceptione carere. Generales enim hic modos ac regulas tradimus; distinctius postmodum apud Theodorum, Constantinum, Vrbanúmque videbis, nam nos Oecolampadinum imitati, antequam videremus paucula, etiam ex ipso adiecimus. Inde Theodoro denuo diligenter insistas, traductionésque sensim fabularum Æsopicarum, Noui Testamenti etiam perlege. Luciani dein, post Platonis, inde Isocratis, ad epistolas etiam ac vitas Diogenis sine cortice peruenire poteris. Inde Homerum, Euripidem, post Demosthenis & Æschinis orationes Pindarumque: multum verò legere, ac Latinas dimittere literas, optimè ac facillimè pronuntiare, diuersis incumbere auctoribus, Socium laboris & græci sermonis habere, cunctis mentem adhibere, aliqua vertere, citò discendi optima sunt auxilia.

CAPVT XI.

De Articulis.

ARticuli Præpositiui, idest quæ nominibus non solum in declinatione, sed in constructione præponuntur, tres sunt, ὁ, ἡ, τό: declinantur autem vt infra.

Articuli masculini ὁ τοῦ τῷ τόν, τὼ τοῖν, οἱ τῶν τοῖς τούς.

Articuli fœminini ἡ τῆς τῇ τήν, τὰ ταῖν, αἱ τῶν ταῖς τάς.

Articuli Neutri τό τοῦ τῷ τό, τὼ τοῖν, τὰ τῶν τοῖς τά.

Omnes Genitiui & Datiui circumflectuntur. Genitiuus pluralibus omnibus est vnus. Datiuus etiam singularis & Nominatiuus Dualis & Genitiuus Pluralis habent ω longum in neutro & masculino, sed singularis habet circumflexum: Dualis acutum, Pluralis addito ν consonante.

Postpositiua eadem & numero & declinatione præpositiuis sunt & genere, solum ablata consonante Priore articuli, si quam habent, excepto Nominatiuo singulari masculini, in quo ὅς vel ὁ vt vides.

Articuli masculini ὃ vel ὃς οὗ ᾧ ὅν, ὥ οἷν, οἳ ὧν οἷς οὕς.

Articuli fœminini ἣ ἧς ᾗ ἥν, ἃ αἷν, αἳ ὧν αἷς ἅς.

Articuli neutri ὃ οὗ ᾧ ὅ, ὥ οἷν, ἃ ὧν οἷς ἅ.

Porro postpositiui grauantur qui non circumflectuntur, Præpositiui igitur hic hæc hoc, Postpositiui qui quæ quod.

CAPVT XII.

De Pronominibus.

HÆc sunt XVII. Tria Primitiua, octo Possessiua, duo Demonstratiua, Vnum relatiuum. Composita tria: accidunt eis genus, numerus, persona, & casus, eadem quæ & Articulo, præter personam qua caret articulus. Primitiua personæ primæ elidunt primam vocalem si fiant enclitica, præterquam in recto ἤκουσάς με, ἐδοκάσμοι, εὔφρανάς με. Primitiuorum variatio.

Ἐγώ ἐμοῦ ἐμοί ἐμέ, Νώ Νῷν, ἡμεῖς ἡμῶν ἡμῖν ἡμᾶς, Ego, mei.

Σύ σοῦ σοί σέ, σφώ σφῷν, ὑμεῖς ὑμῶν ὑμῖν ὑμᾶς, Tu, tui.

Ὅσ οὗ οἷ ἕ, σφὲ σφῖν, σφῇ σφῶν σφίσι σφᾶς, Sui, sibi.

Possessiuorum numerus & Declinatio.

Ἐμός, σός, ἑός νωΐτερος, σφωΐτερος, ἡμέτερος, ὑμέτερος, σφετερος.

Meus, tuus, suus, noster, vester, noster, vester, suus.

Trigenerica omnia sunt, vt ἐμός ἐμὴ ἐμόν, σὺς σὴ σόν, & masculina cum neutris per tertiam declinationem, fœminina per secundam declinantur, hoc autem quam primum videbitur.

De Demonstratiuis.

Hæc sunt οὗτος & ἐκεῖνος ideſt hic & ille, declinantur autem trigenericè ſic.

Οὗτος, τούτου, τούτῳ, τοῦτον, ὦ οὗτος. τούτω, τούτοιν, ὦ τούτω. οὗτοι, τούτων, τούτοις, τούτους, ὦ οὗτοι.

Αὕτη, ταύτης, ταύτῃ, ταύτην, ὦ αὕτη. ταύτα, ταύταιν, ὦ ταύτα. αὗται, τούτων, ταύταις, ταύτας, ὦ αὗται.

Τοῦτο τούτου τούτῳ τοῦτο ὦ τοῦτο. τούτω, τούτοιν, ὦ τούτω. ταῦτα τούτων τούτοις ταῦτα ὦ ταῦτα.

Idem de ἐκεῖνος, ſed non aſſumit conſonantes, ἐκεῖνος ἐκείνου, ἐκείνη ἐκείνης, ἐκεῖνο ἐκείνου.

De relatiuo.

Αὐτός qui & ipſe trigenerice neutro & maſculino tertia declinatione, fæminino genere ſecunda variatur.

De compoſitis.

Ἐμαυτοῦ, σαυτοῦ, ἑαυτοῦ, Ideſt mei ipſius, tui ipſius, ſui ipſius. Hæ trium ſunt generum, Primitiuis ſimiles, tres habentes perſonas, carent ſingulari nominatiuo, & duobus reliquis numeris in omni genere in prima ac ſecunda perſona, variantur verò vt reliqua maſculinum cum neutro tertia declinatione, fæmininum ſecunda, verùm tertia perſona ſic in plurali coniunctim vel diuiſim. Ἑαυτῶν, καὶ σφῶν αὐτῶν. ἑαυτοῖς, καὶ σφίσιν αὐτοῖς. ἑαυτοὺς καὶ σφᾶς αὐτούς.

CAPVT XIII.

De Nomine.

Nomini accidunt ſex: κλίσις, γένος, εἶδος, σχῆμα, ἀριθμός, πτῶσις, hæc etiam latinis ſatis patent, verùm illorum declinationes ſunt XI. quatuor eorum quæ in genitiuo non excreſcunt, vocanturque ἰσοσυλλάβα, vna excreſcentium, vocatúrque περιττοσυλλάβα: contractorum Quinque. & vna ὀλιγοσάθων.

De Pariſyllabis.

1 Prima eſt maſculinorum & communium in ας & ης, quorum terminationes hæ ſunt per caſus. ας, ου, α, αν, α vel ας atticè. α, αιν, α. αι, ων, αις, ας, αι. ης, ου, η, ην, η vel ης atticè. α, αιν, α. αι, ων, αις, ας, αι.

2 Secunda fæmininorum in α & η quorum terminationes per caſus ſunt hoc modo. Si nominatiuus eſt per η η, ης, η, ην, η. α, αιν, α. αι, ων. αις, ας, αι. Si per α purum, vel in δα vel θα vel ρα. α, ας, α, αν, α. α, αιν, α. αι, ων, αις, ας, αι. Si per aliud α, à dictis α, ης, η, αν, α. α, αιν, α. αι, ων, αις, ας, αι.

3 Tertia eſt maſculinorum fæmininorum communium & permiſcuorum in ος. & neutrorum in ον hoc modo. ος, ου, ῳ, ον, ε vel ος atticè. ω, οιν, ω. οι, ων, οις, ους, οι. ον, ου, ω ον. ω, οιν, ω. α, ων, οις, α, α. Manifeſtum eſt quod in hac declinatione ex toto neutra neutrum ſequuntur articulum, cætera omnia maſculinum.

4 Quarta eſt maſculinorum fæmininorum & communium ac permiſcuorum in ως, atticè, & neutrorum in ων. ως, ω, ῳ, ων, ως. ω, ῳν, ω. ῳ, ων, ως, ως, ῳ. ων, ω, ῳ, ων, ων. ω, ῳν, ω. ω, ων, ως, ω, ω.

Manifeſtum eſt quod ω vbique ſeruat in omni caſu, & à tertia differt in terminationibus tantum ο breuis & ω longi: nam vtraque habet ν in neutro & σ in aliis generibus, omniaque complectitur genera. Commune eſt autem omnibus declinationibus pariſyllaborum, & Impariſyllaborum, & contractorum, vt genitiuus pluralis ſit in ῶν, & in neutris Nominatiuus, Accuſatiuus & Vocatiuus ſint ſemper inter ſe ſimiles. Animaduertendum etiam quod dualis ſemper habet acuſatiuum cum nominatiuo, & datiuum cum genitiuo; ideo habet tantum tres caſus cum reliqui numeri habeant quinque. In omni etiam declinatione varietas, quæ accidit ex prima terminatione Nominatiui, non procedit ad reliquos numeros, ſcilicet dualem & pluralem, niſi comparetur neutrum ad aliud genus, velut τὸ ξύλον & ὁ λόγος, quamuis ambo ſint tertiæ declinationis: aliter tamen in plurali variantur propter generis diuerſitatem: in duali tamen nunquam: in ſingulari verò variantur, etſi nullum illorum neutrum fuerit, cum habuerint diuerſas terminationes, vt τιμή & μοῦσα in ſecunda declinatione, & in quinta periptoſyllaborum ας contractis paſſim.

De periptoſyllabis.

Quinta declinatio eſt excreſcentium vna ſyllaba in omni numero, & terminationes nominatiuorum ſunt XLV, & ideo ponam terminationes reliquorum dimittendo vocatiuum ſingularem. ος ι α vel ν. ε οιν ε. ες ων, σι, ας, ες. Omnia genera in hac inueniuntur declinatione, terminationes verò in ν. ξ. ρ. σ. ψ ſuper α. η. ι. υ. ω. & per apocopen etiam ο. Eſt autem differentia in accuſatiuo ſingulari, cum terminetur quandoque in ν retenta ſua vocali vt βότρυς βότρυν, & in datiuo plurali ξ & ψ retinentur ante ι, non mutata in σ vt κύκλωψ κύκλωψι, κήρυξ κήρυξι. Item ſi ντ ante conſonantem fuerit, in nominatiuo fiet datiuus pluralis per ουσι diphtongum, vt λέγων λέγουσι, & quæ habent ευς vel ους cum ει vel οι in genitiuo ſingulari, quamuis vertant in diphtongum: de reliquo ſeruant regulam vt βοῦς βοὶ βουσί. Item quæ in ηρ deſinunt, à nominatiuo ſingulari datiuum formant pluralem in ρασι vel δρασι, vt μήτηρ μητράσι, ἀνήρ ἀνδράσι.

CAPVT XIV.

De varietatibus genitiuorum ſingularium, & primò maſculinorum.

AN. ιν. υν per additionem ος: ην adiectiua duorum generum & poliſyllaba quæ

quæ in μην mutant ην in ενος, præter δαμήν, reliqua addunt ος præter ἄδην ἄζην αυχην quæ in ενος : ων βαρύτονα Deriuatiua ωνος, verbalia vel generis communis in ονος. Quę habent fæminina in αινα, vertunt in οντος circumflexa per ωντος, præter ποσειδῶν ποσειδῶνος & ταῶν ταῶνος. Oxytona si in δων vertunt in ονος, , præter σιδών σιδῶνος, cætera addunt ος.

2 Αξ ιξ mutant ξ in κος, sed ἄναξ assumit τ vt fiat ανακτος, vel mutant in χος: sed quæ à verbis in ζω vertunt in γος, ηξ βαρύτονα per χ, oxytona per γ, mutato ξ; υξ in κος vel γος, ωξ in κος vt ϖλῶξ ϖλωκὸς præter ῥώξ ρωγός. Αρ. υρ. ειρ per additionem ος, τηρ seruunt τηρος præter ἀστερος ἀνέρος vel ἀνδρὸς, πατερὸς vel πατρὸς, cætera in ηρ faciunt per ερος præter σπινθῆρος & ἴβηρος, ωρ mutat in ορος. Excipe nomina Romanarum dignitatum & grauitona habentia λ ante ω, & quæ sunt oxytona : seruant enim ωρος.

3 Quæ in ψ per π variantur exceptis quæ à τρίβω descendunt & φάψ, φλέψ, κνίψ, λίψ Item ἄραψ, κάλιψ, κέρνιψ, θαρυψ, quæ per β & κίνυψ σκίραψ κατῆλιψ quæ per φ vt κίνωφος:

4 Σ supra α mutatur in ντος, præterquam in Ionicis, vt μέλανος à μέλας & τάλανος à τάλας. Quæ in ης monosyllaba oxitona & polisyllaba oxitona à verbis deriuata seruantia vnam præteriti syllabam, vt ἀδμὴς à δέδμηται, & quæ ante αλης habent vocalem immutabilem, vt ἐπιάλις & grauitona Iambica à verbis deriuata ης mutant in ητος. Circumflexa in ης ab εις & à Latinis deriuata faciunt ηντος pro ης.

Quæ in κλῆς terminantur, & quæ in ωρης ηρης ωδης, oxytona in νης, dissyllaba in ρης, composita à nominibus in ος. Item propria à verbis vel neutris composita, & adiectiua habentia neutrum in ες vertunt, ης in εος vel in κς per crasim, ἄρης habet ἄρεος, ἄρητος, ἄρους, ις habet ιδος, si duplex consonans præierit vt ὄρνις ὄρνιθος, habet ιδος vel ιος ionicè, si penultima longa fuerit, & composita à πόλις & à μάντις & propria quæ duplicem habent ante ις consonantem. Cætera habent ιος cōmune præter τις quod habet τινός, εις monosyllaba præter participia in εος, reliqua in εντος : υς quod per tria genera variatur habet εος, quæ vnius sunt generis habent υος, & quædam εως, πελέκυς πρέσβυς πῆχυς, at quæ ὑποκοριστικὰ polisyllaba circumflexa faciunt υ, vt ὁ καμῦς τοῦ καμῦ, cætera quæ deriuantur, in δος. ους vnum habet in οντος, quod est ὄδους, & in εντος, quæ ab εις componuntur, & in οος, quæ à πους, vt ποδὸς δίποδος. Attici habent πος in genitiuo & οἰδιπόδης οἰδιπόδου, cætera habent ος purum vt νοῦς, νοὸς, αυς habet αυδος, ως in polisyllabis oxitonis, vel quorum penultima breuis est, & monosyllabis non habentibus τ. θ. δ. facit ωτος, item ἔλως. Sed oxytona monosyllaba & grauitona polisyllaba penultimam producentia in ωος. Sed monosyllaba circumflexa in ω, vt ὁ σῶς τοῦ σῶ. Quę in duas consonantes seruata immutabili per duas declinantur vt ἕλμινς ἕλμινθος, excipe ἅλς quod facit ἁλός.

Fœminina.

Ην. ιν. υο. ων addunt ος, excipe γλήν indeclinabile, & φρὴν quod habet φρενὸς, & oxytona in ων, & nomina vrbium quæ in penultima habent η cum hoc vertunt ω in ο. Veruntamen etiam λακεδαίμων habet λακεδαίμονος: αξ αιξ αυξ ηξ ιξ υξ γξ ρξ in his vbi γ præcedit, ξ vertitur in γος, σφίγξ σφιγγός, vbi alia consonans præcedit ξ conuertitur ξ in κος. Polisyllaba etiam in υξ & monosyllaba, in quibus ξ præcedit vocalis, vertunt ξ in γος, cætera in quibus vocalis ξ præcedit, vertunt in κος. Sunt extra regulam νύξ νυκτὸς vel νυκός, σίξ σιχός, βήξ βηκός, μάσιξ μάσιγος, θρίξ θριχός, θραὶξ θραικός, θρὰξ θρακὸς, δὰξ δακός: αρ & ειρ addito ος, ηρ & ωρ addito ος, sed mutato η in ε & ω in ο, ας tat σ in δος: excipe κρὰς κρατός, τάρας τάραντος, ἀγράγας ἀγράγαντος, αυς αυτος, αυς αος, νυς νος. Cætera in υς grauitona per υος, oxytona per ιδος. Excipe κῶμυς κώμυτος, κόρυς κόρυθος, ἄγλυς ἄγλυθος, item νηδὺς ὄϊζυς ἔριννυς δεὺς ὀφρυς ἠθὺς ἐτηθὺς per υος, mutata σ. In ης mutat σ in τος vel in θος, quādoque in εις rarissima, ὀπόεις ὀπόεντος, κλεὶς κλειδός, in ους mutata σ in ντος. Quæ in ως duo sunt αἰδως αἰδοος ἥως ηοος, sed per crassim vt videbitur mutantur. Quæ in ις mutant σ in δος, præter ἄγλις ἄγλιθος & quæ in νις, si breuem penultimam habeant, & fæminina à πόλις composita, & propria hæc χάρυβδις σάρδις, τράλλις, σκῆψις, ἐπίσκηψις, ξὸϊς σόϊς λμῶις, ταμιάθις ἄσλιβις, hæc enim in ιος præter ὄρνις μέρμις δέλλις, quæ in ιθος. Quæ habent ψ supra vocalem, regulam sequuntur masculinorum.

Neutra.

Hæc in vocales plerumque terminantur, & sunt terminationes α. ι. υ, & per apocopen ο. η. ω in consonantes ν. ρ. σ. Literarum nomina non declinantur. Quæ in α vel ι addunt τος, excipe γάλα γάλακτος, μέγα μέγαλου, ἔρι ηρὶ ἄλφι τρόφι non declinantur. Neutra communium nominum seruant illorum variationem, τὶς τινός, τὶ τινός. Quæ in υ si penultima est breuis addunt ος, si longa est penultima, vel nomen trium generum vertit υ in εος.

Quæ in υ terminantur, sunt adiectiua vel participia, ideo declinantur vt sua masculina. Quæ in ηρ. ιρ. ορ, ωρ sequuntur regulam addendo ος nominatiuo. Quæ in αρ si habent in penultima ω, sunt indeclinabilia, reliqua si vel longa Penultima fuerit vel polisyllaba, vertunt ρ in τος, item σέαρ & φρέαρ, reliqua in αρ addunt ος.

Quæ in ους indeclinabilia sunt vel mutantur in ωτος. Quæ in ως vel αυς mutant σ in τος, Quæ in ος mutant ος in εος. Quæ in ες habent masculina in ης, & illorum more declinantur, mutando ες in εος. Quæ in ας purum desinunt vel habent λ vel σ ante ας, vertunt σ in τος : cætera sunt indeclina

declinabilia nisi apud Iones quæ vertunt σ in ος.

De reliquis casibus.

Cæteri casus formantur vt dictum est à genitiuo mutato ος, vt in datiuo in ι, ideo supradictæ regulæ seruiunt omnibus casibus, cum non à nominatiuo formentur: accidunt tamen varietates in datiuo plurali quas diximus; & in accusatiuo & vocatiuo singulari.

De accusatiuo singulari.

Quando nominatiuus habet penultimam ancipitem, & genitiuus desinit in οσ purum, accusatiuus fit per ν, seruata vocali nominatiui, & quæ desinunt in ουσ in nominatiuo, habent vtrumque accusatiuum vel per α, vel per ν, & quæ in υσ habent nominatiuum, plerumque habent mutata vocali nominatiui accusatiuum in ν, reliqua vero habent per α.

De vocatiuo Quintæ declinationis, ex Chrysolora.

Barytona quæ in immutabilem desinunt in nominatiuo, vocatiuum formant à genitiuo abiecto ος. Quæ habent genitiuum per ντος non antecedente diphtongo abijciunt τος. Barytona quæ in ης habent nominatiuum, & sũt composita, & genitiuum per εος & per crasim in ουσ reiecto tono, mutant ος genitiui in ες in vocatiuo, & similiter ἄνηρ πάτηρ δἀηρ σώτηρ mutant ηρ in ερ longam vocalem in suam breuem. Quæ desinunt in σ antecedente ι vel υ vel diphtongo vocatiuum faciunt abiecto σ exceptis πλοῦς & ὀδλούς, nam hæc similem habent vocatiuum nominatiuo. Quæ in ω vel ως quorum genitiui per οοσ & per synere sim in ουσ contrahitur, vocatiuum habent in οι, reliqua quæ in his regulis non continentur, vocatiuum nominatiuo similem habent.

CAPVT XV.

De linguarum varietate in declinationibus.

Variantur linguæ tantum in genitiuis singularis & dualis, & datiuo & accusatiuo plurali, vt in exemplo tertiæ coniugationis. Genit. Singul. λόγου communiter λόγοιο attic. Ion. λόγω Doric. Genit. Dualis λόγοιν commun. λόγοιιν Ion. Datiu. Plural. λόγοις commun. λόγοισιν Ion. Accus. Plural. λόγους commun. λόγως & λόγος Doricè.

De contractis.

Regula generalis est, contractionem nunquam fieri nisi in quinta declinatione quæ est excrescentium genitiuorum, quando ος genitiui singularis præcesserit vocalis alia quæ breuis sit vel anceps, aliter nunquam. In prima igitur contractorum est ε in genitiuo ante ος. In secunda est ι ante ος in genitiuo. In Tertia sunt nomina tantum masculina, habentia ευς in nominatiuo. In quarta sunt tantum fæminina, quorum nominatiuus terminatur in ω vel ως. In quinta sunt neutra solum terminata in ας purum vel in ρασ. Prima in ης masc. & fæm. & in ες vel ος neutrorum vertit hoc modo casus alios à recto singulari, qui in nulla declinatione contrahitur. εο, οε, εϊ, εα, εε, εοι, εω ου, ου, ει, η ει, η ει, οι, ω, Intellige igitur & in hac & in aliis, quod vbi vltimæ syllabæ ante consonantem, vel sine ea recta declinatione reciperent superiores syllabas, loco earum recipiunt inferiorem tantum quæ in superioris directo posita est, vnde patet datiuum pluralem in nulla declinatione contrahi posse, quanquam vocalis permutari soleat.

Secunda quæ est in ις masc. & fæm. & in ι neutrorum sic contrahitur ιι, ιε, ια ι, ι, ι, Tertia habet contractionem à Prima, contractio autem quartæ talis est οο οϊ οα ου οι ῳ Quintæ verò οα, αι, αε, αοι, αα, αω. ω, α, α, ῳ, α, ω. Prima contrahitur in omni casu nisi in vocatiuo singulari & datiuo plurali.

Secunda solum in datiuo singulari & nominatiuo duali & vocatiuo, & in nominatiuo accusatiuo & vocatiuo plurali & in ijsdem casibus, tertia.

Quarta in singulari numero solum contrahitur in genitiuo datiuo & accusatiuo, & in reliquis numeris contrahitur vbique, præterquam in datiuo plurali & est contractio primæ ad vnguem. Quinta contrahitur vbique præterquam in nominatiuo & vocatiuo singulari & datiuo plurali: genitiuus tamen singularis & qui ex eo pendent, more solum attico contrahuntur, non aliter. Pendent autem à genitiuo singulari dualis & pluralis genitiuus, ita quod singulari contracto reliqui etiam contrahuntur, non contracto non contrahuntur, vt in secunda & tertia declinatione.

Nota quod in οος vel εος nomina terminata in omnibus casibus etiam in nominatiuo singulari contrahuntur & datiuo plurali, vt νόος πλόυς & χρύσεος & contractio nominatiui in οῦς. Et talia nomina sunt de tertia declinatione parisyllaborum.

De

De ὀλιγοπταθῆ

Sunt quæ in paucis casibus contrahuntur, talia sunt comparatiua in ων vt μείζων, nam accusatiuos singulares in ω Attici finiunt, & in plurali contrahunt nominatiuum accusatiuum & vocatiuum, & in eisdem casibus ac etiam in datiuo singulari contrahuntur, quæ in υς oxytona; & in eisdem etiam quæ in υς barytona contrahuntur, quamuis non in datiuo singulari.

Nota quod in 2. declinatione contractorum appellatiua quæ in ις vel υς vel ους faciunt accusatiuum in υ seruata vocali nominatiui.

Sunt & quædam quæ sic declinantur: nomina in αυς fœminina ἡ ναῦς, τῆς ναὸς καὶ νηὸς καὶ νεώς, τῆ ναὶ καὶ νηί, τὴν νάα καὶ νῆα καὶ ναῦν, ὦ ναῦς καὶ ναῦ, τὰ νάε καὶ νῆε, ταῖν ναοῖν καὶ νηοῖν, ὦ νάε καὶ νῆε, αἱ νάες καὶ νῆες, τῶν ναῶν καὶ νηῶν καὶ νεῶν, ταῖς ναυσὶ καὶ νηυσὶ, τὰς νάας καὶ νῆας καὶ ναῦς, ὦ νάες καὶ νῆες: sic & γραῦς, verum hæc magis etiam ex dialectis pendent. Nota etiam quod vbi sunt contractiones, Græci vtuntur eis.

Experimenta declinationum sine dialectis.

Primæ quatuor declinantur eodem modo exceptis terminationibus, ideo omnibus illis vnum exemplum satisfaciet, ἡ ὀνομαστικὴ ὁ χρύσης, ἡ γενικὴ τοῦ χρύσου, ἡ δοτικὴ τῷ χρύσῃ, ἡ αἰτιατικὴ τὸν χρύσην, ἡ κλητικὴ ὦ χρύση κοινῶς, καὶ ὦ χρύσης ἀττικῶς. Δυϊκὸς ἡ ὀνομαστικὴ καὶ αἰτιατικὴ τὼ χρύσα, ἡ γενικὴ καὶ δοτικὴ τοῖν χρύσαιν, ἡ κλητικὴ ὦ χρύσα: πληθυντικὸς, ἡ ὀνομαστικὴ οἱ χρύσαι, ἡ γενικὴ τῶν χρυσῶν, ἡ δοτικὴ τοῖς χρύσαις, ἡ αἰτιατικὴ τοὺς χρύσας, ἡ κλητικὴ ὦ χρυσαι, verùm gratia breuitatis tum maximè, qui cum iudicio discunt, casus prætermittunt, quod in pueris non laudo tamen.

Exemplum quintæ, quæ est Periptosyllaborum ἡ τρυγών, τῆς τρυγόνος, τῆ τρυγόνι, τὴν τρυγόνα, ὦ τρυγών, τὰ τρυγόνε, ταῖν τρυγόνιν, ὦ τρυγόνε, Αἱ τρυγόνες, τῶν τρυγόνων, ταῖς τρυγόσι, τὰς τρυγόνας, ὦ τρυγόνες.

Exemplum propriæ & quartæ contractorum, quæ vt diximus similes sunt. ὁ δημοσθένης, τοῦ δημοσθένους, τῷ δημοσθένει, τὸν δημοσθένη, ὦ δημοσθένες, καὶ ὦ δημοσθένης. τὼ δημοσθένη, τοῖν δημοσθένοιν, ὦ δημοσθένη. οἱ δημοσθένεις, τῶν δημοσθενῶν, τοῖς δημοσθένεσι, τοὺς δημοσθένεις, ὦ δημοσθένεις.

Exemplum secundæ & tertiæ contractorum ὁ ὄφις τοῦ ὄφιος τῷ ὄφι καὶ ὄφει τὸν ὄφιν ὦ ὄφι, καὶ ὦ ὄφις: τὼ ὄφη τοῖν ὀφίοιν ὦ ὄφη: οἱ ὄφις καὶ ὄφεις τῶν ὀφίων τοῖς ὄφισι τοὺς ὄφις καὶ ὄφεις ὦ ὄφις καὶ ὄφεις.

Exemplum quintæ contractorum τὸ κρέας τοῦ κρέατος τῷ κρέα, τὸ κρέας ὦ κρέας: τὼ κρέατε τοῖν κρεῶν ὦ κρέατε, τὰ κρέα τῶν κρεῶν τοῖς κρέασι τὰ κρέα ὦ κρέα.

Manifestum est autem quod & alias habent variationes, quæ ad dialectus pertinent, & quod vnumquodque contractorum per quintam periptosyllaborum integrè absque contractione potest variari, verùm parum hoc est in vsu. Ex hoc etiam est manifestum, qualiter in omni contractorum declinatione genitiui dualis & pluralis semper circunflectuntur, & soli si nominatiuus non circunflectitur.

CAPVT XVI.

De nominibus quæ proprias sibi vendicant declinationes.

Adiectiuorum species sunt Diminutiua, comparatiua, superlatiua, possessiua, denominatiua, patronymica & verbalia: tum verò quasi à latere numeralia atque item Heteroclita, docendæ autem & cum declinationibus formationes erunt.

De Heteroclitis.

Quædam sunt quæ in singulari masculina vel fæminina sunt, in plurali neutra. vt hæc. ὁ δίφρος, ὁ δεσμός, ὁ ζυγός, ὁ λύχνος, ὁ μοχλός, ὁ νῶτος, ὁ σαθμός, ὁ τράχηλος, & in plurali τὰ δίφρα, τὰ δεσμά, τὰ ζῆγα, τὰ λύχνα, τὰ μοχλά, τὰ νῶτα, τὰ σαθμά, τὰ τράχηλα, & ex fæmininis ἡ κέλευθος ἡ τάρταρος, habent enim τὰ κέλευθα τὰ τάρταρα: & quæ variant casus, vt ὁ ζεύς, τοῦ διὸς, τῷ διί, τὸν δία ὦ ζεῦς vel ζεῦ οἶς facit ὄιος vel οἶος Quædam ambiguum rectum habent, & ideo etiam diuersis variantur modis, vt ὁ ζὴνς & ὁ ζὴν & sic facit ζηνός. φθοῖς, φθοῖς. ὄϊς, ὄ ϊς. πλακόεις, πλακοῦς. σιμόεις, σιμοῦς. υἱός υἱοῦ vel υἱεῦς υἱέος, vel υἷις & ita μωσῆς vel μούσης vel μωσεὺς vel μωϋσεύς, θαλῆς vel θάλης Primum est tertiæ, secundum quintæ declinationis: sic οἰδίπους quintæ οἰδιπόδης tertiæ.

De adiectiuis.

Omnia adiectiua vera apud græcos sunt trium generum, quæ verò sumuntur quandoque pro substantiuis, etiam sunt duorum generum, scilicet masculini ac fœminini.

De Numeralibus.

Vnum trigenericum est & in singulari tantum

tantum declinatur: duo & reliqua etiam trigenerica omnia, verùm duo in duali tantum, sed habet tamen datiuum pluralem δυσί, tria & quatuor & quæ supra centum per integra centena procedunt in plurali, tum ea quatuor ad centum omnes numeri sunt indeclinabiles; ἄμφω & δύο sic per tertiam variantur declinationem. ἄμφω ἀμφοῖν. δύο καὶ δύω ἀττικῶς, δυοῖν καὶ δυεῖν. Verum vnum habet tres voces in tribus generibus diuersas & supra centum, vt οἱ διακόσιοι αἱ διακόσιαι, Sed δύο habet tria genera in vna voce; at verò trium & quatuor masculini & fœminini vna est vox, neutri alia, supra centum & infra, quæ variantur præter ἄμφω & δύο secundum Quintam declinationem.

De verbalibus.

Fiunt à præterito perfecto modi indicatrici passiui à Prima persona plurima in α & ος, à secunda fæminina in ις, à tertia trium generum in τος, & appellatiua in ηριον.

De diminutiuis.

Masculina habent ας, κος, λος, αξ, ιων, & ων dissyllabum; fœminina ων, ις, οκη neutra ον.

De diminutiuis.

Masculina habent ων, fæminina της, neutra in fine habent, ιον, alia in ον, vt plurimum trigenerica neutra sunt, vt φιλικὸν quod est amitiale.

De possessiuis.

Trigenerica in κος & ωδης à finitis in ος & in ειον vel ιον ab ευς sed non semper.

De patronymicis.

Masculina quæ à Prima coniugatione in αδης αἰνειάδης, & quæ à genitiuis in ος purum: similiter quæ ab aliis in ος non purum, in ιδης verùm & quæ per synæresim quanquam pura in ιδης, & jonico more in ων formant, fæminina verò à masculinis abiectione δης: sunt & Impropria Patronymica masculina quidem in δος, fæminina in νη, vt sint tam masculinorum quam fæmininorum tres terminationes, masculina primæ, fæminina quintæ declinationis.

De Comparatiuis & superlatiuis.

Masculina quæ à positiuis in ος faciunt plerumque comparatiuum mutato ς in τερος, & tunc faciunt superlatiuum in τατος mutato ς: eadem formatio vt plurimum est terminatorum in υς. Quæ verò in ης positiuum habent, plerumque in comparatiuo addunt τερος, & in superlatiuo τατος, mutata η in ε. Alia formatio est comparatiuorum in ων, & horum superlatiuum est in ςος, & quædam habent primarum alteram tantum formationem, & hoc est frequentius, quædam habent vnam ex primis cum hac secunda etiam vt ταχύς, ταχύτερος, ταχύτατος, & θάσσων, τάχιστος, & quædam habent secundam formationem solum, & sunt ἀγαθός, αἰσχρός, ἐχθρός, καλός, κακός, μέγας, μικρός, πολύς, & Quædam habent extra normam vt φίλος, cuius est φίλτερος φίλτατος, & ῥάδιος quod habet ῥάων ῥᾷστος Quæ igitur masculina formant in τερος, comparatiuum, & superlatiuum in τατος, fœmini comparatiuum est in τερα, & superlatiuum in τατα; neutri vero comparatiuum in τερον, superlatiuum in τατον. At quæ formant masculina comparatiuum in τερος, & superlatiuum in ςατος, fœminini comparatiuum est in τερα, superlatiuum in ςατη, neutri vero comparatiuum in τερον, superlatiuum in ςατον: at quorum masculina habent comparatiuum in ιων vel ειων, & superlatiuum in ςος, fœminini comparatiuum est idem cum masculino, superlatiuum verò est in ςη, neutri verò comparatiuum est in ιον per ο breue, & superlatiuum in ςον. Sunt autẽ pleraque trigenerica, maximè quæ habent alteram duarum Primarum formationum. Sunt etiam quædam, quæ vltra debitum comparatiuum ac superlatiuum alia extra formam omnino habent, vt καλὸς quod habet ἀρείον & λωΐων pro comparatiuis, & ἄριστος ac λῷστος pro superlatiuis. Cæterum fiunt etiam comparatiua à Participiis, Propositionibus & aduerbiis ἐῤῥωμενέστερος, πρότερος, ἐγγύτερος.

Cognitio nominis cuius sit declinationis.

Quæ in ας purum superdissyllaba simplicia Masculina barytona desinunt, ad Primam pertinent declinationem: eorum verò quæ in ης quæcunque simplicia vnius generis barytona longam habuerint penultimam, similiter & non simplicia nisi à neutris in ος componantur, & quæ in δης, nisi à neutris in δος componantur, & quæ in της penultima breui præter κράτης. Quæ in α vel η fœminina secundæ sunt declinationis.

Quæ in ος masculina & fœminina, & in ον neutra, tertiæ sunt declinationis.

Quæ verò in ως masculina & fæminina Atticè, & in ων neutra, eodem modo ad quartam pertinent: item quæ Doricè in ας & ης desinentia, ς in genitiuo abijciunt, λάδας, λάδα, ποδώς ποδῶ: cætera omnia per quintam inflectuntur, cuius etiam contractorum differentiam superius ostendimus.

De motione adiectiuorum de genere in genus.

Adiectiua habent in masculino ς vel ν, quæ habent sic formant.

De

De Comparatiuis & superlatiuis per genera.

Habent Græci superlatiuũ, super superlatiuũ vt ἐσχατώτατος quod est summũ extremi, vt etiam in materna lingua habemus. In comparatiuis autem, quæ habent positiuũ cum εις, in fine in formatione comparatiui abijciunt ι. Quædã etiam addunt comparatiuum formando εστερος & εστατος pro superlatiuo supra positiuum, tum maximè cum ipsum in ν defierit. Est etiam in his aduertendum: quæ comparatiuum in οτερος, & superlatiuum in οτατος faciunt; quoniam si penultima positiui longa fuerit natura vel positione, formatio erit per οτερος & οτατος: si breuis per ωτερος & ωτατος. Idem dico de formatione per εστερος & εστατος, nam ab ης fiunt, vt longa vocalis vltima positiui in breuem vertatur, & è contra.

CAPVT XVII.

De verbis.

VErborum contemplatio longe plus refert apud Græcos quam apud Latinos, non solum quod multò sit difficilior, sed quod verba cũ his quę ab eis formantur, Participiis, Nominibusque Verbalibus, tum Aduerbiis, quorum omnium immensa est multitudo, latè plus dimidio sermonis Græci occupant, habent plura tempora, plures Numeros, plura Participia, plures formandi modos, tum etiam ipsa verba frequentiora, & quæ vim nominum ipsorum cum tota expressione verbali contineant, vt σεληνιάζομαι quod est fio lunaticus, & ποδαγρῶ quod est podagra laboro, & μελαγχονῶ quod est melancholicus sum: habent insuper & media verba plus nobis, ideo verborum cognitio magnifacienda est.

De his quæ verbis accidunt.

Accidunt verbis octo: γένος, εἶδος, σχῆμα, ἀριθμός, ἔγκλισις, χρόνος, πρόσωπον, καὶ συζυγία. Genera quinque sunt. Actiuum τύπτω, Passiuum τύπτομαι, Neutrum ὑγιαίνω, Medium quod est commune βιάζομαι, Deponens μάχομαι. Neutrorum quædam substantiua sunt, & quæ in maximo vsu, vt εἰμί, τυγχάνω, ὑπάρχω, quæ omnia esse seu existere significant; Actiua verò in per se actiua, vt μάχομαι, & Passiua in per se passiua velut πάσχω, diuiduntur. Species vt apud Latinos Primitiua, Deriuatiua. σχῆμα simplex, composita, decomposita; figura φέρω, ἐπιφέρω, προσεπιφέρω. Numerus; Singularis, Dualis, Pluralis: omnes autem habent tres personas nisi quod dualis actiuorum Prima caret. Modi quinque, ijdemque qui apud Latinos. Tempora Præsens, Præteritum, Imperfectum, Perfectum, Plusquam perfectum, Indefinitum primum, Indefinitum secundum; Futurum Primum, Futurum secundum, & Paulopost futurum, quod tamẽ in actiuis nunquam: ex his duo posterius inuenta fuere, atque ob id non principalia sunt, imo etiam plerumque aliis iunguntur, vt apud Latinos Præteritum Imperfectum Præsenti, Plusquam perfectum Perfecto. Coniugationes vero XIII. sex Grauitonorum in ω desinentium. Tres circumflexorum in ῶ, quæ omnes à sexta grauitonorum, in qua est ω purum fiunt contracta, seu elisa vocali, quæ ante ω est vt βοάω βοῶ. Quatuor verò in μι desinentium, quarum tres primæ à tribus circumflexis per ordinem fiunt, mutato ω in μι, & ante posita η loco præcedentis vocalis, vt τιθέω τιθῶ τίθημι, ἱσάω ἱσῶ ἵσημι, διδόω διδῶ δίδωμι; anteponitur autem in tertia coniugatione ω loco η. & hæc formatio verius habetur à verbis sextæ coniugationis barytonorum, sicut & quarta ab eadem sexta fit coniugatione. Sũt & præter hæc impersonalia vt χρή & Anomala quæcunque quæ quidem duas habent consonantes, deriuatiua diuersas, si non ex quarta fuerint coniugatione: Barytonorum sunt Heteroclita, & per τ vel σ inflectuntur. Quæ Impersonalia non sunt si actiua vel neutra, in ω vel μι desinunt: omnia reliqua Passiua, communia, Deponentia in αι. Quæ igitur actiuam habent significationem, in ω vel μι desinentia, actiua sunt: quod si passiuam neutro passiua. Quæ in αι passiuam habent significationem passiua, quæ actiuam deponentia, quæ vtramque communia, quæ nec agere nec pati propriè neutra. Habent autem Græci quod Latinis non est: actiuum, passiuum & commune in eodem verbo, vt τύπτω, τύπτομαι, καὶ τύπτομαι pro communi etiam.

De Participiis.

Cæterum cum Participiorum causa breuis sit, & nominibus affinis, hic pertractanda est, vt post simplicem cognitionem verborum ipsa absoluantur. Fiunt autem tantum à modo Indicatiuo, & à temporibus perfectis: diximus enim Præteritum, Plusquam perfectum & Imperfectum non esse verè præterita. Ideo ab illis nunquam formantur Participia, verùm à reliquis temporibus omnibus, vt dicam.

De Participiorum accidentibus.

Accidunt ei nouem: Genus, Casus, Declinatio, significatio, Tempus, Coniugatio, Numerus, Species, Figura; & Prima quidem tria à Nomine, sequentia tria à Verbo, reliqua tria ab vtroque.

De genere casu & declinatione.

Genera & casus eadem quæ in nominibus. Declinatio; omnia Fæminina sunt secundæ declinationis: Masculina & neutra omnia Quintæ quæ actiua sunt. Passiua & media tertiæ, nisi quòd Indefinita passiui, & Præterita perfecta medij, & ipsa sunt Quintæ.

Di

De numero specie & figura.

Speciem & numerum habent, vt nomina & verba; sic & figuram: sed tamen illa semper à suo verbo pendet, nam à compositis composita, à simplicibus simplicia deriuantur. Sunt autem omnia speciei deriuatiuæ.

De significationibus, coniugationibus, & terminationibus.

Actiua habent terminationes ως, ας, ων. Passiua & media μενος & εις: quæ verò in μι verba desinunt, habent εισ, ας, υς. ους & ων.

De illorum Temporibus.

Non nisi ab Indicatiuo modo formantur, & ab omnibus semper temporibus Principalibus: nunquam enim vt dictum est, Præteritis, Imperfectis, nec Plusquam perfectis formantur, quo fit vt ab actiuis sex, à passiuis septem, à mediis sex, & hoc Grauitonis & circumflexis: sed ab his quæ in μι ab actiuo Quinque, à Passiuo Quinque, à medio Quatuor, vel tantum tria, vt in Prima coniugatione: sed In quarta coniugatione vnum tantum ab actiuo, vnum à passiuo, à medio nullum exemplum.

Grauitonorum & circumflexorum.

Actiua.

Præsens τύπτων, Præteritum perfectum τετυφώς, Indefin. 1. τύψας, Indefin. 2. τυπών, Futurum 1. τύψων, Futurum 2. τυπῶν, Paulo post futurum τετυψόμενος.

Passiua.

τυπτόμενος, τετυμένος, τυφθείς, τυπείς, τυφθησόμενος, τυπησόμενος,

Media.

τυπτόμενος, τετυπώς, τυψάμενος, τυπόμενος, τυψόμενος, τυπούμενος.

Quæ in μι.

Actiua

τιθείς, τεθεικώς, θήκας, θείς, θήσων.

Passiua

τιθέμενος, τεθειμένος, τεθείς, τεθησόμενος τεθεισόμενος.

Media

τιθέμενος θέμενος θησόμενος.

De causis autem horum manifestè in sequentibus patebit, vbi de verborum temporibus agetur. Nota quod omnia Participia actiua seu à verbis in ω, seu in μι vltimam syllabam productam habent.

De formationibus eorum.

ων grauitonum seruit præsenti & futuro 1. Actiui; oxytonum aoristo 2. circumflexum futuro 2. & In quinta coniugatione futuro 1. & præsentibus circumflexorum. ως Quod semper est oxytonum, præteritis actiui & medij. ας aoristo 1. actiuorum, μενος Paroxytonon præterito passiui: Proparoxytonon præsenti passiui, &, præsenti ac vtrique aoristo medij, & futuris vtrisque, tam medij quàm Passiui, & Paulo post futuro. εις seruit vtrisque aoristis passiui.

In præsenti Prima coniugatio In μι habet εις, secunda ας; Tertia ους, quarta υς: verbum substantiuum ων.

Regula formationum.

Semper vltima syllaba verbi cuiusque temporis permutatur in vltimam syllabam sui participij, vt τύπτω τύπτων, τέτυφα τετυφώς, ἔτυψα τύψας, ἔτυπον τυπών, τύψω τύψων, τυπῶ τυπῶν, τίθημι τιθείς, τέθειμαι τεθειμένος.

De motione Participiorum per genera.

Mouentur autem non vno modo terminationes, sed vt Oecolampadius dicit: Grauitona ων oxytona ων circumflexa ων. Reliqua sic ως, ας, εις, μενος. Fæmininum ουσα ουσα ουσα, υια, ασα, εισα, μενη. Neutrum ον ον ουν ος, αν εν, μενον. Est autem commune in mutationibus adiectiuorum Græcis, in quibus & Participia continentur, hac ratione, vt vbi masculinum habet longam, neutrum habeat suam breuem vocalem in vltima.

De Participiorum tonis.

Oxytona quæ in ως masculina, vel & neutra, vel in ων à 2. aoristo, & quæ in εις vel εν passiuorum, & Præsentia eorum cum aoristis verborum in μι.

Paroxytona in ων actiua Præsentia, & futura prima, tum verò in ας Indefinita, & passiuorum Præterita In μενος.

Proparoxytona, quæ In μενος, exceptis Præteritis & fæminina Paroxytonorum.

Perispomena præsentia & futura secunda circumflexorum & quæ in ων à futuro, Coniugationis. Properispomena fœminina à perispomenis vel oxytonis descendentia: reliqua carent generali regula.

De verborum Temporibus.

In grauitonis sunt tres modi perfecti; Indicatiuus, Optatiuus & Infinitiuus. Horum primus habet præsens Præteritum Imperfectum, & perfectum, & plusquam perfectum & duo Indefinita, & duo futura, omnia explicita: reliqui duo carent Præteritis Imperfectis & plusquam perfectis explicitè, sed habent ea annexa præsenti & præterito perfecto, vt apud Latinos. Sed Imperatiuus & subiunctiuus Imperfecti modi sunt, carentque non solum Præteritis, imperfectis, & Plusquam perfectis, sed etiam Futuris, futurorum tamē loco vtuntur Indefinitis; & Præterito perfecto, maximè in subiunctiuis. Circumflexa deficiunt vbique vno Indefinito à grauitonis, & vno futuro in modis futura Tempora recipientibus, & est regula generalis. Quæ in μι à grauitonis deficit vno futuro tantum, in modis quibus futura adesse solent: reliqua illis similia sunt; & hæc de Primis tribus coniugationibus: nam quarta caret optatiuo & subiunctiuo; in indicatiuo habet præsens & præteritum Imperfectum tantum: in Imperatiuo & Infinitiuo præsens tantum.

Passiua

Paſſiua cum actiuis in grauitonis & circunflexis eadem habent tempora niſi quod in modis Perfectis indicatiuo optatiuo & infinitiuo abundant à ſuis actiuis. Paulo poſt futuro verum tres coniugationes in μι. Primæ deficiunt à ſuo actiuo in omnibus modis vno indefinito & in tribus modis Perfectis abundat Paulopoſt futuro, ſed quarta coniugatio in μι paſſiuorum totidem habet tempora quot tres reliquæ paſſiuorum in μι, verum formata à grauitonis.

Media grauitonorum tot habent quot ſua actiua tempora, verum in omnibus quinque modis Imperfectum præteritum in præſenti & pluſquam perfectum in perfecto implicitum habent, ſed circunflexorum deficiunt omnibus præteritis à ſuis actiuis, niſi quod præteritum imperfectum explicitè manet in indicatiuo & continet in tempore præſenti aliorum modorum implicitè, eadem ratio in mediis eorum quę in μι in tribus primis coniugationibus ſed quarta habet totidem tempora in mediis verbis quot reliquæ coniugationes in μι à ſexta tamen grauitonorum formata.

CAPVT XVIII.

De Coniugationibus.

1 Grauitonorum ante ω habet β, π, φ. πτ, Præter. Perfect. per φ futurum per ψ.

2 Grauitonorum ante ω habet γ, κ, χ, κτ, Præter. Perfect. per χ futurum per ξ.

3 Grauitonorum ante ω habet δ, τ, θ. Præter. Perfect. per κ futurum per σ.

4 Grauitonorum ante ω habet ζ σς, Præter. Perfect. χ vel κ futurum ξ vel σ.

5 Grauitonorum ante ω habet λ, μ, ν, ρ, Præter. Perfectum per κ futurum vt præſens circunflexum.

6 Grauitonorum ante ω habet vocalem Præter. Perfect. per κ futurum per σ.

1 Circunflexorum ab εω facit ῶ, Præter Perfectum per κ futurum per σ poſt η vel ε.

2 Circunflexorum ab αω facit ῶ Præter. Perfect. per κ futurum per σ poſt η vel α.

3 Circunflexorum ab οω facit ω, Præter. Perfect. per κ futurum per σ poſt ω vel ο.

1 In μι à prima circunflexorum mutato ω in ημι Præter. Perfect. per κ futurum vt θήσω τίθημι.

2 In μι à ſecunda circunflexorum mutata ω in ημι, Præter. Perfect. per κ futurum vt στήσω ἵστημι.

3 In μι à tertia circunflexorum retinet ω addit μι, Præter. Perfect. per κ futurum vt Δώσω Δίδωμι.

4 In μι à ſexta grauitonorum in υω mutato ω in μι habentque ſolum præteritum imperfectum vt dictum eſt.

Ex hoc patet quonam pacto à Theodoro Gaza ad quinque tantum reducantur ſic.

1 Eſt grauitonorum ante ω habentium β, π, φ, πτ, Præter. Perf. per φ futurum per ψ comprehendit ſolum primam grauitonorum ab aliis formatarum.

2 Eſt grauitonorum ante ω habentium γ, κ, χ, κτ, ζ, σσ, Præter. Perfect. per χ futurum per ξ comprehendit ſecundam & tertiam grauitonorum ab aliis formatarum κ in Præter. Perfect. & σ in futuro non habent quia quæ ſic terminantur ad tertiam referuntur.

3 Eſt grauitonorum ante ω habentium Δ, τ, θ, ζ, vel vocalem aliam Præter. Perfect. per κ futurum per σ comprehendit tertiam & ſextam grauitonorum & Partem quartam aliorum ex quo Patet quod quarta diuiditur ſecundum duas terminationes in Præter. Perfect. & futuro.

4 Eſt grauitonorum ante ω habentium μ, ν, λ, ρ, & eſt vt quinta aliorum ad vnguem, circunflexa vero omnia ad tertiam referuntur coniugationem quia ſequuntur variationem ω Puri.

5 Eſt eorum verborum quæ in μι terminantur ſeu ab αω vt ἵσαω, ἵστημι. ſeu ab εω τιθέω, τίθημι, vel οω, δίδωμι, vel Ζεογνυμι, Præter. Perfect. per κ & Præter. imperfect. fit à præſenti adempto ι vt mutato μ in ν vt τίθημι ἐτίθην, ἵστημι ἵστην, δίδωμι ἐδίδων, ζεύγνυμι ἐζεύγνον, futurorum vero non vna ratio. Eſt autem huic coniugationi propriũ in duali ac plurali & in mediis ac paſſiuis verbis Penultimam corripere ab originalis ſua penultima producta vt ἵστημι, ἵσαμαι, η in α τίθημί, τίθεμαι, η in ε δίδωμι, δίδομαι, ω in ο ζεύγνυμι, ζεύγνυμαι υ longum in υ breue, fit autem omne augumentum & diminutio in hac ab originali vocali vt ἵστην, ἱστὰς, ἱστάντος, ἱστάιην nam prima ſemper manet neque enim apud Gazam hæc coniugatio futurum vel præteritum perfectum habet ſed indefinitum, & imperfectum Præteritum tantum.

De Paſſiuis ac mediis.

Omnia paſſiua & media omnium coniugationum in μαι terminantur τύπτομαι, ποιέομαι, βοάομαι, χρυσόομαι, τίθεμαι, ἵσαμαι, δίδομαι, ζεύγνυμαι & ita præſens medij & paſſiui tempus in quolibet verbo coincidunt omnibus numeris & perſonis quia originalis prima eadem eſt.

De augumentis anterioribus.

Quotiens verbum ab α, ε, vel ο, incipit ſeu per ſe ſolis ſeu in diphtongo poſitis vertunt in augumento anteriore ſic α in η αυ in ηυ, ε in η vel ει, ευ in ηυ, ο in ω, οι in ῳ augentur verba vt nunc dicemus aut in præterito imperfecto indicatiui ſi à vocali incipiat permutata vt dixi, vel ſi à conſonante addita ε. In præterito vero perfecto ſi à conſonante verbum incipiat ſuper imperfectum ſimilis alia additur, ſi vero à vocali permanet eadem quæ ab initio & hæc de grauitonis circunflexiſque. Porro verba in μι ſi à conſonante incipiant addunt ε in imperfecto ſi à vocali permanet, at in præteritis perfectis ſi à conſonãte incipiãt permutãt primã vocalẽ in ε reliquis ſeruatis

Idem in passiuis & & mediis verbis exempla sunt. Præsens τύπτω, τύπτομαι. τύπτομαι, βοάω, βοάομαι, βοάομαι, ἁμαρτάνω, ἀναγινώσκω, τίθεμαι, δίδωμι, δίδομαι. Præt. Imp. ἔτυπτον, ἐτυπτόμην, ετυπτόμην. ἐβόαον, ἐβοαόμην, ἐβοαόμην, ἡμάρτανον, ἀνεγίνωσκον, ἐτιθέμην, ἐδίδων, ἐδηδόμην, Præt. Perfect. τέτυφα, τέτυμμαι, τέτυπα, βεβόηκα, βεβόημαι, ἡμάρτηκα, ἀνέγνοκα, τέθειμαι, δέδωκα, δέδομαι. Præsens ποιέω, ποιέομαι, ποιέομαι, χρυσόω, χρυσόομαι, χρυσόομαι, ὁράω, τίθημι, ἵστημι, ἵσαμαι, ζεύγνυμι. Præt. Imperf. ἐποίεον, ἐποιεόμην, ἐποιεόμην, εχρύσοον, ἐχρυσοόμην, εχρυσοόμην. ἑώραον, ἐτίθην, ἵστην, ἱσάμην, ἐξεύγνυν. Præt. Perfect. πεποίηκα, πεποίημαι, κεχρύσοκα, κεχρύσομαι, ἑωρακα τέθεικα, ἕστηκα, ἕσαμαι.

Plusquam Perfectum Indicatiui Præteritum fit addito ε Perfecto vt Imperfectum à Præsenti vt βεβόηκα ἐβεβοήκειν, si vero à vocali incipiat Perfectum nulla fit additio ἕστηκα, ἑστάκειν, ἑστάμην. futurum omne à præsenti & indefinitum ab imperfecto præterito absque mutatione formantur τύπτω, τυπῶ, τύψω, ἔτυπτον ἔτυπον, ἔτυψα idem in reliquis: omnes alij modi in omnibus temporibus sequuntur præsens indicatiui nisi quod Præteritum perfectum sequitur præteritum perfectum indicatiui & quod in verbis quintæ coniugationis quæ in μι futuri & aoristi deficiunt à præsenti Indicatiui sui vna syllaba vt τίθημι in aoristis imperatiui θῆκον, θέτι vel θές, & in optatiui indefinitis θήκοιμι, θείην, & subiunctiui θήκω & θῶ & in infinitiui θῆκαι & θεῖναι & ἵστημι, habet στῆσον, στᾶθι, στήσαιμι, σταίην, στήσω, στῶ, στήσας & στάς. In passiuis vero & mediis eorum quæ in μι terminantur verborum eadem ratio est nisi quod mediorũ futura omnia à præsenti indicatiui sui vna syllaba deficiunt.

Paulo post futurum in Passiuis semper vbique à præterito perfecto indicatiui formatur in omnibus verbis.

De Personis & Numeris.

Dualis & pluralis à suo singulari eiusdem modi & temporis formatur & secunda ac tertia persona à Prima eiusdem numeri, nec in hoc fit variatio ab anteriori parte vnquam: secunda & tertia persona in nullo numero deficiunt, prima autem in dualibus actiuorum omnibus, & in toto imperatiuo modo actiuorum Passiuorum & mediorum item in Passiuorum Præteritis perfectis, & plusquam perfectis omnibus præterquam indicatiui. Item in omnibus aoristis etiam indicatiui. Sed in mediis in plusquamperfecto indicatiui, & in præteritis solum aliorum modorum, non in indefinitis. Infinitiuus modus caret vt apud nos numeris & personis temporibus, non deficit vt dictum est.

Cætera desiderantur.

TRACTATVS DE INVENTIONE.

CAPVT I.

De Inuentione in genere & eius præstantia.

INuentio ipsa sapientia præstantior est: quoniam sapiẽtia humana res est perexigua, tum ob vitæ breuitatem, tum ob tot impediméta, quæ hominibus occurrunt etiam in temporibus felicissimis: at inuentio infinitis simul satisfacit velut qui de triangulo demonstrauit, quoniam tres angulos habet duobus rectis æquales, de infinitis & licet numero tantum differentibus: etiam iuxta species idem continget: velut si demonstrauero quod cuiuscunque multiplicis proportionis aggregatum comparatur ad proximam eodem modo.

Itaque inuentio potestate quidem infinita actu verò finita: Igitur hæc pene sola infinitum cum finito coniungit: nosque cum Diis ipsis continuat: verisimile ergo vt cum mortalia omnia finem sibi impositum habeant, mens autem nostra pari ratione finitum cum infinito misceat, quatenus corpoream finitam fore, quatenus incorpoream infinitam incorporea igitur pura infinitam habebit; in ipso vero Deo etiam vnam tantum & omnia infinita complectentem: sed hoc aliò pertinet. Itaque de inuentionis præstantia, necessitate & ad humanam perfectionem vtilitate eousq; dictum sit. Cæterum quoniam inuentio finis propriè boni est: bonum ergo finis: quem appetere videmur: merito igitur inuentio finis est: & fines distinguere oportet. Rursus ergo de finium natura sermo habendus erit. Constabit autem hoc necessario ex finium diuisione cum enim forma compositi sit finis, illius autem operatio: operatio & finis idem erit: aut forma perfectior.

Finium ergo alius est pura contemplatio: atque hic est de incorporeis, alius contemplatio quæ etiam ad actionem trahi potest. Hi ambo sola inuentione medij indigent. Qui verò dirigi ad actionem possunt, velut Astrologia, vel ad actionem opusve

opusve, vt Geometria, & quorum actio seu opus principalior est finis; contemplati oné tamen admittunt vt musica & medicina, horum triplex inuentio: medij ad demonstrandum: & exercitationis & instrumentorum, neque enim sufficit ad hoc vt musicus aliquis appellari mereatur, quod intelligat vnde concordia, sed vt se exerceat & instrumenta dignoscat, & illis vti sciat; similiter sanitatem contemplamur præsentem, at absentem querimus vt artificies vt reducamus. Quidam autem contemplatione carent, vt vestiarius, cui solum sufficit discere modum faciendi vestem & actionem etiam ipsam exercere. Est præterea illud genus finis, quod ciuile appellatur, versatúrque circa negocia, in quo primum quærendum est, an bonus simpliciter? & huic? inde? an sit alius melior? post an liceat ipsum adipisci? Deinde an tuto possidere? idest diu sine iactura, atque periculo? Dein quibus mediis assequi liceat? atque in hoc per quatuor capita dicta. Et etiam per quos homines? idque per eadem capita speciatim quoque vt sint fidi, gnari, gnaui, & auctoritatis: Demum vt illos instruamus & impellamus ad suscipiendum negocium exercendumque, prudenter, fortiter, & libenter: Atque hæc si benè consideres sunt viginti duo, in primo scopo solum.

Speciatim verò cum finium alij vnam tantum exigant inuentionem, alij tres, & alij viginti duas in secundo scopo, omnes tamé conueniunt, vt composita dissecemus; velut in primo, vt inueniamus genus, & differentiam in tribus finis secundi generis, vt præter id quæramus, è quot partibus negocium conficiatur: & similiter exercitatio. Et etiam per tempora, & ordinem: sed & in tertio diuidemus vnamquamque partem constituto fine & sunt xviij. nam primæ inuentiones sunt tantum quatuor, & diuisæ per partes & tempora, & dispositionem, vt fiant inuentiones. Tertius demum scopus qui difficillimus est, vt in vno ipsóque iungamus similia similibus, ad facilitatem quæ repugnant, omittamus. Et demum quantitatem opportunam nouerimus. Ergo erunt partes lviij. in hoc tertio. Ad hoc autem facit scientia animi ex Proxeneta & exercitato in Dialectica nostra.

Exemplum ergo sit vt velint Veneti cum Rege Persarum contra Turcarum Imperatorem, qui medius est, fœdus inire. Primum mittent per fidum nuncium & sagacem, exemplum litterarum symbolicarum, quas Tifaras vocát aut plura & per plures diuersa, nec vnus de alio sciat, & antequam recipiant responsum, nullum mittere legatum. Accepto responso cognitóq; quisnam saluus euaserit, & cum quo signo symbolicarum; mittent nuncium cum litteris, quæ fidem illius ac authoritatem attestentur, litterasque symbolicas dabunt, quæ de quibus & quantum polliceri possit nuncius, testabuntur aut etiam legatum per tutam viam: is ergo cum eò peruenerit, litterarum symbolicarum à rege acceptarum auxilio, intelliget de quibus agere possit, & quantum polliceri, inde tractabit negocium iuxta eas.

Aliud, captiuum à Turcis redimere propositum est. Spondent sub conditione aut sub ea dant Veneto aut Gallo pecunias, ille persoluit Constantinopoli aut spondet liberato captiuo daturum. Captiuus præsente liberatione tutus. Vades à propinquis captiui iam accepta pecunia aut chirographo: similiter & captiui dominus eadé ratione.

Sed si à Iudice præter legem trapelita exhibet pecunias coram domesticis iudicis si ille non fidit: has acceperat à domesticis captiui, hi confidunt in illo aut coram testibus ex trapelitæ familia. Aliter casus ad præcedens exemplum deducitur. Deponitur aut damnatur extra iurisdictionem apud Iudiciis necessarium. Ille emittit accepta pecunia quam restituit Iudici, sed plerumq; sufficit fides Iudicis, vt pecuniæ illi per trapelitam, coram domestico iudicis numerentur, facta restitutione, si attentauerit domestici, si non fiat, iudex periclitatur.

Pari ratione, sed difficilius tuto deseritur códitio, quam tenes vt oppulentiorem recipias, si enim ante tuam dimittis in arbitrio illorum destitutus relinqueris, qui vel non dabunt, aut tenuiorem. Si retines & illi offerunt, post modum recipere non potes. Maximè cum res fuerit cum Principibus aut legatis aut senatu. Vnica ferme via est in ea quam tenes amicum habere qui cum tuis fautoribus dicat sperare te non discessurum, certè non querere, quæri forsan atque rogari; ita si non conueniat, locum non solum tutò retinebit, sed etiam absque suspicione, si conueniant deseres, Iuuat multum antediu concludere, tum enim tutò & absque odio & infamia quod si hi te cupiunt & amant facere debent. Omitto nunc quæ per se nota sunt cum quis postulat vt nulla causa necessaria illi fidas, ita nobili negabis tamen torquem & iudici soli petenti tabulas crediti vbi periculum tibi fructus illi nullus, si fidem seruare velit.

CAPVT II.

De ordine atq; difficultatibus inuentionis.

TRifariam dicitur, vt de ortu rerum & origine velut quomodo literæ & ex his syllabæ ac dictiones sermo atque huiusmodi de quibus post dicemus: quoniam dictum est iam alio modo, cum quærimus artium originem, de qua alij tractauêre. Et modum Galenus abundè descripsit: sufficiat addidisse, quòd à finis notitia propter resolutionem finis: Atque in eo argumento conscriptus est à nobis liber de conscribendis libris, nobis autem ad meliora tendentibus, propriè ad scientiarum inuentionem dicendum est vtilitaté quę quanta sit patet, in qua necessitas continetur. Dicendum est ergo de ordine atque difficultatibus & periculis, ne non omnia confundantur, dabimusq; exem

exemplum ſatis propoſitæ materiæ congruens. Ergo ſcientiæ nomen, vt Herophilus etiam in libro qui introductorius medicorum intelligere oportet, pro omni certa notitia quæ nunquam fallit: nam vt rectè author ille aiebat veram ſcientiam nemo habet, nec ea apud homines habetur. At certa notitia & quæ nunquam fallit, octuplex eſt. Prima eſt principiorum, velut quod de quolibet licet dicere, quod eſt, vel non eſt, quod omne totum eſt magis ſuâ parte. Vocat autem Ariſtoteles hanc ſcientiam intellectum. Secunda eſt tranſcendentium & communium omnibus: Et ſunt plura vt ens verum vnum. Res bonum aliquid & talia quæ tamen intelligendi, & vt ita dicam concipiendi modo differunt. Et de his ac de incorporeis, de quibus eſt alterum ſciendi genus, eſt ſapientia quaſi magis nota Diis quàm hominibus. Differt primum genus huius ab intellectu, quòd ille ſit complexorum & euidens, hic autem ſimplicium cogitatorum & nobis obſcurus: quamuis vt Ariſtoteles inquit, ſit naturæ clariſſimus. At ſecundum genus ab vtroque multum differt, ſcilicet de incorporeis: eſt enim ſimplicium & obſcurus. Quartum eſt incorruptibilium corporum velut de cœlo. Quintum de mortalibus, ſed quatenus ſucceſſione & multitudine fiunt perpetua, vt corpora ſimplicia, animalia, & plantæ. Sextum de his quæ ratione ex rebus ſeparantur non tamen ſunt ſeparata, de quibus eſt mathematica velut areæ & corpora & anguli lineæque & numeri & ſoni & colores & illuminatio & paulò remotior ſcientia, quæ eſt de ponderibus. Septimum eſt de his quæ intellectus fabricat, modoque ratiocinandi, inde xix. ſpecies ſyllogiſmorum tria genera demonſtrationum & rurſus quæ ad abſurdum deducit diuiſio. Definitio reſolutio, comparatio. Quatuor dicendi genera per ſe. Dici ab alio materia neceſſarium ſimpliciter ex ſuppoſitione fortuitum: Decem voces orationum modi quæ affirmat quæ negat: Generalis ex parte & vnius quam vocant ſingularem, concluſiones præmiſſæ, contradictoriæ, oppoſitæ ſuppoſitæ, ſcientiarum genera proprie acceptarum, collectio à ſingulis quam vocant inductionem: Naturale, Mathematicum, ſupernaturale: contemplatiua practica. Poſt dialectica vnicuique generi propria quæ eſt modus ipſe inueniendi, & eſt hæc ipſa de qua agimus ampliſſima ſanè pars & penè toto viſa maior. Demum octauum quod eſt artium, & conſtat acceptúmque eſt ſenſu atque intelligentia velut Architectura, Medicina, Geographia; Nautica; Agricultura, Pyrotechnica, Hydrantica, Pictura plaſtica, Sculptoria, Chymica, Gymnaſtica, ὀρφῶποια, ita fingere liceat atque aliæ eiuſmodi: Neque enim minus certum eſt in his imò nobis magis quod murus ad perpendiculum erectus, obliquo ſit perennior, quàm quod triangulus habet tres angulos duobus rectis æquales: multò autem magis quàm quę de aſtris dicuntur & phęnomenis ſeu metheorologicis hæc enim & ars quædam eſt ex his & nobilis & condendorum muſicorum inſtrumentorum, Itemque alia quæ de duris & ὀχημαχοια. Quid enim certius quàm vt in ſonis licet diſpari ratione quàm quod ad ſymetriam attinent delectant, vt interſtitia columnarum arbores ad quincuncem poſitæ, hoc enim ad agriculturam minime pertinet. Ergo de his omnibus ſcientiam eſſe oportet, atque in hoc etiam forſam genere collocabitur quæ de moribus & Reipub. forſitan adminiſtratione & ordine atque œconomia traduntur. Pericula autem ſunt in omnibus his quoniam vno errore admiſſo ſeu falſo principio ſuppoſito, (licet non in communibus) vt diximus in his omnia quæ ſequuntur falſa ſint velut ſit in ABCD & ſit B falſum, reliqua vera, & ſit contrarium BE vt fiat ex AECDF quod ex demōſtratis eſt, neceſſariò verum dico G ortum ex A B C D falſum eſſe? fiat enim H ex A C D igitur F fiet ex H & E: at G fiet ex H & B aliud ergo per communem animi ſententiam erit F A G qui ergo dixerit fieri F ex A B C D falſum dicet: contigit autem hoc in octauo ſcientiæ genere, in quo Grammatica & Rhetorica & librum conſtruendorum atque ordinandorum ratio continetur, vt dum adderemus & detraheremus aliqua oppoſitis numeris librorum, capitum, paginarum linearumque addiderimus etiam verba poſt quæ delere aut addere illa opporteret, Accidit autem in hoc, quod anagnoſta verba quæ antecedebant ad delenda ſic vt poſt ad delenda illorum loco referentur, quoniam ſequebantur, ante retulit ad pręcedentia. Velut in exemplo dicam quod ad tria præcedentia quæ delenda ſint comparata, poſt dici debent, illa quoniam occultorum comparatione non legendo antecedere videbantur. Ante ſcripſit vt ſic ante verba illa in exemplo dicam, Dele, quod ad tria præcedentia: quo factum eſt vt omnia confunderentur. Ergo cum iam animo deiectus eſſem, ſuccurrit Dei lumine conſilium pulcherrimum, vt totum illud delerem, ſcilicet ante in exemplo dicam & relinquerentur ſolum D. Quod ad tria præcedentia, atque ita remanſit tota ratio explicata ſola litura nulla adiectione indigens, animaduerti enim ſufficere ad locum inueniendum, vt dixi libri numerum, caput ipſum paginam, atque lineam: Ob id modum illum breuiter auferendi addendi commutandique paucis ſubieci hoc modo, quod vtile fore in ſimilibus non parum eſſe exiſtimaui, vt eſſent ſimul exemplum & auxilium.

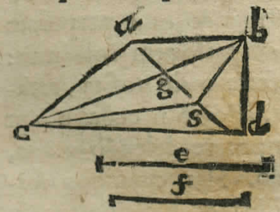

In delendis appoſuimus lib. cap. pag. lin. & D. Ideſt dele cum initio delendorum & V. quod ſignificat vſque cum vltimis

mis verbis delendis. Quæ si in eadem Pag. sint, nihil apposuimus, si in alia vel proximè sequente vel etiam longius petita numerum pag. sic sciamus quanta sit litura & facilè finem inueniemus. In addendis autem sufficiet post illa quatuor adiecisse verba proximè antecedentia cum nota A: nam verborum series tota ascripta est, sin autem commutare paucula velis, sufficit præcedentibus verbis adnotatis ponere L idest lege verba quæ vis legi, & post P idest pro adde quæ verba commutari vis. Demum sed vis addere loco deletorum appositis prius delendis ex prima regula L. idest interponere (scilicet post verba quæ scripsisti ante D. verba illa descripta vt in secunda regula: palam enim est quod Quarta regula composita est ex Prima & secunda quod si in delendis pauca sint verba quæ omnia hic posita sint frustra erit addere notam V.

Pulcherrima intentio est, quæ duo complectitur, vnum immortalibus commune scientiam rerum, alterum mortalibus, mutationem, in qua voluptas omnis nostra constituta est. Triplex vero cum sit dicendi, & pertinet ad grammaticos & Poëtas, persuadendi ad Dialecticos & Rhetores, de quibus locupletissimè scripsère Cicero libros duos. Quintilianus breuiter, & Aristoteles in Analetycis, & rerum vel quæ fieri possunt vt artes singulæ, aut sciri vt contemplatiuorum. At de duabus primis non laboro, quòd nil æternum nedum diuinum continent: quanquam nil æternum huiusmodi sit aut esse possit, quòd in materia contineantur, velut libri, ipsa tamen scientia æterna est: Quapropter vsus tantum erit: & dicendi aut persuadendi quis tam amens, vt quicquam horum immortalia indigere credat. Æterna tamen est inuentio rerum & à Deo profluens. Vnde Deum sapientium 1. sapientiæ fontem & Æternitatem ac immensitatem tum bonitatē appellamus idest horum omnium fontem. Verùm cum inuentio medij etiam ad contemplatiuas disciplinas referatur, erit & eius aliqua vtilitas scire enim vtile aliquid dicimus: cum sit perfectio ipsa animi: At medij inuentio ad persuasionem pertinet. Appello autem persuasionem scientiam veram etiam demonstratiuam, non solùm quod demonstratio non excludat persuasionem, sed fortuita, sed etiam quia nostra hæc scientia persuasio sit & non omnino certa: At verò vt dici alias Dialectica non tantum complectitur regulas eas generales quæ ab Aristotele proposita sunt, sed etiam proprias, quibus inuentio hæc inseruit, sed & à fine resolutionem requirit, vt non multum inuentio contemplatiui & factiui generis inter se differant. Quarta verò impedimenta in singulis non est vt dicam. Primum est à multitudine. Secundum à superfluis. Tertium est ab vsu inuentorum, sub quo ordine contineantur. Quartum à consuetudine eorum, qui inuentis vti debent. Quintum à demonstratione quod eiusmodi talia sint nec vlla alia. Sextum à peritia artis, ingenio & amore veritatis discentis, ac patientia laboris, & vt non sit sophista. Ergo cum habuerimus hominem & sublata fuerint impedimenta, coniecturam de medio quærere oportet? ea in contemplatiuis facilior est quàm in opificiis aut naturalibus. Tria enim sunt genera factiui: eius quod à natura fit: & contemplatiui, hoc simplex est & secundum quantitatem requirit. Primum etiam propriam, velut vt triangulus tres habeat angulos duobus rectis æqualis sufficit scire, quod extrinsecus sit æqualis oppositis: quod autem ex equa & asino mulus, quod temperatura proxima sit, & amor ineundi ex eo, & tempora gestationis vteri proxima. Quod autem ex ferro & chalcantho æs aut ex Auripygmento & hydrargyrio Aurum, quod ignis possit aliquid generare, quod illa possint perfectè misceri, quod conueniant ad illius generationem electio, quæ addenda vltra quantitates, modus, tempus, hæc autem multa plura sunt illis. Et hæc ad experimentum primum, nam si supponatur licebit aliquanto breuis rem cognoscere. Iuuat ergo pariratione in hoc genere vti coniecturâ, atque huic saltem vtilis erit tradita à Rhetoribus.

At non videtur coniecturale genus ad huiusmodi vtile, cum sit de probabilibus: verum vt ad necessaria redeam, optimum est in his quærere, vt separemus quæ non sunt propria, & sine quibus tam esse potest quàm non esse, & illa abducere. Coniectura autem alia est rei, alia causæ. Etenim propinquitas est indicium & coniectura rei. Sed ad demonstrationem reuertor, sit simul incognitum, quòd proposito quouis quadrilatero rectilineo pura A B C D & diuiso ab angulo ad angulum per lineam C B vt sit B C D in proportione data E ad F dico quod si dicatur

A D erit proportio D G ad G A vt E ad F si non sit H G ad G A vt E ad F igitur B H G ad A B G & C H G ad C A G vt H G. ad G A quare totius B C H ad A B C vt E ad F, at fuit B C D ad A B C vt E ad F, ex assumpto igitur B C D & B C H sunt æquales partes toti. Hic inuenimus simul quod est & demonstrationem. At si sciamus per mensuras & pondera, quod ita sit vt Archimedes facilis erit intentio. Ergo medium in hoc est diuisio ex eodem, B C enim diuidit A B C. bifariam & ideo omnes trigoni qui sunt super eandem partem, eruntve bases vt etiam super alteram, & ideo erunt proportiones similes atque totum ad totum vt partes lineæ ex hoc reuertere ad assumptum.

Dico postmodum quod proportio B C D ad A B D non est vt B C ad A D quia talis esset vbi altitudines essent æquales, sed cum

hoc non præsupponatur, non erit nisi in eo casu. Duo præterea proportionem CDG ad ABG esse veluti quadrilateri D G in E G ad quadrilaterum B G in G A nam C D G ad C G A vt D G ad G A. C G A verò ad A B G vt C G ad G B sed proportio C D G ad A B G componitur ex proportionibus C D G ad A C G. & A C G ad A B G, igitur proportio C D G. ad A B G. est composita ex proportionibus D G ad G A & C G ad G B. quod erat probandum. Quare non est vt totius B C ad A D neque partis ad partem nisi in casu & fortuito quod erat probandum.

Nulla autem clariora in huiusmodi exempla quàm in Geometria, quod per formam demonstret & visui subiiciatur, & in hoc præstat Arithmeticis, quanquam ad iudicium firmandum, & ingenium exacuendum, non parum faciat exercitatio in tabulis de sumenda parte vocata proportionali, & potest esse simpla & duplex, quæ difficilior est, rarò autem simul multiplicior exemplum 23. Par. 5. P. piscium ad 24. Par. 37. Par. Tauri sub altitudine Polari Par.40. P.46. ergo sub 40. Par. electionis 23. 5. Piscium Par. 50. Tauri 24. 37. Par. 45. Par. 29. differentia. Par. 99. Par. 31. At sub 41. altitudinis piscium punctum 56. 4. Tauri 35. 1. Differentia differentiarum est Par. o. Par. 34. igitur duc 14. in 34. & diuide per 60. exit 8. Adde ad 30. 50. fient dies dictionis 39. horæ duæ. Idest die 2. Nouembris hora 3. post meridiem 1573. Ergo vt ad rem redeam, has sequuntur naturales inuentiones, quarum initia & species antea sunt notæ, quantitas non cognita, ideo obscuriores. Vtrumque autem horum in supernaturalibus desideratur; in omnibus autem à manifestoribus est inchoandum.

Similiter in castigando quæ perperam scripta sunt, eandem rationem inibimus: sunt enim scopi auferre male posita, errata breuia castigare, addere necessaria, aut valde vtilia, & permutare delendo praua, & bona reponendo. His omnibus seruiunt sex numeri libri & hic ponitur in frontispicio, nec repetitur cum seruiat omnibus capitibus eius capitis ab initio lineæ & hic etiam non repetitur. Sed persæpe seruit multis mutationibus. Tertius numerus est à sinistra ante lineam descendente, & est mutationum quæ sunt in eodem capite, neque enim errores ab initio vsque in finem numero definire volui: ne si cogeret aliquem auferre aut interponere cogeret omnem seriem permutare, quod peperisset magnam confusionem. Quartus est numerus paginarum. Quintus linearum, atque hi omnes præponuntur his quæ mutari debent. Sextus est postponendus, quem opposui, quoniam non seruit nisi primo modo iam delendis vt cum liturâ extenditur vltra paginam vnam per illum numerum liceat facilè cognitâ paginâ inuenire verba finis lituræ; Et vocantur hi numeri indices scilicet omnes sex.

Et ad compendium vsus sunt quinque literæ loco quinque dictionum D. dele idest quod ab illis verbis delere incipias V. vsque idest ad illa verba vsque quæ sunt in fine lituræ L. lege vteris hac nota in secundo modo P. Pro idest lege gratia exempli vinum pro viuum, ita D. seruit. Primo modo A autem adde significat qua vtimur in tertio modo sed D. & A. vtemur in Quinto qui est vt D. id est deleas & A. idest loco eorum Addas.

In primo ergo modo apparet initium lituræ per verba quæ post D. subiiciuntur at finis determinatur per verba quæ sunt post V. In tertio ponuntur verba post quæ addenda sunt verba proposita post A, nec requiritur nota V. seu vsque cum verba finis sint ibi ascripta. In quarto autem, qui est compositus ex primo & tertio opponere tres litteras scilicet D. cum verbis initij lituræ & V. ad declarandum verba finis lituræ & si litura (vt dixi) transierit in aliquam sequentium paginarum velut secundam tertiam, & aliquando ad decimam vel vndecimam, oportet opponere numerum paginæ in quam vltima verba lituræ finiuntur post ponere A quod ostendit addenda verba illa omnia loco deletorum scilicet, statim post verba quæ sunt ante prima illa delenda & finis ac tota series est ibi descripta, vsque eo vt intelligamus legenda post illam seriem verba quæ sunt post verba posita post notam V. Et nota quod vt dixi, quando dico gratia exempli in præsenti A. libello quatuor est ac si dicerem post illa verba in præsenti. Adde libello quatuor, & ita poterat addi post vbique sed non feci duabus ex causis. Prima quoni ā fine illa nota breuior redditur & clarior additio & contextus. Secunda quoniam oportuisset apponere P. loco post quia meliores sunt literæ dictionibus nā dictiones faciunt contextum, cum enim dico dele aut adde aut post aut lege aut pro tam potest intelligi, quòd sit in textu quàm vt sit nota indicatiua, ergo si apposuissem P. Pro post cum etiam P. significet (vt dixi) post orta fuisset confusio, aut saltem ambiguitas, vel saltem mora & retardatio in castigando, apparet igitur cur tantum literis vsus sim non subiiciam, nunc exempla sufficiunt quæ adduxi in libro castigationum seu dispunctionum mutationum atque additionum.

CAPVT III.

De Inuentione humana seu ciuilium negotiorum.

CVm regnum humanum minimum sit tum comparatione naturalis, quod omnia corpora elementaria & cœlestia ambit, quodque latissimè patet, tum diuini quod etiam maius est, & incorporea cuncta complectitur, humanum autem ex solis constat hominibus qui terram inhabitant,

tant, quæ instar puncti est nec illa in totam sed duntaxat superficiem illius: nec totam superficiem cum prope dimidium ambiat mare & tegat: in reliqua medietate tot sint flumina, lacus, stagna, paludes: hinc etiam reliqua pars subiecta perpetuis niuibus pars solis ardoribus & desertis arenarum, ipsius soli tot montes inaccessi, syluæ inhabitabiles: ob id nil mirum si angustissimi regni præcepta tam multa ob varietatem inconstantiam naturamque hominum fallacem volens tradere, cogar multiplicibus monitis, difficillimis, atque inuolutis vti, & doctrinam arduam non multis tamen præceptis explicare cuius vtilitas nobis atque omnibus non solum ob quotidianum vsum atque frequentem, sed ob præcepta salutaria & res amplissimas, quæ hominum deliberatione subijciuntur, nulli aliorum inferior dici potest. His enim regna, potentia, opes, honores, securitas, voluptates, filiorum educatio, cultus Deorum, sapientia, incolumitas, lætitia, benefacta, bonis atque amicis iustæ sceleratorum animaduersiones, cognitio arcanorum ac distributio bonorum auersioque malorum constant, sint modo reliqua ampla clara, lucida late patentia, tuta; procul sunt à nobis dum viuimus: hoc autem vnum reliqua duo amplectitur siquidem mentibus diuinis simillimum est. In eo deliberatio, præcepta, Imperium, ordo; maiestas, Pompæ gloria, Senatus, ac multitudo rectè disposita, instar Deorum gratulatio. Iubilatio sapientia, constantia, uirtutes, dignitas. Ex naturali autem robur, sensus, cursitationes, insidiæ, pugnæ, prælia, artium exercitatio, morbi, dolores, labores, consuetudo cum cæteris animalibus. Mista quoque cultus plantarum, domus ædificationes, imò tam propria hominibus vt nulli alteri regno communia. Velut & fallaciæ & doli ac mendacia: diuina enim sponte improbitate carent, & quia non indigent: naturalia non sunt capacia nisi leuissimarum quarundam imaginum velut vulpes. Ergo de his proprium est humanæ solertiæ atque experientiæ pertractare cui titulus est, de ciuili negociatione.

Ergo finis huius triplex, cognoscere quæ non nota sunt, persuadere & disponere, nam quæ disponi debent partim nota sunt, vt quod iustum iniusto, partim dubia velut an magnum bonum cum periculo, an paruum tutum: partim ignota, vt an ille seruabit fidem? At purum notum in agendis vix inuenire licet. Horum vtrorumque sunt duo modi diuisio atque compositio seu additio. Vtriusque etiam duplex iterum ratio simplex erit non erit: bonum ne an malum hodie cras: comparatiuum melius hoc an illud vel quando erit, quod & velut quantitas scire difficillimum est. Verum quoniam ponitur, esse aut futurum esse dimidium facti habes: vt non adeò differant: Cumque in omnibus supponantur ignota nobis & tot sint quæ nesciuntur quot quæ sciuntur: Et quæ nesciuntur ex duobus constant aut tribus aut pluribus, vt erit ne hoc aut est; vel erit hoc vtile, vel erit ne hoc vtile mihi? totidem erunt quæ sciri possunt, scilicet duo aut tria, nam quatuor ad tria reducuntur. Cum enim dico erit ne, hoc vtile intelligendum est mihi vel tibi: Rursus diuiduntur quæsita trifariam, an erit, an fuerit, an sit. Et iterum in subiecta. De re, operatione, opinione, similiter quantitas, locus. Res facilius dignoscuntur: inde operationes. Obscurissimæ cogitationes operationes à rebus, res ab operationibus, ab vtrisque opinio. Et iuxta mores, bonus malus, prudens, stultus, humanus, superbus, iracundus, mitis, auarus, liberalis, amicus, inimicus, constans, peruicax, instabilis, perfidus, varius, fidelis. Insueta, consueta, gestus, sermones, societas, natura, educatio, habitus, causæ, sed plurimùm possunt domini & casus. Motus parua dum magna efficit, multa detegit. Inde conuersus indiciorum experimenta. Est autem media hæc cognitio inter humanas disciplinas velut medendi nauigandi architectandi colendi agros militaris ὑδραγωγία, picturæ, sculpturæ, plasticæ Magiæ lymiæ chymiæ symiæ. Tria præcipuè in his præponi debent indicia, vt persona Domini intimi, conditio exempla, finis, quid ad te quanti te faciat. Spes illius potentia solertia assiduitas & improbitas æmulorum ac inimicorum, actiones eius.

Tortores autem sunt vinum, scorta, ira, conuersatio, adulator, pecunia, lætitia, spes timor apposite iniectus. Ex artificiosis autem nugæ multæ à solerti cum prouocatione, suspitionum mentio, frequentare audacter, ex vultu, gestu, verbis, occasionibus: res magna sed non desperanda. Exploratores amicos vtrique habeas causa superior donis atque promissis, si non habes, tertius interponatur in singulis triplex periculum fidei solertiæ & ne ab illo decipiantur.

In agendis quæ præponenda sint, necessaria, Maiora, faciliora, causa aliorum irreparabile, persona, status eius immortalitas, horum ordinem alias explicatum, quatuor verbis declarabo. Si res moram non dat necessarium inde filij ac irreparabile si paria sint: si morem patitur filiorum & irreparabilia inde necessarium vel faciliora. Si patiatur maiorem moram: post magnitudo vtilitatis & causa. Respicere oportet, ad personam & statum præsentem tuum: comparare autem diuersa genera quantitate conuerso modo se habentia, ad coniecturam sagacem & solertem atque prudentem virum pertinet, scribi non potest.

A persona igitur in cognoscendo (nam tertium genus de quo est ab initio dictum ex duobus simplicibus componitur, hæc ex tribus proximis dictis) vt si Germanus sit:

Exper

Expertus consuetudine longa probatus nobilis, diues, verecundus, timidus, non nugax, nec aleæ nec scortis deditus. Verax à consequentibus nil à solito mutatus, non verbis, gestu, vestitu, ientaculis, alea: Experimenta sermo cum lictoribus, aditus ad prætorem relinques alia incustodita, si mutat deinde vt inuenta gaudet fas est, at callidus: etiam si sine querela tua. Ab arte nauta, caupo, auriga leno musicus mercator vilis, pharmacopola vnguentarij lanij molitores aleatores mercenarij ad tempus. Omnes arti nobili addicti parum lucrantes: qui sectantur castra. Inde repentina interrogatio vultus permutatur in consciis ac facies, si tubat vox, genua tremunt.]Subornabis necessarios, socios, scorta. Duo etiam supersunt, causa in deliberando: mentò Crassus primum ab Anmano inde Andromacho nullis deuinctis beneficiis deceptus est. Tum maximè mos gentis animaduertendus est. Si enim orientis regem deserit & vindicat rex in tuto es, si non, te non illum decipit. Quinimo leuis tum animaduersio magis suspecta est. Alterum est medium tui amans vir promptus, audax, solers, efficax, expertus, multorum amicorum sagax.

Ne frustra periculum subeas qui requirit non amicus nisi maius committere velit. An tum expedit, si modo non pudet illum, neque te chirographum non de fide illius dubitans sed de casu. In suspitionibus non ad potentiores nisi cum fidis aut saltem solus, & inopinate: Diuide negocij rem in minima, & per fideiussores tracta, personasque publicas si licet atque ita tuto permutabis.

Personarum cognitio maximum est in dijudicando & si necessitas non interponeretur foret hoc vno totum negocium absolutum. Sed ex tot componitur vt difficilis euadat, quapropter cum ad duo redigatur capita & alterum sit planum satis scilicet ipsa necessitas, de reliquo tanquam à principio resumendo disputationem tractandum est. Persona ergo quæ nemini subiecta est, quinque modis deprehenditur? natura, consuetudine, exemplo ratione & casu. Exemplum sub ratione non magis continetur quam hydrargyrium destillatum transeat in aliam materiam. Est enim hydrargyrium ita exempli ratio, ratio non est, sed exemplum. Casus verò plus complectitur solus quam reliqua omnia. Etenim quicquid effugit illa quatuor sub casu comprehenditur. Rursus necessitas duplex à re & à Domino vt sint septem quæ comparanda sunt. Qualitas rei de qua est quæstio; his ergo mistis tota ratio habetur cognoscendorum seu agendorum; sed quoniam mista trifariam considerari possunt, aut vt mista atque sic confusa & incerta sunt: aut vt simplicia atque sic imperfecta est illorum cognitio, aut vt diuisa & comparata & sic de eis perfecta habetur cognitio. Ergo à persona velut Afer subdolus mendax, fur, solers, fædus, sæuus. Gallus iracundus superbus liberalis fortis hilaris magnificus ingenio valet. Italus ambitiosus & ob id seditiosus. Differt ambitiosus à superbo: his enim stultus est non solum quia sibi honores arripit, sed quia doceri non vult, at ambitiosus affectat. Ambitio ergo pars est virtutis, superbia amentiæ.

His ergo suppositis ab exemplo diuisionis est inchoandum, ciuitas rebellis vult pacisci cum principe. Diuide & poterit, sontes & suspecti prius cum fortunis abeant. Princeps verò gratiam apud populum reparabit Iustitia Æquitate comitate, liberalitate, annonæ abundantia, sportulis, cænis, ludis. Potentes conciliant magistratus honores commendatio actorum historiæ annales, sacerdotia connubia statuæ priuilegia in stirpem, omnibus autem hæc duo plurimum gratiæ apud multitudinem pariunt, expeditio foris bellica generosa Domi & clementia, exempla quæ ambo Cæsar occupauit & cum his nil mirum Rempub. vbi paciscaris coram homine legibus non subiecto, aut de causa, si labores inuidia: melius est fugam arripere quoniam multipliciter periclitaris: Dolore corporis, Animi, Dolo, contumacia, quid iam tibi victori etiam reliquũ est?

Non est viuere sed valere vita.
At tu victis prouincia ploras.
Compara residuũ periculo & iucũdè viues.

In vltimo casu (sunt enim quatuor) age vt è re videbitur. Quod si iure agitur, tu tamen nolles te comittere: considera personam potentiam quid commodi afferat interitus tuus. Et si liberum habet imperium. Quo enim liberior est cum seruus solum malefacere possit & potentior, eo periculosius est non ire: ire minus malum. Si differre potes plerumque melius, si in pecuniam permutare ferme semper. Si iustus quoniam timendum sit, si iniustus quoniam sub alio meliora sperare potes si innocens vbi tutum te scias, melius non esse contumacem aut enim superbiam in te vel culpam fateris aut illum arguit iniustitiæ, si filios poposcit minus malum quam te ipsum, si alij tibi supersunt. Tamen si bonus malum te existimat, aut si es cur dabis, si malus ipse, aut ego bonus cur requirit. In huiusmodi consideres curam illius laborem solicitudinem, quam impendent, si exitialis inimici procuratores fidem coniunctorum ac communium amicorum vt te dedas polliceantur, si spes restat ne dedas, si non nec credas vbi te extincto vindex non superest, si supersit considera, an in illius sint potestate vades, aut eum timeant, nam tunc & polliceri & permittere iniuriam fieri credas. Sed & si languidi animi aut illius intimi argent te, cæteri lentius agunt suspecta res est.

In

In commutationibus tres ſunt differentiæ legalis ex conſuetudine, non in vſu, & contra leges. Prima facilis numeratur pecunia trapelitæ, ille ſuſcipit onus eo redimendi ex pacto aliter pecuniam reſtituet vbi redimit tamquam emerit. Media cum commutantur captiui vel ſub tertio Principe, ad quem illos fide accepta deduxerunt, vel ſi vnus redimat pecunia: idemque trapelitæ pollicetur redditurum ſub pecunia pacta quam habet captiuum aut perſoluturum pœnam. Primus modus huius medij ſeruit Principibus communicandis in Republ: vtrique ex æquo amicę cum exiguo & pari comitatu ad eam deduxerint captiuos reges. Alius vt in fluuio communi cõfinium propriorum aut amicorum aut vnius populi vel regis vtrique ex æquo amici commutatio facta fuerit, æqualibus nauiculis, æqualiter inſtructis, paribus armis, numero ſociorum, nullis miſſilibus, nullis haſtis, nullis thoracibus aut galeis, momento eodem, pari pondere impedimentorum & natura. Nauiculæ non è regione ſtatuantur ſed tamen in communi conſpectu; tripliciter autem fit vel ſociis captiuorum ex hoſtibus viciſſim aut ante tranſmiſſis & ſenibus aut mulieribus aut partim pueris propriis. Qui modus tutior eſſe videtur: aut miſtis ex vtriſque pariter. Non legalis, fit in communi loco cum Pyratis & latronibus & cum illis in lucis, illic diſpoſitis cuſtodibus qui procul ex arboribus obſeruent venientes. Qui pecunias defert cum ſocio aduenit poſt præſidium in equo celeri: ita paribus armis fit commutatio. Aliter in vrbe conueniunt noctu ad locum, ibi ſi non ſint plures, vnus deducit eos in domum, latrones ſuperiores numero armis ſcientia locorum: redemptores iure publico & ob viciniam: vbi facta eſt commutatio ſtatim dilabuntur propere per anguſtos colles, conducit plurimum latronibus quod ſint laruati veſtibus inſolitis, & vt ſocius ex his non damnatus, tanquam amicus ſit intermiſſus redemptoribus. Alius non legalis: captiuus vult ſe à iudice pecunia redimere, aut à præfecto emere magiſtratum, communes amici numerant eam duobus ex intimis illorum, ſed fallunt in commoda propria etiam ſine teſte: adeò vt nec Verres à Cicerone de hoc vnquam ſugillatus ſit. In munere autem publico profitendi præoccupare oportet tanto tempore, vt antequam renuncies cum aliis firmaueris. Et antequam annus exeat tempus illis quibus renuncias ſuperſit, alium querendi, ſic bifariam ſi non ſis ſolicitus errare cõtingit.

Vt homines ad iniuſta negocia & periculoſa impellas ſolum ſufficit exemplum memorabile in vita Andreæ Daurij de Filiſco. Quod ſi inimicus reconciliatus ſtudeat ſe tibi iterum familiarem reddere: ſi honeſtè potes reijcere, ne admittas: ſi non, obſerua illius naturam, cauſas inimicitiæ, & quo in ſtatu res ſuæ ſint, contra ſi quis qui vitam ſibi ſeruauerit veneni ſuſpectus fiat, honeſtè ablega, donec veritas emerſerit. Cogitationem de hominum vita ſtatuæ folium: Et in publicis rebus, aut cum ira efferbuit potentiorum, vmbra: Peracta ſomnia: magnarum rerum tam exiguas cauſas, & caſus originem eſſe. Dilatio iuuat pleraque commiſcere ſe ſocietatibus fidis, plures vnus, vnus plures: Creſce, inde pugna. Tempora & regiones magnorum malorum medela dicit Hippocrates. Occaſionem in agendis ordinem ſerua & allacritatem quæ bonum ſignum eſt, & auxilium nihilominus vbi rationi non reluctatur animus præferenda eſt, ſi reluctetur potius quid vitandum quàm quod deſerendum ſit, oſtendit. Naturalia non vltra procedunt: ſuperſtitioſa fallacia: inſolita tamen naturæ maximè impetu concedente ſi poſſit vtiliter non negligenda.

Literis ſymbolicis vti in priuata conditione quoniam ſuſpitionem pariunt non probo. Tres modi poſt primum quem alias exemplo docui, arca plumbea aut terrea ſub ſaxo: qui etiam libris ſatisfacit. Diſpoſitio ad partem libri velut epiſtolam Ciceronis, numero verborum tui memorialis reſpondentem, illa verò intermiſta à puero ſcripta, & carptim licet etiam accommodare numeros & caſus & reliqua ex impreſſo ad manuſcriptum, vt etiam ſit ſcombri vt dici ſolet tunica. Tertius clarior & elegantior, ſcribe quod cupis quam diligentiſſimè vt etiam ornatè, tum verò à ſimili vel à contrario immuta verba (vltima ad hoc litera ſolum ſufficit deiecta aut retorta cauda ne hæreas) vbi aptaueris reducem facias ſermonem toties vt ſingulæ partes eniteant; & ſit inſtar commenti prioris: Ita latebit ſenſus ſine admiratione & vnicuique placebit. (tria enim ſcribi debent ſed duo tantum ſupereſſe) lepus enim quia timidus, quærit latebras. Quin etiam ipſas latebras celare cupit ob inſitum iuſtè timorem. Sed ad rem licet Principibus ſimulare bellum coactis in vrbibus militibus, in agro verò diſſimulare: In inuidia cum nobilibus & ſine cauſa tutior eſt comitas: cum cauſa & plebe continere ſe eſt faſtus: cum verbo lapſus fueris, diſpoſitis teſtibus clam (ſi putas non libenter auditurum) inſinua in eandem ſententiam ſermonem, & muta dictum: & longius profer explicando. Si dicat non ita primo dixiſti? reſponde imò & tu reſpondiſti (diſſimulato eo de quo eſt quæſtio principalis) ita vt fateatur: nam in eo conueneratis.

Publica iniuria vel dedecus eluitur diſceſſu perpetuo à patria: vel ſi potens euaſeris: quorum vtrumque Themiſtocli contigit: vindicta aut libellis famoſis promulgatis: quod togatis ſolum conuenit. Sed & aliqua ſponte obliterantur.

In potentium oppugnatione summis viribus, & blandis verbis repugna & ne à latere vrgeas, odiosum enim & periculosum: gratia Principis, pecunia:silentium, aut de aliis rebus sermonem habe, pugna disparibus armis:si ille amicis stipatoribus potentia palam insultibus & te ipsum petit tu coniunctis iudicio, plebis fauore,sed tamen nec verbis nec iurgiis: clam & perseuerando suos fautores. Amicos & necessarios Iudicis parum propitij, ad te venientes, quamuis impudentia summa & non obscura sit, humanissimè excipe,& læto vultu (si tormenta non accesserint) nilque aliud meditans non sinas te excuti ex pyxide in qua iaces. Ad hoc iuuat non parum in arte obligatoria esse exercitatum, vt si fingas carnifices esse. Xeniola ad ipsum Iudicem mitte, tui prote polliceantur;nam si tuo nomine, videris posse ac nolle, & diffidere. In captiosis interrogationibus vide exemplum Plinij Cæcilij ad Regulum,quæ scripserit de Modesto interroganti, sed ex motacilla anserem fecit, si captiuo tibi respondendi tempus ad deliberationem detur:si amicus iudex breue, poterit enim producere: secus eris tibi impedimento. Sed si inimicus longius, ne sit tibi fraudi,illi excusationi. Excussus Iudicum sententiis, restitutus, amicorum ope, iudicibus tantum tribue quantum è re tua est:nam cum magistratibus & si de honore non agatur rem ab vtilitate metiaris. Vbi interrogaris in testimonio periculoso præbe te contumacem: si ille remittat suo malo plectitur, si vrget liber es à culpa.Si non acquiescit dicas cur non hæc ad iudicem aut litigatorem? Quod si minetur? verbis per vim extortis opprime illum vt meretur.

Summum præterea malum est in humanis filius stultus deses tutor pessimus, qui etiam se inimicis patri adiungit, ac sceleratis, qui se astringit soluendis D. coronatis cum pater obierit. Quod si vitio ineptus sit ad continuandam stirpem, nil potes amittere, cui nullum est precium:quod si quid superest lege quantum licet caueto: in cæteris casui sunt dimittenda: qui quædam offert omni expectatione aut studio nostro maiora, meminerísque hoc obturbare non posse felicitatem. Et quòd in exequendo filius, in impediendo homo. Propterea ergo dixi quòd filiorum generatio est res anceps si rectè se gerant & multiplicentur optima est: si deficiant pessima: si praui sint & oblæsi ad succedentia referendum est: Generaliter orbitatis conditio tutior est, sed mutila: præsertim si etiam sit absque nepotibus: Patris felicitas maior, sed minus tuta. Longum esset si vellemus profundius hæc tractare, sapientis est inuenire metam potius quam extendi, plusquam argumento rei conueniat.

Si times capi nec timorem prodere vis, causam metiaris:si mediocris extende te in foro, dispositis præsidiis: facilè intelliges quid molliantur: inde discedendum à prima vel secunda vice, sed non sint continuæ: nam forsan locum præbebis excusationi iudicis, si publica abi,literis simulatis: vt leonina fuga videatur. Similiter si à potentiore classis in loco tuto obsideatur,bis aut ter obscura nocte tota classis se discessuram fingat duabus velocibus præmissis, quarum vni fax in malo præluceat. Si sequuntur in magnum periculum frustra incident: si non, vbi bis aut ter diuersis noctibus eduxeris, obscura nocte enauiga: vbi longius abfueris adijcere lumen aliud tanquam ducem, alioque tendentem præmitte quod tamen succedat primo cum tota classe.

Tum committendus suffragiis eligendus qui timet dedecus cum autem rogatus non rogasti:vel etiam principis gloria te obumbret:qui virtutes tuas afferat: nam sic cecidisse multò plus profuit quàm obtinuisse; vel si ex iudicibus præpotens sibi sit & electio mutabilis. At nunquam præsens eris. Sed si te ablegent noli permittere vt de te periculum faciant,quamobrem quasi consule an expediat vt maneas:In domesticis inter familiares suspitionibus noli plus premere quam premaris: Nec ante:sed obserua vt maiora certius abijcere possis.Item tutius est si diluere queas. Quòd si diluas, nec accusator emittitur mens est Domini. Abi. Experiri quoque fidem suorũ in magnis non absurdum puta: nam si te amarint tanquam cariores facti non te destruent.Si irascantur, non amicos sed dominos amisisse puta.Domini quos natura seruos fecit, amant,nutriunt,vestiunt,libertate peculioque donant, & nihil accipiunt:Tu verò dedisti & indignantur.

In casu autem odij superiorum (vt ad generalia reuertar) periculum considera tam in noxio quam in innocente. Quod ad causam attinet maiorem in hoc,faciliorem tamen vlciscendi ansam in noxio.Ideò rem tribus distingue: à natura viri, à libertate quam nactus est, & à modo quo odit. Forsan enim vt nocentem solum te odit. Si ergo probus time scelus tuum: si priuatum est odium, periculosus in innocenti, vbi libera sit illi facultas:decreuit enim te perdere. Vnde si etiam publica administratio adiuncta sit pessimum est. Quod si non adsit, nec ille per se vlturus iniuriam ,minus metuendum de præsenti vltione quam potentia: pauperi æquali proposita ira ac fortitudine. Post tempus autem; & quanto serius, contra, nam pauperi multa interim impedimenta: potenti occasiones bonæ tuendi melius se superuenire solent. Quanquam quæ hominem exponunt iniuriæ magistratuum in diuite sint non in paupere opes magnæ maximè nouæ,nec armis nec cõiunctis fultæ minus,tamẽ obnoxius est author filiis ac nepotibus ob nomẽ,calliditatem & veteres amicos.Inuidia ob gloriã, ideò talibus aut vagandum per orbem

vt

vt Galeno Paulóque vel cum coniunctis & amicis firmum in patria sua figere pedem oportet; vt Curtius, qui & ipse paulo minus quam ego Bononiæ ac Romæ conflictatus est. Et ob potentis inimicitias. Tum verò sub socio, quàm illo melius est manere. Nam facilius est è confinibus exire, inuenire amicos, equos pecunias, hegemonicos: si æqualem adhibueris diligentiam, ille alter ignorantiam & impotentiam prętendere potest. Inter egregia autem exempla eius qui nostra ætate inuisus ob familiæ nomen Principi vixit satis feliciter, & cum existimatione fuit Antistes Biragus: regnabat enim tum Carolus Quintus Cæsar, sed is extra vrbem degebat venationi perpetuo operam dabat quicquid prædæ faceret (erat autem multa,) Cæsarianis purpuratis donabat. Vt sic valitudini voluptati ac securitati simul consuleret. Viuebat splendidè & à negociis semotus, conuiuabatur nonnunquã, sed frequentius excipiebat hospitio, non solum Cæsaris aulicos, sed etiam alios quoscumque præstare dignitate animaduerteret. Si Princeps (nedum ipse Cæsar) Cæsarianus aduentaret, occurrebat illi: sed quasi vnus è reliquis. Quod etiam documentum ad alios pertinet, qui nouum Principem expectant, cui se putant esse aut inuisos aut suspectos: sed illis non motis, cum enim duo comparantur alterúmque immobile manet, reliquo valdè moto, necesse est magnam mutationem inter illos accidere ab illa quæ priùs fuerat antea comparatione.

Cum duo amici in graues inimicitias inciderint, aut desere ambos, aut si diues es, sustenta vtrúmque infortunij tempore, & apertè de contentione neutri faueas. Attici vitam considera nostra ætate Camilli Vrsini, Romani. Ergo fouebis omnia præter causam, vxorem filios amicos domesticos, non ambitu non verbis non officij expectatione indigeant. De iniuria vlciscenda quatenus periculum amoueas, suadeo: ob dolorem nequaquàm, nam magis dolebis si volueris vlciscendo dolere, quam si volueris non vlciscendo non dolere. At de exemplo fac alia maiora vltione cùm magna necessitate, in magna calamitate ac periculo cogeris recurrere ad defensorẽ; si potens sit periculum est, ne negligat: ne clam oderit: vel causam tuam despiciat: si apud vnum qui gratia valeat, apud illum periclitaris ne lentus sit, ne muneribus aduersariorũ præpediatur, si res lucro non est, deseret vel fatigatus contumacia inimicorum: si lucro aut omnes volent subodorari prædam vel repugnabunt. Et forsan gratiosior obtinebit: sin pluribus pollicearis, tua disperdes, & cuncti negligent cuius singuli vt rapiant, curã habent. Duo supersunt modi vt potens vir tibi coniunctus, causam tuam & suam agat, tunc admodum sibi fauebit modo causa sit æqua, nec princeps potentinr te oderit; secus cogeris ad plures refugere, tunc si euaseris & pollicitis premaris, diuide quod in vnum dare proposueras in illos omnes, hâc regulâ seruatâ, vt serius des celerius ac auidius petenti: ille enim forsan ne te pede moto iuuit? plura autem pro authoritate quam in negocio habet. Quin etiamsi qui non te liberaliter iuuerunt, vbi iniustè permiserint, etiam post oppressum alleuarunt gratuita officia petentibus impendere non teneris. Primum quod antea non tenebaris nec iniuria aliena eis emolumento esse debet: Et quod non par est vt gloriari possint de improbitate. Ne etiã aliis exemplo sit. Sed duo obstant, cum nil deterius contingere possit, his qui aduersabantur. Et si aliud incumbat infortuniũ. Ergo vide qui pro te pugnauerit hũc foue: & per illum certior fies, cui debeat, illos quoque adiuua si rogauerint non suos: apud medios iacturum excusabis, si non decet, inimicissimis tanquam amicissimis blandiaris, si boni erunt forsan reficient, si improbi gloriabuntur de errore nõ tuo sed proprio.

Latro eripit pecuniarũ dimidium cũ possit occidere spondet fidem non accusaturum an debeas seruare? an dignus odio, an amore: in causa priuata non debes accusare, nec dignus est odio, quando à volente euasisti: si vrgearis à prætore, spatium dederis vt subtrahere se possit, vel vt monueris, sed non ita moneas vt maleficiũ pro beneficio reperiat. Aliud considerare debes, an misericordiâ motus pepercerit, an quod tutius esse credat, quia occultius quam cadauer sanguinolentum in via publica exponere: ideo considerandum quo animo ex te agnosceret, si totam pecuniam abstulit, quibusdam tristius quam vitam eripere. Vbi de animi sententia sis dubius, certum est in mitiorem partem deberi inclinare, hoc enim in vlciscendo præstat, velut in his quæ ad vtilitatem contra in peiora inclinando diuinabis & vtilius ages.

Si ad duos amicos scribere velis vt te adiuuent in ea quæ sibi parum decorum aut tutum quisquis illorum existimet, adeo vt soli velint opitulari sed nesciri velint tuam causam illos agere, siue ambobus siue vni scribas, periculum incurris, scribe igitur magis vt tu credis amico si non recipit nulla facta mentione, cum literas paratas habeas alteri.

Quæritur demum cuius habere debeas magis rationem amici an patriæ? Amici in adiuuando: nam ille non habet auxiliatores & plus debebis. At ne obsis, maiorem habeto paticæ rationem quoniam pluribus obesses, ita pane dato amico forsan illum seruabis in vita: diuiso in plebem neminem. Si quis mittat epistolam domum tuam quasi ad Principem directam contra te, aut foribus inserat, restitues Principi ne in crimen læsæ maiestatis incidas, præfatus à quo, & cuius causa mitti existimes: rogans vt non sinat impunitam tantam audaciam sceleri coniunctam atque id prædicenss, nisi vlciscatur, futurum vt nullus admoneat coniurationis in eum cogitatæ: hoc mihi aliquando contigit, consilium stultum inuentori: graue illi contra quẽ fit.

TRACTATVS
DE NATVRALIBVS VIRIBVS.

INTER ad miranda præclaráque naturæ miracula, quid insignius Castrioli Principis priuilegiis, somnium modo matris omitto, ensis in dextro brachio depictus, & nunquã in tot præliis fuisse vulneratum, cum & eminus & cominus acerrimè certaret, & vbi acies strictæ erant, se insereret. Sed & in visionibus talia quædam accidunt, videmur dæmones videre, qui nulli tamen sunt, quandoque etiam videmus verè. Vt ergo discrimen dignoscamus verarum visionum à falsis, & quæ nobis vitio humorum aut assidua cogitatione aut alia occulta causa obiiciuntur, illud obseruare oportet, quòd visionem veram primùm contemplatio stabilis & idoli fabricatio in mente præcedere consueuit: at dæmonum aduentum preces ad Deum suffitusque. Illi etiam repente adueniunt, & mentem præcellunt metu horroreque, hæ sensim ac sine horrore, hæ neque quæsitis respondent, nec voces habent iunctas, sed sola spectra & inconnexa sunt, velut in somnis: dæmonum verò præsentia voces adiungit, propositis respondet, atque ordinata est, mouetque affectus, non solum cum illis fit, velut lætitia desperationem, amorem & odium, visiones autẽ non: illum eruditis familiares, & arte magis constant, dæmones ad mores magis pertinent, nec arte indigent cogitandi, breue etiam plerumque est tempus visionum, & vni soli conuenit, etsi plures sint non eadem vident, at Dæmonum conuersatio communis plerunque omnibus, qui præsentes sunt atque diuturnior. Quorum prædictiones constantes sunt saltem in rerum substantia, nec vsu fiunt faciliores aduentus, cum visiones vsu incrementum accipiant, nec certam habeant de incognitis prædictionem. In vniuersum visio sensus leuiter tangit, vt cum videris aut etiamsi modo audieris quod rarius euenit, incertum te relinquat. Dæmones autem sensus vt res ipsæ validis motibus mouent, cumque redeunt simile quippiam retinent non vt visiones, quæ in incertum vagantur. Ipsi etiam quasi dormiturientibus magis adueniunt, & melius ab eis deprehenduntur dæmones quàm à vigilantibus. Et cum ex his omnibus sedecim discriminibus, quorum quòd ad ordinem pertinet, exitum, consensum sociorum, auditumque certissima sunt, vnum effeceris, tutò distinguere licebit, scilicet vt ita videas atque audias, vt te videre audiréque constanter intelligas, nullo sensu imminuto aut torpido, sed omnibus integris, ordine certo & perfecto: successu quoque rei attestante, & rigentibus præ horrore capillis. Sed ad ordinem reuertamur, sunt quædam propria familiarum velut Cardanorum Palauicinorum vt audio & Torellorum atque aliarum insignium, nec etiam totis familiis sed stipitibus quibusdam tantum, & in his vni non alteri, adeò vt quidam decies iu huiusmodi portenta inciderint, quidam vix semel & obscurè. Sed & in hominibus quædam admiratione digna videntur, velut in morte Calani. Sed nec nostra ætate Calani desunt; habes enim perpulchrum exemplum & nulli antiquorum inferius, quod refert Ioannes Bartius contigisse in Iacola vrbe aureæ chersonesi, ciuis nomine Nina chetu prædiues ac cum filiis adultis iam, sed non admodum nobilis, qui ob merita à Prorege Lusitanorum Alphonso Albo in præfectum vrbis suæ electus erat. Verum cum ob humilitatem generis & nobiliores vrbem relinquerent, & etiam de quibusdam veneficiis accusaretur, non tamen morte dignis, vbi audiuit regem alterius vrbis minoris sibi suffectum, dilationem octo dierum impetrauit, quo tempore apud ciues electio à Prorege noua non publicaretur, interim munere suo fungens pyram seu rogum è lignis aloes & santhalorum ingentem extruxit, viam tapetis totam à domo ad rogum, qui in foro erat, sericeisque ac aureis pannis adornauit, sparsit vbique flores, thymiamata succendit, demum lætus in rogum iam ardentem, paucula de ingratis Lusitanis maximéque Prorege ipso quæstus, tum de animorum immortalitate ac Dei iustitia atque gratia sapienter disserens (is quidem religionem Brachmanarum, & iuxta Philosophorum opinionem colunt, ac de diis rectè sentiunt, se proiecit ac breui in cineres reductus est. Hic non inopia aut senio grauis vt Calanus, aut orbus vel motu iudicij tam generosæ morti (sed exigua motus indignatione) se obiecit. Vir sane dignus si quis alius cuius memoria perpetuo celebretur. Ex naturalibus quoque viribus erat quod antiqui ad Dæmones referebãt litare non litare: litare vocabãt, quotiescunque hostiis cæsis infaustum quid appareret, quod si nil omnino aduersum apparuisset, litasse existimabant: sin autem aliquid etiam generosius inspiceretur,

ceretur, læta exta vocabant, & voti compotes se futuros separabant. Nitebantur itaque perperam, multis mactatis hostiis ab illis extorquere responsa: cum verò bona essent, recipiebant: cum mala abstinebant à cæptis, sed si nihil cæptum esset, licebat & secundam hostiam mactare atque consulere non tamen vltra. Exta vocabant quod exstarent, horum omnium primum caput fuit iecur, post cor, inde intestina post pulmo inde lien receptum est, & caput prodigio cæcis non alia significatione: vesica etiã fellis ad aruspicium facit. Victimæ principales sunt talpæ & tauri & iuuenci, præcipuè & boues & vituli, sed hi minus, post sunt gallinæ, inde sues canes ouesque & capræ. Sed omnia hæc præter iuuencorum genus talparum & gallinarum peculiaribus solum in sacrificiis dæmonibus, ac notis tamne causis inseruiunt Tria illa genera omnibus sunt communia. Ex septem membrorum generibus, etiam quinque quæ peculiarem tantum habent significationem. Intestina si rapiantur ab aquila faustum, si à coruo faustum esset sed minus, si ab hostibus faustum si infausta, infaustum si fausta essent. Si autem exederentur à serpentibus vel muribus exitiale, at si in extis dracones apparere, vt felix & faustum. Fel de morbis & humidis rebus significat vt piscatione & nauigatione, ob id ab antiquo Neptuno dicatum: caput non nisi cum stento inter exta numeratur. Fel duplicatum victoriam aut concordiam significat, quòd esset ren vnicum. Sed vnicum ren haud victoriam decernit, verum potius infaustam nauigationem & impedimenta atque obsidionem: lien autem addextram vergens, omninò inauspicatum & infælix augurium malumque finem ostendit. Generaliter autem hostiarum corrupta viscera, aut eorum quæ excrementis dicata sunt magnitudine exuperantia malum aërem & malas aquas, & corporum insalubrem habitum denuntiant. Inter ea autem pessimum lien, inde renes & vesica, inde fel post intestina. Magnitudo autem iecoris & ipsius rubens nitor, & adipis ac seui candor eximius ac splẽdidus & incorrupta substantia, sine lapillis sine liuore maculis tuberibus pituitate salubritatem loci egregiam portendit. Cor tamen magnum in extis hostiarum timidos homines regionis declarat, quòd animalia timida vt lepus & capreolus magnis cordibus prædita sint. Sed quòd ad diuinationem spectat antiqui omnia quouis modo vitiata saniosa exesa generaliter vt infausta abominabantur. In cæteris incrementa omnia & decora auspicata & felicia existimabant, imminuta numero magnitudinéve aut informia infausta icoris, igitur caput magnum aut duplicatum incrementa portendebat, ita si coronatum quasi esset: vel si in fibrarum extremis retractum rursus coronæ effigiem repræsentaret: contra infaustum si caput exiguum esset, vt si omnino nullum, pro diro habebatur. Cor defuisse in hostia cum miraculum esset certum exitium declarabat, sed si silens nec palpitans omnino infaustum & prope exitale. Cor magnum vt dixi felicitatem portendit, constans tamen aliqu odaduersis auspiciis feliciter pugnasse, quòd vt dixi naturalis esset diuinatio & præsagium cum responsione non dæmonum.

PH: Aud[illegible]us pulchram de Aruspiciis disputationem: sed si liber, hoc dicito, si mortui isti ad nos veniunt, cur nemo thesauros eorum monitu inuenit sed casu potius, nemo secreta naturæ nisi arte & studiis literarum experimentisq; discat; nemo progeniem suam ad centesimum aut ducentesimum maiorẽ suum, quod libenter multi facturiessent, traducere ac recognoscere potest: sed quicquam habetur ex his id totum antiquorum diligentiæ maiorumq; nostrorum scriptis debetur. Non quisquid inuentus est, qui hoc admirabili inuento ausus sit tradere antiquas & obsoletas historias, aut de futuris aliqua prædicere, seriemque successorum enumerare. Er: Breui rem agam, non sunt nobis mortui adeò familiares, vt hæc docere velint, verum aduentus illorum prodigiosus, & parum vtilis conuersatio, nec vocat huiusmodi petere ab eis, satis sit illos esse atque beatos, non autem nobis familiares: quæcunque enim eiusmodi referuntur, vana sunt & inania, quidam tamen paucula huiusmodi nouerunt. Sed tamen Magia naturalis non eo profecta mihi videtur, sed ex naturalibus rerum viribus, quanquam occultis, velut illud, de quo Plinius agit vir minimè superstitiosus. Verba eius subnectere placuit: Haud procul vrbe Roma in Phalistorum agro, familiæ sunt paucæ, quæ vocantur Hirpiæ quæ sacrificio annuo, quod fit ad montem Soractem Apollini, super ambusta ligni struem ambulantes non aduruntur; & ob id perpetuo senatus consulto militiæ omniumque aliorum munerum vocationem habent. Hæc vir minime superstitiosus & magiæ infensissimus, ex publica fide nobis scripta reliquit. Alij inquit Iamblicus super flumina sicci ambulant: huius causam refert ille de his, animam scilicet nostram Deo quasi iunctam vincire elementorum vim. Ego propriam quandam peculiarémque naturam in causa esse dixerim. Sic in Colophone Asiæ minoris vrbe, porta maris inter Lariam & Lydiam hausta aqua ex subterraneo fonte sacerdos diuinabat, & in Branchidis in Ionia iuxta Posideum oppidum ex vapore solum aquæ, & in Delphis in Græcia ex specu hausto halitu futura prædicebant, sicut etiam in Trophonij antro vsque quòd cuperet videbat. Omnia hæc ad occultas rerum proprietates pertinent, quibus homines admiranda peragunt. Ignis etiam amicans vt Ser Tullio regi, Terentio Ciceronis ante illius consulatum L. Martio Scipioni reliquias colligenti ex hoc genere est & faustum. Quæ etiam contingunt vni

ad hæc referuntur, vt in Alanſo Chignono Hiſpano, qui vt vidimus pilos in ſputo muco narium vrina fecibus ſanguine ex vena miſſo cuiuſcunque coloris emittebat, verũ nobilior pars huius magiæ à fato pendere, Mori non decretum eſt: quid refert ſeu in mare deiiciar, ſeu laqueo ſuſpendar ſeu in latrones incidam? cum ea cauſam ſuam ſupernaturalem habeant, quanquam etiam ſæpe à natura proficiſci referri ſolet.

Sic latuus ille ſacer Palladiúmque & ſtatua Metelli aliaque multa huiuſmodi ex maximis incendiis non ſolum ſeruata ſunt, ſed illæſa atque inuiolata manſere, quorum exempla etiam noſtra ætate non deſunt. Magna & admirabilis eſt hæc vis concordiæ fati; quam ſi homines noſcerent atque præſcirent admiranda facerent, viderenturque omnia plena miraculis: ſic de caſu ab alto & aliis quæ contingunt fortuitis. Atque in eo genere forſan collocabuntur etiam acta Ioannæ puellæ Lotharingæ quæ ſuperauit Anglos obſidentes Aureliam. Ea enim in Barrenſium agro nata humili ſtirpe, Iacobo Darco patre & Iſabella matre, anguſtiores humana virtute ſpiritus gerebat, Tricaſſes expugnauit, & Anglorum munitiones non ſemel, bis icta ſemel ſagitta, altera vice lapide milites incitauit ad pugnam: & certam ſpem potiundæ victoriæ iniecit, nec falſa fuere promiſſa teſtata tum tunc, tum cum Regi regni reſtitutionem polliceretur:

Eſt & alia magiæ ſpecies, quæ fit, ex conſenſu cum coniunctis, vt cum ad lepram fit balneum ex aqua, in aqua primum lotus eſt infans: ad colicos dolores cum argenteo annulo vmbilici infantis pars præciſa includitut: ad comitiales cum cranei ſcobs humani deuoratur: ad odium cum ſtercus illius quem amat calceo imponitur eo neſciente: ad veneficium ſanguis leproſi in potu datur: ad podagram pueri nuper nati detenſi capilli impoſiti pedi: ad ſynanchen & tonſillas pueri ſtercus ſiccatum impoſitum: veſtis quoque infantis quam ſecundam vocamus opitulatur lepræ ſi ea fricetur, dens qui ſponte exciderit à puero, altero ſuccreſcente, à muliere geſtatus in brachio, prohibet ne concipiat, includitur autem prius auro vel argento. Menſes mulieris in cibo ſumpti lymphaticos & amentes reddunt: ac quaſi philtro detentos. Idem ſata corrumpunt, ſpeculorum nitorem vitiant, vrina quoque viri epota, ſecundam à partu retentam eiicit, ſtercus etiam hominis exuſtum vlceribus peſſimis & carcinomatibus plurimum prodeſt: ad pruritus & ſcabiem vrina humana cum nitro, lotura crurium & pedum oculorum vitia tollit. Felle humano ad pterigia oculorum & nebulas commodè vtuntur, ſanguine gladiatorum epoto curari comitiales affirmant: morſus hominis ſordibus aurium. Saliua ieiuni hominis ſerpentes & ſcorpiones necat, quotidie defricato loco impetigines ſanat, in palmam manus ſi antequam feriat quis inſpuat, atrociores ictus fieri conſtat; ſi poſt ipſum id fiat lenitur percuſſi dolor, adeò vt delumbata quadrupes reſtituatur claudicaréque deſinat. Saliua quoque faſcinationes arceri putabant antiqui, oſſe in forma ciceris ac magnitudine quòd in pollice pedis latet augeri bonam fortunam multi crediderunt. Multa alia ſunt quæ huc transferri poſſent: ſed illud non prætereundum cenſeo coniunctiſſimos ſanguine & amore alterum alterius etiam ſi longinquius abſit extremas ſæpius ſentire calamitates.

Sed eſt Magiæ ſpecies alia dæmonum vi peracta, cuius illuſtre exemplum apponam ex Ioanne Iouiano Pontano in Quinto libro de bello Neapolitano. Ferdinandus Aragonum Rex circumſederat oppidum Moliſium non procul Sueſa, ſitique premebantur ciues, adeò vt iam deditionem tractarent milites, & qui præſidio præerant, magicis rationibus aquam cœlo deducere adorti ſunt, emiſſiſq; clã impiis quibuſdã viris cum cruce cui Chriſti ſtatua lignea affixa erat, maledictis illã prius & diris recitatis carminibus in mare execrabundi immerſerunt, cœlo mari terriſque tempeſtatem imprecati: Inde etiam in ipſo oppido, aſino pro templi foribus conſtituto tanquam agenti animam cecinere funeſtum carmen, poſt diuina Euchariſtia in illius os palatúmque iniecta, conclamatum aſinum funeris cantibus, viuum tandem ibidem pro foribus templi humauere. Hic verò vixdum perfecto ſacro, abnubeſcere aer, agitari mare ventis cum cepiſſet, dieſque medius offundi tenebris, ac nunc cœlum micaret ignibus, nunc lux omninò eriperetur, tonitrúque cœlum ac terra perſonaret, euulſæ ventis arbores, diſciſſaque fulminibus ſaxa compleret auras fragoribus, prærupit tanta è nimbis pluuia. Imbréſque tam validi, vt ciſternæ modo colligendis aquis ſatis non eſſent, ſed arentia ſaxa, rupéſque exuſtæ ſolibus torrentes vndequaque prolapſos diffunderent. Itaque rex qui ſolam inſiti potiundi ſpem collocauerat, fruſtra ab ea habitus, ad Sauonem vetera in caſtra rediit. Erat, vt Alexander ab Alexandro refert, in genialibus Athenis Terræ ſimulacrum, exorantis à Ioue pluuiam, nec fruſtra: vbi enim ei ſacrificabatur pluuia confeſtim terram irrigabat. Incertum tamen eſt, an id aſtrorum vi, an dæmonum arte fieret, nam quis vetat fieri ſtatuam, lunâ cum Venere in Cancro poſitâ in occidente, maximè circa aſinos aut hyadas Tauri, qua mota imbres cieantur? maxima eſt vis aſtrorum, ſi quis ea aptè vti norit, nec velit, vt nuper Theatino Pontifici Gauricus, polliceri regnum Neapolitanum nullis aſtris id ſuadentibus, neque Pontificis geneſis id præſtaret, nec illius regni initia nota ei eſſent: quo facto vt erat ille Pontifex irritabilis, totam damnauit aſtrologiam: ſed debuit falſos aſtrologos & adulatores improbos exurere, veterum autem iuſtis laboribus parcere, verum crimen hoc Gaurici viri nequiſſimi potius

potius fuit quam culpa vlla Pontificis. Ergo huic generi magiæ consulit Iamblichus, vt operam demus his penè verbis. Detinent Magi hominem, qui diuinationi addictus est, aliquando in tenebris: quod ibi nihil sit quòd venturum lumen impediat: aliquando in lumine eum præparant, vt maior sit ad diuinum lumen similitudo, tuncque lumen illud à sole accipitur, aut luna, aut in serena nocte ab astris, vel in aqua excepto vel pariete sacris Characteribus depicto: in illa ob perspicuitatem, in hoc autem ob soliditatem tanquam magis accommodato. Admonent præterea quædam cognata diis insinuandis: diuinatoróque potiones exhibent, & compositiones nec non carmina adhibent, sed & alibi odores accendunt & statuas fingunt, quæ postmodum, excantationis vim retinent. Itaque & per somnia admonentur qui petunt nonnunquam imaginando species ad rerum sensus vsque deducunt, sic vt videant aut audiant responsa vel imagines rerum futurarum, quanquam etiam ipsæ statuæ responsa ipsa exhibent, voce vel signis. Hæc verò prosona sunt & etiam falsa vt non demirer Plinium passim has vanitates damnasse: præcipuè hanc prosequitur & insectatur cum inquit: Proinde ita persuasum sit, intestabilem irritam inanem esse, habentem tamen quasdam veritatis vmbras: sed in his veneficas artes pollere non magicas. Virginem autem Lotharingiam non omnino certum est qua vi id egerit: bis decepta fuit primum in expugnatione Lutetiæ, vbi secundo sagittæ ictu vulnerata est: inde in obsidione dum erumpere conaretur capta, & Rothomagi ad palum exusta viua est, tanquam maga atque excantatrix. Ferunt etiam grauidam fuisse, Anglosque ob id distulisse supplicium. Ipsa quoque virgo vt testatur. Ioan. Ludouicus Micquellus ingenio fuit præstanti: & in agendis rebus impigra, ac fidens admodum, atque indefessa, vt omnia vel sine dæmonam auxilio illi tribui possint, & certè quoad successum rei multa videntur dæmonis auxilium vel etiam diuinum testari. Primum quod oues patris pascenti species humana angustior ante oculos eius obseruata, cum illa vt par erat, consternata & animo destituta iaceret, bono animo eam esse iussit: Et vt Carolum regem ab Aureliæ obsidione liberaret, eúmque vt regno potiretur efficeret. Deinde quod Pyrus sub quantam degebat, nec cariem in hanc diem, nec vetustatem, nec fulmen aut grandinem vel pluuiam aut niuem sentire visa sit, quod sanè tot annis si perduraret, pro præsenti miraculo haberi posset. Et rursus quod Bandricurtium ea die quâ Carolus ad Roboretum diui Dionysij infaustè dimicarat, cum itinere trium dierum etiam per equos dispositos distaret ab eo loco de clade accepta monuisset. Ensem quoque insignem cum Rex obtulisset non accepit, sed templum D. Caterinæ peruetustum & rubigine obsitum petiit sibi dari, cum tamen vix vlli scirent eum ensem in eo templo reconditum esse. Ipsa etiam circunsessa diligenter vrbe & custodibus vigilantibus tanquam ex condicto in eam ingressa est regemque vili habitu vestitum inter multos proceres agnouit. Illud quoque mirum puellam, quę nihil nisi oues ruri pascere nouerat, tam scite equitasse, loricam, galeam clypeúmque gestasse, vt nil aliud tota vita egisse videretur: nec paruum argumentum est in tantis difficultatibus, cum tot belli ducibus strenuis tam illustrium virorum consessu vni illi Carolum salutem suam regnique credidisse. Demum quod Tricasses intra triduum dedendos somnio monita vt testabatur prædixisset idque euenerit, ergo mista sunt hæc: & qui huiusmodi vident, plerumque propriis sensibus non confidunt, quódque diuinum est sibi tribuentes, dum propriis viribus confidunt, in laqueos incidunt. Ergò aliquid astitisse illi, non vt illi faueret, sed regi vsque ad regis coronationem credendum est. Illud ad dæmones pertinere crediderim cum sacrificanti Galbæ in Hispania puer qui acerram tenebat, canuit, imperium illi in senio ostendens.

Porro vtilitatis ac facultatis magicæ artis euidentissime argumentum est torpor ille ac desperatio in obeundis negotiis, quibus omnia pessum eunt: è diuerso alacritas cum spe omnia facilia nobis exponit. Quot exercitus sine causa cæsi ac fugati: multi à paucis, armati ab inermibus, duce cum strenuo ab his qui sine duce sine pecunia sine frumento? vnde hoc nisi à quodam afflatu erga victores futuros propitiorum dæmonum, & contra erga vincendos cacodæmonum. Vnde illud de Panico terrore apud Romanos. Latrones vidi qui cum decem viris pugnacibus depugnassent, imo sæpius cum pluribus depugnauerant & feliciter; cum hora illa accesserat à senelictore solo velut oues, ducti sunt, cum tamen certo scirent ad quam crudelem scenam ducerentur. Quid de admodum sapientibus, cum sine causa desipiunt? Ergò quantum prosit animo collabentes confirmare atque restituere? quámque facile id sit mago naturali quisque intelligere potest, vel lapillo vel alio modo ex dictis, tum cohortatione atque ad Deum precibus ac monitis sapientum. Itaque vniuersa res in hoc consistit, vt hypomochlion inueniamus ac circa illud vt decet versemur, tunc illud verè dictum fuerit.

Carminibus Circe socios mutauit Vlyssi.

Omitto modo artificiosam magiam quæ magiæ nomine digna non est, cum ars sit mechanica atque multiplex, vt quæ constat machinis speculisve tum iaculatorum funambulorum agilitare ratione vinculorum ac dolis. Quin etiam suffitibus certis & sub syderum constitutione exquisita

Porphy

Porphyrius affirmat protinus apparere vigilantibus etiam nobis ſimulachra quædam dæmonum. Simile eſt hoc ei quod referunt de nubibus quibuſdam circa ſortes forma animalium, figuraque rerum etiam incognita, cum quæ tamen niuere videntur atque homines amplecti cum ſint contactu frigidiſſimi. Similiter & apud Thylen & in Arabia deſerta huiuſmodi ſimulachra contingunt. Multa etiam ſunt quæ prorſus à miraculo ſunt aliena, vt difficile ſit vera à falſis diiudicare, velut de ſpectro quod videbatur inter ſciſſæ rupis rimam iuxta Calecerum annis iam fermè quadraginta in ripa lacus Latij, dum ex Maſo Comum tenditur, duo oculi grandes inter lapides videbantur, vox vocantis nautas, & vt deſcenderent hortantis: & dum loqueretur oculi mouebantur, inde terror ingens, ſex prope annis durauit, die nihil cernebatur, mixta ex hiſtoria & mendacio vt reor opinio. Auis erat vlula maior cuius oculi magni vt ignes noctu lucent, vox rauca & echo inter montes reſonans pauidis & ſuperſtitioſis dæmonis nomine imponebat: ita vulgatum erat dæmonem aut mortuum latitare inter rupis fruſtra, vox illius Italica lingua quaſi prætergauigantes aduocabat. Nuper ruſticus quidam ex villa ſancti Stephani probe Corbetam nomine Caſpar cum audiſſet ab vxore, quod Sycophanta eam violare conatus eſſet, indignabundus quod uon illum vlciſci potuiſſet, ad nemus ſe contulit, inuocatóque cacodæmone, animam & corpus obtulit, vtque aſportaret eum rogabat, ſubitò ille & niger ac grandis cornutus terribiliſque qualis pingitur apparuit, aſportauitque per ſtadij dimidium extra nemus: cumque ille inclamaret Ieſum Deúmque dimiſit, ſed attonitum & mutum, exuſtis veſtibus, & manuum volis. Tandem medicis auxiliis ad vitam reuocatus, narrauit totam hiſtoriam, adiiciens oportere illum ex pacto bis locum eum nemoris adire, quod & fecit, ſed confeſſus & ſacerdotibus atque aliis ſociis armatis comitantibus: nihil autem apparuit, ſed locus ille nemoris mirum in modum olebat, ſulphur atque bitumen exuſtum. Hic illud conſiderandum, quòd animo deſtitutus ac quaſi mortuus iacuerit, cum id, ſi ille non finxit, efficere haud facile ſit citra vitæ periculum, rem magnam illi accidiſſe neceſſarium fuiſſe: odor etiam ille adeò fœtet, & exuſtæ veſtes declarant incendium ſeu arte ſau à dæmone affuiſſe. Itaque aut dolus maximus eſt, aut miraculum maius, adhuc & inauditum inter vera exempla. Forſan dici poſſet id potuiſſe dæmonem conſenſu hominis exhibito, certè huiuſmodi narrationes aut eleuant veriſſimarum fidem, aut hiſtoriam valde incetam reddunt. Multa tum huiuſmodi exempla narrantur de cacodæmonem inuocantibus, qui deprehenſi ſunt ac penè ſuffocati: hoc quidem concordat videre audire concepta firma fide, ſed transferri hominem, accendi ignem ſupra naturam dæmonum eſſe videtur, quatenus ſunt incorporei, forſam vt dixi, quòd inuocati à ſeſe dantibus aliquod amplius poſſint.

HIERONYMI

HIERONYMI CARDANI, DE MVSICA LIBER.

CAPVT I.

De Laude Musicæ & eius præstantia.

MVSICAM neque ab antiquitate nec ab inuentorum gloria, quæ duo ferme sunt cunctis artium laudandarum procœmiis communia, sed ab ipsa vtilitate excellentia subtilitatéque laudanda ac cæteris aliis tum artibus tum disciplinis præferenda existimo. Non quod vel vetustate, vel inuentorum dignitate cuiquam sit inferior, nempe....

CAPVT II.

De Principiis & Elementis Musicæ.

1 MVsica est disciplina quæ vim sonorum docet agnoscere: vires sonis adsunt iuxta illorum differentias. Differentiæ autem sumuntur ex quinque quæ ipsi sono existunt propria, vnum autem silentio conuenit ac quieti. Quæ illis sunt propria à magnitudine, à robore à quantitate & qualitate tum comparatione sumuntur,

2 Magnitudo soni est quod sit acutus aut grauis: nam hæ primùm differentiæ sequuntur magnitudinem & paruitatem instrumenti. Consequuntur etiam proportiones hæ differentiæ, at proportiones quantitatibus propriæ sunt. Secundum has etiam differentias sumuntur genera omnium vocum, vnde manifestum est, quod hæc est soni vera magnitudo:

3 Sed qualis est proportio fidium aut instrumentotum in magnitudine talis est sonorum in grauitate, vbi æqualiter chordæ tendantur. At contraria ratione talis est proportio in acuitate, qualis chordarum in longitudine, sed tamen commutata ratiane, velut si sint chordæ duæ, quarum vna alteri dupla sit, breuioris sonus duplus dicetur in acuitate longiori, longioris autem breuiori in grauitate duplus.

4 Sed dubitatur, si longior dimidio breuiore sit longior, non videtur fieri posse, vt breuioris sonus sit dimidio acutior grauiore ac souo longioris, nam nullo modo fieri potest vt duo ad tria sexquialteram obtineant proportionem. Sed dicemus ita contingere, nec est huic rei aliud exemplum simile: verùm consonantia fiat grauis ad acutum, acuta à graui dissonare non potest, aliter simul dissonarent ac consonarent. At hoc esse necesse est, vbi proportio commutetur: igitur acuti ad grauem & grauis ad acutum proportio eadem semper est qualis in fidibus & fistulis longioris spatij ad breuius.

5 Dubitatur qui maior sonus verè sit acutior an grauis, atque in hoc quæsito multi numeros maiores acutis, multi grauioribus tribuerunt. Aristoteles XIX. problematum sectione in XXXV. problemate dixit Neten semper ad Hypate duplam esse, & vbi Hypate vnitate describitur, Neten debere scribi binario. Idem in XI. sectione Problemate XLVII. dixit acutam vocem, quod experimentum docet longius exaudiri. At in XIX. sectione Problemate VIII. quærit, cur grauis valeat, sonum acutæ dicit, quia maior est grauis & angulo obtuso comparari potest vt acuta acuto. Sed videtur acuta maior esse, quia vehementius ferit aërem quod breue est ab æquali robore. Ob hoc antiqui in acutioribus maiores numeros descripserunt.

6 Robur est vocis Constantia, nam cum idem neruus eodem modo tensus, seu feriatur vehementer seu languidè, eandem soni magnitudinem referat: cum tamen vehementer longissimè exauditur, cum languidè non ita, manifestum est aliam esse rationem roboris vocis, aliam magnitudinis. Consonans vox non dicitur aut dissonans penes robur, sed iuxta solam magnitudinem.

7 Qualitas etiam ab vtraque differt, nam sunt voces asperæ acutæ & asperè magnæ & asperè paruæ, quanquam in paruâ voce non adeò offendat asperitas. Eadem ratione molles seu lenes, quæ etiam suaues acutæ & graues magnæ & paruæ. Vt verò magnitudo vocis à magnitudine instrumenti procedit, ita ab æqualitate & lenitate instrumenti aspera vox vel lenis procedit. Et à virtutis mouentis robore robur & imbecillitas vocis. Qui verò imbecilles naturâ sunt non possunt validam omittere vocem, sed quia validi sunt imbecillem possunt adhibita modica vi effingere vocem.

8 A quantitate autem temporis fit longitudo

gitudo & breuitas vocis, ſicut à quantitate ſilentis Pauſarum (vt Græcè dicunt) breuitas aut longitudo: iuxta igitur hæc quatuor ſeu quinque principia variantur omnes muſicæ modulationes.

9 Porro cum ſint quatuor genera proportionum, quarum ſynceriſſima & perfectiſſima eſt æqualitatis, à quâ peruenit vniſonus. Secunda eſt dupla à qua diapaſon: Tertia ſexquialtera, à qua Diapente. Quarta ſexquiparta vel alia ſimilis, ex qua ditonus; patet etiam quatuor eſſe genera conſonantiarum perfectiſſimam vniſonum: poſt eam eſt Diapaſon, & compoſitæ vt bis diapaſon & ter diapaſon: Poſt ſunt diapente & compoſitæ ab ea vt diapaſon diapente. Vltimò ſunt ditonus & trihemitonium ſeu ſexquitonus. Primum genus vocarunt Homophonum, ſecundum cum tertio ſymphonum, quartum autem Emelem quaſi bene ſonantem, cui opponitur Eemeles inconcinna.

10 Cum enim ex his quæ in libris de ſubtilitate demonſtrata ſunt, dum de pulchritudine loqueremur, ſimpliciſſima proportio ſit auribus maximè congrua atque ideò iucundiſſima, ſimpliciſſima autem ſit vniſonus, quia æqualitate conſtat, erit hæc etiam iucundiſſima: inde Diapaſon & poſt biſdiapaſon quæ quadrupla conſtat proportione, vt terdiapaſon octupla & quaterdiapaſon ſexdecupla; ea autem conſtat vocibus XXIX. quas vix vnquam humanæ naturæ tranſgredi fas eſt, imò nec inſtrumentis. Manifeſtum eſt tandem voces ipſas, vt ſimpliciſſima connectuntur proportione, eò eſſe iucundiores.

11 Voces autem diſiunctæ ac multum diſtantes parum conſonant parúmque diſſonant, nam auris non percipit interuallum, incognitum autem nec diligi poteſt nec odio haberi, vnde ter diapaſon & quater diapaſon, nec intelligitur nec bene ſonare multum videtur, niſi intermediis vocibus extremæ inuicem iungantur.

12 His verò quæ optimē conſonant quæcunque propinquiores fuerint magis conſonabunt. Sextupla igitur proportio quæ eſt bis diapaſon diapente duodecupla magis conſonabit propter XI. axioma ac ſuppoſitionem duodecupla nonupla 1. ter diapaſon addito tono ob præſentem ſuppoſitionem; licet enim duodecupla maior ſit nonupla & nonupla integra, attamen nonupla longè remotior eſt à duplæ natura, in qua perfectiſſima exiſtit conſonantia, qua duodecupla. Igitur decima nona magis conſonat vigeſima tertia, intelligo autem propinquitatem non quidem diſtantiam minorem ſed naturæ participationem, velut quadruplam duo propinquiorem duplæ quàm triplam, quia quadrupla continet duas duplas non tripla & ſi tripla ſit duplæ quoad diſtantiam proximior. Hâc ratione ditonus quod ſexquiquartæ proximus valde ſit, etiam quòd in ea non ſit conſtitutus, eſt magis diateſſaro conſonans, tametſi diateſſaron in exacta ſeſquitertia ſit conſtitutum.

13 Dictum eſt, de comparatione quæ eſt inter ſonos eodem tempore productos, vocatúrque hæc proportio. Alia eſt quæ ſucceſſione habetur, quæ non minus eſt priore digna conſideratione. Nam cum iucunditas concentus in hoc conſiſtat vt meliora deterioribus ſuccedant, plurima commoda ex hac regula naſcuntur.

14 Primum quod varietas ipſa ad delectandum præcipua ſit. Quæ enim meliora ſunt, ſi ſuccedant deterioribus duplici ex cauſa delectant, tum quia meliora, tum quia ob varietatem fiunt iucundiora. At quæ ſunt deteriora ſi melioribus ſuccedant vt Emniele ſymphono ſeu ſexta Diapaſo, licet non ſit melior per ſe, ob varietatem redditur melior. Atque ita non ſolùm Emmele tolleratur, ſed & Eemele in vſum veniunt, dicemus autem quomodo.

15 Non igitur duæ perfectæ conſonantes vt duæ diapaſon aut duo diapente ſibi ſuccedere poſſunt, nam neque altera alterâ melior, quod XIII. regula poſtulat, nec varietas vlla quod præcedens edocet. Sed & videbitur in diapaſo ſuperflua vna vox, quoniam eſt ac ſi per vniſonum progrederentur. Eſt enim diapaſon ſymphonia adeò perfecta vt propinqua ſit valde homophono. Igitur manifeſtum eſt quod non ſolùm propter tres cauſas diapaſon mutatis vocibus poteſt ſuccedere, ſed quod nec diapente diapente.

16 Ex quo manifeſtum eſt eadem ratione nec bene ſonare, ſi vel duæ ſextæ maiores aut duæ minores aut duæ eadem ratione tertiæ maiores aut minores, quod obſeruauit optimè Adrianus, iunctæ erant; nam ex tribus cauſis quæ in diapaſo & diapente deſcriptæ adſunt, duæ militant etiam in Emmele, cum ſimilis ſimili ſucceſſerit, ſcilicet vt nec altera melior ſit, nec varietate iucundior: admittitur tamen à pleriſque hoc, quod tertia cauſa deſit, nam non idem dicere videretur. At ſextam maiorem aut tertiam maiorem minori, aut minores maiori ſuccedere optimum eſt, ac ſecundum præcepta ſemper XIV. regulæ plerumque etiam XIII.

17 Sed diſſonās ſtare non poteſt. Vt enim in his qui nimio iam frigore obriguerunt calor etiam oſtendit, quod iam confirmata ſit frigiditas, ita conſonans vox ſuccedens diſſonanti, ſi diſſonans non moram traxerit vehementius ex XIII. regula autem delectat: vt verò moram traxerit, diſſonans vox totam euertit harmoniam.

18 Ob id igitur & toni & ſemitonia & dieſes plurimùm delectant cum moram non traxerint, aliter autem totam euertunt harmoniam. Igitur Enarmonicum genus quod in dieſibus conſtat nunquam quieſcit in his fidibus, quæ dieſi diſtinguuntur à reliquis.

19 Quamobrem Enarmonicum genus aptius inſtrumentis quam modulandis humanis vocibus, tum quia fides celerius ſonum

sonum mutent & amittant quàm humanæ voces & instrumenta quæ spiritu inflantur, tum quia in tanta varietate & tam exigua non tam facilè est seruare metam vocum humanarum, tum quia fidium voces suo loco sunt constantes.

20 At verò vox facilius mutatur ad propinquissimam quàm ad distantem Cum enim vt dictum est in secunda regula vocis ratio sit in magnitudine per quam vox voci concordat aut dissonat, magnitudo autem sensim & in tempore acquiratur, necesse est quamlibet vocem celerius ad diesim quàm ad semitonium, & ad semitonium quàm tonum, & ad tonum quàm ditonum, & ad ditonum quàm diatessaron, ad hoc autem celerius quàm ad diapente, & rursus ad hoc item celerius quàm ad diapason commutari.

21 Ex quo manifestum est, Enarmonicum genus quod diesibus constat esse longè suauius chromatico, & chromaticum diatonico: nam cum permutatio diesum sit per præcedentem celerrima, minus offendet aurem, ex XVII. regula, tum verò etiam licebit loco vnius semitonij duas dieses interponere, at sic agendo varietas maior contingit. Ex XIII. igitur regula maior delectatio, fit etiã hoc facilius has ob tres causas chromaticum diatonico, vtrisque autem longè præstantibus erit Enarmonicum atque suauius. Dico autem Enarmonicum quod diesibus Chromaticum quod simetoniis ac trisemitoniis passim distinguitur. Diatonicum autem quod tonis nec nisi tertio loco semitonium recipit.

22 Est igitur toni quadruplex significatũ: primò quidem decimus tonum interuallum duarum vocum, quarum altera reliqua acutior est octaua parte, vnde Epogdote tonum vocant in hoc sensu vt significatum à significato distinguant. Secundò dicimus tonũ quantitate mcomprehensamSystematis quã transgredi minimè licet, atque ita dicimus tonum Dorium & phrygium cum inter terminos quosdam ratio tropi continetur & hoc in prisca musica. Eodem modo in noua primi toni dicimus esse cantilenam aut secundi plagalem aut autenticum. Tertio modo dicitur pro quacunque magnitudine, vnde quidam dicere solent, non bene intonat, id est non vocem qualem oportet, emittit. Quartò pro debita vocis constantia: multi enim cum rectè voces proferant, non tamen robustam habent vocem. Sic laudamus chelim & clauicitheria.

23 Interuallum verò dicitur vel distantia simpliciter inter vocem, & vocem, & hoc modo dicimus interuallum diesis esse sexquitrigesimam quartam & diapente inter uallum 1. sexqui alteram & & diapason interuallum esse duplum. Alio modo vt continens voces continet, interuallo totidẽ minus vno, velut dicimus in diatessaro, quod sint quatuor voces esse tria interualla, in diapente cum sint quinque voces, quatuor interualla, in diapaso quod sint octo voces erunt septem interualla v. g.

Diatessaron	Diapente	Diapason
vt 1.m.	vt 1.m.	vt 1.m.
re 2.m.	re 2.m.	re 2.m.
mi 3.m.	mi 3.m.	mi 3.m.
fa	fa 4.m.	fa 4.m.
	sol	sol 5.m.
		re 6.m.
		mi 7.m.
		fa

24 Quæ igitur dicuntur semitonia toni diapente & reliqua dicũtur interualla, quia continẽt simplex vnum interuallum, etsi sit diuisum in plura, nam vox non potest facere consentũ nec esse semitonium nec tonus, sed omnia talia sunt ex genere interualli. Errant ergo qui dicunt *mi* esse semitonium & *fa* tonum, & qui cõtrario modo. Sic errauit, *Frater Angelus Picitonus in suo primo libro c. 28. floris musicæ*, cum dixit *fa* esse tonũ perfectum & *mi* imperfectũ, imo verius *fa* deberet dici semitonium & *mi* tonus. Sed neutrum est verum, sed semitonium est interuallũ inter *mi* & *fa* & non *mi* vel *fa* vnde dicendo *re mi* vel *fa sol* fit tonus & non semitonium. Et dicendo *fa mi* vel *mi fa* fit semitonium, ideo est interuallum.

25 Interualla igitur quædam sunt vtilia & quædã inutilia. Inutilia sunt comaTritonúsque & Aposthome seu semitoniũ maius & schisma quod est comatis dimidium. Vtilia sunt Tonus semitoniũ minus & diesis item quę ex his proueniũt pleraq; vt ditonus, diatessaron, diapente, Dixi pleraq;, nam si componatur tonus cũ duobus semitonis minoribus fit ditonus imperfectus. Et si duo minora semitonia cum duobus tonis fit diapente imperfectum quæ sunt inutilia.

26 Vt igitur sciamus quę sint species interuallorum vtilium sciendum, quod tonus consistit in sexquioctaua vt demonstrabo & dimidium qquod consistit in proportione 18. ad 17. & vocatur semitonium minus & diesis quæ est quarta pars toni, & dimidium minoris semitonij, & consistit in proportione 35 ad 34 & est minimum interuallum, quod cani possit vt demonstrabo sunt de genere vtilium, vnde præterea quod comma cum sit minor diesi non potest per se cani: ideo consideratio de comate & schismate facta à Iacobo Fabro Stephalenti est potius ambitiosa quàm vtilis. Cum sint præsertim tot vtilia consideranda in hac arte quæ vel exoleuerunt venustate, vel nondum in lucem prodierunt. Sed ex vtilibus est etiam Diapason quod in dupla consistit, diapente quod in interuallo sexquialtero, & diatessaron quod in sexquitertio seu epitrito. Hæc autem in instrumentorum fidibus & interuallis spatiorum ex tertia regula demonstrari possunt. Sunt & vt dixi ditonus & trihemitonium

& ſexta maior & minor, poſt ſecunda & ſeptima, vt ſint in vniuerſum addito vniſono interualla duodecim vt in figura vides.

1	Dieſis.
2	Semith. minus.
3	Tonus.
4	Trihemithonium.
5	Ditonus.
6	Diateſſaron.
7	Diapente.
8	Sexta maior.
9	Sexta minor.
10	Septima.
11	Diapaſon.
12	Vniſonus.

Inde compoſitæ ex ilis. Sed dicunt Pythagorā iuſſiſſe, ne diapaſō transgrederemur & meritò non quod id interuallum transgredi non liceat, abſurdum enim & falſum, ſed quod transgredientia in ſimilia recurrere ſit neceſſarium. Igitur tota ars in his duodecim conſiſtit interuallis. Sed quæ vitare oportet interualla ſunt, vt vno verbo dicam quæ non ſunt ex hoc genere, vel quia non ſint perfecta, vel quia ſint malè coaptata. Sunt tamen & quædam alia pauca occultioris muſicæ de quibus dicemus, ſed tamen illa ratione potius quàm ſenſu comprehenduntur.

27 Sed quia oportet intelligere quonam pacto hæc interualla ſeu proportiones iungantur, quanquam de his in quinto operis perfecti libro abundè dictum ſit, non tamen pigebit pauca hic ad vſum maximè neceſſaria repetere, quorum primum eſt. Cum volueris iungere proportionem $\frac{3}{2}$ cum proportione $\frac{8}{6}$ multiplica ſuperiores numeros inuicem qui ſunt 8 in 3, fit 24 & inferiores inuicem qui ſunt 2 in 6, fit 12 & fiet vt in margine proportio $\frac{24}{12}$ id eſt dupla. Aliter accipias numerum qui ſit in proportione ad 3, ſicut eſt 8 ad 6 & eſt 4 huic ſuppone 2, & fiet proportio 4 ad 2 id eſt dupla vt prius.

$\frac{3}{2}$	$\frac{8}{6}$	$\frac{24}{12}$
$\frac{3}{2}$	—	$\frac{4}{2}$

28 Ex quo habemus quod ſi volo iungere duas ſexquioctauas id eſt proportionem $\frac{9}{8}$ duco ſuperiorem numerum in ſe fit 81 & inferiorem in ſe fit 64 & proportio $\frac{81}{64}$ eſt duæ ſexquioctauæ. i. ditonus, eadem ratione habebo tritonum ducendo bis 9 in ſe & fit 729 & bis 8 in ſe & fit 512 & proportio $\frac{729}{512}$ eſt tritonus. Et vt inueniam ſingulos tonos addo termino inferiori

$\frac{9}{8}$	$\frac{81}{64}$

Ditonus	64.	72.	81.	
Tritonus	512.	576.	648.	729.

ſexquioctauas, vt in dictono addita octaua parte 64 fit 72 primus tonus inter 72 & 64 addo rurſus octauam partem ad 72 quæ eſt 9. fit 8. tonus inter 81 & 72. Et ita in tritono primus tonus eſt inter 576. & 512. & ſecundus tonus inter 648 & 576 & tertius tonus inter 729. & 648.

29 Cùm verò volueris detrahere proportionem à proportione vt à proportione $\frac{3}{2}$ quæ eſt ſexqui altera diapente conſonantia $\frac{9}{8}$ ſexqui octauam quæ eſt tonus gratia exempli: ducito 3 in 8 in crucem & fit 24 pro denominatore qui ſumitur à denominatore maioris proportionis & ita in crucem ducito 2 in 9. fit 18, conſurget igitur proportio $\frac{24}{18}$ quæ eſt vt $\frac{4}{3}$ Epitrita diateſſaron. Ex quo habemus quod detractio hæc eſt potius diuiſio ſicut aggregatum eſt multiplicatio in proportionibus. Et hoc cur ſit vt dixi ſuo loco eſt declaratum.

$$\frac{3}{2} \times \frac{9}{8} \qquad \frac{24}{18}$$

30 Sed ſi volo diuidere vnam proportionem per æqualia vtpote tonum $\frac{9}{8}$ poſſum hoc facere verè & arithmeticè tantum vere eſt duplices vtrumque terminum ſeu numerum & fiunt 18 & 16 & poſt capies numerum æqualiter diſtantem ab vtroque qui eſt 17 & proportio $\frac{18}{16}$ eſt ſemitonium ſeu proportionis $\frac{9}{8}$ dimidium & ſecundum hoc erit dieſis $\frac{36}{35}$ vel $\frac{35}{34}$ vt libet, ſed proximior eſt ad $\frac{36}{37}$ ſenſibilis, vera autem dieſis eſt proximior ad $\frac{35}{36}$. Dixi promior, quia vt dixi modus verus eſt, vt volendo dimidium proportionis $\frac{9}{8}$ duc 9 in 8 fit 72, accipe latus ſeu radicem quæ eſt ℞ 72 & huius proportio ad 8 hoc modo ℞ $\frac{72}{8}$ eſt ſemitonium verè. Eadem ratione dieſis erit RR $\frac{4608}{8}$. Hæc autem eſt proximè valde $\frac{239}{232}$ vel $\frac{35}{34}$ & proximior $\frac{35}{34}$ quàm $\frac{26}{35}$.

$\frac{9}{1}$	$\frac{18}{16}$
$\frac{9}{8}$	$\frac{72}{}$
R. 72.	8

31 Cum fuerint tres numeri quorum proportio primi ad tertium fuerit ſicut diſtantiæ primi & ſecundi ad diſtantiam ſecundi ad tertium, tunc dicetur habere proportionem muſicam vt vides in tribus exemplis. Nam proportio 6. ad 2. in primo exemplo eſt tripla, & talis eſt 3 diſtantiæ 6 & 3 ad 1. differentiam 3 & 2. Et proportio 6 ad 3 in ſecundo exemplo eſt dupla vt 2 differentiæ 6 & 4 ad 1 differentiam 4 & 3. Et in tertio exemplo differentiæ 187 & 85 quæ eſt 102 ad 30 differentiam 85 & 55 eſt proportio vt 17 ad 5 & talis 187 primi ad 35 tertium. Si ergo accipiantur tres chordæ æqualiter tenſæ & æqualis craſſitudinis quæ ſint in proportione 187. 85. & 55. ipſæ erunt in harmonica proportione & conſonabunt. Sed hoc fecit errare Ptolemæum, quia iſta regula ad ſenſum non eſt vera, niſi cum extremæ chordæ per ſe conſonant, vt in primis duobus exemplis. In tertio autem non conſonabunt, quia 187 & 55 non ſunt niſi in proportione 17 ad 5 vt dixi, que non eſt nota per ſe auri, ideò nec facit harmoniam.

6.	3.	2.
6.	4.	3.
187.	85.	55.
P.	Sec.	Ter.

32 Vt

32 Vt verò ratio distantiarum nimia tollit consonantiæ sensum & dissonantias vt in XI. regula dictum est, ita etiam temporum ratio non intellecta, vnde plures licet in æmiolia & tripla proportione collocare dissonantias quàm in dupla,& etiam in quintupla quàm in tripla & in septupla quàm quintupla, sed latebunt & consonantiæ nisi cum ad terminum venerint.Igitur amplior ibi copia vocum, sed ob difficultatem plerúmque negligitur.

33 Voces igitur dissonæ tribus modis admittuntur, vel quia incertum habent tempus vt in syncopa & proportionibus, ita vt non ictus primam partem occupent,vel quia celerrimè transeant, vel quia temporis locum minimè principalem obtineant. Collocantur autem tres ob causas vel ad augendum iucunditatem consonantiæ vt septima ante diapason, quod maximè est in vsu, vel ob varietatem vt in chromatico & Enarmonico diatessaro seu constitutione, vel ad augendam musicæ materiam.

CAPVT III.

De Tetrachordorum generibus.

Causa, inuentionis diuersorum generum tetrachordorum fuit triplex:prima quòd, cum esset vox humana angustis terminis contenta, vt vix proportionem sexdecim ad vnum admitteret, atque in diapaso solùm voces vtiles illæ duodecim de quibus dictum est continerentur.Oportuit excogitare tum maximè in fidibus, vt non solùm sex in diapaso sed plures propter chromaticum genus collocarentur, ac vsque ad XIII: in Enarmonico. Secunda vt voces, quæ paruis interuallis distant dissonæ alioquin celeriter ex XX. regula præcedentis capituli ad statum suum redeant. Tertia vt diuersi affectus diuerso compositionis modo exprimerentur.Quod Plutarchus scitè satis in ea quam de Musica fecit disputatione his verbis exprimit. *At verò Musica nostri temporis pulcherrimum omnium maximéque decorum genus, quod veteres propter maiestatem grauitatémque colebant, penitus repudiarunt adeò vt ne cura sit vlla plerisque, enharmoniorum interuallorum :* constat igitur enharmonium tetrachordum grauitatem ac maiestatem retinuisse. Et rursus in eodem libro. *Traditur etiam ab Aristoxeno inuentorem Enarmonij generis Olympum fuisse a Musicis existimatum, & ante ipsum omnia fuisse diatona atque chromatica, inuentionémque illam hoc modo processisse putabant. Quam in diatono Olympus versaretur, & frequens transueheret diatonum modulum ad Perhypatem tum à Paramete tum Mese discedens, Diatoriúmque transgrederetnr, animaduertisse pulchritudinem atque decorem morum ex eo vocum complexu peruenientem, atque ita systema hoc admiratum amplexúmque in Dorio tono constituisse. Non enim hoc ad diatonum aut chromaticum vel omnino harmoniam vllam pertinere poterat.* Rursus ibidem. *Perspicuum quoque in hypatis non ruditate abstinuisse eos ab eo tetrachordo in Doriis, quum mox eodem in cæteris tonis vterentur. Quippe non alia causa à Dorio tono ipsum eximebant, quàm vt decus morum tuerentur, quorum honestatem decorúmque honori habebant. Quale à tragicis quoque obseruatum videmus: nec dum enim tragedia ad hanc vsque diem chromatico aut Enharmonico genere vsa est.* Quamobrem clarum est ad exprimendos affectus maximè varietatem hanc tetrachordorum excogitatam conduxisse.

CAPVT IV.

De Instrumentorum Musicorum differentia.

CVm omnia instrumenta Musica sono constent, necesse est vt Sonus ille vel fiat in gutture vel ex aëris impulsu qui ex ore prodiens sonum efficiat, velut absque nostro spiritu fiat, atque tunc etiam duplex discrimen: vel enim fit ex aëre collecto, vel libero; liber autem aër non potest sonos sub certâ ratione reddere, nisi mensura & tenuitate fidium causam præbente. Ergo quatuor erunt in vniuersum instrumentorum genera, quæ vocem reddunt in gutture formatam,vocantur autem fistulæ, súntque vnius tantùm generis. Quæ verò spiritum solum recipiunt vocem autem formant in se sunt vt Buccinæ, litui, cornua, tibiæ, tubæ, Elymæ quas vocamus Flautos, Phipholæ, syringes. Tertij generis sunt Organa & Hydraulica. Quarti generis sunt lyra quæ antiquissima est, cithara, Sambucæ, chelis, Psalteria, clauicitheria, clauicordia, clauicymbala, Magades, Barbithi, Naula, monochorda, cornua, testudines, tricordia, Simica, Epigonia. Sunt & quædam instrumenta imperfecta vt Tympana, Cymbala, Gotala, Nolæ, Sistra, Tintinabula, Hemicyclia, Vrcei Turcatum inuentum. Sunt etiam quædam composita ex his. Materia, Æs, Cornu, Vitrum, ebur, ferrum, Arundo, plumbum album, lignum,cortex maximè lauri humilioris, orichalcum aliáque innumera. Sunt & aliæ differentiæ, nam instrumentorum quædam sunt omninò imperfecta vt cornua monochorda trichordia, quædam perfecta vt Chelis & organum & cornua, quædam non vt tuba claua, cymbalum, tibia, Elyma. Quædam rursus vnam tantùm edunt vocem vt lyræ maiores, quas vocamus vulgò crurales, & monochorda & fistulæ, tibiæ tubæ tympana, quædam plures vt cithara, chelis organum. Quædam rursus sunt distincta suis locis: vt inter tibiarum

rum genera Elyme, inter citharas lutina, quædam solum spatio, vt inter ea quæ Spiritu inflantur tuba mobilis, inter citharas trichordia. Quædam nullo modo, sed singuli nerui suis seruiunt vocibus, vt lyra simica, clauicordia, organa. Porro cum sint multæ aliæ differentiæ instrumentorum velle eas hic recitare generaliter cum imperitis methodi hæc scribantur, potius esset ambitiosi viri, quàm volentis hæc docere. Quamobrem singula suis locis explicabuntur, hæc tamen præterire non licuit.

CAPVT V.

De causa & materia soni in instrumentis & differentia ex materia, ex qua instrumenta constant.

SOnus est accidens aurium sensu proprio quod percipi potest ob aërem percussum. Sonus autem perfectus fit, quotiens aër inter duo dura corpora percutitur, vel cum vnum corpus vt in fidibus aërem percutiendo alteri corpori illidit. Generaliter verò fit non sine percutiente percusso & aëre medio. Vt verò bene sonus efficiatur, latitudo certè necessaria est: impossibile est enim rem tenuissimam, tenuissimæ illisam bene sonare, vnde acus parum sonat, & si perforetur & infletur, non tamen sonabit. Itaque vt sonus euidens fiat necesse est percutiens adesse, quod etsi sit tenue non multum refert & aërem & rem latam percussam. Sed vt iucundus sonus fiat, in re percussa lata tria sunt necessaria, cauitas æqualitas & lenitas. Per æqualitatem intelligo id quod refertur ad figuram & substantiam. Sed & oportet adesse materiam ad sonum aptam; plumbum enim etsi cauum æquale & latum sit non tamen sonat, quoniam nihil vacui in se continet, & ob id etiam grauissimum est: grauia etiam valde omnia reliquis leuioribus minus sonant, & obtusius, vt inter metalla aurum & plumbum, inter ligna buxus & ebenus. Sed percutiens æquale esse necesse est, non autem cauum aut omnino lene, lenitas tamen multum iuuat: ea de causa fides si per longitudinem digitis ducantur, quæ asperæ sunt falsæ dicuntur, quod duplicem & inconditam vocem faciant. Inæquales igitur omnes falsæ, inæquales autem aliæ secundùm substantiam quæ non nisi sensu auditus quod falsam & vt dixi duplicem vocem emittant, dignoscuntur, sed figura tales vt dixi vel tactu, vel cum angulares fuerint, visu cognoscuntur, concussæ enim digito & extensæ imaginem duarum aut plurium referunt, quod est inditium esse angulares, vnde quantò plures imagines referunt, eò sunt deteriores.

Metalla igitur plus generaliter strident ligno, & ob id instrumentis vocalibus aptiora vt tubis & organis. Inter metallaæs magnam habet vocem, orichalcum plurimum stridet, stamnum suauius, cuprum vehementius percuti potest, quod nec flectatur nec facilè frangatur. Argentum claram habet vocem; nolis igitur aptius cuprum quod longius exaudiatur, quia vehementer percuti potest non quia magis resonet ære. Argentum additur, vt clariorem reddat sonum, organis stamnum conuenit ob suauitatem, sicut tubis æs, lituis orichalcum. Ferrum male sonat elymis & his quæ fidibus constant lignum, per stamnum album plumbum intelligo. Cornua media sunt inter lignum & æs, quantum enim à ligno suauitate, tantum ab ære vocis vincuntur magnitudine, vitrum inter cornu & lignum medium est, vnde & cornua vitrea fiunt, quæ paruo sunt in pretio ob fragilitatem: fiunt & organa qualia dum essem Venetiis, spectaui, audiuique, vox tenuior acutior suauior quàm in stamno. Tenuior & debilior quod vitrum impetum maiorem aëris absque periculo haud sustineat, suauior quia lenior, acutior quia lenior est materia. Fiunt etiam fistulæ tenues, nam moles in re tam fragili, quò maior eò periculosior, ideo acutior vox ob angustiam fistularum. Ebur & ossa obtusiorem eò habent cornibus sonum quò magis terrea sunt, suauem tamen ebur, quia exactè expolitur, arundo stridet: at cortex lauri & reliquarum arborum obtusum & inæqualem necessariò habent sonum, sunt enim inæquali substantia, ob hoc indigna quæ referantur inter materias instrumentorum nostræ ætatis. Sed veteribus quibus nulla alia erat melior materia satisfaciebant, nunc non nisi ob insignem quandam raritatem admirationem potius quàm delectationem parere possunt: sed & in fidibus eadem ferme ratio. Quæ ex ære fiunt magis resonant, suauiores ex orichalco, omnium suauissimæ, quibus in cheli & lyra vtimur intesinorum, optimæ quoad robur canum, est enim animal siccius & duriora habet viscera. Ea quibus fidibus percussis resonat aër sunt digiti pennæ & equinæ setæ & ligna, vt in dulcimelis quæcunque molliora sunt suauius sonant, vnde chelis dulcissima. Adiiciuntur pennis lanei panni frustula in clauichordis & similibus, vt duriorem ictum mollior res temperet.

CAPVT VI.

De Instrumentorum nobilitate.

INstrumentorum nobilitas ex nouem habetur conditionibus, amplo systemate, vt scilicet saltem bis diapason excedat, velut

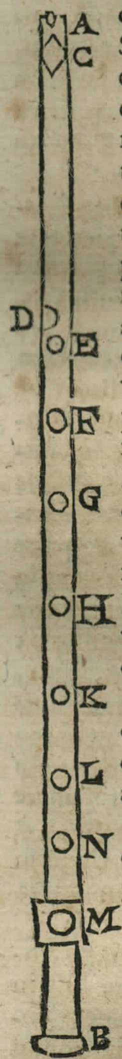
velut chelis quæ ad XX. peruenit vocem, organum ad quater diapason, suaui voce non asperà non obstrepente, quòd facilè pulsentur. Et ob has tres causas litui imperfecti sunt & ignobiles. Difficilius enim longè inflantur elymis, rauci sunt & obstrepunt, nec supra diapason nisi vna duntaxat voce ascendunt: cornua verò etiam his duas has ob vltimas causas sunt viliora. Quarta conditio est vt cum humana voce & aliis instrumentis facilè conueniant. Hanc ob causam elymæ minimè laudantur, vix enim vllum aliud instrumentum minus conuenit. Quinta quod polyphona meliora sunt tricordiis dicordiis & monophonis. Quæcunque etiam vocem retinent, vt organa præstantiora sunt fugacem habentibus, sic pedales lyræ clauichordiis ac chelis præferuntur. Quæ etiam vocem habent amplam: his quæ tenuem habent præstant. Octaua est, quod instrumenta quæ minimis interuallis ac frequentioribus diuisum habent systema, his quæ maioribus ac paucioribus præpollent. Hac de causa chelis est præstantior organo, nam chelis tota & lyræ pedales in genere sunt chromatico totæ, at organum partim in diatonico, partim chromatico. Quæcunque verò per dieses etiam in Enarmonico genere constituuntur, sunt omnium nobilissima: nobilissimum enim vt dictum est inter tetrachorda enarmonicum. Inter monophona igitur quæ pulsantur plectro optimæ lyræ pedales, phipholis inter ea quæ inflantur. Polyphonarum autem nobilissimum organum inde chelis. Quæ inflantur, quoniam humanæ voci sunt similia, præstantiora sunt his quæ pulsantur, lyræ tamen pedales phipholis præstant. Organum igitur omnibus ex causis instrumentis omnibus non singillatim præfertur. Cumque omnia instrumenta Græcè organa dicantur, hoc solum tamen simpliciter id nomen retinuit ob excellentiam, reliqua comutarunt. Ex nouem autem conditionibus quibus instrumentum instrumento præstat, septem primas organum obtinet atque vltimam, in octauo vix ab vno aut altero vincitur. Quod si per dieses loco semitoniorum diuidatur, non solùm eorum quæ sunt sed quæ fieri possunt, præstantissimum erit, atque regium planè instrumentum. Hoc autem simplex atque simplicium, compositorum autem compositum. Itaque in omni genere, simplex organum absolutissimum, dulcissimum, iucundissimum, præstantissimum ac nobilissimum.

***

CAPVT VII.

De his quæ communia sunt omnibus, quæ propria singulis instrumentis secundi generis & proprietate foraminum.

NOn simplex aut plana est ratio instrumentorum quæ ore inflantur, quemadmodum eorum quæ fidibus constant. Sed vt à clarioribus atque euidentioribus sumamus initium, foramina omnia aut necessaria sunt aut vtilia. Necessaria duo sunt, alterum per quod spiritus immittatur, reliquum per quod emittatur. Vtilia autem trium generum, vnum quod vocem reddit faciliorem, alterum quod eam modulatur, tertium quod eam acuit. Describatur igitur gratia exempli Elyma.

cuius superius foramen per quod Spiritus immittitur dicat A, B ex aduerso, dico quod per B emittitur Spiritus ac vox, de spiritu quidem opposita manu sentitur. Quod autem etiam vox emittatur, tribus aut etiam quatuor modis potest demonstrari: primus quod si occludantur foramina D E F G H L M N B exauditur sibilus solùm non vox ex C, aperto autem B exauditur vox grauissima, igitur vox illa per B. effertur. Secundus quod in paruis Elymis: si occludatur B ex parte vox exacuitur vt etiam aperto D. igitur per B vox effertur. Tertius est quod in cornibus occlusio ex parte B fit vox suauior. Quartus quod vox augetur vna in elymis, imo omnes eo foramine diuersis modis hiante quadruplices euadunt. Deferri autem vocem vsque ad imum instrumenti hoc argumento deprehenditur, quia conclusis omnibus foraminibus exceptis A B C exauditur vox grauissima. Sed idem contingit relictis apertis A B N, occluso autem B cum aliis, quia exauditur vox tono altior grauissima, sicut relicto B aperto & N. quare vox ipsa fertur quàm longissime, verùm cum longius fertur vt audiatur vox eò maiore indiget nixu. Inditio autem est duo foramina A & B. sufficere ad sonum, & quod magno indigeant Spiritu quibus hæc tantùm adsunt, quòd Buccinæ & cornua cursorum sonant, cum tamen hæc tantùm habeant foramina, sed magno spiritu indigent, & procul etiam quia vehementius inflantur, audiuntur: Ob id ergo, vt facilius possint inflari; obducta rotula foramen reddunt

angustis

angustissimum, verùm si nulla rotula obducatur A foramen, quanquam difficilius inflentur, longè tamen dulcius sonant, vocantúrque cornua surda, atque hæc solent vocibus associari: nam cum humana voce magis conueniunt.

In instrumentis autem in quibus adsunt foramina vtilia, B foramen adiicit vocum numero extremam, quia obstructis omnibus foraminibus si B obstruatur non resonat, sed aperto fungitur officio resonátque vltima grauiorum. Sed in aliis vocibus F G H E L & M facit vt tutius adhibeatur plenus Spiritus. Aliter si B occludatur transit vox in schilum seu ad diapason superius. Et ideo manifestum est cur in paruis Elymis occluso vt dictum est B, vox transit ad superius diapason, occluditur autem vt dixi non totum: vocis igitur proprium est maximè descendere, cum verò impedita per superiora foramina cogitur erumpere, pleniore indiget spiritu, quare ad diapason transit superius. Cum verò aperitur B facilius resonat, igitur minori indiget spiritu instrumentum, igitur dulcius sonabit, igitur B foramen facit ad dulcedinem omnium vocum, etiam præter id quod vnam vt dictum est vocem adiicit.

Omne etiam instrumentum quantò latiora habet foramina maiore Spiritu vt resonet indiget, nam per valde patentia loca, cum non collidatur, aër nullus fit, sonus igitur quantò latiora foramina, eò absunt à collisione magis aëris, quare cum magnus Spiritus longius exaudiatur ac magis strideat, instrumenta angustis foraminibus ac ex leuiore ligno sunt dulcissima, ex buxo autem latisque foraminibus stridentia & aspera. Occluso etiam foramine B eâ ratione non toto sed ex parte dulcior ac suauior redderetur harmonia vt in cornibus. Vtilium autem foraminum tria sunt genera vt dictum est, C facilius vt vox reddatur facit: hoc argumento, quod quæ eo carent, vt litui & cornua difficillimè inflantur. Rursus quod eo concluso foramine Elyme vix resonat. In phipholis autem, quia eodem foramine vox redditur quo immittitur spiritus, vt in sua figura videre potes, adeò vt C vicem gerat A, ideo minore quàm litui & cornua spiritu indigent.

Foramina quantò latiora eò magis vocem mutant: pari enim exeunte spiritu vox mutatur sensim iuxta latitudinem foraminis, quod demonstratur ex hoc, quòd si ex dimidio foramen occludatur semitoneo vox deprimitur: quantò etiam propinquiora sunt foramina, eò magis vocem mutant, quia quò propinquiora sunt A eò remotiora sint B necesse est. Cum igitur vox acutior requiritur ac longè maior, foramina ampla fiant, & in superiore parte, vt verò per semitonia & dieses distinguatur strictis foraminibus ac procul distantibus à priore foramine versus B vtendum est. Ergo causa patet cur aperto D vox acutior diapaso reddatur, quia D eò propinquius est F, quò diapason tonum continet, atque etiam latius. Igitur aperto D omnes voces ad diapason ex æquo ascendunt, quasi mutata elyma aut cornu. Quòd si tantùm ex dimidio occludatur D ascendit ad bis diapason vnaquæque vox, appellaturque supraschilus. Oportet autem ex dimidio foramen D concludere, non quod angustia foraminis exacuat vocem; dictum est enim quod amplitudo non angustia exacuit, sed quia vel vox non redderetur remisso spiritu, vel intenso nimium stridens, atque ideo dissona cum aliis vocibus. Ponitur autem, à tergo commodi causa, vt pollice possit concludi, atque etiam vt magis exacuat vocem. Ergo amplum sit duas ob causas oportet, prima vt magis exacuat voces, secunda vt perfectius ad bis diapason transeat, nam arctum & ex dimidio obstructum vix resonat.

Quintum autem genus foraminum quo voces variantur F G H L M N distat integris tonis, nisi quod inter G & H maius est spatium quàm pro tono, fit autem ob distantiæ magnitudinem vt dictum est Apothome. De his autem dicetur in Elymis.

CAPVT VIII.

De modis generalibus pulsandi instrumenta secundi generis.

IN omnibus instrumentis secundi generis hæc tria pulsando considerari debent: digitorum varietas Spiritus & lingua. Digitorum varietatem varias efficere voces adeò manifestum est vt demonstratione non indigeat, hoc enim & præcedenti capite satis ostensum est, & in nono dilucidius declarabitur. Nam hoc vel solo intuitu cuilibet manifestum est, & qui nunquam pulsarunt, discrimen hoc per se intelligunt. At spiritus duæ sunt differentiæ generales, altera quidem à magnitudine sumpta altera ab impetu: ab impetu tres sumuntur differentiæ remissus qui & grauis incitatus & medius inter hos: à magnitudine tres, rursus plenus vacuus ac mediocris. Graui seu remisso vtimur in instrumentis maioribus & quæ facilè inflantur vt Elymis & in grauioribus vocibus, nam si intento vtaris, maiora instrumenta stridebunt, & voces graues proferre non poteris. Contra acuto seu incitato vteris in instrumentis quæ difficulter inflantur vt cornibus, item in instrumentis minoribus & vocibus acutioribus. Quod si remisso vtaris cornu non resonabunt voces in paruis instrumentis & in acutis locis languidiores factæ, propriam quantitatem non ad amussim retinebunt sed discordabunt. Medius spiritus in mediis vocibus & instrumen

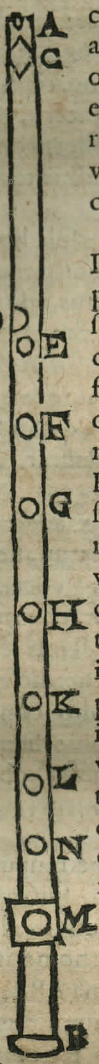
strumentis conueniet vt in lituis, media enim hæc inter cornua & elymas. Pleni non eadem est ratio quæ remissi, licet enim grauioribus vocibus & instrumentis conueniat, non tamen his quæ facilè inflantur, sed quæ difficilè. Inani in paruis instrumentis acutis vocibus, sed instrumentis, quæ facilè inflantur: plenissimo igitur & incitato vtemur in cornibus maximis, plenissimo & remisso in maioribus elymis, inani & incitato in paruis elymis, paruis cornibus incitatus & plenus ob inflandi difficultatem conuenit, vt quarta coniugatio pereat, nisi forsan in paruis elymis in grauioribus vocibus inani atque remisso vtamur, mediocribus inter rarum & densum spiritibus vtemur cum omnia fuerint mediocria.

Lingua autem quatuor modis pulsando vtimur, Spiritu primò dum minuit reflexa ad palatum vel extensa auget obstruendo meatum & aperiendo vt in cornibus: motu & hoc bifariam vel recto vel reflexo, mirum quantum iuuet voces ac variet mutétque: Prolatione, hæc autem triplex lenis, quæ per liquidas fit vt *lere*, aspera quæ per mutuas aspiratas vt *thechè*, mediocris quæ mixta est vt *there* vel *thara*. Digiti tribus modis faciunt mutationem vocum, vel ratione foraminum, vt in elymis maximè videbitur, vel ratione applicationis, & hæc est triplex in genere: aliquando enim totum obstruit foramen, aliquando penitus non obstruit, aliquando dimidium. Regula est, totum obstructum facit vocem grauiorem, apertum totum acutam, apertum autem ex parte, quantò minus relinquitur, dummodo resonet, eo vox acutior redditur. Et hoc in foraminibus quarti & quinti generis. Spiritu autem mutare voces præter transitum illum vulgatum ad diapason & bis diapason per vocatos schilos & suprascilos, ostendit ratio elymarum, quam inferius apponam, vbi varia sub ratione digitorum eadem vox mutato contraria ratione spiritu ad amussim redditur.

CAPVT IX.

De Elymis & earum forma atque secretis.

MEminisse oportet eorum quæ in capitibus sexto ac septimo huius libri scripta sunt. Hæc autem instrumenta à nostris *flauti* vt dixi vocantur. Habent foramina omnia quinque generum. Quæ ex his lata habent foramina, quatuor ex causis deteriores sunt his quæ angusta: prima quòd difficilius pulsantur, quia non tam facile obstruuntur digitis, maiore etiam indigent spiritu, atque eo dupliciter peccant: lassant enim Musicum, & etiam magis vt demonstratum est strident, quarta quod imperitiam ostendunt artificis, qui quod ratione debuit assequi, quasi cœcus manu ductus, dilatando foramina ad metam reduxit; meliores ex pruno albis. Quæ ex albo ligno leui magis raucæ, quæ ex solido veluti buxo eò grauiores ac magis incommodæ quò suauiores. Sit igitur constructa Elyma A B In grauioribus cuius foramen M, quia digitus ad ipsum pertingere non potest omninò, ideo fit latius, quare excederet totum, ea de causa fit remotius, quamobrem adduntur virgulæ, quibus compressis concludatur foramen M.

Sint igitur hæ regulæ: (1.) D apertum omnes voces ad diapason deducit, acutius intento spiritu, ex dimidio autem conclusum ac magis intento spiritu facit bis diapason. (2.) Foramen omne à præcedenti integro tono distat præter G H, quia ita Elyma constituitur. (3.) Occluso sequente vno relicto intermedio semper fit semitonium, vt si conclusum sit E, inde concludatur etiam G relicto F aperto, fit semitonium, & ita ex H in L & ex K in M & ita de aliis præterquam ex F in H & ex G in K, quia spatium G H non est vt diximus integri toni, hæc autem patent ex regula dicta in cap. sexto (4.) Semitonium fit etiam quotiens sub eodem spiritu foramen sequens ex toto claudi non solet, vt ex E in F ex F in G. Demonstratur, quia si ex toto clauditur fit tono grauior, si nihil remanet eadem, igitur clausa parte media fiet grauior semitonio. In quantitate autem partis claudendæ auri accommodetur. (5.) cum aperto remotiore foramine propinquius superiori clauditur vox descendit semitonio, veluti si clauso E & G dicamus *Fa* aperto G & clauso F dicemus *Mi*. Hæc sic demonstrantur, nam clauso solo E si claudatur F fit tono grauior per secundam regulam, & si loco F claudatur G fit semitonio grauior per tertiam regulam: igitur E F clausis fit vox semitonio grauior E G clausis. Ergo clausis E G & aperto G & clauso F fiet vox semitonio grauior, quod erat probandum. (6.) est propria vni voci & est cum apertis foraminibus omnibus fit vox clausis D & F tantùm fit vox tono grauior. Ex hac sequitur septima.

(7) Cum aperta tota Elyma fit vox & volueris descendere solo semitonio, claude solum D. Demonstratur, nam si clauso D claudatur E fit tonus per secundam, si loco E claudatur F fit semitonium per tertiam: igitur si aperta elyma inde clausis D F fit tonus per sextum, clauso D tantùm ab ely-

mia aperta fiet semitonium quod erat demonstrandum.

(8) Idem ferme refert aperto D vt concludantur foramina ab E vsque ad L, seu remaneant aperta, in optimis enim elymis multum est discrimen. Cum igitur descendimus per schilos E vsque ad K loco L claudendi aperimus totam elymam, vt sit facilius.

(9.) Ex duabus regulis semitoniorum fiunt dieses; constant autem quod ex 3,4,5, & 6. regula fiant semitonia, sed quarta regula sola cum aliis potest commisceri, & etiam cum seipsa bis ea vtendo scilicet concludendo quartam partem foraminis tantum.

(10) Fiunt & dieses repercussione sola linguæ, quia vt in sexto capite demonstratum est reflexa lingua cohibetur spiritus, igitur vox fit grauior paulò, & hoc discrimen attingit diesim. (11) Cum autem B foramen ex dimidio clauseris, fiet tono grauior vox conclusis omnibus foraminibus, quàm si sola alia foramina absque B claudantur. Fit autem hoc Elyma sensim applicata cruri & remisso spiritu, vocatúrque vox addita. Quòd si solùm quarta pars claudatur, fiet semitonio grauior solum, & hanc vocem me docuit. Leo Oglonus magister meus in Musica. (12) Auxilio huius præcedentis regulæ voces omnes ad semitonia ac dieses deduci possunt, nam si ex dimidio concludatur B foramen toni semitonio fient grauiores. Semitonia autem ad dieses, obstructo autem B ex quarta parte integri toni diesi fient grauiores.

(13) Voces pleræque in schilis permutari possunt locis intento aut remisso spiritu: vt tantum ex vna addatur quantum ex altero detrahitur, vnde etiam apothome in semitonia. His visis ponatur Elyma AB tenoris, & clauis. FD conclusis foraminibus. Quia igitur aperto E & concluso F fit *Fa*, igitur per quintam regulam aperiendo F & concludendo. E fit *Mi*. Quia igitur inter E & F est tonus, igitur sic voces in tenore constituentur.

D. *la sol re* apertis omnibus foraminibus.
C. *sol fa vt* clausis, solum DF.
B. *fa* B *mi* clausis solum D E per B quadratum.
A. *la mi re* clausis DEF.
G. *sol re vt* clausis DEFG.
F. *fa vt* clausis DEFGHL
E. *la mi* clausis DEFGHK
D. *sol re* clausis DEFGHKL
C. *sol fa vt* loco C *fa vt* clausis D E F G HKLM.
B. *fa* B *mi* loco B *mi* clausis DEFGHKLM & quarta parte B, & hoc per B quadratum.

Per B molle autem est differentia, quia superius B *fa* B *mi* fit conclusis D E G cum in B *fa* B *mi* quadrato concludatur D E tantum. In B *fa* B *mi* autem inferiore per B molle seu verius in B *mi* molli intelligendo *fa* ibi vt dicamus B *fa* B *mi* concludemus omnia foramina cum medietate B. Hæ omnes voces ex regulis supra positis demonstrantur. Hic etiam manifestum est, cur in faciendo F *fa vt* oportet deprimere H L simul & non tantum H. dico quia, vt visum est deprimendo H tantum fit semitonium propter tertiam regulam, & per eandem occluso L fit aliud semitonium, igitur occlusis H L simul fit tonus. Schili autem vt dixi formantur aperto D, quia A B L supra fit diapason. Sed diapason D E F G H K L est elyma vacua, & diapason D E F G H K L M est D F conclusis. Vltra autem ascendere est superuacuum quia habetur Elyma cantus acutior. Sed vt ex his patet licet etiam facere dieses vbique, Nam concluso D E si concludatur G fit semitonium, si G concluso concludatur H, leni spiritu igitur concluso H loco alterius ita concludatur DEH fit diesis.

Supposita modo grauiore elyma A B rursus erit constructio ad vnguem eadem. Quia construuntur in diapente omnes elymæ inuicem cum succedentibus, igitur si clauis est D F in tenore C *sol fa vt* in grauiore elyma erit F *fa vt*. Supponatur igitur F *fa vt* clauis in DF conclusis erit G *sol re vt* omnibus apertis foraminibus, sed E *la mi* ex demonstratis conclusis D E igitur erunt voces vt vides.

G *sol re vt* omnibus foraminibus vacuis.
F *fa vt* clausis solùm DF
E *la mi* clausis solùm D E
D *sol re* clausis D E F
C *fa vt* clausis D E F G
B *mi* clausis DEFGH per B quadratum.
A *re* clausis D E F G H K
G *vt* clausis D E F G H K L
F *fa vt* clausis D E F G H K L M & quarta parte B
E *la mi* clausis D E F G H K L M

Hic tria sunt consideranda, primùm quod cum descendendo ex C *fa vt* in B *mi* fit semitonium & hoc coniungit claudendo H post D E F G nam fit apothome, sed nos volumus semitoninm minus tantùm, igitur oportet intendere Spiritum paulisper vt ex apothome fiat semitonium. Secundum quòd inter tenorem & grauiorem elymam est duplex discrimen 1. quod vox sub claue fit in tenore duobus modis per B quadratum claudendo D E & per B molle claudendo D E G, sed in grauiore fit solùm claudendo D E semper quia inter F *fa vt* & Elami est semitonium semper nisi in Musica ficta, tunc enim signato B in Elamo vox illa fieret per D E G vt in tenore. 2. discrimen est in tertio considerandum. Tertium quod in B *mi* quadrato fit vox per DEFGH conclusa foramina, sed si apponatur B molle fit per D E F G H L vt in F *fa vt* Tenoris semper ita hoc est conuersum præcedentis: nam in voce sub claue est varietas in tenore non in grauiore Elyma, sed in quinta voce sub claue in Basso seu grauiore est varietas, non autem in tenore nisi in Musica ficta.

Dieses

Dieses autem & schilos sumes vt in tenore, atque eadem ratione. Nec in his ob causam dictam in tenore quærendi sunt suprascl.ili, nam tales fieri possunt elyma tenoris, sicut suprascl.ili tenoris elyma soprani. Difficilior est ratio soprani seu cantus in acutiore seu minore elyma ob tres causas pluralitatem vocum, pluralitatem clauium, & varietatem ab aliis elymis. Igitur supposita claue G *sol re vt* in D F quia est diapente altior elyma hæc tenore vt G *sol re vt* est altior C *sol fa vt*: constituuntur enim elymæ singulæ vna altior reliqua diapente. Habebimus igitur voces hoc modo.

A *la mi re* superius omnibus foraminibus apertis.
G *sol re vt* apertis tantum DF
F *fa vt* occlusis DEG
E *la mi* occlusis DEF
D *la sol re* occlusis DEFG
C *sol fa vt* occlusis DEFGHL
B *fa* B *mi* occlusis DEFGHK
A *la mi re* occlusis DEFGHKL
G *sol re vt* inferius occlusis DEFGHKLM
F *fa vt* occlusa tota Elyma & medietate foraminis B.

Per B molle autem est differentia quia vox DEFGHKM debet esse loco DEFGHK ex tertia regula. Est autem illud generale in omnibus instrumentis, nullam esse varietatem semitoniorum prreterquam in B *fa* B *mi* & ideo reliqua erunt similia, nam B *fa* B *mi* vario loco sedem habent, atque semitonio inferiorem, si per B molle scribatur, ea quam habet per B quadratum. Postquam verò ascendere per schilos volumus eadem ratio est quæ in aliis, sed Syluester Ganasus septem præter alias addit voces: vltima enim vocum est in E *la* & est vltima seu acutissima vocum manus Guidonis. Hæc per prædicta inuenitur in vltimo schilo scilicet D E F. Si igitur velis ascendere per diapason vsque ad aliud E *la* additis septem vocibus non aperto toto foramine, sed tantùm illius medietate intentoque Spiritu voces illas septem sic formabis.

Voces septem additæ.

E *la* occlusis EGK vel EGKLM vel concluso E tantùm.
D *la sol* occlusis omnibus præter F & ipso F ex medietate, vt EGHKL, vel EFGM.
C *sol fa* occlusis EFK vel EK tantum, vel E & dimidio K sed fit semitonium.
B *fa* B *mi* occlusis omnibus foraminibus vel FGKLM.
A *la mi re* occlusis FGH vel FGKLM & dimidio H.
G *sol re vt* occlusis omnibus præter F & ipso ex dimidio.
F *fa vt* occlusis EGKLM vel EGKL & dimidio M vel EFG & dimidio L.

Sunt & voces quædam difficientes semitonio præter regulam, nam de his quæ scribunt in Musica ficta dicam postea in hoc capitulo. Igitur in D *la sol* fit vox semitonio inferior occlusis omnibus foraminibus præter K vel occlusis. EGHKL item in C *sol fa* fit semitonium occlusis E & K tantùm, vel E & dimidio K, item in G *sol re vt* occlusis EGHLM vel EGHKL & dimidio M, in F *fa vt* verò occlusisi E & K tantùm vel EKL.

Sed in B *fa* B *mi* vbi B molle adsit fiet semper occlusis F G solum. D autem dixi semper ex dimidio concludi debet intento maximè spiritu vt habeant voces hæ. Ego verò tam in his vocibus quàm in aliis, quæ per primos fiunt altiore elyma vtor, idest vt sit altior diapente elyma cantus & nona seu bis diapente elyma tenoris. Hoc igitur constituto erit clauis. G. *sol re vt* conclusus DEFGHL, nam inter DF & DEFGHL semper est distantia diapente. Igitur voces hoc modo tunc constituentur.

E *la* apertis omnibus foraminibus
D *la sol* occlusis D E tantùm.
C *sol fa* occlusis DEG
D *fa* B *mi* occlusis DEF
A *la mi re* occlusis DEFG
G *sol re vt* occlusis DEFGHL
F *fa vt* occlusis DEFGHKM
E *la mi* occlusis DEFGHKL
D *la sol re* occlusis omnibus foraminibus
C *sol fa vt* occlusa tota Elyma & medietate foraminis B.

Sed vbi scribitur B molle in B *fa* B *mi* tunc claudemus D E F integrè & G non integrè per quartam regulam. Ex quo patet quod hic modus habet duplicem difficultatem primam in B *fa* B *mi* molli B, quia transit ex DEG in D E F cum dimidio G quæ est mutatio duorum digitorum cum spiritu. Alia est ex G *sol re vt* in F *fa vt* in qua duo digiti simul permutantur, atque ideo dura atque difficilis. Sed pro schilis est valde aperta, quia primus schilus ascendit extra manum & vltimus schilus ad G sol re vt extra manum. Et ita non desunt nisi duæ voces ad inuentionem perficiendam *Syluestri Genasi Veneti.*

Sed vbi scripta sit clauis C *sol fa vt* in cantu, nam vt visa est vtraque absque discrimine solet apponi erunt voces vt supra, quia clauis est ex dictis diapente inferior G *sol re vt*, igitur occlusis DEFGHL, vnde non erit varietas vlla à descriptione clauis G *sol re vt* sed voces eisdem locis disponentur; eadem ratio etiam semitoniorum quæ supra, nam mutatio hæc clauis non mutat in Elyma loca, quia ambæ suo loco manent. Voces autem Musicæ ex his nobis erunt manifestæ quæ in regulis 3. 4. 5. 6. & 7. vt si velimus in tenore B molle in E *la mi* iam scis quòd vera vox est clausis omnibus vocibus præter L & M, igitur, clauso M & relicto solo L fit semitonium ex tertia regula, & ita vt dictum est in D *la sol re* solo D clauso, cæteris omnibus apertis foraminibus.

Contingunt huic instrumento quæ sunt aliis communia, sed huic tamen magis propria. Propria est imitatio hu-

manæ vocis non simpliciter, nam hoc vt ostendetur commune est omnibus instrumentis, sed exactè imitare huic proprium. Id autem fit in flebilibus remissa voce, in incitatis aucta, in grauibus continuata, atque ita de aliis affectibus de quibus in secundo & quarto libro maximè dictum est.

Est præter id obseruandum vt spiritus nitidus non confusus aut inconstans sed stabilis reddatur, vtque varietatem suam debito tempore nec procrastinando recipiat, atque hæc obseruatio promptitudo appellatur. Inde considerandum est vt vox tremula persæpe diesi vel semitonio redditur acutior remissiórve: dupliciter autem tremula spiritu quidem ac motu tremulo digitorum. Hic si fiat foraminibus pluribus quandoque ditonum, quandoque trisemitonium consurgit plerúmque autem dimidio eius quod fit plenè aperto foramine; vel igitur semitonio tremente, vel etiam tono leuissimè aperto fit discursus per dieses, quibus nihil melius nihil suauius nihil iucundius esse potest. Viuaces igitur voces sunt cum digiti vel constant occludendo vel aperiendo, suaues cum tremunt: vt autem fiant voces suauissimæ, tribus opus est obseruationibus. Prima vt grauiores non acutiores voces tremant, secunda vt leuiter digiti aperiantur ac valde parum: tertia vt reflexio non quiescat sed tremat velut vibratus vehementer ensis sæpius in se rediens. Voces mediæ fiunt accutioribus tremebundo motu digitorum variatis: spiritus autem lenis suauis incitatus asperas edit voces. His subsequitur aliud & est vt voces vocibus quasi absque interuallo iungantur, quod eo melius est quò suauius, suauis res est sed non caret difficultate. Itaque non parum studendum est, ne manus ab Elyma vnquam remoueatur, nec spiritus intermittat. Instrumentis enim minimè cessatio conuenit.

Cum vero hæc duo præter vocem sint propria instrumentis non quiescere in vna voce nec tacere, sed perpetuò ipsas voces variare, ideo conuenit eas quæ scriptæ sunt voces diuidere aut in geminas aut quaternas aut octonas, vel etiam fictis punctorum argumentis. Alias etiam ternis senis duodenis aut etiam fictis punctis quod vt difficilius ita tutius. Tertiò per sexquialteram, ita vt minima quasi minima & semiminima componatur, prior autem pars scilicet minima locum pristinum retineat. Hoc autem in quarto libro demonstratum est. Sed quartus modus est vt diuidatur nota in quinque partes, atque hic durissimus est. Quintus vt duæ notæ velut duæ minimæ ex quinque minimis constare fingantur. Sextus est vt tres notæ per quinarium diuidantur. Semper autem quinario denarius ac vigenarius vt ternario senarius ac duodenarius succedunt. Septimus modus est vt quinque æqualia spatia septenis diuidantur interuallis, atque hoc perficere difficillimum est. Præter hæc non est via alia vtilis, nam quatuor in quinque si diuidas discrimen exiguum valde maximam difficultatem parit, sed harmoniæ expertem. Demonstratum est enim quod quæ non percipiuntur ab aure, non delectant. Ita quatuor per septem diuisioni per æqualia nimis est proxima, vnde eadem ratione non paritur voluptas quia non percipitur discrimen. Sed septem interualla si fiant in tribus vocibus eadem obstat ratio: in duabus autem non percipitur propter distantiam, vix etiam in vna, hanc si vis licebit his septem adiungere, sed tamen longè plus vt dixi difficultatis habent quàm voluptatis.

In his igitur septem regulis quæ sunt binarij sexqui alteræ ternarij quinarij diapende triapende & eptapende, tantum est voluptatis atque artis quantum difficultatis. Sunt autem omnia hæc iuxta ordinem quem in describendo hic obseruaui, sic vt facillima, & minus artificiosa sit binarij, difficillima artificiosissima pulcherrimáque Eptapende. Omnibus etiam conuenit vt sensim exerceantur, aliter confusionem pro arte, & errorem pro voluptate parient. Conuenit etiam omnibus vt reditus fiat notis repetitis, vt in exemplo subiiciam: minus enim aduersus artem peccare continget, & facilius diuiduntur notæ in suas partes hoc modo, & modus seu rythmus seruatur. Proprium est autem ferme primi modi peccare posse aduersus leges Musicæ seu contra punctum, nisi alias partes diligenter consideraueris. In aliis autem sex posterioribus regulis vix peccatur.

ARTIS ARITHMETICÆ
TRACTATVS DE INTEGRIS.

CAPVT I.

De Nobilitate & vtilitate huius artis & notis obscurioribus.

SI ab antiquitate aut necessitate disciplina vlla nobilis dici potest, numerandi scientia omnium erit certè præstantissima, quippe quod eius origo in mundo fuerit ante mundum, inter homines ante homines: illustrata verò his temporibus in Græcia, quibus nondum vrbes, nec humani cultus extarent, ferúntque Liberum Patrem, qui vetustissimus est mercaturam primùm docuisse, cum iam diu antea numerandi vsus cognitus esset ita vt non solùm ante initia rerum, sed ab initio earum Arithmeticæ vtilitas inchoauerit. Neque immeritò, nam cum cæteræ artes aliquibus & aliquando conueniant, Medicina ægris, Iurisscientia litigatoribus, Architectura domo indigentibus, Militia pugnaturis, Numerandi scientia & omnibus hominibus & semper est necessaria. Namque cum in omnibus artibus ea indigeamus, etiam præter id mortalium nemo est, qui singulis diebus non numeret, & aliquas colligat rationes: sed hoc mirum minus, cum Diuina sapientia non nisi numeris ipsis & proportionibus orbem totum hunc & quæ supra ipsum sunt fabricate vel in ordine redigere noluerit, cum tot arcana legis, tot cœli recondita, tot futurorum inuolucra certa numerorum ratione distinxerit, vt quæ in humanis necessitas est aut vtilitas non tam nobis ostendatur quàm iniungatur. Itaque factum est vt Oratores, Poetæ Iurisconsulti Medici, Agricolæ, Architecti, Exercituum duces ac demum omnes quotquot sunt operibus suis aut aliqua ratione illustres nihil ab hac seorsum efficere possint, cum plures etiam hac sola industria locupletes euadant, atque inter hos mensarij, collibystæ, mercatores, quibus nemo vel promptius vel facilius ditatur. Laborant Medici Rhetorésque totâ vitâ, vt quater sestertium (nec id frequentius) lucrifaciant, at hi quàm paucis annis centies sestertium congregant.

Est verò hæc ars omnium certissima non tantùm ratione, velut & mathematicæ omnes, sed & sensu: vnde & inter ipsas mathematicas ob hanc causam præclarissima est: Cum igitur in contemplatione sit nobilissima, in opere vtilissima, conandum est pro viribus, vt etiam absolutissima in lucem prodeat. Id verò fiet si dilucidè emendatè breuiter ac copiosè eam tradiderimus, quòd tamen difficile cum per se sit, in latina etiam lingua est difficilius. Aduersatur breuitas copiæ, emendationi claritas: sed nihil tam arduum quàm vel noua nouis rebus imponere nomina, quædam verò obsoleta etiam in vsum reuocare, ac in his omnibus Romanæ linguæ candorem retinuisse. Ignoscent igitur si etiam more antiquorum nos quoque notas quasdam aut nominum initia pro eis subiecerimus, cum non propter linguam res ipsæ inuentæ sunt, propter res lingua & nomina, ornatúsque omnis verborum tum ad augendas eas excogitatus sit. Nec tamen ea quæ supponuntur barbararum vocum sed latinarum loco erunt. Qui verò absque eis conati sunt artem tendere plus difficultatis in rebus quàm elegantiæ in sermone addiderunt, quamuis nec integræ artis vsum ostendere potuerint, nec satis politè loqui. Vt igitur emendata locutio omnium est optima, sic superstitiosa deterior etiam quàm barbara est, cum illa disciplinam, hæc sermonem vitiet.

p̄ Plus m̄ minus. Po: positio seu res seu vt vulgo cosa. Quad: quadratus positionis qui vulgo census dicitur. Cu: cubus positionis. Quaquad: quadratus quadrati vulgo census census. P m. no: Primum nomen vulgo relatum primum 2 m. no: Secundum nomen vulgo relatum secundum, vtitur tamen in his notis vsu iam vetusto cõfirmatis quæ sunt, Rel m. 1. m. Rel 2. m.

℞. pron: radix mixta, vulgo radix Pronicha. ℞. radix quadrara. ℞. cu, radix cubica. ℞℞. radix radicis. ℞. rel 1. radix nominis primi.

Den: Denominatio & est qui in fractis aut proportionibus virgulæ subiicitur, vulgo Denominator.

Num: numeratio: & est qui in fractis aut surdis supponitur virgulæ, vulgo numerator. Nu: numerus.

P: Pars ignota vulgo esimi dicuntur, & est cum scimus denominationem & numerationem & nescimus fractionem vt his

$$\frac{10}{℞6\ \bar{p}\ ℞5\ \bar{p}\ ℞3\ \bar{p}\ ℞2\ m\ 1.}$$ nam dicemus quod est 10. P: ig

Irrationis qui vulgo surdus dicitur. Proportionalis quod plures continet similes proportiones. S. Sol. solidi vulgariter asses Latina lege. Lib: libras seu asses intelligeviginti, noua res, nouo nomine indiguit. △ Aurei seu coronati aliqui scutos à vulgari

gari nomine vocant quanquam diuersæ sint species. d', nummi minimi è quibus duodecim assem perficiunt. In his pro nota leges tum latinam vocem si libet sicque & vulgi consuetudini, & Latinæ linguæ satisfaciemus: uam & antiqui sestertia notabant HS, quamuis cum nomine nihil huic notæ commune sit.

T. P. N. Tertia pars numeri quadratorum, seu in aliis casibus, tertiæ parti numeri quadratorum, vel tertiam partem numeri quadratorum, cuius vsus freqnens in primo tractatum est.

CAPVT II.

De Arithmetica diffinitione, & de his quæ illi subiiciuntur, & numerorum speciebus, & de illorum notis & de earum vsu, tum etiam de inuentoribus & authoribus huius artis ac etiam de operationibus eius.

QVinam autem eius inuentores fuerunt, ob antiquitatem non satis constat, aliis etiam atque aliis nationibus suos quisque authores prædicantibus. Inde Iudæi cultum antiquitatis superstitiosum (vt qui pene nulla alia ex parte gloriari possint) semper inani studio iactantes dicunt ab Adami nepotibus, qui ex Seth prodiere, inuentam esse numerandi artem, nec in hoc forsitan falsò, cum humano generi coæua fuerit. Aliis placet Abrahamum inuentorem fuisse; Mercurio alij hanc gloriam tribuunt. Illud satis constat Pythagoram apud Græcos laudem non paruam huic addidisse arti, post quem Euclides Megarensis vir & in Dialectica & Geometria celebris eam auxit, cuius libri etiam nunc extant. Proximus huic Nicomachus successit, cuius librum Ioannes Grammaticus interpretatur, non est impressus, verùm in Bibliotecis habetur. Fertur & quendam Eupompum hac in arte fuisse insignem, cuius quia nulla nunc extant monumenta, qualis fuerint referre non possum. Est & Nicolai Smirnei de hac disciplina libellus. Ptholomæum Alexandrinum egregium virum in hac scientia non solùm fuisse constat, sed & non pauca de illa scripsisse. Non memorabo Archimedem quantum excelluerit, quoniam Geometriæ addictior visus est, sed potius Nieronem, cuius liber apud nos est. Est & Zenonis opus in Pontificis Bibliotheca singularis eruditionis. Fuit & Theon Euclidis commentator, & Iphicles Alexandrinus, vterque in numerorum arte celebris, quod eorum libri testantur.

Longum foret nimis, si Græcos omnes referre velim, qui de Arithmetica scripserunt. Fuerunt & Barbari non minus illustres, inter quos Planudes & Nicolaus Rabda non patria sed exercitatione, numerandi scientiam ab Indis acceptam imitantur. Fuit & Mahomet Moisis filius (sic enim inueni) qui celebratam artem quam vulgo Algebræ vocant in Arabia condidit non totam, sed quatuor tantùm eius prima capita. Posterior eo fuit Boëtius, quanquam illam non vidisse aut intellexisse putandum est. Antiquior eo fuit Alchindus, quem Auerroes satis nouisse mihi videtur, cuius opusculum quidam tam impudenter quàm etiam ineptè scriptis suis vt ingeniosi viderentur, inseruerunt. Inter Latinos proximus à Boëtio Leonardus Pisauriensis erit, & si ad artem respicimus etiam melior, huius opus in Bibliotheca Beati Antonij Venetiis eraso titulo vidimus, conditum iam diu ante fratrem Lucam: verùm non ab illo aut magnitudine aut ordine vel rebus ipsis plurimum differens, vtque suspicari liceat (quod & Frater Lucas fatetur ex parte) totam quæ vsque ad nostra tempora præter Græcorum inuentum defluxit numerandi peritiam, Leonardo, qui ex India Arabia eam detulit, tribui debere.

Hucusque etsi non Latinè omnino, non tamen materna lingua scripserunt. Post hunc autem Dij boni in quas manus misera hæc scientia peruenerit, nescio an ineptius an infelicius tradita sit, donec ad Lucam Pacciolum peruenit. Hic vt mos est illorum, qui disciplinas diligunt, nihil quod ad rem pertinere posse putaret prætermisit. Verùm cum non admodum tunc aut Latinæ literæ floreret, aut pretium esset eruditioni, paupertate compulsus, & ipse materna lingua opus suum scripsit, nec tamen vltra ea quæ inuenta erant, quicquam gloria dignum addere potuit, sed quæ sparsa erant solùm in vnum redegit: confectus tamen senio, cum in græcos codices Zenonis incidisset, curauit eos verti, à quibus adiuuatus tres libellos carptim conscripsit; primum ac secundum nusquam vidi, tertium in manibus habui, erat enim Gabrielis de Aratoribus amici nostri: In eo visus est excitari, verùm nihil tamen generaliter inuenit, quod ad artem faceret. Successit huic Scipio Ferrus Bononiensis, qui primus docuit artem maiorem, quæ vsque ad ea tempora quatuor capitulis contenta erat primis, ac tribus deriuatiuis posse ampliari, vno superaddito capitulo vniuersali, quod idem Nicolaus Tartalea Bryxelensis denuo per altercationem inuenit, nobísque tradidit. Ex hoc non incredibile est, quantum vel multitudine auxerimus artem, vel ordine clariorem effecerimus, aut subtilitate digniorem. Namque capitula quæ octo fuerant, sexaginta septem euaserunt. Numerorum proprietates, quæ vix fuerant quadraginta ad quingętas produximus, genera modos operationes numerorum inuenimus, denique compẽdiosa via cuncta tractauimus, cúmq; supra quadratam radicem omnia pręter cubicæ in integris exactionem ignota essent, etiam in quadratis tum radicibus tum productis

ductis longè plus dimidio adiunximus. Nec mirum, cum sedulo pertractantes primò multa super Euclidem nec pauciora quàm ille inuenerit, fabricauerimus. Absolutam igitur artem nostro quidem labore, auxilio etiam aliquo Ludouici Ferrarij, qui tamen eam in nostro domo didicit, habere licet: verùm lumine diuino potius totam inuentam à nobis credendum est, cum etiam per somnia plura præcognouerimus tum sæpius oblatis non solùm occasionibus, sed etiam necessitate & compulsus & adiutus sim. Inter quas consuetudo Gabrielis Aratoris non parum profuit, in citando, hortando, libris adiuuando, quorum mihi ab initio parua copia erat. Verùm neque illud inter authorum commemorationem prætereundum arbitror, Græcos non paucos artem maiorem quæ ante nos fuit, quanquam nihil vniuersale addiderint, locupletasse, inter quos Maximius Palamedes, Diophandes Alexandrinus, ac Geminius Anatelius claruerunt, vnde illorum monumentis atque complurium aliorum constat seorsum eam artem & necessariam & vtilem alioquin etiam apud Græcos non exiguo in pretio extitisse, neque vllibi frequentiores inueniuntur antiquorum labores, quàm in hac arte, vt non tantùm studio & diligentia, sed etiam librorum conseruatione nobilitatem suam attestentur.

Est autem eius nomen ab *arithmeo* verbo Græco quasi numero deductum inde arithmetici numeratores, & arithmetica numerandi scientia. Numeri autem principium vnitas est, quam sic describit Euclides vnitatem dicens esse, quia vnaquæque res vna dicitur: numerum verò vocat, multitudinem ex vnitatibus compositam, vnde constat numerum integrum solum verè numerum esse. Qua de causa diuinus Plato, qui numerorum scientiam adeò extulit, nullum aliud genus tot exemplis quàm integrorum numerorum prosecutus est. Sic Aristoteles, sic Pythagoras, sic Euclides. Ab his tamen per rationem quandam fracti, irrationales, denominationes partésque ignotæ numeri nomen sumpserunt. Est autem integer numerus vt septem, quid autem est septem nisi septies vnitas, aut vnitatis septuplum vel septem vnitates. Et etiam vnitas numerus, cum ea quæ in numeris propria sunt, præter multitudinem vnitati maximè conueniant, vt etiam in his rationibus quæ ad diuisionem in integros non pertinent, cuiuslibet numeri vicem subeat & vsu fungatur.

Numeri autem ad decem vsque naturaliter procedunt. Inde Aristotelis Problema: Propter quid numerus vsque ad decem sine replicatione progreditur, vltra autem non nisi repetendo. Notæ autem illorum hæ sunt, quas ex India Leonardus Pisauriensis detulit o circulus 1. vnum. 2. duo. 3 tria. 4 quatuor. 5. quinque. 6 sex. 7 septem. 8 octo. 9 nouem. Reliqua autem species numerorum sunt fractus, irrationalis, denominatio & pars ignota. Est autem commune omnibus numerorum speciebus in infinitum augendo procedere, proprium autem integrorum minuendo ad vnitatem terminari: neque enim vllus numerus integer minor est vnitate, quandoquidem ipsa vnitas vix rectè numerus appellari potest. Sunt igitur omnium numerorum operationes quædam communes, vt numeratio, additio, detractio, multiplicatio, diuisio, lateris seu radicis inventio, & progressio: quare cum septem hæ sint, antiqui nouem faciebant, adiecta duplicatione & diuisione per medium quas tamen constat sub multiplicatione & diuisione contineri. Quousque autem hæ extenduntur Arithmetica possessio dici potest, vnde non tantùm de singulis numerorum speciebus, sed etiam de proportionibus Arithmetica pertractat. Est autem numerorum scribendi vsus, quemadmodum etiam Iudaicarum literarum à dextra in sinistram, numero è directo contrarius. Qualis autem, nunc dicetur.

CAPVT III.

De Numeratione Integrorum & primis eorum differentiis.

1 NVmeratio igitur non vnius est modi: Primò enim numerare dicimur, cum numeros numeris per vnitatis additionem succedentes computare nouerimus, velut quod quinario senarius, huic septenarius, ac isti octenarius succedit atque sic in infinitum. Quanquam verò ob magnitudinem difficilis non parùm videri debeat, quia tamen paucis numeris intellectis, quousque libet procedere numerando possumus, leuissima res numeratio euasit,

2 Cum igitur ad decem vsque memoria numerare didiceris, post decem decade addita, iidem numeri sunt repetendi, donec ad viginti accesseris, ab eo supra eodem modo quo ab initio viginti semper additis vsque ad triginta peruenies, rursus ex hoc per eosdem ad quadraginta & ab hoc ad quinquaginta atque eodem modo per alias decades, donec decem ex eis perfectis centum attigeris. Namque vt ex decem vnitatibus decas, ita ex totidem decadibus centenus, & ex tot centenis decem scilicet millenus efficitur, quo maiorem numerum, qui vno verbo exprimi possit Latini non habent: compositis vtuntur nominibus, à mille supra vsque ad centum millia. Verùm cum varietas nominum vsque ad centum tantum procedat paucis exceptis modum numerandi eousque subiecimus.

Modus numerandi.

Vnum, duo, tria, quatuor, quinque, sex,

ſex, ſeptem, octo, nouem, decem. Vndecim, duodecim, tredecim, quatuordecim, quindecim, ſexdecim, decem ſeptem, decem octo, decem nouem, viginti. Viginti vnum, viginti duo, viginti tria, viginti quatuor, viginti quinqe, viginti ſex, viginti ſeptem, viginti octo, viginti nouem triginta. Triginta vnum, triginta duo, triginta tria, triginta quatuor, triginta quinque, triginta ſex, triginta ſeptem, triginta octo, triginta nouem, quadraginta. Quadraginta vnum, quadraginta duo, quadraginta tria, quadraginta quatuor, quadraginta quinque, quadraginta ſex, quadraginta ſeptem, quadraginta octo, quadraginta nouem, quinquaginta. Quinquaginta vnum, quinquaginta duo, quinquaginta tria, quinquaginta quatuor, quinquaginta quinque, quinquaginta ſex, quinquaginta ſeptem, quinquaginta octo, quinquaginta nouem, ſexaginta. Sexaginta vnum, ſexaginta duo, ſexaginta tria, ſexaginta quatuor, ſexaginta quinque, ſexaginta ſex, ſexaginta ſeptem, ſexaginta octo, ſexaginta nouem, ſeptuaginta. Septuaginta vnum, ſeptuaginta duo, ſeptuaginta tria, ſeptuaginta quatuor, ſeptuaginta quinque, ſeptuaginta ſex, ſeptuaginta ſeptem, ſeptuaginta octo, ſeptuaginta nouem, octuaginta. Octuaginta vnum, octuaginta duo, octuaginta tria, octuaginta quatuor, octuaginta quinque, octuaginta ſex, octuaginta ſeptem, octuaginta octo, octuaginta nouem, nonaginta. Nonaginta vnum, nonaginta duo, nonaginta tria, nonaginta quatuor, nonaginta quinque, nonaginta ſex, nonaginta ſeptem, nonaginta octo, nouaginta nouem, centum.

Centum igitut numeratis eodem modo vſque in infinitum procedere licet, vt verò qualiter ex numeratione ad decem, tota numeratio ad centum vſque dependeat, ex ipſa tabella etiam patet.

3 Cum igitur quatuor ſint numerorum ſpecies ſimplices, decani, centeni, milleni, quælibet illarum in reliqua decies continetur, velut dicendo vnum, decem, centum, mille: duo viginti, ducenta, bis mille: tria, triginta, trecenta, termille: ſupra mille autem eadem ratio vſque ad centum millia procedit, cum liberum ſit vſque ad eum numerum à mille ſupra dicere duo millia ſeu bis mille, tria millia aut ter mille, viginti millia vel vigeſies mille centena millia, aut centies mille. Supra autem cum ducenta millia proferre cupimus, bis centena millia latinè rectius dicimus, & ſimiliter pro millies mille, decies centena millia, vt centum millia maximus ſit apud latinos numerus, qui ſine aduerbio profertur. Poſt centum igitur vt ante numeramus centum, tamen perpetuò commemorando velut centum vnum, centum duo, centum tria, & ita vſque ad ducenta, Dein pariter ducenta vnum, ducenta duo, ducenta tria, & ſic vſque ad trecenta & tandem vſque ad mille, & à mille ſupra eodem modo, mille vnum, mille duo, mille tria, & ſic vſque ad mille centum: deinde dices mille centum vnum, mille centum duo, mille centum tria, & ſic vſque ad mille ducenta, & inde vſque ad mille quadringenta & tandem vſque ad duo millia. Aliqui tamen breuitatis cauſa cum centum exceſſerint, numerant iterum vt ab initio, prætermittendo centum, donec ad finem peruenerint, túncque proferunt ducenta, deinde redeunt ad priorem numerationem, quod vt tam melius eſt expertis, vt quaſi ſit neceſſarium: ita prior modus pueris ad firmandam memoriam aptior eſt docétque melius. Fruſtra verò te monuerim, ne millena recitaueris numerando, cum centena prætermittis. Porrò illud animaduertendum, in quo facillimè errant pueri, & frequentius hæſitant: cum ad nouem peruenerint, ſeu ſupra decadem vnam, ſeu plures, tunc ſæpius hærent, quiſnam ſequatur numerus neſcientes: admonebis itaque eos, vt ſciant in decadibus & centenis & millenis eundem ſeruari ordinem, qui & in ſimplicibus numeris eſt ad triginta nouem: igitur quadraginta ſequuntur, quoniam in triginta nouem tres continentur decades, tribus autem quatuor ſuccedunt, quatuor decades quadraginta ſunt, pari ratione ſeptuaginta nouem quod ex ſeptem conſtet decadibus, octuaginta neceſſariò ſuccedet qui ex octo componitur denis, ad nonaginta autem & nouem centenum ſuccedere, quamuis eadem ratione conſtet facilius, tamen rem ſimpliciter docebimus, vtque memoriæ mandet imperabimus. Animaduertendi autem ſunt pueri, quòd poſt nouena ſeu ſimplicia ſeu compoſita mutatio im proximam fit decadem, & quod poſt nonaginta nouem, centum ſuccedunt, poſtquam nongenta nonaginta nouem, mille. Cæterum qui hanc artem exercere voluerit, laudo vt millies mille ficto vocabulo potius, quam decies centena millia, aut millies mille proferat, quoniam cum ſupputatio noſtra non augendo vt Romana, vel Græca & Iudæa, ſed multiplicando procedat: melius eſt linguam Latinam vna vocula conficta fallere, quàm illorum morem ad vnguem ſequendo, mediocres numeros difficili, maximos nulla ratione poſſe tractare, cum non omnibus eadem felicitas ingenij conceſſa ſit.

Ex his autem non parua laus & vtilitas arithmeticæ accedit: laus quidem quoniam cum Trhacum populi quidam (vt in problematibus Ariſtoteles docet) ob memoriç paruitatem vſque ad quatuor tantum numerent: & hi rudes admodum & inexpertes ſint. Itali autem vſque ad mille, hoc enim nomen eſt vnum, quod multitudinem maiorem apud nos comprehendit. Rurſus his acutiores Græci, ad dena millia progrediantur, ſi quidem per miriades computant, hócque nomine decem millia ſignificari voluerunt. At Iudæi ſupremum numerum habent *ribo*, quod vel viginti millia, vel centum millia ſignificant: cum omnium

omnium gentium fuerint solertissimi, liquidò apparet nationes cò esse ingeniosiores, quò etiam longius numerando terminos figunt: solos autem barbaros, nec hos præclaros, sed solum ignauos & viles in numeris altius non processisse. Idem & in priuatorum ingeniis inspicere licet, quantus fuit Plato in numeris: quantum illis detulit: quod maximè in his profecisse se intelligeret. Quantus etiam Aristoteles, quanquam cum Platonem in hoc superare posse non speraret, dissimulauerit. Galenus non tantum arithmeticum se profitetur, sed etiam ex proauo patréque continua serie Geometriam & Arithmeticam profitentibus ortum duxisse gloriatus est. Nec parum ad tanti ingenij miraculum stirpem Mathematicis imbutam progenitorum profuisse credendum est. Vtilitas verò vel ex hoc ipso numerandi habetur, quòd omnes operationes à numeratione proficiscuntur, & probantur: namque à numeratione additio, & detractio, quasi continuo quodam ortu habentur: ab additione, multiplicatio, à detractione diuisio nascitur, à diuisione, lateris tam quadrati quam cubici, cum multiplicatione, inuentio deducitur. At verò ex multiplicatione progressio fit, quin etiam progressionis ratio numerationis pars quædam est.

4 Nec verò numerare dicitur quispiam perfectè scire, qui primam numerorum differentiam ignorauerit: ea est paris atque imparis, namque cum omnes numeri pares sint aut impares, nec vllus possit simul par esse ac impar, sed alternatim ab vnitate pares ac impares procedant, vt binarius quidem par sit, ternarius autem impar, ac rursus quaternarius par, quinarius autem impar: præstat ab initio pares omnes ab imparibus posse discernere. Hoc autem fiet, si vtrorumq; propriam intellexeris differentiam. Est autem paris hoc proprium, vt possit peræqualia diuidi, imparis vt nequeat, hoc autem ne in magnis numeris negotium vllum exhibeat, sic cognoscemus: namque si numerus decadibus terminatur, aut centenis, aut millenis, prorsus par est, sin autem supra hos simplicem aliquem numerum addat talis erit qualis est additus numerus: at hoc scire ad decem vsque facile est: pares namque sunt binarius, quaternarius, senarius, octonarius, & ipsa decas: reliqui autem impares. Si quis igitur roget mille centum decem, qualis est, parne aut impar, parem securè dices, quia simplex nullus in eo comprenditur numerus: rursus quærat aliquis, centum & decem octo qualis est numerus, parem dices, quoniam octonarius simplex numerus, qui vltra centenam & decadem est, par est. Rursus tertio si roget qualis numerus sit ducentum quadraginta nouem: respondebis protinus eum esse imparem, quia qui supra centenas & decades numerus simplex est, nouem scilicet est impar.

5 Est autem horum numerorum singularis natura quædam, vniuscuiusque propria tamen, nam cum in duas partes impar numerus diuiditur, illæ inuicem erunt dissimiles, alteráque par altera impar, vt si tredecim diuidas in nouem, & quatuor nouem quidem impar est, quatuor autem par: par numerus, cum in duos diuiditur, ambos inuicem reddit similes, vel ambos pares, vel ambos impares, velut si duodecim in octo & quatuor diuidatur, pares vtrique erunt, at si in septem & quinque, vtrique erunt Impares.

6 Est etiam numerandi modus duplex directus & retrorsum? directus cum ascendendo proceditur, vt dicendo octo, nouem, decem, vndecim: retrorsum autem præcedenti contrarius vt duodecim, vndecim, nouem, octo. Et hic fit descendendo, necessarius est autem vterque, ille quidem magis, & ad additionem, his verò ad detractionem: saltem verò ad decem vsque in promptu habeatur, quanquam primo cognito perfectè, vix secundus possit esse ignotus.

7 Est & alia numerorum differentia vniuersalis, quam generaliter hic docere præstat: nam omnes numeri aut sunt primi, aut compositi dicuntur primi, qui per nullum alium numerum diuidi possunt, velut tria, quinque, septem, vndecim, viginti nouem, talesque impares semper esse necesse est: at compositi dicuntur qui diuidi in partes aliquot ab alio numero possunt, velut omnes pares qui à binario diuiduntur, & ex imparibus nouem, quindecim, viginti vnum. Nam diuiso nouem per tria exeunt tria, at diuiso quindecim per tria exeunt quinque, & diuiso viginti vno per septem, prodeunt tria. Cognitio verò talium ad hoc capitulum pertinet generaliter, sed si singulos velis cognoscere numeros, an componantur, & à quibus, capitulum de diuisione integrorum consulere oportet. Verum ne vllibi propriam differentiam quàm hic numerorum quærere vsque ad sextum tractatum cogaris, quomodo & hoc cognoscere liceat nunc subiungam, si prius aliam numerorum qualitatem intellexeris, quæ talis est.

8 Cum aliquis numerus in seipsum ducitur, producti prior numerus radix aut latus appellatur: velut vnum in vnum ductum, producit etiam vnum, quare dicemus vnum esse latus aut radicem vnius, & bis duo producit quatuor, dicetur binarius latus seu radix quaternarij, & ita ter tria, cum producat nouem, dicetur nouenarij latus quadratum, seu radix quadrata, ternarius & ita septenarius quadraginta nouem, & denarius centum, & vndecim, centum & viginti vnius. Namque vndecies vndecim centum & viginti vnum sunt. Simili fere ratione cum latus numeri in id cuius est latus producitur, erit producti latus primum radix cubica seu latus

cubicum. Exemplum cum dictum sit, quod vnitas est radix, rursus si ducatur vnitas in suum quadratum & producatur vnitas erit vnitas latus cubicum vnitatis: at verò sit binarius quaternarij radis, seu latus, ducta verò hæc radix in quadratum scilicet duo in quatuor producat octo: dicetur binarius latus cubicum octo. Pari ratione cum ternarius sit radix nouenarij, ducto ternario in nouenarium, fiet viginti septem, eritque terminarius latus cubicum viginti septem: & vicissim vigintiseptem cubus ternarij, sic & mille est cubus decem, ac decem latus cubicum mille.

9 His igitur visis cum volueris scire, an oblatus numerus sit compositus vel primus, vide si par sit compositus est, nam binario certè numeratur, si impar an finiatur quinario, vt vigintiquinque trigintaquinque, & sic omnis talis excepto quinario compositus est, & quinario numeratur. Dixi præter ipsum quinarium, quia primus est: si autem nec pars est, nec quinario terminatus, tunc latus quadratum proximo minus eius numeri quæres, vt suo loco docebitur. Atque infra ipsum & cum ipso omnes numeros primos excepto binario & quinario consule, an possint diuidere propositum numerum: quod si quisquam potest compositus est, si nullus primus. Exemplum offertur numerus hic centum tredecim, volo scire an sit compositus, quæro latus proximo minus vel proprium, estque proximo minus decem, quod in se ductum producit centum: quæro igitur numeros primos vsque ad decem, qui sunt tria & septem, prætermissis quinario vt diximus, & binario, quia igitur centum & tredecim impar est, nec quinario terminatur, nec ternario aut septenario numeratur, dicetur centum tredecim numerus primus. Non ignoro complures dicturos hæc esse præter ordinem, cum diuisionem & lateris inuentionem supponant: sed nos hoc voluimus huc transferre, ne vsque ad sextum tractatum quicquam præter operationes intermisceremus. Porro hæ numerorum differentiæ sæpius nobis necessario occurrent, quarum etiam cognitio potius ad numerationem, quàm ad alias operationes pertinebat. At verò generaliter hic docere eas, seorsum autem singulos numeros: quid aliud erat, quàm ingentem confusionem parere, neque vllus vnquam in arithmetica ordinem inuenire poterit, qui damnari etiam merito non queat: nihilominus nos illum secuti sumus, qui minus reprehendi possit, cum vnicuique liceat vniuersalem quandam harum differentiarum habere cognitionem hic, singulorum autem si omnino sit inexpertus, vsque ad capita illa quibus hic indiget, transferre.

10 Est etiam illud consideratione dignum, scilicet operationes omnes & in puris numeris & in pecuniis exerceri consuesse, vt quemadmodum numeramus ab vno vsque ad decem, deinde per additionem ad centum vsque: sic nummos exempli gratia vsque ad duodecim numeramus, & pro his integrum assem ponimus, denuóque reuertimur, donec per alios duodecim assis secundus compleatur. Atque eodem modo de tertio & quarto & quinto asse. Pariter & asses numeramus vsque ad viginti, & pro his, quam nos vocamus libram, supponimus, ac denuo computantes asses alios viginti secundam libram adiicimus, ac denuo reuertimur ad eosdem, donec expletus fuerit numerus eorum. Similiter aliquando asses centum, ant etiam plures: ac denuo reuertemur, vt hoc tandem inter pecuniarum & numerorum numerationem existat discrimen, quod in puris numeris numeratio tota vsque in finem deducitur, & per decades continuè colligendo coniungit, in centenis millibusque. At in pecuniarum numeratione, nec diuisio semper est vna, nec continua operatio: sed interdum tribus vel etiam quatuor aut duodecim, vel viginti aut centum, aut centum & decem, aut aliis numeris finitur ac diuiditur.

11 Illud etiam scire expedit, numerationem quamuis denario vt dictum est commodè finiri & distingui: posse tamen & alio quouis numero finiri vt vigenario, essétque in tertia nota pro centeno, quadringentenus, & pro millenario, octies mille: verum paruitas processus simplicium numerorum parit confusionem, magnitudo difficultatem.

12 Sunt etiam numeri *inuicem compositi*, & numeri inuicem primi à compositis, & primis iam dictis, non parum differentes: namque compositi numeri dicuntur quorum vel alter alterum metitur, vel vnus alius communiter ambos, vt septem & triginta quinque, sunt inuicem compositi, quia septem metitur quinquies sumptus triginta quinque, quamuis septem sit numerus primus: & sic etiam decem & triginta quinque inuicem sunt compositi, quia ambo quinario metiuntur vt decem & viginti septem, sunt inuicem primi, quamuis eorum vterque per se sit compositus. Apparet igitur aliquos numeros compositos, cum non metiuntur ab aliquo communi numero, inuicem esse primos: at duos numeros quorum minor primus fuerit, inuicem compositos esse posse, si minor maiorem metiatur: vbi autem maior primus est, ambo inuicem primi necessario erunt: hos autem dignoscere, & communem inuenire compositorum, inuicem diuisorem ad capitulum nonum tractatus secundi (cum necessario ibi hæc operatio repeteretur) transferenda est. Hic sufficit horum naturam dignoscere tum maximè ob nominum similitudinem.

13 Est & alius numerandi modus, cum vel notis numerum describere volumus, aut descriptum intelligere, velut si dico nouem, scio quòd hac 9. notula significatur, nec

minus

minus inuenta hac notula 9. nouem designari intelligo. Id igitur hac in ratione obseruandum est, quòd prima à dextris littera simplicem refert numerum, Proxima denarios seu decades, tertia ad sinistram centenos, alia sequens millenos, proxima miriades, sequens decades myriadum, alia centenos myriadum, seu millenos millium, atque ita deinceps vt in figura patet.

1	numerus	7	Septem
3	decades	7	septuaginta
7	centeni	7	septingenta
4	milleni	7	septem millia
0	miriades		
6	centeni millium		
0	milleni millium		
8	decades millies mille		
3	centeni millies mille		
4	milleni millies mille		
5	Myriades millies mille		
7	centeni millenorum millies mille		
2	milleni millenorum millies mille		
4	Decani millenorũ millies mille millenorũ.		

14. Manifestum est igitur, quòd locus ad sinistram procedens decuplum adauget, super eum qui proximus est à dextra, vt si 7. a dextra sit septem significat, si secundo loco septuaginta, si tertio loco septingenta, si quarto septem millia vt in figura patet: sic autem vbi quinto reponatur loco significabit myriades: erit igitur summa omnium figurarum collectio quæ in secundo exprimuntur exemplo, septem-millia septingenta septuaginta septem.

15 Necessitas igitur circuli ex hoc nota est, namque nihil cum significet, locum tantum occupat, vt notæ quem debuerant locum occupare mille & viginti, si binarius à dextra ponatur, pro prima nota significabit duo, non viginti: si alia anteponatur nota, quæcunque sit, tantò plus viginti signabit, quantum est quod nota anteposita significat, velut si scribam 21. significabitur, viginti vnum, atque ita vno plus quam viginti. Scripto igitur circulo solum id intelligimus primo loco nullam esse notam, binarium tamen secundo loco positum, viginti significare, deinde si vnitas sequatur binarium à sinistra, non mille sed centum significabit, si alia interponatur nota centenos (quibus non opus est) repræsentabit: circulo igitur inter binarium & vnitatem collocato, vnitas ipsam in quartum recidet locum, & mille significabit: sic igitur mille viginti auxilio circulorum describemus 1020.

16 Sic igitur manifestum est, Indicas computationes cum multiplicando procedant, nota quadam quæ nihil significaret indiguisse: quod etiam Gallis necessario euenit, cum vt ipsi numeros suos locis augeant & minuant: quoniam nummis ad supputandum vtuntur, cum quidam extra locum vacuum, posito nummo intelligi velint, atque id vniuersis accidit, qui non notis sed locis multiplicant numeros, vt nota nihil significante sit illis opus. At Romanis & Græcis, Iudæisque. cum non multiplicatione sed aggregatione in designandis numeris vterentur, nec locis sed notarum varietate numeros augerent, aut minuerent, nulla tali nota in describendis rationibus suis opus erat, quamobrem nil mirum ea caruisse: neque enim aut circulum aut circuli loco aliqnid vlla harum nationum inter notas arithmeticas habet.

17 At qui arithemeticam docere solent, sic pueros non malè instruunt, diuidentes ternas ac ternas à dextra notas, spatium quod inter virgulas est, casulam vocant, qua tres notæ intercipiuntur: vniuscuiusque autem casulæ prima nota numerum, secunda decades; tertia significat centenos: casulæ autem numeros prima, millenos secunda, millies mille tertia, millenos millies mille quarta, ac sic deinceps vsque ad extremam, per millenariam augendo multiplicationem, vt in exemplo vides.

M													
M		M											
M		M			M								
M		M			M			M			numeri		
1	0	9	8	2	0	7	3	8	5	4	0	2	7
decas.	numerus	centenus.	decas.	numerus.	centenus.	decas.	numerus.	centenus.	decas.	numerus.	centenus.	decas.	numerus.

Namque Primæ tres à dextra notæ, centeni decades & numeri sunt simplices: secundæ tres centeni decades & numeri millenorum, tertiæ casulæ numeri decades & centeni sunt millies mille, quartæ causæ centeni decades & numeri millenorum millies mille: quintæ casulæ decades & numeri millenorum millies mille millenorum. Refertur autem sic decies mille millies mille millies, ac nongenties octuagies bis mille millies mille, ac septingenties ter millies octingenties quinquagesies quater mille supra viginti septem: vel quanquam non ad notarum vsum commodè, Latinè tamen melius sic. Millies nonagies octies, centena millia centies mille, ac vigesies septies millies trigesies octies, centena millia, supra quinquaginta quatuor millia & viginti septem: cum durum sit, & longum, omissa hac superstitione referendi numeros scrupulosa dicacitate, deinceps notas pro eis præsertim cum magni fuerint, supponemus. Nam Romanis aut tam magnos nullo vsui fuisse numeros, vel pro his nomina supposita, inditio est: tum varia ac millies mille in eodem sestertij nomine ratio, tũ quod nullo libro tam immensi continentur numeri, vnde in

ambiguo illorum vſu tam certa difficultate velle ariolari, Pars non parvæ inſaniæ eſt. Sed duo bis ſufficiet ad antiquorum monumenta intelligenda deſcribere, quibus notis quibúſve nominibus Romani ac cæteræ nationes numeros ſuos ſignificauerint, & ſi Latinè contingat eis vti velle, ponderibus & pecuniis illorum etiam veteris: quoniam ad omnem maximam exprimendam quantitatem ſufficiunt. Velle autem in hac numeroſa noſtrorum ſectione Romanis vocibus librum ſuum circumſcribere, eius eſt qui artis huius nec magnitudinem intelligit, nec difficultatem: cuius forſan vt puto non tanta illorum tempore cognitio fuit, aut certè non tradita. Sed quid mirum, cum è Romanis primus Pliſophiam, quæ longè eſt Arithmetica facilior, Cicero magno labore in condendis nominibus abſumpto, profeſſus ſit. Nobis itaque non tam curioſè loqui Latinè eſt neceſſarium, quam cauere ne barbarè: notis igitur ſcribemus numeros, ſcientes quod circuli in primo à ſiniſtra loco, ex dictis, nullus eſt vſus.

CAPVT IV.

De Additione integrorum.

ADditio numerationi proxima eſt, atque ita annexa, vt vtraque alterius portio eſſe videatur: nam quid aliud eſt numerare, quam ſcire addere vnitatem numeros, & rurſus quid eſt additio aliud, quam numeratio, nam ſi dicam ſeptem & quatuor faciunt vndecim, additio eſt, at ſi dixero ſeptem octo nouem decem vndecim numeratio eſt. Igitur additio non niſi intermediis ſilentibus, eſt numeratio, & numeratio eſt additio non repentina ſed ſucceſſiua.

2 Oportet autem in his quatuor operationibus quæ ſunt additio, detractio, multiplicatio, & diuiſio hoc ſcire, quod viciſſim vna altera demonſtrat additio detractionem, & detractio additionem, & rurſus diuiſio multiplicationem, multiplicatio diuiſionem: vna illarum igitur peracta, licet per reliquam experiri, an ſine errore peregeris: & hæc eſt experientia prima, quam vulgares probationem vocant. Alter modus eſt, vt denuo eadem operatio repetatur, tertius experiendi modus fit per detractionem: conari autem oportet tum in his, tum in aliis operationibus, experientiæ aſſueſcere, namque in principio error paruus, magnus euadit in fine.

3 Eſt autem commune additioni, & detractioni, tum multiplicationi, vt diligentiſſimè notæ notis è directo ſubiiciantur: numeri numeris, decani decanis, centeni centenis, milleni millenis atque ita verſus ſiniſtram continenter procedendo, nec incurioſus in hoc eris, cum modica confuſio, magnum plerumque errorem parere ſoleat. De diuiſione autem ſuo loco dicere curabimus.

4 In omni autem operatione præter progreſſionem, tabula vna ſimplicium numerorum vſque ad decem eſt neceſſaria: vberiorem tamen, & ad centum vſque perfecimus in numeratione: altera fiet, quæ & diuiſioni & laterum extractioni, & multiplicationi pariter inſeruiet, nunc quæ additioni & detractioni communis eſt ſubiicietur.

10.	9.	8.	7.	6.	5.	4.	3.	2.	1.	0
11.	10.	9.	8.	7.	6.	5.	4.	3.	2.	1
12.	11.	10.	9.	8.	7.	6.	5.	4.	3.	2
13.	12.	11.	10.	9.	8.	7.	6.	5.	4.	3
14.	13.	12.	11.	10.	9.	8.	7.	6.	5.	4
15.	14.	13.	12.	11.	10.	9.	8.	7.	6.	5
16.	15.	14.	13.	12.	11.	10.	9.	8.	7.	6
17.	16.	15.	14.	13.	12.	11.	10.	9.	8.	7
18.	17.	16.	15.	14.	13.	12.	11.	10.	9.	8
19.	18.	17.	16.	15.	14.	13.	12.	11.	10.	9
20.	19.	18.	17.	16.	15.	14.	13.	12.	11.	10

Vſus igitur huius tabulæ in additione eſt, vt numeros iungendos in lateribus inuenias, & eum quem in communi concurſu eorum reperies coniunctum ex illis dices. Exemplum volo iungere ſeptem & nouem, quæro ſeptem in ſuperiore tabulæ parte, & nouem in latere dextro, vel nouem in ſuperiore linea, & ſeptem in dextro latere, & in communi concurſu vtrobique reperio ſexdecim: dico igitur nouem & ſeptem iunctos ſexdecim efficere. Aſſueſcendus eſt autem qui diſcit tamdiu tabulæ vſui, donec omnes numeros ſimplices ad decadem vſq; iungere abſque meditatione nouerit, aliter autem ſi docere additionem ſine huius memoria coneris, operam perdes: memento autem circulum addendo, nihil prorſus augere, vt nec minuendo minuere.

5 His viſis ad rem denuo accedamus. quæ facilis eſt, cum numeros vt decet deſcripſeris ſeu binos, ſeu ternos, ſeu plures colliges, à dextra inchoando primas litteras, (nam & hoc nomine notas vocamus) è ſi infra decem numerus collectus conſtiterit, deducta linea numerus collectus & directo primarum litterarum ſubſcribetur: ſi autem decem aut viginti aut triginta aut aliam decadem ad vnguem impleuerit, circulum ſubſcribe, loco primarum notarum: numerum autem decadum tanquam ſimplicem retine, vt pro decade vnitatem, pro viginti duo, pro triginta tria, atque ita pro centum & viginti duodecim, pro centum & quinquaginta quindecim, tranſférque hunc numerum ad notas ſecundo loco verſus ſiniſtram exiſtentes, & collige eum cum illis. Quod ſi ab initio vltra decades numerus aliquis ſimplex ſuperfuerit, illum ſub notis primo loco & ſub virgula Pone: numerum autem decadum ipſarnm tanquam ſimplicem cum notis ſecundo loco exiſtentibus collige, & ſi minus fuerit aggregatum denario, repone illud ſecundo

cundo loco sub virgula, sin autem decadem aut decades impleuerit, præcisè circulum secundo loco sub virgula scribe: numerum autem decadum ad tertium locum transfer, at si numerus collectus vltra decades numerum simplicem habuerit, eum secundo loco sub virgula scribe, decadum autem numerum ad tertium locum transpone, & cum notis eo loco existentibus collige atque vt prius procedendo vsque in finem numerum pro aggregato habebis: illud obseruando quod cum nullus locus notis superfuerit colligendi, numero vel circulo scripto numerum decadum proximè a sinistra repones, exemplo facilius rem intelliges. Sint numeri colligendi quales vides, atque collocati eo ordine qui & ab initio propositus est, & nunc oculis subijcitur; colligo igitur à dextra litteras omnes, & conflatur viginti: repono circulum sub primis notis, & pro viginti transfero duo ad secundum locum, & cum reliquis notis colligo decem octo, subscribo octo secundo loco, & pro decem transfero vnitatem ad tertium locum, & colligo vndecim, inde repono vnitatem tertio loco, & pro decade ipsam transfero aliam vnitatem ad quartum locum: inde cum aliis notis colligo viginti quatuor, repono quatuor quarto loco, & pro viginti transfero duo, quæ iuncta notis quinto loco existentibus procreant viginti vnum: repono vnitatem quinto loco, & rursus transfero duas decades ad sextum locum tanquam binarium, qui iunctus nouenario vndecim constituit, quare vt prius vnitatem sexto loco reposita, pro decade vnitas ad septimum locum transferet, quæ cum binario iuncta tria facit, hic numerus tanquam vltimus septimo loco reponetur, vt totum aggregatum sit trigesies semel centena millia & quatuordecim millia centum octoginta.

2076432
978435
2074
57239
3114180

6. Memineris verò vsum tabulæ etiã huic collectioni (etsi decem non excesserit, satisfacere. Namque si velim triginta septem cum quinquaginta octo colligere, primo quidem septem cum octo iunges, & habebis in communi concursu quindecim, repone quinque, & pro decade vnitatem serua, deinde iunge tria & quinque numeros decadum propositorũ numerorũ, & habebis octo, cui adde vnitatem iam seruatam, & fient nouem decades & quinque, numerus Insuper simplex, quare tale aggregatum erit nonaginta quinque: eadem ratione & numeros centenis ac millenis constantes simul inuicem iunges hac tabula, cuius vsus cum magis processeris ex dictis per se erit manifestus, nunc quod ex ipsa necessarium fuerat satis docuimus.

7. Experiẽtia fit denuo colligendo atque maximè contrario modo, vt si prius ascendendo collegisti, nunc descendendo experieris, an eædem notæ proueniant; fieri etiam potest per detractionem, vbi ordines numerorum tantum duo fuerint, quoniam detractio inter duos numeros tantum etiam fieri potest: quare inter plures hoc experientiæ genus non plurimum satisfacit. Fit & proscindendo per nouem aut septem colligo septem, tria, duo, octo, quatuor, hi sunt viginti quatuor: abijcio quotiens licet nouem, relinquuntur sex pro primo ordine. Rursus colligo tria & septem pro secundo ordine & fiunt decem: vnde reiectis nouem relinquitur vnitas, & eam pono in directo secundi ordinis. Pariter colligo notas tertij ordinis, quæ faciunt sexdecim, vnde reiectis nouem relinquuntur septem, colligo rursus litteras, quæ extra virgulam sunt singulorũ ordinum residuas in vnum, & faciunt iunctæ, quatuordecim: inde reiectis nouem relinquuntur quinque, quia igitur ex septuaginta sex millibus & centum aggregato, collectis omnibus notis reiectisque nouem quinque supersunt, veram esse operationem autumo, namque si alius superesset numerus, falsam prorsus pronuntiarem, veram autem nunquam ausim dicere etiamsi experientia conueniat.

73284	6
307	1
2509	7
76100	5

Vnde illud in omnibus arithmeticæ operibus diligenter est aduertendum, nullam esse affirmatiuam experientiam, sed negatiuas omnes, vt intelligas non succedente experientia falsam proculdubio esse operationem tuam. At succedente, nihil amplius colligit, quam quod nondum falsam eam esse perspicias, multis autem ac diuersis experientiis factis, quod rectè fueris operatus, fidem aliquam accipere licet. Igitur omnis bene operandi scientia ex ipsa numeratione colligitur, atque ex certo Iudicio mentis illi proximo: verùm vt diximus longo vsu acquirimus, vt his experientiis præcipuè variatis etiam fidem certam habeamus.

Est igitur in vsu experientia septenarij quæ alio modo quam præcedens numeros diuidit. Fit namque idem exemplum vt exemplo rem colligamus, & velim experiri septenario numero, an rectè fuerim operatus, accipio primam literam Primi ordinis septem, ex ea abijcio septem, nihil relinquitur: accedo ad secundam quæ tria significat, ex ea abijcere septem non licet, quare adnumero ei sequentem notam vt prior decadum sequens numeri vicem gerat, & fit triginta duo. Inde abiectis septenariis quatuor relinquuntur, hunc pro decadibus accipio

73284	1
307	6
2509	3
76100	3

accipio & octonarium sequentem tanquam numerum simplicem ei copulo, vt exprimat quadraginta octo, ex hoc abiectis septenariis quotiens possum, sex relinquuntur, hos tanquam decades pono ac sequentem notam versus dextram quæ vltima est pro simplici numero adijcio, & fiunt sexaginta quatuor, inde reiectis septenariis vnitas mihi relinquitur, quæ quoniam vltima est extra virgulam describetur. Pari ratione in secundo ordine, quia ex prima litera septenarius abijci nequit, adiecta ei sequente abijcio, ex triginta, & relinquuntur duo. Inde posito binario pro decadibus, adiectóque septenario tamquam simplici numero consurgunt viginti septem, à quo abiectis septenariis senarius superest, qui quoniam vltimam notam pertransiit versus dextram scribetur: extra virgulam demum accedo ad tertium ordinem aggregandorum numerorum, & pari lege explorata septenariorũ reiectione, tandẽ extra virgulam quę vltimo supersunt, tria signabo, habebóque vnitatem pro primo ordine, senarium pro secundo, ternarium pro tertio: quos omnes colligo, & habeo decem, à quo reiectis etiam septem quoties possum tandem ternarius ipse relinquitur: tunc demum exploro an ex numero collecto eadem ratione septenariis reiectis ternarius relinquatur, atque dico ex septem nihil, ex sexaginta vnum quinque, ex quinquaginta vnum, ex decem tria, & hic est numerus qui vltimo loco relictus cum primo ternario vt iam dictum est conuenit, quare pronuntio experientiam hanc veram esse. Animaduerte, quod vbi vltimo loco nihil superesset circulum semper scriberes, atque eandem in circulo quam in cæteris notis concordiam requireres.

Pro pecuniis tamen iungendis non omnino eadem ratio, sed nec ex toto diuersa obseruabitur. Namque in omni regione illud scire expedit quæ ad nummorum æstimationem pertinet, velut Mediolani assis ex duodecim paruis nummis constat, libra autem vt eorum nomine vtar, assibus duodecim: aureus verò nunc libris sex assibúsque duobus.

Aur.	1875.	lib.	4.	sol.	13.	d'3.
Aur.	194.	lib.	3.	sol.	o	d'4.
Aur.	1000.	lib.	o.	sol.	o.	d'o.
		lib.	3.	sol.	12.	d'4.
Aur.	13.	lib.	5.	sol.	o.	d'9.
Aur.	3084.	lib.	4.	sol.		288.

Sint igitur hæ pecuniæ in quinque ordinibus colligendæ in vnum, numeros igitur nummorũ & decades eorum vnumquemque sub genere suo locabis, atque idem etiam in assibus, libris, & aureis obseruabis, vt non solum pecuniæ eiusdem generis sub suo genere, verum & in pecuniarum generibus, numeri sub numeris, decades sub decadibus, centeni sub centenis collocentur. Inde à dextra vt dixi incipiens, colliges nummos viginti, à quibus eiectis duodecim (totidem enim in asse continentur) habebis octo residuos, quos sub nummis collocabis, virgula ducta, inde pro duodecim nummis, qui in viginti continentur, vnum assem ad asses seu solidos transfer, & si retinuisses nummos viginti quatuor, duos asses, transferres, & si triginta sex tres asses. Hunc igitur assem retentum cum reliquis collige, & fiunt omnes viginti sex, ab hoc numero quatuor asses detrahe, nam aureus vltra sex libras integras etiam solidos seu asses continebat: & librarum numerus aureis duobus maior est. Relinquuntur igitur asses viginti duo, inde depositis qui supra viginti extant solidis duobus, pro quibuslibet solidis viginti, libram transferes.

Hoc itaque exemplo translata libra colliges sexdecim libras, at pro senis cum sit aureus assumendus, erunt aurei duo, libræque quatuor scriptis libris sub virgula, pro duodecim libris aureos duos transferes, namque quatuor qui desunt solidi prius retenti fuerant, inde igitur collectis aureis perfecta erit operatio tota, vt à dextra in margine vides.

10 Iam tamen illud duabus operationibus fieri potest, primo collectione simplice ac post deductione librarum ad aureos vt in hoc exemplo.

Aur.	1079.	lib.	4.	sol.	12.	d'7.
Aur.	177.	lib.	3.	sol.	5.	d'8.
Aur.	2000.	lib.	4.	sol.	2.	d'o.
Aur.	74	lib.	2.	sol.	8.	d'5.
Aur.	3.	lib.	5.	sol.	8.	d'o.
Aur.	3333.	lib.	20.	sol.	o.	d'6.
Aur.	3336.	lib.	3.	sol.	7.	d'5.

In quo supponatur aurei æstimatio libræ quinque solidique vndecim, colliguntur omnia recto vsu, vt in præcedenti sequentique exemplo, demum libræ in aureos alia operatione resoluuntur. Scis enim quod in libris viginti aurei tres continentur, quorum colliges æstimationem libras scilicet sexdecim asséque tredecim quas ex viginti detrahes, locóque earum aureos tres addes fietque secunda summa recta aurei ter mille trecenti triginta sex, libræque insuper tres asses septem nummique sex.

11 Excusat hanc operationem diligentia librorum rationum, vt frequenter. Nam ad rotundum aliquod & æquale pecuniæ genus omnes hi transferuntur ac scribuntur velut ad libras, vel ad aureos, sed quorum æstimatio quinque aut sex libris præcisè contineatur, cum tamen in aliquibus etiam hæc æstimatio asses aliquot contineat, vel cum plures ea industria careant, tum verò, in diurnis collectionibus ferme

omnibus

omnibus,etiam ſit neceſſaria, placuit eam difficultatem duobus exemplis ſuperioribus aperuiſſe, nunc in rotunda pecuniarum æſtimatione facilem exponamus

Aur.	1507.	lib.	3.	ſol.	14.	d'5.
Aur.	927.	lib.	4.	ſol.	2.	d'8.
Aur.	3022.	lib.	2.	ſol.	15.	d'2.
Aur.	5458.	lib.	0.	ſol.	12.	83.

agregandi rationem. In hoc itaque exemplo æſtimatio vnius aurei ſit quinque librarum præcisè, collectis itaque nummis quindecim, quia duodecim aſſem implent, tres qui ſunt reſidui, nummos virgulæ ſubijcio, inde cum aſſe illo qui ex duodecim nummis collectus eſt, reliquos omnes aſſes quos inuenio iungam. Aſſes igitur triginta duo ſiunt,quia igitur libra aſſibus viginti conſtat, duodecim qui ſuperſunt virgulæ ſubſcribo, & cum libra vna loco viginti aſſium ſumpta ad ſiniſtram tendens pergo,libráſque colligo decem,quas video aureorũ duorum æſtimationem implere,nihilque ſupereſſe, quamobrem circulum librarum loco ſcribo,& aureos duos ex decem libris collectos, ad reliquos ſui generis transfero.Inde omnibus collectis totam ſummam habeo,aureorum quinquies mille quadringentorum quinquaginta octo, aſſum duodecim,nummorum trium.

11 At verò in his experientia repetendo fieri ſolet, nam reliqua genera plus difficultatis addunt quàm ſcientiæ. Repetitur autem vt dictum eſt conuerſo ordine, vbi autem duo ſint ordines numerorum ac pecuniarum quæ colliguntur, detractio aggregationis experientia eſſe poteſt, vt in ſequenti capitulo docebimus.

CAPVT V.

De ſubtrahendis Integris.

1. AT verò in ſubtractione duo ſolent obſeruari, primùm vt inter duos tantum ordines numerorum fiat alterum, vt ex his qui minor eſt numerus ſeu ſimplex ſeu pecuniarum alterius ſubijciatur qui maior eſt.

2. Vnde ex hoc manifeſtè liquet, quod detractionis aggregatio experientia ſemper eſſe poteſt,at non aggregationis detractio.

3. Eſt autem in ea primò vſus tabulæ ſuperioris explorandus,hic talis eſt. Quære numerum à quo vis detrahere in linea numeri, qui auferendus eſt, & numerum qui in latere dextro eſt,pro reſiduo accipiemus. Exemplum, volo auferre ſeptem ab vndecim, quæro ſub ſeptenario vndecim, & à dextra quaternarium inuenio pro numero qui relinquitur. Quod ſi numerus à quo aufertur maior ſit viginti, ob idque extra tabulam, auferantur omnes decades præter vnam,& numerum ſimplicem,velut à quinquaginta ſeptem auferantur quadraginta & a viginti quatuor auferantur decem, & à triginta duobus auferantur viginti,& hoc ſi numerus qui auferendus eſt, maior ſit numero ſimplicis numeri, à quo detrahere volumus, aut ſi minor omnes auferemus decades,à reſiduo autem abiiciemus quem volumus auferre,denuóque addemus decades quas ſubtraxeramus... In hoc vnum ſufficit decretum ſit ſeptem ex quadraginta tribus auferre,quia ternario eſt ſeptenarius, abijciemus triginta ex quadraginta tribus & relinquuntur tredecim, ab hoc aufero ſeptem,relinquuntur ſex, quos addo ad triginta prius ablatos, & fiunt triginta ſex, abiectis itaque ſeptem ex quadraginta tribus relinquuntur triginta ſex. In vniuerſum autem memoriæ mandanda eſt detractio ſimplicium numerorum ab omnibus his qui in tabula deſcripti ſunt, nec viginti excedunt.

His cognitis minoréque numero maiori ſuppoſito, à dextra vt diximus, originem ſumentes nouem ab octo quia detrahi non poſſunt, à decem octo detrahemus, fingentes decadem illi octonario additum & nouem relinquetur quos ſuppono virgulæ:eam verò decadem quam detraxi,poſſum vel

7 4 5 0 6 2 8	5
6 7 4 1 9	0
7 3 8 3 2 0 9	5
7 4 5 0 6 2 8	

à binario ſuperioris auferre,vel addere vnitati inferioris, quum vtraque in ſecundo loco & eodem modo rectè caſura ſit operatio; ſed elegantius eſt inferiori notæ eam adiunxiſſe,quàm à ſuperiore detraxiſſe.Relinquitur igitur,vt ſecunda litera per additionem in binarium euadat,inde à ſuperiore detracta cum nihil relinquatur,circulus eſt ſubſcribendus, inde ad tertiam notam venio, quæ quaternario ſignificatur, vnde à ſenario deducta cum inferior minor ſit, binarum relinquitur:venio ad quarto loco poſitam notam ſeptenarij, hæc cum à circulo deduci nequeat, addita decade ſubtractionem admittit, relinquítque ternarium, vnitas verò ad ſequentem literam pro adiecta decade trãsferenda eſt:namque quæ ſuperiori additur decas pro vnitate ſequenti ad ſiniſtram inferiori notæ pro vnitate eſt adiungenda,qui igitur ſenarius erat in ſeptenarium euadet:hunc quia ex ſuperiore quinario auferre non licet, per decadis additionem ex quindecim auferemus, relinquentur autem octo virgulæ ſubſcribendi. Vnitas verò pro adiecta decade ad ſiniſtram tranſlata, cum nihil habeat cui adijciatur, auferenda eſt ſola à ſuperiore quaternario, relinquitúrque ternarius ſub linea ſcribendus,demum cum nihil amplius ſuperſit, quod à ſeptenario auferri debeat, integer è directo ſuo loco ponendus eſt, atque ſic peracta erit ſubtractio ipſa.

Experientia fit vel repetendo vt dixi,vel iungendo

iungendo numerum quem detraxisti cum eo qui sub virgula descriptus est,& prouenit denuo numerus, ex quo detractio facta est, vt in exemplo vides, aut proscindendo nouenario aut septenario vt in exemplo, abiectis nouenariis ex superiore quinque relinquuntur, ex inferiore nihil, vnde circulum à dextra interposita virgula signauimus, hunc detrahemus,ex superiore quinario relinquitur idem quinarius directè relicto numero à dextra scribendus, tunc explorato quid hic idem abiectis nouenariis relinquitur in residuo qui virgulæ subiectus est, dico experientiam nouenarij rectam esse, idem in septenario explorata licebit.Repetitionis autem exemplum tale est, cum detracto numero superiore, qui est septuagies ter centena octuaginta tria mille ducenta & nouem numerus relinquetur: igitur eo denuo ex septuagies quater centenis ac quinquaginta milibus sexcentisque viginti octo detracto, relinquetur sexaginta septem millia, velut si ex duodenario quinaruis ablatus septenarium relinquit, igitur ablato septenario ex duodecim:quinarius iterum relinquetur.

6. At verò si pecuniæ inuicem auferendæ

Aur. 527.	lib. 4.	sol. 17.	d' 11.
Aur. 432.	lib. 4.	sol. 19.	d' 4.
Aur. 94.	lib. 4.	sol. 18.	d' 7.

sint, vnumquodque autem genus illarum præcisè reliquum contineat velut aureus libras quinque, libra asses viginti, assisque denarios duodecim,sit enim æreos aut paruos nummos vocabimus,tunc vt in exemplo denarios à denariis, asses ab assibus,libras a libris,aureos ab aureis subtrahemus, more simplicium numerorum & vbi non licebit, velut in præsenti exemplo assibus libram acaomodabimus.

Nam decem & nouem à decem & septem auferri nequeunt, accommodatis autem assibus viginti fiunt asses triginta septem, à quibus detractis decem & nouem relinquuntur decem & octo, pro viginti autem solidis adiecta libra inferiori librarum numero quinque euadent auferendæ. Inde quia denuo quinque ex quatuor detrahi non possunt, aurei æstimatio, idest libræ quinque superioribus addendi sunt, nonémque euadét : ab his ablatis quinque, quatuor etiam relinquuntur, adiicitur autem aureus ille inferiori aureorum numero, inde peracta detractione experientia proscindendo commodè fieri nequit sed vel residuum detrahendo à superiore summa, vt qui detractus est relinquatur, vel residuum cum detracto iungendo, vt superior summa confletur, vtramque si libet tutius experieris, eritque satis certum experimentum huius ac inferioris exempli.

7. At vero si non æqualiter æstimatio aurei libris possit æquiparari sed asses....

Cætera desiderantur.

ANATHO

ANATHOMIÆ MVNDINI cum expositione Hieronymi Cardani.

PROOEMIVM.

NON eadem est ratio in artibus quæ in scientiis præfationis, neque numerus idem eorum quæ ante exercitationem atque traditionem nouisse oportet. Quippe artes præter certam tradendi viam aut inueniendi, exercendi quoque modum docere debent. Ea propter Anatomiæ ars quinque habet necessaria, quæ antequam tractationem aggrediamur, seu commentaria conscribendo, seu profitendo, seu manibus exercendo, prænoscere oportet. Neque is idem ordo naturæ rerum est qui & traditionis natura, quippe primum præcedere debet tractationis series, quæ in septem rebus consistit. Prima est vt sciamus nomina omnium partium tam exteriorum quam interiorum. Secunda est singularum partium similium connexus, processus, continuatio, diuisio. Tertia est instrumentorum ipsorum compositio. Quarta est consensus vinculúmque partium quæ pro instrumentis habentur: velut ventriculi cum iecore, quæ cum pulcherrima esset ac Medicinæ vtilissima, quæque rem præ oculis ipsis poneret, hanc tamen omnes Anatomici quamtumque diligentes prætermisere, ob difficultatem credo. Nos vero eam docere conabimur, illi vni maximè intendentes non solum ob vtilitatem, verùm vt dixi quod difficillima sit & ab omnibus fermè intacta. Quinta verò est operatio atque vsus. Sexta est morborum causarúmque dignotio, prout ex constructione corporis pendent. Septima atque vltima est curationum quæ ex eadem constructione originem habent. Secundum est præparationis modus ad ipsam operationem cuius sunt quinque partes, modus spectandi, tempus & locus, instrumenta, subiectum, & ratio dissecandi. Tertium principale est eorum quæ extra operationem sunt, atque id vnum est, scilicet quænam corpora animalium brutorum in defectu cadauerum propius accedant ad hominum naturam. Quartum est eorum quæ ad tractationem pertinent, ex ipsa tamen tractatione non sunt, atque hoc quinque partes habet. Nomen libri, nomen authoris: cuius disciplinæ pars sit: quique libri anatomiam doceant, & quomodo hæc quæ hic præfamur, sine dissectionis impedimento aut dilatione operationis doceri possint ac debeant. Quintum est, quomodo repræsentari debeant, habéntque quatuor modos, orationem, ichnographiam, foliatum & sceletum. Porro hæc ars ad hanc vsque diem minimè rectè tradita est, non solum quod omnis ars & præsertim difficillima, qualis ista est, quotidie suscipiat incrementam, sed quoniam qui eam tradiderunt artis dialecticæ penuria laborarunt, quam neque nos ad annum vsque quinquagesimum octauum attigimus. Itaque cum vna tantum Dialecticæ regula, Ptolomæus tria pulcherrima opera construxerit, magnam scilicet compositionem, astrorum prænotiones, & diuinam Musicam, secum quisque reputet, quantum ex quadraginta quatuor regulis (tot enim inuenimus, ipsa enim ars seipsam docet, quemadmodum & inter mechanicas fabrilis sibi malleum & incudem fabricat (proficere potuerimus. Immensum est hoc opus atque impar humanæ naturæ, quippe in quo vt Galenus rectè refert in libris de vsu partium, lib. 3. cap. 10. lib. 17. cap. 1. *hymnus verus ac sacer non futilis ac inanis velut ex falsis aut fortuitis vel fortunæ blandientis casibus quos mortales magnifacere solent decantari potest. At verò quod ad rem ipsam attinet, antiqui velut*

Hippocrates & Aristoteles inopia obseruationum ferme nihil præter initia artis tradidere: nam eo modo profecisse omnes artes verisimile est, nec credendum est Hippocrate illum diuinum quantus quantus fuerit (sit Deus licet in vtroque parente) omnia quæ tradidit inuenisse. Verum cum decimus nonus esset ab Æsculapio, vigesimus verò ab Apolline, qui inuentor fuit artis Medicæ verbaque illa.

Inuentum Medicina meum est, opifexque per orbem.
Dicor, & herbarum subiecta potentia nobis:

De Apolline non de Æsculapio dicta sunt, credendum est Hippocratem omnium suorum maiorum scripta perlegisse, atque in vnum eorum obseruationes non sine præclara methodo congessisse. Sed Galeni muneris erat hanc artem augere, cum suis temporibus multa in lucem à Marino prodijssent & rectè scripta, tum verò etiam aliis, sæculum autem sub mitissimis Imperatoribus floreret, & ipse diues gratiaque Cæsaris potens maluit potius (proh hominum studia) inanibus contentionibus ab aliis bene inuenta carpere, ac pessundare veterum benescripta, quàm quòd facile illi licuit ea castigare, augere, in ordinem redigere, exornare, atque in lucem edere. Quod vitium sequuti sunt non pauci, qui se Galenicos nominarunt, Mundinum de bono opere criminantes: non sic Hippocrates cuius verba sunt: Immeritò vlli reprehenduntur eorum quæ inuenire non potuerunt. Imò laudandi potius omnes quod inuestigare conati sunt. Itaque redarguere ea quæ non rectè dicta sunt, minimè institui: verum his quæ sufficienter cognita sunt, testimonium præbee animus est. Quæcunque quidem igitur recte à prioribus dicta sunt, vt non sit possibile me aliter conscribere, rectè conscribam. Quæcunque verò non rectè dixerunt, siquidem redarguam hæc quod non sic se habent, nihil perfecero: verum exponendo, qua de causa singula ipsorum recte mihi habere videntur, declarare volo.

Ergo Mundino plurimum debemus, errauit? an illi qui eum reprehendunt putant, se non errasse? defecit? an illi qui eum culpant, perfectè artem tradidisse sibi persuadent? quandoquidem neque Vessalius ipse, qui artem hanc diligentissimè excoluit, multis in partibus auxit, miris modis atque inuentionibus tradidit: neque ipse ab errore immunis esse potuerit, nec ab imperfectione, quid plura? nonne in libris de subtilitate declarauimus, nostram hanc omnem scientiam quantumcumque absolutam persimilem esse spectatori, qui pulchrum aliquod ædificium exterius solum inspicit, eorum omnium quæ intus continentur, omnino inscius atque ignarus. Itaque operæpræcium fuerit Mundinum potius (postquam neminem alium habere contigit, qui sub compendio artem hanc tradiderit), emendare, expolire, supplere, tergere. Est autem hæc disciplina pars medicæ artis, atque etiam ipsius naturalis philosophiæ, siquidem vt rectè Galenus ait in libro de Sectis Cap. 1. *ad medicinam spectare dicuntur, quæcunque præcepta, quæ ad illius finem assequendum conducunt. Itaque si hominem dissecuerimus corporum sanandorum causa, anatomia medicæ artis pars est: si vt naturæ diligentiam contemplemur, & Satrapæ sapientiam & Dei Maiestatem, nostrumque omnium curam, naturalis philosophia est & diuina ac Theologia prorsus; sin ludibrij causa, amentia, sin odij, crudelitas: ergo dissectionis opus, quod trium maximarum disciplinarum partem non vulgarem occupet, minimè inter mediocria reponendum est, sed iam ad ipsum ordinem redeo.*

Dictum est eum ex rei natura aliter constituendum, aliter doctrinæ ipsius causa. Quod enim plerumque accidit & nunc hac in parte contingit, siquidem vt quæ vltima fuerant pro primis, & quæ prima pro vltimis sumere debeamus. Eiusmodi ergo initium erit vt ab iis quæ ante tractationem præponi solent, inchoare debeamus. Atque illa dixi esse quatuor, nomen scilicet libri quod Anatomia esse diximus, I. resectionem ab ἀνὰ *quod est re &* τομὴ *quod est sectio,* τέμνειν *enim secare est. Omitto subtilem nimis disputationem hac in parte Matthæi Curtij, vt etiam reliqua: nihil enim charius tempore. Constat enim tum ex vi nominis, tum ex ipsa tractatione Anatomiam esse resectionem humani corporis in hac parte, quia ad omnia animalia extenditur, velut Petrus Bellonius diligentissimè de Piscibus egit,*

quam

quam cum Rondelletius omittat, nescio quo pacto persuadere posse speret sibi à Belonio furtum factum. Cui enim verisimile videri potest eum qui tot lobos atque appendices numerauerit, viscerum externæ formæ icones furto ab alio subripuisse? ergo ea tractatio physica est. Nostra verò de humano corpore medica est atque circa rectam resectionem versatur. Ad quam sequuntur ea, quæ cognosci debent scilicet partium substantia, color, forma, magnitudo, situs, connexio, numerus, ex quibus etiam operationem & vsum coniecturare licet. De Autore: Mundinus fuit Florentinus vt reor chirurgus, qui etiam quædam in medicina scripsit, vir sane boni iudicij atque eruditus pro conditione temporum, fuere enim illa sæcula à musis satis abhorrentia. Floruit autem circa tempora Thurisani, quanquam nihil certi de hoc afferre possint: verum quod ad alios libros attinet, qui in arte hac præcellunt, cum Hippocratis & Aristotelis imperfecti sint, Marini conciderint, Græci atque Arabes omnes Galenum sequuti sint, restat vt solùm Galeni libri ex antiquis legendi sint, in quibus tamen multi sunt errores, quod simias hominum loco dissecuerit, & quod contradicendi studio nimis detentus tam pulchram tractationem, quæ etiam soli veritati intendenti difficillima futura erat corruperit: deest præterea & huic tractationi iniuria temporum ex quindecim libris, quicquid à nono supra est, atque hi libri potior pars erant operis, cum primi in musculos & neruos, venas, ossa, atque eiusmodi externa extendantur, quæ Medicis Physicis parum vtilia sunt. Accessit tertium incommodum, quod sola oratione contentus fuit nec vllas imagines quæ huic negotio maximè necessariæ erant adiecerit. Demiror autem non tantum quod omiserit velut & in plantis quas tamen sine figuris cognoscere nunquam licet, sed quod in eisdem scilicet plantis earum descriptionem damnare ausus sit. Ergo mille trecentis post Galenum annis, post Ierbi Anatomiam, quæ parum felici sydere in publicum euulgata est, Andreas Vessalius Brixelensis (ea ciuitas est Belgicæ Galliæ nobilis) pulcham edidit descriptionem non solum oratione sed etiam Ichnographia industriosa, diuisitque vniuersum opus in septem libros. Verum quæ in illo desiderantur sunt hæc, omitto autem nunc quæ inuidiose potius quàm verè obyci solent scilicet defectus aliquot nonnullique errores, nam tam homini semper error adhæret velut futuris incertus euentus & difficillima illa structura, quæ quasi necessaria erat, prolixitatem immensam effugienti, tria sunt in quibus culpa non caret. Primum fuit nimia cupiditas Galeno contradicendi, adeò vt more canum, qui capreas per rupes sequuntur dum alios nimis auide impetunt corruant ipsi, ita Vessalius nonnunquam paulò longius à Galeno discedens, medium veritatis limitem transgreditur: Defecit quoque quod Ichnographiam tantum partium humani corporis licet cum vmbris scripserit, cum necessarium fuisset foliatum, vel saltem Ichnographiam cum oratione luculenta, quæ ascensum, descensum, accessum, recessum, flexionem, crassitiem, magnitudinem, colorem, substantiam, regionem, propinquitatem ad notissima loca, formam, & ad totius membri partium comparationem describere. Defecit & ea in parte quam diximus negligenter ab omnibus tractatam, quæque plurimum necessaria est, & maximè pulchra, scilicet in partium quæ instrumenti vicem gerunt progressu, situ, forma, comparatione. Verum cum his omnibus tantò quod ad Anatomiam pertinet ordine, perfectione, veritate, repræsentationéque Galenum antecellit, quantò Galenus omnes reliquos qui nunc extant. Post illum descripsit Carolus Stephanus Anatomiam quandam ex Vessalio sumptam, cuius tamen ne meminit quidem satis facilem, & multo satis imperfectiorem: hoc vnum tantum addens, quod Ichnographiam mediam ac ad foliatum accedentem opposuit. Namque lineis eductis, quæ supra sint quæque infra iaceant, indicat, minuens etiam inuentionis laborem, qui apud Vessalium certè non leuis est, sed facile est inuentis addere. Referunt & quosdam esse nunc claros viros, qui nonnulla inuenerint Vessalio incognita ab eo perperam tradita, de quibus locis suis agemus. Vidimus & Ichnographiam Leonardi Florentini pictoris manu descriptam, pulchram sanè & tam celebri artifice dignam, sed prorsus inutilem: quod. eius esset qui nec numerum intestinorum nosceret. Erat enim purus pictor non Medicus nec Philosophus. Ergo postquam res ad duos redigitur autores Galenum siquidem ex antiquis propter libros de vsu partium, & Vessalium præter perfectionem atque ordinem ac imagines, reliquum erit,

vt eorum quæ supersunt librorum Galeni iuxta seriem quam in libro de libris propriis tradidit ordinem recenseamus. Primum ergo est libellus de ossibus quem introducendis scripsit: secundum de venarum & arteriarum sectione: tertium de neruorum sectione: quartum de musculorum sectione. Conformes igitur sunt, quatuor primi libri Vessalij huic ordini, cæterum quinto loco sunt libri Anatomicarum aggressionum, in quorum primo tractat de musculis ac vinculis brachiorum & manuum, in secundo crurum & pedum, in tertio corrupto ordine de intestinorum neruis ac vasis. In Quarto de musculis genarum, labiorum, menti, capitis, colli, & scapularum. In Quinto de musculis thoracis, ventris, lumborum, & femorum, in Sexto de instrumentis nutritionis, in septimo de corde & pulmone, In octauo de pectore, in nono de Anatomia cerebri: nam quod ad medullam spinalem attinet interijt. In Decimo de oculis & lingua, & reliquis oris partibus, in vndecimo de instrumentis vocis, in Duodecimo de venis & arteriis, in Tertio Decimo de neruis cerebri, in Quartodecimo de neruis spinalis medullæ, in vltimo de membris generationis. Ex quo patet Galenum nullum prorsus seruasse ordinem, neque dissectionis seu operis, neque tractationis neque originis: nam quod ad dissectionem attinet, & opus oportuerat à ventre incipere vt Mundinus facit & reliqui Anatomici: quæ enim sub ventre iacent celerrimè contrahunt maximum fœtorem, ita vt non detur locus neque tempus rimandi musculos. Ordine veoò doctrinæ debuit incipere ab ossibus, deinde neruis tanquam simplicioribus, post musculis venis & arteriis, doctrina quidem musculorum deberet esse vltima, quia sunt corpora composita, atque hunc ordinem ferme sequutus est Vessalius: verum præposuit sectionem musculorum, venarum, & arteriarum sectioni, sequutus Galeni autoritatem 1. Anatomicarum aggressionum, cap. 2. *atque ita cæcus cæcum duxit: post ossium enim Anatomen, docere oportuit Anatomen neruorum, inde venarum & arteriarum, vltimo musculorum, post deuenire ad explicationem instrumentorum ventriculi, intestinorum, & cæterorum; error tamen ille de musculis non est magnus, ratione maioris connexionis quàm habent cum ossibus, & vt illorum motum doceamus. Verùm peruersio ordinis in reliquis partibus, quam Galenus attulit excusationem non habet, sed ignoscendum est illi velut & Aristoteli & Hippocrati, quia magnis incommodis rescribebant sua ætate libros propter penuriam chartæ, nondum enim innotuerat charta linacea, qua nostro tempore vtimur, cuius maxima copia minimo precio distrahitur. Nam nisi rescribantur opera sæpius, impossibile est prorsus, vt sint ordinata. Accessit Galeni impedimento multitudo & copia librorum & in exercitatione summa ambitio, cum vellet esse clarissimus non solum scriptis & operibus, sed etiam aura vulgi, præterea contentionibus Sophistarum, vt non potuerit relegere nedum castigare quæ scripsit atque in ordinem redigere: defuit etiam præcipua pars Dialecticæ ac profundissima, quæ ad redigendum volumina in ordinem est maximè necessaria, quantumcumque iactet se viginti quatuor libros de demonstratione composuisse, experimento enim patet nisi tractationem suam per infinitos periodos diuisisset, nihil fuisse confusius atque inordinatius, sed hic error de confusione & ordine adeò communis est omnibus veteribus scriptoribus, vt iam pro errore haberi non possit. Sed quod ad originem attinet, à corde & membris principalibus incipere oportuerat, vel ab vmbilico, duas enim habet origines corpus humanum: vnam naturæ, & est cor secundum philosophos, vel omnia membra principalia simul secundum medicos, aliam temporis & originis quæ est ab vmbilico. Vltima pars huius quarti præcepti est, vt doceamus hæc omnia quæ præfamur, & etiam Proœmium ipsius autoris & totum primum caput & pars secundi vsque ad illum locum (partes enim sunt duplices scilicet interiores atque exteriores) in quatuor aut quinque diebus antequam damnatus occidatur: confestim enim vbi occisus fuerit, proposito nudo corpore debemus declarare necessaria omnium partium exteriorum, tum etiam earum quæ prominent velut ossium, atque ita nihil temporis incassum consumetur, cadauérque recens ad operationem subijcietur, nec tamen carebimus doctrina hac generali & progymnasmatibus, ad introductionem maximè necessariis. Quod ad Quintum præceptum attinet,*

cuius

cuius dixi quatuor esse partes: Prima est oratio quæ debet esse continua, ordinata, dilucida, diffusaque, vt res ipsa oculis subiiciatur, quæ partes aliquo modo magis desiderantur in Vessalio quàm Galeno, idque obtigit quod Galenus florenti eloquentia Asiatica præditus esset, quæ nulla in parte opportunior est, quam in huiusmodi tractatione. At contra Vessalius aridus breuis, succinctus, asper, mente intenta potius quàm proloquio leni, minimè huic negotio accommodatus, nisi alter Vessalius eum legat ac interpretetur: prætereaquam breui tempore & maximè iuuenis mirum dictu scilicet trigesimo tertio anno ætatis suæ, quo ego tempore nondum paginam, scripseram quam non flammis mandauerim, aut mandari cupiam, si quod omnino supersit opus illud absolui: contra Galenus iam senex longo temporum tractu modo hoc modo illud scribens, quemadmodum & Hippocrates & Aristoteles & Ptolomæus & nos fecimus, leni atque fæcundo stylo effluit. Itaque in Vessalio intentum dicendi genus acre, concitatum, continuatumque videbis, in Galeno remissum, non continuum, ob temporis interualla, facile, lene, graue tamen ac tanta autoritate dignum, floridumque videbis: ita nihil est ex quaque parte absolutum. Huic tam perfectæ orationi foliatum subijci debet, quod & nos fecimus his in commentariis, vt exemplum non possis desiderare: verum qua ratione dicam gratia exempli in primo foliato ponemus cutim & Epidermidam & pinguedinem, membranulam quoque tenuem, tum peritoneam, si ventris sit, in secundo pulmones, cor, gulam, ventriculum cum suis partibus omentique portionem, in tertio iecur, fellio stelechiam: lienem, vesicam in quarto renes vesicam testium inuolucrum, vasa seminis, penem glandulas quæ semen emittunt. In Quinto intestina omnia mesaraïque partem. In sexto mesaræum cum dorsi parte. In septimo arteriam magnam, & venam, dorsum interius, costas, venas sparsas, vincula renum. In octauo spinam, vertebras, medullam, neruos vertebrarum appendices, sic vt omnibus cutim subiectam intelligas & quæ cum cute fermè vbique coniuncta sunt: velut pinguedine membranula & cæteris quæ dicentur suo loco. Adijcientes colores proprios singularum partium, delineamenta, magnitudinem, numerum formamque ad vnguem atque diligentissimè obseruatis finibus, quibus partibus foliorum quæ supersunt aut subsunt coniunguntur, eaque omnia crassiore quadam Mineruа. Nam singula quæque postmodum in alia foliata diuidi debent cum suis propriis coloribus, figuris ac cæteris quæ diximus, atque hunc laborem nos ob negotia subterfugimus. Demum ad tertium genus repræsentationis transeundum diuisis foliatis in Ichnographicas descriptiones quas ex Vessalio velut satis absolutas desumere licebit. Hæc sunt quæ præstari possunt libro in vno, atque ita vt sine cadauere præsente tamen retineas effigiem totius structuræ tam interioris quam exterioris humani corporis. Itaque si quis pius lector aut Typographus curauerit foliata hæc secunda atque specialia tum Ichnographicas imagines, tametsi non adeò subtiliter elaboratas adijcere, modo ne numerus alicuius partis ac forma desideretur, sed in subtilioribus quibusdam ac minus necessariis ad Andreæ. Vessalij volumen remittatur: sicut & nos quod ad explicationem causarum operationis & vsus ad Galeni libros, De vsu partium *remisimus, ne more quorundam aliorum labores, in nostra volumina transcriberemus, operæ precium facturum existimo, non leueque commodum allaturum humano generi, siquidem hæc commentaria scripsimus negotiosis, atque ob id, vt Idea quadam medentibus interiorum maximè partium in animis eorum seruaretur. Qui verò volent exactam rei cognitionem habere, atque id per otium, studeant Galeni libris præcipuè Anatomicarum aggressionum & de vsu partium nec non Vessalij fabricæ humani corporis. Quod verò præter libros maximam afferre posset vtilitatem, quanquam arduum opus & difficillimum maximæque impensæ laboris, temporis, industriæ, scientiæ, ac diligentiæ, sed circa ardua virtus versatur auxilioque principali indigeret, esset constructio sceleti, non illius vulgaris ex ossibus humanis sed totius corporis, sic vt nihil prorsus desideraretur. Itaque ex dura materia conficere ipsum oporteret, ne tantus labor totque annorum, tantaque impensa breui periret sed & ductili vt minima quæque effingi possent & flecti & dirigi quaquaversum.*

versum. Quamobrem neque lapide, neque ligno, nec ebore, nec cera nec terra fingi debet, sed metallo: omne enim quod durum est & ductile metallum est: omne metallum corpus durum est atque ductile. Sed quia quædam magis ac minus, & dura sunt & ductilia, plumbum & aurum ductilia sunt, sed minus dura, valde quod aurum nimis preciosum est, periculumque est ne Princeps alius successor minusque gloriæ ac Philosophiæ communisque boni ac commodi humani generis studiosus, statuam dissoluat nummosque conficiat: idem periculum est in argentea statua, quæ & ipsa magni esset precij, licèt longè minoris: quamobrem suaserim has ob causas ex neutro horum metallorum illam confici debere, præsertim quod ex aliis metallis aut æque bona aut etiam melior aliquanto confici possit. Verumtamen non ex cupro neque chalybe, dura enim sunt sed difficillime ducuntur: reliquum est ergo tandem vt ex ære purgato atque molli partim albo, partim naturali, rubroque, tum aliis infecto coloribus prout in libro de secretis docuimus per chymicum conficiatur. Sed & ratio structuræ ibi declarata est, ea enim constat sic vt quemadmodum in dissectione partes à partibus auferri possint, singulæque à singulis & vt reposita continuitatis ratio atque species seruetur viginti annorum hoc opus esset, spectataque doctrinæ medico indigeret, atque plastico artifice singularis industriæ atque subtilitatis: dignum certe opus Principe aliquo præstanti, cum tot pecunias in scurras nullo vsu, alij in adulatores, alij in lenones cum infamia effundant, quidam in bella intempestiua, in quibus præter hominum cædes & incendia ædificiorum nobilium nihil spectatur commodi aut lucri, alij in moles maximas, alij in ædes magnificas, alij in machinas, quæ cœli motum repræsentant, nulla tamen vtilitatis ratione aut certi finis scientia immensos thesauros profundunt. Hac verò fabrica quid generosius, quid præclarius, quid pulchrius, quod vtilius, quàm posse semetipsum videre, qualiter se interius habeant omnia viscera sensus, penetraliaque naturæ; idque posse etiam ostendere philosophiæ ac veritatis studiosis, quandoquidem nullum sit illustrius spectaculum, aut admirabilius sub luna structura humani corporis, idque etiam medicis vt sine horrore vllo aut tetri odoris periculo spectare possint, quotidie, quæ non tam sunt vtilia ac salubria, quam etiam necessaria saluti ægrotantium, quorum magna pars perit ex ignoratione medicorum, circa ea, quæ ad compositionem, situm, consensum, magnitudinemque membrorum interiorum attinent. Tum verò in chirurgis tanta necessitas est huius scientiæ ac eiusmodi spectaculi, dum vel tela vel sagittas eximere membra secando coguntur, vel abscessus incidere, vt sæpius neruos aut musculos incidendo, motus membrorum necessarios tollant, alios claudos faciant, alios gibbosos relinquant, alios dum luxata reponere nesciunt, & sideratos & deformes & ridiculos relinquunt: in aliis turpes & cauas cicatrices his resectis partibus quæ restaurari nequeunt, aut quas contrahi necesse est: in aliis glandosæ carnes frustra eximuntur, in aliis venis aut arteriis resectis ob sanguinis profluuium vitæ periculum inferunt, aut si euadant, perperam perpetuum malum corporis habitum pariunt: hæc omnia igitur hac vna opera effugere licebit.

Cæterùm vt ad ordinem reuertar, si humana copora desint, si machina hæc atque statua eiusmodi potissime animalium corporibus memoriam alias visorum reficere possumus atque instaurare, nunc dicendum est, sed mea quidem sententia præter simias & cercopithecos foliato melius id fieri posse crediderim. Horum tamen ordinem sic instituit Galenus sexto Anatomicarum aggressionum. cap. 1. *Primum quidem simiarum corpora præponuntur. Inde cercopitheci qui simiæ caudatæ, inuenio apud quosdam cynocephalos, sed qui sint cynocephali præter animalia fabulosa non inuenio: tertio loco ponitur Vrsus: quarto animalia ferrata vt canis, sus, mures: quinto solipeda vt equi & Asini: sexto & vltimo ruminantia vt boues, oues, capræ, dico quod ex hoc innuit auium neque piscium neque serpentum dissectio vtilis est, nam quadrupedium, mihi videtur nulla aut pauca exclusisse: huius verò ratione reddidit* Aristoteles primo de natura animalium *dicens; animalia licèt plurimum dissimilia in externis partibus, similia tamen sunt in interioribus, quoniam operationes, quorum causa membra facta sunt exteriores valdè dissimiles sunt, vt currere quatuor pedibus, saltare, nam firmitatem eandem cum duobus habere non potuissent, & similiter dentes*

aut vngulas aut cornua habere oportuit, pro defensione, non ita necesse fuit homini. sed in interioribus operationes sunt similes ergo & membra, vtpote in iecore generare sanguinem commune est homini & omnibus animalibus: pulmoni dilatari ac constringi, attrahereque aërē, cōmunia sunt tam hominiquā cæteris animalibus. Ergo forma pulmonum & iecoris, & substantia, & color, & situs, & meatus, & numerus, & connexio eadem esse debent: verum ventriculus non ita, quoniam functio diuersa est in specie, licèt in genere sit eadem, ideo ruminantia cum careant dentibus anterioribus, & edant cibos valdè duros, ventriculi formam hispidam valdè atque asperam vt melius dica lōgéque alienam, tum etiam numerum habent quadruplicem, adeò vt nulla fermè sit similitudo: cum enim forma sit propter operationem tantum distabit forma à forma, quantum operatio ab operatione: Et ideo ventriculi auium miro modo distant forma & numero ab humano ventriculo: quoniam aues edunt gratia dura, & non mandunt illa, quia carent dentibus propter paruitatem capitis, quæ necessaria fuit ad volatum: ideò dicit Aristoteles ibi quod ex dissectione animalium fermè in interioribus membris scire licet structuram membrorum humani corporis interiorum, quantum si homines dissecaremus. Quæ autoritas credo causa fuerit Galeno exercendi dissectionem in simiis & aliis animalibus, & ex consequenti aberrandi in multis. Quare dico, quod sumptis animalibus quæ maximè similia sunt homini, idest quæ stant & sunt simiæ cercopitheci & Vrsi (ideò Galenus collocauit vrsum propter hanc causam tertio loco quia stat) debemus animaduertere atque scire in quibus membris & quantum & qualiter differant ab hominis membris, & illud adnotare diligenter in commentariis, tunc verò vtilis erit dissectio talium animalium, cum eiusmodi cautela, aliter erit causa erroris, sicut fuit etiam Galeno. Hoc verò aliquo modo tentauit Vessalius, sed non absoluit, qui absoluerit operæ precium facturus est. Verum dicet quispiam, cur tamen discrimen est inter membra belluarum & hominum, non solum in magnitudine quemadmodum dicit Hippocrates. Intestina crassa homo maiora quam canis habet: libro de ossibus pag. 2. *& rursus in sexto de Popularibus morbis,* Sec. 4. *sed quod iecur canis lobos habeat plures, homo autem non habeat, vel si habet minus euidentes & pauciores, vnde natus error in Hippocrate libro de ossium natura* Pag. 2. *dicentis, Iecoris extremitates quinque sunt, super quarta autem extremitate fel incumbit, quod osculum acceptum transuersum & cor ac pulmonem profert: vidit enim Hippocrates canis iecur, quod quinque lobos habet, plerumque etiam sex & septem: in homine autem non sic, quamuis & Auerroes & Auicenna id crediderint, adducti autoritate illa, sed dubium non est rarò id in hominibus contingere. Causa diuersitatis est diuersitas motuum exteriorum, nam multitudo loborum causa est melioris coctionis sicut apparet in piscibus: canes igitur cum proni incedant lobos non vexant, at in hominem propter erectam staturam si iecur esset diuisum in lobos, vnus premeret alium. Similiter discrimen est in monoculo atque in aliis, cerebrum quoque bouis Galeno teste simile est cerebro humano, verum. Vessalius negat in humano cerebrò adesse rete illud mirabile vt Bos iure sapientior homine futurus sit, si ad compositionem respiciamus, quamuis adsit quippiam exiguum vt non omnino Galenus deceptus sit, at de hoc loco suo videbitur. In vniuersum est discrimen in homine & animalibus propter multas causas: Primo propter situm, secundo propter motus, tertio propter cibos, quarto propter cubilia, vt minus patiantur dum cubant super terram vel sub terra, quinto propter educationem filiorum, sexto propter operationes animi diuersas, septimo propter temperaturam veluti cerui carent fele, vt sint sicciores & leuiores, octauo propter proprietates quasdam quas habent.*

Hinc descendendum est ad præparationem opinionis & diximus quinque eam habere partes. Prima est tempus & locus, debet enim eligi, hyems serena & frigida valde paulo post hybernum solstitium, & locus apertus ac prælatus à Borea: nō solum vt diutius corpus seruetur incorruptum, sed etiam vt salubritati inspicientium & dissecantium consulatur, ne fœtore cadaueris offendantur. Secunda est modus inspiciendi, & ideò rectè factum est theatrum ligneum, vt plures possint inspicere sine impedimento, & qui dissecat, virgula debet ostendere partes singulas, & situm, & connexionem, & admonere de quibusscumque, & maximè de vtilitate & operatione ordinéque ac

transitu

transitu finibus, substantia, numero. Nec placet quod qui ostendit, loquatur de morbis ac symptomatibus, sed hoc pertinet ad professorem medicinæ. Curatio verò quæ pendet ex Anathomia debet doceri ab ipso professore verbo: modus autem operandi ab eo qui dissecat. Tertia pars continet instrumenta & maximè vncos & hamos, & nouaculas, & gladios tenuissimos; & reliqua, quæ à Vessalio declarãtur. Quarta pars pertinet ad subiectũ, quod debet esse duplex, masculus & fœmina, tum propter membra generationis diuersa, tum vt memoria repetitione confirmetur. Nec placet vt nouo mortis genere ac magis terribili occidantur ob spectaculum, neque enim tanti est discrimen suffocati ab eo qui laqueo suspensus est, vt crudeliter hominẽ occidamus, verum suffocare aquis lenius est mortis genus: & vt aliqui credunt aptius ad dissectionem cadauer redditur. Dissecare autem hominem viuentem ob hanc solam vtilitatem non laudo, sed si mereatur scientiæ immortalitatis animæ causa, & an plures sint animæ in corpore humano forsitan licet, imò licet quod per se iam iudices decreuerunt, aliter nullo modo. Debet autem administrari à medio Decembris ad finem Ianuarij in sex cadaueribus quorũ vnus sit prægnantis mulieris si non simiæ aut vaccæ primis septem diebus membra naturalia. Secundis genitalia masculi & fœminæ prægnantis, tertiis spiritualia succedentibus animalia. Quinta septenaria ossa & cartilagines, mẽbranæ & musculi: vltima nerui, venæ & arteriæ, quia se vt plurimũ comitantur & eundẽ ductũ habent, sicque vtilitas & vsus explicabitur, & propter quid facta sint. Animaduertendum autẽ est quod corpora quædam habent anomalas compositiones, in quas incidere non est, vt quidã putant, fœlicitatis, sed infœlicitatis potius. Nõ enim errores hi velut in specie diuersitas finis causa sunt, sed materiæ contumaci accidũt. Ideò ex eiusmodi inspectione nihil vt lucratur homo scientiæ, cum errores in infinitũ extendantur, sic aliquando inuenitur vnum tantũ ren, & lien à dextra, & iecur à sinistra, ac talia eiusmodi: quædam verò vtilia sunt quamuis rara, velut lapis in vesica felis: docet enim posse generari & maximè cum homo animaduertit quo in homine inuentus sit, siquidem in diutina lepra laborante, vnde coniecturã licèt non admodũ certam, in eiusmodis morbis facere licebit, forsan quod talẽ lapidẽ habeat patiens. Quod verò ad dissectionis rationẽ attinet, considerandũ est, vt quemadmodum dictum est a ventris dissectione incipiamus, oportet inde ad omentum & intestina procedere, sed hoc inferius declarabitur, ante quam tamen ad eam opinionem procedamus deradendi sunt pili.

Vltimum quod vt dixi primũ fuerat est de his, quæ communia sunt tam operationi quàm etiã tractationi, & habet septẽ capita, quorũ primũ est vt sciamus, quomodo externæ partes & quo nomine dicantur: sophistica enim est ac penè stulta illorum ratio, qui dicũt non pertinere ad anatomen scire partes exteriores, nã qualiter declarabo sitũ interiorũ & locũ, nisi nomina partium exteriorum quæ è regione illarũ positæ sunt nouero. Itaque id maximè necessarium est ac tã necessariũ in partibus præcipuè vẽtris, vt nihil magis. Sunt enim ibi præcordia, venter, sumen, ilia, epigastriũ, atque eiusmodi multa quæ confusionem maximã inducere solent. Secundum caput est simpliciũ mẽbrorũ, sunt autẽ vt habetur in libro de partibus artis medicæ septẽ, os, cartilago, vinculũ mẽbrana, villi, caro, & pinguedo: in his ergo declarare oportet substãtiã, magnitudinẽ, colorem, processũ numerũ, originẽ, functionẽ, vtilitatẽ, figurã, meatus, vnde nutriantur. Tertiũ caput est membrorum compositorũ, pro quo sciendum est, vt secundo Anatomicarum aggressionum *docet Galenus, quod compositio triplex est: aut enim oboriuntur vt nerui parui ex magnis, & rami venarum ex truncis, & hæ sunt similis substantiæ porsus iis à quibus oriuntur aut adnascuntur, cum originem ducunt ab illa, sed substantia est diuersa vt cerebro nerui, cordi arteriæ, ossibus cartilagines, aut adhærent velut membranæ ossibus, nam separari possunt, vel digitis solis. Quæ verò sic iunguntur aut sine medio iunguntur, vt perioston ossibus, aut glutino quodam velut vincula & cartilagines iungendis ossibus, eoq; modo etiam musculi iunguntur ossibus per chordas seu tendones. Sunt autem tendones mixti ex vinculis & neruis: aut per insitionem vt dentes ossibus mandibularum, & ossa capitis per suturas, quarto & vltimo velut perstratum vt caro quæ est stratum venis & arteriis. In his igitur omnibus declaranda sunt temperatura, magnitudo, forma, situs, numerus, ratio compositionis, substantia, color. Quartum caput quod prætermissum diximus ab aliis est totius membri connexio & forma, non enim nisi de principalibus vtpote ventriculo & iecore id docuerunt, at de poris vreteridibus, venis emulgentibus, epididymis, intestinis,*

intestinis, vesica atque aliis huiusmodi, quæ magis necessaria sunt non docuerunt aut imperfectè docuerunt. Dico autem magis necessaria fuisse hæc in his membris quàm in principalibus, quia principalia mēbra vulnerata, vel obtorta, vel abscessum patientia, non indigent cura, quia afferūt mortem: horum autem minus principalium curatio possibilis est, ideo vt videbitur talis doctrina, non solum vtilis est sed admirabilis & necessaria admodum. Quintum caput est vt sciamus operationem & vsumsingularum partium tam simplicium quam compositarum: est autem discrimen in operatione, quia aliæ sunt naturales, & hæ omnes originem habent in simplici parte, licet communicentur instrumento velut trahere, concoquere, expellere, sunt munia substantiæ ventriculi, quæ tamen iuuantur ab aliis partibus, vt venis & arteriis, & omento, inditio est, quod attractio non fit per easdem partes quas expulsio aut retentio, sed vna per fibras longas, alia latas, alia transuersas & similiter operationes omnes sensuum consistunt in parte simplici, vt habentur secundo methodi, Cap. 6. *actiuæ verò, quæ ad motum pertinēt voluntariū, & rursus congestio actionū naturalium, prout perfectionem indicat, fiunt per instrumenta & partes compositas velut ambulare per pedes & crura, micare per digitos, sanguinem generare per totum iecur, vrinam expellere per totā vesicam: alia enim pars trahit, alia retinet, alia concipit, alia expellit, indicio est quod in aliquibus profuit vrina inuoluntariè, & tamen substantia vesicæ est illæsa, musculus autem coli vesicæ est læsus, coitus quoque est operatio totius virgæ cum testibus mēbris seminariis & acino qui expellit semen. Operationes autem vitales videntur habere originem à simplici parte, vt sentire videtur* Hippocrates *in libro de corde: perfectio tum eius cū communicetur non solum omnibus cordis partibus, sed etiam arteriis videtur pertinere ad totā cōpagem instrumenti sicut & respiratio non solum ad ipsos pulmones sed etiā pectus. Discrimen autē opinionis atque vtilitatis declaratur* decimo septimo de vsu partium Cap. 6. *velut in manu operatio vt pote constrictio digitorum pertinet ad solos musculos, vtilitatē tamen afferunt ossa: & ita in oculo omnes membranæ vt nuca & cornea & tunica alba vtilitatē afferunt ad bene videndū: operatio igitur est alicuius partis simplicis aut cōpositæ quæ illius causa est: vtilitas autē eius quæ causa est perfectæ opinionis & bene operandi: principiū ergo operādi operatio est, vel opinionē producit, principiū autē bene operandi affert vtilitatem. In vniuersum quæ insunt corpori decē modis seu causis potius illi inesse dicantur. Prima est propter operationem, velut musculi in manu ad constringendū: secunda vt operatio sit tutior vt ossa in manu, tertia vt sit perfectior vt vngues in digitis, quarta vt finis sit perfectior, velut nerui in manibus, quinta sine qua nō, velut nodi: sexta ad conseruationē partiū velut venæ & arteriæ in manu, septima ad defensionem vt cutis, octaua ad compositionis firmitatem vt ossa sisamina, nona ad decorē vt figura concinna, barba in mēto, decima est necessariò cōsequētibus vt color. Hoc est, quod dixit* Galen primo de vsu parti cap. 9. *Sed imperfectè satis, lōge melius ab* Hippocrate libro de Alimentis pag. 2. *sic dicente:* Cōfluxio vna, conspiratio vna, consentientia omnia. Iuxta totius quidē corporis naturam, omnia, iuxta partē verò, partes in vnaquaque parte ad opus, principium magnū ad extremā partē peruenit, ex extrema parte ad magnū principiū peruenit, vna natura esse & non esse. *Et rursus paulò post. Vis vna & non vna, quæ omnia hæc & alia gubernantur, alia quidē ad vitā totius & partis, alia ad sensum totius & partis. Sextū caput est morborū, quorū causæ ex anatomia propriè sciuntur, atque hi maximè sunt ex connexione propter influxū & ex substātia propter qualitatem materiæ cognoscendā: tū ex situ & duritie & mollitie, vt in contortione intestinorum, qui morbus est illi proprius, & ex cauitate & via propter obstructiones & materiam receptā, vt in ventriculo & vtero & ex magnitudine ad cognoscendū humores quāti sint, & ex numero qui est per se manifestus in exterioribus partibus, & ex natura sēsus dolor magnus in iecore, qui non potest esse in substātia illius, & ex operatione impedita quæ docet mēbrū cuius est operatio affectū esse: & ita ex excretionibus quæ etiā docent operationes, & partibus quæ excernuntur, quæ docent membrū affectū ex colore & substantia vt in asperæ arteriæ tunica. Vltimū est operationū, quæ pendent ex disectione, & sunt principales viginti quinque, quarū quinque sunt vniuersales, sistere sanguinē ex erosione venæ vinciendo illam, vel adurendo arteriam, vel reponendo luxata vel ossa fracta, præsertim in iugulis & spina dorsi; quartū est in sectione abscessuum suppuratorum: quintū est extractio telorum cum incidere oportet partes circumuicinas. Propriarū autem operationum præcipuè sunt viginti, quæ omnino sine perfectæ dissectionis scientia absolui nequeunt: quarū prima est cranei te-*

rebratio, siquidẽ suturas vitare oportet, & neque ad ipsã membranã pertingere, nec in tenuiore parte ossis perforare vt ab Hippocrate colligitur, in libro de capitis vulneribus pag. 9. & 10. *quomodo ergo sine perfecta cognitione Anatomiæ hæc tria incommoda vitare poteris. Secunda est exustionis in capite, cuius etiam meminit Hippocrates quæ debet fieri super suturas & maximè coronalem. Tertia est sectionis super caput in desluxione materiæ ad oculos vt docet Hippocrates* libro de locis in homine. pag. 7. *Quarta est exustionis arteriarum post aures propter podagram. Quinta est depressionis nebulæ in oculo siue tu eam peregeris, siue censor astiteris. Omitto nunc polypi & ozenæ curam in naribus & perforationem glandularum inflammatarum in ore & anginæ maturæ incisionem, venarum sub lingua in ipsa etiam angina: & abscisionem vgulæ quæ non citè perfici possunt nisi ex perfecta dissectionis scientia, & maximè de vula quæ si abscindatur, pulmo refrigeratur, & vox amittitur, ideo oportet scire ex Anatomia quando plenè fuerit corrupta: tunc enim solum abscindenda est. Sexta operatio est in fronte quæ debet fieri transuersa cum dissectione opus fuerit propter musculos, qui iacent secundum latitudinem cum in aliis partibus omnibus corporis dissectiones debeant fieri secundum longitudinem, quia musculi iacent secundum longitudinem, & omnis sectio nisi aliud prohibeat debet fieri secundum situm musculorum. Septima est incisio venæ in summitatem nasi quæ fit valdè profunda, ideo non potest administrari, sine perfecta scientia Anatomiæ nasi. Et hæc vtilis est ad ea quæ dixit Auicenna, sed & præter id ad doloris capitis diuturnos. Omitto nunc ea quæ circa extractionem plumbi ex aure & perforationem abscessus eius quæ omnia exigunt dissectionis scientiam: venio ad duas vtilissimas opiniones, in quibus necessaria est scientia exactissima situs & naturæ membrorum: & sunt extractiones duræ naturæ è radice linguæ, ne lædantur venæ & arteriæ aut nerui, & ablatio coronæ dentis quando caries non fuerit profunda, quia dens renascitur etiam in adultis sicut in pueris, quando renouantur, & est pulcherrima opinio & vtilis. Decima est extractio strumarum cum suis inuolueris, aliter renascuntur aliter redeunt, & tamen fieri debet sine læsione neruorum, venarum, & arteriarum. Vndecima est incisio gutturis in angina deplorata, de qua testatur Hippocrates quod superuiuunt licet lædantur in voce ex respiratione. Duodecima est pectoris sectio in Empyemate de qua Hippocrates* secundo de morbis *alibi etiam docet cognoscere, quo in latere sint vt in Prognosticis, & quomodo creta madefacta locus cognoscatur. Tertiadecima est tabescentibus vstio de qua rursus Hippocrates hydropicos secare tabescentes vrere conuenit; recitat etiam Hippocrates* Quinto Epidemiorum *de duobus quæ curatæ sunt ex supputatione ventris per vstionem, licèt postmodum ambæ, ex malo regimine perierint. Istæ tres opiniones quæ in vsu erant tempore Hippocratis & notissimæ nostra ætate perierunt, ob desuetudinem & ignorantiam. Sicut ex sectio lapidum renum dorso diuiso, quæ licèt non fuerit Hippocrati cognita & periculosa sit, nihilominus aliquibus fœliciter cessit, vt Albertus recitat. Quintadecima est eductio aquæ ex ventre quæ in vsu est & ab Hippocrate manauit in hydropicis. Sextadecima est epatis vstio de qua Hippocrates* libro de internis affectionibus, *vbi docet quod per buxeos fusos oleo feruenti intinctos aut perfungos crustas octo inurere oportet & loquitur de duritie iecoris cum dolore & tumore & est de genere morbi regij & similiter exustio ipsius iecoris in aqua intercutè per ferrum candens. Decima septima curatio est exustionis lienis per candens ferrum aut fungos, in capitibus ipsius lienis tantum, non alibi vt ibidem docet Hippocrates, dum dolorem illius, & tumorem, & aquam intercutem, ex ipso orientem, & febrem curat. Decima octaua est cura exsectionis lapidis, in vesica notissima est. Decima nona est exsectio fœtus de qua Hippocrates integrum librum edidit. Vigesima est cura ramicis seu herniæ per testiculi exsectionem seu sine, quæ admirabilior longè est. His visis ad Mundini exposioionem transeamus.*

TEXTVS

TEXTVS I.

QVia dixit Galenus septimo artis curatiuæ, autoritate Platonis: libros in aliqua scientia vel arte scribimus tribus de causis. Primò vt quis satisfaciat amicis. Secundò vt exercitetur vtilissimo quod est per intellectum. Tertiò vt auxilietur obliuioni: quæ est ex senectute. His tribus causis promotus proposui meis scholaribus in medicina hunc librum componere. Et quia cognitio partium subiecti in medicina quod est corpus humanum, quæ loca dispositionum appellantur est vna partium scientiæ medicinæ: vt dicit *Auer. 1. collect. cap. de diffinitione Medicinæ*, ideo inter cætera nobis cognita cognitionem corporis humani & partium eius, quæ ex Anatomia insurgit proposui tradere, non hic obseruans stylum altiorem, sed artifici magis congruentem, quales nos sumus qui manibus potius quam verbis quod est, ostendere consueuimus.

COMMENTARIVS.

Proponit causas conscribendi libros enarratas à Galenó, quæ sunt claræ in Textu, licèt aliæ sint veriores sed non tam honestæ; veritas enim est quod potius ob gloriam & lucrum talia facere solemus, nam tametsi ad memoriæ defectum resartiendum libri soleant conscribi, nihilominus illa quæ conscribuntur per viam breuiarij conscribi solent, incultæ scilicet & concisæ, quod verò ad amicos attinet pauci sunt qui huiusmodi delectentur, adeo vt impellant nos ad scribendum, de qua re conquestus est Galenus, dum de propriis libris agit. Dicit enim quod pauci vel nulli suo tempore curabant legere ipsius libros, omisit autem potissimam causam & est, quod scribendo iuuamus humanum genus: etenim sicut partes hominis conspirant in totum ad vtilitatem eius, ita & singuli homines & animalia etiam bruta idem facere solent secundum naturam: quamuis aliqua homines prauitate serpentes etiam superent. Erunt igitur in vniuersum sex causæ conscribendi libros, sed hæc præcipua, quandoquidem scientiæ nullæ essent, nisi homines egregij paulatim illas conscribendo auxissent. Sic enim non haberemus vix primum elementorum Euclidis. Quod verò dixit velle abstinere à stylo altiore, non intellexit nisi de eloquentia non de quæsitis: ideò nimis turpiter à quibusdam accusatur & perperam.

TEXTVS II.

SItuato itaque corpore vel homine mortuo per decollationem vel suspensionem supino. Primo notitiam totius debemus habere. Secundo partium, nam cum omnis nostra notitia incipiat à notioribus nobis: & quæ sunt confusa sunt notiora: & totum confusius sit partibus, à cognitione totius debemus incipere.

Circa totum autem quod debemus cognoscere est id, in quo homo differentiam habet ab aliis animalibus. Habet autem differentiam in tribus, scilicet in figura vel situ partium: & in moribus siue artibus: & in partibus quibusdam. In figura namque homo est staturæ rectæ: & hanc habuit propter quatuor causas: nam corpus humanum habet inter cætera animalia, materiam leuissimam spirituosam & aeream, & ideo ad superiora tendentem. Secundo inter cætera animalia eiusdem quantitatis calorem habet ampliorem, cuius est semper ad superiora eleuare. Tertiò formam habet perfectissimam, quę cum angelis & intelligentiis, quæ totum vniuersum regunt communicat: & idem superfluum eius secundum sursum vniuersi esse debet. Quarto, ratione finis sui fuit eiusdē staturæ & figuræ rectæ: quia ipse finaliter ordinatur ad intelligere, ad quod deseruiūt sensus, & maximè sensus visus: vt apparet in procemio Metaphysicæ, & ideo in ipso debuit visus situari & cerebrum, & per consequens caput situ tali, vt possit omnia vel diuersa sensibilia apprehendere. Et quia ad plura visibilia se extendit quando situatur in alto quod apparet, quia custodientes ciuitates vt possint à longè bene videre, statuunt sua spectacula in loco alto: vt in turribus & huiusmodi, *vt dicit Gale. de vsu par. cap. 2.* Et propter hoc ipse ibi dicit & *Auicenna in initio tertij libri*, authoritate Galeni, quod intentio in creando caput superius in homine non fuit propter cerebrum nec propter aures, nec propter os, nec propter nares; sed propter oculos propter causam dictam. Et sic apparet ex parte omnium quatuor causarum quod homo fuit staturæ rectæ.

COMMENTARIVS

Reddit rationem, quare homo erectæ sit staturæ (non de triplici distinctione vt nota verba non agam quoniam notissima est) quod satis conuenient est principiis Philosophorum. Quod verò ad veritatem attinet, animaduertendum est, quod temperatura non potest esse causa formæ aut compositionis, sed potest esse causa, sine qua non conuenienter ea forma vel compositio seruari non potest, aut ad operationem deduci, velut crassities materiæ & frigiditas impedirent vsum erectionis hominis, ideo dico quod causa principalis est finis, & est artium exercitatio, & opus manuum, nam si manibus vteretur ad ambulandum, non posset esse leuis manus, quandoquidem qui scribunt, citharam pulsant, & opera nobilia fingunt, pictores quoque si rustica exerceant opera aut grauia, velut ludum armorum, scindúntve ligna, multum lædantur reddantúrque inepti. Quanto magis si homines manibus incederent? ideo culpa propria est notissima & est finis: Agens verò est anima infusa à patre & matre generans simile corpus seu fabricans potius ei, à quo decisa est, dum separatur ab anima parentum, vt declaratum est *quarto Theonoston.* Non ergo aliqua temperatura sed ab agente cum simili. Causa verò quæ est forma & materia in huiusmodi pendent ex agente, sed si vis breuius & lucidius à similitudine: assumitur enim materia & inducitur forma similis priori.

Cæterum relinquuntur duæ dubitationes. Prima est cur simiæ & cercopitheci incedant erecti, & tamen nullas exercent artes, ergo non est causa erectæ staturæ artium scientia & exercitatio: item dubitatur vtrum aues dicantur erectæ staturæ. Ad hoc respondent quod non quia licet sint bipedes sunt tamen pronæ & habent spatium, vbi sunt alæ, in quo possent consistere, duo alij pedes: ideo pronæ dicuntur & non erectæ staturæ. Sed de simiis dicendum est, quod sunt erectæ staturæ, non semper vt possint manibus continere cibos, & hoc quia coguntur illos mundare à corticibus propter imbecillitatem dentium, vt in paruis animalibus sciuris montanis, muribus, & auellaneis, & gliribus, vel propter ventriculi imbecillitatem vt insignis cercopithecis & vrsis: habent autem debilem ventriculum propter rationem quæ in Theonosto dicta est.

Nunc verò satis sit admonuisse lectorem vnius regulæ propositæ à *Galleno octauo de vsu partium cap.* 1. & 5. scilicet vt cognoscamus propter quid aliqua pars facta sit, vel etiam sic constituta debemus considerare, quænam aliæ partes illis positis adsint, sublatis auferantur, velut quæ collum habent, habent asperam arteriam & pulmones, & quæ collo carent, carent iisdem: ideo pisces veri qui non anhelant, collo carent, ideo dico quod cum membrum sit propter facultatem, & facultas propter operationem, dicemus à primo ad vltimum, quod quæ carent collo carent respiratione, quę habent collumre spirant, quæ respirant habent collum, & quæ non respirant collo carent, atq; ita quatuor propositiones semper se consequuntur, & plures pro ratione membrorum velut si capiamus collum, asperam arteriam, pulmones, pectus mobile & respirationem, fient propositiones quadraginta, quæ omnes se consequentur, Galenus tamen non adeò exquisite hanc regulam declarauit.

Quod ad staturam erectam attinet, non absurdum fuerit legisse disputationem illam de hyppocentauris apud Xenophontem in quarto libro pædiæ Cyrri, vbi probat hominis constitutionem tametsi Hippocentauri & ipsi erecti incedant & artes stando commodè exercere queant illis esse meliorem, sic quæ licebit inter tam serias res etiam iocos permisere. Sed iam ad Textum redeamus.

TEXTVS III.

PRopter quod vocatur *anthropos* contemplans quæ vidit: & microcosmus, idest paruus mundus, quia sursum & deorsum habet sicut mundus & vniuersum. Et hæc est prima differentia.

Secunda est ex moribus vel ex arte. Mores enim inter cærera animalia magis habet mansuetos: nam est animal politicum & ciuile. Arte omni à natura caret: non enim habet artem insitam à natura, vt aranea, apes & huiusmodi, ad hoc vt percipiat omnem artem: si enim haberet aliquam insitam à natura, omni alia careret arte, vt dicit Galenus *primo de vsu partium.*

Differt etiam ab aliis in partibus: nã non habet partes multas, quas habent alia animalia, extrinsecas: nam non habet partes quæ sunt à natura datæ: vt arma ad defendendum: sicut sunt cornua, rostra, vngues longæ: & istis caret quia habet organum organorum quod est manus, quibus sibi potest parare omne genus armorum ad defendendum: vt etiam dicit Galenus ibidem & ideò caruit à natura illis, vt omnia posset habere. Caruit etiam pilis, pennis, squammis propter eandem causam: & etiam quia non habet materiam multum super-

fluam

fluam nec terrestrem, quę materia est illarum partium. Caruit etiam cauda extrinseca propter eandem causam quod sit staturæ rectæ: quietem enim operatur sedendo : cauda enim extrinseca sessionem prohibet: & hæc sufficiant de anatomia totius.

COMMENTARIVS.

Concludit ex prædictis rationem nominum Græcorum habet & alia nomina velut *μερους* & ideò his omissis deuenio ad declarationem aliarum duarum differẽtiarum quibus ab aliis sciungitur animalibus. Præcipua est ab artium notitia, alia quidem animalia habent vsum artis non tamen artem vt etiam *secundo Physicorum l.7.c.8.* Aristoteles & Auerroes docent ex animalibus autem quæ hac prudentia excellunt primum est alcyon auis, cuius nidus tantæ duritiei est vt maleis vix rumpi possit: post est fiber, inde psittacus, deinde hirundo, sed ista altioris sunt considerationis. Vnum est quod sicut hominis anima nihil actu cognoscit sed potestate omnia: ita & corpus vt nullis præditum est auxiliis aduersus iniurias omnia sibi manibus fingere potest : pilis ergo aut plumis aut squammis aut duro corio caruit: quia similia illis fabricare potest, sed dices etsi possit fabricare, nonne melius esset à natura habere? Respondeo quod non quia sic longè pulchrius est & maiorem affert voluptatem possidentibus, & etiam quia necesse fuisset permutare materiam & calorem vtpote si debebant generari squammæ, oportebat adesse materiam pituitosam terream & calorem crassum & debilem, atque sic peruerti principalem intentionem causa leuissima.

TEXTVS IV.

De partibus namque licet sint duplices, scilicet simplices & compositæ: de simplicibus non ponam distinctam anatomiam: quia earum anatomia non apparet perfectè in corpore deciso, sed magis in liquefacto in gurgitibus aquarum. Sed ponendo anatomiam membrorum quæ sunt instrumenta de consimilibus loquar secundum quod consimile aliquod in huiusmodi demonstratur, vt de carne in anatomia dorsi & pedum & de neruis in anatomia cerebri & nuchæ.

De membris autem quæ sunt ininstrumenta, sciendum est quod in quam pluribus ipsorum quantum ad anatomiam factam in mortuis, ad minus sex sunt, videnda vt dicit commentator Alexandrinus in *commento libri sectarum*, scilicet quæ ipsorum sit positio: quæ sit eorum substantia: & per consequens complexio & quæ sit eorum quantitas, numerus figura, & continuitas eorum.

Sed quantum ad anatomiam ipsorum factam in viuis sunt consideranda duo, quæ etiam in mortuis vel mortuorum anatomia possunt quodammodo apparere, primum est quæ sint iuuamenta ipsius & operationes. Secundum est quæ sint ægritudines quæ in ipso possunt contingere: & si curam aliquam appropriatam habent, quæ sit illa, ostendatur.

COMMENTARIVS.

Multis modis iniustè accusatur Mundinus, primum quod in aquis corpore demerso non possint videri nerui & reliqua membra similia. Respondeo quod dum volunt frustra accusare Mundinum obscurant pulcherrimum inuentum: cadauer enim positum in torrente nudatur primum carnibus, & relinquuntur venæ & arteriæ nerui, membranæ, vincula, cartilagines & ossa, sed si nihilo plus permanserit, eroduntur venæ & arteriæ & nerui si etiam plus membranæ, si etiam magis vincula & ideo oportet esse diligentem: ex longa enim mora etiam cartilagines corrumpuntur, per gurgitem ergo decursum aquarum validum intelligit.

Quod ad simplicia membra attinet nec nerui nec venæ, nec arteriæ nec ventriculi caro dicuntur simplicia membra, componuntur enim ex villis diuersis, si verò simplicia intelligantur similia, sic sunt omnia hoc simplicia, quoniam ex similibus componuntur. Mundinus autem dicit consimilia non simplicia & ideo demiror quod non animaduerterit differentiam in re & nomine: nerui ergo & venæ & eiusmodi sunt membra similia non simplicia.

Quod ad illa sex quæ spectari debent, in membris quæ sunt instrumenta possunt demonstrari, nam omnis morbus & sanitas consistunt in tribus vt habetur in *arte medica cap. 8.* in temperatura, compositione, & vnitate: compositio autem diuidatur in quatuor magnitudinem, numerum, formam, & situm. Relinquitur vt sint sex ad vnguem consideranda, forma verò diuiditur in quatuor, vt habetur à *Galeno libro de differentiis morborum* in figuram, superficiem, meatum, & cauitatem. Vlterius ergo distinguendo essent nouem, nescio ergo quomodo exciderit illi egregio viro tanta confusio, sed veritas est quod non edidit hanc anatomiam, sed alij inconsul-

tò & etiam inemendatam milléque erroribus scatentem. Plana est ergo diuisio Mundini, & si vlterius distinguatur, nouem illa vsui erunt: nam in multis membris sunt cauitates eæ regiæ vt in capite, & est repleta, sicut & ea quæ est sub craneo, vbi est lacuna sanguinis, aliæ vacuæ & paruæ, vt ventriculi, cerebri, aliæ magnæ, & sunt tres ventriculus, vterus, & vesica.

Quod verò ad viuentes attinet idest ad corpora mortuorum, provt ad viua referuntur, sunt duo consideranda, operatio & morbi, qui possunt contingere: per operationem intelligit Mundinus tam vsum quàm operationem, nec rectè damnatur, quod non distinxerit. Homo enim & asinus sunt duo distincta & vnum in animali, & tamen plus differunt quàm vsus & operatio, quæ dicuntur secundùm Paronimiam, & ideo in talibus semper comprehendi possunt iustè sub vno nomine, vt sanum, ægrum, medicina, & eiusmodi. Eadem ratione per morbos quæ contingunt membris, intelligit etiam sanationem eorum ex anatomia pendentem, sicut apparet vbique apud ipsum Mundinum & præsertim in capite de Epididymis.

Scire autem expedit quod etiam est necessaria anatomia viuorum in quibusdam operationibus, vt etiam docet, *Tertio de facultatibus rationalibus cap.* 4. in videndo intestina quæ continent feces, ventriculum quomodo concoquat cibos, vesica quomodo recipiat & contineat vrinam, quomodo cordis alæ & cuspis moueantur, quomodo pulmo dilatetur, & generaliter quæcunque ad operationem pertinent, & debent fieri in animali, & non in homine, nisi casus se offerat ex vulnerato, & semper hæc melius spectantur in antiquo vlcere quam in vulnere recente, dum natura præterita operationes non legitimè obit.

TEXTVS V.

Diuisio autem & numerus partium corporis est: quia partes quædam sunt quæ exteriora & extremitates dicuntur. Quædam verò intrinsecæ & profundæ & illarum quædam sunt, quæ ordinantur primum ad conseruationem speciei: quędam primum ad conseruationem indiuidui. Prima sunt membra genitalia. Secunda sunt quæ in ventribus continentur.

Tres autem sunt ventres in corpore nostro, scilicet superior qui continet membra animata vt caput, inferior qui continet membra naturalia, Medius qui continet membra spiritus. Primo tamen incipiam ab anatomia ventris inferioris quia illa membra fœtida sunt. Et ideo vt ista primo abiiciatur ab eis incipiendum est. Secunda quia omnis nostra cognitio & consideratio specialiter, quæ ex manuum consistit operatione à notioribus nobis incipit: talia autem cum sint posteriora natura, sunt nobis notiora. Primum autem quod se obiicit in hoc ventre est substantia & temperatura eius, quia situs eius est satis notus, quia iacet infra alios ventres propter imperfectionem eorum membrorum, quæ continentur in hoc ventre: nam membrum quantò minus participat de nobilitate & perfectione, tantò magis locum infimum obtinet in genere membrorum, sicut est in mundo in genere entium. Item quia continet membra facta ad expurgandum & ad continendum feces & superflua grauia, quæ tendunt deorsum & specialiter quæ sunt per os accepta.

Est itaque substantia eius carnosa & membranosa: carnosa tamen est magis, & ex hoc apparet quod est temperaturæ calidæ & humidæ. Et causa quare fuit huiusmodi venter carnosus & membranosus, & non osseus est, quia huiusmodi venter habet continere membra cibi vt stomachum, ideoque apta inflationi & propter retentionem fecum: vel ex aqueo excremento vt hydropis, vel ex flatu vel propter conceptum, nam vterus cogitur intumescere. Si autem venter esset ossuosus: non posset intumescere.

Spectare etiam oportet in his ea quæ commemorata sunt.

COMMENTARIVS.

Diuidit secundum præceptum Boethij scilicet per diuisionem factam, in opposita, scilicet quoniam quædam sunt externa, & extremitates, tum verò in interiora, vnde Curtius non animaduertit neque intelexit Mundinum: existimauit enim quod Mundinus intelligeret diuisionem in externas partes & interiores, sed non est ita, quia Mundinus diuidit in membra, quæ principaliter sunt propter vitam, & sunt omnia interiora præter extremitates 1. bracchia & manus, crura & pedes: ista enim non sunt necessaria vitæ primò, sed sunt additamenta propter vsum ad vitam, & similiter exteriora sunt ad decorem tantum

tum, & quamuis quædam sint etiam ad vtilitatem, scilicet tutelam interiorum illa tamen vtilitas aut est exigua, sicut cutis, aut illa membra habentur pro interiorioribus sicut ossa capitis, quæ sunt ad defensionnem cerebri & sternon iugula costæ ad defensionem cordis, quia tamen Mundinus non habuit, neque est nomen vnum, ideo diuisio potest sic declarari: membra corporis aut sunt per se primo necessaria ad conseruationem vitæ, aut non,& quæ non sunt,per se primo diuiduntur in duo scilicet exteriora & extremitates.

Rursus Mundinus facit secundam diuisionem, circa quam etiam hallucinatur Curtius: dicit enim quòd Mundinus diuidit interiora in tres ventres sed hoc est falsum. Diuidit enim primò in membra necessaria vitæ propriæ & speciei scilicet genitalia, & hæc est tertia diuisio: siquidem prima est membrorum in necessaria vitæ primo & non necessaria: non necessariorum in extremitates & exteriora: tertia necessariorum in necessaria vitæ propriæ, & continuationis seu speciei. Verum non est credendum quod Curtius qui fuit vir tanti ingenij & eruditionis, hæc non intellexerit, quæ vel initiatus medicinæ vel philosophiæ per se intelligeret: sed cum non ediderit vt dixi ipse hæc commentaria, prætermissa sunt in exemplari, vel ipse credidit scripsisse vt intelligebat, & deceptus est, quia inordinate scripsit. Qui enim inordinatè scribunt necessario duo mala faciunt, rem scilicet reddunt difficilem & aliquid necessarium prætermittunt: sed redeo ad rem. Mundinus itaque subdit quartam diuisionem, quæ est membrorum necessariorum vitæ propriæ primo in tres ventres, intelligendo per ventrem non solum concauitatem & contenta in concauitatibus, sed etiamcontinentia vtpote pectus & abdomen. Dico ergo quod docet tres esse ventres, & in hoc rectè Galenus reddit causam,quia tria sunt membra principalia quæ habent diuersas functiones, & vnumquodque membrum principale indiget sua tutela & ossea propter defensionem, & ne possit comprimi, ergo necessarium est tria esse integumenta ossea, caput propter cerebrum, pectus propter cor, & costas mendosas propter iecur principaliter, & propter lienem, ratione similitudinis, & vt pars sinistra esset similis dextræ, & hæc est causa quod integumenta sint ossea. Secunda causa est ratione vt sint ventres ob membra inseruientia ipsis principalibus, vtpote cerebro nerui, aures, oculi, caruncul æ mamillares, membrana cordi, pulmo membranæ intersepiens, capsula cordis, iecori ventriculus, lien intestina mesaræum, renes, vtraque vesica: ergo necessarius fuit venter non propter membrum principale primò, sed propter ea quæ seruiunt principali: verum propter principale fuit necessarium velut dixi vt integerentur ossibus. Tertium vt ventres essent diuisi & hoc quia cerebrum & sensus impedirentur à motu cordis: oportet enim intelligentem quiescere similiter & à vaporibus & calore naturalium membrorum impedirentur sensus & cogitationes, adeò vt etiam tam seiuncto capite ob distantiam, & tot septis intermediis, quibus cor est valde propinquum capiti, hi sunt curiosi, & quibus ventriculus non bene concluditur, aut si multo vino vtantur, his visus & auditus perturbatur, & cogitatio similiter puritatem cordis impedit, ventriculus & sordes excrementorum quæ à iecore deriuantur, & à ventriculo, & coctionem motus vnde qui exercentur à cibo, iis peruertitur concoctio, incommoda ergo fuisset horum ventrium confusio. Quartum est ventrium varietas, superior quidem osseus, totus ob cerebri molliciem, & tot sensus, & quia in superiori parte erat, ideò omnis percussio lethalis fuisset aut hominem syderasset, quandoquidem vel sic infiniti pereant ex capitis percussione, at quod facit quod cerebrum est longè imbecillius corde & iecore, quia exangue, at verò pectus fuit osseum eisdem ferme causis & carneum, qui aliter non potuisset dilatari, & qua parte cordis sedes est scilicet in medio, ab anteriori parte & posteriore osse solido munitum est, anteriore quidem sterno, posteriore vero spina dorsi. Eadem vero est ratio de costis mendosis tegentibus iecur, cum reliquum ventris inferioris sit exos, vt posset extendi in assumptione cibi: secundo vt possent retineri feces & vrina: tertio vt in mulieribus posset extendi tempore gestationum vteri. Incipit autem à dissectione ventris inferioris, quia illa membra sunt sordida & fetida, quæ non possent diu seruari, & est Galeni *Quinto de anathomicis aggressionibus*. Alia causa quod facilior sit quæ vera est, non tamen multum euidens, quia dissectio musculorum ventris est aliqualiter difficilis, in vniuersum tamen est facilior. Quintum est ratio ordinis naturæ, quia venter naturalium cum tot contineat excrementa, merito fuit positus in parte inferiore, vt magis procul excernerentur excrementa ab ore: dicebat enim Philosophus quod quædam sunt animalia rotunda, quæ idcirco habent anum prope os, sed ea sunt imperfecta valde & vilia, nobilia autem habent ex opposito sicut in homine. Est enim os ante & in superiore parte, anus in inferiore, & in extremo, & parte posteriore, & per rotundum animal intelligo compositionem non figuram, scilicet quia meatus ille per quem defertur cibus, redit ad suum principium. Deinde docet quænam sint videnda de ventre & dicit quod substantia eius & temperatura.

TEXTVS

TEXTVS VI.

PArtes enim ſunt duplices ſcilicet interiores & externæ. Extrinſecarum quædam ſunt directæ, quædam à lateribus.

Directæ primo ſunt quæ dicuntur correſpondere ori ventriculi, & eſt pars in qua ſentitur os, ſiue cartilago enſiformis, quæ alio nomine nominatur pomum granatum, de qua ſuo loco apparebit. Secundo eſt pars ventriculi, quæ eſt ſupra vmbilicum, vel diſtans ab vmbilico per quatuor digitos. Tertio eſt pars vmbilici, & eſt vbi eſt vmbilicus cum quo eſt alligatio fœtus in vtero, cum venis vteri. Et propterea intus apparet vena quædam, quæ continuatur cum ipſo, & pertranſit per gibbum hepatis in veſicam: iſta tamen vena priuata eſt ſanguine, quia fruſtrata eſt poſt partum à propria operatione, & propterea continue euaneſcit: & ideo minor apparet in ſenibus quàm in iuuenibus, ſicut etiam euaneſcit arteria, quæ cum dicta vena venit ad vmbilicum fœtus. Et quando eſt in ventre fœtus, deſcendit inferius, & peruenit ad arteriam adhorti, iuxta ſpondyles renum, & iliorum, vt infra dicetur: & quando excarnas abdomen prope vmbilicum hanc conſidera arteriam, quæ eſt ad modum nerui vel chordæ. Quarto eſt pars quæ vocatur ſumen infra vmbilicum per quatuor digitos: & eſt pars in qua quædam venæ terminantur ad cutim, per quas pueri dum ſunt in vtero emittunt aquea excrementa. Et ideò vt dicit Haſcen 14. 3. *cap. de cauſis Aſcitis* tales venæ & talis pars notior eſt in non natis, quàm in perfectis, & ego hoc multotiens oſtendi, quia imperfectis fruſtrantur ab hac opinione. Quinto eſt pars quæ vocatur pubes in qua exiſtunt membra genitalia. Partes verò laterales ſunt duæ, hypochondria & ilia. Et eſt hypochondrion dextrum & ſiniſtrum: dexterum vbi locatum eſt hepar: & hypochondrium ſiniſtrum vbi locatum eſt ſplen, & ilium, dextrum & ſiniſtrum, ſimiliter ſub hypochondrijs.

COMMENTARIVS.

Relinquebatur dicendum ex textu ſuperiore, quod temperatura eſt calida & humida, quia dicit eſt carnoſa magis quam membranea, nam membranæ ſunt frigidæ & ſiccæ temperaturæ apud Galenum. Et verè Mundinus potuiſſet poſtponere hanc partem huic textui, in quo agit de partibus exterioribus ventris: nihilominus error eſt exiguus, quia Ariſtoteles tantus vir, & Galenus ſæpe deuiarunt ab ordine, ideo ordo non neceſſarius niſi cum quæ debent præmitti neceſſaria ſunt ad intellectum ſequentium, quod non contingit hic. Sed maiorem difficultas de his, quæ dicit de ventre, quod ſit magis carneus quàm membranoſus (vt ita dicam) nam ſi intelligit de ventre 1. vacuo, illud eſt aer & non plus caro quàm membrana: ſin autem intelligit epigaſtrium falſum eſt, quod ſit magis carneus quàm eſt membrana, cum adſit vna membrana & nulla caro: intelligendus eſt ergo Mundinus in tertio ventris ſignificato, & eſt pro toto eo quod eſt ſupra omentum & inteſtina & cauſa ponitur ex muſculis, membranis, ligamentis, & hoc modo eſt magis carneus quàm ex membranis, & ideo calidus & humidus. Sed notandum quod eſt humidus & calidus bifariam, quatenus carneus & pinguis, & hæc caliditas & hoc humidum eſt naturale & non excedit ęqualitatē multum, quia ad ſunt etiam partes quæ ſunt membranæ, & ligamenta quæ ſunt naturæ frigidæ & ſiccæ, merito tamen caliditatis & humidi naturalis facile conſolidantur vulnera in ventre, quia omne membrum quantò calidius & humidius naturaliter, tantò celerius conſolidatur, & ideo membra carnoſa celerrimè reparantur & conſolidātur, vt etiam vult Galenus vbique & maximè in *Quarto Methodi* ſicut calida & humida præternaturaliter difficillimè conſolidantur, & nunquam reparantur. At verò membra quæ ſunt calida & humida non naturaliter, quatenus humida difficillimè conſolidantur, quatenus calida facilius: venter ergo eſt longe calidior & humidior nō naturaliter in hoc ſignificato, tertio quā naturaliter propter calidum & humidū vaporem exhalantē ex inteſtinis & veſica, & ideo vulnera eius non facile conſolidantur in aliquibus propter ſuperfluum humidum ſicut multo minus vlcera quæ ſunt in ano, propter eandem cauſam. Oſtendit autem ventrem eſſe valde calidum tactus iudex in huiuſmodi, vt etiam *Primo de temperamentis* Galenus: ventris autem quartum ſignificatum eſt vt *in Prima Aphoriſmorum* ventres hyeme & vere natura calidiſſimi, pro continente ſubſtantia, & inani parte, & omnibus membris in eo contentis, iecore, liene, ventriculo, inteſtinis, renibus, veſica, omento, veſica felis, meſareo, & ſic tantam rem prætermiſit Curtius.

Quantum ad partes exteriores proponit Mundinus

Mundinus diuisionem ventris in duo, rectum & à lateribus quæ & recta, diuidit eam in quinque, & vocatur tota exterior pars abdomen à latinis, epigastrium à Græcis, & mirac ab Arabibus, quamquam ista nomina aliter accipiantur χόνδρ@ à Græcis, & est è regione furculæ inferioris pectoris seu ensiformis seu os ventriculi, pars secunda dicitur hypochondrion quasi sub cartilagine, tamen Mundinus non intelligit per hypochondria, nisi quod est à lateribus sub costis mendosis, vsque ad regionem vmbilici, Galenus tamen *Secunda Aphorismorum com.* 35. secutus Aristotelem *Primo de historia animalium cap.* 13. appellat hypochondrion, quicquid est & à lateribus, & in medio, à furcula pectoris vsque ad vmbilicum, & iure merito magis quod est in medio, cum etiam quod est à lateribus: & ibi Galenus diuidit totum ventrem in tres partes, supremam quæ est à furcula ad vmbilicum, quam vocat hypochondrion & γραῖαν, idest vmbilici pellem; tertia pars est infra vmbilicum, vtpote per duos aut tres digitos. Mundinus dicit quatuor, vocatur ἦτρον: Mundinus appellat sumen, & est quarta pars apud illum, infra quam est os pubis, & regio, quæ in mulieribus & viris solet esse pilosa, sed vt dixi ἦτρον apud Galenum significat & ab vtroque latere & in medio, sed sumen apud Mundiuum solum est in medio, & mihi magis placet appellatio Mundini quàm Galeni, quia ilium quod significat partem à latere, & latinè dicitur ile, nam ilium est genitiuus pluralis, quamuis ilia apud Celsum *libro Quarto c.*1. ilia ipsa inter coxas & pubem in imo ventre posita sunt, & Plinius *lib.* 11. *cap.* 37. inter vesicam & aluum arteriæ ad pubem tendentes, quæ ilia appellantur: atque diuersa ratione acceperunt hoc nomen vt etiam Virgilius.

——*Rumpantur vt ilia Codro*

& Horatius

O dura messorum ilia.

Non contendentes ergo de nominibus, dicemus cum Mundino, ventrem diuidi in octo partes, præter pubem quæ non est propria pars ventris, cum sit è regione ossis quatuor in medio furcula ventriculi regio vsque ad vmbilicum γραῖα, ab vmbilico & circa vmbilicum, & super parum & infra per quatuor digitos, & sumen vsque postmodum ad os pubis. A lateribus autem (sed nota) quod intelligo per latera quicquid est extra directum furculæ, & ita debet intelligi Hippocrates & ab illo appellantur præcordia à fine costarum mendosarum, vsque ad directum vmbilici præcordium dextrum & sinistrum, & extenditur vsque ad directum apicis coxæ: quicquid verò est sub vmbilico à lateribus sub præcordiis, vocatur ile dextrum & sinistrum, quod vero à costis mendosis exporrigitur vsque ad os coxæ, è regione tam præcordiorum quàm iliorum, & est molle vt venter, sed extenditur ad partem posteriorem vocantur lumbi, vulgus appellat renes, Propertius.

Barbarus excussis agitat vestigia lumbis.

Alias de hoc scripsi, 3. *Aphorism.* 23. propterea videte: antequam vero deueniam ad explicationem reliquorum quæ dicit Mundinus quædam exponere necesse est.

Digressio.

Dico ergo quod partes vniuersales dicuntur nostri corporis quadrifariam, primo modo vt componunt totum corpus, & sunt tres; membra, humores, & spiritus, *sexto Epidemiorum Part.* 7. *in principio*: secundo diuiditur prima pars scilicet membrorum, in speciales & generales, trifariam, seu potius quadrifariam, ratione principali, & ita partes communes sunt ossa, caro, & prima animata. Cum enim tria sint in homine, quod mouet, quod sentit, & quod percipit, ossa sunt illa quæ mouent: nam anima quæ est in osse, est illa quæ mouet os, & musculi inseruiunt ipsi motui: finis autem est nobilior his, quæ sunt ad finem, motus autem ossis est finis, & est vnus quem perficiunt multi motus musculorum, & ideo os est principalis pars & communis & fundamentum motus, sed quia os attereretur & esset deforme & asperum, circundedit carnem natura, & ipsa exornat, munit ipsum os, & opinionem meliorem facit, & hæc est secunda vtilitas carnis. Prima vero & principalis est, quia est fundamentum sensus, tactus: est enim ipsa quæ vere & primo sentit, ideo ipsa est sparsa per totum corpus, & temperata, & ipsa sola percipit durum, molle, graue, leue, asperum, lene, calidum, frigidum, siccum, humidum, & Galenus propter ignorantiam veræ dialecticæ seu ob ambitionem, confundit instrumentum sentiendi seu deferendi eam vim, cum principali, quod est fundamentum sensus, tactus, nam homo cum sentiat vbique, vbi est caro, & vbi procul etiam sunt nerui, & nerui sint frigidi & sicci, fundamentum sensus tactus non potest esse in illis, neque nerui cognoscunt calidum vel frigidum, sed exhibent vim delatam à cerebro in carnes seu carnibus, ipsi bene sentiunt dolorem & vehementem plusquam caro, sed sensus doloris non est sensus cum cognitione, & qui percipiat, & ideo sæpe percipimus dolorem & nescimus quid percipiamus nisi dolorem ipsum, quod etiam attestatur conciliator de seipso caro: ergo & ossa sunt duo principalia & communia membra nostri corporis, nec inuenitur motus ad mouendum, nisi vbi est os, sed inuenitur motus

tus ſine oſſe ſui ipſius cauſa in oculis, palpebris, cute frontis, labiis, lingua, membro virili, natibus. Tertium genus membrorum eſt pars quædam non habens nomen, quæ percipit velut cerebrum, cogitando, imaginando, & cryſtaloides in oculo videndi cauſa, & additamenta cerebri pro percipiendo odore, & inſtrumentum auris pro ſono, & ego appellauerim libenter hoc genus membri communis & principalis imo, ſublimis tum propter medullam, tum propter cerebrum, tum ob cryſtaloidem, & ego demiror valde de Galeno, quomodo voluerit inſtrumentum ſenſus eſſe in neruo, & tamen principales ſenſus viſum & rationem poſuerit in alia re, quàm in neruo. Secunda diuiſio membrorum vniuerſalium eſt illorum quæ ſunt neceſſaria toti corpori, vt deferant virtutem membrorum principalium per totum corpus, cum ergo tria ſint membra principalia, erunt etiam tria membra communia, quæ ſparguntur per totum corpus, vt nullam ſcit inuenire partem corporis, quæ in ſe non habeat hæc membra expreſsè, aut immutata vt venæ & arteriæ in oſſibus, vbi ſolum adeſt humor & etiam dealbatus profluens ab illis, aut ſecundum virtutem tantum, vt virtus ſenſus ex neruis. Erunt ergo tria membra communia nerui, arteriæ, venæ, iuxta totidem principalia. Tertia diuiſio eſt membrorum communium ideſt quæ non ſibi determinant peculiarem locum, & ſi non poſſint vbique inueniri & generaliter, ſunt omnia membra ſimilia, exceptis illis ſex dictis: erunt ergo cartilagines, membranæ, ligamenta, adeps, cutis, cuticula, glandulæ. Parenchymata autem non adnumero, quoniam continentur ſub membris communibus illis oſſibus, carne, medullis: habent enim vim medullarum. Quarta diuiſio eſt membrorum communium tertiæ diuiſionis, nam quædam ſunt communia toti corpori, quoniam totum corpus integunt, & ſunt quatuor cuticula cutis, membrana carnoſa & adeps: ipſa enim omnia integunt totum corpus exterius, niſi quod ſub cute ſcroti & chiliorum & frontis, & generaliter vbi cutim corrugari neceſſe eſt, ibi adeps non eſt, & cutis tenuiſſima eſt ſicut & in foraminibus narium, oris, ani, cutis eſt perforata, cutis autem calcanei propter magnum pondus & vſum eſt craſſiſſima, ſicut & in manibus operariorum maximè fabrorum. His igitur tanquam præſuppoſitis occurrit primo cuticula, & quia communis membri neceſſe eſt communem eſſe vtilitatem, ideo cuticula duplicis vtilitatis cauſa eſt, & quoniam cum ſunt duæ vtilitates alicuius membri, & illæ non ſunt tanquam ab inſtrumento primo animæ, vtpote cerebro, vna eſt primo neceſſariò, alia non primo, & hoc quia ſi vna non eſt primo, ergo alia eſt primo, quia membra ſunt propter opinionem, ergo illa operatio eſt primo ſi membrum eſt factum propter illam, ſed neque poteſt eſſe duplex operatio, primo quia ſi membrum eſt propter primam operationem, ergo poſſet eſſe ſimul & non eſſe: non enim eſt neceſſarium vna deſtructa propter illam, & eſt neceſſarium propter aliam, ergo eſt neceſſarium ſimul & non neceſſarium operatio, ergo per ſe primo propter quam ex cuticula, & communis toti corpori eſt propter operationem communem toti corpori, ſcilicet ſenſum tactus, vt ſit medium, quia ſenſile poſitum ſuper ſenſum, non facit ſenſum vt bene demonſtratum eſt ab Ariſtotele. Ideo ſi deradatur cuticula, non ſentit ea pars niſi dolorem, & hæc eſt propria cauſa cuticulæ, & quantò magis ſenſile imprimit, tantò magis eſt neceſſarium, vt cuticula ſit craſſior: in leuiſſimis autem ſenſilibus tenuiſſima cuticula ſufficit, vtilitas autem non prima eſt, vt tueatur cutim à nocentibus, & ab aëre, præſertim frigido, & ne atteratur cutis, & quia atteritur neceſſe eſt, vt quantò magis atteritur, tantò craſſior fiat, & ideo tota cutis calcanei & manuum ruſticorum eſt de genere cuticulæ, & hoc apparet dum eraditur in balneo ſine offenſa, & manifeſtum eſt quod cum ſit vniuerſalis toti corpori, quod habet etiam cauſam vniuerſalem in toto corpore, ſed illa non poteſt eſſe niſi transmutatio cutis in eam: ergo cuticula nihil aliud eſt quam cutis exſiccata, & priuata ſenſu, & quia quanto magis atteritur cutis tantò magis explicatur, & alimentum copioſius ſubminiſtratur, & ideo cuticula fit craſſior, & cutis ſe habet ad cuticulam ad vnguem, ſicut vnguis carni adhærens, ad vnguis partem, quæ extra prominet, & ſenſu caret, ſeparatur autem cuticula acutè in cadaueribus, per candelam accenſam, eleuatur enim in modum veſiculæ. Cutis verò facta eſt per ſe primo, vt inſtrumentum tactus, quatenus caro eſt, & extremum carnis, ita vt tota caro ſentiat, ſed ipſa melius perfert ſenſilia, alia vtilitas non prima eſt, vt defendat carnem molliorem, & huius cauſa etiam in pleriſque locis eſt munita pilis, & non in palma manus, neque planta pedum, quia eſſet impedimento operationi ſed loco eius ſubtus munita eſt membrana duriore in his locis. Quod verò dicant naturam exonerare ſe per illam, vt in ſcabie prora, impetigine, & vtiligine & ſudaminibus tuberculis, & ſimilibus, vt etiam in variolis & morbilis vocatis, hoc verum non eſt, niſi quatenus natura querit expellere extra corpus, & non poteſt poſtmodum detrudere vltra cutim, ſed hoc non eſt merito cutis, verum merito caloris naturalis, niſi merito huius dici poſſit quod Galenus refert cutim eſſe priuatam omni facultate ſcilicet attrahendi, & expellendi & retinendi,

&

& concoquendi, intellige vel respectu humoris extranei, vel sensili facultate, quia in ea sunt leuissimè. Est autem tota plena minutissimis foraminibus, per quę nascuntur pili & ideò in pueris quia nondum perforatum est, & dat exemplum Galenus *Secundo de temperamentis* de caseo, quod est sine foraminibus, deinde cum inueterascit, totum fit pumicosum & non nascuntur pili, sub cute est pinguedo, sub pinguedine membrana carnea, & ita est in plerisque animalibus carniuolis, quia se possunt tueri melius cruribus & dentibus, sed in equis & bobus & magis verisimile in elephantis, membrana carnea est sub cute, vt possit mouere cutem, & ita perterrefacere muscas & crabones, adeò vt dicant elephantem concutere etiam rugas cutis & interficere illa animalia, ergo membrana carnea potest mouere cutim, vt apparet etiam in fronte hominis, vbi nulla pinguedo interponitur inter cutim & membranam carneam. Reuertendo ergo ad pinguedinem ipsam, facta est per se primo, vt ossa & carnes & cutis minus lædantur ex compressione & ictu, vt si puluinar esset interpositum, hoc autem conueniebat toti corpori, in fronte autem quia non adest homo magis læditur, sed natura ibi non curauit, quoniam os est duplicatum, est etiam causa quæ est finis, nam cum membrana carnea sit substrata cuti, & per illam transeat copia vaporum adeò confertim, vt non possint transire per cutim antequam perfrigerentur à membrana: ideò coguntur & generant pinguedinem, ideò corpora macilenta quæ solent exercendo multum sudare, vbi relinquant exercitium vel ægrotant vel impinguantur: ægrotant si vapor fuerit acris & prauus, si verò dulcis & benignus impinguantur, nihil enim aliud est pinguedo quam vapor pinguis frigore concretus. Porrò foramina illa in cute facta sunt vt vapores exire possint, tum eleuati à toto corpore, tum etiam expulsi per arterias à corde, tam etiam vt arteriæ possint trahere aërem frigidum, & refrigerare totum corpus, vnde dicebat Galenus *octauo Artis curandi, & primo de differentiis febrium*, & multis aliis in locis quod si meatus illi cutis obstruantur confestim succedit febris. Sed membrana carnea facta est primò vt pinguis vapor retineatur, & ita ne dissoluatur corpus: secundò vt sit vinculum quoddam addens robur toti corpori, & ipsum continens & defendens partes subiectas. Annectuntur etiam illi plurimi musculi & partes neruosæ eorum, & maximè in ventre: illis visis constat epigastrion, seu abdomen, seu mirac, componi ex istis quatuor partibus scilicet cuticula, cute, pinguedine, & carnea membrana, velut in reliquo toto corpore, sed peculiariter pinguedo ibi crassior est, eò quod vt dictum est, locus ille calidus sit & humidus, & omne simile generatur magis in loco simili. Adest enim ibi copia vaporum perpetua, & etiam densitas peritonei, & musculorum retardat motum vaporum & exitum, & ideo venter rarius sudat, & minus quam reliquæ partes: est etiam longè minus calidus, quàm humidus, propterea adeò augetur illa pinguedo inter carneam tunicam & cutim, vt aliquando ad crassitiem duorum, vel trium, vel etiam quatuor digitorum excrescat; vnde huiusmodi hominibus tum ob pinguedinem illam, tum ob omentum intus adipe multo obsitum, prominet venter, vnde Persius.

——Nugaris cum tibi calue
Venter aqualiculus propenso sesquipede extet.

Vtilitas huius pinguedinis quædam est peculiaris in hac parte, præter eam quæ est in vniuerso corpore, & est duplex, prima & maior vt optimè concoquant, vnde ex hoc rursus pinguiores euadunt, & ex hoc melius concoquunt, & magis impinguantur, & ideo cum cœperint impinguari, in hac parte plerunque plurimum impinguantur, quoniam pinguedo seipsam auget, non solum coctionis auxilio, sed etiam impediendo magis atque magis transitum vaporum, vt sic cogantur transire in adipem. Secunda vtilitas est, quod sit munimentum ipsis interioribus membris, quæ cum non possent obduci ossibus ob causam dictam, muniuntur hac pinguedine crassa, quæ si adeò excrescat, reddit illa tutiora quàm facerent ossa: nam si ossa essent continua vt in capite, facilè frangerentur, & oporteret omnino incidere carnem in curatione, & si essent plura ossa non coniuncta, vt in pectore facilius transiret telum inter os & os, quàm posset dissecare tam crassam pinguedinem, & maximè quod in ictu venter se contrahit & contorquet ac refugit ictum, quod non potest facere pectus: vnde multò plures viri mori ex vulneribus pectoris, quàm ipsius ventris, quamuis etiam pauci adeò crasso quale scripsi sint abdomine. Istud idem causa notissima magis contingit in mulieribus cum sint longè humidiores viris, & minus calidæ, & generaliter etiam toto corpore magis obesæ, & ideo mulieres habent plurimæ dico talem crassitiem ventris, ratione vt dixi pinguedinis atque omenti, nam si omentum est valde pingue, etiam abdomen sit valde pingue, omentum non potest esse quin sit etiam crassum ac pingue: in viris ergo cadit dubitatio persæpe, an sint hydropici, an aqualiculi: nam vnum est bonum, vt ostendi, alterum tendit ad interitum, & non credatis quod nugas agam, quia in principe Palauicino, cum adessent medici principales & primarij, Candianus regius, & Cauenagus protophysicus, dubitauimus diu an esset hydropicus, an aqualiculus, & maximè quod intumuerant iam pedes ex albo humore, verum tria

præcipuè signa vtrumque distinguit. Nam in aqualiculis adest bonus habitus, in facie scilicet carnosa, rubra, sine tumore, sub oculis deinde adest copia vrinarum bonarum, in colore substantiæ & contentis: tertium quod per se sufficit, sed nunc non adeo bene sciebam est, quod in aqualiculis comprehenso abdomine inuenitur crassum,& manus se extendit vsque ad profundum in hydropicis: contra abdomen est tenue & quod intus relinquitur de concauitate ventris, est valde magum & quasi rotundum, & crura sunt exilia vel tumida tumore albo,qui dignoscitur vt dixi tam ibi quàm in pedibus, quam etiam ventre si modo incidat, & est proximior similitudine aqualiculo, quã hydrops compressione digiti, nam in aqualiculis statim repletur cauitas, & est cum bono colore venter, non adeo albo, in pituita alba cauitas manet, & color ventris est valde pallidus. Hoc volui dixisse, quoniam licet in progressu facilius dignoscantur, ab initio tamen omnes ferme dubitant, & pater meus fuit aqualiculus, & vixit ad annum octuagesimum, & diutius vixisset, si vel habuisset dentes, vel diligentius paulò in ciborum delectu se custodiuisset. Similiter dignoscitur mulier aqualicula ab vtero gerente, quia in grauidis incipit tumor inferius, & est durus & inæqualis, in aqualiculis est æqualis, mollis, & incipit à superiore parte, & ideo ab initio non est dubitatio, & est contrarium ad vnguem eius quod in hydrope: nam in hydrope differentia ab initio est occulta, & in processu manifesta in vteri gestatione, ab initio est manifesta, in processu autem occulta, crescente enim vtero intestina comprimuntur superius, & ideò venter tumet in parte superiore sicut in aqualiculis. Causa verò quare magis impinguetur pars superior vẽtris quam inferior, est robur caloris naturalis propter iecur, lienem, ventriculum & omentum, quæ sunt propinquiora saltem maiore ex parte hypochõdrio quàm sumini.

Circa textus declarationem Mundinus pertransenam explicat connexionem vmbilici infantis in vtero, quæ ponitur à Galeno *Quintodecimo de vsu partium cap. 5. in prin.* Quatuor igitur sunt prædicta in vmbilico vasa, duæ scilicet arteriæ & venæ totidem, in medio sui habentes οὐραχὸν: idest vrinaculum, (sic enim anatomici nominare consueuerunt meatum, qui ex fundo vesicæ exortus lotium in memoratam paulo ante tunicam ἀλλαντοειδῆ id est intestinalem deriuat, quæ ita à similitudine figuræ, quam cum ἀλλᾶσι idest intestinis habet, appellatur.) Sed ex quatuor vasis, quæ sunt circum vrinaculum, superioribus quidem partibus sunt venæ, sursum enim eas mox progredi ad hepar præstitera: inferioribus autem arteriæ, etenim deorsum & has secum vecisæ lateribus inuehendas erat melius. Ipsæ verò venæ implantantur primo in cauam iecoris, sicut etiam docebat Galenus ibidem, vbi etiam declarat quomodo partes arteriæ descendunt ad vesicam infantis, & membranis validis ei alligantur, donec perueniant ad arteriam magnam, remanentque diuisæ eousque, sed vena quæ duplicata est ad vmbilicum, cum ingreditur corpus infantis, in vnum coit triplici de causa, quamuis Galenus vnam tantum assignauerit, eaque est, quoniam vena defertur in iecur ipsum ad partem cauam vt dixi. Galenus declarat vt priusquam nutriatur infans, sanguis purgetur a parte biliosa, quæ defertur in vesicam fellis, ipsa autem vesica pertinet ad gibbam iecoris, sed vena illa cauæ implantata transit continuitate sua, & propter sanguinem in gibbum hepatis vsque ad vesicam, non dicit quod implantetur gibbo hepatis, & similiter apparet quare dixerit, vena & non venæ, quia in vnum coeunt cum sunt in corpore infantis, & secunda causa est, quia tunica venæ est tenuior quam arteriæ, ideo expediebat vt ex duabus fieret vna: tertia causa erat quoniam plus deferebatur de sanguine venali & ideo plena futura erat vena, quare & tunicam crassiorem facere melius erat,quam duas & tenuiores,in arteriali autem sanguine cum esset modicus, in comparatione ad venalem, natura poterat facere duo vasa. Inditium autem est,quod vnum vas magnum sit securius quam duo minora, quia numquam vidimus in vita nostra fractum vnum vas maximum sponte, quia nec diuaricatur & exonerat se in ramos: exterius autem diuisa est vena, vt trahat ab ambabus partibus vteri dextra & sinistra, quintum vas in medio defert vrinam infantis à vesica, de hoc suo loco: ista quinq; vasa dicebat Galenus *in libro de formatione fœtus c. 5.* generãtur ante iecur & ante cor, imo per illa generatur vtrumque membrum,& ratio est deriuatiua,quoniam semen si debet formare cor & iecur, cum sint membra sanguinea, (sunt enim rubra) oportet vt trahat sanguinem, ergo oportet vt generet vasa continentia sanguinem secundum opinionem Aristotelis; sed secundum opinionem Galeni & nostram, & principia eius, aliud est dicendum: nam Aristoteles assumit falsum principium, & ideo cogitur concedere quod est contra ipsum, Galenus autem assumit verum principium, & postmodum concludit male. Dico ergo quod cor est primum quod gignitur, quia semen generat fœtum secundum omnes; seu vt principale vt volunt Philosophi, seu per vitam vt instrumentum animæ, quæ exterius adiacet: ergo vbi desinit semen, oportet vt sit primum subiectum vitæ & motus, & primum instrumentum corporeum formationis fœtus & hoc tale non potest esse nisi cor, nam vena fabricantur & non fabricat, igitur cor est primum quod gignitur, & fit ex semine viri & mulieris, & facultate vteri, & semen incipit pulsare (sicut ad vnguem post fœtus perfectionem) ab initio, quo primum tangit substantiam vteri, quia statim

vita

vita quæ erat in potentia, fit vita in actu, & anima fabricat ſibi inſtrumentum pro operationibus ſuis, & dicunt quod cum infans natus eſt, quod vmbilicus quanto longius preſcinditur tanto virga virilis in maſculo euadit longior: Princeps dicit quod debet præcidi quatuor digitis ſupra ventrem.

Porrò morbi qui accidunt ventri & ſunt proprij illi, deſcribuntur à Principe *vigeſimaſecunda tertij tract.* 1. *cap.* 2. & ſunt ex generibus herniarum & maximè à flatu, & quandoque omentum & quandoque inteſtina excidunt, ſed magis in inferiore parte: præterea morbi communes, vulnera, vlcera, tumores duri & qui ſupra vmbilicum ſunt, & in dextro latere celerius ſuppurant, quam qui in ſiniſtro & infra vmbilicum. Morbi autem vmbilici ſunt tumor & abſceſſus qui morbi ſunt frequentes in infantibus de quibus *Tertia Primi* & ea pars maximè ſubiicitur herniæ: eſt etiam procedentia vmbilici, de qua autor libri de ſecretis ad Solonem *doct.* 1. *c.* 2. loquitur, & demiror quòd cum ſit morbus frequēs, maximè in infantibus & magni momenti, authores nō ſint locuti, dico ergo quod caſus vmbilici ſeu contractio fit propter vermes in pueris aliquando propter abſceſſum, & ideo plerunque conuulſionem ſignificant.

Quod vero ad inuentionem locorum, ſi laborat vterus vel veſica, ſumini applicanda ſunt olea, fomenta, & emplaſtra, ſimiliter & pubi, ſin autem inteſtina & maximè colon in iliis dextra & ſiniſtra, ſi verò iecur præcordio dextro, ſi lien ſiniſtro, ac ventriculus hypochondrio, & vſque ad vmbilicum: verum ſi os ventriculi laborat enſiformi furculæ, vt Galenus vult 13. *Meth. cap.* 17. ſin autem gula ipſa in dorſi media parte ſupra ſpinam, quoniam gula ad eam partem inflectitur, reliqua de morbis ſuo loco explicabo, nunc verò ad textum deueniam.

TEXTVS VII.

HIs viſis partes magis intrinſecas diſcernas: ipſarū enim quædam ſunt contextę quędam verò continētes. Continentes communi nomine vocantur myrach. Myrach autē componitur ex quinque partibus, ſcilicet cuti, pinguedine, membrana carnoſa, muſculis & chordis eorum, & ſyphac. Cum nouacula igitur incide protrahendo à ſcuto oris ſtomachi directè vſque ad oſſa pectinis leuiter incidendo. Cutim poſtea iuxta vmbiliculum ſecundum latitudinem incidas protrahendo à dextris ad ſiniſtras vſque dorſum.

Poſtea excoria & habebis primo cutim, quæ eſt duplex: quædam eſt ſicut corium: ſcilicet illa quæ eſt exterius: & ſi deperditur poteſt reſtaurari: alia eſt cutis, quæ dicitur vera, quæ eſt alba immediatè ſequens corium, & eſt ſpermatica: ideò ſi deperdatur non poteſt reſtaurari. Sed in mulieribus cauæ à vena quæ in eis à matrice ad mamillas aſcendit, per myrach tranſiens, vt infra dicetur.

Poſt autem apparebit ſtatim pinguedo, maior tamen in porco quam in homine: poſtea locata eſt membrana, poſt eam ſunt chordæ & muſculi.

COMMENTARIVS.

Animaduertendum, quod cutis ſunt ſex ſpecies vniuerſalis, glabra in vola manus & planta pedum mobilis in fronte per ſe: mobilis ad motum alterius illa quæ eſt in maxillis ferme adhærens oſſi, nam mouetur motu cutis frontis, quintum genus eſt cutis carnoſæ & hæc eſt in labiis, eſt enim admixta muſculis & carni, hæc à Galeno. Sed vt dixi ille multa omiſit, multa perperā dixit, eſt enim vt diximus cutis valde tenuis, & craſſa, & vna etiam quę maiore ſenſu prædita eſt, alia ſicut cutis brachiorum, exterius minus ſentit quam quę eſt in ſuperiore parte nariū, ſcilicet iuxta lumbos retro, & hæc rurſus minus illa quę eſt inter coxas, & hoc pro oppoſitione cucurbitularum, quæ in eo loco tantò maiorem afferunt dolorem, quanto maiorem vtilitatem. Similiter eſt cutis ſeparata corpore, qua integitur glans priapi, quam abſcindunt Iudæi & Turcæ, & eſt cutis rubra alia glandis, quæ certè eſt alterius generis. Quod vero dicit de peritoneo, oportet intelligere à lateribus, nam prius ſunt muſculi & multi, à lateribus autem peritoneum eſt cuti propinquius, ſed hoc non refert. Et ne videar prætermiſiſſe obiter, Curtius multa dicit de triplici cute, quæ omnino ſunt inania, alia de membrana carnoſa, quam negat, ſecutus Galenum qui eam ignorauit, & ideo errat cum illo, nec tamen dignus venia, cum Veſalius ſæpius oſtenderit eam illi: quæ autem dicit de temperatura pinguedinis adducens Galenum in contradictionem, hic ſunt extra propoſitum, ſed pertinent ad expoſitionem Prrimæ primi Principis, & ideo non omnia pulchra omnibus in locis conueniunt: tangit ſolum difficultatem de cute an ſentiat? & dixi quod ſentit, licet cutis capitis non ſentiat vero ſenſu, nam vt dixi ſenſus verus eſt cognoſcens & cutis capitis non cognoſcit, ſed ſolum ſentit dolorem, & ideo non intelligunt Ariſtotelem, & putant illum decipi fruſtra, cum ille optimè dixerit: dico ergo quod prima vtilitas cutis eſt tueri corpus & præcipuè carnem quæ

est mollior, secunda est percipere dolorem vbique, vt fugiamus aduersa, tertia est in multis partibus præbere sensum, vbi carni obtenditur, & qui vult de hoc videre, legat *octauo contradicentium.*

TEXTVS VIII.

MVsculi sunt octo vt dicit Galenus. *6. de vsu part. cap. vltimo* nam duo sunt recti quorum fila protenduntur secundum longum à clypeo oris ventriculi vsque ad ossa pectinis: ideo vocati sunt recti, & isti non habent magnas chordas nisi quibus vinciuntur obliqui superiores post istos sunt duo vnus a dextris, alter à sinistris, & ambo oriuntur à superioribus iuxta costas, & desinunt in chordas circa ossa pectinis, sic quod dextra chorda tendit inferius ad sinistrum, & sinistra ad dextram: & per oppositum sunt procedentes inferiores ad superiora: quorum ortus est ab ossibus pectinis, & anchæ & desinunt in chordas, cum ad locum, vbi finiuntur costæ, veniunt: ita quod chordæ eorum intersecant se adinuicem admodum istius. X.

Vltimo post istos sunt transuersi qui sunt positi secundum latitudinem: quorum fila protenduntur secundum latum, vnus dexter, & alter sinister, & oriuntur & apparent magis iuxta dorsum sursum: & isti cum rectis intersecant se adinuicem ad angulos rectos, & hic est numerus, quantitas, positio, substantia, figura, colligantia, & continuitas.

COMMENTARIVS.

Pectinis I. pubis quia os illud pectini assimilatur, quo pectimus capillos, & explicamus, à Iuuenali etiam sic appellatur *Satyra 6.*

Inguina traduntur medicis iam pectine nigro.

Fastidium parit Curtius, scribens glosam anglicam, quæ destruit textum, in quo quatuor magna mala facit, primo ostendit humilitatem animi: est enim humilis animi insectari aliquem licet plures crediderint esse generosum, deinde crudelius in mortuum sæuire, sed & contentius in authorem non satis clarum, postmodum deterius multis vnde difficilem & obscuram reddidit doctrinam, quin quod deterius est tot præclara omittit quasi desint pulcherrima, quæ pene sunt infinita. Itaque rogo pium lectorem, ne in eosdem errores incidamus aut incidere cogamur, vt simplici narratione nostra contentus sit, quandoquidem ipsa sola per se longa sit & obscura: sufficiet enim nobis quæ super diximus scilicet: substantiam, temperamentum, quantitatem & numerum, figuram & situm, locum, partes, quibus alligatur atque coniungitur, vsum vtilitatem colorem propria & morbos, tum differentiam insignem ab aliis animalibus. Difficultates verò ad alium locum relegauimus scilicet ad *libros contradicentium cap.* 4. Quod verò ad animalia maximè similia Galenus *sexto anatomicarum aggressionum* in primo sunt simiæ non caudatæ, vt par est, inde cercopitheci sunt in secundo genere, quibus adijcit satyros & lynceos, de quibus mirum est, quod lyncei sint è genere luporum, & Satyri videantur fabulosa animalia. Est autem cercopythecus caudata simia, cuius duplex est genus, vnum quod habet faciem valde similem humanæ, quod puto esse præcipuum aliud feli, ideo etiam vocamus vulgari nomine *Gatos maimonos:* in tertio genere ponit vrsum, & ante adiecerat leonem, felem, mustellas, & mares, in quarto genere quæ habent dentes serratos vt canes & sues, in quinto genere solipeda asinos, equos, mulos: in vltimo quæ ruminant boues, capræ, oues & cameli. Quæ verò differunt genere appello primum ista duo vltima, post sunt aues, tertio loco serpentes, vltimo pisces qui respirant, demum qui non respirant: hæc enim vt par est insignes habent differentias, neque reprehendendum quemquam suscipiam, nec si quisquam aliter sentire alios animaduertat, existimet me hoc ignorasse, sed noluisse tempus & operam terere. Errores enim hominum sunt infiniti, hoc autem sciant me non accessisse ad scribendum hoc opus, priusquam perlegerint diligenter eos, qui de hoc scripserunt ad hanc vsque diem præcipuos, præter Mundinum, Curtium hunc, & Vesalium longe omnibus præstantiorem, & vtramque illius defensionem contra Fallopium & contra Fracíscum Puteum ipsumque Fallospium: præterea est Vasseus Andarnacus valuera pingendo insignis, Carolo Stephanus Carpus Realdus Columbus aliique nonnulli, qui parum in rem contulerunt, nec est vt dicat Curtius, se Aristotelem immitatum esse, qui prioribus contradixit: nam non sunt magnorum virorum vitia sed virtutes immitandæ, at in Aristotele virtus est non vitium ob breuitatem, & quoniam de principiis rerum disputat, at velle opiniones recensere aliorum in his quæ sensui subijciuntur, non parua pars est amentiæ.

Dico ergo quod musculus est instrumentum motus voluntarij peculiare, quod constat ex neruo, ligamento, carne, venis & arteriis, quamuis non omnibus mus-

culis

culis neruus inseratur, semper autem proprium est musculi, vt dum agit retrahit se versus principium, vnde actio propria membrorum est attractio non impulsio, vnde ergo trahit caput musculi vocatur. Adest autem & plerisque membrana, quæ musculum integere solet, qua ferme musculus à musculo separatur: hæc enim & functio propria causa sunt dijudicandi musculum esse vnum aut duos Porrò vt dixi musculo vt non neruus, ita neque vena neque arteria persæpe inseritur, velut in musculo quadrato radium mouente, & in horum quos nunc suscipimus demonstrandos,præcipuè in obliquis:capita enim musculorum nunc intelligo tendines originis, qui plerumque & naturaliter sine neruis sunt, quoniam per se tendines ipsi sentiunt, sine neruo & vehementi sensu prædíti sunt: ergo neruorum, venarum, & arteriarum vna ratio est, scilicet vt arteria spiritum vitalem, neruus animalem, venæ sanguinem pro alimento subministrent, non vt inserantur, sed sufficit vt prope accedant, & per continuitatem subministrent, quod opus est, vt caro sit musculi pars principalior. Huiusmodi ergo octo esse dicit, quorum primum est obliquorum descendentium qui oriuntur, ex sexta, septima, octaua & nona costis est aliquanto inferius, exporrigitúrque ad appendicem ilij, atque ei annectitur, tum verò musculis coxédicis rectis & pubis annectitur, integitque rectos musculos qui in medio sunt ventris, sub his sunt obliqui ascendentes, qui ex superiori ossis ilium regione oriuntur, & in neruosam, desinentes exilitatem, aliis musculis inseruntur, cuius historiam licet videre apud Vesalium. *lib. 2. cap. 31.* Neque enim omnia hic ad amussim describere propositum est, quid enim opus est transferre ea quæ benè scripta sunt, & minutim à Vesalio in hoc opus, imitarique turpes fures, aut saltem vt mihi objici possit, quod Protogeni Apelles me nescire de tabula manum tollere, aut etiam quod fœdius est, & à plerisque fit, vt mentiar vel falsis rationibus obtundam lectores, sed cui vtilitati futurus sit hic liber, paulo post dicam, redeo enim ad institutum. Sub obliquis sunt recti qui triplicem habent tenuitatem, in ortu, & vbi desinunt, & in medio, & teguntur vndequaque Superiore & inferiore parte ab obliquis ascendentibus, quamuis aliqui negent, difficultas est vnde oriantur, an ab osse pubis, an à pectoris, cui hoc placet videre, legat *secundo contradicentium. com.* 30. Quarto ordine sunt musculi transuersi omnibus aliis inferiores, atque hi omnes magni quidam addiderunt duos paruos, qui oriuntur ab osse pubis,sed non transeunt imo nec attingunt vmbilicum, & de hoc *eodem in libro com.* 29. diximus abunde, vt omnino non necesse sit ne verbum quidem habere.

Verum vt aliquid de ordine præter superius dicta adijciam, diligentius & exquisitus docere me oportet, quisnam futurus sit ordo: vnus est doctrinæ quem secutus est Vessalius, atque hic potest esse duplex, à maxime vniuersalibus, vel à simplicibus, quem sequitur Vesalius,sed non est optimus in doctrina vt scientia est, sed vt est ars. Quia ergo ossa sunt simplicissima & communia, vt in digressione dixi, primum librum dedicauit ossibus, cui adiecit cartilagines, & ita fecit Remp: Romanam scilicet compositam ex triplici regimine, regno, populari statu,& optimatum. In eo enim quod præposuit simplicia membra, secutus est ordinem scientiæ,in eo quod adiecit cartilagines, ordinem naturæ, in eo quod secundum librum musculorum tractationi dedicauit, ordinem tradendæ artis à communioribus & facilioribus; nam ordine scientiæ debuit præponere quartum, de neruis secundo, & post tertium de venis & arteriis, vltimo debuit facere tractationem de musculis, sed & ante illam præstitisset facere vnum librum de membranis, ligamenta autem & tendones poterat his adijcere, sed partim adiunxit ossibus,partim musculis, & hi quatuor libri qui deberent esse quinque, pertinent omnes ad doctrinam resolutiuam & compositiuam, verum vt sunt necessarij valde ad intelligentiam constructionis corporis, ita parum addunt vtilitatis ad exercendam medicinam, nisi in paucis quæ docentur, etiam in doctrina artificiosa quæ vocatur administratio; quam ipse tradidit in vltimis tribus libris, vt sint septem omnes: ideo illi tres sunt longe vtiliores medico, quem vocamus physicum, quam priores quatuor,sed etiam chirurgico, nisi medico restauranti ossa luxata & fracta, cui primus est valde necessarius. Nos ergo cum dirigamus totam hanc tractationem ad vtilitatem medici, exponemus ea quindecim quæ proposuimus de singulis partibus crassiore Minerua, & eatenus quatenus solùm conferunt ipsi medicinæ, vt diligentius proponamus vsum & vtilitatem & commodum, ad curandos morbos eius partis, tum etiam nobilitatem membri, ob prædictionem & connexionem: nam reliqua vt magnitudo, situs, color, figura, locus numerus, crassiore Minerua explicabo, ne opus fiat infinitum, & ne vt dixi fur euadam alienorum laborum, & ne opus obscurum & confusum reddatur, similiter & proprietates diligenter describam, dicam temperamentum breuiter, aliquando verò voluptatis gratia, miracula aliorum animalium, & cuius causa ea facta sint adijciam.

TEXTVS IX.

VTilitas eorum est duplex, scilicet Communis & propria. Communis est duplex, scilicet principalis

cipalis & ſecundaria. Principalis eſt, vt conſtituentes ſubſtantiam ipſius myrach, membra intrinſeca tueantur à nocumentis extrinſecis, & caliditas eorum repellatur ad intro: ſecundaria eſt vt adiuuent ad expulſionem eorum, quæ à ſuperioribus expelluntur, & vt ad expulſionem fœtus, & fæcum cum myrach etiam adiuuent vt dicit Galenus.

Vtilitas ſpecialis eſt, quia muſculi recti ſunt facti ad attrahendum principaliter; ſecundariò ad expellendum, & quia hæc operatio in inteſtinis maximè requiritur, ideo iſti muſculi fuerant magni: expulſionem autem operantur per contractionem villorum ſuorum, quibus contractis comprimunt membra quæ continent: & per conſequens expellunt quod in eis continetur. Item hoc faciunt gratia ſepti tranſuerſi, cum quo continuatur, quod deſcendens ad partem poſteriorem dorſi cauſa fit, quare inteſtina, & membra quæ continentur, ſint quaſi inter duas manus, & ideo quando iſti muſculi contrahuntur componitur diaphragma, ſic quod illa membra exprimunt, quod in eis continetur, ſicut aliqua res contenta inter duas manus expellitur, per compreſſionem manuum ad inuicem: quod latius infra declarabitur in anatomia diaphragmatis.

Muſculi verò lati ſunt facti ad expellendum principaliter, & propter hoc maximè approximantur inteſtinis: & quia expulſionem faciunt per compreſſionem partis, à qua debet fieri expulſio. Et expulſio debet fieri à ſuperioribus ad inferiora. Hinc eſt quod iſti muſculi magis fuerunt poſiti ſuperius quam inferius. Obliqui verò fuerunt poſiti ad retinendum. Retentio autem fit per villos obliquos vt apparet. Tertiò de virtutibus naturalibus, & quia retentionem naturam oportebat facere, ne ſuperfluitates tranſcenderent ſuperius ad locum ſuperiorem, vnde veniunt, & ne cito deſcenderent, ſed contineretur vt totum viuatiuum exſurgeretur: ideo non fuerunt tantum duo tranſuerſales ſuperiores, ſed & inferiores duo. Sed quia magis requiriturretentio ne regrediantur ſuperius, quam quod deſcendant inferius, ideò maiores fuerunt tranſuerſales, ſuperiores quam inferiores, & etiam ad hoc facit ſeptum tranſuerſum vt poſtea dicetur.

COMMENTARIVS.

Antequàm ad textus expoſitionem deueniam, vnum præponere oportet quod ſupertus dictum eſt, omiſſiſque contentionibus ſtatuendum, arterias oriri à corde, venas à iecore, neruos à cerebro, quoniam ſubſtantia eſt ſimillima vniuſcuiuſque cum ſuo principio, licet veritas ſit, quod omnia illa oriuntur à corde, ſed commodius eſt ſequi opinionem medicorum, propter tria. Primum vt intelligamus dicta illorum, quæ aliter erunt plena confuſione: ſecundum quia tribuere omnia vni, quod ad ſenſum attinet, non ita bene ſatisfaciet, & maximè propter diſſimilitudinem aliquorum ex his in ſubſtantia cum corde: tertium quia in adminiſtratione operis oporteret diuidere cor, & loca propinqua, quaſi tonderemus ipſum. Et præterea ſciendum, quod quadruplex eſt connexio: prima cum aliquid pertranſit & non oritur, velut arteria venalis in pulmones, & vena caua dum tranſit ex iecore ad cor, imo & in ipſo iecore: ſecundus modus eſt, cum oritur ex illo, velut nerui ex cerebro, & arteriæ ex corde, & differt à priore, quoniam ſubſtantia ſubſtantiæ conuenit, & ideò ſubſtantia venarum conuenit cum corde, & non cum iecore, id enim carni aut tunicæ iecoris cũ venis, & hic ortus eſt duplex: aut cum ramis, aut ſine ramis, ſicut tranſitus eſt duplex, vel hic inde & ſine ramis, vel cum ramis, vel vt non tranſeat totã ſubſtantiam. Tertius eſt vt coniungatur cum tunica intermedia, non eſt tunc ſubſtantia diſſimilis, & vnum non ingreditur in aliud, velut cartilago oſſi, membrana carni. Quartus eſt cum adhæret, tunc membrana interſepit, velut muſculi inter ſe: liquet ergo quod ſi quis vellet tradere doctrinam perfectam, oporteret vt traderet eam ſex libris, iuxta ſcientiam & modum doctrinæ, quorum primus eſſet de oſſibus, ſecundus de cartilaginibus, & membranis, & ligamentis oſſium; tertius de neruis, Quartus de venis & arteriis, quintus de muſculis, ſextus de propria vniuſcuiuſque membri conſtructione. Poſtmodum vt conſtrueret alios quatuor libros, pertinentes ad artem, non ad ſcientiam, qui oſtenderent corpus quale ſe habet, vnum de membris naturalibus, alium de vitalibus & collo, tertium de animalibus, quartum de extremis, & oporteret vt adeſſent figuræ cum corticibus, & nos explebimus hunc librum loco quatuor illorum, qui indigeret circiter octuaginta figuris tunicatis, vt eſſent figuræ circiter quadringentæ. Nam quamuis Veſalius diligenter immo diligentiſſimè artem explicauerit, duo tamen

deſunt:

deſunt:primum quod humeri gratia exempli vnde habent compoſitionem nullibi explicuit, ita dico de pede,genu,ſed quatuor primos libros coniungere oporteret, ſed nec ſic imago membri quoniam eam omiſit cognoſci poteſt. Hoc autem eſt ipſum opus naturæ ignorare quod præcipuum eſt, & quæritur principaliter, nec etiam in curandis tumoribus aut vlceribus perfectam cognitionem præſtat, indicio eſt quod Veſalius ipſe iam edito opere, in incidendo aberrauit, dum pedem Cardinalis Tridentini diſſecaret, vnde breuis claudicatio ſubſecuta eſt: nihil enim vtilius in toto hoc opere, quàm habere imaginem totius membri,provt à natura conſtructum eſt. Nec hoc dixerim vt Veſalij gloriæ aliquid detraham, quem non diuinum (abſit enim hoc) appellabo, huiuſmodi faciunt hi, qui viuenti perperam adulabantur hoc nomine, rebus autem ipſis inſidiabantur & contradicebant: verum hominem ego appellabo humana conditione altiorem,& inuentis admirabilem, qui eam partem tantum omiſit vt lucro & ambitioni ſatisfaceret, qua in re omnes alios præclaros viros ſecutus eſt, quod ei male ceſſit. Gloriæ enim inter mortales plus ſatis habuit, non ſolum quam ſperauerit, ſed etiã quam concupierit, Medicus Cæſaris, Medicus Philippi Regis omnium regum quorum memoria extat potentiſſimi, ſeruato illi ſua arte à morte euidenti Carolo vnico eius filio, ita vt è faucibus orci verè rectus dici poſſet. Verùm ipſe inuidiæ ſtimulis vexatus, præpoſteram nauigationem aggreſſus, mortuus eſt paulò maior quinquageſimo anno, ſine ſobole, addictus à ſtudio litterarum, gloriam ſuam fraudauit, opes diſperſit, magnum cumulum veriſimile eſt peccatorum ſe contuliſſe, hi fructus aularum regiarum & immoderatæ cupiditatis, tam labilis boni,ſed hæc ſatis nunc ad Mundinum venio.

Vtilitas muſculorum proponitur,diuerſa multa nugatur circa hoc Galenus,quamuis clarus vir:mos enim eſt quorundam,vt vbi nomen acquiſierint, exiſtiment omnes ſententias ſuas, omnes rationes omnia verba, eſſe margaritas orientales, ſed ille gloria dignus eſt, qui gloriam hanc labilem, quæ in diuitiis & potentia & fama conſiſtit, omnino contemnere poteſt, & eundem ſeruat modum in ſcribendo,poſtquam gloriam adeptus fuerit, quem adipiſcendo ſeruauit. Vt ergo dignoſcamus vtilitatem, & vſum, diſtinguere oportet neceſſaria à non neceſſariis, & coniuncta ſeparatis, veluti ſi muſculorum ventris vſum conſiderare volueris, quædam ſunt conſequentia, quædam non conſequentia. Conſequentia dico ſubſtantiam, quod ſit carneus cum tendonibus,quod ſit longus,latus,pro magnitudine ventris; non neceſſaria verò ſint,quod ſunt duo vel quatuor muſculi vel plures,poterat enim eſſe vnus,ergo numerus hic pendet vel ex vſu alio, vel ex modo alio vtendi. Sub modo alio vtendi comprehenduntur impedimentum conſtructionis, munimen, melior vel facilior operatio,& detrimenta. Oportet ergo cognoſcere coniuncta & non coniuncta, coniuncta dico quæ neceſſaria ſunt, velut latitudo muſculi neceſſaria eſt, & coniuncta hæc nunquam variant vſum: non coniuncta dico tanta longitudo vel latitudo, & vt ita dicam menſurata hæc non variat vſum, ſed vtendi modum. Tria ergo ſunt res & neceſſaria, quæ pertinent ad vſum, non coniuncta quæ vſus variant, & non neceſſaria quæ ſunt propter vtilitatem. Vnus ergo muſculus ſatisfaceret ad comprimenda inteſtina, hic enim eſt vſus quia primo occurrit, & maximè euidens eſt, & aliis non indiget, ſed cur plures aliud eſt, cur autem octo aliud,cur ſic diſpoſiti etiam aliud, quæ cum confundat Galenus, manifeſtum eſt, veram rationem non potuiſſe exprimere. Igitur vt ad rem redeam, nihil eſt hoc ipſo manifeſtius, quam quod vſus horum ſit ad comprimendum inteſtina, & veſicam, & vterum: vtilitas autem tutela & calefactio interiorum membrorum, multitudo autem habet vſum & vtilitatem, vtilitas quidem duplex; prima communis,vt vnius functione pereunte,alterius maneret, alia vt commodius operationem perficerent,quaſi inuicem ſe iuuantibus, velut videmus, quod digiti melius comprimunt rẽ quamcunque quã palma, ſed vſus eſt,vt diuerſas partes ventris comprimamus, modo ſiniſtram verſus dextrã; modo partẽ inferiorem. Quod verò fuerint octo ex hoc

ipſo pẽdet, nã ſuppoſita lõgitudine ventris B F, latitudine BC,diſtantia AD,& dupla poteſtate ad AB:igitur ſicut neceſſe fuit, cõſtituere duos muſculos ſecundũ BC,ita quatuor ſecundũ AD,& AE,aliter non fuiſſet poſſibile comprimere ventrẽ ab omni parte, ſeorſum,per aſcendentes enim cõprimitur pars ſuperior ventris,& per deſcẽdẽtes inferior. Tales autẽ muſculi vt rectè dicit Galenus, 5 c. *de vſu part. c.* 14., interſecando ſe faciunt figurã X Grecè in medio perſimilẽ,& demiror quod Curtius hoc neget,deſcẽdẽtes autẽ muſculi annectuntur oſſi pubis vt dixi,& ideò cum vinculũ illud ſit validũ,retinẽtur inteſtina, at ſi laxetur aliqua ex parte, fit id genus herniæ peſſimũ, quod vocatur enterocele, cũ inteſtina in ſcrotũ deſcendunt. Mutuum verò ſibi cõmodũ atque operã, ſeptũ tranſuerſũ atque muſculi ventris preſtãt:in quacũque enim emiſſione per inferiora fecum, fœtus vrinæ ſeptũ tranſuerſũ prohibẽt, ne ſuperius propellãtur ac retrocedãt, & ideo in talibus maximè fecũ & fætus emiſſione, ſolet contineri vehemẽter ſpiritus,vt contra in emiſſione magnæ vocis,muſculi recti & aſcendentes obliqui pectus deorſũ trahunt,trãſuerſi quoque ſeu lati cõprimũt ventrẽ,adeò vt opinio clamandi & egerẽdi eodẽ modo fiãt:ſed in egeſtione inſpiramus aërem & nullo modo expiramus,& ſeptum tranſuerſũ trahitur ad inferiora,in clamore verò expiramus aërẽ,& nullo modo inſpiramus,& ſeptũ trãſuerſũ impellimus ad ſuperiora,& hec eſt vtilitas,nõ autẽ vſus muſculorum

lorũ ventris,ſicut ſepti tráſuerſi in emittẽdo feces.Et etiá illud animaduerſione dionũ obhoc,quod cum omnes muſculi præter latos ſint coniunĉti coſtis mẽdoſis,& coſtæ inuicem coniunĉtæ ſcilicet legitimæ cum ſpuriis, & in motu thoracis dilatentur & conſtringantur coſtæ legitimæ, igitur & ſpuriæ ſimul, ergo omnes muſculi præter latos vt dixi,ergo & venter,& ita in reſpirarione mouetur venter, ſicut pectus, & idem in equis, ſed ſi ſint aſmatici, longè magis venter quam pectus, cuius cauſam licet pendeat ex dictis, non eſt tempus vt doceam. Non eſt mirum quod Mundinus erret cum Galeno, 5. *de vſu partium cap.* 11. cum velit motum fieri iuxta naturam fibrarum, & quare ergo fibræ in muſculis longis, imo vt dixi fibræ conſequuntur motum, quia fiunt diuulſo membro, non autem motus fibrarum naturam. Vnum eſt notatu dignum, quod dicebat Galenus *Quinto de vſu partium cap.* 14. dum dixit, quod membra naturalia trium ſunt generum, alia concoquunt vt iecur & ventriculus, alia excrementa excipiunt vt lien & renes, alia continent & expellunt, quamdiu oportet adiuuando facultates innatas membrorum continentium, maximè talia excrementa, vt muſculi ani pro retinendo feces, & ventris pro expellendo: melius ſanè feciſſet ſi quartum addidiſſet genus, ſcilicet deferentium, vel ad membrum vel à membro, nam gulam & venam cauam in quo horum genere collocabit: Componuntut ergo iſti muſculi ex tribus partibus ſimplicibus, ſcilicet membrana, carne, & ligamento, tribus vero aliis communibus ſcilicet neruo, vena, & arteria, quamuis vt dictum eſt ſuperius, aliqua ex his in quibuſdam deſint, ſed illa tria nunquam. Nam quod de adipe proponitur à Galeno *in libro artis medicæ* non eſt neceſſarium hic connumerare, primum quia non eſt pars neceſſaria, ſecundum quod magis refert,quia adeps non eſt membrum, quia non eſt pars animata corporis noſtri, & creſcit & decreſcit ſine detrimento manifeſto, imo plane oritur & aboletur, nec ſentit nec nutritur verè, adipes autem ſunt ſpecies carnis, vt ſint tantum quinque membra ſimplicia, detractis illis duobus ſcilicet caro, cartilago, ligamentum, & membrana. Ego vero ſtatuam ſeptem partes proprias, ſcilicet ſimplices, ex quibus erunt ſex membra, os & cartilaginem, carnem quæ duplex eſt, muſculoſa & glandoſa, membranam partem propriam cuiuſque membri, quam vócant παρέγχυμα, vt ventriculi lienis, quæ plurimum differt à carne, adeps quę non eſt membrum vt dixi, ſeptimo loco eſt ligamentum de quo magnum eſt dubium, an ſit eiuſdem generis inter cartilagines, ſeu oſſa, & inter membranas & muſculos, nam illi qui oriuntur à membranis, ſentiunt etiamſi neruus eis non inſeratur, qui verò oriuntur ab oſſibus, non ita, ſed non eſt locus hic diſputandi de his, volui ſolum vt intelligeres vtriuſque naturam.

TEXTVS X.

ELeuatis autem & abſciſſis muſculis iſtis, apparet Siphac: & melius eſt vt in vna parte reſeruentur iſti muſculi, propter illud quod poſt ea oportet videre, de extractione aquæ ab hydropico. Iſtud Siphac eſt panniculus ſubtiliſſimus, & valdè durus, & iſte fuit factus, vt prohiberet ne muſculi comprimerent membra naturalia, & ea contineret: & propter hoc fuit neruoſus & durus, vt poſſit dilatari & conſtringi, quando illa dilatantur: & fuit ſubtilis, ne ea aggrauaret: & fuit durus ne faciliter rumperetur: nam ex eius fractura accidit paſſio, quæ dicitur ruptura ſeu crepatura: intumeſcit enim hoc myrach cum rumpitur hic Siphac.

Sunt etiam eius alia duo iuuamenta, quæ Princeps ponit *in libro de animalibus cap. de anathomia ventriculi* ſcilicet vt per contractionem eius verſus dorſum, cum quo alligatur, expellat illud quod in ſtomacho & in inteſtinis & in matrice continetur: & hoc facit ſimul cum diaphragmate, cum quo continuatur vt poſtea patebit.

Aliud iuuamentum eſt, vt alliget inteſtina dorſo, & vt ab ipſo vniuerſaliter oriantur membranæ omnium aliorum membrorum in eo contentorum.

Alia vtilitas, ſecundum Galenum *Quinto de vſu partium cap.* 2. eſt, quod prohibet inteſtina à ruptura quando inflatur à ventoſitate.

Et ex his apparet quæ ſit ſubſtantia ipſius Siphac, & temperatura eius: apparet quæ ſit eius poſitio, quantitas, & numerus partium, apparet quis ſit vſus, & quæ vtilitates ipſius.

COMMENTARIVS.

Libenter in ſuperiore narratione dum de myrach ſermo haberetur, in quo Mundinus Siphac pro quinta parte connumerauit, ipſum Siphac excluſiſſem, vt eſſent tantum quatuor partes multis rationibus. Prima quod myrach & abdomẽ idem ſunt, velut peritoneum & Siphac, ſed peritoneum ſub abdomine non continetur, abdomen enim cutim, cuticulam, pinguedinem, &

& membranam carnoſam, quæ ſunt quatuor tantum partes, continet: ergo neque myrach continet Siphac, Princeps quoque *vigeſima ſecunda tertij* vnum ab altero diſtinguit, vt vnum ſub altero non contineatur, muſculi quoque ventris cum non contineantur ſub myrach, neque inter eius partes numerentur ab ipſo Mundino ideſt vt Siphac, qui eſt ſub muſculis inter eius partes poſſint numerari. Hic ergo error ex duobus erroribus ortum habuit, primus quoniam Galenus ignorauit membranam carnoſam, vnde ex hoc Princeps eam inueniens, neſciuit cui illam adnumeraret, & an eſſet vel non eſſet. Mundinus autem deteriores habuit tranſlationes Galeni, quam Princeps, vnde etiam magis errauit, nec potuit corrigere Principis errorem. Sed quanto abeſt vt corrigat Principem per Galenum, cum Galenus ipſe in eadem membrana carnoſa vt dixi aberrauerit, adeo vt gratias immenſas Veſalio debeamus, qui nos è tantis tenebris primus & diligentiſſimè, ac penè miraculosè liberauit; ſecundus error fuit, quod cum abdomen duo habeat ſignificata, vnum proprium, & apud Medicos, & continet ſolum illas quatuor partes, aliud commune quo apud Poëtas ſignificat quatuor illas partes, ſimulque peritoneum & muſculos, Iuuenalis.

Montani quoque venter adeſt abdomine tardus.

Et rurſus.

Atque bonam teneræ placant abdomine porcæ.

Dicebatur abdomen à lacte iam abdito, & Plinius. Hinc cenſoriarum legum paginæ interdictaque cænis abdomina, glandia, teſticuli, vuluæ, ſincipita verrina, vt tamen Publij mimorum poëtæ cœna, poſtquam ſeruitutem exuerat, nulla memoretur, ſine abdomine etiam vocabulo ſuminis ab eo impoſito: & Cicero *in Piſonem* Ille gurges atque helluo natus abdomini ſuo. Quin etiam Celſus *lib. 4. cap. 1.* videtur in hoc ſenſu accepiſſe nomen abdominis, nondũ tam ſubtiliter vt reor, cognita diſſectione, quoniam ſolum ex vulneribus partes hominis cognitæ erant: inquit enim, ipſa autem ilia inter coxas & pubẽ imo ventre poſita ſunt: à quibus à pube abdomen ſurſum verſus ad præcordia peruenit: ab exteriori parte, euidenti cute ab interiori, leui membrana incluſum, quæ omento iungitur, περιτόναιος autem à Græcis nominatur. Pluribus egimus in huiuſmodi quod principia quantò prolixiora fuerint ac magis explicata, licet tractatio prolixior videatur, nihilominus totum poſtmodum tanto breuius redditur, ideo accuratè circa principia immorandum eſt, vt non ſolum clarior quod omnes norunt, ſed etiã breuior quod pauci arbitrãtur hiſtoria euadat. Itaque vt ad propoſitum reuertar περιτόνιον vel à περὶ & τανύω quod eſt circumtendo circumtenſum, vel à περὶ & τανόω quod eſt circũ firmo vel circum roboro, circũfirmans dici poteſt ſeu circumroborans, ſi ita dicere licet, & certè hæc ſecunda interpretatio magis ad rem eſt, cum haud dubiæ vſus eius ſit, vt omnia membra incluſa circumnectat. Hinc patere poteſt, cum omnifariam vilis componatur vilos à motu, quod ſæpe dictum eſt generari, mouetur enim in omnem partem ſeu diuellitur à muſculis ſupradictis, ipſe motum omnino non habet, aut obſcuriſſimum: ad quid enim motus illi, cum tot habeant muſculos ſupra ſe, ſi enim vt repugnet vis eſt ei roboris pars vigeſima, quæ in muſculis, ſi vt adiuuet.

Non tali auxilio nec defenſoribus iſtis.
Tempus eget.

Latinè nullum proprium nomen habet. Galenus *Quarto de vſu partium* ſex enumerat ſuo modo vtilitates, nos verò vt diximus, magis ex methodo & clarius explicabimus. Prima igitur eſt, vt cũ muſculi plures facti fuerint, vt melius comprimerent, nam plura melius comprimunt, & quò ad robur, & quò ad æqualitatem roboris, quam vnum: vnum verò oportet eſſe quod æqualiter comprimat, vt in compreſſione neceſſarium ſit, vt plura vni ſuperſtent quæ comprimant, & vnum pluribus ſubſtet, quod comprimatur, & compreſſum æqualiter comprimat, ſicut videmus ad vnguem in torculari, in quo duæ vites (& ſi plures eſſent adhuc exactius fieret opus) comprimunt tabulam ſubiectam, quæ vna eſt, ea vero ſic compreſſa æqualiter comprimit quod ſubiectum eſt. vt oleum, vel vinum exprimatur. Ergo muſculi vicem gerunt vitium torcularis, peritoneum autem tabulæ, inteſtina vero ſacculi continentis oliuas vel amygdalas. Secunda vtilitas eſt, vt inteſtina & iecur & ventriculus ſint tutiora, primum ab offenſa externa, quam excipit primum tunica illa, quæ licet tenuis ſit valde, tamen eſt prædura, vnde maximè hoc vſu euenit apud Turcas, qui viros cedunt ſuper ventrem: offenderentur enim plurimum omentum & inteſtina, niſi à peritoneo circumtenderentur. Hic non obliuiſci oportet præclariſſimæ vtilitatis, cuius dum Galenus minima ſectatur, obliuiſcitur, idque eſt, quod vt diximus muſculi annexi coſtis, qui ventrem mouent, inſpirando illum eleuant: motus autem reſpirationis voluntarius eſt, & longè maior, quam muſculorum ventris, & ideo licet eleuare ventrem totum, adeò vt diſtet ab inteſtinis ferme per palmum, qua fit, fit naturæ prouidentia, vt cum multi vulnerentur in ventre, paucis inteſtina offendantur. Eſt etiam vtilitas viſceribus, quoniam leuis eſt & æqualis, ſecus à contractu muſculorum inæqualium, & non adeo leuium magis offenderentur, vt etiam iecur, magiſque eo ventriculus. Tertia vtilitas eſt, vt peculiariter quibuſdam viſceribus tunicam producat, veluti ventriculo & veſicæ prout ſuo loco oſtemus. Quod verò compreſſis inteſtinis flatus exprimatur, & ceſſet dolor, hoc potius munus eſt muſculorum

ipſorum, vt dixi quam peritonei, & certè præcingere ſtrictè citra dolorem talem, non ſolum iuuat ad excutiendum flatum, vt *Duodecimo artis curandi* de ruſtico illo, ſed etiam adiuuat ad coctionem. Subſtantia eius diuerſa eſt, namque impertitur veſicæ & vtero, craſſior eſt, quoniam illa membra perſæpe violentius extenduntur, vnde tantò minus eorum ſubſtantia propria extenſione debilitatur, quantò tunica peritonei ſuſcipit magis hunc laborem. Dicebat Philoſophus *Tertio de partibus animalium cap.* 11. Membrana inquit, talis ſuapte natura eſt, denſa eſt vt arcere poſſit: carne vacat, vt vaporem nec trahat nec habeat: tenuis prætenditur, vt leuis ſit, & nihil ponderis afferat.

TEXTVS XI.

Reſtat autem videre de paſſionibus eius: poteſt autem venter pati omne genus ægritudinis, ſcilicet malam temperaturam, malam compoſitionem, & ſolutionem continuitatis: de cura malæ temperaturæ nihil dicam, quia non habet proprium in ſua curatione quod ex anatomia dependeat.

Mala autem compoſitio, quæ eſt tumor præter naturam, in ipſo eſt duplex: quædam eſt apoſtemans, & quædam non. Prima non habet aliquod præcipuum, niſi quod in eruptione eius, ſi rumpatur ad intra & extra, hæc eſt peior, quam ſi rumpatur ad vnum latus tantum: & cauſa patet, quia natura non habet ſupra quod ſe fundet in cõſolidãdo vulnus.

Mala autem compoſitio quæ non eſt apoſtema, eſt inflatio ipſius ventris, quæ accidit in hydropiſi, aſcite, vel timpanite. Nã in aſcite aquoſitas continetur, in concauitate ventris, inter inteſtina & ſiphac, ſicut in timpanite ventoſitas continetur, & facit intumeſcere myrach. In curatione eius debes procedere cum his quæ ponunt auctores.

Modus autem qui maximè dependet ex anatomia, eſt extractio aquoſitatis per inciſionem. Modus autem eſt vt partem myrach, quam modo inciſiſti, reducas ſuper inteſtina, ita quod ſtet ſicut in viuo: & poſtea hydropico ſituato ſupino debes cutem trahere ſuperius, & poſtea nouaculam habere, & perforare vſque ad Siphac: & tunc ſtatim debes habere cannulam, & ponere in foramine, & extrahere de aquoſitate, quantum ſuſtinet patiens: ſemper tamen ſis memor, quod melius eſt infra ſubſiſtere, quam exquiſitiſſimè euacuare: & ſpecialiter in hydropiſi propter debilitatem virtutis, poſtea dimitte cutim quia redibit ad locum ſuum, & recooperiet vulnus aliorum, & ex aqua amplius non exibit: de ipſa verò quando vis extrahere, plus de aqua retrahe cutim ſicut primo. Iſtud tamen vulnus non facies niſi à lateribus, inferius non in medio. Primo quia vulnus factum in medio, non ita citò conſolidatur propter peritonei in ea parte craſſitiem & duritiem maiorem, quam in lateribus. Secundo propter chordas, vulnus eſt paratum ducere ſpaſmum. Tertio quia aqua melius egreditur, quia grauis eſt tendere deorſum. Si verò venter patiatur ſolutionem continuitatis, tunc aut illa ſolutio eſt penetrans in profundum, aut non. Si non tunc non eſt cura difficilis, ſi ſic tunc per vulnus aut egredietur aliquid de contentis, aut non: ſi ſic, aut illud quod egredietur eſt zirbus, aut aliquod inteſtinorum ſi zirbus tunc debet ſui cum ſerico, vel ligari iuxta cutim quantum poſſibile eſt, & poſtea abſcindi: quia de ipſo quantum contingit aër corrumpitur, & ſi intromittatur putrefit, & putrefacit alias partes, & ideo debet ligari, poſtea abſcindi: & poſt illud debet intromitti, & filum dimitti extra, & dimittere labium apertum, quia natura conſolidabit zirbum, & expellet illud quod eſt cum filo alligatum: hoc facto debes conſolidare vulnus.

Si verò illud quod egreſſum eſt, eſt inteſtinum: tunc aut inteſtinũ eſt vulneratũ aut non: ſi non eſt vulneratũ, & neque ſubſtantia alia eſt ei inuoluta, quã citius poteſt, debet intromitti. Si verò aliqua ſubſtantia vt puluis eſt annexa, vel etiã ſanguis debet lauari cum aqua calida & intromitti: ſi verò propter morã ventoſitas ſit incluſa in eo, & ex hoc intumeſcat, & non poſſit intromitti, tunc cataplaſma reſolutiuum vel ſpongia madefacta in decoctione reſolutiua deſuper poni debet, & detumeſcat, & ſic intromittatur. Si autem non poſſit detumefieri neque intromitti, tũc dilatetur vulnus myrac, donec inteſtinũ intromittatur.

Cum

Cum autem inteſtinum fuerit inciſum, tunc ſi ipſum fuerit ex groſſis inteſtinis, debent labia eius ſui cum ſerico ſicut labia aliorum membrorũ: ſi verò ſit ex inteſtinis gracilibus, tunc non ſuſtinet ſuturam, niſi ſit profunda valde, & talis impediet operationem eius. Et propter hoc melius eſt, vt teneantur coniuncta labia vulneris, cum capitibus formicarum magnarum iſto modo: debent enim labia inteſtini coniungi manibus: & debes habere formicas magnas, & facere quod mordeant labia coniuncta vulneris, & abſcindere caput ſtatim, & ſic facere donec labia ſint iuncta: & tunc intromitte inteſtinum vt prius: hoc facto ad curandum ventris ſolutionem redi, & iſtud vulnus curari debet cum reductione labiorum in vnum, & reducta contineri, cum ſutura facta ſerico hoc modo. Nam in prima ſutura in vna parte, accipe totũ myrach cum ſiphac, ex oppoſita vero parte accipe ſolũ myrach, in ſecunda vero ſutura in parte in qua dimiſſum fuit ſiphac, capias myrach & ſiphac, & in parte in qua in prima ſutura accepiſti ſiphac cum myrach, accipe ſolum myrach, & dimitte ſiphac, & ſic conſequenter: ad hoc vt labium ſiphac iungatur & reducatur labio membri carniformis, vt fiat certior & firmior conſolidatio vulneris: & eodem modo cura vulnus ac ſi per ipſam nihil ſit egreſſum, & hoc de anatomia myrach quod eſt membrum continens.

COMMENTARIVS.

In curatione aſcitis videndum eſt, quando & quomodo curari debeant (nam de abſceſſu & apoſtemate remitto te ad contradictiones) quando cum ſanari poſſunt primum aliter præter commune damnum, ſcilicet quod morituri ſunt ſolis pronoſticis relinquendi. Hippocrates & Galenus: non ſemel accedit quod auxilia valida & crudelia vix laudantur à vulgo cum æger ſeruatur, quãtò minus cum peribit, imo referunt medicos Roma pulſos, quod carnificinam exercerent: ita enim appellabat vulgus oſſa radere, terebrare, carnes putridas præſcindere, & ſimilia, ſed eſt tertum maius incommodum quoniam celerius moriuntur, & longe celerius aliquando, adeò vt qui poſſent ſuperuiuere, per tres menſes præcipuè tempore veris pereant intra quatuor dies, aut ad ſummum intra nouem. De cauſa dictum eſt *ſecunda Aphoriſmorum Com. 26.* Alia conditio vt conueniat eſt, cum alia auxilia non proſunt, ideo bene dicebat, rectè oportet vt fiat hoc ab initio, cum alia auxilia non proſunt, quia tunc ſeruantur ambæ conditiones requiſitæ, vtilitas quia virtus eſt valida, & ita æger poteſt ferre, neceſſitas quia alia auxilia non conferunt. Vnde notandum eſt, quod ſectio ſẽper per ſe eſt vtilis, quia euacuat materiam noxiam, & hoc agendo confert omnibus membris naturalibus, quibus illa materia noxa eſt: nam aqua illa putrefacit omentum, corrumpit iecur & debilitat, ſed & ventriculum, nocet etiam renibus dum homo decumbit in dorſum, aut ſi multa fuerit, & omnino eſt mala merx: detrimenta verò ſunt quod refrigeratur iecur & ventriculus, & omnia viſcera ex ingreſſu aëris, & hoc eſt commune. Secundum damnum eſt, quod vires debilitantur in exitu ſine opere naturæ, longè magis quàm ſi per vrinam vel per aluum propellatur: tertium damnum eſt quoniam in omni morbo mortali cum cura non poſſit ſanare, neceſſe eſt vt abbreuiet vitam. Cum ergo hydrops fuerit ex tumore iecoris duro, non poteſt curari teſte Galeno, multo minus ex ruptura vreterarum & emulgentium, & duro abſceſſu in renibus, ideo debemus hanc operationem adminiſtrare cum his conditionibus. Prima vt non ſit aliqua ex illis quatuor in cauſa; ſecunda vt ſit ab initio, Tertia vt tentaueris medicamenta præcipua, iuncta cum ratione victus, & non contulerint menſurando ventrem in ſingulos dies? Quarta vt venter creuerit manifeſtè, nam ſi intelligat principium ita, vt venter nondum creuerit duos errores ſimul admittes. Primum quod non educes materiam niſi paucam, & cum difficultate, ſecundum quod venter tunc eſt ſanus, ideo magis læditur à vulnere: de modo autem ſi fieri poteſt, tempus veris eſt optimum, poſt æſtatis: æſtatis quidem principium melius eſt, vt fiat mane hora ſecunda diei, corpore ieiuno, aut aſſumptis ſolum mali punici granis, & aluo exonerata: tertia vt fiat in loco calido mediocriter, ſed ſuper locum ſit patella ignis, & fiat ſedendo in loco alto, ita vt poſſit extendere crura, & à tergo habeat ſellam arctam, cum puluinari, vſque ad caput decliuem paululum, in qua iam aſſueuerit per aliquot dies, ita vt prorſus ſit ſine labore, & tamen homines contineant ipſum molliter, & fiat inciſio à parte dextra, ſi lienis tumor in cauſa fuerit, aut in ſiniſtra, ſi non fuerit tumor lienis, & inciſio fiat cum ære non ferro, aut cum auro ære temperato, & non pungatur, ſed incidatur ſenſim, & tamen fiat orificium anguſtum, & non niſi vt aqua effluere poſſit, & non tamen permittatur exire, ſed ſtatim introducatur canalis argenteus multiplici folio inauratus, & educatur tantum vt omnino non ſentiat læſionem, qualis eſt deliquium animi, vertigo, obtenebratio, ſitis repentina, faſtidium,

sudor sponte manans, densitas spiritus, grauitas capitis, lassitas crurium, demum ne medicus sentiat, neque debilitatem in pulsu, neque magnam varietatem, nam de parua necessarium est vt adsit, & sit locus in quo fit foramen quatuor digitis ferme super os pubis, & ferme medius inter ilium & medium ventris quam ilio: & vt si locus carnosus maximè, minimè membranosus, & permittatur aqua exire prima vice non multum, secunda & tertia magis, donec venter detumescat, semper minus detrahatur, & non peruenias ad finem detractionis cum canali, sed interim procura, vt per aluum aut per vrinam, donec venter exsiccetur & excorietur paululum in parte inferiore, nullo modo in superiore, ita vt singulis diebus perfecta operatione detrahas canalem, & sicces bene vulnus cum gossipio, & statim cutis superior incumbet cum parte carnosa inferiori, & claudetur orificium, quod debet extendi in latitudinem, & post hæc subito ponatur resupinus in lectum, sub parapetasmate, & permittere quiescat saltem per horam, antequam sumat cibum, qui sit valde mollis, coctus, potu modico aut quasi nullo. Alius modus curandi habetur ab Aetio, & est etiam securior & magis vtilis, per ferrum candens, in quinque locis, super iecur & lienem, & sub vmbilico dextra & sinistra, & ideo pendet totus ex anatomia, quia oportet vt fiat è regione iecoris & lienis, & vt penetret vsque ad musculos, ipsos, non tamen tangat peritoneum. Tertio vt fiat in parte carnosa, non memini de quinto loco, quia cum sit è regione ventriculi, & in medio, plus adducit doloris propter neruosas partes rectorum musculorum, & tamen parum educit aquænam ex aliis solet multa effluere, adeo quod aliqui prorsus deplorati existimabant se sanatos, & reliquerunt me, & postmodum mortui sunt, & in his eadem ratione vtendum est victus, & prouocandi vrinam, & quiescendi in lecto, nisi ad incipiunt sanari, & radix cucumeri sanguini, ex quo fit electorium præparatam cum mele, aut erythrodanum cum spica inda & radice cardi: sunt illa duo vltima, quæ si non iuuent ad manus auxilium deueniendum est, si cætera adsint. Reliqua de vulnere omenti & intestinorum vera sunt, licet Curcius contradicat, videte Galenum *Sexto methodi cap.* 4. de illis tribus modis suendi vulnera ventris.

TEXTVS XII.

Restat videre de anatomia contentorum. Hæc autem membra sunt numero decem. Primum quod occurrit est zirbus: secundum intestina: Tertium stomachus: Quartum splen: Quintum epar: Sextum mesenterium. Septimum renes: Octauum vesica: Nonum testiculi, & vasa spermatica, & matrix in muliere. Decimum est virga cum collo vesicæ.

De zirbo autē primo quod oportet videre est locus eius: locus enim eius in homine est, quia cooperit ventriculum ab anteriori parte, & omnia intestina: hoc fuit quia homo inter cætera animalia eiusdem quantitatis est debilioris digestiuæ virtutis: & etiam quia intestina nociuis exterioribus sunt magis disposita propter cutem eius subtiliorem esse & minus pilosam.

Ex hoc etiam potest patere secundum, scilicet quod sit eius iuuamentum. Iuuamentum enim eius est principaliter iuuare functionem concoctricem ventriculi & intestinorum, retropellendo calorem naturalem, ad stomachum. Et propterea dixit Galenus *Quarto de vsu partium cap.* 9. quod quidam fuit vulneratus cui epiloon id est zirbus fuit abscisus: tamen ex vulnere sanatus est, ex quo tamen postea non potuit concoquere. Et ex his consequenter patet tertium inquirendum de ipso scilicet, de substantia eius. Substantia eius non fuit simplex sed composita & fabricata ex substantiis quæ habent calefacere & propterea fuit compositus ex triplici substantia, sicut dicit Galenus *Quinto de vsu partium cap.* 2. scilicet ex panniculis subtilibus duobus, & ex adipe seposa, & ex arteriis & venis. Primo vt ipsi panniculi continerent alia: & etiam quia iste zirbus debuit esse extensioni aptus leuis & densus, vt caliditatem retroagat, & ad hoc magis potest substantia membranea quam aliqua alia. Secundo in ipso fuit adeps quæ calefacit, cum sit valde propinqua caliditati vel impotentia ad calidum. Tertiò arteriæ & venæ quæ multum calefaciunt.

Ex hoc patent reliqua duo, scilicet qui sit numerus partium eius, & quæ sit connexio eius, nam colligatur membris ad quæ terminantur, vt ventriculo & spleni & intestinis: & specialiter colon propter causam quæ dicetur.

Habet etiam connexionem ad membra à quibus. Oritur namque

ex

ex dorso à panniculo à septotrāsuerso orto: & causa quare inde oritur est: quia ad locum illum terminantur duæ extremitates panniculi siphac, quæ debent tegere zirbum, & sic etiam ibi est vna vena magna: & etiam est arteria à quibus iuxta stomachum oriuntur venæ paruæ, & arteriæ contexentes zirbum.

Tertio ibi est mesaræum sepostum, à quo oritur adeps seposa, replens vacuitates illius texturæ: quæ autem fit ipsius ægritudine declaranda per anatomiam suam patet ex iis quæ dicta sunt supra.

COMMENTARIVS.

Ponuntur membra contenta sub peritoneo, è quibus primum est omentum latinè, zirbus arabicè, ἐπίπλοον Græcè, & de hoc agit Aristoteles *Tertio de Historia animalium*, *cap.* 14. & *Quarto de partibus animalium cap.* 3. & *Galenus Quarto de vsu partium cap.* 9. membrana est hæc obducta multo adipe, quæ tegit partem splenis atque ventriculi, atque intestina ipsa, vtilitas prima est concoctionem adiuuare, vnde narrabat Galenus loco adducto cuidam gladiatori, cum excisa fuisset pars omenti, deterius in posterum concoxisse, adnascitur autem seu integit non solum prædicta membra ipsi iecori, plerumque, non toti sed extremæ parti, quæ est ad costas mendosas, attingit etiam ipsas costas spurias, vt etiam animaduertit Galenus *sexto de anatomicis aggressionibus cap.* 5. constatque membrana quæ ὑμένα Græcè dicitur pinguedine venis & arteriis: est etiam commune, vt omni membranæ humor quidam adhæreat lentus ac quasi mucus, ergo exortus videtur iuxta vndecimam thoracis vertebram, ex propaginibus peritonei, ad dextram ventriculi partem imam, & iecoris cauam, cauamque lienis vbi etiam reflectitur: tum vero initio ieiuni & colo, vbi ventriculo subiacet, quoniam mesaræo destituitur, ideo in canibus non tegit colon vt in hominibus, mediocriter in simiis, de ortu illius agit Galenus *Quarto de vsu partium cap.* 11. Vesalius *libro Quinto c.* 4. admonet nos omentum non obtendi anteriori parti imi ventriculi, & raro ad pubis vsque os etiam descendit, dicitur autem ἐπίπλοον quasi innatans quoniam suspensa membrana sit, & ab eo ἐπιπλοκήλη genus ramicis: descendit enim licet non generaliter quandoque non solum ad os pubis, sed etiam vsque in scrotum, vt in quibusdam ramicosis expertum se testatur. Constat illud oriri infra septum ex peritoneo, vbi arteria magna descendit & cauam primum tangit: alligatur dorso tota sui longitudine, & ad os pubis peruenit: ei respondent figuræ *in Quinto libro. Vesal. lib.* 5. *cap.* 4. tres ex posteriori parte in anteriorem tendit alligatum ventriculo, colo, iecori, lieni, crescit in immensum &c. ergo venas à porta non à caua tantum excipit, excipit & neruos, sed & habet corpus glandosum, & quod mirum videri deberet, sed non est, scilicet quod fibris omnino careat, nam id ratione contingit, namque vt dixi fibræ fiunt ob motum extensionis, at ipsum caret hoc motu & tali necessitate: secunda verò vtilitas est, vt integat intestina. Tertia verò vt ventriculum dorso & iecur ac lienem ventriculo, tum verò colon vt firmet, atque hac de causa membraneus factus est, vt ob duritiem contineat, tenuis vt non grauet, plenus arteriis & venis ac pinguedine, vt foueat concoctiones, atque calorem viscerum. Contingit enim intestinis quod carni in lebete contentæ, quæ dum feruet non minus coquitur à vapore retento superius, quam ab igne inferius subiecto. Verum vsus ipse est, vt tuto arteriæ & venæ portæ rami & nerui, deferantur ad linem, ventriculum, duodenum intestinum, ac coli partem: quomodo enim aliter & maximè tutò deferri possent hæc sine huiusmodi auxilio. Hic verò dubitatum est, an pinguedo iuuet ad coctionem cum frigida sit maximè congelata: aliud dubium est an homo debilem habeat coctionem, cum calidissimus sit, atque in his multis modis se implicant. Coctionem enim à calore fieri necesse est. Equidem vt vtrisque occurram dubitationibus, scire decet calorem tepidnm optimè seruari, atque operari in molli substantia non liquida, non dura, liquida quia dissoluitur, dura, quia non aptè applicatur, indicio est pluma, lana, gossipium, quæ vbi semel receperint teporem, diu atque optime seruant, reddúntque vicem corporibus humanis, ita vt simul calefaciant & calescant, ergo homo cum inter sanguinea animalia mollicie omnibus præstet, conueniens est vt maximè tepeat, præcipue in prima ætate sua scilicet puerili, abundétque calore, similiter & pinguedo, non solum vno modo sed duobus adiuuet coctionem. Primum quidem obturando meatus, ne calor dissipari possit, secundo cum calefacta non liquefacta calorem auget, non intendit. Omne enim calidum etiam appplicatum, tametsi calorem mitiorem efficiat adauget, tum secundum substantiam, pingues ergo etsi minus biliosi minusque sanguinei sint, melius tamen concoquunt, & calidiores sunt multitudine substantiæ caloris, biliosi autem contrario modo: ergo in homiue coctio minus viget, quàm in lupo vel equo, carnis crudæ aut fœni comparatione, non quia illa animalia calidiora sint multitudine substantiæ; sed intensione gradus, quo dura dissoluere possunt. Est etiam illud considerandum, quòd membra humana patiuntur à duris, & ideo non possunt ita bene concoquere, est tertia ratio quia transitus ille in homine est longior, vt cibus

reduca

reducatur ad temperamentum humanum, quia caro humana est perfectior & proportio distantiæ est ignota, & forsan est longè maior quam existimemus. Ideò notandum, quod qui credunt animos nostros esse mortales, coguntur ponere longè perfectiorem & mobiliorem hominis structurum, quam qui ponunt immortales. Accedit quod homo non est perfectior quia calidior, sed quoniam elementa in illo magis sunt refracta & remota à natura propria, quam in vllo alio misto: est enim homo extremum perfectionis & nobilissimum mistorum saltem, secundum totum & secundum cor, nam de aliis partibus non est certum, verissimillimum tamen est de cerebro. Sed contingit dubitatio magna, quia si homo habet elementa maximè remota à natura sua, ergo habebit maximè intemperata vtpote aquam calidissimam, & terram humidissimam, hoc autem conuenit potius metallicis quam homini, item sequitur quod dabitur generatio quod nos negamus. Respondeo quod elementa hoc modo perueniunt ad hominis compositionem, & ita etiam nutrimentum transit in carnem, & ossa primum quidē reducuntur ad temperamētum singula, & miscentur ad minima & ita efficiunt gratia exempli ficum, & ideo cibi temperati facillimè concoquūtur ab homine, & optimum præstant alimentum ob similitudinem. Cum vero concoquuntur in ventriculo & transeunt in chilum, rursus illa elementa magis diuiduntur, & in minima, & ideo melius permiscentur, & calor cœlestis melius sibi assimilat, & ideo chilus est temperatior, tenuior, densior, & vim cœlestem magis manifestam habet quam ficus. Vides autem quod omnia hæc se consequūtur ex vno principio. Et cum rursus ex chilo fit sanguis, eadem repetuntur, & rursus cum ex sanguine fit membrū & ideo mēbrum est temperatissimum in suo genere tenuissimum & densissimum, & relucet in eo vis caloris cœlestis admirabilis, ac si esset sine subiecto, aut cum subiecto cœlesti, nec fit generatio, aliter essent plures generationes quod est absurdissimum. Habet autem omentum, duas tunicas, vt sit robustius, & neruos recipit ex sexto pari: caro verò glandosa quæ est in eo, est ad munimentum arteriarum, & venarum, & neruorum quoniam sic videmus etiam in mesaræo, quoniam natura hoc munimento vtitur ad securitatem eorum, quæ longius traducuntur, vt securius possint deduci in longum processum. Sed dubium non leue relinquitur, cur reddantur ista vasa robustiora ex interpositione carnis glandosæ, hoc opus, hic labor est, nam si transirent per carnem, illam possemus dicere esse causam, vt vasa illa per id intermedium fierent breuiora, quæ vero breuiora sunt sunt firmiora, sicut videmus experimento in lignis & funibus. Dicendū est ergo, quod licet transitus non sit per glandē ipsam, sed prope tamen stratū illud crassius, & quod potest melius extendi, & quod sustinet, iuuat ad tutelam ipsorum, quæ deducuntur tam neruorum, quam etiam venarum & arteriarum, ideo patet.

TEXTVS XIII.

Eleuato autem zirbo quantum ad partem quæ cooperit intestina, & non plus ne moueas alia membra à suo loco, statim tibi apparent intestina. Circa quæ primo notabis positionem & numerum: fuerunt enim plura inuoluta & reuoluta: & non fuerunt vnum intestinum rectum propter duo.

Primum quia dato quod in quibusdam animalibus brutis tantum sit vnum intestinum rectum vel recte procedens. In homine autē & in aliis animalibus perfectis fuerunt reuoluta, vt diu cibus contineretur, oporteret quod animal esset in continua assumptione cibi & in continua assellatione: & continuatio illa impediret ocupationem in aliis perfectioribus operationibus.

Secunda causa fuit quia si intestinum fuisset totum vnum rectum, non quælibet pars cibi fuisset contacta à superficie intestini: & ideo intestinum non sugisset totum humidum contentum in cibo: vt igitur nihil remaneat de cibo in tactum ab intestinis: & vt totum vtile exugeretur, ordinauit natura inuolutionem. Ex hoc statim apparet quod sunt plura numero: quia sex: tria subtilia & tria crassa.

COMMENTARIVS.

Ex intestinis primum Duodenum vocatur, quia duodecim est digitorum: alterum Ieiunum quod vacuum sit: tertium gracile quod etiam Ileon vocant tametsi proprie Ileos morbus sit, qui circa hoc intestinum oboritur: quartum est, quod ideo Monoculum appellant, quoniam vnum tantum habet orificium, ex qua parte colon oritur, Demum estRectum intestinum. Resident ergo intestina super ossa ita conuoluta, vt mirum fit, munimenta tamen eorum sunt peritoneum primo substratum quod ob leuitatem ipsa lædi non permittit secundum est pinguedo substrata tertium est omentum quod retinet illa ne diffluant maxime in superiore parte vbi annectitur, quartum sunt musculi obliqui descendentes maximè qui continent ea: quintum est angustia peritonei seu partis eius quam vocant

vocant didymum quæ descendit in scrotum, nam ea pars dilatetur, intestina defluunt infra in scrotum. Et sanè mirum est cur anatomici non quæsierint de causa huius laxitatis, quam forsan illi existimant esse parui momenti cum non sit leuis: ea autem est quoniam si intestina constringerentur magis læderentur quam laxa, quia persæpe sunt plena excrementis duris quæ si inuicem obuiarent magnos inferrent dolores: implentur etiam flatibus vnde melius fuit vt essent libera & non constricta, & etiam cum vtero fert mulier extenduntur in longum magis & cum ventriculus impletur nimio plus in latum. Omnium intestinorum breuissimum est in homine cecum seu monoculum vocant, post est rectum paulo breuius duodeno quod diximus esse duodecim digitorum, sed neque ieiunum est longum adeo, vt hæc quatuor intestina vix impleant longitudinem cubiti eum dimidio. Colon autem longum est vsque ad duos cubitos cum dimidio aut paulo plus minusve: ita quinque hæc intestina vix tamen excedunt quatuor cubitos qaamuis colon iudicatur longum, quia recta extenditur & occupat totum ventrem, & etiam quia est crassum valde & latum & concameratum sed longissimum omnium est ileon & plerunque in homine est circiter tredecim cubitorum, & peruenit quandoque ad quindecim, vel sexdecim cubitos, & etiam plus, tamen longe rarius torquetur doloribus vehementibus quam colon & longe rarior est iliaca passio quam colica: si tamen contingat difficilius soluitur iliaca passio quam colica, quia ilion est longe angustius colo, & iliaca sæpe interficit vt coli dolor sæpe curatur. Hæc scio posse argui tanquam dicta extra propositum sed tamen erant necessaria ob institutum sermonem de intestinorum longitudine, quam naturam adeò magnamc fecisse constat in homine, tametsi ratione staturæ non adeo conueniret illud obseruans quantum homo negociis præter cætera omnia animalia mancipatus sit. Cæterum cur tria superiora scilicet duodenum ieiunum & ilion dicantur tenuia, reliqua sequentia crassa, possunt multæ assignari causæ: prima quia latiora & ideo crassa appellari solent communi modo loquendi, cum res etiam inanes solemus cum plenæ sunt appellare crassas, velut etiam farcimina & botelas, cum enim sunt plena stercore capiendo contentum etiam pro continente intestina possumus appellare crassa, aliter crassa dici creduntur quia feces contineant crassas & duras. Galenus enim solet appellare duras feces crassas, est & alius modus quo dicuntur crassa quoniam inferiora vilos habent rectos superiora autem non habent, at quærunt cur illa habeant, hæc non, iam dixi vilos non facere motum sed motum esse causam vilorum. Cum ergo intestina superiora non trahant ergo non habent vilos secundum longitudinem, non trahunt autem, quia si traherent, cibum incoctum ex ventriculo descendere cogerent, quod maximo esset detrimento hominibus: at intestina crassa potuerunt habere illum motum tum quia poterant iuuare intestina præcedentia onerata fecibus durioribus quod erat valdè vtile. Dicta etiam sunt crassa quoniam colon inter reliqua cum suis illis casulis præcipuè crassioris videtur esse substantiæ, neque absurdum est quod colon ex eisdem constituatur vilis quantum ad genus vtpote transuersis solum, & tamen sit crassius, quia vt dictum est, non membrum è vilis fit, sed vili in membro fiunt casu quodam idest, iuxta motum: dicemus autem specialiter de hoc infra, possunt etiam dici crassiora intestina quoniam cum tunicis quas ex peritoneo recipiunt crassiora redduntur. Par autem erat inferiora esse crassiora quia magis extenduntur, & ideo magis laborant secundo quia feces duriores recipiunt, & ideo sunt magis obnoxia erosioni, & lacerationi: tertio quoniam premuntur ab aliis & ideo par erat tanto esse crassiora quanto maius sustinent pondus, sed quarta causa est efficacior reliquis & est quod iecur exonerat materias prauas & corruptas magis ad illa quam ad tenuia, & licet aliquis dicere posset quod exonerat bilem naturaliter ad duodenum, ergo ad tenuia, respondeo quod intestina non læduntur à naturali excremento sed vix atque ægrè stimulantur ad excernendum, excrementa verò præter naturam iecur mittit quanto inferius potest, vt minus lædant, quæ etiam transmittuntur in superiora intestina non quiescunt, ibi se statim transeunt de loco ad locum descendendo vrgentibus intestinis, & licet non prodeant statim hoc contingit propter longitudinem intestinorum iam dictam, vnde materia illa primum quanto magis descendit tanto deterior euadit ob moram & corruptionem: sunt enim ichores putridi qualis in febribus, nam in eis sunt ex eadem materia & putrescunt magis quia sunt extra locum proprium, & miscentur diuersis excrementis corruptis, & si retineantur erodunt intestina, & si eiiciantur assiduè ante formam cuiusdam coctionis primum debilitant vires ex assidua eiectione quæ fit per musculos ventris, & maxime si surgat æger singulis vicibus & etiam quod magis refert retinetur pars crassior & tenuior vnde oritur in intestinis vlcus, & iuxta anum tinesmus & mala grauia, inditio est, quod videmus in fluxibus ventris ferme omnibus

cum erosio accidit decidere partes intestinorum crassiorum, & vehementer laborare circa anum paucissimis tenuiorum ob causam dictam.

Sequitur vt videamus quare intestina sint plura, & respondeo quod præter colon est rectum, reliqua non differunt nisi situ vel casu quoddam veluti duodenum à longitudine duodecim digitorum, in quod etiam immergitur fellis meatus: de monoculo autem seu cæco cum tempus erit dicemus: causa verò cur sint tam longa & arcta est eadem quæ circumuolutionis, scilicet vt concoctum alimentum distribuatur facile ad hepar atque hoc primo, secundo verò vt alimentum resideat in intestinis, & ideo Galenus *Quarto de vsu partium cap.* 17. parum aduersatur Mundino, & lis est in verbis, sed dubium est de virtute retentrice alias commemorata, quoniam Galenus videtur eam ponere Tertia Aphorismorum, quanquam non libere, & Quarta particula & sexta sed nullibi expresse, sed cadit circa hoc pulchra dubitatio & est, an retentio fiat cum motu & ad hoc respondet Auerroes, quod motus est duplex, vnus manifestus, & alter occultus: manifestus est quotiens medium cedit mobili velut lapis in aëre, alter est quotiens non cedit velut lapis super tabulam, nam lapis ille verè mouetur ita dico de retentione fecum ad vnguem: retinentur enim cum motu sed motu occulto, dupliciter ergo retinentur feces in intestinis, sine motu simpliciter à facultate intestinorum, & sine motu manifesto à villis longis atque transuersis, dum illi trahunt, hi comprimunt secundum Galenum, nam ego vt dixi non puto aliquam operationem fieri per villos. Sed diceris si intestina retinent virtute propria non per villos, & retinendo faciunt ipsos villos, & omnia intestina retinent, quia omnia membra, habent quatuor facultates, ergo omnia intestina imo omnia membra habebunt villos obliquos: ergo necessarium est dicere quod operationes fiunt per villos: & villi per operationes. Dicendum quod intestina non habent operationem retinendi feces neque facultatem sed alimentum proprium, & operatio respectu proprij abiecti non efficit villos: ventriculus enim non habet villos propter alimentum suum sed propter chilum & feces, & ita intestina nullo modo retinent feces neque motu occulto neque manifesto, & propterea non habent vilos obliquos. Alia dubitatio est quoniam si intestina non habent vim retentricem respectu fecum neque excrementi præter naturam, quare ergo in fluxibus ventris apponuntur emplastra astringentia respondet Curtius quod propter venas mesarei non propter intestina, & hæc responsio est vera sed ab ipso defendi non posset qui concedit quod intestina habent vim retentricem sine motu etiam fecum Post modum Curtius reprehendit & iure merito eos qui in colica ex duris fecibus apponunt emplastra emollientia & olea, nam talia debilitant facultatem expultricem sine dubio & non possunt mollire feces propter duplicem tunicam intestinorum, & crassam & ego laudo ipsum in hoc: sed mouet aliam dubitationem quia *sexta Methodi cap.* 4. dicit Galenus quod intestina sunt neruosæ substantiæ, sed in sexta Aphorismorum dicit quod habent carnosæ substantiæ plurimum. Propterea cum ibi loquatur de ventriculo & intestinis, aliud est quod habeant carneam substantiam scilicet adiunctam, aliud quod substantia illorum sit carnea cum sit neruosa. Generaliter verò tenuia habent molliorem substantiam & ideo sunt magis subiecta doloribus & vehementioribus ob hoc, sed tamen ratius incurrunt illos quoniam materia quæ continetur omnino à duritie aliena est: sunt etiam subtilia intestina prædita pluribus venis quam crassa vt melius exsugantur. Quocirca contraria ratione intestina crassa pauciores habent venas & duriora sunt.

Illud quoque consideratione dignum tunicam interiorem esse multo longiorem latiorémque exteriore quanto tenuior est illa, vt rugas contrahendo continere chylum melius possit: Et vt minus à fecum asperitate læderetur.

TEXTVS XIV.

INcipiamus ergo ab vltimo quod vocatur rectum vel longum: cuius extremitas est orificium quod vocatur anus. Sed vt anatomia aliorum non destruatur, ligare oportet intestinum istud circa medium eius in duabus partibus: & in medio ligaturæ incidere & inferiorem partem dimittere & cum superiori ascendere separando tunicas. Et nota circa istud intestinum multitudinem venarum meseraicarum quæ veniunt ad surgendum si aliquid est de humiditate in chylo vel de superfluitate remansit: & istud intestinum iuxta ilia finit: vbi incipit intestinum colon.

COMMEN

COMMENTARIVS.

Situs eius rectus est vt feces facilius descendant, nam quandocunque, opus est ipsas retineri, retinentur in aliis intestinis superioribus, ibi non retinentur nisi siccitate sua & à musculis ani, sed si fex liquida sit aut acris nihil prorsus retinetur, sed statim exit & in quibusdam in quibus non concluditur anus perfecte deturpantur interulæ, & non est auxilium & ego inueni quendam Florentinum, qui voluit mihi dare ducentos coronatos vt sanarem ipsum, & non sum ausus recipere conditionem: eram enim iuuenis sed postmodum comperi experimento, quod possunt sanari igne adhibito: nam si bene adurantur contractis musculis ad sua principia concluditur anus vt vix volentibus feces exeant. Similiter & iuuat valde vt vtantur cibis astringentibus, & exsiccantibus. Illud non prætermittere oportet quod dicebat Princeps, intestina crassa est obducta pinguedine intus, tenua autem mucoso humore: de musculis autem ani infra dicetur.

TEXTVS XI.

ET dicitur colon, quia plura cola habet, vel cauernositates vel cellulas, vel cameras in quibus stercus figuram accipit, & in ipso retinetur propter has cellulas. Circa quod intestinum debes considerare locum, quia multum circa sinistrum renem inuoluitur: & hæc est causa quare eius dolor ex parte loci non distinguitur à dolore renali Postea verò ascendens, & cooperiens splenem, incipit circa exteriora declinare rursus partem dextram, & cooperit ventriculum: & propter coopertu ram, quam facit supra ventriculum, accidit quod quando superfluitates descendunt ex hoc intestino, quod stomachus ei compatitur, & dolor,& rugitus,tunc temporis apparet circa stomachũ,& tunc statim homo appetit assellare & assellat. Quod nõ cõtingeret & si in stomacho esset humiditates,quæ facerent hunc rugitum & dolorem, & ex hoc patet quare accidit, his qui purgantur, quod syncope eis accidit, quando appetunt cacare. Vel humores in intestino hoc continentur, qui debent euacuari: quia tunc illi humores in intestino, eo contenti vexant ventriculum & os eius, & ex vexatione oris eius sequitur sycope.

Sed dubitabit aliquis merito de loco huius intestini, cum sit de crassis, deberet esse inferius & non supra alia: cuius oppositum apparet. Dicendum quod istud intestinum fuit locatum superius, iuxtà stomachum propter tria: Primum quia istud ignobilius est omnibus gracilibus & ideò sub myrach inter omnia gracilia debuit positum esse exterius. Secundum, quia istud intestinum continet fœces, & aliquando indurantur: & de se priuatum est omni humido & calore naturali, vt à membris vicinis adiuuantur ordinauit nanatura, vt hæreret ipsi ventriculo, vt cooperiretur à zirbo, à quo & ventriculus cooperitur: quia & zirbus ipsum humectat & calefacit: & propterea apparet quod non est aliud intestinum, cum quo alligatus sit zirbus, sicut cum colon.

Tertia causa huius locationis est, quia istud intestinum proproprie est factum ad continendum & expellendum fœces,sed magis ad expellendum: & ideò inter alia intestina ad ipsum proprie debuit peruenire bilis, quæ habet expulsiuam stimulare: modo propter hoc quod sic locatum est bilis, alia ad ipsius substantiam peruenit, etiam præter illa quæ ad concauitatem intestinorum fluere solet. Nam supra ipsum, in parte dextra existit kystis pennula hepatis,in qua existit cystis fellis,cum quo alligatur: & hoc apparet ad sensum. Et propterea tale intestinum in tali loco apparet citrinum, vel subnigrum & amarum in gustu. Et nota circa hoc mirabilem operationem naturæ.

Aliud quod obiicitur, soluitur, quod intestina non iudicantur superiora, ratione loci: sed ratione colligantiæ, quam habent cum ventriculo, vel eius fundo, modo intestina gracilia ratione colligantiæ ad ipsum, sunt superiora aliis. Ex loco superiori istius intestini apparet causa quare in dolore colico, augetur dolor tempore assumptionis cibi: quia tunc istud intestinum comprimitur à cibo: sed tempore famis non sed intenditur dolor renalis: & hoc est vnum ex

ſignis diſtinguentibus, inter vnum dolorem, & alium.

Et ex loco & colligantia dicti inteſtini apparant nobis duo, vnum vtile in cognitione, aliud in operatione: in cognitione: quia quando fit collica paſſio incipit in parte ſiniſtra: & in illa magis moleſtat: tunc quia inteſtinum illud frigidius eſt illic, cum non tangatur à cyſſo fellis.

Secundò quia in maiori quantitate eſt locatum circa renem ſiniſtrum, & eſt ſtrictius: tamen illa colica quæ fit in parte ſiniſtra, non tandiu moleſtat: tum quia fit à cauſis facilioribus: tum quia cauſa eius eſt in loco viciniori ad expulſionem: & nota hoc quia per experientiã, vidi multoties.

Quantum ad opus verò confert. Primò quia in colica ea quæ adminiſtrantur ad extra debent magis applicari & approximari, circà hypochondrium ſiniſtrum, quam dextrum, licet vtrobique conferant. Secundò quia quando fit clyſter melius eſt, vt corpus declinet verſus dextrum, vt inteſtinum colon non comprimatur ab aliis: poſtea iniecto clyſtere vertat ſe ſuper latus ſiniſtrum, & ibi per aliquod tempus moretur: & poſtea paulatim ſuper dextrum ſicut in expulſione, quæ debet fieri per potionem adminiſtratam per ſuperiorem partem, & è contra quando incipit mouere: & hoc eſt de loco & colligantia eius.

Subſtantiam verò eius conſideres craſſam, & ſolidam: & propter flatum generatum in eo multo tempore continet, quæ in eo vehementem interdum generat dolorem; qui cum fiat in ſubſtantia craſſa & ſolida apparet ac ſi inteſtinum terebello perforetur. Et etiam in hoc ſimilatur dolor huius, dolori renali. Quartò conſiderare debes figuram eius & formam, quæ apparet ex dictis: concameratum enim eſt inteſtinum, & in cellulis iſtis: quia via, & tranſitus multum obliquantur: fit cauſa moræ ſuperfluitatum, quæ in eo figuram recipiunt ad modum illarum cellularum: & ideo ſtereus figuram habet, quam ſcis: figura maximè apparet in ſtercore deſiccato & retento: vt in febribus, & aliis ægritudinibus in quibus eiiciuntur ſquibalæ, & humores flegmatici, vt plurimum in illis retinentur: & ſunt materia cucurbitini. Nam in concauitate cellularum eſt humor flegmaticus multus, qui eſt ſufficiens materia generationis vermium: & ſi, inter vnam cellulam & aliam continetur paucus humor, qui non ſit ſufficiens ad generandum panniculum continuantem vnum vermem generatum in vna cellula, cum alio in alia cellula generatio. Operatio iuuamentum, & ægritudo ipſius ex prædictis patet.

COMMENTARIVS.

Circa ſitum inteſtini coli animaduertendum eſt, quod tranſit iuxta renem ſiniſtrum, adeò vt fermè tangat illum & hæc eſt cauſa quod dolor colicus aliquando renalis eſſe videtur, ſicut contigit Galeno, qui narrat ſemetipſum deceptum in dolore coli, quem exiſtimauit eſſe renalem, non tamen adeò facile eſt decipi in renali exiſtimando quod ſit colicus: quoniam renalis non vergit ad partem anteriorem, ideò ſolum contingit decipi cum vterque dolor adeſt. Similiter raro contingit decipi in dolore renali, cum fuerit à latere dextro. Sicut tamen propria ſigna, quæ diſtinguunt: retentio vrinæ vel paucitas, dolor acutus, vel pungens & à ieiuno moleſtior; cauſæ verò, quod ſuperequitet ventriculum è regione vmbilici; efficiunt quod epoto medicamento, vel etiam ſine illo homines reiiciunt bilem linquuntur animo, dicunt etiam de ſyncope, ſed raro hoc accidit, eſt quia ille humor prauus & cum motu, aliter non niſi ſit venenoſus, afficit per communem tunicam, ideſt per contactum tunicatum, inuicem neruos ſexti paris, & promouet illa ſymptomata: vnde ſtatim deiiciunt materias corruptas, & aliqui euomunt cibum caſu acceptum, aliqui bilem, ipſam quæ defluxit ad ventriculum, in conturbatione magna quotieſcunque temperatura eſt cicrocholis, & ventriculus imbecillis, ſicut etiam in Aphoriſmis de vulnere capitis. Cauſa ergo quod tranſeat per latus ſiniſtrum, eſt vacuitas loci. Sed cauſa quod ſit ſub ventriculo eſt, quoniam tegit alia inteſtina, & ipſum poteſt conſolidari, ſi vulneretur non illa, alia cauſa eſt vt humectentur fæces quæ durari ſolent, tum à pinguedine, tum ab his, quæ in ventriculo continentur: tertia cauſa eſt quod meatus felix, perueniens ad colon adiuuaret etiam ad caliditatem concoquendi cibum, ſed pace ſua dixerim, neque Galenus: *Quarto de vſurpatium. c. 5.* vllam inuenit cauſam neque Princeps, *ſextadecima tertij cap.* 1. quicquam inuenit, vel veriſimile, cum cauſa ſit manifeſtiſſima, non ſolum, ſed coniunctionis, & eſt, quia ventriculus eſt magnum membrum, & ſolet onerari multo cibo & potu ideò indiguit ſede magna, craſſa, firma ſolida,

quæ

quæ omnia conueniunt soli colo, est enim firmum puluinar, quia coniunctum de magnitudine) nullum intestinum accedit ad dimidium, quod sit solidum, ostendit substantia eius adeò crassa, durum autem efficiunt, feces duræ in eo contentæ, & ideò ob hoc, qui habent aluum mollem, multum debilitantur, si à cibo, & maximè multo, & potu ambulare cogantur: An verò assumpto cibo, coli dolor exacerbetur, vt Princeps verè sentit, an non, quia Galenus hoc signum *sexto de locis:c.* 1. non meminit demiror hominum pertinaciam qui malint perdere humanum genus vt Galenus vindicetur ab obliuione vel ignorantia, & forsan quod excidit librarij vicio, sed non amor Galeni sed summa. Malim accusari Galenum millies & meipsum modo iustè (ita me Dij ament) quam filium hominis saltem probi probumue interire: ergo illud signum Principis verissimum est quatenus signa medica possunt esse certa, & ratione demonstratur, nam locus præbitur & qualiscunque offensio in membro doloroso dolorem statim generat aut adauget: secundo propter simplicem consensum quia est vna met substantia, ideo etiam magis lædit in ileo, quia est propinquius iuxta consensum simplicem, tertio quia pysolus obtruditur & non possunt exire flatus, qui in omni colica qualiscunque sit abundare solent. De ratione curandi manifestum est quod debent applicari auxilia vbi dolor est. Quod ad immissionem clysterium omnes volunt vt Princeps Quarta Primi & Decima sexta Tertij, & Rasis in cura colicæ volunt vt post æger statuatur supinus & in sinistrum latus: Mundinus autem vult quod statim inclinetur super dextrum latus & in hoc reprehenditur à quibusdam, qui optimum consilium non intelligunt, & illi tamen docebant maximis præmiis, & dico quod modus Mundini est optimus quoniam si æger maneat supinus aut super latere, impossibile est vt clyster progrediatur in colon multum, & ideo non iuuabit & statim eijciuntur tales clysteres. Intelligit ergo Mundinus quod eleuentur pedes & iaceat æger super latus dextrum paulisper, donec ascendat clyster vltra renem sinistrum, & tunc modo non impediatur ab obturatione liberabit ægrum aut saltem plus iuuabit quam decem clysteria similia immissa vt præcipit Princeps qui non animaduertit hoc. Et cum volumus vt quiescat postmodum clyster iaceat supinus Et cum volumus vt exeat postmodum conuertat se super latus sinistrum. De signo autem quod sit fixus dolor, dico quod fixus potest intelligi sicut acus infixa, & quia non moueatur ex illo loco vnquam & quia non moueatur ascendendo & descēdendo: vicissim hoc modo est proprium colici moueri vicissim: renalis autem est fixus secundo etiam modo renalis plerumque est magis fixus colico, adeo vt viderim aliquos (male curatos tamen) quorum dolor renali ex lapide (lithiasin Græci vocant) durauit ferme per tres menses. quorum vnum ex familia lanceorum nomine Simonem curaui in paulo plus quam sex horis ex scientia anathomica. Nec dolor renalis vnquam ascendit sed solum descendit, nisi nouus lapis aut noua materia, & ideò in male curatis vix est modus cognoscendi qualitatem morbi, quanto minus vere prædicendi, sed quod ad acutiem attinet, renalis semper fermè est acutior, fallit tamen in colica ab humore valde acuto, pauco à quibusdam generibus venenorum, à vitreo humore, à lapide genito in intestinis, sed hoc est rarissimum & si generatur in colo sed tarò, frequentius autem in cæco, in quibus illud intestinum est longum & arctum, non est enim absurdum quod in talibus generari possit sicut dicemus infra de vesica felis, & ego curaui quendam excruceis Mediolani, qui curatus fuit à multis medicis mecum, ex dolore in loco cæci intestini perpetuo, forsitan trium mensium, & doleo quod non incideram iam mortuus est, & maxime quia per annum ante illum sénaueram ex eodem morbo, sed extra vrbem: eram enim Gallarate seu Gallareate vt aliqui volunt, & fuerat in cura medicorum aliorum non tamen vrbicorum, & per duos menses nihil profecerunt, quinimo morbus semper grauior factus est, & forsan in talibas desperatis rebus non malum esset secare ventrem, donec intestinum posset tangi, & si quis adducat periculum dico quod est maius in castratione & extractione lapidis ex vesica, sunt tamen argumenta hicinde. Causa quod factum sit concameratum hoc intestinum à multis creditur explicata, sed hæc vt reliqua transeunt crassa minerua, deinde admirantur tanquam res diuinitus inuentas, & istud non est verè scire, si quis enim quærat à te cur ergo non desit loco eius facultatem contentricem, qua feces contineret vel solam vel auxiliatricem, dico rationem esse quam Galenus si viueret etiam legeret, scriptam vix intelligeret, est autem eiusmodi cum opus esset propter diuersitatem ingestorum validissima virtute expultrice, quia secus omnes fermè perirent in pueritia minore deuoratis ossibus fructuum, tum lapillis officulis aliquando etiam numulis æreis, ex aduerso necesse erat vt feces in eo diu continerentus ad nutritionem, & maximè deambulantibus nobis, equitantibus, equum tortorem currentibus, fallientibus, natura non potest facere duas facultates contrarias, quæ se habeant vt habitus & priuatio validissimas solo temperamento, nam cor etsi habeat virtutem expultricem & attractricem, attractricem quidem habet validiorem expultrice, etsi etiam essent æquales nihil refert, quia non se habent vt habitus & priuatio, ambæ enim fiunt, at retentio, expulsio vna fit cum motu maximo, alia cum summa quiete: non ergo potuerunt fieri ex solo temperamento & maxime quia expulsio fit ab humido, retentio à sicco, ergo opus fuit vt faceret in altera earum quod

prodesset & compositione, fecit igitur concameratum, at si concameratum futurum erat, oportebat esse robustissimam vim expultricem, aliter decepta fuisset natura, in expellendo noxia. ergo si vis expultrix necessario erat robustissima pauca concameratio, non fuisset sufficiens ad retinendum feces in tempore stimuli, sed neque vna satisfaciebat ad retinendum. Propterea necessarium fuit naturæ, vt faceret concamerationes valdè sinuosas, & plures, sed sic postmodum non potuisset facultas expultrix expellere excrementa maxime dura, quia plus potest compositio in huiusmodi operationibus primis, quam temperatura; ergo oportuit naturam facere colon valde latum, & ita obstare compositioni per compositionem, sic enim vtrique facultati satisfieri potest ad vnguem, vt in mechanicis, situs ergo coli totus est propter ventriculum, nam cum debeat esse loco puluinaris, vt ventriculi fundus, qui maximè laborat, stabilem sedem habere oporteret, necesse fuit vt colon ascenderet vsque ad locum illum, & transiret ex dextro latere in sinistrum, si enim fuisset totum ab vno latere, non potuisset tantum partem ventriculi complecti, neque adeò æqualiter; quare verò appropinquet vesicæ felis, adeo vt ab illa maculetur color, & ipsi iecori, solerter illud factum est à natura, quia cum contineret magnam partem excrementorum compositorum, ex vtili & inutili, opus habuit multo calore quia concoctio & excretio fiunt solum à calore & neque mediocri sed magno, nam attractio & si fiat à calore non tamen adeo magno, retentio verò etiam à frigiditate & siccitate circa rationem doloris, quia dicit quod apparet ex flatu, sicut dolor ex terebello, quia substantia est crassa & solida istud prætermittitur, cum fit magna consideratione dignum, de solida enim perspicuum est, sed non patet tamen causa, de crassitie autem nec causa assignatur, neque effectus adeò certus est, quia etiam in intestinis tenuibus sentitur dolor, quasi terebrantis, & tamen non sunt adeò crassa. & ideo dico quod distinguendum est, quia in dolore terebrante tria sentiuntur, acuties, durities & profunditas, hæc non potest esse tanta in tenui intestino, quanta in crasso. reliqua duo pendent ex duritie substantiæ cum enim durum non possit facile separari, nisi per exiguam partem, ergo dolor videbitur pungens. in punitione enim pars exigua læditur, & quia durum non cedit nisi duro vel molli vehementer comprimenti, cum pars dura dolet plerunque videtur sentiri durities, quia quod vehementer comprimit, ita vt substantia dura cedere cogatur, tametsi molle sit, quod comprimit speciem duræ rei refert. Vltimo dicit, quod humor qui in eo continetur, facit ad generationem vermium, vel si exiguus sit ad generationem tunicæ inuoluentis, vermes pro quo sciendum, quod omne animal generatur in aliquo vtero. Sed hic vterus est triplex aut enim est perfectissimi animalis, & tunc vterus continetur in fæmina animalis eiusdem generis, velut in homine & equo, vel est mediocriter perfecti animalis, & tunc vterus ille generatur in animali. sed extruditur foras, & est pellicula seu tunica quæ intra corticem oui continetur, huiusmodi animalia sunt, aues, pisces, serpentes, lacertæ, sed in his discrimen est, quia oua facta sunt in auibus, solum ratione finis, scilicet, vt non cogerentur pregrauari in volatu, dum vtero gererent pullos. at in piscibus & serpentibus fiunt oua, propter imbecillitatem caloris naturalis indicio, est quod, quæ sanguinea sunt ex his, vt Delphini & certe pariunt animalia, non oua. Sed imperfectissima animalia habent vterum genitum in putredine, & hoc quia anima illius animalis dirigit calorem solis, vt in materia generet, primò membranam, quia vterus præcedit generationem fœtus, & ideò materia & vterus simul generantur, vterus enim si propter materiam. ergo non ante materiam generatur, sed neque post, quia illam non posset continere, & ita generantur vermes & alia, quorum materiam necesse est esse valde calidam, aliter non possent cum tam infirmo vtero perfici. fœtus ergo omnis materia eiusmodi animalium *& oleum præcipue ex his destillatum confert doloribus.*

TEXTVS XVI.

HOc autem intestinum continuatum est in parte superiori, cum monoculo, siue cæco, quod dicitur monoculus, non quia nisi vnum habeat orificium per quod attrahitur ad ipsum, & per ipsum expellitur: quia hoc est impossibile: sed habet duo orificia, vnum per quod attrahit, alterum per quod expellit. Illud autem per quod expellit, non est sicut in aliis contralocatum primò: sed ambo locata sunt iuxta seinuicem: & infra hæc orificia pendet lacuna huius intestini, ad modum saccit. Ideo alio nomine vocatur saccus & sic apparet eius figura & coniunctio, & locus etiam: quia locatum est in latere dextro supra & iuxta terminum anchæ, siue sciæ, & infrà renem dextrum. Substantia eius est eadem cum substantia colon ægritudinem etiam patitur similem ei. Iuuamentum est, vt pars succi, quæ venit ad ipsum, in eo retineatur, & reuoluatur, & vt descensum prohibeat citum ipsius succi ab intestinis superius.

COMMEN

COMMENTARIVS.

De vermium generatione, plura essent dicenda, nam quod generentur in cæco & colo intestino, ratio ipsa suadet, quoniam generatio fit ex quiete materiæ, materia autem non potest quiescere, nisi in duobus intestinis, propter cellulas coli & cæci longitudinem, vbi tamen in homine hoc intestinum habeat euidentem magnitudinem, generantur autem ex humore crudo & pingui, multo cum calore, & ideo in voracibus & febribus maximè pestilentibus generantur vermes, & credendum est, quod velut in locis palustribus, ex putredine generantur ranæ, & rubetæ, anguillæ & serpentes, ita etiam in humanis corporibus tempore pestis maximè generari vermes, qui sunt de natura serpentum, generantur autem, & rubri, & nigri, qui sunt deteriores & candidi plani ad longitudinem decem septem & viginti duorum brachiorum, siue sint veri vermes, siue materia inanimata, seu congestio vermium, inferunt tamen dolorem, & efficiunt abominationem cibi & ex his corrumpunt habitum, & à dulcibus non generantur, quatenùs dulcia sunt velut à Sacchato, neque melle, sed solum trahuntur versus ventriculum, vbi efficiunt conuulsiones & Syncopim & animi deliquium, sed generantur à carne maximè elixata, & à fructibus humidis velut cerasis, & ideo ficus & cerasa & lac pessima sunt in pueris: quia ratione humidi abundantis & crudi generat illos, & ratione dulcedinis trahuntur ad superiora, & pessimi sunt ficus sicci, adeo vt viderim nobilem puerum, qui ex magno vsu illorum mortuus est ex vermibus in quatuor diebus. Hic caderet dubitatio, an vermium generatio sit vtilitatis alicuius causa, & respondeo quod non, quia multa generantur ex necessitate materiæ & agentis: quod si quis obijciat, quod fiunt à natura, ergo alicuius vtilitatis causa, respondeo quod non fiunt in corpore vtente bono regimine, sed per errorem, sicut de lapide generato in renibus & vesica, de quibus stultissimum esset dicere velle, quod generentur ad deuitandum maius malum, cum nihil possit contingere deterius lapidibus illis. Propterea dicendum est, quod natura omnia facit vtilioris causa per se non in comparatione ad proprium subiectum, quo enim ad ordinem vniuersi melius est esse lapidem, quam arenam & vermes, quam illuuiem; in comparatione autem ad proprium subiectum, optimè agit, vbi nec impedita fuerit, & subiectum illud secundum rationem rectum fuerit. Sed his relictis quæramus propriam causam, quare sit factum cæcum intestinum in plerisque animalibus quadrupedibus, & cur quam paruum in homine, & hic licet videre stuporem scribentium, quia obliqui veritatis, dum sectantur ambitionem, & nugas, & contentiones, & auaritiam, & fauorem principum, & vulgi, nihil iam tot annis inuenerunt, cum res sint sub oculis: & ideo dico quod animalia maximè quadrupedia cum essent in periculo, ne destituerentur alimento, maximè in hyeme, oportebat eis penu in corpore fabricare. Istud igitur oportebat vt fieret aut in ventriculo, aut in iecore, aut in intestinis tenuibus, aut in colo, aut in membro ad hoc destinato: in ventriculo non poterat fieri, quia corrupisset cibum superuenientem, & ab eo corruptus fuisset, neque in iecore; corrupisset enim sanguinem; neque in intestino colo, quia non fuisset de promptum, vt purum traheretur à iecore, sed mistum fuisset fecibus, neque in intestinis superioribus, quoniam non poterat quiescere in illis. Ergo necesse fuit facere vnum cæcum intestinum, in quo omnia concocta in ventriculo, & intestinis gracilibus, dilaberentur atque seruarentur, & quia istud in homine non erat adeo necessarium propter vsum rationis: potest enim homo, imo id agit, seruare sibi alimenta longe melius, quàm in cæco intestino, in horreis & carnariis. Ideo natura fuit ambigua, an faceret, an non faceret, an paruum an magnum, & ideo in aliquibus fecit, in aliquibus non fecit, in aliquibus paruum, in aliquibus magnum, vt non potuerit reddi ratio in hominibus pro tanta varietate. Galenus inspiciendo sues, credidit homines habere, & satis magnum. Vesalius inspiciendo homines credidit vt verum est paucissimos habere, vel saltem non magnum; hic scio quid possit obijci, scilicet quod non veniant ad ipsum venæ mesarei. . . . .

Cætera desiderantur.

COMMEN

COMMENTARIA IN LIBROS Hippocratis de victu in acutis.

PROOEMIVM.

CVm quæ profiterer ex aliquo libro Classici Authoris, circumspicerem, in medicina, neque Hippocrate digniorem, neque inter Hippocratis monumenta, libro de victu in Acutis esse iudicaui. Nam alterum consensus omnium medicorum docet, cum neque Galeno anteriores, vt Dioscorides; Diocles, Erasistratus, Celsus, Plinius, tum verò & ex posterioribus, quamquam omnes Galenum præponant sibi: Ipse tamen Galenus, cum palmam Hippocrati tribuat, ex illius confessione se longè magis veritate præstat etiam ipsi. Reliquum ratio ipsa doceat, nempe proximiora fini nobiliora existimantur, quemadmodum finis ipse nobilissimus, sententia Aristotelis. Hic vero liber in ipso fine cum sit artis constitutus, docens medendi & operandi modum, metam, rationem, materiam, dubio procul cum & idem germanus sit Hippocratis, & absolutus, floridus quoque & ornatus omnibus aliis, quos Author ille edidit, præstantior est. Quapropter & illum aggredi propositum est. Et cur tot habeat inscriptiones disserendum.

Inscribitur ergo primum.............. idest vel de Ptisana, quasi nemo solum græcis sic nominare ausus sit, sed solus Plinius: lib. 18. is enim ita eum appellauit dicens: Ptisanæ inde vsus validissimus saluberrimusque, tantopere probatur: vnum ei volumen dicauit Hippocrates, clarissimus medicinæ scientia. Neque enim dubium est de hoc intelligere Plinium, quandoquidem in nullo alio libro qui nunc extet tam diffusè ac subtiliter de illa disseruerit. Nec verisimile sit de eadem re sufficienter bis illum scripsisse: præsertim hominem adeo breuitati studentem, & in tanta scribendorum librorum difficultate versantem, vt cogerentur tum & ipse & alij eius ætatis in tiliæ corticibus seu libris (vnde postmodum libri dicti sunt) scribere. Altera fuit inscriptio huius voluminis............... idest de victu morborum acutorum; seu ad sensum potius respiciendo, de victus ratione in morbis acutis. Et sanè demiror quosdam, qui in inscriptione libri sensum & energiam (ac id quam recte) mutare volunt cum morbi ipsi victum non habeant, vbi tamen mutatio hæc si non fiat indecoram orationem facit, fini assequendo nullum affert impedimentum, in seriis & in his, quibus de vita hominis agitur, tam mordice inhæreant verbis meris Galeni, vt homines multos malint perire, quàm verbulum & oscitanter neque etiam ex præscripto dictum mutare velint, vt hos medicos iam non medicorum nomine dignos esse conspicuum sit, sed grammaticos atque his deteriores: siquidem carnifices. Vnde hoc? nisi quod ad hanc sacrosanctam artem & accedere audent & admittuntur, contemptis contra vetustum morem omnibus disciplinis: scilicet, Philosophia, Dialectica, Mathematicis. At dicetis Philosophiam & Dialecticam norunt inclitis à viris edocti, & assidui Auditores? nequaquam illud existimetis, nam Doctores quidem illos præclaros esse scio, auditores & assiduos fateor: sed non poterit hi eas disciplinas haurire, Mathematicis neglectis. Sed illas præ se ferunt ac mentiuntur, quia in eis licet ostentare scientiam falsis rationibus, in his non licet, vt à Philosopho abunde disputatum est. Ideo in Philosophia & Dialectica minus norunt, minúsque sunt exercitati, quàm Mathematicis, quanta ignorantia quam disputationis vocant idest error deterior est quam simpliciter nescire, nec putantem scire se decipi. Sed ad institutum sermonem reuertamur, quidam quasi mutila inscriptione titulum huiusmodi imposuerunt operi.......... idest. Ratione victus in Acutis. Omitto modo quod nomen .. quandoque pro simplici victu accipitur, nonnunquam pro victus ratione idest mensura ac modo viuendi. Quidam................ quæ

inscriptio

inscripto non Græca est sed excogitata, conformis Plinij sententiæ supradictæ........ enim laudibus interpretatur. Vltima est.......... idest contra Gnidias seu Cnidias sententias. Galenus *autem* in nono de Decretis Hippocratis & Platonis *cum tres ex his simul inscriptiones damnet, quarta verò manca sit testimonio omnium scilicet illa............. non addendo................ relinquitur vt sola illa..... digna sit, quæ huic operi præfigatur. Nam de tribus illis aliis loco supra scripto hæc habet Galenus, Quod quemadmodum paulò inordinatius ipse dicat, vtpote qui primus adinuenerat: ita in commentariis* de victu acutorum *exposui: Quem librum nonnulli contra Cnidias sententias, alij de Ptisana inscribunt, prauè vtrique. Prioribus ergo tanquam vna sub alia contenta vtitur* Tertio in primum Epidemiorum *Galenus, & in* Octauo Methodi Medendi. *Et* in tertio de Difficultate spirandi, *tum aliis in locis, quos enumerare prolixum & sine fructu esset.*

Ideo melius est, vt queramus quid per rationem victus intelligat. Et in hoc consulendum Galenum censeo, Tertio in Tertium Epidemiorum *dicentem: victum appello non hunc solum, qui cibo & potione constat, verùm etiam qui omnibus aliis, vt ocio, exercitatione, balneo, venere, somno, vigiliis & verò omnibus his, quæ quouis modo fiunt in corporibus humanis. Et quamcunque hæc expositio patiatur contradictionem, nihilominus satius est illam prætermisisse admonendo solum lectores, quod cum intentio Hippocratis sit tantum tradere rationem victus, idest cibi & potus, iccirco tamen attingere cogit non solum res reliquas quinque non naturales, quas in* Arte medica *recitauit, sed etiam sectionem venæ atque purgationem, sed ita moderatè, & breuiter, vt illa ad cibum & potum necessario relata intelligantur. Velut si de hora cibi loquamur, non statim misso sanguine, non ante aluum purgatam is adhiberi debet. Intelligimus ergo ex hoc quandoque opus esse venæ sectione, in morbis acutis, & cum dura est aluus clysteris. Indicio est quod nullibi de huiusmodi agendis normam præfiniuit, nisi in purgatione ob periculi magnitudinem. Sicut & quando purgandus, quando sanguis mittendus admonuit. Vidimus titulum, & partem illius explicauimus, reliquum est vt de secunda agamus, scilicet morbis acutis, quorum exemplum subiecit morbum lateralem. Ideo dico quod morbus acutus quadrifariam intelligit. Primum cum celeriter interficit aut simptomata grauia facit, licet sine febre vt in* quarto de causis Pulsuum *cum dixit diuturni morbi quem orthopnæam vocant, acutæ sunt accessiones velut & morbi comitalis. Clarum est ambos morbos hoc sine febre natura sua esse. Et de Apoplexia* secunda Aphorismorum. *Secundus modus est cum febris quidem adest & breuis, sed minimè pernitiosa velut in tertiana, quam etsi periculo vacet, & minimè violenta pareat symptomata, propter breuitatem tamen appellarunt acutum morbum, vt tertia, sed ex acutis tertianas maxime & febres ardentes. Et in septima particula biliosus humor semper febres acutas operatur. Et* octauo de Dogmate Platonis & Hippocratis, *tertiana febris ex ardentium genere est: cur autem non continua sit alibi explicauimus. Et ratio horum est, quia acutum accipit Galenus quod breue est, & cum impetu mouetur. Et sic non considerat, an sit violentum & cum periculo, quia istud accidit ei. Vnde factum est vt in primo de crisi dixerit. Ad tres autem extendi accessiones, status tempus in omnibus acutis, non admodum accidit, quod tertianæ conuenit: similiter & in secundo eiusdem fiat accessio vna cum rigore in prima die, deinde calida atque deurens febris accendatur stomachi fastidium afferens, ac sitibunda atque ad statum celeriter properet, pulsus æquales habens magnos atque veloces, vehementes atque frequentes: atque vna cum pulsibus calor æqualis omnino, deinde cum vomitu & sudore finiatur: & quædam infebricitatio succedat. Eodem quoque modo in primo in sextum epidemiorum cum diuidit febres in acutas & diuturnas, dubium non est perinde esse ac si in longas & breues distingueret Tertianamque sic acutam debere dici. Quamobrem demiror Franciscum Cassanum librum de hoc integrum scripsisse, cum lis sit de nomine liceatque appellare bouem vel asinum, modo de re nulla sit dubitatio: quare id solum sufficiat intellexisse Hippocratem per acutos morbos neutrum horum voluisse significare sed vehementem & periculosum & qui cum febre magna sit. Ideóque ad alios duos sensus transeamus.*

Dicebat igitur Hippocrates secunda Aphorismorum: Acuti morbi in quatuordecim diebus terminantur. At vero in primo Prognosticorum, *inquit in omne morbo acuto qui cum febre infestet & quadragesimo die iudicetur. At de hoc est contradictio à nobis exarata in Duodecimo libro. Constat autem de vtrisque generibus debere intelligi quoniam de vini exhibitione cum tractet & illa non conueniat verè acutis ob timorem & periculum magnum spem vero exiguam vtilitatis clarum est ad acutos decidentes eam pertinere. Et quamuis XIV. sint pars XL. non tamen acutus simpliciter è genere est acuti....*

TEXTVS I.

QVi Cnidias vocatas sententias conscripserunt, hi sanè quæ ægri in morbis singulis patiuntur, & quonam modo nonnulla his eueniant, recte scripserunt, atque ea quoque que medicinæ imperitus quispiam scribere potuisset, si ab ægro vnoquoque qualia patitur probè intellexisset, verum quæ Medicum, non referente ægro ipso, prædiscere opportet, multa ex his sunt prætermissa, alia in aliis, & quædam ad coniecturalem cognitionem...... græci dicunt per opportuna.

COMMENTARIVS.

Quatuor olim fuisse scholas, seu Medicorum congregationes, atque ante Hippocratem cæpisse Galenus *Primo Methodi* docet Coam omniū nobilissimam, ex qua fuerunt Hippocrates, Philistion, Pausanias atque Empedocles, proxima cui Cnidia de qua hic agit: tertia Rhodia quæ ante Hippocratem desiit vltima Italica. Cum ergo hæ scholæ de honore artis certarent nec mane salutaturi potentes nec cœnaturi apud illos limina frequentarent, sed in artis operibus propterea coactus est quisdam illorum opiniones explodere: Hippocrates vt propriam confirmaret sententiam, sic Aristoteles, sic Galenus. Estque hæc pars, vsque ad illud Ptisana: igitur frumentaceis. Galenus autem triplicem facit præfationem, quasi non continuatam sed hoc paruum refert. Circa quod notandum est Cnidios Medicos professos docere de ægris quæ illi non scirent; neque si scirent, narrassent: in curatione autem contra solum pertrita: quæ ambo redarguit Hippocrates primum, in secundo de Prædictione dicens: Medicorum prædictiones narrantur, multæ variæ & admirandæ quales ego, neque ipse prædixi, neque alium quemquam prædicere audiui. Et paulo post arbitror autem, & eos qui dè claudicationibus prædixerunt, aliisque huiusmodi confirmato iam morbo prædixisse: Et cum iam manifestum esset, quod abscessus non esset recursurus, si modo intelligentiam habuerunt, multo sanè magis quam priusquam abscessus fieri inciperet. Credo etiam & alia prædixisse magis humano more quàm refertur (quæ videlicet ementibus & negociationes tractantibus prædixisse dicuntur, mortes, morbos, & insanias. Et paulo infra modum docet per exemplum, ita scribens. Necesse est igitur eos qui vberiore potu resistunt magis difficulter spirare & plus vrinæ eijcere. Eos veros qui sorbitionem, aut cibum auxere, magis sitire atque febrire. Si verò quis immodicè & cibo, & potu simul vsus fuerit, ad hoc quod febrit, & difficulter spirat etiam ventrem circumtentum, atque maiorem habebit. Concludit demum duo vnum quod Medicus in prædicendo, debet prudentissimè se gerere: nam si vera dixerit apud ægrum (dicit intelligentia præditum) in admiratione erit: At si aberrarit non solùm odio habebitur, sed forsan insanus existimabitur. Ex quo patet, quod apud imperitos fugere debeat omninò prædictionem diligentissimè, cum necesse est: exercere illam apud doctos, aut sapientes, vel valde prudentes. Alterum, quod demum concludit his verbis: Cæterum cum aliquibus ex his qui rationem prædicendi exactam se tenere prædicant versatus fui: cum aliorum verò filiis tum discipulis: quorumdam etiam scripta legi: cumque sciam probè quid quisque sentiat in huiusmodi, nec quemquam certum, quicquam afferre nouerim, Ideo hæc scribere aggressus sum. Liquet ergo, & hic quid velit de Cnidiis intelligere quidque de eis senserit. Et quod secundus prædictionum Hippocratis liber, quamuis alienus, à consuetudine illius aliquantulum videatur, sit legitimus.

Improbat ergo illos de vtroque Hippocrates, & quod quædam scripserint, que cuique possint esse nota, ex vulgaribus quasi memor sui, qui nil tale referat, de difficultate spirandi: secundò. Et quod, neque in his quæ ad coniecturam pertinent sufficienter, cum multa omiserint. Discrimen autem est inter has duas voces. *Tertio Prognosticorum:* Galenus ait....... Nam primum coniecturam propriè significat, ad alia tamen extenditur. Hic Brasauolus ingreditur difficultatem de medicina an sit scientia vel ars? & si scientia? an practica? an contemplatiua. Sed non de his plura scripsimus *in primo contradicentium.* Et dico breuiter quod medicina est

est scientia practica, & quod scientia practica, multum differt ab arte, sicut videmus in musica. Si enim musica potest reddere rationem mathematicam præceptorum suorum) & abstrusa sutoria non potest: Et musica habere potest originem à demonstratione, igitur scientia practica non est ars. Proprium igitur practicæ scientiæ est, vt pendeat ex demonstratione, & ita est scientia, & transferatur ad opes, & ita non est contemplatiua. Et ista sunt notissima cuique Philosopho. Dicebat enim Ammonius in prædicamentis scientiæ sunt eædem & parimodo affectæ. Diuidunt autem hæ quod in contemplatione est & quod in actione versatur. Et infrà quod relatiua non sint simul ordine naturæ:& cum res, quæ scientiæ subiecta est, simul cum ea ad opus perducitur, tum propriè illa pro scientia habenda est: quippe quæ nihil ambiguum contineat. Vnde demonstratio huius quam breuissima & compendiosa, vel tu vis intelligere per scientiam absolutam, hæc apud mortales non habetur, vel qualemcunque habitum certum & in demonstratione acceptum, & iste habetur in scientia practica, ideo datur. Relinquitur solum dicendum de interrogationibus à medico facientis: hæ sunt trium generum circa res naturales non naturales & præter naturam. Naturales quidem sunt operationes, fames, sitis, dormiendi voluntas, leuitas corporis & robur: iubeat autem illum circumuertere se, & tunc inspice caput, quam facile attollat, non interogare autem opportet, sed videre aut tangere pulsum, respirationem, feces, vrinam, sputa, sudores. Non naturalia autem quid assumpserit cibi & potus, & quantum, & qua hora (Memineritis autem nihil intermiscere aliud interrogationibus, vt quidam de publicis aut priuatis rebus loquentes, seu tum, seu etiam post vel ante, vel de aliis ægris stulte nimis minutin eiusmodi inquirendo, & rationes non reddendo nisi rogatus: Et quam grata fuerint, hæc autem ad naturalia pertinent: Antea vero de somno, & quantus, & qualis, & qua hora, & an insomnia & qualia in genere, non speciatim ne oniropolis habearis, tum maximè quomodo à somno se habuerit sciscitatus. Et si habuerit beneficium ventris, qua hora, & de vrinis, & quàm facilè: si tectus culcitra decubuit. De ira & tristitia & metu ac spe ab astantibus: Et si quietus aut iactauerit se. Demum maior cura adhibenda est rebus, quæ sunt præter naturam, vt scias post primam visitationem numerare vices ac dies. Et interroges qua hora superuenerit accessio, & qualis & quanta, & comparaueris eam ad præcedentes. Et si fuerit cum vomitu, & qualis & cum quo sapore, & si sensit flatus rugitum ventris. Et si detractus fuit sanguis & qualis fuit. Et si fuerit frigus, horror, rigor longus, breuis, magnus, paruus, sitis, vomitus dolores, sudor, linguam inspice, tange ventrem, si tumet, si doliat, si durus est aut tensus, cordis molestia, mentis vacillatio, quomodo circa viscera & spirationem se habuerit: propriè autem à coniunctis transire velut ex pathognomicis signis, ex assidentibus superuenientibus. Propterea in libro de Decenti ornatu vult vt etiam nouerit, quæ medicamenta adhibita sint: sed & vt parata habeat quibus opus vti necesse est, tum medicinas tum instrumenta, & adhibeat astantem ex artis peritis non ignarum: vtrumque enim obseruandum, nam melius est non habere: quam habere aut stultum aut imperitum. Non etiam socios conuocare in Acutis malum est, vbi occasio dignoscendi præceps est. Tum vero duo sunt obseruanda maximè, ne contendant medici apud astantes: medicina enim infamatur & medici si malè cedat accusantur, & quod deterius est ne victi videantur litigant in perniciem ægri: & ne imperiti habeantur, multa perperam adhibent, ex quibus potius patiuntur detrimentum quam quod iuuentur, & bonis præsidiis via præcluditur. Hoc autem Mediolani seruatur, aliud Bononiæ, vt singulorum dierum acta & insultus & casus scribantur. Nam per illa circuituum rationem coniectari licet. Demum Medicus sit totus compositus dicit Hippocrates in motibus deambulationéque in vestitu ac sermone. Hæc igitur sunt præcipua præcepta ad intelligendum vt operari possis rectè, operatio enim pendet ex intelligentia medici, & authoritate illius apud astantes, & infirmum, quæ ex illis tribus vltimis præceptis habetur.

TEXTVS II.

ET quædam ad coniecturalem cognitionem per opportuna.

COMMENTARIVS.

Hæc est vltima pars textus prioris, iam à Galeno etiam exposita, sed rursus repetita, & est sententia Cnidij medici, quædam attigerunt rectè, vt quæ ab ægro disci possunt & interrogari; quædam omiserunt tamen, imo multa: & ponit duo genera, vnum quod sequitur necessario, vt signa & sympthomata, parhognomica, & quædam quæ sunt coniecturalia, & ideo explanatores hunc locum non assequuntur, velut tu dignoscis, quod pulsus est serinus, & adest dolor lateris & spirandi difficultas, tussis & febris, dignoscis quod patitur abscessum pectoris, certè seu tumorem, & licet adueniat rigor, quod tamen febris erit continua & hæc sunt necessaria. Coniectura-

lia aut quod habet sitim, malum saporem in ore, vigilias, & cum decumbat super latus dextrum, nec tangendo dolet in sinistro, quod tumor est in dextro latere magnus, & intus, non extra. Et ita apud Galenum. *Quinto de locis cap.* 7. *pag.* 4. de medico laborante inflamatione iecoris qui se falso existimabat laborare laterali morbo. Quid autem sit. . . . . idest cognitio per. . . . . explicat Galenus coniecturam ratione & syllogismo factam, vt ibidem de medici morbo, in qua plurimum diuisio valet. Cum enim membra singula expunxeris, intelliges quid reliqui sperandum sit. Sunt enim aliæ coniecturæ simplices, quæ medicum potius leuitatis arguunt, quàm ei gloriam addant, vt ex hoc textu seu hac textus parte colligatur, tria esse quæ, non nota ægro, medico tamen in cognitione venire possunt, necessaria & coniectura artificiosa, idest per syllogismum & per simplicem coniecturam, ac quasi popularem inuenta. Et sunt & vltra sensui nota.

TEXTVS II.

CVm autem ad coniecturalem cognitionem dicatur, quoniam modo curare singula oporteat, in his multa aliter quam illi enarrauerunt sentio.

COMMENTARIVS.

Duplex sententia huius textus, vna quod coniecturalis cognitio duplex est, altera quæ ad præmonitionem pertinet; altera que ad curationem. Primum non attigerunt Cnidij medici, in altera dissident quoniam non bene attigerint. Secundus modus quoniam coniecturalis dignoscendi modus vnum est, aliud curandi: in vtroque ab illis dissidet. Ita vt curatio non sit coniecturalis, sed rationalis, In quibus autem dissideat, in curatione inferius docebit: in quibus in coniectando *in secundo de prædictione & in priore* docet.

Galenus exponendo textum, duas partes facit, & in priore tria docet, primum probat curandi rationem coniecturalem esse: scilicet quoniam nec quantitas nec occasio scribi, aut dici, aut doceri possunt. Sed dicit, videntur forsan prætermissa dignotio morbi atque prædictio, sed non est ita, quoniam hæc ad curationem sunt necessaria: & ideo sub illa continentur. Post probat quod hæ duæ partes ad curationem sint necessariæ. Et eis addit distinctiones, scilicet quod curatio est per se medico necessaria, & intenta ab illo, prædictio autem atque dignotio propter curationem. Admonet tertio de quatuor: primùm quod nemo dixerit alias partes esse finem medici, sed solam curationem: secundum quod per curationem minimè eam quæ fit intelligere oportet, sed tantum ea quæ facta est atque perfecta. Vnde contra medicos nostræ ætatis hoc facit, qui gloriantur se curare multos ægros: neque enim iuxta Hippocratem aut Galenum curatio appellatur ea, quæ fit, sed solum quæ peracta est & absoluta, sanato prorsus ægro. Dicit autem de omnibus scriptum esse in libro *de fine artis medicinæ*: sed quis sit hic liber non prorsus constat. Vltimo admonet non esse aliud addendum huic expositioni, cum per se dilucida sit. Et mens Hippocratis abunde sit explicata.

Verum (cum & modo alio) Hæc est secunda pars, in qua alio modo vt ab initio dixi legis literam Hippocratis, coniecturalem faciens dignotionem & prænotionem morborum, curam autem non ita. Quod dignotio & prænotio constet coronide signorum vt Galenus dicebat, 4. *de victus ratione in morbis acutis com.* 62. *&* 5. *de tuend. san. cap.* 10. *&* 11. ideò à paucis signis cognitio inquit Galenus coniecturalis est: curatio autem cum ex vno pendeat aut etiam pluribus, sed singulis seorsum, demonstratiua est, velut quod contraria contrariis sanantur: vel si bilis calore, atredine, putredine, mole efficit morbum, purgatio sanat ipsum. Hoc autem certum est non coniecturale. Vnde dubium non est, quin medicinæ pars, quæ ad curationem pertinet, non sit certior dignotione morborum & scientia euentus. Differt hæc expositio & litera quod est, vel vt primus sensus sit huiusmodi: cum autem quippiam ad cognitionem coniecturalem dicat quonammodo curare singula oporteat, sub coniecturali cognitio curandi continetur. Secunda litera habet: cum autem quippiam ad cognitionem coniecturalem dicatur, vel quonammodo curare singula opporteat, manifestum est in secundo coniecturalem non continere curationem.

Oportet ergo videre, quod cognitio futurorum sit magis coniecturalis, quàm præsentis dispositionis: & cur hæc magis quàm curandi, Et quod curandi sit certa, & an ars, an scientia, an solus habitus. Et sanè medicina quod ad partem prognosticam attinet, coniecturalis est, vt innuit Galenus, *primo de victu in Acutis com.* 14. at reliquæ artes quæ diuinare se posse profitentur. Causa autem cur diuinatio coniecturalis præ cæteris sit, est quoniam in diuinatione tria sunt præcipua, motus, tempus & comparatio, & motus rem reddit incertam, cum non habeat terminos præfixos, & ob id contingit aberrare. Pars autem quæ de morbis docet, docet quod iam est, & non est subiecta motui. Similiter tempus intercedit

cedit ad prænotionem, cum sit de futuro, ideóque incerta ob multa quæ superuenire possunt. At dignotio est de præsenti. Tertia est quoniam prænotio fit per comparationem magnitudinis, & roboris causarum naturalium, ac præter naturalium, vt sint sex, facultas naturalis, vitalis, animalis, morbus, causa, symptoma, quorum magnitudinem scire expedit: talis autem magnitudo nobis non potest esse exquisitè nota, dignotio autem non hæc præsupponit, sed solùm speciem morbi & causarum, & est simplex: Igitur pænotio est coniecturalis magis dignotione morborum. Est & ob id prænotio salutis magis coniecturalis, & minus certa, quàm mortis, quoniam potest impediri à multis causis, mortis à nulla. Igitur ea est multò certior quàm salutis: secundò quia potest moueri materia noua, quæ impediet salutem expectatam, absque aliquo etiam errore exterius superueniente: igitur est multò minus certa, quàm mortis. Tertio quoniam si sanus potest absque alia causa mori, & vt ille dicebat.

Quis sic an adijciant hodiernæ crastina summa.
Tempora dij superis.

Quantò magis in ægro minus certa est salutis prædictio quàm mortis. Ideo medicus nunquam debet firmiter polliceri salutem ægri, de morte potest prædicere. Sed dicat vt Galenus docet, si omnia ex præscripto meo facta fuerint, & nil aliud superueniet. Sed forsan melius esset omnino abstinere à tot verbis, cum vulgaribus qui cementa mirifica faciunt, ac dicere, satis commodè se habet, & possumus bene sperare, tamen non adest vlla securitas, quoniam solus Deus futura nouit certè. Quæ vero ad morborum dignotionem pertinet, etiam coniecturalis est, comparata ad curandi rationem, propter duo præcipuè, signorum multitudinem, & locorum confusionem: velut prope vterum sunt vesica & vreteræ & intestina, & sub costis à sinistro latere, ventriculus & colon & lien, & peritoneon, & musculi. Et ideo qui medicinæ student, anotomiam maximè calere debent, sed & varietas materiæ & ortus illius difficultatem pariunt, & ob id dixit in *secundo de compositione medicamentorum secundum locos. cap.* 1 *sect.* 10. Quod enim coniecturale est in arte, id maximè in affectionum dignotione consistit, Quæ vbi inuentæ fuerint, curationem non coniecturaliter, sed scientificè indicant. Ergo manifestum est, quomodo medicinæ pars quæ prænotionem indicat, maximè coniecturalis existat: quæ curationem scientiæ proprior, ac certa media affectionum. Circa quam dubitare expedit, qualis sit habitus hic operandi certus, solet dici quod artis; sed non videtur hoc verum, nam vt ad vnumquodque refertur non potest esse certum; vt quod rhabarbarum hoc in hoc homine purgabit hanc bilem. Neque enim ars est de huiusmodi, neque semper verum, aut generaliter, & sic nō est artis effectus, sed naturæ. Non enim quia adhibetur purgat, sed quia natura tale est: Ars autem non est de principiis naturæ, frumentum enim frumentum gignit, natura non arte, etsi seratur, aretur, repastinetur arte. Ob id hæc est scientia non ars, de illo frumentum frumentum gignit. Concludo ergo quod eiusmodi cognitio adeo certa, est scientia practica non ars: aliter darentur demonstrationes in artibus, aut certum absque demonstratione & sensu, & ita neque per intellectum si non est principium, neque demonstratione habitum, neque per sensum, quod sibi contradicit.

TEXTVS III.

Atque non ob id solum non laudo, verum quod & paucis numero sint vsi medicamentis. Nempe maximus medicamentorum quibus in morbis non acutis vti reperiuntur, est tempestiuè exhibitorum tum elaterij, tum seri, tum lactis, quæ si bona essent, morbisque quibus dari censerent, congruerent, multò sanè digniora laude erant, quod paucissima satisfacerent: sed res in præsentiarum non ita habet.

COMMENTARIVS.

Hæc est quarta reprehensio Cnidiorum, nam prima fuit, quòd multa scripserint quæ facilè ab ægro intelligi poterant coniectura dignoscenda, quasi illos sugillans inanis gloriæ studij. Quod enim facilius & certius fieri poterat, non debet nominis adipiscendi causa fieri cum errore, dubieque, ac labore. Secunda quod prætermiserunt multa, quæ poterant per coniecturam rationalem sciri, non cognita ægro neque astantibus: Tertia quod circa acutorum morborum curationem multa omiserunt, aut perperam tradidere. Quarta quæ est præsens, quod circa diuturnorum & morborum curationem peccauerunt, nimis paucis vtentes auxiliis, scilicet tribus duntaxat, elaterio, sero & lacte, quæ dicit si satisfacerent proposito, optimum esset inquit, quod paucissima essent, sed cum non satisfacerent errarunt. Vnde iuxta Galeni sententiam constat in acutis multos illos præsidiis vsos, quamuis in diuturnis

turnis adeò rem ad minimum numerum redegerint. Quamuis Copus videatur velle, quod etiam in acutis paucis sint vti auxiliis. Sed hæc lis est de lana caprina, & parum vtilis intelligentia, & Galeno aduersatur. Porro de purgatione lactis agit in libro *de Internis Affectionibus*, Bibat inquit lac caprinum & bubulum pro tempore, prius autem subpurgetur lacte asinino cocto. Bibat etiam lac coctum excolatum quotidie mane poculi tres seminas continentis, mensura, si facere poterit, loquitur autem de Pulmonea vbi iam suppurauerit. Et in cura hepatici morbi: Date & caprinum lac mane poculi quatuor seminas complectentis mensura tertia parte aquæ multæ immista, date etiam lactis caprini cocti seminas duas tertia parte aquæ multæ immista, aut ipso solo melle affuso: Dandum etiam est equinum lac eodem modo, velut asininum. Inde subijcit: si vero non visus fuerit sibi pet asininum lac suppurgandus, & reliqua; Et in Eratolai puero inquit *septimo Epidemiorum*, *pag.* 3. qui ex dysen teria in diarrhoeæ quamdam speciem deciderat, & ex illa in tabem, dixit. Bibenti lac asininum coctum nouem seminarum Atticarum mensura ad duos dies, biliosa purgatio vehementer aborta est. Id verò post X L. diem: Dedit & illi lac & serum silice candefacta immissa ab initio. Vnde etiam seri meminit in Euxeni vxore dicens, vbi medicamentum & serum bibisset, magis læsa est: serum autem præponitur vt optimum & sine noxa omnium purgantium. *Tertio de Alimentis* vbi adijcit & dat modum purgandi ex lacte pascendo capras vt si scammonio bilem, pollypodio melancholiam. Meminit & in *libro de locis in homine* Elaterij in tabe dum dixit. Medicamentum potandum præbe Elaterium deorsum purgans: Et infernè aluum lacte infuso elue. In *quarto de victu in Acutis*: si dolor in cholera sicca non remiserit: asininum lac bibendum dato, donec purgatus fuerit. Habet autem Galenus hæc, lacte Asinæ vtendum præcipit, quod purgantia inter medicamenta omnia mitius tranquilliusque existit: Idque etiam lacte omni alio humidius est & ventrem magis subducit.

De Elacterio autem nunc dicendum est, quod medicamentum existit ex succo cucumeris asinini, seu anguini, seu agrestis: hoc enim purgat bilem & pituitam & aquam potenter, sed & vt Galenus dicebat ex........ pro exterius etiam appetitum trahit, menses fætum occidit: & per nares attractum confert regio morbo laborantibus, bilem expurgans, & ea causa dolores capitis sanat. Si enim plerumque ab vno ex his fiunt, in angina quoque eadem ratione exterius inunctum confert, cum per nares trahitur, lacti admiscetur. Est autem calidum in secundo ordine, tenuium partium digerens; *In secundo* etiam *de compositione secundum locos cap.* 2. *sect.* 12. etiam insufflat in nares, dicitque purgare multam bilem è cerebro, debereque ægrum mitti in dolium aquæ Calidæ, seu in balneum: tunc enim absque noxa fiet. In nono etiam eiusdem vtitur eo in cataplasmate ad asciticos, ego verò ad eosdem in clysteribus incoctum iuri cum melle rosaceo exhibeo, Oribasius autem in *duodecimo collectaneorum cap.* 3. *sect. vltima* hæc habet: Elacterium sic conficitur: cucumeres agrestes decerpito, qui tacti protinus exiliunt, & diem vnum seruato: postridiè verò cribrum non adeò densum crateri superponito, & cultro supino cuius acies sursum vergat, vtriusque manibus cucumeres singulos apprehendito, ac scindito, humoremque in subiectum cratera per cribrum exprimito, quod ita ex cucumeribus expresseris, in puluim paratam demittito, coaceruata autem in cribro, omnia quæ incisa fuerint, aqua dulci perfundantur: Et vbi expresseris abijciantur: Humor verò qui in palue est, agitandus & subigendus est, ac linteo contectus, in sole statuendus, vbi consteterit, tota aqua supernatans, Et quod in summo concreuit, effundatur: quod identidem facies, vsquedum aqua supernatabit, quam cum diligenter extorseris, tum subsidentia in mortarium conie cta contere, & in pastillos redige. Videtur autem præstantissimum elaterium esse, quod cum candore leuiter humectum est: ac liuorem & leuitatem habet: gustúque amarissimum: & lucernæ admotum facilè accenditur: contra vero quod porri colorem habet, asperúmque est & aspectu turbidum sordidúmque ac cineris plenum, id & graue est & vitiosum. Duorum autem annorum vsque ad decem annos purgationibus accommodatum elaterium est, perfecta mensnra est obolus, minima semiobolus, pueris æreí duo copiosius datum periculum affert. Continet autem obolus lupinum & semis, & identidem, æreos octo: lupinus ergo quinque æreos cum tertia obolus semi scrupulus est, idest grana XII. Lupinus grana VIII. igitur continebit, quare æreus granum cum dimidio, libra autem nostra llbræ veterum sexquitertia est vt apud Budæum. Et ideo Lupinus pendet sex grana tritici: obolus ergo est granorum nouem, æreus granum & octauam partem: duo ærei grana duo cum quadrante. Mesuæ autem inquit, quod & Galenus affirmat, esse amarissimum, addit quod pituitam potenter purgat per inferna, & etiam per vomitum & interdum bilem si parata sit: & humida serosa vehementer, vnde hydropicis confert, & iecur ac lienem ab obstructionibus liberat: Trahit etiam ab articulis, Alphos quoque si afficietur tollit. Abstractum per nares diuturnos capitis dolores & comitiales sanat, cum

stercore

stercore caprillo ex aceto impositum strumis eas dissoluit, sed & tumores alios duros, imo etiam cicatrices fœdas & calloſas, tenuat. Dicit seruari solum triennio cum Dioscorides ad decennium, & Oribasius Plinius ad C. & C C. annos seruari contendant. Forsan quod in callidioribus regionibus minus durat, Princeps in *secundo canonis cap.* 180. dicit quod etiam educit sanguinem. Dico ergo quod iuuat in omnibus morbis, qui ex pituita & aqua fiunt; hæc autem cum frigida sint longos efficere solent, tum etiam in aquato qui longus est, licet à bile fiat. Ergo conferet capitis doloris diuturnis comitialibus, arthritidi podagræ, coxendicum dolori asciti regio morbo, vt dictum est. Præterea destillationibus, malo habitui, duritiebus viscerum, retentionibus mensium, obstructionibus, doloribus per circuitum, lachrimis oculorum, omnibus morbis cutim fœdantibus, scabiei, prurituí, alphis vitiliginibus etiam. Nocet autem in febribus quod multum concutiat corpus, & exsiccet, & parum educat humores putridosos, ac febribus obnoxios, sed etiam quod tardè & cum difficultate purget. Secundo obest sanguinem educendo, quod non tam violentia agit, sed quod velut Aloes ora venarum reserat, ob id igitur verendum. Tertio quod ob nimiam amaritudinem est inimicum omnibus membris naturalibus, præcipue ventriculo & iecori, quæ dulcibus gaudent: ob id febricitantibus minimè vtile, quorum interest, vt naturalia membra sint valida, à quibus concoctio & expulsio fit materiorum quæ peccant. Detrimenta autem lactis & vtilitatem in longis morbis videte, *Quinta Aphorismorum.*

TEXTVS IV.

QVi vero secundum adornauerunt librum, hi medicè magis quæ singulis exhibenda sunt percurrerunt.

COMMENTARIVS.

Appellat librum secundum Cnidiorum medicorum eum, qui post primum maxima arte confictus est: hos igitur qui eum construxerunt plura medicamenta inuenisse ac tradidisse refert: scilicet præter elacterium, lac, & serum, & modum exhibendi diligentiorem, vt pote electionem, quantitatem, occasionem, modum, præparationem adornauerunt. Galenus exponit addendo, detrahendo, permutando, hæc enim sunt quæ in vnoquoque fieri possunt, exemplúmque affert Galenus de secundo Eupolidis Antolyco, qui etiam ex priore adornatus fuit, nostris temporibus est nimis frequens, vt bis ter ac quater eundem librum edant. Inter quos Andreas Matthiolus Senensis à pluribus vt nimius in hoc reprehenditur. Fuere duo Eupolides ambo comædiæ Authores & Athenienses. Primus priscæ comædie author, qui vitia populi magna cum libertate reprehendit. Horatius in *primo libro sermonum: satira* 4. *in princ.*

> *Eupolis ac Cratinus Aristophanésque poeta,*
> *Atque alij, quorum comadia prisca virorum est:*
> *Si quis erat dignus describi quod malus aut fur,*
> *Aut Mœchus foret, aut sicarius aut alioqui.*
> *Famosus, multa cum libertate notabant.*

Scsipsit decem septem comædias, in quibus nouem victorias meruit. Periit prælio nauali contra Lacedæmonios iuxta Helespontum, cuius mors adeò luctuosa populo Atheniensi fuit, vt cautum sit edicto publico, ne Poëtæ militarent. Secundus autem Niciæ filius, qui prima nocte nuptiarum interiit ruina thalami, cum sponsa Medilla, in Epigrammatibus.

TEXTVS V.

SEd de diæta, idest victus ratione nihil quod effatu dignum sit conscripserunt veteres, quanquam id magnum esset.

COMMENTARIVS.

Cum propositum sit Hippocrati supplere, quod deficit in medicina, animaduertit Cnidios medicos nihil scripsisse de victus ratione, istud potest intelligi & in acutis solum, quod videtur magis consentaneum proposito, scilicet volenti tractare de victus ratione in Acutis: vel de nullo morbo. Et hic sensus est magis conformis verbis præcedentibus, cum dixit quod non vsi sunt nisi tribus medicamentis in morbis non acutis. Ex antecedentibus igitur non potest discerni, an de acutis solis intellexerit, sed postquam generaliter protulit, & de medicamentis etiam non acutorum morborum egit, palam videtur intellexisse antiquos omnium morborum victus rationem omisisse. Dicit, quamquam id magnum esset: victus ergo ratio magno emolumento est in acutis morbis & diuturnis, non tamen liquet in quo plus sit obseruanda. Neque etiam an plus possit medicamento & venæ sectione. Et de primo respondeo quod Hippocrates *Prima Aphorismorum* 4. & 5. videtur velle quod tenuis victus sit periculosior tam in longis quàm in acutis crassiore,

fiore, sed in longis peccatur ex tenuitate in acutis, ex craſſitie igitur in longis maior eſt neceſſitas, obſeruandi rationem victus, quàm in acutis. Dico quod periculum eſt maius in acutis, propter maiorem mutationem & propter maiora incrementa, in longis autem eſt magis neceſſaria ſemper obſeruatio, propter ſtatum. Ad rationem dixi alias, primum quod ex debita qualitate & quantitate ſi detrahatur æqualiter, deterius eſt, ratione tamen generali, cum plus poſſit addi quàm detrahi, maius eſt periculum in additione. Et etiam ratione qualitatis debitæ; quod quotidie obſeruamus: Nam à Ptiſana tranſitus, ad panem lotum minus eſt periculoſus quam ad mulſam, in quantitate autem non ſic, vt in *ſecundo huius text.* 37. & 48. Ad primam, dico, quod aliud eſt de febribus, aliud eſt de abſceſſibus interioribus, cum enim febri vt febris eſt nunquam venæ ſectio debeatur, vt oſtenſum eſt alias, maximè in opere *de dentibus*, *lib.* 2. ideo in tumoribus maius eſt periculum, in ſectione venæ, in febribus, in errore rationis victus. Sed purgatio cum non conueniat niſi in febribus & cocta materia, niſi turgeat periculum, maius eſt in purgatione, quàm in ratione victus, ſeu purget in quieta, ſeu non purget in turgente. At quia purgatio ſeu valida ſeu mediocris, non habet eaſdem differentias, neque tantum diſcriminis vt ratio victus: Ideo concludo generaliter, quod in magnis erroribus rationis victus eſt maius periculum quam purgationum generaliter: in paruis, in purgationibus, in ſectione venæ maius in omittendo ſi debeatur, par in intempeſtiua ſanguinis miſſione.

Galenus autem docet triplicem in commento Medicinæ partem ſeu inſtrumentum, ſeu operandi modum, ſcilicet rationem victus, & chirurgiam & pharmacenticam, ſcilicet quæ per medicamenta fit, cumque Cnidij medici omnes vt par erat attigerint, tamen longè copioſius & diligentius de aliis partibus ſcripſere, maximè in ſecundo libro quem adornarunt, quàm de victus ratione: quanquam victus ratio ſit omnium præſtantiſſima propter ſex cauſas. Prima quod eſt generaliſſima omnibus morbis, aliæ in multis non ſunt neceſſariæ: ſecunda quia aliæ non aguat nec adminiſtrari poſſunt ſine hac, at hæc ſine illis poteſt. Tettia quia iſta conuenit ſanis & ægris: illæ ſolum ægris. Quarta quoniam hæc ſemper conuenit, illæ non niſi per interualla vt ſemel in die, vel etiam in pluribus diebus. Quinta quoniam hæc habet duos ſcopos per ſe, morbum & quicquid eſt præter naturam, ac vices: ille ſolum affectus præter naturam per ſe & vires non per ſe, ſed ſolùm quatenus ſufficere poſſint. Sexta quia eſt de pluribus vt aëre, cibo, potu, ſomno & aliis, non autem pharmaceutica aut chirurgia videatur. Spectat autem ad medicum non vt olim & etiam nunc de chirurgis omnes partes calere, deterius verò agebunt, qui vnam partem aut duas tantum ſufficere exiſtimarunt. Media via quam nunc obſeruant, qui Chirurgos diſtinxerunt ab aliis, vt hi duas partes tenerent phamacenticam & diateticam, mutuis tamen officiis ſe iuuantes. At rurſus pharmaceuticam antiquo tempore indiuiſim tenebant medici & adminiſtrabant: cum hodie alij medicamenta conſcribant & imperent; alij querant, præparent, componant atque exhibeant quos vocant Pharmocopolas. Ideo videndum, quantum interſit hos à medicis diſtingui: id verò factum à Romanis duplici cauſa, cum antea apud græcos ijdem eſſent ſcilicet vt tutiores à fraude eſſent. Dicebat enim Cato vereri græcos, nequos non potuiſſent armis vincere, medicina perimerent. At ſi cautum eſt, ne id facere poſſent, & omnino facientes deprehenduntur; cum alij medicinas ordinarent; alij darent. Nam ſi venenum ordinaſſent, deprehendebantur ex ſcripto, ſi vellent permutare non licebat, cum medicamentum eſſet in alterius manibus. Altera cauſa fuit magnitudo prætiorum, cum quicquid vellent extorquerent, tum quia pauci medicinam factitarent: tum quia ſubijciebant medicamentis prætioſiſſimis vilia, vt commercari & illorum loco cogerentur. Vnde Plinius Charmidis exemplum ſubijcit, qui prouincialem ægrum precio conduxit, quod ad noſtram monetam traductum, quinque millibus coronatorum æquipollet. Inde etiam inquit Manilium Cornutum ex Prætoriis legatum Aquitanicæ Prouinciæ locaſſe curam C C. H-S Budæus legit, ducentis ſextertiis ideſt. V. M. coronatis, Archonrium autem Medicum Vulnerarium, cum à Claudio Imperatore redactis in fiſcum bonis C C L M. coronatorum amiſiſſet, paucis annis ex arte tantundem recuperaſſe. Quintum quoque Stertinium ex vrbica opera curando lucrari ſolitum X V. millia coronatorum in annos ſingulos, ideóque obieciſſe Cæſari quod X I I M. ac DC. ei locaſſet, verum alias dixi neminem ſuperaſſe Iacobum Gottiorum, qui dum curandum ſuſcepit Ludouicum Gallorum Regem eius nominis X I. in ſingulos menſes pactus eſt X M. aureorum coronatorum, tantum ferme aut forſam plus ex ſacerdotiis gratia Regis adeptus. Sed contra ex hac diuiſione factum eſt, vt nil in medicina rectè adminiſtretur, cum quid pro quo vt dici ſolet exhibeatur. Exeſtum carie, vetuſtate imbecille, incuria marcidum, male præparatum, inſite miſtum atque confectum, cum Galenus vt medicamenta dignoſceret teſtetur, ſe tot peragraſſe regiones, anniſque propemodum X X. perpetuis. Vnde admirandæ illæ curationes fiebant.

Concludo tandem quod vbi Medici probi eſſent, melius foret, vt ijdem medicamenta factitarent, more antiquo græcorum, ad ſecuritatem tamen improborum meliorem eſſe modum hunc.

TEXTVS

TEXTVS VI.

FVerunt verò, qui varios morborum singulorum modos diuersasque eorum sectiones diuisionésque non ignorauerint.

COMMENTARIVS.

Libri tales ad Galenum peruenerunt, non ad nos: ideo Galenus melius de illis dicere potuit, & exponere verba Hippocratis: quàm nos. Dicit ergo Hippocrates, quod Cnidij explicarunt diuisiones ac distinctiones morborum, & modos eorum, licet non attigerint postmodum rationem victus, quæ eis debebatur. Galenus addit, quod non solum nouerunt omnes morborum differentias, sed nimis plura de eis scripsere, nimis minutim eos distinguentes, vt inferius declarabitur, scilicet in Quarto, sed & circa signorum enarrationem nimis morosi, adeo vt illa verba (vltra quam decet) non minutim quod ad morbos attinet, sed distinctiones & signa interpretanda credam: locus autem ille proprius est cum dicit in sequenti textu.

TEXTVS VII.

VErùm morborum singulorum numeros clarè pronunciare volentes, non rectè scripserunt; quippe cum non facilè numerari queant, si quis languentium morbos alterum ab altero quadantenus differre, nullúmque morbum eundem videri, quin idem quoque nomen habeat; coniectauerit. Mihi verò placet omni in arte animum tuum conuertere, tum adpellere. Nam quæ probè vel rectè procedant officia, probè & rectè singula peragere oportet. Quæ item celeritatem desiderant, celeriter adimplere, & quæ sinceritatem sincerè. Et quæ sine dolore administrare postulant, citra dolorem omnem administrare; Cætera quoque huiuscemodi omnia secus quàm hi, qui rem propius sunt contemplati, ad meliorem formam nos redigere conuenit.

COMMENTARIVS.

Primam hanc partem ne per somnium quidem videntur attigisse, sed eadem aliis verbis explicarunt, qui modus cum vitiosissimus tamen à plerisque explanatoribus impudenter obseruatur, etiam ab Auerroe & nimis frequenter quam vellemus. Sententia igitur est, Cnidios malè numerum morborum enarrasse, cum non facilè numerari queant: si quis duo hæc præsupponat, primum quod morbi qui diuersi videntur, in diuersis languentibus sint diuersi verè: velut tertiana quæ in vno citat vomitum, in alio secessum, in alio neutrum, in alio vtrumque, non sit tertiana: tali modo fient innumera morborum genera, & ita de sudore, dolore capitis, vigiliis & aliis symptomatibus, secundum etiam, si quis morbos à diuersis diuerso nomine nuncupatos, diuersos esse credat, erunt innumeri: velut comitialis, Epilepticus, sacer Herculeus magnus, nam est idem: tum verò in quibusdam adest febris, in quibusdam non, & ille qui ad aduenit infantibus, est alius. Sed ex hoc apparet, medicorum sycophantia, qui diuerso nomine appellant eundem morbum, velut Mirachialem affectum flatuosum, & symptomata pathognomica separant à morbo velut comitialis conuulsionem & oris torsionem: & flatum mirachialem dicunt, cum sit affectio flamosa ipsa mirachialis (*Mihi verò placet*) subiungit bonum esse medico, vt animum conuertat ad morbum, seu adhibeat (interpres duo ex vno fecit) vt rectè cuncta administret, idest vt sanitatem pariat, hoc est in genere. (*Quæ item celeritatem*,) tres conditiones declarat in hac parienda sanitate necessarias, cumque tres aliæ declarentur *Quarto decimo Methodi cap.* 13. in duabus concordat scilicet quod celeriter & sine dolore, hic addit sincerè, sed libet verba Galeni ibidem dicta hic ascribere, vt ex comparatione melius sententia hic Hippocratis intelligatur: inquit enim sanè curandi rationes optimæ tripliciter iudicantur, tum ex curandi temporis breuitate: tum ex curando citra dolorem: tum ex maximè tuto curando. Rursus vt tutò cures, tria sunt quibus intentus sit oportet. Vnum, primúmque vt omnino absolutionem operis consequaris: Alterum vt sicubi hunc non consequaris, saltem cubantem non lædas. Tertium vt vitium non facilè reuertatur. Cum ergo hic & de celeritate & sine dolore, vt fiat, sermonem habuerit, tuto vt fiat loco syncerè coniecturali nota haberi ac subijci poterit. (*Cætera quoque huiusmodi*) Hoc alibi Hippocrates docuit his verbis, cum docuisset tria esse morborum genera sanabilium, in melius mutabilium, insanabilium, verba sunt hæc in libro de *Arte Medicinæ pag.* 2. morbos in totum ab ægris tollere. Et morborum vehementes impetus obtendere, & eorum qui victi sunt à morbis, curationem non aggredi. Hoc igitur est quod appellat in melius mutare, vel sanando qui sanari possunt, vel vehementes impetus obtundere. Sed reuertor ad textus

textus expositionem secundum Galenum commentarium. Enumerat ergo ille morbos X X X V I I. descriptos à Cnidiis: Et quamuis primi tres libri de morbis sub ea forma scripti sint; & Quartus etiam, & duo de affectionibus, nullus tamen ad vnguem huic numero satisfacit. Sed si quis consideret rem ipsam, seu quod in commento Galeni multa desint, in hac tamen ratione, seu quis velit libros huius farinæ enumerare, erunt sanè plures centum. Plinius dicit; *lib. 26. cap.* 1. Quid hoc esse dicamus aut quas Deorum iras? Parum enim erant homini certa morborum genera, cum supra C C C. essent, nisi etiam noua timerentur. At ego in Promptuario Febrium species X L. numeraui: morbos communes X I V. proprios C X V I. vt omnes essent C L X X X. Quomodo possint esse trecenti id facile est coniectari, si genera morborum permembra numerentur, velut tumor iecoris, tumor splenis, tumor renum, tumor ventriculi, & ita de vlcere, de dolore, de intemperie calida, frigida, & sic de singulis, cito peruenies ad eum numerum. Plinius tamen intelligit de morbis differentibus, vt metagralichen, Tenasmon, cœliaca. Differunt ergo genere, & sunt X V I. aut loco, aut vtroque. Dicit Galenus hunc numerum non posse inueniri, nisi ex methodo quæ explicatur in *Primo Methodi cap.* 5. ex diuisione autem habetur. At verò visa sunt plura, quoniam ijdem morbi in diuersis regionibus, & varia ratione victus vtentibus, tum temperaturis ætatibus ac membris diuersa nomina cum sortiantur, etiam diuersi esse videntur, velut carcinoma in capite vocatur, noli me tangere, infra vsque ad crura nomina generis in cruribus Lupa. Et in quibusdam regionibus non inuenitur, in aliis cum sit frequentissimus alius esse creditur, cum ob varietatem vt in *libro de alimento* de Elephantiasi ac lepra. Adest in hoc conmento præclara Galeni authoritas, quæ aliter accipi solet (vt pleraque alia) quam sit prolata. Ea est: sed hoc in loco dictiones prosequi est opus, nempe is expositionis scopus existit. Nam si quis inter exponendum, demonstrationes scripserit, sermonem protrahet; & præcipua quæ sanationis morborum causa existit, dimittet partem, partem inquam quæ maximè ad morborum læthalium curationem excellit. Vnde hic offenduntur in duobus: primum quod Galenus voluerit adhibendas demonstrationes in explanatione. Alterum quod læthales morbi curationem recipiant, cum id absurdum videatur & sit. Sed hoc voluit Galenus neque in prima parte, neque in secunda. Nam in prima solum hæc tria comparat, in hoc dumtaxat libro, qui ad curandum morbos institutus est, interpretationem verborum Methodum curandi, & demonstrationem eorum quæ ab Hippocrate dicuntur. Ex his primam affirmat esse maximè necessariam, quippe quæ sit per se, & primò. Interpres enim voces & sensum, non voces tantum, idest etymon (in hoc enim decipiuntur) explicare debet, & in hoc interpres à grammatico differt. Post est vtilitas ex curandi Methodo, vltima ex demonstratione; vult ergo solùm quod vbi non possint haberi omnes, vt omittatur quod est nimis vtile ac necessarium, & est demonstratio. Sunt ergo duo iam quæ cum falsa videantur, vera sunt. Primum quod interpretis officium est explicare voces, sed non vt grammaticus per etymon, & vt declinantur, verùm sensus. Secundò non omittendæ sunt demonstrationes eorum, quæ dicuntur, sed ita agendum vt properemus ad finem, vel si demonstrationes sint vtiles admodum ac necessariæ ad curam. Tertium morbos lethales vocat, qui cito perimere possunt, non quod sint peremptori. Nam cum his in genere tradatur curatio, nullus fermè morbus sponte adueniens est insanabilis genere: sed vel propter magnitudinem, vel modum aut subiectum aut casum. Subiectum velut infans, decrepitus, vigil, crapulosus. Casus possunt esse plures ignorantia medici astantis, defectus necessariorum, magnitudo quomodo possit occidere; sed diuersis modis, in morbo per se destruendo operationes naturales vitæ, necessaria, causæ: quia non potest sanari morbus, ideo tandem interficit. Symptomatnm vel naturam debilitantium, vt dolor vel opera necessaria vitæ, impedientium vt conuulsio respirationem, vomitus coctionem cibi. Morbos igitur læthales appellat, qui maiore ex parte perimunt, vt in *Primo de morbis*: læthales morbi dicuntur qui vbi facti sint, hominem perimunt & enumerat tres, Tabem, aquam, intercutem, & in vtero gerente morbum acutum. Ex illatis autem morbis, ab externa causa multi sunt, videlicet vulnus cordis, vulnus trunci venæ magnæ, aut arteriæ, confractio cerebri, cum partes partibus commiscentur, aut ossa, illi ambo ventriculi simul vulnerati, secta medulla spinalis per transuersum supra iecur, & ventriculus, & intestina gracilia magno vulnere affecta, aut punctim cæsa, non tamen iecur necessariò, vt sint in vniuersum X I.

TEXTVS VIII.

MAximè autem Medicum laudauero, qui in morbis acutis vi quorum plurimi hominum enecantur, secus quàm cæteri in melius procedat. Sunt hi igitur acuti morbi, quos Prisci nominatim perstrixerunt pleuritis, peripneumonia, Phrenitis, lethargus, causus, & quicunque alij hos consequuntur, morbi quorum febres porsus continuæ interficiunt.

COMMEN

COMMENTARIVS.

Quamuis morbi læthales vt antea dictum est sint ex diuturnorum genere, nihilominus Hippocrates affirmat plures homines ex acutis mori, quàm ex aliis: cum enim tria sint morborum genera, acuti, diuturni & mites, vt tertiana ephemera, tuberculum externum, abscessus in grandulis, ex his nisi magnus casus ingruat, nemo perit. Ex diuturnis autem pauciores pereunt, quoniam vt Hippocrates affirmat in *libro de arte morbi pag.* 2. perimunt, quia non dignoscuntur, ideo morbi quantò breuiores hac causa, tantò perniciosiores: cum anteqnam dignoscantur, aut mors aut status morbi aut saltem incrementum, quo in tempore medicari, aut sanguinem nisi raro mittere non licet, superueniat. Ideo tum contra in diuturnis, quia initium prælongum est facile è medico in initio deprehendere morbum, & ei auxiliari. Ideo auari homines sæpè sibi mortem accersunt, & multis modis incommodi sunt medicis. Primum cum eos sero aduocent, si pereant, quod culpa illorum accidit propria, contigisse videtur. Deinde conqueruntur de aliis: voluntque has querelas esse pro præmio. Vnde inter medicos inimicitias graues serunt. Tertio vrgent ob auaritiam medicum, vt ea agat quibus vita in discrimen agatur, velut purgando ante coctionem, reficiendo corpus:nam existimant celerius robur recuperaturos adhibendo fomenta opportuna & similia. Quarto vitando medicos celebres ob præmij magnitudinem: adduntque malum malo: quoniam vt vitent auaritiæ suspicionem, infamant illos, & deterioribus postponunt aut saltem æquant. Quinto quoniam neque astantes adhibent aut imperitos: neque auxilia præclara fingentes abhorrere gustum aut odorem, quorum precium oderunt. Sexto quia ante tempus surgunt laboribus & curis se exponunt, medicum ablegant: ita si recidant queruntur de illo, & suo facto eum infamia aspergunt. Septimo quoniam & si te retineant; vt meliorem saltem aliis ablegatis, nec sine quærela illos tibi reddunt hostes. Ex morbis ergo acutis plures pereunt, tum ob naturam, quia habent febres continuas vehementes coniunctas: Et quia medicus morbum dignoscere nequit tempestiue: Tertio quia habent motum materiarum, quo symptomata praua gigmuntur. Sed cum enumeret quinque hoc solum Phrenitiden, lethargum, morbum lateralem, peripneumoniam & febrem ardentem, scilicet duos capitis oppositos, nam lethargus fit à pituita, phrenitis à bile, ita etiam peripneumonia à pituita lateralis morbus à bile, febris ardens vtrumque contrariorum amplectitur, vt *Quarto de victu in acutis*, vt intelligeremus acutos morbos non fieri tam ratione generis humoris, quàm modi. Avt si inflamationem pariat humor, aut ob vehementiam putredinis & locum: vt eum humores illi in venis magnis peruenerint:necesse est enim si ibi putrescant, vel valde multos esse, vel valde prauos, vel vires fore imbecilles, aliter expellerentur, & facerent intermittentem, aut si ante putredinem vt decumberent in aliqua parte. Porrò de his morbis agit in *Primo de morbis* Et loco lethargi habet vnam & anginam, nam & Cornarius Lethargum omisit in sua interpretatione, cum tamen habetur in vtroque Aldi Codice. Dicebat in *Primo Epidemiorum sect.* 3. In continua febre, morbi acutissimi grauissimi & maximè lethales. Hic verò contingunt tres dubitationes, ptima circa tres morbos, lateralem, lethuargum, & peripneumoniam, an sint acuti: secunda quid intellexerit per ea verba. Et quicunque alij consequuntur morbi..... Brasauolus vertit, *inhærent*, neuter sensus videtur satis opportunè adiectus, neque enim video quomodo angina consequatur aut inhæreat phrenitidi. Tertia quia videtur velle Hippocrates, quod hi morbi occidant ratione febrium vehementium, potius quàm natura sua. Hoc autem videtur non solum falsum, sed absurdum, cum phrenitis corrumpat cerebrum & peripneumonia pulmonem & exinde cor: Et lateralis morbus inhibeat respirationem, neque videmus tantam febrem, quæ in aliis cum sola est, occidere possit in tam breui tempore. Imo febris per sæpe est exigua & tamen moritur æger. Propterea dico quod ob duo adiecit illa verba, primum vt intelligeremus esse illi sermonem hic de acutis morbis, qui cum febre sunt, non autem de aliis, vt attonito morbo, doloribus coli, aut renum. Secundum vt intelligeremus morbos acutos habere febres coniunctas secum, quæ per se occidere possent, licet non neget maiorem etiam non esse vim occidendi in morbo ipso: illa tamen est propria cuique, sed in febre conueniunt; quod non solùm lethalis sit, sed etiam eodem modo perimit. Et ideo etiam curandi ratio per victum est vna & eadem in omnibus, quod ad hoc attinet. Ad primum autem dicet quis, morbum lateralem non esse acutum, ex Anaxione *Tertio Epidemiorum*: Ideo hic intelligit de acutis vsque ad L X. diem, qui tamen impetus ratione intra X I V. terminantur, vt in contradictione. De lethargo etiam est difficultas, Quia fit ex materia pituitosa frigida, cum lenta febre, Paulus *libro tertio.* Dico quod est acutus quia lethalis & breuis, licet non specie vehementer videtur. Et febris illa praua est licet lenta videatur. Peripneumoniæ aliquæ videntur comprehendi sub diuturno morbo, quia fiunt per destillationes à capite pituitosas: quæ tamen propriè sunt scilicet pulmonis phlegmon, vt Paulus describit *libro tertio, cap.* 30. Ille sunt non solum è genere acutorum sed acutissimorum. De secunda autem quæstione

stione dico quod per... intelligit vim aut naturam...... scilicet obtinentia. Quod est sensum non verbum reddere verbo, quæcunque ex horum natura seu esse etiam his scilicet breuibus, quorum febres continuæ interficiunt.

TEXTVS IX.

CVm enim nullus communis pestiferi morbi modus passim grassatus fuerit sed morbi &...... idest sparsim priuatimque prehendentes & similes fuerint: ab his plures quàm ab aliis omnibus intereunt.

COMMENTARIVS.

Cum dixisset in textu præcedenti (in morbis acutis vi quorum plurimi enecantur) videbatur quod plurimi ob morbos acutos interirent, cum tamen ex longis etiam vagantibus plurimi moriantur: Ideo non solum hoc vult, quod ex morbis vagantibus possint plures mori, etiam quod acuti non sint, sed etiam quod ex morbis acutis vagantibus non necessario plures intereant, adeò vt velit fieri comparationem morborum acutorum solum ad..... idest sparsos seu spartim vagantes. Dicit ergo inter .... acuti plures occidunt, quasi dicat, nec necesse est vt plures occidant quam patrij seu Epidemij, nam hos vagantes appellamus latinè, illos autem græcè Eudemios. Sunt igitur quatuor morborum genera, vagantes minimè lethiferi quos Epidemios appellamus: lethiferi quos pestilentes. Vnde videtur pestilens morbus species esse Epidemij: sed & Endemij idest patrij, quorum etiam quidam familiæ communes sunt velut podagra, comitialis, attonitus, Calculus, Elephantiasis. His omnibus opponuntur sporades, sed quia Hippocrates dicit. Et similes fuerint scilicet sporades, dubitat Galenus, quoniam tum Epidemij erunt, aut etiam pestilentes aut Endemij: Inquit enim *in secundo de Humana natura* Morbi communes non possunt fieri nisi ab aëre: quoniam victus ratio non eadem potest esse in omnibus, neque etiam idem operari in senibus, iuuenibus, masculis, fœminis, neque comedonibus, aut vini potoribus, aut exercitatis, aut contraria consuetudine vtentibus. Vnde etiam meritò quis obijciat: sed neque aër debet operari idem in diuersis temperaturis, aut ætatibus, aut moribus, circa res non naturales. Sed duplex afferre oportet responsum, vt ex duplici vnum fiat. Primum quod si fuerit victus ratio, & error circa illam vnus, contingent etiam morbi similes, vt Galenus ibi dicit in commento quoniam, in Aereo comedebant legumina cruribus inualidi euaserunt: vbi autem eruca vescebantur, doluerunt genua, Et qui frumentum putre comederunt eodem morbo laborarunt. Difficile est autem causam adeo communem inuenire vt est aër: Ideo Epidemij morbi & pestilentes ab aëre sæpius & magis communes fiunt. Secundum quod reliquæ causæ, dicit Hippocrates, etsi similes sint, non adeò possunt esse similes, neque adeò potentes, vt non varient ob dissimilitudinem inter se, & superentur à diuersitate ætatum, naturarum & reliquorum, aër autem vinci non potest: quoniam vt dixi homo haurit in singulos dies plusquam 300. corbas seu mensuras magnas vini, Mediolani *brentas* vocant, quamuis brenta Mediolanensis sit aliquanto maior corba Bononiensi: Nam LXXV. hentæ Mediolanenses sunt LXXXIV. corbæ Bononienses. Dicit ergo Galenus ad primam dubitationem, quod non possint esse similes tales morbi. Sed debet legi litera cum præpositione non. Alia responsio est adeò absurda, vt neque Brasauolus diuinare potuerit, quis eius sensus esset, qui tamen genuinus est, vt ita legatur litera. Cum enim nullus morbus eorum grassatus fuerit, sed morbi sporades, & similes supradictis, scilicet phrenitidi, & morbo laterali; idest acuti, ab his plures homines pereunt quàm ab aliis.

Notandum quod tam in Epidemiis, quàm pestilentibus mutari solent morbi, quia causa communis illorum variatur, vel magnitudine, dum augetur aut minuitur, vel natura, seu ab astris & constellationibus, seu hic ex constitutionibus, seu ob temporum successionem, vt si hyeme pariat morbos laterales, ver pariet febres putridas, æstas dysenterias, vnde recitat Berasauolus, quod in pestilentia illa anni M.D.XXVIII. quæ fuit communis toti orbi, primum morbi laterales inceperunt, inde phrenitides, post catochi, denique in varios diuisa est pestilentia morbos, & hoc in spacio quatuor mensium. Et nota quod per nomen pestis vt alias demonstratum est, non intelligo nisi morbum qui interimit seu ob abscessus: quos faciunt seu ob putredinis magnitudinem, seu quia rapiatur materia ad membrum valde necessarium vitæ, & maxime imbecille, vt ad laryngem, cerebrum & pulmones, Nam cor & iecur licet sint necessaria vitæ, sunt tamen robustæ: vel quoniam materia sit venenosa, quod rarissimè accidit, cum frequentissime, à medicis credatur. Notandum secundò quod sicut in pestilentibus morbis acuti fiunt deteriores sporadibus, ita quandoque accidit, vt in Epidemiis fiant mitiores, & licet appareant multa signa lethalia, ægri, tamen plurimi præter spem sanantur, vt ego obseruaui in quodam Mediolani, puto circa M. D. LVII. in plerisque.

TEXTVS X.

IDiotæ verò non admodum cognoſcunt eos, qui in huiuſmodi ab his differunt, qui rem propius ſunt contemplati.

COMMENTARIVS.

Imperitus illius rei non omnium intelligitur: imperiti itaque rei medicæ non norunt, quantum interſit inter prauam & bonam inſtitutionem victus, quia illa cognoſcitur vel ab artis præceptis, vel authoritate præcipientis, vel ratione quadam vulgari, vel ab exitu. Quod ad artem attinet, cum eius iam ſupponantur ignari, dubium non eſt neſcituros illos diſtinguere inter peritum & imperitum, bonam & malam victus rationem. Quod ad rationem vulgarem attinet, illa pendet ex tribus: ex vſu plurium ex eo quod ſanis eſt vtile: nam idem etiam ægris conuenire debet. Et ex eo quod eſt tanquam principium; velut quod vires ſint inſtaurandæ. In hoc decipiuntur, quia non interponunt medium inter languidas vires & validas: ſcilicet remotionem cauſæ vires deijcientis, ad quam tollendam tenuitate victus opus eſt: cum ad reſtituendas illas ſecus opus eſſet victu pleno. Tanti eſt hoc medium, quod periclitantur languentes, & medicis ſeu dederint cibum, ſeu non dederint, infamia accedit. Nam ſi dederint infamiam ſubeunt ex ægri morte, quæ eſt fini contraria ipſius medici: ſi non dederint videntur contra primum principium egiſſe. Quantò magis ſi mors ægri ſuccedatur. Vſus etiam & ſanorum victus aduerſantur huic tenuitati, & ideo omnibus modis Idiotæ malè opinantur de illis medicis. Ab authoritate præcipientis, illa eſt potius in imperitis quam peritis: tum quia ſunt audaciores: tum quia laborioſiores, tum quia blandiores: demum aliis rebus melius ſtudere poſſunt, velut ornatui, ſalutandis ciuibus, compoſitioni domus, familiaritatibus. Bonus enim medicus cum ſex aut ſeptem ægros habet, præſertim ſi ſtudiis vacare velit aliquantiſper, eſt totus impeditus. Quod ad finem attinet, medicus imperitus licet plurimos occidat, tamen eos quos ſanat videtur ſemper ex grauibus morbis ſanaſſe, ob tres cauſas: prima quoniam exhibens carnes & oua videtur vires arte ſuſtinuiſſe, Ideo dicunt vulgares, ſi æger cum hoc præſidio ad tantam imbecillitatem peruenit, certè ſi quis non adeò diligenter ſuccurriſſet, interijſſet. Secunda, quia vtitur tot medicamentis perperam, ideo cum perſuaſum ſit omnibus, quod contraria contrariis curantur: Igitur morbus debuit eſſe multiplex, difficilis ac magnus, qui tot præſidiis ad ſanandum indiguerit. Tertia quoniam ex tot præpoſitis actionibus medici imperiti, ambitioſi, & improbi, æger ſemper deuenit verè ad magnum morbum. Vnde probus medicus & peritus, ab initio illius radices præſcindens, illum ſanat ex leui morbo, nec eſt aliud auxilio bono medico, niſi cum deploratos quaſi in manus ſuſcipiendo, & à tot perperam factis abſtinendo, ſimul oſtendit, & morbum fuiſſe ab initio paruum, & prauè curatum.

TEXTVS XI.

ALiáque auxilia magis laudant, vituperantque.

COMMENTARIVS.

Hic textus multiplicem poteſt habere interpretationem vt alia referatur ad partes rationis victus, ideſt pharmaceuticam & chirurgiam: quaſi dicat rationem victus contemnunt; quia non agnoſcunt vim eius: alia autem auxilia modo laudant, modo vituperant. Secundus ſenſus eſt, Idiotæ alia præſidia laudant, praua ſcilicet, & vituperant bona, non tamen ita, vt ſemper mala bonis præferant: iſtud enim eſſet nimis, nec caſu errarent; ſed quaſi ex compoſito. Tertius vt laudent potius non conueuientia, ex quo neque laudandi ſunt, neque vituperandi, (& eſt Galeni interpretatio, quoniam cum amplectantur deteriora, non ſunt laudandi: cum ignorent, non ſunt culpandi, ſcilicet niſi de audacia. Quòmodo autem intelligenda hæc ſint ex ſequenti textu indicat.

TEXTVS XII.

MAgnum autem rei argumentum, quod vulgus morbos huiuſmodi, ſanationémque, vt pote rude planè ignoret, eſt hoc: nempe qui medici non ſunt, medici eſſe ob huiuſmodi morbos videntur facilè, ſiquidem nomina diſcuntur quæ apud ægros vſui eſſe exiſtimata ſunt: ſi enim quiſpiam Ptiſanæ cremorem vncumque hoc vel illud & melicratum nominaverit, referre omnia eadem medici tum boni tum mali plebeis huiuſmodi videntur: ſed re ipſa ſecus habet. Nempe hi quantum ad hæc attinet ſupramodum inter ſe differunt.

COMMENTARIVS.

Oſtendit Idiotas facilè decipi in dijudicando de auxiliis & medicis, quoniam auxilia eadem velut Ptiſanæ cremor, mellicratum vinum, tam nominantur à malis medicis quam bonis, quia diſcere nomina facile eſt, igitur quod ad rem attinet non poſſunt dijudicare: neque quo ad rationem, quoniam illius non ſunt capaces, igitur non poſſunt ferre iudicium de bonis medicis neque malis: quare nec probare illa, aut alia damnare; ſed æquale iudicium de omnibus ferunt: ex quo liquet ſuperiora verba intelligi ſub quarto ſenſu, ſcilicet de ratione victus: vt ſit ſenſus: Aliaque auxilia ad victum pertinentia laudant magis aut vituperant, vt Ptiſanam quam vinum, mellieratum Ptiſana: quod cum putent non magni intereſſe, tamen dicit hæc ſupra modum inter ſe differunt. Atque hic eſt finis ſecundæ partis proœmij: ſicut tertio ibi. *Nempe & ægris.* ſic & prima pars in Quarto textu, vel ſecunda inquirat ibi teſte Galeno: ſed de Diæta vt ergo non medicum eſſe exiſtimet, narrat Braſauolus hiſtoriam huiuſmodi. Nonnunquam in Ferrarienſi foro circulator quidam penitus ignarus, omnibus futuram ſanitatem promittebat: & de quibuſdam morbis mentionem fecerat: Idiota quidam morbos illos audiens, ſtatim putauit hunc egregium eſſe medicum, vt eius vxorem ſanaret: itaque illum acciuit & domum verſus ducebat, eram ego & alij non pauci in Pharmacopolio pro inſigni columnam habente, ſimúlque aderat excellens Leonardus Bonus, vir apprimè facetus, qui plebei circulatorem ducentis amicus erat: tunc Bonus plebeium coarguit, qui circulatorem vocaſſet, cum tot ſint Ferrariæ probi medici: At plebeius ſtatim reſpondit, hunc circulatorem vxoris ſuæ morbum recenſuiſſe: & ſe illam ſanaturum ſpopondiſſe. Tunc Leonardus illi ſuadebat, credenda non eſſe quæ à talibus viris referuntur. At plebeius reſpondebat id non poſſe non credere, cum dixerit ſe & ſcire ſanare, & poſſe vxoris ſuæ morbum, addebátque ſe nunquam dicturum, quod ſoleas vel calceos conficere ſciret, cum id neſciat. Vides igitur quomodo ex ſolis verbis popularis hic non medicum eſſe medicum indicauit. Sed reuertamur ad magis ſeria. Quærit enim Braſauolus, quomodo in manibus præclari medici aliqui moriantur, & imperiti ſeruentur atque ſanantur? Et reſpondet quod hoc eſt ob varietatem morborum, & ita de ægrotante poſſet dici, vt pote ſenex cacochymus & non parens medici præceptis: ſed ſunt aliæ cauſæ etiam, neque enim hanc eo modo expoſitam refuto, in qua etiam ſub meliore medico æquali ex morbo poteſt periclitari æger, & ſub imperito ſanari) velut quomodo medicus præſtantior non eſt præſtantior alio in omnibus, ſed in pluribus, in quibuſdam autem eſt longè inferior vt de chirurgo & phyſico. Tertia quomodo medicus imperitus poterit dignoſcere temperaturam Ægri, mores proprios, & vrbis, & aërem habere, arcanum quàm quod ignoretur præſtantius. Quarta ob maiorem diligentiam, nam medici etiam clari nominis plures ex conſueto ægros habent, & cum in plura diuiditur, fit minor ad ſingula. Quinta quia aberrant in præſtantiore: nam appellant ſæpè præſtantiorem medicum Principis, alium quia profitetur medicinam, alium quia pluribus nobilibus manum adhibet, alium quia ditior, comptior, prudentior, quæ omnes cauſæ ſeu coniecturæ potius imperitiæ cauſa ſunt. Nam medici Principum non poſſunt ſtudere, non audent ſuper debita auxilia, de prædictione ad poſthumum. Et nemo audet eis contradicere vel reprehendere, vnde manent in ſua ignorantia, ſunt etiam ambitioſi & de ſe plurimum pollicentes, ſapientia autem noſtra à Domino Deo eſt, qui præſtat illam humilibus, Quia reſpexit humilitatem ancillæ ſuæ. Et ergo nihil mihi prorſus tribuo, ſed omnia dono à Deo benedicto accepta recognoſco. Profeſſores verò deterius magis interprætando quam medendo intenti, & ob ſcholares contradicendo aſſueti, ſunt interfectores hominum, & nunquam aut valdè ſerò medendi artem diſcunt. Vnde hoc nobis fœliciter contigit, vt ab exercitatione artis contra communem vſum ad profitendi munus tranſierim, quod & quibus ceſſit bene omnibus fuit: ſaltem quod ad artem & curationem licet aliquibus malè quoad profitendi munus: ſicut de quodam caballo Patauij ab Illuſtriſſimo Venetorum ſenatu contigit dum ad profitendum vocatus eſſet. Similiter qui nobilibus medentur, plerunque ob verba pulchra & lenocinia quædam, ac fucos, in victus ratione præferuntur: dum ergo ſunt intenti inutilibus ad artem, neceſſe eſt, vt tantò inferiores ſint in neceſſariis ad artem. Sexta cauſa eſt quoniam vel quia tardius vocatus, vel quoniam obſcurior morbus non intelligetur tempeſtiuè à claro medico, & ab alio facilius intelligetur, qui minus obſcurus eſt: vel quoniam celerius vocatus, vel admonitus. Septima cauſa, qua medicus imperitus non veretur infamiam in magno morbo, cum ratione magis agit præſtantibus auxiliis vtens, clarior, dum torpet ægrum, mori finit. Debemus enim in valde dubiis ac ſecus conclamatis audere, *Decimo artis curandi cap.* 10. *pag.* 3. Octaua eſt etiam in eodem ægro, & in diuerſis, medicus clarus inhærebit vni rationi medendi malè, interpretatur illud Hippocratis 2. *Aphoriſ. ſect.* 2. omnia ſecundum rationem facienti & non euertenti ſecundum rationem, non eſt tranſeundum ad aliud, ſtante eo quod à principio viſum, eſt, cum non intelligatur vbi

morbus

morbus verè augeatur, aut vires collabantur. Nona est quoniam Brasauolus credit curationem fieri à medico, cum fiat à natura. Et ideo quædam prouenjunt vt etiam in plantis melius non cultis velut abies, pinaster, quam cultis, vt Theophrastus docet, vnde clarus medicus dum putat se sequi artis præcepta, errat & fallitur.

TEXTVS XIII.

Digna autem scribi mihi maximè videntur, quæ quamquam medicis vtilia existant, tamen ignorantur: quæ inquam insignes profectus & insignes offensas afferunt, Quæ autem ignorantur, hæc sunt: Cur in acutis morbis medici quidam Ptisanas non colatas perpetuò exhibeant, & rectè curasse se existiment: Alij omnino contendant, hordeum vt nullum æger voret, subsequuturam inde offensam veriti, sed cremorem linteo colatum porrigunt. Alij vero neque crassam ptisanam neque cremorem exhibeant, atque ex his quidam, quoad æger ad septimam vsque peruenerit diem: alij perpetuo donec morbris iudicatus fuerit.

COMMENTARIVS.

In hac tertia parte proœmij, cum in duabus prioribus reprehendisset generaliter Cnidios medicos, inde omnes veteres medicos, docet quid facturus sit in hoc libro, scilicet quod docturus est ea, quæ medici ante ipsum ignorarunt, cum essent scitu necessaria, vnde hæc ipsa recenset. Nam ob id inquit, quidam vtebantur tota Ptisana, quidam solo cremore: Alij demum neque vno neque alio vtuntur. Et hi quidem diuisi sunt: quidem enim vsque ad septimam diem, quidam vsque ad extremum morbi finem. Et licet Hippocrates hanc controuersiam dissoluat solum in acutis morbis, tamen ipsa est instituta de omnibus. Docet autem quod debent scribi ea, quæ tres conditiones habent, quod sint vtilia ægris, non contentiosa aut perperam commemorata, vt originum historiæ, & vt vtilitas sit insignis. Demum vt ignorentur à medicis: vulgare enim nihil dixit Galenus *secundo de spirandi difficultate cap.* 7. scripsit Hippocrates. Quæ autem essent subiungit, non ipsam exhibitionem, illa enim neque ignorabatur à medicis, neque vna erat, sed causæ, ex quibus vtiliter poterat confici vna regula, scilicet quando essent danda pro tota Ptisana, quando cremor, quando nihil.

Galenus hunc locum exponens, primum dicit hanc quæstionem esse logicam, non rationalem aut medicam: non quod causæ inquisitio non sit medico necessaria, sed non est necessaria causæ inquisitio, cur medici hi sic aut sic operentur. Verum licet ad tractationem non sit necessaria, vt erat consuetudo medicorum, est tamen vt res ipsa, idest cur aliquando sit necessaria exhibitio vnius vel alterius vel neutrius, hoc enim est medicum quasi tum & principale. Nihilominus demirari ait Hippocratem, quod medici ausi sint ea probare, quæ habent euidentem offensam, & vituperare quæ plurimum conferunt. Nam hoc sanè videtur mirabile. Ait autem Hippocratem solum proponere quæstionem, Erasistratum autem explicasse illam hoc modo in primo de febribus, cum quidam in illis longis mediis ægros conficerent, alij vt petrones contra darent vinum & carnes, neutri bene consulebant illis, sed nec tamen perimebant omnes ægros, nam si omnes peremissent omnes illos deseruissent: sed quidam eorum cum alterutra sanabantur: alij cum exquisitè tenui, alij cum omnino plena. Et non solum dicit Erasistratus qui eam diffiniuit, sed etiam Hippocrates, qui eam adinuenit, laude digni sunt. Et non solum quæstio hæc de morbis acutis, sed etiam diuturnis agitata est inter medicos.

Addit præterea vnum pulchrum, scilicèt quod medici errantes in victus ratione, nec cognoscentes errorem, confugiunt ad suspitionem, quod æger non seruauerit præcepta. O quam istud verum est ac generale nostris temporibus, & hoc præuidit Hippocrates in *libro De fracturis*, dum dixit.

De Petrona autem libet breuibus rationem victus & totius curationis, prout á Celso, in febribus proposita erat, explicare: inquit enim fuit Petro quidam, qui febricitantem hominem vbi acceperat, multis vestimentis operiebat, vt simul calorem ingentem sitímque excitaret. Deinde vbi multùm remitti cæperat febris, aquam frigidam potui dabat, ac si moueerat sudorem explicuisse se ægrum iudicabat, si non mouerat, plus etiam aquæ frigidæ ingerebat, & tum vomere cogebat. Si alter vtro modo febre liberauerat, protinus suillam assam, & vinum homini dabat. Si non liberauerat decoquebat aquam sale adiecto, eámque bibere cogebat, vt mouendo ventrem purgaret, & intra hæc omnis eius medicina erat, eáque non minus grata fuit his quos Hippocratis successores non refecerant, quàm nunc est his quos Erophilij vel Erasistrati æmuli diu. . . . . . tractos non expedierunt. Neque ideo tamen non est temeraria ista medicina, quia plures si protinus à principiis excepit,

cepit, interemit: sed cum eadem omnibus conuenire non possint ferè quos ratio non restituit, temeritas adiuuat, ideóque eiusmodi medici melius alienos ægros, quàm suos nutriunt. Inde transit ad docendum, quomodo ex doctrina collecta à singulorum cognitione transierit ad vniuersalem, quod commune est omnibus disciplinis, vt habetur à Philosopho *secundo posteriorum cap. vlt.* Dicebat inquam ex multis sensibus generatur memoria, ex multis memoriis experientia, ex multis experientiis dicit tanquam vna generatur notitia, quæ est principium scientiæ si sit immutabilium, aut artis si mutabilium: sed modus Hippocratis non est eiusmodi, & Galenus valdè decipitur: quoniam sic (quamquam hæc vera sint) longo tempore indiguisset, ideóque compendiosior est: Et est declaratus à nobis in Dialectica.

Deinde accusat frustra Erasistratum, quod amplexus sit in suo libro duo extrema in ratione victus, quæ sunt extra medicinam diuturnam mediam & victum Petronæ, quorum nullus conuenit: Hippocratem autem solum mediocrem, sed detinere ægrum sine cibo non est diæta mediocris. Ideo melius est dicere quod Hippocrates loquitur hic solum de diæta ægrorum, non de mediocri. Erasistratus autem de diæta communi sanis & ægris, cum prior sit extra propositum volenti tractare solum de morbis acutis: neque Erasistratus volens tractare solum de ratione victus febricitantium.

Notandum igitur quod Hippocrates docet nos tres rationes victus antiquorum: prima in qua vires sustinebantur prorsus cum opus esset illis, vt cum vires sunt imbecilles, vel morbus resoluit eas, vt in sycopoli & pestilenti, vel cum indigemus viribus animalibus, vt in morbo laterali: vel cum sit eductio perpetua, vt in diarrhæis & dysenteriis: vel cum morbus est leuis vt in Ephemera, vel cum morbus est diuturnus vt *prima Aphorismorum. tex.* 5. Et dicit mediocris victus *prima Aphorismorum com.* 4. qui fit per Ptisanam non colatam, nec auget nec minuit vires. Aut qui leuiter minuit vires vt qui fit per cremorem Ptisanæ, & dicitur tenuis, & eo indigemus in morbis explicatis *prima Aphorismorum*, & hic explicabuntur. Aut vt nihil demus aut solam mulsam, & vocatur tenuissimus, quo vtimur in morbis extremis *prima Aphorismorum. text.* 7.

TEXTVS XIV.

SAnè quæstiones huiusmodi proponere medici non consueuerunt, neque forsan si proponantur soluuntur.

COMMENTARIVS.

Docet se inuentorem fuisse talium quæstionum. Et quia aliquis dicere posset, quod etiam alij potuissent inuenire: vult Hippocrates quod non poterant quia pondus earum non intelligerent, sed si modo intellexissent, soluere postmodum nesciuissent, quia sunt quæstiones difficiles & multiplices & profundæ, vnde cum has quæstiones in hoc libro sit soluturus, patet hunc librum esse maximè necessarium.

TEXTVS XV.

CAlumniam verò vsque adeo grauam patitur apud vulgum ars tota, vt nullo pacto medicina esse videatur.

COMMENTARIVS.

Auget necessitatem & vtilitatem operis, docendo quod ex contemptu harum quæstionum & diuersitate opinionum superscripta, in ratione victus medicina tota iniustè cum medicis infamatur. Dicit Galenus artes quæ controuersiam patiuntur, vt postmodum declarabit, solent contemni: eò quod discordia minuit authoritatem, cum homines nesciant cui fidem debeant? ideo desperantes posse cognoscere veritatem, negligunt inquisitionem, & ex neglecta fit contemptus, & rursus discordia ostendit non subesse fundamentum solidum, & ideo esse ex coniecturalium genere. Tertio quia contendentes formantur in turpem figuram, vt despectui habeantur. Contra Mathematicæ cum sint certissimæ sunt in maximo precio non solum apud sapientes sed apud vulgus. Et hoc dicit Galenus in commento. Notandum quod quis posset obijcere quod philosophi sunt in maiore existimatione, quàm mathematici. Et mathematicorum stipendia sunt denarij; philosophorum autem aurei: Et Princeps vnusquisque habet philosophum, pauci habent mathematicum: & etiam quod habeant non vtuntur consuetudine illorum. Causa est quoniam subiectum philosophiæ est longè nobilius subiecto mathematicæ: Et scire modicum de rebus nobilibus est magis iucundum & præstans, quàm multum de ignobilibus dicebat Philosophus. Alia causa adducitur ab Auerroe quoniam scientiæ mathematicæ non faciunt ad vltimam perfectionem hominis velut Philosophia. Tertia est quia philosophia est de rebus veris vt anima, cælo, elementis. Et si quid confictum est accidit ob errorem: At mathematicæ puræ cum abstrahant à materia, sunt de rebus imaginariis non veris, ideo contem

contemnuntur. Quarta quoniam mathematicæ non efficiunt hominem prudentem & cautum, vt Philosophia maximè moralis. Ideo iurisconsulti ad imperia deueniunt. Et in manibus Philosophorum est posita vita hominum: naturalium quidem propter medicos, & moralium ob Iurisconsultos. Verè tamen & apud vulgus ob controuersias mathematici philosophis anteponuntur.

TEXTVS XVI.

QVa propter acutissimis in morbis vsque adeò dissentiunt inter se artifices, vt quæ alter porrigit optima esse existimans, ea alter mala esse putet, atque fere ob id vaticinationi quam Græci...... vocant ars ipsa similis esse videatur, augures siquidem alitem eandem si ad sinistram volauerit, bonam faustámque esse putant: si ad dexteram malam infaustámque. Talia quoque in aruspicina quam.... dicunt videntur, alia in aliis: sed vatici nantium nonnulli contraria sentiunt. Dico autem speculationem hanc esse & pulcherimam, & germanam, propter quam plurima & comodissima, quæ in arte comperiuntur.

COMMENTARIVS.

Ostendit quomodo dissentiant medici & ob id medicina negligatur apud vulgus quoniam in eisdem morbis vident Idiotæ medicos non eadem sentire; sed contraria, vt medicina hac de causa non scientia sed coniecturalis notitia habeatur, velut Augurum & Aruspicum. Siquidem... idest augures qui ex auibus diuinant, vnde nomen sumpserunt, & Aruspices qui extis... idest arte sacra cum in sacris olim immolarent, & ex hostiarum cæsarum visceribus diuinabant vsquedum scilicet Hippocratis ætate: vt etiam Xenophon in Cyri ascensu, nihilominus cum vnus optima, alter pessima ex eisdem prædicat, coniecturalem esse disciplinam constat; aut etiam falsam, quod non est ita in medicinæ parte curatiua, cum plura sint in ea, & germana idest propria arti, neque ab aliis desumpta & pulcherrima: propterea quod sunt commodissima ad finem assequendum, scilicet ad tollendam mortem summum malorum in homine, & restituendam sanitatem, quæ est summum bonum teste Hippocrate. Adeo vt etiam si sit Rex magno morbo laborans, non possit esse felix: contra pauper incolumis si non aliter opprimatur Rege ille longe beatior erit.

Galenus in commento tria docet: primum quod nomine.... soli Augures non somniorum interpretes intelliguntur: quamuis ex Homero hi tres diuinandi principales modi sint, auspicium, aruspicina, & somniorum interpretatio. Secundo subijcit quod Arabs Augur dicebat aues dextra volantes, seruare fæminas laborantes, seu altè seu humiliter volarent, sinistra viros: contra Græcus dextra viros, sinistra fæminas; & moderatas altitudines astruere salutem, immoderatas destruere. Adducebátque plures dignos testes suæ opinionis, inter quos Artemidorum & Phocam & Athenæum duo ad concordiam afferens: primum quod si moderata distantia in dextris viros seruat, immoderata seruabit fæminas, & perdet viros, plures autem immoderatè idest altius aut humilius volant: quàm moderatè ergo ex regula Græci Arabs bene diuinabat, quoniam auis à sinistra volans salutem viris, à dextra fæminis plerumque portendebat. Atque ita ex eadem regula ijdem diuersa & contraria proferebant iudicia & vera. Secunda distinctio quia Græcus dicebat eos viros, qui essent effæminati, & molles, pro fæminis habendos, & de illis censenda eadem regula: sed & alia adijciebat quæ licet ab Arabe non intelligerentur, tamen id ostendebant, artem esse Græci, exercitationem ex his regulis collectam, Arabi fauere. Tertio proponit verba illa, in quibus dissident per.... idest huiusmodi non sic scribitur sed..... quod etiam huiusmodi significat posse intelligi quadrifariam, vel de sola Ptisana, quæ est deterior interpraetatio, vel de victu in acutis, vel de victu in omnibus morbis, vel de tota curatione singulorum quam vt generalissimam omnibus præfert.

Dubitatur quod longa disputatione prosequitur Cicero *in libris de diuinatione* an sit aliqua diuinatio maximè per somnia, & volatum auium: & extra (omitto quod fortuita sint & aliena ab his de quibus est interrogatio, & fortuitò offeruntur præter somnia) Et respondeo quod est non vt ars, sed vt ars est in subiecto: velut si anima mea constituat secum quodcunque videro viride spem ostendet, atrum malum, album vanum, cæruleum mutabile, liuidum exitiale, croceum successum: vado vt experiar, anima me mouebit ad obiectum veritati congruens, non quod ars sit in regula, neque quod illa occurrant mota ab anima: sed quoniam anima ea regula instituta, quasi ex pacto, vel cum dæmone, vel natura, vel genio ad id mouetur. Ideo cum simpliciter se offert, & præter naturam est aut ex naturalibus principiis, amplecti sine crimine potest, sed si fortuita & ex constituto vt in fortibus ad Idololatricum pertinet.

TEXTVS XVII.

Nempe & ægris omnibus ad sanitatem magnum quippiam potest, sanisque ad securitatem seseque ad bonum habitum exercitantibus, atque ad quod quilibet voluerit.

COMMENTARIVS.

Quadruplicem ostendit victus rationis vtilitatem, adeò vt forsan melior sit tertia expositio Galeni, quam quarta assignata in commento præcedente, vt intelligatur de ratione victus, & non de tota curatione: quia nemo dubitaret de illa, quin melius esset bene quàm malè curari: sed sic habet plurimum grauitatis in sententia vt sit sensus. Ratio victus in ægris affert salutem, in sanis securitatem à morbo: & ad exercitationes vtilis est: intelligit præcipuè ad artem militarem, vbi coguntur se immodicè exercere & vigilare: & ad alia idest ad vitam ciuilem, contemplatiuam, voluptuosam & ociosam. Quinque enim sunt vitæ genera laboriosa militaris, nautarum, seruorum, gerulorum, agasonum, agricolarum: ciuilis contemplatiua, voluptuosa & ociosa, quibus omnibus conducit dicit Hippocrates ratio victus. Atque ita habet sensum perfectum. Dixit autem magnum quippiam vt necessitatem eius intelligeremus.

Relinquebatur dicendum de sententia Galeni in hoc textu, qui aliter eum introducit, quasi continuando cum illis verbis. Calumniam vero vsque adeo grauè. Quasi velit Hippocrates docere hoc exemplo, in arte medica, quod sicut ex controuersia in medicina malè audit medicina, & ex præceptis in curatione recta ægri sanitatem adipiscuntur, sani securitatem à morbis, & alia comoda dicta, ita etiam in aliis artibus & disciplinis ex controuersia artes parui penduntur, & malè audiunt, cum ipsis artificibus: ex concordia & doctrina vera in pretio sunt, & bene audit ars, & artifices & emolumentum magnum hominibus aduenit. Quæ expositio nec à Brasauolo nec à nobis, licet credatur multum conformis opinioni Hippocratis, quia tamen ad artem ipsam detrimentum nullum affert, & generalis est & vera, ideo admittatur tanquam Hippocratis, & reliqua in commento prosequamur. Nam hic liber cum ad artis exercitationem pertineat, in qua tum methodo tum iudicio & etiam aliqua experientia excelluerit Galenus multum commodi & vtilitatis afferemus, si etiam illius placita in commentariis exposuerimus, vt etiam longè magis in Chirurgicis, velut de medicatrina, & fracturis, & articulis. Nam reliqua quæ non ad exercitationem pertinent vt alias dixi, satis sicco pede pertransiuit, nos magna ex parte omisimus aut leuius attigimus. Dicit ergo primum quod verba hæc non solum de Ptisana, sed omni ratione victus, itemque omni curandi ratione & non solum in acutis sed etiam diuturnis intentio est Hippocratis. Itemque de omni genere custodiæ corporis, seu sanorum seu ægrorum, & ita etiam de omni exercitatione. Inde addit quod non ex Hippocratis sententia, sed ex modo probandi, extenditur ad omnes artes ac disciplinas, quia ex singulari (vt vocant) idest propria & vna deuenit ad regulam generalem. Addit demum quod causa erroris est, quia procedendo ex vno ad regulam generalem, fiunt controuersiæ in disciplinis. Et hoc est quoniam duæ particulares vt vocant propositiones possunt esse simul verè vt aliquis homo est albus, aliquis homo non est albus. Si igitur ex his concludantur vniuersales, vtpote omnis homo est albus, & omnis homo non est albus, apparebit quod repugnant. Et ideo hoc non est argumentum Hippocratis, sed antiquorum. Perinde ac si diceret aliquis, antiqui aiebant ptisanam hordeaceam conuenire febrientibus, ex hoc inferebant, quod omnibus aliis pariter de solo cremore in aliquibus cum experiti essent, aliqui de nullo eorum: sequebatur vt omnibus febrientibus conueniret tota Ptisana & cremor, & nihil horum. Et cum singuli vellent tueri sua placita veniebant in contentionem, & ars cum ipsis medicis infamabatur.

Dicit ergo quod proprium eius qui constituit artem, est vt distinguat quæ omnibus conueniunt, quæ pluribus & quæ paucis, & quibus. Vel si confundat, ars nulla erit, sed contentiosa res. Hoc autem docuit *in primo de constitutione artium cap.* 10. quæ non habetur, vt testatur in secundo eiusdem, qui habetur & superest. Quod verò subiungit non esse has disputationes similes illis, in quibus litigant quidam, an dormiamus, an vigilemus, an sciamus, an insaniamus: Hoc more consueto quorundam pertransit Brasauolus per eadem verba, mutato ordine, simulans se explicare: velut etiam facit Auerroes & Alexander ante illum non semel: sed intendit Pyrrhonicos qui contendebant contentione non artificiosa, cum in principiis ipsis dissiderent vtpote quod nihil sciremus: Nam hæc contentio est inartificiosa: At contentio Arabis & græci de auspicio erat ex arte, & digna vt de illa haberetur ratio.

Proponit autem quatuor genera malè sentientium in arte: vel quoniam ex vno experimento voluit condere regulam generalem, ideóque veniunt in contentionem: vel quia sunt Athechni, & Pirrhonici, discordantes in principiis, vel quoniam quærunt noua, sed nequaquam vtilia ex

arte

arte vt qui vocabantur Methodici: vel qui prodebant blanda vt Asclepiades vinum qui dabat ægris, & in lectis pensilibus illos collocabat æstate, ob publices, muscas, auram & motum. Dicit ergo quod solus Hippocrates rectè instituit medicinam neque consulens dolosè ad captandam admirationem, neque vt aliorum dicta aut facta damnaret, neque vt blandirentur. Præcipuas autem duas causas refert constituendi noua dogmata, sine vtilitate; refert vnam vt admirationi sint aliis: aut vt externa ab eo inuenta, & ideo aliis ignota licet non digna admiratione. Vt hic rursus labatur Brasauolus. Ita quidam callidi medici tanquam aduenæ vtuntur inusitatis auxiliis, ne qui possint illos imitari. Differunt ab his qui quærunt admirationem, nam hi circa maiora versantur, velut sectionem venæ, purgationem, frictiones, illi autem vtuntur exeticis, & in rebus leuibus momentum ponunt, vt quod gallina nigra sit aut gallus decolletur, nemo autem sanæ mentis victum Petronæ probabit, qui vinum nigrum & carnes assatas acutè febricitantibus dabat. Ex quo liquet vinum nigrum esse deterius albo, & carnes assatas elixis in huiusmodi morbis. Hippocrates autem probatur, quod peritis scripsit, & à peritis probanda & vtilia ægris, & nil callide neque ad voluptatem: demum eam seruauit mediocritatem, vt si non prodessent non obessent: quæ omnia probo medico cordi esse debent; non dicit ergo quod non noceant. Quæ ergo inquit parum differunt, experientia difficilè dignoscuntur, quæ autem valdè, facilè, quasi dicat si aberres, iuxta illos facilè deprehenderis errasse, sin autem etiam iuxta Hippocratis placita, difficile erit vt quis possit te, ratione reprehendere, quia error circa mediocritatem non poterit esse maximus, neque euidens, & hoc commodum consequitur ex doctrina Hippocratis, quod tamen non est omnino magnum apud probum virum, neque forsan illi Hippocrates studuit. Galenus tamen cum non agnosceret verum Dei cultum, & sequutus morem hominum non solum illius ætatis, sed etiam præsentis connumerauit inter principalia emolumenta viæ & doctrinæ Hippocratis. Demum concludit, quod distinguere in quibus acutis morbis conueniat ptisana, videtur velle frumenti, aut quibus hordacea, aut quibus solus potus quasi dicat, cum inter hæc parum intersit, sunt enim hæc omnia circa mediocritatem ad solam Hippocratis doctrinam pertinet, sed hoc neque verum videtur, quando quidem ptisana frumentacea ferè nutriat quantum panis, & ideo multum, vt ipse infra testatur, neque Hippocatis litera consentit, qui loco ptisanæ idest frumentaceæ legit totius ptisanæ: loco hordeaceæ ptisanæ cremorem. Et ideo hæc litera est verior. Brasauolus autem & hunc errorem vt reliquos non animaduertit, sed sicco pede literam vt iacet legit. Interpres potius Obelisco interposito ambiguitatem declarauit.

TEXTVS XVIII.

PTisana igitur frumentaceis gustamentis rectè præferri mihi videtur in acutis morbis, eósque qui eam prætulerunt laudo. Nempè viscositas eius leuis, continua, iucunda, lubrica & mediocriter humens, sitim minimè infert, & siquid ablui eget, probè abluit. Non astringit, non malè turbat, neque in ventre tumescit. Nempe inter coquendum quoad maximè potuit, intumuit.

COMMENTARIVS.

Vt in omnibus quæ dicentur deinceps vnus modus seruetur: primum cum Ptisana quiddam sit artificio confectum, quod non est, antequam ab homine factum sit, ratio simplex conficiendi edocebitur. Secundo de viribus illius (quod in textu proponitur) generaliter agemus. Tertio ostendemus illius vires ex compositionis ratione. Quartò modi varij componendi, & ob id ad varios morbos vtilitas. Quinto ratio compositionis ex his vtilitatibus ad varios vsus & detrimenta, siquis delinquat. Sexto emendabimus detrimenta illa. Vltimo ratio dandi cremorem aut totam Ptisanam & quantitatem pro vnoquoque morbo, sed hoc longa tractatione indiget, & sparsum est per magnam partem libri. Et post tractabimus etiam de aqua hordei vulgari. Faciam ergo quinque lectiones necessarias. Dico igitur primo, quod cum Ptisana constet aqua, hordeo, & coctione, propter quod tria capita facit author libri de Ptisana, quem Galeno ascribunt eo ordine quo dixi, quorum primum tractat de aqua, quæ debet esse probata iuxta tres sensus: visum vt sit clara, munda, & absque colore, & in ea coquuntur celeriter duriora, quia penetrat & dissoluitur. Addit quod citò calescit & refrigeratur, vt inquit Hippocrates in Aphorismis. Talis dicit postmodum facilè coquetur, & in ventriculo & venis, & celeriter descendet ab hypochondriis, & etiam distribuetur per vniuersum corpus. Erunt autem huiusmodi aut plauiæ recentes: vel si non, præparare potes ex fontibus ad orientem spectantibus, aut saltem ex fluminibus paruis, aut puteis. Et indiciam etium sanitatis aquarum est sinceritas coloris rubri, in carnibus iumentorum, & candor eximius adipis, & soni, & quod non adsint lapides in pulmonibus, neque iecore, neque renibus, nec ouum in ventriculo,

triculo quanquam hoc rarius: talia enim comitantur aquas fœtidas, fœdas, turbulentas, prauas,& quauis ratione corruptas, aut alienas à naturali dispositione bonarum aquarum. Et similiter viri & mulieres & pueri sint boni coloris, agiles, carnosi, sani.

Sequitur de hordeo quod habet tres partes, farinam, corticem, crassum, quem appellamus furfuraceum,& medium quem vocat paleaceum: sed vel non cognouit hordeum author ille, vel hordeum suæ regionis à nostro est alienum, vel error in transcribendo incidit, vel oscitanter historiam narrat. Sed cum de re constet, satis est quod hordeum habet corticem externum, crassum siceum valdè asperum & furfuraceum, colore, qui tamen substantia est crassior, intus est farina, in medio palearis forsan ob colorem, sed ob substantiam tenuis & minus siccus, externo frigidus fermè æqualiter. Farina ergo est frigida & humida, & totum ob id manifestè est frigidum, sed declinat ob cortices ad siccitatem non magnam, ob quos etiam detergit cum etiam ipsa farina, sed minus omnibus, vt exterior cortex plus aliis partibus medius medio modo ipsum etiam & præcipuè illius farina flatum excitat. Eligit ergo medium inter nouum & vetustum, quod tamen ad vetustatem, declinat, longè deterius est: id verò minimè rugosum esse debet. Et sit ponderosum, & quod inter coquendùm magnam in molem attollatur. Tale enim humidum habet lentum, mistum benè,ac tenue plurimumque, & ideo dum bene feruet attollitur. Brasauolus addit quod sit candidum.

Circa modum coctionis vult, vt primum maceretur in aqua, detrahatur gluma, seu cortex exterior, cui arista iungitur, & exinde etiam exquisitius, donec medius auferatur ac decidat. Vult ergo detrahi, quod facies calefaciendo prius hordeum, inde aqua aspergendo, deinde linteo aspero fricando. Ideo intelligendum est, tres esse cortices, vt intimus qui farinam continet maneat, inde eadem aqua decoctum prius aut alia, sed melius eadem coquere, & primum vehementi igne inde mitiori, donec nullas ampullas mittat. Hoc docet in textu Hippocrates. Antea quidem Ptisana cruda dicebatur: loquitur autem de libra vna hordei vt Brasauolus longo experimento didicit. Deinde decem proponit conditiones Ptisanæ in morbis acutis, quæ in nullo alio edulio inueniri possunt: prima quod lentor eius leuis sit, nam lenta proculdubio est Ptisana, præcipuè hordeacea, de qua nunc est sermo, nam de illa loqui illum significant antecedentia, sed lentor videtur esse vitium non laus: respondet Brasauolus quod ipsa est minus lenta inter omnes alias, vt pote triticeam ex oriza, chondro, & lentibus, & crudam ordeaceam, dicit enim Ptisana......... idest à pinsendo & excorticando, propterea dicit, cum possit fieri ex omni non solum segite, sed etiam legumine, hordeacea cocta est minus lenta omnibus. Verum istud non est laudare sed accusare Ptisanam. Dico ergo quod lentor modicus facit ad meliorem coctionem, quia magis adhæret, & ad alimentum firmius. Dicebat enim Galenus friabilia quantò excellant facilitate coctionis, tantò celerius dissipantur, & infirmius præbent alimentum. Iuuant & lenta in vomitibus, sed de hoc non est propositum, leuis ergo lentor facit ad meliorem coctionem, dum adhæret parietibus ventriculi & firmius alimentum. Forsan causa est, quod in acutis conueniunt quæ aluum deijciunt, talia autem sunt lenta *Tertio de alimentorum facultatibus. cap.* 4. Et propter hoc etiam subijcit quod est lubrica, sed melius est distinguere primam hanc conditionem à quarta.

Continua nam qualitas partium facit, vt melius coquatur, non vt alica quæ fit ex Zea iucunda dicit Hippocrates. Parum deterior cibus aut potus suauior quidem melioribus sed minus suauibus est præferendus. Et in *libro de affectionibus.* Quodcunque cibos aut obsonia aut potus ægroti concupiscunt, exhibeto, si non corpori damnum inde accessurum est. Est autem iucunda trifariam vt primò quia commoda: sorbitiones enim maximè conueniunt ægris in libro de medicina veteri. Et ideo hac ratione placent. Secundo quia contraria placent in intemperie præter naturam in naturali similia, ideo in acutis conuenit Ptisana quoniam est frigida & humida. Tertio ob præparationem de qua inferius.

Lubrica dicimus quod ob vehementem calorem aut siccitatem aluus astringitur, & ideo lubrica confert in acutis, deducendo materiam & feces inferius: Dicebat Paulus *lib. secundo cap.* 18. putrida per aluum & sudores expurgare conuenit, sed intelligit de fecibus & ichoribus, non de materia faciente morbum, ideo subiungit; cæterum materiæ deligi debent quæ neque calefaciendo, neque siccando valenter prædictas vacuationes moliri possunt, velut Ptisanæ cremor. Cum ergo lubrica sit, aluum non solum lenit, sed etiam celeriter à præcordiis descendit, quod maximè optat Hippocrates vt visum est supra. Quinque enim cum sint cibi loci vnus vt in ventriculo maneat, alter vt descendat in superiora intestina, vtrumque refugiunt Hippoc:& Galenus, nec multum interesse putant: Tertius cum descenderit ad inferiora intestina; quartus cum deijcitur: hos ambos probant nec inter illos multum interesse putant, modo feces non siccentur: quintus optimus, vt distribuatur. *Et mediocriter humens:* Hippocrates prima Aphorismorum victum humidum febricitantibus omnibus confert, maximè vero pueris & his qui sic consueuerunt refici: Cur autem adiecerit *mediocriter humens*, nam

nam superfluè humida ventriculum labefactant. Hinc habetur dissolutio quæstionis, quia Aristoteles *prima Problematum* dubitat, an Ptisana hordeacea sit commodior sanitati, an triticea, cum pictores farinæ tritici sint coloratiores. Respondet valdè ad hoc propositum, quod sanis Ptisana triticea est melior, & maioris alimenti, atque solidioris ac præstantioris: Hordeacea autem ægris est melior, quia paucioris alimenti, ideo minus eos fatigat ac replet, & frigidioris ac humidioris, cum febris sit calida & sicca.

Et sitim tollit. Poterat contineri in hoc quod humida sit: sed non omnia humida sitim extingunt, si salsa sint aut calida: at Ptisana neutro horum vitiorum prædita est. Ideo plurimum obsunt qui salis plurimum addunt in Ptisana: sitis autem tollit appetitum, exsiccat os, & linguam arefacit, & vigilias auget: Vnde & febris & imbecillitas magis torquent ægrum, & sitis est quasi symptoma proprium in acutis, proptérea dicit Princeps, si superflua fuerit, & dicit quod si fiat à siccitate sedat eam somnus, si à calliditate vigiliæ: si ergo fiat ab vtraque causa, à neutro soluitur, sed à Ptisana. Et quia dicit *tollit* non de siti generaliter intelligit, sed ea quæ per aliquot horas assumptionem cibi subsequitur. Et hoc plerumque non semper; & propè abluit intestina scilicet à materiebus facientibus morbum, vt bile & materia putrida: Vnde redduntur tuti ægri à disenteria, in qua incidunt laborantes febre & morbis acutis, ex qua moriuntur, vt Princepes *prima quarti Tract. 4. cap. 6. in fine* & hoc nimis frequenter accidit, licet Princeps ibi intelligat de variolis solum, cum dixit; *Et quandoque moriuntur:* per casum virtutis cum abrasione intestinorum, & fluxu ventris, sed hoc generaliter iam declarauit antea. Et scias quod periculum maius est (quod etiam experimento deprehendimus, in habentibus abstrictam aluum, quam lubricam. Nam in febribus fluxus ventris subsequi solet, sed præcipuè disenteria & fluxus liquefactiuus in pestilentibus. Generaliter autem subsequi solet ob hoc vel abscessum, qui debilitauit iecur, vel ob astrictam aluum, cum bilis retenta putrescit & acuitur. Et licet Princeps vtatur in cura fluxus ad febrem, consequendis astringentibus, aliud est cum iam cepit fluxus & impetus, & timemus de imbecillitate virium, aliud ante, nam palam est quod quæ abluunt sunt necessaria. *Non astringit:* Philosophus *Prima Problematum* ostendit quod rarum opportet efficere corpus, quod ad bonam valetudinem præparatur, sed hoc non propriè facit ad hunc sensum, cum loquatur potius de cutis raritate, & laxitate pororum, & in ratione victus ad custodiam quàm ad curam: vnde notandum est duplicem esse apud Galenum obstructionem, quæ est causa febris, scilicet pororum de qua *in Octauo & vndecimo Methodi cap. 2.* agit, post initium, ad quam Ptisana parum aut nihil confert, quia non sic administratur, aliam meatuum, de qua inferius, & de hac est sermo. Dicebat igitur Galenus *Octauo de compositione medicamentorum cap. 4.* secundum locos obstructio, maximè fit in venis, quæ sunt inter sima & gibba iecoris, quoniam ibi sunt venæ valdè strictæ, & eam putredo consequitur, breui quidem si fiat ex humoribus calidis, post tempus aliquod si ex frigidis. Cumque obstructio dicit fiat à crassis leuisque humoribus, *vndecimo Methodi cap. 10.* vbi docet indicationes inuenire, conuersáque via modum curandi (dico etiam multis) pro quibus vide *Quinto de tuenda sanitate c. 6.* manifestum est alimentum Ptisanæ neque esse crassum, neque multum, neque etiam lentum, ob quæ refugit chondrum etiam, quamuis aliqui perperam concedant in acutis.

Non malè turbat idest: neque flatum, neque rugitum, neque nauseam neque dolorem, neque anxietatem gignit: hoc est malè turbare. Vt etiam cum murmur ventris commouet aut grauedinem, aut ventriculum, lædit vriginem, aut malos ructus aut singultum excitans, quæ omnia molesta sunt ægro, & singultus etiam pro lethali signo interpretari solet. Animaduertere ob hoc oportet, quod si singultus eueniat cum languore virium, & circa finem morbi, lethalis est: sed ab initio validis viribus fit, ab humido & lento humore, atque crudo, & tales plerumque sanantur. Raró enim homo patitur à causis contrariis simul, vnde contigit viris claris nomine erubescere. Alij impudentius etiam, dum tueri se volunt, manes bene meritos accusant. Aliud est quod licet flatus ex se malus non sit, contingit tamen vt malè vexet ægrum, primo dolores excitando, secundo vigilias ob motum: Tertio quia deducit materias ad locum, vt fiant tumores, qui facilè contingunt in febribus; demum quia si sub imo ventriculi fit, aut in cauitate, impedit coctiones. Flatus tamen raro interficit vapor, sæpè ideo diligentur animaduerte.

Neque in ventre tumescit. Hoc est animaduersum à Plinio secundo dicente, quod Ptisana si non fuerit optimè cocta, inflat Hypochondria. Idem *in consilio pro puero epileptico*, docet abstinendum, vbi apprimè cocta non fuerit. Alexander quoque Trallianus *libro sexto c. 5.* dicit, quod nisi bene cocta fuerit, non minus inflat quàm legumina. Vnde animaduertendum est, quod Hippocrates intendit hanc rationem, quæ non intumescit amplius in alieno, non intumescit in ventriculo: scilicet quia non habet causam flatus in se. Nam cum calor ignis sit potentior & siccior, ideo flatus magis excitat quàm febrilis, & hic quam purè naturalis: quare flatus non à calore humido sed sicco excitatur, & ob id multi non patientes flatum, perperam vtentes dissoluentibus flatum, illos sibi ascifcunt: Ideo non omnia omnibus conueniunt. Fit autem flatus attenuato humido, & rarefacto eo quod incalescit, velut aqua in lebete: sed quod

quod coquitur condensatur,ergo quod coquitur non generat flatum. Sed quia in eo quod coquitur resoluitur semper aliquid, illud neque medicus neque Philosophus appellat flatum : sic enim perpetuò essemus in illius generatione, sed cum cogitur, vt postmodum necesse sit erumpere. Si ergo paulatim generetur dissoluitur, & non dicetur flatus : oportet ergo plurimum ex eo gigni. At ex calore humido non potest multum gigni, sed potius sicco,quoniam actio illius est vehementior : & tum magis, si materia sit mixta ex tenui,quæ facilè transeat in flatum,& lenta aqua retineatur.Ideo has tres causas videmus, dum ius pingat, feruet à multo igne in aheno, statim enim increscens effunditur.Cum ergodicit Hippocrates quod non intnmescit ptisana,non est sic intelligendus, vt non prorsus intumescat, nam id fieri non potest, sed quod parum & per longa interualla,& quod tota moles subsidet,quia iam nil ex flatu retinetur, quod & si callida & sicca valdè dissoluatur, flatum contingit, cum intemperies frigida & humida impedit calorem naturalem sine materia : aut quia adeo attenuant, vt prodeant, ideo trifariam nocent vel augendo intemperiem, præter naturam calidam & siccam, vel plus generando de flatu quam dissoluendo ; vel flatum attenuando, vt adeò dilatetur, non hunc exitum vt disrumpat. Propterea bonum est adijcere dissecantia,& prius aperire exitum, quo in casu tutissimum est, cum iam prodire cæperit, & ita etiam euacuare materiam, & procurare somnum, & fomenta expinguibus,& coctionem:hæc enim vera cura.

Quoniam igitur Ptisanavt dictum est,est multiplex, cruda & ex aliis granis,tum vero multa alia sunt ei similia, scilicet puls polenta,maza,cyceon, Alica, Chondrum, pulmentum, ideo de omnibus his dicere opportet breuiter. Quid enim Ptisana in genere sit dictum est.Puls autem & polenta & omnia talia cum fiant ex farina, non ex grano, in hoc conueniunt, quod sicut edulia facta ex carne marcida, aut salsa,aut siccata, aut putrida, sunt insuauia & insalubria, ex recenter tractata victima, suauia atque salubria ; ita cibaria omnia ex farina sunt insuauiora & insalubria. Et licèt non adeò malè oleant nec sint corrupta, vt quæ ex carne constant ; portionem tamen illis respondent in sapore, & odore & natura, licet in natura magis sint corrupta, quàm in sapore, & in sapore rursus magis quàm in odore ad carnes salites comparatione, quia carnes cum sint humidæ, nisi siccatæ sint, aut sal addatur,valde fætent. Omnia à tergo eiusmodi;& etiam Ptisana facta ex hordeo contrito, aut iam diu excorticato, sunt praua. Quæ ergo habent rationem Ptisanæ, vt etiam ex tritico & oriza, & pannico & milio sunt bona, quia fiunt ex granis viuis, & breui antequam putrescant, vllo modo conuertuntur in Ptisanam. Hæc igitur est ratio talium eduliorum.Et si quis obijciat quod panis deberet esse malus, dico quod velut & maza & polenta, quantò ex farina diuturniore tempore molita, tantò est deterior. Nihilominus non est adeo malus, vt reliqua edulia humida, quia est pinsitus & diu subactus,& post in furno siccatus. Vnde panis pistorum qùòd est ex recentiore farina,est melior quàm domesticus.

Polentæ igitur & cæterorum docebimus naturam, ob similitudinem quam habent cum ptisana. Er ideo cum ptisana cuius confectio vt visum est sit operosa, aut quia æger abhorret eam,non vtemur:oportet videre quid illi proximius natura & facultate sit. Vsus etiam ptisanæ malus est ad vitæ longitudinem, vnde Brasauolus in hoc errauit pro semetipso, & non potuit implere primum sensum. Dicebat enim Hippocrates *6. epid. par. 5. text. 21.* cibaria imbecillia breuem efficiunt vitam:Ptisana autem cum imbecillis sit, tum quia non multum nutrit, tum quia frigida, inquit enim Hippocrates in eodem libro, imbecilli victus frigidi, validi vero calidi.

Polenta ergo seu .... dicit Galenus, fit ex hordeo recenti mediocriter frixo, Plinius *lib. XVIII.* inquit, pluribus fit hæc modis : Græci perfusum aqua hordeum siccant nocte vna, ac postero die frigunt, deinde molis frangunt, Inde vbi alios modos conficiendi adiecit, subijcit. Quocunque autem ordine præparato vianis hordei libris, ternas seminis lini,& coriandri selibras salisque acetabulo, torrentes ante omnia miscent in mola. Vnde liquet quod Galenus dixit : cum autem omnis polenta quæ rectè sit facta boni sit odoris, ea est suaueolentissima, quæ ex optimo ac recenti hordeo quod aristam non admodum habet siccam, est confecta,parum nutrit teste eodem. Cum verò polenta liquore aspergitur atque subigitur maza appellat, Galeno ibidem teste.Paulo post imo statim eam valdè damnat,vt quæ valdè parum nutriat, & multò minus panibus hordeaceis & ægrius conficiatur, & flatuosa sit : negat tamen lentum humorem illam gignere sed subactam per aluum mouere, ac magis multò etiam, si mel adijciatur. Fuit autem etiam Romanis nota non solum, sed in vsu. Puls autem vt Plinius inquit *lib. 18. c. 8.* videtur tam ignota græcis fuisse, quàm polenta Italis.Vnde Atheneus inquit *lib. 14. c. 32. pag. 4.* maza à pinsendo dicta est, cum ab initio ex sola farina constaret:cum autem aliis multis nobilioribus cibis additis,ad delitias & voluptatem varietate & suauitate nobilitata, mattya à madendo appellata est.Pultem nutrire plurimum testatur idem.Non est igitur vt naturam aut compositionem à græcis quæramus in pulte. Fiebat ergo ex farina quauis maximè triticea, & nobilior ex simila, vt etiam Paulus obiter testatur *lib. 7.* Constabat ex farina, aqua, & melle, aut caseo, & ouis, & ideo erat edulium potens & nutriens, quod tamen graue erat & obstruebat.Quod inspergebant capiti hostiæ mactandæ.

mactandæ. Cyceon autem meminit Hippocrates *in secunda de diæta*, vbi etiam mazæ, & docet mazam fuisse siccam per se, sed subigi solere aqua vel vino dulci, & tunc naturam mutat, cum ex se siccer, tarde secedat, multum nutriat, non tamen flatum gignit neque eructatur: sed Cyceonis compositionem narrat Homerus vt eam in tempora Troiana reijciat.

At Cyceona valent, infundit Prandia vini
Munera, caseolosque addens è lacte caprino
Ærato secuit cultro: tum grana minuti
Pollinis aspergens commiscuit atque bibendum,
Apposuit Cyceona auidè potantibus ipsis,
Protinus extincta est sitis arida.

Constat & notam fuisse Orpheo, vt Adrianus Iunius commemorat.

seu vt Arnobius

Inde manu poclum sumit, risúque sequente
Perducit totum Cyceonis læta liquorem.

Meminit & Atheneus carminum Homericorum, sed interpres nescio qua ratione pro Cyceone Cinnum vertit, fretus falsa Ciceronis authoritate. Est igitur potus simul & edulium multum alens, ac valde suaue, ex vino Prannio, caseo caprino, & farina: Cui quasi simile est quod fit Mediolani ex ouis, prane, iure & vino dulci, vocantque Zabaionum, quod alludit ad nomen Cyceonis corruptum. Eius meminit Galenus *Quinto in sextum de morbis vulgaribus* vbi & Hippocrates in ipso textu.

Chondrus nostris temporibus non inueniri existimo, cum ex Zea olim fieret, dicocco idest duo grana habente, vt Author est Oribasius *in Duodecimo collectaneorum iuxta finem.* Vnde vno principio incognito, tot accidunt errores, vt nunquam se postea possint explicare. Id autem est cum à Galeno accipiamus vires alimentorum, non disputandum quid illæ voces apud alios nisi deficiat authoritas; tum verò ad proximos & eius linguæ scriptores, & qui diligenter cuncta prosequuti sint, veniendum. Fieri enim potest vt gratia exempli Chondrus Galeni non sit, Hippocratis Chondrus: & Plinij, Chondrus Galeni: & sic deinceps; quod si in vnum consenserint dubio procul & nobis ipsis & aliis satisfactum erit, studiosis magis auræ popularis, quàm veritatis ipsius: si non idem tamen momentum habebit, sola Galeni Authoritas quod omnium aliorum adiuncta. Sufficit ergo docuisse Chondrum fieri ex dicoco idest Zea duo grana habente vnius loca nota Dioscoridi, non nota Plinio, cum in Græcia nasceretur, ideo etiam Hippocratis tempore notum Chondrum fuit. Zea est quam speltam vocamus, proximior naturæ frumenti, & similior hordeo, vnde etiam granum quasi per excellentiam appellabatur: & vtile etiam in Etruria dicocum habetur. Alica tamen in vsu est, quia Zea vnius grani copiosa nascitur in Italia, cum sit antiqua, & Plinio nota, Chondrum non, quoniam dicocum non: ob id Chondri nomine & alica & Chondrum vt genus significatur, quandoque Chondrum solum vt ab alica distinguitur. Nutrit Chondrũ vtrumque melius hordeo, & plus, & ventriculo salubrius, si vt Ptisana præparetur, magis tamen astringit ventrem, & imbecillius est tritico: neque igitur chondrum far est, sed far quo vtimur, & ex Zea fit, & ex hordeo, & ex frumenti quodam genere. Ob præparationem igitur malum est far, Alica autem vt Galenus testatur, diutius in ventriculo manet, & bilem ipsam comprimit, nec ab illa corrumpitur, vt *Duodecimo Methodi* dum de febre agit, quæ symcopem excitat, ex tenuitate humorum & exhalatione. Nam inquit: non ptisana cremorem dabis, sed alicam cum astringentibus, seu austeris, qui non facilè corrumpuntur.

Dico verò, quod Ptisana ipsa multiplex est triticea, cuius meminit Aristoteles loco adducto, & Dioscorides in *secundo libro*, Fit & ex oriza, Horatius *satyrarum seu sermonum secundo satyra tertia.*

——— *Sume hoc Ptisanarium orizæ.*

Plinius quoque id affirmat, sed & ex chondro: Galenus *Primo de alimentorum facultatibus lib.* 18. *cap.* 7. sed inter potus lapsus est, alicam pro chondro vertens, vbi etiam phacoptisanæ meminit, idest factæ ex lente, sed & crudæ antea vbi de Ptisana loquitur: sed licet mirari de Brasauolo, qui putat Galenum & antiquos vsos fuisse Ptisana cruda in cibis, & mille circa hoc commenta fingit, cum dubium non sit, nil aliud intelligere Galenum per Ptisanam crudam, quàm materiam coctæ Ptisanæ, ex qua scilicet cocta fit. Et ideo de illius natura ac viribus dicere quicquam superfluum arbitror. Ptisana autem lentibus mista multum à Galeno laudatur, cum autem Ptisana inquit contrariam in eo scilicet in siccitate & crassitie lenti habeat facultatem, ex amborum mistione præstantissimum edulium componitur: vtrumque haud æquali portione miscentes, sed Ptisanæ minus, vt pote quæ in succum vertatur, & in molem magnam attollatur; lens autem in coquendo exiguum quemdam tumorem ascifcat. Sed de facultatibus diuersis Ptisanæ, melius est vt in sequenti lectione agemus: vbi de eisdem præparatione sermo erit.

Relinquetur dicendum de modo constitutionis ptisanæ proprio, itemque de varietate eorum, & iuxta antiquos, & iuxta præsentem consuetudinem, tum verò de singulis modis vt morbificis affectibus, tum naturalibus conueniunt: Demum de his quæ loco Ptisanæ exhiberi possunt, è quibus tria sunt Galeno olim nota; alica, panis lotus post chondrum, cuius loco habemus ferculum ex pane & peponum seminibus, nobis nũc in vsu, antiquis autem ignotum. Circa quæ reuocare in mentem oportet tria principia antea commemorata. Primum quod edulium vnumquodque eò præstantius est, quò res ex qua fit est recentior, &

morti

morti proximior, excepto eo modico interuallo, quod exigitur ad hoc, vt quod lentum est paululum exsiccetur, & ficabile euadat: vnde & Ptisana, & alica, & panis lotus, & oriza, & ferculum è seminibus peponum debent fieri ex his, quæ dudum, & non longe tempore deglubata sunt. In pane autem obseruandum, vt loco eius sit recens. Panis enim sic coctus à coctione initium sumit, velut à mola reliqua. Illa enim tum primum intereunt, panis formam aliam subit, & ab eo tempore inueterascit: secundum fuit quod vnumquodque æstimari debet & reponi sub eo nomine, sub quo repositum est ab authore, describente illius vires: aut proximo eius tempori; & qui eadem lingua vteretur. Ideo omnia erunt interpretanda ex sentētia Hippocratis aut Galeni: & propinquiorum Hippocrati quidem Theophrastus, post Dioscorides Galeno Oribasius. Tertium vt sciamus non omnia omnibus conducere: sed vt Ptisana acutis vtilissima est, sanis corporibus mala (loquor de hordeacea) ita diuturnis morbis medio modo se habet. Et pro natura eorum velut hecticis vt febrem patiuntur idonea, vt nutrimento solidiore egent, parum congrua, in hectica senectutis prorsus mala.

Dico igitur Ptisanam Hippocratis nil aliud recepisse quam hordeum & aquam, quoniam quæ de illa protulit & soli conueniunt: Neque si aliud esset ei necessarium, id silentio præterijssent. In *libro etiam de affectionibus* licet non sit suus inquit, sorbitiones in morbis dato Ptisanam, aut milium, aut alicam, aut farinam: & quæcunque ex his dederis, ad secessum tenuia dato, & percocta, & dulciora potius quàm calidiora aut salsa. Quæ vero ad robur crassiora, piguiora, moderatè cocta, vt salsis aut acribus aut calidis locus nullus relinquatur. Et infra, dum Ptisanæ conditiones refert, solius hordei & coctionis meminit, non aliæ alicuius rei. Hæc igitur sola est, quæ conuenit in morbis acutis, qui cum febre vehementissima sunt. Cremore autem si quando contingat vti, etiam Galenus ostendit *Octauo methodi*. Ptisana autem Galeni recipit, postquam intumuerit, acetum, cum verò cocta fuerit, salem tenuem: addit autem & oleum ab initio, nec id vnquam reijcit, existimans ad coctionem prodesse. Admittit nonnunquam anethum & porrum. Idem quoque repetit infra dicens, sed solo porro anethóque sit contenta. In *Quinto* autem *de tuenda sanitate* præparat Ptisanam pro senibus, cum pipere. Dicebat in libro *de Attenuante victus ratione* piper Ptisanæ adijci debet, quia deterget validius: melli autem iungi non debet, nisi in pectoris affectibus, quoniam nocet iecori & lieni. Collaudat autem vt Ptisanæ hordeaceæ in regimine sanorum, pedes suilli coquantur, vt tam Ptisana quam pedes meliores reddantur, *Primo & Tertio de Alimentis*. Cum autem in *Tertio decimo Methodi* agens de iecinoris inflammatione dicat, quod Ptisana detergit absque morsu, de Ptisana pura intelligit. *In Decimo quoque Methodi* dicit Ptisanæ cremorem constare illis quinque, oleo, sale, aceto, anetho & porro, & agit de hecticorum cibo. Galenus quoque infra pisces petrosos condit eodem iure, quamuis laterali morbo laboranti exhibeat, quam ob causam solum amittit in eius confectione (album enim ius vocat) acetum. Oribasius *in Quarto synopseos* ea habet quæ.....

Cætera desiderantur.

quia non superest materia ... loquendi ——

COMMEN

COMMENTARIA IN LIBROS EPIDEMIORVM Hippocratis.

PROOEMIVM.

Annus vertens fermè exactus est, ex quo in hanc felicissimam academiam, ex patria non tam voluntate, quàm fati acerbitate compulsus, veneram, Antistes Illustrissime, Senatores splendidissimi, Doctores celeberrimi, Discipuli dilectissimi, vósque omnes reliqui qui honoris mei causa huc conuenistis viri ornatissimi. Quo verò tuo optime Gubernator, vósque sapientissimi senatores, amplissimo beneficio ornatus sim, non est vt referam, cum me mihi ipsi restitueritis loco dignitate, honorario, ciuitate, immunitate, tantisque vestrum omnium tum vniuersim, tum etiam priuatim officiis honoribus, gratia, vt beatum illum diem prædicare semper possim, quo lembus ille meus me miserum & egentem vestræ appulit vrbi. Ita enim bonis omnibus me repleuistis, vt cogar velut Romani in gloriosissimis victoriis, eum inter sacros & religiosos connumerare. Quamobrem ex ea ipsa die, qua me dignum tanto honore existimastis, non aliud cogitare, non reuoluere cœpi, quàm vt cum pensare vestra beneficia non possem, saltem gratus viderer. Et primum quidem Deum optimum maximúmque exorando, vt propitius esse vellet huic sanctissimæ vrbi, quæ semper religionis cultrix, singularis omnium studiorum mater benigna, omnísque splendoris in ornamentis humanitutis in miseros & egentes rarum fuit exemplum. Deinde conuersus ad munus mihi impositum, optimum auctorem Hippocratem scilicet, optimúmque illius opus Aphorismos, quam possem lucidissimè atque copiosissimè, quæ fermè duo præcipua sunt in professoribus, explicarem. Nec hoc ipso contentus, præter ordinem etiam libros de venenis scripsi, legi, docui, quoad melius in tanta negotiorum multitudine licuit. Demum & illud curaui vt vestro omnium nomine Patres amplissimi, nostræque vrbis non præterito beneficio prodirent hæc omnia, atque multò maiora in publicum, vt per quos salus orbi vniuerso procurata esset, eis etiam debitus honos haberetur. Tum verò & in medendo hac de causa vt priuata beneficia priuatis etiam officiis compensarem, tantam adhibui curam, diligentiam, industriamque, vt toto hoc anno vix vnus aut alter in manibus meis obierit, cuius rei quam vos alios requiram testes? nam cum eandem mihi fortunam in arte fuisse prædixissem, ridebant æmuli quod testimonium è patria quærere oporteret; nunc hæc acta sunt in oculis vestris. Quod, & si discipuli ipsi omnes dignati essent id spectare, nec plures fecissent lenocinia blanditiasque à quibus semper abhorrui, quàm veritatem ipsam, & ego pluribus externis testimoniis (nam conciuium non indigeo, magna enim copia est) abundarem, & illi aliquanto doctiores euasissent. Nunc verò pacatis vestra vt dixi singulari humanitate atque benignitate, rebus meis, nihil reliquum fuit quod ad vires meas attineret, quàm vt eiusdem absque controuersia medicinæ principis Hippocratis libros difficillimos & ordine scribendi primos hoc anno explicarem, vt simul initia artis & disciplinæ ac contemplationis paterent, & vos in arduis exercerem. Quapropter libros Epidemiorum, quos ille vir sapientissimus iuuenis conscripserat, peragrando senex & quietus, licet & ipse extra patriam, imo magis quàm ego, siquidem profugus & exul in Larissa Thessaliæ emendauerat, explicandos in manibus sumpsi. Iam verò quis fructus sit huius operis, quanta vtilitas, qualis splendor, vix fieri potest vt referam. Ex innumeris tamen laudibus eius pauculas, ne omnino mutus viderer, referre pretium operæ esse duxi. Et primum quidem, quod ad autoris ipsius dignitatem atque nobilitatem attinet, quid

est quod dicam nisi solis splendorem, aut syderum claritatem superare, nedum æquare posse sperem. Quod si omnino aliquid dicendum est, superiore anno me memini de hoc luculenter verba fecisse. Id demum cogitet qui hoc conetur aut audeat, cùm Hippocratem dixerit, se extremum naturæ conatum dixisse, à quo quisque eruditus multò plus vincitur, quàm plebeius homo & ineruditus à quouis eruditissimo.

Quæritis forsan vtilitatem huius libri, quæ sanè tanta est, vt recensenti supra fidem forsan videri possit. Nam cum vniuersum opus prognosticum sit totum, ad futurorum expectationem ac diuinationem spectat, quæ pars etiam diuina est. Etenim cum præterita sint memoria pollentium, præsentia prudentium, atque solertium, futura sunt diuinorum: atque ille probè diuinus etiam videtur; qui futura præuidet: Endoxum aurea lingua finxerunt Athenienses, quod verax futuri nuntius esset. Quid quod de Anaximandro Milesio & Phorecide Pythagoræ magistro interrogat Plinius, si vera sunt quantum à Diis dum viuerent distiterint. Res diuina est prorsus diuinatio, quæ à diuinitate originem nominis sumpsit. Eo nomine oracula omnia illustrata tum Sibillæ tum verò Astrologi, Medici, Physiognomi, Metoposcopi, Aruspices, Augures, Chiromantici, Brixomantes, Nautæ, agricolæ, bellique duces: tum singuli quique è prophetarum genere ac vatum: atque alij multi in clarissimos viros euasere, & pro diis habiti sunt. Quid singulos commemorem Philosophos, aut artifices, aut ciues, qui diuinationis opinione inclyti euaserunt, cum vnusquisque mortalium tantum præcellere alijs, tantum vtilis videntur in arte, quantum in prædicendo valet. Sed ne singula commemorem, illud non præteribo, medicum eundem esse optimum in medendo atque in prædicendo. Quomodo enim primum quos curare debeat sciet, si qui curari possint nesciatur. Deinde in his quos curare oportebit, vndenam primo cognoscet symptomata, quæ ad se curam vocent aut non: namque cum plura sint symptomarum genera, pathognomica, & assidentia, & tempora morbi consequentia, tum critica, nullam habent indicationem: Quæ verò vim illius, aut casum, aut prauitatem, aut errores consequuntur, curatione indigent. Rursus quonam pacto dicebat Galenus, libro de totius Morbi temporibus *ignoto statu morbi rationem victus ordinare licebit? Itaque perspicuum est nullam adeò partem esse tam nobilem, aut tam necessariam medico, quàm prædicendi: quo & gloriam illius augeat, & ægrorum salutem pariat. Sed heu tempora & medicorum mores! & hominum stultitiam in sua mala pronam! semper enim vitia & maledicta improborum in pernitiem mortalium exarsere. Olim vnus relictus est diuini cultus defensor Moses, & tempore Heliæ solus ille contra tot falsos Prophetas, contra populum seductum, denique contra regem ipsum pro Deo, pro veritate stetit. Philosophorum ætate semper vnus aut alter, contra falsos Deos veritatis propugnator solus inuentus est. Tempore Hippocratis solus ipse medicinam legitimè exercebat, vnde tot querelæ illius aduersus personatos sui temporis medicos: Galeni ætate & ipse solus fuit, adeo vt aliquando desperauerit homines ad sanam doctrinam reduci posse. Conquerebatur inquam ille 2. methodi cap. 5. in fine & 3. lib. cap. 2. Demum etiam diffisus, actum esse de medicina suo tempore ait, nisi Deus aliquis opituletur. Quid hoc malum cum etiam Hipocrates testetur, fulmine ictum Æsculapium, quod nimium faueret hominum generi, quod totum improbissimum est & Dijs aduersissimum. Quamobrem tot Thessali qui medicinam ad duo vel ad tria capita conantur redigere: tot Themisones, qui carnificinam pro medicina exercent. Inde tot calumniæ & iurgia contra bonos, nobis autem id sufficiat, Hippocratem cum Galeno exposuisse, quandoquidem fautoribus horum hoc sufficiat, vt nihil sit eorum amicitia miserius, qua ipsi suique perdantur. At in hoc ipso opere exponendo tria nobis erunt præcipua, vt Hippocratis aureas explicemus sententias, tum verò vt non in Aphorismis Galeni clarissimi viri expositiones declaremus: Tertia est, vt ostendamus in secundi libri interpretatione, ita nos egisse, vt Galeni commentariorum amissorum immensam iacturam non sentiatis. Eia igitur discipuli dilectissimi, alacri animo rem hanc capessatis, vt tandem intelligant homines, quo duce profeceritis, nec inanibus verbis quorundam seducamini, sed cum sectemini qui verbo atque opere potens est, pluresque est aspernatus oblatos honores, quam tot alij non minus inaniter quam anxiè quærentes sperare potuerint, mecum consequamini: scilicet vt ob satietatem honorum & laborum solum cessetis.*

PRÆFA

PRÆFATIO
super præmittendis.

SEquuntur reliqua septem, quæ præfari docet expositorem, & primum circa nomen dicitur ἐπιδήμιος popularis aut populariter sparsus: δήμιος enim per se significat: cum ἐπὶ propositione cum duplicem habeat significationem, hoc in proposito, vel exuperantiam vt valdè popularis ac valde sparsus, seu per totum populum, aut contrariam qualitatem, in vtroque sensu accipi potest. Aduersatur enim populo: atque sic popularis dicitur. Quemadmodum bellum dicitur cum turpe sit, & Parcæ quæ nulli parcunt, & leonem formicarium vocant, qui formicas deuorat, animal exiguum & in puluere latitans. Vnde in primo sensu malè appellarent ἐπιδημιῶν librum, libros ne hoc opus, cum nil ad tractationem contineatur in titulo nisi addatur περὶ νούσων. At cum constet sic inscriptum esse vbique περὶ ἐπιδήμιον dubium non est, quin ἐπὶ pro aduerso intelligatur. Rursus quid intelligendum sit hoc nomine vagantium morborum seu popularium, sæpius dubitatum est: nam Tertianæ quæ in æstate abundant morbi sunt populares: neque enim sunt sporades σποράδες enim sparsæ nec eiusdem generis: ἐνδήμος autem publicus, at ideo ἐνδήμιοι quasi publici, non ἐπιδήμιοι hoc enim nomen ad pestilentes etiam transfertur. sed seu ἐνδήμιοι seu ἐπιδήμιοι dicantur, sub latina voce ad populares pertinent. Fuerunt autem quinque absque dubio libri: quomodo autem inferius dicam, oportebat certè Galenum declarasse. Quatuor tamen Hippocratis esse ostendemus.

Porrò duplex est vtilitas singularis ac præcipua horum librorum: vna est vt propositis plurimis continentibus, diuersa homo sciat inuenire communia. Exemplũ sunt Quadraginta duo ægri descripti in duobus libris Primo & tertio: licebit inuenire ex vrinis multis aut paucis, nigris, albis, ratione dierum criticorum, rigoribus ac talibus, rationem generalem vniuscuiusque signi: vtpote quod vrinæ boni coloris bonæ sunt: quod multi pereunt. Secunda collectio est vt ex his qui habuerunt vrinas crudas seu coctas, faciamus specialem selectum albarum multum parum crudarum, non adeò crudarum, tenuium & reliquarum, & iudicemus per singulas species. Tertia est vt hæc collectio fiat in comparatione ad morbos, ad temperaturas, ad alia signa coniuncta, & iudicemus per illa. Secunda vtilitas est qua ego vtebar in iuuentute, experiendo me, & erat vt legerem quicquid acciderat ægro absque exitu, & dijudicarem, an obiret, an non, & quando: & si in paucis homo hos assequitur, quid sperabit in exercendo gloriæ, & si in multis melior est, & si in omnibus, & plenè, tunc norit se iam esse perfectum. Sunt & aliæ vtilitates generales, sed præcipua est, vt ex constitutione temporum sciamus prædicere morbos futuros, longè melius quam ex astris, si possit assequi constitutionem aëris, assequetur etiam morbos, vt in illo Encomio Albumasaris.

Illic astra, polos, cœlum, septémque planetas
Consulit Albumasar, terrisque reportat eorum
Consilium: armans illas, firmansque caduca
Contra cœlestes iras superumque furorem.

Sententia satis pulchra, sed orationis phrasis penè rudis ac barbara. Sed transeamus ad alia, nimis enim curiosi est, velle vtilitatem declarare, velut lucernam afferre in sole.

Sequitur intentio, neque enim in hoc sequimur ordinem, & intentio declarat subiectum & causas, & quæ sunt circa subiectum ipsum, & proprietatem libri. Fuit ergo intentum Hippocratis in hoc volumine multiplex. Primum vt doceret illa tria, ex quibus consequitur vtilitas maxima vt dictum est, scilicet prædicendi in morbis, & constituendi artem prædictionum, & prædicendi in temporibus. Secunda fuit, vt recordaretur in senio eorum, quæ in iuuenta obseruauerat. Dicebat Galenus *Septimo Methodi cap.* 1. ego non

non composui libros gloriæ causa, sed vel rogatu amicorum, vel ob obliuionem in senio, vt mihi reponerem: vel vt meipsum exercitarem: quæ tria possunt applicari hic in proposito intentioni Hippocratis. Tertia intentio fuit, vt constitueret fundamenta artis ex experimento, vt illi crederemus, præcipuè autem fuit, vt doceret vim dierum decretoriorum vt *secundo de diebus decretoriis cap.* 5. Galenus testatur. Et quoniam intentio est ad finem, & vtilitas est ipse finis, ideò videtur quod intentio sit vtilitas. Et bene fecisset Auerroes hoc distinguere. Dico ergo quod Auerrois non est hæc inuentio. Desinant ergo gloriari de hoc philosophi, quia est inuentum Haliabbatis, *in primo Theoricæ cap.* 3. qui eadem enumerat excepta proportione, cuius loco ponit excellentiam, & hoc quia præsupponit librum suum continere totam artem, & ita non indiget proportione: sic Auerroes sustulit ab Haliabbate, cum Auerroes floruerit annis ab hinc supra quingentos nam ætate Alhasen quem vocamus falso Auicennam, at vt Hieronymus Rhannusius in sua epistola testatur, edita Damasci, Alhasen natus est anno CCCLXIII. à fuga Muhamedis seu Mahumeti, anni autem Arabum constant ex duodecim congressibus lunæ cum sole, idest diebus circiter CCCLVI. erunt anni CCCLXXIII. Arabum CCCLXIV. ex latinis. Annus autem MCCCCLXXXIV. à Christo nato fuit DCCCXC. à fuga Mahumetis, ex Arabibus: ex latinis autem DCCCLXVIII. detractis XX. ob annorum breuitatem: quare fuga Muhamedis incidit in annum nostrum DCXVI. quibus si addantur CCCLXIV. fiet ortus Alhasen anno Domini DCCCCLXXX. Quibus si addantur anni XL. cum florere cœpit, & esse in existimatione, cúmque Auerroes floreret, erunt anni Domini MXX. circiter. Galenus autem vt alias declaraui, natus est anno Domini CXXXVIII. floruit circa annum domini CLXXVIII. detractis ergo CLXXVIII. ex MXX. relinquuntur à Natiuitate Galeni, ad natiuitatem Auerroin & Alhasen, & à nominis celebritate ad nominis celebritatem anni DCCCXLII. Ideo Auerrois accepit vel ab eo, à quo Haliabbas accepit, scilicet à Galeno: nam Haliabbas nihil dixit nisi acceptum à Galeno, quanquam desit liber ex quo acceperit. Verum Galenus ab alio Philosopho accepisse non potuit, quia Alexander Aphrodiseus floruit sub eodem Antonino, temporibus Galeni; dico Antonino Philosopho, cui etiam libros nuncupauit: ac Aphrodiseus fuit primus, qui Aristotelis libros exponendos suscepit, vt omnes testantur, ita vt Themistus, qui fuit ætate Iuliani, Olympiodorus, Ammonius, simplicius, & Io: Gramaticus fuerint multo post: & ideo etiam multo post Galenum, liquet hoc inuentum esse Galeni, nisi quis traducat ad Theophrastum. Sed non est credendum quia licet exposuerit Aristotelem septem libris, vt docuimus, alias nihilominus non congruebat ibi ponere illa octo, cum constaret librum esse Aristotelis, cuius ipse fuerat discipulus. Solent enim ista adnotari, cum dubium est de nomine authoris. Sed dubium est an semper debeant ista octo præmitti, pro quo videte *decimo contradicentium.* Exponatur: Deuenio modo ad quæstionem propositam, & dico quod intentio omnis est ad vtilitatem, est enim ad finem, & finis est bonum, vt vult Philosophus, aliud ergo est finis vt intenditur, & vt ex eo aliquid deriuatur: Non est ergo quod intenditur vltimus finis, sed vtilitas est vltimus finis seu vtile. Exemplum diximus, quod intentio Hippocratis in hoc libro est docere principia medicinæ, & confirmare illam: sed ex his habetur vtilitas, vt legamus libros illius & confirmemur in bono opere: ergo vtilitas non est intentio sed ex intentione. Proportio autem veluti fundamenti domus ad totam domum. Nam vt habetur *secundo Posterior cap. vlt.* Artes constant ex experientiis multis diuersorum generum, experientia autem ex experimentis multis eiusdem generis: velut dato rhabarbaro huic atque illi, video quod flaua bilis euacuatur, colligo quod rhabarbarum purgat bilem. Idem facio de scamonio: idem de cnico quod purgat pituitam: atque ita constituitur ars. Verum vt dixi quia hic tractatur de parte solum coniecturali, ideo erit fundamentum solum eius partis, at illa pars tamen extenditur ad exercitationem, quo fit vt hic liber sit fundamentum totius

tius medicinæ, provt eſt ars non vt eſt ſcientia. Et ad hoc facit optimè Galenus *libro de ſubfiguratione Empirica cap. 9.* dicens: duo deficiunt ad tradendum totam artem medicam, Empiricè & ex experimentis: primum quia non poteſt tradi per viam doctrinæ, niſi vt rationali modo etiam tradatur: alterum quia oporteret, vt illa experimenta eſſent tradita, cum ſuis diſtinctionibus, & etiam rationali methodo, vtpote ab ipſo Hippocrate caſtigata. Manifeſtum eſt igitur quod conſtituunt partem artis.

Diuiſio ſequitur: Et eſt quoniam cum ſint vt dixi quinque libri ſolum veri, ſcilicet, Primus, tertius, Quartus, & ſextus & ſeptimus Nos tamen declarabimus ſecundum ob ordinem. Sed circa hanc diuiſionem contingunt duæ dubitationes: prima eſt, quoniam ſi legimus ſecundum, non legimus principalem, cum ſextus ſit magis completus. Secunda quia multa inueniuntur in ſecundo, quæ non inueniuntur in ſexto, igitur ſextus non eſt ſecundus perfectus. Ideò dico quod ſextus fuit collectus ab vno filiorum Hippocratis, ſcilicet Theſſalo, ob id magis ordinatus; ſecundus verò ex eiſdem fragmentis ſed non omnibus, ſicut nec Theſſalus, & hæc eſt coniectura verior, per vnum tamen alterum declaratur. Sunt ergo primus, inde tertius, deinde ſecundi & ſexti farrago, ex quibus operæ pretium feciſſet, qui vnum conſtituiſſet completum ex duobus imperfectis. Quintus autem & ſeptimus ſunt vnus, & ipſi ex eadem farragine, ſed ab Hippocrate, dum iunior eſſet compoſiti: ſed Quartus fuit meo iudicio Draconis volentis imitari Hippocratem, ſed longè latéque ab illo diſcedit, vt etiam Galenus dicit: Videtur tamen ibi tum alibi Galenus repudiare omnino Quintum & ſeptimum tanquam ſpurios, ſed vt dixi fuerunt facti ab illo iuuene. Multa etiam paſſim adiecta etiam in genuinis, ſcilicet Primo & Tertio, ab aliis, docet Galenus *ſecundo in Tertium Epidemiorum.* Narrat etiam paulò poſt à medico Pamphilo in codice Ptolomei Euergetis multa addita eſſe. In eodem quoque libro approbat ſecundum maximè & ſextum. Sed quomodo in mente venire potuit Galeno, cum eadem repetantur in vno & altero, Theſſalum fuiſſe adeò obliuioſum, vt vtrumque conſcripſerit. Quare vt dixi veriſimilius eſt quod vnus à Theſſalo, alter à Dracone coaceruati ſint. Porrò an ſextus liber Epidemiorum appellari debeat, Theſſali conſtitutiones, non eſt præſentis inſtituti, cum ſecundum non ſextum librum ſimus expoſituri. Si cui tamen placeat ſcire, videat *Decimo contradicentium cap. 25.* Hoc vnum non prætermittam exiſtimare me ſecundum: fuiſſe interiectum inter primum & tertium, vt homines intelligerent prorſus ſecundum eſſe genuinum Hippocratis. Quam etiam ob cauſam Galenus conſcripſit in eundem ſecundum, ſex libros comentariorum, vt ipſe refert in *libro de libris propriis cap. 6.* qui omnes deſiderantur iniuria temporum.

Circa ordinem: ille eſt triplex ordo conficiendi, & ita vt dixi compoſuit Quintum & ſeptimum, ideſt farraginem eorum, ante omnes poſtmodum quartum, ſi modo eius eſt, poſt ſecundum & ſextum, ideſt illorum farraginem, vltimi fuerunt primus ac tertius, quos ſolos emendauit, reliquos vel tædio exilij vel vt nimis imperfectos omiſit; omnes tamen ante libros prognoſticorum & Aphoriſmorum vt *ſecundo de diebus decretoriis. cap. 6.* Secundus ordo eſt in comparatione ad alios libros: ſunt autem libri Hippocratis trium generum, introductorij vt ſeptem primi, & hi præcedunt alios omnes; Theorici ſecundum locum habent, vltimò practici. Sic ergo inter theoricos primus eſt de natura humana, quia demonſtrat quatuor eſſe partes in compoſitis, quas vocant elementa: poſt eſt liber de Aere, Aquis & locis: poſt de Natura ſeminis & infantis, de ſeptimeſtri & Octimeſtri partu, de ſuperfœtatione, de Alimento, de humoribus; poſt quos diſſectionum libri, velut de corde, de carne, de glandulis, de corporum diſſectione, de oſſibus, de locis in homine: tertio loco ſunt. De flatibus, de morbo ſacro; vltimo loco ſunt Epidemij, in quibus ſolum narratur eſſentia rei, nil agendum docetur, vnde Theorici ſunt. Prædictionum autem libri velut de decretorio, de diebus Decretoriis, Prognoſtici, & ſimiles practici ſunt: libri enim omnes medicinæ & aliorum ar-

tium distinguuntur trifariam: nam vel sunt cum causa, quæ est in nostra potestate, & ita sunt practici, vel cum causa quæ non est in nostra potestate, aut sine causa & tunc sunt Theorici. Quod si quis obijciat ex *secundo primæ Philosophiæ* quod finis scientiæ contemplantis est veritas, practicæ autem opus, dico quod est triplex distinctio: vna generis scientiarum, & hoc modo medicina tota est practica ratione sumpta à fine: alia est in eadem scientia, vt practicus distinguitur à contemplante, & ita pars quæ est sine causa, tota est practica: & quæ est cum causa tota est Theorica. Et ita etiam practica est Theorica. Tertia distinctio est specialis, & est quod licet scientia per causam sit Theorica, quæ tamen est per causam in nostra potestate, quia potest dirigi ad opus, est practica: Et quæ non est in nostra potestate est contemplans. Et ideo cum morborum causæ sint constitutiones, quæ non sunt in potestate nostra, ideo pars illa, quæ tractatur in libro Epidemiorum est Theorica. Potest igitur tota medicina dici practica, tota Theorica, & partim Theorica, & partim practica, & tractari tota vt Theorica, & per modum scientiæ; & tota vt practica & per modum artis. Tertia ratio ordinis est in partibus, & ita Primus est omninò prius legendus, quia primò ab Hippocrate absolutus. Post tertius eadem ratione, post secundus, inde sextus, inde Quintus & septimus, post Quartus. Perfecta enim priora sunt natura & cognitione, ideò præcedere debent; nos tamen post primum exponemus secundum, ne videamur nos fraudare; & tot velle contra vsum inuertere, quanquam magnum sit incommodum, quia verè illa secundi fuerunt post tertium.

Sequitur via doctrinæ: & hæc est duplex in scientiis & in artibus. In scientiis est duplex, vel à causa super effectum, vt in mathematicis, vel ab effectu supra causam, vt in naturalibus. In artibus autem triplex, vt etiam in principio artis Medicæ. Resolutiuus à fine: compositiuus ab his, quæ per dissolutionem inuenta sunt, & diffinitiuus. Patet autem quod Hippocrates procedit hic non tradendo artem, sed illam construendo, ideò illi modi à Galeno traditi, sunt artis tradendæ, non autem demonstrandæ, & construendæ. Erit ergo vt dictum est ex secundo Posteriorum ex experimentis atque experientiis. Constituit namque vt dixi scientiam, non artem: scientia autem non constituitur à fine, sed demonstratione, ab effectu supra causam.

PRÆFATIO super Procemio Galeni.

NOn hoc quidem, In hoc procemio quidem Galenus sex facit, atque in tot diuiditur partes: In prima nomen libri exponit, in secunda intentionem ibi. *Cum igitur tres sint causæ.* Tertia ibi *Hæc igitur Quicunque*, vbi vtilitatem exponit. In quarta ordinem ibi: *Quamobrem qui lectionem.* In Quinta ostendit rationem nominis distinctè ibi, *At verò nec hoc:* In sexta demum ostendit modum doctrinæ ibi: *Atque hæc quidem prius.*

In prima igitur parte Galenus intendit declarare causam nominis libri, dicens cum tria sint genera morborum ἐνδήμοι seu qui regioni vni conueniunt, sed semper familiares sunt incolis, de quibus tractauit in *libro de Aere & aquis & locis:* vbi notandum, quod ibi tractat de duplici eorum genere generaliter, primum velut cum dicit quod ciuitates sitæ ad ventos calidos, faciunt mulieres fluxionibus obnoxias & steriles. Specialiter autem vt cum de Nomadibus agit gente Scyticha, quod sunt subiecti luxationibus & sterilitati. Sunt & sporadici morbi in quibus explicare licet dictum Hippocratis, *libro de victu in acutis com. 9.* vbi dicit quod ex his sporadibus acutis plures pereunt, quàm ex omnibus aliis morbis: & videbatur meminisse pestilentium. Galenus hoc ibi prætermittit, & aliam addens difficultatem, nec illam dissoluit nisi quod cum ibi dicat Hippocrates sporades & similes fuerint, dicit Galenus, cur dicit similes, cum sporadum morborum proprium sit, vt sint dissimiles. Docet ergo duo

legendum, & non ſimiles. At ſic facile eſſet ſoluere omnem difficultatem, mutata in contrarium littera. Addit igitur ſecundam expoſitionem, quæ eſt vt ſint ſimiles Epidemiis, vtpote ardentes, quod ſint periculoſiores. Sed duo obſtant, primum quia non reddit cauſam: ſecundum quia Hippoctates habet in textu peſtilentes, non epidemij. At quomodo ſimiles peſtilentibus poſſunt veris eſſe pernicioſiores? dico ergo quod intelligit Hippocretes hoc modo; verba autem ſubnectam ὁκόταν γὰρ μὴ λοιμώδεος νόσου τρόπος τις κοινὸς ἐπιδημήσῃ, ἀλλὰ σποράδες ἔωσιν, αἱ νοῦσοι, καὶ μὴ παραπλήσιοι, ὑπὸ τουτέων τῶν νοσημάτων ἀποθνήσκουσι πλείους ἢ ἀπὸ τῶν ἄλλων τῶν ξυμπάντων. Sententia igitur Hippocratis clariſſima eſt, demirorque Galeni hac in parte ſtuporem, nam cum dixerit Hippocrates antea, Quod morbi acuti ſunt pleureſis, peripneumonia, phrenitis, febris ardens, lethargus, dicit ſi ſporades fuerint his ſimiles, plures moriuntur quam ex omnibus aliis, ſcilicet non acutis, ita quod comparat ſporades inter ſe, non ad Epidemios. Excipit ergo peſtilentes, quia ex leui febricula poteſt homo mori magis ac facilius, quam ex pleuritide. Ideo in clariſſima luce Galenus tantam offudit caliginem, vt reddiderit Cymerias tenebras. Nihil ergo plus vult Hippocrates, quàm quod inter morbos ſporades acuti ſint periculoſiores, quod facit ibi ad propoſitum oſtendendum. Sed rurſus dicet quis: Hippocrates *Primo de Morbis* dicit quod hi morbi ſolum lethales ſunt in prægnantibus, non enim enumerat inter ſimpliciter lethales, ſed tabem & hydropem dicit eſſe ſimpliciter lethales; vide *Quinto contradicentium.* Concludit ergo quod hic tractat de Epidemijs, ſicut in *libro de Aere & aquis* de Endemiis, & in *libris Prognoſticorum* & *de victu in acutis* de ſporadibus.

In ſecunda parte declarat, quod morbi Epidemij fiunt ab ambiente, & ad hoc declarandum duo ſunt neceſſaria: primum quod ambiens poſſit efficere morbos multos; ſecundum quod aliæ cauſæ non ita poſſunt efficere. Hoc igitur vt differret, aſſummit pulchram propoſitionem, quòd morbi vel fiunt à cibis & potibus, vel operationibus, ſcilicet tam corporeis quam animalibus, vel ambiente: ſed operationes & cibi & potus non poſſunt eſſe adeò communes, vt ambiens: igitur patet primum, Et in quo eſt prima propoſitio notatu digna explicata. Secundum quod aëris conſtitutiones faciunt morbos. Hoc probat ſic per Hippocratem *libro de humana natura* primo æſtate augetur bilis, verè ſanguis: ſed morbi fiunt ſuccis auctis illis correſpondentes, & hæc eſt ſecunda propoſitio, igitur per conſtitutiones aëris fiunt morbi. Sed quia aliquis potuiſſet dicere, quòd non per conſtitutiones aëris, ſed per naturam temporis generarentur, dicit quod hoc non eſt verum, & eſt tertia propoſitio quàm probat ſic: quia in vnaquaque temperatura diuerſi morbi progignuntur, aut etiam non læduntur, igitur hoc fit à conſtitutione, & non natura temporis. Deinde probat idem ex illo Aphoriſmo; In temporibus quando eadem die modo calor modo frigus fit, autumnales morbos expectare oportet. Dicit ſi ex natura temporis ſolùm fierent non in omni tempore fierent.

In Tertia parte dicit, quod hæc cognitio morborum futurorum per tempora trifariam nobis eſt vtilis, ad exercitationem etiam propter ſcientiam ipſam. Primo vt poſſimus cognoſcere futuros morbos, & ab eis præcauere, Dico maximè fugiendo. Secunda vt cognoſcamus etiam morbos per cauſas ipſas. Tertia vt poſſimus ei occurrere, & hæc eſt Quarta propoſitio, & in hoc damnat Quintum expoſitorem, qui dicebat euentum horum morborum eſſe cognitum, non ratione ſed ſolo experimento. Probat quod non: Quia inquit ſeparare cauſam ab effectu eſt deſtruere doctrinam. Dicit ergo non occurremus his morbis niſi cauſam cognouerimus, ideo oportet cauſam cognoſcere. Deinſie adijcit Quintam propoſitionem: officium expoſitionis eſt ſenſum libri explicare, & quæ conducunt ſcilicet ad artis finem, docere.

In Quarta parte docet, quoſnam libros prælegere oporteat, & nominat ex Hippocrate De Humana natura, librum de Aere & aquis, & locis Aphoriſmorum, tertiam particulam Aphoriſmorum & libros præſagiorum. Sed inter hos

hos maximè librum de Aere Aquis & locis, & reddit rationes satis claras, & est sexta propositio notatu digna.

Deinde mouet contradictionem in dictis suis, quam etiam dissoluit, & est quod hic docuerat morbos communes fieri ex ambientis natura, sed in libro de Aere & aquis ponitur etiam aquarum natura vt ibi: Calculo verò maximè laborant. Respondet Galenus in commento hic, quod aqua potest etiam morbos communes gignere, sed vni genti, & in castris, & hoc contingit frequenter, sed tamen non potest vni regioni. Etsi regioni vt de Phaside dicit Hippocrates, tunc erunt ἐνδήμιοι non ἐπιδήμιοι, Et est septima propositio.

In quinta ostendit rationem huius nominis πανκίνες seu communis & vernaculi seu ἐπιδήμιοι & ἐνδήμιοι sumptis verbis ex *libro de Aere & aquis*. Concludit tandem hanc diuisionem, quæ loco octauæ propositionis haberi potest. Morbi communes, opponuntur sporadibus. At communes diuiduntur in Epidemios & Endemios, Epidemij verò rursus distinguntur in pestilentes & non pestilentes.

In vltima parte docet modum doctrinæ. Empirici qui omnia sumebant ab experientia, iactabunt his ex libris inuentam esse ab Hippocrate artem absque ratione; Galenus autem opinatur inuentam ab Hippocrate artem ratione, confirmatam verò experientia: vbi habetur notabilis illa propositio, est nona in ordine, & in mathematicis, vbi certa demonstratione res habentur, plurimum confert experimentum, quantò magis in remedica. At ego cum neutro illorum concors sum, nam nec puræ experientiæ innititur Hippocrates, neque ex principiis naturalibus artem deduxit, sed quemadmodum ostendi in Dialectica: ex experimento medium inuenit, ex medio demonstrationem confecit, & ex speciali generalem doctrinam: velut vidi quod purgata materia non concocta, læduntur ægri, quia vidit quod in abscessibus externis nihil educitur, sed irritatur natura, colliquantur partes sanæ, dolores excitantur. Sic ergo argumentatur; Materia non concocta naturæ nec medicamento paret, ergo æger vexabitur & debilitatur frustra si tentes: ergo non est educenda ante concoctionem. Et hæc sunt quæ confusè satis, & prolixè non multum autem artificiosè à Galeno pro proœmio scripta sunt. Est autem animaduertendum pro intellectu eorum quæ dicentur in sequentibus, quod vt habetur *primo methodi* tres fuere sectæ Asclepiadarum nobilissimæ, Rhodij qui ante alios desiere, Cnidij & Coi, quos euexit fortuna super alios Hippocrate duce. Quarta fuit Italicorum, qui quamuis fuerint nobiles & ipsi ac famosi, inter quos numerantur Philistion & Empedocles, non tamen dicit, quod fuerint è genere Asclepiadarum. Præterea vt habetur in *libro de his quæ in medicatrina*. Duo fuere, qui vniuersos libros Hippocratis exposuere, Zeusis & Heraclides; duo verò quoscunque difficillimos Asclepiades & Bacchius, nullus tamen ex his fuit Hippocratis discipulus. Illius enim discipuli fuere Polybius, qui & eius gener, & Apollonius ac Dexippus, *primo de victus ratione in morbis acutis*: quod etiam confirmat in *tertio*. Hoc volui meminisse, si forsan aliquando horum aliqua fragmenta inuenirentur, & ne quid deesset ad cognitionem historiæ Hippocratis.

COMMEN

COMMENTARIVS PRIMVS IN PRIMVM Epidemiorum Hippocratis Librum.

TEXTVS I.

IN Thaso autumni tempore, circa equinoctium, & sub Pleiadas, aquæ multæ assiduè molles velut in austrinis: Hyems austrina parui venti, aquilonares, squalores & omnino hyems, quale ver fieri solet. Ver autem austrinum frigidum, pluuiæ paruæ. Aestas plerumque nubila, aquarum inopia. Etesiæ parum modicè sparsim spirarunt. Quum autem totus hic aëris status ad austrina vergeret, ac cum siccitatibus fieret: ante ver quidem, ex priore statu sub contrario & aquilonio emergente.

COMMENTARIVS.

Scribit Thasus per vnum. S. Plinius tamen vbique geminato S. scribit, nec tamen ob hoc dubito, quin idem sit, eodem illam collocante è regione Abderis, quæ hodie Polystilus in Thracia & est insula in noua Europæ Tabula, in Melane sinu, iuxta Samothraciam, prope in maris littore Aenos, vt in Thracio Bosphoro Perinthus: dixi hos omnes, quoniam earum meminit sæpè Hippocrates in his libris, sicut Cranon oppidum in Thessalia seu Magnesia. Thessalia autem est in decima Europæ Tabula, in medio vbi Thermopylę fermè insignes Lacedæmoniarum clade. Fermè in eadem longitudine Cranon & Thassus, sed Cranon multò est bore alior Muneris hoc fuerat Galeni quo tempore, & quia prope oriundus erat huiusmodi diligenter declarare, nam comparatio illa ab eo proposita est duarum vrbium, quæ C C M. passuum ferme distant à meridie in septentrionem. Certè Cranon in medio montium posita est. Ex hoc patet quod Hippocrates scripsit Tertium librum post primum, & non secundum, quia quando scripsit Tertium, erat etiam in Thaso: quando autem secundum in Cranone, nec est verisimile quod ex Thaso reuersus sit in Cranonem, adeò vt dixi distantem, venerit rursus in Thasum. Appatet etiam ex initio Tertij, cum non ponat locum fuisse vicinum Thaso, vt in Abderis aut Larissa. Circumuagabatur enim Larissa quidem insignis vt dixi eius sepulchro, & ipsa in Thessalia iuxta sinum Pelasgicum: in iuuenta circumuagatus est illis locis cum Herodico præceptore somniis monitus vt ait Soranus Cous tum primum curauit Anaxionem, cui venam secuit. Atque hæc de primo & Tertio. Multò antea fuerat in Cranone, alias etiam in Perintho, vt in *secundo Epidemiorum*. Ibidem dixi conscripsit sextum. Iisdem diebus etiam in Aeno. Materia ergo Primi & Tertij libri fuit Thasus, Abderis, & Larissa; secundi siue sexti Cranon, Perinthus, & Aenum, seu Aenos. Abderis autem insignis Demœriti ortu, vnde non valde mirum quod ad Democriti curam tam gloriosè vocatus si fuit enim antea ibi, & artem exercuit, vnde ob amicitiam tanto in honore habitus est, nam tum neque adeò senex fuit Hippocrates vt ea esset apud omnes autoritate. Medicus ergo vt ipse docuit in libro qui lex vocatur, debet circuire multas vrbes & regiones, vt fiat clarus: nam non quiescendo vbi sint alij medici, deuitat inuidiam, quæ maximè aduersatur gloriæ incrementis. Vbi autem medici non sunt, ibi fit gloriosus: sic Hippocrates, sic Galenus, & Oribasius, & Paulus, Dioscorides & Princeps.

Nunc ad declarationem textus: *Autumni tempore circa æquinoctium*; nam ab ortu Arcturi initium ducit Autumnus, finis occasus Pleiadum: declarat ergo tempus circa æquinoctium, & sub Pleiadas idest mense vno cum dimidio continuarunt. Non dixit sub Arcturi ortu, quia non voluit indicare quod ab initio Autumni, Aequinoctium tunc erat circiter sextum Calendas octobris*, Arcturi ortus eadem tempestate circiter quintam diem septembris, Pleiadum occasus circiter decimam diem Nouembris. *Aquæ multæ assiduæ molles* idest sine tempestate. *Hiems austrina* idest mollis non aspera nec frigida, *parui venti aquilonares*: nam si magni necessario aspera fuisset, squalores hoc nomine αὐχμὸν idest sicca non vt æstas, sed se explicat vt ver, hoc fuit ex inopia linguæ antiquæ, Coactus enim est ponere nomen magis significatiuum, quàm pro re, inde ipsum declarare. *Ver autem austrinum frigidum, pluuiæ paruæ.* Hic tota difficultas iacet in hoc verbo austrinum, quod nec pluuiosum vt in hyeme, cum dixerit siccam, nec ab

ab austris ventis deducit, cum dixerit aquilonares: nec tepidum cum ver dixerit esse frigidum. Per austrinum ergo intelligit vt in hoc textu cum dixit *Aquæ multæ, assiduæ, molles, velut in austrinis.* Sed obstant duo quia dicit *hyems Austrina & squalores:* Et rursus *Aestas cum aquarum inopia* & subiicit *cum totus hic aëris status ad austrina vergeretur.*

Dicendum quòd Hippocrates præsupponit tempus austrinum idest in quo flant austri, omnes autem tendunt ad calidum, non itidem ad siccum, sed aliqui, alij autem humidi imo plerumque magis humidi, attamen vt dixi contingit esse siccos *vigesima sexta Problematum*: cum autem dicit frigidi vel aquilonij venti flarunt, intelligit de aquiloniis, quod interdum nec continuata fuit constitutio austrina, cum dixit frigidum vt de vere est, ac si dicat etiam quod flarent austri, aderat tamen causa refrigerans, atque has difficultates refugit Galenus transiens ad impertinentia. Indicium ergo huius est, quòd in secunda constitutione ponit oppositum, scilicet annum totum aquilonarem. Dicit igitur *Autumno aquæ assiduæ multæ molles velut in austrinis.* Erat enim tempus consentiens effectui & constitutioni. De Hyeme fuit austrina, sicca ideo, squalida, flabant tamen interdum venti, ideo fuit similis veri idest temperata sed sicca. Ver autem austrinum frigidum idest non frigidum quia austrinum: dixisset enim vt in Autumno pluuiæ assiduæ multæ molles quales in austrinis, sed hoc non poterat dicere, quia oportuisset dicere calidum. Et ita æstas plerunque nubila aquarum inopia, erat enim austrina. Ob id dixit, *Etesiæ parum modicè sparsim spirarunt*, parum ad tempus refertur, modice ad vim, erant enim leues sparsim idest non continui, tunc enim minorem faciunt effectum, quia vis dispersa minus potest quam vnita. Par autem erat Etesias parum spirare, cum sint venti boreales, vt visum est in expositione *tertiæ particulæ Aphorismorum.* Sed cum dicat ver australe fuisse ac frigidum, quomodo potuit esse, cum auster sit calidus? Respondeo quòd solutio colligitur ex dicto, quia fuerunt pluuiæ paruæ, & auster fuit paruus, vt colligitur à philosopho loco præcitato, in problematibus. Et tandem concludo quòd mens Hippocratis fuit describere quatuor constitutiones annorum: vnam & est hæc australem, vnam borealem & est secunda, vnam mistam & est tertia, & vnam pestilentem quam describit in *Tertio libro.* Et ita patet ratio ordinis, & numeri, quæ si animaduertisset Galenus, certè clariorem fecisset expositionem, & à tot superfluis abstinuisset. Galenus in commento declarat quatuor præcipuè, primum diuisionē anni in septem partes, ex libro Hippocratis de septimanis dictam, *in tertia Aphorismorum* ver ab Aequinoctio ortum, vergiliarum æstatis principium, caniculam æstatis partem posteriorem, Autūnum ab ortu Arcturi, tres hyemis partes, sementem, brumam, & phitaliam. Tractat & de diuersitate mensium, & per Palestinos Iudæos intelligit, qui annum habent CCCLIV dando singulis mensibus dies XXIX. cum dimidio. Sed & in his errant, nam vt Arabes qui rectè numerant annum à duodecim nouiluniis, patet quod efficiunt dies CCCLVI. duos scilicet plus quàm ponat Galenus. Itaque Galenus errauit cum Iudæis. Et decipiūtur Iudæi, quia faciunt duodecim menses alternos XXIX. & XXX. dierum, crasso computo vt narrat Galenus. Docet autem causam quare ab astrorum exortu & occasu Hippocrates anni constitutiones enarret, tum ab Aequinoctiis non mensibus, vt scilicet omnibus gentibus satisfaceret (Itaque quando hæc percurris) Hæc est secunda pars in qua docet tres opiniones, de morborum aduentu: primam vt non possint cognosci, secundam vt sola experientia, Tertiam vt ratione etiam præuideri possint, quam solum approbat: laborat autem in declarando, quod status aëris sunt plures quam quatuor, at nos docuimus in libello impresso *de prouidentia* ex anni constitutione, quod sunt plusquam mille non autem quatuor.

(Proinde & quæ statuum elementa sint) hæc est tertia pars in qua declarat per coniugationes naturam temporum, considerat autem præcipuè naturalem & præternaturalem, & præternaturalem diuidit in diuturnam & breuem: singulas harum comparat ad res naturales, scilicet sexum, ætatem & temperamenta, & duo non naturalia, regiones & victum, vt sint tres generales, & quindecim speciales, quarum singulæ diuiduntur in multa capita. Sed ipse non animaduertit diuisionem in generalibus per tempora duo vel quatuor, quod erat magis necessarium. Sed si ei hoc addatur, fiet satis perfecta doctrina. In omnibus similia similibus superuenientia facilius lædunt, contraria minus.

(Referet etiam si alterutra) hæc est quarta pars, vbi declarat textum & vbi Thasus cum cranone, & quod assiduæ pluuiæ.

In octauo commento vult dicere infirmum caput, pro firmo asterisco, rectè locus illustratus. In frigido autem statu caput quidem leue erit, sed thorax & pulmo laborabunt: propterea qui partes eas habent imbecilles, cauere debent talem aërem, maximè humidum. Hic docet duo, primum vnum quomodo fiant nubes candidæ, rubræ, nigræ: post quod velut aër est nubilosus, ita spiritus etiam nostri in corpore redduntur & hoc probat ex aphorismo illo Austri auditum hebetantes, caliginosi. Et hoc ad medicinam pertinet. Deinde dicit quod nubes eleuantur proprio calore, & frigore condensantur. Quod vero dicit in textu *Aquilonio* emergente, intelligit quod aliqui venti Aquilonares tum apparuerunt, neque enim ad ver, nec ad æstatem referri potest: Et quod hi fuerunt causa morborum concussa natura.

TEXTVS

TEXTVS II.

PAucis obortæ sunt febres ardentes: atque his omnino boni status: & paucis sanguis erupit, neque ex his moriebantur. Tubercula verò circa aurem alteram multis erant, plurimis ex vtrisque citra febrem erectè ab ambulantibus: quibusdam verò etiam parum incalescebant. Extincta sunt omnibus absque nocumento, neque cuiquam suppurarunt, quemadmodum ea quæ ex aliis causis sunt oborta. Erat autem natura ipsorum hæc: laxa erant, magna, diffusa, non cum inflammatione, doloris exortia: omnibus obscurè euanuerunt. Fiebant autem hæc adolescentibus, iuuenibus, in vigore constitutis, & ex his plurimis qui circa palæstram & gymnasia exercebantur: Mulieribus vero paucis fiebant. Plurimis vero tusses siccæ, qui tussiebant & nihil reiectabant, & voces non longè postea raucosæ. Quibusdam verò etiam interposito tempore inflammationes cum dolore, in altero testiculo, quibusdam in vtroque: & aliis quidem febres, aliis non. Hæc autem plurimis laboriosè fiebant: de cætero vero, quantum ad ea attinet quæ in officina medica ad chirurgiam pertinentia fiunt, sine morbo degebant.

COMMENTARIVS.

Diximus in *libello de Prouidentia* ex anni constitutione, tempora aliquando efficere morbos subito, aliquando in succedente propter mutationem: maximè in fine vt hic: nonnunquam in tertio tempore, vt in *tertia Aphorismorum*, aliquando post quatuor, vt in *Tertio libro*. Ideóque hic aucupatur finem hyemis φιτανίαν vocatam, vt etiam in illo Aphorismo, si vero Hyems australis. Ergo hic declarat quatuor genera morborum, quæ succedebant ex hac temporis constitutione, Febres, Parotdas, Tusses, Testium inflammationes; atque in his quatuor obseruat, scilicet in singulis qualitatem morbi, finem, naturam patientium & connexionem.

Primum igitur subijcit febres, & quatuor proponit, speciem primo scilicet *ardentes*: conditionem, *omnino boni status*, Iudicium *paucis sanguis erupit*: finem, quod *non ex his moriebantur*. Circa primum igitur dicit quod paucis euenere febres ardentes. Constat vt Galenus autor est, illas fieri à bile coaceruata circa os ventriculi, totumque ventriculum, nec non circa iecoris simas partes. Atque vtinam dixisset, quomodo ex tali coaceruatione ferueret sanguis in venis, nam ardens febris ex huiusmodi causa fit. Febrem ardentem secundo & tertio de morbis non à sanguine sed à bile fieri per signa propria declarat Hippocrates. Duo tamen eius genera facit in *libro de ratione victus in acutis*: vnum quod à bile flaua, aliud quod à pituita salsa; vbi Galenus ponit febrem ardentem, cuius sedes est in pulmone: At hic vult vt dixi, quod fiat in ventriculi, aut iecoris venis. Et idem confirmauit *Tertio in Tertium Epidemiorum* & *secundo in primum*, Quamuis in *Quinto de locis* quatuor genera statuat à iecinore, à ventriculo, quas vehementissimas esse dicit, tum à bile in ambitu totius putrescente: Demum à Pulmonis erysipelatode. Quid autem censuerit Galenus in hoc, visum est *Quinto contradicentium*. Sed de ardente febre quid intelligat loco, non certius habemus exemplum, quam in virgine Abderæ *Tertio Epidemiorum*: Inquit enim febris acuta & ardens, erat autem siticulosa & insomnis, menses tum primum ei descendebant, rubor in facie sexta die. Declaraui in summa, quod non omnis febris ardens, apud Hippocratem acuta est, tum illud quod tria sunt illius genera, secundum Galenum: fit febris ardens secundum Hippocratem à bile flaua, in qua sentitur calor mordax, ideóque semper tertianæ comparatur. Ergo cum in æstate soleat generari bilis, nec in sequentibus temporibus fuerit aucta vel diminuta, ideo sub vere per aquilonios flatus fuere factæ febres ardentes, bile intro coacta, sed neque sæuæ neque multæ, quia constitutio fuit austrina, & venti illi pauci, ideo nec vehementer intro coacta bilis, nec plurima fuit, atque hic etiam à Galeno in commento declarantur. At non illud, cur quanquam sæuæ non multæ, quandoque multæ non sæuæ, & ita de reliquis duobus membris accidunt. Respondeo ergo, quòd cum multa bilis generatur ob constitutionem necessario in pluribus contingit, non tamen perniciosus est morbus cum verò pauca fuerit materia genita, sed causa agens valida, vt aquilonares calore præcedente, tunc paucis accidunt, sed periculosæ & exitiales etiam. (Atque his omnino boni status) Hæc verba aliter legit Galenus aut non omnino legit. Sed nos prosequamur Hippocratis sententiam: Dicebat *Tertia Aphorismorum* In constantibus temporibus cum tempestiuè tempestiua redduntur, morbi constanter & boni iudicij fiunt, in inconstantibus autem inconstantes & mali iudicij. Fuerunt autem tempora constantia non tamen tempestiuè tempestiua reddita, cum hyems non fuerit frigida, sed ver. vt ergo ibi declarauimus, debuerant morbi esse boni status, seu mites & ad iudicium peruenire, non tamen bonum,

bonum. Sic dicuntur morbi boni status, qui decernunt velut illud infra: cruda vero & incocta & ad malos abscessus conuersa fine, iudicatione, & reliqua. Ostendit autem quomodo essent boni status (*Et paucis sanguis erupit*) pauci ægrotarunt ex ardentibus febribus, ex illis rursus paucis sanguis e naribus erupit. In commenti huius partis fine legi debet præsentes ardentes febres non (admodum) est comitatum, aliter à textu & superiore expositione discreparet. Cæterum quod febres ardentes comitetur iudicium per sanguinis è naribus fluxum docet Galenus *Tertio de crisi*, ex vehementi enim calore sanguis feruet, & abrumpit, vt cum effunditur è lebete aqua bulliens, venas. Sed quoniam calor ad superiora fiet, ideo è capite magis quam hæmorrhoidibus fluit. At in capite nullæ sunt venæ apertæ nisi in naribus, ideò profluunt in huiusmodi febribus sanguis narium, & sudor. Sudor autem cum sit magis familiaris non illius meminit, (*Neque ex his moriebantur*) Referri debet ad eos à quibus sanguis erupit solum: nam de omnibus sufficiebant verba illa (*Atque his omnina boni status*, Infra enim dicit Quibus quidem bene ac large sanguis è naribus, hoc ipso maximè seruabantur: neque aliquem noui in hac constitutione cui rectè sanguis fluxerit, & mortuus sit: porrò sanguinem narium esse decretorium & bonum in ardente febre declarat Hippocrates *Quarto de victu in acutis.*

Tubercula vero circa aurem alteram multis erant, Hic est secundus morbus: nam non potuit esse symptoma ardentium febrium, cum subijciat, febre carebant. Proponit quinque conditiones. Per primam ostendit quod is morbus fuit magis communis, quam febris ardens: quia dicit multis secundum alterutram aurem, plurimis secuudum vtramque extiterunt, causa quod frequentior fuerit morbus his quam febres, est quòd austrina fuit constitutio, quæ replet capita: *Tertia Aphorismorum.* Austri auditum hebetantes, caliginosi, caput grauantes; & rursus Austrinæ constitutiones capita aggrauant. Tria verò obseruare hic oportet vt quicquid est intelligatur: Primam quòd multis euenere tubercula post aures, vt dixi quia constitutio tota fuit austrina; non tamen praua, quia sensim facta est contractio: nam venti aquilonij fuere pauci. Secundum quod aliquibus in alterutra parte acciderunt, quoniam robustiore fuerunt capite, & moderati in ratione victus: plurimis in vtraque, quoniam plurimi non recta vtuntur victus ratione: & plurimi rursus habent imbecillia capita velut pueri, senes, mulieres, ocio dediti, loco obscuro aut frigido degentes, maximè dormientes, & magis si humidus fuerit. Pituitosi morbosi atque huiusmodi. Tertium quod materia hæc fuit licet ex omni humorũ genere, tenuis & bene temperata tũ citra putredinem. Vnde subijcit (*Citra febrem*) neque enim ichores nedum humores putruerant (*sed recti obambulabant*) nec decumbebant. Atque hæc est tertia pars. Potuissent enim esse sine febre, tamen aliis de causis non contemnendæ, circa tamen tempus coctionis si quid residebat, febriculam accendit iuxta illud: Dum pus conficitur, dolores ac febres fiunt magis, quam iam confecto. (*Nemini tamen suppurarunt*) idest nil relictum est, quo necesse fuerit effundi pus, sed dum pus creabatur etiam dissoluebatur. Duobus enim modis contingit supputationem fieri in tumore, & tamen non disrumpi. Primus est cum dum gignitur pus euanescit: Secundum cum aliquid relinquitur, sed adeò exiguum vt inflata tantummodo cute paucis diebus discutiatur. In vltima parte proponit sex conditiones communes omnibus, laxa, diffusa, magna, sine inflammatione, sine dolore, & quæ obscurè euanuerunt. Laxitas fiebat ob materiæ tenuitatem tum paucitatem: hæc paucitas non erat, quia verè pauca essent, sed quia in amplum spatium diffunderetur: diffunditur autem dominante natura: colligitur autem, cum adeo crassa fuerit, vel glutinosa, vel confertim expellitur: hoc autem contingit, cum materia praua est, stimulatque naturam. At cum non adesset inflammatio, nec tensio nec mala qualitas, dolor qui semper ex horum vno trium fit, adesse non poterat. Erant autem magna, quia materia vt dixi plurima erat: sed obscurè euanuerunt. Abscessuum enim quadruplex tum omnium tumorum terminus est, durities seu scirrhus, resolutio, suppuratio & transmutatio, quia ergo deerat inflammatio non poterant suppurare, quia materia crassa non poterant ad schirrum conuerti, quia vires erat validæ, erant enim alioquin sani, & materia obediens non poterat transmutari, necesse igitur fuerit, vt euanescerent obscurè, idest sine inflammatione aliqua vel febre, sed quasi delitescerent. Sed obiicietis ex *sexto Epidemiorum sect.* 1. Tubercula extra exuberantia & acuta & fastigiata æqualiter maturescentia deorsum vergentia, non ob dura neque bifida meliora, contraria verò mala, & quantò magis contraria, eò peiora. Dico loquitur de tuberculis, quæ cum febre coniuncta sunt, vt in Textu. Quemadmodum quæ ex aliis causis sunt oborta. Dicetis rursus, Tubercula quæ repente disparent maligniora sunt 2. *Epidem*: Et rursus *in sexto.* Tubercula circa aurem, quibus citra indicationem exorta non suppurata fuerint, his disparentibus recidiua fit. Dico loquitur vt clarum est, ex ipsa verborum emphasi in morbis.

(*Fiebant autem hac in adolescentibus iuuenibus.*) Docet in quibus hæc fierent, & est tertium quod considerat in illis, & enumerat quatuor genera, adolescentes, iuuenes & in vigore constitutos; quartum genus quod non erat obnoxium scilicet mulieres, & ex his qui obnoxij erant maximè dicit his, qui in palestra exercebantur.

tur. Causa erat, quia materiæ deferuntur ad caput ob caliditatem, hæ verò tres ætates cæteris sunt calidiores, & masculi fœminis, & exercitati otiosis. (*Plurimis verò tusses siccæ*) hoc est tertium genus morbi. Quia autem tusses siccæ dicuntur in quibus nihil reiectatur omnino, vel cum post longam concussionem aliquid, ideo adiecit, quod erant ex primo genere, in quibus nihil reiicitur. Harum rursus quædam fiunt vitio materiæ descendentis, sed non ad cauitatem asperæ arteriæ, quædam nulla prorsus materia descendente, sed vel ex sola intemperie, aut pulmonis vitio, velut tuberculo. Declarat quod non sine materia fuit, sed destillatio: verba illa (*Et voces non longè postea raucosæ*) Par erat tusses superuenire ex mutatione ventorum Borealium & australium, maximè autem accidunt, si nimbosa sit constitutio *sexto Epidemiorum.* Dicebat Hippocrates *libro de Aere & aquis ac locis Phasiani*: obscuras maximè habent voces, quia aër eorum tenebrosus est & humidus; nam austri soli perflant eos & peculiaris ventus, quem indigenæ Cenchrona patria lingua vocant. Est etiam raucedo veri propria *tertia Aphorismorum.* Et plerumque humore in substantiam faucium & asperæ arteriæ descendente, sed cum hac vox manet. Aliud genus est deterius, quod consequitur destillationem in musculos mouentes laringam. Fistula est hæc seu osculum in initio asperæ arteriæ, vt à Vessalio libro primo habetur, cui superstat epiglotis: hanc nescio quomodo noster Vessalius primum vocis facit instrumentum. Est quidem certè quod eam definit & dearticulat, non tamen in genere causæ principalis seu agentis. Verum *in sexto cap.* 4. vbi rem ex professo tractat, principalem causam appellat asperam arteriam, & ob id cartilagine vt re leui ac dura constructam, talia enim bene sonant; quam adiuuat Gargareon, inde palatum quasi fornix, vt non solum sonet, sed resonet, tum cauitas narium quam apertè videmus in grauedine laborantibus vel per iocum etiam variare vocem, tum cauernæ ossis, mandibulæ superioris lingua, dentes, labia. Sed quid? nonne etiam musculi intercostales, cum exsufflationem ex qua fit vox variare soleant? Est autem gargareon columella seu vna quę in isthmo oris posita est, vbi larynx & fistulæ, rima & epiglottis & finis foraminis narium definit, & gula incipit, & os hyoidis y figuram exprimens, multáque alia. Verùm musculi, asperæ arteriæ qui mouent, quique adiuuant, septem sunt, vnus enim sub cute communis est; laryngis autem octo & duo operculi, etsi XII. proprios & VI. communes faciat Vessalius, primum tamen par à secundo distinctum negat. Falloppius hâc in tractatione diligentissimus. Quartum autem non in hominibus esse sed ruminantibus peculiarem.

Neque discordat Galenus *libro de musculorum dissectione cap.* 1. in arteriæ musculis enumerandis, quamuis quatuor tantum faciat, nam si bifidi duo pro pari adnumerentur, adiiciatúrque subcutaneus, fient omnes septem. Intercostales autem musculi numerantur viginti duo in vnoquoque latere, cum vndecim in spatiis duo tantum sint musculi, vt Falloppius notat, licet Vessalio visum sit tres esse, atque ita numerat in vnoquoque latere triginta quatuor, laryngis autem cartilagines tres à Galeno numerantur propriè præter epiglotidam *libro de dissectione vocalium instrumentorum cap.* 4. quod & Vessalius approbat. Porro quot sint cartilagines, quibus aspera arteria præter laryngem constat, cum nemo dixerit, (nunc dico partem illam asperæ arteriæ quę laryngẽ & pulmones interiacet, & in signis negligentiæ notam esse reor, cum dentes, & vertebras numerauerint, nisi inconstantem illum esse quis dicat. Ego in quibusdam secante Folcherio viro Germano perito quindecim in vno inueni.

Vnum hoc dubitatione dignum inserere mihi nunc visum est, qui fiat, quod cum humana vox in singulis hominibus ad bis diapason soleat peruenire, & persæpe superare, cum videamus in fidibus testudinum ac lyrarum, tum etiam monocordorum appellatorum instrumentorum atque organorum fistulis eam esse semper proportionem longitudinis cum latitudine fistulæ ad fistulam, seu chordæ ad chordam quæ soni ad sonum in grauitate. Quo fit vt in bis diapason necesse sit quadruplam esse rationem gutturis seu asperæ arteriæ in longitudine ac latitudine ad seipsam ante hoc autem fieri non potest, tum præcipuè ob hoc, quod quantò magis dilatatur, eò fiat breuior, atque ideo acutior sonus. Aliqui eò recurrunt, quod rima arctior quàm ad laringem posita est, causa sit acutioris soni, sed hoc in elymis falsum videtur; nam occluso foramine inferiore vox grauior redditur, tum verò si quis super coxam extremum elymæ premat, sic vt dimidium foraminis occludatur, vox fit grauior ea, in qua omnia foramina obstructa sunt, quæ extra ordinem est. Ea verò causa est, quod obstructis foraminibus grauior vox euadat, quia longior est canalis, quàm antea esset. At verò hoc sic habetur: constat enim in elymis medio modo occluso foramine posteriore, & maiore impetu efflando, fieri diapason ad vocem priorem, qualiscunque sit immotis digitis. Et rursus si etiam minuatur magis foramen, & spiritus contentio maior fiat ad bis diapason peruenire: ergo constricta glottide ad dimidium efflando cum impetu aërem, fiet diapason, & duplo magis contentione partim spiritus, tum coarctata rima bis diapason, vt artificem illum nihil latuerit. Porro de aliis vocibus intermediis grauissimæ fiunt non solùm dilatata sed longiore facta aspera arteria, adeò vt videamus hos qui grauissimè intonant longum habere collum, & plerumque ipsi magni

magni sunt. Quibusdam ob id dum has edunt graues voces, vltra id quod natura fert frangitur vas in pulmone & moriuntur, quod accidit sacerdoti cuidam amico meo.

Voces itaque graues vt experimentum ostendit in pulmonem deferuntur, & in profundum desinunt: acutæ autem constricto pulmone, & breuiore facta fistula vocis ex summa illius parte vbi est larynx. Tam mirabili artificio Deus ornauit hominem, vt duobus sensibus diuinis, qui sunt visus per admirabilem pulchritudinem, & auditus per vocis modulationem, solus sine auxilio vllo satisfaceret. Docet etiam Ptolemæus in sua Musica, quod concentus conueniunt cum animi virtutibus & motibus cœlorum. Verum vt ad raucedinis historiam reuertar, Aristoteles in *libro περὶ ἀκουστῶν* dicit, quod in raucedine impeditur vox, quia nec exit densa nec cum impetu, nec pura: non pura dicit, quia instrumentum est inæquale, nec cum impetu, quia membrum id est aspera arteria est durum, & ideo non potest moueri cum impetu, & hoc probat exemplo instrumentorum flexilium, vt neruorum, qui cum duri non sunt facile nec bene mouentur, tum aliis.

(*Quibusdam verò etiam interposito tempore*) Hic est quartus morbus, defluxio ad testes, meminit Galenus consensus testium cum membris spiritus pulmone, pectore & reliquis, vt par esset tussi assiduè testium succedere inflammationes in vno vel vtroque, provt materia etiam in pulmone aut pectore toto, aut altera tantùm parte continebatur, dicitque hunc consensum ab Hippocrate esse scriptum, sed non affert locum. Est in *secundo Epidemiorum sect. princ.* his verbis: Neque tusses diuturnæ, quoniam vbi testis intumuit, cessant; Et testis tumor à tussi cessat & alleuiatur, quæ res commonefacit nos consensus pectorum, mammarum, geniture vocis. Et rursus *in quarto in fine libri.* Tussiunt tussim siccam, qui testes affectos habent, & ex tussi vena secta ad testem fit solutio: Et inflammati tussiunt, & in febribus ex inguinum tumoribus insuper tussiunt, Et in *lib. de Natura pueri. pag.* 7. Et à pinguedine alba & calida, quod dulce factum est ob caliditatem ab vteris procedentem defertur ad mammas, & in vterum quoque parum venit per easdem venas. Tendunt enim & in mammas & in vteros venulæ hæ: & consimile est in masculis, de quo alias in Aphorismis egimus. Cur ergo Galenus hoc non dixit? At respondent nunc maiorem copiam esse librorum, & bene conscriptorum, tabulis etiam adiectis. At si ita est cur etiam non patientur, quandoquidem ingenia & labores ejdem sunt, & maior rerum cognitio & librorum copia, vnde maius iudicium hominibus vt veritati locus sit. Ostendimus enim aliàs eos homines ortos sub infantia reditus orbis, nos in iuuentute. Sed redeamus ad expositionem: paucis hoc contingit, quoniam tenuis & leuis erat materia, quæ peccauit, ideo non facilè descendebat ad testes. Clarum est autem quod est continuans sermo, & cum dixisset, quod ex tussi peruenerunt ad raucedinem, subjicit, quod quibusdam scilicet ex his tussientibus superuenerunt inflammationes testiũ; ideo hoc rarum fuit, inflammationes cum dolore: omnis inflammatio cum dolore est in testiculo, sed intelligit maiore quàm pro inflammationis magnitudine, erat enim flatus ac vapor coniunctus.

(*Et alijs quidem febres, aliis non*) Abscessus comitatur calidos febris semper propter vnam ex his causis, aut quoniam est in principali loco, vel etiam propè, imo acuta si sit in interioribus partibus, *vt quinta artis curandi cap.* 15. aut ob magnitudinem illius, aut ob putredinis vehementiam, vt in pestilentibus, aut ob dolores, ad temperaturam calidam & siccam, vt *octauo artis curandi. cap.* 2. aut abundantiam humoris putridi, vt etiam in *eodem cap.* 4. Quo circa Galenus satis breuiter hanc partem transit, sicut & illud quibus febricitare contigerit, nam locus erat vnus, & si ex magnitudine phlegmonis id contigisset, haud silentio prætermissurus erat. Color etiam communis fuit, sed neque differentia in putredinis magnitudine causam fuisse credendum est: propterea quod subjicit κατὰ ἰετρεῖον seu ἰετρεῖην non indiguisse, id est manuum operatione in prima lectione quæ verisimilior est, aut medicamentis iuxta secundum, posteriorem Scripturam concludit quod tamen hæc laboriosa fuerunt plurimis, verisimile est febrem habentibus, vel etiam non habentibus, quoniam ob procliuem locum difficulter sanantur.

TEXTVS III.

AT verò ante æstatis initium & per æstatem ac hyemem, multi ex his qui longo iam tempore subcorrupti erant, tabidi decubuerunt. Nam & multis qui ambigui erant, tunc tabes confirmata est; quibusdam verò primum cœpit, & his natura ad tabem vrgebat.

COMMENTARIVS.

Verisimile est priores morbos vsque ad finem veris perdurasse, cum dicat ante æstatis initium alios superuenisse. Tum verò quod nulla fuit causa, quin morbi hi minus desæuirent. Dicit tamen in hos morbos tria genera hominum incidisse; eos qui subcorrupti erant, idest mali habitus, & qui iam antea semitabidi fuerant, atque

in his dicitur confirmata tabes;demum hi qui natura ad hoc parati erant, atque in his tum primùm cœpit idest qui facti sunt tabidi repetente, hi natura ad hoc parati erant.

Qui sensus adeò clarus est, vt demirer cur Galenus eum voluerit inuertere, & in difficillimam interpretationem traducere. Causa fuit, quia durum videbatur Galeno, quòd tabifici natura tardius euaserint tabidi, quàm qui non erant parati. Sed aliud est esse paratum tabi aliud destillationi:celerius enim incurrerunt tabem per accidens, qui erant proni ad destillationes, velvt imbecilli ventriculo tardius incurrunt leuitatem intestinorum, quàm validi, vbi leuitas contingat ex fluxione pituitæ ad ventriculum in constitutione talis fluxionis.Qui vero natura tabidi fuerunt,declarat Galenus in commento ex duobus signis, primùm ex forma pectoris, quod sunt tam angusto pectore, vt à tergo promineant in formam alarum scoptulæ: & à capitis natura quoties impletur, facilè & destillationes demittit. Huiusmodi dispositio maximè prona est ad tabem. Infra definiet *libro tertio* alio modo tabidos:

Forma tabidorum erat lenis subalbida, lentis colorem referens,subrubra, caua,pituita alba referti, scapulas alarum modo eminentes habentes:Et mulieres sic. Plurimos enim cum scapulis his vidi fluxionibus laborantes, sed quia pituita quæ descendebat, neque acris, neque salsa neque amara erat,ideo euasere. Princeps *Decima tertij* describit illos per octo signa speciatim, quorum prima tria sunt principalia hoc ordine:pectus angustum cum spatulis in formam alarum quasi auulsis, ita etiam vt sint nudæ à carne,& totum etiam pectus carne nudum, collum longum ad anteriora inclinatum, & magis si vbi est larynx promineat. Destillationes frequenter à capite cum illius repletione. Et si quod destillat sit vt dixi acre salsúmve. Quæ verò sunt post hæc, & primum est quasi omnium principalissimum iracunda natura ex quauis re cum habitu bilioso, adeò vt adolescentem nullum sic dispositum euasisse viderim, vbi cum hoc fuerint macilenti, & vini potentis potu gauderent. Secundum est vt habitus sit glaber,albus, lenis,rubro sparso maximè circa genas,seu maxillas,vbi prominent in rosarum formam mistus:post quos sunt dura densáque corpora, in quibus facilè franguntur venæ. Tertium ætas à decimo octauo anno ad trigesimum quintum vsque, vt inquit Hippocrates *quinto Aphorismorum cap.9.* Quartum tempus anni; Autumnus, & post ipsum ver propter sanguinis spiritum. Quintum regio frigida, & maximè circa lacunas aquæ marinæ, veluti Venetiis: liquet igitur, quod tales illo tempore tabe nulla alia præcedente præparatione, & hoc est primum, corripi potuerunt. Nostra ætate aliud est firmius iudicium, lues indica,ex qua plurimi aliàs minimè ad tabem natura parati inciderunt. Non intelligit autem de vera lue: nam inferius cum dixit. Tussiebant autem pauca condensata, & reliqua non meminit sanguinis neque saniei: quomodo ergo potuit esse Phtoes vt Galenus credidit, sed fuit consumptio corporis magna cum malis sputis, sine tamen pulmonis aut pectoris.

TEXTVS IV.

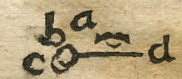
Moriebantur autem multi & plurimi ex his: Et de his qui decubuerunt haud scio an quis etiam medio tempore superuixerit. Moriebantur autem citius quàm tales morbi transfigere solent. Nam alios & longiores & cum febribus coniunctos facilè ferebant, etiam non moriebantur, de quibus paulò post scribetur. Solus enim & maximus ex his qui tum vigebant,tabidus morbus multos occidit.

COMMENTARIVS.

Superius dictum tabem infestasse homines. Est autem tabes lethalissimus morbus vt *primo de morbis* habetur, vbi dicit, quod tabes & aqua intercus sunt morbi lethales, cum phrenitidem & lethargum ac peripneumoniam non ponit inter illos qui lethales sunt. Dicebat ergo primùm, quod moriebantur, hoc nil mirum; postmodum subiunxit, neminem superuixisse. Existimandum est fuisse plurimos vt ad numerum quadragenarium; cum enim ex eo numero nullus eximitur perinde est ac si mille essent. Aggrauat dictum citius mortuos quàm pro natura morbi tabifici. Ideo constitutio hæc pestilens fuit; vnde notandum morbũ aliquem posse esse pestilentem in constitutione non pestilenti, vt hic:nam tabes hæc pestilens erat: quicunque autem alij morbi vt Hippocrates testatur erant solùm populares. Ad hoc ergo vt constitutio sit planè pestilens, oportet vt maxima pars ægrorum moriatur, seu ex vno morbo plurimos occupante, seu ex pluribus. Docet autem hoc cum dicit. Nam alios & longiores & cum febribus coniunctos facilè ferebant & non moriebantur, de quibus paulò post scribetur,scilicet ibi (Cæterum æstate iam) Diuidam autem in posterum textus ratione materiæ & minutius,non vt superius cum initia integra simul scripsi, vt exemplo pictorum ostenderem membrum integrum constructum ab Hippocrate, modò si quis in adeò longis periodis conetur idem facere, laboriosissimam reddet explicationem, adeò vt vix intelligi possit. Causa ergo cur celerius

tius morerentur est vt rectè Galenus inquit morborum vehementiorum, de quibus in sequenti textu agit Hippocrates. Sed cur hi morbi coniuncti sint, fuit, quoniam vt superius visum est æstas fuit nubilosa cum aquarum inopia, nec Etesiæ spirarunt more solito. Cum enim quatuor sint causæ corruptionis aëris, vt sit calidus hoc ei euenit ob æstatem, turbidus ob nebulas, tum verò vt careat pluuiis, quæ partim aërem purgant, partim refrigerant, & salubribus ventis, qui præter quod aërem expurgant, etiam mouent & mutant: omnes affuere, ideo nihil mirum est si magna corruptio subsecuta sit. Verùm cur alij morbi tabem concomitati sint, quamuis clarum sit, in sequentibus tamen declaraturus sum. At cur tabes hæc euenerit, nondum perspicuum est, tametsi multa Galenus dicat. At si attendisti, quæ in superiori expositione dixi, tum etiam in antecedentibus ante textus expositionem, locus maritimus obnoxius est tabi ob salsedinem & frequentem ventorum mutationem, vt aliàs dixi ex *sexto Epidemiorum sect*. 7. Cum ergo Thasus fuerit insula, iam habuit causam, vt tabi esset obnoxia, & maximè quod fuit insula parua. Prima ergo hæc est causa: secunda verò fuit, quoniam constitutio australis perpetua ratione principij est causa repletionis capitis, vbi perseuerauerit destillationis, vbi confirmata fuerit toto anno etiam tabis. Quod sic demonstratur: cum enim *Tertia Aphorismorum* dicat, quod Austri grauant capita, ratione caliditatis cogunt ascendere materiam cum vaporibus: & ratione qua humidi fouent illam & multiplicant. Cum ergo perseuerauerint necesse est vt aliquò ob multitudinem deriuetur. Sunt autem septem loca, per quæ fiunt destillationes, vt *in libro de locis in homine*. Docet autem Hippocrates cur magis fiat ad pectus, ostenditque duas causas, vnam ibi quia guttur est detectum, aliam *in libro de flatibus*, quia est è regione loci, vnde pituita defluit.

Sed dicet quis, guttur contegitur à gargarione & epiglotida, igitur non est detectum? ideo dubitabit aliquis rursus, cur non magis in gulam, quæ detecta est? Respondeo ad primam, quod guttur est detectum in comparatione ad alia loca, ad quæ permeat pituita ex cerebro, velut aures, oculos, spinam dorsi, nam ad illa non defluit per manifestas cauitates vt per guttur, ideo dixit guttur esse detectum, idest cauum, & aliquando detegi vt in loquendo. Ad aliam dubitationem dico, quod prouenit ratione situs, & plus facit situs, quàm quod gula sit detecta, & guttur contectum. Et sit A foramen palati, os inferius BD & B larynga & C foramẽ supremũ gulæ quicquid ergo destillat ex A in totum B D, si debet transire ad C. oportet vt superet B, ideo etsi B contectũ sit, non tamen adeò, quin tenuis pituita transeat, & maximè hora somni, propter moram transit

tamen aliquando pars ad ventriculum, vt mihi perpetuò à pueritia, ideo patior sempiternum affectum. Modò vide cur facta sit tabes ex longa mora pituitæ, tam in cerebro quàm pulmonibus, facta est putredo magna, sed putredo magna corrumpit bifariam pulmones, qui sunt calidi, humidi, molles, & multùm distenduntur, & maximè accedente tussi; primùm ob putredinem ipsam: demonstratum enim est in Hypirchen, quod omnia generant sibi simile nulla facta exceptione: secundò propter acredinem, quæ putredinem comitatur, erodit substantiam illorum. Liquet igitur cur tabescerent.

Hic dubium cadit, quis sapor magis erodat, amarus acris vt piperis, an acris cum acido mistus vt aceti, an salsus? quæstio hæc vtilis valde est ad prædictionem ad custodiam, & curam. Et dicit Hippocrates *libro de Affectionibus*: acida attenuant, morsúmque inducunt, hoc non dicit de salsis, cum tantùm ea nominat. In libro autem de flatibus dicit, quod acris destillatio erodit. Dico breuiter quod acria magis erodunt salsis, quod videmus in erodentibus medicamentis vt ærugo, sed quia vt dictum est in *primo de venenis* putredo fit à calore moderato, & acre ab immoderato, ideo acris sapor non fit à putredine vt salsus: quia ergo salsus putridus magis erodit quàm acris, ideo creditum est falsò, quod salsus magis erodat, quàm acris: acris præterea ob dictam causam rarò fit in corpore humano, salsus frequenter; distingue ergo de salso ob putredinem & salso ob exustionem. Et quamuis Galenus *quarto de locis cap*. 8. dixerit, acris defluxio exulcerat pulmonem, nihilominus per acrem intelligit acrem vel salsum vtcunque distinguitur sapor à dulci pingui & insipido, vt etiam intellexit Hippocrates *secundo de diæta pag*. 10. vbi opponit pinguia & dulcia acerbis acidis acribus & austeris, intelligens postmodum per humida insipida. Et de salsis seorsum agit. Videtur autem Galenus velle quod verissimum est, acria maximè erodere, & quæ crassæ sunt substantiæ: vnde *tertio de simplicibus medicamentis cap*. 21. numerat chalcitidem calcem æruginem & talia, quamuis non dicat esse acria, & *in quinto cap*. 15. dum enumerat sandaracham canthardes, dynopterim, non potuit dicere quicquam de sapore, quia non norat verè res, sed voluit videri, cum non haberet principia vera.

Et ipse ferme nihil ex suo scripsit, sed ab aliis accepit: ideo confundit, nec ausus est proferre sententiam, voluitque videri, scire credens se Aristotelem imitari. Sed in talibus non est locus, cum non de causis agatur, sed quid sint, vt in Dialectica docuimus, nam chalcitis neque acris neque salsa est, aut parum, sed potius astringens & tamen erodit. Dico ergo, quod erodens valdè, est acre valde, & crassæ substantiæ, vt videmus in argento sublimato, & præcipitato:

cipitato : Et si obijcias quòd vt dixi chalcitis erodit, & tamen non est acris, dico quod cum incalescit & attenuatur, fit valde acris. Si dicas quòd aqua ardens est valde acris imo ignea, & tamen rem erodit: dico quòd est nimis subtilis substantiæ, adeò vt ardeat illæso linteo ex ea madefacto. Si obijcias quòd aqua separationis metallorum erodit, & tamen est tenuis : dico quòd non, imo descendit in alia aqua & in vino, adeò vt ex hoc venenum deprehendatur, non enim potest misceri alicui liquori ob grauitatem, cum aqua ardens etiam oleo supernatet, & ipsa est valde acris, sicut & oleum Chalcanti & sulphuris, quæ mirum in modum erodunt. Vnde patet acria esse maximè erodentia etiam quanto magis fuerint crassæ substantiæ, vnde qui nolunt ferrum sculpere, delineant quod volunt, & partem quam erodere non expedit, cera oblinunt : intermediam implent argento sublimato, & aqua separationis & statim erodunt; qui autem volunt diligentius figuras inscribere, nec curant de tanta celeritate, imponunt argentum sublimatum cum aceto, & in viginti quatuor horis erodunt. Salsum autem vix erodit, imo siccat potius : Inditio est quod Eluetij vulnera sua sale implent : quomodo ergo comparari potest salsum acri, cum salsa nec erodant carnem detectam & ægram, acria autem erodant cutim sanam & statim. Quædam verò erodunt alio modo scilicet vrendo, vt alias dixi de cantharidibus, quæ impositæ aquæ separationis ilico excitant vesicas, & ita frangunt cutim & erodunt, & hoc modo euphorbium erodit interiora & longè celerius, quàm erodentia propria. Ex quo apparet vt dixi, Galenum in huiusmodi nugas agere, quia non habuit principia ista, quæ experientia constant, de factis ab igne. Dico ergo concludendo, quod si materia crassa acris descendat in destillatione, statim sequitur erosio & tabes, & de hoc miram medici expectantes materiam salsam, enim illa sit deterior etiam salsa per putredinem, post periculum imminet ex salsa per putredinem. Ideo oportet anteuertere comedendo insipida valde, tenuis substantiæ, & valde cocta. Et ita me seruaui anno MDXXX. cum peruenissem ad destillationem crassam & quæ in aqua dulci descendebat, nam tunc nesciebam experimentum de aqua marina Hippocratis, salsam & male olentem, experientia doctus, quod viderem ex eduliis crassæ substantiæ & exercitatione deterius me habere. Porrò salsum ex putredine cognoscitur plerumque, quia comitatur febris.

TEXTVS V.

ERant autem plurimis ipsorum affectiones huiusmodi : febres horridæ, continuæ, acutæ, in totum non intermittentes. Modus autem erat semitertianus, vna die leuiores, altera amplius exacerbescentes, & in summa acutiores increbescentes.

COMMENTARIVS.

Facilior est dictio Græca ὁ δὲ τρόπος ἡμιτριταῖος idest ad formam hemitritæi, qualis sit hemitritæus declarauit *secundo de differentiis febrium. cap.* 7. & 8. Per horridas non intelligit simpliciter, quæ horrorem habent sed in quibus horror diu durat, continuæ : non est proprium illarum horror, quantò minus acutarum : ideo addidit hæc. (*In totum non intermittentes*) duo significat per hoc : primum quod mirabile est cum essent horridæ, quod non desinerent : secundum quod alleuiabantur, adeò vt viderentur non febricitare sed tamen febricitabant. Et similiter cum dixisset (*altera amplius exacerbescentes*) ne quis crederet augeri ac minui vicissim, subijcit (*& in summa acutiores increbescentes*) id est licet exacerbaretur, & declinaret, alternis diebus, attamen totus morbus perpetuò augebatur in immensum. Verum non dicit in qua die exacerbarentur, an in die horroris, an in sequenti. At istud est etiam dubium, quod deficeret ad hoc, vt essent veræ semitertianæ, si alternis diebus horrescebant. Iuxta primum horum dicendum est ergo, quod cum morbus ad mortem tenderet vt dixit, prius necesse erat, vt quo ad tempora vniuersalia semper cresceret, & multum etiam : cum hoc tamen stat, quod ad proprias accessiones declinaret, & adeò vt in principio vniuersali aliquando videretur mundus, quanquam non esset : in vigore tamen etiam in die destilationis multum febricitabant. Quod ad secundum attinet, Galenus in commento, quòd difficile est tamen si quis attendat, causam tertij docet, scilicet quomodo non esset prorsus semitertiana : nam in illa per distinctionem longorum interuallorum, bis, ter, quaterque adueniente horrore reduplicatur febris. At in constitutione reduplicabatur horror sæpius per exigua interualla, & tunc vocatur febris horrifica non hemitritæus. Erat tamen illi persimilis in tribus, primum quod cum esset continua, erat cum horrore : secundo quòd ille horror repetebat : tertio quod alternis diebus sæuiebat. Ad secundum igitur dico, quòd Hippocrates consulto tacuit diem exacerbationis, nam talis exacerbatio quandoque contingit in die

 horroris,

horroris, quando acceſſio fuerit matutina, & breuis, aliter eam diem, ſi veſperi horror inuadat, meliorem appellant: non ſolum quod ante acceſſionem ſit remotiſſimus æger à ſtatu acceſſionis & incremento, ſed quod per ſex horas ante nouam acceſſionem videatur ſatis bene ſe habere, & in pulſu & reliquis, quoniam contrariæ ſunt affectiones caloris, & frigoris, & motus, intro & extra, & caloris quidem vis iam ſeneſcit & inclinatur, frigoris autem nondum adulta eſt. Galenus tamen ſecundum ſic interpretatur, quod in die in qua miteſcunt, habent tamen acceſſionem horroris, & longam in hoc, antequam incaleſcant: horror tamen breuis eſt, & reduplicatione caret. Sed ſic non eſt ſimilis ſemitertianæ, cum ſemel ſolum illi frigeant alternis diebus, qui ea corripiuntur. Itaque hoc modo facilior eſt explicatio ſententiæ Hippocratis, ſed patitur difficultatem quam dixi. Vltimo docet Galenus, quod referendo ſimilia ſimilibus, ſemper morbus creſcit & augetur, vt hodierna dies grauior ſit quam nudius tertius, & craſtina quam heri.

TEXTVS VI.

SVdores vero ſemper, non per totum: frigiditas extremitatum multa, & quæ vix recaleſceret.

COMMENTARIVS.

Poſtquam propoſuit eſſentiam morbi, adijcit nouem ſymptomata, è quibus duo ſunt hæc, quæ in vnum coniunxi, Galenum ſecutus. Enumerat igitur συνδρομοὶ τῶν σημείων concurſum ſignorum tam prognoſticorum vt hic, quam demonſtratiuorum in laterali morbo, vel etiam cauſarum, ſine quo non contingit concludere aut fieri morbum aut prædicere mortem aut ſalutem. Sed hic neque concurſus mortem ſignificare potuiſſet niſi fuiſſet in tabifico morbo, cum plerique ex his qui hoc morbo non laborarent, quamuis peſſimis cum ſignis, vt etiam infra ſuo loco oſtendemus ſeruarentur. Ideò hæc ſigna ſunt lethalia per ſe, ſed non valdè lethalia, aut prorſus non lethalia, ſed ſolum mala, vt in *Quarta Aphoriſmorum:* Sudor multus calidus vel frigidus ſuperfluens calidus minus frigidus; magis ſignificat morbum. Et rurſus: Febricitanti ſudor ſuperueniens febre non deficiente malum; prorogatur enim morbus; & multum humidum abundare ſignificat. (*Non per totum*) Hippocrates *Primo Prognoſticorum* dicit, quòd ſudores, (ſupple mali) alij fiunt ob exſolutionem virium, aliqui ob vehementem inflammationem: ſed cum ſudores quadrifariam vtiles eſſe credantur, aut quia ſoluunt morbum, vel ſaltem minuunt, vel quia in die decretorio, vel quia per totum, vel quia calidi nihil, mirum fuit hos eſſe malos, quibus ſolum ineſſet id quod calidi eſſent, nec id perfectè, cum etiam frigiditas firma adeſſet extremitatum. Conſtat autem quòd ſudores eſſent calidi, & in ſuperiore parte, quia tales eſſe ſolent: in febribus enim calidi ſunt generaliter ſudores, ob febris calorem, & in ſuperiore parte ob id, quod calor ſupra fertur. Hippocrates autem vel vbi res inſueta eſt, vel magni momenti, ad artem non ſolum adijcit vt intelligamus, ſed quia ſit valde neceſſaria, etiam repetere non dedignatur: In reliquis vſus eſt ſumma breuitate, propter ea quæ dicta ſunt in principio Dialecticæ noſtræ: tum etiam quia olim ſcriberent, nondum inuenta charta, nec papyro, ſed in tiliæ lignis vt teſtis eſt Galenus *In primo de his quæ in Medicatrina* etſi poſt aliqua ſcripta ſint in membranis, vt ibidem docet. Ergo quòd ſudor qui totum non occupat corpus, etiam ſi calidus ſit malus ſit, vt ibidem dicebat Hippocrates, & qui circa caput tantummodo, vultum & ceruicem, dicit ibi Galenus, etiam ſi non ſit frigidus, minatur ſyncopem: nam ſi frigidus ſit iam incipere ſyncopem declarat. Videndum eſt igitur an ſemper ſudor qui totum non occupat corpus malus ſit? multa enim obſtant: primum quod homines plerique ſani degunt, tum maximè cum ſoli pedes ſudant, & partes illis propinquæ. Deinde quia Hippocrates dicit vbi ſudor ibi morbus: tum verò qua in parte maximè hoc verum ſit. Demum cur ſudor qui non toti corpori vniuerſalis ſit, aut lethalis eſt aut malus ſaltem, numquam bonus; huiuſmodi ſi explicuiſſet Galenus nos à magno labore vindicaſſet. Verùm videtur ſolum aliorũ dicta collegiſſe in inueſtigandis rationibus, & perſæpe probaſſe deteriora. In explicanda autem dictione admirabilis fuit ob linguarum cognitionem. Sed iam propoſitum aggrediamur: fieri enim poteſt vt in his qui perierunt libris hæc & multa alia adiecerit. Dico ergo primum, non eſſe generalem doctrinam de ſudoribus, non ſolum ſanis, ſed neque ægris omnibus, ab Hippocrate traditam: propterea adiecit in acutis: vidi in tertiana ſudantem totum ſudore frigido Hiſpanum Petrum de Sotto, præfectum machinarum Cæſaris, poſtridie conualuiſſe. In dolore colico in eculeo omnes regulæ de ſudore falſæ ſunt, quoniam de illis non ſcribuntur. Dico etiam neque in continuis omnibus, licet multa vera ſint, intelligenda eſſe. In acutis verò de quibus intelliguntur, eoque magis in ardentibus ſudor ſi fiat in ſuperiore parte, non ſemper malus eſt, nec hoc dicit Hippocrates: ſed non tam bonus quam ſi in toto corpore: at in ceruice & vultu ſemper malus eſt, & valde malus. Nam cum pectus ob cor longè ſit calidius capite, & ceruice, fieri non poteſt, vt ſudet quis in parte illa ſuperiore, niſi

nisi illa sit calidior pectore : at si calidior sit pectore febricitantis , vel abscessus in eo erit , vel suffocatio vtrouis modo significat , vel exsolutionem , vel vehementem inflammationem illarum partium , vnde mors declaratur. In exsolutione enim sudant partes superiores , vt in his qui torquentur aut suffocantur , quia tenuissimus spiritus ad faciem defertur , qui facillissimè & alio resoluitur. Seu igitur ob caloris vehementiam , seu quia exsolutio incipiat , quam necesse est propter causam dictam prius ibi detegi, constat ægrum in maximo vitæ discrimine versari:In senibus autem sudor capitis est res familiaris , imò in cursu & laboribus sudat primo facies, quia pars ea est humidior & vapor sursum ex imis fertur : & præcipuè accidit ob capillorum illuuiem. Sed qui fit in vna parte , non tamen in illa , vtpote ab vmbilico superius , aut in solis cruribus, non est bonus , licet non sit necessario malus. Dico quòd significat abscessum ibi aut copiam saltem humoris humidi , aut calorem naturalem ,inualidum , sed vtrumque horum est non bonum : igitur omnis sudor non vniuersalis est non bonus. Multi tamen cum illo sanantur , quando sudor ille prouenerit ex copia humidæ materiæ. Ideò istud cognoscitur ex facilitate sudoris & ferendi : cum enim hæc affuerint bonum erit , non ratione sudoris non vniuersalis, sed alterius condicionis adiectæ. Ita ex aduerso cum esset non vniuersalis , & hoc quia frigebant extrema , ideò erat valdè malus ratione signi, quia significabat intus vigere calorem febris , extra extinctum naturalem : at ratione effectus , quia calor mouebatur , simul & à centro ratione sudoris , & ad centrum ratione frigoris : natura autem simul omnino ægre fert contrarias mutationes. Ideò dixit Galenus quod hoc est signum malignæ febris.

TEXTVS VII.

ALui turbatæ , biliosæ , ex paucis , puris , tenuibus , mordacibus : frequenter ad exonerandos se surgebant.

COMMENTARIVS.

Signa omnia secundum genera commemorat , & in his à sudoribus qui fiunt ex toto venarum genere : ab vrina , à iecore , & ab alui deiectionibus , ventriculo, & sima iecoris. Facultas enim quæ totum corpus regit , tota in iecore est constituta, ab hoc in ventriculum & mesaræi venas, tum reliquas omnes diffunditur, proprium iecoris excrementum est vrina : venarum omnium in ambitu corporis sudor , sicut ventriculi & mesaræi feces. Sed ex essentia caloris naturalis calor & frigus, ex operationibus propriis eiusdem naturalis facultatis velut illud, cibum fastidiebant, non sitiebant. A facultate pectoris tussiebant. Sex igitur in alui excrementis adnotauit, & septimum ex illo substantiam , *pura tenuia*: Qualitatem *biliosa mordacia* : quantitatem *pauca* , modum *turbata alui* & quod ex aliis erat necessarium , præcipuè quod quæ excernerentur mordacia essent , & pauca , necessarium erat vt frequenter surgerent. Ex quo imbecillitas virium sequebatur. Quæ verò describuntur non valdè mala sunt, sed nec bona , vt habetur in prognostico , præter illud de meris , de quibus egimus in Aphorismis.

TEXTVS VIII.

VRinæ tenues , & crudæ , & decolores , & paucæ : aut crassitudinem habentes , & subsidentiam paruam , non probè desidentes, sed cum cruda quadam ac intempestiua subsidentia.

COMMENTARIVS.

Vrinæ malæ sunt , quia vel crudæ vel paruæ, nisi sudor multus profluat vt in his, vel in principio solum : sunt enim propriæ initio morbi : quanquam etiam ab initio illas concoctas esse velit , de quo *In sexto contradicentium* actum est , ideò exponatur. At cruda dici potest cum alba fuerit, & tenuis, vel alba & crassa, vel alba & cum pauco sedimento , si multa fuerit vrina , vel rubra omnino, præcipuè autem in pueris cruda mala est, vt *secundo Prognosticorum* habetur. Ibidem : & vrinæ sedimentum si prauum fuerit , velut vt farina etiam cruda habetur. Dicamus ergo quòd vrina mala est, vel quia pauca, & nō cum sudore: etiam hoc modo mala idest contumax , sic enim inde intelligi volo malum non fuit vel quia cruda : & si cruda vel ratione substantiæ, cum fuerit tenuis vel mali coloris idest alba vel rubra , vel vtrumque : vel ratione contentorum , & tunc vel ratione substantiæ illorum , vel paucitatis in comparatione ad vrinam, vel vtriusque. Patet igitur esse vrinæ contumacis quinque modos & ex his mala fuit seu contumax, quatuor vltimis. Modi sunt *pauca , tenuis, mali coloris cum pauco sedimento, vel crudo* : omnia enim affuerunt , cum per totum morbum perdurauerit : præter primum quia sudabant assiduè. Qui autem hæc volet diligentius assequi , *primum librum de vrinis* legat. Cæterum omnia hæc vt dixi solum longitudinem morbi per se significabant: sed quia morbi erant acuti, ideo malam indicationem decernebant : nec tamen ob id necessario mortem , sed cum essent tabidi, significarunt morbum necessario lethalem.

TEXTVS IX.

TVssiebant autem, pauca, condensata, concocta, paulatim vix educentes. Quibus vero violentissima accidissent, his neque modicè concoctio aderat, sed cruda spuere perseuerabant.

COMMENTARIVS.

Hoc est quintum signum ab excrementis propriis, non tamen naturalibus: naturalia enim propriè sunt duo, stercus & vrina, non propriè autem sudor, vel si cum sudore halitus coniungatur, qui per totum corpus exit, erit hoc totum sudor vel halitus, excrementum proprium, iuxta tres coctiones, totidem excrementa. Screatio autem propria est, sed non naturalis coctioni, quæ in pectore fit: neque enim necesse est substantiam pectoris affici in tussi, & excreatione. Pus autem & sanies neque propria sunt, neque naturalia excrementa, cum necesse sit laborare ipsam particulam, quæ pus vel saniem emittit. Horum excrementorum omnium communis est triplex diuisio, vt sint cocta, vel cruda, vel mala: & cocta quidem nulli iungi possunt, cruda verò & mala per sæpe, vt fiant quatuor membra. Dicit ergo quòd *tussiebant*: iam hic erat affectus præter naturam. Quia ergo tabidi erant, tussiebant, erant enim tabidi propriè idest pulmonis vitio quem phthoem & affectum phthisim vocant & quia ex destillatione, ideo aliquid excreabant. Vnde deterior est tabes in qua cum tussi nihil excreatur, sed est sicca prorsus: huiusmodi enim morbo plures maximè adolescentes interire vidi: & est sphacelos pulmonis, atque ideò morbus omninò lethalis. Et videtur verisimile, quod is de quo egit Galenus *Quarto de locis* antea cæperit quam expueret, post ex destillatione & rupturâ: cum verò morbus mitior erat, concocta apparebant, quia locus ille pectoris & magis pulmonis calidissimus est: cum vero mors prope est, pauca & crnda extussiunt: cum non longè multa, nec concocta. Primum ergo in tabidis cum mitius se habent, cocta & pauca extussiunt: post multa nec cocta, cum rursus pauca & cruda, prope mors est Ideò duo illorum genera edocet. Ex quo patet, quod hic Hippocrates non loquitur de tabidis, qui sunt ex vlcere pulmonis, vt putat Galenus.

* * *

TEXTVS X.

FAuces autem plurimis horum ab initio, & perpetuò dolebant, ruborem habentes cum inflammatione: fluxiones paruæ, tenues acres. Breui colliquescebant & affligebantur.

COMMENTARIVS.

Hic docet signum omnino præter naturam inflammationem faucium, quam par erat esse cum dolore: ad quam consequebantur fluxiones paruæ, acres, & tenues non enim erant coctæ sed crudæ. Adeò autem anceps erat origo vnius, atque alterius vt videtur *in libro de flatibus* apud Hippocratem, ibi. Pituita autem mista acribus humoribus, & deinceps vbi agit de circuitu fluxionis acris & inflammationis: nam altera alteram cit. Breui autem ex hoc colliquescebant, & affligebantur: quoniam cum adessent reliqua generaliter, & tabes esset communis, superueniens hic morbus febrem accendit, cerebrum lædit, & ad mortem præparat. Quinimo hoc est vnicum in tabidis proximæ mortis signum, cum faucibus ægrotant: namque significat morbum esse adeò paruum vt ex pulmonibus ad fauces perueniat. Illum verò locum natura defendit, quantum potest, vt maximè vitæ necessarium, vt colligitur *Quarta Aphorismorum*: cum ergo materia eo peruenit ob inflammationem primum morbus ille habet rationem synanches, quæ cum per se mortalis sit & cito perimat, quanto magis laborantes tabe & febre acuta præter id correptos. Deinde inflammata particula à destillatione irritatur, & non potest se mouere ob inflammationem, nec materia expui ob id, nec inflammatio quiescere propter destillationem: pauca autem materia descendebat non simpliciter, multa enim ex assiduitate colligebatur, sed paulatim, quoniam descendebat per se non propellente natura, quæ confertim solet euacuare: at hanc non poterat cum esset acris ac tenuis, & ideò cruda. Plurimis autem hoc contigit, si quidem valde humidis, & frigidis talia non eueniebant, quamuis enim cerebrum eorum incalesceret, non poterat tamen materia attenuari, multò minus acris euadere.

TEXTVS XI.

OMnes cibos perpetuò fastidientes.

TEXTVS

COMMENTARIVS.

Hoc est septimum signum quod à functione naturali læsa sumitur. Per hoc autem quod dixit *fastidientes* plus intellexit, quàm non appetentes. Sunt enim tria genera abominationis cibi, leuissimum;cum fame non corripiuntur, sed desiderant cibos non præsentes, & degustant, sed non edunt. Secundum præsentes renuunt, & tertium cum non omnino desiderant:contingere potuit ob materiam in ventriculo, ob consensum pulmonis sanioso humore repleti, ob vim naturalem in iecore extinctam, ob febris, quæ naturam pestilentis sapiat malignitatem; ἀσίτως vocant Græci, non appetentes, ἀποσίτως, qui etiam fastidiunt. Galenus in destillationem refert, quod verum esse potuit. Verisimilius quòd propter omnes causas maximè in morbo lethali. Et quod signa alia facultatem naturalem imbecillem & corruptam esse ostenderent. Raro enim eo deuenitur, vt prorsus fastidiant cibum nisi vitiato iecore, nam si ventriculus deficiat, apparent alia signa,velut dolor aut extenuatio, sitisque. Si verò ob materiam prauam, vomitus,nauseæ,quæ non aderant.

TEXTVS XII.

SItis exortes.

COMMENTARIVS.

Declarat hoc duo: & quòd vt dixi cibum non appetisse contigerit, non ob humorem acrem descendentem, sitiuissent enim sed ob extinctam facultatem totam in ore ventriculi, cum non solum cibum fastidirent, sed etiam non sitirent:& quòd tam praua esset materia, vt extingueret vim naturalem, adeò vt acutè febriens & acri destillatione laborans, non sitiret. Hoc autem tum alias inferius repetit, & Galenus docet,vt si cum arida lingua,idem accidat.

TEXTVS XIII.

ET plerique circa mortem deliri: & circa tabidos quidem hæc.

COMMENTARIVS.

Non de eo delyrio communi agit, quod propè mortem omnibus ferme accidit: sed de eo quod prauas febres comitari solet: nam merito tabis haud delyrant ægri. Significat ergo febris prauitatem. Quippe delyrium fit euicta vi cerebri ob intemperiem: febris autem hæc semitertianæ persimilis erat, nam semitertiana vt inferius docebit tabidos enecare solet. Igitur febris hæc aliquanto etiam deterior semitertiana fuit. Quærendum est igitur cur non in omnibus febribus delyrium accidat, cum in omnibus febribus calidius & siccius euadat cerebrum, imo multò citius in hecticis quam in cæteris, cum tamen in ea cerebrum calefiat, & exsiccetur manifestè. Videtur enim quod debilitato cerebro & perturbatione facta in motu spirituum, fiat potius delyrium quàm ex intemperie. Verùm de hoc alibi diffusius.

TEXTVS XIV.

CÆterum æstate iam & autumno, febres multæ, continuæ, non violentæ, diu quidem ægrotantibus, non autem aliàs ita malè habentibus oboriebantur.

COMMENTARIVS.

Hic comparat morbos æstatis morbis veris, dicens morbos fuisse leuiores: & primò comparat non tabescentibus & ibi (*Paucis oborta sunt febres*) nam demum subijcit laboriosè se habebant: hic ergo dicit præter longitudinem nullum aliud fuisse incommodum, quod ostendit ex quatuor signis, quæ in sequenti textu enarrat. Et causa fuit quòd licet æstas esset nubilosa & cum paucis Etesiis, per calorem tamen æstiuum siccata & attenuata materia mitior facta est natura morborum.Erant autem longæ ob multitudinem materiæ & imbecillitatem virium,quæ solet consequi constitutionem australem.

TEXTVS XV.

PLurimis alui turbatæ,ita vt valde toleranter ferrent, & nihil memorabile lædebant. Vrina item plurimis boni quidem coloris & puræ: verùm tenues, & post tempus circa iudicationem concoctæ. Tussiebant autem non valde, neque ea quæ per tussim reiectantur, difficultatem exhibeant: neque cibum fastidiebant, sed etiam valdè licebat ipsis offerre.

COMMENTARIVS.

Hoc est singulare exemplum signorum quatuor, vt dixi principaliorum mitissimi morbi;

morbi: In quibus generale est hoc, vt solum defectum ostendant, in quarto verò nec illud. *Aluus turbabatur plurimis*: Galenus non est ausus hoc exponere, cum scribat *Quarta Aphorismorum com. 22.* impossibile esse vt non concocta materia aliquid vtiliter excernatur: cum tum frequens experimentum ostendat oppositum: cum enim materia iuxta cauam iecoris fuerit, & cruda nec multum lenta, & vires validæ, expellitur ab initio & est bonum signum, & bona causa: signum quidem validarum virium, & naturæ operantis recte, quæ se exonerat ne accessio fiat hostili putrido calori: & quod materia obedit & est tenuis: tum verò quod meatus sunt aperti & locus non intimus. Quod ergo dicitur à Galeno, ibi intelligendum est de materia, quæ iam putruit. Signum est autem omnium horum quod ferrent bene nec læderentur vlla ex parte. Ex hoc patet Galenum multis in locis, dum nimis ambitiosè scribit, potius tenebras quam lucem attulisse arti. Nam multos vidi ægros imo & vulgus lætatur, qui cum turbarentur aluo in initio febris nil passi sunt incommodi, nec hoc malum est, modo materia nec viridis nec nigra, vel huiusmodi, excernatur, aut constitutio pestilens sit. Vrinæ item plurimis boni coloris. Quatuor sunt maximè spectanda in vrina; color, substantia, quantitas, & contenta: sunt & alia atque in his quatuor; coctio, cruditas, proportio ad tempus, & peruersio. Hippocrates nouit optimè quòd vrinæ ab initio non possunt esse perfectè coctæ, vt in *sexto contradicentium* declaraui: sufficit Hippocrati, vt ab initio sint bene coloratæ, quod repetit millies. Fuerunt ergo bene coloratæ, & proportione respondebant temporibus; in initio crudæ bifariam, & in substantia, & quia sine contentis idest puræ, hoc enim proponit: Ergo fuerunt optimæ.

Nam quando sunt ab initio coctæ, significant aut febrem putridam non esse, aut nil excerni ex materia peccante, aut esse pestilentem. Fuerunt ergo crudæ in substantia bene coloratæ, puræ sine contentis, & ab initio, & circa iudicationem concoctæ, ideo optimæ: bonus enim color nunquam desinere debet substantia, & contentis possunt vitiari, & non ostendunt nisi cruditatem. Ergo color aqueus plus significat quam cruditatem iuxta Hippocratis sententiam.

(*Tussiebant autem*) Hæc pars & quæ in sequsnti textu habetur, tantam confusionem peperit, vt vix omnes expositores cum Galeno potuerint se explicare; quod videatur hucusque Hippocrates locutus de tabidis. Sed si ita est, vbi illa verba (*de quibus paulo post scribetur*) Propterea nimis longum esset, si vellem referre opinionem Galeni, deinde confutare, atque illum imitatus facere expositionem infinitam: sufficiat more Aristotelis dicentis, rectum esse iudex sui ipsius, & obliqui commutatis partibus sermonis veritatem eruere. Dicta quidem sunt hæc: primum, *Multi ex his qui iam longo tempore subcorrupti erant, tabidi decubuerunt.* Et post *& de his qui decubuerunt haud scio an quis modico tempore superuixerit, moriebantur autem celerius quam tales morbi transigere soleant. Nam alios & longiores & cum febribus coniunctos facilè ferebant, nec moriebantur de quibus paulo post dicemus.* Post cum narrasset de tabidis quales essent, subiungit: *Et circa tabidos quidem hæc.* Post loquitur de morbis æstatis & Autumni, *Tussiebant autem non valde, nec ea quæ per tussim emittebant difficultatem exhibebant. In summa qui tabescebant leuiusculè ægrotabant.* Demum concludit pro toto anno: *Inter omnes quorum fecimus mentionem, in hac tempestate soli in lethalia tabidi incurrerunt, febricitantes alia febre nequaquam.* Si quis recte perpendat, Hippocratis sententia est clara: dicit enim quod qui verè ægrotarunt sub æstatis initio illi tabe correpti sunt, & mortui: qui vero æstate & autumno tussiebant & non vera tabe correpti sunt: & ideò euaserunt. Ostendit autem hoc clarè in sequenti textu dum dixit.

TEXTVS XVI.

In summa qui tabescebant, leuiusculè ægrotabant, non more tabescentium, febribus horridis parum insudantes: alias alij, vt quos inuaderet febris non stato circuitu. Et vt paucis quos numquam febris relinqueret: sed inuaderet more febris tertianam referentis.

COMMENTARIVS.

Ostendit hoc clarè, quia superius dixit febres tabidorum fuisse continuas, acutas cum modo semitertiano. Vtar enim summa breuitate. Hic subiungit quod apparuerunt genera febrium: *horridæ cum modico sudore* supple non continuæ; nam hoc declarat per illa verba, *& vt paucis quos numquam febris relinqueret*, non acutæ cum desinerent, nec similes illis in quibus erat sudor, non per totum. Secundum genus etiam erat non continuarum sed erraticarum. Paucis autem dicit fuere continuæ febres per modum tertianæ extensæ, non autem semitertianæ, vt in illis. οἱ φθινώδεες, οὐ τὸ φθινῶδεα τρόπον. Quis non videt φθινώδεες significare tabescendis idest qui extenuabantur, non autem tabidos verè: quia subiungit non more tabescentium: velut si quis dicat profitetur non more profitentium, non professorem dicit, sed profiteri: actionem confessus est, non rem. Simia histrionicam exercet, non est histrio.

histrio. Aliud est verbum & est affectionis, nomen autem passionis. Hæc si exposuisset Galenus nec iuisset venatum, non coactus fuisset dicere literam esse mendosam: sic enim facile esset omnia exponere. Quamuis obscurè in prima expositione appropinquaueris, sed rationem non adiecit, & oblitus est textum quod frequenter facit, dum insectatur fugientes alios expositores declarare. Per tabidos ergo seu verè tabidos intellige, qui cum tussi incommodicè extenuabantur, & febre tabidis familiari ægrotabant: per tabidos reliquos eos, qui tussi non immodicè macrescebant.

TEXTVS XVII.

IVdicabantur autem quibus inter hos breuissimæ essent, circa vigesimum diem, plurimis circa quadragesimum, multis circa octuagesimum. Quibusdam neque sic, sed vago modo & circa iudicationem deficiebant. Horum autem plurimis febres rursus non multum tempus intermittentes reuersæ sunt. Ex recidiuis autem in ijsdem circuitibus iudicabantur. Multis verò ipsorum producebantur, vt sub hyemem ægrotarent. Ex omnibus porrò in hac constitutione descriptis, solis tabidis lethalia acciderunt: In aliis autem febribus non.

COMMENTARIVS.

Cum declarasset quòd morbi vernales fuerunt omnium deterrimi, vt in quibus vera tabes solum abundauerit, quoniam ex ventorum aquiloniorum flatu putredo genita est, & aucta per ver australe: in æstate cum fuerit sicca, nec causa aduenerit vlterioris corruptionis, exhalante humido putrido, non contabuerunt, sed similia tabidis apparuerunt, mitiora multò. Nuuc transit ad tertium, quod obseruat scilicet Iudicium. Memento autem verborum illorum: nam alios longiores & cum febribus facile ferrebant. *Fuerunt hi morbi plerumque longiores solito.* Et illud *febres multæ continuæ non violentæ diu quidem ægrotantibus*: vt intelligamus dictum hoc de his qui tabidi non erant dictum esse, nam tabidos morbus breui absumebat. Proponit autem quinque genera: paucis quibus morbus erat breuissimus iudicabatur circa vigesimam idest In vigesima & vigesima quarta: multis circa octogesimam, velut in centesima etiam, pluribus circa quadragesimam vt etiam in trigesima. *Quibusdam circa indicatorium diem morbus deficiebat absque decretorio*: & infra declarabitur quod hoc contingit vt Hippocrates ait cum materia concocta non fuerit. Quorum duo sunt genera: quibusdam enim morbus finitus est sic plerisque reuersus est, & in recidiuis notatu dignum, iudicati sunt ijsdem circuitibus à reditu, non a morbi initio, quibus ptiores vt vigesima, quadragesima, octuagesima: & tamen in describendis ægris in tertio libro ab initio morbi totius dies computat. Et fuere inter hos, quibus productus est morbus à recidiua, vt sub yemem ægrotarent. Et hoc est simileh ei, quod dicitur *libro de Indicatione p.4.* Ardens febris in lipyriam cum absque decretorio desierit, die decretoria idest in septima vel quartadecima die transmutatur. Et à die transmutationis lipyria durat diebus quadraginta & transit in Epialam. Et hoc est solum ex contumacia humoris. Causa autem huius diuersitatis erit, de qua sermonem faciemus. Atque hic finit Galenus Primum suum librum satis breuiter. Et quamuis diuisio sit ad arbitrium, propter tamen morosos quosdam, volo ostendere Galenum nulla ratione hoc fecisse, quia si constitutiones tres considerauit, cur secundam & tertiam postmodum in secundo libro amplexatus est? nos autem vt æquaremus magis lancem, ex sex partibus huius primi libri, duas singulis libris commentariorum distribuimus. Et ita primus liber continebit primam & secundam constitutionem: secundus autem præcepra & dogmata quæ sequuntur secundam constitutionem, tertiamque simul. Tertius quod reliquum est præceptorum post tertiam constitutionem, descriptionemque quatuordecim ægrorum.

CONSTI

CONSTITVTIO temporis secunda.

TEXTVS VIII.

IN Thaso ante autumnum tempestates non tempestiuè, sed derepente in aquiloniis & austrinis multis humidæ & præerumpentes. Huiusmodi verò durabant vsque ad pleiada, & sub pleiade. Hiems autem aquilonia. Aquæ multæ largæ, magnæ: Niues. Plerumque mixta aëris serenitas: & hæc quidem fiebant omnia: frigora verò non admodum intempestiua. Iam verò post brumale solstitium, & quando fauonius spirare incipit, posterior hyems magna erat, aquilonia multa. Niues & aquæ assiduè multæ, & cœlum procellosum ac nubilum. Hæc autem durabant & non remittebant vsque ad æquinoctium: ver autem frigidum, aquilonium, aquosum, nubilum. Aestas non valdè æstuosa fiebat. Etesiæ assiduè spirarunt. Mox circa arcturum in aquiloniis, aquæ valde multæ. Quum autem annus totus humidus & frigidus & aquilonius esset.

COMMENTARIVS.

Frigora non tempestiua verbum χειμῶνες pro frigoribus Hermanus Cruserius Carapensis, Cornarius autem tempestates: quæ difficultas seu ambiguitas etiam est in Galeni commentariis. Quòd si ad frigora transferatur, male congruit prærumpentia: quomodo enim frigora in pluuias prærumpere possunt. Sic enim Galenus & rectè exponit verbum προεκρηγνύμενοι. Sed neque tempestates in humidum & pluuiam erumpere conueniebat dicere. Hoc ergo ex inopia à latinæ linguæ, non expositorum, qui nihil habent par ad χειμῶνας Græce χειμὼν, est habitus temporis hyemalis & hoc conuenit, sed puduit interpretes adeò longè abire & circum ambire. *Non tempestiuæ quia ante Arcturi exortum.* Discrimen largarum aquarum & magnarum, est quòd largæ confertim veniunt, magnæ autem diu durant. λαίλαπας procellas vocat, ventos multos cum imbribus magnis: per pleiades post autumni initium intelligit occasum, cum exortus initium faceret æstatis. In summa tota constitutio maximè post pleiadas fuit frigida, & humida & Aquilonia idest in qua aquilo perflabat. Oportet autem intelligere per Aquilonem, non solum eum, sed Boream & Cæcian: velut per Austrum lybicum & Phænicium. Et generaliter omnem ventum qui ex plaga australi defertur. Poterat annus esse frigidus & humidus cum austro, non tamen constitutione australi, ideo adiecit & aquilonius frigido & humido: est enim constitutio perseuerans ventorum flatus, vnde possunt esse constitutiones boreales, & australes, & mistæ. Raro autem præter has fiunt constitutiones, quòd frequentius hi venti spirent quam reliqui omnes vt *vigesima sexta problematum:* atque hi etiam efficacissimi, nam in his partibus cœlum stat ad polos, ideò impressiones sunt & firmiores sunt atque validiores. Sed dubitatur quomodo constitutio fuerit frigida & humida ac Borealis, cum apud nos Boreas sit ventus siccus & aërem serenat, quod etiam videtur sensisse Hippocrates *tertia Aphorismorum 5. & 17. & in libro de sacro morbo p. 8.* Respondeo, quod solutio ibi colligitur, quia Thasus est insula & magis australis nobis, ideo Boreas per se humectat, sed quia validus est exsiccat ob propinquitatem. Manifestum est ex hoc, quod vbi meminit ventorum borealium, ibi adiicit, quòd validas tempestates adduxerunt. Ideo intelligit, quoscunque tales, vt Corum & Circium. Vtitur autem Hippocrates diuerso loquendi modo: in primo enim dicit. Status ad austrinum vergeret, & cum siccitatibus fieret: in secundo annus frigidus, humidus & aquilonius.

TEXTVS XIX.

PEr hyemem sani plerumque degebant.

COMMENTARIVS.

Constitutio naturalis non affert morbos, sed eos admittit, qui familiares sunt tempori: hi autem sunt endemij non epidemij. Quæ verò præter naturam est, eò minus

minus affert nouos, quò minus genere & quantitate à naturali illius temporis recedit: Et quo minus calida & humida fuerit, nam hæ duæ qualitates morborum sunt causæ, & inter has magis calor, quam etiam humidum, quòd magis atque celerius agat. Cum igitur hyems natura sua sit frigida, humida, aquilonia, quod ad genus attinet fuit secundum naturam, nec calor peccauit: verùm quia excessit in quantitate solum, & defuit principium agendi, calor scilicet, apparet quòd leuis fuit impressio: quare per demonstrata in *libro de prouidentia* ex anni constitutione morbi non potuerunt generari ante tertium tempus, & ideò non ante ver: conuenit igitur vt hyems sana foret.

TEXTVS XX.

ANte ver autem multi quidem, & plurimi morbidè degebant. Primum igitur cœperunt lippitudines fluidæ, dolorosæ, humidæ, crudæ, lentæ, paruæ, & multis difficulter erumpentes: Plurimis reuertebantur: defecerunt sero ad Autumnum.

COMMENTARIVS.

Causa maxima erat maximè in hyeme abundantia pluuiarum, frigus, niues, & reliqua, vt iam sub fine illius meritò corpora grauarentur. Propterea dicit *Multi quidem & plurimi morbidè degebant.* Comparatiuum aut superlatiuum dum positiuo copulatur, firmum retinet significatum, & non tantum effusè significat. Dicimus candidior coruo, ioco dicitur, Candidior Petro nihil est, & vim non retinet superlatiui: Candidior niue superlatiuum euadit. Plurimi superlatiuo genere effertur, sed non est superlatiuum perfectum. At vt etiam minus significaret quam per se, præpositum habuit positiuum multi, vt euaderet in comparatiuum. Atque hæc difficultas ex modo loquendi necessario orta est. *Degebant morbidè:* nondum ægrotantes adhuc deficiente calore, sed ægrotaturi. Quo admonemur in frigidis temporibus sufficere lassitudines, & quam vocant neutram dispositionem, ad declarandum morbum superuenturum, vbi calor expectetur.

Superuenerunt igitur in vere duo tantum genera morborum, quòd quanto abundabat humidum vt putresceret, maior calor desiderabatur, quòd humidum copiosum per se frigidum sit, atque eò magis quando frigiditati constitutionis, & temporis coniunctum fuerit: eà autem constitutio grauis fuit, & longè sæuior prima vt videbitur.

(*Lippitudines*) Hic paululum cogor contra Galenum, imo non Galenum, sed potius quosdam qui cum Galenicos se dicunt, omnis scientiæ & doctrinæ hostes atque inimici sunt capitales. Sed, moti enim authoritate quadam illius, *Primo de victu in Acutis*, putant noluisse Galenum demonstrationes afferri ab expositoribus, quanquam hoc solum in arte curandi senserit obseruandum. Sed neque ibi censet, & si omnino censet, ne prioribus vtar verbis, sane perperam. Quod enim dicat verborum solam habendam esse rationem, adeò turpe est, vt etiam inter Grammaticos Seruius magno in honore præ cæteris habeatur, quòd rationes dictorum à Virgilio attulerit. At in artibus quod execrandum consilium, & quàm alienum à viro celebri qualis est Galenus. Quid Alexander Themistius, Simplicius, Philoponus, & præcipuus Auerroes aliud agunt? an sensa an verba quærimus? at si sensa? quomodo illa sciemus esse vera, nisi per demonstrationem. Proponamus vt autor dixerit, quæ securitas quòd verum sit, quomodo sciemus, quomodo intelligemus, nisi ex demonstratione habita? Quid ait ipse de Hippocrate, se non illi credere nisi ob demonstrationem? At dices in medendo: Quid agit in tota methodo aliud? aliudque agentes tantopere reprehendit. Si Hippocrates omnia cum demonstratione conscripsit, quomodo Hippocratem explicabimus sine rationibus, quæ ipsum ad scribendum compulerunt. Denique quæ expositio, & quam vtilis erit, si dicamus annuam tempestatem frigidam & humidam, ac Aquilonarem subsecutæ sunt lippitudines humidæ, quandoquidem talem pluribus forsan in vita videre non continget? & ex plusquam mille vt diximus in *libello de Prouidentia* ex anni constitutione, quatuor tãtum descriptæ sint ab Hippocrate? At si rationes adduxerimus paucis, vt ex paucis etiam simplicibus omnes illæ ortũ habent, omnium illarum prædictionem docere poterimus. Et quicquid in singulis futurum sit, etiam præuidere.

Dicit ergo lippitudines fluidas, humidas, crudas, dolorificas ortas esse. Primum demonstremus necessarium fuisse, vt fluxiones ex capite fierent, inde ad oculos, demum quod huiusmodi quales hic describuntur. A capite primum materia fluit, quòd ipsum magis repleatur: habet enim latas vias, per quas recipit primo aërem, quoniam apertè respirat, vt *in libro de vsu respirationis cap. 5.* Et quod quicquid tenue est atque tenuius est, in toto corpore ad ipsum ascendit: nam leuium est ascendere. At eadem causa primum ex illo fit destillatio, nam & repletum & tenui materia, & per nares, palatum, aures, vel aërem recipit, vel afficitur: & etiam quia facies & tota cutis ibi rarior est, ideo prima destillatio ex capite fit: tum etiam loci ratione. Est enim in sublimiore corporis parte positum. Ad oculos autem quia ca-

lidissima pars sunt totius capitis, & pars itidem calidissima anterior, & venarum ad oculos abundantia, & neruorum opticorum cauitas maxima: ideò ad illos fluxio, quanquam ex causa fit, vnde etiam lachrymæ. Cur verò lippitudines potius per venas, quam extra venas, vel ad os non feratur, pituita crassa in causa est, quod materia, quæ est in cerebro, si liquescat ad palatum fertur per infundibulum, seu calicem, & ad nares commodius: nec est via lata nisi nerui concaui, per quos si feratur visum auferet, ob id tanto incommodo natura prospexit. Quod autem tenue est per venas propellitur: & facit lippitudines, & quod pituitosum per musculos delatum ac neruos, lachrymam: ideo lippitudines lachrymæ comitantur. Est etiam maior calor in venis, quam extra, & humor qui intus continetur tenuior, & ad fluxum natura paratus, cum quotidie etiam in sanis fluat ac refluat, ideo lippitudines factæ sunt. Et humidæ, quia materia aderat: non solum frigoris ex vento boreali læsio, quæ si sola affuisset, fuissent lippitudines siccæ. Sed erant crudæ, quoniam & causa earum erat frigidus ventus, qui non solum concoquit, sed concoctionem prohibet, & multitudo materiæ vt dixi, quæ prohibet coctionem, ideò per æstatem tandem concoctæ sunt: ideo subijcit *defecerunt serò ad Autumnum.* At dolorificas necessarium est fuisse non solum ob materiæ multitudinem, sed quod vt scribitur *Quinta Aphorismorum* vlceribus frigidum mordax, habens causam omnium.

(*Lentæ*) sunt vel lachrymæ congelatæ aut cruentæ suffusiones, vt à Plinio colligitur, quo in secundo sensu interpretari debemus eas, quòd materia illa exprimeretur à frigore, & propter idem etiam non poterat erumpere, ideò lentæ gignebantur, quæ eadem ratione vt dicit Hippocrates eodem tempore idest sub Autumno solutæ sunt.

Notandum autem est pro intellectu non solum præcedentium, sed & dicendorum, quòd non solum ob constitutionem hæc acciderunt, sed loci naturam: Quia aliquis dicere posset quotiescunque accidet annus Aquilonius, omnia hæc dicta quæ pauci sunt momenti, & dicenda rursus quæ non sunt pauci momenti, nec mediocris expectabo? Respondeo non. Sed memento quod vt dixi Thasus erat insula, & ideò valde exposita ventis, & parua, ideoque etiam magis & frequens populo, quod coniectura colligitur, & modo loquendi Hippocratis: & altitudinem habebat partium Quadraginta vnius, vnde satis calido cœlo fuit. Viuendi autem ratio tum vt colligitur *libro de veteri Medicina*, tum etiam in secundo huius & septimo ferina magis quam nunc, vnde morbi magis sæuiebant, & eo magis etiam ante tempora Hippocratis, nam & illius ætate Ciceon res durissima ad concoquendum in vsu erat.

TEXTVS XXI.

AEstate iam & autumno, lienteriæ, & dysenteriæ, & tenesmi, & alui profluuia ex biliosis, tenuibus, multis, crudis, & mordacibus; quibusdam verò etiam aquosis. Multis autem & vrinæ fluxiones cum dolore biliosæ, aquosæ, ramentosæ, purulentæ, cum stillicidio, non renales, sed his alia pro aliis. Vomitus pituitosi, biliosi, & ciborum crudorum reiectiones: sudores: omnibus vndiquaque multa humiditas. Fiebant autem hæc multis erectè obambulantibus, non febrientibus: Multis item febrientibus, de quibus paulò post scribetur.

COMMENTARIVS.

Connumerat morbos sequentium temporum, qui quamuis innumerabiles videantur, ad tria tamen rediguntur capita, fluxiones, febres intermittentes, & continuas: à leuioribus ad pessimos procedens, vt etiam constitutio ipsa processit, quæ sæuior vsque ad Autumnum facta est. A fine hyemis cœperunt morbidi degere, post factæ sunt lippitudines, sed potius ophtalmiæ. Differunt enim à lippitudinibus vt in Aphorismis declaraui. Post fluxiones, inde febres intermittentes, demum continuæ, cuius causam aperiemus. Generaliter autem pro intellectu omnium scire ac meminisse decet, eorum quæ in præcedenti commento, tum anteà diximus. Et primum quidem, quod in corporibus Thasiorum, erat multa materia frigida, & humida: quo circa necesse fuit, vt tandem multi morbi sequerentur. Tum verò magis quod vt dictum est, erat in insula exigua, & viuebant victu quasi ferino. Tertio quod dictum est supra, si causa quæ præparat materiam potens fuerit, erunt morbi multi, non magni, vt hic in Thasiis: fuit enim annua constitutio, frigida & humida, sed non affuere in fine causæ validæ permutationis. Et quia hi morbi varij erant, potuissent dici sporades: vt ergo essent epidemij, necesse erat vt inuaderent multos: cum ergo essent multa genera morborum, & singula inuaderent multos, necesse fuit, vt tota ciuitas ægris plena esset, atque ita comprehenditur status Thasiorum, qualis fuerit eo anno ex verbis Hippocratis.

Docet autem quatuor genera fluxionum; per aluum, vrinas, vomitum & sudores in æstate. Et circa hæc speciem &

& morem, ſcilicet quòd eſſent mites, & quod quibus febres non aduenerunt, omnes ſeruati ſunt. Hoc non adijcit, quia ex narrationis modo & morbi qualitate manifeſta erat. Nam de febrientibus infra dicet. Proponit ergo quatuor genera affectuum inteſtinorum, lenitatem, difficultatem, teneſmum & profluuium: leuitatis quidem multa copia humorum: cruda enim humida prohibent coctiones. Dictum autem eſt ſatis de hoc in expoſitione Aphoriſmorum. Omnium enim fluxionum cauſa fuit communis abundantia humidi: cum enim aër maxima in quantitate, & per aſperam arteriam ad cor, & per nares ad cerebrum, & per os communiter, & per meatus cutis ad arterias trahatur, totque ſint momenta in hora, & horæ plures die noctuque, & in toto anno dies ac noctes plurimæ, neceſſe fuit adeò repleri non ſolum venas & arterias, ſed etiam omnia vaſa cum illis, & cauitates abundanti aquoſo humore, adeò vt contineri nullo modo poſſet. Et frigida quidem fluxio, & humida, è capite quæ recta eſt, & ipſa aëris intemperies concoctionem ventriculi diſſoluit ac deſtruit: vnde inteſtinorum leuitas orta fuit. Fiunt autem leuitates inteſtinorum plerumque deſinentibus aliis morbis, Hippocrates *libro de Aëre Aquis & locis*: Et inteſtinorum leuitates & aqua intercus, fiunt plerumque deſinentibus aliis morbis, præcipuè tamen ex dyſenteria, *ſeptima Aphoriſmorum.* At repleri venas & cauitates corporis immodicè ex ſtatu aëris humidiore, declarauit illa puella de qua alias dixi, quod minxit, plus quam ducentas libras, vltra pondus eorum quæ comedit & bibit in eo tempore: & plus etiam quam eſſet pondus totius corporis: At dyſenteriæ vt *in eodem libro de Aëre & Aquis* docuit, fiunt ex fluxione à capite. Cauſæ igitur diuerſarum fluxionum fuerunt præcipuè tres: natura ſcilicet temperamentum, ſexus & viuendi ratio: robur membrorum, vt quibus inualidus fuit ventriculus, hi deiecerunt incoctos cibos: quibus iecur imbecille, hi diarrhoas ſunt experti: & qualitas humoris ac locus: Quibus enim natura humoris fuit bilioſa, aut exputredine aëtis & in ſima iecoris parte, his factæ ſunt dyſenteriæ & teneſmi: ſolent enim teneſmi dyſenterias comitari. Sed ſi fuit in gibba per renes humor expurgabatur, factæque ſunt vrinæ fluxiones cum dolore bilioſæ, ſtillicidia & talia. At verò quæ in diarrhæis profluebant, bilioſa dixit, tenuia, multa, cruda, mordacia: talia enim fiunt, cum concoctio bilioſorum humidorum fruſtratur. Sed cum dixerit tenuia, cruda, cur ſubiecit quibuſdam etiam aquoſa? Quoniam aquoſa & cruda ſunt & tenuia, ſed non colorata, neque mordacia. Horum omnium cauſa fuit humidum multum corruptum, circa ſimas iecoris, ſequentium autem circa gibbas.

(*Multis autem & vrinæ fluxiones*) ſecus longè interpretatur Cruſerius & obſcurius, (*Multis præterea Offuſiones doloriſicæ, bilioſæ, ramentoſæ, purulentæ* : vt per vrinæ fluxiones offuſiones verterit. πολλοῖς δὲ καὶ περίῤῥοιαι μετὰ πόνε: Ita habet vterque codex. Itaque ex Galeni etiam interprætatione: & quòd ſenſus ſit clarus, de vrinæ defluxione intelligit, quæ ſimilis fuit nephriticæ ideſt quoties renes abſceſſu detinentur, ſolent emitti vrinæ bilioſæ, aquoſæ, ramentoſæ, purulentæ, cum dolore & ſtillicidio, iuxta diuerſa tempora abſceſſus. Eadem fiebant tunc: ſed non erant hæc nephritica, quia morbus non erat per ſe in renibus, ſed ex concurſu & purgatione totius corporis per partes illas. Adnotat Galenus illis verbis. κατ' αὐτὸν τὸν ἱπποκράτην βουλόμενον κατ ἀπόεσιν, ἀλλὰ καὶ κατ' ἐκρουν ἀπόστασιν γίνεσθαι ideſt: Non ſolum abſceſſus ſecundum Hippocratem fit decumbendo ſed etiam effluendo. De purulentis igitur, ramentoſis, bilioſis, cum dolore, non eſt magna difficultas; bilioſa enim erodendo, & putrida in venis collecta hoc conuenienter agere poterant: at aquoſa defluebant per initia, quoniam tenuiores partes expelli à natura primo ſolent. Veniunt & aquoſæ vrinæ, mediæ inter purulentas, cum natura aliquando impedita & fatigata, craſſorum deiectione tenuia emittit. Sed vnde hæc omnia? ex iecore principaliter, & omnibus his, quæ in toto corporis ambitu per venas & arterias continebantur, Quæ prius natura excernebat, quam vehementius affligerent corpus. Iuxta ergo naturam diuerſorum; non enim omnibus omnia, defluebant aliis, purulenta, aliis ramentoſa, aliis aquoſa: pleriſque tamen plura ex his aut omnia: ſed alia aliis: non ſolum quod non omnia omnibus, ſed quod vni plura aquoſa, alteri ramentoſa, alij purulenta: differentiam tamen aquoſi & crudi ac tenuis iam diximus. Fluxerunt autem talia magis exercitatis, & habentibus venas, quæ ad renes latiores.

(*Vomitus pituitoſi bilioſi*) vomitiones fiebant primum, quod æſtas eſſet: ſcripſit enim *Quarta Aphoriſmorum* medicari æſtate ſuperiores magis, hyeme verò inferiores. Secundum in his quibus ventriculus erat imbecillior, in concoquendo, & validis fibris ad expellendum: Tum verò in conſuetis magis quam inſuetis, & quibus humores erant liquidiores ac tenuiores. Videmus enim inundante ventriculo protinus vomitiones ſubſequi. Et hoc adiuuabat aſſumptio cibi & potus copioſi, iam facta cruditate: nil enim magis vomitum excitat. Et vbi flatus multus abundat, & vbi latior eſt via, meatus illius qui ex veſica fellis inſeritur, duodeno aut aliquibus etiam ventriculo. Quo minus mirum eſt vt dixi, redundante iam bile atque pituita, factas fuiſſe vomitiones ciborum, potuúmque. Liquet autem huiuſmodi expurgationem, licet cum faſtidio multo fiat, maximè leuem eſſe & perutilem, vnde

nauigantibus cum sit familiaris, facilè soluitur,& eos præseruat à multis incommodis, quæ secum nauigatio præsertim longa afferre solet. Cum verò dixit *biliosi & pituitosi*, per biliosos à flaua aut pallida intelligit, quoniam hæc est naturalis & consueta: per pituitosos coloris albi & muci cum lentore, aliter naturam adiecisset.

Sudores. Non est vt ascribat qualitatem coloris, reliqua si affuissent vt dixi docuisset. Quibus igitur humidum illud iam per totum corporis ambitum sparsum erat,non collectum circa iecur, id calore ambientis & naturæ simul per venulas & arterias ex maioribus ad capillamenta & venarum oscula in cute disiectum est per sudorem. Vnde bene dixit Galenus *in arte medica* Quæ in sima iecoris per aluum, quæ in gibba per vrinam, quæ in ventriculo per vomitum. Adijcit *septimo artis curandi* quod iecur & per vomitum etiam purgatur.Et quæ in ambitu per sudores si materia tenuis sit. Quæ autem in pectore & pulmone per excreationem: sicut quæ in renibus & vesica per vrinas: Et quæ in cerebro per nares & palatum:& quæ in vtero per menses. Atque hi septem modi expurgandi corpus, quorum quatuor sunt secundum naturam, tres præter: Etenim purgatio cerebri secundum naturam est: melius igitur dicemus hos esse speciales, illos generales. Quatuor scilicet generales, tres speciales. Primæ enim coctioni duo modi tribuuntur, vomitus & egestio, Quam sententiam confirmat ferme *in fine libri de constitutione artis medicæ*, licèt non idem vnquam vllibi dicat: neque perfectè sed semper diuersa. Namque parùm curiose scripsit, attentè minus. Illud non est prætereundum, quòd dicat tenuia tantum per sudorem excerni: cum in Indica lue nulli melius sanentur, quam qui solum & bene sudant, at in his maxima est copia crassissimi humoris: quare huius viri manes veneror, qui multum laboris impendit in scribendo, sed quantum vtilitatis attulerit in his, quæ inconsideratè scripsit (sunt autem sanè plurima) Deus nouit. Itaque optarem, vt hi qui se Galenicos ob solam auaritiam profitentur, etiam si lucrum affuerit testaturos se Sardanapalicos, & Epicureos, vt vellent illum in ordinem redigere:& quæ cum demonstratione attulit, non solum probare sed corrigere atque ornare, reliqua vt confusa seorsum edere, vt non tot mortales illius autoritate decepti fallerentur,maximo damno eorum, qui vitam suam illis credunt. Malè enim ageretur cum Indica lue laborantibus, si solum tenuia effunderentur, atque sudoribus euacuarentur. Liquet igitur Hippocratem quatuor generales purgationes complexum esse.

(*Fiebant autem hæc*) Docet duplicem modum harum excretionum: vnum scilicet omnino innoxium, cum secus non laborarent, sed munia sua obirent: alium vero fermidolosum cum febres his iungerentur. Hoc igitur constituto, quod vt dicit multa in omnibus scilicet exuberans admodum humili copia adesset, querendum est meritò, cur tantum discriminis inter hos & illos intercederet, vt quidam pene non laborarent, alij ferme ad mortem? Causa omnium fuit putredo, & vt febriens à non febriente differt sola putredine, ita omnes de quibus locutus est immunes fuerunt à putredine. Causa autem putredinis fuit caliditas temperaturæ cum calore naturali raro, & obstructiones & crassities humorum. Et sicut est differentia in toto genere putredinis, ita & in magnitudine & qualitate humorum, qui facile possunt putrescere aut magis aut minus: aut loco; circa cor enim minus quàm circa iecur putrescunt, sicut facilè iuxta anum vlcera non ita circa ossa & articulos, quia locus est frigidus & siccus. Et ita corpora quæ exercebantur, & quæ vtebantur victu tenuiore ac sicciore, & quæ humido aqueo non abundabant, fuere magis sana.

Dubitatur cur hic annus, cum adeo humidus & frigidus esset atque borealis non laborauerint Thasij attonitis morbis comitialibus, distentionibus,lethargis,morbis lateralibus, peripneumoniis? Respondet Galenus hic, quod contigit id, quoniam non fuit admodum abundans copia humidi, ita vt ad extremum deuenerit. Dico quod constitutio frigida & humida non est causa talium morborum maximè attoniti: Primum quod videamus in infantibus non accidere, quorum capita sunt humidissima, & etiam ob id frigidissima. Neque enim vnum infantem vidi vel audiui deprehensum attonito morbo, rarò etiam imò rarissimè lethargo, morbo laterali vel peripneumonia: comitiali frequenter, quia fit ex humida materia, & aquea ob flatum.Mediolani etiam rarissimè corripiuntur attonitis morbis & rarius quam Bononiæ, & Bononiæ quàm Florentiæ, & tamen Florentiæ aër multò siccior & etiam calidior est quàm Mediolani. Neque etiam in imbribus hæc accidere videntur, sed potius in siccitate vt Florentiæ visum est anno MDXLIII. Præterea Hippocrates dicit hic oppositum in textu ad vnguem, cum dixit multus vndequaque plados.Sed quod decepit Galenum,est quia Hippocrates *tertia Aphorismorum*, connumerat hos morbos inter morbos, qui contingunt in pluuiarum multitudine & in morbis hyemis: verùm id fecit quia posuit causam materiariam,efficiens autem & principalis sunt venti frigidi & sicci. Indicio est quod qui emungunt materiam etiamsi multam claram, non corripiuntur attonito morbo,sed qui turbidam,terream, spissam, cinerei coloris etsi paucam: & hoc patet ratione & authoritate: ratione quidem si talis sit à calore colliquatur scilicet aquea, & defluit per loca fluxionum, maximè per infundibulum seu calicem in palatum & nares, & ita euacuatur; at terrea

rea non ita, ſed replet cerebri venticulos & venas, & facit alteram ex ſpeciebus attoniti morbi. Authoritate: quia apoplexi fiunt, à quadrageſimo ad ſexageſimum annum, vt teſtatur Hippocrates *ſexta Aphoriſmorum*, ideo fiunt ab atra bile magis. Dico ergo quod Galenus adduxit cauſam bonam, ſed omiſit principaliorem, & ex hoc habetur indicium tam in ſanis quàm in ægris futuræ apoplexiæ, & hoc eſt quòd cum coniungitur raritas magna pulſus & ſemper eſt cum inæqualitate, ſi cum dolore vehementi capitis aut vertigine, iam imminet apoplexia: & ſi cum hoc prolabatur ſupinus è ceruicali certius eſt. Et cum his etiamſi retineantur excrementa, maximè vrina & mucus & quod exit, eſt vt dixi ſpiſſum & cinerei coloris, iam illicò eam expecta. Non negauerim ergo diuturnas & magnas pluuias eſſe cauſas talium morborum: non tamen Thaſij ipſi non laborarunt, quia tempus non fuerit immodicè humidum, ſed quia non ſunt ſubſecuti venti validi & frigidiſſimi.

TEXTVS XXII.

IN quibus autem omnia hæc præſcripta apparebant cum dolore tabidi fiebant.

COMMENTARIVS.

Cornarius ita legit, quoniam ſequitur. φθινώδεες, ἤδη δὲ φθινοπώρον καὶ ὑπὸ χειμῶνα πυρετοὶ ξυνεχέες. At Galenus cum Cruſerio φθινώδεες μὲν ἤδη δὲ φθινόπορον καὶ ὑπὸ χειμῶνα, id eſt. Tabidi quidem iam autem autumno & ſub hyemem. Quæ locutio præter id quod repugnat rationi, qualis enim ſenſus? *quibus hæc omnia cum dolore fiebant autumno & ſub hyemem contabuerunt*: vt verò coniungerent, μὲν quidem addidere. Sed volo contendere de dubiis, cum in ſequenti commento Galenus legat, coniungendo vtrique, vt infra ſtatim docebo. Sententia ergo eſt vt antea dixi de tabidis & cum Galeno non propriè dictis ſed ſolùm conſumptis. Galenus in commento adducit tres cauſas, deducentes ad tabem, deſtillationem ſcilicet, abſceſſum pulmonis & vaſis rupturam: quarum nulla cum adeſſet fieri non potuit, vt verè tabeſcerent. Cum verò vlterius non proceſſerit, intelligere oportet communem finem ſortitos, ſiquidem obirent. Atque cum in his multa dixerit, caput rei non attingit, id eſt cur dolor ad tabem deduxerit? Illud forſan ſatis conſpicuum, vt legamus ſic literam. *In quibus autem aliquid horum præſcriptorum cum dolore apparuit, tabidi euaſerunt.* Neque enim veriſimile eſt cuiquam omnia illa accidiſſe, quæ in priore textu ſunt connumerata,

Conſtat apud Hippocratem *in libro de Glandulis* ſeptem eſſe fluxiones è capite, quarum tres quaſi ſunt ſecũdum naturam: quatuor præter naturam, duas per os in guttur & gulam, & duas per venas in ſanguinem & ſpinalem medullam, quæ omnes tabem efficere ſolent, præter eam quæ eſt in ſanguinem: materia enim illa, ſi ſuper membra ſenſilia fluat dolorem facit & conſumit dolore corpus, tum per vigilias, tum quia mala eſt, tum quia tranſit ſuper membra nobiliora & ſolida lædit. Aliam cauſam aſſignabat *libro de internis affectionibus* propiorem propoſito noſtro, dum docet cur morbus renalis, qui cum magno dolore eſt, & fluxione terminetur ad tabem: dicit, quia venulæ rumpuntur exit ſanguis, inde ſanies, atque ita niſi rectè ſuccedat curatio, tabeſcunt. Inquit enim Hippocrates; ſi ſanguis in ventrem præter naturam effluxerit, neceſſe eſt ſuppurari. Duabus igitur his cauſis tabidi ex dolore cum vehementi fluxione euadunt; quod etiam experimentum docet: ſed tabidos generaliter cum Hippocrate intelligere oportet.

TEXTVS XXIII.

IAm verò autumno & ſub hyemem febres continuæ, & quibuſdam ipſorum paucis ardentes, diurnæ, nocturnæ, ſemitertianæ, tertianæ exactæ, quartaneæ, erroneæ.

COMMENTARIVS.

Quia vt dixi prius poterat hic textus bifariam legi: Galenus qui gloriæ potius quàm veritati ſtuduit, (quis enim aliter ſentiat) tertium ſenſum, ex vtroque compoſitum inuenit; lectio Cornarij φθινώδεες ἤδη δὲ φθινοπώρον, καὶ ὑπὸ χειμῶνα πυρετοὶ. Galenus vtramque iungit. καὶ κατὰ τὸ φθινοπώρον, ἤδη τινὲς ἐγένοντο φθινώδεις ὡσαύτως δὲ καὶ κατὰ τὸν χειμῶνα, καὶ μέν τοι καὶ πυρετοὶ συνεχεῖς, καὶ κατὰ τὸ φθινόπωρον ἐγένοντο, καὶ κατὰ τὸν χειμῶνα: ſeu Latinè ex Cornario *tabidi fiebant.* Cum verò Autumno & ſub hyemem febres. Cruſerij: *Autumno & ſub hyemem tabeſcebant.* Galenus: *Autumno extabuerunt aliqui ſimiliter & hyeme.* Iam verò continuæ febres & autumno & per hyemem. Sed vt dixi Cornarij lectio omninò abſurditate vacat, reliquarum minus mala eſt Galeni. Sed hæc mittamus, cauſa continuitatis eſt ſuccenſio continua quæ accidit, quoniam materia eſt continua, quare & in venis nec expellitur: aut proxima cordi in cauitate velut pectoris aut pulmonis, vel abſceſſu, vel eſt in ipſo corde. Et tunc ſi eſt ſanguis putridus, continua eſt pernitioſa, ſi in ſolida ſubſtantia hecti-

 ca,

ca. Cum ergo abundaret humidum adeò impletæ ſunt venæ & ichores, putruerunt & facta eſt continua febris; cum dixit *continua* propoſuit genus vt non eſſent ſynochæ continentes, ſed paucis erant ardentes; iam ſynochæ cum fiant à ſanguine & conſtitutio fuerit frigida, parum conuenit febris continens cum hac conſtitutione. Et licet minus videretur ardens, tamen conuenit, quia bilis facilius putreſcit quàm ſanguis, quia bilis eſt excrementum, ſi ad ſanguinem comparetur. Ideo non meminit continentium vllo modo, ardentes autē paucis eueniſſe dixit. Et licet author *libri de natura humana* dicat quod febris continens fiat à multa bile, intelligit per bilem ibi omnem humorem calefactum à putredine:nam dicit, quod etiam quotidiana & quartana à bile fiunt; cum verò dicit *plurima* intelligit per ſe. Plus enim requiritur ad continuam febrem humoris quàm ad intermittentem. Et ſimiliter non intellexit per continuas acutas, niſi quas expreſſit ſcilicet ſemitertianas. Erant ergo communes, continuæ, mites & pleræque ex his diurnæ atque nocturnæ, de quibus inferius aget. Ardentes ergo contigerunt non aucta bile imo imminuta, ſed in corporibus, in quibus iam natura, vel ætate, vel ob artem aut victus rationem abundabat bilis ichore adaucto illius ex conſtitutione, tum verò etiam occluſis cutis meatibus, ex frigore, & ob humidum putrefacta materia licet ſicca, (Quid enim ſiccius ligno, & tamen ob humidum locum putreſcit, ſtátque humidum infuſum cum natiua ſiccitate) factæ ſunt febres ardentes.

[*Diurnæ*] Febres fiunt vt Princeps docet à multitudine materiæ, & collocant vtramque tam diurnam quam nocturnam inter pituitoſas, & in hoc certe rectè, & ſequutus eſt Raſim, ſed perperam cauſa illa adducitur. Si enim eſſet ex multitudine, duraret etiam per noctem. Et dico quod cauſa eſt ſimilis dolori capitis quem nos vocamus ſolarem, quia incipit cum motu ſolis orientis & finitur cum illo. Et quia multi putant, quod ego adducam paradoxa, curaui ex eo in hac vrbe Odeſcalcum Auditorem ciuilium cauſarum, nunc factum Senatorem regium Mediolani, qui adhuc eſt in hac vrbe, vt illum interrogare liceat breui tamen abiturus, qui hoc morbo grauiſſimè (eſt enim vt ille narrabat acerbiſſimus) laborauit: cui è regione opponitur quaſi dolor Indicæ luis, hic enim incipere ſolet occidente ſole & finiri poſt illius ortum, ſicut podagra in me ſolebat incipere ante primam imò ferme ſecundam horam ante occaſum ſolis, & finiebatur tribus aut duabus horis ante ortum ſolis: & videtur modus vnus omnium, poſtquam tam firmo circuitu ſtatum tempus retinent. Ideo diligenter reddere cauſam horum oportet: neque enim eadem eſt quæ febrium, quanquam nec illa vera poſita *ſecundo de differentiis febrium* vt infra docebo. Sed motus hi ſunt vaporum, nam ſi materiæ mouentur motu ſolis, in his, etiam in aliis multis, hoc autem rarum ſymptoma. Conſtaret etiam eodem momento: at non conſtat, ſed quibuſdam à prima hora, quibuſdam à ſecunda incipit. Quibuſdam finem accipit vna aut duabus aut pluribus à meridie, ideo non propriè à ſolis motu, ſed à ſole initium ſumit. Cauſa igitur eſt vapor, qui ex robore ſolis eleuatur, idem enim contingit in vaporibus aëris in hyeme. Prima enim aut altera hora fit nubes & aër obtenebratur; non ante quoniam ſol eleuare non poteſt; non poſt quoniam diſſoluit. In podagra autem mouetur in horis ſuis; in me in hora bilis, & etiam cauſa concoctionis primæ, ſcilicet cum in ſecundo tempore, ideſt iuxta quintam horam ab aſſumpto cibo maximè laborat ventriculus. Et idem in lue Indica: nam veſperi Autumno comparatur, vt hyems nocti profundæ. Dicebat Hippocrates *ſecundo Epidemiorum*. In autumno morbi acutiſſimi & maximè lethales: Et omninò ſimilitudinem habent, eò quod veſperi exacerbantur, tanquam annus ipſe habeat circuitum morborum. Quale eſt dies morbi, quale eſt veſpertinum tempus ad exacerbationem, tale eſt morbi & vniuſcuiuſque conſtitutionis inter ſe, vbi non in ſuperiori ſpecie quid fuerit innouatum; ſin minus alia ſane conſtitutione hoc imperium obtinuerint. Deinde ſequuntur reliqua, vt conſtet iuxta diei partes humores atque vapores moueri tam in diurnis febribus & nocturnis, quàm doloribus capitis & articulorum & Indicæ luis. Diurna ergo febris, de qua ac nocturna principale intentum eſt hic loqui, fiunt ex pituita ſanguinea ac bilioſa, aut melancholica. In nocturna ſane quoniam empyema ſæuit in nocte, & febris empyorum fit grauior noctu vt dicebat Hippocrates *ſecundo Prognoſticorum tex.* 60. eò quòd minus exhalant ex vapore; ideò magis febricitant. Sed mirum eſt de Galeno, qui loco incrementi ratione temporis refugit ad incrementum ratione cænæ, poſtquam hectica exacerbatur. Quid plura? videmus veſperi reſtringi reſpirationem manifeſtè, calorem contrahi, ideo denſior factus, maiorem repræſentat febrem. Duplici ergo de cauſa etiam in nocturna: & denſato calore & ob frigus & ob ſomnum, & ſi modo addas propter cibum, & retentis vaporibus, quia cutis conſtringitur fit maior febris. Sed quia hoc diſcrimen eſt in omnibus febribus, & tamen non omnes febres ſunt nocturnæ, intelligimus nocturnam eſſe vaporoſam, adeò vt diffletur per diem tanta pars vt non videantur febricitare: ergo vera febris nocturna eſt vaporoſa, ſed febris vaporoſa eſt ex humore tenui, & iam fuit ex pituita: igitur febris nocturna eſt ex pituita tenui, & contra diurna ex craſſa, quæ calore ſolis indiget vt diſſoluatur. Ideo vides Galenum relinquere difficillima intacta & non

non se extendere, nisi in his de quibus alij scripsere, & illis postmodum conradicit; & ideo illum audiamus suo loco, nunc prosequamur.

(*Tertianæ exactæ quartanæ*) *In nono contradicendium ex arte parua nostra* docuimus apertè, quod causa circuitus febrium non est noua generatio humoris intermedia, sicut arbitratur Galenus *secundo de differentiis febrium* (sed humorum natura, vt *ibi* : primùm quia non possent apparere signa lethalia ab initio morbi; nec salutis, quia non essent genita tota materia. Secundo quia abstinendo à cibo intermittens curaretur. Tertiò quia vtendo pauco cibo tertiana transiret in quartanam, quartana in quintanam. Quartò quia cura tertianæ non fieret per euacuationem materiæ, sed oportet temperare solum membrum quod bilem generat. Quintò quòd non daretur status vniuersalis intermittentibus, sed semper essent vrinæ aut coctæ ab initio, aut crudæ in statu. Sexto quia totidem essent crises quot dies morbi. Septimo quod nemo posset mori ex intermittente. Propterea dico breuiter vt ibi, quod continua fit, quia sanguis nullam habet qualitatem, quæ putredini resistat: quotidiana solam frigiditatem, quæ per vnam diem resistit, tertiana siccitatem, ideo requiruntur duo dies; sed quartana frigiditatem & siccitatem, ideo componitur interuallum ex vtrisque, & requiruntur tres dies. Adiecit *exactæ* ob continuas & nothas, potest referri ad tertianas. Galenus qui sequitur semper incerta, vult vt de vtrisque intelligamus: lis est de puncto. Sed existimo si Hippocrates etiam quartanas voluisset intelligi, adiecturum fuisse coniunctionem, sed condonemus hoc Galeno, vt sit victor in hàc re: nam quartanæ nothæ vel continuæ admodum raræ sunt, quod etiam animaduertit Princeps.

(*Erroneæ*) Causam erronearum febrium docebat Galenus esse mutationem humorum: vt si ex bile fiat melanchòlia, generaliter autem sanguinis aut victus rationem, *secundo de differentiis febrium cap.* 11. *in fine.* Adiicit quod etiam permistio humorum ad hoc multum facit, sed facile est cognoscere ibi Galenum tanquam cæcum tentare quid diceret, nihil habere quod diceret, repente tractabat difficillimam materiam. Illud tamen de victus ratione haud obscurum est, sed alia causa multas patitur difficultates; neque enim erronea febris caret circuitu, neque illum mutat, sed ex vna in aliam mutatur, aut etiam intermittendo aliquot diebus sub eadem forma reuertitur. Meliore iudicio licet, & parum ibi accuratè *libro tertio in primum Epidemiorum* dum de Cleonactide agit; Febres inquit errantes ex humorum qui eas gignunt diuersitate contingunt. Intellige ergo natura vt bilis pura & melanchòlia adusta, & mistione, vt si pura sit partim, partim mista: Et substantia crassa, tenuis cruda, cocta. Ibi explicabitur quid Hippocrates intellexerit per inerrantes febres; verùm rectè & ex composito modum docuit *libro tertio in prognostico Hippocratis comm.* 27. his verbis. *Sed si non in febribus natura excernat velut cinerem vehementer assatorum humorum, hic rursus dum manet in corpore incalescens, putrem quandam recipit affectionem, & quoties id ei acciderit, feruendo excitat febrem, à qua rursus eueniente sudore pariter cum eo quod ferbuit atræ bilis euanuit, tum rursus aliæ reliquiæ feruentes aliam excitant febrem: seu igitur nondum vnam habeat omne corpus affectionem, sed atra bilis in quibusdam partibus insuper moueatur: in quibusdam immota maneat, in aliis putreat aut feruere incipiat, inordinatas fieri febres necesse est.* Et hoc est quod tetigit Princeps *prima quarti de signis quartanæ* cum dixit: *Et multoties perducunt febres diuersa ad febres permistas, in quibus non est ordo propter diuersitatem residui humorum qui relinquuntur post febres.* Et Princeps videtur amplexatus hunc solum modum. Sed verè omnes sunt vagati in incertum, & in febribus erroneis errarunt, quoniam non distinxerunt huius nominis significata; nam quæ sint febres erroneæ declarat Hippocrates inferius, nec est vt recitem locum, quilibet videre potest, nam erronearum febrium quatuor modos ponit: primum cum dies iudicatorios non seruant; secundum cum circuitum: tertium cum finiuntur absque iudicio: quartum cum desinunt, inde reuertuntur, & maximè si dissimiles primis. Hic modus solus est facillimus quem Galenus & Princeps attigere. Habet tamen tres causas præcipuas, potest tamen habere alias: primam cum æger vtitur mala victus ratione; secundam cum quod instar cineris relictum est admistum alicui humori, denuo putrescit, & hic modus est de quo dicebat Hippocrates. Quæ relinquuntur in morbis reuersiones facere consueuerunt; & hæc febris plerumque transfertur in quartanas *secundo de Crisi.* Tertiam, quæ frequentissimè accidit, cum membrum aliquod seu ob intemperiem, seu ob materiam, seu ob substantiam læsam, in certo circuitu temporis, qui tamen semper augetur aut minuitur, nouam materiam ad febrem paratam generat, eámque etiam diuersam, quia non potest æqualiter affici membrum à prima & à secunda febre, ita non potest generari materia tertia similis secundæ, vt nec secunda primæ. Et est argumentum simile Aristotelico, de generatione murium ex putrida materia, quod non possint illi mures propagari in perpetuum. De aliis modis dicemus suo loco. Satis constat ex hoc textu morbos magis fieri ex antecedenti constitutione quàm præcedenti, nam autumni subsequentis & hyemis quorum temporum morbos enarrat, constitutionem non posuit.

TEXTVS

TEXTVS XXIV.

Singulæ verò prædictæ febres multis fiebant. At ardentes & paucissimis obortæ sunt, & ex ægrotis hi minimum laborauerunt: (neque enim sanguis erupit, nisi valde parum, & paucis:) neque delirabant: aliaque omnia tolerabilia erant. Iudicabantur autem plurimis valde bono ordine, cum intermittentibus in septem ac decem diebus, neque mortuum aliquem tunc in febre ardente noui, neque phrenitim tunc cuiquam factam scio.

COMMENTARIVS.

Causa quod facta sint omnia pene genera febrium & nulla tamen ex ardentibus exitialia, fuit multitudo materiæ primùm, quæ in diuersis natura, sexu, vsu, ætate, corporibus effecit diuersos effectus, & vt ille dicebat,

Limus vt hic durescit, & hæc vt cera liquescit
Vno eodémque igne.

Secundum fuit, quod constitutio fuit non vehemens nec calida, siquidem non vehemens, non fuit perniciosa ab initio, & quia fuit frigida non potuit parere febres vehementis incendij nisi per accidens; at quod est per accidens rarum est: igitur febres ardentes raræ fuerunt, & etiam mites, adeo vt neminem mortuum ex huiusmodi viderit. Sed *neque fluxit sanguis è naribus*, quod parùm vt dixi hic humor abundaret, *nec delirabant*, quod materia non ferretur ad caput, quæ etiam causa fuit vt sanguis non erupetit. Porro opposuit hæc duo signa, tum quod in phrenitidem non inciderunt, nam delyria & phrenitis valde familiaria sunt ardenti febre, quæ ex bile coaceruata in venis & sanguine mista est, *vt secundo in primum de morbis vulgaribus*. Porro de sanguinis influxione è naribus superius dictum est: *& ex quarto de victus ratione*. Verùm infra apponit duas conditiones alternatim, vel tensionem hypochondrij sine dolore, vel colli dolorem cum capitis grauitate & oculorum caligine. Verùm superius id declaratum est, quod ardens febris in phrenitim transit, & hoc declarauit tum etiam causam Galenus *tertio in tertium Epidemiorum*. Vbi enim decubuerit in iecur & ventriculum fit febris ardens, vbi in cerebrum phrenitis. Et paulo post subijcit, quod æstus & sitis sunt propria symptomata febrium ardentium, neque aliud insigne esse inditium ardentium febrium præter hæc duo. Post quæ sunt excrementa inquit biliosa, & quod diebus imparibus exacerbentur, sed hoc proprium illis non est. Dicit quod oportet illa duo signa esse perpetua per totum morbum in febre ardente.

(*Iudicabantur autem*) materia quidem multa esset, ac non crassa, quoniam erant ardentes febres & intermittentes, etiam quoniam natura leuiores decima-septima die. At Galenus ita legit, iudicabantur ardentes stato admodum ordine: & intermittebant septem-decim diebus. Qui sensus valde durus est, ac quasi continet paradoxum: legat tamen quisque vt volet, cum non habeam quod contra opponam tantæ autoritati, quantæ est Galenus, nec discedendum est sponte, nedum vltro à magnorum virorum sententia: præsertim cum ad medendi exercitationem nihil conferat hoc: cur tamen recidiuiua facta sit, non obscura ratio, nam multus humor in corpore pituitosus coctionem impediebat, & iudicatio non est facta per sanguinem narium.

TEXTVS XXV.

At verò tertianæ plures quidem, quam ardentes febres erant, ac grauiores; verum ordinatè in his omnibus, à prima accessione quatuor circuitus habebant, in septem autem perfectè iudicabantur, neque vlli horum reuersæ sunt.

COMMENTARIVS.

Duo proponit vehementiam & multitudinem tertianarum, & illarum tamen summam securitatem omnes habebãt, nam ordinatæ erant: & vsque ad quatuor circuitus intendebantur, & in septem iudicabantur perfectè nec reuertebantur: horum quinque vnum tantum exponit Galenus facillimum scilicet, nec tamen veram reddit causam: dicit enim tertianam fieri ex excrementis retentis in carnibus ardentem; non omitto contradictionem cum superius dictis, de qua *in Quinto libro contradicentium* egimus, quibus excrementa retinentur, facilius & frequentius incidunt in continuas, quam intermittentes: primum quia excrementa illa retinentur in venis, & materia in venis est causa continuæ febris. Quod autem iam sparsum est extra venas, non sufficit ad faciendam febrem: videmus enim tum, cum febris aduenit, spargi materiam extra venas ex illis, & ad ventriculum maximè. Vnde enim ex carnibus ad ventriculum?

Et

Et si dissecetur tertiana laborans, manifestè inueniemus vesicam fellis affectam. Præterea retentio illorum excrementorum, est causa lassitudinum secundum Galenum *Quarto de tuenda sanitate*: at ex lassitudinibus homines incidunt propriè in synochas, non tertianas vt experimentum docet, igitur retentio excrementorum idest vaporum totius corporis, est magis causa continuæ febris, quam tertianæ, imo fluxionum, phlegmonumque, vt idem testatur: vbi has lassitudines maximè apostemosas curat venæ sectione. Sed quid laboro in hoc docendo? nonne cum in *Octauo artis medendi* docuisset, ex lassitudinibus & excrementorum retentione, oriri diarias febres: *in Nono* ostendit diarias non probè curatas, vbi confirmentur in hecticas aut synochas transire. Quomodo ergo venit in mentem, quod in tertianas? Obseruaui præterea, ne quis putet velut Galenum de sophisticis disputare, imo meris nugis ex vno malo cibo crudo, & perturbata vna coctione, vt in celeri ambulatione à prandio contrahi tertianas & quotidianas, ac id sæpè ac sæpius. Continuas autem ex valida exercitatione subsequente refrigeratione: talia sunt docenda quæ sunt ad vsum hominum, & non disputationes nullius vsus.

Reliquum est igitur, vt de integro, horum quinque causam veram & non imaginariam describma. Et primum cur pluribus & vehementes tertianæ acciderint. Dico quod ex longa constitutione frigida & humida impletum est totum corpus aqueo humore, & bilioso etiam ob æstatem non facta coctione, ob impedimentum humoris. Et etiam quia fructus sunt magis aquei, ideò corpora sunt repleta humore seroso, quare computruit: Ex serosis autem ichoribus fiunt febres intermittentes, vnde à fructuum horreorum esu maximè fiunt tertianæ: sicut continuæ ex carnium ac aliorum ciborum solidiorum. Sed enim si ab excrementis vaporosis fuissent factæ tertianæ, nunquam minus factæ fuissent, fierentve quam in æstate, cum tunc maximè illis excrementis pateat exitus. Sed procedamus: nam ex intellectu posteriorum clariora reddentur, quæ dicta sunt. Quod ad vehementiam autem earum, dico quòd fuit ob materiæ multitudinem.

Dicit ergo quòd ordinatè. Causa ordinis absque dubio est obedientia materiæ, ad causam mouentem. Causa mouens est aut anima mundi, aut anima nutrix, aut vtraque. Sed videmus quod etiam in morituris seruatur ordo, modo materia sit pura, etiam quod vires sint debiles, igitur motus materiæ fit ab anima mundi, non propria. Præterea materia mouetur cum putrescit, & putrescit ordine qualitatum, vt dictum est superius, igitur motus est ab anima vniuersi. Cum ergo materia fuerit vnius modi quo ad naturam vt tota biliosa, & quo ad substantiam, tenuem aut crassam, mouebitur eodem modo, quia in æquali tempore putrescet, & ideò istud erat argumentum æqualitatis materiei: at hoc contingit ex æqualitate constitutionis, cum non fuerit cum importunis procellis. Et contingit minor diuersitas in tenui quam crassa, quia ibi exiguum est discrimen, vbi parum potest esse differentiæ.

Sed dicit quòd iudicabantur in septem scilicet periodis non diebus, quoniam idem duobus modis declarasset, & septima non septem dixisset. Et etiam dictio *autem* id ostendit, nec est dubium, clarius tamen in conuersione Cruserij. In septem autem accessionibus, qui sunt dies tredecim, perfectè iudicabantur: nam *Quarta Aphorismorum* Tertiana exquisita in septem circuitibus, quod longissimum est tempus, iudicatur. Hoc autem quia tertia pars anni sunt dies C X X. in quibus finitur omnis putrida secundum naturam. Tertia pars huius est dies X L. in quo finiuntur acuti & pituitosæ febres. Tertia pars X L. est tredecim, in quo tempore acutæ simpliciter & exquisitæ, tum Tertianæ, quæ quo ad celeritatem similes sunt eis, iudicantur atque finiuntur.

Rursus cur ad quatuor vsque circuitus intenderentur, quia cum tertiana res sit leuis, par habet detrimentum incremento, igitur quarta accessio habet rationem status. Sed dicet quis si quarta accessio est status, igitur tertiana iudicatur in declinatione. Talium difficultatum ne vnam attigit Galenus cum tot occasionibus: nos autem diximus de hoc in *Arte medendi*. Breuiter dico quod vt ibi habetur, quælibet accessio habet rationem integri morbi, & habet totidem tempora quot morbus integer, imo vnum plus, vt Galenus docet libro *de Morborum temporibus*. Constat autem quod iudicia fiebant in statu accessionis, vltimum autem iudicium non erat in statu morbi vniuersalis, sed non iudicabatur morbus totus in eo, sed solum vltima pars. Cum ergo dixit quod perfectè in septem periodis iudicabantur, intelligit quod ad solutionem morbi, non iudicium: qui mos est Hippocratis, velut in Chærione, cum dixisset bis iudicatus est, demum addit in vigesima, perfectè iudicatus est: vbi illud perfectè ad solutionem morbi referendum est, non ad actum iudicandi. In intermittentibus ergo fiunt iudicia etiam in declinatione vniuersali morbi.

Cur autem non reuerterentur causa est, quoniam vt optimè dicitur in *libro de Indicatione Morbi* qui non relinquunt die iudicatoria, reuerti consueuerunt: Idem confirmatur *tertio Prognosticorum*, vbi dicit: morbi qui absque indiciis solutionis, & non in die decretoria abscedunt, reuertuntur. Galenus suo more subsannat Hippocratem, dicens alterutrum sufficere, & experientia docet, videbitque de ægris in posterum. Cum ergo morbi essent ordinati,

nati, & vehementes atque aperti, ideò ad reuersiones non deuenere. Adde quod simpliciter Tertianæ rarò reuertuntur, & causa narrata est supra.

TEXTVS XXVI.

QVartanæ verò multis quidem ab initio ex ordine Quartanæ cœperunt, Quibusdam autem non paucis ex aliis febribus ac morbis, abscessus ad quartanas fiebant: atque hos diu, quemadmodum solent, & adhuc diutius tenebant. Quotidianæ verò & nocturnæ, & erroneæ multæ, multis & multo tempore permanebant, & erectè obambulantibus & decumbentibus. Plurimos horum sub pleiada, & vsque ad hyemem, febres consequebantur.

COMMENTARIVS.

Hinc colligitur Quartanas & per se incipere posse, & rarò etiam. Quod ea ratione fit, quoniam fit ex melancholia, ea autem quandoque fit ex adustione humorum, & tunc alias sequitur febres: quæ verò fit incipiendo plerunque fit ex sanguinis, at sanguinis fex cum sit frigida & sicca, difficulter putrescit: vtraque enim qualitas est inimica putredini, quare quartana rarò fit incipiendo. (*Diu detinebant*) nam autumnales erant. Etenim dicit Hippocrates Autumnales quartanæ longę sunt: *Et adhuc diutius quam solent.* Ideò illas exquisitas fuisse credendum est, nam nothæ vt contrariæ tertianis, breuiores esse solent. Illud dubitatione dignum, quod à Gordiano Gallo narratur, & nos sæpius obseruauimus, cur Quartana toties, coctione vrinarum, & morbis crudis, fallat medicos & ægrotantes? Respondeo quod vrina in intermittentibus significat propriè super tempora accessionum, non vniuersalia, quia materia singulis diebus resoluitur. Sed tertianæ, quia feruore suo quandoque adurunt sanguinem, & præparant ad continentes, ideò medici putant quòd significent cruditatem morbi: vel dic quòd ob longum interuallum accessionum, quemadmodum multa alia non immutata videntur à statu in sanis, non quod materia fit concocta. Præterea Hippocrates in *libro de septimanis* vt recitat Aetius, hæc habet: *Primum quidem quartana febre idem homo bis neque capitur, neque vnquam captus est, neque de cætero corripietur, si semel sanus fiat, & hoc propterea: Iuxta propriam vniuscuiusque hominis naturam & ætatem vigoris contingit. Necesse enim est ingentem hominis naturam in hoc tempore quartana febre corripi. Præterito autem vigore, exolutam esse & à quartana, & ab inuasione.* Cæterum non esse factas Quartanas ex vi propria constitutionis, sed generali, quia in ea omnia excrementa retinebantur, ideo etiam melancholicis melancholia adnotat rectè Galenus. Ego tamen dixerim præter id putrescere talem humorem adiectione pituitæ madefactum, vt licet sit causa generalis, alia tamen est ab ea quæ à Galeno redditur. Humores enim putrescunt tribus causis, vel quia crudi nec absoluti in iecore ac ventriculo & venis: vel quia ferueſcentes ob motum & exercitationem corrupti, vel quoniam humor serosus & aqueus eis admiscetur. Ideo putrescit vnus humor in corpore non alius. Galenus bene annotat tum hic, tum superius, Hippocratem hoc nomine ἀπόστασις *abscessus* vti in triplici significato, vel collectionis vel effluxus, aut etiam permutationis. Quidam etiam dicunt sanguinem extra venas efficere quartanas. Solet dubitari an possit quartana fieri ex melancholia exusta, seu mauis ex atra bile? Videtur enim quibusdam, quod id quod semel computruit, omnino expers sit putredinis, quomodo ergo fex humoris putridi in febribus, post quam abierint, febrem rursus ac putredinem efficere poterit? Præterea circuitus duorum humorum non potest esse vnus: si igitur melancholia hunc habet circuitum, non habebit atra bilis: bilis etiam atra est omnino præter naturam, & ideo non potest manere diu in corpore, quomodo ergo generabit quartanas? Præterea ipsa est adeò acris & longe acrior flaua, vt docet Galenus in *libro de atra bile & prima primi*, ergo non faciet quartanam, sed symptomata deteriora longè, quàm in tertiana, & maiorem æstum, cuius oppositum videmus. Accedit quòd non posset concoqui, nam nullus abscessus ex huiusmodi humore concoquitur, igitur esset prorsus insanabilis. Galenus quoque *primo ad Glauconem* nec in declaratione signorum meminit nisi vnius generis quartanæ: & quod maius est nec in curatione: fuisset autem non solùm absurdum sed etiam impium, curare quartanam calida ex materia, velut eam quæ fit ex fece sanguinis. Et quod etiam fit ex bile exusta tenui, quomodo poterit generare febrem in circuitu tam longo? idest horarum septuaginta duarum. Sed obstare videtur dictum Hippocratis, quem omnes sequuntur experientia confirmatum, quoniam quartana alia fit incipiendo, alia sequitur febres *in textu.* Et ob hoc videtur fieri ex humore superassato, & videtur colligi sententia à Galeno *tertio Prognosticorum com*: 27. cum dixit fieri febres erroneas ex reliquiis humoris præcedentis febris, errantes autem febres in tertianas transeunt: & Princeps eam palam confessus est, diuiditque in plura genera, tum signa tum etiam curam. Dico datur quartana

tana ex cinere aliarum febrium, sed non ex atra bile, humor enim ille acris admodum est, sed iam ad expositionem textus veniamus.

(*Quotidianæ verò.*) Constat has febres factas esse, non solùm ex illa duplici generali causa, sed etiam propria: fuit enim constitutio frigida & humida: & humores crassi pepererunt diurnas febres, vt tenues nocturnas. Similiter patet causa, cur adeò fuerint longæ, quia non poterant concoqui. Et quod Hippocrates vult, vt antea diximus, quod morbi proferantur in sequentem constitutionem. Cum enim dixisset antea; Mox circa Arcturum, id est Autumni initium in Aquiloniis aquæ multæ valdè, subijcit statum Autumni totius atque hyemis, & dicit quod perseuerarunt hi morbi. Nam Autumnus facit imbecilles vires, & cum hoc fuerat valde aquosus, hyems sua ratione est frigida & humida, fuit autem naturalis, quare nulla causa erat finiendi præteritos morbos, vt nec inchoandi nouos.

Illud solum mirum est, quod Galenus omittit vt solet facere omnia scilicet difficilia, quomodo in tam graui constitutione morbi possent esse tales, vt rectè ægrotantes per vrbem ire possent ad obeunda munia. Respondeo, quod homines decumbunt aut ob sæuitiam morbi, aut periculum, aut ob mollitiem: at verò cum fermè tota ciuitas ægrotaret, non poterant, qui non magno morbo detinebantur, decumbere. At plerique non laborabant graui morbo, nec quisquam timebat ex his, cum omnes sanarentur: ideo qui leuius laborabant, hi perambulabant vrbem. Ex quo voluit nos intelligere ob materiæ differentiam in multitudine & crassitie fuisse magnam diuersitatem in morbis. Potest autem legi quotidianæ & nocturnæ tanquam species, vt quotidiana pro vera quotidiana intelligatur solùm, & hic sensus est melior, aut tanquam genus ad nocturnam quotidiana sit, & hoc est absurdum. Posset & legi in tertio sensu, vt quotidiana esset epitheton declarandi nocturnas, non febris genus. Sed clara est lectio Græca, nec recipit nisi vnum sensum. Ἀμφημερινοὶ δὲ καὶ νυκτερινοὶ καὶ πλανῆτες πολλοῖς πολλοί.

TEXTVS XXVII.

MVltos conuulsiones, magis autem pueros ab initio: & febriebant. & in febribus conuulsiones fiebant: & erant hæc plerisque diuturna, verum innocua, nisi ad hæc etiam ex aliis omnibus pernicies adesset.

COMMENTARIVS.

Sed & hic cum tot essent dubitatione digna, Galenus clariora prosequitur, omittit obscuriora. Comitialem à flatu fieri tum aliàs ratione sæpe declaraui, tum in Francisco Patritio Morono vidi. Is demum aliquando apoplexia correptus concidit: videbamus & sentiebamus à crure sinistro & per ipsum deferri, tanquam per carnalem brachij magnitudine flatum perpetuum, qui vsque ad cerebrum ferebatur & tunc accipiebatur accessione comitiali, & de hoc alias dixi super *sexta Aphorismorum.* Conuulsio autem puerilis est à flatu ob tenuitatem humoris: nam humor in musculis & cerebro contentus distentionem non conuulsionem gignit. Et conuulsio vt ibi visum est, non fit sine affectu cerebri primario, igitur in conuulsione puerili impletur ventriculi flatu, & ideo est similis morbo sacro seu comitiali: nec differt nisi quia comitialis maiorem partem habet in cerebro, & ideo congregati illi vapores velut in destillatione redeunt in pituitam, & expellitur per palatum & nares vt spuma, & ita liberantur. In conuulsis autem materia tendit ad neruos, quare cum ampla non sit via, in qua continetur humor, necesse est plerumque, vt finiatur sine excretione, aut vt interficiat. Si verò finitur sine excretione, nisi ad neruos terminatur in resolutionem aut syderationem, & remanent strabi aut contracti. Ex quo sequitur, quòd antiqui incerti quasi fuerunt, & ambigebant, an morbus ille, qui pueris accidit sit conuulsio aut comitialis, & ponebant eum sub comitiali, & hoc quia persuasum illis erat comitialem conuulsione deteriorem esse, vt totum parte, nam omnes comitiales vt planum est conuelluntur, non tamen omnes conuulsi comitiali morbo laborant. Deterius erat cum distentos conuulsos esse existimarent, cum conuulsi vt nec comitiales intelligent. Ego autem distentos & breui morituros intelligere & mentis esse compotes animaduerti: vt in Christophoro Bolato, qui ex castratione interiit, & adolescente quodam vulnerato in digito medio. Aliud quod dissoluit primum est, quòd conuulsio est deterior longè comitiali morbo, quia licet comitialis contineat conuulsionem, illa tamen conuulsio leuis est. Et similiter licet ratione essentiæ comitialis sit deterior, quoniam in cerebro, conuulsione, quæ maxima ex parte in origine neruorum, tamen quia flatus ille est in loco lato & aperto, deterior est conuulsio comitiali. Ex quo patet tertium, cur comitialis in resolutionem finiatur: quamdiu enim stat causa sub forma vaporis, fit conuulsio, & cum transit in humorem fit resolutio, & si ingrediatur neruos fit distentio: & hoc primum non est intellectum ab aliquo vsque ad nostram ætatem, & hallucinati sunt in clara luce. Et per hoc

soluuntur omnia problemata, quæ accidunt circa hoc, quæ sunt pene innumerabilia.

Et ex hoc patet ratio expositionis textus: cum enim abundaret multus humor crudus, nam pituita quæ est humor conuulsionem non facit intra venas & extra: in habentibus capita debilia & arctas vias, vt maximè pueri, eleuabatur vapor ob caliditatem æstatis & autumni, & fiebant conuulsiones, quibus febris succedebat ob affectum membri principalis: aliis autem in quibus iam febris cæperat, & hoc erat certius, vbi capita essent debilia & viæ arctæ, sequebantur conuulsiones. Vnde liquet quod ad conuulsionem requiruntur tria, humor crudus, collectus, caliditas: præter naturam ex temporis natura aut febre aut cibo aut venere, & imbecillitas cerebri maximè cum strictura viarum: cur etiam diuturna, planum est, quoniam ob copiam materiæ. At cur innocua mirum: primùm quia conuulsio natura lethalis est morbus, *secundo ex Aphorismo* conuulsionem febri superuenire deterius, est quàm febrem conuulsioni. At hic supponitur multis conuulsionem superuenisse febri, igitur saltem in his debuerat esse lethalis. Respondeo quod in morbis minus periclitantur ægrotantes, quorum naturæ, aut ætati, aut habitui aut tempori magis congruit morbus, quàm quibus secundum nihil istorum congruit *secunda Aphorismorum* 34. Sed in hoc casu morbus congruebat naturæ, ætati & tempori, ideo fuit minimè sæuus. Alia ratio est, quod morbi epidemij cæteris paribus sint minus sæui, quia non habent præparatum corpus, vt morbi sporades, sed ex violentia aëris solùm accidunt, sed vbi corpus non est præparatum, minus læditur, & magis resistit, sicut etiam videmus in vulneratis, in quibus cerebri partes & iecoris abscinduntur, & intestina vulnerantur, & tamen euadunt, & alius ex minimo vlcere progenito ex morbo interno peribit. Quæ alia est causa nisi eucrasia vt ita dicam totius & partis, dempto vulnere in illis: talia oportuit tangi à Galeno.

TEXTVS XXVIII.

AT continuæ quidem in totum, & nihil intermittentes, exacerbascentes autem omnibus ad naturæ tertianæ modum, vna die subleuantes, & vna exacerbascentes, omnium quæ tunc fiebant violentissimæ erant, & longissimæ, ac cum maximis doloribus, leniter auspicantes, & in totum semper augescentes, & in iudicatoriis diebus exacerbascentes, & in peius procedentes, parum alleuantes & statim rursus ex intermissione, violentius exacerbascentes, in iudicatoriis plerunque diebus peiores euadentes.

COMMENTARIVS.

Et hic eò deducenda res est, cum omnes alij morbi præter naturam etiam mitiores iusto essent, cur solæ continuæ febres essent iusto grauiores? Nam hoc intellecto patebit sensus Hippocratis, & qualiscubque expositio, ex qua quod proponitur non clarum redditur, falsa est aut saltem imperfecta: imperfecta si non patefiat quæsitum, falsa, si ex ea potius oppositum eius, quàm propositum sequatur. Certè mirum est de Galeno, qui tam longè modo Agathinum, modo alios prosequatur, rem omittat, quæ proposita est, difficilem sanè & ad artis opera pernecessariam raramque. Sanè cum huiusmodi loci mihi occurrunt, adducor in opinionem multa scripsisse Galenum, aut quæ non intelligeret, aut dum nimis contradicendo prioribus intentus est, quæ ab ipso quidem intelligerentur, ab aliis autem adeò inuoluta, minimè. Nam rogo per Deos ipso in hoc tam difficili loco mentionem facere ἡμιτριταίου, cum Hippocrates loquatur de τριταιοφυῶ. Sed quia difficilis admodum est illius expositio, nam nititur simul & pugnare cum Agathino, & ponere differentiam inter has duas dictiones, & exponere Hippocratis sententiam. Par autem fuisset eo derelicto, Hippocratem exponere. Sed cum Galeni autoritas multos trahat quæ obscura cum sit pessundare possit plerosque, ipsa verò materia hæmitritæi perdifficilis & vtilis arti, non grauabor exponere, quid sit hæmitritæus, inde reliqua. Hæc quidem cum horrore venit, atque cum reduplicationibus, quas vocant, fit: accedens non tantum priori die, sed & postridie, quæ quidem accessio præcedente mitior est, minusque horrifica, tum repetitionem vel minorem, vel certè prorsus habet nullam. Fit autem, cum flaua bilis parem assumpserit crudum humorem, qui vna secum computrescit. Primum illud sanè mirum est, quod cum semitertianam ex flaua bile fieri ac humore crudo, pari velit, non vna die illi rigorem atque horrorem, altera solum rigorem adesse velit? Quòd si ex bile vt dicunt extra venas & pituita intra, sufficiet rigor alternis diebus. Ideò tam confusè egit ac variè, vt neminem mea ætate viderim, qui hæmitritæum agnoscat. Sed de hoc in contradictionibus. Summa rei est, quòd hæmitritæus febris est, quæ alternis diebus vt Tertiana, sed cum horrore inuadit semel, inde habet reduplicationes, vnam, duas vel tres cum eadem: at in mediis diebus solam habet incompressam annotationem, quæ fit cum refrigeratione extremorum, & pulsus paruitate,

quæ sunt initij exacerbationum indicia: nec intermittentem esse declarant, nisi cum fuerit horror vel rigor vel aliquis motus. Contingit tamen etiam in paribus diebus habere typum manifestum cum rigore vel horrore, cum adfuerint duæ tertianæ intermittentes, cum vna quotidiana continua. Quarta enim est hæc conditio. Quinta quòd accessiones sint confusæ, non solum tempore, sed etiam natura signorum, vt pro figore & rigore horror. Sextum cuius toties meminit Galenus, vt pituita & bilis flaua sint æqualiter mistæ, aliter reincidit in quotidianam aut tertianam.

Triteophyes autem seu similis tertianæ quæ sit, declaratur ab Hippocrate, cum dicit, quod est febris continua non intermittens idest etiam parum remittens, quæ tertio quoque die exacerbatur velut tertiana, quæ vt remittebatur statim exacerbatur cum rigoribus inordinatis & paruis, tum verò longissima violenta atque laboriosa. Hic nullum meo iudicio relinquatur dubium, nisi quòd si erat tertianæ similis, igitur rigores non erant inordinati? si inordinati non ergo erat tertianæ similis? Dico quòd loquitur de Tertiana continua, quia se exponit & hoc, quo ad exacerbationem habebant tamen rigores, sed inordinatos & paruos, an verò haberent alternis diebus, videtur quod sic ex forma loquendi, cum dixit simpliciter: *Rigores quidem omnibus inordinati*, vt credendum sit rigores quidem affuisse omnibus, sed varios hora, numero & magnitudine. Galenus censet has febres in hoc diuersas fuisse ab hemitritæis, quòd in his humor crudus principaliter, sed cum aliqua bile admistus putresceret, cum in hæmitretæis pari portione: sed non sic erat, verùm vt *in contradictione* dictum est, fuit vnus humor substantia, non mistus, verùm substantia crassa fuit copiosior tenui. Sed Galenus velle videtur has febres non habuisse rigorem neque horrorem ordinarium alternis diebus, quanquam infra exponat per tritæophyes continuas tertianas cum rigore continuo, cuiusmodi apparuêre sine numero Mediolani annis abhinc ferme octo. Cæterum inter rigorem exiguum nunc atque horrorem, nullum facio discrimen, hac in parte Galeni expositionem secutus. Sed de hoc hactenus.

Ad primum reuertor institutum, cur solæ hæ febres deteriores factæ sunt, cum reliqua essent mitiora. In continuis febribus continua fit succensio, atque flammæ incrementum; ob id putredo, si plurimus adsit humor crudus, & quantò tenuior, velut ignis crescit. In intermittentibus non ita, facile enim extinguuntur ab abundanti humore, quia succensio continua non est. Experimur id in magnis ignibus, in quos iniecta aqua incrementum affert, alios extinguit. Ob id febres illæ adeò sæuiebant. Proprium vnum earum erat, vt in iudicatoriis diebus inualescerent, cum enim sæuirent admodum, adiuta materia à causa, quæ iudicationes mouet, seu natura hominis, seu elementorum, seu cœli, seu alia quauis, necessario in deterius vergebant. Non est autem intelligendum de decretoriis morbi sed communibus, aliter omnes perijssent: sed decretoriis communibus velut Quartodecimo, vigesimo & quadragesimo, cum æger sit conualiturus, Octuagesimo, nec est præceptum Hippocratis, cum ex illius ignorantia Medici admirentur de permutationibus in peius dierum creticorum, & falsas prædictiones de euentu morbi plerunque proferant. Miror de Galeno hac in parte, qui nugas agit, verùm nihil dicit nisi quod falsum est, scilicet hoc esse febrium malignarum, at quomodo malignæ esse poterant, cum diu perdurarent, & plerique etiam seruarentur. Sed dixit ex suo boni prope nihil, ab aliis acceptá in meliorem ordinem redegit: nam quid pronius esse poterat quàm dicere hoc esse multitudinis materiæ signum, dixisset vera dixisset conuenientia, dixisset quæ euidentem habent rationem. Nam quod ad malignitatem attinet, nihil remotius, nisi per malignitatem magnitudinem intelligas.

TEXTVS XXIX.

Rigores verò omnibus quidem inordinatè & erroneo modo fiebant, parcissimè autem & minimè his, verum in aliis febribus maiores. Sudores multi, his minimi, nihil alleuantes, sed sub contrario modo damna inferentes: frigiditas extremitatum his multa, & lux recalescens, neque somni in totum, maximè verò hi etiam rursus soporosi. Ventres autem omnibus turbati & mali, his autem longe pessimi. Vrinæ verò plurimis horum aut tenues, & crudæ, & decolores, & post tempus parum concoctæ iudicatorio modo: aut crassitudinem quidem habentes, verùm turbatæ, neque consistentes, neque subsidentes, neque concoctæ: aut paucæ, & crudæ ac malæ, & subsidentes. Pessimæ autem hæ omnes. Et tusses quidem ad febres comitabantur. Verum non habeo quod scribam, an detrimentum aut vtilitas tunc ex tussi contigerit.

COMMENTARIVS.

(*His*) id est continuis; nam omnibus erant inordinati, sed in his etiam parui. Intelligit autem comparatione intermittentium.

tentium, sed rigores tritæophyon minores erant cæteris. Recitat etiam genera febrium erronearum, seu modos, qui præter dictum cum reuertuntur & recidunt & fiunt ex commutatione de quo supra, tres omnino sunt: in circuitu, in decretoriis & in tempore ac modò exacerbationum, seu earum quantitate. Præterea ponit differentiam febrium illarum pessimarum, quæ erant vnius generis scilicet τριταιοφυές ab omnibus aliis quæ erant in tredecim assidentibus: quorum primum dictum est de rigoribus, qui erant *inordinati in omnibus, sed minimi in his febribus. Sudores* etiam *minimi* in eis fuerunt, cum in aliis essent multi, & *nihil alleuantes*, sed potius *damnum afferentes. Frigiditas extremitatum, vigilia cum sopore, ventres omnibus turbati, sed in his longè peiores: vrina quoque mala vt licet videre, adeò vt etiam pessima. Et tusses febres comitabantur,* quæ nec vtilitatem nec detrimentum auferrent. Reliqua sex hic subiiciet.

TEXTVS XXX.

Diuturna igitur & molesta, & valdè inordinatè ac erroneo more, & citra iudicationem, plurima horum perseuerabant, tum his qui perniciosè habebant, tum his qui non. Si enim aliquos ipsorum paululum relinquerent; statim rursus reuertebantur, quibusdam verò paucis ipsorum iudicabantur, quibus breuissimè adessent, circa octoagesimam diem: & horum aliquibus reuersa sunt, vt plurimi ipsorum per hyemem adhuc ægrotarint. Plurimis autem citra iudicationem defecerunt. Hæc verò pariter acciderunt. Et his qui superstites manserunt, & qui non. Quum autem multa & varia fieret iudicationis impeditio ex morbis, maximum etiam ac pessimum signum perpetuo comitabatur, quod plerique omnes cibos fastidirent, & ex his maximè hi, quibus etiam alia exitialia erant: Siticulosi verò non adeò intempestiuè in his febribus erant. Quum verò tempus produceretur, & dolores essent multi, ac colliquatio mala, his abscessus succedebant, aut maiores quam vt ferre possent, aut minores quam vt quicquam prodessent: sed statim recurrerent & ad peius courgerent.

COMMENTARIVS.

Exponit reliqua signa, quæ sunt, quod inordinatæ erant febres in accessionum magnitudine & forma, inde in decretoriis, quod cibos fastidiebant, siticulosi erant, sed non intempestiuè, quod fierent colliquationes, & ex colliquationibus abscessus. Exponamus ergo vnumquodque signum ex his tredecim, & post docebimus, cur febres inordinatæ fiant, & cur hæ febres tales fuerint. Cum ergo inordinatæ fuerint trifariam, & tria ex tredecim detraxerimus, relinquentur decem inprimis explicanda. Primum ergo sudores erant minimi nec alleuantes, cum in aliis essent copiosi & alleuarent scilicet in intermittentibus. Erant minimi quia pars tenuis solum dissoluebatur, & expellebatur magno labore propter humorum cruditatem. Et ideò non alleuabant: fit enim sudor ex dissolutione materiæ, quæ est in venis: quæ vbi tenuis fuerit, facilè soluitur & copiosus exit: at cum materia cruda est, paucus prodit & cum labore, quare non alleuat. Dicebat Galenus *primo Prorrhiticorum* expulsiones quia natura tentantur atque deficiunt, sub initiis illius ostendunt imbecillitatem, & causæ vexantis molestiam, ideò omnes malæ sunt. Quantò certius cum non alleuarent. Galenus tamen non legit minime, sed sudores multi qui minime alleuabant: vtcunque legatur verum est, placet tamen magis Galeni interpretatio. Frigiditas extremitatum semper mala est, seu ob caloris innati inopiam: quæ difficilius redimitur, seu ob phlegmonis interioris vim ad se trahentem sanguinem. Et generaliter cum semper sit mala, deterior tamen est in acutis morbis, & iuuenibus, quam in senibus longo morbo laborantibus quibus est familiaris. Fit & propter humorem crudum, multum, vehementer frigidum. Et hoc est generalius aliis duobus casibus. Cum ergo hic humor abundaret, patet causa dicti. De somno dicit quòd vtroque vitio laborabant, erant enim vigiles nimium, inde delabebantur in soporem. Vigilia signum est siccitatis nimiæ, aut acredinis humoris, aut febris pestilentis dicebat Farnelius, sed nunc non sumus in casu, quod ad effectum debilitat vires, & delirij causa est. Hippocrates *secunda Aphorismorum*: somnus atque vigilia vtraque modo magis facta malum, sopor duplex est somniferum & vigilans. Dicebat Princeps *secunda Primi* media dispositio inter somnum & vigiliam, semper est mala. Galenus *libro de Comate*, quæ cum vigilia fit ad phrenitim tendere ait, contra reliquam quam Hippocrates pigram appellat, ad lethargum. Nec tamen si discutiatur aut concoquatur humor id necesse est accidere, sed sanatur. Propior autem est lethargo dicit (Et hoc experimentum docet) quàm phrenitidi. Pariter si delabatur in alterutram, ex lethargo

thargo etiam facilius moriuntur. Et phrenitici sæpius in lethargos conuerti solent, quam lethargici in phreniticos. Huius dicti exemplum habetis In *Tertio Epidemiorum* ægro Primo, post constitutionem in Thaso, Parium quendam. *Ventres omnibus turbati, his verò pessimi.* Dixi quid portendat turbatio, in tritæophiis autem pessimi idest mali coloris excrementa, & malæ substantiæ: quæ indicabant corruptionem humorum, & naturam exonerantem se vndequaque. Vnde cum non transierint in profluuia, nec difficultatem intestinorum, autleuitatem, seruabantur nihilominus: non enim dixit *pessimi* ab exitio, ascripsisset enim, sed à re ipsa. Hippocrtes *sexto Epidemiorum sectione 7. iuxta medium. Ventrium abundantia turbationem ferunt velut Posidonia, & quæ animalcula in aluo inducunt verte dictum, turbatio in ventre fit vel propter abundantiam, subintellige humorum, maximè crudorum, & eorum, quæ animalcula inducunt idest vermes & lac & dulcia.* Post de vrinis agit. Vrinæ verò plurimis: tria genera vrinarum, quorum nullum bonum est, exposuit primum tenuium in substantia & colore, & crudarum idest sine contentis, quæ post tempus concoquebantur iudicatorio modo, & erant optimæ. Cum dicit *cruda & tenues*, per crudas intelligit claras. Secundum genus erat non crudarum sed turbidarum, quæ non subsidebant, & hæ erant deteriores primis. Tertium genus est adhuc peius, cum contenta continerent, quæ subsiderent. Aut pauca continebant, *sed pauca*: vrinarum autem substantia cruda, idest tenuis & sine colore, & mala. Postmodum quod dicitur. *Pessimæ autem hæ omnes*; in alia versione, quæ est cum commento, habetur; *Et quæ subsidebant pessima.* Et si quis velit his referre, ad idem, facile erit. Pessimæ autem hæ omnes, scilicet quæ subsidebant, deterrimum est enim signum subsidentia, cum praua vrina aut ipsa pessima: deuictam enim naturam indicat, & morbum cum vita ad finem peruenisse.

Hic non possum nisi demirari de Galeno, qui in tot rebus ac tam vtilibus prorsus se excuset, & nos ad librum prognosticorum remittat, tanquam luculentum, vbi habuerit de vrinis tractationem, cum tamen exigua sit & pene millesima pars eorum, quæ illa exigit; quod apparet libros nostros legenti de Vrinis. Sed ita sit, quid postmodum? an licebat etiam si fuisset illa tractatio locupletissima, id agere? ac nihil hic dicere, sed transire sicco pede. Hoc operæ pretium fuerat in hoc casu ostendere, & illam etiam absolutissimam, & talem, atque adeò connexam, vt præter conclusiones nihil omnino huc transferri posset. Quis non videt fugam hanc fuisse non defensionem? At crimini dabunt quidam, quòd toties Galenum lacessam. Quæro ab illis an hoc sciant, sua ætate Asclepiadem quem ferunt, mortuum suscitasse: Erasistratum qui ab Antiocho centum talenta habuit, Archigenem qui gloriosissimus fuit: at nulli illorum Galenus conferri possit, vt qui apud Antoninum vel ipso teste potius pharmacopolæ quam medici nomen habebat, quanquam se dicat præpositum curæ filii, sed quomodo, an vt Archiater non dicit, nec illi quicquam tale quale illis acciderit, multò præstantiores Galeno habitos, quos ille vsque ad turpissima maledicta prosequitur, errauerint vel ne? si non, cur ergo suspiciunt Galenum ipsi, homines rectè scribentes accusantem, atque ideò etiam falsam ferentem doctrinam: si errarunt, an mihi non liceret si Galenus numquam venisset, eos accusare. An hoc debet esse priuilegium solius Galeni, posse iustè accusare antiquos: si etiam mihi, ergo hoc licuisset tantos, ac tales viros accusare? cur non licebit Galenum quem iam ex confessis minoris esse autoritatis constat. Magnum virum efficit veritas. Nullus est magnus, vir, nisi qui veram spargit doctrinam: vbi falsa comperiatur nullus ille est, imo sycophanta, & prauus. At ego Galenum innumeris cum erroribus esse non contendo, ille tamen eos quo ad potuit euertit. Ego Galeni multa non solum admitto sed probo, ille nihil prorsus scriptum nec ab illis, nec ab aliis antiquis admittit præter vnum Hippocratem, quem tanquam ducem sibi proponit, & tamen hunc ducem toties quoties, (quia non adeò frequenter apertè audet) licet, calumniatur, modo hoc pro illo scripsisse, modo aliter quam oporteret, quandoque etiam falsa. Quis hunc sanæ mentis hominem ferat, qui nobis persuadere nitatur Hippocratem nihil perfectè & clarè ac sine mendo scripsisse? aliorum autem neminem prorsus, nec ipse parcit Aristoteli, euertit Marini scripta de Anatomicis, Agathini & Archigenis de pulsibus, conatus etiam Dioscoridem euertere. At si perijssent, cùm iuramento mihi dicant, an præstaret nugas illas de simplicibus medicamentis, dico sex vltimos libros superesse, Dioscoridis autem illustrissimam historiam interijsse? Et tamen illum vt herbarium tractat, quantum potest fidei eripit in re medica: Et tamen constat Dioscoridis auxilia euidentiora esse ac meliora, quanquam Galenus fuerit ætate illo posterior. Sed sequamur intentum, à quo Galeni astutia nos auertit, & dicamus primas vrinas cruditatis, solum fuisse signum vehementis, ideóque longioris morbi: & ob id in quibus vires fuerunt imbecilles, etiam mortis. Secundas difficillimi morbi ac longissimi, vt nisi vires validissimæ fuerint, ob vehementiam morbi interituros: vltimæ autem iam instantis mortis, & breui superfuturorum.

De tussi: fuit ex destillatione ob caliditatem febris, & plenitudinem corporis, & præcipuè capitis, & humore crudo: ideo neque vtilem fuisse, neque inutilem. Erat enim insipida materia & innoxia. Cum autem pituita non decumbit in pectus nec lædit fauces talis est. Dicit autem quasi per iocum,

iocum, & ex more loquendi, an vtilitatem attulerit, cū constet tussim per se nunquam afferre vtilitatem, cum sit symptoma omnino præter naturam nisi morbi comparatione. Subiungit quòd fastidiebant cibum, de hoc superius actum est. Signum ex siti non improbat, quia intempestiua non erat: Et ostendebat fastidium cibi non esse ex facultatis imbecillitate, defecisset enim etiam sitis, sed humorum corruptorum circa iecur aut ventriculum abundantia. Demum subiungit vltima duo signa se consequentia, scilicet colliquationem & abscessum: Abscessum dixi trifariam intelligi, colliquationem autem & humorum, ob copiam crudi succi, & solidorum, ob febrium longitudinem. Erant autem abscessus vel adeò magni, vt succedens iam colliquatis illis enecarent; vel adeò parui vt non prodessent quicquam: nam illud parum quod prodesse poterant, in ipsa molestia & naturæ conatu absumebatur. Sed iam hæc dilucidius exponentur, nunc oportet secundam partem aggredi.

Ea fuit, cur essent hæ febres inordinatæ trifariam & quoad accessiones, & quoad magnitudinem, & demum quoad decretoria. Equidem crises *decimo septimo de vsu partium cap.* 2. à natura fieri affirmat, hoc autem quasi probat *tertio de crisi*, vbi docet quod crisis non potest fieri sine naturæ certamine, quod demonstrat ex hoc, quod multi ægri absque crisi moriuntur, quia natura non se audet committere. Idem paulo post docet, crisim intempestiue fieri, quotiescunque statum morbi multò & coctionem anticipauerit; & quò magis periculosiorem esse & perniciosiorem, anticipare autem ob irritamentum. Quam sententiam vberius prosequitur in *tertio de diebus decretoriis*, vbi docet causam crisis scilicet molestiam, vnde quandoque natura irritata crisim aut coctionem facit, sicut crisim differt ob imbecillitatem virium, & dabat exēplum de ventriculo concoquente, qui & celerius exagitatus expellit quod continetur, & serius excrementa ob imbecillitatem. Prius verò antea docuerat & propter errorem ægrorum, & astantium, & medicorum, & casus, perturbari ordinem constitutum. Sententia autem Galeni *tertio de crisi cap.* 4. *in fine* est, quod error possit aliquando transferre iudicium ex vndecimo die, & vltra quartadecimum. Vbi notandum, quod errores duorum sunt generum, alij non praui, & illi retardant crisim, ad sequentem diem criticam: alij corrumpunt eam, & tunc permutatur ad diem non criticam, aut omnino euertit, aut cum ea æger perit. Declarabat autem illa *primo de diebus decretoriis cap.* 11. & reducuntur maximè ad animi affectus principales timorem atque tristitiam: similiter corporis vigilias, dolorem, laborem: tum venerea & cibos, sed hæc non addit tanquam per se nota. Atque vtinam illud adiecisset, quomodo cum ex stimulo materiæ ad crisim natura incitetur, tunc maximè crisim tamen peragat, cum materia concocta est, quæ tunc minus irritat illam; sed hæc transeant cum aliis. His igitur causa fuit impedimentum à multitudine humorum crudorum, qui non erant materia morbi nec coquebantur à natura. At verò causa perturbationis ordinis in accessionibus, iuxta ea quæ dicta sunt, est impedimentum vel acceleratio putredinis & materiæ diuersitas atque varietas, & ideo dicit, *rigores perturbabantur & erant inordinati.* Verùm causa peruersi ordinis in magnitudine longitudine & qualitate accessionum, fuit solius materiæ quæ morbum faciebat varietas, pro quibus vide *nono contradicentium cap.* 13. Nunc satis dixisse sit, causam peruersi ordinis in decretoriis esse in natura principaliter grauata vel stimulata à multa materia, morbo non coniuncta. Accessionum autem propriè à materia morbum faciente; longitudinis autem & symptomatum à materia coniuncta morbo, & aliena seu copia crudi humoris.

TEXTVS XXXI.

ERant autem quæ his fiebant hæc: dysenteria, tenesmi, lienteriæ & alui profluuia.

COMMENTARIVS.

Iam dixi nomine abscessuum etiam fluxiones intelligi oportere sæpe Hippocratem: causæ autem iam sunt superius declaratæ, ad vnguem ideo superfluum est repetere. Ibi enim proposuit de his qui his morbis ægrotarunt generaliter sine febre & cum febre, & quibus sine febre fuit etiam sine periculo, & non multa cum molestia, quandoquidem rectè obambularent: at de his qui cum dicturum se pollicitus, hic exequitur. At his à febribus contigit, nam non par erat, anticipantibus euacuationem febres superuenire præsertim adeò graues. Circa quod animaduertere expedit, tria esse genera fluxionum, ab initio, & ante putredinem, quod omninò minus malum est, cum putrescit tardante natura, nec irritata vel ob imbecillitatem, vel loci & viarum angustiam, quæ prima longè deterior est, vel cum iam materia putruit, quæ pessima est: siquidem putredo est è regione aduersa naturæ nostræ. Sed vnumquodque genus horum habet tres species. Aut enim fit effluxio, idest materia extra corpus recta fertur, & hæc est optima, & est quinque modorum, sanguinis scilicet, vomitus alui, sudoris & vrinarum: aut est fluxio ad locum effluxionis, sicut cum materia fluit ad pectus exitura per tussim, & hæc est per se deterior

rior primâ per accidens, vtpote per tabis periculum pessima: aut ad locum, vbi non habet exitum vt in abscessibus, & hæc est pessima omnium. Et ita fiunt nouem modi, ex horum genere vltimo est quod subijcit.

TEXTVS XXXII.

QVibusdam etiam hydropes partim cum his, & partim absque his.

COMMENTARIVS.

Galenus refert hoc in abundantiam frigidi & humidi humoris, sed si ex frigido & humido humore coaceruato fieret hydrops, conueniebat ante febres factas fuisse hydropes, non autem post. Et ideo negligentia Galeni in huiusmodi maxima damna mortalibus attulit: eum sequentes turba Medicorum omnes cum calidis ac siccis (atque id quidem rectè supposito admisso) curat; at non est ita vt dixi, ante febres enim magis aduenisset. Diximus autem de hoc, & magis confirmamur, hydropem esse morbum contrarium, quasi febri, calidum & humidum, cuius demonstratio ex hoc loco habetur, tum experimento ipso. Non enim in illam incidunt, qui frigidis & hnmidis vtuntur cibis, sed qui plurimis ac pinguibus. Habent etiam hi sitim maximam, iuxta Horatianum illud: *Et retento sanguine hemorrhoidarum excitatur*, vt habetur ab Hippocrate *sexta Aphorismorum* dum dixit. A *diuturnis sanato hæmorrhoidibus*, *& morbo regio laborant & colorem eiusmodi habent*, &c. Quod si dicas etiam fieri ex multa illarum euacuatione, igitur, refrigerato iecore: sed hoc concludit oppositum, non enim ex sanguine ex vulnere copioso manante, nec narium accidit; igitur non ex frigidate, sed depulsa per malam intemperiem ab eadem intemperie gignitur. At dicent contra, igitur magis ante effluxionem? Respondeo, quod tunc non adest caloris naturalis imbecillitas, quæ necessaria est. Rursus dicet aliquis, Aqua intercus *quinto de locis cap.* 7. maximè fit ex iecoris schirro, imo ea sola est vehementissima insanabilis, & schirrus nil aliud agit, quàm quod iecur refrigerat, igitur ascites fit à frigiditate. Respondeo quod ob corruptionem sanguinis fit retento excremento corrupto & ichoribus, talia autem sunt calida & putrida, & Princeps non meminit huius causæ vt propriæ, sed eam refert ad causam impedientem generaliter transitum aqueæ partis sanguinis ad renes: & si homo minus comederet, aut quæ facilius concoquuntur, non incurreret aquam inter cutem: sed per ipsum Galenum necessariò incurrunt, igitur causa non est frigiditas.

Sed est aliud fundamentum, aqua in hydrope est putrida, & putredo fit à calore, ex confesso ab omnibus igitur hydrops fit à calore. Et si dices quod fit à potu multæ aquæ, dico quod non, nisi in corruptis corporibus: aquæ enim vnciæ sex in vno faciunt hydropem, in alio sex libræ non faciunt, igitur non fit ex frigiditate. Aqua præterea potestate non est frigida, vt declaraui in libro de *aqua & æthere*, cum sit potus optimus omnibus animalibus, de actu autem non est disputatio. Non enim negauerim, quod frigidum actu cogendo humores corruptos non generet hydropem. Præterea si abundet ex frigiditate aqua, seu ichor expelliture per vrinam & sudores: si dicas impediri obstructione, igitur tota impediretur, non enim vt in morbis renum cum vrina sit sola & simplex. Et si dicas quod deficit facultas, hoc pertinet ad renes non iecur, sed per vrinam non trahitur ichor corruptus, vt Galenus declarat in *secundo de facultatibus naturalibus cap.* 1. igitur hydrops fit ex corruptione ichoris non frigiditate. Quod si quis dicat, cur ergo à potu aquæ fit hydrops, & hoc significauit Princeps in *quartadecima tertij tractatu* 4. *cap.* 13. *in princip.* cum dixit: *Et prohibitio à visione aquæ, nedum à potu ipsius*; & effectus hoc idem ostendit. Respondeo quod aqua biliosa est vt habetur ab Hippocrate *Tertio de victu in acutis tex.* 40. & auget iecur & lienem, tum flatus gignendo, tum sistendo, non quòd generet malam intemperiem frigidam: aliter cur non magis à succo endiuiæ & cichorij, à quibus potius iuuantur parati ad hydropem & hydropici. Cibi etiam frigidi huiusmodi maximè scilicet iecori amici, maximè conferunt in calida intemperie, æquando illam in frigida si naturalis sit, quia similes, si præter naturam confirmando calorem naturalem. Accedit quod Princeps inter causas ascitis non ponit vnquam frigiditatem iecoris, sed reducit ad duas: vnam ex renibus, qui non trahunt; alteram ex iecore, quam distinguit in tres, impedimentum separationis, impedimentum transitus, & multitudinem aut cruditatem partis aquosæ. Et hoc prouenit ex imbecillitate caloris naturalis iecoris, non frigiditate. Et breuiter Princeps ad abundantiam & obstructionem potius reducit quàm ad frigiditatem, imò cum reddit causas ascitis, ex potu aquæ non deducit hoc ad frigiditatem illius, sed vel ad multitudinem vel ad causam sitis, quam constat esse potius calidam quàm frigidam. Oppones forsan ex Alexandro, quod ascites fiat ex refrigeratione iecoris. Idem Paulus; & ratio adest. Dicunt enim, si iecur sit frigidum, non concoquit, igitur sanguis euadet aquosus, igitur fiet ascites: dico quod non, sed modò non sit imbecille, separabit & transmittet ad renes. Quantò minus etiam concoquet, ob frigiditatem minus etiam trahet, & ita non fiet sanguis aquosus. Ad authoritates: possunt dicere, quod

quòd intelligant per frigiditatem imbecillitatem caloris naturalis, non qualitatem frigidam. Sed verè illi intelligunt veram frigiditatem, quia calida perpetuò exhibent, & ita enecant illos. Constat enim primùm experimento & authoritate eiusdem Alexandri ascitem fieri ex tabe vera, tum etiam ex hectica, vbi necessariò fit ibi à caliditate, idem etiam ab acutis eam fieri confitetur, quomodo ergo à causa frigida? Fiunt etiam hydropici ex vlceribus prauis consolidatis, vnde apparet ex corruptione potius quàm frigiditate illam fieri, & curam esse debere cum exsiccantibus & refrigerantibus, facilis, coctionis, aut si medicamenta sint tenuis substantiæ ob causam adductam.

Generaliter autem illius generatio sic constat, vbi aqueum humidum corrumpitur, retinetur in iecore, quia renes non trahunt, atque ibi magis ac magis putrescit, donec corrumpendo sanguinem, & auctum expellitur inter omentum & peritoneum, & ibi vapores emittendo corrumpit iecur, & ad generandum sibi simile compellit; est enim hoc naturale maximè vt inquit Aristoteles, sed non adeò vt deberet plane intellectum, substantia autem corrumpit & adest omentum ipsum.

TEXTVS XXXIII.

QVicquid autem ex his violenter accedebat, statim vires deijciebat: aut rursus nihil proderat. Papulæ paruæ, & non pro dignitate rationis excretionis morborum, & statim rursus euanescentes. Aut iuxta aures tumores, qui non soluebantur, & nullam de se significationem præbebant. Quibusdam in articulos, maximè vero in coxendicem; paucis iudicatorio modo cessantes, & statim rursus ad habitum ab initio inualescentes.

COMMENTARIVS.

Postquam declarauit morbum, & dixit, quod quibusdam cum his scilicet abscessibus hic euenit, & quibusdam sine his, docet quod antea dixit, si violenter tales aduenissent, ideſt magni, nam se antea declarauerat, *vires statim deijciebant*, sin autem non violenter ideſt parui, *nihil proderat*. Et proponit tria exempla abscessuum tertij generis seu fluxionum, quæ tamen minores erant, quia licet ex tertio genere erant, tamen ad loca ignobiliora, *Papulas, parotidas & decubitus in coxendices & articulos*. Papulæ declarat Virgilius 3. *Georg:* quid sint.

Ardentes papulæ: atque immundus olentia sudor.

Pustulæ sunt paruæ quas solemus defricatas saliua abigere, cur in coxendicem aliqui decumberent abscessus, causa latitudo loci. Causa autem generalis, cur cruda magis in articulos decumbant est, quia lenta cum sint, non possunt è corpore protrudi. Et quia natura prædominatur, fiunt tamen abscessus, & quia est attenuata ex longa febre materia, & tota pituitosa, ideo decumbit in articulos, nam biliosæ magis sursum feruntur ad aures & loca post illas, melancholicæ ad lienem & sanguineæ ad musculos, pituitosæ autem ad articulos, tanquam ad cognatos locos: in pluri enim materia praua, quæ tamen ad benignum reducitur, semper est aliquid boni quod membra non respuunt, facilius autem est naturæ transmittere ad loca non obnitentia, quàm obnitentia, nec hoc Galenus vidit. Et ita attulit ex duodecim generibus abscessuum tria exempla. Dictum est autem, vt ad rem redeam in Aphorismis, abscessum in articulis fieri in febribus longis, & vt plurimum, cum copiosiore vtuntur cibo. Existimandum autem est, huiusmodi ægrotantes sanatos ex ratione abscessus, quamuis redierint. Rarò enim eum hæc fiunt, si cætera rectè congruant, nec sit admodum senex, moriuntur.

TEXTVS XXXIV.

MOriebantur autem ex omnibus, & plurimi ex his pueri iam ablactati, & maiores natu octennes & decennes, & nondum puberes. Fiebant autem hæc his, non sine prius scriptis. Priora verò multis sine his.

COMMENTARIVS.

Si Galenus non videt vllam difficultatem in tanta ambiguitate sensus, laudo hominem excellentissimi ingenij, qui difficillima intelligeret perfectè ac facillimè: si vidit laudo consilium, qui prorsus non attigerit. Mihi res omnino tota difficilis videtur, præter illud quòd morbi hi cum essent ex copia crudi humoris, magis perniciosè vexauerint ætatem maximè humidam, quæ est ab ortu ad pubertatem. Præterea dicit *octones & decennes ac nondum puberes* ideſt vsque ad ætatem pubertatis. Atque hoc Galenus exponit: at cur eos qui lactabantur, quíque erant imbecilliores & humidiores non perdiderit, non dicit. Rursus nec illud: *Fiebant autem hæc his non sine prius scriptis.* Si intelligatur de morientibus, parùm appositè *fiebant* pro *moriebantur* subiecit. Malim intelligere hæc

octo

octo genera abscessuum seu fluxionum connumerata in præcedentibus textibus non fuisse facta sine febribus illis triteophyis, at consequentibus tredecim assidentibus symptomatibus aut signis connumeratis: multis verò contigisse febres illas cum assidentibus, non tamen successisse profluuium alui, vel aquam intercutem, vel aliquid huiusmodi. Ergo ad infantes primos redeamus, quos verisimile est periculum ob nutrimentum, quod syncerissimum erat & optimum, & quod tales infantes soleant ab aëre magis custodiri, in calidioribus cubiculis, & quia tum densissimæ sunt cutes, *secundo de Temperamentis*.

TEXTVS XXXV.

SOlum verò bonum & maximum inter ea quæ fiebant, signum, & quod plurimos in maximis periculis constitutos liberauit, quibus ad vrina stillicidium conuertebantur, & ad hoc abscessus fiebant.

COMMENTARIVS.

Per *abscessum* intelligendum esse solam effluxionem materierum quarumcunque morbi palam est, vt alias dictum: quódque si materiæ iam putridæ à febreque corruptæ cuiuscunque generis ad locum illum angustum confluerent, dolorem ac stillicidium consequi par esse, cum acres essent salsæque, & illud conspicuum est, & Galenus hoc docet. Sed & cur omnes materias quandoque natura per vrinam excernere aggrediatur, nec nouum est, etsi omissum sit à Galeno. At cur omnes non ex aliis excretionibus seruarentur, quod maximè etiam ad curationem rectam morborum fecisset, siquidem vndecunque natura repit inde ducere per conuenientes regiones, Galenus dicere prætermisit. Videtur hoc genus crisis tutissimum & absolutissimum inter quinque illa, quæ ipse enumerat *tertio de crisi*, quanquam more suo solito, qui nihil vnquam perfectè dicat aut raro, crisis per vrinam desit in textu, sed forsan ex librario aut ipse potius manu quàm mente aberrauit. Sed species has nemo etiam alius præter Principem solum ponere ausus est, qui omnes species enumerat, octo, scilicet, fluxus sanguinis narum, hemorrhoides, menses, vomitus, alui deiectio, vrina & abscessus; nec alibi Galenus hoc declarat, vt suspicer non voluisse referre, quia non sit subita mutatio, sed debuit admonere, cum constat præcipuam alioquin esse & vtilissimam, vnde etiam quandoque & venena commodissimè per eam regionem ducantur, at de causa non adeò constat. Tum verò & illud diligenter animaduertere decet, dictum illud Principis *secunda primi*, vrina multa in acutis morbis cum eam non sequitur requies, significat hecticam aut conuulsionem non debere intelligi, cum fuerit cum stillicidio difficultate & dolore; sicut nec illud ibidem: Quæ guttatim exit & inuoluntariè significat læsionem in cerebro. Proprium ergo crisis optimæ, quæ per vrinam fit est vt sit, cum dolore non inuoluntaria, & cum contentis multis ac crassis, nam quæ multa est quasi subsidentiam concoctam habet, cæterum nil aliud suspecta est: at illa securissima, & cum Mediolani essem venturus proximè Bononiam in sorore Patritij Bij, vxore autem Francisci Vicecomitis, salutem ex periculosissimo morbo prædixi, cum illa ab omnibus potius moritura existimaretur, quàm secus, ex hoc solo signo, quod primum tum apparuit. Igitur causa est, quoniam ad bonam crisim sex conditiones necessariæ sunt, vt materia peccans euacuetur. Si qualia enim purgentur, *qualia purgari oportet*, confert, & bene ferunt: si autem non, contrarium, & *quod tota*, quoniam quæ relinquuntur in morbis post iudicationes reuersiones facere consueuerunt, *& vt sola, & quod per locum commodum* iuxta illud: *quæ ducere oportet vndecunque natura vergit, nec ducere per conuenientes regiones*: & *sine nixu*, vnde Hippocrates laboriosas appellat quandoque ægre iudicari vt in *Coacis prædictionibus*.

Et tutò scilicet absque periculo. Hoc est quod vocat infra Hippocrates securitatem. Per contrarium cum dixit in *Coacis prædictionibus. Rigor vna cum iudicatione aliquatenus horrendus est.* In vrinarum autem crisi, quam non solùm ibi sed vbique Galenus omittit, cum adeò frequens sit & vtilis, & ab Hippocrate celebrata, ipse verò de quo miror valde, ne verbum quidem; si materia expellatur, *tota* expellitur quia per sudores *tertio Prognosticorum*; solùm tenuis pars per aluum, non facilè tenuia nec quæ sunt vltra gibbas iecoris nec in illis: at per vrinam crassa, imo plerumque dicit Galenus & raro per aluum efficitur, & est doctrina singularis *tertio prognosticorum*. Quod verò *per locum commodum*, quia omnes venæ corporis in cauam facilè confluunt, & ex caua in renes est aditus rectus, & materia febrium est in venis ideo commodissimè. Et *sola* non vt in fluxu sanguinis narium & alio quouis, vbi quod bonum est cum malo secernitur, vnde noxa corpori accidit, hic verò superfluum & solitum, quod excerni consueuit. Et *sine nixu*, vt in sudore, vbi opus est, vt materia in vapores conuertatur, ideo tales crises sanguinis narium & sudores tam sunt ad malum, quàm ad bonum. Demum etiam est *tuta* ob tres causas, quia fit paulatim, & non incurrant illud periculum. Quicunque supputati secantur, aut aquam inter cutem patientes secantur aut vruntur, si vniuersim aqua aut pars effluxerit, omnes moriuntur. Secundò quod materia illa transit per

per loca assueta acri humori & salso, ideo non eroduntur loca illa transitus vrinæ, sicut in alui fluxibus, quod non asueta sint intestina, ad mortem vsque eroduntur. Tertia quoniam non fit violentus motus & contra naturam, vt in fluxu ventris, in quo materiæ deferuntur à iecore ad intestina per venas mesaræi, cum in nutritione contrarium perpetuò fiat, est enim nutritio actio perpetua. Ob hæc etiam venena maximè per diuretica optimè curantur.

TEXTVS XXXVI.

Accidit autem plerisque vrinæ stillicidium maximè his ætatibus.

COMMENTARIVS.

Causa est quoniam hi erant calidiores, & humidum habebant tenuius, & abundabant pluribus excrementis, vt demonstratum est supra, cum dixit. *Moriebantur autem ex omnibus, & plurimi ex his pueri iam ablactati, & maiores natu octones & decennes, & nondum puberes.* Sed dices, ergo illi non moriebantur, plures ex his mortui sunt, quia plures ægrotarunt, *ex his* quod plures comparatione ad ægros.

TEXTVS XXXVII.

Fiebat & aliis multis tum erectè obambulantibus tum in morbis.

COMMENTARIVS.

Non intelliget hæc vnquam bene qui non meminerit, quæ superius dixit, scilicet. *Multis autem vrinæ fluxiones cum dolore biliosæ, aquosæ, ramentosæ, purulentæ, cum stillicidio non renales. Fiebant autem hæc multis erectè obambulantibus* & reliqua, ne crederemus hæc solis febricitantibus tritæophyis facta fuisse.

TEXTVS XXXVIII.

Statim verò etiam magna quædam omnium mutatio his fiebat. Alui enim etiam si humectæ essent, maligno modo mox sistebantur, cibósque omnes libenter sumebant. Et febres postea mites erant.

COMMENTARIVS.

Par erat educta bile & pituita & seroso humore corruptis per vrinam dysenterias graues curare, qui modus curando est singularis & in his & in profluuiis malis, ac longè melior quàm nugæ illæ Galeni *primo ad Glauconem*, quo infinitam ægrorum multitudinem perdidit, Medicis illi credentibus, cum tamen vident ægros perire. Et est sumptus ab Hippocrate hic, & ego docui medicos aliquos Mediolani, sed non docui, quomodo ex Hippocratis authoritate eliceretur, verùm locum solum indicaui, & ita exercui, & rationem docui eius dicti. Si enim materia per amplas illas vias & cum excrementis naturalibus, & per loca vitæ minus necessaria & securiora à læsione, nonne longe melius erit quàm si per intestina quæ exeduntur, acriter dolent, & malum totum ventriculo communicatur, vnde coctio peruertitur, appetitus ciborum tollitur, & ita moriuntur multiplici malo. Non ergo erat mirum, cur appetitus cibi rediret: cur autem febres mitescerent, Galenus nihil dicit, neque cur cibum appeterent, cum antea fastidirent, sed circa iam dicta & manifesta apertè nugatur, repetens sæpius & res nullius momenti. Causa verò cur febres mitescerent, fuit, quod natura sensim cum facilitate ex humore excreto alleuiabatur: in fluxibus autem non materia, quæ febrem faciebat, sed maiore ex parte crudi humores & cibi ex irritatione naturæ & doloris euacuabantur, nullo ægri emolumento & tamen magna cum iactura.

TEXTVS XXXIX.

Verùm vrinæ stillicidium his diuturnum & laboriosum erat.

COMMENTARIVS.

Nihil mirum, sed tantò securius natura perseuerante in recta operatione, nec ex dolore perterrita, nec cum periculo confertim materiam expellente; ideo cum esset diuturnnm, & cum dolore laboriosum fuit, ita vt ægri conquererentur. Non laboriosum vt supra naturæ difficile & anceps.

TEXTVS XL.

Vrinæ verò his erant multæ, crassæ, variæ, rubræ, purulentæ cum dolore.

COMMEN

COMMENTARIVS.

Fit in venis velut in abſceſſibus, ex ſanguinis tenuioribus partibus, quæ iam ad humorum naturam tranſeunt, res ſimilis non tamen ſimillima puri. Cur *varia*, ob humorum peccantium varietatem. Galenus refert ad varios homines. Sed tam appoſitè poterat dicere Hippocrates, varij erant homines, magni, parui, cum omnium vrinas ſex his conditionibus retulerit ſingilatim, non vniuerſim. Ideo valeat Galenus cum ſua Dialectica, & viginti quatuor libris de demonſtratione, qui certè magna bona ſua fortuna interiere, ſi modò, ita eſt. Cur *cum dolore*, quoniam pus eſt acre & ſalſum, & propter bilem, quæ cruda expellebatur, quod etiam in hyeme contingit, nam bene miſta aqueæ ſubſtantiæ & cocta ſine dolore omittitur à ſanis quotidie per vrinas.

TEXTVS XLI.

Atque hi omnes ſuperſtites manſerunt, & nullum ex his mortuum noui.

COMMENTARIVS.

Concurrentibus omnibus rationibus ad ſalutem docuit Hippocrates; ex hoc etiam in medicina poſſe fieri rationes demonſtratiuas, & certa etiam de futuris iudicia, vt in hoc caſu adeò notabili.

TEXTVS XLII.

Quæcunque verò non periculosè fiunt concoctiones excrementorum omnes vndequaque tempeſtiuas aut bonas, & iudicatorios abſceſſus conſiderare oportet.

COMMENTARIVS.

Galenus iuſtè & vt par erat dubitat an verba illa, *Quæcunque verò non periculosè fiunt*, debeant adnecti prioribus, an ſuccedentibus, ſiquidem poſterioribus ſenſus erit clariſſimus huiuſmodi. Quæcunque verò concoctiones excrementorum non periculoſæ ſunt, oportet vndequaque tempeſtiuas aut bonas & iudicatorios abſceſſus conſiderare, ita vt ſint tria conſideranda, *non periculoſæ concoctiones quæ fiunt, tempeſtiuè factæ aut bonæ, & indicatorij abſceſſus.* Aliter & facilius. Quæcunque concoctiones excrementorum dum fiunt non periculoſæ ſunt in tempeſtiuas aut bonas ſcilicet maturationes ac iudicatorios abſceſſus, ſcilicet deſinunt aut terminantur. In primo ſenſu tempeſtiuum per bonum declaratur; bonæ enim ſunt perfectæ, tempeſtiuæ autem etſi non perfectæ, vt ſi in incremento morbi mediocres ſint, & ad bonum tendant. Eſt etiam tertius ab hoc ſenſus hoc modo. Quæcunque non periculoſè fiunt affectiones, ob id fiunt, quòd concoctiones excrementorum omnes vndequaque tempeſtiuæ ſunt aut bonæ, & iudicatorij abſceſſus, vt referatur ad eſſentiam. Tunc legere illa verba ab initio ſic conuenit. Conſiderare oportet, quod quæcunque non periculosè fiunt, concoctiones vndique habent tempeſtiuas aut bonas & iudicatorios abſceſſus. Galeni ſenſus obſcurus eſt corrupta litera. Conſtat ſanè triplicem hunc ſenſum omnem finis ratione bifariam intelligi poſſe, aut ad prognoſticum, aut vt diriguntur ad operationem & auxilium à medio afferendum. Sed & vt melius intelligatur diſtinctio ſenſuum, & non verba multiplicemus in nugis ſophiſtarum refellendis, cum triplex ſenſus datus omnis verus ſit, & eo cognito etiam triplex alius, qui ad operationem pertinet, diſcrimen inter illos declarare oportet. In primo ſenſu tria proponuntur conſideranda, an ſine periculo, an concoctiones tempeſtiuæ vndequaque ideſt in Principio, incremento, ſtatu & declinatione, an abſceſſus decretorij? In ſecundo ſenſu ex natura morborum venatur fines duos, illorum concoctionem tempeſtiuam & maturationem bonam, ac abſceſſus decretorios, & eſt prognoſticum: in tertio cauſam, quòd quæcumque periculo carent ob id eo carent, quia vel adſunt coctiones, vel decretorij abſceſſus. Quòd ad opus attinet, in his decretoriis adiuuandam eſſe naturam ſimilibus, & in maturationibus. Maturationes iuuantur calore moderato, & humectante, naturalique. Dictum eſt autem de hoc in *Arte medendi parua.*

TEXTVS XLIII.

Concoctiones, celeritatem iudicationis, & ſecuritatem ſanitatis ſignificant: Cruda verò & inconcocta, & in malos abſceſſus conuerſa, aut iudicationis ſublationem, aut dolores, aut diuturnitatem, aut mortem, aut eorundem recidiuas.

COMMENTARIVS.

Tria facere concoctionem breuiter docet, quorum omnium ratio non in operatione medici, ſed naturæ eſt conſtituta: ideo rectè Galenus in *commento* 45. nos admo

admonet contemplationem hanc esse Theoricam, quamuis ad exercitationem etiam trahi possit. Primum est celeritas iudicij, secundum securitas in illo, quæ contingit absque terribilibus symptomatibus; tertium est finis, sanitas. Quæ tria in vnoquoque opere maximè probantur, vt cito, facilèque bonum assequamur finem. Quòd ergo celeritas iudicationis fiat, id pendet ex duobus, vt iudicetur, & celeriter: vt verò securus sit etiam finis ac optimus, omnia quidem ex vno pendent, scilicet exacto dominio virium supra morbi materiam. Ostendere igitur oportet concoctionem non aliter fieri, & si illa adsint sequi quæ proponuntur, vt sit demonstratio duplex: vna simplex à causa supra effectum, videlicet dominante natura, perfectè necesse est iudicare morbum, & celeriter, & bene ac facilè: altera est ab effectu, ad causam, vbi adsit concoctio, adest virium supra materiam exactum dominium.

Ostendamus ergo primum syllogismum, nam is nobis notior est. Cum materia est in corpore, quæ putrescit si vincitur à natura concoctio fit, hoc enim per concoctionem nunc intelligi volumus, non signa, vel aliud querentes, & si concoctio est perfecta, perfectum est etiam dominium: At cum dominium est perfectum, necesse est illa sequi, nam quod aliquando hæc sequantur, palam est ex sensu: at si fiunt cum perfectè dominatur natura, palam est quod quærimus: si autem cum non dominatur, multo magis cum dominatur, quare manifesta est oratio dicta ab Hippocrate.

Vnde & illud clarum, quod quò maturatio fuerit absoluta magis ac celerior, hæc omnia etiam erunt perfectiora; scilicet celeritas iudicij maior, & mitius iudicium, & sanitas magis absoluta: quò verò tardior & minus perfecta, ita & quæ sequuntur tardiora & minus absoluta, nam dominium naturæ supra morbi causam, non erit adeo euidens. Causa enim est quæ concoquitur, quæ expellitur, vt morbus sanetur. Naturam autem dico animæ facultatem in corpore genitam, per vim quæ inest in iecore, tanquam in principio: inde in venis & ventriculo secundo loco: Tertio in toto corpore, quatenus est velut planta, & hanc vocant facultatem naturalem, cuius est concoquere, materias morborum separare & expellere, vt Galenus *Quarto de Præsagio ex Pulsibus cap.* 12. Ideò qui iecur habet validum, magnum vitæ argumentum, nam in eo ferme tota vita consistit: tum maximè si ventriculus non sit vitiatus. Et qui credunt vitam esse in corde, aberrant, non enim est per se in eo, sed in anima quæ est in illo. Quòd enim viuere appellat Aristoteles, scilicet quod cum motu est sempiterno, vita non est sed sensus. Sensus enim omnis cognitio est, vita autem sine cognitione; quod ergo in corde est, maius est aliquid vita: nam vitam si concessit plantis, quæ corde, motu, sensu carent, cur quod mouet ac sentit vitam appellare vult, nec est vitæ genus, sed quoniam aliud nomen proprium non habebat, sic vocauit. Sepius enim declarauerat animal animal esse per sensum & motum, verùm quia in anima illa motrice, & sensus autore vis est viuendi, quonam digniore nomine vim illam poterat appellare? Apparet igitur cur dixerit, *Quæque verò non periculosæ fiunt.* Videamus modo quæ periculosæ fiunt.

Quoniam loco concoctionis incocta habent: Et loco tempestiuæ coctionis incocta, & loco iudicatoriorum abscessuum malos abscessus, tunc in his par est contraria ratione sequi quinque illa, quæ proponit per ordinem ab initio *acrisias*, antequam iudicentur: Et in ipso tempore *dolores*, & vt futurum respicimus *diuturnitatem morbi*. Et vt finem *mortem*, & vt aliquod post finem *reuersionem*. Videamus cur vnumquodque horum contingat & quando, simul & quomodo contingat, cum materia non fuerit concocta, verum esse quod dicit Hippocrates in his, qui bene iudicantur & celeriter. Quòd enim ita esse possit, experimentum docet, & ratio etiam ostendit, quia si medicus per medicamentum id assequitur, vt *prima & Qvarta Aphorismorum*, cur non & natura. Sed & id, si materia multiplex sit, atque pars eius concocta, alia vero quæ concoctionem nondum est assequuta, quid fiet? an expelletur quod solum exacte concoctum est. Demum cur non possit vis concoctrix valida esse, vt in infantibus expultrix, imbecillis, aut contra, vt in hominibus primi senij. Nonne quatuor sunt illius facultatis naturalis, vel etiam quinque seruæ functiones, quas experimur adeo esse diuersas, vt in diabete vna sit valentissima, alia autem imbecillissima. Ergo rectè Hippocrates dixit, *& ad malos abscessus conuersa*, non quod intelligit hic Galenus idem per idem, idest abscessum, cum decumbit materia, hoc enim in illo continetur, acrisias, labores, & reliqua, sed turgentem materiam, nam ea expellitur persæpe feliciter absque coctione, & à natura, & à Medico: alia nec à natura, nec à medico, atque ita soluta est vna dubitatio. Ex ea etiam constituemus dicta Hippocratis quasi in tabula. *Quæcunque non periculosè fiunt, maturationes tempestiuas, & bonas, & abscessus decretorios considerare oportet.* Atque his opponuntur *Quæcunque autem periculosæ fiunt, cruditates aut corruptiones, aut abscessus non decretorios habent.* Per *cruda* igitur non elaborata intelligit, per *incocta* auté corrupta, per *abscessus decretorios* qui fiunt iuxta status; *tempus* cum materia concocta est aut cum materia turget, *ab initio*, nam & illi decretorij dici possunt, & *mali* si male dirigantur. Ex his igitur necesse est, vt malè terminentur: nam cruda in acrisias & sine iudicio manent, corrupta autem ad dolores seu malam iudicationem

perue

perueniunt. Iudicatio enim bona fit facta coctione, igitur cruda non habent iudicationem,& remanent non iudicata. Corrupta verò malam afferunt iudicationem. Disponemus ergo clarioris exempli causa singula hoc modo vt in tabula.

Cruditas igitur prohibet iudicium, corruptio facit malum iudicium, abscessus malus alterum eorum. Ex vtroque horum si in extremo sint mors contingit: si mitissima, sanitas, sed cum reuersione morbi; si mediocria morbi diuturnitas, quæ rursus duplex est: alia cuius finis rursus est mors, alia cuius finis est sanitas.

Rursus videamus, cur & quomodo, & quando acrisia fiat & mala iudicatio. Constabit hoc si declarauero prius, cur fiat iudicium, & à quo. Superius diximus, iudicium fieri à natura, sed à morbi causa irritata, cur ergo non in principio? Quoniam in principio non à materia, sed à symptomatibus potius morbi natura irritatur, veluti siti, dolore, æstu, anxietate, sic & in abscessibus: à clarioribus enim initium doctrinæ esse debet. Cum incipiunt, iam non homo optat euacuationem, sed quærit doloris sedationem, & refrigerationem: at postquam ista conquieuerint, nec aliud sentit quam pondus & pruritum, tunc optat expellere materiam illam: & tunc vel sponte abscessu rupto, vel auxilio medici exoneratur. Idem contingit in morbis internis, seu cum abscessu, seu à materia diffusa.

Ab initio & vsque ad statum patiens sentit symptomata qualitatis morbi, & ideo tunc natura quærit solum, vt illa mitigentur, & dum concoquitur materia, sentit febrem, & dolores, seu æstus, si non sit collecta: & ab his obumbratur sensus materiæ: ideo dum concoquitur, non sentit molestiam materiæ, sed morbi. Ideo dicebat Hippocrates *secunda Aphorismorum*: Dum pus conficitur, dolores ac febres fiunt magis, quam iam confecto. Concoctio enim finit putredinem manente substantia, vt Galenus dicebat in *Arte medica*, nec adduco illum hac in parte ad talia confirmandum, quippe quæ dicuntur per se manifesta sunt, neque ille quicquam dixit præsertim in hac materia, nisi pertritum & per se manifestum, difficilia autem & abstrusæ scientiæ ne attigit quidem, sed vt qui Galenicos se vocant persuadeantur, vt cum Philosopho *secundo primæ Philosophiæ, cap.* 13. collocentur inter illos homines, qui rationi non credunt, sed exigunt autoritatem viri, cuius nomini addicti sint. Constat igitur, quod crisis fit sui natura solum, iam sedato morbo, cum natura non sentit nisi molestiam ipsius materiæ, qui sensus impeditur à symptomatibus morbi. Et ideo licet fiat in statu coctionis, tunc tamen symptomata omnia mitiora facta sunt, quod Galenus fatetur ipse *secunda Aphorismorum com.* 29. Et ideo crises sui natura, si non anticipauerint sunt salubres, quia fiunt sedatis morbo & illius symptomatibus, & præterea concocta materia, quam concoctionem sentit natura, velut etiam absolutionem pueri in hora partus, & quærit illum protrudere, & ille exire.

Sed anticipat crisim natura quatuor causis, ob quas continuantur crises malæ. Prima est motus materiæ, qui est causa vt materia sentiatur, ideo natura expellere illam aggreditur, vt in materia turgente, etiam ab initio morbi, & in incremento: & fiunt crises bonæ: sed sæpius malæ, quia materia non est concocta, & natura imparata, & ex improuiso illam aggreditur, & ideò idem licet facere medico.

Secunda est, cum materia est adeò multa, vt natura sentiat illam molestiam, & tunc cogitur aggredi: Et cum sit sine motu, & non præparata, semper fit crisis mala: Ideòque medicus in hoc nunquam debet imitari naturam quia imitaretur naturam malè operantem. Tertia causa est, cum pars materiæ est concocta, & pars non: & concoctam sentit natura & aggreditur, Et tunc si sit separata à cruda, bona sequitur crisis, sed non est perfecta crisis, & hanc debet imitari medicus, & purgare illam. Sed si materia cocta crudæ permista sit, sequitur mala crisis, quia vel maximo nixu natura etiam expellit materiæ crudæ partem, vel ob crudam frustrata voto, nec coctam expellere potest. Et ideo si non potest hoc natura, multò minus medicus in hoc casu id facere non debet, quia etiam deterius erit. Quarta cum materia fuerit maligna, vel pestilens: nam symptomata morbi adeò quandoque quiescunt, vt natura decepta aggrediatur pugnam, & succumbat. Galenus putat symptomata aboleri, quia natura euicta non sentiat morbum, sed si sic esset, semper vires essent prostratæ ante crisim. Dico ergo, quòd cessant symptomata, quia cessat actio, & cessante actione, natura aggreditur materiam ex ordine suo, & ita cum materia illa praua sit mota, extinguit naturam & spiritus, & occidit. Cruditas ergo per se est causa acrisiæ, vt corruptio mortis.

Causa autem cruditatis est vel imbecillitas naturæ, vel frigiditas, vel siccitas, vel crassities, & densa substantia. In istis tribus vltimis casibus, cessat etiam operatio caloris putridi, & remanet materia cruda solum, sed in primo casu corrumpitur materia à calore putrido, & non concoquitur à naturali, & fit vt dixi corruptio. Et hoc declarabat Galenus *Primo de differentiis febrium cap.* 6. Causæ verò tarditatis crisis aut impedimenti eius, Prima est non sentire naturam materiæ impedimentum, nam absque illo non potest vllo modo sequi crisis. Secunda est imbecillitas eiusdem: quæ & si sentiat non potest peragere. Tertia est impedimentum externum, medicamentum, sectio venæ perperam adhibita, frigus, dolor, timor, tristitia, cibi onus ac similia. Primæ autem causæ proprium est vt dixi sæuitia symptomatum, morbi,

morbi, quæ impedit sensum materiæ, & cruditas, quæ iuncta frigiditati obtundit sensum illius. At dices fiunt nihilominus crises sæuiente morbo, & malæ crises in statu, quæ fieri non possent, si iam nihil est, quod naturam præter rationem ad crisim ante tempus compulerit. Dico quòd ante statum vel in ipso fiunt crises sæuiente morbo ob motum materiæ, & hoc est quod dixit Hippocrates *secunda Aphorismorum* cum dixit *Quibus crisis fit, his nox difficilis ante accessionem: quæ verò subsequitur leuior vt in pluribus.* Et si consideres exempla ægrorum Hippocratis, plerumque vigebant & febre magna corripiebantur ante crisim, & hæc febris est ex genere quasi ephemerarum, quia fit ex motu materiæ non putredine. Et hæc fit ad crisim, non crisis in illa vel ex ea. Et ideo crisim bonam necesse est vt præcedat quies à morbo, & crisis quæ fit non præcedente quiete, sed continuato morbo, ob id etiam necessario est symptomatica, & plerumque mala. Et si obijcias quod Galenus dicit, quòd crises plerumque fiunt in diebus accessionum, & hoc maximè cum in tertia, quinta, aut septima vel vndecima, dico quod in intermittentibus & continuis, iam sunt remissa aut symptomata, sed in intermittentibus manifestius, aliter si subsequatur violenta est. Quæ verò contingit in vigore morbi, & est mala, non est ob motum materiæ, qui tum iam cessauit, etiamsi sit turgens: neque ob multitudinem nimiam materiæ, nam non potest tunc tam multa esse materia, vt crisis ob id solum mala fiat: sed si natura non potest eam superare, corrupta iam est. Igitur talis crisis necessario mala est, quia materia planè corrupta est, aut quia pars illius solum est concocta. Igitur crisis mala tempore status est deterior omni alia alterius temporis, & plerumque lethalis: lethalis si ob corruptionem, mala est; valde mala; si ob missionem materiæ crudæ cum cocta. In aliis temporibus non adeò bona, sed nec adeò exitij significatrix: fit enim ob motum materiæ, vel quia solum pars concocta est, vel ob multitudinem, raro ob prauitatem, cum nondum perfectam corruptionem adepta sit.

Solum id restat vt videamus, quod antea propositum est quare necesse sit, cum facultates naturæ inseruientes sint diuersæ, vt si materia sit concocta, vt etiam possit expelli, & si non, non. Respondeo quòd materia si concoquitur, quia comparatio fit ad idem, etiam potest expelli, quia vires illæ eædem sunt in radice, & si concoqui non potest, multò minus potest expelli: quia ante facilius potuisset, nam vires erant validiores & materia minus praua, quia nondum corrupta. Patet igitur quod si materia sit cruda aut corrupta, vel ad malos abscessus deriuata, iudicationes aut non sequi, aut malas, inde vel mortem, vel diuturnitatem morbi, vel reuersiones. Demiror autem, quomodo cum Galenus hæc principia iudiciorum & concoctionum non nouerit, potuerit tot libros de Crisibus scribere. Sed palam est, quod pauca docuit in illis, & quæ experientia comperferat, pertrita & per se cognita: rem autem ipsam non cognouit, præstitis tamen quod potuit, & multa circa propositum & adherentia declarauit.

TEXTVS XLIV.

QVod verò ex his potissimum futurum sit, ex aliis considerandum est.

COMMENTARIVS.

Cruditas materiæ, illius corruptio, malus abscessus declarant acrisias, & mala iudicia, ex quibus mors aut morbi diuturnitas aut reuersio contingit. Quid modo horum futurum sit, cum non parum intersit, moriturus an sit æger, an denuo ægrotaturus, ex aliis signis magis propriis condiscere oportet. Talia autem scripta sunt ab illo in *libro Prognosticorum de Indiciis & de Coacis Prædictionibus*, & cui titulus est *Prædictionum.* Nec est vt rem tam grandem quam consultò hic omittit, ob longitudinem declarare, ego docere nitar. Sed in genere hoc scire sufficit, concoctionem fieri tribus: temperamento membrorum solidorum, calore spiritus aduenientis, & permissione cum humoribus bonis, quod etiam videmus in metallicis. Ea enim quam vocant matrem & ferrum, & alumen, excoquuntur, cum ibi pars sit ferri, ibi aluminis, & panem non nisi auxilio fermenti fermentant. Vis ergo est in temperamento solidorum, quorum substantia si læsa sit, vix fieri potest vt coctio proficiatur. Hic Galenus *com: 46.* magnam mouet difficultatem in hectica cum putrida coniuncta, an possit curari: vult enim si restitui debent, ex putrida concoqui humorem, vt concoquatur *necesse est* inquit, vt *solida restituantur: at si solida restitui debeant, hecticam oportet curare?* hæc illius sententia: sed si sic, quomodo hecticam curabimus, quæ in dies magis ac magis à putrida febre confirmatur. Manifestum est igitur in huiusmodi, quomodo simul ambas curabimus, vt in *Arte medendi parua* docuimus, his magis auxiliis, quæ alterius oppositæ dispositionis auxilio non indigent, velut purgatione & balneo aquæ frigidæ.

TEXTVS XLV.

PRæterita dicito. Præsentia cognoscito, futura prædicito.

COMMENTARIVS.

Hoc totum in libro Prognosticorum ipse declarat his verbis: *Pranoscens enim & prædicens apud ægrotos, & præsentia, & præterita, & futura, & quæ ipsi ægroti relinquunt exponens, fidem vtique fecerit, quòd ægrotorum res magis cognoscat, quare audebunt homines seipsos medico committere. At verò curationem optimè fecerit, vbi pranouerit futuras affectiones.* Per *præsentia* intellige morbum, causam & symptomata.

TEXTVS XLVI.

HÆc tractato. Exerceto circa morbos duo: vt iuues, aut non noceas.

COMMENTARIVS.

Diximus superius; exponentes illud *Quæcumque verò non periculosè* sex habere sensus; quorum tres ad præcognitionem, totidem ad operationem pertinerunt, hic postquam de præcognitione locutus est, ad operationem peruenit. In Galeni codice sunt ante hæc verba *Hæc meditator*, loco eorum scribit *Hæc tractato*, sed melior est Galeni explicatio quanquam ipse vertat ad exercitationem. Mihi videtur potius epilogus dictorum, *hæc quæ dicta sunt meditator.* Quæ verò exercere circa morbos oportet, duo sunt, vt iuues, aut non noceas. Videbatur hoc tritum atque vulgare præceptum, sed vt inquit Galenus, & nostra ætate etiam nunc videre licet, nihil est magis necessarium reputantibus nobis, quòd ferme omnes medici ægros perimunt dum sanare student, vt aliquid facere videantur. Idque etiam in principibus viris atque impune. Vidi vnum qui conuulsione cum febre laboranti cucurbitulam cordi applicuit, ex qua mortuus etiam est, & vir è genere principum erat. Alius attonito laboranti vertebram inurere satagebat. Quid dicam in febribus, in animi deliquiis, oua, carnes, intempestiuè oblata. Quid de emplastris Bononiæ quæ præcordiis applicant, contra præcepta Galeni? Et in fluxibus alui cum vi astringũt materias eas, quibus retentis perire necesse est? Infinita sunt huiusmodi. Sed hic memetipsum laudare etiam nolentem cogit Galenus: scio quod expectas vt dicam, me semper huius præcepti memorem fuisse, non dico hoc: nam & si fuerim, hoc potius mihi contigit, quod Deum sim veritus, quam quod huc respicerem. Quid ergo quod cum Galenus dicat, numquam se attulisse auxilium cuiquam ægro, cuius in se non fecerit periculum, an obesse posset, nec modum huius periculi docuerit. Ego (nunc est quod dico) qui omnia ardua tractaui, Qui de subtilitate, Hyperchem, Geometrica, Arithmetica, Paralipomena, Proxenitinque scripsi, vt nihil ferme imperuium mihi fuerit, non tamen assequi possum, quonam pacto ipse periculum fecerit de auxiliis adhibendis ægris: an cum missurus erat sanguinem; tum maximè ad defectionem animi vsque, & ipse sibi mitteret, tum verò & de medicamentis ac helleborismo. Et quonam pacto illud certum ei esse potuit, quòd quæ ei non nocebant ægro non essent nocitura, & rursum quæ obessent illi, etiam ægro. Videntur enim labores non nocere sanis, at ægros perdunt: contra inediam, venæ sectionem, medicamentum sani malè ferunt; & quidam mortui sunt, quæ ægris sunt persæpe vtilia. Deinde si medicinam vt reor legittimè exercebat, vt quindecim aut viginti ægros singulis diebus inuiseret, quonam pacto singulorum medicamenta atque etiam reliqua auxilia experiebatur? Iuro sanctè ad hanc vsque diem ne vnius auxilia me expertum esse, Et si modo vinum præbibi, quo vsurus esset æger, id solum feci, vel postquam ab aliis medicis, aut ab ægro rogabar, ne nimis austerus viderer. Sed ad vtiliora transeamus.

Cum Galenus dicat si pereat æger ex vi medicamenti, tunc sensurum medicum quid referat dictum Hippocratis. Ego intelligere vellem supposito animi nostri interitu, vt facit Galenus, quid hæ minæ valeant. Nam ego in Theonosto in Hyperchen in Gugliermo ostendi animos nostros esse immortales, longaque tandem dissertatione declaraui, solum probum felicem esse: expectanda merita præmia tum pœnas ab obitu nostrarum actionum. Itaque de his nos iure agere possumus, Galenus non ita, sed ridiculus euadet.

Forsan melius erit & ad rem pertinebit postquam haud dubiè Medici nostra ætate falsis Philosophorum persuasi opinionibus nihil pensi habent nisi præsentia: at constat si ad ea solùm respicimus, melius videri ad gloriam nominis, quibuscunque auxiliis etiam enormibus vti, quàm deserere ægrotantem: nam si seruentur existimabunt his auxiliis raris esse seruatos, vt pro miraculo habeantur; sin pereant non defuisse Medicum, quin quodcunque potuerit, adhibuerit, simul hac via præcludunt viam, ne peritior illis eos seruare possit. Quod ego exemplum à quibusdam factitari quotidie video, lex nulla cohibere potest. Ratio non sufficit, conscientia facti non terrentur. Si rem ad pugnam & coniunctos redigas, maiore periculo res tua,

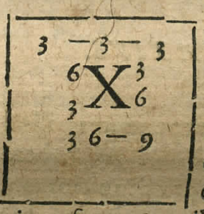
tua, quam quiuis illorum agitur, vt qui plures sint & audaciores, & ad maledicendum promptiores: vt cuiuscunque ægri mortem qui in manibus tuis pereat, in tuum caput recudant. Officij sane fuerat Galeni, si quid habebat admonere nos, quonam pacto retunderemus horum insaniam, etiam sine illis auxiliis. Ergo illud præ oculis semper habendum, si licet melius rebus nostris consulere, atque maiorem vtilitatem capere rectè agendo, quàm perperam; cui dubium esse potest quin debeamus rectè agere, etiam si pessimi esse velimus atque impij. At modo constat hominem, qui ita asuetus sit ab initio, vt nihil noceat & cautum videri & prudentem, & querelam nullam de se audire apud ægrum vel astantes: is verò qui tumultuariè medetur, sæpè incidit in illud, tu me medicamento isto enecasti, vt tandem ad id perueniat necesse est, tanquam temerarium & præcipitem fugiant, nā antequam occidant quæ obsunt, primum necesse est vt plurimùm obsint, dolores excitent, & magnam molestiam afferant. Quod si persistat vt non remoueat medicamentum, tandem vi coacti abijciunt & leuantur, vnde tunc periculum etiam maximum vitæ subis, infamiæ certè adeò turpis, vt in os & faciem id crimen objciant: si remoues, iam prodis errorem tuo testimonio. Aduenit præterea, qui petit vndenam hoc auxilium sumpseris, rationem exigit: inuidus Medicus negat esse rationale, ibi vndequaque hæres, quæ vita misero? interim incidis in aliquem cui est Pater amans acrisque homo, aut in matrem optimi filij, aut fratrem iam nuptæ sororis, tum verò etiam in vitæ discrimen venis. Ergo hoc est, quódque magis ad expositionem textus pertinet, si morbus notus est, nec necessitas vlla te vrget, vtere securissimus: si notus sed periculosissimus protestatione facta, validissimis, si opus est, statim vteris, sed tamen sensim experiendo, quantum prosis. Veluti est febris synocha ardentissima, cogeris sanguinem ad animi vsque defectionem mittere; mitte, sed cum quantitas magna fluxerit, vide quali constantia pulsus resistat, quali animo ipse perstet, quonam pacto sanguis calidus effluit; & constanter, an contrahatur cutis faciei, an oculi contrahantur, an nictent, an intendantur, an calor ad liuidum aut fuscum vertatur, an sudores frigidi prodeant: an mente moueatur, an membra tremant. Itaque statim cessato paratis auxiliis ex aqua frigida, odoribus iucundis, loco frigido, offa panis ex vino albo odorato diluto vel malo Punica, ex frictione leui excrementorum, ex irroratione faciei cum aceto & aqua. Sed si nihil illorum apparuerit perseuerato. Ita etiam in momentaneis licet à minimis inchoare. Sed si morbus ignotus sit, præceptum sequere Principis, à leuioribus semper esse inchoandum.

TEXTVS XLVII.

Ars ex tribus constat, morbo, ægroto, & medico artis ministro. Agrotum cum medico morbum aduersari oportet.

COMMENTARIVS.

Non omnia possumus omnes, ingenio alij, alij iudicio, alij memoria valent: alij studio & diligentia ac genio sibi iter aperuerunt. Quorsum attinebat tam diu versari in re clara, vt nihil in ea singulare adduceret? Nam cum dixisset Hippocrates *prima Aphorismorum. Oportet autem non solùm seipsum præstare oportuna facientem, sed & ægrum & assidentes & exteriora*, supple si velit curari à morbo. Hic tria in vnum colligit, & quæ quatuor erant fiant duo, scilicet cum ægro assidentes & exteriora, omnia enim hæc ex parte ægri sunt. Cum igitur tres fuerint quantitates æquales, & vnam alteri addideris, vicissim erit rationis ad rationem proportio quadrupla.

Velut si secundus, qui sit ternarius addatur, primo fiet sex, ad tria primi ad tertium contraria ad sex dupla ad subduplam quadrupla est. Ductis enim sex in sex fiunt triginta sex, & tribus in tria nouem, ratio triginta sex ad nouem quadrupla est. Sed non hoc tantum est quod voluit, sed hoc insinuauit, quod est frequens, cum duo Medici aduocantur, & vnus est præstans, alius nequam: nam tunc medicus egregius non potest opitulari morbo, quia tantundem se retrahit qui iniquus est. Proh Deum fidem! aliqui sunt eiusmodi, vt melius esset nullos esse medicos quàm tales, etiam si duo solùm mali impediunt centum bonos. Medicum igitur admonet magis propter hoc, vt dicat astantibus, & se culpa liberet, quàm moneat de re tam clara. Quod autem Medicus sit artis minister pro axiomate habendum est.

***

TEXTVS

TEXTVS XLVIII.

CApitis ac colli dolores ac grauitates cum dolore, cum febribus ac sine febribus.

COMMENTARIVS.

Quidam olim temere ex capitis & colli doloribus ac grauitate phrenitidem adesse nunciabant. Hos redarguit Hippocrates dicens: Ista etiam contingunt sine febre, non ergo phrenitim declarant. Cum ergo cum febre fuerint, tunc periculum est, ne phrenitis adsit, quod vt cognoscas scias.

TEXTVS XLIX.

PHreniticis quidem conuulsiones, sed & virosa vomunt; Et quidam ex his subito moriuntur.

COMMENTARIVS.

Si ergo ista sint: Phreniticorum, inquit, adsunt *conuulsiones & vomitus virulenti, & quidam ex his etiam subitò moriuntur*, magnus enim valde morbus est phrenitis. Ex quibus constat hoc totum vsque ad tertiam constitutionem scilicet inchoando *Præterita dicito*; alterius esse præclari viri, qui illa in margine adnotauit: quibusdam autem turpe visum adeò præcipiti cursu post pauca ad tertiam deuenire constitutionem. Quod si quis arbitretur illud totum *Quæcunque verò non periculosè* & alterius esse, non negabo, vera tamen sunt quæ in his continentur & demonstratione indigent. Atque ego non dubito, quin hæc omnia sint commentitia, quorsum enim inter secundam & tertiam constitutionem hæc & etiam præter propositum interponere, cum nihil inter Primam & Secundam positum sit. Et etiam quis non videt, quanta grauitate legantur vna post aliam, quàm absurda sit hæc additio.

Quæramus igitur an omnibus phreniticis conuulsio adueniat: nam quod morituris omnibus & aliquibus etiam qui sanantur post, haud dubium esse existimo. In primo Prædictionum inquit; Soporosi in principiis euadentes cum capitis, lumborum, præcordij, colli dolore vigilantes, nam phrenitici fiunt? Constat sane veram phrenitim abscessum esse in cerebri membranis ex bile flaua, quocirca cum confirmatur, conuulsiones adueniunt, cerebro nimis concalefacto & exsiccato, vel etiam ob multitudinem vaporum. Et quamuis conuulsio malum sit signum in phrenitide, nihilo secius medium est inter pathognomicum & assidens: confirmatę enim phrenitidis est signum pathognomicum, assidens autem cuiuscunque. Sed & vomitus assidens est dicebat Hippocrates in *Coacis prædictionibus*: Phrenitici cum perfrigeratione saliuam fundentes vomitum nigrum indicant. Idem *sexta Aphorismorum*: Quibuscunque cerebrum præciditur iis necesse est febrem & bilis vomitum superuenire. Hæc ratio facit, vt cerebrum male affectum vehementer afficiat neruos sexti paris ad os illius venientes. Cur autem bilis potius quàm alius humor, in expositione illius Aphorismi dictum est.

TEXTVS L.

IN ardentibus autem & aliis febribus, quibus colli dolor & temporum grauitas & caligo vertiginosa circa oculos, aut etiam præcordiorum distentio, non cum dolore fit, his sanguis per nares erumpit.

COMMENTARIVS.

Hoc est tertium decretum doloris capitis & colli; nam primum est vt si sine febre sit: secundum vt sit cum phrenitide, tertium vt in febre ardente. Idem *tertio Prognosticorum* hæc habet. *Quibus in febre non exitialis caput dolet, & tenebræ oculis offunduntur, sic vt visus hebetetur, & splendores eis apparent, & alterum hypochondrium contenditur, neque cum dolore, neque cum inflammatione: sanguinem in his è naribus expectare oportet, maximè verò si adolescentes fuerint.* Hæc eadem sunt, quæ ibi narrata sunt. Sex vtrinque assumuntur signa fluxus sanguinis narium, in febre ardente magis, tum in aliis non exitialibus, nam bona signa in morituris non sunt expectanda, si dolor capitis hic additur[colli grauis, & caligo vertiginosa ante oculos & præcordiorum distentio sine dolore atque inflammatione, sanguinis profluuium è naribus expectare oportet. Videamus modò singulorum causam. Febris feruere sanguinem facit, tum magis ardens. Dictum est autem de hoc supra. Capitis dolor grauis fit à materia, non à vaporibus, & si adsit colli etiam magis: bilis autem facit dolorem acrem & pungentem. Itaque cum nec materiæ frigidæ sursum facilè ferantur, repletionem sanguinis in capite factam esse docent. At oculorum vertigo & caligines fiunt fumo è sanguine, ob caliditatem febrilem, per cauos neruos veniente. De tumoribus autem hypochondriorum sine dolore atque inflammatione, maior est quæstio, nam reliqua cuiuis perspicua esse possunt. Quod etiam dolor &

& inflammatio hypochondriorum facere possit sanguinis fluorem, antea docuerat, ideò non excipitur vt impedimentum causæ, sed ne ordo præuertatur hic enim de solis febribus non abscessibus agit. Alia autem ratione febres, alia abscessus sanguinis eruptione è naribus terminantur. Cum ergo iecur aut lien sanguinem ad caput propellit, incalescit locus ille & vapore plurimo impletur, qui delatus ad ventrem, tumidum locum efficit, sed mollem ac sine dolore contentum tamen: non vt quando humore locus impletus est. Ex quo etiam facile percipitur, qua parte sanguis sit erupturus. Manifestum est enim, quòd ex hypochondrij parte, in quo tensio apparet. Est etiam eiusmodi tensio cum calore loci. Solet his addi signum sumptum à lachrymis, vt infra ex Primo huius. Et à Galeno pulsus exundans, qui quasi certum est signum vt chorus perficiatur. Hinc patet quod dixi, interiecta esse hæc, quandoquidem alibi & exactius transcripta sint, nisi quis dicat prius quidem scripta esse, translata autem eò: sed non recordante Hippocrate, non delere quæ hic prius scripserat, quod ferme nefas est dicere.

TEXTVS LI.

QVibus autem grauitates totius quidem capitis, oris autem ventriculi morsus adsunt, suntque nauseabundi, hi biliosa & pituitosa vomunt.

COMMENTARIVS.

Et hoc ferme ad vnguem ex eodem loco excerptum est, si quis per febrem non exitiosam dixerit caput dolere, aut etiam aliquid tenebricosum ante oculos obversari, aut etiam si ventriculi oris morsus in eo extiterit, biliosa vomitio aderit. Verecundor autem Galeni nomine grauiter, qui ibi non solum Grammaticum, sed grammatici filium se prodiderit, quandoquidem contendit officium esse expositoris solum difficiles dictiones explicare, non causas eorum quæ dicuntur: sed admonitus ab aliquo, credo qui insulsam sententiam illius damnabat, pollicetur id præstiturum, quod ægrè tamen præstat. Nonne animaduertebat hoc esse officium expositoris Grammatici, quia illi solum de dictionibus agunt. Sed Philosophi aut Medici quomodo hoc erit officium? Nonne expositor sensa exponit, quomodo sensa exponet solis dictionibus interpretatis. An non etiam difficultas maior est in constructione? nam dictionibus satisfaciunt lexici, Ipse vero libros sexaginta septem lexicorum dicitur conscripsisse. Nonne maior est difficultas in coniunctionibus, in his quæ subintelliguntur, & ad quæ referuntur. Itaque qui illius nomini addicti, considerent ex hoc suomet testimonio, quo si quis eum egregiè odisset, in illius contumeliam maius dicere non potuisset, quid ipsemet scripserit. Equidem si expositor non vltra progredi debet, cuiusnam vellem ab illo interrogare officium erit, post modum declarare sententiam & explicare causas. Erubesco sanè illius nomine. Quid ergo? Et quandoque bonus dormitat Homerus. Multa bene dixit, multa etiam melius fuisset vt silentio præterijsset. Sed ad rem redeo clara est sententia. Ponit enim quartum modum grauitatis capitis, qui constat ex tribus signis, grauitate ipsa capitis, oris ventriculi morsu, & nausea, quæ significant redundantiam bilis atque pituitæ: bilis quidem ob morsum ventriculi, pituita ob grauitatem capitis, verius commune signum quòd sint nauseabundi. Nam bilis quia leuis & amara nauseam mouet: pituita autem quia facit inundationem. Liquet & ex hoc, hoc totum vt dixi insitum esse.

TEXTVS LII.

PLerumque verò pueris in talibus afflictionibus conuulsiones fiunt: Mulieribus autem tum eædem, tum ab vteris dolores. Senioribus autem & quibus iam calor superatur, paraplegiæ vocatæ, leues siderationes, aut insaniæ, aut oculorum priuationes:

COMMENTARIVS.

Rursus in eodem nauigamus flumine, sed non ad portum vsque peruenire possumus. *Tertio enim Prognosticorum tex.* 34. inquit; pueris conuulsio accidit si febris acuta fuerit. Et loquitur de his, quibus caput grauatur cum venticuli morsu atque nausea. Cæterum cum illa sint explicata ibi, de reliquis quæ non sunt explicata iure agendum est, Mulieribus scilicet atque senioribus. Equidem mulieribus eiusmodi tum vteri dolores adueniunt. Dictum est autem ab Hippocrate *secundo de Morbis Mulierum* quod vteri dolores fiunt à fuliginæ & flatu, intelligit per fuliginem vaporem crassum: per flatum autem tenuem, vbi etiam apponit auxilia. Causa cur parum de vteri dolore tractauit Hippocrates duobus aut tribus locis, est quoniam dolor non est morbus, sed symptoma & signum, & Hippocrates tractauerit plene de vteri morbis, tractauit de quibuscumque causis præcipuis doloris, vt solum remanserit causa ex fuligine. Nam vteri dolent vel propter abscessum, vel vlcus, vel situm,

situm, vel materiam contentam, aut intemperiem: *Abscessus* inflammatio vel carcinoma propriè: *materia contenta* humor aqua flatus. *Intemperies* calida aut frigida: reliqua parum mouent. *Situs* contortio lapsus. Galenus vult hanc intemperiem contingere ex consensu ventriculi, atque vtinam dixisset quomodo. Certum enim est consentire vterum cum ventriculo, postquàm mulieribus contingit affectio illa, dum vtero gerunt quæ *Pica* vocatur à Græcis, cum similitudine pennarum, quæ variæ sunt, ei conueniat vt à Paulo Aegmeta, sed quomodo consentiunt, planum non fecit. Nam venis iecur, cor arteriis, cerebrum neruis, at cum ventriculo quid habeat vterus commune, non video. Si enim substantiam dicas, intestina potius quam vterus affici deberent. Certè Galenus facit vt Epicurus, vt quauis ætate improbi medici, qui auctoritate pacta malè abutuntur: hoc solum interest, quod illi malè partis abutuntur, is nimia ambitione bene partis. Propterea consensu cognito trium partium principalium, cum omnibus membris, tum etiam testium ob consensum, quem cum corde habent, & cerebro, ob seminis naturam; reliquum est vt ventriculi quintum consensum & consensus tertium genus dicam: nam de eo qui est cum intestinis, cum vna sit substantia; vel cum colo, quia coniuncti sunt, non est vt dicam tanquam notissimo. Haud etiam obscurum esse arbitror, primum consensum esse, & per substantiam ipsam, & per facultatem: secundum verò per medium vt quartum iam dictum per substantiam vnam aut coniunctionem. Quin & illud notum est, eadem ratione qua ventriculus cerebro consentit ac iecori, eadem pariter hæc illi vicissim consentiunt. Certè negare non debemus quæ sunt, quia sationem ignoremus, aut communes cauras afferre pro propriis, sed potius fateri nostram ignorantiam. Si quis dicat similitudinem esse in substantia, in magnitudine cauitatis, ob id consentire vicissim: digna sunt hæc fabulis, non naturali Philosopho aut Medico. Tum verò illud admirabile & verum, sed causam non subiungit Galenus, scilicet vterum ventriculo in quibusdam consentire, scilicet & in quibusdam non. Ergo dicamus consensum hunc esse triplicem: Primus est vt eiusdem cum articulis, in podagra, cúmque hæmorrhoidibus. Expertus sum vtrumque in iuuenta cum fastidium sentiebam in ventriculo, erumpebant hæmorrhoides: nunc cum illud sentio, podagra me aggreditur; istud euenit, quia iecur dum se exonerat, mittit materias etiam ad ventriculum tanquam vicinum, & cum quo habet consensum magnum per venas & intestina, medio venarum mesaræi: & etiam quia ventriculus ob cauitatem non potest prohibere eas, sed facile recipit. Hic consensus est potius per viam signi quàm causæ. Nam cum iecur exonerat materiam, ad vterum accedunt supradicta. Secundus est per id quod concoquatur in eo: licet enim denuo concoquatur in iecore, alimentum retinet tamen primigenia peccata, per quæ afficitur quod simillimum est. Corrupto enim chylo in ventriculo propter bilem tum mistam, tum actionem illius impedientem, & similiter propter pituitam eisdem causis corrumpuntur, quæcunque simillima sunt illi membra, velut in singulis generibus pestis, transit ex oue in ouem, boue in bouem, homine in hominem; ideò maximè afficitur totum neruosum genus, atque ita intestina & vterus: sed intestina non adeò, quia semper sunt plena excrementis, nec habent tot venas aut arterias, nec tantam cauitatem. Tertius est magis proprius huic causæ: & est quod dum cibus concoquitur, incalescit totum corpus, cuius inditio est pulsus magnitudo, celeritas & crebritas: repletur etiam corpus vaporibus, quia calidum agit in humidum: inditio sunt somnus in aliquibus, & humectatio quæ contingit in corpore & præcipuè in palma manus, & ideo vterus recipit illos vapores corruptos, & plus quàm reliqua membra ob calidum quo abundat & cauitatem magnam. Et ob id vapores illi infecti ea materia lædunt intemperie sua, & gignunt dolorem. Manifestum est ex hoc, quod quibusdam magis aut minus.

(*Senioribus autem & quibus*) Postquam declarauit discrimina quatuor ratione essentiæ morbi, & post in hoc textu egit, iuxta differentiam patientium sexus & ætatis, in qua comprehenduntur pueri, transit ad senes, de iuuenibus actum intelligitur communiter in præcedenti textu. Quæcunque enim dicuntur vi & vbique quod ad ætates attinet, ad iuuenes referuntur, quia ætas illa est longissima & nobilior: vt enim diuiditur vita in pueros iuuenes & senes, extenditur iuuentus à vigesimo quinto anno ad sexagesimum, breuis vitæ viris ad quinquagesimum, vt aliàs declaratum est. Sic & de sexu ad masculos nisi aliud adiiciatur referendum est. Quibus declaratis dicit, quod paraplegiæ vocantur resolutiones ex apoplexia in partem aliquam decumbentes, vt Galenus *in commento*. Vnde etiam in *sequenti commento* dicit Galenus, quòd paraplegiæ fiunt ex ventis frigidis, minimæ sunt morbus lethalis, sed in tertia constitutione fuit lethalis: dicebat *tertio Prorrhiticorum* idem, quòd paraplegia est vnius membri affectio qualis apoplexia totius, licet malè legatur paraplegia pro apoplexia, & quòd fit ex obstructione crassorum humorum, ideo conuulsioni contraria, quia cum vehementiori motu. Paraplexiam autem vocat *quarto de victu in acutis* resolutionem, adeò vt ita distinguendum sit.

Apoplexia est amissio sensus & mo-

tus totius, resolutio eorundem in dimidia parte, sed stat ratio: Paraplegia cum hæc ambo pereunt simpliciter in vno membro tantum, & est ex stuporis genere, ideòque leuior paraplexia, quæ illi est similis, sed facta ex apoplexia aut conuulsione: πληγη enim idest plaga: quanquam & pro percussione sed velut ictu capitur ab Aristotele; πλῆξις autem id est percussio, cum quis ictus est, & passiuè significat, vnum atque alterum accipitur. Sed fidendum est magis rationi dictæ, quàm leui ethymo. Fiunt ergo in senibus hæ iuxta rationem quàm dicemus: Constat quod in morbis melancholicis ad hæc periculosi decubitus, (inquit Hippocrates) apoplexiam corporis vel conuulsionem vel furorem, vel cæcitatem significant. At hic loquitur de insania & cæcitate & paraplegia. Paraplexia autem quæ vt dictum est *secundo Prorrhetici com.* 50. à Galeno significat aliquando apoplexiam & capitur pro illa, quandoque dispositionem in qua nerui distenduntur: Ergo hoc dictum est dictum Aphorismi, sed vt dixi imperfectum, cur autem idem nunc dicam ante scripserat. *Quibus autem grauitates totius capitis, oris autem ventriculi morsus adsunt, suntque nauseabundi, hi biliosa & pituitosa vomunt.* Dixi hoc esse intelligendnm in iuuenibus. Vult declarare hic interposito vno syllogismo Hippocrates, quod talibus si vomitus non contingat, aut imperfectus contingat in senibus, fit vnum ex illis quatuor: & construitur ita syllogismus. Quibus talia contingunt morbus fit biliosus & pituitosus percellens caput in iuuenibus, sed humor sapit naturam ætatis: igitur in senibus fit morbus melancholicus. At in morbis melancholicis periculosi decubitus significant illorum quatuor vnum: igitur in senibus hi morbi hoc modo terminantur. Patet igitur quid intelligat Hippocrates per morbum melancholicum *Sexta Aphorismorum*: non enim simpliciter morbum ex melancholia, sed talem & tantum, vt vel in capite redundans consensu nouerit vomitum alicuius excrementi, licet sint nauseabundi: vel ad sensum magis Hippocratis; repleto ventriculo per continuam euaporationem, repleto capite & dolore genito cum grauitate in illo superatâ facultate, cum adsint quatuor validissima, quæ in vnum consentiant: prauitas humoris, quia melancholicus; is enim natura sua inuictus est; victoria eius in capite, quia dolor est cum grauitate; auxilium ex inferiore loco, morsus siquidem ventriculi & nausea quæ indicant abundantiam illius humoris, cum ambæ partes infestentur; superior morsum, inferior per nauseam, dico quod innotescit molestia per hæc. Et quia afficitur princeps particula, & vires senum sint imbecilles, præterea nil mirum si necesse fit subsequi vnum ex illis quatuor. Et ita finem imponimus primo libro.

COMMENTARIVS II.
In primum Epidemiorum Hippocratis librum.

CONSTITVTIO TEMPORIS TERTIA.

TEXTVS I.

In Thaso paulo ante arcturum, & sub arcturo, aquæ multæ, magnæ, in aquiloniis. Circa æquinoctium autem & vsque ad pleiada, austrinæ pluuiæ paucæ: hyems aquilonia: siccitates, frigidi venti, magnæ niues. Circa æquinoctium hyemes maximæ. Ver aquilonium, siccitates, pluuiæ paucæ, frigidæ. Circa solstitium æstiuum aquæ paucæ, magna frigora vsque ad canem. Post canem vsque ad arcturum, æstas calida, æstus magni, non ex accessione augescentes, sed continui ac violenti: Aqua non elapsa est: Etesiæ spirarunt. Circa arcturum pluuiæ austrinæ vsque ad æquinoctium.

COMMENTARIVS.

In eadem vrbe fuisse, & continuam etiam narrationem, verba Hippocratis declarant, & ad idem faciendam comparationem.

rationem. Missam autem omnem hanc constitutionem & mutationes validas declarat: quocirca etiam magnos morbos expectandos, quia corpora percellebantur. Mutationes autem magnæ, & constitutio potius frigida, quam calida, & sicca quam humida, cum imbribus magnis Autumnalem eam esse declarant. Sunt autem octo tempora & vltimum est vltra annum. Per *Aquilonium* frigidum hic intelligit, vt per *Austrinum* calidum. In his omnibus maximè oportet considerare quatuor, *naturam constitutionis in se*: vtpote calida & humida maximè morbis obnoxia est, minimè frigida & sicca, *magnitudo* tum in vehementia, tum diuturnitate: *proportio ad naturalem temporis constitutionem* vt hyems aquilonia cum niue vel contra. *Et mutatio ad contrariam dispositionem* repentina & magna. (*In Thaso*) tempus ante Acturi ortum & sub Arcturo fuit naturæ conueniens, licet vehemens. Quod Virgilius docet *Georgicorum Primo.*

Hic sterilem exiguus ne deserat humor arenam.

Et infra

——— Arcturi sidera nobis
Hoedorumque dies seruandi, & lucidus anguis.
Quam quibus in patriam ventosa per æquora vectis
Pontus, & ostriferi fauces tentantur Abydi.

Videtur autem mihi Virgilius non illepide complexus omnia tempestuosa sidera, duobus carminibus, cum dixit.

Arcturum, pluuiasque Hyadas, geminosque triones,
Armatumque auro circumspicit Oriona.

Sed vt ad illum redeam: Plautus eum inducit id significantem de se, atque dicentem.

Increpui hybernum, & fluctus moui maritimos.

(*Circa Aequinoctium*) Hæc leuis constitutio, & præter id similis qualitati temporis. (*Hyems Aquilonia*) Hæc rursus vehemens, sed non aliena à natura hyemis, fuit tamen cum siccitatibus contrariis hyemi, fuit autem maximè diuturna constitutio vt scilicet dierum prope centum viginti quinque, ideò obseruanda præter reliqua.

(*Circa æquinoctium*) Hæc vehemens & cum præcedente diuturna & contraria naturæ temporis (*Ver æquinoctium*) non vehemens, sed alienum à propria natura. (*Circa solstitium*) valde alienum à natura & etiam vehemens constitutio. Hucusque mutationes nullæ notatu dignæ. Quæ sequitur valida & maxima (*Post canem vsque*) Mutatio vehementissima tum etiam constitutio: sed non aliena à natura temporis, & ipsa qualitas temporis ad morbos ex putredine generandos idonea. Hicque finitur annus. (*Circa Arcturum*) Temporis constitutio ad putredinem, sed non vehemens nec aliena à natura.

TEXTVS II.

IN hac autem constitutione, per hyemem quidem inceperunt resolutiones ex sideratione, & multos inuaserunt: & quidam ex ipsis subitò moriebantur. Nam hic morbus satis popularis erat. Cætera incolumes degebant.

COMMENTARIVS.

Cum Autumnus fuisset austrinus, caput repletum est humoribus, tum etiam aperti meatus superueniente hyeme admodum frigida, refrigeratum est immodicè cerebrum, & ob id & abundantiam coacti humidi: periere aliquot subito, multi autem correpti sunt. Erant autem stupores similes resolutionibus, ideo posuit genus; sed horum quidam erunt vehementes & vniuersales, & hi perimebant, alij in vna parte corporis solum ac leues, à quibus sanabantur. Videtur autem & hoc ex Galeni sententia confirmari: siquidem dicit paraplegias solere in resolutionem terminari. Non credo autem siccitatem fuisse maximam causam salubritatis, quandoquidem affuerint niues, tota autem fuit incolumis, sed eius partis quæ sicca fuit cum frigiditate: cum niues ceciderunt solam frigiditatem, cum esset tempestiua.

TEXTVS III.

ANte ver autem cœperunt febres ardentes, & vsque ad æquinoctium, & ad æstatem durabant. Quicunque igitur vere & æstate ineunte statim ægrotare cœperunt, plurimi seruabantur: pauci verò quidam moriebantur. In autumno iam & quum pluuiæ fierent, lethales erant, & plures peribant.

COMMENTARIVS.

Sermo hic duplicem recipit sensum, vnum literæ magis proprium, alium Galeni sententiæ ac rationi consentaneum. Primus est vt ante ver febres ardentes cœperint, quæ perdurarunt vsque ad æquinoctium, & nonnullæ ad æstatem, quod

contra

contra naturam ardentium est, nam numerantur acutas *Primo de Morbis* velut phrenitis, letargus, Peripneumonia, morbus lateralis, quorum nullum tam diu perdurare potest. Alter sensus est, quod ante ver cœperint oriri tales febres, & genitæ etiam sint sub æquinoctio, & in æstate perseuerauerit earum ortus. Et ad hoc faciunt etiam verba sequentia. Quicunque igitur verè & æstate ineunte statim ægrotare cæperunt, seruabantur maxima ex parte: at qui per autumnum cum iam pluuiæ fierent, maxima ex parte peribant. Hinc liquet causa, cur constitutionem vt dixi octauam præter ordinem addiderit. Quoniam qui seruabantur in prioribus anni temporibus ex eodem morbo peribant in hoc tempore.

Quærit secundo causam febrium ardentium Galenus in hoc anno, quam dicit esse obscuram, quoniam putat febres ardentes fieri tum plurimas, vel ob naturalem bilem æstate priore genitam, vel ob aduentitiam genitam aliis temporibus, genitam ex constitutione calida & sicca, quæ cum nulla fuerit, tum æstatis prior status moderatus, liquet nullam superesse verisimilem causam harum febrium. Confugit ad hoc, vt æstas prior fuerit iusto calidior, sed non multum: sed quia constitutio erat tempestiua, hanc prætermisisse Hippocratem. Sed hoc non satisfacit, cum immodicæ numero fuerint hæ febres, & quæ etiam sub Autumno perniciosæ. Videtur autem refugere eò, vt conclusus humor ob gelu non potuerit difflari, sed corrupta diuturnitate temporis febres effecerit ardentes. Ego Galeno in arte medica plurimum tribuo, cum res seriò tractat, & ob id difficilem esse hanc inuentionem causæ reor. Non tamen credo has febres ardentes fuisse ex earum genere quæ ex plurima fiunt bile, sed potius putrescente sanguine: cuius indicium est solutio, nam per effluxum sanguinis, omnes (modò ritè fluxisset vt ipse testatur) seruabantur. Nemo autem tutò seruatur nisi humore euacuato, qui peccat, non qui non peccat. Videbatur autem febris ardens, quoniam quibus non benè fluxisset sanguis, terminabatur ad morbum regium. Quid si aliquis dicat esse ex secundo genere ardentium febrium, quæ ex pituita salsa oriuntur, vt *Quarto de victu in acutis. com*: 13. Sed hoc genus videtur alienum à natura sanguinis, quanquam ibidem testetur Hippocrates, & hanc solui ex fluxu sanguinis narium. De hoc igitur hic loquitur, Et colligitur ex hoc loco præclara illa propositio. Constitutio temporis præsens, etiam si non valida sit, quanquam non possit nouos generare morbos, potest tamen illos augere ac minuere, & modum adhibere eo vsque, vt ex non lethalibus lethales, & contra efficere possit, vt in præsenti loco constitutio ante Arcturum humida. Causa ergo harum febrium fuit putredo ex frigore nimio, dum prohibuit exhalationem pituitæ genitæ in humidiori tempore, maximè in principio constitutionis. Factæ autem sunt deteriores febres ob calorem & mutationem vehementem factam sub cane.

TEXTVS IV.

Erant autem febrium ardentium affectiones. Quibus quidem benè ac largè sanguis per nares erupit, per hoc maximè seruabantur: & nullum noui qui in hac constitutione mortuus esset, si rectè ipsi sanguis profluxisset. In Philisco enim & Epaminone ac Sileno: quarta ac quinta die parum de naribus stillauit, & moriebantur.

COMMENTARIVS.

In febribus ardentibus sanguis ipse peccat vt dictum est: Euacuatio sanguinis est causæ morbum facientis, sola hæc fit sine vllo labore naturæ: si ergo causa tollatur, & sine naturæ labore, non est cur aliquis possit mori. Adducit tres quibus fluxit sanguis sed non rectè, verum paucus; & mortui sunt: è quibus primus & tertius horum sunt duo primi ægri, quorum historiam enarrat in fine huius libri. De Philisio enim ait: In Quinto ad meridiem parum de naribus idque merum stillauit. Galenus non animaduertit contradictionem de Sileno, de qua in Quinto libro. De Epaminone non describitur historia. Rectè fluere intelligitur multus & floridus. Animaduertendum quod omnes excretiones iudicatoriæ possunt fieri duobus modis, vel vt signa, vel vt decretorium. Decretoria semper ferme sunt bona: signa autem modo bona modo mala. Decretoria sunt copiosa, signa autem pauca. Et etiam decretoria finiunt morbum statim seu ad bonum, seu ad perniciem, signa post tempus. Et si decretoria sint pauca sæpius repetuntur. Dico in sangnine narium, vomitu, alui deiectione, vrina, sudore, & papulis ac tuberculis.

TEXTVS V.

Plerique igitur ægroti circa iudicationem rigebant, maxime hi quibus sanguis non erupisset. Iidem verò etiam postea insuper riguerunt, & exsudarunt.

COMMEN

COMMENTARIVS.

Galenus suo more, quæ nec contigerunt, nec ad mentem Hippocratis sunt addit, scilicet quod non solum sudarunt, sed etiam vomuerunt, mota est aluus. Et hic error procedit ex aliò, scilicet quia credit rigorem illum qui fit circa iudicationem, fieri ob bilem sparsam, quod supra demonstrauimus esse falsum. Sed hoc ferri potest, quia communis error. At cur student à rigore, hæc enim se consequuntur (nisi morbus sit lethalis) rigere & sudare. Nam Philini vxor, & si riguerit in octaua non sudauit, quia morbus lethalis erat. Cæteri sudarunt, vt mulier quæ decumbebat in littore, Et in Chærione decima-septima die, vt virgo in Larissa, cum inhorruisset, largè calidum sudorem emisit. At etiam multi sudarunt sine rigore, vt Melidia & Pericles in Abderis: sæpe etiam in morituris sudor rigori succedit, vt in Dromeadæ vxore *Primo Epidemiorum* & in Eutyanactidis filia, *Tertio Epidemiorum*, & in aliis. Verum rigor sine sudore aut vrina multa rarò contingit. Et causa est quoniam cum rigent, necesse est vt materia spargatur super musculo mordax & acuta, quare tenuis: cum ergo materia huiusmodi sic sparsa euicta fuerit, vix fieri potest vt non prodeat in ambitu corporis sudor; nisi ergo absque sensu ob paucitatem ac caliditatem & siccitatem prodierit, sudor prouenit. Rigere igitur & non sudare contingit, vel quoniam vires ægri nimis sint imbecilles, vel quia ambiens frigidum, vel quia nimis calidum & vrens, vel quoniam transit morbus ad hecticam, vel quoniam materia illa truditur per vrinas. Cum ergo in his bilis cum sanguine aut salsa pituita non exisset, fiebat rigor, inde sudor.

TEXTVS VI.

QVibusdam morbus regius accidit sexta die. Verùm his purgatio per vesicam aut aluus turbata profuit, aut larga sanguinis eruptio, velut Heraclides, qui decumbebat apud Aristocydem, nam huic & ex naribus sanguis erupit, & aluus turbata est, & per vesicam purgatus est: vigesima die iudicatus est: non velut Phanagoræ seruus, cui nihil tale factum est, & mortuus est.

COMMENTARIVS.

Cum morbus non soluitur natura, persæpe ad cutim expellit, & mutatur cutis color: & si id contingat ante septimam diem malum est, vt *Quarta Aphorismorum* docet Hippocrates: exonerare enim se conatur grauata natura ante coctionem, ideò malum; cum multitudinis materiæ & prauitatis signum hoc sit, non tamen prorsus lethale, quia etiam quod bilis & humor corruptus sit, in venis nihilominus vbi sanguis secus bonus fuerit, & vires validæ, sanguinis dulcedine, vt ita dicam, mitigata bilis, potest vel cum sanguine excerni: & hoc minus commodum est: vel etiam secreta cum fecibus aut cum vrinis purgari quod optimum est. In Heraclide igitur fuit copiosissima, ideò indiguit hac triplici expulsione, volens innuere Hippocrates multiplices crises quandoque esse necessarias & bonas, & esse iudicium superabundantis materiæ. Non igitur morbus regius est lethalis, ante septimum, sed solum malum, cum possit solui per vlteriorem coctionem, præcipuè si cum rigore contingat, vt in libro *de victus ratione in Morbis acutis*. In febre biliosa ante septimum diem morbus regius accedens cum rigore, soluit febrem, verum sine rigore si accedat, extra temporis occasiones perniciosus est. Meritò rigor ostendit spem in huiusmod, cum & ex se, & robur virium & materiæ, tenuitatem & formam quandam iudicij declaret. At omnia hæc ad salutem & morbum mitiorem potius quam ad contrarium spectant. Nam in huiusmodi casu significatur naturam ex venis in quibus materia erat, ad ramos exiles illarum, & etiam extra eas, materiæ partem magnam protrudisse. Quocirca etiam quantò serius tantò melius: proximior enim coctioni materia. Ideò in hoc casu cum fuerit in sexta, magis sperandum fuit. Cur autem in sexta plerisque contigerit, Galenus suo more omnia dura præterit, vt qui dentes habent luxatos. Causa ergo fuit, quia vt dixi ab initio salsa fuit hæc pituita, quæ diebus paribus magis mouetur: natura igitur cum ex se non esset sufficiens ad expellendum hanc materiam, expectabat motum materiæ ipsius.

TEXTVS VII.

SAnguis autem plurimis erupit maximè adolescentibus, & in vigore constitutis, & talium plerique perierunt, quibus sanguis non erupit. Senioribus verò ad morbum regium res deuenit: aut alui ipsis turbatæ sunt, aut dysenterici facti sunt, velut Bioni apud Silenum decumbenti contigit.

COMMENTARIVS.

Duo genera ætatum contraria exponit, duosque

duosque fines morborum illis correspondentes. In adolescentibus sanguinis maior copia est, sunt enim humidiores, & calor æqualis, & vires ac facultates concoquendi optimæ: in ætate autem constitutis sanguis biliosior & siccior, & calidior, quo ad qualitatem, non quo ad multitudinem, aut essentiam: in vtrisque igitur dispari ratione fluebat multus sanguis è naribus, bile præsertim aut acri pituita, quæ bilis expers à principio non est, & in dies calore febris biliosiore facta, ad caput sanguinem cum febre deferente: vbi apertis vasis, quæ in naribus sunt erumpit, atque id satis clarum est. Et etiam cur in febre ardente contingant multa sanguinis narium profluuia, imo etiam per talia soluatur, cum tamen talis febris à bile fit. Quanquam de hoc quod satis est tum supra, tum *in contradictionibus* diximus. At non ibidem in senibus de alui profluuiis morbo regio. Itaque senibus cum non ferueat sanguis, ad id quod magis procliue est, natura illorum imbecillis inclinat, hoc autem est vt materia ad cutim vel ad aluum detrudatur. Ad aluum quidem in magis senibus, quoniam vsu natura eò propellere superflua didicit, & quoniam scriptum est *Tertia Aphorismorum*, vltra hanc ætatem diuturna alui profluuia, difficultates intestinorum: ante verò idest statim post ætatem, in qua consistunt morbi regij, quoniam cutis omnium membrorum est imbecillissimum, & materia spargitur vndique: facilius autem est naturæ imbecilli spargere, quam collectam emittere.

TEXTVS VIII.

POpulariter grassabantur etiam dysenteriæ per æstatem: & quibusdam qui ægrotarunt, quibusque etiam sanguis erupit, ad dysenteriam transitus factus est: velut Eratonis filio & Mylo, qui multa sanguinis eruptione facta, in dysentericum statum delapsi sunt.

COMMENTARIVS.

Dysenteriæ duorum generum sunt, aliæ cruentæ, cum sanguis in vena portæ, antequam ad cauam venam transeat, exoneratur: aliæ cum cruciatu, natura bilem per aluum exonerante, adeò vt intestina erodantur, quæ periculosior est & damnosior. Cum ergo pituita salsa computruisset, in quibusdam sanguinem velut & flaua bilis ad caput impellebat, & apertis nasis effundebatur, atque hoc in iuuenibus adolescentibus: in senibus autem hoc non fiebat, sed natura humorem illum putrem, & sanguinem etiam venæ portæ vt vocant ad aluum detrudebat: similiter in iuuenibus, in quibus non potuerat fluxus sanguinis narium prorsus exonerare naturam, idem contingebat: quare morbus hic grassabatur generaliter, sed diuersa ratione. Seruabantur autem (cum multis in constitutionibus perire soleant) ob hoc, quod partim essent dysenteriæ cruentæ, quæ periculo quasi vacant, partim quod quæ non erant cruentæ, cum essent à pituita salsa, mitiores erant: sicut contra quæ à pallida bile deteriores; inde à flaua, post à cinerea, inde crocea, post rubra, inde prassina, post glastea, inde viridi, demum nigra, quæ prorsus lethalis est.

TEXTVS IX.

MVltis igitur maximè hic humor redundauit. Nam & quibusdam circa iudicationem sanguis non erupit, sed tubercula iuxta aures excitata euanuerunt. Quæ vbi euanuissent, iuxta sinistri lateris mollitudinem, & ad summam coxam grauitas fuit. Quum autem dolores post iudicationem fierent, & vrinæ tenues prodijssent, parum sanguinis profundere cæperunt. Verum circa quartam & vigesimam, abscessus ad sanguinis eruptionem fiebant Antiphonti Critobuli filio, quæ sedata est, & perfectè iudicatus est circa quadragesimam.

COMMENTARIVS.

Per humorem hunc bilem flauam intelligit, ex quo regius morbus & dysenteria fiunt. Nam sanguinem humoris nomine appellare hoc in sermone perabsurdum fuisset. Iudicationis tempore cum natura non dominaretur, sanguini parotidas effecit, adiectum & illud pessimum de quo alibi Hippocrates: *Maligniora sunt quæ repente disparent*, Et post, Tubercula circa aurem quibus circa iudicationem exorta non suppurata fuerint, his disparentibus recidiua fit pro ratione recidiuarum. Sed cur non occiderint hi morbi, causam habent manifestam: inquit enim in textu *Quæ vbi euanuissent, iuxta sinistri lateris mollitudinem, & ad summam coxam, grauitas fuit.* Declaratum est à nobis quod deriuationes abscessuum descendentes salutares sunt, contra si ascenderint. Verba eius sunt in Prognosticis: *Dolores cum febre circa lumbos & infernas partes, si septum transuersum attigerint, infernas partes relinquentes, perniciosi valde sunt.* Contraria ergo ratione periculo vacant. Et ad hoc facit illud eiusdem. *Quibuscumque* (in angina) *fauces & ceruix rubuerint, diuturnior.*

hic est morbus, & ex eo maximè euadunt, si ceruix & pectus, ruborem habuerint. Simile est & illud. *Dolores modicè acuti ad clauiculam & sursum transeuntes pernicios.* Multa talia possem adducere in quibus declaratur securitas magna descendentium morborum, periculum contra ascendentium: dico tumorum & dolorum & huiusmodi. Secunda causa est mollities tumoris; & tertia quòd fuerit in sinistro latere, quas tangit in textu Hippocrates, meminitque horum in eodem Prognostico per hæc verba? *Tumor in præcordio si fuerit in altera tantum parte, minus periculosus est in sinistra.* Et paulo post: *At verò molles tumores & doloris exortes, & qui digito cedunt, diuturniores iudicationes habent, & minus horrendi sunt.* Propter hæc omnia cum descenderent ad summum coxæ, seruabantur.

Quum autem dolores post iudicationem fierent, erat hoc indicium cruditatis, dolor scilicet, ideò conueniebat vrina tenuis: quia tamen sumus in casu febrium ardentium natura tentabat eruptionem sanguinis, quæ non sequebatur ob vrinas crudas, & dolores; sed conuertebatur res ad abscessum vt in Aphorismo: *Quibuscunque resurgentibus ex morbis, si quid laborauerit his fiunt abscessus.* Cur autem vigesima quarta die; quoniam prima est indicatrix, post medium morbi acuti longissimi, qui ad quadragesimum terminatur. Sed neque post terminari poterat, sed ante potius: non ante autem cum materia esset valde cruda atque rebellis. Vnius enim exemplo de plerisque intelligi voluit.

TEXTVS X.

MVlieres porrò multæ quidem ægrotarunt; pauciores autem quam viri: & pauciores etiam mortuæ sunt. Plurimæ verò grauiter ex partu laborarunt, & post partus insuper ægrotarunt, & hæ maximè perierunt. Velut Telebuli filia, quæ sexta à partu die mortua est. Plurimis itaque in febribus menses apparebant. Quibusdam verò ex naribus sanguis erupit: & virginibus multis id primum factum est. Quibusdam & ex naribus sanguis, & menses proruperunt, velut Dætharsei filiæ virgini apparuerunt tunc primum, & sanguis largus è naribus fluxit. Neque vllam mortuam noui: ex his quibus aliquid probe factum esset.

COMMENTARIVS.

Non ob menses qui fluunt sanatæ sunt, sed qui fluxerant, pauciores & minus ægrotarunt. Laborarunt autem ex partu ægræ, hoc enim commune est, sed & sanæ de quibus intelligit, quod in huiusmodi constitutionibus soleant perire puerperæ, & imbecilles, morbosi & intemperati. Est enim regula generalis. Sed & in his coaceruata erat copia vt dixi putridæ pituitæ. Post partum autem maximè laborarunt corrupta copia humorum, & nihil mirum perijsse illas, cum à partu factæ essent imbecilles. Telebuli filia in sexta obijt, quoniam acutus morbus erat, & iudicium præuenit, vt in superioribus declaratum est. In febribus autem apparebant menses, quoniam cum duæ iungantur occasiones, vna naturalis, altera præter naturam effectus producitur plerumque, & etiam cum magna facilitate fluxus mensium naturalis res erat, iudicium per effluxionem sanguinis præternaturalis, ideo talia iudicia ita fiebant. Et anticipabant tamen. Virginibus autem quibus nondum incessisset sanguis è loco naturali, quasi incerta adhuc natura & imperita, cum iam tamen sanguis abundaret, erumpebat è naribus, non ex vtero. Aliis quia non consueuissent fluere menses, aliis quod esset calidior, ad superiora ferebatur: Quibusdam quòd nimius esset, erumpebat vtraque via. Dætharsei autem filiæ contigit hac causa, quòd sanguis nimium abundaret. Cum ergo probe sanguis flueret non erat vt morerentur: cum non adsint causæ mortis in iudicio per sanguinem quæ sunt in aliis.

TEXTVS XI.

QVibus autem prægnantibus contigit ægrotare, omnes perdiderunt fœtus quas ego noui.

COMMENTARIVS.

Vtero gerentes omnes quouis morbo ægrotent, in periculo sunt ne abortiant, tum ob morbi molestiam, tum ob curandi rationem. Non tamen hanc causam adeò generalem intelligit quoniam subiungit, *omnes perdiderunt fœtus.* Rursus vtero gerentes, si corripiantur morbo acuto lethale est, *Quinta Aphorismorum.* At hoc est maius, vt nulla seruata sit, quin abortierit. Causa ergo fuit abundantia pituitæ, quæ impleuit loculos frigoris medio, ideò ex quauis causa abortierunt. Solent autem magis mori fœtus ex generali constitutione, quàm ex causa fortuita: nam & ipsi sunt imbecilliores & ab aëre corrumpuntur.

TEXTVS XII.

VRinæ verò plurimis boni quidem coloris, verum tenues & subsidentias modicas habentes, ex recrementis tenuibus aç biliosis. Multis autem aliis iudicatis ad dysenterias res deuenit: velut Xenophani & Critiæ. Vrinæ aquosæ, multæ, puræ, tenues post iudicationem, & subsidentia multa facta, & aliis probè iudicatis. Mentionem faciam eorum quibus factæ sunt Bioni qui apud Silenum decumbebat, Cratiæ quæ apud Xenophanem, Aretonis filiæ, vxori Mnesistrati. Postea verò omnes hi dysenterici facti sunt. Num quòd vrinas minxerunt aquosas, considerandum est.

COMMENTARIVS.

Verba illa (*Num quod vrinas*) videntur ascripta vel etiam ex Galeni commento desumpta. Sed omittamus; demiror sæpè vnde quidam tantum Galeno tribuant, qui tam sæpè pulcherrimas doctrinas ex integro omittit, vt hic. Hippocrates ostendit in hoc textu duo genera vrinarum significatiuum & Criticum, de quibus in primo de vrinis actum est. Proprium quidem vrinæ criticæ est, quod sit multa, cruda, cum multo sedimento, & iam inclinante morbo facta post vehementem agitationem. *Multa*, quia conante natura excernere, quod noxium, cogitur, multum serosi etiam illi humidi expellere. *Cruda* quoniam coctio fit materia quæ concoquitur quiescente, at post crisim cum expellatur materia assiduè, non potest natura habere tempus ad concoquendum; neque in iecore vbi recipit colorem, neque in venis ac renibus, vbi substantiam recipit. Ob id vndequaque puras & crudas fuisse necesse est. Sed dices quomodo puræ cum subijciat *In quibus multa subsederunt*? saltem hoc exposuisset quod ad verba attinebat, quandoquidem se facit expositorem verborum. Sed dicam vbi primum explicauero tertiam conditionem vrinæ criticæ, quòd scilicet multum habeat sedimentum: nam cum materia morbi per vrinas secernatur necesse est vt plurimum habeat sedimentum vrina. Vocat ergo puras quæ sedimentum substantiæ vrinæ impermistum haberent: sed essent in singulis partibus translucidæ: sicut si quis puluerem aut potius frustula pastæ immisceret aquæ, illamque conturbaret, tum verò istud verissimum est, quod illis quiescentibus cum materia tota subsedisset, necessario puræ reddebantur, quod sæpe videmus in huiusmodi. Et sunt satis tutæ nisi sint fuscæ aut liuidæ, nam cum his etiam multi pereunt: sed non est locus hic causam declarandi. Accedit quòd tales vrinæ si ad bonum tendant finem, natura iam superante materiam & expellente cum morbi alleuiatione fiunt. An verò, cum magna agitatione: in acutis certè necessarium est & maximè in papulis, si modo hæ sunt morbili vt vocant, tum variolæ: at in longis morbis fiunt cum agitatione longiore & mitiore, pro ratione etiam longitudinis morbi. Et ideo considerare oportet illud *Quarta Aphorismorum*: *Quibus vrina crassa, grumosa, pauca, non sine febre, multitudo ex his veniens tenuis iuuat: Præcipuè verò tales veniunt, quibus ab initio vel breue sedimen est.* Quis dubitat non indicasse per hæc verba vrinarum criticarum exitum, quum simul & eam quæ iudicium præmonstrat apparere velit, scilicet illam in qua ab initio idest statim post initium, non enim in ipso initio, ne repugnantia dicat, vel breui post initium idest circa septimam diem sedimen est. Idest illud laudatum album, lene, æquale: nam vt dixi in expositione illius Aphorismi significatur coctio & salus. Et rursus paulo post: *Quibus speratur abscessum futurum ad articulos, liberat ab abscessu vrina multa, crassa, & alba facta, qualis in febribus ex lassitudine, quarto die quibusdam incipit fieri.* Ecce quòd & hæc cruda est & decretoria. At verò significatiuam edocet, cum dicit: *vrinæ verò plurimis boni coloris:* nam si morbus bonum finem habiturus erat, necesse fuit vt haberent vrinæ præcipuum signum coctionis, quod est à colore, quia vrina ibi illum recipit: nec vulgarius quicquam apud Hippocratem in hoc toto libro idest primo & tertio, quàm vt qui seruati sint, signum hoc apposuerit, quòd vrinæ essent boni coloris. Sed quia erant tennes & cum modica subsidentia, & recrementis rursum tenuibus & biliosis, necesse fuit morbos eos terminari ad dysenterias, seruata scilicet maiore parte humoris peccantis, & mediocriter euicta: Hic ergo mirari contingit, Galenum qui crisim vrinarum quasi prætermiserit, cum adeò sæpè illius plusquam ferme omnium aliarum meminerit. Princeps illam manifestè commemorat *secunda Quarti tract. 1. cap. 80.*

TEXTVS XIII.

CIrca Arcturum autem multis vndecima die iudicatio facta est.

COMMEN

COMMENTARIVS.

Collimare in hanc vel illam diem ſolertiæ eſt ambitioſæ, niſi omnino quis ſepta habeat, velut materiam ferme concoctam in ſeptima, vitium robur mediocre, quodque plurimis ea die criſes contingant. At Galenus in huiuſmodi Athletam mirificum ſe ſolet exhibere: Hippocrati autem ſat fuit hoc docere, vt intelligeremus communes conſtitutiones non ſolum morbos, efficere, ſimiles natura, ſpecie, ſymptomatibus, iudicationis genere, ſed etiam tempore & numero dierum quibus finiuntur. Mirumque eſt quòd Galenus non conetur huius reddere rationem. Sed rectè inquam longiores morbos factos fuiſſe ob pluuias cum auſtrina conſtitutione, veriſimile ſiquidem eſt his morbum duplicem contigiſſe acutum, quia naturam retinebat feruentis prioris, quæ ſub cane fuerat conſtitutionis, inde diuturnioris per recidiuas ob præſentem qui tunc vigebat ſtatum. Vnde ſubdit.

TEXTVS XIV.

ET his recidiuæ non pro ratione factæ ſunt.

COMMENTARIVS.

Recidiuas non pro ratione fieri trifariam intelligere poſſumus: primum vt abſque ægrorum errore; hic ſenſus indignus eſt Hippocrate. Nemo enim ignorat, quòd per errores ſolent ſubſequi recidiuæ, vel quia indicia non præceſſiſſent, vt quòd iudicationes factæ ſint cum ſignis coctionis. Superius enim dictum eſt quòd cruda efficiunt recidiuas, itaque ſi cruda non erant non cum ratione ſubſequutæ recidiuæ dici potuerunt: vel non pro ratione ideſt æquales ac ſimiles. Cum enim morbi ſimiliter iudicarentur in vndecima, diuerſis autem temporibus reuerterentur, non videbantur ex ratione reuerti. Mihi videtur innuere quod morbi neque ſtatus eorum tales erant, vt reuerti deberent, ſed vrgente vi temporis præſentis ob pluuias quaſi violenter reciderunt. Quod etiam declaratur ex his verbis

TEXTVS XV.

ERant autem ſoporoſi circa tempus hoc.

COMMENTARIVS.

Præcedente magno calore & ſuperueniente pluuia, neceſſe eſt vt in terra ſolet, magnam contingere exhalationem, ac quaſi fumum tenebroſum. Et videmus hoc in ægris expreſsè contingere, quod in pluuia poſt calorem efficiuntur ſomnolenti. Quinimo etiam tali conſtitutione non parùm delectari ſolent. Qui verò malè habent, iacent comatoſi, ac pereunt vt plurimum. Vnde illud de ſoporoſis duplex habet ſignificatum re, licet nomine ac ſimilitudine rei vnum videatur. ἦσαν δὲ κωματίοδεες Et *Primo Prædictionum* τὸ καρῶδες, ἄραγε πανταχοῦ κακόν. Et *in Coacis prædictionibus* τὸ καρώδες πανταχοῦ κακὸν; omnes alios in locis qui ſequuntur vbi ſoporoſos vertit, interpres vtitur nomine κωματώδεες aut κωματίοδες. Propterea Galenus librum fecit de comate & vocata cataphora. Galenus *in libro de linguis Hippocratis* dicit; κῶμα eſt impetus vehementis ſomni.

Animaduertendum eſt Galeni interpretem confudiſſe, ſed non eſt mihi Græcum exemplar libri de Comate, quoniam in Aldi impreſſione non habetur, cuius erat munus vt dixi, ſeruare vim Græcorum nominum, ſcilicet κάρωσ ſtupor & ſenſus priuatio, & κῶμα. Veterni ſpecies ſeu deprehenſus vocant cataphoram, cum quis iacet attonitus; καταφορὰ ſoporis vehementis impetus, in ſomnum inclinatio, marcor ſeu torpor. Dico ergo quòd κάρωσ ſemper malum ſignificat, & eſt morbus; κῶμα verò duplex: vigilans quod ſemper eſt malum, & ſomniferum, & hoc perſæpe malum, non tamen ſemper vt cum vigiliæ diuturnæ præceſſerint, vel ſi imbres copioſi æſtuantibus temporibus: καταφορὰ autem comati æquiualet, cum in vtrumque trahatur ſenſum ſomniferum vt plerumque nonnunquam etiam vigilantem. Non præterierim erratum *in libro de Comate* vbi dicit Pythionem nona comatoſum, cum excitaretur faſtidioſum: intellige de Pythione ſecundo, non primo, nam hic ſeruatus eſt & primus primi ordinis tertij Epidemiorum: ille autem tertius ſecundi ordinis eiuſdem.

TEXTVS XVI.

PLures autem pueri: & hi omnium minimè moriebantur.

COMMENTARIVS.

Facilius corripiuntur, & ob id etiam minus periculo obnoxij ſunt, ſimiles conſtitutioni: vnde illud 2. *Aphoriſm.* 34. *In morbis minus periclitantur ægrotantes, quorum naturæ aut ætati aut habitui, aut tempori magis congruit morbus, quam qui-*

bus secundum nihil istorum congruit. Generali etiam ratione pauciores moriuntur pueri: vt quos videamus omnia incommoda facilius perferre, imo ex illa ætate consuescere pati, & naturam quasi in alienam mutare.

TEXTVS XVII.

AT verò circa æquinoctium, & vsque ad pleiada, & sub hyemem, comitabantur quidem febres ardentes. Sed & phrenitici plurimi tunc fiebant: (& plerique horum moriebantur.) fiebant autem & per æstatem pauci.

COMMENTARIVS.

Iam duo statui antecedenti accedebant; Autumni status confirmatus, quo per frigora intus repulsa materia vehementius putrescebat,& grauius affligebat: Et quod humida constitutio effectus suos producere poterat. Est autem vt Galenus dicit in commento, ardentis febris eadem materia quæ phrenitidis. Sed in phrenitide in capite est & cerebri vel membranarum substantia, in ardentibus febribus in venis plerisque, aut circa iecur ventriculum aut pulmones. Materia verò biliosa vtrinque aut pituitosa salsa. Inde fit vt ad ardentes febres delyria sequantur, quemadmodum in phreniticis, & vt febris phreniticorum persimilis sit ardentibus febribus. Moriebantur autem plerique cum morbus per se sit maximus in principe membro & ex acri materia. Discrimen autem ardentium à phrenitide est, quòd in phrenitide materia maiore impetu mouetur, & cerebrum est imbecillius: decumbunt enim humores solum in partibus debilibus. Porrò bilis flaua, inimicissima est cerebro, vtpote natura contraria, adeò vt ex illa vix quisquam euadat, sed potius ex ea quæ ex pituita acri facta est. Contingunt autem huiusmodi his qui plurimo vtuntur vino. Fiebant autem & per æstatem non pauci, scilicet phrenitici, Quanquam ad sequentem etiam æstatem referri possit, nec Galenus animaduertat: interpretemur tamen vt ille, quoniam nondum flaua bilis genita esset, aut causa nondum extare cur intro truderetur.

Vel ergo de sequenti secunda æstate loquitur: vel est ac si diceret;quanquam numerauerim æstatis morbos, attamen & tum fuerunt phrenitides de quibus non dixi. Porrò phrenitidem describens propriam Paulus in tria eam genera diuidit: in factam à sanguine bilem flauam exuperante, quæ omnium est mitissima, & factam à flaua bile superante quæ cum insania est feroci, & factum à bile atra quæ omnium atrocissima est: vt coërceri insanienter nequeant, & deinde omnium obliuiscantur; pauci autem ex ea euadunt. Nec solum membranas occupat cerebri phrenitis, sed & illius substantiam humor noxius occupat.

Febris illorum acuta & maligna sed non admodum manifestè vehemens: vt quæ pulsus habeat exiguos, languidos, duros, respirationem magnam & raram, oculi sanguinei interim sicci,interim lachrymantes, lingua aspera, delyrium perpetuum, ab initio dolor capitis, postquam confirmatus fuerit morbus festucarum auulsio, quod plurimum lethale est.

TEXTVS XVIII.

QVum igitur febres ardentes inciperent, significationem de se præbebant, quibus pernities immineret. Statim enim, ab initio febris acuta parum insuper rigebant, vigiles erant & grauiter angebantur siticulosi, anxij, parum exudantes circa frontem & clauiculas, nullus per totum: multum delirabant: timores, tristitiæ, extremitates subfrigidæ, pedes summi, & maximè manuum summæ partes. Exacerbationes in diebus paribus. Plurimis autem quarta die dolores maximi, & sudores plerumque subfrigidi, & extremitates non amplius recalescentes, sed liuidæ subfrigidæ, & neque sitiebant. Ad hæc vrinæ his nigræ, paucæ, tenues, & alui sistebantur: neque sanguis è naribus erupit ex his quibus hæc accidissent, sed parum stillauit, neque ad recidiuum vlli horum res deuenit. Sed sexta die mortui sunt cum sudore.

COMMENTARIVS.

Ἀδημονες idest grauiter ferentes tam Græcè quam Latinè in Cornarij versione desideratur. Cæterum sunt mala, sunt mediocria quædam,sunt bona plura.

Pulcherrimam occasionem habuit hic Galenus commentarium efficiendi vtilissimum, vt cum Hippocrates proposito morbi genere per decem octo signa venatur, non solum moriturorum indicia; sed & celeriter & quomodo, & qua die, vt iam sint quatuor quæ doceret, morbum lethiferum, breuem, & mortem cum sudore

dore & sexto die. Ex his decem octo quatuor præclare exponit Galenus ex difficilioribus, reliqua non ita, in quibusdam etiam non bene. Nam quod dicat acutum esse ex propriis ardentis febris conditionibus verum non esse, docuimus *quinto contradicentium*, sed solum siticulosum. Addit ergo *acutum*: motus materiæ celeritatem & symptomata acria, cum dixerit superius, ardentes febres quandoque esse mites. Percurramus autem primum communia signa & clara his duobus exactis, assidentia autem huic generi aut etiam communia, sed quæ causam non habent adeò manifestam, declaremus.

Primum igitur constat facilè fieri, vt ardens etiam acuta sit, cum ardentis febris materia tenuis plerumque sit: sic & quod *siticulosi*, hoc enim dictum est proprium: & quod essent *vigiles*; calor enim & siccitas cum in omnibus febribus tum præcipuè in his, quæ ab acri materia fiunt. *Grauiter angi illos*; nimirum erat, cum omnia mala, quæ has febres comitari solent paterentur; ideo etiam molestiam sentiebant, tum ex malorum multitudine, tum ex his, quæ vltra propria symptomata illos vrgebant, signa sanè futuri mali, & multitudinis, & prauitatis materiæ, & loci vicini cordi. Ἀσώδεες quidam cibum fastidiente interpretantur, vt Cruserius qui *fastidiosos* vertit: Cornarius *anxios*; ego malim cibos *auersantes* interpretari: nimirum conuenit & præcedenti verbo, & quòd tales patiebantur vt dictum est ex natura ardentium circa ventriculi os, mirúmque est Hippocratem præterijsse tam singulare signum & potens vt generale poneret. Galenus hoc præterijt, & minima postmodum sectatur anxiè nimis. Aluos etiam sisti in febribus calidioribus, commune est signum, cum ab vtraque qualitate siccitate & calore alui duræ fierent. Sed & delirium per se consequi solet huiusmodi febres, materia tenui & calida translata ad cerebrum; sed addit *multum delirabant*; quod tamen non plus habet, quàm quòd vel febris esset vehementior, vel quod materia esset exusta. Habes sex signa generalia communiáque, & quorum ratio satis est perspicua. Fit autem delirium in his sine phrenitide, quoties spiritus acris ac feruens in venulis cerebri adhuc continetur: quod si sanguis ille extat, & se substantiæ membranarum aut cerebri insinuet, non iam delyrium solum sed phrenitis excitatur.

Quæ verò non adeò perspicua sunt in his laboremus; & primùm prosequamur ea, quorum causam rectè tradidit Galenus. Primum igitur est (*neque sitiebant.*) In processu morbi cum omnes adessent causæ, sitis, feruor, febris, vigiliæ, aluus astricta, mirum erat non sitire. Id igitur cum non posset contingere nisi vel remisso morbo, aut ex tussi iuxta illud: *Quibus plurimum siccæ tusses leuiter irritantes, in febribus ardentibus fiunt, non multum siti molestantur*; aut ob extinctam naturalem facultatem: cum igitur priorum duorum nullum adesset, reliquum est, vt ob tertium contingeret, quanquam Galenus ne quid perfectè diceret, secundam causam etiam omisit. Secundum quoque est de timore ac tristitia, quæ atram bilem in causa esse ostendunt, velut *sexta Aphorismorum*, quo prædominanre in acutis febribus humore, cum in intermittentibus magno labore quartana vix anno integro discutiatur, quid mirum est lethales efficere morbos. Tertium est liuor extremorum, qui velut in frigoribus accidit fugiente calore, at in ardentibus effugere non potest, sed extingui potius, cum nullum sit externum frigus. Liquet igitur lethale esse signum. Sicut & quòd vrinæ nigræ, paucæ, tenues, mortem celerem significabant: nigræ quidem ob bilem exustam, atque adeò vt etiam ichores essent resoluti & ob id paucæ: tenues verò cum non potuerit calor naturalis cogere, nam igneus attenuat & dispergit, solaris & naturalis noncoquit & condensat, crassiusque reddit. Hucusque satis bene à Galeno redditæ sunt causæ horum. Est & vna etiam non male sed non perfectè ab illo causa assignata, vt iam omnes sint duodecim. Ea igitur est cur sanguis stillans mortem in huiusmodi febribus significet, cum proprium earum sit vt largè profluat. Hoc igitur si perfectè explicare voluerimus, dicemus naturam tentasse in huiusmodi morbis veræ sanationis rationem nec potuisse perficere, quod vel erat signum prauitatis ingentis materiæ, vel imbecillitatis magnæ virium, quorum vtrumque ni forsan ambo etiam adessent, per se in morbo magno exitiale erat. In duabus autem aliis Galenus valdè errat, quarum prima est cur frigiditas extremorum in his mortem prænunciet: habet autem secum hoc quæsitum & illud: & sudores plerumque subfrigidi & extremitates non amplius recalescentes sed subfrigidæ: atque ita erunt hæc tria in vnum coacta. Dico ergo quòd Galenus existimat frigus hoc fieri in extremis coacto sanguine ad interiora, quam etiam sententiam exposuit *Quarta Aphorismorum*, sed libet hic huius commenti verba ascribere: *At partium extremarum frigus perniciosissimum febribus ardentibus symptoma est, & signum: Quemadmodum etiam desipere, febris æstu caput inflammante, cum proprium sit & familiare febribus acutis vti extremis partibus corporis: Quæ si quando refrigerentur, regionesque ad viscera continentes in corporis meditullio coactum sanguinem esse indicio est: extrema autem membra sanguinem desiderare refrigerari & simul emori, destituente iam ea natura.* Hæc verba tam speciosa quis non laudet, admiretur? cum tamen nullibi vnquam deteriora dixerit. Quod enim non coacto ad interiora sanguine, in acutis extrema refrigerentur, indicio est primum, quod peripneumonici & qui laterali morbo laborant, non solum calida habent, quamdiu ægrotant membra, sed

ſed etiam poſt mortem ſæpe ac ſæpius. Quòd etiam in vtero gerentibus accidit, quæ mortuæ ſunt: vel in puerperis dum ex ſuppreſſa purgatione vterus abſceſſum contraxit, adeò enim mortuæ calebant, vt in ſpem vitæ vſque ad tertiam diem cadauer nonnunquam ſeruaretur. Deinde id videmus in ſenibus bilioſis, quòd dum febre corripiuntur, tale ſymptoma patiuntur, & quidam etiam euadunt, cum febris lenta fuerit. Deinde ſi hæc eſſet cauſa, cur non ab initio ſanguinem miſit Hippocrates, & non vt videretur hiſtoricus egregius, carnificinam exercere. Certum eſt enim ſi huiuſmodi afferatur cauſa atque ita ſit multo effuſo ſanguine ex vena, ab initio neminem periturum: quis etiam multos aut ſaltem aliquos cum frigeant, iam poſſe reſtitui. At tantum abeſt vt tales ſeruari hoc præſidio poſſint, vt ſi qua alioqui ſubſit ſpes, cum hoc præſidio ſint omnino perituri. Qui verò iam perituri ſunt longe citius, quidam etiam ſtatim. Apparet itaque doctrinam Galeni hac in parte non ſolum falſam eſſe, ſed pernitioſam. Oſtendamus ergo veram huius ſymptomatis cauſam, quæ eſt quòd ſolum cor eſt calidum in corpore noſtro, & eſt principium omnis caloris, quia etiam ſolum ipſum eſt cum motu, aut ſi quid eſt quod illi proportione reſpondeat. Sed in ſanguineis ſolum cor, adeò vt calorem quem habet ſanguis, habeat à corde: igitur non eſt actu calor in homine, niſi vt promanat à corde, ſed & illius inſtrumentum, quo per corpus diffunditur eſt ſanguis. Et ſi totus ſanguis conuerteretur in bilem feruidiſſimam, nihilominus corpus ſtatim refrigeraretur: bilis enim & reliqui humores ſunt poteſtate tantum calidi; cum tamen bilis ſanguini miſcetur, quod eſt in potentia ad actum deducitur, & fit actu calidior multò quam ſua natura eſſet. Exemplum à pipere: ipſum enim in ore contentum calidum non eſt, ſed vbi concaluerit, a calore oris ipſum os feruere facit, & calefacit mirum in modum; ſublato tamen calore ſanguinis iterum refrigeraretur. Cum ergo febres ardentes aut aliæ acutæ adeò prauæ fuerint, quod omnem ſanguinem commutauerint in bilem, tunc interiora vruntur, quia ibi eſt ſanguinis portio, aliter animal iam eſſet mortuum; extrema autem frigent, quoniam ſanguis nullus aut admodum paucus ſupereſt. Cum ergo extrema refrigerentur, & liueant propter frigus externum, quod non aderat, cum eſſent in cubiculis concluſis ægri, & contecti pannis, aut propter contractionem caloris, vt in initio intermittentium, vt ideò dicit Hippocrates in textu *non recaleſcebant*, vt intelligeremus non fuiſſe typum. Reliquum eſt vt iam ſanguis totus ferme in bilem tranſiſſet, & ob id patet quod morituri eſſent, & quod breui, & quòd ſectio venæ obfuiſſet: in fine quidem morbi ne ſanguis quidem fluxiſſet: ab initio autem quod ſubtracto ſanguine etiam celerius quod reliquum erat, corruptum fuiſſet. Hæc eſt vera cauſa, ex qua etiam curandi ratio haberi potuiſſet, ſcilicet in robuſtis refrigerando vehementiſſimè ab initio, & per alexipharmaca retundentia acumen illud putredinis, neque enim aliud erat hoc quam modus quidam putredinis vehementis ac tenuis in ſubſtantia ſolida, ſicut eſt ignis fulminis. Sed cur manus magis frigebant quam pedes: nec hoc Galenus auſus eſt attingere. Cauſa multiplex eſſe potuit, quod ſanguis in manibus ichore vacet ſi ſit ſecundum naturam non in pedibus, quòd exiliores ibi ſint venæ, & quod propiores ſint loco incendij, nec tamen cauitatem habent vt Cor, vel venam magnam vt illud ſanguinis multitudine temperare valeant.

Cur autem ſudarent in fronte ſolum & iuxta clauiculas, ſuperius declaratum eſt: quamuis non de clauiculis dixerim: clarum tamen eſt, quòd ibi venæ iugulares atque arteriæ prope ſunt, vnde propter vehementiam æſtus prodibat ſudor, ſicut in facie quod ibi cutis ſit tenuiſſima & rara. Alterum eſt cur exacerbarentur diebus paribus, & in hoc continetur vltimum ſeu decimum octauum ſymptoma, cur maximè in quarta, Noſter egregius Galenus non verecundatur imponere nobis, ſed verba adducam ne quis illum me calumniari putet. Iam acceſſiones cum diebus paribus fiunt à principio ſtatim, interim ad ſextum diem peſſimum iudicium fore prænunciant, interim in longum producendum morbum. At ſi quidem admodum moueantur quarto die prauam habente acceſſionem, ad ſextum diem de vita decedunt, vt hi de quibus ſermo habetur. Ad quartum igitur diem dicit habuiſſe maximos labores, hoc eſt dolorifica omnia ſymptomata, & ſudores diutiſſimè ſubfrigidos. Quare liquet diem ſextum mortem his cum ſudoribus allaturam. Hoc verò ſolum bene dixit inter tot aſſignata ratione, cur in ſexta cum ſudore obierint: verum non conſtat ſibi cum *Quarta Aphoriſmorum* dicat acceſſiones diebus paribus longum morbum ſignificare. Itaque hic error deterior eſt priore: nam in priore errat: at humanum eſt errare, in hoc ipſo imponere nobis conatur; nam ob id in ſexta iudicabantur, quod acceſſio diebus paribus inuaderet, non acceſſio inuaſit paribus diebus, quòd in ſexta eſſent iudicandi.

At quam melius fuiſſet, & ingenui viri officium dicere, neſcio; quam has nugas toti poſteritati obtrudere velle. Cauſa ergo eſt quod cum febris accenditur acuta cum ſit ex natura bilis, tertia die facit exacerbationes: ſed ſi alia ſit materia magis denſa, per ſe non poteſt accendi, ſed ex priore putredine concipit corruptionem ſecunda die, igitur exacerbatur morbus quarta & ſexta. Exemplum cape in lignis, ſi quis apponat ligna, faſciculos & virgulta, ardebunt, ſed non vehementem calorem

rem excitabunt, sed si post superimponat vel etiam simul stipitem magnum, non ardebit simul cum illis sed post: verum vbi accensus fuerit domus tota, magno æstu flagrabit. Accessio ergo paribus diebus duo significat; primum duplicatum esse morbum, quia duplicata est materia: secundo longè magis quam duplicatum esse morbum, quia materia quæ posterius accenditur in acutis, est ex genere atræ bilis, cum non possit esse pituita. Sed quia est ex genere flauæ bilis exustæ, ideo facit & ipsa accessiones per tertium diem, à prima accessione, & ita quarto, & sexto, & octauo. Et si quis dicat cur si putrescit atra bilis, non facit accessionem quartanam? nec dico quòd in *sexto contradicentium* declarauimus ex bile exusta facta à flaua non fieri quartanam ex Galeni sententia: quia mouetur hic humor iuxta naturam primam. Adeo vt quartana fiat ex melancholia naturali, aut exusta, aut humore crudo, non ex bile flaua exusta, cum faciat accessionem per tertium diem. Et ex hoc apparet quod etiam non animaduertit Galenus, cur quarta die se adeò male haberent: nam erat indicatiuus ratione morbi, qui prima die cœperat, & exacerbationis comparatione ad materiam secunda die succensam. Sed dices cur non etiam exacerbabatur diebus imparibus licet non adeò validè, nam si hoc fuisset dixisset vt antea: modus semitertianus idest dum tertio quoque die augentur, sed non pari ratione. Quarta enim secundæ tertia primæ, atque ita vt in duabus tertianis sibi respondent. Hæc debuerant longo sermone à Galeno explicari: at vt videatur mirabilior primo in tertium Epidemiorum commentarium fecit trium foliorum, vbi pauca erant dicenda. Hæc ars est sophistarum quos ille tantopere damnat. Sed redeamus ad Hippocratem.

TEXTVS XIX.

PHreniticis autem acciderũt præscripta, non omnia. Iudicabantur autem his plerunque die vndecima: quibusdam vigesima. Quibus non statim ab initio phrenitis cæpit circa tertiam aut quartam diem, sed moderatè habebant primo tempore, his circa septimam morbus ad acumen transijt.

COMMENTARIVS.

Hunc textum Galenus diuidit in duos, cum breuis sit & de eadem re loquatur, & duobus vtramque partem verbis exponit. Quid hoc nisi vt quandam artem secretam interpretandi se habere persuaderet hominibus. Cum verò videret maximam difficultatem in hac narratione, scilicet vt phrenitici diutius perdurarent laborantibus ardente febre, nec omnia illa quæ dixit de ardentibus febribus paterentur, nec omnino interirent, priores dixit omnino contra mentem Hippocratis non solum ardente febre, sed etiam phrenitide laborasse, quasi palpum legentibus & posteritati obtrusurus. Quid enim attinebat Hippocratem dicere quòd factæ sunt febres ardentes & phrenitici, è quibus plurimi moriebantur: poterat enim dicere fiebant phrenitici, & quidem multi etiam cum febre ardente. Deinde putat phreniticos caruisse febre ardente, quod & si esse possit rarò tamen accidit, febris enim phreniticorum acuta quidem semper est, sæpe etiam ardens. Atque omnia hæc ex obliuione vnius verbi, quod existimauerit omnes laborantes febre ardente mortuos in sexta, cum pauci mortui sint: sed temen illi omnes mortui sunt qui decem octo illa signa habuerunt, suprascripta textu præcedenti. Sed dices forsan quid de aliis quibus non omnia illa signa affuere? Dico quòd omnibus quibus fluxere vrinæ nigræ, paucæ, tenues, affuerunt omnia illa signa; affuerunt quia omnia dependebant ex hoc vno, & præter communia vbi affuit vnum signum ex illis valde malis, affuere omnia.

Similiter neque declarat neque intelligit secundam partem textus, in qua est longe maior dubitatio, quia Hippocrates velle videtur, vt phrenitis cæperit tertia vel quarta die, & acumen septima, quod esse non potest vllo modo. Clarissima autem est tota sententia hoc modo: febres ardentes plurimæ apparuerunt, è quibus quædam fuere perniciosissimæ, quæcunque ab atra bile ex flaua exusta factæ sunt, & in sexta cum sudore interibant. Phreniticorum autem etiam maior pars interijt in vndecima vel in vigesima, atque hi qui in vigesima perierunt, fuere quibus non statim morbus phrenitis esse cœpit, sed ab initio & vsque ad tertiam & quartam diem fuit moderatus, postea in septima transijt ad phrenitim, quæ cum esset etiam mitior à die initij serius aliis iudicabatur scilicet in quartadecima. Porrò Galeni expositione nihil vnquam vidi alienius. Ob quod etiam diuisit textum perperam.

TEXTVS XX.

MAgna itaque erat morborum multitudo. Ex ægris autem maximè moriebantur adolescentes, iuuenes, in vigore ætatis constituti, leues, subalbicante cute, rectos itemque nigros capillos habentes, & oculos nigros, & qui in quiete

& ocio vixerant, & alta voce, aut gracili, aut aſpera præditi, balbi, iracundi: & mulieres plurimæ ex hac ſpecie moriebantur.

COMMENTARIVS.

Mirum in modum ſe torquet Galenus hic in re ſatis clara: & ſi adhuc dubia, eſſet parui momenti. Quis enim ſi non ratio verborum id docet, ſaltem ratione non deprehendit de omnibus illum ægris loqui, inde oſtendere quinam præcipuè ex his moriebantur. Et vbi pluſquam dimidium in his nugis conſumpſiſſet, rem ipſam claudo vt dici ſolet pede tranſit. Quinimo ſuſpicor vt vera fatear, alium habuiſſe textum quam nos exponamus: cum illud exponat (*plurimos periſſe*) quod nuſquam habetur in textu niſi ad ſuperiores referatur. Quicquid ſit videtur vt dici ſolet modum in ſcirpo quærere, diuiditur enim ratio morientium in ætatem, ſexum, conſtitutionem, vocem, vitium naturæ, vitium animi atque habitum. Ex ætatibus aſſumpſit non calidiores, vt Galenus dicit ſed bilioſiores: nam pueri fuerant connumerandi, ſi calidiores ætates aſſumere volebat. Galenus enim pueros *ſecundo de Temperamentis cap. 2.* æque calidos dicit eſſe vt iuuenes. Id verò iure non ſolum, quod bilioſæ ætates phrenitidi & ardentibus febribus magis eſſent obnoxiæ, ſed etiam quòd huiuſmodi ætates laboribus & Veneri penè ſolæ indulgeant, crapulæ etiam & malæ rationi victus. Ex conſtitutione quæ ad ſexum & habitum extenditur, quæ impura ſunt corpora, vel quia non exercentur, vel quia non adeò perflantur. Mulieres in ocio degunt, & denſiore licet laxiore ſunt cute. De vitiis etiam animi iracundi erant magis bilioſi vt materiam paratam his morbis haberent. Sunt etiam iracundi prauorum humorum, vidique ſæpe homines antequam ægrotarent, ideſt ex lethali morbo præcipuè adeò factos iracundos, vt vix à domeſticis ferri poſſent. De balbis hoc eſt vitium corporis manifeſtum, dicebat Hippocrates *ſecundo Epidemiorum:* Balbi celeri lingua præditi, atræ bilis humori obnoxij, bilioſique ſunt: oculis non nictantes, iracundi. Et rurſus *Septima Aphoriſmorum* Balbi ab alui longo profluuio maximè capiuntur: vt liqueat in huiuſmodi viros fuiſſe obnoxios periculo, & ob atram bilem, & ob flauam, & ob impuritatem. Reliquum eſt igitur vt de duobus agamus, de voce & conſtitutione cauſam docendo. Vnum quidem Galenus aggreditur, alterum tanquam declaratum cum nil minus fecerit Galenus omittit, territus difficultate quæ prolixitatem ſequebatur. Deſperabat enim ad pauca capita rem redigi poſſe. Ita autem ſe habet. Qui ergo ſubalbicante cute ſunt, calorem habent naturalem omnes exiguum & languidum, nam calidi aut rubri ſunt aut nigri, & ſimiliter leues admodum molles ſunt, tales igitur omnes excrementis & humoribus abundant, & ideò maximis morbis obnoxij, glabros leues etiam vertit Cruſerius: omnino hæc caloris innati imbecillitatem declarant aut humidam omnino intemperiem, quo fit vt excrementis abundent. Oculi nigri vt habetur in *Arte Medica*, ſignificant humorem cryſtalloidem, impurum plerumque; nam reliquæ cauſæ quas ibi adducit ad nigredinem non ſufficiunt: igitur hæc omnia ſpectant ad morbificam naturam. Porrò *capilli recti & nigri* Oſtendunt impurum & humidum totius corporis habitum. Nam principia illa Galeni *in Arte medica* adeo diſſona ſunt, vt cum nigros capillos calidæ cerebri temperaturæ tribuiſſet planos autem humidæ, nullam inuenerit temperaturam cui nigros & planos tribuere poſſet, nam maximè videbatur calidæ, & humidæ conuenire, ſed non eſt auſus hoc dicere. Quare capilli nigri & plani humidam & plurima tamen atra bile abundantem, tam in cerebro quam in toto corpore temperaturam ſignificant. Sequitur *de voce* tandem, Qui ſonora vel gracili vel aſpera: legitur in Cruſerio vt ſonoram, ille altam dixerit. Galenus ſe implicat: non tanti feci ſuam ſententiam, vt voluerim codicem græcum videre: quia Aldinus confuſus eſt vt tempus eripiat quærentibus, hæc autem res exigui eſt momenti. ἰχνόφωνοι ſeu gracili ſeu exili voce dixeris parum refert. Dico gracilem quæ fit ex anguſtia aſperæ arteriæ, quæ craſſæ & amplæ opponitur, qualis eſt in pueris: exilem autem imbecillem quæ fit ex muſculorum vocalium debilitate, vt in ægris cui opponitur valida. Hæc imbecillitatem caloris ſignificat, ideóque etiam mortem in ægris, illa verò frigidam naturam, atque ideò etiam imbecillem ſed non adeò. Aſpera autem quam raucam vocamus, humidam & excrementis abundantem ſi præter naturalis ſit; ſiccam ſi naturalis. At ſonora qualis in ætatibus calidam, ac ſiccam & bilioſam: patet itaque omnium ſimilitudo inter ſe, & interitus cauſa.

TEXTVS XXI.

At in hac conſtitutione ex quatuor ſignis maximè ſeruabantur: Quibus videlicet ſanguis è naribus probè erupiſſet: aut vrinæ multæ, & multam ſubſidentiam habentes per veſicam prodijſſent: Aut per ventrem turbata, bilioſa tempeſtiuè proceſſiſſent. Aut qui dyſenterici facti eſſent.

COMMEN

COMMENTARIVS.

Sanguinis è naribus profluuium seruasse ardentes febres, tum etiam phreniticos, mirum non esse dixerim: at quomodo phrenitici ex aliis seruarentur dubium est, atque vtinam Galenus qui adeò anxiè de re parui momenti dubitauit, in præcedenti textu in hoc dubitasset, quæ maxima est & prædicendi & curandi fine proposito. Nam parum refert, an qui ægrotarint nigri mortui sint aut albi, quandoquidem de his certam regulam non tradiderit Hippocrates: sed an phreniticus ex alui profluuio, aut dysenteria, aut vrinarum multitudine sanari possit, quandoquidem & res ipsa docetur, & causa & modus, plurimum interest. Galenus autem dicit clarum esse, ni forsan intelligat primum solum ad phreniticos referendum esse, & quanquam Hippocrates non protulerit distinctè de his vel illis, cum tamen subijciat: *Quibus autem vel horum vnum acciderit bene, aut largè menses profluerint, per hæc seruabantur ac iudicabantur, neque vllam interijsse noui, cui ex his aliquid accidisset.* Facit ad hoc quod non videam morbum lateralem aut peripneumoniam solui vnquam fluxu ventris, quantò minus phrenitim. Forsan dices ex *Quarta Aphorismorum*, bis repeti surditatem, solui fluxu ventris ex biliosis egestionibus. Sed non est eadem ratio, cum in phrenitide materia sit contenta in cerebri membranis. Ideò dico quòd dictum hoc debet referri ad alios morbos, vtpote febres ardentes, nam hi possunt seruari quauis via, ex istis etiam phrenitici: vel quòd phreniticos intelligit illorum quibus sanguis incaluit ex bile, & delatus ad cerebrum facit vehemens delirium, nec tamen facit abscessum, nam tales omni via seruari possunt. Et hoc modo intelligit *Primo de morbis* phreniticos. Vbi etiam dicit quòd ex phrenitide fit peripneumonia, & declarat modum, & dicit quod etiam aliqui seruantur licet raro: palam quòd non intelligit phrenitidem Galeni. Vnde demiror hos qui tantum tribuunt Galeno, quem palam est non intellexisse Hippocratem multis in locis, & maximas difficultates sicco pede (vt dici solet) transisse.

TEXTVS XXII.

Acciditque multis vt non ex vno præscriptorum signorum iudicarentur, sed per omnia percurrerent, & grauius quidem habere videbantur, conseruabantur autem omnes quibus hæc accidissent.

COMMENTARIVS.

Quibus materia multa erat, substantia diuersa, & in multis locis, in his par erat plures accidere crises diuersas tempore & loco, velut in muliere quæ decumbebat in littore grauida, ex sequentibus; & Chærione aliisque multis, quos necessarium erat videri grauius se habere, quoniam lassatur natura in multiplici crisi: nihilominus securiores sunt huiusmodi ægri euicta sensim materia, vt si natura tota oppressa peruincit partem, subleuata vincet & reliquam. Sed caue ne omnia aggrediatur & nihil perficiatur, hoc enim malum est; voluit ergo nos admonere nil melius esse repetita & diuisa crisi quod ad securitatem spectat, quamuis morbum significet futurum longiorem, & efficiat difficilem. Contra qui vna periclitantur crisi, aut statim euadunt aut prorsus succumbunt. Vnum igitur securitatis, aliud breuitatis est signum. Ex quo patet quod si vera sunt, quæ Galenus dicit *Quarta Aphorismorum com.* 22. nam non ex Hippocrate sunt, scilicet fieri non posse vt cruda vtiliter excernantur, cum Hippocrates dicat vt perfectam & facilem afferant salutem, oportere multiplices fieri coctiones: & nonnunquam cum vrinarum cruditate materiam morbi coctam esse: velut in Herophonte & Pythione. Sed hæc inferius clarius demonstrabuntur.

TEXTVS XXIII.

Mulieribus autem & virginibus accidebant item præscripta omnia signa. Quibus autem quippiam horum bene accideret, aut menses largè apparerent, per hæc seruabantur & iudicabantur: neque vllam interijsse noui cui ex his aliquid accidisset. Philonis enim filiæ sanguis ex naribus largè fluebat. Septima autem die intempestiuius cœnauit & mortua est.

COMMENTARIVS.

Duo hic ostendere vult: vnum quòd procliuius fuit mulieribus ac virginibus sanari, quàm viris; licet dixerit quod mulieres plurimæ moriebantur, & vtrumque esse potuit: nam mulieres præter ea quibus poterant seruari habebant, menses etiam habuerunt quibus seruarentur. Attamen plurimæ moriebantur, quia maior putredo in his fiebat ob excrementorum abundantiam, & minus procedebant excretiones ob caloris imbecillitatem. Alterum est quòd ex intempestiua cæna iam bene

iudicata interijt, quod quomodo euenire potuerit non explicat Galenus. At pulchrum fuisset & par erat Galenum hoc docere, quandoquidem non solum semper aut raro sed rarissimè contingat, iudicatum bene ægrum ex cæna intempestiua mori. Nam etiam ratio id suadet cum materia iam nulla sit quæ possit perimere, nec error vnius cænæ maximè in iuuene qualis fuit Philonis filia interficere possit ægrum: singulis enim diebus apud nos multi perirent si hoc esset, quandoquidem non solum intempestiuè cœnent, sed etiam vetita plura, vt carnes & oua edant aut vinum bibant. Propterea dico quòd hic casus fuit ratus, & fuit iudicatio imperfecta, sicut in Metone vbi inquit: *sed sanguis erupit sæpe etiam post iudicationem.* Et idem in virgine in Abderi: in huiusmodi enim casibus cum crisis imperfecta est, & maximè cum fuerit abscessus in visceribus, dicebat Princeps *secunda Quarti:* In visceribus relinquitur calor & inflammatio & tales sunt parati ad reuersionem morbi. Quod verò dixit ἀκαιροτέρως aliud est ab abundanti cœna: ex nimis enim copiosa cœna febricitauit homo *Octauo Methodi cap. 96.* alius verò mortuus est vt in *Tertio Epidemiorum* de Pario: hoc si intellexisset dixisset. Mortua est ergo hæc, quia morbus non erat perfectè iudicatus, nam solus sanguis raro iudicat nisi aliud decretorium comitetur: & hoc maximè si vrinæ sint tenues nam hi duo qui sanguinis profluuio liberati sunt, de quibus nuper dixi, non iudicati sunt tamen antequam sudauerint.

TEXTVS XXIV.

QVibus in febribus acutis præsertim ardentibus, lachrymæ inuitæ defluunt, his sanguinis à naribus eruptionem expectare oportet, si etiam alia perniciosè non habeant. Nam his qui malè habent, non sanguinis eruptionem, sed mortem significant.

COMMENTARIVS.

Dictum est *in Primo Prognosticorum tex. 10. Si oculi nolentes lachrymentur malum esse:* & rursus. *Quarta Aphorismorum 52. Quicunque in febribus vel in aliis morbis ex voluntate lachrymant nihil absurdum: qui verò non ex voluntate absurdius.* Et in *Quarto Epidemiorum pag. 9. Qui quidem volentes lachrymantur non malum est: Quibus autem inuitis lachrymæ profluunt, malum.*

Lachrymę volentibus excidere dicuntur, quoties ex tristitia aut mærore seu timore decidunt; atque id si ex timore, nil aliud ostendit quam naturæ qualitatem. Sed si ex tristitia, considerate oportet an causa adsit efficax: velut memoria filiorum aut paupertatis, neque id malum signum: malæ tamen sunt causæ vt quæ euertant coctiones, multique ob id perierunt. At si sine causa efficaci prodeant cum tristitia, malum etiam signum sunt atræ bilis scilicet dominantis. At de nullo istorum sermo est. Verùm cum non cogitantibus excidunt ex inflammatione cerebri fieri solent, triaque habent discrimina, quorum duo extrema Hiopocrates docet: si quidem alia signa non perniciosè habeant, significant feruorem sanguinis, ac cerebrum ob id excalefactum, vnde pituita colliquata effluit: At si reliqua perniciosè habeant velut albæ feces, vrina cruda, conuulsio, casus virium mortem prædicunt. Non enim calor ille ex feruente sanguine est sed vel abscessu vel bile dominante, quorum alterutro mors sequitur. Quòd si leuiter vnus tantum oculus afficiatur rubentque illius, hoc est tertium, indicatque lippitudinem, non mortem neque fluxum sanguinis narium; quare pulchrè distinguere oportet: vidi enim in Io: Maria Mauroceno Patritio Veneto in duplici tertiana, inde facta continua, dextro ex oculo lachrymam fluentem, sed leuem leuique cum febre, qui à me paulo post sanatus est. Itaque contingit hoc facile cauos habentibus oculos & cerebrum aqua plenum, velut senibus. Caue ergo ne pronuncies perperam, cum morbi proprij potius rationem habuerit, quam signi laborantis cerebri. E diuerso contingit quibusdam ex leuibus febribus fluere huiusmodi lachrymam, quasi in lippitudine, ægrumque quasi ex inopinato perire, propterea quòd malè affectum est cerebrum: sicut de Principe Mediolanensium Francisco Sfortia Secundo eius nominis. Plurimum autem refert in hoc casu vigilia & faciei color; nam si palleat & vigilet petniciosum est: si rubeat facies & oculi, minus timendum: atque eò etiam minus si dormiat. Sed cur Hippocrates in *Quarta Aphorismorum* generaliter malum esse dixit, quod distinguere oportebat, Quoniam ibi comparatiuè loquitur: nam si non ex voluntate perfluant lachrymæ, semper cerebrum supercalefactum significant, non aliæ.

TEXTVS XXV.

TVbercula iuxta aures in febrientibus cum dolore oborta, quibusdam febre iudicatorio modo deficiente, neque sedantur, neque suppurantur: hæc biliosum alui profluuium, aut dysenteria, aut crassarum

ſarum vrinarum ſubſidentia ſoluit, velut Hermippo Clazomenio.

COMMENTARIVS.

Parotidas vocant hæc: dicit quòd ſi ante iudicationem fiant cum dolore & febre per iudicationem ſoluta, quibuſdam neque euaneſcunt, neque ad ſuppurationem vertuntur: his diſſoluuntur vel per bilioſum alui profluuium, vel dyſenteriam, vel craſſam vrinas habentes ſubſidentiam. Ex quo habetur, quod materia quæ exit per venas videtur rurſum retrocedere poſſe in venas & expelli; nam vt alias dictum eſt, materia morbi lateralis bifariam per vrinas expurgari poteſt: vno modo generaliter educta ſanie in pulmones, inde ex his per venam arterialem in dextrum cordis ventriculum, aut per arteriam venalem in ſiniſtrum, & ex his in venam cauam, aut in arteriam magnam, & exinde in emulgentes, & renes ac veſicam. Hic modus multas patitur difficultates, maximè quod oſtiola dextri ventriculi cordis aperiuntur ſolum ab extra intus, at ſic oporteret, vt aperirentur ab intus extra. Secunda quia oporteret ſaniem illam tranſumptam ex arteria venali recipi in ſiniſtrum cordis ventriculum, quod eſt difficillimum: nec videtur id fieri poſſe citra magnam turbationem, cum tamen videamus eos, qui talem mingunt ſaniem ſatis leuiter tunc ferre morbum. At ſecundus modus eſt, quod multis adeſt vena aiuga ex latere ſiniſtro, quæ peruenit in emulgentem eiuſdem lateris, ſicut vidimus in infante quem diſſecuit Folcherius Germanus in domo Cæſaris Odoni medici eruditi.

Sed hic contingit maior difficultas quàm in priore: non ſolum quia ſit rara conſtitutio corporis, ſed quòd oporteat eam ſaniem rurſum redire in illam venam aiugam, vt transferatur ad emulgentem. Accedit vtrique modo alia difficultas, quæ tangitur à Galeno *quinto de locis cap.* 3. *poſt medium*, vbi dicit: *ſi ſanies illa miſceatur ſanguini, quomodo poſtmodum poterit ſeparari?* Forſan dicet aliquis illud Hippocratis *de locis in homine pag.* I. *quod corpus noſtrum totum tranſpirabile eſt,& in vnum conſentit & conſpirat:* ſed hoc intelligitur de qualitate non de ſubſtantia; & ſi de ſubſtantia, de portione tenui, non de tota & craſſa. Propterea dico, quod ad ſeparationem atttinet, pus ſeparari, quia miſcetur ichori non ſanguini ipſi, ideo etiam cum ichore educitur per vrinas, & cauſa eſt manifeſta. Ad id, quod effuſum in ſubſtantiam membri non poteſt reuocari in venas, dico quod non expurgatur totum quod effuſum eſt in parotidem, neque in abſceſſum ſub pleura, ſed primum quod adhuc continetur in venis, quæ ſunt comprehenſæ ab abſceſſu ſecundo; portio etiam tenuior quæ continetur in abſceſſu ipſo, quæ iterum redit in venas ob calorem, qui omnia miſcet, & maximè tranſumitur in arterias dum dilatantur & trahunt per oſcula aërem, ita etiam trahunt ſaniem. Reliquum autem in parotidibus quod relinquitur reſoluitur per ſe, ſicut in morbo laterali expuitur: neque enim inuentus eſt quiſquam eo morbo laborans, qui ſanatus ſit per ſolam vrinam ſanioſam, ſine vllo ſputo; ſed ſufficit, quòd maxima pars expellatur per vrinam. Quod autem dicitur de ſanie tranſeunte per ſiniſtrum ventriculum cordis, dico quod licet Galenus in priore authoritate illud admittat, veriſimile non eſſe; ſed potius per venas, quod in venis abſceſſus eſt, & circum illas ad aiugam, inde ad cauam & ad emulgentes, inde per renes & veſicam expurgari abſque vlla difficultate, verùm quod relinquitur in ſubſtantia membri per ſcreatum, vt dictum eſt. Per aluum autem eſt difficilius, quia oportet tranſire materiam ex gibba iecoris ad cauam per venas illas tenuiſſimas. Ideo Galenus commentus eſt venam à caua orientem, quæ ſit ſocia quaſi ſtelechiæ, & ideò veniat ad meſaræum. Sed eſt vnum ex ſuis inuentis, quoniam inuenit apud aliquem ex antiquis, & non eſt auſus modum declarare: nobis autem hoc hic eſt neceſſarium, quia parotides cum purgantur, per aluum, neceſſe eſt materiam illam per cauam venam deduci ad ſtelechiam & ad meſaræum per ipſam; & hoc contingit in omni euacuatione, quæ fit per aluum, & ex iuncturis per medicamentum & in aliis. Cum ergo contingat in omnibus hominibus, ergo non fit per venam vnam ſociam ſtelichiæ vt Galenus ſomniat, ſed modo generali & communi. Ideo animaduertant quantum detrimenti afferant, qui catapotiis validis aut aliis medicamentis reuocant materias quæ adſunt vltra iecoris gibbam ad concauam: fieri enim poteſt vt ob huiuſmodi purgationem alioquin ſanus intra ſex menſium ſpatium aut annum facta graui obſtructione in locis illis adeò anguſtis intereat: huiuſmodi decuit potius Galenum animaduertiſſe. Sed redeo ad principale: de parotidarum generatione loquitur longo ſermone in *Tertio Prorrhiticorum*, vbi etiam ponit vnum modum diuerſum ab his ſolutionis parotidarum per tuſſiculam & copioſum ſputum. Sed non eſt modus generalis. Sed dices ex *libro de Iudicationibus*: videtur velle quod ſi deliteſcant nec ſuppurent, quod indicent recidiuas. Dico ſe declarat, vbi non ſequatur purgatio; at hic purgationem præſupponit poſt indicationem per quam ſoluantur.

TEXTVS XXVI.

IVdicationes autem ex quibus cognoſcimus, aut ſimiles ſunt aut diſſimiles, velut duo fratres, qui ſimul eadem hora ægrotare cœperunt. Decumbebant autem iuxta theatrum Epigenis fratres. Horum ſeniori ſexta die iudicatio facta eſt, iuniori verò ſeptima. Recidiua facta eſt vtriſque ſimul eadem hora. Laborauit quinque dies ex recidiua. Iudicatio facta eſt vtriſque ſimul in totum die decima ſeptima.

COMMENTARIVS.

Et hic rurſus Galenus dubitat, inuoluit, denique fugit expoſitionem, quæ clariſſima eſt, ſed vno verbo mutato; verùm priùs Hippocratis ſententiam explicemus quæ talis eſt. Debemus videre in iudicationibus quid ſit ſimile, & quid diſſimile, & hoc explicat multis exemplis tam clarè, vt nemo poſſit dubitare, niſi quod in primo exemplo cecidit error. Et conſtant in hoc omnia exempla, quod morbi illi iudicati perfectè ſunt in die decima ſeptima ab initio ægritudinis; omnes habuerunt recidiuas: fuerunt autem diuerſi in hoc, quod neque prima iudicatio facta eſt eadem die, neque etiam reuerſio morbi. Dat autem primum exemplum de duobus fratribus Epigenis, & littera debet legi, vt iacet hic, antea legebatur *intermiſit* pro *laborauit*. Et ſenſus eſt clarus, ægrotarunt eadem die, ſeniori ſexta die iudicatio facta eſt, iuniori ſeptima, redijt morbus eadem hora, & in recidiua laborarunt quinque diebus, & ex toto ſolutus eſt morbus decima-ſeptima die ab initio. Ex quo patet, quòd duodecima die eadem hora morbus repetijt. Atque ita clara eſt litera & ſenſus, qui torſit Galenum. Oportet modo oſtendere quòd ita ſit, inde docere vndenam irrepſerit error. Quòd autem ita ſit patet primum, quia hic intendit dare exemplum de morbis qui terminati ſunt in decima-ſeptima die, quod apparet in quinque ſequentibus exemplis, vbi oſtendit per varia tempora iudicandi, repetendi; nec ſemel tantum, ſed etiam bis, morbos ſemper in decima-ſeptima die perfectè iudicatos fuiſſe. Et etiam quia aliter non congrueret primo propoſito, ſcilicet quòd in iudicationibus oportet ſimilitudinem & differentiam obſeruare. Demum ipſe numeraret dies iudicatorios à reuerſione, non à principio morbi: incidiſſet enim ſecundum priorem lectionem iudicatio in vigeſimam octauam vel vigeſimam nonam diem, quæ non ſunt iudicatoriæ vllo modo: nec vnquam Hippocrates iudicij dies numerat à reuerſione, ſed ab initio morbi. Quid plura? res adeò clara eſt, vt quantò plura afferam quaſi dubiam reddam: ſed audi cauſam erroris, quoſdam enim talia delectant: loco enim ἀλγέηκεν διέλιπεν ſcripſit.

TEXTVS. XXVII.

PLurimis autem ſexta die iudicatio facta eſt, intermiſit ſex. Ex recidiuis autem iudicatio facta eſt quinta die. Quibuſdam verò ſeptima iudicatus eſt morbus, & ſeptem diebus intermiſit. Ex recidiua verò iudicatus eſt tertia. Quibuſdam autem iudicatus eſt quinta, intermiſit ſeptem, redijt per tres, intermiſit vnam, inſuperque vnam rurſus occupauit. Aliquibus verò iudicatus eſt ſexta, intermiſit ſex, redijt per tres, intermiſit vnam & vna iudicatus eſt, velut Euagonti Baipharſis filio. Quibuſdam autem iudicatus eſt ſexta: intermiſit ſeptem: ex recidiua verò iudicatus eſt Quarta: velut filiæ Aglaida.

COMMENTARIVS.

Vt in præcedenti commento docui: hæc ſunt quinque alia exempla languentium, quorum criſis fuit omnium in decima ſeptima, & differt Primum ab omnibus aliis, quia eodem tempore ægrotarunt, diuerſo iudicati ſunt: ſed & eodem die repetijt morbus, in his autem non diuerſo die ſunt iudicati. Secundum igitur eſt illorum qui iudicati ſunt ſexta die, intermiſit ſex, ideſt tertia-decima repetijt morbus, & quinta iudicatus eſt ideſt decima-ſeptima ab initio morbi. Et videtur ſimilis morbo & caſui maioris fratris in primo exemplo, vt verius dicamus vtrique fratrum repetijſſe morbum in tertia-decima die, quam in duodecima.

(*Quibuſdam verò*) hoc eſt tertium exemplum eorum, quibus criſis facta fuit in ſeptima, intermiſit ad quartam-decimam vſque: quinta-decima repetijt, & plenè iudicati ſunt decima ſeptima. In his fuit longior intermiſſio, ſcilicet ſeptem dierum, & breui & recidiua ſcilicet trium dierum, quia primum iudicium factum eſt in ſeptima die, quæ eſt melior quam in ſexta.

(*Quibuſdam autem*) hoc eſt quartum exemplum, in quo docet quod quibuſdam iudicatio accidit quinta die, intermiſit ſeptem, adeò vt reuerteretur tertia-decima, poſt permanſit morbus vſque ad quintam-

tam decimam, & sexta-decima rursus quieuit, decima-septima perfectè est iudicatus. Quinta enim dies melior est sexta, & materia etiam mitior, quia in quinta iudicatus est: ideo secundo in exemplo intermisit sex dies, in tertio septem, in quarto octo. Et hoc vt compleretur decima-septima dies fuere factæ duæ intermissiones, & tria tempora inuasionis:

(Aliquibus verò) Hoc est quintum exemplum, eorum quibus in sexta die contigit iudicatio, sed & sex diebus intermisit vt in secundo; sed differt ab illo, quia cum reuersus morbus tertia-decima die tribus tantum diebus durauit, inde cessauit per vnam diem; altera quæ fuit decima-septima reuersus est & iudicatus. Et ideò particeps est secundi, sed mitior & grauior præcedente.

(Quibusdam autem) Hoc est sextum exemplum quod differt modo non numero dierum à præcedente: in vtroque enim fuerunt dies decem morbi & septem intermissiones: sed in hoc fuerunt cum vna recidiua, in præcedente autem cum duabus.

Liquet ergo quod posuit dies iudicatorios malarum febrium ardentium scilicet sextam & bonarum, & fuit decima-septima cum sua recidiua: Et phreniticorum, qui à principio cœperunt esse phrenitici, & fuit dies vndecimus, & aliorum qui à septima die cœperunt esse tales, & fuit vigesima. Secundo, liquet quòd inter dies morbi debent computari dies intermissionis; cum autem in intermittentibus non numerentur nisi dies accessionum, vt etiam vult Galenus, quærendum est cur magis in recidiuis computandi sint dies intermissionis, qui sunt plures & continui, quàm intermittentibus, in quibus etiam solet apparere sordities quædam in pulsu, vt *secundo de differentiis febrium & Primo ad Glauconem.* Respondeo quòd causa est diuersa ob hoc, quoniam in intermittentibus singulæ accessiones habent sua quinque tempora, vel si adimere velis inæqualitatis tempus, redibunt ad quatuor tempora, vt singulæ accessiones morbum vnum integrum referant, ideò non potest tempus interualli adnumerari, neque haberi pro parte accessionis: cum ergo totus morbus constet ex accessionibus, dies intermissionis non poterunt esse partes totius, cum non sint partes partium.

At in continua febre non est alia diuisio, quam quæ fit in quatuor generalia tempora, & cum in horum vno contineatur tempus intermissionis, vel in pluribus cum plures fuerint intermissiones, & valde diuerso tempore, ideo computabitur hoc tempus sub tempore morbi. Alia causa euidentior & magis ad curationem vtilis est, quo in tempore intermissionis continuæ, materia adhuc est in corpore, quæ cœperat coqui, & perpetuo coquitur, & est materia quæ fecit morbum.

Ergo homo cum habeat causam morbi vrinas crudas, peragatur coctio licet non sentiat morbum, laborat tamen morbo: & ideò erit iu declinatione quo ad morbum, sed non quo ad materiam morbi: at in intermittente, neque quo ad morbum in die quietis, cum actu non ægrotet nec febriat; nec ratione causæ, quia gratia exempli, sit hodie primus dies post accessionem, non dicemus laborare morbo, ratione materiæ accessionis futuræ cras, cum nondum morbum fecerit, nec externæ cum sit expurgata vt plerumque solet, aut iam prorsus euicta, ergo nulla ratione. Quòd tamen pulsus non sit purus hoc est ratione materiæ futuræ accessionis, quæ putrescit, sed quia nondum fecit morbum non potest dici materia morbi, sicut nec ante febrem continuam dicemus dum putrescit materia, illum laborare febre, nec computabimus illum diem inter dies morbi, aliter contingeret error in numerando vnius diei vel duorum, & quandoque trium si vellemus computare dies in quibus materia cœpit putrescere ante morbum.

TEXTVS XXVIII.

PLerique igitur ex his qui ægrotarunt in hac constitutione, hoc modo ægrotarunt: & nullum noui ex his qui superstites manserunt, cui non redijssent recidiuæ secundum rationem factæ: & seruati sunt omnes quos ego noui, quibus hoc genus recidiuæ factæ sunt. Neque ægrotantium hoc modo vllum aliquem noui, quem recidiua iterum repetijsset.

COMMENTARIVS.

Tria proponit in hoc textu: primum nemo ex his ægris seu laborantibus ardente febre, seu phrenitide seruatus est absque recidiua. Secundum omnes qui peruenerunt ad recidiuas has rite & ex ordine factas seruati sunt. Tertium nullus horum postquam semel in recidiuam incidit & iudicatus est ab illa, amplius incidit in recidiuam. Hoc dico quia vt visum est in exemplis quibusdam, bis morbus abscessit, sed non tamen iudicatus est nisi semel, scilicet die decima-septima. Causa secundi dicti est satis facilis & alias explicata, quia tales cum in prima iudicatione natura fuisset superior, dum tota materia adhuc in corpore esset, vna parte protrusa fieri non poterat, aut rarissimè id contingit, vt non esset superior reliquæ parte. Dixi quia fieri potest, vt vna materia leuis superetur à natura, & expellatur, dum homo tamen laborat lethali morbo. Et hoc vel propter loci diuersitatem: vnde ego vidi aliquos vulneratos lethali

lethalibus leuiusculisque vulneribus, mortuos esse, cum leuia vulnera partim essent sanata, partim prope sanitatem. Secundo ratione materiæ; vnde non est inconueniens, quod sicut vidi tertianam sanari in hectico, qui tendebat ad mortem, aliquando in hydropico, idem potest fieri in laborante febre continua. Et hoc contingit maximè, cum febris illa lethalis lenta fuerit & longa cum viribus validis. Et apparent crises quædam, non tamen validæ, ista tamen vt esse potuerunt, & rarò tamen contingunt, eo tempore non acciderunt, ideo seruari sunt omnes. Et quia crises quædam sunt symptomaticæ post quas aliquanto tempore tamen moritur æger: illæ tamen non sunt in diebus iudicatoriis, nec cum signis coctionis, nec cum bonis vrinis, nec sunt cum fluxu sanguinis narium, qui quacumque die potest esse bonus, modo sit copiosus, & ex latere languente cum constantia virium, & ita vna dignoscitur ab alia.

(*Neque ægrotantium*) Hoc tertium etiam est satis clarum, non rarò contingit vt recidiua fiat plusquam semel, quia recidiua fit ob id quod vna materia exacta alia relinquitur in corpore, sed hoc contingit, quia vna pars tenuior est, alia crassior. Difficile est ergo inuenire tertiam, & si adsit erit alterius generis, vtpote atra bilis & flaua, sed tunc non erimus in morbo salubri, sed potius lethali: quia rarò natura potest sufficere tribus materiebus, & præsertim temperamento, non solum substantia distinctis. Et ideò si quis sæpius in eodem morbo in recidiuam incidat, tunc non ex vi materiæ, sed errore potius victus. Ob id ergo post secundam iudicationem nemo ægrotauit.

(*Plerique igitur ex his*) hoc est primum & difficillimum, cur omnes qui seruabantur in recidiuam cogerentur incidere, vt liqueret non fuisse tales recidiuas fortuitas. Causa ergo recidiuarum necessariarum est diuersitas materiæ, nam quod sint recidiuæ quædam, quæ fiunt ob calorem relictum in febribus, quæ sunt cum abscessu vt supra dictum est, nihil est: nam si rectè regantur non ægrotabunt, licet indigeant maiore diligentia. Oportuit igitur ad hoc vt recidiua esset necessaria, vt essent duæ partes materiæ distinctæ: substantia, vt vna esset tenuis, alia crassa: temperamento vt vna humida alia sicca; aliter necesse est vt continuetur morbus, si sint vna permistæ vel saltem vno morbo desinente alter maneat, & ita non venient ad intermissionem. Constat enim duabus materiis sumptis trifariam fieri morbos duos, aut duos coniunctos, vt semper simul sint velut in tertiana notha: aut coniunctos sed ita vt vnus possit desinere ante alterum, vt in semitertiana, *secundo de differentiis febrium cap.* 7. de adolescente, in quo cessauit tertiana ante quotidianam, tamen quotidiana non intermisit interim: aut vt sint coniuncti, ita vt vno morbo desinente alter interquiescat, sicut in prædictis exemplis. Iuxta hoc ergo oportebit etiam constituere materias, quas si posuerimus distinctas loco, non inchoassent simul illi morbi, & maximè in tot hominibus: erant ergo iunctæ materiæ illæ loco, neque poterant esse vna simul, nam fuisset morbus totus vnus, nec fuisset intermissio: neque vna pars prioris scilicet morbi in vno loco, & posterioris in alio, nam fuisset fortuita reuersio: quare in tam multis mirum quod in omnibus fuisset facta. Igitur oportuit quod essent duæ materiæ simul, vna valdè tenuis, & alia multò crassior, & quod non essent permistæ, sed prope; & vna putrescente alia etiam putresceret, sed valdè lentè, adeò vt tota corrumperetur simul, sed pars tenuior concoqueretur, antequam alia esset perfectè putrefacta, & essent adeò separatæ, vt posset expelli alia immota. Et quia in hoc motu tamen etiam quæ remanebat necessario mouebatur, ideò facta fuit varietas in reuersione, licet iudicatio fuerit ab initio in eodem numero dierum. Causa autem harum fuit duplex constitutio, vna quæ fuit post canem vsque ad Arcturum calidissima, & sicca, in qua bilis tenuissima genita est, ex qua fiebat morbi prior pars: altera quæ fuit ab Arcturo ad Aequinoctium vsque, humida ob pluuias, & mediocriter calida, in qua genitus est humor obnoxius putredini, sed crassus, qui non accendebatur citò ab illo tenui ob magnum discrimen substantiæ. Et non febricitat homo putrida febre, tametsi humor putrescat, donec putruerit in continuis: in intermittentibus autem paulo ante perfectam putredinem coadiuuante motu materiæ.

TEXTVS XXIX.

MOriebantur autem in morbis his plurimi sexta die, velut Epaminondas, & Silenus, & Philiscus Antagoræ filius.

COMMENTARIVS.

Quia dixit quòd iudicabantur & sanabantur, declarat quando moriebantur, & dicit quòd in sexta die quotiescunque finiretur morbus, moriebantur. Et causa erat, quia materiæ illæ vt dictum est æstiua & Autumnalis erant valdè mistæ, & ideo crassior pars quæ multò serius debuerat accendi, præoccupabat ob vehementiam putredinis æstiuæ bilis, & ideò simul exurebatur ob partem tenuem: & quod post duodecim dies euenire debuerat secunda die fiebat, scilicet vt putresceret, vnde moriebantur. Humor enim quantò diutius manet in corpore, antequam perfectè putrescat, eò euadit mitior, cum euincatur magna ex parte à calore naturali: at cum

statim

statim putrescit, signum est quòd causa quæ illum putrefacit, est vehemens, aut humor valdè paratus ad putredinem, & vtrumque est malum & interitus signum & causa. Quandoque tamen in intermittentibus humor celeriter accenditur ob tenuitatem, vt in tertianis, & hoc non est adeo malum, nihilominus tertianarum syptomata ob id grauiora sunt, & magis terribilia, quam quartanarum ob hanc causam.

Meminit autem trium pro exemplo de quibus meminerat etiam superius in eadem constitutione nisi forsan Epamenonem alium ab Epaminonda dixerimus, quod parum refert, sed vtcunque credo, eundem esse, repetisseque exemplum. Porro Philisci Antagoræ filij & Sileni historiam mox describit, Epamenonis autem non: dico mox, quoniam vt videbimus totum illud *Morbis dignoscimus* alienum est ab Hippocrate, & adiectitium. Et cum dixit (*velut*) intelligit, quòd plures alij eadem die interiere. Quod verò ex hoc voluit intelligi, est quod huiusmodi passi sunt febres ardentes quas superius descripsit.

Quærendum ergo est, quare sexta dies maximè sit exitialis. Omissis tot nugis Galeni de hoc, alias docui naturam humanam à motu solis pendere: & quod cum ad tertiam partem circuitus sui redit, scilicet in viginti ac centum diebus absoluit motum naturæ cœptum. Hæc autem declarata sunt in *Quarto contradicentium.* Quadragesimus rursus est tertia pars centum viginti: & viginti dimidium quadraginta & septem, tertia pars viginti: Et vt dixi natura consueuit mouere in his diebus cum sponte mouet, quoniam id contingit ex vsu in patre, auo, proauo, matre, auia, proauia: hic igitur est motus naturalis animæ, quæ in iecore vim habet in homine. Similiter quandoque mouet in quinta, licet non adeò bene tamen ob accessionem irritatur. At in sexta si mouet, neque sponte neque ob accessionem mouere potest, nisi accessio par sit: sed vt dictum est accessiones pares lethales sunt, vt visum est superius, igitur ob id seruari non poterunt. Si autem non sit ob accessionem, neque erit vt dixi à natura: igitur erunt à vi materiæ. Signum est ergo certum materiam dominari naturæ, postquam non vult expectare, vt ita dicam commodum illius. Sed si materia dominatur naturæ mors sequetur, ideò crisis in sexta lethalis est, sicut etiam in octaua, quia licet natura impediatur in septima, ex fortuita causa tamen deberet expectare nonam vel vndecimam. Galenus verò præter id quod nesciuit causam huius, errat in hoc valdè, quòd putat motum nouum astrorum esse causam motus ordinarij antiqui in istis inferioribus. Et non est sic, sed causa motus antiqui in his inferioribus est etiam motus antiquus seu æqualis in cœlo. Et hoc propter continuitatem stirpis humanæ; aliter crises bonæ fierent modo in septima, modo in Octaua, modo in sexta, iuxta velocitatem seu tarditatem lunæ: cur autem contingat in sexta seruari in crisi sanguinis narium & in recidiuis, dicemus infra & dum de Metone loquemur.

TEXTVS XXX.

QVibus autem tubercula iuxta aures facta essent, his iudicatio facta est vigesima die.

COMMENTARIVS.

Non explicat an iudicatio fuerit per tubercula vel non; apparet tamen ex sequentibus cum dicet, ***Quibus autem iudicatus est septima die intermisit nouem, reuersus est morbus, iudicatus est ab recidiua quarta die:*** vt appareat in huiusmodi tuberculis factas fuisse intermissiones & recidiuas. Tubercula significabant materiam esse crassam, & in cerebro, & ob id morbum longiorem duplici causa: nam materia crassior facit morbum longum, & cerebrum semper ratione tardius finit morbos quam cor & iecur, quæ sunt membra calida & sanguine multo prædita. Tubercula autem circa aures possunt dici signum neutrum, bonum quidem quia natura propellit ab intus extra, & mala quia significant materiam contumacem: tubercula ergo circa aures vel vbi vis quæ consequuntur febres sunt signa neutra, quia vna parte bonum significant alia malum, & semper ex sui natura longitudinem morbi, quia materiam contumacem & dominium naturæ sed non perfectum. Cum enim natura perfectè dominatur materiam prorsus è corpore propellit, vna ex illis quinque viis vel per sanguinem narium vel vrinas & reliquas. Sed cur dixit (Iudicatio facta est,) vt intelligeremus non fieri perfectam iudicationem per tubercula, imperfe

perfectam autem iudicationem exposcere vt perfecta subsequatur. Intelligitur vigesima dies ab initio morbi, non ab exitu tuberculorum, hoc enim paulo post vt dixi explicat. Dubium est an hic intelligat de laborantibus phrenitide & febre ardente, an quod esset tertium genus ægrorum. Et respondeo quòd intelligit de phreniticis & ardentibus Febribus, quia oportebat præsupponere morbum in quo fierent, & ideo intelligitur de dictis, & etiam quia continuo sermone infra inquit: *sub hyemem circa solstitium hybernum & vsque ad æquinoctium perseuerabant quidem & febres ardentes & phrenitides.* Ideò dico quòd hoc maximè intelligendum est de Phreniticis quibus familiares sunt parotides.

TEXTVS XXXI.

Restincta autem ac sedata sunt omnibus, & non suppurata sunt, sed ad vesicam conuersa.

COMMENTARIVS.

Cum dixit restincta esse omnibus, intelligit qui bene iudicati sunt, nam constat ex sequenti textu aliquibus non esse restincta sed ad suppurationem peruenisse. Quibus ergo natura dominabatur, materiam longius propulit & ad vesicam vsque. Galenus autem dicit esse hoc exemplum parum frequens & admirabile. Sed si meministi eorum quæ superius te docui, scilicet quod natura partem vnam mouet ad vnam partem, aliam ad aliam, tenuiorem quidem prius ad vesicam propellebat, crassam autem ad aurium regionem exteriorem: verùm contingebat è diuerso, vt parotides ob propinquitatem loci statim apparerent, vrina autem ob viæ longitudinem post quinque vel sex dies. Inde subtracto fomento parotides euanescebant, videbanturque solutæ parotides vrinæ abundantia.

Hoc igitur fuit signum naturæ prædominantis, ideò nil mirum si ægri seruati sunt. Et si quis dicat venæ post aures ortum habent à iugulari vena, sicut & arteriæ ab arteriis Soporariis, quæ per collum veniunt, quomodo ergo materia quæ in cerebro vel membranis peccat, ad eum locum deriuari potest. Et si quis respondeat, quod ex caua & arteria cum ingrediuntur materia defertur extra, inde in ramos illos immittit, & ex eis spargitur per locum post aures, dicet aliquis cum venit in cauam venam, quare non deducitur ad locum exitus? Et hoc volui adijcere, vt intelligeres modum, quòd cum natura est valida propellit proculdubio maiorem partem & tenuiorem ad vrinas vel ad aluum, & quod non potest propellere ibi, remanet & generat parotidas, quoniam caro ibi post aures laxa est. Sunt enim ex musculorum situ cauitates in medio, vt etiam tangenti apparet. Sunt etiam ibi glandulæ vt testatur Hippocrates & Vesalius, multiplices etiam, & ideò ad illas confluxus maximus, & ad loca etiam vicina, vnde tubercula.

TEXTVS XXXII.

Cratistonacti qui apud Heracleum habitabat, & Scymni fullonis ancillæ suppurauerunt, & mortui sunt.

COMMENTARIVS.

Hoc est secundum mirum Galeni, & valdè mirum quod suppurata materia debuerint mori, adducens illud; coctiones celeritatem iudicij securitatemque salubrem ostendunt, vt visum est in Primo huius. Et non animaduertit quod hoc fuit maximè rationi consentaneum: quia non peruenerunt ad inflammationem nisi ob magnitudinem & calorem in cerebro, & ob id indicabant naturam euictam à materia, tametsi parua quantitas suppurauerit, nam si magna fuisset materia quæ suppurasset non interijsset.

Similis casus euenit ægro hoc anno cuidam, qui ad portam. S. Mamoli decumbebat, aduenere parotides, suppurarunt: sed hæc suppuratio non alleuabat ægrum, nec aliud illi commodum præstabat, nisi quòd febris & dilyrium sæuiebant, & strangulabatur quia materia ad fauces deriuabatur. Parotides enim quæ suppurant & alleuant, in magnitudinem notabilem excrescunt, febris sedatur, & dum suppurant multam emittunt materiam. Acciderunt ergo suppurationes iis, quia natura vltra materiam propellere nequibat, sed retinebatur in cerebro & inflammabatur, & ob inflammationem quod exterius erat in pus vertebatur. Hic litera Cruserij corrupta est tota: verum Cornarius non

non ſolum bene vertis ſed etiam iuxta Galeni expoſitionem. Aliquij pro fullonis ancilla piſtoris legant, ſed talia modici momenti ſunt: hoc vnum ſcire præſtat voluiſſe Hippocratem nos intelligere tutiſſimas eſſe parotidas, quas paulopoſt comitatur euidens euacuatio: aliter ſi natura ſolum illis incumbat periculoſas eſſe, ſeu paruæ exeant, natura non potente ſe per eam regionem exonerare, ſeu magnæ cum in ſuppuratione ægro iam debili perimant, quod & accidiſſe vidi.

TEXTVS XXXIII.

QVibus autem iudicatus eſt ſeptima die, intermiſit nouem, reuerſus eſt morbus. Iudicatus eſt ex recidiua quarta die. Quibus autem iudicatus eſt ſeptima die, intermiſit ſex, deinde redijt, & iudicatus eſt ſeptima, velut Phanacrito, qui decumbebat apud Gnathonem pictorem.

COMMENTARIVS.

Oſtendit quod ſupra dixit, duobus exemplis loquens de his continuato ſermone qui tubercula poſt aures patiebantur, quòd in vigeſima iudicabantur. Quibuſdam enim intermiſit à ſeptima die vſque ad ſextam-decimam, poſtmodum decima-ſeptima die reuerſus eſt morbus, & iudicati ſunt in vigeſima. Alij iudicati ſunt in ſeptima remiſitque morbus vſque ad tertiam-decimam, quarta-decima redijt, & in vigeſima perfectè eſt iudicatus. Hic intelligendum eſt quòd voluit Hippocrates tria nos docere; primum quòd tales morbi eadem die & iudicatoria primo iudicabantur ſeptima ſcilicet. Secundum quòd eadem die & iudicatoria finiebantur ſcilicet vigeſima. Tertium quod diebus etiam iudicatoriis reuertebatur morbus, licet non eadem die: nam quartodecimo in primo exemplo, & decimoſeptimo in ſecundo exemplo redijt morbus. Et ideo dicebat Hippocrates *in libro de Iudicatione: Quum recidit febris ardens, plerumque etiam exudat. Et ſi poſtquam reuerſa eſt tot diebus detineat quot prius, etiam tertio reuertitur, ſi non impari die dimiſerit reuerſa. Plerumque ſi crudæ ſint vrinæ, & alia ſigna, non ſecundum rationem eueniant, morbus in die indicatoria reuertitur: quandoque etiam reuertitur in die iudicatoria, his talibus relictis. Abſceſſus circa aurem, quibus circa iudicationem oboriuntur nec ſuppurant, his ſubmotis recidiua fit iuxta recidiuarum rationem.* In his ergo tranſlata materia ad parotidas deſinebat febris, & iudicabantur. Poſtmodum materia illa putreſcebat perfectè, & die iudicatoria morbus quaſi opus eſſet naturæ reuertebatur, & cum concocta eſſet ex loco in quo erat, die iudicatoria expellebatur, ac morbus finem habebat. Natura enim memor ſuæ conſuetudinis, ab initio morbi tot circuitibus ſolis peractis, (non numerando ſed velut canis effœta ſuos omnes catulos ſine numeri cognitione agnoſcit, & ſi vnus deſit, illam quærit) criſim peragit. In quibuſdam verò & plerumque ob ſecundam materiam, quæ putreſcit, velut homo negotioſus præoccupat primam iudicationem, vt ſupra vidimus, & criſim quam in ſeptima peragere debuerat, in ſexta abſoluit. Et ideo criſis in ſexta ſi non occidat, ſignum eſt certæ futuræ recidiuæ, ex qua ſeruabitur æger, quia natura præoccupauit, vt reliquum materiæ concoquere poſſet.

TEXTVS XXXIV.

SVb hyemem circa ſolſtitium hybernum, & vſque ad æquinoctium, perſeuerabant quidem & febres ardentes & phrenitides, & multi moriebantur.

COMMENTARIVS.

In hyeme cum materia aggregata retineretur nec diſſolueretur, oportebat morbos & ſæuiores vigere iuxta illud Philoſophi *Prima Problematum: cur per hyemem qui laborant, magis pereunt quam per æſtatem.* Et ita patet quod Hippocrates hic propoſuit conſtitutionem, in qua comprehendit ſex tempora, ſcilicet à primo Autumno ad ſequens ver. Subiecit & hoc artificioſiſſimè, vt diſſolueret dubitationem propoſitam ſuperius, ſcilicet an loqueretur de ijſdem generibus morborum an aliis. Ergo putrefacta bile & craſſo humore genitis in ſecunda parte æſtatis, per ardores ſiccos, & prima Autumni parte per aſſiduos imbres factæ ſunt phrenitides, & febres ardentes, quæ cum non poſſent difflari ob frigus, interimebant ægros magna ex parte. Et referenda ſunt illa (*Multi moriebantur*) ad ſtatum præcedentem, ideſt magis etiam quam antea: aliter dixiſſet; *Nec adeò pernitioſè ſe habebant.* Dixit ergo, *perſeuerabant* vt intelligeremus non alio morbi genere eos laboraſſe. Indicauit & longam morborum perſeuerantiam, conſtitutionemque diuturnam. Par autem eſt ſuperueniente æquinoctio ceſſaſſe, diſſoluta compage materierum illarum, quarum vna erat bilioſa, arida & ſicca, reliqua plus iuſto humida & craſſa, ex qua tales morbi oriebantur. Non tamen multitudo ægrotantium aucta eſt, quoniam vt in problemate illo Ariſtoteles dicit: *hyems*

pauciores facit morbos; & cum aucta non esset aeris prauitas, & relinquantur qui minus sunt obnoxij morbis, nil mirum est si pauciores ægrotabant.

TEXTVS. XXXV.

IVdicationes tamen transmutatæ sunt, & iudicatio facta est plurimis ab initio die quinta, intermisit quarta, recidiua facta est; ex recidiua verò iudicatio facta est quinta die. In summa quatuordecim diebus. Sic autem facta est iudicatio, pueris plurimis, imò etiam senioribus.

COMMENTARIVS.

Huius textus sententia clara est: cum enim antea morbi cum recidiua ad decimam septimam diem quidam etiam ad vigesimam extenderentur, in his iudicatio ad quartam-decimam solum recidiua computata perueniebat. Quo fit vt cum antea adiecerit, quod multi moriebantur, huiusmodi morbos fuisse acutiores, & quia periculosiores, & quia breuiores. Et cum dixit *iudicabantur* ad salutem intelligi debet, tum quia de recidiua sermo est, in qua vt dixi homines seruantur, tum etiam, quod infra ostendemus hoc verbum iudicari semper de sanandis intelligi debere. Cum ergo causam modumque tradiderimus, cur qui à recidiua iudicati sunt euaserint, par est vt etiam cur moriantur edoceamus. Salutis igitur causa est vt dixi, quoniam si natura superior est, quo tempore à tota materia premitur, expellit illius partem; multò magis cum ab eadem parte fuerit alleuata. At si contingat tamen, secundam materiam non esse solum substantia diuersam, scilicet crassiorem, sed natura etiam diuersam, vtpote atram; cum prima fuerit biliosa, tunc æger interibit, quia natura solum peruicit flauam, quo tempore atra nondum putruerat manifestè. Vnde necesse est eos in quibus recidiua lethalis aduenit, succedentibus diebus maiorem cruditatem ostendere in vrinis, & molestius se habere quam qui ad sanitatem tendunt. At verò quo ad febrem attinet, melius; quoniam materia illa nondum effatu dignam putredinis notam assumpsit.

(*Sic autem facta*) ostendit hoc maximè in pueris accidisse, quoniam calor est abundantior, & naturalis facultas robustior, & humores sunt tenuiores. Ex quibus etiam verisimile est plures seruatos, nisi incontinentes fuerunt. Cum verò dixit *imo etiam senioribus*: intelligit quòd etiam senioribus id accidit, non tamen adeò vulgare fuit ac generale in illis. Verisimile autem est plures pueros non solum seruatos, ob id quod scribitur *secunda Aphorismorum*: *In morbis minus periclitantur ægrotantes*: sed etiam quia minus abundarent atra bile, & etiam quia corpora eorum sunt humidiora, & etiam magis difflantur vt *vndecimo Artis curandi: cap.* 14. contra qui curis ac laboribus multis exercentur, si sint etiam natura sicci & intemperati, hi non euadunt.

TEXTVS XXXVI.

QVibusdam verò morbus iudicabatur die vndecima, reuertebatur decima quarta, iudicabatur perfectè vigesima.

COMMENTARIVS.

Hic textus & Græcè & Latinè valde corruptus est in commentariis Galeni, at absque commentariis & Græcè & Latinè clarissimus est: nam in textu commentariorum Galeni tam Græcè quam Latinè legitur loco vigesimæ decimaoctaua, alijque subsunt errores plurimi, quos si vellem persequi, more Galeni implerem folium inutilibus nugis. Ergo continuato sermone declarat non omnes tamen in hac constitutione iudicatos in Quartadecima, sed alios in vigesima, non tamen eo modo quo priores de quibus dixit: *Quibus autem iudicatur*; nam in illis proponuntur duo modi ab isto differentes, nam ambo in hoc conueniebant, quòd prima iudicatio facta est in septima die, quibusdam autem reuertebatur decima-septima, quibusdam quartadecima. Priores differebant ab his, & quòd in septima iudicarentur, cum hi in vndecima, & quod in decima-septima reuerteretur morbus, cum in quarta-decima; posteriores autem in vno tantum quod iudicarentur in septima, hi verò in vndecima. Sed erat tertium quod maximè proprium erat, quòd illi habuerunt septem aut nouem dies quietis, hi autem solum tres: vnde hi magis affligebantur, & periculosiores erant, & plures ex eis moriebantur. Terminus ergo totius morbi indicabat materiam esse eandem, nam finem habebat in vigesima; sed intermissio & recidiua proueniebant ex qualitate temporis tum præsentis.

TEXTVS

TEXTVS XXXVII.

SI verò aliqui insuper riguissent, circa vigesimam, his iudicabatur quadragesima. Superriguerunt autem plurimi circa iudicationem ab initio. Qui verò circa iudicationem ab initio riguerunt, etiam in recidiuis vna cum iudicatione riguerunt.

COMMENTARIVS.

Desiderassem vt in plerisque aliquod notatu dignum auxilium à Galeno, & non tantam breuitatem in difficillimis: vbi autem lis est an scribi debeat per κ an per χ, etiam non mutato sensu longas scribere Iliadas; relinquo tuendum illis qui in eius verba iurarunt. Certè Hippocrates, quantum potuit expressit: scilicet quod si quibus loco iudicij in vigesima rigor superuenisset, hi iudicabantur in quadragesima die, quem vt interpretemur, quoniam insignis est locus, non alia est via quàm vt primum sensum illius distinguamus. Est autem triplex sententia: prima, qui riguernnt circa vigesimam diem his iudicatio facta est in quadragesima. Secunda plurimi riguerunt circa primam iudicationem, idest circa vndecimam vel septimam diem. Tertia qui riguerunt in prima iudicatione, etiam in secunda iudicatione quæ in fine recidiuarum accidit, riguerunt. Sed apud Cruserium aliter legitur, scilicet quibusdam contigit rigor circa primam iudicationem, quibusdam in prima & secunda iudicatione. Hæc littera melior est quam illa Cornarij: quia indignum est Hippocrate dicere, *plurimi riguerunt circa primam indicationrm; & qui tum riguerunt etiam in secunda iudicatione riguerunt*: nam sufficiebat dicere, *plurimi autem in prima & secunda iudicatione riguerunt.* Quamobrem sic explicabimus sententiam: *si qui riguissent circa vigesimam indicabantur in quadragesima: quibusdam verò accidit rigor in prima iudicatione, quibusdam in vtraque.* Considerandum præterea quid rigor indicet, & vt apparet apud Galenum hic in fine & *Quarta Aphorismorum.* A febre ardente habito rigore superueniente fit solutio: bilis quæ erat in venis extra illas dicit Galenus propellitur. Verum cum multi post rigorem laborauerint etiam febre continua, dubium relinquitur quomodo materia post rigorem sit protrusa extra vasa. Simul etiam considerare expedit exempla, in quibus talia euenerunt enarrata ab Hippocrate. Hæc omnia cum expediant ad rectam huius loci intelligentiam, nescio quomodo Galenus talia adeò sicco pede pertranseat. At verò consulo vt perlegas quæ scripsimus *Quarta Aphorismorum* super eodem loco: neque est idem cum Galeni excusatione hoc, nam ego ibi tribus pagellis totam penè materiam rigoris absolui. Itaque velle quæ ibi bene scripta sunt hic repetere; absurdum esset: at quantò absurdius si te vellem ad libros contradicentium aut commentaria Aphorismorum remittere, vt tota perlegeres, ad hoc vt quæ in vno loco hic scripta essent intelligeres: nonne omnino est impudentis viri consilium, vt totos libros ac plures perlegas, vt breuem sententiam quam decem lineis exponere licet intelligas. Ob id ergo ne in alterutrum errorem inciderem, semper consului vt si non possem ob longitudinem explicationis eam repetere, vt locum in quo ea abundè tractassem, & collecto sermone perlegeres. Nunc igitur hæc illis adijcio, quòd rigor fit natura tentante expulsionem seu ex venis, seu non ex venis, ob materiam sparsam super musculos aut vapores ab illa resolutos. Verum Phileni vxor superriguit Octaua die, & tamen febris consecuta est continua, & in vigesima mortua est. Galenus malitiosè præterit hanc narrationem, cum non haberet quod diceret de isto rigore.

Cœpit cum rigore ab initio, & fuit febris ardens, nec soluta est ex rigore. Ideò dico quod rigor non significat nisi motum materiæ vehementem, factum à iecore spargente materiam super membra sensus: & ideò nisi sit continuus, & perseuerauerit non soluit illam. Nullum autem exemplum est accommodatius Epicratis vxore, in quo prima die & octaua & quartadecima aduenit rigor, tum etiam vigesima, nec sedata est febris, nec iudicata est quadragesimo sed octuagesimo, quanquam esset ex hac constitutione. Propterea hic intelligit de his solum in quibus rigor aduenit primum circa vigesimam diem, & non quando sæpius contingit. Cœpit etiam morbus ante partum & peperit in partu, vt ob imbecillitatem non potuerit iudicari in quadragesima. Similiter & in vxore Dromeadai puerpera fuit rigor, vt constet fieri ex motu vehementi humorum, & ideò si continuus sit, mutatum ardentem in intermittentem significat: si vehemens crisim: si cum robore virium loco iudicationis longitudinem morbi, natura inchoante solum & non potente perficere iudicationem: si frequens, debili cum virtute mortem.

TEXTVS XXXVIII.

RIguerunt autem paucissimi vere, æstare plures, autumno adhuc plures, hyeme longè plurimi.

COMMENTARIVS.

Non de secundi anni temporibus dicit Galenus loquutũ esse Hippocratem, quod tanquam verum admitto, nam cum non transeat ver in enarrandis morbis secundi anni, frustra fuisset proponere de æstate, & autumno, & hyeme sequente. Videtur autem sic rectè comprehendisse totum tempus de quo sermonem habuerat, initio facto à primo vere sequente hyemem & autumnum, à quo incepit temporum qualitatem exponere, atque extendisse vsque ad sequentem hyemem. Prætermisit autem primum autumnum & hyemem, quia vt alias dictum est temporum inæqualitates ni omnino sint vehementissimæ, non solent efficere præsentes morbos. In vniuersum verò rigor est subita & vehemens mutatio ad frigus: sic sensit Hippocrates, sic etiam Aristoteles: vnde ille quærit cur supercalefacti magis rigeant, quoniam ex labore præcedente resolutum humidum pingue est, & laxius corpus effectum magis admittit frigus, vnde ibi rigorem pro frigore, & pro vero rigore capit non confuso significato; sed quoniam rigor vt dixi verè à frigore vehementi celeriter immisso fit. Illud tamen animaduertendum, rigorem quandoque intelligere frigus summum, cum ex eo membra iam ob id torpent, immobiliaque redduntur, & pro rigore qui à medicis describitur, & est horror validus, velut horror est remissus rigor, atque ideo cum motu. Declarat autem rigorem esse extremum frigus, cum quærit cur homines pleni admodum rigent, dicit quòd partes extremæ ob id ab interioribus plurimum absunt, & ob id scilicet immodicè refrigerantur. Simili etiam ratione, cum quærit cur qui rigent liuidi efficiuntur, aut hyeme cum currimus magis rigemus. Et cum docet quòd pauidi & perterriti rigent, palam est per rigentes non rigorem patientes intelligere, sed frigore congelatos. At contra sub horrore quandoque sub tremore rigorem comprehendit, vt cum quæritur, cur calida infusa horrescimus, cur pili in cute inhorrescant, cur statim emissa vrina inhorrescamus: palam est etiam de rigore intelligere, quamuis quod de pilis dicitur aliam habeat rationem. Simile & illud, cur Pili in horrore erigantur.

Rigorem ergo quod horrorem & tremorem contineat sub vtroque Aristoteles comprehendit modo sub vno, modo sub altero. Cum igitur rigor fiat confestim refrigerato corpore, cur magis æstate ob calorem, quia magis sentitur frigus & cutis laxitatem, & per hyemem quod frigidior sit rigor, magis inuadit: tum quia vt Philosophus dicebat *Prima Problematum*; *bilis magis infestet hyeme quam æstate.* Et posterius quærit cur per Autumnum & hyemem febres ardentes magis infestent, æstate autem rigores: intelligit per verbum id verum rigorem, quoniam æstate abundant tertianæ, in quibus maximè rigores fiunt. Sed ex his planum est, cur magis rigerent æstate quam vere, & hyeme quam autumno vel æstate. Cur autem autumno magis quam per æstatem, non adeò planum est, tametsi liqueat cur autumno magis ardentibus febribus corripiantur. Hyeme igitur magis sæuire quæ fiunt febres ardentes, & magis fieri rigores perspicuum est: Æstate plures fieri rigores quam vere, autumno quoque magis quàm æstate sæuire febres ardentes, at non ita magis fieri rigores. Sed ob id contingit hoc, quoniam plures erant non solum ardentes febres, sed vt dictum est magis perniciosæ, ob constitutionem quæ tum erat humida; at ob humidum abundans hyeme Aristoteles vult acutas magis febres fieri, in acutioribus autem febribus, ob motus vehementiam & calorem vehementiorem, frequentiores & maiores rigores fiunt: ob id ergo Autumno plures rigebant. Itaque constat Galenum somniare circa huiusmodi expositiones: nam cum dicat protrusa in dies magis bile ex venis, extra illas fieri rigorem, cur Autumno magis quam æstate bilis sic protruderetur, nullam habuit causam quam adduceret. Quod ob paruam diligentiam partim contigit in exponendo, partim quoniam rigoris veram causam non assignat. His visis facile est tum ex historia, tum ex ratione facile est perspicere morbos factos deteriores, nam rigores nisi soluant febres ardentes, aut occidunt omnino, aut longiorem efficiunt morbum. Nam & Philini vxor, & Crito & Dromeadæ vxor, & multi alij ab initio riguerunt & mortui sunt: mortuus est & æger ille, qui calefactus cœnauit & bibit copiosè, in Octaua riguit & periit.

TEXTVS

TEXTVS XXXIX.

AT ſanguinis eruptiones ceſſabant.

COMMENTARIVS.

Quocirca & vt melius intelligamus quod à Galeno rectè dicitur rigorem fieri protruſa ex venis bile, quare nil mirum ſi ſanguinis profluuia ceſſarunt, exacta ex venis cauſa, quæ ſanguinem accendebat. Quod ſi ita eſſet, etiam ſanari eadem ratione debuerunt: at non ita fuit, cum, vt dicit, multi perirent: Et in tertianis non deberent profluuia ſanguinis narium apparere, cum ſine rigore tertianæ non fiant: at tertianæ multæ ſanguinis narium profluuio ſoluuntur. In Abderis etiam virgo horrorem ſæpius paſſa nihilominus ſanata eſt profluuio ſanguinis. Et ideò cum hyems rigorem auxiſſet, ſanguinis profluuium minuiſſet, ſiquidem frigiditas aëris ſanguinis profluuium cohibere ſolet: nam cum profluuia ſanguinis veri propria ſint, inde etiam æſtati conueniant, Autumno minimè, ac etiam minus hyemi: arbitratus eſt Galenus ob rigores deſtitiſſe profluuia ſanguinis, velut dicebat Philoſophus, *ambulante Callia corruſcauit*, ſed non quia Callias ambulabat corruſcauit. At dices non ergo propria quædam fuit cauſa ceſſationis ſanguinis? Dico non, niſi quod natura aliò conuerſa eſt, vt niteretur bilem per interna propellere, & non per ſanguinem narium, & hoc quia aëris frigus feruorem illum ſanguinis minuebat. Ad exitum enim ſanguinis duo requiruntur: calor præternaturalis, & hic augebatur in hyeme ob putredinem, & naturalis, & hic multo magis in hyeme minui ſolet: quo ad qualitatem perfrigerato corpore & maximè arteriis & corde ab attractione frigidi aëris. Quocirca ſanguis ex arteriis ad fluxum pronior eſſet, ſed natura cauit, ne oſcula adeò reſerarentur, & etiam vt multò craſſiores eſſent tunicæ, ne theſaurus naturæ ſcilicet ſanguis perfectus effunderetur, igitur hyeme multò minus ſanguis fluit è venis, quam aliis temporibus: fuit ergo hæc cauſa ſpecialis, ſed quæ à generali ortum haberet, vt alias ſæpe docuimus: qualiter ex duobus generalibus fiat vnum proprium.

Cur verò rigor ab initio acutarum plerumque pernitioſus ſit, quamuis id oſtenderim in libro *Artis medendi paruæ* clarius; tamen hic locus eſt vt exponam, ne quid deſit ad rigoris naturam ac præſcita declarandum. Non recurram ad id quod dicit Galenus, quod ſigna decretoria quæ non decernunt mortem aut morbi longitudinem ſignificant: nam per decretoria ſi ibi intelligit communia, vt ruborem faciei, lachrymas, neque verum eſt & eſt nimis commune: ſin autem decretoria intelligit propriè, non eſt rigor ex decretoriis ſed ſolum vomitus fluxus, ventris, ſanguinis, narium ſudor & vrinæ profluuium, & abſceſſus aut deriuationes: ſed in huiuſmodi numero non eſt rigor. Præterea, hæc cauſa nos nihil docet, propterea dico quod rigor ab initio vel fit, quia materia propellatur ex venis extra venas, & hoc non poteſt eſſe in cauſa, quia ſequitur febris continua & acuta, & perſæpe ardens, vel quia multitudo bilis tanta eſt, & motus tam vehemens, vt cogat naturam ſpargere bilem, quæ eſt in veſica fellis, & in ambitu mouere, vnde fit rigor ſicut ſparſa aqua calida ſuper corpus: ex eo enim morſu fit rigor. Et hoc indicat abundantiam magnam vt dixi humorum corruptorum, & vehementem illorum motum, vnde natura perterretur.

Sed dices ergo rigor ille non fit à frigore vt dixiſti? Reſpondeo quòd omnis rigor fit à frigore, & hoc quia ex motu illo tam vehementi aperiuntur meatus cutis, & aër ingreditur, qui eſt frigidus comparatione interiorum partium, cuius indicio eſt, quòd patientes rigorem ſentiunt, omnes frigus: ergo melius eſt vt dicamus illud eſſe cauſam quam conſequens. Et maximè quia vt dixi hoc vult Hippocrates & Ariſtoteles: Et etiam qnia ſi ponantur rigentes hoc modo in caldatio æſtuante, non ſentiunt rigorem; ſed ſi modo pertinacius id tueri velis, quod à ſolo motu fieri poſſit, omnino nihil officit intento noſtro: ſatis eſt quod fit à vehementi motu, & multitudine materiæ, & valdè acris, quæ cum in venis contineatur, neceſſe eſt vt extremum afferat periculum: ſcientibus nobis, quod quæ ab initio morbi, ſymptomata perterrefaciunt naturam, exitialia ſunt omnia ſubſequente febre continua, quia ſi tum cum adhuc nec febris nec putredo adeſt ſola malitia, aut multitudine, aut loco, aut virium imbecillitate naturam perterrent atque euertunt, quomodo in tam longo curſu adueniente putredine, natura perferre poterit? Atque hæ ſunt veræ cauſæ non quas Galenus cum tanto ſupercilio ſimiles ciuilibus fabulis refert.

TEXTVS XL.

MOrbos dignoſcimus edocti, ex communi omnium natura, & ex vniuſcuiuſque propria, ex morbo, ex ægroto, ex his quæ offeruntur, ex eo qui offert. Ex his enim & breuiores, & grauiores redduntur ex tota ac partiali conſtitutione cæleſtium, & vniuſcuiuſ-

que

que regionis, ex victu, ex vitæ studiis, ex ætate cuiusque sermonibus, moribus, taciturnitate, cogitationibus, somnis vigiliis, insomniis quibusdam & quando, vellicationibus, pruritibus, lachrymis, exacerbationibus, successibus, vrinis, sputis, vomitibus, & quæ, ex quibus, in quos, successiones morborum: & qui abscessus ad pernitiem, & ad iudicationem: Sudor, rigor, frigiditas, tussis, sternutationes, singultus, spiritus, ructus, flatus, silentes, strepentes, sanguinis eruptiones, hæmorrhoides. Ex his autem, & quæ per hæc fiunt, considerandum.

COMMENTARIVS.

Impudentis viri esset, aliis præscribere regulas cognoscendi genuinos legittimósque libros autorum ab adulterinis, me verò ipsum allucinari, vt non intelligam quæ Hippocratis sunt aut alterius, nempe quod hic dicit, cum liber hic iam ab adulto Hippocrate factus sit, qui fieri potest vt propriæ dialecticæ oblitus sit? tam multaque confusè ascribat, quorum plura sub diuersis membris continentur. Præterea quid causæ est, vt hæc tam intempestiuè cum locus esset describendi ægros interseruerit? repetita ex aliis præcipuè male? Non est ergo vt dubitemus quin ascriptitia sint: & interposita ad augendum librum, quem vtcunque augere nitebantur propter precij æstimationem cum fama Hippocratis clara admodum esset. Sed tamen quia vera sunt quæ dicuntur, quam artificiosius fieri potest explicentur. Est autem sententia ex quibus dignoscatur morbi, idest qui sint & quem finem sint habituri, proponit sex: primum generalissimam naturam, quæ diuiditur & explicatur in cœlestium naturam & vniuscuiusque, cœlestium autem tota & partialis, & sunt tria: propria verò constat victu, ætate, vitæ studiis, sermonibus, moribus, vsque ad id: *Quibusdam & quando.* Postmodum accedit ad morbum vellicationibus, pruritibus, reliqua tria indiuisa reliquit, ægrotum scilicet quæ offeruntur, & astantes: nam omnia illa quæ sequuntur sub morbo continentur. Hæc est anfractuosa diuisio incompositè coniunctorum. Ex tota cœli constitutione: igitur aliter à medicis, aliter ab Astrologis intelligitur. Astrologi intelligunt totam seu communem cæli constitutionem, quæ rarò contingit & quæ toti orbi dominatur. Primum reditum octaui orbis in triginta sex millibus annis, quo omnia ad eundem statum redire prædicant, *Atque iterum ad Troiam magnus mittetur Achilles.*

Et qui miser sit semel denuo futurus ac semper miser, nec sufficiat semel mori & miserum esse. Post hunc imaginantur alij reditum capitum Arietis in ter millibus & quingentis annis. Vltimo verò & magis seriò reditum coniunctionis duorum superiorum qui fit per trigona singulis viginti annis, ita vt in vno trigono maneat plusquam per ducentos annos, velut nostra ætate, & hoc etiam anno iuxta veram supputationem tabularum Prutenicarum facta est vltima coniunctio trigoni aquei, Saturni & Iouis in fine cancri, & per hos ducentos & amplius generati sunt morbi contagiosi, vt lues Indica, maculæ pulicum, Psylomograta vocata, lepræ & scabies innumeræ, adeò vt totus ferme orbis his morbis coinquinatus fuerit, non tamen fuere morbi valde pernitiosi, sed ex genere aqueorum animalium quæ serpunt vt scorpius & cancer, & multum propagantur, editis plurimis ouis. At in trigono igneo fiunt morbi proprij magis non serpentes grauiores, tamen & non venenosi, quia sunt omnia animalia sanguinea, Aries, Leo & Sagittarius, sic in aqueis est signum proprium scorpij veneno addictum. Erunt ergo sterilitates & siccitates maximè & bella, quia Leo & Sagittarius & Aries sunt signa pugnacia, & leo significat cor. Et ita erunt morbi pernitiosi absque veneno tamen. Et incipient ab anno MDLXXXIV. quo anno transibit hæc coniunctio à trigono aqueo ad igneum, & erit in Ariete: nec statim sentietur, sed vt reliqua naturalia sensim inualescet, incipietque incrementum post annum domini MDCXXIV. cum iam ad Leonem peruenerit. Quartum genus vniuersalium statuum est à deliquiis luminarium. Medici autem appellant generale communeque, quod ex ordine euenit, vt primum à constitutione temporum: vere etenim furores & atræ biles, & exortus canis, aut Arcturi occasus, pleiadum ortúsve & huiusmodi, nec non coniunctiones luminarium aut oppositiones. Qui ægrotant in coniunctione luminarium, ex defectu virium & siccitate ægrotant. Et qui in plenilunio ex abundantia humorum, & qui ægrotant quarta die ante coniunctionem Lunæ cum sole, magnum & periculosum aut valde difficilem patiuntur morbum, etiam si ægrotarent ex diaria, modo non acciderit fortuita & externa causa; & huiusmodi sæpius obseruaui, & est rationabile. Proprias autem causas aut ex parte vocant coniunctiones syderum, vtpote Saturni & Iouis, & eclipses, scilicet quæ non statis temporum, nec æqualibus interuallis accidunt. Quædam enim in cœlo statis temporibus accidunt, vt ver & æstas, non tamen æqualibus: quædam statis & æqualibus, vt coniunctiones luminarium; quædam neque statis neque æqualibus, & hanc vocat partialem constitutionem: ratione autem loci dicebat Hippocrates in libro *de Aere Aquis ac locis pag. 3. Quæcunque verò ciuitates oppositæ his sitæ sunt ad ventos frigidos, inter occasum & orientem æstiuum, etiam*

ipsis

ipsis venti indigenæ ac vernaculi sunt; ab Austro verò & ventis calidis protectæ sunt. Et de his vrbibus res sic se habet. Primum quidem aquæ & frigidæ, & duræ, vt plurimum dulcescunt: Homines autem vegetos & siccos esse necesse est: Et plures habere ventres infernos, duros ac crudos; super nos verò fluidiores Biliosos autem magis quam pituitosos esse. Capita quoque dura & sana habent, & plerumque vasa in ipsis rumpuntur. Morbi autem populares ipsis sunt pleuritides, & quos acutos esse receptum est. Et suppurationes, & lippitudines, & sanguinis è naribus fluxiones, & comitiales rarò sed vehementes. Mulieres quoque steriles, difficulter parientes, pueris autem in testibus hydropes. Abundat hic liber huiusmodi exemplis, quamobrem idem dicendum erit de ciuitatibus, & oppidis, & familia, ex obseruatione. Ita dignoscimus morbos ex hac tertia conditione. Quod verò pertinet ad cæli signa velut cometas, est ex secundo genere: pariunt enim morbos acutos, biliosos, malignos, quia fiunt ex materia exusta.

Inde connumerat nouem pertinentia ad propriam, & omittit principalia quædam, velut sexum, & prosequitur minutula quædam velut sermones, mores, cogitationes & insomnia. Sunt autem nouem, quorum primum est ætas. De hac loquitur Hippocrates in *Tertia Aphorismorum:*

Secundum est ratio victus, sed vt dixi omittit hic autor sexum & temperaturam: de hoc igitur dicebat Galenus *Tertio de causis pulsuum cap. 2.* quod tantum potest victus ratio vt viri pulsus commutetur ad qualitatem fæminei, & fæminæ in masculi: & per victum debemus intelligere illa sex, quæ solent comprehendi sub rebus non naturalibus; cibus, potus, motus & quies quæ sunt principalia in procreandis humoribus biliosis aut pituitosis: tum etiam aër vnde Galenus hic in commento: proponamus aliquem ruri viuentem, se exercentem assiduè, pauco potu & cibo vtentem, hunc par est biliosos potius quam pituitosos congerere humores: atque ita contraria ratione pituitosos potius quam biliosos. Somnus autem & vigilia potius faciunt ad humorum bonitatem aut vitium, quam qualitatem illorum: Euacuatio autem & repletio tum animi accidentia ad virium roborem, hæc autem vt sunt signa generaliter naturæ ægri, ita specialiter qualitatis morbi: vitæ studia sunt artes & negociationes, quæ ad victum pertinent: eadem etiam sub motu & quiete & qualitatibus animi comprehenduntur. Et propter hoc vt dixi non est hæc pars Hippocratis; vtcunque fabri generant bilem flauam multam, pictores & statuarij atram, Qui texunt pituitam, lanij sanguinem. Piscatores etiam pituitosi sunt, venatores biliosi, aucupes hilares & temperati. In libro de humoribus quid simile sed exactius habetur: *Cognata species, regio, mos, ætas, tempus, constitutio morbi, excessus, defectus.* Hic non tot apposuit sed vt decebat sub more continebantur huiusmodi atque ratio victus. Reliqua sex huiusce argumenti clara sunt: nam somni indicant humidum, vigiliæ quietæ siccum, turbulentæ calorem, somni turbulenti humores humidos qui mouentur: sic insomnia sed de his scripsit Hippocrates & nos commentarium. Et terribilia significant crisim, insaniam aut mortem si fuerint in statu, antea verò magnum morbi incrementum. Taciturnitas melancholiam, & Hippocrates narrat de Eutyanactidis filia virgine quæ tacita erat, & Philini vxore quæ nimium loquebatur, & Dealcis vxore quæ modo erat taciturna, modo nimium loquebatur, & de ea muliere quæ iacebat apud frigidam in Thaso tristi & iracunda, qui omnes ægri ex atra bile laborarunt & mortui sunt. Cogitationes declarant humores: si solitæ naturales, si præter solitum morbificos. Ideo narrat hic Galenus de quodam qui vigilauit, quia tota nocte cogitauerat, quid si Atlas desinat mundum sustinere. Tales autem cogitationes multipliciter variantur: aliæ enim sunt de his quæ vana sunt, quale hoc, insaniamque exactam significat. Neque enim Atlas vllus est, nec cœlum cadere potest. Aliæ sunt quæ sunt alienæ solum ratione, non tamen deest iudicium, vt de quadam quæ imaginabatur, ancillas suppilare domum & ob id mærebat nec dormiebat, hoc solum significat atram bilem prædominari, & ita quædam lætæ sunt quædam tristes quæ sunt deteriores. Et ita patent hæc nouem.

Subijciuntur demum quæ ad morbos, & proponit primum octo vellicationes pruritus ac reliqua. Et in omnibus quærit tria quæ ex quibus, & in quos. Talia longo processu declarantur in *Primo de Morbis.* Maximè in illis verbis: *Et à quibus morbis ad quales transitus fiat.* Hic declaratur ex quibus & in quos: velut ex pleuritide in febrem ardentem dicit, non autem ex peripneumonia transitus fit. Quæ intelligit propter verba illa: *Mala porro supra mala fieri necesse est*, veluti si rigor corripuerit, ardor igneus superuenit. Per *Qua* ergo substantiam vt ita dicam morbi intelligit. Per *ex quibus* connexionem secundi morbi cum primo, velut leuitas intestinorum à difficultate intestinorum lethalis est *sexta Aphorismorum 41.* per se lethalis non est. Per *In quos* morbi in quem desinit naturam refert: nam si lethalis sit mortem significat. Sed hic potius de morbi natura loquitur: velut coli dolor in resolutionem desinens, illum à pituita factum ostendit non à flatu. *Et qui abscessus ad per nicem & ad indicationem* de prognostico agit. Similiter cum subiicit: (*Sudor rigor*) Duodecim enumerat quæ Hippocrates primo de morbis superuenientia vocat, vnde ibi à fluxione sanguinis ad os aut nares transire bonum, vt totum ad prognosticum spectet.

Tria relinquit indiuisa ex ægroto, ex eis quæ offeruntur & eo qui offert: ex

ægro ipso iam dictum est de rebus naturalibus, & de his quæ ad morbum pertinent, satis Galenus ita exponit hoc totum velut & reliqua duo: At ex ipso ægro bifariam futura præsentimus. Alter modus hic est: *Modestus* (inquit) *si acerbè respondeat malum est: contra turbidus in ægritudine si loquatur asperè, & si etiam desipiat in ardente febre in discrimen non veniet.* Alter modus hic est: *si æger omnia officia præstiterit medicóque obediat, ac ne siquidem sic profecerit quicquam, grauiter is ægrotat. Omnino fit contrarium, si cum nusquam paruerit mediocriter se habeat. Itidem ex oblatis prædicere licet: nam prauis oblatis nihilo habent deterius, morbus est mediocris: verum cum rectè omnia administrantur, si præterquam quòd nihil iuuetur etiam exacerbetur, hoc est malum. Me quidem non tantum morborum modos sed etiam formas ex oblatis cognouisse sæpe numero conspexistis. Cum verò ex offerente dicit, etiam prænosci promptius vel difficilius in morbis intelligas, quoniam ex eo qui curauit medicus, notitiam augemus: si enim clarus sit parum de salute speramus: nam morbum constat cacoethem esse, cum rectè omnia administrando nihilo fit mitior: sin autem ille imperitus sit, verisimile est rectè omnia agentibus incolumem futurum:* Hæc ille, at ego pro eo qui offert, non solum medicum sed & astantes intelligendos puto, vt illa quatuor comprehendantur, quæ prima *Aphorismorum* proponit Hippocrates.

TEXTVS XLI.

FEbres quædam continuæ sunt, quædam interdiu tenent, noctu intermittunt: Aut nocte tenent die intermittunt: Semitertianæ, tertianæ, quartanæ, quintanæ, septimanæ, nonanæ.

COMMENTARIVS.

Febres continuas vocat, quæ etiamsi decrescant parum tamen decrescunt, velut synochæ & quæ abscessus internos comitari solent. Et propterea Semitertianas inter non continuas quamuis perpetuò affligant, reposuit. Galeno tamen ignoscendum est laboranti in exponendo hæc, quæ non sunt secundum phrasin Hippocratis, vtpote cum diuisio fit satis anomala, & non vt decet proposita, defendi tamen potest. Quæ igitur intermittunt die vel nocte continuæ sunt, nam quæ verè intermittunt duarum tertianarum naturam sapiunt: at hæ non sic constant vt nocte desinant aut die semper. Quapropter de continuis quarum natura huiusmodi est, & cur eiusmodi sit, superius expositum est. Cæterum & id alienissimum à ratione est de Quintanis septimanis ac Nonanis, quandoquidem neque Hippocrates alibi vsquã de his meminerit, neque experimentum eas ostendat. Fieri potest vt quispiam bis aut ter casu in ephemeras hoc numero dierum interposito inciderit, velut de annua illa Antipatri Poëtæ ex qua natali suo decrepita iã ætate obijt, narrat Valerius Maximus. Sed de putrida iam duobus exactis penè annorum millibus ab Hippocratis ætate vsque nunc, nec vnquam visam nisi quintanam subobscuram vt Galenus testatur, & quæ potuit esse tertiana inæqualis, mirum esset si talium febrium genus inueniretur. Existimauit ergo autor hic huiusmodi febres inueniri debere pulchro in commento quasi ordine quodam procedens; vnde Pythagoricum fuisse crediderim, & ex eorum secta, qui res naturales numeris non numeros rebus naturalibus famulari credunt. Ego vero haud dubito in multis annorum curriculis talia videri: quoniam si quinque aut sex pueros bicipites vidi, cum hoc naturæ repugnet, quantò magis videre continget febrem septimanam aut nonanam, quæ solum caret naturæ limitio, non tamen illi repugnat. Præterea hoc in accidentibus est, illud in substantijs sed hoc huiusmodi cum videbitur monstrificum dicendum est, de quo non est ars, continuatur præcedenti textui, eum ibi dicat *morbos dignoscimus ex morbo ipso*, ostendit quomodo.

TEXTVS XLII.

SVnt autem acutissimi, & maximi ac grauissimi morbi, & maximè lethales in continua febre.

COMMENTARIVS.

Nullus liber tam malus, quin in eo aliquid boni contineatur. Tota hæc additio triuialis est, & parum bene composita, præter hoc quod rarum est. Et certè licet vulgare videatur, causam tamen habet reconditam, quam venari haud abs re fuerit. Sed primum dictiones explicemus: non enim eadem per singulas significari existimandum est. *Acutissimi* refertur ad symptomatum magnitudinem & celeritatem: *transitus* ad vigorem atque tales sunt continuæ febres: *Maximi* ad essentiam morbi: velut morbus lateralis, phrenitis, abscessus interni: *grauissimi* ad causam morbi, ad difficultatem solutionis, ad tolerantiam naturæ: *Maximè lethales* quo ad exitum.

Ostensum enim est in multis morbis, ostendeturque magis præsertim publicos morbos maximos esse & vid[illegible] & cum grauissimis symptomatibus, ex quibus tamen omnes ferme euadan[illegible]. De hoc autem infra causam docebo. Nunc satis fuerit admonuisse lectorem, quod Galenus non exponit

exponit ad vnguem Hippocratis mentem. Est autem triplex modus interpretandi: quòd febres continuæ sint cum maximis morbis: idque non est verum nam ardentes sæpe mites sunt: alius quod morbi grauissimi, acutissimi & reliqua, associent sibi febres continuas:nec sic: nam coli dolor, ileos attonitus & alij morbi sunt acutissimi, lethales, grauissimi, maximi, vt etiam coniunctim legantur, nec sibi associant febres continuas: ergo sententia est quòd morbi qui adueniunt cum febre continua, ita quod illam includant, vtpote phrenitis, morbus lateralis, tales sunt quales describit, scilicet acutissimi, maximi & reliqua. Quod primum per singula discurrendo demonstratur, nam phrenitides, lethargi, morbi laterales, peripneumoniæ, inflammationes iecoris atque ventriculi, fiunt cum febre tali continua & sunt maximi, ostenditur & ratione: nam morbi qui non possunt aduenire nisi cum huiusmodi febre, cum ipsa febris per se violenta sit, etiam violentiores sunt illa, & cum conduplicent periculum:igitur necessarium est vt sint violentissimi, & tales quales ab autore isto enarrantur. Cur autem hi morbi lethales sint, alij etiam maiores, non tempus est vt doceam. Nouem sunt præcipua quæ periculi magnitudinem augere solent, sed vnum omitto, quod nunc non sit in proposito scilicet virium imbecillitas:sat sit si validæ sunt vires omnia ferre, sicque euadere, aliter si imbecilles, cuique auxilio vel morbo succumbere. Reliquorum primum est materiæ multitudo, inde crassities ac lentor; tertium est caliditatis vehementia, locus & motus: omnia hæc faciunt ad morbi magnitudinem, caliditas quidem ad essentiam, locus & motus ad symptomata: multitudo & crassities seu lentor ad grauitatem & causam pertinent. Ita morbus acutissimus erit, si circa præcordia materia sit & mobilis: maximus si calor vehemens: vnde sitis, vigiliæ, inquies, dolor capitis grauissimus, si materia crassa lenta multaque fuerit. At nihil horum prorsus efficit morbum lethalem, sed vnum è tribus cum fuerit affecta membri principalis substantia; voco nunc membrum principale, maximè vitæ necessarium, vt cerebrum, iecur, pulmo, ventriculus: aut si proprietas insit materiæ, vt sit atra bilis acris valdè & exusta, ac veneno similis: aut si modus putredinis sit vehemens vt in pestilentibus. Liquet igitur cur multi ex maximis morbis euadunt, præsertim si vires validæ sint: vbi enim multa materia crassa, biliosa, pituitæ admista, lenta etiam & mobilis circa præcordia fuerit, natura biliosa, tempus anni, æstas & feruida, sed non exitialis, euadet à morbo acutissimo, maximo atque grauissimo: contra præsertim, si vires sint imbecilles ex leui exiguóque abscessu in iecore, aut pericardio materiæ exustæ, aut cum febre pestilenti celerrimè morietur æger, qui exiguo morbo laborare videbatur: nec apparebit alium malum symptoma, nisi quod vitari non potest, vtpote pulsus creber, & paruus ac languidus, vigilia, anhelitus non bonus. Licebit ergo hæc miscere scilicet vt ex vehementi morbo aliquis moriatur, vel ex leui facile euadat quod procliue est ac generale, aut moriatur ex leui morbo, aut euadat ex grauissimo, quod rarò tamen contingit. Ob quæ autor ille dixit acutissimos, maximos & grauissimos, tum etiam maximè lethales, quia certè non in vnum hæc omnia necessariò conueniunt, sed vt visum est quandoque vnum aut plura ex his adsunt, non omnia. Atque hæc collectim; infrà autem distinctè singula explicabimus.

TEXTVS. XLIII.

Securissima verò omnium, & facillima ac longissima est quartana. Non enim solum ipsa à seipsa talis est, sed etiam ab aliis magnis morbis liberat.

COMMENTARIVS.

Quod longissima sit quartana; quòd etiam facillima admitti potest: cum alterum sit manifestum, alterum verisimile: an verò securissima dubium est. Quod enim à magnis etiam morbis liberet, & si admittatur non tamen sequitur eam esse securissimam, nam & dysenteria a splenis tumore liberat, & tamen ipsa per se non est tuta. Quòd etiam per se & non cum vitio lienis fuerit, tunc enim sæpe per aquam intercutem occidit, *vt Galenus docet sexta Aphorismorum 46.* admittimus; cum etiam interualla habeat longiora, & homines ad negocia progrediantur vt sani, concedendum est: nec tamen cum his securissimam esse constat omnium febrium putridarum, nam si ad ephemeras referatur falsum est. Sola ergo tertiana exquisita est, de qua dubitare contingit. Nam quartanam constat etsi leuioribus symptomatibus affligat, putrescente melancholia deteriorem essentiam morbi facere. Eadem quoque diuturnior, & ex diuturnitate periculosior, & maiora detrimenta affert. Quin etiam & ventriculum magis afficit, magisque extenuat corpus. Et id minus securum esse dicimus, quod homines magis refugiunt, at nemo est qui nolit magis tertianam quàm quartanam: quare existimandum est hoc dictum fuisse vulgi more potius, quàm artificiosè. Nec ignoro quam longè absurdiora à contumaci sophista defendi possint: in speciem veri res tamen ita se habet, quod quartana multò minus secura est quam tertiana, & deterior illa est; imo dicebat Princeps, si longa sit terminatur ad hydro

hydropem: verùm quartana multos morbos contumaces ob id hoc ipsum soluit, quòd ex humore fiat contumacissimo: vnde in sexto huius: *A quartana correpti magno morbo non capiuntur. Quòd si verò antea capiantur, si quartana superuenerit liberantur.* Et Quinta Aphorismorum: *A quartanis capti non admodum conuulsionibus capiuntur: si vero prius capiantur & quartana superuenerit, liberantur.* Hæc igitur non declarant morbum leuiorem esse, in quo deceptus est autor hic sed omnino grauiorem; nam morbi qui morbos soluunt similes illis sunt. Vnde vt dictum est lienis tumorem soluit dysenteria: & aquam intercutem hydrops ascites: Et insaniam varies: Et tremores delyrio. Quòd si quis obijciat hemorrhoides soluere renum dolores & insaniam, vt *sexta Aphorismorum*: Respondeo hæmorrhoides si pro purgatione accipiantur, educere materiam quæ morbum facit, non vt quartana, si pro morbo grauem esse morbum: liberat autem Quartana præcipuè à tribus morbis, vt Princeps dicebat, Melancholia, comitiali morbo, & conuulsione. Dico præseruat etiam ab elephantiasi, carcinomate, scirrhis, varicibus; modum tamen quomodo id faciat de comitiali morbo docebat Princeps *prima tertij tract. 5. cap. 8. in fin.* dicens *Et quartana ob longitudinem suam sanat comitialem morbum, & quoniam concoquit illius materiam ac digerit donec resoluatur, & ob tremorem etiam febris, qui excutit vehementer materias in cerebro contentas:* sudor quoque tremorem iuuat sua expulsione. Et quartana etiam liberat quandoque à podagra & morbis articulorum, vt idem testatur. Adeo vt curet morbos melancholicos, quia consumit materiam illorum, dum putrescit concoquitur atque expellitur: præcipuè ad eam sudor copiosus succedat: Et pituitosos concoquendo illos proprio calore, & exsiccando etiam ob materiæ siccitatem & demum digerendo. Et fit quartana aliquando ob materiam quæ continetur in lienis substantia, & cum ea adest durities, & perducit ad hydropem: & aliquando quia antequam materia ibi cogatur, natura putrefacit illam vt rusticus sarmenta inutilia, & tunc se exonerat ab humore illo prauo, & purgatur corpus. Et Quartana in senibus est valde mala, quia non potest attenuari materia ob imbecillitatem caloris illorum, & ideo in eis est valde deterior & periculosior tertiana. Et est mala, cum est cum duritie splenis: Et rursus cum est duplicata, adeò vt si triplex sit vix euadere homo possit, Et quatuor perimunt omnino. Et est mala cum non succedit sudor, nec alia euacuatio, & cum nimis producitur; vel si corrumpat habitum, aut si famem caninam excitet; Et quædam sunt quartanæ duplices quæ ferme nunquam hominem mundum relinquunt, vt in Don Alonso Pezono à rationibus regis Hispaniarum qui tamen euasit. Tot modis ergo cum sit periculosa quartana, tertiana autem pura, nullum afferat iucommodum, nimis durum est hanc illa periculosiorem dicere: Solum igitur dicamus verum esse, quòd sit longissima & facillima temperante frigore materiæ febris incendium: quod cum in tertiana non fiat, habet tertiana maiorem æstum, rigorem, sitim, capitis dolorem, vigilias, amaritudinem oris, inquietem deiectionem, appetitus: sed tamen hæc omnia si pura sit periculo vacant. Et maximè si vomitu iuuentur, qui & ipse grauior est in ea quam in quartana. Existimantur autem quartanæ securiores, ob id quòd ægri errores facilius tolerant.

TEXTVS XLIV:

AT in semitertiana appellata, contingit quidem & acutos morbos fieri, & est hæc præ cæteris maximè lethalis. Sed & tabidi & quicunque ex aliis longis morbis ægrotant, ex hac maximè ægrotant.

COMMENTARIVS.

Postquam declarauit de continua febre vt pessima & periculosissima, & transijt ad quartanam, vt securissimam licet longissimam, incipit protractare de Semitertiana vt periculosa & graui, vt seruet ordinem satis bonum. Demiror autem valde de Galeno, qui primum tot verbis agit adeóque confusis, deinde quòd dicat: *Nos autem non instituimus hoc loco docere opera artis (nam hoc quidem alias abunde effecimus) cæterum breuibus inspicere mentem Hippocratis.* An ergo putat hæc præcepta non esse artis, & in tanto negocio quantò est hoc, vbi de hominum vita atque salute agitur vult silere erroremque præterire. Qualis hæc impietas? vt etiam si pater meus scribat pro veritate, non verear illi aduersari & eum damnare. Quòd si non errat, cur nos in erroris suspicionem traducere frustra vult adeo bene meritum de humano genere, sola ambitione ductus; vt illius libros legamus, si artem perdiscere voluerimus. Neque ob aliud commentatus est Hippocratis opera, quàm quod Hippocratis nomen adeò sua tempestate celebre apud omnes esset, vt sciret multos ob id eius opera lecturos. Itaque ne sine suis commentariis illa voluit legi: adeo gloriæ cupitor ambitiosissimus fuit, qui eius contemptorem maximè fuisse testatur. Quod si Caium Caligulam Imperatorem adeò detestamur, quòd voluerit perdere scripta Titi Liuij atque Virgilij speciosa sanè, sed nullius tamen vtilitatis, nec tamen cum potuerit perdidit; quem deteriorem ex his arbitrabimur, an Caium qui quod potuit

non

non efficere voluit? an Galenum qui quod non poterat perdere voluit, scilicet Hippocratem humanæ sapientiæ ducem atque splendorem? Nam & alios omnes sustulit antiquos, & vt omnem autoritatem à Dioscoride auferret, non defuit. Scio multos ægrè laturos hanc quam ipsi vocant insectationem. Sed hominibus ego hæc scribo non fucatis laruis, neque enim non possum non indignari homini, qui ob leuem gloriolam tot clara lumina extinguere conatus est. Quid enim hæc gloria nostra nisi vt Antoninus Imperator dicebat, *lib. 6. de vita sua* quàm applausus quidam leuis hominum. Ob id ego subuertam tot bene scripta? euertam tantam vtilitatem humani generis? oppugnabo tot viros insignes & de tota posteritate bene meritos? suscitabo tot contentiones & iurgia vt nugæ meæ legantur? Sit pudor sit modus quidam: non dicam omnia esse nugas sed vel illius testimonio magnam partem, vt qui se excuset nescio quid de sophistis. Itaque his moribus præditum & vt ab inani gloria prorsus alienum, veræ & solidæ qualis Archimedis Apollonij, Plotini, Ptolomei, Hippocratis, Dioscoridis cupidum nec inficiantem, nec vt Galenus apertè mentientem, æquo animo ferant, si odero quoscumque alienis laboribus fucatam sibi gloriam vindicant, vt fures, atque eò deteriores quò quod restitui non potest auferre conantur, & à iam mortuis; vt lex etiam ciuilis in hos grauius animaduertat, velut sepulchrorum violatores atque sacrilegos. Sed videamus tandem in hac tanta obscuritate insectationis in Agathinum, de nomine *Semitertianæ* quid tandem sibi voluerit. Nam vt vno verbo absoluam, vt nomen hoc vel illud imponere rebus liberum cuique est, & de illo velle contendere turpium sophistarum: ita impossibile est de rebus disputare secundum Hippocratis sententiam, nisi quid per illud nomen apud Hippocratem significetur planè imo sine hæsitatione aliqua intellectum fuerit. Ergo vbi febris intermittit, seu parum seu multum, & tertia die redit, tertiana est pura, si triginta sex horis, aut tertiana simpliciter si viginti quatuor, aut extensa si duodecim tantum. Quod si sine intermissione sit, alternisque diebus horrificas habeat accessiones τριταιοφυὴς: sin autem plures vna die habeant horrificas accessiones, altera vnam tantum horrificam semitertiana appellabitur. Aliæ solum alternis diebus exacerbantur, quas vocamus tertianas continuas: Aliæ quæ alternis diebus exacerbantur, sed tamen perpetuis incrementis augentur, quæ sunt synochæ putridæ scilicet continentes. Hæc est Galeni sententia circa opinionem Hippocratis de nominibus, in qua non est disputandum, cum veterum libri perierint. Verisimile est Agathinum veram sententiam Hippocratis de his exposuisse. Quòd verò ad rem attinet, ita dicendum erit. Febres omnes quæ intermittunt, alternisque diebus accessionem habent Tertianæ dicuntur puræ, aut simpliciter aut extensæ. Quod si etiam mediis diebus inuadant duplices aut triplices tertianæ. Quòd si alternis diebus inuadant, absque horrore aut rigore continuæ tertianæ, sed si singulis diebus ita vt alternis respondeant, continuæ duplices tertianæ. Sed quæ sic inuadunt semperque excrescunt synochæ. Sed si semper excrescant non tamen alternis diebus exacerbentur, synochi seu continentes absque putredine. Earum verò quæ continuæ sunt & tamen sunt horrificæ, & alternis diebus exacerbantur, quæ quidem non repetunt, duarum tertianarum extensarum loco habentur, sed & si repetant habeantque suos sudores, aut vagam mutationem, aut omnino perfectæ accessionis speciem trium tertianarum extensarum loco habendæ sunt. Quòd si alternis diebus repetant, atque etiam mediis diebus horrificam habeant accessionem, sed in vna plures repetitiones ac quasi mundantes, vt incrementa obscurentur ab horroribus, & difficulter ad vigorem perueniant, neque rigores expliciti sint, nec constrictiones quales esse debent, sed vt ab interiore Iride exterior, ita repetitio vnaquæque imago sit præcedentis, hæ vocantur semitertianæ. Sed si sine repetitione in prima die etiam secunda sit sine horrore, tertianam continuam vocabimus inuerso nomine. Quod si primo & secundo die plures habuerit repetitiones cum horrore horrificas vocabimus. Demum si alternis diebus duas habuerit inuasiones aut plures mediis sine horrore sit, quod rarò accidit si non sint perfectæ accessiones, Semitertiana nota vocabitur. Ita demum tredecim si bene numeraui differentias febrium habes, quarum duodecim alternis diebus incrementa habent.

At de his quæ ad res pertinent in textu dictas, ne verbum quidem in tam prolixo commentario habuit. Siquidem ab hoc authore duo proponuntur, turbidos & qui longis morbis laborant hac maximè prehendi febre: & si acutis morbis coniungatur lethalem maximè esse. Equidem nonne illud mirandum, quasi deesset copia tabidorum, negat se obseruasse an hemitriteus sit illis familiaris. Et certè non verus hemitriteus sed alias quidem horrificas alias similes duabus tertianis extensis, sed accessionibus quidem minus manifestis. Ergo semitertianarum genus totum idest verarũ; notharum, horrificarum, & huiusmodi tabificos comitari solent, ob id quod sanis in pectore putrescente, non potest desinere febris continuitas: horrores autem fieri necesse est quod ex frigore vespertino aut nocturno, contracto calore sanies efferuescit, inde sparsis vaporibus per arterias fit sensus morsus ac frigoris simul, ob inæqualitatémque horror sentitur, non vt in aliis horrificis febribus, sed rarus atque circa dorsum ple-

rumque, cuius causa dicta est in Aphorismis. Acuti vero morbi ardentes & calidas sibi associant febres. Quòd si semitertianas earum loco sibi iungant, contingit id quoniam ob prauitatem materiæ aut imbecillitatem naturæ erumpere calor non potest, aut cum in morbo acuto & febre ardente, intermittens adiuncta semitertianæ speciem præbet, quamuis non sit. Certè si semitertiana acuto morbo coniungatur, non illa prius concoquetur quam acutus morbus ad vigorem peruenerit, quare iudicabitur adhuc cruda manente semitertianæ materia; quo fit vt non bene possit iudicari: nam & materia illa iudicium impediet, & iudicium mota materia febris, ne non perfectè concoquatur, prohibebit. Quòd si non inter acutos morbos sed semitertianas fiat comparatio, sermo clarissimus est: semitertianas quidem per se graues; adiecto morbo acuto, quid mirum est prorsus lethales euadere? hæc enim est conditio malorum coniunctorum, præsertim cum ambo fuerint periculosi, & non eiusdem naturæ, vt lethales euadant.

TEXTVS XLV.

Nocturna non admodum lethalis est verum longa: Diurna longior. Quibusdam autem & ad tabem vergit.

COMMENTARIVS.

Diximus supra diurnas febres fieri, ob id quòd humor est crassus & difficile dissoluitur: nocturnas verò ex vapore & pituita tenui, vnde conclusus ob frigus noctis intendit febrem.

Materia ergo crassa in diurna ostendit diuturniorem morbum, & ad tabem facile vergentem. Quo fit vt tam nocturna quam diurna lethalis sit, lethalem enim esse indicat cam dixit (*non admodum lethalis*) nam è continuarum vtraque genere est, magis tamen lethalis è diurna ob crassitiem materiæ peccantis: Galenus ob id dicit quod quo tempore difflari deberet, eò magis infestat. Alias duas rationes reddit non admodum bonas: Prima quòd quo tempore (de diurna loquitur) medico operam dare deberet, febre detinetur, quasi non liberius sit febricitantem medico operam dare quam dormientem. Etenim etiam qui ardentibus febribus detinentur aut continentibus, interim operam medico dant. Secunda est implicata & litera corrupta: loco enim verborum illorum: *In Primum Epidemiorum com. 6. si cubent interdiu somni defectu: si non cubent:* legatur: *si non cubent interdiu somni defectu, si cubent quod vespertilionis vitam & non hominis agant.* Sed nec sic conuenit: nam noctu dormire possunt cum febre sint liberi, ideò & dormire & cibari melius possunt, qui diurna detinentur febre, commodiórque est: sed periculosior est solum ob causam dictam. Nec scio quid sibi voluerit, aut quomodo voluerit illos dormire, dum in accessione sunt.

TEXTVS XLVI.

Septimana longa est, verum non lethalis. Nonana adhuc longior, & non lethalis.

COMMENTARIVS.

Hic perinde textus est, ac si quis ageret de vita & conuersatione bicipitis: an vno ore, an ambobus deberet comedere. Existimauit hic autor febres quò rarius inuadunt & per longiores circuitus, eò esse diuturniores: quod in hoc casu disputatione non eget: in aliis rationem habet. Nam vt visum est alias; causa circuitus febrium, est tempus quod requiritur ad putredinem materiæ febrem facientis. Ergo si tempus hoc longum est, materia putredini obnoxia non est. Sed si materia putredini obnoxia non est, crassa est & frigida ac sicca, at materia crassa, frigida, & sicca longum facit morbum, ideò febres quæ longis reuertuntur circuitibus etiam longæ sunt. Quartana ob id longior est quam quotidiana tertiana. Regula tamen generalis non est, nam tertiana longiorem habet circuitum quotidiana, & tamen breuior est: ob id ergo dico quod regula generalis est, quòd quæ longiorem habent accessionem febres, hæ etiam serius iudicantur, non tamen quæ longius habent spatium intermissionis: nam fieri potest vt circuitus longitudo, quæ semper est ob putredinis tarditatem, non fiat à frigiditate sed siccitate, velut in tertianis ipsis, quarum circuitus & reditus longior est, non ob frigiditatem sed siccitatem: bilis enim etsi frigida non sit, est tamen valde sicca.

TEXTVS XLVII.

Tertiana exacta cito iudicatur: & non est lethalis.

COMMENTARIVS.

Tertiana exquisita cum rigore propriè incipit, vt Paulus dicebat, *l.2.c.19.* vomitum aut excretionem biliosam habet plerumque, semper autem excrementa sunt biliosa. Vnum præterea signum sumitur ab humoris

moris natura, calor ingens, oris amaritudo, capitis dolor, vigiliæ. Quartum signum est à pulsu celer, creber, & maximè inter putridas ordinatus. A caloris qualitate acutus mordáxque ac manifestus: & qui ad quamcunque aquæ potionem quasi naturam mutat, vaporosúsque efficitur. Sextum est sudor, vndequaque in fine profluens ob materiæ tenuitatem: vapor enim facilè in aquam cogitur. Vltimum est breuitas accessionis: neque enim duodecimam horam excedit, & cum desierit planè liberum hominem relinquit. Diximus quod non excedit septimam accessionem, vt etiam *Quarta Aphorismorum* dicitur, & verè rarò si exquisita sit, morbum regium aut alium quempiam associatur. Et ideò lethalis non est. Quæ verò notha est periculo non vacat; Quanquam ex generali ratione febres omnes quæ intermittunt, videantur esse securæ, vt etiam *Quarta Aphorismorum.* Sanè omnium mitissima vt rectè dicebat Galenus *Primo ad Glauconem* Tertiana exquisita, atque ibi eam comparat Quartanæ. Hic igitur non erit videre, quando iudicetur tertiana, nam de hoc variæ videntur esse sententiæ. Sed pro his consule quæ in *Quarto contradicentium cap. 5. post principium* dicta sunt. Cæterum illud maximo stupore dignum, quòd neque Galenus in *secundo de crisi* nec in *Aphorismo adducto* nec in *lib. de generalibus morborum temporibus*: nec Paulus *libro secundo* nec Aetius in *Quinto* vbi recitant signa Tertianæ, sed neque Princeps *Prima Quarti* recenseant inter signa Tertianæ vnum hoc quod quotidie videmus, adeò vt numquam fallat, scilicet quòd ipsa augetur vsque ad tertiam accessionem, inde minuitur vsque ad quintam: & si augetur vsque ad quartam, minuitur vsque ad septimam, ita vt sibi inuicem quasi respondeant, adeò vt septimus circuitus in quo deberet esse crisis secundum Galenum in *Quarta Aphorismorum* in loco adducto, tantum abest vt sit Iudicatorius, vt vix sentiatur vel ab ægro, vel à medico etiam nullo adhibito auxilio, præterquam seruata victus ratione.

Ita vt nesciam an Galenus scripserit quæ viderit, an quæ imaginatus fuerit, & videatur doctrina horum cogere nos dediscere: nam nisi hoc semper animaduertissem, & alij medici omnes, mecum dubitarem ne somnium esset.

Alij vero omnes medici, quod valdè mirum est scripta à Galeno admirati, solum quæ dicit referunt, nihil addentes aut minuentes, adeò vt in quibus ille errauit, illi non corrigant: in quibus autem non errauit, vel ob translationem, vel ob incuriam, ipsi tamen sæpe aberrent, vt consulam tanquam minus malum Galenum ipsum in fonte inspicere. Solus Hippocrates ab omni labe immunis est.

TEXTVS XLVIII.

QVintana pessima omnium est: Nam & ante tabem, & iam tabidis superueniens occidit.

COMMENTARIVS.

Hoc dictum nil est cogitantibus nobis, in re adeò vulgata, non quæ vidit Galenus, quem non multum arbitror, tum ex his tum ex aliis indiciis exercuisse artem, scripsisse, sed quæ imaginabatur, quæque ab aliis scripta inuenit, si etiam hic autor de equo Troiano tanta dicat, coniectura quadam quòd quintana sit quasi media inter asperitatem tertianæ, & prauitatem quartanæ ac longitudinem. Facere autem tabem est vt ille dicebat, non solum somnium, sed vmbra somnij. Ne tamen pigeat legisse hoc commentarium, Quartanam scias tabem gignere non propriam, sed solam extenuationem membrorum, quandoquidem morbus siccus sit cum causa sicca.

TEXTVS XLIX.

SVnt autem modi, & constitutiones, & exacerbationes singularum harum febrium, æque continuarum, ac intermittentium. Velut verbi causa: continua quibusdam ab initio floret, & viget maximè, & ad deterius procedit, Circa iudicationem verò & vna cum iudicatione, imminuitur. Quibusdam verò molliter incipit & submissè, augescit autem & exacerbatur quotidie: Circa iudicationem verò & vna cum iudicatione aceruatim elucet. Quibusdam leniter auspicata augescit & exacerbatur: & vbi aliquandiu in vigore fuit, rursus remittit vsque ad iudicationem, & circa iudicationem. Atque hæc contingere solent in omni febre, & in omni morbo.

COMMENTARIVS.

Diuersæ sunt febrium diuisiones. Hæc tamen ratione non caret, diuiditque febres & omnes morbos eadem ratione trifariam: aut enim ab initio intenduntur vsque ad vigorem & in eo remittuntur, aut leuiter intenduntur nec diu, post autem remittuntur & ad vigorem vsque & in ipso

vigore.

vigore : aut leniter augemus ad vigorem vsque, & post morbus augetur, vnde patet cum alia membra omiserit, solum de morbis sanandis ipsum loqui. Complectitur ergo non solum omnes febres sed etiam omnes morbos. Quæ autem ad expositionem omnia prætermittit Galenus. Dicemus autem quid sit necessarium. Febres in quibus est multa materia, tenuis & benigna, continuò augetur ad statum vsque, in quo facta coctione omnia mitescunt. Febres in quibus materia est crassa, benigna tamen, ab initio debiles in vigore dum coctio perficitur exardescunt : Quæ verò paucam habent materiam & tenuem, ab initio intenduntur, sed statim remittuntur nec amplius augentur.

Alia expositio potest traduci tota ad genus febrium sanguinearum: vt peragmastica sit, quæ paulum intenditur : necesse enim est hoc etiam in ea quæ confestim declinat, inde remittitur ad finem vsque: quæ verò ingrauescit semper agmastica est: nam post vigorem postmodum omnis morbus non lethalis, neque multiplicem iudicationem habens, remittitur & fit leuis. Qui verò augetur, ad vigorem vsque omotenæ rationem habet, nam & si febris æqualis persistat, symptomata tamen coctionis & crisis augentur, & ob diuturnitatem magis affligunt. Constanti autem ratione diuisio sic procederet : aut perpetuo augentur ad vigorem vsque, in quo maximæ sunt : aut mites sunt ad vigorem vsque & in ipso vigore, aut commutantur in vigore, & ex leuibus increscunt, vel ex validis fiunt mites. Aut hæc commutatio fit ante vigorem, eruntque sex morborum genera : quæ cum quis ad tria reducere velit, multum atque in irritum laborabit. Quod si tria illa genera quæ in vigore febres obtinent magnas, quis diuidat in lethalia & non lethalia fient nouem, atque ita vniuersa ratio morborum sub eis comprehensa erit. Verum cum hæc omnia instituantur ad victus rationem meritò sufficient hæc tria membra diuisionis.

Hîc solum contingit dubitatio si in continente quæ perpetuò augetur iudicatio est necessaria, nam aliter non solueretur morbus, cur non in ea quæ semper minuitur? Et si in ea quæ semper minuitur, necessaria est iudicatio, cur cum sine iudicatione pro maiori parte sit dissoluta materia, cur etiam non tota poterit eodem modo dissolui? Dico quod vt habetur *Nono Artis curandi* sinochus si augeatur transit in febrem putridam : vnde curatur venæ sectione aut fluxu sanguinis à natura: si ergo minuatur iudicationem non habet, nisi forsan natura modicum sanguinis emittat: verum expectat dum quicquid incalescit emittatur & euanescat. Dico autem hic iudicari sub sensu Galeni idest repentina pugna dissolui.

TEXTVS L.

Oportet autem victus rationem ex horum consideratione offerre.

COMMENTARIVS.

Cum morbus ab initio mitis est, inde ad statum ingrauescit, nutrire oportet vberius vt sufficere vires possint : ita enim docuit *Prima Aphorismorum*. Sed si morbus ab initio intendatur paulo post autem educta parte materiæ remittatur, essentia tamen morbi idest cruditate manente vt in morbo laterali, postquam sputum procedere incipit, antequam procedat victu exquisitissimo vtendum est vt *Primo de victu in acutis tex.* 33. docet. In abscessibus prorsus nihil, in febribus ptisanam colatam : vbi sputum processerit & ante iudicationem aliquid dari iubet ibidem, sed non transgredi; à iudicatione autem post duos dies pleniore vti cibo. Vnde liquet vnum pulchrum, quòd iudicatio semper debetur febri, non morbo principali vt phrenitidi, vel morbo laterali. Et ideò iuxta illam per se instituendus est victus, non iuxta morbum, nisi per accidens, velut cum sputum non procedit, tunc enim non est dandus cibus ratione symptomatis. In febre etiam potest contingere vt minuatur ante iudicationem, imminuta materia morbi à natura, vel per venæ sectionem. Si autem Morbus statim inualescit vsque ad statum, tum verò mitescit, statim etiam vtendum est tenuissimo victu. Sed dubium est quomodo absque iudicatione possit morbus mitescere. Galenus hoc fatetur *Tertio de crisi*. Dico ergo quod sedata prauitate materiæ etiam quod non expellatur, vt *secunda Aphorismorum*. Quod verò restat, est vt videamus, an in hora status, natura non iudicante nec iudicium nobis expectantibus, remisso tamen morbo, sit augenda ratio victus, quod hic videtur velle author? Equidem non pura corpora quantò magis nutries tantò magis lædes. At ex aduerso Hippocrates dat Ptisanam ante iudicationem, necdum concocta materia, vt nuper diximus. Et ideò dico quòd iuxta mentem Hippocratis possumus dare Ptisanam in quacumque febre : & quod magis veretur cibum ratione symptomatum quam febris, & quod sit verum *Tertio de Fracturis tex.* 49. si febris adsit, sola mulsa per quatuordecim dies (ibi legitur quadraginta, si non adsit septem in fractura cruenta, ossis brachij aut femoris prominentis, in qua dolores maximè vigiliæ febres atque conuulsiones timentur: vt spectet ad hoc omnino qualia sint aut futura symptomata. Ergo cum occupata est natura, neque fert cibum & magis nocet,

&

& non adeò illo indiget. Porrò duorum priorum ratio perspicua est: siquidem concoquere non potest præpedita malis, & cum non concoxerit etiam cruditates magis affligunt:at nō indigere mirum, quo tempore vires & doloribus & vigiliis & febribus ferme semper, sæpe etiam hæmorrhagiis atque conuulsionibus absumuntur. Nec est hoc singulare sed commune omnibus, de quo vtinam Galenus verbum fecisset, sed absit: cum videamus eos qui duobus diebus sani non possent ferre inediam, sine incommodo, laborantes his malis tum bene ferre abstinentiam à cibo omni, ad quartam vsque & quintam diem, vt omninò melius valere videantur. Causa igitur colligitur à Galeno *Duodecimo Artis curandi cap.* 5. *& Primo de tuenda sanitate cap.* 2. Et ab Hippocrate *Prima Aphorismorum*: magnitudo caloris est causa necessitatis cibi, & restauratio virium, quæ consistunt in solidorum & spirituum temperamento. Quod ad restaurationem virium maior est necessitas in ægris quam sanis proculdubio: sed calor naturalis in illis non adeò accenditur, quia in morbis plerisque mouentur cruditates ad membra naturalia, maximè iecur & ventriculum: indicio est vomitus & fastidium cibi, & etiam quia ægri magis quiescunt, ideò non incenditur calor naturalis sicut in sanis: & ideò non debilitantur adeò vires, quia causa potissima debilitatis virium est magis incendium caloris, quam resolutio substantiæ: ideò symptomata præsertim doloris & neruorum, & cerebri, & ventriculi, auocant omne studium ab exhibitione cibi contra symptomata cordis, & maximè syncopis indicant de exhibitione. Et ob id modo sputum procedat; Hippocrates in morbo laterali, non veretur dare ptisanam, quia cruditates in eo casu non mouentur ad ventriculum. Et vbi adsit cruditas ex quauis causa, prohibet exhibitionem cibi.

Sed quia autor iste non proponit nisi tres illos casus, & sunt sex, & consideratio est magnæ vtilitatis, propterea agemus de reliquis. Et sunt cum morbus ab initio ad finem validus fuerit, vel si ab initio ad finem fuerit mitis, vel cum mitis fuerit, Et ante vigorem ingrauescit, quod contingit accensa parte pauca & humida primum, inde multa & terrea: fit autem morbus magnus, qui prohibet exhiberi cibum duplici ratione vt dictum est; vel ob symptomata grauia, & maximè quæ cruditates moueant ad iecur & ventriculum, nam hæc non solum indicant de noxa in exhibitione, sed quòd non sit necessarium exhibere cibum: vel ob materiæ cruditatem in venis contentæ, vt in febribus maximè, quæ etiam indicat non solum de noxa dando cibum, sed de sublata necessitate exhibendi cibum, cum calor naturalis concoquat materiam morbi. In primo ergo casu vbi morbus sæuiat, altera ex his causis quarum vna ad abscessus magis pertinet, reliqua ad febres, cibum non dabimus, aut quam exiguum potum; aut si magis necessarium succum ptisanæ: nam hic est tenuior illius pars (quidam vocant cremorem sed est & cremor crassus) sorbitionis loco: vt contra in miti sorbitionem crassam, velut totam ptisanam, vel panem lotum. Sed si ingrauescat à quarta die vel septima idque potueris coniectari, cibabis vberius si non adsit cruditas, quàm si morbus totus mitis foret, vt cum inualuerit, exquisitiore inedia vti possis.

TEXTVS LI.

Mvlta verò etiam alia signa his sunt cognata, de quibus partim scriptum est, partim scribetur. Ad quę ratiocinari oportet, examinaréque ac considerare, cui horum acutus ac lethalis sit morbus, aut à quo superstes sit futurus. Et cui offerendum sit, aut non; & quando, & quantum: & quid offerendum erit.

COMMENTARIVS.

Apertè prodit se non esse Hippocratem, cum sermo hic iamiam finem habiturus sit, ipse vero pollicetur scripturum, tum etiam scripsisse. Quis non videt ergo hoc fragmentum esse alterius libri hic insertum, in quo autor ille suo modo hæc tractarat. In vniuersum autem sententia in hoc constat vt intelligamus an morbus sit lethalis, aut sanabilis: nam morituris instituere rationem victus frustra non oportet, ne ægrum nos seu nimia inedia, seu nimio cibo occidisse videamur. Sin autem superstitem futurum confidimus, tunc quatuor proponit consideranda: An omnino cibum dare expediat aut non: deinde si expedit quid dandum: post quantum, demum quando. Primum ergo iam dictum est, quibus dare expediat sorbitionem, quibus potum, quibus nihil, & etiam quibus aliquid cibi: scilicet à iudicatione post duos dies. Quid autem an pingue, an solam ptisanam, an ius, an carnes contusas, an oua, an vinum, an mulsam: hæc enim sunt sex principaliora, de quibus solet dubitari. Nam præcepta illa Hippocratis in *Prima Aphorismorum* sunt de qualitate cibi, & non de quantitate tradita, vbi vt alias dictum est, omnes impingunt. Nam quod carnes & oua non conueniant, satis apertum est in acutis: at de iuribus pullorum & multi disputant, & experimentum fauere videtur. Si ergo febris non valdè acuta sit, neque ardens, & vires ægri maximè ventriculi imbecilles, admittere iura possumus: sin autem homo

vires integras retineat, melius est abstinere. Genera autem eduliorum sunt, quod ad ægros spectat decem septem; caro assata vel elixa omnium pessima, panis: vinum nigrum, caseus antiquus, oua dura, caro contusa, oua sorbilia, vinum album, legumina cocta, chondrum, alica, panis lotus, pisces petrosi, olera cocta, ptisana hordeacea, ius pulli per se, mulsa. Sed ptisana habet duas partes, succum & totam ptisanam: Puls est par coctis leguminibus: radices & cappares coctæ pro acetario oleribus coctis comparari possunt. De quantitate autem maximè oportet vsum inspicere. Est autem duplex, vt multum aut paucum demus, sæpe aut rarò. In hoc ergo post vsum vires, temperamentum, ætatem, & tempus anni inspicere oportet, præter naturam morbi, & inter reliqua duo maximè spectanda, an morbus vel symptoma loca ventriculo vicina infestet, & an materiam habeat in venis crudam. Prima ergo ratio est à morbo, secunda à viribus, quæ tamen si valde sint imbecilles primam habent vim indicandi: tertia à consuetudine, quarta ab ætate, quinta à temperatura, sexta ab anni constitutione, quæ tempus includit. Inspicere autem tria præcipuè debemus, ne non coctionem impediamus, atque is primus scopus: nam si putredo coctionem præuenerit, de salute actum est. Optimi ergo medici officium est morari putredinem, accelerare coctionem: vt contra imperiti accelerare putredinem, coctionem morari. Secundus vt vires seruentur: *vitalis* quia ea pereunte mors est, *naturalis* quia illa causam morbi concoquit & expellit, *Animalis*, quia respirationi necessaria; nec posui eum scopum secundo loco, quia debeat post poni, sed quoniam alius ille medici est per se, hic verò educatoris per se, medici non per se, sed consequens. Tertius ne naturalis calor inflammetur.

Quando verò cum in morbis plura sint tempora & propria, & vniuersalia. In accessionibus semper abstinere nos iubet Hippocrates, & intelligit non solum de qualitate noxia, sed de quantitate. Galenus tamen vt pleraque alia, plus gloriæ suæ quam ægrorum commodo consulens, infirmat hoc præceptum *decimo Methodi cap. 3.* exemplo iuuenis, cum præceptum sit sanè verum semper: expediebat autem iuuenem illum sanè ante accessionem nutrire, sed postquam id omissum erat, melius erat in accessione nutrire quam non nutrire. Ita ansam errandi frequentius ob immodicam illam gloriæ cupiditatem dedit, quam rectè operandi. Sufficiebat enim dicere qui squalido sunt corporis habitu, & maximè si enecti sint ratione victus exsiccante inedia, vigiliis, exercitatione, curis, hos præstat cibo multo ante accessionem humectare: quod si prætermissum fuerit minus malum est, sub accessione vel in accessione id facere, quam vacuos sinere. In generalibus autem temporibus si cruditas non impediat, copiosior est exhibendus ab initio cibus: semper autem in morbi vigore illum attenuare oportet ob coctiones, separationes crises & symptomatum magnitudinem.

TEXTVS LII.

QVæ verò paribus diebus exacerbantur, paribus iudicantur. Quorum autem exacerbationes in imparibus fiunt, ea in imparibus iudicantur. Est autem primus iudicatorius ex circuitibus diebus paribus iudicantibus, quartus dies, deinde sextus, decimus, decimus-quartus, decimus octauus, vigesimus, vigesimus quartus, vigesimus octauus, trigesimus, trigesimus quartus, quadragesimus, sexagesimus, octogesimus, & centesimns vigesimus. Ex circuitibus verò in imparibus diebus iudicantibus, primus est, dies tertius: deinde quintus, septimus, nonus, vndecimus, decimus septimus, vigesimus primus, vigesimus septimus & trigesimus primus. At verò nosse expedit, si aliter iudicatio fiat, extra præscriptos dies, recidiuas fore significat, vt fuerit sanè perniciosa.

COMMENTARIVS.

Iam non pigebit tertiò exquisitissimam dierum iudicantium & indicantium rationem explicare, vt facillimam, verissimam & Hippocrati maximè consentientem. Dixi quod velut infans in dimidio solis cursu, scilicet dierum C L X X X I I. & horis quindecim, primum vitalis fit à partu; ita quæ naturæ repugnant tertiam partem, solaris cursus qui est dierum centum viginti excedere contraria quasi ratione non possunt. Hic ergò terminus est diuturnorum morborum centum viginti. Quem rursus cum diuiserimus in tres quadragenarias, fiet prima terminus communis acutis ac diuturnis, & ob id quadragesimus dies acutos non simpliciter determinat, & diuturnorum etiam est primus terminus. Duarum quadragenariarum octuagesimus est terminus, & diuturnorum secundus. Habemus igitur iam centesimum, vigesimum, & octuagesimum, duos terminos diuturnorum, & acutis ac diuturnis communem quadragesimum. Diuiditur quadragesimus rursum in tres partes, & fiunt quatuordecim, vna vt ita dicam quartadecima, alia à quartadecima ad vigesimam septimam; tertia à vigesima septima ad quadragesimam.

Quadra

Quadragesimus igitur terminus est acutorum qui conuertuntur; quartus decimus autem acutorum: nam, acuti morbi in quatuordecim diebus terminantur: media quartadecima, ad vigesimam septimam finitur, vnaquæque istarum vt centesimæ vigesimæ numerus in tertias diuiditur, & habet octuagesimum alium terminum decretorium diuturnorum; ita quælibet quartadecima diuiditur bifariam, quia iam sunt tertia pars quadragenariæ, & fiunt duo decretorij dies, in qualibet quartadecima. Septimus qui est dimidium quatuordecim, & quartus decimus ipse pro acutis: & in secunda vigesimus, qui est medius inter quartum decimum & vigesimum septimum: & quia vigesimus primus etiam posset dici medius, & quandoque accidit, præponitur tamen vigesimus quia est dimidium quadragenariæ: & ita habebimus in secunda quartadecima vigesimum, & vigesimum septimum diem decretorios, & pariter in tertia quarta-decima, pari ratione alios duos trigesimum quartum, qui est medius inter vigesimum septimum & quadragesimum, & quadragesimum ipsum. Iam ergo habemus octo dies decretorios principales à prima die ad centesimam vigesimam, scilicet centesimam, vigesimam, octuagesimam, quadragesimam, trigesimam quartam, vigesimam septimam, vigesimam, quartam-decimam & septimam. Inter hos medij semper indicant, atque hi totidem erunt: medius enim inter octuagesimam & centesimam vigesimam est centesimus: inter quadragesimum & octuagesimum sexagesimus. Inter trigesimum quartum & vigesimum septimum trigesimus primus: inter vigesimum septimum & vigesimum vigesimus quartus: inter vigesimum & quartum decimum decimus septimus: inter quartum decimum & septimum vndecimus, & medius septem erit quartus. Erunt ergo indicatiui octo: Quartus, vndecimus, decimus septimus, vigesimus quartus, trigesimus primus, trigesimus septimus, sexagesimus, & centesimus.

Horum vnusquisque cum habeat mediam vim iam decretoriam, ex quauis causa euadit & ipse decretorius. Ita ergo omnes decretorij dies sunt sexdecim hoc ordine: IV. VII. XI. XIV. XVII. XX. XXIV. XXVII. XXXI. XXXIV. XXXVII. XL. LX. LXXX. C. CXX. Simili ratione illos qui sunt ante quadraginta, diuidendo quadraginta bifariam in viginti, cuius tertia pars prima est septem, secunda quatuordecim, habebimus tres principales decretorios; vigesimum, quartum-decimum, & septimum. In quorum medio erunt vt prius quartus, vndecimus, & decimus septimus: erunt igitur decretorij ad vigesimum vsque. Quartus septimus, vndecimus, Quartus-decimus, decimus-septimus, & ipse vigesimus. Et his adiectis ad vigesimam consurgent dies decretorij secundæ vicenariæ, seu qui sunt à vigesima ad quadragesimam. Et ita addendo quatuor ad viginti fit vigesimus quartus decretorius; addendo septem ad viginti, vigesimus septimus & ipse decretorius: addendo vndecim ad viginti, trigesimus primus: Et ita quatuordecim ad viginti trigesimus-quartus: & decem septem ad viginti trigesimus septimus: demum viginti ad viginti priores quadragesimus, vt sint illi ijdem dies decretorij qui prius, & res redit ad idem.

Quod verò ipse dicat sextum & decimum, & decimum octauum & vigesimum octauum esse decretorios, partim verum est aliquo modo, partim omnino falsum. Quia enim crises multæ fiunt in septima plusquam in aliis diebus, quoniam in ea die coniunguntur quatuor conditiones, quæ in nulla alia die inueniuntur: prima quoniam est iudicatoria ex principalibus vt visum est: secunda quia est impar, & crises fiunt vt hic auctor dicit in textu, in die exacerbationis. Tertia quia est quarta accessio in ea die per modum tertianæ, quam superius docuimus esse vehementissimam. Quarta quia Luna redit ad locum, qui tetragono radio inspicit initium, ideò natura vel minimum irritata præoccupat, & facit crisim in sexta. Si enim errores fiant in re quæ frequenter fit, fient etiam errores frequentes: si in raris actionibus etiam rari. Similiter si natura impediatur, tardatur ad octauum, sed non est adeo frequens hoc, quia impedimentum non efficit vt cogatur in octauo facere crisim, non enim expectare nonum diem: sed non est idem de irritatione, quæ non permittit expectare septimam sed cogit, ideò sexta inter dies criticos, erroneos computatur, & frequentius fit critica quam octaua. Idem dico de decima quæ præoccupat vndecimam. Sed hoc est eò rarius quò crisis in vndecima rarius accidit quam in septima. Et ideò crisis in decima est admodum rara, sed crisis in decima octaua & vigesima octaua, non fit nisi rarissimè & casu, nec debent hi dies pro decretoriis haberi; tametsi enim decimus octauus fiat natura torpente in decima-septima vel impedita & vigesimus octauus in vigesima-septima impedita vel torpente, nihilominus hoc modo omnes dies possent appellari iudicatorij, quod est absurdum. Ideò sunt dies *iudicatorij* veri illi sexdecim commemorati, Et *accessorij* vt quintus tertius & nonus: quia per accessiones fiunt iudicatorij, natura præoccupante ratione accessionis. Et *erronei* vt sextus maximè, & octauus & tertius decimus: & *ancipites*, & sunt duo, vigesimus primus vigesimo aliquo modo similis, & trigesimus trigesimo primo. Alij autem vt duodecimus, sextus decimus, vigesimus octauus, nullo modo sunt iudicatorij. Hic autem autor omnia genera confundit: ponit enim quartum decimum cum sexto, principalem cum erroneo, & trigesimum cum vigesimo octauo, ancipitem cum eo qui nullo modo iudi

iudicatorius est, inde tertium & quintum accessorios. Satis est vt intelligas esse sex genera dierum: Principales *indicatorij* vt septimus & quartus decimus: *Indicatiui* & *iudicatorij* vt quartus & vndecimus: *Erronei, accessorij ancipites* & *intercalares*, qui nullo modo nisi casu iudicant.

Hæc est vera ratio distinguendi dies, tum nnmerandi illos, quam cum Galenus nesciuerit, scribendo suo more tam longa commentaria, ignorantiam quam vocant dispositionis peperit, mundum offuscauit, nam erronei dies nullo modo sunt critici, nisi vt dicimus lolium esse ex frumento.

Cum verò dixit quòd si iudicatio facta fuerit extra hos dies, quòd erit cum recidiua: regula est vera de diebus principalibus & accessoriis, nam etiam quòd sit in ancipitibus, sequetur recidiua. Et in erroneis longè magis, vnde in sexta vt superius visum est, contigerunt recidiuæ. Et hoc habet manifestam rationem. Nam si iudicauerit natura in erroneis diebus, vel non iudicatoriis principalibus, scilicet illis sexdecim, vel accessoriis qui sunt tres, scilicet tertius quintus & nonus, absque ratione iudicat & vi coacta: ideóque aut moritur æger, aut si vires sint robustæ in recidiuam postmodum incidit: vt in libro *de Iudicationibus* docuit Hippocrates.

Quòd verò ex recidiua debeat æger sanari aut mori, hoc super additum est. Plurimi enim è recidiua ægri sanantur vt dictum est, si intermiserit morbus post iudicationem: causa enim huius est declarata superius. Si autem intermittat morbus citra iudicationem, vt in Hermocrate videbimus & multis aliis, morietur æger. Ideò iudicari vel desinere morbum absque iudicio, & intermittere non in die iudicatoria, est bonum signum & indicinm recidiuæ: sed indicium mortis sumitur non ex hoc, sed quod sine iudicio intermiserit, & cum maxima vrinarum cruditate.

Fieri autem iudicationes in die accessionis plerumque verum est, imo semper verum, sed non sub eo sensu: febres enim quæ paribus diebus exacerbantur, sexta die plerumque iudicari solent. Quæ verò in imparibus in septima, & vsque ad vndecimam in imparibus, nihilominus in quarta-decima iudicantur, vel ex accessione tertiæ decimæ producta, vel tardante accessione tertiæ decimæ, vsque ad quartam decimam, & ita iudicantur in accessione, non in die accessionis. Sed iudicatio accessionem ad se rapit, non accessionis dies iudicationem peruertere potest, quæ omnia Galenus omisit.

* * *

TEXTVS. LIII.

Oportet autem animaduertere & nosse, in his temporibus iudicationes futuras esse, ad salutem, aut perniciem: aut inclinationes ad melius aut deterius.

COMMENTARIVS.

Tres modi sunt, quibus homo ad salutem tendit & totidem quibus ad pernitiem: primus est cum subita fit mutatio, ex qua vincitnr materia & eijcitur, vel natura superatur, & hæc vocatur crisis bona vel mala perfectè. Secundus modus est, cum materia pro parte eijcitur vel natura ex parte succumbit, inde homo paulatim post tendit ad salutem aut moritur, & hæc vocatur crisis in perfecta: bona si ad salutem, mala si ad mortem. Tertius modus est cum sensim tendit æger ad mortem vel ad salutem, sine aliqua subita mutatione. Et isti modi tanguntur à Galeno *Tertio de crisi*: cumque fiant sex computatis bonis & malis, subductis duobus qui fiunt sine crisi, relinquuntur quatuor enarrati in textu. Sed cum toties dictum sit de mala crisi, & quod tendunt per ea ægri ad mortem, videndum est quomodo homo moriatur per malam crisim. Item quomodo accidat quòd natura euicta per malam crisim, inde apparentibus signis mortis, & maximè cibo exhibito conualescat æger, quod millies vidimus: nec Galenus fecit mentionem de hoc. Dico ergo quòd materia febris vbi non potuerit euinci resoluuntur in illo conatu spiritus, inde sanguis exarescit, & non fit coctio in ventriculo, cerebrum siccatur & infrigidatur, & propter siccitatem conuellitur, & ob frigiditatem cessat motus respirationis, & ita sputum concrescit, & magis suffocat, & amisso sensu & viribus non potest expelli sputum, & fit rechmon, & tandem suffocatur calor qui superest, & extinguitur. Causa vero quare à mala crisi possit aliquis qui succubuit restitui, est quoniam in aliquibus materia & vires euincuntur, in aliquibus solæ vires, in aliquibus sola materia. Quibus materia sola euincitur, viribus manentibus; hos dicimus esse à morbo liberatos: Quibus verò solæ vires succumbunt, hi omnes moriuntur, nec credas cibo vel alia via spem esse salutis. At in quibus vtrumque succumbit, hi ad sanitatem tendunt, specie autem & iudicio vulgarium solas vires respicientium, cum materiam non cognoscant, ad mortem tendere creduntur. Et dato cibo cum reuiuiscant, existimantur & cibo restituti, &

falsò

falsò in periculum ob nimiam inediam à medicis adducti. Discrimen horum, & eorum in quibus solæ vires euictæ sunt, est quod in his materia vel loco tuto reposita est, vel eiecta, vel saltem à prauitate liberata, spiritibus solum deficientibus, vnde videntur morti obnoxij: at in illis euictis spiritibus ac resolutis, materia manet quæ sanguinem totum corrumpit & exarescit quod pessimum est & longè peius, resolutio spirituum, & ideò tales omnino sine aliqua spe restitutionis pereunt. Inde oritur quartum genus crisis seu saltem mutationis morbi, quasi è regione contrarium huic tertiæ, cum vitalis facultas, valida obstiterit, ne spiritus multum resoluantur, sed materia tamen victrix tota vel pro maiore parte, vel minore sed deteriore, corrumpit sanguinem, & videtur iudicio vulgarium melius se habere, ac quasi sanari, & vocatur à medicis falsa declinatio: in qua non magis potest quis sanari, quam in secundo casu, licet diutius mors protrahatur. Et videntur quasi conualescentes, inde repente decidit, etiam vis vitalis resolutis spiritibus, & statim moriuntur. Et hoc vidi aliquoties cum sui medici prædicassent esse sanatos.

TEXTVS LIV.

ERroneæ porro febres, & quartanæ, & quintanæ, & septimanæ, & nonanæ, in quibus circuitibus iudicentur, considerandum est.

COMMENTARIVS.

Hunc virum valde alienum esse ab Hippocratis sapientia haud obscurum est. Nam errare etiam si quis dicat Hippocratem non irascat: est enim error homini familiaris, vt vmbra corpori. Et ideò multum contra niti oportet hominē, etiam natura præstantem & eruditum necesse est. At carere iudicio nūquam de Hippocrate fatebor. At quale iudicium huius hominis, qui toties Quintanam, septimanam & nonanam inculcat, cum non docuerit quando & vbi contigerint.

Inde dat præcepta de illis, iubétque obseruandas, quæ & si inuenirentur, aliquando etiam parum obseruandæ essent, vt quæ rarissimè contingerent. Sed de quartana & erroneis febribus nihil docet: sed velut is qui volebat, vt copiam pecuniarum Princeps haberet, permittere vt omnes pecunias facerent: ita enim putabat multò plures futuros nummos si omnes cudere pecuniam possent. At cum interrogaretur vndenam argentum atque aurum sumere vellet, negauit se scire. Ita hic bellus autor non docet, quibus in circuitibus quartanæ vel erroneæ febres iudicentur. At noster Galenus gloriatur pulchrè se prædixisse Eudemo Philosopho de vnaquaque quartana, quando discessura foret (erant autem tres) quod ego quia ipse est credere malim, quàm ad iurgium quod mentita sit iactantia deuenire. Sed cum nec modum docuerit, tanti esse reor discere, vt conueniam illum perire: scio enim non dicturum aut oblitum esse. Sed ne omnino inanis sit hæc nostra expositio, scias quartanarum circuitus per accessiones si error non contingat, modo supradicto iudicari.

COMMENTARIVS III.
In primum Epidemiorum Hippocratis librum.

TEXTVS I.

PHiliscvs prope muros habitabat, decubuit. Primo die febris acuta sudauit, noctem laboriosam habuit. Secundo die omnia exacerbata sunt. Vesperi ab infuso per clysterem adhibito bene habuit, noctem quietam. Tertio mane & vsque ad meridiem, visus est à febre liber esse. Ad vesperam febris acuta cum sudore, siticulosus erat, lingua resiccabatur, nigra minxit, noctem molestam habuit, non dormiuit, omnino delirauit, Quarto autem omnia exacerbata sunt, vrinæ nigræ, nox tolerabilior, vrinæ melioris coloris.

COMMENTARIVS.

Hic est Antagoræ filius, cuius bis meminit in tertia constitutione, vt obscurum non sit omnes hos ægros esse tertiæ constitutionis, quæ sæuissima fuit. Dixit locum vbi habitabat, quoniam duplex est memoria cum motu & quiete. Cum dico *Philiscum* est memoria quieta: cum dico, *qui prope muros habitabat* est memoria rei cum motu & imaginor rem: ideo recordamur facilè & in perpetuum, ideo ad memoriam suam eorum quæ acciderunt conscripsit hæc. Non adiecit *ætatem*, quia intelligit virilem; vbi enim non sit ea, adiicit quæ fuerit vt in Sileno sequente. Ætas annorum circiter viginti: fuit ergo annorum circiter triginta quinque, & vsque ad quadraginta vel circa, vt nihil incommodi afferret. Non fuit *senex*, dixisset enim, & etiam superius testatus est adolescentes iuuenes & in ætate constitutos perijsse non senes. *De anni tempore* nec hoc adiecit, quia tamen in tertia constitutione, dum loqueretur de vere, æstate & autumno inquit: *In autumno iam & cum pluuia fierent lethales erant & plures peribant: erant autem affectiones febrium ardentium. Quibus quidem benè ac largè sanguis è naribus erupit: maximè ex hoc seruabantur. Et nullum noui qui in hac constitutione, mortuus sit cui sanguis profluxerit. In Philisco enim Epaminone & Sileno parum de naribus quarta & quinta die fluxit & mortui sunt.* Vnde patet non solùm Philiscum sed & Silenum Autumno iam decidentibus pluuiis & ex ardente febre ægrotasse: de *temperatura* dicendum est inferius. *Prima* ergo *die fuit cum febre acuta & ardente, & sudauit sudore frigido, quod* ex vltimis verbis dignoscitur: *sudores perpetuò frigidi.* Hoc igitur signum, quantum ex initio conijcere licet, mortem significabat. Primum quia natura excernit ante coctionem, cum fuerit ab initio morbi: & numquam potest bene excernere nisi prius facta coctione, & separatione, *Quarta Aphorismorum*: igitur sudor ab initio fuit valdè malus. Et si obijciat ex Paulo, *lib.* 2. Putrida per vrinas aluum & sudores expurgare conuenit, in Putridarum febrium curatione: ergo si id natura agat rectè egerit. Respondeo quod aliud est de natura, aliud de opere medici: quia in natura consideramus vtilitatem & signum, in opere medici signum tantummodo; vnde etiam illud *Quarta Aphorismorum*: *Et quanto colores magis praui plures fuerint prius:* cum medicamento verò melius. Est etiam aliud de madore & exiguo sudore, aliud de sudore perfecto, sudauit enim perfectè. Secundum quia sudor frigidus erat: *Frigidi sudores cum acuta quidem febre mortem, cum mitiore longitudinem morbi significant.* Erat autem acuta. Tertium quod deterius fuit, quia non est alleuiatus: subijcit enim post id verbum *sudauit*, (*noctem laboriosam habuit*) secunda die omnia exacerbata sunt: istud ostenditur ex fine, quoniam accessiones in diebus paribus. Si ergo ex primæ diei morbo mortem expectare oportebat, quantò magis ex exacerbatione in diebus paribus. Et si natura ab initio non poterat ferre morbum illum, sed succumbebat, cum materiæ solum pars & modicè putrefacta esset, quomodo superuiuere vel etiam proferre vitam diu poterat, etiam si non aduenisset exacerbatio illa in secunda die? ex quo patet non rectè dicere Galenum, in tertia & quarta die signum mortalis morbi breuis apparuisse. Multò minus & illud quod putant aureum dictum, cum exacerbatur morbus in tertia die: deinde etiam in quarta lethale esse. Nam sic continuæ febres quæ exacerbationem habent, singulis diebus per modum duplicis tertianæ, omnes lethales essent, quod tamen falsum est: plurimi enim ex his sanantur: & tamen exacerbantur tertia & quarta die. Fuit ergo lethalis omnino ex signis primæ diei: Et moriturum apparuit in sexta, ex his quæ successerunt secunda die. Sed neque illud ad propositum: signa decretoria quæ non decernunt mortem aut morbi longitudinem significant, licet adducatur à Galeno: intelligitur enim in progressu morbi. Sed potius conueniebat illud ex libro de Iudicatione. *His qui breuissimo tempore perituri sunt maxima signa ab initio apparent.* Adhibitum dicit clysterem: fuit enim hic vis non humillimæ conditionis. Ex quo noctem quietè tulit, & vsque ad meridiem sequentis diei, tum exonerata natura tum per aluum, tum quia erat inclinatio accessionis secundæ diei: Et contractio tertiæ accessionis venturæ, ex quo à febre liber visus est aliis non Hippocrati. Tertiæ diei accessio retinuit primæ mala, atque in super addidit sitim, linguam siccam, vrinam nigram, vigilias, delyrium, omnia hæc sequebantur in morbo lethali: futuræ mortis signa non erant, sed grauioris morbi, vt quæ coctiones & pugnam naturæ cum materia morbi consequi potuissent, nec mortem indicare. Quarta die omnia exacerbata sunt, vrinæ tamen etsi nigræ fuerint, erant melioris coloris & nox minus molesta.

TEXTVS II.

QVinto circa meridiem parum de naribus stillauit, non mixtum. Vrinæ variæ, quæ habebant innatantia quædam rotunda, genituræ similia, dispersa, non subsidebant. Subdita glande, flatuosa pauca prodierunt: noctem habuit laboriosam, somni parui, sermones, deliramenta, extremitates vndique frigidæ,

frigida, & non amplius recalescentes: minxit nigra, dormiuit parum, ad diem voce destitutus est, frigidum sudauit, extremitates liuidæ.

COMMENTARIVS.

Cum vrina in quarta melioris coloris fuerit, & nox minus molesta, dictum dicebat ille, tanquam non dictum putes, nemo declarat, sed in manifestis nugantur, atque etiam in illis infinitos admittunt errores. Qui enim conueniebat in morbo ad mortem tendente, quartam esse in nocte meliorem, & vrinas melioris coloris. Et quomodo cum nigræ essent, melioris coloris dici poterant, si non deterior est in vrinis aliquis color nigro. Quod ad primum attinet quidam exponit *molestior.* Græcus Aldinus codex vnde Cornarius legit νύκτα εὐφορωτέρην scilicet nox *tolerabilior*; Græcus codex cum commento Aldinus etiam habet δυσφορωτέρην, *difficilior* vt Cruserius vertit. Appositus tamen est asteriscus in codice Græco cum commento, quod nonnulla exemplaria haberent εὐφορωτέρην. Ego cum Cruserio legam *tolerabilior*: quamque Galenum haud verisimile sit adeò magnum paradoxum intactum præterijsse. Verum cum vrinam prætereat, nil est tam admirandum in negligenter exponendo Hippocratem, quod de Galeno non possimus polliceri.

Cum enim tot nugas agat extra propositum, hoc quod tanti erat de vrina reliquit intactum. Dico ergo voluisse per hæc verba quæ cohærent, vt discant alij quomodo eiusmodi sint interpretanda: *Tertio nigra minxit, quarto vrina nigra, nox tolerabilior: vrina melioris coloris. Quinto vrina variæ, nocte grauiter se habuit, minxit nigra:* vt sit sensus quia nox fuit tolerabilior, non reliquis præcedentibus, sed solum die ipsa quæ molestissima fuit, ideo vrina fuit melioris coloris. Ita in quinta cum nox fuerit pessima, vrina subsequens noctem fuit nigra, & deterior antecedente diei, quæ fuit varia. Et hæc est lectio genuina, quam Galenus dissimulauit, quia non intellexit. Fuit autem nox quartæ diei mitior ipsa die: quia si in morbis lethalibus nulla esset remissio, omnes morerentur in secunda die, velut de Critone videbitur. Necesse est igitur in omnibus morbis adesse intermissionem aliquam, non tamen magnam, neque ordinatam. Magna etiam aliquando esse potest, ordinata nunquam.

(*Quinto circa meridiem.*) littera est manifesta, & visum est supra: laborat Galenus in declarando quod non fuit sanguis purus sed ater. Dicit Galenus: *Rubri enim sanguinis stilla in morbo lethali non est visa vnquam.* Merum ergo exponit idest *vehementer atrum.* Ego verò sanguinem merum fluxisse autumo: natura non expellente quod noxium erat, sed vt in nixu & malis crisibus quod non oportet loco eius quod oportet. Hic non habeo demonstrationes: sed bona fide agendum est vbi salus hominum vitæ tractatur, nec tot cauillationibus insistendum. Rursus repeto non ob signa intermedia quamquam mala, mortuus est Philiscus, vt putauit Galenus qui inquit repetens: *Itaque clarè apparuit die tertio morbi exitium: quo autem die moriturus esset, non constabat. Die autem quarto, cum vrinæ nigræ permanerent, & accessiones diebus paribus, nec vires admodum robore excesserint, die sexto obiturum esse intelligi potuit.* Sed non ita est, nam vt dixi ex primo & secundo hoc cognitum fuit. Sic de stilla sanguinis, quamvis res potius indicaret, quod fuerit ater, maximè quia splen intumuerat, nihilominus verba ostendunt merum & purum sanguinem stillasse. Vnde signum non ex colore sed ex paucitate malum dicendum est. *Vrinæ variæ* idest fuere plures nec vnius modi: conuenerunt tamen in hoc, quod habebant innatantia in substantia ipsarum dispersa rotunda, genituræ similia, nec subsidebant. Cum non esset hæc vrina bona, satis est ad declarandum, spem salutis nullam attulisse. Sed quomodo lethalis sit *in libris de vrinis* visum est: nimis longum esset si tot principia hic declarare vellem. Galenus non habebat quid diceret, alius quidam suo more cum tot dicat nihil prorsus adducit: nihil enim intelligit. Tres fuere cæci ex vna vrbe inter se digladiantes, vt aliquid esse existimarentur. Sed duo adeò rudes, vt nec quid scriberent intelligerent: nec si ad ludum litterarium denuo accessissent, didicissent quicquam. Mira vnius amentia, alterius audacia, tertius cum esset eruditus nimium, sibi placuit.

Quare in tanta penuria temporis tot fures illius natura produxit: nam quid aliud est tot nugas legere quàm iacturam temporis insignem facere? Sed vnde tot stulti? & tanta patientia legendi? Postmodum exemplo secundæ diei cum videretur iuuatus ex clysteri, subsidere glandem, quia vires erant imbecilliores. Et est præceptum Principis. Pauca emisit & flatuosa, iam incipiente calore naturali extingui. In nocte sequenti extremitates frigidæ, nec amplius recalescentes, ne crederemus ob accessionem id factum. Vnde propinquæ mortis indicium apparebat; hæc omnia ea nocte contigerunt, quæ quintam diem est subsecuta: mane autem frigidum sudauit, extremitates liuidæ, vnde ordinem ipsum obseruare oportet, de quo paulo post dicam. Nam dubitatio emergit, cum dicat frigidum sudauit: quasi tum primum frigidum sudauerit: ab initio enim solum dixit sudauit, & in tertia rursus sudauit: in fine autem adiecerit: sudores perpetuo frigidi.

Dico ergo quod semper sudauit frigidum, sed tamen in mane sextæ diei primum sudauit sudore vehementer frigido. Ordo igitur hic est: Primum sudauit frigido sudore non vehementer, post perfri-

geratæ sunt extremitates, vnde patet hoc maius esse quam primum: post sudauit sudore vehementer frigido, cum extremitatibus frigidis: at hoc etiam maius: post extremitates liuidæ factæ sunt, quòd maximum fuit: demum paulo post mortuus est. Hæc de sudore.

Redeo ad ordinem. *Noctem habuit laboriosam: somni parui.* Nocte quæ tertiam diem subsecuta est, omnino non dormiuit. Deterius est dormiuisse & delirasse, quam non dormiuisse *secunda Aphorismorum.* In quo morbo somnus laborem præstat mortalem. Delirium tertiæ noctis fuit ob motum etiam materiæ, quintæ autem iam corrupto sanguine vniuerso: cui prope necessario est mors. Somnus sequebatur fatigationem naturæ, cessante motu, iam enim materia translata erat ad cerebrum. Et tamen in initio conata fuerat natura detrudere per sanguinem narium. Ideo illud fuit initium phrenitidis. Sermones & deliramenta: iam enim euicta natura cerebri continuum apparuit delirium, hoc est quod voluit intelligi. Duplex enim delirium de rebus quæ non sunt, & hoc ostendit paraphrenesim. At cum de rebus tanquam familiariter loquitur & delirat, hoc phreniticum est, & significat euictam esse naturam, quod plerique medici non animaduertentes falluntur grauiter. Cum enim abscessus paruus in cerebro fuerit, delirant ad vices in rebus domesticis leuiter, & modestè, & medici parum hoc symptoma reformidant, cum sit deterius vehementi & concitato delirio; in quo apparent res quæ non sunt omnino, quod ex motu vaporum fit. *Minxit nigra.* Hoc est manifestum indicium, quòd ille qui exponit verba illa superius explicata: *vrina melioris coloris*: quod acciderit quasi natura relinquente morbum, somniat: nam meliores in hoc tempore processissent. Sed fuerunt nigræ, tum ex vstione sanguinis, tum extinctione caloris innati.

Ad diem voce destitutus est. Hoc signum in febribus & à delirio mortem certam & propinquam semper affert, nisi morbus sit in instrumentis. Nam alias retuli de Riuoltela, quem ob anginam mutum & deploratum seruaui, sed is tamen intelligebat. Nec est vt recitem, quinam mortui sint postquam muti facti sunt: omnes enim qui moriuntur, muti prius fiunt, & qui muti fiunt postquam delirarunt paulo post moriuntur. Declarabo autem suo loco hoc. Nunc sufficiat intellexisse, ob id obmutescere, quoniam cum delirium loqui plura cogat, si obmutescant, contingit exsiccato prorsus cerebro, aut ex summa imbecillitate virium; quare & moriuntur, & citò, & nemo restituitur ex his. Sed cur ad diem potius, quam in nocte obmutuit? dicit enim voce destitutum non solo sermone. Phreniticum esse symptoma breui ante mortem voce destitui, declarant verba eius in *Tertio Epidemiorum* pridie quam morerentur, interceptam fuisse vocem afferentis. Pars vltima noctis vt alias declaratum est frigidissima est, tanquam sole maximè descendente: ob id aut voce destituuntur, aut moriuntur multi. Quibusdam tamen vox & sermo restitutus est, vt decumbenti apud frigidam in Thaso, sed tamen obijt.

TEXTVS III.

Circa meridiem sexta die mortuus est.

COMMENTARIVS.

Quibusdam à vocis amissione ad mortem dies tres intercesserunt, vt Sileno & Philini vxori. Philisco tantum paucæ horæ interiectæ sunt. Ad curandi rationem hoc parum refert, sed nec multum ad prognosticum tum tales sic iacentes pro mortuis habeantur: solum interest ad comprobandum rationem morbi, nam Sileno vox est restituta post septimam, attamen & octaua denuo intercepta est. Causa est quod Philiscus phrenitide laborauit, & ideò velox fuit mors illius, & ab initio morbi, & ab amissione vocis, quæ diu durauit, quoniam erat intemperies calida, Et etiam quia in sexta debuit mori. Vnde Hippocrates docet iudicatorios in quibus homo debet sanari vel mori, non simpliciter iudicare vel obmutescere. Et causa est quia licet crises fiant à naturali virtute, tamen mors & vita attenduntur penes cor *Quinto de locis*: Et cordis motus conseruatur à calore solis, & ideò motus solis & dies iudicatorij respiciunt vitam & mortem principaliter, & non vocis amissionem: amisit ergo vocem mane, quia moriturus erat in meridie, non autem mortuus est in meridie, quia vocem mane amiserit; ideò quandoque amittunt vocem multò ante per tres aut quatuor dies, quandoque solum per pauculas horas, quandoque expirant ferme in ipsis verbis, vt referant de Augusto. Ergo istud aduenit ratione roboris cerebri: qui enim habent imbecille cerebrum, multò ante voce destituuntur, qui autem validum, parum ante. Et similiter quibus cerebrum valde læsum est, mediocri tempore: non enim multum quia non possunt diu superuiuere: quibus parum perdurant vsque ad mortem cum voce.

TEXTVS IV.

Hvic spiritus ad finem vsque velut reuocanti, rarus & magnus: splen eleuatus est orbiculari gibbositate.

tate. Sudores frigidi perpetuò. Exacerbationes diebus paribus.

COMMENTARIVS.

Philisco igitur robustum fuit caput, & læsio magna in cerebro, non maxima; ideò vocem paucis ante horis solum amisit. Illis aliis qui diu post vocis amissionem superuixerunt, imbecille fuit admodum caput: & læsio non magna, nam laborabant solum febre. Declarat autem quatuor præcipua generalia Hippocrates de Philisco: primum de spiritu, quòd fuit similis reuocanti, rarus & magnus. Pro quo sciendum est quòd vt Galenus docet *secundo de difficultate spirandi. Spiritus rarus & magnus semper significat delirium:* non tamen omnes qui delirant talem necessariò spiritum consequuntur. Et breuis est demonstratio, quanquam suo more vt videatur quid magnum dicere, producit Galenus illam tum *in primo* tum in *secundo libro.* Si rarò spirat & magna spiratione obliuiscitur; nam quia magna respiratione respirat, non deest causa necessitatis respirationis frequentis, & tamen raro respirat: ergo hoc non potest aliter contingere, quàm quod obliuiscatur. Ergo delirat, quia obliuio rei tam necessariæ non potest contingere citra delirium. Non tamen necessarium est quòd si quis deliret, vt magnam & raram habeant respirationem, & hoc probat Galenus in eodem secundo libro ex Pythione in Thaso, qui supra Herculeum templum habitabat in *Tertio Epidemiorum* ordine secundo, ad differentiam Pythionis Primi qui habitabat iuxta Telluris templum & est in primo ordine. Is ergo secundus Pythion fuit breuispirus in secunda die, & delirauit in septima, ideò non concludit. Galenus tamen præsupponit quod cum non adiecerit, quòd aliter spirauerit, quod etiam tum sic spiraret; breuis autem spiratio non videtur posse esse magna. Idque manifestum ex autoritate Hippocratis in *Tertio Epidemiorum* in historia vxoris Dealcis in Thaso. Sed admittatur hoc, quod delyri possint non spirare magna & rara spiratione, causam nititur assignare Galenus ob duos ægros, & supponit quod nobis pro nunc sat est: *Delyrium ex se facere magnam & raram spirationem. Dolorem in membris respirationis paruam & densam caliditatem, densam & magnam, frigiditatem paruam & raram.* Iuxta ergo mistionem horum ac dominium variari has respirationum coniugationes clarum est: cum ergo dicis obliuiscitur in delyrio, ergo rara. Respondeo si dolor vrgeat non poterit obliuisci. Ex hoc ergo patet quod passus est delyrium perpetuum, igitur phreniticus maximè à quinta die, nec fuit dolor vehemens, nec calor magnus, nam fuisset respiratio densa aliquando; & hoc est quod volumus. Sed addit quod fuit quasi *reuocanti*, hoc indicabat magnam obliuionem & suspiria, ideò etiam fuit valdè *magna & rara: Splen eleuatus orbiculari gibbositate* non erat dolor vehemens in eo ex demonstratis, non est enim membrum magni sensus. Nec erat tumor in musculis, nam est secundum situm illorum longus in longis, transuersus in transuersis, obliquus in obliquis, in omnibus ad longitudinem tendit: cum ergo rotundus fuerit & in latere sinistro, fuit in splene: & si in medio ventris in ventriculo, & si à latere dextro est Lunaris figuræ, si sit in iecore.

Materia ergo vt dixi quæ peccauit, fuit partim biliosa, tenuis & crassa, simul & atra, vnde intumuit splen. Et prima fuit in imparibus diebus, alia paribus. Ex quo morbus, febris mista, ardens: ex his quæ Hippocrates superius narrauit dicens, quod in sexta die moriebantur cum sudore, & non fuit febris pestilens: nullum enim tale signum, sed signum veræ febris ordinariæ. Non vrina bona, neque omnino cruda sed nigra & varia: non calor tepidus, non vomitus, non cordis palpitatio. Nescio vnde sumpserit, nisi ex hoc quod fuit morbus Epidemius, & in quo multi moriebantur, ideò pestilens. Sed fallitur quia Hippocrates nullam harum constitutionum primi libri appellat vel inscripsit pestilentem, vt illam tertij libri, & decipitur etiam, quia aliud est dicere morbus pestilens, & constitutio pestilens: intelligitur enim qualiscumque morbus grassans & interficiens *Primo Epidemiorum & primo de victu in acutis:* Pestis est epidemia perniciosa: Aliud est febris pestilens, de qua Prima particula *Sexti Epidemiorum* & *Tertio de præsagio ex pulsibus:* Apparent autem in ea plerumque carbunculi, vt *primo de differentiis febrium.* Aliter diceremus etiam dysenterias esse pestilentem febrem, nam communes dysenteriæ aliquando sunt maximè exitiales. Proprium enim pestilentis febris est colliquatio, vnde *Tertio in Tertium Epidemiorum.* Quod quidem videtur esse symptoma in perpetuum febris, quam pestilentem priuatim vocitant, cum mortales vel citra pestem corripiat. Declarat autem qualis sit hæc colliquatio *octauo de compositione medicamentorum secundum locos:* Bilis crassa (*inquit*) graueolens & abundè colorata. Ex quo apparet hos medicos in perniciem humani generis natos, qui Galenicos se appellant, quibusdam methodis facilè docturos, medicinam profitentes, non solùm errare vehementer, quod Galenum occlusis oculis sequantur, sed neque ipsum intelligere, ob idque solum Galenum laudare vt eruditi credantur, esse autem bobus rudiores. Confundunt enim febrem pestilentem cum pestilenti morbo, idest vulgari multos interimente, quandoquidem nec tales morbi sint febres pestilentes: nec febres pestilentes talibus semper temporibus accidant.

De sudore autem frigido, & exacerbatione in diebus paribus, supra abundè dictum est. Sed de temperatura morbi, materia

ria plerumque declarat temperaturam, quia sequitur illam. Bilis autem fuit primus humor, & tenuis; ex successu temporis in calida & sicca intemperie conuertitur in atram libro Artis medicæ. Atra autem generat multa excrementa crassa, impediendo coctiones, & ideo Quartanarij abundant multa pituita, & humore crudo, merito cuius Galenus illis etiam ab initio exhibet piper. Fuit ergo Philiscus biliosus & melancholicus, non magni caloris naturalis, vir parui laboris.

TEXTVS V.

Silenus habitabat in Platamone, prope filios Eualcidis. Hunc ex lassitudinibus & potationibus ac exercitiis intempestiuis, ignis corripuit. Cæpit autem laborare ex lumbis, & caput grauitas tenebat: & colli distentio erat. Ab aluo prima die biliosa mera spumosa, abunde colorata multa prodierunt. Vrinæ nigræ nigram subsidentiam habentes: siticulosus, lingua reficcata, nocte nihil dormiuit. Secunda die, febris acuta, secessus plures, tenuiores, spumosi. Vrinæ nigræ, nox molesta, parum delirauit. Tertia, omnia exacerbata sunt, præcordij distentio vtrinque oblonga, ad vmbilicum submollis. Secessus tenues subnigri. Vrinæ turbatæ, subnigræ. Nocte nihil dormiuit, sermones multi, risus cantus, continere se non potuit. Quarta per eadem.

COMMENTARIVS.

Postquam proposuit casum viri otiosi, & sobriè viuentis, subijcit hic casum adolescentis intemperantis & laboriosi, nec est Silenus ille prior, de quo in constitutione, cum ille in sexta obierit, hic verò mortuus sit in vndecima. Adiecit vbi habitaret, non solum ob ea, quæ in Philisco diximus, sed magis ob specialem causam, ne quis putaret errorem subesse; cum in priore dixerit fluxisse sanguinem in quinta, obijsse in sexta, quorum neutrum huic contigit. *De ætate* subijcit illam, quia non erat ætas communis scilicet virilis, sed adolescentis. *De tempore anni*, fuit in Autumno, nam ex priori narratione eo tempore ægrotauit Philiscus, cui hic subijcitur. *De temperatura* vt in priore dicemus, postquam docuerimus quo morbo ægrotauit: lassitudinibus, & potationibus ac exercitiis: Dicebat Galenus *secundo de tuenda sanitate: c. 2.* Exercitium est motus qui variat respirationem, scilicet qui facit eam maiorem, velociorem & frequentiorem. Motus autem est genus ad exercitium, ita deambulatio est motus sed non exercitium. Et quod est vni exercitium, alteri non est, quia respirationem haud mutat. Et quod vni est leue, erit alteri graue: labor autem idem quasi vult esse cum exercitatione, differunt tamen: est enim labor qui non est exercitatio, & exercitatio quæ non est labor. Quicquid enim delassat hominem, vt micare digitis celeriter, labor est non exercitatio; ascendere robusto per acclivia, exercitatio non labor: perseuerando vtrumque. Vbi labor ex exercitio proueniat, non enim semper vt dixi prouenit labor, est effectus & fructus exercitij, dicebat Galenus in *libro de cibis boni & mali succi. c. 3.* exercitium quod fit ante cibum vtile est admodum, velut quòd fit à cibo valde noxium valetudini. Sic etiam à vigilia vel cum cruditate laborat ventriculus. Vnde Poëta.

Namque pila lippis inimicum, & ludere crudis.

Tempestiui enim exercitij tria commoda sunt; incrementum caloris innati, & motus spiritus, & durities solidorum: est autem calor naturalis quasi idem vel valde propinquum spiritui: sed dicitur calor, vt quiescit & fungitur operationibus naturalibus & vitæ, spiritus autem vt mouetur. Per hæc tria perficiuntur tria alia optima; ex densitate membrorum perficiuntur operationes naturales, & membra animalibus operationibus robustiora redduntur. Per caloris naturalis incrementum, eadem hæc duo: per motum concitatiorem spiritus expelluntur excrementa, ex quibus corpus oneratur, operationes naturales impediuntur, & obstructiones generantur. Ita ex tempestiuo exercitio omnia bona sequuntur, & homo quasi iuuenescit: ex intempestiuo mollescunt membra, calor minuitur, Spiritus torpescunt. Vnde malus habitus impotentia est morbi.

Lassitudinem quid sit declarabat Galenus libro *De Morborum causis cap. 2.* dicens: cum quispiam immoderata exercitatione vsus fuerit, lassitudinem sustinet corpus, hoc est caliditatem immodicam in musculis atque articulis habet. Itaque dicit: *si pro natura fuerit laborantis, non incurret lassitudinem, si superauerit incurret.* Eius sunt tres species *Secunda Aphorismorum, com. 5.* tendens à plenitudine sanguinis vlcerosa, à prauis humoribus, & apostemosa, vt ita dicam ab vtroque. Has cõiungit *Tertio de tuenda sanitate, cap. 9.* tum inter se, tum adiecto affectu, qui gracilitas appellatur, & est cum ex laboribus musculi nimium siccantur, non autem replentur, vt in illis tribus; atque ita fient simplicium & compositarum coniugationum lassitudinum species quindecim. Sed quæ à plenitudine sunt & apostemosa, præ cæteris

teris vt dictum est in *libro de Causis morborum* seu ex exercitatione, seu spontaneæ, sint ad generandam febrem maximè idoneæ, statimque sunt: vnde *Quarto de Tuenda sanitate. cap. 10. Hæc lassitudo ne paucis quidem hori:, nedum duobus tribusve diebus eodem tenore consistit, prout Erasistrato placet, sed statim febrem accendit vehementissimam, nisi sanguinis detractione malo prius sit occursum.* Sed spontaneæ etiam his quæ ex laboribus fiunt deteriores; nam hæ si rectè procurentur homo euadere solet, non ita ex spontaneis. Ex potationibus cruditates: ita potationes cruditatem, lassitudinem, calorem, exercitia intempestiua vtrumque subministrarunt. Per potationem enim meri haustum copiosum indicauit, non aquæ: Et vini quidem Thasij quod potentissimum erat & celebre. Vnde Atheneus *libro primo Hymensophistarum cap. 26.* ex Epilyco.

Vinis Thasijs & Lesbiis rigat die,
Partem reliquam sic hanc agit feliciter.
Et post ex Hermippo
Et Thasium quod pomorum diffundit odorem:
Hoc ego crediderim cunctis iucundius esse.

(*Ignis corripuit*) cæpit autem ægrotare ex lumbis. Proponit quatuor: *morbum*, & est *febris*: vt antecedentia morborum *lumborum* supple *dolor*; quid sint lumbi docuimus alias, & capitis grauitas, & colli distentio: Et symptoma coniunctum; Ab *aluo fluxerunt multa biliosa abundè colorata, mera & spumosa*: inde signa *vrinam nigram* & reliqua. *Ignem* dicit πῦρ idest febrem ardentissimam, tactu igni similem: nam febrem communiter appellat πυρετὸν vt ignis & igneus. Non ergo simpliciter febrem dixit sed vehementissimam igni similem; cum autem infra dicit acuta febris πυρετὸς ὀξὺς appellat, vt constet febrem, ignem febrem acutam & ardentem, quam exponit πυρετὸς καυσώδης, vt in virgine Abderita *Tertio Epidemiorum*, volo autem exponere differentiam horum, sed infra vbi casum Critonis breuem enarrabimus. Dixit autem *ignis*, ne crederemus Ephemeram esse, quæ iure merito subsequi solet causas externas, primum lassitudines & exercitationes. Cœpit *laborare* idest dolere, licet enim in textu habeat πονεῖν quod est laborare: *secunda* tamen *Aphorismorum* cum dixit Δύο πονων ἅμα δειγνομενῶν clarum est quod intelligit duorum dolorum, simul incumbentium. Mirum fuit cum hæc præcesserint, cur Hippocrates non miserit sanguinem. Sed vel obstitit cruditas, vel quod non vocatus fuit ab initio, vel quod non consuesset sanguinem mittere, nisi in abscessu laborantibus. De quo infra. Quod ad symptomata attinet, signa fuerunt *naturæ multis cruditatibus oneratæ*. Propterea ne hoc solum crederemus, adiecit *biliosa*, quod non est proprium cruditatum, vt nec illud *abunde colorata mera & spumosa*. Color ille satis indicabat exustionem: Merus dicit seu syncerus *septima Aphorismorum* quæ sine ichore sunt. Dico & sine fecibus & alijs humoribus. Indicat hoc quod à nobis expositum est in Aphorismis. De spumosa dicebat Galenus secundo prognosticorum: *Cæterum spumans deiectio interdum spiritum flatuosum, humore permistum, solutu difficile, quandoque caloris copiam indicat.* Ita enim per exteriora corpora fieri cernitur, in mari incursantibus ventis, in lebete ex polentis præ copia caloris. Post subjicit *vrinas nigras & cum subsidentia nigra*, quod erat indicium extremæ adustionis: iam testatus sum hic non acturum de vrinis, quòd sit materia nimis prolixa & difficilis: & ideò si conatus fuero illam hic declarare, breuissimè potius præbebo causam erroris quàm docebo. Neque enim est hæc materia, vt de crisi vel de diebus criticis, quæ etiam si rectè tractata fuisset à Galeno, doceri poterat tota in vna pagina: at materia de vrinis, ipsa per se amplissima est difficillima & obscurissima, non solum medicinam, sed etiam magnam Philosophiæ naturalis huius inferioris partem secum trahens. Simili ratione multa prætermittam in expositione, quæ suo loco hic tamen aut in tertio exponentur, ne sæpius idem dicendo frustra, ego scribendo tempus teram, & odiosa ob longitudinem efficiam commentaria. Sicut nec illud de respiratione magna & rara (Gratia exempli) quia est expositum in Philisco. *Siticulosus, lingua resiccata*: ab initio vehementia hæc nimis & magni incendij indicia, sicut & illud *nihil dormiuit*. Nihil tamen lethale, nisi vrina illa nigra in substantia & contentis, quæ cum fiat vel ob incendium caloris præternaturalis, aut extinctionem naturalis, cum ab initio esset ob extinctionem naturalis, contingere non poterat, oportuit vt fieret ab incendio caloris præter naturam: cum ergo feceris coronidem; *Vrina nigra, tota vigilia exacta, egestiones biliosæ, meræ, coloratæ spumosæ, lingua resiccata, febris calidissima*: his quinque indicijs incendium maximum declarabatur; & cum esset à Prima die, lethale erat.

In secunda die cum deberent crascescere, secessus facti sunt tenuiores, & super hæc delirauit, reliqua manserunt.

In tertia omnia sunt exacerbata ex ratione accessionis, addita sunt præterea tria & vnum valde superauctum: scilicet *delirium, risus, cantus*, erat enim ob ætatem maximè sanguineus, ideo *risus cantus*. Volebat etiam *surgere*, in egestionibus addita est *nigrities*, in vrina *turbulentia*, quæ significabat materiæ motum ad cerebrum, iuxta illud Quartæ particulæ. *Quibus vrinæ perturbatæ, quales sunt iumentorum, his dolor capitis adest vel aderit.* Dicit ibi Galenus fiunt à materia crassa, & densa, à calore scilicet vehementi agitata. Calor autem ad superiora tendit. Et hoc erat Phrenitidis fientis signum, in præcordiis distentio,

diſtentio, vtrinque oblonga ad vmbilicum ſubmollis. Alij vertunt ſubvacuam vt Galenus in commento ὑπόκενον. Videamus ſignificatum, inde vocem; aderat inflammatio vt ipſi dicunt in ſepto tranſuerſo, ideò præcordia ſurſum trahebantur: & quia in præcordijs non erat abſceſſus, neceſſe erat præcordia eſſe ſubuacua, locus tamen in medio ſub mollis. Nimis durum eſt vertere πρὸς ὀμφαλὸν ὑπολάπαρος: Ideſt ad vmbilicum ſubmollis: ſub vacuam dicendo, conſentientibus vtriſque Codicibua Aldinis Græcis. In vniuerſum delirium, dolor lumborum, mors cita, tenſio illa ſubmollis in medio, cum ex vtraque parte foret cum febre continua, indicarunt potius Phrenitidem quam ſepti tranſuerſi abſceſſum, cum dicat *continere ſe non poterat.* Hoc enim proprium eſt ſignum Phrenitide laborantium, non abſceſſu ſepti tranſuerſi. Infra dicam *de riſu & cantu.*

TEXTVS VI.

QVinta, ſeceſſus meri, bilioſi, leues, pingues. Vrinæ tenues, pellucidæ, paucæ, reſipiſcebat. Sexta circa caput parum ſudauit: extremitates frigidæ, liuidæ: iactatio multa: ab aluo nihil prodijt. Vrinæ ſuppreſſæ ſunt, febris acuta. Septima die voce deſtitutus eſt: extremitates non amplius recaleſcebaut: nihil minxit.

COMMENTARIVS.

Quinto morbus recruduit: & cum hoc egeſtiones factæ ſunt pingues. Dictum eſt de pingui ſupra, & ſecundo prognoſticorum, quod fiunt ab ignea caliditate colliquante pinguedinem primum, inde etiam ſolida. Sed dices excrementa pinguia, vt viſum eſt, peſtilentem febrem indicant: dico colliquatio alia à vehementi calore, & hæc eſt ſine odore malo, & talis fuit hic: alia graueolens à peſtilenti febre, at hic non fuit male olens. In ſexta autem apparuerũt ſigna lethalia exquiſite, *extremitates frigidæ, liuidæ. Sudauit* etiam *parum circa caput.* Sudor circa caput tantum, cordis reſolutionem oſtendit, dicente Galeno *Primo prognoſticorum com. 26.* Sudor circa partes capitis calidus minatur ſyncopim, frigidus autem non iam minatur, ſed adeſſe nunciat: at ſyncopis eſt affectus cordis, affectum igitur cordis præcipuè caput nunciat, ſic timores, dolores, iras. Suppreſſæ ſunt omnes excretiones, natura occupata nimium à morbo. Febris acuta ſcilicet denuo redijt. Sed quomodo hoc cum Galeno qui dicit aceſſiones fuiſſe magis in diebus imparibus? certè hoc non voluit: quamuis enim dixerit quod tertia cuncta exacerbabantur, & quòd Quarta per eadem, conſiderandum tamen eſt Hippocratem in hoc voluiſſe præferre pares imparibus, nec impares paribus. De liuore extremitatum, *ſecundo prognoſticorum, com. 9.* Super illis verbis Hippocratis: *ſi corpus omne graue eſt, itemque manus & pedes, maiore cum periculo eſt: ſi verò præter grauitatem vngues quoque ac digiti liuidi ſunt, expectanda mors continuo eſt: ſi digiti & pedes omnino nigreſcunt, minus peſtiferi ſunt quàm ſi liueant,* dicebat Galenus. *Interdum pars nigreſcit, quia materia eò decumbit, interdum quoniam moritur:* vt liuor ſit certius ſignum mortis, nigrities efficacius, ſed non ſemper malum ſignum. In ſeptima *voce eſt deſtitutus* reliqua mala manſerunt. Vnde patet læſam valde fuiſſe cerebri facultatem, tum ob hoc quod multò ante quam moreretur voce deſtitutus eſt, & quod vrinam per duos dies continuos non minxit. Paucas vrinas tenues, diximus ſemper eſſe multò abundantibus deteriores.

TEXTVS VII.

OCtaua ſudauit frigidum per totum ſudorem: Papulæ cum ſudore rubræ, rotundæ, paruæ velut vari: permanebant non abſcedebant. Ab aluo verò cum parua irritatione ſtercora tenuia velut inconcocta, multa prodibant cum dolore. Vrinam reddebat cum dolore mordacem; Extremitates parum recaleſcebant: ſomni tenues, ſoporoſi, vox intercepta: vrinæ tenues, pellucidæ. Nona per eadem. Decima potum non ſuſcipiebat, ſoporoſus erat: ſomni autem tenues: ab aluo ſimilia minxit; aceruatim ſub craſſum depoſitum ſubſidens: ſubſidentia craſſæ farinæ ſimilis, alba, extremitates rurſus frigidæ.

COMMENTARIVS.

Hunc locum non poſſumus exponere, niſi recordemur eorum quæ dixit ſuperius: *Indicabantur autem phrenitici plerumque die vndecima, quibuſdam vigeſima.* Hunc apparet fuiſſe phreniticum, & in tertia nocte talem euaſiſſe: contentio autem illa præcordiorum, vel neruis ſe contrahentibus accidere potuit, aut ob magnam repletionem loci, nam niſi peruertatur Hippocratis littera vt dixi, ita æſtimare oportet. Demiror autem de Galeno, qui non viderit delirium perpetuum, retentionem vrinæ, cruditatem earum quæ mingebantur, ſignificare phrenitidem. Præſertim cum

cum ab initio capitis grauitatem, & colli distentionem pateretur. Non ipsemet recordatur eorum, quæ scripsit Quarta Aphorismorum super illo Aphorismo, *Quibus vrinæ albæ, & perspicuæ, malæ, præsertim si phreniticis appareant.* Ergo animaduerte lector, cum alia sit vis, quæ totum regit corpus, alia vniuscuiúsque membri, tū maximè principalis, & tamen hæc cum illa connexa est, ita vt diuelli nequeat, accedit velut tauro iuncto, quem lanij occidere volunt: & ille excussa semel claua, fruit & prignat nihilominus, etiā euasurus nisi vinctus esset: ita natura quæ in venis erat, octaua die quod vt dixi parte maxima accessiones in diebus paribus vigerent, conata est iudicare morbum, multáque bona effecit, sudauit papulas ad cutim, propulit vrinam & feces cum auxilio, quia illæ non sunt adeò liquidæ, vt vrina emisir, recaluit in extremitatibus, aliquantulum dormiuit. Sed tamen quia pede reuincta erat, idest cerebri abscessu, & ipse erat imbecilli vt dixi capite, sudor fuit frigidus, licet fuerit per totum, quia iecur & quæ ab eo ortum habent valida erant, *vox* mansit *intercepta* manifesto phrenitidis indicio: somni etiam non fuerunt, quales in iudicijs subsequi debent & solent, alti, placidi, continui atque profundi, sed fuere *soporosi, excrementa alui tenuia & velut incocta & multa prodibant*, quòd concoctricis etiam primæ prostrationem indicabat. Vrinæ quoque fuere *tenues & pellucidæ.* At video quid dicturus sis, cur vrinæ cum sint opus iecoris & venarum, non cerebri, potius secutæ sunt tamen vim & qualitatem seu conditionem cerebri quàm iecoris, quæ satis mediocris erat? Hic aduerte, docebo. Cum adeò læditur membrum principale, vt peruertat naturam alterius, functio propria sequitur naturam lædentis membri plusquam principalis. Exemplum si sit ædema in aliquo viscere magnum, dicit Galenus facit pulsum mollem. Resipuit tamen aliqualiter; quia dicit vrinam reddebat cum dolore, tamen & si torqueretur loqui non poterat, propterea ascripsit *vox intercepta est.* In nona mansere eadem, quia neque in septima neque in nona habuit accessionem, commutata natura accessionum ex diebus imparibus in pares. Sed redeo ad vocis interceptionem, de qua dicebat *Secundo Prorrhitici Tex.* 59. *Quibus voces cum febre deficiunt post iudicationem, hi cum tremore & comate pereunt:* Et in Tertio. *Quæ cum exolutione fiunt, & caroche & aphonie; perniciosæ sunt.* Prius dictum & bene ita intelligi debet, vt febre manente vox deficiat, & hi cum caroche vel cum tremore pereunt, vt contigit Sileno, & Galenus ibi interpretatur.

Decima potum non suscipiebat. Potum suscipere est actio voluntaria; quæ adeo vitiata erat vt non posset perfici ob mentis læsionem. Soporosus erat quamuis esset phreniticus, quia tamen materia erat melancholica magna ex parte, & ob incendium partium inferiorum, erat soporosus, multis vaporibus ex præcordijs maximè ascendētibus *somni* autem *tenues*; Ne credamus esse coma vigilans declarat id. Adijcit de vrinis quod minxit aceruatim, *depositum crassum subsidens: subsidentia crassæ farinæ similis, albæ.* Dicebat Hippocrates *Secundo prognosticorum Text.* 26. *Vrina sedimentum farinæ crassioris habens mala est. Deterius verò si squammularum more consistat. Si verò tenue & candidum admodum est, vitiosum est: furfureum verò deterius.* In vniuersum Galenus ibi quæ in mente venit, dicit, sed rei veritas est, quod vrina quæ sedimen habet farinæ simile, vt visum est *septima Aphorismorum com.* 20. ex *secundo Prognosticorum com.* 28. ibi etiam adducto, fit vel concreta vel crassa pituita, & tunc perseuerat multis diebus, & morbus est diuturnus, & post etiam longior erit: aut exustis solidis membris, & cum imbecillitate virium, præcedentibus exustionis validæ signis: & tunc mortem præsentem significat velut in Sileno.

TEXTVS VIII.

VNdecima mortuus est.

COMMENTARIVS.

Quærat hic quis cum Galeno frustra, cur vndecima mortuus sit, verum dico quod in octaua iudicatus est palam; itaque cum iudicium malum fuerit, siquidem vires sint valde imbecilles, vt in iudicio nihil boni, moritur die eadem: at hic adhuc validæ erant vires, & recaluerat, & papulas expulerat, ideò ea die non potuit mori: si verò imbecillitas non adsit virium, sed nihil boni in iudicatione, ipsa die euertuntur vires, sequenti moriuntur. At neque hoc: dictum est enim multa affuisse signa bona, licet pleraque malo mista & imperfecta: si verò adsint vires adhuc satis validæ, & iudicatio non prorsus mala, & accessio tertia die expectetur, moritur in tertia ab ea die, & ita mortuus fuisset in decima. Sed nulla fuit accessio, vt nec in octaua, ideo nec in decima. In his casibus ergo vbi præcesserunt signa lethalia multa, & iudicatio mala fit, vltimus terminus est quarta dies, quæ est iudicatoria, & quarta dies ab octaua fuit vndecima, ideò in vndecima obijt. In eisdem enim diebus dicebat Hippocrates *Tertio Prognosticorum* moriuntur ægri, in quibus etiam iudicantur ac sanantur: tribus etiam diebus luna peragrat quadraginta partes significi, qui sunt nona pars totius orbis, & ideo in tanto tempore etiam, sicut sol in quadraginta diebus mouet materiam, & occidit aut

aut liberat; & in tanto tempore etiam sanguis ſuppurat, & materia corrupta ad vltimam putredinem tranſit, & quaſi veneni naturam.

Sed dubium eſt, cum in quarta deſipuerit, cum riſu & cantu, dicente Hippocrate *6. Aphor. 51. Deſipientiæ quæ cum riſu fiunt ſecuriores*, quomodo perierit? Reſpondeo quod perijt quia fuit cum impetu & vehemens. Dicerent aliqui & Galenus cum ſua dialectica non dialectica, quia adfuerunt alia ſigna mala. Sed hæc non eſt reſponſio: oportet enim adeſſe conditionem propriam in ipſo ſigno, per quam à regula illa ſecludatur vt hic: vehementia delirij quia contineri non poterat. Et hoc obſerua diligenter; Quoniam verò ſupra dixerat in enarratione octauæ diei ὕπνοι λεπτοὶ κωματώδεις idest *ſomni tenues ſoporoſi*, intelligendum ad pleniorem notitiam, quod Galenus *ſecundo Prorrhiticorum com. 56.* ponit differentiam inter κάτοχον & coma ſeu catapharam: in his enim humido abundanti palpebræ remittuntur; in illis autem intenduntur & aperiuntur ob ſiccitatem. Oſtendit autem exemplo condiſcipuli κατόχους non ſolum ſenſibus interioribus, ſed exterioribus, & velut oculis & auribus vti. Sed hoc accidit cum adhuc imperfecta eſt affectio, cuius indicio eſt quod qui videbat & recordatus eſt eorum, quæ viderat, conualuit. Eodem modo κατόχους delirare contingit, & deprehendi quod delirent, quia licet immobile ſit corpus, nihilo minus aliqua vis loquendi relinquitur, per quam dignoſcere poſſumus, eos non mente conſtare: At comatoſi ſeu cataphora laborantes, idem enim ſunt, & apud Hippocratem pro eodem accipiuntur, vt *in primo Prorrhitici Text. 33.* Galenus docet, cum delirio ab initio ſimul incipiunt, vtraque affectione ſimul ibi dicit inchoante. Sunt & phrenitici, qui comate laborant: quod contingit, cum affectio fixa facta fuerit, adeò vt in hecticam tranſeat, tunc enim debilitatis viribus iacent voce remiſſa & languida, vt vix exaudiantur, (cum alias proprium ſit phreniticorum, adeò vt exiſtimetur non poſſe ſine hoc phreniticum eſſe, niſi exclamet & exiliat) loquentes & manus placide mouentes, vt non tamen quieſcant: ſed non eſt hoc coma neque phrenitidis ſpecies, dicit Galenus, ſed temporis phrenitidis, cum diu vires ægri perſeuerando proſtrauerit proprium. Eſt autem phrenitis vt antea dicebat, cum febris perpetuo delirio iungitur. Quod ſi cum comate iunctum vtrumque fuerit, erit typhomania, vt ab Hippocrate *in primo de morbis* ideſt affectio ex phrenitide, & mania miſta, quam tamen infra vocauit Hippocrates phrenitidem, vt cum dixit: *Nullus autem phreniticorum vehementer inſaniuit vt in alijs, ſed alia quadam veternoſa in ſomnum delatione capite grauati moriebantur.* Horum igitur phreniticorum non eſt perpetuum delirium, cum in coma delabuntur. Tum enim quieſcere videntur, ſed non tamen ſapiunt, nec vt dixi verè quieſcunt: alij verò etiam ſapiunt licet phrenitici ſint, ſed in coma delabuntur, & niſi expergiſcuntur, non ſapiunt dicit Galenus, quod valde difficile eſt: dicemus autem de hoc ſuo loco. Vnum eſt quod coma nil aliud eſt, quàm delatio in ſomnum non naturalem, quod ſi ſomnus ipſe ſequatur, vocatur ſoporiferum, ſi non ſequatur ſed ſolum quieſcunt: horum duplex eſt etiam genus; quidam quieſcunt & non mouentur, quod eſt proprium comatis vigilatiui; alij autem mouentur ſed leniter quaſi colligant paleas, & ſunt vt dixi comatoſi phrenitici, ex phrenitide confirmata. Ita ergo quidam diſtinguunt. In Vigilia ſenſus omnes interiores & exteriores operantur: in ſomno ſoli interiores: in comate neutri. Sed ſi comatoſi delirant, igitur cognoſcunt interioribus ſenſibus? At falluntur? falluntur & ſomniantes: Ergo comatoſi hoc habent, cum imperfecto comate fuerint quòd omnino non cognoſcunt, antequam autem perficiatur, cognoſcunt tam ſenſibus exterioribus quàm interioribus ſed vitioſis & hebetatis: κάτοχοι verò ſolum hebetantur ſenſibus, non vitiantur, perſiſtuntque donec perfecta affectione omnis ſenſus pereat. Ecſtaſis autem ſomno ſimillima eſt, niſi quod in Ecſtaſi remanet veſtigium ſenſus exterioris: ideò non excitantur vocibus, & tamen eas intelligunt. Non enim vis eſt impedita vt in ſomno, ſed aliò traducta.

TEXTVS IX.

AB initio huic & ad finem vſque ſpirirus magnus rarus, præcordij palpitatio aſſidua: Ætas erat circa annos viginti.

COMMENTARIVS.

Demiror quî venerit in mentem Galeno, quod etiam laboraret abſceſſu in ſepto tranſuerſo, eodem dicente quòd dolor in membris ſpiritualibus denſum & paruum efficiat ſpiritum: & quòd ſi dolor adſit in his membris, cum delirio miſcentur etiam hæ reſpirationes, & quandóque fit ſpiritus magnus & rarus, quandóque denſus & paruus. At hic ſemper fuit magnus & rarus vt teſtatur. Et quamquã dicere poſſet abſceſſum fuiſſe ſine dolore, quia in parte carnoſa ſepti, nihilominus neceſſe fuiſſet denſari ſpirationem. Quinimo palpitatio quaſi ſymptoma eſt repugnans ei. Sed & id mirum, cum Hippocrates fecerit mentionem ſolum de phreniticis & ardentibus febribus, in conſtitutionis enarratione, quod afferat in ipſo præſertim principio exemplorum abſceſſum ſepti tranſuerſi, ſed

de hoc statim dicemus. Antiqui autem septum transuersum delirij causam esse existimabant, & ob id phrenes ipsum vocarunt, quod eo sapere viderentur: quoniam anima mutatur eo, & ipsum mutat: nimio gaudio perculsa risum mouet: at risus fit septo transuerso se concutiente. Et rursus titillantibus nobis partes præcordiorum, ita vt septum transuersum concutiatur, risus commouetur; & anima exhilaratur. Dicunt quidam, quod fit ob neruos qui ad ipsum veniunt, & quod motus ille fit à cerebro: sed tamen nulla pars hoc efficit, vt exhilaret hominem nisi illa. Causa ergo motus septi transuersi, certè est sensus neruorum: sed quod moueat risum, est quia ex confusione illius pulmo mouetur; & cor exultat, & vicissim corde ob lætitiam exultante agitatur septum transuersum, & pulmo, & ita fit risus. Sicque vicissim anima mouetur à septi transuersi concussione, & ipsum etiam affectu suo ui cordis & neruorum mouet.

(*Præcordij palpitatio assidua.*) Nil eo adijciente intelligitur de nobiliore scilicet dextro. Hippocrates primo prognosticorum inquit. *si vero pulsus in ilijs insit, perturbationem significat aut delirium.* Dicebat Galenus quod delirium fit ex abscessu septi transuersi, & oris ventriculi, non autem ex affectu in musculis. Sed aliud est palpitare præcordia, aliud inflammationem pati septum transuersum: neque enim præcordia palpitant. Sed cum experimentum frequens me docuerit, quod vbi febre vehementi, imo etiam quod maius est, prorsus sine febre homo obstructionem habet grauem, in præcordiis & mesaræo: atque hic haberet huiusmodi repletionem, cum copia humorum & densitate, ideò facta est palpitatio perpetua. Et in vniuersum palpitationes eiusmodi fiunt, cum septum impeditum fuerit ab inferioribus partibus, vt necesse sit moueri tanto motu, vt concutiantur partes ventris, aut cum arteriarum motus sentiuntur, in illis partibus præpedito inani per quod occuluntur.

TEXTVS X.

Herophonti febris acuta. Ab aluo pauca, ab initio velut in tenesmo: postea verò tenuia prodibant, biliosa, frequentiora Somni non aderant. Vrinæ nigræ, tenues.

COMMENTARIVS.

Tria fuerant principalia proposita ab Hippocrate, dum tertiæ constitutionis historiam enarraret: primum de ardente febre praua, quæ ægros in sexta cum modico sudore perimebat, cuius loco positus est Philiscus: Secundum de phrenitide perniciosa, quæ ægros in vndecima perimebat, ad quæ exemplum huius secundo loco positū est, Silenus inquam nuper enarratus. Tertio quòd dixisset, neminem eorum qui ritè in recidiuam incidisset, quanquam ex grauissimo morbo obijsse, sex quæ apposuerat differentias, eorum qui in decima-septima plenè iudicati sunt, tum verò in fine illorum, qui nona iudicati essent, quarta-decima redijsset, decima-septima perfectè essent iudicati, è quorum numero selegit hunc Herophontem non obiter, sed vt qui adeò graui morbo laborauerat, vt Galenus admiretur quomodo potuerit euadere, illud non animaduertens, generaliter morbos Epidemios esse velut fœtus in vtero, qui tametsi monstrosi sint, viuunt tamen, & cum duobus capitibus, alij quatuor cruribus, alij belluina facie, alij serpentis corpore: ita hi morbi Epidemij quasdam habent formas seu regulas, quas quamuis alioqui cum signis sint lethalissimis, modo eas seruent ad amussim, euadunt. Verùm ad Herophontis historiam veniamus, nam post hos tres, viginti-trium aliorum ægrorum historiam subijcit, qui admiratione non mediocri digni sunt. Herophon igitur hic ægrotauit supposita ætate, & tempore anni quali prius, scilicet ætate consistente, & in Autumno, & temperatura atrebilaria seu melancholica: non enim adeò facile incidisset in vrinas nigras ab initio, & in splenis humores, neque euasisset: euasit autem beneficio morbi humilis temperaturæ, igitur aduenit eij febris acuta, & cum vigilijs ab initio, & vrinis tenuibus & nigris, & egestione primum cum tinesmo, & impedita, deinde libera. Sed vt ab vrina incipiam tanquam notissima, quia de ea sæpius actum est, dicit vrinæ tenues & nigræ, tenues nihil habent admirabile ab initio, tales enim esse consueuerunt, quia materia est cruda, vt in *lib. de totius morbi temporibus cap.* 3. Omitto modo difficultatem de vrina cruda ab initio, de qua *in sexto Contradicentium*, qui volet videat. Fuit autem nigra in substantia, non in contentis, aliter dixisset: sed causa quare vrina nigra non fuit lethalis à principio propria hæc fuit, quam Galenus reddere non potuisset, quia non habet ea principia, est quod (vt dictum est antea in Sileno: nigredo est duplex tam in vrinis quam fecibus, & etiā extremitatibus, quoad primam defensionem sed non quoad secundam, quam mox dicturi sumus: vna quæ fit à caloris naturalis extinctione, alia quæ fit à caloris præternaturalis incendio. Verum hæc est duplex vt visum est, in *Secundo de Subtilitate*: duplex enim ibi est fumus: vnus qui fit ab initio ante flammam, alter qui fit post flammam, & hic quantò flamma est maior, tantò est nigrior, sed primus fit à parua flamma, sicut etiam à magna, & fit potius à qualitate materiæ terreæ, humidæ,

humidæ, qualis fuit in Herophonte, & licet sit valde malum signum in continua febre, tamen non est lethale; velut nigrities quæ est à magnitudine incendij, quæ lethalis est, sed non lethalissima, qualis est quæ fit ab extinctione caloris naturalis, ita vt sint tres gradus seu causæ nigritiei: prima est qualitas materiæ melancholicæ, & hæc nigrities est mala, sed non lethalis: secunda est incendium magnum, & est lethale sed non lethalissimum. Tertia est extinctio caloris naturalis, & est lethalissima, sed non statim significat mortem. Quarta componitur ex secunda & tertia, cum in incendio caloris præter naturam affuerit etiam extinctio caloris naturalis. Ad distinguendum autem has species in nostro Herophonte, clarum est quod non potuit esse ob tertiam causam, scilicet extinctionem caloris naturalis, & multo minus ob ambas causas, quia fuit ab initio hæc nigrities, & etiam non potuit esse ob magnitudinem incendij, sicut in Sileno, quia *febris acuta simpliciter*; & non dixit *ignis*, & ideò videtis quantum erroris afferant, qui non fideliter vertunt, & loco *ignis* seu πῦρ, conuerterunt non solum *febrem feruentissimam* vt par erat, sed neque *acutam* sed *simpliciter febrem*, vnde nulla poterat reddi ratio in Sileno, cur morbus esset lethalis, nec ex consequenti in Herophonte, quòd posset sanari. Sed dices quomodo potuit cognosci statin febris, quòd esset acuta vel feruentissima, vel ardens, vel nulla istarum: dicetur hoc in Critone infra. Alia ratio est dignoscendi, quòd non fuerit ab incendio qualitas materiæ, quæ cognita fuit ex tumore splenis, sed hic tamen non potuit dignosci ab initio, quia apparuit solùm in quinta die. Tertia ratio fuit ab egestionibus, quæ non fuerunt vt in Sileno, neque meræ neque valde coloratæ, licet fuerint biliosæ, ideò non dicam cum Galeno, quod fuerint signa morbi lethalis ab initio, sed solum magni & maximè propter vigilias de quibus supra dictum est. Sed & cum nihil addiderit vsque ad quintam diem, manifestum est quod nihil noui apparuit in illis quatuor diebus: ergo morbus non erat valde acutus, quare oportebat esse longum, aut terminari ad salutem. Hoc igitur ex sequentibus satis licet, non fuisse lethalem ab initio vt voluit Galenus, nam excusatio illa sua nihil valet, scilicet de tumore splenis, neque deriuatione ad crura, quia vbi morbus fuisset lethalis à principio illa auxilia & superuenientia parum aut nihil prodesse poterant.

Dico ergo quod egestio illa fuit pauca velut in tinesmo. Ex quo patet quòd illa regula vt dixi, quam adeò magni facit Galenus, (signa decretoria quæ non decernunt mortem aut morbi longitudinem significant) non est vera: neque enim Herophon mortuus est, nec morbus fuit longus: Et hoc est quia vt dixi non debet intelligi ab initio morbi, sed in incremento & magis etiam multo in statu. Dico ergo quòd ab initio sæpe non admodum voluntate egerendi tenebatur, ob humores acres, tenues irritatos, & hoc est quod dixit; postea vero tenuia ea ratione quæ dicta est de vrina biliosa, quia bilis tenuis est illa, plerumque quæ mouetur in initiis morborum, & humor serosus, tamen ad putredinem, tum ad excretiones. Dixit autem velut in tinesmo, non vt eam similitudinem transferret ad affectum, imo patiebatur verè voluntatem sequentem egerendi, sed quoniam tinesmus est morbus ex vlcere in intestino recto, *Primo Epidemiorum & sexto de locis:* non laborabat eo vlcere, sed stimulum inanem egerendi patiebatur, quia materia acrius stimulabat. Accidit autem iste motus plerumque in febribus, & est potius bonum signum quam malum, quia indicat materiæ sedem esse in cauitate iecoris, & venis mesaræi potius, quàm iuxta cor aut ventriculum, aut in caua vena, & reconditis venis. Ideo tales plerumque aut sanantur, aut si moriuntur ex fluxu ventris moriuntur. Ideo vides nostra principia esse firmiora Galeni principiis.

TEXTVS XI.

QVinta mane surditas. Exacerbata sunt omnia, Splen eleuatus est. Præcordij distentio. Ab aluo pauca, nigra prodierunt, delirauit. Sexta delirabat: ad noctem sudor, frigiditas: delirus permanebat. Septima perfrigerabatur: Siticulosus, delirabat, noctu resipiscebat, obdormiuit.

COMMENTARIVS.

Materia hæc inquieta erat: delata ad cerebri partes surditatem effecit. Exacerbata sunt omnia hæc ex ordine morbi, cum incrementum cæperit: vsque ad quartam fuit initium satis longum propter materiæ crassitiem. Splen est eleuatus. Dixi quod materia in mesaræo & in caua iecoris continebatur ex vena portæ, ramus minor ad nutriendum lienem defertur, vt apud Vesalium magnus multiplex, vnde signum erat materiam rectè deriuari ex nobiliore loco ad ignobiliorem. Præcordij distentio. Si nil aliud esset ad dextrum, vt nobilius posset referri, sed ad sinistrum quia de liene locutus est. Ab aluo pauca nigra prodierunt. Melius fuit pauca fuisse quàm multa. Et ideò in initio, cum apparent nigra aut atra bilis, aut viridia, aut mera, mortem portendunt; velut illud *Quarta Aphorismorum: Inchoantibus morbis si atra bilis vel supra vel infra exierit*, lethale est. Verum est etiam, sed non adeo firmum incres-

centibus

centibus, vt inchoantibus. Ratio est, quia non potest expelli talis humor, nisi ob abundantiam, cum nondum sit coctus, abundare autem tales humores lethale est. Non ergo, quia omnis excretio ab initio, & ante coctionem & separationem sit inutilis, & mortem indicet, cum vt hic videmus fuerit salutaris, sed quia praui humoris. Finge hic Galenicum medicum, & alium sequentem nostra præcepta; ægrotat quispiam, & excernit in initio febris, humorem biliosum, tenuem. Hic Galenicus medicus multa fabulabitur de hoc ægro, timebit, noster bene sperabit, quoniam qualitatem humoris, non tempus inspicere oportet. Semper enim iuuabitur excreto noxio humore; hoc enim est secundum rationem & per se. At si fuerit malus humor, malum finem indicabit, non ob excretionem ipsam, sed quoniam indicat talem humorem plurimum adesse. Ideò si parum ex tali humore excernitur, multò minus malum est, si multum longè magis, velut *septima Aphorismorum: si pauca paucus est morbus, si multa multus, si valde multa lethalis.* Cum ergo pauca nigra fuerint, non adeò malum fuit, sicut si multa fuisset: indicabat parum ex hac materia adesse, nigra non multum. *Delirauit*, quia materia biliosa ferebatur ad caput, non nigra. Aliud fuit indicium paucitatis melancholiæ accessio in die impari. In Sileno ergo fuerunt mera ab initio, & valde colorata, ideò mortuus est: in hoc autem tantum biliosa. In Philisco splen intumuit orbiculari gibbositate, & mortuus est, quoniam fuit abscessus ibi, hic non, sed solum intumuit: hoc discrimen. Sed reliqua vt visum est in illo mala signa aderant. Sexta delirauit & delirium mansit, quia iam materia biliosa ferebatur ad cerebrum, & ipsum occupauerat. *Sub nocte sudor*: hic rursus obex in via Galeni: frigiditas non sudor frigidus, sed sudorem frigiditas subsecuta. Erat enim ex superfluo nixu naturæ hic sudor. Galenus non habet quod dicat ideo præteriit, fuit enim finis quintæ accessionis. In septima finis incrementi & initij accessionis apparebant, non extremitates refrigerabantur, sed totus sitis inuasit tempore quo debuit, delirabat resipiscebat, non erat phrenitis, tandem euicto motu materiæ obdormiuit. Erat materia multa sed non mala, & alia mala melancholica sed non multa.

TEXTVS. XII.

Octaua febricitauit, splen minuebatur, intelligebat omnia: doluit iuxta inguen, tumor primum è directo splenis: deinde dolebat vtrasque tibias: nox tolerabilis: Vrinæ coloris melioris paruam subsidentiam habebant. Nona sudauit, iudicatus est morbus, intermisit.

COMMENTARIVS.

Ad somnum detecta est febris, splen minuebatur, quia materia inferius deriuata est, intelligebat omnia cum motus fieret in octaua. Febris aucta est ob naturæ nixum, at cum esset ad inferiora & è regione ideò subleuatus est. Dicebat Hippocrates *secunda particula sexti Epidemiorum. In rectum fit laterum dolor, præcordiorum distentiones, lienis tumores, sanguinis ex naribus eruptiones. Talia existunt & quæ in aures, plurima etiam horum quæ in oculos decumbunt. Considerandum itaque num omnia in rectum fiant, an ea tantum quæ ab infernis sursum tendunt, qualia sunt ea, quæ circa maxillas, aut oculos, aut aures fiunt: ea verò quæ à superioribus deorsum decumbunt non item. Attamen anginæ, rubores, & laterum dolores fiunt secundum rectum. Contemplandum quoque, num ea quæ infra iecur ex superioribus distributa sunt, veluti in testes & varices, secundum rectitudinem fiant. Speculanda hæc, quò, vnde, & quamobrem abscedant.* Sententia est ibi Hippocratis, & quomodo à nobilibus membris, ad ignobiliora transmutatio sit vtilis & è regione: nam ea fit, natura recta ratione materiam & quæ peccat mouente. Estque verum hoc & in euacuationibus, vt in fluxu sanguinis narium, & in transmutationibus abscessuum: vt cum abscedunt partes velut parotides, vel cum deriuantur vt in hoc casu. In omnibus debet fieri à membro nobiliore ad ignobilius, à superiore parte ad inferiorem, & è regione. Et hos tres modos tangit Hippocrates in loco adducto, Quem Galenus vt pleraque alia in suum tertium de Crisi traduxit vt vt, sed neque sine errore addito: in priore enim loco vult iudicationem phrenitidis fieri per sanguinem narium, dico ipsius abscessus, imò etiam per sudorem circa caput, & in toto. Et iam vobis declaraui quod iudicatio non dicitur nisi de febre, nec fit nisi in illa. Etenim si phrenitis iudicatur per sanguinem narium, quod est verisimilius etiam, quàm per sudorem: quid putat expelli saniem? numquid sanies est sanguis? *sanguinem*: quomodo ergo erunt iudicationes in statu morbi & post coctionem? Ideò aliud est naturā se exonerare, vt in morbo laterali & phrenitide, dum adhuc fiunt per fluxum sanguinis narium, abscessumque resolui, aliud iudicari. Nam hoc conueniret suppurata materia: sed neque dicimus iudicari morbum lateralem, aut peripneumoniam sputo saniei, si quidem vt alias dixi hoc fit sensim. Iudicatio autem est subita mutatio. *Nox tolerabilis* successit, facta deriuatione bona secundum tres modos, à nobiliore membro ad ignobilius, ac superiore parte ad inferiorem, & è regione. Ita liberata hoc onere natura, biliosam

materiam, quæ non multa erat, nec mala nec crassa celeriter concoxit, & factæ sunt vrinæ boni coloris, cum modica subsidentia. Ideò nona sudauit, quia materia erat sparsa per totum & tenuis, & ita iudicatus id est liberatus est à febre. Vsus est autem vocabulo *intermisit*, quia postmodũ reuersa est: mansit ergo liber vsque ad quartamdecimam, vt videbimus. Porrò doluerunt ambo crura, quia illa materia melãcholica, etsi non multa esset, quia tamen frigida, modica particula etiam ad dextrum crus deriuata, dolorem in eo generauit, primum tamen natura expulit ad sinistrum, quantum potuit expellere. *Intelligebat omnia:* Hoc opponitur surditati & delirio. Inde subijcit.

TEXTVS XIII.

QVinta reuersus est. Statim autem splen eleuatus est, febris acuta, surditas rursum. Post recidiuam tertia die splen minuebatur, surdita s minor erat, crura dolebant, noctu sudauit. Iudicatus est die septima decima. Neque delirauit in recidiua.

COMMENTARIVS.

Dubium non erat febrem discessuram facta iudicatione. Sed cur reuerteretur, rationem afferre oportet. Fuit autem communis ratio, cum supra dixerit. *Et nullum noui ex his, qui superstites manserunt, cui non redijssent recidiuæ secundum rationem facta.* Alia est, quod materia illa atra non fuerat concocta, ideò neque tota deriuari potuerat, quare denuo splen non in abscessum, sed solum venis repletis eleuatus est. Febris acuta fuit, quia materia mala erat, & in venis: hæc enim duo sufficiunt ad generandum febrem acutam. Fuit ergo recidiua in quartadecima ab initio morbi: materia concocta fuit celeriter, vt quæ etiam intermissionis tempore concoquebatur, ideò *in tertia die ab initio recidiuæ* idest in sexta decima, *splen & surditas minuebantur. Crura dolebant rursus: noctu sudauit:* coctio enim manebat in vrinis cum in octaua cœperit, nec adiecerit quicquam de illis. Et si bene animaduertit, fuit sexta decima similis octauæ, vt decima septima nonæ: inquit enim *in octaua splen minuebatur, crura dolebant, intelligebat omnia;* hic verò, *Splen minuebatur, crura dolebant, surditas minuebatur*, non dicit *intelligebat omnia, quia non delirauit in recidiua. Nona sudauit, iudicatus est morbus: Et Iudicatus est die decima septima*, scilicet, per sudorem; cum in sextadecima illius meminerit, nec aliud adiecerit. *Non delirauit in recidiua* quia maior pars materiæ vel euacuata fuerat, vel deorsum ad crura declinauerat, vt illud Hippocratis *secundo Epidemiorum* maximè verum sit. *Abscessus autem per venas, aut per ossa, aut neruos, aut cutem, aut alias emotiones. Boni autem sunt qui infra morbum fiunt, velut varices, lumborum grauitates ex superius. Optimi verò potissimum sunt inferni, & longissimè infra ventrem, & remotissimi à morbo: & qui per effluxionem fiunt, velut sanguis è naribus, pus ex aure, sputum vrina, quæ per effluxionem fiunt.* Ita tandem bonæ mutationis quatuor in vniuersum conditiones erunt. Sed vt ad rem redeam, sudauit in sextadecima, quoniam fuit tertia ab initio recidiuæ, & ideò dies accessionis.

TEXTVS XIV.

IN Thaso Philini vxorem, quæ filiam pepererat, quum purgatio secundum naturam facta esset, & alias leuiter degeret, decimaquarta à partu die febris feruentissima corripuit cum rigore. Ab initio verò cor dolebat, & circa præcordium dextrum: muliebrium partium dolores: purgatio cessauit. Vbi verò glandem subdidisset, hæc quidem leuiora facta sunt. Capitis autem, colli, & lumborum dolores permanebant. Somni non aderant. Extremitates frigidæ. Siticulosa erat, aluus combusta, pauca egerebat. Vrinæ tenues, ab initio decolores.

COMMENTARIVS.

Solent à partu puerperæ in masculis fœtibus purgari per triginta dies, in fæmina nata quadraginta duobus, cessauit in Quartadecima, deerant viginti octo dies, ob id Hippocrates adiecit, quæ filiam peperat, nec tamen ob id ægrotauit, quia suppressis sint menses, quod Galenus videtur innuere, quia Hippocrates dicit, cum purgatio secundum naturam processisset; verum suppressi sunt menses quia ægrotauit: ægrotauit ergo ex constitutione, quia omnes puerperæ debiles sunt, & si multo cibo vtantur, malis replentur humoribus, & si pauco, debilitantur: propter hoc & propter constitutionem ægrotauit in quartadecima, visum est in *primo contradicentium*, quomodo dies iudicatorij sint à partu computandi; correpta est igne, & cum rigore: rigor solet consequi febres vulnerum, tum ob effusionem sanguinis copiosam, tum ob neruorum offensionem, quæ duo etiam in partu contingunt. Cessauit ergo purgatio, inde muliebrium partium dolor, retenta materia tam praua, ex hoc

præcor

præcordij dextri etiam dolor, nam sanguis qui effluit in puerperis, antequam effluat, continetur ab vtero vsque ad iecur. An verò cor verè dolere possit, dubitatione dignum est, dolet quidem sed in breui morituris:potest etiam pati phlegmonem, sed solum initium eius: statim enim intereunt quinto de locis, vt in gladiatoribus narrabat Galenus. Vbi verò subiecisset glandem, dicit quod omnia hæc alleuiata sunt, sed permanebat dolor colli capitis & lumborum, quæ omnia indicabant summam repletionem in venis, quia vt habetur *sexto Epidemiorum* iecur videtur distinguere superiora membra ab inferioribus, & esse tanquam medium, ratione venarum, & ideò lumbi dolentes indicabant repletionem partium inferiorum, collum & caput superiorum: ideò secessus alui non potuerunt mitigare dolores illarum partium, mitigarunt tamen dolores partium inferiorum, quia magna ex parte hi pendent à flatu, & à compressione, quæ ambo alleuiari solent, eductis fecibus; vigiliæ, vrinæ tenues & decolores, & sitis & aluus combusta, pauca demittens, omnia sunt familiaria febribus acutis in initio: & si bona non sint non tamen lethalia. Dixi autem quòd vrinæ decolores aliæ sunt à tenuibus, & quod potest vrina esse tenuis & bene colorata, ideo adiecit decolores:at verò quòd dicit *extremitates frigida* istud in initio, nam non piget repetere tam vtile documentum, mortem significat; quia si ante putredinem perfectam, in quali vt in quanto natura adeò prostratur, vt extrema refrigerentur, quî fieri potest, vt in toto decursu morbi non succumbat.

Alias dixi non contingere illam frigiditatem ob abscessum in interioribus, cum videamus in morbo laterali, adesse abscessum in pectore manifestum, sine frigore extremitatum; idem in peripneumonia & phrenitide dicebamus ibi, dum de febribus ardentibus exitialibus loqueremur, quòd causa erat corruptio sanguinis in extremitatibus, sed hic non videtur posse esse ob eiusdem causam, tanta mutatio in sanguine: tum quia in initio non videtur potuisse stante recta mensium effluxione, tum quia mirum esset quod perseuerasset vsque ad vigesimam, & nunquam cessasset, nec Hippocrates meminisset tanti symptomatis. quæ eadem causa etiam militaret aduersus Galenum, qui putat refrigerari ob abscessus internos. Dico igitur quod si modo recaluit hoc, contigit vt extrema refrigerarentur, ob magnum impetum materiæ repentis ad caput; ideò significabat periculum conuulsionis, in quam postmodum incidit.

Refrigerationis enim extremorum à causa interna quinque sunt modi: vnus fit in febribus intermittentibus, alius fit ex doloribus; qui ambo sunt sine periculo merito sui, & habent rationem manifestam. Tertius est in senibus ex quauis causa, qui periculo non vacat: alius fit corrupto sanguine, vt in his qui ex febribus prauis iam conclamati sunt. Vltimus est, cum sanguis confertim fertur versus cerebrum, & hoc contingit & in febribus, & minatur conuulsiones, & in non febricitantibus, & non est symptoma magnum, nisi sit ex læsione neruorum, aut effusione multa sanguinis, velut contingit in magnis vulneribus. Contingit autem dubitatio, eadémque in Sileno, cur non miserit sanguinem? sed & responsio eadem est, & magis credo & de hac & de Herophonte, quod non affuerit ab initio, quia in Herophonte transiuit ab initio ad quintam diem, & hic transit ab initio ad sextam, & etiam propter verba illa; *talia mingebat*, quæ & ego vidi, quasi dicat in multis credidi narrationibus.

TEXTVS XV.

Sexta die ad noctem multum delirauit, & rursus resipiscebat. Septima siticulosa: secessus biliosi, abundè colorati. Octaua superriguit febris acuta, conuulsiones multæ cum dolore: multum delirabat. Glande subdita expurgebat, multaque cum fluxione biliosa prodibant: Somni non aderant. Nona conuulsiones. Decima parum resipiscebat.

COMMENTARIVS.

Quinque dierum à sexta incipiendo, perbreuem historiam facit; & primum laborasse phrenitide Hippocratica haud dubium est, quæ vt dixi ex *primo de Morbis* nil aliud est, quàm delirium assiduum ex cerebro supercalefacto, propter bilem ad ipsum translatam: resipiscebat tamen, quoniam idem accidit in symptomatibus, quod in lucta luctatorum, modò vnus modò alter succumbit: quamuis enim bilis multa flaua in cerebro contineretur, nihilominus non poterat cerebrum plane vincere. Fuisse autem phrenitidem ex tribus maximè argumentis colligo, quod assiduè delirauerit, quod conuulsa sit; conuulsio enim phrenitidi maximè familiaris est, & quòd præcipuè me mouet, quoniam hoc quartum exemplum suo loco succedit: dum enim superius in constitutione de phreniticis loqueretur, postquam docuerat in vndecima indicatos esse, inquit. *Quibus non statim ab initio phrenitis cœpit, circa tertiam aut quartam diem, sed moderatè habebant primo tempore, iis circa septimam morbus ad acumen transiit; qui in vigesima iudicabantur.* Verùm dices non erat assiduum delirium: satis constat singulis diebus inuasisse, in fine autem huius commenti de hoc tractabo. Cur autem vesperi inchoauerit, manifestum

nifestum est, quod morbi sæuiunt ea hora, quæ proportione respondet autumno in partibus anni, *secundo Epidemiorum*: intelligendum autem est, quod omnia quæ ab initio superuenisse dicit, manebant, fuitque hic modus quidam accessionis, vnde circuitus non solum in febribus, sed in deliriis & conuulsionibus etiam rationem habent, sed non adeò firmam & tenacem vt in febribus.

(*Septima siticulosa: secessus biliosi, abundè colorati.*) Declarat duo signa seu symptomata, per quæ dignoscimus morbum hunc exacerbatum in diebus paribus potius, quàm in imparibus: sitis autem & excrementa sunt communia signa incrementi morbi, & crassitiei materiæ. Verùm animaduertendum, quod excrementa alui fieri coloratiora per se malum est, cum sit opus caloris præter naturam, sicut condensari, non fœtere, æqualem esse, & colore mediocri tinctam naturalis caloris.

(*Octaua superriguit*) Hoc declarat morbum exacerbatum fuisse, vt dixi, diebus paribus. Proponit ergo sex signa seu symptomata, quæ acciderunt, túncque primum facta est phrenitica, rigor, febris acuta, vigiliæ, delirium, conuulsiones cum dolore, & egestio multa biliosorum. Quod ad *rigorem* attinet, ipse fuit etiam ab initio, & in febre acuta est malum nisi finiat febrem: contingit autem primum in intermittentibus, ex expulsione materiæ super musculos & cutim, hic non sumus in casu: solum oportebit docere modum cognoscendi rigorem, quem sequitur acuta febris, ab eo quem sequitur intermittens: secundo fit ob læsionem neruorum, quia nerui læsi cum sint frigidi & exangues, facilè patiuntur à frigore, & vno patiente reliqui omnes simul patiuntur. Tertius modus est, cum antecedit febrem acutam, de quo infra in Critone. In hoc ergo casu significauit conuulsionem, & maximè cum fuit cum vigiliis & delirio, tum verò delirium per se malum est, & hoc significabat egestio valde colorata: vnde in *Coacis prædictionibus pag.* 28. dicebat. *Egestio valde rubicunda, in febre delirium significat*: est etiam delyrium aut conuulsio ex vigilia malum, multitudo autem excrementorum biliosorum significabat repletionem ipsius bilis, & erat signum malum, vt dictum est ex *septima Aphorismorum*.

Nona *conuulsiones*. Decima *parum resipiscebat*. Quod dictum est in sextà *delirabat* & rursum *resipiscebat*; hic resipiscere dixit post conuulsionem, quasi & mente resipuerit, & conuulsiones cessauerint: hic intelligendum est quod dicebat *quarto de locis cap.* 2. quod duplex est phrenitis. Vna in qua cogitatio manet, corrumpitur cognitio rerum, quam vocant imaginationem: alia contrario modo rectè imaginantur, sed ratione male vtuntur; quomodo autem separentur Galenus dicit, quod ex loco, hic non est locus disputandi: nam alij aliter sentiunt, aliquando afferam certas demonstrationes: vnum est quòd id quod dicit Galenus, ego per experimentum vidi. Similiter cadit difficultas, an phrenitici perpetuò delirent, pro qua vide *Quarto contradicentium*.

TEXTVS XVI.

VNdecima dormiuit: omnium recordata est. Statim autem rursus delirauit, Vrinam autem reddebat cum conuulsionibus aceruatam multam: illis autem parum admonentibus, crassam albam: qualis est quæ in matellis longo tempore stento & postea agi non subsidebat: color & crassitudo talis, qualis est in vrinis iumentorum talia mingebat, quæ & ego vidi.

COMMENTARIVS.

Declarat signum bonum, sed non mansit. Vndecima enim dies indicatiua est, sed statim delirauit. Hic cadit difficultas, quia in quo morbo somnus laborē facit, mortale; si verò iuuerit non mortale: in vndecima ergo delirium cessauit, vt vbi somnus deliriū sedat bonū, *secunda Aphorismorum*: forsan dicet quod non cessauit, quia statuit, in delyrium recidit. Verùm melius est dicere quod illa sententia Hippocratis non intelligitur, nisi repetendo sæpe, vt sit sententia: cum somnus sedat delirium, istud est bonum, facit & aliquid quod statim reuersum fuerit.

Nam de prima parte constat, quod nunquam alias ante, neque post ex somno solutum est delirium, vel conuulsio, vel aliquid huiusmodi. Inde transit ad signum, sumptum ex vrina, & dicit quòd fuit duplex, quando frequentabant *conuulsiones, multam* & simul mingebat: cum verò intermittebant, & rarò aduenirent *crassam & albam* sed *confusam & turbidam*, velut si quis vrinam, quæ iam diu in matella steterit agitaret, ideo dicit quod *non subsidebat*, & quod *color & crassities* erant similes *vrinæ iumentorum*. Sed dices hic sunt duę difficultates: prima quia Hippocrates *quarta Aphorismorum* dicit; *quod quibus vrinæ perturbatæ sunt, quales iumentorum, his dolor capitis adest vel aderit*. Sed hic non adfuit, neque tunc neque post; respondeo quod Aphorismus ille intelligitur, quando mente constant, vnde qui dolent parte aliqua corporis, & omnino dolorem non sentiunt, his mens ægrotat *secunda Aphorismorum*. Ista verò patiebatur conuulsionem & delyrium, qui sunt deteriores affectus dolore, & ideò ille Aphorismus intelligitur, vel de dolore capitis, vel de deteriore affe-

ctu

ctu capitis, quàm sit dolor vt dictum est in casu, in quo dolorem percipere non possit. Alia difficultas est, quia dicit quod vrina erat alba, deinde dicit quod erat in colore qualis iumentorum, at vrinæ iumentorum non sunt albæ, sed rufæ: responderi potest dupliciter, vel quòd per album comprehendit etiam rufum colorem, vel quod per rufum intelligit colorem vrinæ, per album autem ea quæ subsidebant, & litera magis arridet huic, & sententia est dignior Hippocrate.

TEXTVS XVII.

Circa decimum quartum diem palpitationes per totum corpus, sermones multi, parum risipiscebat, verùm statim rursu delirabat. Circa decimum-septimum voce destituebatur, vigesima mortua est.

COMMENTARIVS.

Transijt ad quartum-decimum per dies iudicatorios, medijs eadem quæ in vndecima contigerũt. *Sermones multi* caliditatem adhuc cerebri ostendebant, verùm *resipiscebat parum* quoniam materia non poterat esse tam multa, ob purgationem à partu, & neque vrinæ nigræ apparuerunt: & in vndecima somnus contulerat: vnde euictam prorsus cerebri naturam non constat: sed tamen resoluto calore innato in decima-septima obmutuit, ob imbecillitatem cerebri occulto ante mortem. Somnus autem vndecimi diei vtilis non tamen fuit causa dilationis ad vigesimam quam temporis constitutio, & natura mali cum eius initio circa septimam, vt supra diximus.

TEXTVS XVIII.

Epicratis vxor, quæ ægrotabat apud Archegetem, instante iam partu rigore correpta est, non incaluit, vt ferebant. Postridie eadem erant. Tertio die filiam peperit cæteráque ritè consecuta sunt. Postridie partus, eam febris acuta inuasit, cordis dolor & muliebrium, nulli erant somni, persuppositum autem hæc releuata sunt: sed caput, collum & lumbi dolebant. Aluus pauca, biliosa, tenuia, mera, vrinæ tenues, subnigræ.

COMMENTARIVS.

Postquam posuit casum mulieris, quæ ægrotauit post partum, ponit casum alterius, quæ ægrotauit ante partum, & cum prima mortua sit hæc seruata est: dicit ergo quod tertia die antequam pareret, rigor eam corripuit, nec subsecutus est calor dicebet Galenus; quod istud erat inusitatum apud veteres, quia rigorem solebat consequi febris, & Hippocrates *in primo de morbis* & Galenus hic locum adducit, *rigorem febris consequitur*: ideo dixit Hippocrates (vt ferebant) quia id non vidit: fuit enim vocatus multò post. Vtcumque sit, *rigor is* dicebat Galenus, *quem febris non subsequitur, frigidorum & crudorum humorum abundantiam declarat*, inde agitata dolore, partus quæ sequi consueuit Ephemera, secunda die à partu in febrem incurrit acutam simpliciter, cum qua erant cordis dolor, & muliebrium; hæc indicabant abundantiam, in superiore parte & in inferiore, vt dictum est. Galenus tamen exponit os ventriculi cordis loco, quod licet durum sit, transfert: nam etsi antiqui & imperiti cor vocabant os ventriculi, tamen non decebat Hippocratem, tradentem doctrinam tanti ponderis, ventriculi os cor appellare. Vtcumque adfuerunt signa plenitudinis multæ, supra & infra, capitis, colli & lumborum dolor. Alunt pauca biliosa, tenuia, mera. Hoc fuit valde malum vt dixi, non tamen adeò vt si nigra fuissent aut virida. *Et somni nulli*. Hoc etiam valde malum. Illud tamen de meris excrementis fuit minus malum, quia fuit balano subdita, vt etiam *in 4. Aphorismo 21.* deiectiones nigræ: Tertium signum valde malum fuit, *vrinarum subnigrarum*. Vnde oportet animaduertere naturam febris quæ in omnibus dignoscendis signis abundè inseruit, vt hîc nigrities vrinarum si fuisset cum ignea febre, potuisset esse ex incendio etiam ab initio, sed quia fuit cum acuta tantum, oportuit eam nigritiem esse à materia. Videamus ergo cum vrina possit dici nigra vel subnigra, idest fusca vel ratione substantiæ, vel contentorum, vel vtrorumque, quomodo debeat appellari, & qualis fuerit: Et inde quænam causæ sint singularum, & ad hoc facit cognitio, quo in loco hypostasis vrinæ generetnr, alias tractata. *Quinto contradicentium*, & in *Primo de Vrinis*. Verum & ibidem hoc totum pertractatum est.

TEXTVS XIX.

Sexta die à quo febris ipsam corripuit, ad noctem delirauit. Septima omnia exacerbata sunt, vigilans delirauit: siticulosa: secessus

omnes biliosi, abundè colorati. Octaua superriguit, plus dormiuit. Nona per eadem. Decima crura laboriosè dolebant. Cordis dolor rursus, capitis grauitas: non delirauit, magis dormiuit, aluus restitit. Vndecima sudauit: minxit melius colorata, multam subsidentiam habentia: leuius degebat.

COMMENTARIVS.

Inuasit delirium in sexta, quod malum signum erat. In septima tamen accessio facta est. Ex primis symptomatibus vigilabat, *secessus biliosi abunde colorati*, ex sexta die delirauit, addita est quod *siticulosa* esset, non est idem quod sitibunda; sed quod semper sed leuiter sitiret. *Octaua superriguit* vt esset accessio diebus paribus *plus* tamen *obdormiuit*. Nona *per eadem* non intelligitur quod superriguerit, hoc enim superriguit proprium est. Decima *crura dolebant* hoc indicium deriuationis. Sed quia natura non erat valida, non potuit totam deriuare materiam, *cordis dolor & capitis rediit*, *magis* tamen *dormiuit*. In vndecima *melius se habuit*, *sudauit & minxit melius colorata*. Ex quo patet quod cum ab initio eo vsque perseuerauerit vrina nigra & tenuis, tamen facta deriuatione, mutata est vrina, & etiam cum multa subsidentia & simul prodiit sudor: multa subsidentia multam declarat materiam, aut copiam cibi.

TEXTVS XX.

Decima-quarta superriguit, febris acuta. Decima-quinta vomuit biliosa, flaua, satis multa sudauit sine febre. Ad noctem febris acuta, vrinæ crassæ, subsidentiam albam habentes.

COMMENTARIVS.

In decima-quarta facta est iudicatio, *rigor*, *febris acuta*, *vomitus biliosorum*, *sudor*, *recessus febris*: sed quia non fuit dies iudicatoria & rediit statim febris, ideo pro iudicatorio eam non habuit. Quia enim initium accessionis fuit in Quarta-decima, ideò quamuis iudicatio fuerit in Quinta-decima, tamen potuit dici etiam crisis initium in quinta-decima. Sed quia febris statim rediit, non est facta euacuatio magna materiæ comparatione ad ægrum, licet simpliciter. Ex signis enim, quæ visa sunt supra, cum doluerit collum, caput & lumbi, nec parum fuerit subsecuta purgatio, apparet multam materiam fuisse morbi causam, non euacuatam autem, nisi leuem portionem tametsi multam.

TEXTVS XXI.

Decima-sexta ad noctem exacerbata est cum molestia, non dormiuit, delirauit, Decima-Octaua siticulosa, lingua combusta est, non dormiuit, multum delirauit, crura dolebant. Circa vigesimam manè parum riguit, soporosa, quietè dormiuit, vomuit biliosa, pauca, nigra: Ad noctem surditas, circa vigesimam-primam lateris sinistri grauitas, per totum cum dolore: parum insuper tussiit. Vrinæ crassæ, turbatæ, subrubræ, quæ depositæ non subsidebant, cætera læuiora: non sine febre: Statim ab initio fauces dolebat, rubor aderat, columella reuulsa, fluxio acris mordax, salsa, perpetuo perseuerabat. Circa vigesimam-septimam febri libera, in vrinis subsidentia: latus dolebat, circa primam & trigesimam febris corripiebat: aluus ex biliosis turbata est.

COMMENTARIVS.

Quæ ante vigesimam subsecuta sunt, omnia erant symptomata morbi qui augebatur. Et quamuis in augmento esset natura, nihilo serius aliquid quod iam coctum esset, expurgauerat. Nam cum materiæ pars concocta est, pars cruda, nisi molesta sit, totius coctionem expectare solet. Cum verò molestia afficitur, vt hic, expurgare solet quod concoctum est, cum eo quod est crudum. Quandóque verò quia separatæ sunt partes id efficit: hoc enim hic commodum est, quandóque quia hominis natura sit sensu nimis acuto prædita, nonnunquam quia robusta sit. Ergo cum adeò molestè partem illam euacuauerit, subsequuta sunt symptomata. Videant ergo medici temerarii, quid agant expurgando quod nondum concoctum est, etiam si partem illius concoctam esse scirent.

(*Circa vigesimam vomuit biliosa, pauca, nigra.*) Hic tria sunt consideranda: primum quod dicitur *Tertio Prorrhitici com.* 3. Dixit verò, antea nigra mingere ægrum, quare spes venturorum nigrorum de his relinquitur, quæ vel deiiciuntur, vel vomuntur intelligenda. Atque id primum. Secundum verò cur non vrinæ prorsus nigræ superuenerint, eodem ibi dicente, *Nam subnigræ vrinæ, si abundè tum igneæ tum acris fuerit febris, subnigræ vrinæ in nigras*

gras promptè transibunt. Respondeo, quod febris hæc tametsi acuta foret; non tamen adeò acris & ignea fuit, vt ex subnigris in nigras transire deberet. Rursus dubitatur, an cum vomitus fuerit biliosus, paucus & niger, an eandem significationem habeat cum vrina nigra? Galenus *Secundo prognosticorum* cum Hippocrates diceret de vomitione liuida & nigra, nihil exponit, quoniam dicit superius, actum est, scilicet, dum de extremitatibus ageret, & egestionibus atque vrinis: vnum autem vult omnium esse iudicium. Hoc tamen discriminis est, quod vomitus est præter naturam vti quæ excretiones magis sunt naturales, atque ea parte minus mali significant. At vomitus non adeò cum iecore aut venis communicat, & facilius excernuntur quæcunque in ventriculo peccant, ob id minus malus est. Vt verò signum est non naturalis affectus, si praua per illum excernantur, minus mirum est: quoniam iam ob id & ad id præter naturam inclinatur. Concludo, quòd vomitus est effectus deterior ex parte actionis, & minus malus ratione eius quod eijcitur, & ratione signi. Ideò magis debilitat, & si fiat in morituris, mortem significat præsentem, licet dicat *Quarta Aphorismorum: Quibuscunque ex morbis acutis, aut diuturnis, seu ex vulneribus aut alio modo debilitatis, atra bilis seu vti sanguis niger de subtus exierit, postridie moriuntur.* Nam per superiora idem etiam cum significat, paucis horis mortem prædicit. Est etiam vomitus indicium validioris virtutis, in eo quòd non potest eijci quicquam nisi cum conatu. Est ergo signum melius, & non adeò malum: contra magis debilitat vires, quòd ad effectum attinet. Signum melius, vt robustiores aliquanto vires significet, quæ tamen intra paucas etiam horas deficere possint, & minus malum cum supra ventriculi morbum solum significare possit; & effectus deterior, eò quòd est contra naturam, & magis vires debilitat. Excrementa autem alui deteriora sunt vrina, quia à maiori causa illa necessario vitiantur: Sed tamen non significant aliquando quicquam, quoniam sequuntur colorem ciborum ingestorum, dicebat Galenus *Tertio prorrhitici*: Et quamquem dicat, *Quinto in sextum Epidemiorum*, quòd etiam vrina variatur in colore ex colore & substantia potus, & dabat exemplum de vino nigro, crasso: dico tamen quod hoc non est adeò euidens. Vrina tamen significat super omnes venas, quæ sunt vltra sima iecoris, egestio autem supra venas, quæ sunt citra gibba iecoris, ventriculum, intestina, lienem; vt vrina supra renes & vesicam. Extrema verò etiam magis significant quàm excrementa, vbi sint talia comparatione solum febris acutæ: sed quia tot modis etiam aliter affici possunt, accessione vt in intermittentibus, externo frigore, dolore & iudicatione, ideo sunt signa quasi non ex intento, & nisi alia considerentur, infida.

(*Ad noctem surditas*) Hoc totum fuit ex acri partim, partim simplici destillatione, ex qua exonerata est natura: Et cùm esset iuxta tres conditiones, transmutationis à nobiliori ad ignobilius, & deorsum, & secundum rectum fuit bona; sequuta tamen est violentam euacuationem vrinæ crassæ, turbatæ, subrubræ. Differt crassa à turbata, quia hîc non vt quidam opinantur, per crassas intelligit concretas. Concretæ enim non possunt etiam vel videri turbatæ: crassas enim appellat verè crassas, quæ vix digitos videri ex aduersa parte permittunt. Hoc indicabat magnum incendium, & perturbationem, & crassitiem humorum. *Cætera leniora, non sine febre.* Mirum videri possit, quomodo cum tam praua vrina, reliqua symptomata etiam ipsa febris sint alleuiata. Respondeo quòd iste casus est singularis, cum non possimus dicere, quòd vrina sit facta talis, quia habeat rationem iudicationis, & quòd natura per illam expurgaretur: neque quòd fuerit morbus regius. Quin etiam apparuit remissio omnium in vigesima-septima. Statim autem ab initio *fauces dolebat*, id est, non ab initio morbi: esset enim absurdus contextus, sed ab initio talis vrinæ. Solent ergo destillationes, (& hic est quartus modus) efficere vrinas tales, ob permistionem materiæ cum sanguine, & hoc à me visum est sæpius, & docuit Hippocrates in secundo de Morbis: *Multum vrinæ emittitur vbi caput nimium incaluerit: liquescit enim in ipso pituita; liquescens autem secedit partim ad nares, partim ad os, partim per venas, quæ ducunt ad pudendum. Quum autem ad pudendum peruenerit, mingit homo, & patitur quemadmodum ab vrinæ stillicidio.* Modus ergo primus praui coloris in vrina, cum turbida fuerit & crassa, est per calorem sequentem: secundus per crisim, tertius per morbum regium, quartus per destillationem à capite. Quia tamen non fuit facta iudicatio, licet alleuiata fuerit, per deriuationem morbus redijt, & aluus turbata est, natura conante iudicare ob stimulum: erat enim acris materia, vt dictum est, sed non potuit, quia concocta erat. Vbi enim materia acris fuerit, natura tentat fluxiones & iudicationes ob irritationem.

TEXTVS XXII.

Quadragesima die vomuit pauca, biliosa.

COMMENTARIVS.

Superius visum est, quod natura tentauit crisim in vigesima per vomitum: & superius

ſuperius dictum eſt. *Si vero aliqui inſuper riguiſſent circa vigeſimam, his indicabatur quadrageſima.* Ideò tum ob hoc, tum ob vltima verba ſequentis textus cum dixit. *Iudicata eſt perfectè,* declarauit per quod in quadrageſima eſt iudicata, ſed imperfecté. Fuerat enim ſubſidentia in vrinis vigeſima ſeptima, quæ continuauit vſque ad quadrageſimam. Sed cur pauca biliosa, cum eſſent multa ab initio, & quomodo per vomitum eiecta, cum peccaret in venis? Reſpondeo quod etiam per vomitum eijcitur materia, quæ eſt invenis, cum fuerit bilioſa, ſicut videmus in *Aphoriſmo* 48. *Quibuſcunque præciditur cerebrum, his neceſſe eſt bilis vomitum ſuperuenire.* Dico etiam quòd talis materia fuerat multis modis imminuta, per euacuationes & deriuationes.

TEXTVS XXIII.

IVdicata eſt perfectè libera à febri die octogeſima.

COMMENTARIVS.

Medio tempore modo febricitabat, modo non, nec potuit liberari planè niſi die octogeſima. Viſum enim eſt ſuperius, quòd vrina fuit ſubnigra, propter humorem atrum putreſcentem, qui non poterat concoqui citra octuaginta dies: antea verò bilioſus qui erat tenuior, concoctus fuerat vltimo in quadrageſima vt dixi, & eiectus. Supererat hic ater quem oportuit concoqui & expelli. Sed non dicit quomodo iudicata fuerit. Reſpondeo intelligendum, iudicatam ideſt liberatam abſque alia euacuatione, vt inferius oſtendam. Galenus de hoc vt ſolet ne verbum quidem. Quæritur quiſnam fuerit morbus, pro quo dicebat Galenus in *primo Prorrhiticorum.* Quoties volumus ſcire, quis morbus ſit, debemus ſcire cuius operationis ſit morbus, vt ſi agamus de phrenitide, quòd ſit vitium manens in intelligentia, & inde debemus quærere, cuius membri ſit illa operatio propria, vtpote intelligentia eſt operatio propria cerebri. Deinde debemus quærere, an membrum illud ſit affectum, & an operatio ipſa etiam affecta ſit. Sunt autem notæ ſimiles ſeu incipientis affectus, ſeu confirmati: niſi quod quæ incipit, notas habet minores, quàm quæ perfecta eſt. Eo cognito conſiderandum, an functio illa ſit inſtrumento alteri indita, vel non: nam quæ alteri indita non eſt, affectionem declarat, modo læſio ſit effatu digna & magna. Si verò inſtrumento indigeat, velut motrix muſculis, quærere oportet, an inſtrumentum læſum ſit, aut quippiam quod ad illam operationem concurrat, agendo vel impediendo: velut motum thoracis cerebrum agit per muſculos thoracis, coadiuuantibus etiam muſculis ventris, & impedientibus illis, tum etiam liene, & iecore. Si ergo neque Thoracis, neque ventris muſculi, neque iecur, neque lien affectum ſit, dicemus vim in cerebro affectam eſſe, laboraréque morbo eo, in quo facultatis illius læſio comprehendatur. Signum igitur proprium alicuius affectionis erit, quod oſtendit læſionem operationis haud dubiè, in qua conſiſtit ille morbus: velut gratia exempli, non ſentire dolorem magnum, eſt ſignum inſeparabile læſæ rationis: Phrenitis autem eſt in læſa ratione, ideo non ſentire dolorem magnum, erit proprium ſignum phreniticum, tametſi non ſemper concludat phreniticum eſſe: quia poterit eſſe incipientis phrenitidis. Sed dicit Galenus, debet dici phreniticum, quia quod eſt demonſtratiuum incipientis phrenitidis, eſt prognoſticum perfectè futuræ phrenitidis.

TEXTVS XXIV.

CLeanactidem qui ſupra Heracleum decumbebat, ignis corripuit, erroneo modo. Dolebat autem caput ab initio, & latus ſiniſtrum, & aliarum partium: dolores aderant, laſſatorum modo: febres exacerbabantur, alias aliter inordinatè. Sudores quandoque, quandoque non. Exacerbationes vt plurimum à iudicatoriis diebus magis accedebant.

COMMENTARIVS.

Hic vſque ad vigeſimum quartum diem ægrotauit, velut ex laſſitudinibus, & inordinato modo, & ita etiam erant inordinatæ ratione ſudoris, & erant etiam feruentiſſimæ. Sed in iudicatoriis diebus ideſt ſeptima ſcilicet, & quartadecima, & ſimilibus exacerbabantur. Quæ duæ ſunt dubitationes, cur inordinatæ, & cur diebus indicatoriis exacerbarentur? Eſt autem exemplum contrarium præcedentibus, in quo cum nullum malum ſignum appareret, tardè tamen ſeruatus eſt. Inordinatæ febres inuadunt non alternis diebus, neque quarta die, atque hoc modo inordinatæ dicuntur. Alio modo cum etſi modum acceſſionis ſeruent, intermittunt tamen, & inde per modum recidiuarum reuertuntur, quædam etiam vtroque modo. Cauſam quòd ordinatæ non ſit, ex ordinis cauſa deprehendemus, velut cum diximus cauſam circuituum eſſe naturam humoris, qui plus aut minus temporis exigit ad putredinem, velut bilis horas quadraginta octo, vel circa: ergo materia vna circuitum vnum efficit.

efficit. Est autem vna, cum ab vno agente efficiatur, siquidem humores in iecore generantur, cuius si temperies iusto calidior & siccior fuerit, flaua bilis generarur, si paulò frigidior aut calidior, sicca autem immodicè, vtraque bilis atræ species. Cum ergo materia genita fuerit, aut diuersis temporibus indè mista, aut eodem tempore ab inæquali intemperie, vel à diuersis alimentis ingestis, vel constitutiones valdè contrariæ & dissidentes, quod accidit hoc tempore vt sæpè retulimus, cum æstatis prior pars fuerit frigida: posterior ardens ac æstuosa vehementer, initium autumni pluuiosum, fient febres inordinatæ primi modi. Secundi autem fiunt ob materiam eiusdem generis, crassam ac tenuem, sicut accidit post febres acutas: aduritur enim materia diuersis in partibus diuerso modo. Non ergo fuit hoc in causa Cleonactidis, sed varietas generationis, quamuis Galenus aliter interpretetur. Potest tamen ex hoc defendi quod dicat Hippocrates *Exacerbationes vt plurimum in diebus indicatoriis*, vt non videatur intelligere de circuitu sed de reditu. Verum hoc ipsum ostendit intelligere potius de circuitu, quia dicit exacerbationes in diebus iudicatoriis, sed exacerbationes fiunt in accessionibus, ergo accessiones quæ alternis diebus, aut quarto die aduenire debebant, veneruntin diebus iudicatoriis; dies autem iudicatorij etsi constent certa ratione, non tamen sunt ordinati. Galenus in commento tangit hanc difficultatem, sed tamen alia est causa diuersitatis coctionis, alia autem reditus & accessionis febrium. Exacerbabantur autem in diebus iudicatoriis: quia cessante prima causa in ordine naturalium, subit alia quæ sequitur: *cum ergo febres exacerbentur, & ob accessiones, & ob dies iudicatorios, cessante accessione succedit alia ratio, & vehementior, & magis conspicua, vt qua neque obscuretur neque interturbetur à præcedente.* Porrò quod alias dixi ex Galeno, causa febrium ordinatarum est aut transmutatio humoris aut mala victus ratio. Sed hæc nota: humoris autem transmutatio vt ille ait, aut vt in putredine cum ea substantiam variare potest, quod in sanguine potissimè accidit, cum in bilem flauam aut atram transmutatur: aut cum humor vnus in membro putrescit, alius ab alio membro alterius generis, vel à toto deriuatur. In *libro* vero *de typis cap. 4. in fine* tria genera inordinatarum seu erraticarum febrium constituit: Primum cum febris ante circuitum accedit aut post ponit, sed in ea manet hora: vt si Tertiana ab initio per quadraginta horas inuadat, atque in eo perseuerat, quem modum vocant anticipationem: aut cum omnino non persistit in eo otdine, sed euariat, diei tamen circuitum seruat; aut cum etiam diem mutat. Hæc à diuisione quadam dialectica, non ex solidis medicinæ principiis proficiscuntur, velut si quis diceret: hominum ortus primus septimo mense, vltimus decimo, medio nono, vel octauo, cum tamen non constet, hominem qui octauo mense oriatur esse vitalem. Diximus autem & causam aliam supra, sed non ad propositum hic. Sed Princeps *Prima Quarti* inquit: *Et multoties perducunt febres diuersæ ad febres permistas, in quibus non est ordo propter diuersitatem residui humorum, remanentium post ipsas febres.* Dico ergo quod varietas materiæ esset ab initio sicut in fine est causa febrium carentium ordine. Sed in fine illorum hoc frequentius contingit, quoniam agens est calor corrumpens, & non naturalis, qui separat; naturalis autem cogit: quæ autem sunt separata sunt magis dissimilia, quàm quæ sunt coniuncta & permista. Causa etiam naturalis manet, & in eodem vigore per loogum tempus, si non semper: at quæ est præter naturam, vt febris variatur iuxta tempora morborum.

TEXTVS XXV.

Circa vigesimam quartam summa manus dolebat. Vomuit biliosa, flaua, satis multa, paulò post autem æruginosa. Ab omnibus alleuatus est.

COMMENTARIVS.

Cum nihil de vrinis dixerit, quas non malas fuisse credendum est, sed potius secundum naturam vt sanorum, verisimile est ab omnibus alleuiatum esse. Neque potuit hæc bilis esse prassina, quæ in ventriculo ex malis ingestis cibis solet generari *secundo de Temperamentis: cap. 6.* tum quod æruginosam dixerit, tum quòd non credendum sit tamdiu in ventriculo mansisse. Vrilis antem fuit hic vomitus, quia coctiones eorum quæ sunt ante gibbam iecoris, non ostenduntur per vrinas: hæc autem materia in venis mesaræi continebatur, quocirca vomitu potuit expelli, sine signis coctionis. Galenus hic non habet quod dicat, sed hærens illis suis diebus iudicatoriis, tot pulchra omittit.

Cum enim septem sint omnino genera decretorij; sanguis, vomitus, feces, sudor, vrina, abscessus & deriuatio: nullum horum coctione indiget præter sudorem. Et vrina atque alui excrementa quandoque tuta sunt, atque vtilia ante coctionem, quandoque inutilia & perniciosa. Sanguis autem & vomitus tutiora sunt, vt ita dicam ante coctionem quam post. Nam ante etsi minus tuta sint, tamen vtilia sunt ac necessaria: Non tamen idem in abscessibus. Mentem adhibeto ne erres. Dico omnia hæc signa cum coctione tutissima sunt, Et hoc est quod autor superius: *Coctiones iudicij celeritatem portendunt, securitatemque* NN *salu*

salubrem. Si tamen euacuatio magna fiat vel per sanguinem narium, vel per vomitum, necessariam existimato atque vtilem. Semper autem ad exitum ipsum respicito. Abscessus verò & deriuationes mali sunt ante coctionem,& ante tempus coctionis, coctionis autem tempore nondum tamen concocta materia, boni sunt, præstante natura quod optimum p

TEXTVS

CIrca trigesimam
que naribus eru
que hoc erroneo mo
que ad iudicationer
fastidiebat cibum, n
erat per totum tem
somnis. Vrinæ tenues ac decolores.

COMMENTARIVS.

Sanguinis exitus copiosus alleuiat vt dixi omnem morbum. Tria fuerunt illi signa bona, *somnus*, *cibum non abhorrere*, *non esse siticulosum.* Quæ omnia indicabant quatuor:multam materiam peccare, & diuersam natura & non malam viresque validas. Sed mirum est cum æruginosam materiam eiecerit per vomitum, nec abhorruisse cibum, nec siticulosum fuisse. Quod contigit, quoniam alicuius febris intermittentis hoc iudicium fuit, vt sit hoc exemplum febris intermittentis cum continua mistæ. Et ob id ab initio dixit, feruentissima febris non acuta. Nam feruentissima febris incendio quidem deterior est acuta, sed potest etiam esse intermittens: acuta autem necessario continua est, tametsi non adeò feruens. Tertiana ignis dici potest, acuta dici non potest. Vides nisi omnino veritatis hostis sis, Galenum nec corticem huius narrationis intellexisse: vrinas par fuit esse tenues ac decolores: quas antea non vidit, sed primum tunc vocatus est: aut si omnino vidit naturales esse oportuit, nam tum primum tenues erant & decolores, quia natura valida non expectata coctione, materiam cum sanguine ipso,imò etiam sanguinem ipsum expellebat.

TEXTVS XXVII.

CIrca quadragesimam minxit subrubra, subsidentiam multam, valde rubram habentia: alleuatus est: post hæc autem vrinæ variæ, quandoque subsidentiam habebant,quandoque non.

COMMENTARIVS.

Vrinæ color salutem aut mortem propriè significat, contenta autem & hoc, & ongitudinem morbi, & breuitatem, & nagnitudinem, & humorem peccantem. Differunt etiam multum subrubrum atque ubrum(hæc autem omnia Galenus neque ciuit, neque animaduertit) quocirca cum æc vrina subsidentiam rubram habuerit n quadragesima, iudicationem decreuit n octuagesima. Simile quid *in Aphorismis.* Quibus septima iudicatur, iis nubeculam abet quarta die rubram, conduplicatur nim tempus. Galenus autem ibi confunit de rubra & subrubra, quod in *secundo Prognosticorum* dixerit: *si vrina fuerit subrubra, & sedimentum subrubrum & leue, diuturnior hic morbus quam primus, sed admodum salutaris est.* Non est autem idem rubra cum rubra, vt infra videbimus. Post hæc autem *vrinæ variæ*: non in colore, fuerunt enim subrubræ, sed in subsidentia. Dixi quod vrina tingitur tribus modis, opere naturæ seu calor validus sit,seu imbecillis, & tunc nihil ad morbum: alias vt morbi materia impedit naturam aut irritat: tertio cum aliquid ex ipsa cum ichore miscetur & meijtur. Hoc igitur in casu quandoque natura prorsus impediebatur, & tamen nihil excernebatur, deeratque sedimentum in vrina:quandoque excernebatur aliquid, exibatque sedimentum, quale dictum est rubrum: quandoque nihil horum accidebat, túncque vrinæ erant cum bono sedimento. Causa huius est motus: nihil enim impedit nisi moueat, & quod mouet mouetur si est corpus: ideo videbimus in morbis, vrinas modò bonas,modò malas, iuxta motum materiæ & quietem,& iuxta id quod secernitur aut non secernitur. Alleuatus erat antea per vomitum illum, qui solet esse grauissimus, adeò vt conuulsionem pariat *Quinta Aphorismorum, com. 1.* hic non nocuit,quoniam vires vt dixi erant validæ, & febris intermittebat: Alleuatus est ex dolore extremitatum manuum, quæ dolebant, quoniam febris erat vt vocant lassitudinaria,velut *Tertio de diæta p. 5.* Meminit & in Coacis prædictionibus. *Quibus ex rigore febris lassatoria: Et in huiusmodi menses in mulieribus decurrunt, & collum in his dolorosum sanguinis eruptionem inducit: Et ita sanguis meritò in trigesima prorupit, & similiter ex eodem ad manus deuenit lassitudinem habentibus in febribus in articulos,& circa maxillas,potissimum abscessus fiunt.* Sed hoc non absolutum est, quoniam præoccupauit natura, vt dixi, expulsionem per vomitum, inde per sanguinem narium. Ideò tot modis alleuiata,vrinam emisit tinctam colore sanguineo.

TEXTVS

TEXTVS XXVIII.

SExagesima vrinis subsidentia multa, & alba, & leuis. Remiserunt omnia: febres intermittebant. Vrinæ tenues quidem, verum boni coloris.

COMMENTARIVS.

Sexagesima dies fuit index octuagesimæ, ideò nil mirum apparuisse vrinam cum subsidentia alba & leui, multa quidem, quæ indicaret multitudinem humorum, ex quibus facta erat. Constat huiusmodi vt sæpius dixi, non resecari ex humore noxio, sed esse quasi naturæ vacantis indicium: solemus enim absoluto aliquo opere consueto, coniectari illum liberum esse ab impedimentis.

Vrinæ tenues tamen erant in posterum licet boni coloris: bonus color vt dixi salutem indicabat: sed cur tenues cum natura iam euicisset materiam? multa enim supererat adhuc in corpore. Conditiones bonæ vrinæ, ratione contentorum est vt sint alba, leuia in imo & æqualia, *secundo Prognosticorum.* Multitudo declarabat multitudinem materiæ peccantis, aut crudæ, quæ euicta est. Et generaliter multa hypostasis deterior est pauca: pauca tamen si fuerit, & materia quæ peccat multa bona non erit. Cum autem esset concocta, non amplius faciebat febrem. Febris enim quæ reuertitur cum rigore, vt alias dictum est, est ex genere ephemerarum, quæ ob agitationem magnam rigori succedunt, & possunt etiam dici acutæ, quia adest materia corrupta, & hoc est alias declaratum. Quod verò non adiecerit æqualem, dico quòd non perseuerauit & significabat non constantem coctionem, & ideò successit vrina tenuis idest sine contentis. Seorsum enim relicta parte concocta, natura cæpit aggredi reliquam, vt concoqueret, & ideò fuit initium & incrementum, & vigor in hac parte, vt etiam fuerat in reliqua. Et non potuit concoqui perfectè, quia materiæ atræ numquam perfectè concoquuntur, sed vbi euictæ, mediocriter à natura solent expelli. Ideò tum ob hoc tum aliam causam in fine fuit sedimentum rubrum, & non album. *Febres intermittebant:* non ex toto: nam hoc declarat paulo post, sed modò aderant, modò relinquebant, ad septuagesimum diem vsque. Licet enim videretur concoctum sedimentum, tamen non erat æqualiter concoctum: & etiam vrinæ tenues successerunt, quia natura aliam materiam interim aggrediebatur, vnde intelligendum est, quod vrina cum fuerit cum bono colore, aliquando transmutatur ad coctionem factam repente. In obstructionibus enim accidit, vt sedimen retineatur totum, inde erumpat. Et has Hippocrates quæ sunt sine contentis tenues vocat, non ob substantiam.

TEXTVS XXIX.

SEptuagesima à febre liber, permansit diebus decem.

COMMENTARIVS.

Duobus modis vrina concoquitur, sensim quidem cum substantia fuerit bene colorata, & bona & contenta, paulatim concoquuntur ex tenuibus, paucis, rubris, inæqualibus, asperis, sublimibus, euadunt crassa, alba, lenia, æqualia, multa in imo, & ex inconstantibus constantia. Alio modo materia concoquitur, sed nihil exit aut valde parum in vrina, sed solum bona vrina est in colore & substantia: inde repente exit bonum sedimentum. Et quod ad rem attinet, fundamentum salutis est in bono colore & bona substantia vrinæ, nam apud Hippocratem vnum in alio intelligitur, & hoc etiam satisfacit ad intelligendum litteram Hippocratis. Habes ergo prognosticum & Hippocratis mentem. Sed causam repentinæ mutationis non habes; hanc si iuuat scire perlegas libros de vrinis: longior enim est tractatio, quàm vt in explicatione paucorum verborum hìc comprehendi possit. Permansit in septuagesima liber à febre, potuit iuxta mentem & vsum Hippocratis dici *indicatus:* at non dixit, vel quoniam septuagesimam vt non indicatoriam connumerare noluerit inter indicatorios, vel quod dignius est illius synceritate, quia iam cœperit intermittere, licet non continuè. Interim autem vrinæ tenues adhuc erant, nam semper ad præcedentia refertur.

Hic solùm restat dubitatio, cur natura tamdiu quieuerit antequam expelleretur: Dicendum concoctionem aliam esse quæ finit febrem, aliam absolutiorem, qua materia expellatur. In septuagesima die fuit concocta, sed non absolutissimè, neque separata. Vnde Hippocrates non mouit illam, cum nec natura mouerit. Octuagesima expulit eam, vt concoctam absolutè & iam separatam; & ideò cadit magna dubitatio in dictis Principis illis *4. tract. 2. cap. 7. pag. 3. Cum natura non mouet, moue tu motu conuenienti motui illius.* Videtur tutius, vt quiescamus & expectemus diem iudicij. Et si obijcias; quod quæ relinquuntur in morbis post iudicationes conuersiones facere consueuerunt: intelligendum est post febris discessum, vbi natura non propulerit materam intra diem iudicatorium, vt hic vbi natura non effecisset sudorem, de quo dicit *Multum sudauit.* Qui

ergo debet exercere medicinam legitimè, oportet vt cognoſcat tempus iudicij vt in Cleanactide; ſi purgaſſet ante octogeſimam diem, dupliciter offendiſſet hominem, & ante debitum tempus educendo, quod nondum erat ſeparatum, & educendo per contrarium locum eius per quem natura deſtinarat: adeò vt mors producto morbo conſequi potuiſſet. Etenim ſi febris acuta ſubſequuta eſt, natura ſola agente & opportunè, quid ſperandum dato importuno medicamento.

TEXTVS XXX.

Octogeſima riguit, febris acuta corripuit: multum ſudauit. Vrinis ſubſidentia rubra, leuis, perfectè iudicatus eſt.

COMMENTARIVS.

Hic duo ſunt præcipua atque ſingularia: febris acuta in morbo cronico, alterum ſubſidentia rubra, in morbo qui perfectè eſt iudicatus. Dico ergo, quòd ſubſidentia rubra, vt viſum eſt ſupra, ſignificat mediam coctionem, ſi ſit ab impedimento: at ſi ſit ob permiſſionem humoris, tunc ſignificat iudicationem & purgationem. Hic verò vrina rubra ſubſequuta eſt vrinas tenues, boni coloris, quæ ſignificabant perfici coctionem: ideò mutatio illa erat decretoria, ſubſequente iudicatione: aliter ſignificaſſet nouæ materiæ motum & concoctionem cum humorum multitudine, vt *in Primo de vrinis*. At verò quòd acutam dixerit febrem, ipſe non intelligit acutam, niſi ex propria ſubſtantia vt ita dicam, vehementem cum magno incremento, ex humore putrido continuam, & à bile: inferius enim oſtendemus acutas febres conſtare quatuor præcipuè conditionibus, & ſi diſtinguere diligenter voluerimus quinque. Prima quòd habeat ſymptomata grauia: ſecunda quod intra quartum decimum diem terminetur *Secunda Aphoriſmorum.* Tertia quod exacerbetur alternis diebus: Quarta quòd ſit vel vno ex tribus humoribus putrefacto, aut ex inflammatione alicuius membri interioris. Et in hac continetur, quòd febris ſit continua. Hæc igitur eſt acuta febris Galeni. Videndum modo eſt in quo differat à continua Hippocratis: nam non ſolùm nihil prodeſt, febrem acutam ſcire quæ ſit iuxta alterius ſententiam, quàm Hippocratis, & velle definire ſecundum Hippocratem, quomodo hæc febris ſit acuta, ſed etiam ſtultum. Videtur ergo febris acuta eſſe, quæ vehemens eſt & putridis ex humoribus, nec tamen ardens. Continuarum enim cum ſint quatuor genera mite, continens, ſeu ignis ardens quæ ex ichoribus, & acuta; hæc autem neque mitis fuit, nec ardens: ſiti enim intolerabili & calore ſicut tales vexantur: neque fuit ignis ſeu vrens, eſt enim illa cum laſſitudinibus, vel dolore capitis & lumborum, aut præcordiorum: reliquum eſt vt dicatur acuta febris. Neque ergo inconuenit partem diuturni morbi eſſe acutam, & febrem etiam acutam incipere, & poſtmodum conuerti in diuturnam, vt ſupra viſum eſt in Epicratis vxore, quæ altera à partu die correpta eſt febri acuta, & tamen iudicata eſt in octogeſima. Quod autem dicitur (*perfectè iudicatus eſt*) ſupra expoſuimus, ſignificare receſſiſſe prorſus febrem, non referendum ad ſudorem.

TEXTVS XXXI.

Metonem febris vehemens corripuit, lumborum grauitas doloroſa. Poſtridie vbi aquam bibiſſet ſatis multam, ab aluo probè prodijt. Tertia, capitis grauitas: Seceſſus tenues bilioſi, ſubrubri. Quarta, omnia exacerbata ſunt. Fluebat à dextera nare bis ſanguis modicus. Noctem moleſtè tulit. Seceſſus ſimiles tertiæ diei. Vrinæ ſubnigræ, habebant quiddam in medio innatans ſubnigrum, diuulſum: non ſubſidebant.

COMMENTARIVS.

Lumborum grauitas doloroſa, immodicam ſignificat repletionem partium omnium iecore inferiorum, dicebat Ganus *in libro de Multitudine* (vir ob ambitionem ad perdendum humanum genus natus) notas plenitudinis, quas in toto illo volumine nec declarauit, dum nil aliud ſtudet, quàm vt aliud diceret ab Eraſiſtrato atque Empiricis. At paucis iſta percipiuntur. Primum aliud eſt nota repletionis, aliud eius quod replet ſubſtantiæ, aliud qualitatis. Tumor per ſe ſemper indicat repletionem, tenſio autem maiorem etiam. Inde grauitas declarat ſubſtantiam, ſcilicet quæ eſt humor, lenitas autem flatum. Rubor etiam ſanguinem, alij colores cæteros humores, ſicut calor qualitatem humorum aliam, & frigus aliam. Tertia verò diuiſio eſt ratione loci an ſigna plenitudinis in venis adſint an muſculis, an alijs partibus. Quarta comparatione virium, an cauitatum quæ ſunt in membris: quinta & vltima, an comparatione virium an humorum. Differt hæc à priore, quoniam qui habet reſoluta membra, grauitatem ſentit, nec tamen habet membrum plenum, ſed vires potius ſunt imbecilles: qui verò grauitatem ſentit ob ſanguinem in venis, illi eſt ple-

num

num membrum sanguine. At in Quarta diuisione, qui non plus habet ex humoribus, quam oportet, sed vt in febre putridos, ei est plenitudo ad virtutem, non ad vasa comparando. In sanguinis ergo plenitudine prima nota est tumor, secunda grauitas si maior sit: & si maior adhuc tensio, & si maxima dolorosa vt Metoni. In secunda bibit multam aquam, frigidam, quæ lenit ventrem, humectando atque grauando. Inde exonerata natura à fecibus prodijt etiam bilis subrubra, tenuis, nondum enim erat cocta. Dolor capitis, illa commota, & sanguine sursum delato. Vnde sanguis postridie è naribus fluxit, non multus, neque enim ascenderat. Vrinæ nigræ: nam materia nec effluxerat, necdum concoquebatur.

TEXTVS XXXII.

QVinta, effluxit ex sinistra nare sanguis largus, merus, Sudauit: iudicatus est.

COMMENTARIVS.

Cum ergo à bile exusta sursum ferretur natura valida, copiosè effluxit largus, merus. Ideo etiam sudauit, & iudicatus est. Galenus adducit illud in commento: *largum de naribus sanguinis profluuium liberat fere.* Et est in constitutione temporis Tertia supra declaratum. *Quibus quidem bene ac largè sanguis per nares erupit, per hoc maximè seruabantur*, vel vt in secundo potius, *Sanguinis eruptiones largè è naribus plerúmque liberant.* Affuerat vt dictum est capitis grauitas, quæ plenitudinem modò totius indicabat. Et illud sexta Aphorismorum: *caput dolentior circumdolenti sanguis è naribus fluens morbum soluit.* Et in Coacis prædictionibus: *Febricitantibus quibus dolor capitis vehemens, & in facie rubor, & venarum pulsus, hic sanguinis fluxio plerúmque contingit.* Et in tertio Prorrhitici: *Quibus capitis & colli dolores, & totius corporis impotentia quædam, sanguinis eruptiones soluunt.* Mirum autem videri debet, quod cum in quarta ex dextra nare fluxerit sanguis, in quinta dicat ex sinistra. Cruserius ob id contra vtriusque codicis Græci litteram vertit, ex dextra sicut in quarta die. Galenus & hoc vt omnia præclara prætermittit. Hippocrates autem non sine mysterio apposuit, & nos admonuit, cum non ex eadem nare, ex qua indicatus fuerat sanguis profluxerit, multitudinem indicari sanguinis. Nam & hic voluit Galenus intelligi per merum atrū? quomodo cum ater sanguis abundans in naturæ arbitrio non fuisset, neque ego in acutis neque alius puto viderit fluere scilicet largum. Verum omnia hæc sunt ad corrumpendum sententiam Hippocratis, & ea quæ quotidie videntur. *Sudauit* exonerata natura: etenim statim sublato qui impediebat sanguine, ichores illi deferbuerunt, & resoluti sunt. Cum enim exinanitæ fuerint venæ, quod in eis aqueum continetur exhalat, vt in lebetibus detectis, & ex vapore fit sudor: at si lebes ipse contectus fuerit, effervescit magis & disrumpitur. Ob id vtróque impedimento detracto cessauit febris, hoc enim est *indicatum esse.* Ideo ad sanguinis largas effluxiones sudor consequi solet, & ad vtrumque simul solutio febris. Sicut etiam de Virgine, quæ in Larissa: namque calor immodicus qui est causa effluxionis sanguinis, etiam est causa sudoris: attamen si contingat, vt tum non sequatur sudor, vt de Virgine in Abderi, non soluetur febris, quia non tantum fluxit, quantum oportuit: in illa enim mansit delirium & febris. Quadrifariam sanguis fluit modicus, & est indicatiuus aut malum signum: multus sed non iudicat vt in Virgine in Abderi: multus qui iudicat, sed non perfectè vt in Metone, multus qui iudicat, vt in Virgine in Larissa. Et omnes meri.

TEXTVS XXXIII.

POst iudicationem insomnis, delirabat, vrinæ tenues subnigræ. Capitis lotionibus vsus est: dormiuit: resipiscebat.

COMMENTARIVS.

Si febris non ex bile, habeat multa aqua superfusa capiti calida, soluit morbum dicebat & Hippocrates *Septima Aphorismorum.* Tum verò illud præcipuè, quod & sanguis tam flueret, & ipse dixisset *Prima Aphorismorum: vndecunque natura repit, inde ducere quæ ducere oportet, per conuenientia loca.* Sed objicitur: sed mouetur difficultas, quoniam *Tertio de victu in Acutis* dicat Hippocrates. *Caput maximè siccum seruare oportet, quoniam reliquum corpus si madescat, refrigeret.* Sed & paulò inferius. *Non sunt lauandi, quibus sanguis è naribus erumpit, nisi iusto minus effluxerit.* At Galenus huic respondet, dicens in casu nos esse, probátque minus fluxisse sanguinis, quàm oporteret, quòd vigilaret, deliraret. Hic non abs re est considerare, de illa consuetudine lauandi peculiariter caput, introducta à Christianis loco balnei relicti. Soluit ergo febres, ephemeras, vigilias, delirium: ergo balneum ex aqua humectat. At nos vtimur lixiuio, ideò tale balneum, quo nos vtimur siccat, alias de hoc locuti sumus: & docuimus quòd feruens debet esse ipsum lixiuium, ex Auenzoar. Quod vero fit ex frigida post lixiuium aut calidam, cerebrum

cerebrum purgat & corroborat, nisi in valde senibus, in quibus posset parere apoplexiam.

Sed an vrinæ tenues subnigræ? Hic Galenus nihil habet ad quod refugiat, nisi sanguinis narium fluxum pepetuum, aliter oportet fateri mortem debuisse sequi. Sed neque illam excusationem ex suis principijs deducere potest. At nobis quam facile est. *Vrinæ* erant *subnigræ* quia portio atræ bilis tingebat illas ex exustione sanguinis: antequam enim putresceret, exustus est, vrinæ subnigræ id indicabant. Cum dixit *tenues*, & hoc animaduertendum, quoniam in febribus sanguineis, melior est vrina tenuis quàm crassa, nam tenuis fit dum adhuc sanguis manet incorruptus, ichores quasi excolati effluunt: at cum crassa exit vrina, & multo cum sedimento, plerúmque conturbatio sequitur & mors: & etiam sine illa sanguine agitato maius periculum est.

TEXTVS XXXIV.

HVic recidiua facta non est. Sed sanguis erupit, sæpè etiam post iudicationem.

COMMENTARIVS.

Hic demum subijcit quod nos antea testati sumus, effluxionem à superioribus ad internas partes, & à remotissimis locis esse optimam: sed nos ibi addidimus, quod necessarium erat, vt esset secundum rectum. Illud etiam remotissimum non ita debet intelligi, vt ipse vult à loco patiente sed à membro principali. Sed vides quam inconsideratè hæc scribit. Cum enim partem illam tam necessariam omittat, etiam illud perperam omnino addit, quod minimè hic conuenit, vt fiat ad longinquissimam partem, quandoquidem neutro modo sanguis è naribus fluens per locum maximè distantem feratur, nec à membro patiente, nec à principali, quod vnum & idem erat scilicet caput. Propterea aliud est de deriuatione, abscessu, fluxione atque huiusmodi, aliud de effluxione. Effluxio enim debet fieri per locum solitum, velut per nares, vel hæmorrhoïdos: fluxio verò vt dictum est à superiore ad inferius, per loca viliora, & è regione patientis loci. Commune tamen est fluxioni, & effluxioni, atque omnibus, vt fiant per locum è regione positum à dextra in dextris, à sinistra in sinistris. Nam si secus fiat, quomodo poterit materia quæ morbum facit, in alia parte euacuari. Deinde quoniam signum est naturæ non rectè operantis. Quanquam dices quomodo potest natura expellere aut irritari, ex parte in qua non est morbus? Hoc enim cognito sciemus, si quid erit auxilij? Respondeo quod natura mouet ab vtraque parte, cum vehemens fuerit noxa: velut homo qui pungitur in brachio, si punctura leuis sit admouet manum, sin autem grauis valde se totum commouet: & ideò in vehementi noxa, natura mouet ab vtraque parte, & cum est valde impedita ex parte laborante, tunc emittit solum ex parte sana. Ergo emittere ex parte laborante sola paruam significat noxam, & sine impedimento: ex vtraque parte magnam noxam, sed sine impedimento: ex aduersa parte magnam noxam, & cum impedimento, ideo pessimum omnium. Dicit huic non contigisse recidiuam, quasi admirabile sit: refertur enim ad illa verba superius. *Plerique igitur ex his qui ægrotarunt in hac constitutione, hoc modo ægrotarunt: Et neminem noui ex his qui superstites manserunt, cui non aduenerint recidiua secundum rationem facta.* Visum est ergo admiratione dignum, quod in recidiuam non inciderit, cum vrinas malas habuerit, non solũ subnigras & cum subnigris contentis, sed etiã innatantibus vt impeditam naturam ostenderent, & humorem in venis prauum peccare. Ex septem enim ægris qui in hoc libro conualuisse narrantur, perspicuum est nullum præter Metonem sine recidiua fuisse.

TEXTVS XXXV.

ERasinum, qui habitabat circa Bootæ torrentem, febris vehemens corripuit, post cœnam nocte turbatus fuit: diem primam quietè, noctem laboriosè transegit. Secunda, omnia exacerbata sunt, ad noctẽ delirauit. Tertia dolorosè, multum delirauit. Quarta molestissimè, ad noctem nihil dormiuit. Insomnia & ratiocinationes: deinde peiora, & magna, & periculosa, timor, molestia.

COMMENTARIVS.

Cum narrasset de Metone, qui cum multis malis signis in quinta liberatus est ob symptoma superueniens, indicationem faciente quarta: ita de Erasino qui & ipse per symptoma superueniens mortuus est in quinta, quãuis nihil esset mortiferum, & indicatus est in quarta. Ideo demiror Galenum, qui admiretur ipse de Hippocrate, cum constet nullum in hoc merito morbi fuisse signum, propter quod tam celeriter interire debuerit, declarat cum dixit. *Quinta mane resipiscebat, intelligebat omnia, conuulsiones multa, cum sudore iuxta mortem.* Vt intelligeremus eas causam fuisse, non tantum signum mortis præsertim celeris. Causa ergo mortis fuit conuulsio,

conuulſio, ſignum mortis nigrities in vrina perſeuerans, & quia continere ſe non poterat: Et ſignum celeritatis mortis incrementa magna, quod apparet comparando tertiam diem primæ, & Quartam ſecundæ.

Nunc ſingula expediamus, dicit Græcus codex πῦρ ἔλαβε, *ignis cœpit*: poſt cœnam, quam niſi vomuiſſet, incommodum magnum ſequebatur: at non vomuit. Propterea & quod eſſet robur acceſſionis, *noctem moleſtè, diem quietè tulit*. Secunda nocte omnia exacerbata ſunt, hæc erat finis ſecundæ diei. Propterea loquitur hic Hippocrates more populari. Ideò acceſſio hæc fuit vt docui diebus paribus, & ideò morbus pernitioſus. In tertia quia nox illa ad tertiam pertinebat, *delirauit*, in die etiam magis: quo fit vt dictum eſt, vt celeritatem iudicij promitteret hic morbus. Comprehendit ſub tertia, etiam noctem quartæ diei. In die quarta etiam auctus eſt morbus. Sed *quinta nocte nihil dormiuit, inſomnia, ratiocinationes, & timor, & moleſtia*. Vnde conſpicuum eſt, factum tum perfectè phreniticum, aderat delirium perpetuum, febris acutiſſima, (nam feruentiſſima febris ſi acuta eſt eſt acutiſſima) inſuper conuulſio.

TEXTVS XXXVI.

QVinta mane reſipiſcebat ac intelligebat omnia. Verùm ad meridiem multum inſaniit: continere ſe non potuit. Extremitates frigidæ, ſubliuidæ. Vrinæ inconcoctæ.

COMMENTARIVS.

Quinta mane fuit finis tertiæ acceſſionis, diei imparis; ideo morbus & ſymptomata remiſerunt. Natura & morbo vires ad pugnam futuram proximè colligentibus. Anticipauit autem ſextæ diei acceſſio, quæ nocte ventura erat aduenit meridie. Iam verò duo tempora phrenitidis coniungit, ſummum vigorem, cum dixit *continere ſe non potuit*, & inclinationem ad mortem cum dixit *extremitates frigidæ ſubliuidæ. Vrinæ inconcoctæ.* Hoc indicabat mortem certam, quia morbus qui erat phrenitis, iam vrgebat & poſtulabat ſolui, aliter inclinabat ad mortem: iam enim principium incrementum vigoris, initium & finis tranſierat, & peruenerat ad inclinationem ad mortem: at vrinæ crudæ prohibebant febrem bene iudicari; ideo ſeruari non poterat. Intereſt autem multum inter hoc quod dico, & quod Galenus diceret: nam iuxta Galenum, quia non diſtinguit ſignum iudicationis in febre, à ſigno morbi principalis, neceſſe eſt, vt ſigna cruditatis in abſceſſibus ſint ſigna mortis, & non eſt ſic. Poterit enim morbus terminari ſi leuis ſit, gratia exempli paruus abſceſſus in Phrenitide, inde febris, multò poſt iudicari concocta materia. Vrinæ ergo inconcoctæ in hoc caſu duplex afferunt incommodum: primum quia ſignificant febrem non poſſe iudicari: ſecundum morbum principalem impediri à febre & illius materia, quia febris eſt morbus vniuerſalis toti corpori: & in cura etiam quoniam quo tempore ob morbum ſpecialem conueniret nutrire, nutrire non poſſumus ob morbum, & morbi materiam, nam calor impeditus circa materiam non concoquit morbum, & tales appetunt, & moriuntur: in quibuſdam calor concoquit materiam non cibum, ſed reijciunt ipſum & ſanantur. In quibuſdam neutrum perfectè facit.

In hoc ægro conſtat calorem præter naturam fuiſſe vehementem ob vrinas nigras: materiam multam ob perpetuum ſudorem. Vnde dicebat *Quarta Aphoriſmorum. Sudor multus calidus aut frigidus ſuperfluens, frigidus magis, calidus minus ſignificat morbum.* Dicebat ibi Galenus, vterque ſignificat materiam multam peccare. Tertio ſignificabatur materiæ velox motus ob incrementa acceſſionum. Aderat præterea conuulſio ſymptoma prauam & phrenitis ob delirium perpetuum: & ideo omnia hæc indicabat celerem mortem.

TEXTVS XXXVII.

CIrca ſolis occaſum mortuus eſt

COMMENTARIVS.

Mortuus eſt aut in fine quintæ, aut in initio ſextæ, & credo quod poſſit contingere vtrumque & ſæpè accidat, gratia exempli propriè in hoc, & ſimilibus, vbi complicantur febres. Cum enim fuerit febris gratia exempli, quæ in meridie exacerbetur, in diebus imparibus & in mane paris diei inuadat altera acceſſio, & moriturus ſit æger in fine quintæ diei, puta per duas horas ante meridiem, vt ſi ægrotauerit die lunæ, morietur die Sabbathi: & erit quinta die ratione imparis acceſſionis, & dierum integrorum, & in ſexta die ratione initij tertiæ acceſſionis diei paris iam inchoatæ. Et ideo hoc contigit in Eraſino. Circa quod eſt notandum, quod homines moriuntur in initijs acceſſionum ob materiæ multitudinem, & maximè crudæ & frigidæ; & in fine ob reſolutionem virium, & in ſtatu ob vehementiam ſymptomatum. Et ſi ſymptomata fuerint adeò valida, vt non poſſit peruenire ad ſtatum, mors accidit in morbi incremento, & ideò mors incrementi eſt eiuſdẽ rationis cum morte hora ſtatus.

Cum

Cum enim maximè in vnoquoque morbo quatuor ſint conſideranda; cauſa morbi, morbus, ſymptomata & vires, his quatuor reſpondent quatuor tempora acceſſionis: materiæ initium, ſymptômatibus incrementum, morbo ſtatus, viribus declinatio. Veruntamen non eſt tanta differentia inter incrementum & ſtatum, quanta eſt inter alia tempora, nam ſymptomata ſociantur morbo, & ideò ſi fuerint validiora, occidunt in incremento, & ſi minus valida in ſtatu & adhuc minus, tunc non ſunt lethalia, verùm mors quæ contingit tunc accidit ratione imbecillitatis virium. Et ſi quis dicat, ſi natura eſt ſufficiens ad propulſandum ſanguinem, aut ſudorem, vel vrinam, quomodo poteſt deficere? Dico quod mors huiuſmodi accidit in tribus caſibus: in febribus peſtilentibus, quia non expellitur materia principalis quæ facit morbum, ſed eſt velut criſis imperfecta: in abſceſſibus alicuius membri valde commodi vel neceſſarij vitæ, quia affectus ille perimit vires, delaſſatus non poteſt integras: Et in ſudore quia calor præter naturam adiuuat ad diſſoluendum & expellendum, & non ad vitam.

TEXTVS XXXVIII.

Hvic febres perpetuo cum ſudore: præcordia ſublimia, diſtentio cum dolore. Vrinæ nigræ habentes quædam in medio ſuſpenſa innatantia rotunda, non ſubſidebant: Ab aluo ſtercora prodibant. Sitis perpetuò, non valdè, conuulſiones multæ cum ſudore, circa mortem.

COMMENTARIVS.

Vrinæ nigræ habentes in medio quædam ſuſpenſa innatantia rotunda dicebat *Tertio in Tertium de morbis vulgaribus inquit Galenus*, cum dixiſſet ſuſpenſiones elatæ, ſtatim ſubiecit delirauit: innuens quod eiuſmodi ſuſpenſiones delirium comitatur. De præcordijs dicebat Hippocrates *Primo prognoſticorum*: conſiderandum eſt ſi ilia ſint diſtenta, aut cum dolore vel inflammatione, vel inæqualia. Dicebat ibi Galenus & ſuperius viſum eſt in enarratione Sileni: contentio præcordiorum fit vel ob muſculos, vel ob membranam ſubcingentem coſtas, abſceſſum patientem, aut nimium ſiccatam. Ita dolor ſignificat aut flatum aut inflammationem. Veriſimile eſt autem, quod cum fuerint ſublimia id eſt eleuata & cum dolore, & diſtenta, & cum febre vehementiſſima, quod inflammatione laborauerint. Inde ab initio materia ad caput traducta non finita priore affectione ſubſecutam phrenitidem. Et eſt ſimilis caſui deſcripto ab Hippocrate *Primo de morbis*, dum deſcribit peripneumoniam quæ fit ex febre ardente, & in illa non deficiente, propterea dicit moritur æger. Sudor autem illi perpetuus multitudinem materiæ ſignificabat. Et eſt malus ab initio maximè, quoniam ſignificat opus caloris præter naturam, qui diſſoluit, nam naturalis concoquit. Quo ergo tempore natura coctiones aggredi debet, præternaturalis caloris victoria apparet, hæcque eſt vera cauſa, cur talis ſudor ſit malus: idem in incremento morbi ſed non adeò. *Stercora prodibant* nihil hæc abſurdi, ſi licet. Ergo vel illorum acrem naturam aut multitudinem, aut cruditatem ſignificarunt. Sitis perpetua non magna, oſtendit materiam non valde ſalſam, ſed tamen ſiccitati iunctam. Conuulſiones autem cum multo ſudore declarant ſymptoma, & ſignum ſimul pernicioſum: & præterea reſolutionem virium. Ideò conuulſiones cum ſudore plerúmque præſentem ſignificant mortem. Sed redeo ad vrinas cum continuis ſuſpenſis, quæ aliquando ſignificant delirium ſcilicet, cum ſuſpenduntur ob materiæ lenitatem & maximè nigræ. Significant enim materias exuſtas ferri ad caput, & tunc nunquam fallit. In tertio ægro primi ordinis Tertij libri fuere variæ ſuſpenſiones minutim diſperſæ, cum vrinis tenuibus, nec tamen delirauit, ſed veterno tentatus eſt. Parius quoque cum ſuſpenſiones haberet delirauit. Et Phreniticus, & Nicodemus in ſexta die: Et mulier moroſa, quæ ſuſpenſiones habuit rotundas, omnes delirarunt, quædam etiam conuulſionibus tentati ſunt, vt mulier illa. At contra Cherion cum ſuſpenſionibus nebuloſis (ſcribitur hic ordine primo, & Pithion ſecundo ordine) quamuis vrinam nigram haberent cum ſuſpenſionibus, non delirauit ad vigeſimam vſque: conſtat ergo eas ſuſpenſiones cùm perſeuerauerint id ſignificare, & perſæpe etiam cum primùm apparuerint, vt infra dicemus.

TEXTVS XXXIX.

Critoni in Thaſo erectè obambulanti, pedis dolor vehemens à magno digito cæpit. Decubuit eadem die, horridus, anxius, parum ſubcaleſcens: nocte deſipuit. Secunda die tumor laxus per totum pedem, & circa malleolum ſubrubens cum diſtentione. Puſtulæ nigræ.

COMMENTARIVS.

Huic perfectè iam ſano: hoc enim intelligit per *erectè obambulanti*, pedis dolor vehemens à magno digito, cœpit. Hoc eſt initium podagræ, ſi nil aliud ſubijcias, nam locus & qualitas doloris id oſtendunt.

dunt. *Horridus*, *anxius*, *parum subcalescens*: hæc omnia etiam, sed præsertim illud de calore podagram comitari poterat. Anxius dicitur æger vt ait Galenus *Septima Aphorismorum* qui hicinde se reuoluit, nec vno loco quiescere potest. Hoc autem euenire vult, quoties in oris ventriculi tunicis, mala quædam qualitas infixa est. Hanc autem ex inedia, tum cibis intempestiuè sumptis accidere docent Hippocrates & Galenus *Secundo de victu in Acutis*. Est etiam duplex anxietas sanorum, de qua propriè dicit *duodecimo Methodi cap. 5.* quod vires debilitat. *Nocte desipuit*. Hoc iam ad podagram non pertinebat, & pessimum erat signum tam procul ascendere materiam. (*Secunda die tumor laxus*) etiam hoc ad podagram pertinebat, sed & color malus non erat. At duo præcipua mala fuerunt *distentio & pustulæ nigræ*, μετὰ συντάσιος. Sed videtur potius simplicem extensionem appellare, composito nomine ex σὺν & τάσις cum extensione, quam distentione propriè vocata τετανὸς. *Pustulæ nigræ*. Pustulæ sunt res præter naturam & non possunt esse nigræ, nisi materia ipsa prorsus corrupta fuerit & exusta. Liceat mihi hic ascribere non abs te totum, quicquid scribitur in *libro de Atra bile* his verbis: *Quicumque per calidam siccámque intemperiem fiunt morbi, vt ardentes febres; crassum atrúmque sanguinem reddunt. Simile quoque his efficit longa hac æstate pestilentia, nec paucis eorum qui seruati fuere, nigrorum dictorum excretio per inferiorem ventrem fiebat, die maxima ex parte nono, vel septimo aut vndecimo, quorum etiam complures differentiæ extiterunt, cum quædam ad atram bilem proximè accederent: aliæ autem nec morderent, nec malè olerent, multa verò quasi media inter hæc erant. Quibus vero ægrotatibus excretio per ventrem inferiorem huiusmodi non fieret, his corpus totum pustulis, quæ nigris exanthematibus similes essent, scatuit. Interim quoque etiam veluti squama decidebat, siccescentibus nimirum ipsis euanescentibusque. Qui vero puram atram bilem deiecerunt, omnes periere, cum omnis hic humor assatum sanguinem esse indicet. Sed & alia pluribus non febrientibus exanthemata per cutem crassam ac siccam, natura melancholicum humorem extra protrudente. Cuius generis morbus est elephas.* In Quarta quoque Aphorismorum enumerat morbos, qui à nigro humore fiunt, omnes veluti miscens: Morbus regius, niger, & pustulæ, & elephas, & carcinoma, & Quartana, & lienis tumor, & varices nigri, & melancholia & delirium; cui ira, temeritas & immanitas iungitur. Vlcerosæ autem minus malæ sunt, vt colligitur *Tertia Aphorismorum*, quia fiunt natura ex profundo corporis humorem prauum expurgante. Earum etiam aliæ in acumen magis eleuantur, quædam sunt latioris quæ minus pruriunt *Sexta Aphorismorum*, sed hæ omnes absque febre, nam *Primo in sextum Epidemiorum*, febres quæ tubercula parua consequuntur, pestilentes nonnunquam sunt, quod etiam visum est supra & *Quinto Methodi*, dum docet in fine pestiferæ febris, talia apparuisse, vlcerosas, plurimis omnibus siccas, cum essent reliquiæ sanguinis, qui iam ex febri putruisset & in cineres redactus iam esset. At de earumdem ortu ab initio & differentijs, tractat *Quarto-decimo Methodi*, cum admodum paruas aliquas esse docet, alias maiores, quibus succedunt vlcera cum crusta. Fiunt autem vt *Secundo in sextum Epidemiorum* natura crassiorem partem humoris protrudente ad cutim: qui si calidus sit, vt tuberculis acutæ fiunt: sin autem frigidus & crassior, latiores nec sublimes. Differunt autem à tuberculis, quòd in plura materia diuidatur: minúsque ob id lenta sit materia, & ideo serosum excrementum plerumque continent, tubercula magis sanguineum. Quæ sententia fuit Galeni *Secundo prognosticorum* exponentis locum illum Hippocratis ex *Secundo Epidemiorum com. 60.* Sed iuuat verba subijcere. *Pustulæ quædam erumpunt* (in purulentis supple) *erodenitbus ichoribus in corpore collectis*: Hippocrates docuit esse generationem *Secundo Epidemiorum* dum ait: *Ichores in cute existunt, ibique comprehensi calefiunt. Etenim in cutem quæ laxior est, se insinuantes in exteriore eius superficie, vtpote densiore subsistunt. Porrò hanc dirimunt, & ab interna absistere faciunt sede, sicque in ea collecti pustulas gignunt.* Gignuntur autem maximè ex prauis edulijs vt ille idem refert *Primo de differentijs Febrium*, atque oleribus maximè agrestibus, & acribus, aut corruptis, putridísque etiam, si alioquin optima sint; Nam ex huiusmodi non solum pustulas sed etiam pestilentes febres generari affirmat. Ex huiusmodi enim cibis aut cruditates aut acres humores & erodentes ac pustulas generari necesse putat, etsi nos secus vt aliquando docebimus. Sed vt ad propositum reuertamur. Cum pustulæ non nigræ fuerint, neque cum febre corpus expurgare solent: sin autem cum febre fuerint, papulas vocant, malæ sunt, & rursus si nigræ: at hæ & nigræ fuerunt & cum febre & præter id etiam cum delirio, quamobrem mortem celerem significabant. Erat autem eò deteriores tuberculis & carbunculis, quod vel ob naturæ imbecillitatem, vel ob humoris prauitatem, non in vnum natura tuberculum talem materiam colligere potuisset, sed spargere coacta fuerit.

TEXTVS XL.

Febris acuta.

COMMENTARIVS.

Apud Græcos ſunt hæc nomina πῦρ, πυρετὸς, πυρετὸς ὀξὺς, πυρετὸς καυσώδης. Totidem apud Latinos: Ignis ſeu febris feruentiſſima, febris, febris acuta, & febris ardens. Eſt ſolum id diſcrimen, quod ignis nomine Latini febrem non intelligunt. Græci intelligunt per πῦρ febrem, quòd ſi dicas febrem feruentiſſimam, iam diſcrimen aliud accedit, quod eodem nomine vteris, Græci non ita: nam πῦρ neque eſt πυρετὸς, neque illius comprehendit nomen, vt in febre febris feruentiſſima. Eſt aliud in hoc nomine πυρετὸς, ſed conſimile ei quod eſt in nomine febris. Nam cum πυρετὸν dico, licet genus ſit ad ὀξὺν καυσώδην, non tamen generis vicem retinet, ſed veluti Poëta de Poëtis omnibus dicitur in adiectione, per ſe tamen de Virgilio, & lapis apud Italos per ſe prolatus, conſimili ratione de Cyneo: ita contraria ratione non de celebriori ſpecie dicitur febris, ſed de humiliore cum per ſe dicitur, id eſt, quæ nec ſit acuta, nec ardens, nec feruentiſſima. Verùm non ita febris apud Latinos ab aliarum ſignificatione excluditur, vt apud Hippocratem πυρετὸς Diximus autem aliàs ſæpe proprium eſſe acutæ febris, vt breuis ſit & cum ſæuis ſymptomatibus atque periculoſa, ardentis autem cum ſiti & caloris vehementia, at acuta poteſt eſſe cum miti calore & ſine ſiti vt ardens mitis, ſed non miti cum calore & cum ſiti. Iam ergo vna non eſt alia, & hoc docuit *tertio Epidemiorum ſect. 3. text. 34.* dicens: Febris non acuta, & loquitur de ardente. Verùm febris feruentiſſima poteſt eſſe non acuta, quia vt vidimus in Cleanactide, ignis corripuit erroneo modo. Conſtat etiam acutam non fuiſſe, quæ in octogeſima die fuerit iudicata. Sed & qui in Dealcis horto habitabat *tertio Epidemiorum* cum prima die dixiſſet πῦρ ἔλαβε id eſt ignis cœpit, poſt pauca ſubijcit τρίτῃ πυρετὸς ὀξὺς id eſt tertia febris acuta, ſoluta eſt etiam in quadrageſima, vt nec propiè acuta foret, nec latiore ſignificato: Et in Phileni vxore, cum ab initio dixit febrem feruentiſſimam, octaua die dixit acutam, & in Clazomenio, πῦρ ἔλαβεν, & paulo poſt πυρετὸς ὀξὺς ἔλαβεν vt ſi idem ſint bis repetat, ſi diuerſa, conſtat quod propoſuimus. Per ignem igitur intelligit febrem feruentiſſimam; poterat videi forſan, quod per ignem intelligeret febrem ſine rigore, nam de acuta ſæpe adiicit rigorem, vt in Anginoſa apud Bitonem *tertio Epidemiorum.* Tertia rigor febris acuta, & in muliere, quæ decumbebat in Mendacium foro. Secunda die parum riguit febris acuta. Sed hunc ſcrupulum eximit, quod ſcribitur de Philini vxore *in primo eiuſdem*, πῦρ ἔλαβε μετὰ ῥίγεος, ideſt ignis corripuit cum rigore. Verum dicemus eum rigorem non contigiſſe illi, ratione qualitatis febris, ſed puerperij, facit enim rigores. Coniungi ardentem cum acuta frequens eſt exemplum, vt in ſecundo ordine *tertio Epidemiorum* de Pario quodã & Caluo. At de igne non videtur vnquam adieciſſe ardentem aut acutam, vt vel ſimul eſſe non poſſint, aut vt alterum in altero intelligatur. At ſi hoc eſſet, fruſtra vt dixi ſubijceret, velut etiam in Chærione *Tertio Epidemiorum* vbi dixiſſet ignis cœpit, ſubijcit: Tertia die febris acuta inuaſit. Relinquitur igitur vt per πῦρ ſeu ignem febrem intelligat æſtuoſam, & quæ ad tactum feruens admodum ſit. Dicemus ergo πῦρ febrem vrentem, quæ eſt cum calore ſicco, mordaci, non autem neceſſario magno ardentem cum magno calore & ſiti: Acutam quæ ſymptomata habet periculoſa, & quæ eſt velocis motus. Talis plerumque eſt cum rigore, & perſæpe etiam cum ſudore. Videtur autem proprium acutarum tertia quaque die intendi & exacerbari, vt *ſecundo in ſextum Epidemiorum* dicit Galenus, ea comitatur putredinem humorum, etſi non omnis quæ ex putredine humorum fit, acuta ſit appellanda, *Primo in tertium de morbis vulgaribus. Secundo* verò *de Criſi* vult febres acutas trium eſſe generum, iuxta tria genera humorum putreſcentium, & etiam conſequi omnes inflammationes membrorum nobilium, idque memoria teneto: Et per inflammationes non ſolum abſceſſus, ſed caliditatem conceptam citra abſceſſum intelligi vult.

Bilioſa tamen dicit *in ſecundo de Articulis* excernuntur in omnibus acutiſſimis febribus, non quòd omnes tales febres à bile prodeant, ſed quoniam adipe colliquato, & carnibus & ſanguine denſo, hic humor generatur. De ardentibus autem & vehementibus dicebat *in Quarto de victu in Acutis*, quòd fiunt ex humidis acribus & bilioſis, & palam eſt quòd per humida intelligit ichores. Ex hoc igitur patet, quòd cum febris commune ſit genus ad omnes, & acutæ ſint quæ ex putredine humorum oriuntur, aut inflmmationes membrorum interiorum ſequuntur: & ardentes quæ fiunt ex ichoribus acribus & bilioſis, tanquam ex incendio, vrentem autem à duabus prioribus diſtingui, vrentem eſſe febrem è ſanguine genitum, cum nondum computruit, cuius indicio eſt quòd Hippocrates plerumque ſubijcit tranſitum eius febris in acutam, ſicut febris ex ſanguine in putridam ſi maneat, neceſſario tranſit. Sed obijcies quòd in Sileno cum ea febre laborauerit. Dico quod ex eodem clarè dignoſcitur, tum cauſis præcedentibus, laboraſſe ſanguinea febre: ſed non, ſubiecit

acuta vt in Philini vxore, quia ad nullam certi generis transiit.

habere potest, & significare eo nomine: at ἄκρητον semper idem prorsus significat, & hoc sequendo interpretationem Galeni. Sed vt dixi, etiam sanguis solum naturalem colorem refert.

TEXTVS XLI.

INsaniit: Ab aluo verò mera, biliosa, satis multa prodibant.

COMMENTARIVS.

Cum in prima die dixisset παρεφρόνησε quod est desipuit, in secunda adiecit ἐξεμάνη idest insaniit. Est autem hoc maius longè, quam desipere & perpetuitate & magnitudine affectus. Dicimus insanire illos, qui prorsus à mente sunt alieni. Indicabat hoc materiam obtinuisse cerebrum.

(*Ab aluo vero satis multa mera biliosa prodibant.*) Diximus superius multa praua, cum citra crisim expelluntur, magnitudinem morbi significare: pauca prauitatem, & maximè cum non deficientibus viribus prodeunt. Ita autem distinguere oportet. Cruda multa cum robore virium meliora sunt paucis, & maximè ab initio, praua autem valde, pauca meliora semper multis, nisi cocta iam sint. Et si cum imbecillitate virium multa etiam peiora sint paucis, pauca tamen pessima etiam sunt. Mera autem nigra viridia diximus esse pessima excrementa. Eijciuntur mera ob id, quòd calor ille putridus humorem omnem tenuem absumit & siccat, quod & in pestilentibus morbis, & in ardentissimis febribus accidere ob eam causam solet. Palam est autem, cum mera biliosa dicit flaua intelligere, vt de notissima specie bilis: ἄκρητα impermista appellat, Graecus. Semper & aequaliter loquitur Hippocrates de meris seu impermistis, quae vnam habent substantiam & vnum colorem, Galenúsque vbi non conueniebat, aut saltem qualiter distinctionem apposuit. Cum enim ἄκρητα rectè interpretetur idest syncera nullum alium habentia colorem, seu nigra, seu subrubra, seu flaua Intelligat: tam in sanguine quam in aliis intelligere hoc oportuit, & id sane bene. Sed non id bene vt velit differentiam hanc procedere, quod hoc nomen ἄκρητον aliter in sanguine, quam in aliis humoribus sit interpraetandum: verum discrimen hoc est quod in aliis humoribus semper verbum illud ἄκρητον ad naturalem substantiam & colorem humoris sit referendum, in sanguine verò non semper intelligitur color naturalis, scilicet ruber, sed aliquando ater, aliquando alius, ideò syncerum etiam ad illos colores ac substantias refertur. Recta igitur dicit Galenus sed non rectè, quoniam quae varietas est in hoc nomine, sanguis aut bilis, cum bilis semper naturalem significet si nil aliud addatur, sanguis & naturalem & non naturalem colorem & substantiam

TEXTVS XLII.

MOrtuus est altera ab initio die.

COMMENTARIVS.

Phreniticum hunc dicere non possumus, quòd iuxta Galenum phrenitis non ante quartam diem occidat. Oportet ergo deteriorem fuisse morbum. Porrò si bene meministis, causae aliae sunt magnitudinis morbi, aliae autem mortis: & velut plures causae magnitudinis morbi mortem efficiunt, ita plures causae mortis si simul conueniant, mortem efficiunt celerem. Causae mortis praecipuae sunt modus putredinis, fuit autem pessimus ob nigras pustulas, & motus materiae ad superiora, nam insaniit, & tumor ille laxus factus est, materia ad cerebrum conuersa. Quatuor ergo cum sint causae velocissimae mortis, omnes concurrerunt: materia multa mala, motus ad membrum principale velox. At hic materia pessima fuit ob nigritiem vt dictum est: Materia multa vt quia à digito pedis vltimo ad caput extenderetur, cum excrementis multis meris: motus ad cerebrum membrum principale, & velocissimus, cum insanierit in secunda die.

Hic meritò posset dicere aliquis in huiusmodi morbis, vbi tanta materia & adeò mala adest, vbi illa paulo ante latitat, cum ille vt sanus ad negocia prodiret? Respondeo quòd hoc contingit, cum materia illa habuerit conditiones quas dicam: prima quod sit tenuis, vt citò possit moueri, & citò putrescere: crassa enim neutrum possunt facere, & si paulatim faciant, homo antea aegrotat. Secunda vt materia haec sit praua admodum: adeò vt cum putrescere incipit, transeat in naturam veneni, & ideò tales vt plurimum habent iecur imbecille, vigilant, se replent cibis malis acribus, & vino plurimo, & ideo oportet vt sit exusta & in ventriculo, & in iecore ac venis. Tertia vt sit multa, vt celerius interficiat; demum vt sit recondita in venis in ambitu, & tunc accidit ei, quod puluerem pyrium habenti sine igne: licet enim potestate pessima sit materia, nec praeparatione possit esse deterior, quia tamen actus deest, ideò prorsus tales nihil sentiunt. Nec mouetur à natura materia illa, nisi quia mouet naturam: & hoc quia est accensa à calore febrili, qui gerit vicem ignis, & tunc natura cogitur illam propellere, & cum fuisset valida & nondum tota accen

accensa, propulit ad extremum corporis. Verùm vbi tota accensa est, & quantitas illius non iuxta proportionem cresceret, occupauit primo cerebrum, quod est exangue, ideò multò imbecillius iecore & corde, & postea quia erat sine fine vt ita dicam, occupauit etiam cor & ipsum statim interemit sine abscessu aliquo, sed corrupto toto sanguine atque spiritibus. Interim magnus naturæ minister, scilicet iecur inuigilans saluti hominis, cœpit propellere materiam per aluum, & propulit mera biliosa, quæ vel non erant subiectum morbi, aut si erant qualitatem habebant peculiarem, per quam statim exurerentur, & transirent in veneni præsentanei naturam.

TEXTVS XLIII.

Clazomenium qui ad Phrynichidæ puteum decumbebat, febris vehemens corripuit. Dolebat autem caput, collum, lumbos, ab initio. Statim autem surditas. Somni non aderant. Febris acuta inuasit. Præcordium eleuabatur cum tumore: distentio non valdè: lingua sicca. Quarta, ad noctem desipuit. Quinta, laboriosè omnia exacerbata sunt.

COMMENTARIVS.

Iam sæpe intellexisti signa illa plenitudinem sanguinis demonstrare. Ostendi etiam superius per febrem vrentem vehementem seu πῦρ sanguineam febrem intelligi, vnde liquet Hippocratem in nulla febre sanguinem mittere solitum, cum indicia toties apparuerint sanguinis mittendi, nec vnquam miserit vt in Sileno Philini vxore, Epicratis vxore Cleanactide, Metone, & hoc præsente. De Critone autem de quo forsan minus conueniebat, vt prorsus deplorato forsan minus conueniebat, vnde mirum est de Galeno qui in hoc solo vellet mitti sanguinem. Talia plura etiam habes inferius exempla, vt de Melidia & eo, qui in Dealcis horto habitabat, & secundo Pythione, & aliis pluribus. Hinc deriuasse opinionem Erasistrati, qui cum nepos fuerit Aristotelis, Abnepos fuit Hippocratis, de non mittendo sanguinem in vllo morbo, dicit Galenus: sed credo quòd solum vbi abscessus non esset non misisse, misisse vbi esset: vt in Anaxione *Tertio Epidemiorum*. Dicendum est ergo hanc fuisse illius sententiam, aut tunc sequutum fuisse Herodicum magistrum suum, quem damnat *sexto Epidemiorum*, vt forsan eo inuito etiam Anaxioni sanguinem miserit, aut ille sanè misit, quia in abscessibus mittere soleret: aut quia eo absente Hippocrates miserit. Quòd si liber Quartus de victu in Acutis Hippocratis esse censeatur, opinionem mutauit cum dixit. *In acutis morbis sanguinem detrahes, si vehemens morbus videatur, florueritque ægrotanti ætas, & virium adfuerit robur.* Ita vt non de solis loquatur abscessibus. Sed mirum est quod *in secundo de victu in acutis*, mittit sanguinem in abscessu lateris, cum altior fuerit; secus purgat: quanto ergo minus in febribus omnibus sine abscessu: sed neque in *secundo de Morbis* in febre vlla à bile, vel ardente vel singultiente sanguinem mittit, neque *in Tertio*: sed neque in sanguinis sputo in *libro de Internis affectionibus*, quem Galenus Hippocratis esse fatetur, licet nunquam in huiusmodi sibi satis constet: sed vt opinioni suæ fauebat, Hippocratis legittimum esse dixit: vbi aduersaretur in aliquo, tanquam non concessisset, negabat. Sed vt ad rem redeam, in eodem etiam in Typhode febre, quam vehementem esse constat, & vult eam fieri ex putredine bilis in sanguine, sectionem venæ prætermittit. Vnde concludo firmiter, quòd Hippocrates non misit sanguinem victus a consuetudine præpostera tot medicorum sui temporis, velut Euryphontis, cum quo ad Perdicam Regem Macedoniæ curandum accersitus fuit, & Herodici magistri sui, & omnium aliorum, confisus in inedia, qua exquisitissima vtebantur. Et vt dicitur *secunda Aphorismorum*, vbi fames laborandum non est: dicebat ibi Galenus, non est vtendum vnquam duobus præsidiis, vires debilitantibus; sed inedia debilitat vires, & ipsa est magis necessaria, igitur venæ sectio non est habet locum in febribus. Præterea in omnibus febribus continuis materiæ quæ putrescunt, sunt in sanguine qui est in venis viscerum, sed sectio venæ extrahit sanguinem in extremitatibus, non putridum, & relinquit interiorem, ergo nocet. Demum detractio sanguinis semper minuit proportionem virium, ad materiam igitur nocet. In lethali patet, quia si materia sit vt decem vires, vt octo erit proportio sexquiquarta, si detrahas duo, fiet proportio octo ad sex sexquitertia quæ est maior: si verò sanabilis cum materia & concoctio benigne excedant vires, aliter posset vti pleno nutrimento, igitur facta æquali detractione, natura grauabitur magis, & deterior reddetur conditio.

Dicendum ergo, quod sectio venæ est maximè necessaria, quia nolunt ferre inediam: securius tamen est abstinere, maximè propter pestilentes febres. Quòd si necessaria, quanquam est intellectum ab Hippocrate cum dixit morbus vehemens, nam declaratum est per vehementem febrem, apud Hippocratem intelligitur sanguinea. Multum tamen confert sectio venæ ad breuitatem morbi & facilè ferendum, quia melius potest nutriri.

(Statim autem surditas, somni non aderant) delata materia calida copiosiore ad cerebrum.

cerebrum. *Febris acuta inuasit:* subsecuta ob putredinem febrem sanguinis, ideò fuit in maximo vitæ discrimine ob omissam venæ sectionem: *præcordium eleuabatur cum tumore*, sed sine distentione, ideò non à siccitate: & sine dolore, ideo sine abscessu. Addidit cum timore, vt intelligeremus ab humoribus non à flatu eleuatum: *lingua sicca* iam bile supra sanguinem dominante. *Desipuit in quarta* ob febrem quæ exacuebatur, & bilem quæ torrebatur. *Quinta omnia exacerbata sunt* ob accessionem, cum morbus esset in incremento.

TEXTVS. XLIV.

Circa vndecimam parum remiserunt. Ab aluo verò ab initio & vsque ad decimam quartam, tenuia multa aquei coloris prodibant. Toleranter ea quæ ad secessum pertinent ferebat: postea aluus restitit. Vrinæ perpetuò tenues quidem, verùm boni coloris, & multa in medio suspensa habebant diuulsa: non subsidebant, circa decimam sextam minxit paulo crassiora, habebant subsidentiam paruam, paululum alleuarunt, resipiscebat magis. Decima septima rursus tenuia. Circa vtrasque aures tubercula extiterunt cum dolore. Somni non aderant: delirabat: circa crura dolebat.

COMMENTARIVS.

Singula febris, dolores, surditas, vigiliæ, præcordij eleuatio, & linguæ siccitas. Et quia scriptum est *secunda Aphorismorum* his qui non ex ratione leuant non oportet fidere: ideò quærendum est, cur cuncta remiserint. Iure meritò autem considerare oportet, cum omnia alleuiantur omnia etiam ex vno pendere principio, principiumque illud melius se habere, nec falsam esse declinationem. At si quædam alleuiantur, quædam non, non est tutum, causamque quærere oportet: quæ vel est auersio ab illo loco, vel amissio sensus, vel robur partis aut facultatis. Horum quædam vt liquet bona sunt, quædam mala. Quinimo transmutatio sæpe in causa est, velut in habentibus febrem atque dolorem capitis, cum vnum fiat delatis vaporibus ad cor, aliud ad cerebrum; contingit frequenter vt vno aucto alterum diminuatur, & versa vice eodem diminuto reliquum augeatur. In hoc igitur prima alleuiationis causa fuit aluus emittens multa licet tenuia, & aquei coloris, quæ cum bene ferret, quia semper emissio alui nisi in difficultate intestinorum dolorosa, in qua ob dolorem ægrè fertur, si bene feratur vel alleuiat morbum, vel alleuiare saltem videtur, maximè sponte facta, nec huic tamen fidendum est: nam si materiam euacuat peccantem, tripliciter conferre videtur, & quòd quod nocet educit, & quòd alia quæ impedimento sunt ab illo loco auocat, tum etiam à membris principalibus: & quod vapores educendo calidos, febris facilius fertur, & anxietas cæteraque huiusmodi. Quod si solum cruda excernantur, etiam dupliciter iuuare videtur illa auocando, ne materiæ facienti febrem coniungantur, & exhalationem vt dixi vaporum facit. At si solas feces hoc ipsum agit, vt aluum exoneret, & transpirationem faciat. At nocet persæpe vires ex conatu, & quoniam surgere cogitur æger debilitando: vel quod vtilis aliquid excernatur, vel ob dolorem velut in difficultatibus intestinorum, & diarrhoæis prauis: vnde existimo difficultatis intestinorum nomen principaliter deriuasse, similiter & in tinesmis: vtile autem excernitur semper in intestinorum leuitatibus, vel si bonus sanguis ob vlcus aut osculi apertionem effluat. Ob tot causas dixit meritò Hippocrates bene tulisse, quoniam si bene fert iuuat semper vt dixi. Et si non iuuat, non potest fieri vt bene ferant ægri. Quandoque ergo iuuat, & est cum bene ferunt semper, & quandoque etiam cum male ferunt: sed tunc etiam quandoque nocet nec iuuat: Nunquam autem vt dixi bene ferunt, & non iuuat, hoc enim fieri nequit.

Vrinæ illæ vt boni coloris, salutem pollicebantur: vt nihil habebant quod subsideret, feram: vt multa suspensa habebant, delirium: vt diuulsa, vix solutionem morbi per effluxionem, sed potius per abscessum vel deriuationem. Quòd vero circa sextam-decimam tales vrinas indicabat, non quod Galenus putat concoqui materiam morbi, ad quam nullam habet vrina significationem, sed naturam expeditam vacare moderatè concoctioni cibi. Vnde hoc est signum neutrum: quandoque enim materiæ morbi non vacat, quia non est in venis, & procul à iecore; quando que quia concoctionem non recipit, quandoque vacat vtrique, & hoc est signum bonum: reliquorum vltimum prorsus malum, primum neutrum: ideò talis concoctio vrinarum est signum neutrum in genere. Et ob id fallax signum solet appellari vrina, sed non est fallax, sed medici ipsi, fallaces qui alios fallunt per illas, & etiam seipsos. Cur verò decima septima rursus tenuia, hoc Galenus ex suis principiis explicare non potest sanè ob motum materiæ, cui natura dum vacaret, cibum concoquere non poterat: Et cum illa non esset perfectè superata, direxit eam natura ad aures, quod in parte superiore erat, & ad crura, quod fuerat in inferiore. Cum verò dominari illi non posset, exactè parte eius quæ ad aures

transmittebatur retenta, tum etiam ex motu & agitatione necesse fuit consequi vigilias & delirium. Quærat iure merito aliquis, si natura facit tenues vrinas, impedita à motu, cur in tempore status cum bona pugna successura est, non iam crudæ & tenues apparent, sed concoctæ & cum subsidentia? Dico quòd tunc est indicium perfectæ victoriæ, nam in crisi imperfecta necessario est cruda. Cum verò perfectè superauerit materiam, etiam conuertit se ad cibum, & illum concoquit maximè si leuis sit.

TEXTVS XLV.

Vigesima, à febre liber iudicatus est: non sudauit, omnia intelligebat. Circa vigesimam septimam coxæ dexteræ dolor fortis, cito quieuit. Tubercula verò iuxta aures neque sedata sunt, neque suppurata, verùm dolebant.

COMMENTARIVS.

Quod superius diximus hic est demonstrandum, scilicet per *indicari* (*vtitur autem verbo* ἐκρίθη, *& subiungit non sudauit sed liber à febre mansit*) nil aliud intelligi apud Hippocratem quàm sine febre permanere. Quòd si omnino non reuertatur apparet perfectè iudicatum. Ex quo apparet Galenum Cymerias tenebras in Hippocrate induxisse, dum crisim definit esse mutationem subitam, ad bonum aut ad malum. Saltem adiecisset; ita ego intelligi volo, licet hoc verbum aliter accipiatur ab Hippocrate. Et *secunda Aphorismorum*: huiusmodi enim permutationes magnas, quando repente fiunt, Hippocrates crises vocat; vnde *Tertio de crisi & Primo de diebus creticis* dicit sumptum esse nomen hoc à vulgaribus, qui non secus ac si de hominis vita in foro iudicium agitaretur; ita & de ægro tum in morbo, & adducit omnia illa, quæ crisim suam comitari solent, antequam veniat. Anxietates, vigilias, somnos graues, deliria, vertigines, dolores capitis, & colli difficiles sensus, lachrimas, splendores, aurium sonitus, ventriculi dolores, difficiles respirationes, obliuio, rigor, æstus, vrinæ retentio, labij tremor inferioris, tum aliarum partium accessio: anticipat sitis, clamor, saltus vt exiliant, præsentes non agnoscant. Huiusmodi nugis libros repleuit, omnia adducens quæ in omnibus morbis difficilibus occurrere possint: cum tamen vel sic etiam prætermiserit multa, non minus frequentia & digna consideratione, veluti quasi pruritum, genas rubentes, murmur ventris, conuulsio etiam. At aberrat tamen, quia Hippocrates accipit vt hic vides, pro quauis febris solutione, & supra visum est in Epicratis vxore, & ipsemet sed postmodum non recordatur *Primo de victu in Acutis* crisim idest iudicationem nunc dixit vel perfectam morbi solutionem, vel permutationem, quæ adeò insignis est, vt æger periculo vacet. Constat autem eam esse de qua loquitur in textu: *cum febris abit excreata materia quæ abscessum in pectore facit.* Hic ex mala interpretatione eius multi sequuntur errores, quos detegere præstat. Primus; non intelligit Hippocrates ergo vnquam per *iudicari malè iudicari*: quia si febris relinquit ægrum, non potest malè iudicari: at hoc intelligit Hippocrates vt dictum est. Et si febris non relinquat, non est crisis neque iudicatio, nec perfecta nec imperfecta: quia per crisim discessum febris ipse intelligit. Nec cum dicit *sudauit aut vomuit* iudicatus est: hoc ipsum est priorum verborum expositio, sed duo sunt quæ proponit. Obijciunt quidam *ex secunda Aphorismorum. Quibus crisis futura est his nox difficilis ante crisim, quæ verò subsequitur leuior, vt in pluribus*: si crisis esset liberatio à febre, nox sequens semper esset leuior, non vt in pluribus. Respondeo quòd hoc dictum est ob iudicia imperfecta, in quibus nox aliquando molestior est quæ subsequitur. Sufficiant duo exempla de Metone & Melidia, *ex Primo Epidemiorum*, in quorum primo fuit crisis imperfecta absque recediua, in secundo cum recidiua: & vtrique nox sequens iudicium, fuit molestior antecedente, & tamen cum hoc seruati sunt ambo. In libris tamen quos iuuenis conscripsit, per iudicationem intelligit certamen naturæ, cum morbo tam ad mortem quam ad salutem vt etiam Galenus intelligit. Sic in *secundo Epidemiorum* malæ iudicationes.

(*Coxæ dexteræ*) Pars materiæ, quia crassa non expelluntur per sudore, quæ remanserat, cum non esset perfectè concocta, ad dexteram coxam transmissa est secundum regionem: dictum est enim Præcordium eleuabatur cum tumore, distentio non valde, & quod intelligebatur de dextro præcordio. Quieuit cito, quoniam materia erat satis concocta, & ideò natura eam reuocauit ad effluxionem. Cum enim materia benigna est, ad effluxionem reuocatur: Et si mala ad supputationem. Si peior durescit, si pessima intro redit. Est etiam quintus modus, qui quandoque bonus est, quandoque malus, & est permutatio aut deriuatio, nam ad nobiliora loca malus est, ad ignobiliora bonus. Et contingit repente, & est communiter deterior: & sensim, & est melior. Et similiter de parotidibus hoc etiam supra demonstratum est. Doluerunt autem, quia materia neque concocta erat, neque ad scirrhum transibat, sed calida cum esset & in motu, dolorem pariebat. Expectanda igitur erat dies proxima iudicatoria.

catoria. Quod autem dixit *omnia intelligebat*: consueuit Hippocrates cum aliquod symptoma graue adest dicere, vel perfectè iudicatus est: si velit significare illius discessum, vel si non potest vt hic, ob symptomata grauia quæ remanserunt adijcere perfectè, adijcit liberationem à symptomate. Et ideò dicit omnia intelligebat: hoc plus est quam si dixisset, non delirauit. Hoc enim solum vitium ablatum esse significabat, illud autem (*omnia intelligebat*) robur facultatis intellectus, & sensuum interiorum. Liquet autem rectè considerantì, quòd hic liberatus est à febre in vigesima, nec amplius redijt: à morbo tamen solum in quadragesima. Et hoc illi contigit, quia materia extra venas erat & crassa: & ideo non amplius computruit, Et est casus mirabilis & singularis.

TEXTVS XLVI.

Circa trigesimam primam profluuium alui ex multis aquosis, cum eiusmodi quæ in dysenteria prodire solent. Vrinas crassas mingebat. Tubercula circa aures sedata sunt.

COMMENTARIVS.

Tribus aut quatuor diebus intermedijs materia fuit in via vt coqueretur, separaretur, emitteretur: nec perperam per aluum liquida; per vrinam crassa expurgata sunt: nam quæ vltra iecoris gibba sunt, si crassa sint difficillimè reuocantur ad iecoris caua, per venas tam angustas. Solum ergo ichores sanguinei dysenteriæ speciem trahentes per aluum expurgabantur, ideò dixit (*cum eiusmodi quæ in dysenteria prodire solent*) idest ramentis quibusdam sanguineis: nam quòd ad vrinas attinebat, purgabatur crassa & minus sanguinolenta: ea enim sunt magis aluo familiaria. Verum de crassis per vrinam educendis dicebat Galenus *Tertio prognosticorum*: Sæpè enim iam dictum est vt humores corporis calidiores tenuioresque paratissimi sint ad excretionem: crudis verò & crassis, aut per abscessum, aut per sympepsim, idest per concoctionem natura medeatur. Porrò id ipsum vt per concoctionem medeatur, excretio quædam est, quæ ex vrina magna ex parte raro per aluum efficiatur. Dictum est autem & de hoc in præcedenti textu, vt liqueat crassos humores velut crudos pituitosos melancholicos facilius excerni per vrinas, non per aluum ob vias illas dictas in secundo libro: vt contra sanguinea retrimenta rarò per vrinas, sæpè per aluum excerni, vnde dysenteriæ cruentæ. Causa vero huius est, quod sanguis ad intestina venit ex gibba iecoris, quamuis locis angustis, per venas tamen semper scilicet gibbæ primum partis, inde cauæ, post Mesaræi: at per renes cum illos transierit, venas exit & in vreteras transit: quocirca necesse est iuxta Hippocratem, vt suppuret. Hoc incommodum natura quoad potest refugiens (quippè quòd proximè ad morbum accedat) per aluum transmittit, etsi aliter semper pro morbo habendum est. Mictus ergo sanguinis semper morbosus est, & cum periculo: ex vtero secundum naturam nisi alia ratione proueniat: E naribus familiaris, è reliquis partibus vt vomitu vel tussi reiectus, vel per aluum non morbosus necessariò, sed periculo non vacat.

TEXTVS XLVII.

Circa quadragesimam oculum dexterum dolebat, obscurius videbat. Restitutus est.

COMMENTARIVS.

Non dicit iudicatus, quia febris nulla redierat post vigesimam diem: neque dicit quòd in qnadragesima, quoniam symptomata non adeò exactè seruant circuitum suum sicut febres, propterea dixit restitutus est, scilicet à dolore oculi, & circa quadragesimum. Quia ergo vrinas crassas mingebat, tametsi illæ pro purgatione essent, contumacem tamen materiam ostēdebant: vnde portio secundum directum, quia etsi laborauerit vtraque pars dextra, tamen magis affligebatur, ad oculum dextrum deriuata est, quæ successu temporis sponte euanuit, Et quia dixit *obscurius videbat*, signum est impeditæ facultatis principalis, aut in crystalloïde, aut neruis concauis. Galenus *Primo in sextum Epidemiorum com.* 24. dicit quòd est signum malum, intellige si sit sine dolore: nam cum dolore est minus malum, quia causa est manifesta, & sperandum est sublato dolore restitutum iri, vt in Clazomenio. Vnde patet cum non videre in febre non intermittente sit lethale, vt *Secunda Aphorismorum Text.* 49. hic autem fuit decretorium signum, tum quòd fuit sine febre, tum quòd fuit vt dixi cum dolore, demum quòd fuit in vno oculo tantum. Vnde non videre vno oculo, ad morbum est referendum, non ad signum, & est longè minus malum, quam non videre absolutè, & non est recurrendum ad id, *obscurius videbat*; quia in hoc eadem est ratio totius & partis: non videre enim prorsus est signum vltimæ imbecillitatis, ita obscurè videre est signum maximæ imbecillitatis, quoniam natura reseruat quicquid reliquum est virium ad necessarias magis operationes, velut respirationem, motum arteriarum, & nobiliores vt videre, audire, intelligere, recordari.

Hic

Hic non est dubitandum de iudicatione Galeni seu termino morbi. Vult enim Hippocrates ex hoc quod dixit, *circa trigesimam primam* circa quadragesimam nos intelligere, quòd quemadmodum febres determinatis circuitibus vi prohibeantur, terminantur: ita alij morbi propè illos circuitus non semper exactè in illis. Propterea post vigesimam diem quam cognouit, cum semper adiecerit etiam in vigesima septima, περὶ δὲ quod est *circa*, voluit nos intelligere, & si hæc in huiusmodi diebus acciderint, fortuito euenisse cum sufficeret vt propè.

TEXTVS XLVIII.

DRomeadæ vxorem quæ filiam pepererat, & alijs omnibus secundum rationem factis, secunda die rigor corripuit: febris acuta. Cœpit autem prima die dolere, circa præcordia fastidiosa ac nauseabunda, horrida, anxia, & sequentibus non dormiuit. Spiritus, rarus, magnus, statim reuulsus. Altera à rigore die, stercora ab aluo bene prodibant. Vrinæ crassæ, albæ turbatæ: qualis fit ex his quæ subsiderunt, vbi multo tempore sita, fuerit conturbata: non subsidebant: nocte non dormiuit. Tertia circa meridiem superriguit. Febris acuta, Vrinæ similes, præcordij dolor, fastidiosa ac nauseabunda, nox molesta, non dormiuit. Sudauit per totum sub frigida. Statim autem rursus recalefacta est.

COMMENTARIVS.

Quasi nullius momenti historiam egregius noster expositor, illam totam intactam præterit, solùm de tribus nos admonet, de vrinis turbidis & oleaginis, de rara & magna spiratione, & de stilla sanguinis. At primum videamus historiam: deinde quantum tria prædicta signa sint lethalia. Non apposuit vbi habitaret, quia nomen illud Dromeadis non adeò erat commune, vt hallucinari posset. Quod ergo inuaserit rigor, consequens est puerperarum febricitantium putrida febre, vt sæpè dixi. Quod etiam filiam pepererit longiorem debere esse purgationem quæ tamen compressa est. *Febris acuta*, quoniam humores dum pareret præ agitatione & dolore à natura relicta, putruerunt secunda die: idem superius in Epicratis vxore. Prima die scilicet febris, cœpit dolere circa præcordia, hoc repletionem significat in venis Mesaræi, sicut lumborum dolor in venis vltra gibbam iecoris, & ideo fastidiebat cibum, *nauseabunda, & anxia*. Omnia circa ventriculi os & imum, corruptorum humorum abundantiam indicabant: Sed & *horrida* quoniam humores crudos horror comitatur. Propterea etiam sequentibus diebus non dormiuit, id est, die sequenti & vsque ad tertiam: nam & in sequenti à die secunda, & in ipsa tertia dicit *non dormiuit*, id est parum omninò vel nihil, cum triplici vtatur distinctione. Repetit febrem fuisse acutam, vt intelligeremus prorsus tertiam diem similem fuisse primæ, vt etiam in reliquis. *Spiritus magnus & rarus* ob affectum cerebrum iam; ex consensu neruorum sexti paris, & materiarum vapores ascendentes ex inferioribus locis. *Statim reuulsus* id est cum suspirijs, nam in suspirijs reuelli ex imo spiritus videtur. Hoc maioris raritatis & magnitudinis apertum est indicium. Secunda die cum plena essent loca illa, quæ ad Mesaræum, necdum exusta. Stercora ab aluo bene prodibant; vrinæ crassæ, albæ, turbatæ, & reliqua eò tendunt, vt cruditatem maximam in primis vt dixi venis ostenderent. *Nocte non dormiuit* id est minus quam in cæteris scilicet prorsus nihil. Hoc autem caliditatis vt dixi aut siccitatis, aut motus vehementis in humoribus indicium erat, qui cum cruditate magnum & longum morbum indicabant, si circa febrem acutam fuisset: nam huiusmodi mulierem cauponæ vxorem, aliquando memini me seruasse somniferis & inedia, cum alter medicus stultus imperasset vigilias, nutriretque mulierem carne & ouis; At cum acuta febre mortis symptomaticæ signũ erat. Nam in huiusmodi morbis cum malis crudis honoribus corpus abundat, & febris est acuta, mors sequitur symptomatica & repentina, quia cũ viribus debilibus oppressio à materia repente iungitur. Tertia ad vnguem similis fuit primæ. Sudauit, accessionis facta est solutio: erat enim semitertiana, sed subfrigida, quia materia cruda abundabat. Statim autem rursus calefacta est, scilicet à calore febrili continuæ febris, qui non potuit tempore sudoris cum pori aperiuntur, calefacere cutim; & ita calor præter naturam, non potest calefacere sudorem, si naturalis deficiat, quia non habet materiam pinguem quam resoluat, sed solum ichores: & si omnino dissoluat humidum membrorum, mors statim sequitur. Ideo vana sunt quæ Galenus affert de causis sudoris frigidi in acutis. Causa enim est quoniam si calor naturalis deficiat, non resoluitur nisi materia aquea: nam calor naturalis est in humido pingui, & meatus aperiuntur, & ingreditur aër frigidus. Quòd verò *Spiritus rarus & magnus* significet delirium, magnam habet dubitationem, cum hæc mulier ab initio habuerit huiusmodi spiritum, & solum delirauerit in Quinta, & circa meridiem. Si dicas parum, & vt ita dicam delirasse occultè, Quomodo id contingere potest, quòd

natura

natura obliuiscatur officij sui & tam necessarij, cum patiens adhuc optimè ratione valeat? Expectabam autem aliquid dignum à Galeno in tanto operè, quale est id de spirandi difficultate: et tantum abest, vt hoc agat, vt impudentissimè hanc historiam pro se commemoret, nulla difficultatis facta mentione, solum illi dicto innixus Hippocratis *Primo prognosticorum cap. 5.* Si verò spiratur magnus, multóque interposito tempore delirium indicat. Non dicit præsens sed futurum: at ille existimauit protinus quod delirium esset causa spiritus magni, nescio qua Dialectica. Ergo id ostenditur in his quæ necessariò non tamen statim se consequuntur, non vnum ab altero procedere, vt ille falsò arbitratur, imò potius delirium præcederet raram & magnam spirationem cum illa delirium præcedat, ab eadem causa ambo procederent siccitate scilicet cerebri, cuius indicio sunt vigiliæ.

TEXTVS XLIX.

QVarta die circa præcordia parum alleuata est capitis grauitas cum dolore: in soporem incidit: parum de naribus stillauit: lingua sicca: siticulosa, vrinæ tenues, oleosæ: parum dormiuit. Quinta, siticulosa: fastidiosa. Vrinæ similes: nihil ab aluo. Circa meridiem multum delirauit, & statim rursus parum resipiscebat: exurgens in soporem incidit: frigiditas parua: nocte dormiuit: delirauit.

COMMENTARIVS.

Laborabat hæc crudis multis humoribus cũ cerebri siccitate, vt demonstratum est: nam alij etiam omnes, quos delirasse dicit, cum huiusmodi spiratione vigilabant. Alleuata est circa præcordia materia ad cerebrum tendente: quod semper signum solutionem morbi significat, bonam si inde pateat exitus, vt in Herophonte visum est, vbi inquit; Splen minuebatur, sed tumor ex illius regione & dolor crurum. Et item in Cleanactide; sed sanguis erupit. Hic cum non patuerit exitus, mortem significauit. Ideo transmutatam materiam ad caput indicant verba illa: *capitis grauitas cum dolore, in soporem incidit, parum de naribus stillauit*, nec dixit merum, nam sola paucitas sufficit. Quæ sequuntur omnia ad incrementum morbi pertinent, præter illud, *vrina oleosa.* Dicit Galenus *tertio in tertium de morbis vulgaribus*, huiusmodi vrinam ex obseruatione quandoque à sanis mingi absque noxa, & febris vim ostendere in febricitantibus, non tamen humorum malignitatem sed cruditatem; si sit valde diluti coloris pallidi; sin autem saturi biliosum calorem. Et si reliqua omnia sint salubria breui iudicantur: ipsa verò neque salutis indicium est, neque lethalis admodum. Meminit & adolescentis Melibœæ, qui & ipse oleaginam minxit vrinam & ipse mortuus est. Fieri oleaginam vrinam haud dubium est ex colliquatione pinguedinis aut humorum, & circa renes quidem absque noxa, in vniuerso autem corpore à pestilentibus febribus. *Parum dormiuit*, par erat vt dixi seu à siccitate; seu à prauitate humorum fiet rara & magna spiratio, vigilias subsequi. Inde in quinta omnia exacerbata sunt, & fuerunt omnia similia tertiæ diei præter rigorem, & quod ob vehementiam febris aluus nihil reddidit, tum primum delirare cœpit: resipiscebat statim: vnde qualitas non fuit simplex, sed à materia ibi contenta cruda: quamobrem & in soporem incidit, & dormiuit, & adfuit frigiditas. Quia enim dormiuit dixit, bene dormisse intelligendum est, quoniam & antea dixerit & non dormiuit, cum peruigil fuerit, & rursus parum dormiuit.

Hic ergo rursus sermo repetendus est, quoniam id de rara spiratione est absolutum: cur cum materiæ frigidæ omnia signa apparuerint, attamen stillauit sanguis è naribus id est ex vtraque nare: ac rursus de vrinis oleaginis dicebat Actuarius in *primo de iudicijs vrinarum* duo esse spectanda ordinem & modum: nam aliquæ solum colorem olei proferunt, quædam speciem illius, quædam sunt prorsus vt oleum ipsum: & iuxta hoc etiam metiri magnitudinem caloris, nam quæ vltimo loco descriptæ sunt, calorem colliquasse etiam solida ostendit. Similiter & modum; nam quæ paulatim oleaginæ efficiuntur, colliquationem & hecticam significare solent: quæ verò simul mictæ oleum referunt, à renibus se exonerantibus fiunt: dico etiam per motum cuiusdam crisis ex alio membro & maximè renibus proximo contingere possunt veluti iecore: considerandum præterea iubet, quæ pars incaluerit aut totum; neque enim dubium est etiam modum caloris causam ostendere. In pestilentibus & deurentibus febribus à colliquatione solidorum fit, in lentis ac siccis ab hectica, in crisi autẽ exonerãte se natura. In libro etiam de vrinarum differentijs, vrinam oleacei coloris parum ab acuta differre contendit, sed quæ substantia oleo persimilis est facilè dignoscitur. Quæ prorsus oleacea est, ad viridem dicit referri debere, sed tamen tenuem esse. Est & aliud discrimen non leue, nam quædam oleosæ vrinæ sunt in superficie tantum; quædam in circulo, & quædam in ipsa. At quæ in superficie tales solum sunt, plerumque vitio renum calidiorum fiunt: quæ verò in circulo materiam contentam in capite declarant: quæ in tota vrina in toto corpore.

Quòd vero attinet ad sanguinis stillam, quod exitium portenderet, satis aptum est, & quod ex ambabus naribus effluxit: at cur effluxerit non adeo perspicuum est, siquidem præcordia ambo doluerunt ab initio, & ideo translata est materia ex vtroque latere. Natura autem inchoante opus & non perficiente, quantò melius est perfecisse & salutare, eò deterius si non perficiat. At cur emiserit existimandum, quoniam etsi pituitosa cruda circa primas venas peccabant, sanguineum tamen humorem etiam fuisse in venis eò quòd postmodum cessauere purgationes, merito cuius natura eam crisem (vt modo Galeni loquar) tentauit. Nisi quis vellet illa verba præcedentis Textus: *Et aliis omnibus secundum rationem factis*, interpretari quòd menses fluerent. In vniuersum ob calorem febrilem attenuata materia tentauit exitum natura. Solet enim in morbis qui ex retentione debitæ aut consuetæ fluxionis sanguinis accidunt, huiusmodi aggredi.

TEXTVS L.

SExta mane superriguit: Statim autem recalefacta est. Sudauit per totum. Extremitates frigidæ: delirauit. Spiritus magnus rarus: paulo post conuulsiones à capite cœperunt. Statim mortua est.

COMMENTARIVS.

Dixi *in libro Artis medendi* quem hoc anno euulgauimus, eis qui moriuntur ex acutis humores in atram bilem transire. Itaque *superriguit* quasi præter ordinẽ statim recalefacta est ob vehementem putredinem. *Sudauit* dum crudi essent humores, ideò extremitates frigidæ fuerunt ob causas enarratas: *delirauit*, quoniam spiritus magnus & rarus, scilicet magis etiam quàm à principio. Si ergo tanta est materia & tanta intemperies in cerebro, vt natura cogatur vel obliuisci, vel intermittere opus tam consuetum & tam necessarium, quî fieri potest vt non sequatur delirium, vt docebat Hippocrates, imo ex hoc etiam conuulsiones & mors. Propterea tales habentes magnam & raram spirationem, non solum delirant sed postmodum moriuntur. Quòd si ex delirio sequeretur huiusmodi respiratio, quot ex leui febre in delirium incidunt, imo ex tertianis, qui tamen in spirandi hoc genus non incidunt? Nec Galeni responsio satisfacit: plurimi enim sunt qui delirant, nec habent hanc respirationem, neque dolorem vllum in membris respirationis: sed est talis respiratio signum delirij futuri propriè, nam quod prognosticum esset, si foret indicium præsentis solum, & cum hoc malefici delirij, conulsionis etiam ferme semper ac mortis. A capite cœperunt id est in anteriore parte & in facie, nam quæ in manibus vt plerúmque contingit, inchoant à spinali medulla, ortum habent non in capite neque à capite. Hæc ergo mulier semitertianæ specie laborauit, non exquisita, sed vt superius febres diuisimus, continua tertiana, seu triteophia, cum cerebri imbecillitate tum innata, tum ex puerperio: Et materia collecta multa in cerebro; cum malo affectu ventriculi: & ideo mortua est morte symptomatica, & præuenit ob id per vnam diem.

Sed quærat iure merito aliquis, cur per totum sudauerit, cum extremitates fuerint frigidæ? nam sudor omnis fit à calore. Ego enim etiam in meipso expertus sum, quod sudabant pedes frigidi valde, sed eram sine morbo. Dicemus ergo quod quoties cutis est valde plena humore aqueo, perfrigerata sudat, & calefacta non adeò: nam calor resoluit in spiritum, illud humidum frigus verò confringendo exprimit, & hoc etiam experientia ipsa didici, & ita sudor frigidus potest prouenire in calida particula, & in frigida, & in calida deterius est signum. Ex hoc etiam patet cur extrema & maximè pedes magis sudent, quoniam ob laborem & locum decliuem copia humidi crassi ob grauitatem ad illa descendit, vnde ob densitatem incalescit, & conuertitur in sudorẽ, ideò talis sudor significat repletionẽ crudi & serosi humoris, & prouocat exercitationem partium earum, & alleuiat corpus.

TEXTVS LI.

HOmo quidam calefactus cænauit, & bibit amplius. Vomuit omnia noctu: febris acuta. Præcordij dextri dolor, inflammatio submollis in externa parte, noctem moleste tulit. Vrinæ ab initio rubræ, crassæ, depositæ non subsidebant, lingua sicca: non valde siticulosus. Quarta febris acuta. Dolores omnium.

COMMENTARIVS.

Hic nihil habemus in tam pulchra historia à Galeno, nisi quòd quamuis morbus leuissimus videatur, cibus & potus intempestiuè sumptus mortem parere potest. Hoc iam in alio exemplo superius habuistis: at hic extra propositum adductum videtur, quandoquidem vomuerit cuncta. At ex largo potu aliqualiter læsum fuisse existimandum est, interisse ob hoc absurdum. *Febris acuta.* Dicetis quomodo cognouit febrem acutam ab initio? istud est consideratione dignum, quod ad prædictionem & curam maximè pertinet. Id cognoscebat Hippocrates maximè ex

quatuor

quatuor ſignis : primum à calore mordaci valde, hoc tamen ſignum etſi ſit inſeparabile, non tamen eſt proprium. Secundum eſt ab vrina, quæ eſt mali coloris aliquo modo : nam in Ephemera eſt boni coloris omnino, & in intermittentibus etiam nihil habet viride, nec liuidum in circulo, nec nigrum. Omnis autem continua neceſſario habet circulum mali coloris, hoc tamen non declarauit Hippocrates, ſed ſcitote illius mentem : omnis vrina mala declarat febrem acutam, ſed non omnis febris acuta habet vrinam malam, quia ſæpius vidiſtis quod in acuta febre perſeuerauit vrina bona. Tertium eſt à malis ſymptomatibus, dolore lumborum, capitis, colli, ariditate linguæ, ſiti, vigilia, excrementis liquidis bilioſis. Quartum à permutatione veloci, quia vt dictum eſt in acuta, motus eſt velox. Et licet in Tertiana ſit etiam permutatio velox : calor tamen non eſt adeò acris : ita vt cum potum dederis cutis humectetur, adeſt vomitus & ſudor, plerumque & oris amaritudo, quæ non adſunt in acuta in principio. Rigor etiam eſt communis vtrique ; ideò cum videris rigorem in febre valida & cuius calor ſit mordax, vide an ſint ſigna tertianæ, aliter eſt acuta. In hac ergo palam eſt quod fuit acuta, quia incœpit à leni calore, ergo non potuit eſſe tertiana. Et aderant malæ vrinæ, calor acris, præcordij dolor & inflammatio ſubmollis, ex interna parte dicit Cornarius φλεγμὸν ὑποκάπαρος ἐκ τῦ ἔισω μέρος. In alio Cruſerij codice externa parte Codex Græcus habet ἔσω, quod eſt extra loco ἔισω quod eſt intra. Credendum eſt exterius debere legi, quoniam fruſtra adiectum eſſet quod erat in quæſtione. *Lingua ſicca.* Et ideo fuit febris hæc peſtilens vt liquet ex ſignis omnibus... *Quarta febris acuta, dolores omnium.* Voluit nos ſcire, quod omnia manſerunt vſque ad diem indicantem in eodem ſtatu. Ex quo apparet, quod non debuit mori in ſeptima, Vrinæ ergo fuerunt ab initio craſſæ & rubræ, non ſubſidebant. Iam declaraui ſuperius, quod ſigna lethalia apparent ab initio, & ita ſigna valde mala, ſi ab initio appareant lethalia redduntur : non ergo in quinta die primum, ſed ab ipſa prima die apparuit morbus lethalis, ex vrina craſſa, rubra & turbida, quæ indicabat calorem præternaturalem iam miſcere omnia, at hoc contingere non poteſt niſi febris ſit peſtilens : & ex abſceſſu è regione iecoris maligno, natura ab initio propellente materiam ad cutim. Et ideo cum cibus euomitur ab initio morbi, indicat vel febrem intermittentem, vel venenum, vel febrem peſtilentem : quoniam non eſt proprium febris, vt quis euomat cibum, niſi materia ſit circa os ventriculi : at hoc ſolet contingere in febribus propriè intermittentibus. Erat & tertium ſignum lethale valde ab initio, vt dixi, *lingua ſicca* : quod non conuenit niſi peſtilentibus febribus, quantò lethalius cum hoc non ſiticuloſum eſſe ?

TEXTVS LII.

Qvinta minxit leue, oleoſum, multum : febris acuta. Sexta veſperi multum delirauit : nec nocte dormiuit. Septima omnia exacerbata ſunt, Vrinæ ſimiles : ſermones multi, continere ſe non potuit: ab aluo cum irritatione prodierunt liquida turbata, cum lumbricis. Nox laborioſa.

COMMENTARIVS.

Oleoſum multum aliqui ex codicibus Græcis, aliis non impreſſis legunt *non multum.* Ego malui ſeruare vulgatos codices & lectionem, quandoquidem vtrumque legi poſſit, vel ſi de colore ſolo intelligatur *multum :* ſin de ſubſtantia, legere oportet *non multum,* aliter fuiſſet decretoria ad ſalutem vel ad mortem, loquendo more Galeni. Hoc autem eſt quartum ſignum febris peſtilentis, quia vt dictum eſt proprium earum eſt, vt colliquent ſolida vt ſuperius viſum eſt. Erat in animo ſcribere contradictionem de hoc, in dictis Galeni, quia *Tertio in Tertium* dixit non eſſe malum ſignum, & hic vult quòd ſit lethale ſignum. Ita me Dij iuuent, vt hominem hunc natum ad confundendum omnia exiſtimem ; vbi enim vrinam oleaginam, lethalem eſſe toto genere ſuo demonſtrauit? at aliqua eſt ? Quæ ? Quando ? Quomodo ? vt tandem dicamus cum Poëta:

At veſtri proaui Galeni dicta probarunt
Scriptaque tot nugis : nimium patienter vtrumque
Ne dicam ſtulte, mirati.

Nec auctor ille vrinarum cum diſtinguat eas clarius in elæochroas ideſt olei colorem præferentes: Elæophanes ſpeciem habentes olei, & Elæodes quæ oleum ipſum vndequaque referunt, cum diſſolutionem pinguedinis in prima, carnis in ſecunda, & ſolidorum in tertia, oſtendere affirmet, lethales eſſe dicit. In morbo ergo acuto ſi non confertim prodeat peſtilentem indicat, & adducit illud ex *ſeptima Aphoriſmorum:* Quibus inſidens pingue ac ſimul totum, iis renum vitium acutum ſignificatur. *In ſexta delirauit multum* ; hoc eſt ſignum malum & peſtilens, non tamen proprium, ſed potius phreniticum ; vigiliæ autem ſunt magis propriæ peſtilenti, vt affirmat Pharnelius, quanquam eſſet longa diſputatio de hoc, nam acutis ſunt familiares : in non acutis non poteſt eſſe peſtilentes.

tes. Verùm vigiliæ præter modum febris phreniticæ sunt, & pestilentes febres nostræ tempestatis quæ sunt cum exanthematibus illis rubris phrenitidem pariunt, ideo sunt signum non ex intento, quamuis satis familiare. In septima apparuit signum phrenitidis veræ, confirmato delirio, cum vellet omnino surgere. Inde quintum signum proprium & sextum, liquida excrementa turbata, vt etiam Decimo ad Almansorem,& lumbrici. Vt enim dicebat Alexander Trallianus, *lib.* 12.*c.*2. *vbi putredo ibi animalium generatio*: quamuis ipse videatur sentire illam in venis non posse fieri, sed solum in ventre. Hoc vnum satis est vermes in pestilentibus, & experimento & ratione docente, plurimos ac maximè generari. Non dixi an viui an mortui. *In secundo Prognosticorum text.* 18. inquit. *At lumbricos teretes vna cum morbo ad iudicationem tendente, cum deiectionibus descendere idoneum est.* Galenus *Tertio de victu in Acutis* dicit, lumbricos helminthes, qui solent ab intestinis ad ventriculum ascendere, vires reddere imbecilles. Eiusmodi dixit *Tertia Aphorismorum* generari ex imbecilli coctione. Rhodiginus putat ἑλμίνθους nomen esse commune lumbricis omnibus, vt idem Græcè sonet, quod Latinè lumbricis: sed species est, non genus, rotundorum. *Nox laboriosa* cum auferat beneficium exhalationis.

TEXTVS LIII.

MAne riguit: febris acuta. Sudauit calidum: A febre liber esse visus est, non multum dormiuit. A somno frigiditas, sputatio. Vesperi multum delirauit. Paulo post vomuit nigra, pauca, biliosa. Nona, frigiditas: multum delirabat, non dormiuit. Decima, crura dolebat. Omnia exacerbata sunt, delirauit. Vndecima mortuus est.

COMMENTARIVS.

Indignabuntur imperiti, quòd tam apertè lacessam Galenum suum: dico auctorem explendæ ambitionis & auaritiæ suæ, vt nonnunquam Romanos & Turcas probare cogar, quod à medicis prorsus abstinuerint. Ille maledixit de veteribus, corrupit bene inuenta, aliena sibi tribuit, oscitanter tractauit necessaria & scitu digna. Omitto modò quod tot admiserit errores. Itaque ne mihi vitio vertatur hoc, nemo magis fuit illius admirator, donec deprehendi fucum factum posteritati, impostorem maximum fuisse. In hac primum sententia fuit Princeps, post Auerroes, nostra ætate Vesalius, inde plures alij, cumque his Brasauolus; omnes velut contra tyrannum mussant, nemo audet vera proferre: sit tandem locus veritati. Vnde illi tanta gloria? Quid hic affert nisi suos illos dies Iudicatorios, quorum causam ne nouit (vt alias sæpe docui) quidem: Et si veræ millies essent, quid medico vtilitatis afferunt. Sed afferant: quorsum tam pulchram & vtilem contemplationem relinquere, vt de diebus creticis agamus. Pereat, sanetur modo in decima vel vndecima, vt ille dicebat, de morbo, causa morbi, symptomatibus, auxiliisque si qua sunt agamus: numquid nos vocarunt vt disceptemus, an vigesima dies potior sit vigesima prima. Itaque octaua riguit febris acuta, iam ad pares dies accessionibus conuersis: sudauit calidum & à febre liber visus est esse. Hoc proprium pestilentis febris, vt videas paucos illorum, qui non multum ante mortem bene se habere videantur, natura propellente materias febris communis, ac si quis venenum sumpsisset, à quo vel cum quo tertiana excitaretur, solui contingeret tertianam, videretur (hoc enim vocabulo rectè vsus est) alleuari, & tamen ad mortem tenderet. *Non multum dormiuit*, infidæ pugnæ & alleuiationis signum. *A somno frigiditas.* In quo morbo somnus laborem facit lethale, quantò magis pugna peracta. *Sputatio.* Istud per accidens vt dicunt, non ex intento morbi fuit, colliquata materia aliqua quæ erat in cerebro. *Vesperi multum delirauit*: iam hoc erat signum appropinquantis mortis, cum potius alleuari tum debuisset. Paulo post; *vomuit nigra, pauca, biliosa.* Robustus erat hic vir, aliter significabatur mors in sequentem diem, vt *Quarta Aphorismorum.* Erant *pauca*: rarò enim talia, & maximè in fine morborum, cum vires sunt inualidæ, magna quantitate excernuntur; Non tamen indicabant mortem sequenti die omnino, quia nigra multum differunt ab atra bile, vt in *libro de Atra bile cap.* 3. Sed & hæc sputionem illam, quæ præcesserat efficere potuerunt, nam ante vomitum sæpe copia sputi abundat. Et copiam sputi repleto ventriculo vomitus comitari solet. Sed cum dixit *biliosa*, intelligit neque compacta, nec lenta, sed ad minima diuisa, qualis esse bilis solet. Nona die affuerunt omnia signa mala: & *vigiliæ & delirium*, & vigilia partim causæ euertendi vires, partim signa iam euersarum. Decima *crura dolebat*: hoc signum nisi affuisset, reliqua & præcedentia omnino non fuissent lethalia: poterat ad bonum interpræstari, sed addit *omnia exacerbata sunt, delirauit.* Vnde scitu dignum est, dolores hos quandoque conualituris accidere, quanquam morituris. Sed in conualituris quiescunt, mente valent, & dolor certam partem occupat, velut si abscessum materia factura sit: at in morituris dolor is accidit per totum membrum cum lassitudine, & vigilant nihilominus, & delirant. Dolent autem non deriuata ad locum materia peccante, sed velut in delassatis, &

persæ

persæpe siccato humido proprio membrorum, qui modus est antecedens quoddam ad tentionem illam, quæ à siccitate accidere solet. Cur autem distulerit mortem ad vndecimam vsque cum tot signis lethalibus, dictum est si bene meministi, quòd vel moriuntur in sympromate vt Dromeadæ vxor, nec est necesse vt moriatur in die iudicatorio: vel in accessione ipsa, velut illa quæ periit in septima, ex abortu quinto mense facto, *Tertio Epidemiorum* in Primis ægris: aut inter duas accessiones vt in compositis febribus, velut Erasinus: vel in die iudicatoria, quotiescunque nullum prædictorum adsit vt in hoc viro. Animaduertendum est ergo hunc virum ab initio laborasse anthrace cum febre pestilenti, inde materiam illam ad cerebrum translatam, fuisseque factum phreniticum non modo Galeni sed Hippocratis. Et tamen non adfuit cum tanto delirio, & tam longo: incæpit enim in sexta spiratio rara & magna, quia materia erat in membris inferioribus, & vehementia febris tradncta fuit ad cerebrum; possumus etiam dicere quod obierit in vndecimo, ratione constitutionis. Sed longius deducere hoc oporteret, quia Hippocrates antea loquutus est, de sanandis in constitutione.

TEXTVS LIV.

Mulierem quæ decumbebat in littore, trimestri fætu grauidam, febris vehemens corripuit, statímque lumbos dolere cœpit. Tertia, dolor colli, capitis secundum clauiculam, & manum dexteram. Statim lingua voce destituta est: dextra manus resoluta est cum conuulsione, velut his, qui aliqua siderantur parte, contingere solet. Delirabat penitus: noctem moleste tulit, non dormiuit: aluus turbata est, ex biliosis meris paucis, Quarta die lingua voce soluta est. Conuulsiones eorundem: dolores omnium permanebant. Iuxta præcordia tumor cum dolore, non dormiebat, penitus delirabat: aluus turbata. Vrinæ tenues, non boni coloris.

COMMENTARIVS.

Centies dixi iam vehementem febrim sanguineam esse, in qua dolor capitis, & colli, & lumborum, aut saltem alicuius horum præcedit, alia in qua lassitudo. Accessit & symptoma graue ex repletione partium superiorum; vt enim in lebete cum feruet, immodica fumi quantitas ad superiora defertur, ita ex repletione in partibus inferioribus, per lumborum dolorem significata, indoluit caput collum & pars tenuior, descendit ad linguam, & alia ad manum dextram, vnde simul conuulsa est cum resolutione: pars etiam in cerebro crassior retenta, delirium & vigilias peperit. Natura etiam partem ad intestina delegauit, quærens se exonerare, & pauca biliosa mera deiecit: vnde triplex lethale signum. Primum quia mera biliosa excernebantur ab initio: Secundum quia dicebat in *Quinta Aphorismorum* 29. *Mulierem vtero gerentem capi ab aliquo morbo acuto lethale est.* Hæc verò febre illa vehementi quam ignem vocant. Est aliud ibi dictum. *Quæcunque vtero gerentes à febribus corripiuntur, & vehementer calefiunt sine occasione manifesta, difficulter pariunt, aut cum periculo, aut abortum facientes periclitantur.* Quæ verò profuerunt illi, ne omnino periclitaretur, non fuit mensis, qui à Galeno nescio quo infortunio adducitur in commento præter propositum, ex *Quarta Aphorismorum*: miratur etiam quòd ætatem non docuerit, Hippocrates intelligit semper consistentem: sed alia est in mulieribus ab ea, quæ in viris. Quod etiam docuit Plato, dum primum viros nuptijs aptos docet à trigesimo anno ad trigesimum-quintum, mulieres autem à sextodecimo ad vigesimum vsque. Quo fit vt duobus circuitibus celerius consistat mulier, quam vir; annis siquidem quatuordecim. Et vt ætatem virorum consistere docuimus à trigesimo anno ad quadragesimum; ita mulieris filios ferentis à vigesimo ad trigesimum vsque, velle autem subtilius inquirere, solertiæ est istorum medicorum Galenicorum: mihi satis est, mulierem hanc egisse annum à vigesimo ad vigesimum, paulo plus aut minus, idque suffecisse Hippocrati, quandoquidem etiam si ætatem docuisset exactissimè, maiorem reliquisset dubitationem: nam biliosæ vsque à decimo-octauo consistere incipiunt, nec vltra trigesimum procedunt pituitosæ atque sanguineæ, neque à vigesimo forsan & vsque ad trigesimum quintum extenduntur: aliæ à vigesimo quarto & penè ad quadragesimum. Melancholico autem temperamento serius ad vigorem perueniunt, vtpote vix vigesimo secundo anno aut vigesimoquarto, nec attingunt trigesimum. Talia considerare diligentius ex vniuersali methodo sapientis est atque prudentis, scribere autem nugas amantis. Sicut etiam cum hic Galenus frustra se diffundit de cibandi ratione, de qua ne verbum quidem Hippocrates fecit, quasi deessent difficultates ex litera declarandæ. Tertium igitur lethale signum fuit resolutio, cum conuulsione etiam præcipuè ab initio. Visum est de hoc *sexta Aphorismorum*, & differentia inter conuulsionem, distentionem & resolutionem. At nunc non pigebit breuiter (& eò magis quòd etiam melius) ista attingere.

Nec quis vt in Galeno hoc reformidet, si qua

qua videbuntur in nostris scriptis esse contraria, quod etiam alias admonui ad hæc vltima traducere: nam priora dum Galenum aut errantem sequerer, aut nondum perfectè constitutis principiis, conscripsi. Igitur distentio fit musculis aut siccatis aut plenis, & in latitudinem distentis, & ob id secundum longitudinem contractis, aut morsu quodam reuulsis versus principia non in neruis. Conuulsio autem ex cerebro eisdem ex causis, sed morsu potius ac vapore neruorum initia vellicante. Resolutio autem materia tenui intra neruos ex cerebro demissa, non in musculos vt in conuulsione. Differunt ergo distentio & conuulsio, quia in distentione materia peccat, aut flatus in musculis, in conuulsione neruus & vapor aut morsus: stabilis est distentio, conuulsio semper fit & est cum motu, distentio cum quiete. Resolutio est in neruo & in substantia, distentio in musculi partibus vacuis.

Resolutio cum fiat ex materia, & sine motu: conuulsio fit omnis à quodam morsu, & cum motu est. At conuulsio in cerebro semper manet, vnde conuulsi rationis non sunt compotes, resolutio liberato cerebro morbus est in neruo. Subiectum resolutionis neruus, conuulsionis cerebrum, distentionis musculus. Repleto cerebro fit conuulsio simul ac resolutio. Ex conuulsione etiam fit resolutio, si vapor concrescat. Ex quo patet quod in distentione ignis in spina dorsi liberat, quia prohibet cerebrum lædi, non in conuulsione. In hac ergo laborabat cerebrum, secundum clauiculam, idest iuxta collum etiam & humerum vt apud Vesalium *lib. 1. cap. 22.* per totum enim brachium extendi dolorem intelligi voluit. Non poterat hic morbus quartam diem superare, quin periret; vnicum erat auxilium, vt materia esset tenuis & flatuosa: Ideo in quarta soluta est lingua & restituta, reliqua non ita: materia enim fuit crassior, cœpit tamen rursum materia ad inferiora deriuari, præcordia enim inflata sunt cum dolore.

TEXTVS LV.

QVinta, febris acuta: præcordij dolor: plane delirabat: secessus biliosi, ad noctem sudauit, à febre libera. Sexta, resipiscebat. Ab omnibus alleuata est. Verum circa sinistram clauiculam dolor permanebat: siticulosa. Vrinæ tenues: non dormiuit. Septima tremor, in soporem incidit, parum delirauit: dolores iuxta clauiculam & sinistrum brachium permanserunt. Reliqua alleuata sunt, omnia intelligebat.

COMMENTARIVS.

Ita me dij seruent, vt Galenus ostendit, quàm parum hic in exponendo valeret, qui nullius eorum quæ hic scribuntur rationem adducere audet. Sed omnia aduersum principia sua dicit. Equidem eo vsque fuere principij signa & symptomata, vrinæ tenues, non boni coloris, vigiliæ, delirium, aluus turbata, conuulsio, resolutio, dolores. At in quinta successit febris acuta, quam dixi continentem subsequi necessariò, si non erumpat sanguis, aut sit ex peracmasticarum genere. In quinta ergo cum acuta febris inuasisset, rursus per sudorem soluta est, sed non liberata, quoniam vt dixi duæ erant materiæ, tenuis quæ euanuit, & crassa: Ideo recidiuam expectare oportebat, quæ in vndecima die aduenit.

Fuit ergo radix salutis, quod materiæ maxima pars ad cerebrum translata est, & ipsum rursus se exonerauit, aliter perijsset. Indicio est, quod dicit: *dolores iuxta clauiculam & sinistrum brachium permanserunt, reliqua alleuata sunt: omnia intelligebat.*

Hic ergo tria sunt consideranda, sine quibus locus non posset intelligi: Primum quod cum morbi duo simul incipiunt, & grauior non est lethalis, neque alter redditur lethalis, velut hic incœpit affectus neruorum, & capitis delirium, licet delirium aliquanto post, in principio tamen & ante quartam diem, & non fuit lethalis, quia natura se exonerauit ad neruos, & delirium cessauit postmodum: febris quoque simul incœpit, ideò nec ipsa potuit esse lethalis. Est enim huiusmodi morbus exoneratio quædam naturæ oppressæ vt liquet: secundum quòd hic morbus semper fuit absque putredine, nisi in quinta: sed natura præualuit, quoniam quod putruerat, casu & non per se putruerat, ex materia quæ in ventriculo erat contenta. Tertium quod febris hæc fuit ex genere ephemeræ à cruditate, & materia erat contenta in ventriculo, & in tunicis eius ac mesaræo: ideò dixit: *Iuxta præcordia tumor cum dolore.* Et rursus *præcordij dolor.* Mouebatur autem materia à mesaræo & venis inferioribus ad ventriculum, vt exoneraretur: & quia vtero gerebat, & sanguis ob id abundabat, iuxta naturalem consequentiam sanguis etiam totus, & vapores ex partibus circa ventriculum ad cerebrum deferebantur: Et hos motus consequuta fuit febris sanguinea, similis ephemeræ, & ideò cum motus diutius perseueraret, inflammato sanguine pars parua computruit, quæ sudore expulsa est à natura intra viginti quatuor horas. Hic ergo omnia patent nisi illud de vrinis, & hoc fatigat Galenum: sed tria sunt consideranda; febris, genus morbi, & natura ægrotantis: Febris sanguinea erat, quæ nihil habet cum vrina vt neque ephemera: donec enim sanguis aut humor non putrescit, nulla est cruditas in vrina, nec coctio vt nec in humore.

Coctio

Coctio enim vrinæ & cruditas pendent à coctione & cruditate humoris, & coctio & cruditas humoris pendent à putredine. Quòd ad morbum etiam attinet, non erat in venis sed extra, ideò non poterant significare vrinæ supra morbum, neque morbus commutare vrinas. Qualitas etiam patientis cum vtero gereret, efficit vt huiusmodi vrinæ sint crudæ & fœdæ, nam vrinæ prægnantium ferme semper recipiunt aliquid corruptorum illarum superfluorumque humorum, vnde raró bonæ sunt.

Reliquum est de tremore: Et hic fuit motus materiæ, & expulsio ex cerebro ad principia neruorum, atque in hoc ex euaporatione factus est sopor & delirium: sed quia iam sudor prodierat, & motus ille inferiorum partium erat leuior, & natura magis ei assueuerat, solum manserunt dolores, resoluta etiam parte quæ in neruis & in eorum origine erat, & transmutato residuo ad musculos. Et ista fuit causa alleuiationis. Dices forsan quid afferebant interim vrinæ illæ tenues, non boni coloris? Dico quòd natura impedita circa materiam in præcordiis, & reliquias quæ remanserant in cerebro, non poterat concoquere vrinas, neque in colore neque in contentis: sed neque interim febris ex toto sublata est, licet dicat à febre libera: tum quia non dixit iudicata est, tum quia in vndecima dicit, tres dies à febre libera mansit: nam si quinta liberata est, & ad vndecimam vsque talis permansisset, dixisset quinque dies libera à febre mansit. Sed & toto eodem tempore, quoniam febris non aderat, nec fuerat febris putrida nisi in quinta die, & nil aliud subijcit de vrina, existimandum est illam crudam semper fuisse: scilicet tenuem & mali coloris. In vniuersum ergo hæc mulier cum tot grauibus symptomatibus, & quæ medicum parum oculatum perterrere potuisset, non fuit in periculo vitæ nisi in quinta die, sed natura cito illi subuenit. Fuit autem in periculo abortus, ex quo aliquæ subleuantur: desinente priore morbo, plures moriuntur.

TEXTVS LVI.

TRes dies à febre libera mansit. Vndecima reuersa est, superriguit, febris vehemens corripuit. Circa decimam-quartam vomuit biliosa, flaua satis multa: sudauit. A febre libera iudicata est.

COMMENTARIVS.

Cur hic dixit libera iudicata est, planum ex superioribus puto, cur antea cum tribus diebus sine febre manserit, non dixerit iudicata est: forsan dignum est dubitatione. Verùm cum in quinta sudauerit & liberata sit à febre, sed in septima tremuerit nec in quinta iudicata dici potuit, quæ diu febre non caruerit: nec in septima, cum non tum primum caruerit febre; reliquum est igitur vt intermiserit solum. Sed ad vtiliora procedamus, *vndecima reuersa est*: dixi antea febres redire consuesse diebus iudicatorijs. Et huiusmodi exemplum superius vidimus, *Superriguit febris vehemens*, non dicit acuta, quoniam existimat materiam potius motu accendere febrem, quam putredine: nam cum dixit vrinæ tenues in sexta præsupponit solum in colore mutatas, & fuisse boni coloris. Non enim credit, quod si febris fuisset putrida, quòd potuisset seruari nisi cum vrina concocta. Interest enim illud discriminis, vt ab initio morbi absque bonis vrinis indicari possint, ob repetitas purgationes per sudores aut aluum; at vnica purgatione solui morbum, qui ex putrida materia fiat, absque vrinis concoctis difficile est: nō enim integra vna expulsione solui potest morbus, nisi etiā integrè materia expellatur; at materia quomodo integrè expelli poterit nisi etiam perfectè fuerit concocta? At quomodo concocta integrè etiam poterit, nisi natura prorsus dominante, adeò vt etiam vacare cibi concoctioni possit.

Circa decimam-quartam, Non dixit in ipsa; quandóque enim paululum antecedit, vel ob accessionem vel motus astrorum. Res enim naturales non perfectis circuitibus constant, nec diebus integris numerantur, dicebat Hippocrates: nec annus nec mensis: verno tempore omnia pullulant, non tamen æquinoctij die sed propè. Et circa caniculæ ortum, non in ipso ortu Etesiæ spirare incipiunt: Et puer pubescit circa quartum decimum annum, non in quarto-decimo anno: quantò minus ergo in diebus hunc exactum numerum exigere debemus. An quia hoc idem in astris contingat, vt propè metam quandam & retrocessus, & circuitus, & coitus fiant illorum, nullius autem ad vnguem exacta norma struetur? idque defendi potest: an quoniam operationes singulæ ex quibus aliqua fiunt tot dies exigant, qui cumulati eandem mensuram exhibeant, sed non ad vnguem ob fragmenta maiora aut minora: tum maximè quòd vno nondum absoluto opere, reliquum natura inchoet. Cum autem dixit *biliosa flaua satis multa*, materiam indicauit, quæ morbum fecerat; non malam, sed naturalem, quasi & liberationem naturæ ac robur eius. In expulsionibus enim materiarum benignarum, illud inspicere oportet, quoniam si copiosa sit, & materia ipsa non valde praua, nec vires labefactantur, signum est & effectus bonus, multitudo ipsa. Signum roboris virium & effectus primus, quoniam alleuiat morbum. Sed etsi materia non sit bona, modo constent vires, bonum erit. Sufficiet ergo multitudo materiæ, & vt alleuiet æger, & bene ferat, Quòd si cum his æger non

alleuietur

alleuietur periculum est ingens, quia significatur plus supeesse quàm eductum sit: ideò licet vires non deciderint, timendum tamen est, cum quod relinquitur plerumque deterius sit, & natura à symptomatibus & morbo, & auxilijs deterius interim habeat, ne decidant. In vniuersum ergo quoad capita reducitur ad id Hippocratis *prima Aphorism. 25. Si qualia oportet purgari purgentur, confert & bene ferunt.* Imo melius purgatio bona est, quæ id fert, & quam æger facilè fert. His duobus specialius addūtur si multa sint, iā enim expressio causæ habetur: *& non mala*; id est natura, vt atra bilis, tempore vt cruda, modo vt mera. Dices in quo ergo differunt mala à bonis, si tres cōditiones seruētur, vt sint multa & constantibus viribus, & æger alleuietur. Et similiter etiam si pauca essent modo prodessent. Dicimus multa esse sine suspicione, pauca non sunt sine suspicione, cum morbus est magnus, ne pars in corpore resideat. Multa etiam fidem faciunt robustarum virium, pauca non, etiam quòd vires non debilitentur. Materia quoque mala, tametsi vires maneant, offensas tamen generant: velut si per aluum sequuntur dysenteriæ, si per ventriculum appetitus deiectiones. Et in vniuersum, si simus à materiæ periculo liberi, timendum tamen est ab intemperie, quæ talem humorem generare potuit, vnde ex leui errore quandoque etiam pereunt. Vtrinque ergo & post gibbam iecoris & ante, vt plerumque solet, quia febres vndique humores corrumpunt, cum materia peccauerit, vtrinque etiam natura eam propulsauit.

TEXTVS LVII.

MElediæ, quæ decumbebat iuxta Iunonis templum, capitis & colli & pectoris dolor magnus cœpit. Statim autem febris acuta corripuit. Menses pauci apparebant. Dolores omnium horum continui. Sexta die, soporosa, anxia, horrida: rubor in maxilla: parum delirauit.

COMMENTARIVS.

Hæc laborauit febre sanguinea putrida, ideò à potentiori indixit nomen, non vehementem sed acutam appellans. Fuerunt indicia magnæ repletionis, semper autem vt dixi euacuatio non malorum valde ab initio bona est: vt in hac, *menses pauci apparebant.* Fuit etiam vrina boni coloris licet tenuis id est sine contentis aut paucis. Galenus negat posse esse vrinam tenuem boni coloris, quòd bonus color sit modicè pallidus, at tenues sunt albæ. In vniuersum ab initio non fuerunt signa lethalia. Possunt tamen apparere bona signa, & tamen æger mori. Tertium etiam signum *dolor partium* non fuit malum, natura spargente materiam. Omnia perseuerarunt vsque ad diem sextam. *Sexta die*: Ponit tria genera signorum à toto horrida: à ventriculi ore anxia, à capite Sopor, rubor in maxillis, delirium. Dixi verbum κωματώδης non semper pro affectu morboso capi: Et quid sit coma superius. Sed iam dicamus quid intersit inter vrinam, vel excrementa cruda, tenuia, aquosa. Aquosum declarauimus differre à crudo & tenui, quod colore careat: hoc enim in primo libro iam demonstrauimus. At crudum à tenui non videtur differre, quandoquidem vtrumque iam sit coloratum, nisi aqueum adijciatur. Tenue ergo dicimus, quod ad solam substantiam attinet, verum crudum potest etiam esse crassum. Præterea crudum dicitur, quomodocumque tenuitati malus color aut mala contenta adiunguntur. Tenue ergo simpliciter minus malum est: inde crudum quod vel tenue est, cum malo colore & malis contentis, vel simpliciter mali coloris & albi, cum malis contentis aut cum nullis: aqueum autem tenue & sine colore. Dolor ille in partibus superioribus rubedo maxillæ, sopor, delirium à sanguine corrupto pendebant: vnde notandum quod signa mala deteriora sunt, cum in initio morbi vel in fine apparent, in incremento autem minus malum. Causæ satis dictæ sunt.

Reliquum est vt videamus, cur in sexta die talia apparuerint, cum non fuerit exacerbatio diebus paribus? Hoc pendet ex dictis, si memor es: nam tota hæc constitutio, seu in conualituris, seu in perituris ad sextam diem dirigebatur. De morituris satis dictum est, sed de his qui sanitati restituti sunt habes illud. *Quibusdam morbus regius accidit sexta die*: Et illud; *plurimis autem indicatio sexta die facta est*: & rursus; *Aliquibus vero indicatus est sexta*: Si ergo debuit esse pluribus communis; igitur & aliquibus, è quorum numero hæc vna fuit. Non tamen perfectè decernere potest; imo potius in septima sudauit, & dimisit febris: adhuc ergo hæremus in vado, nam videntur symptomata inualuisse. Respondeo quòd ob motum vehementē ad pugnam symptomata inualuerunt, vt *Tertio de Crisi, primo de Diebus creticis*: fuerunt enim indicia futuræ crisis, quæ in septima subsecuta est. (*Maxillæ rubor*) Intellige dextræ; hæc signum est pulmoniæ *Primo prognosticorum*, Sed hic delatos vapores à pectore significat. Incalescente enim corde, rubor ille accidit in genis, vt in pueris atque puellis verecundia suffusis. Galenus *Quarta Aphorismorum* refert in adones qui sunt

pro

prope maxillas. Ego nescio vnde causam hanc tam ancipitem sumpserit clará propositâ: ibi enim musculi subsunt. Masseter præcipuè triangularis ac magnus, & alius ori proprior qui buccas mouet, venæ plurimæ, & cutis tenuis, quorum causâ etiam: sed labiorum longè tenuior cutis, rubra perpetuò illa reddit. Adducitur quarta causa ab Aristotele, dum quærit cur homines in facie maximè sudent, dicit quia cutis faciei rara est. *Delirauit parum:* quia materia erat sanguinea, quæ non adeo efficit vigilias nec delirium, ideò vigilias non est passa, sed potius comatosa fuit, & ex delirio breui resipuit. Fuit & ob eam causam dolor magnus, nam materia multa & tenuis aderat, quæ sudore soluta est: aliter si fuisset crassa, oportuisset solui morbum profluuio largo sanguinis, vt alias & in Metone dictum est. Quomodo autem cognouerit febrem acutam fuisse, satis supra docuimus. Sed & quòd non diuturna futura esset, ostenderunt omnia signa caliditatis, & anticipando symptomata anxia, horrida, comatosa, cum delirio & genis rubentibus: talia enim sanguinem peccari ostendunt, febris autem sanguinea quartum-decimum diem non excedit.

TEXTVS LVIII.

SEptima sudauit: febris dimisit. Dolores permanebant. Rediit, somni pauci. Vrinæ perpetuo boni coloris, verùm tenues; secessus tenues, biliosi, mordaces, valde pauci, nigri, graueolentes prodibant. In vrinis subsidentia alba, lenis sudauit. Iudicata est perfectè vndecima die.

COMMENTARIVS.

Septima sudauit. Hic dubitatio grauis, quomodo potuerit omnino sudare & febris discedere, non præcedentibus signis coctionis? nam iudicata est licet non dixerit, quia in fine subijcit *Iudicata est perfectè*: quasi dicat antea iudicata erat, sed non perfectè. Hoc igitur Galenum fatigat non Hippocratem, qui non vult illam coctionem in vrinis imaginatam à Galeno per tempora: cum Hippocrates velit *secundo Prognosticorum text. 26.* vrinas à principio ipso morbi acuti esse concoctas. Quin etiam Galenus ibi dicit, illum loqui de vrinis: Et quòd vbi hæ bonæ sint, indicant humorem coctum solum adesse, si mutentur misceri incoctum. At ô Galene hac in parte nescio cui te comparem, quomodo ab initio morbi & per totum vsque ad vigorem poterit humor coctus solum apparere in vrina, si coctio solum perficitur in vigore morbi? Alias de hoc tractauimus, & *in secundo de vrinis:* verùm ibi duas attulimus solutiones pro defendenda Galeni ignorantia: sed liberius loquendo Hippocratis sententia est, quòd materia morbi si bona sit vrina, perpetuò concocta appareat, quia natura à functione minimè impeditur. In vrina autem mala, cum sit duorum generum colore & substantia, & significatur impedimentum naturæ à materia, & à contentis, & tunc materia mala aut deciditur per se, vel immista subsidentiæ naturali, & ita est signum malum. Ergo bona vrina bonum nihil significat, sed eò optima est quoniam malum non significat: substantia autem & color malus significat impedimentum naturæ, sedimen autem malum, aut nebula flatum aut aliquid mali immistum sedimento. Et si solum malum sedimentum nec verè sedimentum appareat, tunc impeditam naturam à materia morbi, & materiam prauam significat. Ob id in iudicationibus talia non mala sunt signa, quoniam non est absurdum eo tempore, nec naturam ex pugna impeditam esse, nec malam materiam, quando natura id vult vt se alleuiet, excerni. Ex quo facilè intelligis Galenum hac in parte nec prima attigisse rudimenta. Cum ergo Hippocrates iubet obseruari coctiones, de propriis morbis intelligit, scilicet abscessibus & fluxionibus, cum aliquid ex materia morbi secernitur, quo in casu etiam de excrementis alui intelligit, nam & in ipsis aliquid de materia peccante continetur, præsertim in his morbis, qui sunt citra iecoris gibba.

Horum igitur causa non conuenit in statu morbi nutrimentum exhibere, cum videamus naturam alteri negocio vacare. Demiror autem Galenum, qui dixerit in *secundo Prognosticorum*, sedimentum fieri multum aut paucum, iuxta quantitatem cibi assumpti, quod & verum est: inde quasi sui immemor voluerit ipsum esse excrementum, & resecari ex materia morbi peccante. Quòd si quis objiciat, quomodo ergo purgabo concocta, si nescio quando concoctio peracta sit, cum ex vrinis id non possim cognoscere; Respondeo quòd Hippocrates id non cognouit, nec vult vt cognoscatur eo modo: sed ibi accessiones & constitutiones morbi indicabunt, ita vt ex omnibus. Idcirco cum dicit hic; *secessus tenues, biliosi, mordaces, valde pauci, nigri, graueolentes prodibant,* quoniam hæc ex intestinis & locis vicinis, non ex venis vltra gibbam; interim subsecutæ sunt vrinæ bonæ, liberata prorsus natura; nec fuit opus alia pugna naturæ cum materia morbi, sed per aluum talia excernebantur.

Sed cur si causa non est solutionis morbi vrina concocta, attamen apparuit? Et si excrementa illa fuere critica, cur non in die iudicatorio & multa sed pauca, & non concocta fuere sed acria? Tertio cur fuere graueolentia: hoc enim pestiferum signum est. Hæc decuerat declarasse Galenum, nam de paucitate somni non mirum est imminente iudicio. Igitur concoctio illa significabat naturæ vim

vim dominari perfectæ materiæ morbi. Et si quis dicat tempore crisis cum natura expellit, non potest vacare coctioni, dico quod tunc natura non impeditur, sed significat eam redijsse ex coctione materiæ peccantis ad coctionem cibi. Expulsio autem est aliud munus à coctione, & similiter separatio. Ad id de die iudicatorio non est necesse in vrina: primum quia vix contingere potest, raro etiam in alui deiectionibus, quoniam consuetæ sunt, & ideò natura solet excernere paulatim: tum maximè quòd non fuit crisis principalis: & fuerunt pauca, ob id singulis diebus quæ collecta si fuissent, plura fuissent. De critica die cœperunt in ea scilicet septima, cum etiam dixit, rediit scilicet febris: nam cum nihil addat, existimandum est redijsse febrem ipsa die. Et propterea dixit, dimisit, non dixit iudicatus est. De fecibus illis quòd fuerunt adeò prauæ non est intelligendum illud de valde nigris: talia enim pertinent ad atram bilem, sed fuerunt indicia torridi iecoris, quæ affectio si transisset in gibba iecoris, perijsset omnino: sed in caua non erat periculum vllum, nisi succedente difficultate intestinorum iuxta illud *Quarta Aphorismorum: difficultas intestinorum si ab atra bile incœperit, lethalis est.* Vnde huiusmodi solum periculosa sunt cum ad diarrhæam conuertuntur. Quod etiam melius fuit vt paucæ essent quam multæ: quæ enim simpliciter mala sunt, quò plura eò meliora natura se exonerante: quæ verò valde mala, quò pauciora; tum quia se exonerando periculum est, tum quia plus facit causæ magnitudo quàm liberatio ab effectu.

Sed obijcies ex *secundo Prognosticorum text. 16. 20. 22.* Corpulenta reddatur deiectio, morbo ad iudicationem tendente, oportet. Quæ enim est aquosa admodum aut exigua, mala est, sed si nigra sit aut fœtida, exitiosior est. Hæc autem fuit pauca, tenuis, nigra, malè olens & iudicationis tempore. Respondeo quod Hippocrates vult vt ibi exponit Galenus, vt non sit aquosa idest coloris diluti neque substantiæ, sed bene liquida ac tenuis, imo crassa idest corpulenta & dura mala est. Nigra fit cum à bile atra tingitur, sed graue olet ob putredinem vehementem; hic nisi obstaret illud *acris*, dicere possemus sanguine putrefacto talem extitisse.

Vt vt sit, constat in hac muliere retentis mensibus seu parum fluentibus, naturam se exonerasse parte caua iecoris, in viro autem deterius futurum. Et si vir ille etiam hemorrhoidibus fuisset assuetus, aut fistulis quæ occlusæ extant talia deiecisse, non est malum, imo forsan non solum bonum sed necessarium symptoma. Atque ob id in huiusmodi principaliter obseruare oportet: primum an æger alleuetur an non: deinde an fuerit subiectus talibus causis, quales nunc dictæ sunt. Tertio qualis sit constitutio temporis, nam epidemij morbi aliquando symptomata mala efficiunt bona, & bona lethalia. Demum quomodo se habeant ad morbum principalem quæ excernuntur, nam egestiones & vomitus possunt esse mali, & tamen æger ex his exonerabitur non grauabitur: non autem ita de vrinis & sudoribus, & sanguine, abscessibus, qui necessario coniuncti sunt cum morbo, quia ex illius materia fiunt. Demum an natura sæpius materiam expulerit; Quia vt dictum est morbi qui in pluribus vicibus soluuntur, sunt generaliter securiores, quàm cum natura simul totam materiam aggreditur. Illud parerga quasi addendum ex Hippocrate, egestionem quæ paulatim & assiduè emittitur ob vigilias (& motum etiam) vires debilitare, quæ autem tota simul excernitur, afferre periculum deliquij animi: intellige vbi humores euacuentur. Ex quo liquet semper cum malo boni aliquid excerni. Ideò maximè probat, cum bis aut ter singulo die deijcit aluus.

Cum autem dixit *dolores permansisse*, indicauit per sudores non euacuatam materiam, quæ in musculis erat, sed in venis, vt ob copiam materiæ maximam, pars computruerit in venis quæ febrem excitauit, pars in musculis fuerit, quæ demum in vndecima die cum residuo materiæ, quæ in venis erat per sudorem euacuata est: alia rursus pars fuit in venis mesaræi, quæ per aluum est expurgata.

Nunc reliquum est vt aliquid dicam de Thaso vrbe, in quo hæc omnia peracta sunt. *Est autem Thasus insula in Archipelago in decima Europæ tabula noua seu nona antiqua è regione Abderis. Thalasia apud Ptolomeum longitudinem habens 51 partium cum dodrante, latitudinem XLI. cum dimidio; satis magna, in qua erat ciuitas eiusdem nominis Thasus dicta in maris littore: vinum celeberrimum nascebatur in illa. Est autem ex aduerso Thraciæ posita & exposita ventis Aquiloniis & frigidis, vt Galenus refert, quo fit vt si vera sint hæc, ciuitatem ipsam in littore versus mediterranea positam esse necesse sit, respiceréque Nesum flunium olim, hodie vrbem Asphrosam in littore continentis & super flumine positam, Rhodope: ex monte famoso Nesus defluebat, & Hadrianopolis olim, hodie Andrinopolis à Boreæ latere à regione insulæ in continenti posita, centum ferme M. Passuum ab ea distans. In Thaso autem vrbe erant Bootes torrens, Platamon, forum Heracleum, campus iuxta Herculis templum, Iunonis quoque templum, Phrynichidæ puteus, Telluris templum, nouus murus, Mendacium forum: fons frigidæ aquæ, campus leuis aliusque vocatus Melibœa: atque hæc ex tanta vetustate.*

COMMEN

COMMENTARIVS PRIMVS IN SECVNDVM Epidemiorum Hippocratis Librum.

TEXTVS I.

CArbunculi in Cranone æstiui : Pluebat in ardoribus aqua larga , contigebat hoc per totum & maximè ab austro. Et subnascebatur quidem in cute sanies. Dum autem intro concipiebantur, calescebant ; & pruritum inducebant. Deinde pustulæ velut ab igne inustæ excitabantur & sub cutem vri sibi videbantur.

COMMENTARIVS.

Hæc tota particula prognostico ex genere est, eiusmodi prædictionem ex causis morborum venatur. Superius autem visum est , vbinam Cranon oppidum in Thessalia fuerit, ventis Meridionalibus expositum , quocirca omnes dispositiones ad putredinem augebantur. Diximus præterea *in libro de Prouidentia* ex temporum constitutione, quod vbi vehemens fuerit constitutio , actio , & morbi statim consequuntur, quod etiam superius diximus. Et cum plueret aqua larga & in ardoribus id est caniculæ tempore , multa aqua & diu omnia ad calidum & humidum vergebant. Insuper superius declarauimus, quod calor cum humido sunt causa putredinis , tum verò quid sit etiam vera putredo. Quocirca putredinem in ipsa constitutione secutam, sed non vehementem verisimile fuit. Diximus præter id etiam quod Hippocrates non nisi iuuenis, & ante primum librum hunc condidit. Nam absurdum est credere, quod si tantus fuisset quantus apparuit in primo, quòd maiore ordine hunc non scripsisset librum. Nec est quod quis objiciat hunc non fuisse emendatum, nam subscriberem huic rationi facilè. Sed neruos illos non habet hæc oratio, quos primus ac tertius. Quî enim fieri potuit vt si post scriptus esset, hic non saltem historiam ægrotantium melius aut æquè bene scripsisset? certius argumentum est , quod si in Cranone fuisset, postquam in Thaso, non tamen nisi iuuenis fuisset, mortuus autem est senex , quî fieri potest vt primum emendauerit ac tertium, secundum melius scriptum in tanto tempore non potuerit. Luce igitur clarius est, secundum ante primum scriptum fuisse , neglectum autem ab illo tanquam nimis vitiosum & fructum adolescentiæ : filios tum ob pietatem curasse, vt ab ipsis emendari qualescumque essent, in publicum prodirent.

Nunc reuertor ad expositionem. *Carbunculi in Cranone æstiui :* Subjicit causam: *Pluebat in ardoribus aqua larga.* Contigebat vt plueret aqua larga per totum scilicet tempus, sed maximè cum flarent austri scilicet vehementes , nam ab huiusmodi austris solis fiunt tempestates , vt ait Philosophus *Vigesima-sexta problematum. Et subnascebatur quidem in cute sanies.* Partes exteriores derelictæ à calore naturali facilè putrescunt, quia videmus quod sudor promanat è summa superficie, & cum sit salsus facilè ex quauis causa cutem erodit. Auster autem facit putredines cum sit calidus semper , in hac autem constitutione etiam humidus. Diximus superius de huiusmodi: contracti enim ichores intus putrescunt, fiuntque magis salsi & pruritum mouent, vnde pustulæ excitantur, natura transmittentes sanguinem ad locum affectum , ex qua adustione generabantur escharæ , & ex escharis & humore illo acri putrido videbantur vri partes. Quod Cornarius vertit *sanies* Græcè habetur ἐν τῷ δέρματι ἰχῶρες, id est sub cute vel in cute ichores. Fiunt ergo putredines , pruritus exustiones , & iuxta eandem rationem ; & pruritus quidem admodùm delassat scabendo hominem , vt in scabie si quid aliud , adeò vt aliqui linquantur animo , & causa est voluptas : ad delectationem autem concurrunt spiritus, & dissipantur vt etiam in Venere & superflua lætitia : altera est labor assiduus. Tertia est quod corpus incalescit & exsoluitur; & etiam quia cum ephalatione inutilis aperiunt ora arteriarum , & exit spiritus vitalis. Quinta causa est quoniam plùs prouocatur quàm expellatur , ideo scabendo purit simul corpus , & homo cogitur sufferre eam molestiam.

TEXTVS. II.

IN ardoribus siccitatis febres plerumque citra sudorem.

COMMENTARIVS.

Sudor fit ex vapore à corpore exhalante, cum cogitur ab aëris frigore, nam aër frigidior est æstate ære qui intro continetur: cum vero fuerit tempus valdè calidum & siccum, adeò attenuantur vapores, vt non possint in sudorem conuerti. Nec solum dum extra feruntur vapores siccantur; sed & antequam corpus exeant: his ergo temporibus febres sudore carent. Sed cur non desinunt citra sudorem sicut cum sudore, si nihilominus vapor resoluitur vtroque modo? Quoniam cum citra sudorem fit, periculum est ne in hecticam transeat, dissoluta materia putrida. At cum sudor exit non adeò huic periculo ægri sunt obnoxij. An verò hoc dixit innuens non fuisse sudores, nam si fuissent resoluti essent ichores. At quomodo in ardoribus siccitatis cum pluuiæ magnæ & largæ cecidissent: Hoc ergo inferius ostenmus.

TEXTVS III.

IN his vero si minutæ imbris guttæ deciderint, magis sudatoriæ fiunt ab initio.

COMMENTARIVS.

Cur dixerit, *rursus si minutæ guttæ deciderint* cum extra propositum fit largis decidentibus imbribus. Videtur ergo intendere triplicis diuisionis sensum: Febres in ardoribus siccitatis siccæ sunt & sine sudore, cum minutis guttis cum sudore, & sudorificæ, cum largis autem imbribus pustulas & ichores generant. Sed cur dixit ab initio? Quoniam post tempus quæ cum magnis fiunt imbribus onerata natura multis ichoribus fiunt sudorificæ. Hæc est prima diuisio siue ordo. Secunda est ratione pluuiæ; alia assidua non larga, alia larga non assidua, alia larga & assidua, cuius & loci huius meminit. *Primo in primum Epidimiorum com.* 1. *in fine.* Tertia est comparatione morborum ad tempora. Quidam enim fiunt in ipsis, quidam post ipsa. Primi exemplum est hic, & ponitur *tertia Aphorismorum com.* 11. vbi etiam meminit huius loci. Quarta est ratione generationis abscessus; cum enim colligitur fit carbunculus, cum spargitur pustula, vt *Quarto decimo artis curandi cap.* 10. Quinta est ratione materiæ generaliter: pustula enim fit ex materia tenui, carbunculus ex crassa *Tertio in tertium Epidemiorum com.* 50. conueniunt in feruore. Causa enim efficiens est immodicus calor in vtroque; Sexta est ratione materiæ specialiter, quoniam vel aduritur bilis flaua, vel atra, vel pituita; sed hæc non est ex eo genere. Propriè autem fiunt potius exustis ichoribus vt dixi, quàm humoribus. Septima est ratione eorum quæ succedunt, quædam pustulæ manent, quædam autem rumpuntur, nam cum adustio magna est, necesse est escharam fieri vrentem, & generari vlcus. Galenus in *libro de Tumoribus cap.* 6. cancrenam & carbunculum similia ferme esse ostendit. Primum quod in vtriusque generatione bullæ quædam præcedunt: Dum autem generantur cum crusta fiunt, velut in ambustis, & cum febre validissima & vlcere demum quod periculum non leue afferant. Sed differunt quod carbunculorum crustæ cinerei sunt coloris aut nigræ, cancrenarum autem non ita. Sunt autem è genere morborum qui à calore tanquam flamma fiunt vt Galenus *Quarto de victu in acutis com.* 21. Sed hæc vulgata & certè parum grauia: quis enim hoc nescit eiusmodi morbos esse valde calidos ac feruidos, dico phlegmonas, erysipelata, carbunculos, herpetes. Sed hoc scire est potius grammatici, quàm medici, nisi ad auctoris sententiam intelligendum referatur: at negotium est scire quomodo fiat carbunculus, & cur adeo ferueat, an ob materiam ipsam, an ob modum putredinis an ob vtrumque. Et certè hic alia est dubitatio (nam conferre quippiam materiam ipsam, non tamen præcipuam esse causam haud dubium est) an morbi hi tantum feruoris concipiant, quoniam putredo alterius sit generis, an quoniam magis putrescant: velut si dicamus Socratem doctiorem Platone, quia Socrates norit medicinam, Plato architecturam; an quoniam cum vterque eandem nouerit scientiam, Socrates tamen magis exactè illam nouerit quàm Plato. Huiusmodi quæstiones erat consideratione dignæ. Sed turpe existimauerim proposuisse nec dissoluisse. Quorsum enim hoc? non nisi temporis iacturam facere. Dico ergo materiam calidam concipere maiorem flammam quod simul ardeat, atque eo modo hos morbos calidiores esse, sicut videmus in lignis tenuibus & siccis, à quibus flamma procedit alacrior. Putredo autem pestilens qualitate maior semper est, non autem quantitate, sed neque illam reijcit. Sunt enim pestilentes morbi magna cum putredine & parua: & qui magna cum sunt, & ob id ardere videntur, necessario statim interficiunt. Fiunt ergo carbunculi & huiusmodi, cum corpora calida & humida aqueo humido & calore vt ita dicam exotico, calido & humido loco concluduntur: at corpora eorum qui in Cranone habitabant, maloque victu victitarant,

vt

vt Galenus *libro de cibis boni & mali succi cap.* 1. plena erant malis succis, & erant calida & humida, & loco clausa calido & humido, cum essent vt Galenes recitat loco clausa humili, & in valle & calidis ventis exposito: quomodo enim poterant esse magis clausa quam toto continente, aëre huiusmodi temperamento vitiato, vbi per tot millia passuum circum circa vigebat æstus & suffocatio huiusmodi, atque mala intemperies: necesse igitur erat humores horum computrescere & accendi. Ex his liquet pustulas quæ cum febre vehementi & ardente adueniunt, esse è genere maleficarum, vt tubercula quæ sine febre, non esse carbunculos. Rursus cum venerint cum febre tepida, non esse illis fidendum: fieri enim potest vt sint turbecula pestifera, & carbunculi. Galenus *Secundo de Differentijs febrium cap.* 2. censet carbunculos generari ex crassiore sanguinis parte in melancholicum humorem conuerso: hoc autem incrementum suscipit, adeò vt si omnino exuratur in atram transeat bilem. Est autem duplex carbunculorum generatio, vt colligitur Secundo *de Presagio ex pulsibus cap.* 1. Vna cum carbunculi aut febrem, vel simul cum febre generantur: alia cum carbunculi ex febre humorem adurente fiunt. Hic prius facti sunt carbunculi: Et non dixit de febribus tum, sed statim adiecit quænam febres siccæ sint, quæ sudorificæ, quæ cum putredine. Nec mireris quòd Galenus *Primo de Differentijs febrium cap.* 4. videatur dicere morbos qui in Cranone facti sunt pestilentes, de quibus egit Hippocrates *in Tertio Epidemiorum*: sed innuit duos status pestilentes; vnum descriptum in *Secundo libro de Cranone*; alium *in Tertio* quem appellat *constitutionem pestilentem.*

TEXTVS IV.

AT hæc difficiliora iudicatu manent quàm aliter: Attamen minus si non propter hæc fuerint, sed propter morbi modum.

COMMENTARIVS.

Si sudent ab initio dicit difficilior morbus est iudicatu: hoc enim declaratum est alias ab Hippocrate *Quarta Aphorismorum*, non enim excernitur vt decretorius, sed ex immoderata caloris vi aut humidi superflui copia: tum illud infra *Signa decretoria quæ non decernunt.* Dicit ergo, quòd hæc signa velut sudor ab initio, etsi reddant difficiliorem morbum ad iudicationem, tamen minus reddunt difficilem, quando adueniunt ex natura temporis quam ex natura morbi: cum autem dixit: *difficiliora iudicatu manent*, intelligit vel quòd secius iudicentur, vel quòd iudicatio non sit adeò bona. Non esse adeò bonam contingit, vel quia morbus redeat, vel quia fiat cum signis & symptomatibus terribilibus: vel quia virtus debilis relinquatur, vel quia morbus aliquis maneat, demum quòd excernatur aliquid non per adeò conuenientia loca. Attamen minus si non propter hæc. Ista pars duplicem habet sensum vtrumque alteri contrarium. Primus est, quòd talia quæ ab initio apparent, minus impediunt si sint ex natura constitutionis, quàm morbi. Quòd si sic intelligatur, continget quia impedimentum quod à morbo aduenit, contingeret ex qualitate materiæ, quia tam diu durat, quàm diu ipsa materia: at si ex constitutione contingat, primum permutata natura aëris, permutabitur qualitas illa. Deinde quod symptomatis causa sit externa, velut imbecillitas caloris, & abundantia aquosi humoris sunt causæ sudoris vt dictum est internæ: at externæ sunt calidum & humidum ambiens; vnde in interno impedimento non solum causa est causæ symptomatis illius, sed etiam est morbus, seu conditio morbi vel causæ; at in externa causa non est aliud considerationе dignum, nisi quatenus producit illud symptoma. Ex quo patet, quod febris pestilens ex aëre & phrenitis vulgaris est minoris periculi, quàm quæ propria est cuique. Alter sensus verior priori contrarius, scilicet vt quæ eueniunt ex constitutione temporis difficiliora sint iudicatu, sed minus tamen difficilia sint huiusmodi, scilicet sudor aut aliquod simile, si fuerint propter morbum, quàm si fuerint propter aëris constitutionem. Et hoc habet causam, quia quæ consequuntur ad naturam morbi in suo genere, sunt minus periculosa: vt conuulsio in comitiali, & syncopis in dolore. Et huic assentitur magis Græca lectio, quæ clarius exprimit.

TEXTVS V.

FEbres ardentes in æstiuis magis fiunt, & in aliis temporibus; resiccantur autem magis æstate.

COMMENTARIVS.

Videtur prima facie contradictio, cum dixit in æstiuis temporibus, & post, & post etiam in aliis, adeò vt nihil dixisse videatur. Sententia tamen est deducta ex illo loco *de victu in acut: febris ardens fit, cum venulæ tempore æstiuo exsiccatæ acres & biliosos ichores ad se trahunt: & febris vehemens est, corpus quasi ab ossearia lassitudine correptum laborat & dolet. Fit autem magna ex parte ob longum iter, diuturnámque sitem, cum venulæ arefactæ acres calidásque fluxiones ad se traxerint.* Est ergo sensus, quamuis omni

omni tempore fiant febres ardentes, æstate tamen magis contingunt, quòd venulæ arefactæ fluxiones acres ad se trahunt. Hic haud dubium est de tota sententia, solum relinquitur ambiguum id, vnde trahant venulæ si omnes humores secundum naturam in venis sint, nam in eis generantur. Videtur ergo in lassitudinibus ob laborem exsiccatis musculis trahi ex venis ichores, atque inde repleri musculi ac concalefieri, quos concalefactos iam venulæ ob attractionem & resolutionem exsiccatæ iterum trahunt, atque ita vicissim replentur ex eo quod iam ex eis erat eductum, idque biliosum est, idest calidum, siccum, tenue, amarum & acre. Superius autem dixi quid per ardentes febres intelligat. Insinuat enim quod febres hæ, quæ carbunculos sunt consecutæ, fuerint ardentes: cum enim sanguis putresceret, pars tenuis transit in flauam bilem *secundo de differentiis febrium cap.* 4. crassa autem in atram. Ex flaua bile factæ sunt febres ardentes, ex atra carbunculi, vlcera acria & pustulæ.

TEXTVS VI.

AVtumno maximè ferinum: Et oris ventriculi dolor, quamquam & ipse minus maleficus fuerit, dum morbus eiusmodi extiterit.

COMMENTARIVS.

Cum locutus esset de æstate, transit ad Autumnum, illum comparans ad æstatem; Et dicit quod *Autumnus est maximè ferinus.* Idem *sexto Epidemiorum*; ferinum autumno & oris ventriculi dolores, & horrores, & atra bilis. Galenus ibidem per ferinum omnem morbum pessimum comprehendit, carcinoma, elephantiasim, phtisim & Ascarides, elminthésque. Dictum est autem de causis generationis horum omnium *Tertia Aphorismorum.* Etenim melancholiæ id anni tempus respondet, & coaceruatam habet malorum succorum congeriem, & dies tum inæqualiter afficitur. Quia tamen in morbis minus periclitantur ægrotantes, quorum temporibus morbi congruunt, quàm à quibus natura dissident vt *Secunda Aphorismorum* habetur, ideo meritò subiungit: *Quanquam & ipse minus maleficus.* Quales autem sint morbi Autumni, declarauit in eisdem. Nomine autem ferini, quod mansuescere non potest, intelligit, cuiusmodi sunt hydropes, insaniæ: vel à nomine vt cancri, elephantiasis ab elephante & cancro. Sed verisimilius est, Hippocratem rei naturam magis quàm verba sectatum fuisse. Accidit enim vt nomina talia quibusdam morbis à eris imposita sint, velut & sphacelum serpentem Itali lupinam vocant, quòd deuoret. Cum autem καρδιαγμια dixerit Hippocrates idest cordis dolores, satis audacter hi transtulerunt oris ventriculi dolores, cum nesciam vter sit frequentior: raro enim os ventriculi dolet, morsum frequentius patitur, in fame imum sané frequenter, quod ibi humores resideant non in ore, neque enim ibi possunt manere, propterea ego verterem vt littera iacet, exponerem autem iuxta iudicium mentis. Sed hanc audaciam habent Galeni sectatores. Quid enim obesse potest recta translatio? Ad hunc locum facit exemplum scriptum in *Quarto huius* hoc modo: *Eumenis vxor autumno vomuit bilem atram: sed & odores manifesti erant, & febres horridæ, & cordis dolores: biliosa pauca vomebat: & lumbricum, secessus tenues per omne tempus.* Itaque ibidem dicendum est.

TEXTVS VII.

AScarides vesperi similiter huic: & illæ tunc infestant in die plerumque, non solum ideò quod magis affligunt, sed etiam ipsæ per se ipsas.

COMMENTARIVS.

Cum declarasset naturam temporum anni, hic vult comparare naturam partium diei ad tempus anni: dicens quod ascarides maximè vesperi mouentur, & magis infestant in die quàm in nocte: Et intendit hoc ostendere, quod morbi omnes mouentur magis in vno tempore anni quam alio: & in vna parte diei quam alia; & quod partes diei manent eædem cum partibus anni: igitur partes diei respondent partibus anni: construitur igitur ratio hoc modo; in partibus diuersis anni mouentur diuersi modi. Et hoc est dictum *Tertia Aphorismorum*: & non ob aliud quam similitudinem temperaturæ, & hoc est demonstratum *in primo de natura humana*: sed & morbi mouentur magis in vna hora diei quàm alia, quod experimento docetur, & ratione eadem, quia horæ diei similes temperamento humoris magis illum mouebunt; igitur cum quicquid est simile vni, sit simile simili: illi erunt partes dies similes partibus anni. Ostendit ergo hoc in partibus diei, & toto die; nam ascarides magis affligunt die quam noctu, & hora vespertina magis quam matutina. Et ratio huius est, quoniam cum sint animalia frigida, indigent calore solis, vt serpentes ad motum: illi enim tota hyeme ferme planè immobiles latent. Hi ergo mouentur, & dum mouentur affligunt, noctu autem quiescunt. Affligunt autem magis vesperi duabus ex causis, quoniam sentiunt frigus ex

ex quo læduntur, & se retrahunt ad intima: Et quod tum esuriunt consumptis prandij reliquiis,& maximè,si quis parum comederit in prandio.

Hic autem oriuntur non leues dubitationes; prima est, quoniam si tribuamus vespertinum tempus idest ante occasum solis autumno, cogemur primam partem noctis tribuere hyemi, & secundam veri: & ita frigidissimam partem diei veri temperatissimo. Secunda est, cur ascarides magis affligunt die quàm noctu, etiam si æqualior affligerent, quoad seipsas: hoc enim est quod videtur innuere Hippocrates. Alia est dubitatio, quia comparatio non videtur esse bona, quoniam in partibus anni, quia longè sunt, non solum viget temperies, sed etiam humores generantur: in partibus autem diei sola intemperies dominatur, non autem possunt humores generari. Respondeo ergo quòd hæc comparatio est ad æstatem, non ad autumnum, nisi ratione finis: nam finem æstatis excipit autumnus: & ideo finis diei, & hora vespertina ad finem æstatis referri debet: sub fine ergo diei, incipiunt hæc animalia torquere, & vsque ad initium noctis mordent,& dolores faciunt, & molestiam inferunt: adeò vt in quibusdam vix ferri queat: comparantur ergo, vt ardentes febres,ad æstatem & autumnum; ita hi ad diei finem,& initium noctis:causa vero, cur magis affligant in die quam noctu est, quoniam in die interiora frigent, exteriora calida sunt: contra in nocte, vt Hippocrates dicebat *sexto Epidemiorum*. Sed frigidæ partes magis vexantur à dolore: ideo magis torquent vermes in die quàm noctu: Palàm dormiens(inquit) calidior est intus,frigidior extra, vigilans autem coutra. Quod autem tempora anni generent humores, ostendit quod sunt efficaciora ad mouendum morbos; non quod partes diei etiam non moueant, licet non adeò certo motu & ordine. Animaduertendum, quòd sicut ver, & Autumnus sunt breuissimæ partes anni: ita & in die, vt incipiat verna temperata post primam horam ab ortu solis, & finem recipit inter tertiam, & quartam: & Autumnalis per horam ante occasum vsque ad secundam noctis.

TEXTVS VIII.

IN autumno acutissimi morbi, & maximè lethales: Et omninò similitudinem habent, eo quod vesperi exarcebantur: tamquam annus ipse habeat circuitus morborum.

COMMENTARIVS.

Non de primo insultu tantum, sed natura morbi loquitur: velut tertianæ febres, & ardentes *Tertia Aphorismorum* fiunt in æstate, quia tempus æstiuum comprehendit totum illarum tempus: ita morbi ex natura bilis exacerbationes habent, & sæuiunt in die, & melancholiæ vespertino tempore: Et totum tempus exacerbationis comprehenditur à tempore vespertino, vt alleuiationis à matutino. Primum, quod proponitur aliàs in tertia Aphorismorum visum est: Morbi enim autumni lethales sunt, & celerrimè perimunt. Dicit ergo quod tales morbi similitudinem habent, cum sicut in anni partibus, occupant autũnum: ita in die vespertinum tempus: videtur ergo (dicit Hippocrates) quod sicut dies habet circuitum, & in deteriore parte illius scilicet vespertina exacerbantur morbi, ita annus habet circuitum, & in eius deteriore parte exacerbantur, seu multiplicantur, & sæuiores fiunt morbi deterrimi: hi autem sunt acuti, & exitiales. Quod ergo dixit de autumno, & morbis exitialibus, & vespertina hora, dictum, puta de matutina, & morbis mitibus, & vere. Sicut ergo dies comparatur ad circuitum vnius morbi, putà Socratis; ita quod in prima parte diei minus se habebat, in secunda morbus inualescet, in initio noctis molestius affligetur: ita in prima parte anni comparando ad homines vniuersos mitiores apparebunt morbi, idest in vere, grauiores in æstate, grauissimi in autumno. Et sicut æstas & hyems occupant maximam partem anni, autumnus & ver modicam particulam, & vix quantum sola hyems, ita diei maior pars æstati tribuetur, minor veri: & noctis minor autumno, maior autem hyemi. Scribitur prima pars huius in *tertia Aphorismorum*.

TEXTVS IX.

QVale est dies morbi, quale est vespertinum tempus ad exacerbationem: Tale est morbi, & vniuscuiusque constitutionis inter se, vbi non quid in superiori specie fuerit innouatum: sin minus, alia sanè constitutione hæc imperium obtinuerint. Quare etiam annus ad se ipsum hoc modo se habet.

COMMENTARIVS.

Sententia est, quòd qualis est totus dies ad totum circuitum accessionis & vespertinum tempus idest deterior pars temporis, ad exacerbationem, idest deteriorem partem morbi, tale est constitutionis totius ad totum cursum morbi, & deterioris partis constitutionis ad partem deteriorem morbi: Idest sicut dies vna comprehendit vnum

vnum circuitum, in quo sunt principium, incrementum, status & declinatio, ita in qualibet constitutione est principium, in quo pauci sunt morbi, & mites; & incrementum in quo plures & validi, & status in quo adhuc plures & violentissimi: & declinatio in quo plures & non periculosi. Si verò constitutio impedita fuerit in sequenti, succedet quod debuerat sequi. Gratia exempli, in æstate inceperunt febres ardentes, & superueniente frigore delituerunt: tum autumno calore redeunte redibit impetus morborum, qui superuenire debuerat. Et hoc est quod intendit: Mutatio diurna est minus efficax, quàm annua ratione partium, nihilominus diurna non potest impediri vt annua: nam si non fluant tempora vt fluere debent, non euenient morbi adeò multi ac magni vt expectabatur. At si eueniat frigus in meridie, non ob hoc exacerbatio meridiana impedietur. Sed neque æstiua ex frigore, sed procrastinabitur solùm, quia redeunte calore vel in æstate, vel autumno, redibunt morbi, & conflatur ratio huiusmodi: morbi proprij temporibus secundum naturam si tempora tardantur, tardantur & morbi, sed non tolluntur: igitur in constitutione præter naturam nisi omnino euertatur series] temporum, redeunte constitutione præter naturam, redibunt etiam morbi. Concludit ex hoc, quod tria eodem modo in comparatione ad morbos se habebunt: Annus, constitutio & dies.. Meminit huius primæ partis *in Quarto huius.* Inde subiungit.

TEXTVS X.

IN quietis ac constantibus temporibus & annis tempestiuè tempestiua præbentibus boni status, & iudicatu facillimi fiunt: in inconstantibus verò inconstantes, & qui difficulter iudicantur. Quum sanè in Perintho defecerit aut abundauerit quid, vt aut venti sint aut non venti; aut aquæ, aut siccitates, aut ardores, aut frigora.

COMMENTARIVS.

Superius vt dixi tria proposuerat: Primum constitutio habet optimum, pessimum, ac medium, comparata ad circuitum morborum. Secundum annus habet optimum, pessimum & medium, seu media, ad circuitum morborum, scilicet Epidemiorum vel popularium. Tertium dies habent partes optimas, pessimas & medias, comparatas ad circuitus morborum seu generales, seu singulos, & in vnoquoque morbo. Declarat de duobus primis vno sermone hoc docens, ac inquit: si constitutio fuerit constans & tempestiua, seu multò magis annus, vt æstas sit calida & sicca, cum etesiis ventis suo tempore, non quieta nimis, nec cum ventis alienis, nec nimio feruore, nec imbribus aut frigore, hæc enim omnia declarat: & eò magis si vnumquodque tempus suam ad vnguem naturam retinuerit, tunc inquit morbi erunt boni status, idest faciles, tam in principio quàm incremento vigore, & declinatione, & facillimi iudicatu idest vt febris abscedat, & soluantur. At si fuerint inconstantes idest vt non maneant in sua qualitate, vt si æstas esset tota frigida, aut si pars esset calida & sicca, pars frigida & humida, & hoc propriè vocatur inconstans, sicut primum intempestiuum comparatione ad constitutionem: & quantum ad annum attinet, vtroque modo dicitur inconstans annus; non autem intempestiuus, sed solum comparatione ad partes ipsius anni, fient morbi inconstantes idest difficiles, non boni status, & qui difficulter soluantur: aut quia interimant, aut quia reuertantur, aut quia transmutentur in alios morbos, aut quia perpetua quædam stigmata relinquantur, à quibus homo nũquam liberetur, vel quoniam serò sanentur, vel quoniam ad magnum vitæ periculum prius perducant quàm liberentur: demum quia naturam adeò fatigent, vt non perperam discessisse videantur. Septem his modis dicuntur morbi difficulter solui. Scribitur Prima pars huius *Tertia Aphorismorum.*

Solum ergo restat docendum, quomodo tempestiuæ dicantur constitutiones], seu anni tempora, seu vt dixi annus constans vel bonus, & eum ipsum breuiter Hippocrates describit in *libro de Aere aquis & locis* dicens: *Annus secundum rationem est, cum signa in astris orientibus ac occidentibus fiunt: & in autumno aquæ, & hyems sit moderata, vt nec valde clemens, nec admodum frigiditate excedat: & vere atque æstate tempestiuè pluat: sic sanè saluberrimum esse annum par est.* Inde se declarat quomodo: cum enim canis ortus adest, Etesiæ flare debet, atque imbres decidere; secus sicca sit nec pluuiis abundet, sed nec spirent austri, verùm boreales venti, nec tamen adeò vsque vt frigida euadat. Similiter sub arcturo imbres etiam decidant, sed non admodum diuturni, nec auster vnquã vtilis, nec vllus ventus qui assiduè perflet: sed neque suæ qualitatis sit expers tempus, nec omnino sæuiat.] Hyems enim frigida & non admodum humida, sed nullo modo sicca. Atque in vere imbres breues decidant, & auræ spirent, sic vt temperatum sit: Et vnicuique regioni suum est temperamentum, quod alij non conuenit; illi autem maximè est salutare. Et ob id dixit, *Quum sanè in Perintho*, non frustra: nam voluit vt in vnaquaque regione sciamus constitutionem illi naturalem, qualiter se habeat. Et eius, non simpliciter alicuius generalis vbique, cum nulla talis sit comparatione,

paratione, annus dicatur constans aut inconstans, & similiter constitutio: nec sufficit scire quomodo sit inconstans, nisi sciamus etiam qua ratione, & quomodo à naturali statu deuiet, & quid portendat. Assumpsit autem Perinthum, cum esset in Cranone, vt euidentius intelligeremus, non loqui de sua regione tanquam media.

TEXTVS XI.

VEr autem omnino saluberrimum, & minimè exitiale.

COMMENTARIVS.

Cum docuisset vnum extremum, docet aliud suo more, vt per talia extrema cognoscamus medium aut media quotquot fuerint. Cum ergo dixit *Autumno morbi acutissimi* idest abundant: huic opponitur *ver autem saluberrimum*, quia pauci admodum ægrotant: Et cum dixit *atque exitiales maximè*, intellexit, quòd non solum multi tali tempore periculosis morbis ægrotant, sed quòd etiam ex his qui ægrotant, multi moriuntur: hic verò quòd cum pauci ægrotent, periculosè: hoc enim modo debet intelligi saluberrimum, vt opponitur acutissimis & periculosissimis morbis. Subiungit *& minimè exitiale* idest etiam quòd aliqui ægrotent acutissimis morbis: nam esse non potest, vt in magno populo, ob morbosam naturam, malam victus rationem casúsque, vt aliquibus non contingat sic ægrotare, acutissimis scilicet morbis. Ex his tamen dicit *paucissimi* in comparatione ad totum reliquum anni tempus, non solum ad autumnum pereunt. Et ita patet non esse repetitum hunc Aphorismum ex tertia particula, cum sit ad alium finem, scilicet quod anni & partes annorum, & fortuitæ constitutiones, & diei partes, diuerso modo se habent ad circuitus morborum, eadem tamen ratio in omnibus obseruari debet.

TEXTVS XII.

CIrca principia morborum considerandum, an statim florent. Clarum autem hoc fit ex incremento, Incrementa verò ex circuitibus, & iudicationes quoque hinc manifestæ fiunt, Itemque ex exacerbationibus, in circuitibus, si citius accedant aut non: Et si diutius durent aut non, Et si magis affligant aut non.

COMMENTARIVS.

Vt ergo circuitum morborum qualis sit dignoscamus, admonet nos vt consideremus an statim floreat morbus scilicet, an multò post. Florere morbum quid sit, docuit superius in *Primo lib. sect. 2. com. 49.* & refertur à Galeno. vbi hunc locum adducit *in Primo de Crisi cap. 4.* Et cum voluerimus scire, an statim floreat, consideranda sunt incrementa ipsius exacerbationis in circuitibus, & ex ipsis circuitibus. Hoc autem ostendit trifariam, vel quia exacerbatio anticipet horam, vt si euenerit exacerbatio die prima hora quinta, die tertia adueniat hora tertia, erit signum incrementi, & similiter si diutius duret, est signum incrementi, & si symptomata sint sæuiora, hoc etiam est signum eiusdem. Et hoc recitatur à Galeno *libro Primo de crisi cap. 3.* sub Hippocratis nomine, sed locum non apponit. Dixit autem *exacerbationes in circuitibus*, quia si hodie inuaderet exacerbatio hora quinta, cras autem tertia, hoc non esset signum incrementi, quia non est in circuitu. Et per incrementum cognoscimus declinationem, quia opposito modo se habet: nam in ea inuadit exacerbatio serius, & minus vexat, & symptomata habet leuiora. Statim ergo floret, cum omnia statim sunt in extremo, longitudo exacerbationis, magnitudo symptomatum, & de anticipatione in comparatione ad incrementum: sed si vigor multas, quod tamen rarò accidit, contineat exacerbationes, illæ inter se non anticipant aut valdè parum. Hoc autem dixit de continua quæ statim floret, ob id quod febris quæ apud illum vocatur ignis seu vehemens, & est sanguinea, peruenit ad statum persæpe in paucis horis, vt dicebat Galenus, *Tertio de crisi cap. 4. synochus est ferme tota status, adeò celeriter transit principium & incrementum*; *& in libro de totius morbi temporibus cap. 4. synocha transit ad statum in tribus vel quatuor horis.* Dicebat *in Primo de crisi cap. 10. Rarò status in acutis tres continet accessiones, in diuturnis autem febribus etiam plures.* Itaque febres sanguineæ propriè dicuntur statim florere, & post quæ acutæ valde sunt.

Incrementa verò ex circuitibus Tertianæ enim in septem circuitibus terminantur, quotidianæ autem tardius finiuntur, his autem quartanæ: quæcunque ergo citius finiuntur, citius perueniunt ad statum & florent. Dicuntur febres florere in statu ob varia symptomata quæ producunt, sicut arbores, cum & ipsæ florent.

Et indicationes hinc manifesta fiunt. Intelligit hic iudicationes aliter, quàm cum dicebat superius, *indicata est.* Erat enim iunior: nam intelligit cum natura decernit, euacuando materiam per sudorem, vel vrinas vel alio modo. Ex incrementis ergo celeribus, cum iudicationes fiant in diebus decretorijs, considerandum est si mor-

bus sit sæuissimus, & accessio validissima erit, in die accessionis ante iudicationem: si accessiones fuerint moderatæ cum exacerbationibus, erit in die decretoria: sin autem fiant per dies impares erit in antecedente diem decretoriam, & ita lethalis aut cum recidiua. Et si incrementa sint exigua erit iudicatio in die critica, nisi impediatur tardè & morbus erit diuturnus. Ex quo concludo quod superius dictum est, morbos comparari ad constitutionem, ad annum, ad diei partes, & ad naturam propriam. Quòd si incidat exacerbatio in horam diei deteriorem ex natura, & fuerit sæua, & perimat, morietur in illa hora.

TEXTVS XIII.

EX omnibus autem continuis, aut intermittentibus; & diuturnis, & vulneribus, & spuris, & doloribus: Itémque tuberculorum inflammationes, & quæcumque alia posterius apparent: fortassis autem & ex alijs communibus rebus, quæ quidem citius fiunt breuiora sint: quæ verò tardius longiora.

COMMENTARIVS.

Huc referre oportet Aphorismum: *Sed & ex his quæ apparent indicia fiunt, velut in morbo laterali, si sputum statim adsit, inchoantem breuiat: si verò posterius contingat producit. Et vrinæ & alui excrementa, & sudores si appareant, & faciles & difficiles ostendunt indicationes, & breues & longos morbos.* Hoc igitur est tertium signum, ex superuenientibus seu assidentibus symptomatibus; Quæ cum statim adueniunt morbum breuem fore ostendunt, si serò non solùm longum, quia iam talis sit, sed etiam in posterum. Primum ergo signum est ex natura morbi quæ per circuitum ostenditur: Secundum ex incrementis. Tertium ex accidentibus superuenientibus: possumus & quartum dicere ex anni temporibus, iuxta ea quæ superius enarrata sunt. Sed iam litteram exponamus, cum acuti morbi de quibus egit opponatur diuturnis, & continui intermittentibus, & spontanei vulneribus: dicit eandem etiam rationem à circuitibus incrementis & reliquis, vtpote temporibus anni superuenientibus, sputis, doloribus. Et dolor est in aliquibus signum pathognomicum, vt in morbo laterali, & plerisque abscessibus, in quibusdam verò assidens: vt in mala intemperie ventriculi. Ita sputum in destillatione est pathognomicum, in laterali morbo assidens. Tuberculorum inflammationes sæpè decretoriæ sunt, sed non perfecti iudicij. Omnia hæc ergo vbi citò appareant, tam in morbo lethali, quam ad sanitatem tendente breuem finem ostendunt, si serò tardum. Idque ratione: nam huiusmodi cum citò apparent materiæ motum celerem & affectum naturæ declarãt, ex quibus necessariò mors aut sanitas breui sequetur: sin autem tardè, motũ segnem & ἀπαθίαν quãdam ostendunt, vnde morbus producitur. Sed cur signa quædam lethalia statim ab initio apparent, alia iuxta rationem, id est morbi medium: alia iuxta finem, quæ non possunt iuxta rationem dictam indicare, velut conuulsio quæ apparet in vndecima, mortem in quarta-decima declarabit, quam deberet in decima-septima aut vigesima ostendere. Dico ergo quòd signa concoctionis & cruditatis sunt, quæ significant pro ratione morbi, & similiter corruptionis, ea ratione quod signa coctionis & corruptionis significant celeritatem cum apparent: sed alterum est mortis signum, alterum salutis, nec sunt propriè symptomata, sed signa. Quæ autem sunt imperfectè corruptionis aut coctionis, dimidium temporis ad salutem vel mortem: & si sint cruditatis, quandocumque apparuerint, longitudinem morbi significant. Quæ igitur mox apparent, significant breuem aut longum morbum, iuxta cruditatẽ aut coctionem vel corruptionem, & iuxta tempora in quibus apparent. Sed sputum vt accipitur hic & *prima Aphorismorum*, accipitur pro signo coctionis, quia præsupponitur coctum quod expuitur, & pus iam factum in morbo laterali, & tunc etiam duplicat tempus ad hunc sensum in sequentem diem iudicatoriam: vt si in vndecima ad decimam-septimam, qui primus est post vndecimam indicatiuus, & si in quarta-decima ad vigesimam, qui primus est iudicatorius primi ordinis. At dubitabis si perfectè cocta est materia in vndecima, cur non statim vel saltem in quarta-decima expurgatur? Respondeo quod vt superius dixi, non est hæc iudicatio, sed febris quæ præsupponit totam materiam esse excretam: at hæc non simul excernitur, igitur oportet vt in multos dies differatur. Secundo quia materia illa quæ apparet concocta, non est eiusdem generis tota: reliqua enim concoquitur, separatur autem solum quod concoctum est. Cum ergo ad portionem illam concoquendam exigantur vndecim dies, ad reliquam totam perfectè concoquendam, quæ in multo maiore est copia, saltem sex dies aut etiam plures erunt necessarij, ideò non excernitur nisi intra illam diem præscriptam. Materia etiam quæ per sputum excernitur, etsi concocta sit specie, non tamen est exquisitè concocta: intra concoctionem ergo perfectam specie, & perfectam verè, intercedit multum adhuc laboris in opere naturæ, quare necesse est ob has tres causas, cum vna sola per se sufficeret, simul

iunctas

iunctus intercedere multū temporis, inter ea quæ mox apparent, & morbi solutionem. Galenus autem suo more laborat multum, vt hunc locum explicet, & maximè *in primo de Crisi*, & hoc est quia Hippocrates videtur velle, quod tale sputum concoctum possit apparere in initio morbi: dicit si concoctum, quomodo est in morbi initio? Sed Hippocrates vocat morbi initium primum tempus, & ideò has difficultates quæ sunt leues, & quæ possunt vno explicari verbo, in immensum frustra auget, cum constet coctionem huiusmodi vt clarè loquar, si in primis diebus appareat, duplici modo breuem morbum ostendere: & quòd iam propè finem sit coctio, & quòd materia illa motum magnum seu mutationem perpessa sit in breui tempore, quod & illius subtilitatem, & vim agentis magnam ostendit. Et si ad coctionem, agens illud est calor naturalis, & si ad corruptionem calor putridus. Cum ergo calor naturalis viget, fit sputum album, lene, æquale, non fetidum, bene permistum, & quod facilè expuitur: si autem præter naturam fit; loco non fetidi fetidum, loco bene permisti purum, loco eius quod facile expuitur lentum vel rotundum, vel quod difficulter expuitur; loco æqualis inæquale, crassum; loco lenis quod partes habet concretas intus, velut gipsum & sordidum: & loco albi flauum, rubrum, viride, croceum, cœruleum, liuidum seu fuscum, nigrum, tum etiam sanguineum, sed hoc solum cruditatem ostendit. Verum non vt ad concoctum sputum coctum spatium temporis ad solutionem morbi exigitur, ita ad prauum idem tempus intercedere necessarium est ad mortem: quādoquidem mala bonis celerius aduenire soleant. Sed si robustæ primum sint vires, & vitia non sint plura, neque in extremo: nam si talia fuerint, vtpote sputum nigrum, rotundum, fetidum, quod vix excernatur, tale in sequentem diem vix differetur ad mortem. Attamen antequam tale euadat, vt malum appareat, multò antea est necessarium, quò fit vt res ferme redeat ad idem, & conduplicetur etiam tempus. Si ergo à prima die sputum prauum appareat, poterit quàm breuissimè interire, at non poterit quàm breuissimè sanari, quia à prima die concoctum non potest apparere, sed ad summum cum celerrimè, in tertia. Hæc igitur quæ ad vnum propositum tendunt, & nusquam vagantur, debuerat Galenus docere, & non vagari huc illúcque sine fructu: nam ex hoc conijciemus scilicet tribus illis causis dictis, producendi morbi solutionem, vsque in diem sequentem iudicatoriam; poterimus quod Galenus nesciuit, multò minus docere potuit, scire diem exquisitè solutionis morbi, iuxta scilicet exactam coctionem veram, multitudinem sputi, in comparatione ad abscessus magnitudinē: nam hoc declarat quanta pars non solùm verisimiliter cocta sit, verùm etiam quantum excernat, atque ob id facit facilè vt sit sputum & virium robur. Alia verò signa quæ sunt lethalia, non exigunt tempus vt delirium, stabile frigus, extremitatum conuulsio, pulsus, casus syncopis, liuor cum sudore frigido extremorum, non posse deglutire, non videre, non audire, non intelligere, mane supinum vt cadauer, excrementa admodum fetida; sed tamdiu superesse possunt, quantum vires resistere. Ob id signum hoc non exigit nisi illarum cognitionem.

TEXTVS XIV.

Qvum etiam in circuitibus citiorem recursum, ac reliquum augmentum, morbus neget: nam & eorum qui statim pereunt, velociores sunt iudicationes, quoniam & dolores, & continui ac validi. Quæ verò ad melius iudicant, non statim apparent.

COMMENTARIVS.

Signa salutis sunt coctionis signa: signa coctionis non possunt vt visum est statim apparere, igitur signa salutis non possunt ab initio apparere. Et est in primo tertiæ figuræ iuxta ea quæ trademus, seu secundæ iuxta Auerrois sententiam. Dicemus enim hoc modo: omnia signa propria salutis à coctionis signis sumentur, ab initio nunquam possunt sumi signa coctionis, igitur ab initio non possunt sumi signa salutis.

Quum etiam in circuitibus; Docet quod morbus aliquando potest interficere ante statum & incrementum, & potest contingere iudicium ad malum ante illa tempora, & hoc ob continuitatem dolorum, ac magnitudinem. Et intelligit per *dolores* seu πόνους, quæcumque præter naturam molestiam afferunt, velut vigilias, sitim, inquietem, cibi abominationem: & huiusmodi; sed præsertim quæ statim vires euertunt, velut syncopim, conuulsionem, soporem morbosum, febrem, hæc enim præcipitare solent vires, cum vrgent vehementer, & omnibus celerius difficilem valde respirationem. Connumerat ergo signa non alia à superuenientibus, & sunt comprehensa in illis duobus verbis ante dictis, *sputum & dolores*. Per *dolores* enim omnino quæ sunt contraria naturæ intelligit: per *sputum* quæ media natura sunt, quæ alibi vt dixi superuenientia appellauit. Iam ergo habes signa sumpta à superuenientibus, circa coctionem naturalia partim, & partim contra naturam, & ab his quæ sunt prorsus contra naturam. Restat vt sit tertium quoddam genus, quod neque

neque est naturalium signorum, neque præternaturalium, sed decretariorum, à quo etiam morborum longitudo & breuitas, finis quoque scilicet salus & mors ostenduntur.

TEXTVS XV.

Signa decretoria quænon decernunt, partim lethalia sunt, partim difficilis sunt iudicationis.

COMMENTARIVS.

Hoc est quintum genus indiciorum qualitatis morbi longi, breuis lethalis aut non lethalis, cuius meminit Galenus superius in enarratione Philini, & *primo de Crisi cap.* 14. tum alibi sæpius. Visum est autem, quod longè secus exponit: non enim intelligendum est de signis primùm, quæ non statim decernunt, sed post tempus significant; velut coctio est decretorium signum, & tamen non statim iudicium significat. Præterea signa indicatiua sudor in Quarta significat crisim in septima per sudorem, nec mali quicquam amplius; Sed neque ex his quæ paulatim morbum soluunt, vt vrina & egestio: paulatim enim sanant ægrum, nec subitò decernunt, nec si à principio morbi adueniant. Visum enim est superius in multis, quorum aluus decretorio modo ab initio turbata est. & tamen morbus non fuit diuturnus neque lethalis, vt inter reliquos Herophonti & Melidie contigit. Cum ergo natura tentat crisim, & non perficit illam, sed modo decretorio puta in septima vel vndecima apparet sudor satis magnus, aut fluxus sanguinis narium, aut menses, tunc signum est mortis aut longitudinis morbi: Idque ratione potest demonstrari; si natura conatur decernere & non decernit, materia est inobediens & multa; si igitur vires debiles sunt, mortem sequi necesse est, sin autem validæ, longus erit morbus. Itaque scire causam, est noscere quid sequi possit, & perfectè intelligere. Intelligendum est ergo dictum hoc iuxta demonstrationem.

TEXTVS XVI.

Quæ præiudicata sunt, si crudè iudicata fuerint, recidiuæ fiunt: Sin minus iniudicata manent aut malæ fiunt iudicationes. Possunt etiam fieri perniciosa, ea quæ non parua sunt.

COMMENTARIVS.

Cum declarasset quid signa decretoria quæ non decernunt, significent: declarat modò contrarium, scilicet quales sint iudicationes, quæ sine signis decretorijs adueniunt. Tribus enim modis hæc comparatio contingere potest: vel vt decretorijs signis iudicatio succedat, & hoc est bonum: vel vt decretoria signa adueniant, non autem iudicium sequatur; idque in præcedente declaratum est: vel vt decernant absque signis decretorijs. Diuidit ergo bifariam hoc; nam quæ præiudicata sunt, si crudè sint iudicata, & sine signis coctionis recidiuæ fiunt, quia vel non tota, vel non prorsus materia eiecta est: non tota vt si pars materiæ per sudorem prodierit, non prorsus velut si abscessus factus sit, nam si tota & extra corpus materia fuerit euacuata, non poterit esse crisis præiudicata de materia cruda sed concocta. Igitur si cruda est, necesse est alterum duorum factum esse. Si ergo pars materiæ relicta est, necesse est eam putrescere denuo atque expelli, ergo fiet recidiua. Si abscessus, necesse est vt tandem extra corpus protrudatur; atque ita vt denuo putrescat, & ita fiet recidiua, & etiam per secundam eiectionem. Debet autem legi *crudè* pro aduerbio non nomine ὠμῶς. (*Sin minus*) Id est si non crudè nec intempestiuè, tunc aut manent in posterum sine iudicio delitescúntque vel sensim, aut transeunt in ἕξιν & habitum, aut malè iudicantur nec morbus finem accipit. Vel si morbi non sint parui, interitum afferre possunt. Causa est, quoniam si tempore quo iudicari debuerunt iudicata sunt, sed tamen sine signis decretorijs, significat hoc impeditam esse naturam: vel à causa aliqua externa, & sic non sequetur iudicium: vel à materiæ prauitate, & ita fiet mala iudicatio. Sed si cum hac mala iudicatione adfuerit virium imbecillitas, etiam morietur. Exemplum præiudicati morbi est positum supra Clazomenio in decima-septima, & ea muliere quæ decumbebat in littore, quam reliquit febris in octaua, atque hæc præiudicata sunt crudè, ideò deuenerunt ad recidiuam, & seruati tamen sunt. Qui vero præiudicati sunt malè vt Pythion Primus, & qui in Dealcis horto habitabat: Pythion siquidem iudicatus est in decima, cum deberet iudicari in quarta-decima, ideo post quadraginta dies idest die quinquagesima ab initio morbi, facta est supputatio circa sedem; alteri verò iudicatio facta est in vndecima, quæ debuit differri saltem ad vigesimam, ideò malè iudicati sunt, sed & hic euasit beneficio virium quadragesima die. Porro Euryanactis filia præiudicata est à magno morbo in sexta, ideo trigesima die à morbi initio mortua est.

De hac præiudicatione quam Galenus non vidit nedum intellexit, quam videmus

mus tamen Hippocratem magnifacere, verba facere decet. Sententia igitur Hippocratis est, quod in his mortalibus si vnum contrarium adest, adest & reliquum: constat autem apparere signa decretoria, quæ non decernunt, ergo etiam adsunt morbi qui decernunt absque decretoriis signis. In morbis igitur acutis, quia materia celerius mouetur & facilius, tum ob motus illius, tum ob casus, tum ob naturam patientium, præiudicantur multi morbi: in diuturnis autem vt quartanis & quotidianis rarius. Hæ ergo præiudicationes, quandoque contingunt sine coctionis signis, & tunc accidunt ob violentiam symptomatum, & causas superius dictas, & significant recidiuas, quandoque autem fiunt iudicia cum signis coctionis, & tamen sine signis decretoriis; atque id bifariam, estque antea visum exemplum in Epicratis vxore die octuagesima, & Clazomenio in vigesima: vel non præcedentibus signis decretoriis, licet cum decretorio signo fiant, cuiusmodi fuerunt exempla superius adducta. Et huiusmodi iudicationes debent intelligi secundo hoc modo non primo, quia fiunt quædam sine euacuatione, & tamen febris relinquit ægrum. Cum ergo natura non se præparat ad pugnam, sed repente quasi materiam aggreditur, hoc contingit vel quia primum impedita, vel post irritata, quorum vtrumque malum est.

TEXTVS XVII.

QVæcumque iudicatoria signa fiunt, eadem hæc si non fiunt, difficilis sunt iudicationis.

COMMENTARIVS.

Per signa iudicatoria intelligit, quæ iudicium consequuntur, velut dictum est in primo modo. Quidam enim sanantur absque signo indicatorio, atque in his difficiles sunt iudicationes. Hoc dictum est, quia morbi quidam non soluuntur absque signis iudicatoriis, vt ardentes febres: in his ergo si soluantur, absque eis difficiles fiunt iudicationes. At non in omnibus, vt in sanguinea peragmastica, & febribus quibusdam longis pituitosis: vel potest intelligi, quod si crisis fiat non præcedentibus signis iudicatoriis solitis illi crisi, vt tremor labij pro vomitu, rubor in facie pro fluxu sanguinis narium, tunc iudicatio difficilis erit. Et si quis obijciat, ergo hic erit sensus idem cum priore. *Quæcumque præiudicata etiam sunt, si crudè indicata fuerint:* sed non est idem, quia ibi intelligitur *præiudicatum*, iudicatum ante diem iudicationis, & etiam si velis intelligere per *præiudicata* sine signis decretoriis præcedentibus, quamquam prior sensus sit longè clarior & sine difficultate, tunc dicemus quod ibi intelligit de signis iudicatoriis generalibus, hic autem propriis vnicuique iudicationi, vt dedi nuper exemplum. Cum autem vterque sensus verus sit, & Hippocrate dignus, difficile est inuenire germanum, & quem Hippocrates intendit: sed amplectemur vtrumque.

TEXTVS XVIII.

QVæ vero conrraria significant, malum: non solum si recurrant, sed etiam primariæ naturæ contraria repentia.

COMMENTARIVS.

Morbi qui sine signo decretorio, sanguinis euacuatione, abscessu, vomitu, sudore, alui fluore, vrinarum multitudine recedunt, difficiles habent indicationes, idest quoniam sæpius repetunt antequam soluantur. Et qui iudicium habent non præcedentibus signis, quæ talia iudicia prænunciare solent, iudicationem ipsam tanquam natura ad eam actionem imparata, difficilem in ipso actu iudicandi habent: hoc enim totum in antecedenti textu declaratum est. Quod si signa potius contrarium iudicent dicit Hippocrates, deterius est. Possunt autem id bifariam facere, vel vt quietem pro motu ostendant, vel motum contrarium; vt ventris murmur pro vomitu, & ruborem faciei pro sanguine ex hæmorrhoidibus fluxuro. Verisimilior autem est hæc interpretatio priore, quoniam signa quietis materiæ pauca prodita sunt: melius est ergo vt intelligamus per contraria signa, contrarium motum motui iudicationis indicantia. Sed quod addit, *non solum si recurrant sed etiam primariæ &c.* idest quod à principio bona apparuerint, deinde in contrarium conuertantur, velut sudor primum prodit, inde cessat, hoc malum certè est, sed etsi non appareat omnino, atque hic primus sensus. Alius propior: Mala sunt signa, quæ contrarium naturæ significant, vt frigus extremorum, frigidus sudor in febre, non solum si repetant, sed etiam si semel tantum eueniant contraria naturæ, vt delirare à somno, & lassitudinem sentire, sudare frigidum, non appetere post euacuationem. *Recurrere* vocat quæ adueniunt celeriter & confertim, *repentia* quæ sensim adueniunt, & longo post tempore, velut si refrigeretur corpus & extrema, idque accidat sæpius velut in Philisco: *frigidæ in Quinta fuere vndique extremitates, in sexta autem frigidum sudauit, extremitates liuidæ:* hoc est *recurrere*. *Repentia* quæ sensim adueniunt & occupant, vt in Sileno; *octaua frigidum sudauit,*

uit, post extremitates parum recalescebant in decima, extremitates rursus frigidæ. Et de Euryanactis filia, *quæ sensim & tristitia & fastidio & delirio ad mortem deducta est.* Alius sensus est vt quæ contraria significant his quæ patitur mala sint. Sed hoc in sequenti clarius.

TEXTVS XIX.

QVemadmodum etiam malorum signum ea quæ ad contraria repunt.

COMMENTARIVS.

Ad contraria quidem dupliciter; aut secundum naturam, aut præter naturam: præter naturam vt in tertio libro super primum dictum est, vt à principali membro ad minus principale, seu à nobiliore ad ignobilius, secundum rectum, & à superiore parte in inferiorem. Diximus etiam quod effluxiones meliores sunt transmutationibus & deriuationibus, & etiam quomodo per propinqua loca. Sed de naturali exemplum habebimus inferius: vtroque ergo modo cum materiæ ad contraria repunt malum est, vtpote ab inferiore parte ad superiorem, ad alterum latus versus membrum principale, ex effluxione abscessus.

TEXTVS XX.

COnsiderare verò sic oportet in cibis, compressionibus venarum, tumoribus præcordiorum sursum vergentibus, deorsum vergentibus.

COMMENTARIVS.

Libro secundo Prognosticorum inquit Hippocrates: *dolores qui cum febre affligunt circa lumbos & inferas sedes, si præcordia attigerint, inferas relinquentes sedes, exitiales admodum sunt: contingit tamen & iuxta venarum rationem, licet ascendant, bonas fieri transmutationes,* vt ibi: *Quibus abscessus fiunt ex pulmonia, ac circa aures ac suppurant, aut ad inferas sedes, ac fistulantur, ij supersunt, In cibis autem si euomant cum proprium sit vt secedant: &c.* Ideò clara est expositio, præter illud compressionibus venarum idest.... hæmorrhoidibus: nam si non fluant postquam intumuerint, ad contraria repere dicuntur. Hæc igitur dicuntur ad contraria repere, in his quæ sunt præter naturam. Quod si quis obijciat, quia cibi descensus est secundum naturam: Dico quod sufficit vt id quod ad contraria vertitur, manifestè contra naturam transmutari videatur vt in præsenti casu.

TEXTVS XXI.

SEd & multa sunt eiusmodi, velut abortientium mammæ graciles fiunt: neque enim contrarium est, neque tusses diuturnæ, quoniam vbi testis intumuit, cessant: & testis tumor à tussi cessat, & alleuatur. Quæ res commonefacit nos communionis pectoris mammarum geniture vocis.

COMMENTARIVS.

Cum docuisset quod mala sunt signa eorum, quæ ad contrarium repunt, & quænam sint, quæ apertè ad contraria repunt, vt dictum est de cibo, compressionibus venarum, docet occultos esse consensus, in quibus sunt mala signa, quæ non sunt manifesta, neque ad contrarium: velut si mulieri vtero gerenti mammæ detumescant, significant abortum, & tamen hoc non est ad contrarium repere. Et circa hoc dicebat idem Quinta Aphorismorum: *quæ corruptura sunt fœtus, his mammæ extenuantur: si verò rursus duræ fiant, dolor aut mammas, aut coxas, aut oculos, aut genua infestabit, & non corrumpent.* Diximus ibi consensum vteri cum mammis, & nunc idem declarat Hippocrates. Et sicut in mulieribus cum vtero consentiunt mammæ, ita cum viris vterus non sit, adsint autem testes, oportet inuenire in viris, quod testibus consentiant loco mammarum. Nam mammæ in viris sunt non ob ornatum tantũ vt quidam credunt, sed ex necessitate creationis illarum, cæterum alioquin inutiles: substituit ergo loco mammarum pulmones, & instrumenta vocis. Itaque legendum erit diuisim, communionis scilicet pectoris, mammarum, cum instrumentis geniture in fæminis, & pectoris vocis cum instrumentis geniture in masculis.

TEXTVS. XXII.

ABscessus aut per venas, aut per ossa, aut neruos, aut cutem, aut alias emotiones.

COMMENTARIVS.

Cum declarasset in generali, quæ repunt, quomodo bona sint aut mala, & ratione eorum quæ repunt, & quà repunt: docere incipit modò specialiter, & quæ bene repunt, scilicet de quibus dicat, vtpote quoniam loquitur de abscessibus, & quà repunt, vtpote per venas aut ossa aut neruos, atque ita continuatur sermo præcedentibus. Per venas fieri abscessum est familiare, siquidem *lib. de Inæquali*

Inæquali intemperie cap. 3. enarrat ea, quæ in præsentis loci abundè totius ferme intellectum faciunt his verbis. Quippè calida fluxio, vbi in musculum procubuit, primum maiores arteriæ, venæque opplentur, ac distenduntur; ab ijs minores, atque ita res procedit, donec ad minimas sit peruentum. In ijs vbi valenter impacta fluxio est, nec amplius contineri potest, partim eius, per ipsarum ora, partim per tunicas colatum foras transmittitur; tum verò spatia ipsa vacua, quæ inter prima sunt corpora, fluxione implentur. Sic omnia ab humore, omníque ex parte incalescunt, ac perfunduntur. Ea sunt nerui, ligamenta, membranæ, caro ipsa; antequam hæc, arteriæ & venæ, quæ scilicet & primæ & præter cætera vario dolore afficiuntur. Quippè interius à fluxione tum excalefiunt, tum distenduntur, ac diuelluntur: exterius non modò excalefiunt, sed etiam premuntur, ac degrauantur, reliquæ particulæ aliæ comprimendo solum vel incalescendo, aliæ vtroque genere laborant, appellatúrque morbus ipse phlegmon. Quomodo autem etiam per ossa abscessus fiunt, non solùm experimento deprehensum est, sed & Princeps hoc testatur *Septima tertij cap.* 1. Sed de his aliàs. Simili ratione & per cauitates neruorum, & per cutem cum per illam prodeunt: & sicut herpes propriè qui per summa cutis serpens (erysipelatis genus est hoc) illam varijs in locis exulcerat. Per alias emotiones possumus intelligere, non solùm abscessus, sed etiam fluxiones & transitus, vt cum materiæ per aluum euacuantur. Abscessus enim multa habent significata, pro quo vide *quarto contradicentium.* Discrimen eius est duplex: substantiæ quæ transit, & loci veluti carnium & ligamentorum & adipis, qua materia transit ceu per viam quandam; isque sensus, etsi vterque verus sit, & sententiæ atque Hippocratis instituto conueniens, verbis sequentibus magis congruere videtur.

TEXTVS XXIII.

Boni autem sunt qui infra morbum fiunt, velut varices, lumborum grauitates ex supernis.

COMMENTARIVS.

Intendit quadruplicem diuisionem: bonorum, optimorum, malorum, & pessimorum abscessuum. Atque id in Dialectica cum tot voluminibus obscurum est: pessimum cui aduersetur propriè; an optimo? neutiquam; quoniam non statim quod pessimum non est, optimum est, neque quod non optimum pessimum. At si bono pessimum contrarium est, non erit malum: at non quicquid non bonum est, statim pessimum, & quicquid non malum optimum: imo nec quod bonum non est, necessariò malum est: potest enim esse mediocre. Si igitur contrarium est bonum malo, & non bonum bono, contraria autem maximè distant: non erit pessimum contrarium bono, quantò minus optimo. Dicemus autem quantum satis est huic proposito: quoniam medio constituto contraria erunt genere bonum & malum: maximè enim etiam genere distant, & optimum & pessimum genere & quantitate, contraria erunt.

Rursus optimum malo aduersabitur genere, quantitate etiam; nihil enim magis à malo optimo distare potest: at optimo non ita malum aduersabitur contrariumque erit, sed genere tantum: est igitur contrarium solum genere, & genere etiam quantitate, sed medium, & quantitate etiam omnino.

optimum
bonum
medium
malum
pessimum

Comparatiua autem nihil sunt per se, sed ad alia dicuntur: quò fit vt plura mala dicantur meliora & bona deteriora. Dicuntur ergo boni simpliciter abscessus, seu deriuationes vel fluxiones, ad locum inferiorem morbo: mali ergo ad superiorem. Inde docet optimos.

TEXTVS XXIV.

Optimi verò potissimum sunt inferni, & longissimè infra ventrem, & remotissimi à morbo: & qui per effluxionem fiunt, velut sanguis è naribus, pus ex aure, sputum, vrina, quæ per effluxionem fiunt.

COMMENTARIVS.

Cum proposuisset abscessum bonum, quem vt dixi ex Galeno *in primo Epidemiorum sect.* 2. *com.* 35. sæpè solet Hippocrates vocare etiam effluxionem, seu transmutationem quamcunque: hic proponit optimas conditiones, quas dicit esse vt sint inferni, & procul à ventre ex inferiore parte, & procul à loco morbi, & vt per effluxionem fiant. Singulorum autem rationem reddere oportet: & primum eius quæ fit per effluxionem, vbi dat exemplum sanguinis è naribus, nam hic non videtur fieri ex longissima regione, à loco morbi vt in soda idest capitis dolore, neque ab inferiore parte simpliciter: cum vt alias dictum est inferior pars intelligatur infra iecur, & tamen est vtilis admodum, vt in Aphorismo 4. *Quibus in febribus aures obsurduerint, sanguis è naribus fluens soluit morbum.* Et similiter illud, *caput dolenti aut circumdolenti sanguis è naribus fluens morbum soluit.* Et rursus: *quibus speratur ad articulos abscessum futurum,*

rurum, vrina multa, crassa, alba, & sanguis è naribus fluens, citò morbum soluit: Tum etiam in lassitudine phlegmonis participe, & in mensibus deficientibus. Causa est ergo quòd in effluxione, quantò locus est propior, tantò commodior ad euacuandam materiam peccantem & melius tota expurgatur, minus inficiuntur boni humores, & natura minus debilitatur? ergo effluxio quantò propior loco patienti, tantò melior; at abscessus & deriuari quantò longius à loco patiente fit, eò melius est, quia signum est maioris roboris virium, quia hoc in casu materia remanet in corpore, in effluxione quocumque ex loco fiat, fit ad longinquissimas partes, cum exeat corpus, & si abscessus fiat prope locum patientem, dum concoquitur locus patiens affligitur: igitur quantò magis procul fit abscessus, eò commodius est. (*Pus ex aure*) Visum est in *Aphorismo eodem sextæ particulæ*, quòd pus ex aure si prodeat, soluit dolorem capitis, atque hoc est secundum signum præter naturam: duo alia proponit excrementorũ secundum naturam, scilicet sputum & vrinam: hæc enim à partibus maximè propinquis sunt vtiliora. Cur ergo longissimè à morbo visum est: cur autem etiam à ventre ferme eadem causa est & in natura robur virium, & in coquendo maior securitas ne membra naturalia lædantur: vnde ex propinquis abscessibus ipsi ventri magis generantur febres & hydropes. Quòd verò in infernis partibus magis quàm supernis, hoc difficultatem habet, cum minus ibi concoquatur: nihilominus quoniam partes illæ sunt remotiores à membris principalibus, & maiores, ideò abscessus in illis locis minus sunt periculosi.

TEXTVS XXV.

AT abscessus quibus hæc non fiunt sunt velut dentes, oculi, nasus, sudor.

COMMENTARIVS.

In præsenti textu docet modò malos abscessus, aut qui non fiant, & ita proponit tria genera: sudorem tanquam qui non sit abscessus, eò quòd non est proprius alicui parti, & fit aceruatim, non autem sensim ideoque non est bonus: ad ossa quia non potest fieri; ad nasum & oculos, quia non sunt in inferiore parte corporis; licet sint procul à ventre. Intelligendum est, quod infernum dicitur bifariam: aut simpliciter vt in cruribus & pedibus, aut comparatiuè vt in brachijs, vt si materia peccans esset in capite. Simpliciter ergo superiores sunt caput & collum, inferiores crura, tibiæ, pedes: mediæ brachij: pectus venter. Verbo superiora dicuntur simpliciter quæ sunt supra iecur, inferiora quæ infra. In abscessibus ergo ad superiora simpliciter, non fit optima transmutatio, quia partes superiores simpliciter sunt nobiles; oculi, nasus, & aures ac os: at in superioribus comparatiuè non est periculum ratione nobilitatis partis, sed ratione motus naturæ. Et causa huius est, quoniam natura partem tenuiorem in abscessu, vel resoluit vel miscet cum crassa: crassa autem debet mitti ad inferiora, igitur si ad superiora mittatur, natura aberrat.

TEXTVS XXVI.

SEd & quæ sub cutem abscedunt foras, tubercula velut putrescentia: & quæ suppurationem patiuntur, aut vlcus aut eiusmodi pustulæ, aut squammæ, aut capillorum defluuium, vitiligines, lepræ aut eiusmodi quæ sunt abscessus aceruatim fluentes, & non semirepentes, & quæcumque alia dicta sunt.

COMMENTARIVS.

In hoc textu connumerat multa exempla præter tria illa dicta non bonorum abscessuum, & sunt omnes qui non resoluuntur, aut absque sensu, aut per effluxionem, vt dictum est in *Primo & in secundo libro super primum Hippocratis*, Ibi docuimus causam, cur etiam quæ ad suppurationem veniunt, non omnino bona sint: præter id enim quòd laboriosè ad suppurationem veniant, corpus ægrum efficiunt, nec liberant sed mutant morbum: Et quæcumque alia dicta sunt, id est qui sunt ad loca non debita, vt sunt tria genera iam ad loca non debita: Et quæ non propriè è loco patiente euacuant, vt sudor: nam si tota materia morbi educitur, æger nimis debilitatur, euacuata tanta materia vndique innoxia: si non tota æger non sanatur, Et si confertim ruat materia ad locum, ita vt priore sanato affectu nihilominus corpus defædatum relinquatur. Hi ergo sunt modi malæ transmutationis, vt cum sequente sint quatuor.

TEXTVS XXVII.

ET si non pro rationis excretionis morbi dignitate fiant, velut Temeni nepti ex morbo magno ad digitum decubuit, qui cum non sufficeret ad suscipiendum morbum recurrit, & mortua est.

COMMEN

COMMENTARIVS.

Hic est quartus modus praui decubitus cum natura ad locum mittit, qui non est capax tantæ molis, quanta est materiæ facientis morbum: vnde vel necesse est recurrere materiam vt in exemplo puellæ ad membrum principale, & ob id interire aut adeò intendi particulam, vt dolores, febres, vigiliæ & conuulsiones sequantur, & nihilo secius perire. Huiusmodi transmutatio fuit pessima, quia ad eam secuta est mors, sed non in genere. Pessima enim vt superius dixi non est quæ simpliciter opponitur bonæ aut optimæ, nam & mala eis opponitur, sed quæ in singulis conditionibus ei aduersatur: velut optima deriuatio vt visum est, quæ procul à ventre, à loco morbi infra, & ad locum infimum in loca conuenientia, & solius materiæ peccantis, quæ vestigium mali affectus non relinquat, ac perfecta sit. Ergo pessima hac ratione, quæ omnia opposita his amplectitur, aut maximam partem, aut maioris momenti, velut si transmutetur ad ventrem vel pectus ex inferiore loco, & prope ipsum tamen; aut si ex pectore in morbo laterali ad peripneumoniam vel anginam, non deficiente morbo ipso laterali. Hæc enim paucis conditionibus, octo illis optimæ transmutationis oppositas complectitur; Et ideo lethalissima est.

Cur autem huiusmodi transmutatio ad loca quæ recipere non possint fiat, ratio est quoniam natura mouet materiam ad locum è regione leui motu, nam non dominatur: cum enim dominatur mouendo ad locum ex quo non habeat exitum, repellit eam ad alium locum per venas, quæ eam non refugiunt, quoniam non est adeò illis contraria, & ita eousque donec perueniat ad loca laxa, in quæ recipi possit, vel vt dirigatur ad exitum è corpore. Duo igitur sunt in causa huiusmodi translationum; prauitas materiæ & locus in quo inuenitur è regione positus ei ad quem transfertur. Vnde si natura robusta sit retinet eam ibi violenter, & excitantur dolores, febres, vigiliæ & conuulsiones: & si vires sint imbecilles, cum materia quæ corrumpitur, in dies fiat deterior, *Primo de differentiis febrium cap. 6.* maiore impulsu redit ad loca interiora, nec excitat dolores nec febrem adeò magnam, sed occupat aliquod membrum principale, & interficit statim multitudine & prauitate, quæ duo adesse quasi necesse est: nisi enim esset multa, non posset redire iam deducta ad locum infirmiorem, quia membra valida impellunt superflua ad membra debilia, vt *Prima Primi doc. 6. cap. singulari de membris in fine* ideò retrocedit, quia iam occupat loca media tota, & augetur in horas, intumescens calore putrido, & ob adiectionem quæ fit; quia quicquid tangitur à putrido, quod non superatur à natura putrescit, & ita excitatur motus à calore illo putrido: hoc enim est declaratum *in secundo de d ntibus* quod calor omnis mouet, & cum non possit mouere ad exitum, quia locus angustus est, retro agitur & interficit, vt dictum fuit de Critone.

Dubium videri possit de hac Temene, an forsan ea esset, de quo *Quarto Epidemiorum pag. 6.* proximè, loquitur ibidem de Apemanto & filio mulieris idest vxoris Temenes, sororisque Apemanti & fabro, vt etiam in sequenti particula, *Apœmantus & pater fabri.* Meminit & eiusdem vxoris in eodem quarto, ac sororiæ suæ. Sed obstat id quòd *in Quarto* hi omnes erant in Perintho, hic autem *in secundo* vtrobique videtur fuisse in Cranone. Quia in tertia postmodum particula inquit, *in Perinthum ferme circa solstitium venimus.* Præterea *in secundo* scribitur Ἀποίμαντος *Apœmannis*, in *Quarto* Ἀπημάνθος *Apemanthus.* Constat non eundem esse, nisi forsan erratum sit in altero eorum. Meminit etiam in sexto huius Temenis neptis, dicens *apud Temenæ neptim, nigricantis erat coloris.* Sed redeo ad vtiliora, nam de his alij considerabunt. In morbis magnis idem contingit, seu sint magni ob materiæ multitudinem, seu ob affectus magnitudinem, vt in magno vlcere: seu quod sint in membro principali, seu quod sint cacoëthes vt in vulnere articulorum, & finium musculorum. Quoniam licet materia non sit multa, vires tamen adeò sunt labefactatæ, aut nerui malè affecti vt ex quauis causa incidant in distentiones aut conuulsiones, vnde mors sequitur: & hoc in vulneribus, quemadmodum ipse Hippocrates *in Quinta Aphorismorum* ait, *conuulsio ex vulnere lethalis est.* Quod idem de distentione verum est, Quanquam dicant *exusta ceruicis spina distentionem ex vulnere ortam sanari.* Per quas autem partes translationes bonæ fieri debeant, subijcit.

TEXTVS XXVIII.

ABscessus aut per venas, aut per aluum, aut per neruos, aut per cutem, aut iuxta ossa, aut secundum spinalem medullam, aut secundum alias effluxiones, os, pudendum, aures, nares, &c.

COMMENTARIVS.

Recolligit dicta, & specialiter ea distinguit in duo genera, non naturales transmutationes, & enumerat sex, & naturales, vbi effluunt è corpore, & ponit quinque. Per *venas* intellige vtrumque genus tam earum quæ sunt quietæ, quam quæ pulsant. Per spinalem medullam vide librum de locis in homine ad hæc verba. *Quum retro in spinam fluxio processerit huic tabes fit, & lumbi dolent; & anteriores illi capitis partes*

tes vacua videntur esse. Atque hic de noxia fluxione loquitur: verùm sermo institutus est de fluxione salutari potius, per quam materiæ è corpore deriuantur in ignobiliores partes: cum dixit *iuxta ossa*, non intelligit vt fit per ipsa ossa, quoniam naturæ facilius est os circum ambiendo transmittere materiam paulo longiore via, quàm breuiore, per tantam duritiem quanta est ipsum os.

TEXTVS XXIX.

Ex vtero iudicationes octauo mense. Postridie quicumque ad lumbos & crura, etiam ex tussi, & ex ipsomet teste ad eundem iudicantur. Tussiculosi abscessus supra ventrem fiunt, non similiter perfectè liberant.

COMMENTARIVS.

Scribitur *sexto Epidemiorum* hoc: Quibuscumque ex abortu circa vterum & tumoribus ad capitis grauitatem conuertitur, & iuxta sinciput, maximi dolores & quicumque alij ab vteris; his in octo aut decem mensibus morbus ad coxam desinit. Existimat Hippocrates esse membris genitalibus non solum cum pectore familiaritatem quandam, sed vtrorumque cum octauo mense. Atque huiusmodi iudicationes non perfectas & intempestiuas esse putat: τῆ ὑςεράιη enim & Postridie vt ὑςεραίᾳ τῆ vel ὑςέρα vulua & vterus; ὑςεραία vuluaceris vel vterinus, vel ὑςερέω careo; vt sit sensus, *Iudicationes octauo mense ex vtero fiunt*, vel *iudicationes octauo mense deficientes fiunt ad lumbos & reliqua.* Sed enim & ad testes ex tussi fit iudicatio, vt in *Quarto Epidemiorum. Tussiunt siccam tussim qui testes affectos habent, & ex tussi vena secta ad testem solutio fit.* Et in hac infra: *Quibus tussis sicca est his non soluitur, nisi vehemens dolor ad crura vel ad coxas aut ad testem irruat.* (*Et ex ipsomet*) Idest quòd ex teste fiat iudicatio ad tussim, ac denuo ad seipsum, sicque soluatur morbus; vel vt ex interiore parte ad exteriorem: nullum istorum sensuum probo, quoniam non sic dicitur solui morbus aut iudicari. Sed eum potius sensum probo, vt morbus discedat ac reuertatur, indéque solutus sanetur, materiam propellente natura. Id fit quoniam cum redit aliam formam suscipit, qua facilius expellitur. Hunc modum iudicationis, qui non sunt valdè experti in arte, admirantur; sed qui in arte sunt exercitati, quotidie vident. (*Nam qui tussiculosi abscessus*) Declarat quòd cum abscessus ad testes fiant ex tussi, non perfecti, quod qui fiunt supra ventrem, non similiter perfecti fiunt, & habet duplicem intellectum. Primus quod similiter tales abscessus non sunt perfecti, vt neque qui fiunt in testibus, vel quòd non similiter perfecti idest non adeò perfecti sint, vt illi; scilicet quòd sunt longè imperfectiores illis. Et hic est verior sensus. De his autem loquitur generaliter in Prognostico, & quanquam non faciat mentionem de tussi, tamen etiam illis conuenit, vt intelligamus Hippocratis dictum de huiusmodi tumoribus esse verissimum: inquit enim *Tumor in præcordio durus si adsit & dolorosus, pessimus quidem est si per totum fuerit præcordium. Si verò fuerit in altera parte, minus periculosus est in sinistra. Significant autem huiusmodi tumores, in principio quidem, mortem breui affuturam. Si vero viginti dies transgrediatur, tum febris detinens, tum humor non considens ad suppurationem conuertitur. Contingit autem his in primo circuitu etiam sanguinis eruptio è naribus, & valde prodest. Verum interrogare conuenit, an caput doleant, aut hebetem visum habeant. Si enim horum quid fuerit, ad eum locum repit. Magis tamen in iunioribus quinque ac triginta annis, sanguinis eruptionem expectare conuenit. At verò molles, tumores, & doloris exortes, & qui digito cadunt, diuturniores iudicationes faciunt, & minus illis sunt horrendi. Si verò transgrediatur sexaginta dies, febris detinens, & tumor non considat, suppuratum fore significat & hunc & eum, qui in reliquo ventre est eodem modo. Quicumque igitur tumores dolorosi sunt & duri & magni, periculum mortis breui affore significant. Qui verò molles & doloris exortes sunt, & digito compressi cedunt, diuturniores illis sunt. Cæterum tumores in ventre minus faciunt abscessus, quàm qui sunt in præcordiis. Minimè verò qui sub vmbilico consistunt ad suppurationem conuertuntur.* Et rursus sexto Epidemiorum: *Abscessus velut glandularum tumores, signum quidem sunt earum partium quæ germina habent, sed & aliarum, maximè vero circa viscera: Maligni autem hi sunt.* Ideo constat huiusmodi tumores aut insanabiles, aut æquè posse sanari, aut vehementer esse periculosos, qualitercumque supra ventrem sint, id est in ventre vel pectore, ve post aures. *Postridie quicumque ad lumbos*, idest in sequenti iudicatoria die: hi enim facillimi sunt, vt illi difficiles & seri ex vtero.

TEXTVS XXX.

Sanguinis eruptiones largæ ex naribus plerumque liberant, velut Heragoræ, quod medici non animaduerterunt.

COMMENTARIVS.

Hoc ferme in præcedenti dictum est: contingit autem in his sanguinis eruptio è naribus in primo circuitu, & valde prodest. Sed & hoc ad testiculorum pertinet abscessum,

abſceſſum, & referri poteſt ad ventris tumores, ad tuſſim autem minimè. Par autem eſt effluxionem copioſam liberare, quandoquidem ſi materia extra corpus exeat, aut mortem ſi intempeſtiuè, aut ſalutem ſi tempeſtiuè neceſſariò afferat. Hoc autem Heragotæ contigiſſe ait, vt liberaretur ſcilicet ob fluxum ſanguinis, & tamen alij medici non animaduerterunt. Plures igitur ibi in Cranone Medici præter Hippocratem erant.

TEXTVS XXXI.

QVi voces aſperas natura habent, his etiam linguæ ſubaſperæ ſunt, & quæcumqe aſperitates à morbis ſimiliter. Quæ igitur duræ ſunt linguæ à natura, etiam ſine morbo hoc habent. Molles verò tardiores ſunt, & ad peccatum, & ad bonum, quàm prior natura.

COMMENTARIVS.

Superius viſum eſt, vocem cum membris genitalibus habere conſenſum. Sed & infra huiuſmodi exempla videbimus, & ſupra etiam egimus de vocis ſignificatis & cauſis. Galenus vt dixi vocem aſperam refert in ſiccitatem, vt etiam *primo Prorrhicicorum*, & *in libro Artis Medicæ*, vbi aſperitatis vocis cauſam eſſe vult ſiccitatem, inæqualitatis autem humidum inæqualiter ſparſum. Vult ergo docere hac in parte, quod aſperæ voces fiunt ob aſperitatem partium, ei muneri ſubſeruientium quæ ſunt arteria, larynx, & muſculi eas partes mouentes: tum etiam partes oris & palatum. Si igitur partes hæ aſperæ fuerint, ſeu ob ſiccitatem, ſeu ob excrementitium humidum, etiam lingua talis erit. Sed cum hic ſermo ſit de naturali temperie, vt ex textu ipſo habetur, ob ſiccitatem eiuſmodi aſperitas contingit: lingua autem cum aſpera arteria ſimilitudine muſculorum conuenit, tunica autem magis cum gula, Ob id ergo ſi voces ſint aſperæ, lingua etiam erit ſicca, lingua autem ſiccca ſubaſperam efficit vocem. *Et quæcumque aſperitates à morbis ſimiliter.* Argumentum eſt huiuſmodi: ſi naturaliter vox eſt aſpera, his etiam lingua ſubaſpera eſt: ſic ergo ſi vox aliquid præternaturaliter patitur, eodem modo lingua, præter naturam ſimili modo affecta erit.

(*Quæ igitur duræ*) infert corrolarium, *lingua dura naturaliter poteſt eſſe*: quia cum ſequatur naturam membrorum vocis & illa poſſint eſſe ſicca & dura, quia vox poteſt eſſe aſpera, igitur & lingua poteſt eſſe dura. Quomodo autem vox aſpera fiat, ex ſiccitate nemo docuit, elicitur autem ex hoc loco. & argumentum eſt huiuſmodi: Omne ſiccum eſt durum, & omne durum facit aſperam vocem, igitur ſiccum facit aſperam vocem. Sed ex hoc ab effectu ſupra cauſam ſequitur vox aſpera, igitur à ſiccitate. Primam propoſitionem declarabat Galenus *Secundo de Temperamentis*, & patet etiam ſenſu ipſo & ratione. Nam durum dicitur, quod neque flecti poteſt, nec cedit tactui: at quæ cedunt & flectuntur, hæc id patiuntur quia humida. Humida enim ſubſtantia nil aliud eſt quàm molle, & id ipſum etiam declaratur experimento, nam ligna viridia flectuntur, ſicca non ita. Sed hoc totum adeò clarum eſt, vt omnis probatio potius obſcuritatem afferat, quàm lucem. Secunda eſt difficilior, ſcilicet quod durum efficiat aſperam vocem, deberet enim potius exilem aut tenuem facere quia difficilius mouetur, & quod difficile mouetur, minorem ictum facit; ergo remiſſiorem ſonum & non aſperiorem. Reſpondeo quòd durum facilius mouetur, quàm molle, quia totum ſimul mouetur, ideò magnum poteſt ſonum efficere. Sed duram facit vocem & ſonum ob hoc, quia non cedit, molle autem cedit. Vox autem mollis nil aliud eſt, quàm quæ cedit & accommodatur inſtrumento auris. Similes enim ſunt affectiones, quæ fiunt ipſis agentibus, vt videmus in veſtigio facto à re dura, nam eſt totum perfectum: à molli autem retrocedunt partes. (*Molles verò tardiores*) Intendit vnum quòd mollia tardiora ſunt ad bonum & ad malum, quàm prior natura ideſt quàm ſicca. Eam ſententiam videtur innuere *in libro de locis in Homine.* Quod enim ſiccius (corpus eſt) morbos magis recipere ac magis dolere à natura ſolet, humidum verò minus: Morbus enim qui in ſicco eſt ſtabilitur & non ceſſat. Qui verò in humido diffluit, & alias aliam partem corporis occupat, & ſemper tranſmigrans requiem facit, & citius quoque ſedatur vtpote non ſtabilitus: Oportet igitur intelligere eodem modo, quod ſicca natura facilius incurrit morbos, atque ſanatur, quoniam magis conſiſtit circa medium, & rarior exiſtit. Quod etiam quantum ad reditum quotidie videmus corpora ſicca facillimè ſaneſcere, facillimè etiam ægrotant, quia languidiora ſunt, & minus calore naturali prædita. Humida verò cum plena ſint, vbi ægrotarint difficillimè reſtituuntur ob multitudinem humidi, nec hoc eſt contrarium ei, quòd ibi dicit Hippocrates, ſcilicet quòd ſicca difficilius reſtituuntur: quia ibidem loquitur de ſiccis quoad ſubſtantiam. Videmus enim hoc apertè in pueris, qui facillimè ægrotant, & facillimè ſanantur, vt de magnis morbis intelligendum ſit, quòd ſicca facilius his corripiuntur & difficilius ſanantur, contra de leuibus: vtrobique ergo idem ſentit, & de magnis morbis atque affectibus ſermo eſt. Sed adhuc remanet dubitatio,

quia hic vult quòd tardius molles ad naturalem statum restituuntur, ibi quod sicci. Dico quod ibi loquitur de morbis, hic de imbecillitate.

TEXTVS XXXII.

Considerandа sunt etiam longa capita, ex viuendi ratione, & ceruices longæ, ab inclinationibus: & venarum amplitudo & crassitudo ab eadem, & angustiæ, ac latitudines, & breuitates, ac tenuitates ex contrarijs.

COMMENTARIVS.

Cum declarasset in præcedenti præternaturalem affectum ex naturalis similitudine; hic transit ad naturalem etiam affectum continuando: & circa primam partem dicebatur sexto huius: *Acuminata habentes capita, siquidem valida fuerint ceruice, secundum alia atque ossa ipsa validi erunt.* Acumen capitis ex longitudine accidit, longa ergo capita sunt robustiora, quàm quæ omnino exactè rotunda sunt: Ex viuendi ratione intelligit Macrocephalos de quibus *in libro de Aëre Aquis & locis: Primum omnium de Macrocephalis, cum nulla omnino alia gens sit, quæ similia capita habeat, A principio quidem consuetudo in causa fuit, vt tam longis capitibus essent, Nunc autem natura ipsa cum consuetudine conspirauit, siquidem generosissimum apud eos putatur, caput habere quàm maximè longum, consuetudinis autem hoc initium fuit: Quum recens infans natus est, caput eius adhuc tenerum ac molle cum sit, quàm celerrimè constringunt manibus, coaptantésque cogunt in longitudinem augeri, quin & vinculis connectunt, ac aptis instrumentis colligant, quò rotunditas capitis prohibeatur, ac longitudo augeatur. Ea consuetudo tantum effecit vt eiusmodi natura capitum existeret. Temporis verò progressu natura quoque tales produxit, vt non esset necesse consuetudine priore cogere. Quum enim semen genitale ab omnibus corporis membris procedat, à sanis quidem sanum, à morbidis morbosum, fiatque vt ex caluis calui gignantur, ex cæsiis cæsij, & vt plurimum distortus distortum generet, eadémque ratio sit circa reliquas formas: quid prohiberet vt non ex Macrocephalis Macrocephali gignerentur? Nunc autem non nascuntur ita magnis capitibus quemadmodum prius, quum consuetudo non amplius duret, per incuriam hominum intercepta.* Hoc igitur viso considerandum primo, cur capita longa & acuta validiora sint, quod in Genuensibus manifestum est. Suturæ enim in his magis constringuntur, & non adeò obnoxij sunt ictibus externis: quia sunt angustiora, & etiam quia spatium quo ascendunt vapores, recta maius est. Videmus sanè primum Hippocratem hoc dicentem, & videmus experimentum in liguribus vt dixi: demum videmus quòd gens illa delectabatur hac forma, vt non esset verisimile frustra id factum ab eis, & etiam quia à transuersis ictibus minus læduntur, & rectis non adeò occurrunt. Et si quis dicat, cur ergo natura non effecit capita oblonga, non rotunda, si sunt validiora? Respondeo quòd ad operationes mentis non sunt meliora sed magis inconstantia & volubilia, vnde à Poëtis lacessuntur. Sed quo ad sanitatem sunt shicciora & meliora. Excrementa enim melius colliguntur & effluunt.

(*Et ceruices longè ab inclinationibus*) hoc est quod dicit Galenus in *Arte Medendi cap.* 11. dum de vtrisque loquitur, scilicet acutis capitibus, & ceruice. *Quòd si ea, quæ secundum occiput, eminentia aliquatenus minuatur, simul intueri oportet neruos atque ceruicem vna cum ossibus aliis. Nam, si secundum naturam constiterint, materiæ defectu, non virtutis imbecillitate hoc contigit: illis verò non rectè habentibus, principium est debile. Sed magna ex parte defectus, qui occipiti eueniunt, consequitur eorum, quæ ante diximus imbecillitas: rarissiméque aliter euenire consueuit. Caput etiam, quod secundum occiput in acutiem tendit, animaduertere oportet, iisdem adhibitis distinguendi rationibus, quibus antea in capite grandiori facto vtebamur. Sæpè numero verò & hic optimum est signum, figura concinna cerebelli.* Est enim cerebrum quod totum capitis ambitum complet, posteriore parte excepta, ex qua quæ media est dorsi medulla, superiore quidem à cerebro, inferiore à cerebello oritur, quasi cerebrum in duo media diuidens. Vt enim Vesalius docet) non quemadmodum in iumentis) cerebrum ad posteriorem partem magis exporrigitur, cerebellum tegens, quod vix decima pars est ipsius cerebri. Itaque his quibus acuta sunt capita, cerebrum vel anteriore vel posteriore parte contrahitur, rotunda amissa forma.

(*Et venarum amplitudo*) opponitur amplitudini breuitas, & angustia latitudini, & tenuitas crassitiei. Sed dubitabit aliquis, num possint venæ non pertingere ad suum finem, & esse breues? Dico quòd intelligit quoties perueniunt, sed angustæ admodum. Latitudo intelligitur, cum truncus ei parti delegatus fuerit, quantus esse debet aut etiam maior: amplitudo cum eam latitudinem vsque in finem & in omnibus suis ramis seruat. Ex contrariis igitur quæ bene se habent ex latitudine, malè se habent ex angustia, & ita de reliquis. Intendit quemadmodum dictum est de siccitate ex voce, ita de caliditate & humida qualitate ex venarum amplitudine, de robore ex forma capitis, & ita de reliquis membris:

bris : nam calida humida robusta celeriter iudicantur atque sanantur , difficilius pereunt. Et quæ deinceps subiungit.

TEXTVS XXXIII.

QVorum venæ amplæ , & ventres & ossa ampla ; hi sunt qui tenues sunt. Pingues verò his contraria habent , & in his qui fame macerantur, mediocritates.

COMMENTARIVS.

Quicumque venas habent amplas calidioris sunt iecoris, dicebat Galenus *in Arte medica* & ideò ad pinguedinem minimè apti , siquidem pinguedo fit à frigido. Sed etsi ventres idest cauitates fuerint magnæ, aut ossa, hi erunt tenues. Galenus *secundo de Temperamentis c.* 4. declarat, quòd pingues habent angustas venas , & ideo hac in parte concors est Galenus & experimentum. Hippocrates in *libro de carnibus* dicit, quòd ossa fiunt ex pingui superante glutinosum , & quòd pingue exustum si sit, quia frigidum sit non autem glutinosum quod fiunt ossa solida; sin autem æqualiter sint mista , fiunt ossa caua. Aristoteles autem dicit ossa esse omnia terrea , & fieri à calore exsiccante humidum. Porrò ossium natura ex capite colligi debere; ex capite scilicet , quia caput magis conspicua habet ossa atque maiora , ideo ibi sumendum indicium docet Hippocrates , *sexto Epidemiorum.* Circa quod notandum, quòd vt plurimum si caput magnum est , cerebrum magnum est, contentum pro continente : si cerebrum magnum & cerebellum, quia proportionem habent ferme eandem : si cerebrum & cerebellum spinalis medulla etiam , quæ ab vtroque oritur: si spinalis medulla , etiam ossa spinæ , & spina ipsa continens pro contento : si ossa spinæ magna , & costæ etiam , quæ ab illis oriuntur, & reliqua.

Et in his qui fame macerantur mediocritates. Idest quòd pingues dum fame macerantur ad mediocritatem reducuntur, nam si multum extenuentur , non sunt humidi verùm frigidi. Ideò dixit Hippocrates, corporibus humidis famem adhibere conuenit : fames enim corpora siccat. Vt ergo sciamus an pinguedo sit à frigore , an ab humido , indicium est sumendum à fame. Ideò intelligimus generaliter naturam patientis ex famis tolerantia. Si enim pinguis est humidus est & frigidus ; si macilentus, calidus vehementer sed & humidus.

TEXTVS XXXIV.

AB his consideranda ea sunt quæ præpropera incrementa vnicuique detrahunt , & quæ diminutiones adaugent : Et ea quæ incrementa coadaugent, & quæ corroborant.

COMMENTARIVS.

Loquitur hic vt dixi de naturali statu: Et dicit *ab his* idest præterea consideranda sunt , quæ omnino consumunt hominem celeriter , & dicit *præpropera incrementa* quia *quæ longo tempore extenuantur corpora, lentè reficere oportet :* ita contraria ratione solum qui celeriter pinguescunt , celeriter etiam extenuantur : nam quæ dissoluunt diuturnum habitum , veneni instar sunt. Similiter & quæ diminutiones seu præproperas, seu diuturnas , & ex longo tempore factas restituunt , nam in hoc vtrumque modum considerare oportet : & similiter quæ incrementa coadaugent, quoniam incrementa fiunt à similibus in substantia, ideo in humido & sicco, vt *Sexto de tuenda sanitate : cap.* 3. sed in qualitatibus actiuis si temperatæ sint à temperatis , sin autem intemperatæ à moderatè contrariis iuuantur. Et similiter quæ corroborant : eadem enim est ratio restituentium bonum habitum , & quæ vires corroborant. At si pinguis magis pinguescat , hoc non facit ad robur , sed ad impedimentum. Ideò dico quod in hoc distinguere oportet. Nam corpus carnosum reddere vsque ad mediocritatem , & etiam pinguefacere extenuatos semper bonum est : at ad vlteriora producere , cum videatur ex similibus quibus restitutus est fieri , vtile videtur : non tamen est, quoniam in habitum malum deducitur. Velut si quis superfluè vtatur bonis cibis , conueniunt quidem generis ratione, non autem quantitate & modo. Ideò dicit eousque adhibenda sunt talia , quousque corroborant. Vnde meta semper ab operatione sumpta fallax non est , at tuta.

TEXTVS XXXV.

ET quæ sint communes venarum dissectiones.

COMMENTARIVS.

Intendit quod nunc videtur obscurum ob notitiam, olim clarum ob ignorantiam, scilicet quantum vtilitatis afferat anatomia maximè venarum ad dignoscendos curandosque

dósque morbos, quam in hoc etiam libro aggreditur. Et in libro *de ossibus & de locis in homine* diligenter prosequitur: tum alibi sæpe. Tantò enim magis fuit desiderium cognitionis horum, quantò ea ætate hæc ignota erant. Ideò vult per hæc quæ hucusque dixit nobis insinuare, scilicet cognitionem exitus morborum esse ex causis, quæ sunt trium generum: Generales & naturales vt venarum consensus, velut durities splenis indicat iecur siccum, & ad hydropem paratum: naturalis dispositio propria quam docuit cognoscere ex forma ob compositionem, & his quæ iuuant & nocent ob temperiem: Et à præter naturalibus: velut dictum est superius. Modò subiungit quartum signum seu potius causam à violentia externa.

TEXTVS XXXVI.

PEctinum ruptiones quæ quidem circa pubem fiunt, statim plerumque fiunt innoxiæ. Quæ verò paulùlum supra vmbilicum in dextra parte, hæ dolorosæ sunt & anxiosæ, & stercoris vomitum inducunt, velut etiam Pittaco accidit. Fiunt autem hæ aut plaga, aut vulsura, aut alterius insultu.

COMMENTARIVS.

Postquam egit de habitu acquisito ex viuendi ratione, qui naturalis dici potest, incipit tractare de malis habitibus, in compositione qui morbosi sunt: & primo tractat de habitu rupturæ, qui fit ex violenta aliqua causa. Et certè quantum mihi debeat genus humanum, intelligere quisque sine inuidia potest quod res admodum confusas, ac vt ita dicam veterum imperitia obfuscatas, & vetustate obsoletas, reduxi ad pristinam lucem. Et quantis laboribus hoc vno exemplo adeò inuoluto discere licebit: atque id maximè quòd totum hoc negocium herniosorum solet relinqui medicis Nursiensibus vocatis, circulatoribus & vagabundis, qui ob imperitiam & dolum ægros interficiunt, adeò vt omnes conentur castratione præter propositum primò curare: & infantes quidem multi euadunt, plerique tamen debilitato adeò loco post paucos annos, vnum scilicet aut duos aut tres vel quatuor tandem pereunt: partim in insanabiles morbos deducti, partim ex acutis superuenientibus malo habitui, iam ob tam vehementem dolorem & tantam omnium neruorum vasorúmque læsionem, vt sanguis totus corrumpatur, & cum eo iecur præcipuè, & naturalia membra. Grandiorum autem & senescentium præcipuè plerique, & quasi omnes ob dictas causas pereunt. Quin etiam si quis cautus non sit, præclari isti artifices disrumpunt, tangendo peritoneum, vt qui medicamentis sanari possunt, infantes præsertim, tum alij cogantur experiri castrationem ob lucrum. Quot etiam inuenti sunt, qui excindentes eos, qui lapide non laborabant, sed vrigine sola ob materiam acrem influentem, aut scabiem vesicæ, aut vlcus, conati sunt inter illa sæuissima tormenta intrudere per vulnus latentem sub vltimis manus sinistræ digitis lapidem, vt eum denuò extraherent. Et quidem ex his deprehensus est vnus inter alios, ægerque periit. Familiare autem est, cum tangunt, si medicus non sit cautus, vt imponant ferrum ferro affricantes, dum cathetera explorant an lapidem habeant in vesica, sonum reddere cathetera lapidi affricatæ, atque ita persuadere ægro, astantibus ac medicis, illum lapide laborare, vt miserum illum lucri causa postmodum frustra secent ac plerumque perdant. Itaque ob tot dolos tum etiam operationem ipsam, quæ per se admodum grauis est, ac doloris intolerabilis: tum etiam quod peritus medicus ac pius tot modis aberrare possit, supra infraue excidendo, sanguinem nimis cohibendo, aut effluere incautè sinendo: tum quia excisis subsequuntur aut mali habitus, vt cacoëxia à iecore, aut morbi cerebri mali ob vehementem læsionem neruorum: aut quia sacculus ille præcisus nimis est, vt peritoneum laboret contractum, aut denuo laxatum speciem redeuntis herniæ rursus præbeat. His tot incommodis atque periculis, cum C. Marius adeò fortis vir, excisis vnius cruris varicibus, constanti animo immotoque corpore, ac felici successu, alterum crus ob solum dolorem medico curandum præbere noluit, vt Cicero 2. *Tusculanarum quæstionum iuxta finem in vita illius* & Plutarchus autores sunt; cur est vt quis se tantis tormentis tot euidentibusque periculis se exponat? Quod si modo ob nimiam complexionem multarum herniæ specierum quis facere cogatur, quomodo id facere conueniat securius meliusque, nam reliqua non minuere licet, edocebo.

Primum ergo scire oportet, quod morbus hic, seu hernia, seu ramex, aut ruptura dicatur, (nam hæc posterius distinguentur) quatuor in locis contingere solet: circa vmbilicum & maximè in mulieribus, & à latere dextro supra parum, vt Hippocrates in textu, fieri solet. Eaque vocatur ab his qui nominum curam gerunt, ἐξόμφαλον πάθος affectus, vt ira exumbilicaris, seu procidentia vmbilici, qui fit plerumque rupto omento, rarò laxato, & ob id intestinis in cutem ventris incumbentibus. Et ideò anxiosæ sunt & graues tales procidentiæ, quoniam intestina situm mutant: & fex descendere non potest illis constrictis, atque ideo dolorem & laborem magnum præstant, & ad fecum vomitum indu

inducunt: atque hæc adeo clara sunt, vt demonstratione alia non indigeant. Quæ verò fit in inguine è regione ossis pubis, etiam magis à dextra fit ob intestinum orbum seu monoculum, quod quamuis in paucis sit, quale in suibus, vt bene animaduertit Vesalius, nihilominus aliqui habent prælongum, vt sues, & omnes tamen aliquid obtinent additamenti, quod qualecumque sit, plurimum facit ad onus & noxam augendam, etiam si ipsum additamentum quàm minimum sit. Sunt & aliæ causæ, cur magis vrgeat vtraque hernia à latere dextro quàm à sinistro, quas prætereibo, ne omnia videar in hoc vnum commentum congerere velle, postquam tot sunt mihi enarranda, & vtilia, & necessaria, adeò vt per se longissimum sit euasurum. Vocant autem hoc herniæ genus ***buboniam*** seu ***buboncelem***, vt Aëtius & Paulus à Græco nomine, sicut etiam ***serapio***. Ergo ex his duabus duas alias insinuat Hippocrates tertiam scilicet mediam, quæ contingit in ventre inter vmbilicum & os pubis, & quartam quæ fit in scroto ipso. Et quoniam quæ in scroto ipso fit, etiam necessario ***Buboncele*** dici potest seu inguinalis, & tumet pars altera supra os pubis in vtraque: attamen hoc interest quod in Buboncele tumor non descendit infra os pubis, & in eo semper manet: at in ea quæ fit in scroto, tumet scrotum, & pars quæ est è directo ossis pubis fit caua, vt Paulus docet, quoniam feces in scrotum deferuntur, & Peritoneum comprimit locum medium, & ideò sinuatur. Et tunc si feces sint siccæ maximum periculum imminet, ne non possint reduci intestina ad locum suum, & inuadat coli dolor aut ilei, & pereant. Ex quo patet, quam bene dixit Hippocrates hic cum inquit; *statim plerumque sunt innoxiæ quæ in pube fiunt, nam statim reducuntur*: at quæ in scroto, sunt periculosissimæ ob causas dictas. Buboncele etiam excitatur ambulando, multo potu, flatu, erecta statione: & ita etiam quæ in scroto fit, idque est commune vt dixi, cum ex vna in aliam transitur, siquidem ex buboncele seu inguinali in eam quæ est scroti: at buboncele in lecto decumbentibus & maximè supinis semper reducitur, at ea quæ in scroto fit non ita: sed plerumque indiget manuum auxilio, vt in locum proprium intestina restituantur. Ideo quia homo non potest semper supinus manere, quidam ob magnitudinem affectus herniæ intestinalis scroti, solent retinere vinculum etiam in lecto.

(*Fiunt autem hæ aut plaga*) Hic oportet docere situm, & membranas circumuoluentes testes, & quæ in scroti compositionem ingrediuntur, quas pulcherrimè describit Vesalius *lib.* 5. *cap.* 13. Duæ igitur sunt communes ambobus testibus, & ambos inuoluunt: ***scrotum*** seu vt quidam dicunt ***scortum***, seu ὄσχεον, & est pellis illa rugosa exterior, quæ ex ventris pelle oritur: & alia intus carnosa quæ ***dartos*** à Paulo appellatur *lib.6. cap.61.* & à Ruffo Ephesio, & Fallopio, *in suis annotationibus*: & oritur vt ibidem eodem modo vt superior, ex cute ventris, ita hæc ex membrana carnosa, & hæ in castratione non mouentur vllo modo, & sunt simul annexæ. Tertia interius procedendo est sacculus, qui à Mundino vocatur ***didymus*** per metaphoram continens pro contento, & est translatio, vt tectum etiam pro domo, vt apud Quintilianum *lib.* 8. *cap.* 6. nam δίδυμος geminus vocatur & ad testes refertur. Vnum est quòd est peculiaris sacculus circumvoluens testem dextrum vnus, alter sinistrum, colore glasteo, tenuis forma, adeò vt vnus sacculus auelli possit altero illæso. Initium sacculi est à media regione pubis (hoc maximè interest scire) at illi in inutilibus nugantur. Infra hos didymos singuli alij sacculi rubri ob multas venas & musculos etiam continentur, vocantúrque hi sacculi ***Erythroides*** quasi rubri, qui multis febris intus & extra aliis sacculis coniunguntur. Hos duos scilicet didymon & erythroidem, Fallopius vnum tantum esse contendit; nos tamen Vesalium secuti illos distinximus. Satis constat δίδυμον omniũ anatomicorũ consensu oriri ex peritoneo: ibique membranam illam perforatam esse, non solum ob didymum & erythroïdem, sed etiam ob vasa seminaria, quæ per foramina illa deferuntur, arteria scilicet & vena, vt apud Vesalium tum in enarratione dissectionis eius partis, tum in figuris. Estque foramen illud vt Mundinus insinuat, docens locum sectionis in castratione & conuenit cum Vesalio loco adducto: & est è regione ferme apicis ossis pubis. Quinta tunica quæ ambit testiculum, illi est annexa neruea dura intra erythroïdem, hanc Ruffus ***nerueam***, Galenus ***darton*** nominat, vnde confusio, nisi quis appellationes iuxta auctores distinguat. Has ergo tres postremas tunicas vna cum testiculo præscindunt Nursiani carnifices: Quorum tamen aliqui sunt admodum periti, bonum tamen vidi neminem ad hanc vsque diem, credo artes effingere hominum etiam mores. Vnum sat est vasa seminis & à didymis & ab erythroïde separata esse, maximè è regione ossis pubis & ante, vt tunicæ illæ sine his apprehendi digitis possint.

In scrotum igitur per foramen alterum dictum, aut nonnunquam per vtrumque descendunt intestina vocatúrque enterocela; quandóque omentum vocatúrque epiplocele; quandóque aquam & vocatur hydrocele, nonnunquam flatum. Sed huius non meminit Celsus, neque nomen apposuere credo ob contemptum: non enim manet sed breui dissoluitur. Paulus *lib. 6. cap. 64.* meminit sanè ventosæ sed non herniæ, verùm Ramittis, & est aliud morbi genus varicosum. Atque hæ omnes herniæ sunt iuxta Celsum vt dixi, quanquam flatuosæ non meminerit, sæpius tamen inuadit quam Epiplocele. Rarissimè verò

verò imò vt ita dicam Epiplocele contingit: nam omentum non adeò descendit in hominibus, vt in scrotum vllo modo descendere possit: nisi distracto ex superiore parte toto, tantundem quantum eleuabatur, descendat, quod quam raro possit accidere quilibet videt, & quanto indigeat casu. Ergo reliqua tria genera ad herniam pertinent. Sabinorum enim lingua saxum hernium vocatur: hernia igitur quasi saxea ob duritiem dicitur. Fit ergo omnis hernia influente ex superiore parte corpore intestino, aqua aut flatu, rarissimè vt dictum est omento. Manifestum vtrò quòd non potest transire extra sacculum didymi, quia continuum est cum peritoneo, intestina autem & reliqua intra peritoneum continentur, intra didymum ergo fit omnis hernia, quod etiam ex sanatione dignoscitur. Nam ad quid exsecare didymum, si hernia extra ipsum fieri posset? Sed neque inter didymum & erythroïdem, cum connexæ sint multis fibris hæ tunicæ inuicem; relinquitur igitur vt intra erythroïdem, materia quæuis seu intestinum, seu aqua recipiatur. Quanquam verò Celsus velit aquosam in tunica posse fieri, est tamen res potius contemplatione digna, quàm consideratione, cum nec veniat nisi raro, nec consistere possit, nisi in concauitatem aliquam defluat. Sanè aquea & quæ à flatu est etiam inter didymum, & carneam membranam, & frequenter generari solet, & ego curatam punctione leni acus in Ioan. Antonio Vico mercato Patricio Mediolanensi vidi, ac breui. Sed neque in neruea membrana potest hernia intestinalis generari, nec epiplocele; nimis enim adhærent testiculo Relinquitur igitur vt enterocele omnis ac epiplocele fiant in concauitate, quæ nerueam membranam & erythroïdem inter iacet. Dixi hoc quia enterocele seu intestinalis omnium est pessima, grauissima, periculosissima, & sanatu difficillima, tum frequenter inuadens. Quótque sunt genera herniæ in scroto, tot sunt etiam in inguine, atque ex his pessima rursus enterocele, inde quod raro accidit bubon-cele. In ventre similiter generantur enterocele & epiplocele frequenter: aquosa & flatuosa aliud nomen subeunt hydropis scilicet: ideò de hac Hippocrates infra loquetur. Omnium vt dixi intestinalis lethalissima difficillima sanatu, & molestissima est. Ramices autem fiunt non ex influxu materiæ propriè, atque in concauitate, sed in tunicis ipsis; tótque sunt eius genera, quot esse possunt. Sarcocela quæ ex carne constat, cirsocela quæ ex venis agglomeratis, sub qua etiam varicosa continetur: sorocela ex materia dura constat, potest etiam humor viscidus in eis generari: hoc etiam tertium est discrimen ab hernia, quod raro vel nunquam ramices fiunt in inguine, quoniam pauciores sint ibi tunicæ, & parua cauitas, & locus decliuis. Plurimum ergo differunt hernia & ramex, & species à speciebus, & genus à genere.

Circa causas autem vt nos non fallat auctoritas quandoque clarorum virorum, animaduertendum est Paulum narrasse quæ scripta inuenit, non quæ vidit, in quo rectè reprehenditur ab Ingrassio. Verùm ipse nimis anxiè quærit quod reprehendat vt videatur omnium censor, cum Dialecticæ non multum peritus videatur. Exigebat hoc munus alterum Aristotelem. Quòd si contentus fuisset inuentione illa interpretandi, quæ certè perpulchra est, à reprehensione autem leui abstinuisset, nec confudisset quæ digerere potius expediebat, nec adeò nominibus sed potius rebus intentus, sanè magnam laudem eo ordine docendi promereri sine reprehensione poterat. Sed *non omnia possumus omnes*. Demiror solum Vesalium, qui solo ingenij naturalis vigore tam scitè Galenum arguerit, aliorum neminem vidi cui hoc factum feliciter cesserit, nisi Dialectica & Philosophia atque Mathematicis essent abundè instructus, vt posset verum à falso bene discernere. Quod etiam Galenus in *libro de Constitutione Artis Medicæ* censet. Sed ad rem redeo. Paulus ex disruptione peritonei plerumque credit fieri hernias, id non negatem, sed rarissimè contingere censeo. Nam si de peritoneo circumambiente ventrem loquitur, quorsum hoc cum omnino etiamsi totum disrumperetur, non ea parte sint prolapsura intestina: sin autem vbi perforatum est adhuc eò non prodibunt, quoniam omnino illa in sacculum deferri necesse est. At si sacculus ipse disrumpatur, mancam oportet esse disruptionem per quam intestina effunduntur, & cum magno dolore fieri. Est enim sacculus ille magno sensu præditus, quod etiam in castratione deprehenditur. Non negarim fieri posse, vt totus quasi succulus cum parte peritonei circumiacente laceretur, sed hoc rarissimum est: nonnunquam tamen contingit, & vt paulatim laceratum pondere intestinorum aperiatur, inde intestina prodeant. Verùm quod generaliter contingit, est, vt prolapsis intestinis sensim tum ob mollem quâ dilatant, tum humidam substantiam quâ laxant, tum ob pôdus quo discendunt tunica erythroïdis, tum didymi aperiuntur, descendúntque intestina ipsa in scrotum, adiuuante etiam lenitate tunicarum, & erythroïdis, & intestinorum: inde fit vt diuturnum hunc casum intestinorum consequi soleat hydrocele. Laxato enim loco, & resudante humore ex intestino, tum concalefacta concauitate paulatim impletur locus humore, testiculus & vasa seminis corrumpuntur, fit morbus continuus & intolerandus, plenúsque molestiæ. Eadem ratione sed minus contingit, hoc in inguinali enterocele. Hernia quoque hæc mala solet ramicem carneam, aut cirsocelem, vel aliam quampiam huiusmodi inuehere. Augetur etiam hic morbus

bus equitatione & deambulatione, à cibo maximè & eò magis pleniore & multo potu à flatuosis, stando cum labore, cantu, clamore tubarum, & tibiarum pulsatione: Vnde tibicines plerique huic malo sunt obnoxij, & qui valent vinculis, etiam si non laborent, partes eas constrictas tenere solent. Augetur etiam dispositio saltu, cursu, eleuatione, ponderum agitatione, equorum tussi, sternutatione, venere & maximè post repletionem hyeme, regione humida & pluuijs minuitúrque contrarijs. Dicit ergo Hippocrates quod hernia vmbilici fit plaga, aut vulsura, aut alia vi, quia talis vix contingere potest, nisi omento abrupto, aut saltem intestinis adeo extensis, vt laxato omento fiat tumor ille: at non est sic de buboncela, nec hernia scroti, quia omentum nonobstat, quin proprio pondere ad eum locum descendant, laxato peritonei sacculo, estque morbus senibus familiaris, & hæreditarius etiam.

Vt ergo ex his etiam præseruatio & curatio habeatur, quia nemo locupletius eam tractauit quàm Paulus locis adductis, tum etiam *in tertio libro cap.* 53. vbi docet curam per medicamenta, ad ea loca te remittam; solum ea in quibus deficit commemorabo, incipiendo à vinculorum ratione. Vincula igitur perpetua esse debent, quoniam cum partes illæ laxantur, non amplius possunt constringi: ideò procurandum est diligentissimè: ne laxentur. Porrò vincula dum premunt dilatant sacculum, & deteriorem efficiunt morbum. Mollia etiam vincula potius cedunt quam retinent, ideo bonum est vinculum ferreum, quod lignum habet ita aptatum, vt angusto apice non solum comprimat, sed sursum repellat intestina ipsa; & hoc diiudicat patiens si sit prudens, nam dum se flectit magis comprimit; & dum erigitur etiam astrictum est, & est tenue vt calefaciat renes, & ex ferro, quia non tam facile frangitur, & magis cedit; & rotundum ne lædat carnem, & superponitur interulæ, & est circundatum linea tela, & lignum illud est in modum vnci, vt vides inferius contractum versus ventrem, vt validè premat: Et cum parum premit, si à renibus circulus ferreus eleuetur, magis adhæret quia fit breuior, cum sit obliquus ob situm, altior scilicet retro quam ante: Et iuuat tam in custodia huiusmodi, quam etiam cura per medicamenta ceratum, subtenerè auulsis prius pilis per medicamentum in balneo, & sit ex omni genere glutinis ceratum, & ex bituminibus atque lapidibus, & cum remouetur supinus frigidissima aqua locus perfundatur. Quod si intestina valde delabantur in scrotum, vinculo coërcenda sunt, quod ab inferiore parte premat, ideóque quod spatulis insideat. Et ego laudo huiusmodi viros, vt ferant femoralia vocata linea die noctúque: Primum quia retinent melius longè intestina, ne discedant in scrotum, & vinculum melius applicatur, & non adeò lædit: Et quod maius est omnibus aliis commodis, prohibet descensũ materiæ ad scrotum, ex quo cogimur deuenire ad castrationem, quandoquidem secus sit morbus qui vinculis prohibeatur, ne labatur in deterius, & siccis temporibus, etiam mitigetur per se: & maximè si quis vtatur catapotiis ex agarico deraso & mastiche. Est & alius modus nobilis, quo curatum referunt quendam cænobitam & est, vt cute secta vinciatur didymus aureo filo.

Secundus modus est, vt curent per medicamenta, siue sit buboncele, seu scroti: & Matthiolus recitat de medicamento per os sumpto, ex typha hippoglosso, betonica, & radice gladioli cum duobus oui luteis in sartagine frixis, ex pondere cuiusque plantæ, drachmam assumendo per mensem, aut amplius mane, quod curantur non solum pueri, sed etiam iuuenes. Quod vtinam verum sit, symphiti radicem vtilem esse, & thus & mastichen in omni causa haud dubito. Quæ lacerato sacculo fit si paruum vulnus sit, facilius sanatur, si magnum numquam: media est quæ ob laxitatem eius fit. Flatuosa autem in pueris sæpe accidit, & facilè sanatur, imponuntque emperici, vulgo persuadentes enterocelem curasse.

At in flatuosa hernia vel scrotum inflatur sine pondere, & sine inguinis tumore præcedente, vel solum inguen absque scroto, nec cedit molliter vt in enterocele. Si quid in cura iuuat, est esus pilosellæ vocatæ herbæ à forma sic dictæ, cuius folium longum est & angustum: sed præstantior difficiliórque tanto, quantò magis inuentu maior, maiore folio piloso, tamen toto luteo flore, vt calendulæ. Quidam existimarunt vinculo stricto per quadraginta dies ceratóque siccante valido aut oleo ex cera ac resina destillatis locum augendo: hoc enim glutinat partes. Cibus sit panis siligineus, bis coctus, iuuat & sumere radicem filipendulæ, cum mumia: & si vera sit multum confert, si quid conferre potest. Et iungere locum oleo è floribus sambuci, in sole vt alias docui facto. Et certè sexaginta diebus perseuerare cum vinculo die noctuque, & maximè cum planta aliqua, quæ id à proprietate possit, (quam esse non dubito) omnibus magnam spem salutis afferre potest, pluribus etiam salutem: nam occulta quædam sunt in huiusmodi difficillimis, & quorum sanatio à proprietate pendet, quæ non facilè intelliguntur.

Buboncele autem in omnibus sanatur, vt Paulus docet absque castratione, atque ob id etiam mulieres quæ & illud genus & exomphalon frequentius etiam ob partum incurrunt; at scroti nunquam, cum eo careant. Sed tamen in inguine contingit, ibique sistitur; quibusdam in crus intus à latere inguinis, bubonis instar finitur, quod genus tamen herniæ vel à flatu potius,

potius, vel ab aqua fieri crediderim, non ab intestinis: tum quia vacuum ibi nullum est ad ea excipienda, tum quia statim non potest dissolui. Sed neque ramex est: omnis enim ramex nisi incidatur vel pungatur, curam longam exigit: at huiusmodi morbus in tribus aut quatuor diebus sanari solet, quo fit vt aqua vel flatu constet. Exomphaton autem neque in illis, neque in viris sanatur, si ex raptura omenti sit: ita neque ventris hernia, quandoquidem etiam difficillimè locus ille vinciri possit. Si tamen ex laxitate omenti non fractura contingat, à ceratis & vinculis iuuatur, & quandoque sanatur custodia magna adhibita. Quæ autem buboncele intestinalis est sic curatur. Incide transuersim nouacula è regione media loci tumoris, in inguine vsque ad didymum, didymum à carnoso velamine separa & extrahe, vt ad vnguem in castratione: inde sue didymum in loco, vbi præcidi solet, cum educere volumus testiculum, & hoc validis filis duplicatis: deinde repone, & cum acu aurea non ferrea, quia non est adeò, imò fere non est obnoxia conuulsioni, neque distentioni. Et si non aurea saltem sit ænea vt testatur Aristoteles, & experimentum docet. Alij non educunt, neque separant didymum à darto, sed solum vtrinque suunt vt Paulus: & melius est, atque eo modo curant vulnus. Decet autem clysteribus vacuatos modicè ptisana nutrire, à vino abstinere, & quinquies in die balneare illos ad quartum decimum diem vsque, atque ita sanescunt tutò: nec est periculi, quod in castratione de vita. Nihilominus si intestina ad scrotum iam descendere consueuere, non possunt huiusmodi consolidatæ partes tam tenues illa retinere, sed vi descendunt & abrumpunt: breui enim fila abscedunt & partes iunctæ, quoniam recenti vlcere madent inuicem agglutinantur, sed retinere tantum pondus nequeunt. Sed si inguen tantum laborat, scrotum nondum, indignus est hic morbus tanta cura, quæ parum à castrationis cruciatu abest: ideò eam pauci exercent, atque eò magis quod obscura est illius apud Paulum Aegineatam enarratio, adeò vt miserear medicorum, qui destituti Dialectica & aliis artibus, talia legunt: cum nos tot auxiliis támque claris vix potuerimus assequi, atque inde explicare quid sibi vellet in tam arduo manuum opere atque periculoso. Sed audi difficilius.

Et est alius modus curandi in buboncele intestinali, estque vt cogas descendere intestinum ad inguen quod solet triangulam efficere figuram, inde reductis intestinis, descriptoque loco attramento quæ figura trigoni formam refert, superiore parte latiore, vt *A B C* & ducatur media linea ab imo trianguli *C D* ad perpendiculum supra *A B* cum atramento, habeásque tria feramenta *E* ad longitudinem *C D* & *F* quod ab vno latere habeat ex-

porrectum additamentum rectum, ad quantitatem minorem *A D* & *B D*, longitudinem autem *A C* vel *B C*: & tertium sit *G* rotundum vt vides: cum *E* ergo super *E D* ignito vlcus facies, cutim & pinguedinem secando, ita tamen vt peritonei sacculum non attingas, cum *F* adures latera *C B* & *C A* & cum additamento partes *A D* & *B D*, reliquum quod in medio intercidet cum *G* quod inclinando in vtramque partem aduret quantum oportet; licet enim ex figura ipsa quantumuis exurere. Ita necesse erit, vt tota cutis inclusa trigono *A B C* excidat, dupléxque sequatur emolumentum, & vt peritoneum subcontrahatur vi ignis siccatum, & etiam à cicatrice locus noua obducta, atque ita intestinum retineatur. Ex quo liquet quòd si intestinum iam in scrotum descendere solitum sit, hanc curam minimè sufficere: quoniam non tantum contrahitur, vt intestina iam assueta lapsui possit retinere. Ob id si sæpius repetatur scilicet duorum mensium interposito spatio, firmis interim vinculis tutissimum erit, verumtamen est vt vides cura valde grauis, cum quater ignem experiri necessarium sit. Propterea Mundinus in sua anatomia ponit aliam sine cruciatu vllo, & quæ satisfacit etiam intestinorum descensui ad scrotum, & habet locum castrationis, & est Rasis *vigesimo quarto continentis* autoritate Bintalij & Fabri. Sed Mundinus eam solus rectè describit, & est huiusmodi. Descripto vt prius spatio quod tumet, antequam descendant intestina in scrotum seu scortum *A B C* trigono, & reductis intestinis ad superiora validissimo vinculo, quod frenum vocant, Arabes calce viua & sapone tenero, cutem & pinguedinem penetrabis in viginti quatuor horis. Sed memento vt non totum spacium trianguli amplectaris, sed longè minus, quia medicamentum semper latius serpit, velut occupando spacium solum trigoni intus descripti, *H K L*, & ita penetrabis ad peritoneum, & si vis id statim facere, poteris cum capitello ex calce cinere quercus masculæ, & chalcantho facto: vel si sine mora facere vis, accipe chalcanthum, sulphus, cinnaberim artificialem, auri pigmentum, alumen rochæ

vocatum,

vocatum, ſalem ammoniacum, torrefacito ſingula iuncta ſimul vt exurantur, & vocatur calx: & deſtilla vt dicunt, oleúmque excipe: atque eo madefacito lignum oliuæ, & excindes quam voles partem, ita etiam peritonei: Inde immittes luteum oui cum dimidio reſinæ quod vocant digeſtiuum vulgares, & partem peritonei putrefactam extrahes, donec quicquid corruptum fuerit à medicamento exciderit, appareátque caro rubra, & pars peritonei calore ſuo naturali prædita. Vnde capitelli vſus longè præſtantior eſt quam exſectio cum oleo illo: inde ſarcoticis carnem reſtaura, & epuloticis cutim: ſed quam celerrimè ne tumorem crees. Propterea parum carnis, & minus quam pro amiſſa ſubſtantia reſtitues: vt cicatrix caua remaneat potius quam tumida: quod & ſi tumor aliquis remaneret, ad decorem aliquid, ad vtilitatem nil referret. Quippe quaſi molli puluinari melius retinerentur, inſideréntque inteſtina. Et nil hic obſtat ad ſalutem ſecuritatémque, tum curationis mitis rationem; niſi quod Curtius dicit perire teſticulum ſubiectum ea ex parte: quod verum eſt, ſi cogamur vaſa ſeminis corrumpere: aliter non. Ideò in amplo vlcere, hoc ſolum verum eſt: in mediocri non: Sed & ſi exareſcat parum affert detrimenti: aliquando enim poſt, abſque periculo vllo, & exiguo dolore non ex ſuperiore parte, ſed ex ſcorto ipſo, parte inferiore (vt canes & ſues caſtrantur) eximi poteſt. Alij cutim cum ſacculo digitis eleuant, omiſſis vaſis ſeminarijs, & ferro comprehenſam ſtylo candenti transfodiunt, laqueúmque immittunt, donec excidat. Sed non videtur hic modus vtilis, quandoquidem à laqueo illo læduntur vaſa ſeminis, & ita peribit teſticulus, & incurret periculum hæmorroſagiæ. Propterea, & neque recta neque tranſuerſa vſtio bona eſt, quoniam vaſa ſeminis tranſuerſim deſcendunt in ſcrotum: ergo vtraque via corrumpentur; Oportet igitur ſeu igne, ſeu exurente medicamento perforetur ſacculus, fieri parallela linea inferius ad vaſa ſeminis, inde puluinari repellere tum illa tum inteſtina ſuperius, poſt medicamento putrefacere, demum conſolidare: at hoc quis non videt quàm tædioſum ſit? tantò autem periculoſius eſt candens ferrum, quantò breuius. Ideo bene dixit Nicolus, *in timidis & patientibus melius eſt medicamento, in alijs igne vti.* Hanc curationem ad vnguem deſcripſit de ferro bicipiti Albucaſis *primo ſuæ Chirurgiæ* cuius nos meminimus alibi, & eſt tutiſſima & perfecta, & debet vſtio fieri, ſeu cum medicamento perforatio à latere verſus coxendicem, quia vaſa ſeminaria & erythroides tendunt per locum peni propinquum, & ita hæ partes quæ ad generationem ſunt neceſſariæ, & in quibus eſt periculum doloris & profluuij ſanguinis, remanebunt illeſæ: præterea quoniam à lateribus & non in medio, iuxta penem deſcendunt omentum & inteſtina. *In quinto curandi* non id ſolum animaduertere decet, quòd vt dixi quinquies in balneum ægrum immittere decet, quod in ſola caſtratione & neceſſarium eſt, ob metum conuulſionis, & tutum ob vinctum didymum, exemptúmque teſtem, tum etiam curatione per ſuturam ſuperius deſcripta: & quod iuuat ceruicem patientium oleo cum pipere trito inungere, ſcilicet aduerſus diſtentionis periculum. Sed ſi in illam inciderit, candenti ferro expedit ſtatim adurere, inter ſecundam ac tertiam colli vertebram. Atque his tribus præcipuè præſidijs, igne, inde pipere contrito ſubtiliſſimè cum oleo circa ceruicem, & frequenti balnei fotu vtemur ſecurè aduerſus quamcunque diſtentionem. Cauendum eſt autem quam diligentiſſimè, ne dum vehementius auxiliamur, iam laxiore didymo præſertim vrendo frangatus ob contractionem & pondus, neque enim ſanatur.

TEXTVS XXXVII.

QVibus id quod medium eſt inter abdomen & cutem inflatur, & non ſedatur, color eſt velut qui multum pallidus eſt, & qui ex candicante pallet: quoniam omne huiuſmodi ab hepate eſt, & ex hoc ſunt hepatici in his morbi, & morbi Regij ab hepate, ad ſubalbidum colorem vergunt: & qui ex aqua inter cutem & ex pituita alba laborant. Qui verò à ſplene ſunt, tum hydropes, tum morbi Regij, nigriores ſunt.

COMMENTARIVS.

Cum natura animalia efficere cogitaſſet cognitionis non expertia, & ad ſimilitudinem beatarum ſubſtantiarum, vitam in illis conſtituere decreuit, vt in ea tanquam in fundamento omnia conſiſterent: ſenſus, cogitationes, voluntates, memoriæ, appetitiones, motuúmque corporum initia. Quocirca calorem qui non extingueretur corpore claudere opus fuit, ipſúmque ob id ſemper mobilem. Sed & ex illo reſpirationem arteriaſque commenta eſt. Sed cum motus cognitionem arceret, & impediret, animam quidem cum ipſo coniunxit medio, vitæ vitamque in illo ſemper mobili fabricauit, inſtrumentum ſcilicet cerebrum procul ab eodem ſepoſuit, immobile, frigidúmque, & quietis principium quoddam, in quod ex corde motus imago deferretur. In nullo horum ſcilicet corde tanquam principio, & cerebro tanquam inſtrumento, fit ſanitas aut morbus, neque per

se id curant, sed omnis ea cura magno seruo demandata est, scilicet iecori & his quæ ei seruiunt membris: vicario ventriculo delegatis: lieni, vesicæ felis renibus, & vesicæ quæ renibus inseruit, tum ministris omnibus venis. Ipsum quoque principium & instrumentum primum à delegatis illi seruis & facultatibus, magni serui iecoris reguntur. Nutriuntur concoquunt, attrahunt, retinent, expellunt quæ illis noxia sunt: quamobrem hoc ægrotat & sanescit, & quæ ægrotant curat membra. In eo ergo tres vigent intemperies, calida, sicca, frigida, humida, & frigida sicca, totidemque morbi fiunt generales. Nam febres omnes si quis præter hecticas negauerit esse morbos, contenderitque solum eas esse affectas, qui nec in membris sunt, nec omnino consistunt, non malè dixerit. Tria ergo sunt verè morborum genera, ad quæ alia omnia reducuntur. Calida & sicca temperies, ex qua morbus regius fit: frigida & humida, ex qua alba pituita; & frigida & sicca ex qua vtrumque genus fit morbi: & regius niger, & anasarca nigra. Calida enim & sicca temperies regium morbum generat, hydropem non potest, quia tenue est quod gignitur: Frigida & humida hydropem facit, morbum regium non potest, quia humorem crassum gignit: Frigida & sicca vtrumque, quia & crassum ob frigiditatem, & tenuem ob siccitatem generat humorem. Ad hos igitur tanquam primos principales & generales; omnia morborum genera reducuntur, nec quasquam prius perit ex morbo, quàm ad horum vnum perueniat, neque senex, neque iuuenis, multò minus timere debet, quamdiu ab his procul adfuerit. Vlcera, febres, cum ad interitum properant, habirum in horum aliquod prius mutant. Soli morbi in compositione, qui repente occidunt, (Sed & id rarissimè) absque horum aduentu perimunt. Nempè & qui venenum sumpserunt, statim incipiunt miraculi instar, & si videatur regio morbo laborare, alij inflantur, & in hydropem transeunt. Aqua autem intercus morbus est iecoris, non principalis neque primus, & tympanites, sed ad regios morbos & albam pituitam sequuntur: Aqua tamen inter cus magis ad albam pituitam consequitur; ad regium morbum tympanites. Hæc igitur præmisisse sufficiat: nunc ordinem sequamur, inde expositionem trademus.

Cum ergo tractasset de tumoribus factis violenta causa, tractat nunc de tumoribus, factis à membro laborante ob intemperiem. Et ideò proponit tumorem inter abdomen & cutem, & intelligit tumorem albæ pituitæ, qui plerumque consistit inter carnosam membranam, aut paulo infra, & cutim musculos apprehendentem: quia vt dixi hic morbus ad albam pituitam pertinet, & etiam ad morbum regium: Vterque enim horum alium quasi contrarium generare solet. Nam morbus regius cum fiat ab immoderato calore & siccitate, præter naturam corrumpit calorem naturalem in ipso principio, & ideò debilis factus extrema relinquere incipit, & non facta coctione generatur alba pituita, non solum ibi collecto humore, qui vim naturæ subterfugit in cute & membris ei propinquis, sed ob laxitatem loci, & imbecillitatem membri, transmittitur quicquid in membris intimis non potuit superari. Sed & ex alba pituita morbus regius vice versa generatur: nam corrupto sanguine ob humorem crudum, corrumpitur bilis, & pituita etiam ipsa transit in bilem, & sanguis putrescit, & ita morbus regius generatur. Propterea licet morbus regius non sit tumor, quia vt dixi congener est albæ pituitæ, & illi semper missus, ideo & de eo hic agit. Agam igitur primùm de regio morbo, tanquam simplicissimo. Meminit & de hoc supra in constitutione temporis tertia, vbi dicit quod apparuit sexta die in febribus, & quod erat popularis: & plerique seruabantur copiosa alui deiectione, vel multitudine vrinæ, vel fluxu sanguinis narium, vel pluribus ex his. Eius autem qui non est Epidemius, proponit quatuor genera *lib. 6. de Internis affect. pag. 20.* Primum quidem æstate maximè corripit, bile commota. Consistit igitur bilis sub cute vt in capite, quare statim corpus in alium colorem mutat, & fit pallidum, velut malicorium. Et oculi pallidi fiunt, & in capite sub pilis velut cortex, subest & rigor ac febris corripit, & pallidam vrinam mingit, & crassum subpallidum in ipsa subsidet, & mane quamdiu ieiunus fuerit, ad cor & viscera exugitur: & si quis ipsum alloquatur aut interroget, ægrè fert, & anxius fit, & non sustinet audire. Stercus autem excretũ cum pallore albicat, & malè olet. Hic quum ita habuerit, maximè moritur in quatuordecim diebus: si verò has effugiat sanatur. Secundum quod corripit tempore hyemis & ex ebrietate & frigore. Incipit autem primum rigor inuadere, postea etiam febris detinet. Et humor qui est in corpore, congelatur in cute. Quòd autem sic habeat, ex his ostenditur. Liuidum est ipsius corpus & subdurum. Et venæ per corpus distentæ sunt pallidæ, maiores autem & crassiores sunt quam prius. Et aliæ venæ subnigriores distentæ sunt. Et si quis aliquam ipsarum secet, sanguis effluet pallidus si pallidæ sunt venæ. Si vero nigræ fuerint, niger sanguis effluet. Et vestem anteriorem corpori adiacentem, præ pruritu non sustinet. Hic promptus est ad iter faciendum & ambulandum. Sed præ debilitate crura labascunt, ac ipsum non sufferunt, & sitit vehementer. Hic morbus non minus priore lethalis est. Procedit autem ad amplius tempus si non in primis diebus sanus fiat. Si verò morbus prolongetur, & ad octauum aut nonum diem duret, in

morbum

morbum incidit,& morbus & dolor magis premit, & exsurgere non potest & plerique in hoc tempore statim pereunt. Tertium quod popularis appellatur hic, eo quod omni tempore corripit. Fit autem à repletione maximè ac ebrietate & postquam riguerit, statim sanè corpus immutatur, & pallidum fit, & oculi pallidi valde sunt. Et sub pilos ac sub vngues morbus procedit. Et rigor ac febris debilis tenet. Et debile est corpus, & in capite dolor adest.Et pallidum ac crassum mingit. Hic morbus minus lethalis est prioribus & curatus breui sanatur. Quartum quod fit à pituita, hyeme autem maximè corripit: & color ipsius ægri est albus & pectora ipsius pituita plena fiunt: & spuit saliuam: & cum ex fereat, singultus ipsi aboritur.Et album lotium ac crassitum mingit & in vrina subsidet velut farina. Hic morbus non est lethalis, & breui sanatur. Fit morbus regius plerumque ex obstructione meatus fellis ad intestina: vnde indicium habetur ex albis egestionibus, vt *in Coacis prædictionibus*. E regio morbo abunde colorati moriuntur, alba autem egestio in his præcedit. Inferius etiam signa prædicentia illum docet, dum dixit: *Quibus lumborum ac lateris dolor absque manifesta causa, hi regium morbum incurrunt*. In his sensus hebetiores esse ait vt ibi: *Morbo regio affecti non adeò subtili sensu præditi sunt*. Est autem morbus vt plerumque diuturnus sed qui ad febres malas succedit, atque venena acutus, de quo *in libro de iudicationibus* inquit: *Morbus regius acutus est, & celeriter occidens: color totus malicorij speciem refert & est vehementer cum virore pallidus, quemadmodum lacerti cum virore pallidiores: consimilis autem est cutis. Et in vrina subsidet velut eruum fuluum: & febris & horror debilis habet. Quandoque etiam stragula habere non sustinet, sed mordetur ac raditur matutino tempore, vbi nondum cibum accepit, internis partibus: deinde viscera plerumque lancinantur. Et si quis erigat ipsum aut alloquatur, non sustinet. Hic vt plurimum moritur intra quatuordecim dies. Has autem vbi effugerit sanus fit.* Ex hoc colligitur, quod experimentum docet, ratio attestatur; Regium morbum adducere pruritus graues & maximè in vola manuum, & fœdas impetigines partim se exonerante natura, partim quòd iecur tum malè affectum huiusmodi humores generat, ac transmittit more bilis ad cutim ipsam: quæ cum cessant non cessante morbo, magnum malum afferunt. Dicebat *in libro de affectionibus* generaliter de regio morbo, quòd fit cum bilis sub cutem vertitur, traditque curam huiusmodi: Morbum autem regium sic curare oportet. Extrinsecus quidem corpus molliendum est balneis calidis. Aluus verò & vesica humectanda, & vrinam cientia danda, quæ sunt præscripta. Si verò fortis fuerit, purgato capite, pharmacum quoddam potandum dato, quod bilem deorsum purgat. Postea vero vrinam cientibus vtendum est. Alibi vero scilicet *in septimo Epidemiorum* generalem magis ac accommodatam proponit. Est autem hæc. *Regio morbo correpto prodest laborare, sudare, panem edere, bibere non multum, lauare caput calida multa, sed potius tepida, vinum album, somno non multo vti.* Meminit & eius imò vtriusque *sexto Epidemiorum* dum dixit: *vxor cuiusdam morbo regio in magno theatro post statuam superueniente, eadem permansit.* Qui verò apud Timenei neptim habitauit, niger factus est, liquet quòd etiam diuturni mentionem hic facit. *At alba pituita.* Pituitæ autem albæ quæ nigra est, & a splene, meminit libro *de internis affectionibus* hoc modo. Tabescit autem similiter & à cauis venis: Hæ vero pituita hydropisformi, & bile replentur. Patitur autem eadem, ab vtris tandem tabescat. Et homo statim niger fit ac subtumidus. Et partes sub oculis pallidæ fiunt. Et venæ in corpore pallidæ distentæ sunt, quædam verò valde rubicundæ maxime autem manifestæ sunt, quæ sunt sub alis. Et spuit pallida, quæ vbi ipsum inuaserint suffocant: & tussire volens aliquando non potest. Quandoque autem præ suffocatione & tussiendi cupiditate, bilem aceruatim vomit, aliquando vero pituitam. Sæpè verò etiam cibos, quum comederit. Et vbi reuomuit, leuior sibi esse videtur. Deinde modico tempore interposito, in iisdem doloribus iacet. Hic etiam acutius loquitur quàm quum sanus esset. Et rigor ac febris interquiescens, rursus sudorosa corripit.

Sed de alba pituita simplici, quæ est morbus principalis meminit Hippocrates ante *in libro de affectionibus pag. 6. Pituita alba quum tenuerit, corpus totum intumescit albo tumore: & in eadem die alia parte melius sibi videtur habere, alia deterius. Et tumor alias, in alia corporis parte maior & minor fit.* De his igitur morbis constat, quòd omnes alij ad eos reducuntur. Nam si mors sequi debet, oportet vitæ principium vitiari calore nimio aut frigore: sed si calore; fit regius morbus, si frigore; alba pituita. Plura sane dicenda essent, sed aliis in locis etiam de his actum est: ideò Hippocratem audiamus.

TEXTVS XXXVIII.

Sed & vlcera quæ ægrè persanantur, exalbidorum sunt, qui fere lentis colorem referunt. Et cutis diffringitur ac labia, velut Antilochus habuit & aleuas, ab humoribus ex corpore salsuginoso, quod sub cute maximè, & à capite contingit, quum à pulmone fuerit calefactum.

COMMENTARIVS.

Hunc locum pauci intelligerent, qui non vidissent ea quæ idem scripsit *in Primo de morbis*. Series autem est huiusmodi: si vero pus in ventre moram traxerit, totum corpus ab ipso calescit maximè verò viciniſſimæ partes. Calescente autem corpore, humiditas maximè eliquatur. Et quæ quidem à supernis partibus eliquatur, in supernum ventriculum maxime confluit, & pus fit ad hoc quod iam in ipso est. Pars vero eius etiam in infernum ventriculum fluit, & quandoque aluus ab ipsa turbatur & hominem perimit. Nam cibi ingesti secedunt inconcocti, & alimentum ab ipsis corpori non accedit. Et sputi sursum purgatio non æqualis contingit, aluo nimirum calefacta, & omnia deorsum trahente in seipsam. Et à sputo quidem suffocatur & stertit, dum non purgatur: à ventre vero fluente debilitatur, & plerumque perimitur. In huiusmodi autem morbis hunc fluxum maximè exhibet caput, vtpote quod cauum est, & supernè situm. Quum enim ab aluo fuerit calefactum, tenuiſſimam pituitam de corpore in seipsam trahit. Vbi verò hæc in ipso fuerit collecta, reddit rursum aceruatam & crassam, velut dictum est: & pars quidem ipsius in supernum ventriculum defluit: pars verò in infernum. Idem etiam oportet considerare ex illo Aphorismo sextæ particulæ: *Aqua inter cutem laborantibus vlcera in corpore nata difficulter sanantur.* Hoc enim intendit, quoniam vlcera si debent sanari, oportet vt siccentur, & mala intemperies auferatur, sed qui laborant alba pituita, ex defluxione à capite, vtrumque patiuntur impedimentum: igitur talia vlcera difficillimè sanantur. Proponit autem quòd ob malam intemperiem lentis colorem referunt, & cutis diffringitur, & labia ob prauitatem humoris. In omnibus sanè vlceribus necesse est labia & cutim diffringi, sed non eo modo quo his, quia labia illa aspera fiunt & inæqualia, & cutis frangitur ac corrumpitur circum circa: nam in bonis vlceribus cutis est integra, & sanæ similis, & vt vno verbo dicam, qualis est in vulnere simplici ad vnguem.

TEXTVS XXXIX.

OCcasiones vnde quis ægrotare cœpit, considerare oportet, siue capitis sit dolor, siue auris, siue lateris: signum autem sunt in quibusdam dentes, & in quibusdam inguinum tumores.

COMMENTARIVS.

Occasio duplex est: alia externa, vt sol, exercitatio, timor, alia interna vt dolor: cognitio causæ externæ non facit ad curationem, sed solum ad cognitionem *Quarto artis curandi.* At causa hæc seu origo ex internis, indicat & de cognitione, & curatione morbi. Duplex etiam est horum differentia: quibusdam enim dolores adueniunt statim ante morbum, vt in Hermocrate ægro, cui dolebat caput & lumbi *Tertio Epidemiorum*: quibusdam iam diu ante, vt in eo qui in Dealcis horto habitabat, nam ei longo ante tempore doluit caput, & tempus dextrum. Vnde notandum huiusmodi morbos, seu diuturni sint seu noui, succedente febre indicare materiæ locum: materia enim quæ febrem facit putrescendo, aut in aliqua continetur concauitate principali, vt in cerebro vel pectore: vel in cauitate, in qua per se non est apta facere febrem, vt ventriculi intestinorum vteri, & tamen facit ob vehementem putredinem: plerumque tamen solet in eis facere ephemeras, aut in venis magnis, & facit febrem magnam: aut paruis, & facit febres longas: aut in membris principalibus collecta, vt cerebro & pulmone & iecore, aut in musculis & tunc facit intermittentes: aut est collecta in ipsa substantia membrorum, & fiunt abscessus. Febres igitur quæ fiunt ex materia contenta in capite difficilius soluuntur, & sunt tepidiores, & mala producunt symptomata, sicut quæ fiunt in locis pectoris, sunt vehementiores, sed celerius soluuntur & concoquuntur. Et attulit exemplum de dentibus, quarum febres vt plurimum sunt ephemeræ, velut etiam ex inguinum tumoribus: cum enim febris fit ex dolore procul à membris principalibus, est è genere ephemerarum: Ita febres quæ incipiunt cum suffusione, longæ sunt & plerumque etiam perniciosæ.

TEXTVS XL.

VLcera oborientia ac iudicantia febres, & tubercula: Quibus hæc non fiunt, iudicatio sublata est. Quibus intus relinquuntur, certiſſimæ recidiuæ ac celerrimæ.

COMMENTARIVS.

Cum declarasset morborum cognitionem fieri ex initiis, vtpote dolore partis, docet etiam illorum finem esse per eiusmodi: dicens *febres indicari & per tubercula & per vlcera.* De *tuberculis* sæpius actum est, maximè *in Quarta Aphorismorum.* 33. & 44. De *vlceribus* intelligi debet ad tubercula consequentibus, quoniam abscessus

vt

vt visum est alij resoluuntur, alij per vrinam vel effluxiones abscedunt, alij per viscera purgantur. *Quibus hæc non fiunt, dicit iudicationem esse sublatã* idest in quibus deberent iure fieri. At quibus intus relinquuntur *certissima fiunt recidiua.* Vbi materia collecta est & non exit, necesse est vt putrescat & febris adueniat. Si sanguis in ventrem exciderit præter naturam necesse est suppurari. Sed dubium manet, quomodo intelligatur *iudicatio sublata*, vt differt à *recidiua*; nam eodem modo debet differre quod intus relinquitur, ab his quibus hæc non fiunt? Dicendum est ergo quod prima verba intelligenda sunt hoc modo. *Vlcera oborientia & tubercula quæ indicant febres*, supple, si adueniant, *bonum in febribus*, de quibus dixit *in secundo & Tertio Prognosticorum*: sin autem non adueniant iudicatio sublata est. Sed si adueniant & lateant, certissimæ fiunt & celerrimæ, recidiuæ; & hic est verus sensus. Est ergo sententia eius huiusmodi. In febribus quæ per abscessum sunt iudicandæ, si non aduenerit abscessus (idem dico de vlcere) non iudicantur sed confirmantur. Sed si natura non expellat, certissima est & celerrima recidiua. *Non expellere* intelligit nec per abscessum, nec per effluxionem; quasi dicat etiamsi per effluxionem expellat, manet tamen febris: Et hoc totum est verum, nam febres illæ licet minuantur valdè, non tamen finiuntur.

TEXTVS XLI.

CRudos ac liquidos secessus, millium solidum in oleo coctum sistit. Exemplo est nautæ puer, & Myriochaune.

COMMENTARIVS.

More suo vltimum remedium in sistendo aluum proponit per duo exempla; pueri nautæ, & Myriochaune, qui sanati sunt hoc modo. Est millium frigidum in Primo ordine, & siccum in fine secundi, aut initio tertij, *septimo de simplicibus medicamentis*, & sistit aluum, vt Dioscorides *in secundo libro cap.* 88. docet: frigida enim sistunt & sicca magis, millium autem vtramque excellentem habet qualitatem. Tenues etiam habet partes, quibus vrinam prouocat, teste Dioscoride. Si quis objiciat illud *ex libro de affectionibus: Oleum & quæcunque oleosa sunt reficiunt & pituitosa sunt*, de crudo oleo intelligenda sunt. Dicebat Galenus *Primo de alimentis cap.* 22. *frixa omnia flatum quidem deponunt, verum difficilius coquuntur & ventrem magis sistunt, crassiorisque succi alimentum corpori exhibent.* Et in Tertio dum loquitur de ouis: *dum friguntur in nidorem vertuntur, & præterquam quòd succum crassum gignunt, ipsum etiam prauum & excrementitium præbent: Et antea quam frixa sunt in sartagine sunt ficciora, quæ autem elixa humidora.* Et ex hoc patent conditiones optimi medicamenti, quod omnibus facultatibus morbo aduersetur, quòd etiam præparatio; quòd id quod miscetur conueniat in eisdem viribus, & deducat medicamentum ad temperamentum, quòd sit suaue, adeò vt habeat rationem cibi, quòd emendet vitia consequentia morbum: & quod deducat materiam illius ad alium locum conuenientem, quæ omnia insunt huic medicamento.

COMMENTARIVS II. IN SECVNDVM Epidemiorum Hippocratis Librum.

TEXTVS I.

MVlier cor, hoc est os ventriculi dolebat, & nihil remittebat dolor. Huic polentæ pollen mali punici succum inspersus, & semel in die acceptus in cibo satis fuit, & non reuomebat: velut Charioni contigit.

COMMENTARIVS.

Hæc tota vt dixi sectio viginti exempla continet, quorum primum est hoc. *Mulier* vt dixi καρδιάλγει idest *cor dolebat*: hic interpres voluit *ventriculi os* vertere: sed melius est atque consultius, exponere quàm interpretari: nam verum est quòd pro ore ventriculi affecto, aut ventriculo ipso intelligi debet, non tamen ipsum os ventriculi laborauit: satis sit casum esse quasi persimilem illi qui à Galeno describitur, & curatus est *Duodecimo Methodi* cum

cum dixit: Adiicere enim iussi præsidia colica, alicaque calente, quæ cocta in aqua esset, nutriri, immissis & mali punici granis. Cum autem tota nocte citra dolorem dormiuisset, miratus profecto est remedij nouitatem: rogauitque quid esset bibendum. Dedimus itaque bibendum dilutum rhois cremorem: quo videlicet, siue aliqua esset in summo intestino facta vlcerosa affectio, eam adstringeret: siue etiam ex consuetudine aliquid ex superioribus locis in partem afflictam conflueret, id reprimeret: prandióque eodem vti iussimus: deinde ad vesperam cœnare pane puro madefacto in vino aliquo naturaliter quidem austero, sed veteri. Concessimus præterea, vt austerum quemcumque si vellet fructum sumeret, siue malum, siue pyrum, siue punicum. Simili ratione etiam tertio die cibatus, in quarto Theriacen bibit, sanúsque omnino est redditus ac de cætero ad consueta reuersus, nullum sensit incommodum. Polenta autem lentus est cibus qui biliosis conuenit: conficitur ex farina hordei insperfi aqua, & per nocte siccati, infrixi ac moliti vt *Plinius docet.* Parum nutrit vt Oribasius in *Primo & Quarto libro* fitque ex hordeo non tosto. Prior dicitur hordeum tostum: Eos qui non exercentur dicit multum nutrit, sitim extinguit, dicebat Paulus. Fit etiam ex auena hordeacea, igitur humectat, refrigerat, bilisque impetum cohibet; ideò in hoc casu maximè conueniebat pollen polentæ, id est ex farina tenuiore. Punica mala dulcia conferunt ventriculo, acida cohibent ventriculi dolores, teste Dioscoride.

TEXTVS II.

MVtationes prosunt, si non ad praua mutentur, velut his qui à medicamentis vomunt febrium gratia. Fines in meraciora desinentes, putrefactionem significant, velut Dexippo.

COMMENTARIVS.

Non est hoc quod dixit *in libro de locis in homine pag.* 14. vomitus sedatur, & similibus vtpote aqua, quæ vomitum prouocando educit materiam vomitum facientem, & à contrario vt cum sedatur prouocante aluum atque purgante: idem de fluxu. Sed & *Sexta Aphorismorum* idem ferme docetur, sed intelligit quòd persæpe debet Medicus vt in febre (intelligas & in quouis morbo) cum non iuuatur, vel si parum iuuetur, vel etiam si iuuetur egregiè, sed morbus tamen non discedat, transire ad alia genera euacuationum. Et hic est primus sensus verus; alius magis congruens sequentibus: in medicamentis quæ purgant aut vomitum ciunt, mutatio excrementorum bona, nisi ad mala mutatio fiat. Et est sententia eiusdem *secunda Aphorismorum*, Ita vt ex tribus sensibus veris primus omnino non conueniat: secundus conuenit sed non toti. Tertius conuenit & perfectus est, scilicet quod mutationes in excretionibus bonæ sunt, nisi ad praua mutentur: Et hoc probat exemplo medicamenti vomitum prouocantis, vt intelligamus idem esse & magis verum in medicamento purgante, & in purgatione à natura facta. Et ratio huius est, quoniam vt scribitur *Quarta Aphorismorum*, quantò colores plures non praui fuerint, tantò melius. Et hoc est quòd natura melius fert multorum humorum missionem, quàm syncerorum abundantiam: quia qualitates immodicæ euertunt vires & naturam. Medicamentum autem trahit quicquid occurrit, & ob id semper ferme diuersa: natura autem non potest hoc, quia non expellit nisi exactè cocta: Et si expellat, hoc contingit ob nimium onus, & multitudinem materiæ.

Si tamen meraciora in fine prodeant, res deterius agitur: dictum est autem de hoc *in Aphorismis: 7. Partic. 6. & 13.* Et meræ egestiones dicuntur; vel quæ vnius sunt humoris, vtpote flaua aut pallida bilis, & hæ non sunt valdè malæ: aut quia sine alio humido mistæ, & hæ plerumque sunt rubiginosæ. Atra bilis sanè ac viridis & rubiginosa, mera esse solet. Et causa est in seipsa, velut dici consueuit de regulo, quod circa eius latebram, nullum viuens inuenitur, cum prauitas caloris consumit, quicquid est humidi, egestio syncera redditur, vt apud Galenum ibi. Sed tamen fex dura, quæ fit ab eadem causa, non adeò portendit malum. Existimo ergo syncerum hic comparatiuè sumptum significare putredinem, ob id quòd per putredinem solent exsecari partes quæ quasi formam membri referunt, & hæ meraciores sunt. Postquam ergo in mutationibus excrementorum deuentum fuerit in fine ad meraciora, hoc valde malum existit: corruptis enim humoribus solida etiam liquescere incipiunt, vel ante hæc excreta putredinis maximum sunt indicium, velut Dexippo: Perijt enim.

TEXTVS III.

SErapis ex liquida aluo intumuit. Pruritus autem haud scio quot diebus, non vltra. Habebat autem & abscessum quendam in lateris mollitudine, qui nigrefactus occidit.

COMMENTARIVS.

Hic vir ex lenitate intestinorum incidit in hydropem. Dicebat Hippocrates *in libro de Aëre & Aquis & locis pag.* 8. Intestino

testinorum leuitates & aqua intercus fere omnibus morbis reliquis desinentibus superueniunt, cum non queant facilè ventriculi ab humidis exsiccari. Et *in Coacis prædictionibus pag.* 20. Qui in longis intestinorum leuitatibus vna cum animalculis tormina & dolores patiuntur, his solutis intumescunt. *Et ibidem* In biliosis aluus turbata egerens parua genituræ similia, mucosa, & dolorem circa pubem inducentia, & vrinæ non facilè solubiles prodeuntes, in hydropem ex huiusmodi desinunt. Et *in libro de Affectionibus pag.* 7. Qui in hydropem ex dysenteria desinunt. Dico generaliter fluxus ventris in tumorem ventris terminantur, cum longi fuerint, Quoniam si sint ob imbecillitatem, aucta imbecillitate in membris intentionis retinetur materia, & etiam generantur flatus, & intumescit venter: Et si sit materia praua, corrumpuntur viscera & membra naturalia, & materia quæ retinetur efficit hydropem. Et si sit materia bona quæ expellitur, velut sanguis calor naturalis refrigeratur. Et à calore diminuto generatur flatus, ex eo hydrops sicca. Et si contingat ob defluxum materiæ à toto corpore, ex transitu debilitatur coctio in visceribus, & venter intumescit, postquam totum quod crudum est euacuari non potest. Et si sit materia hydropis, quam natura expellit ab initio, quis dubitat quod cum non expellitur, quin fiat hydrops. Ex fluxibus igitur diuturnis qualibuscunque cum cessauerint, maximè in senibus vel extenuatis tumescit venter: & hoc ostendit experientia.

(*Pruritus autem*) Hoc indicat quòd materia retinebatur, cuius pars protrusa ad cutim efficiebat pruritum. Materia enim serosa putrefacta, maximè pruritum inducit: Et hic non fuit perpetuus, quia materia intus rediјt & computruit, & ideò habuit abscessum quendam in mollitudine, idest in dextro latere, in loco sub costis, & infra iecoris regionem, qui nigrefactus occidit: quoniam in hydropicis tales abscessus non coquuntur ob imbecillitatem caloris naturalis, & impedimentum materiei corruptæ, & ideò corrumpuntur & denigrantur, quod euenit ob putredinem adurentem. Aduruntur enim quædam cum putredine, quoties putredo illa magna est, & ad naturam ignis conuertitur. Et talis materia habet naturam veneni: & intus penetrat, & illud est quod occidit non quod apparet extra. Et hoc est quia humor ille niger, est via ad mortem, & homines moriuntur.

TEXTVS IV.

ET Stymargi vxor ex ventris per paucos dies turbatione, vbi multum in sistendo laborasset: Et post pueri sexus fœminei quadrimestris ex corruptione discessum sana facta esset, intumuit.

COMMENTARIVS.

Hic est secundus casus, in quo ex ventris fluxu peruenit in ventris tumorem: quartum verò exemplum: cum enim materia retenta fuisset, quæ ventrem turbabat, & violenter retenta: & menses etiam qui purgationem abortus consequi debuerant, & debilitatum iecur, & membra naturalia in abortu, ratione dolorum & purgationis, & vigiliarum, & huiusmodi, *intumuit*: affine igitur hoc exemplum priori, quod ad tumorem attinet, & tumoris causam, non totam sed partem. Vnde sciendum quòd velut rationem reddidimus in præcedenti textu, de aluo retenta & fluida, ita ex immodico sanguine fluente aut retento, cum fluere soleret, vt *in secundo de Naturalibus facultatibus cap.* 8. *post Prin.* iecur refrigeratur & fit hydrops, vitiata seu labefactata coctione; ita labefactata inquit ventriculi coctione, fit diarrhoëa: vnde duo supponuntur, & quòd ex defluxu sanguinis refrigerari debeat corpus, & retento etiam sanguine corrupto, vt in hæmorrhoïdibus & mensibus, de quibus dat exemplum: Constat enim sanguinem menstruum frigidiorem esse naturali, vt apud Aristotelem declaratur *Primo de Generatione animalium cap.* 19. Verùm si solam ob refrigerationem generatur hydrops, cur in vulneribus magnis, vbi sanguis ad mortem vsque effluit, non generatur hydrops? Propterea vt dixi, hydrops fit quandocumque sanguis est corruptus, & ob id naturæ grauis, quem natura seu retineat seu expellat, concoctio corrumpitur: non enim defectu concoctionis, sed corruptione hydrops generatur. At verò in abortibus & ex abortibus idem sæpè contingit, quoniam vt dixi sanguis retentus corrumpitur, & cum expellitur, etiam ob dolores debilitatur.

TEXTVS. V.

MOscho calculo vehementer laboranti, in superna palpebra ordeolum obortum est, magis ad aurē, deinde intro exulceratum est: quinta & sexta die ex internis pus erupit: infernas affectiones soluit glandularum tumor, ac inflammatio circa aurem erat, itémque inferne in collo, & è directo superni tumoris.

COMMENTARIVS.

Quintum exemplum est calculo laborantis, cui superuenit *ordeolum*: neque exprimit quo calculo laboraret, an renum an vesicæ: sed planum est cum dixit, *Infernas affectiones soluit*: neque enim calculum vesicæ sic liberasset. Ex ordiolo igitur orto, glandularum tumor & inflammatio circa aurem contigit & in collo è regione superni tumoris, adeò vt sanguis ad superiores partes fuerit delatus, & laxata laborante particula lapis excidit. Propterea tum Hippocrates erat, vt dixi cum Herodico medico emperico & imperito: nam si sanguinem misisset ægrotanti, vt infra docebitur, euasisset: sed non adiuta natura ob magnum robur virium, tam absonam mutationem molita est, quæ quanquam non fuerit iuxta regulas ab eodem superius descriptas, tamen id notandum est, quòd cum morbus non esset ex humore, sed re omnino præter naturam, quiuis abscessus vel transmutatio modò potens sit liberat, quoniam in huiusmodi transmutatur sanguis, & materia benigna, ideò sufficit vt à loco patiente remoueatur: nam non est aliud periculum. Erupit autem solum quod suppuratum est, suppuratum quod collectum, collectum quod extra venas protrusum est, vt in libro *de Inæquali intemperie cap.* 3. Intendit magis ad aurem idest in directo ferme enchanthidis anguli scilicet exterioris.

Tria autem hic sunt animaduersione digna: primum quod tumores illi omnes fuerunt ex latere dolente, vt etiam superius docuimus. E regione enim fiunt bonæ transmutationes, hoc autem non dixit vt manifestum, sed ex his solum patet, cum dixit. *Itémque inferne in collo & è directo superni tumoris*, secundum quod est maioris momenti, quod tam magnus morbus dissolutus est per ordeolum in palpebra. Intelligitur hoc quia materia nulla peccabat, sed aderat solum dolor ob lapidem: protrudit natura sanguinem ex loco, & hic fuit copiosus, & ideò impleuit glandulas, collum, loca post aurem & palpebram: non tamen factus est abscessus magnus, quia nec in loco aderat dolor, nec materia erat corrupta, sed si alterum horum affuisset, factum fuisset tuberculnm magnum: ideò non erat laxato lapide, & ideo soluto dolore materia quæ protrudereretur à loco: nec in loco causa attractionis, ideo non potuit fieri collectio magna, neque abscessus.

Dicit quod *quinta & sexta die pus ex interna parte erupit*. In calidis locis erumpit si tenue sit integumentum pus quarta die: in tanto enim circuitu pus solet generari. Sed causæ quare eruperit cito, fuit calor ex circumposito humore, & quoniam leuis fuit expressio, ideò laxa vt dixi particula, & ob id tenuissimum solum collectum est, & demum tenuitas tunicæ interioris, vnde etiam intus erupit, nam membrana illa exoriebatur à pericraneo, & finitur in cartilagines, quæ circumambiunt loca ciliorum, ideò exteriore ex parte est cutis, cum membrana carnea; in interiore sola illa membrana tenuis, in medio spatium & humor quidam tenuis, non pinguedo; ideo facile abscessum concipiunt palpebræ.

TEXTVS VI.

Aristæi sororius fatigatus in via incalescebat: Deinde in tibia tumores fiebant, terebinthi fructibus similes. Post successit febris continua: Et sudor postridie factus est. Idemque alijs diebus paribus continuauit, febrisque perseuerabat.

COMMENTARIVS.

Sororius est cui soror alicuius nubit, *fatigatus incalescebat*, nam labor calefacit: motus enim attenuat, & causa est vt quod frigidum est, dum attenuatur, tepescat. Est autem quæstio pulchra, quomodo motus calefaciat? accipiendum est ex manifestis. Quæcumque non constant refrigerantur velut aqua & aër. Ventus enim omnis vt aëris solum est refrigerat, & quantò concitatior & quantò celerius fluit aqua vt Tygris & Abduæ, at contra Nili & Eridani tepida est, quoniam lentè progrediuntur. Sed solida plumbum, ferrum, lapides & per aërem delati, & inuicem affricati, quantò celerius mouentur, eò magis incalescunt. Causa est sumenda ex differentia, differentia raritas, aër & aqua motu rarescunt, solida non ita rarescere, igitur caliditatis causa, condensati frigiditatis. At quomodo nisi vt ex principijs nostris, quòd calor cælestis, qui vbique spargitur ingreditur, & locum calefacit, in densum non ingreditur. Forsan dicet quis, non posse id eo modo contingere, sed potius suapte natura vt Philosophi volunt, nam cum reducatur ad ignis formam, oporteret ignem vbique sarpsim esse. Propterea dico, quod calor ille vt recipitur in materia augetur motu & intenditur.

(*Deinde in tibia tumores*) corpus erat immundum, & ideo dicebat Hippocrates: *Si impurgatus laborauerit vlcera erumpent.* Et clarius Galenus *Tertio Aphorismorum. Quibus vicem purgationis humorum qui sunt in profundo corporis exercitatio suppleuerit, ijs ad cutem vitiosos humores euocans, vlcera & scabiem efficiet.* Mediocritatem magnitudinis exprimit, quoniam cum materia fuerit in venis, facit abscessus; cum autem spargitur in musculos fit scabies, tubercula autem magnitudine

media

media sunt, & fiunt à parte erosi humoris, ac humore ipso qualicumque: sicut abscessus ex humore, & scabies ac pustulæ ex serosa tantum parte. Atque hæc est prima differentia. Secunda ratione loci, nam scabies gignitur ex excrementis in musculis sparsis, per totum corpus, & abscessus & materia contenta in venis: Tertia est ratione qualitatis corruptionis, nam in pustulis corruptio fit à calore, parum à putredine, in abscessibus à putredine, parum à calore. Post successit febris, corrupti erant humores, & ichores ex magnitudine caloris, ideo putrida febris successit. At quia Hippocrates non adeò exercitatus erat, duo tantum animaduertit, quòd erat sudorifica febris, & quod in diebus paribus exacerbabatur. Hoc autem ratione non obscura, quoniam aderat multa copia humoris concalefacti aquei, qui per sudorem exprimebatur: Et ideò non soluebatur, tum quia non erat in decretorio, tum quia erat ante coctionem materiæ. Imò potius fuit in casu Hippocratis *Aphorismi quartæ particulæ*: Febricitanti sudor superueniens febre non deficiente malum. Prorogatur enim morbus, & multum humidum significat. Sunt autem duorum generum febres sudorificæ: à lassitudine de quibus agit *in fine secundi de Diæta* his verbis. Inexercitati humidam carnem habentes cum laborauerint, corpore calefacto multam colliquationem remittunt: Quicquid igitur exsudauerit, aut cum corpore depurgatum fuerit, non exhibet magis laborem in parte corporis, præter consuetudinem euacuata. Quicquid verò ab excretione intus remanserit, non solum ei parti ex qua excerni cœperat, laborem exhibet, sed etiam illi quæ suscipere humorem cœpit, non enim commoda est corpori, sed infesta. Et in carnes quidem corporum non similiter congregatur, sed potius in carnosas partes, atque illis negotium exhibet donec exierit. Tanquam enim circuitum non habens sed quiescens calefit in ipsa, tum illa quæ ei allabantur. Si igitur multum fuerit quod excretum est, & iam sanum corpus exsuperat, vt totum concalescat, & febrem vehementem inducit. Sanguine enim calefacto atque attracto celerem circuitum faciunt ea quæ sunt in corpore, & tum reliquum corpus præ spiritu purgatur: tum quod compactum est, calescens attenuatur: & simul ex carne foras sub cutem extruditur, Idque sudor calidus vocatur; Quo excreto sanguis in naturalem statum redit, & febris remittit & lassitudo sedatur, maximè tertia die. Sed huiusmodi genus febris absque frigore licet esset, tamen imparibus diebus exacerbabatur, paribus autem remittebatur cum sudore. Alterum verò genus quod ex constitutione fit, habet *Septimo Epidemiorum*.

TEXTVS VII.

ERat autem sublienosus: sanguis ex sinistra nare frequenter paulatim erumpebat, iudicatus est.

COMMENTARIVS.

Ad hoc ergo facit historia illa, nam fieri potuit vt constitutio temporis esset sudorifica. Inquit enim ibi: *Post canem febres fiebant sudorificæ, & non perfrigerabantur penitus post sudorem, sed rursus incalescebant: & leniter longæ, & iudicatu difficiles, & non valde siticulosæ: paucis in septimo & nono desinebant, alijs vndecimo, & decimo-quarto, & decimo-septimo. Polycrati febris, & sudor, qualis descriptus est: à medicamento purgatio deorsum vehementer: & febris adeò lenis facta est, vt obscura consisteret, præterquam in temporibus, & sudores ad vesperam circa caput, collum, pectus: deinde rursus etiam per totum ventrem, & rursus incalescebat. At circa duodecimum & decimum-quartum febris acuta est, & modicæ alui subegestiones: post purgationem vsus est sorbitionibus. Circa decimum-quintum dolores ventris iuxta splenem, & sinistram lateris mollitudinem, calidorum appositio minus profuit quàm frigidorum. Quum infuso per clysterem molli vsus esset, cessauit dolor.* In horum historia continetur quòd partes circa splenem laborarunt. Id quidem contigit, quòd materiæ tenuior ac pinguior pars exhalasset, ideo residuo superassato, par erat splenem laborare, verum in Aristei sororio hoc non contigit ex febre, sed potius contra: erat enim natura *sublienosus*; naturam appello nunc propriam, sed habitum longo vsu acquisitum. Quomodo autem ex liene possit sanguis è nare sinistra profluere vtiliter, dubium est: nam aliud est quod *profluat vtiliter* ex illa nare, aliud quòd *profluat*. Profluit quidem conuiuienter, quoniam partes superiores inferioribus concalescunt, atque ita sanguis feruet, & aperit ora venarum, & effluit. At quod vtiliter, difficile videtur, cum materia ex liene ad narem non possit peruenire, nisi rursus cauam venam ingrediatur, & ex caua sursum deferatur, in venas faciei & narium. Quin quod maius est, vt rursus in iecur perueniret, non à venis portæ solum nutritur vt Vesalius auctor est: quod certè necessarium est si non per arterias materia sursum, & antea in cor ipsum deferatur.

***

TEXTVS VIII.

POstridie iuxta sinistram aurem tumor; sequenti die etiam circa dextram, sed hic minor, & insuper tepescebat. Hi euanuerunt, & non supperati sunt.

COMMENTARIVS.

Post iudicationem sedata in venis inflammatione, postridie materiam collectam natura post aures tramsmisit, cuius causam superius explicauimus. Insuper & id declaratum est, quòd melius sit euanescere parotidas, maximè succedente effluxione, quàm vt ad suppurationem vertantur. Quòd si sine effluxione euanuerint, palam est minari periculum, si magnæ ac duræ fuerint, tum rubræ & cum febre, aliter ob tenuitatem & paucitatem materiæ euanuisse illas suspicandum est; quo in casu procul à metu absunt. Quomodo verò ex liene ad aurem sinistram transitus sit, eadem manet difficultas, quæ ad vnguem prius de naribus dicta est, atque ob id è regione primũ orta est, postea vt ait ad dextram conuersa, ob impetum solum naturæ, quod contingit cum violenter nimis illa vexatur à materia praua aut multa, ob id tamen leuior fuit in dextra parte, quia non erat ibi materia noxia. Tepor autem indicabat bonitatem & materiam mitem ac tenuem, nam frigidi tumores à nimia crassitie fiunt; rubicundi & calidi ex ardente; fusci autem & rubri obscuri cum splendore sanguinem exustum velut etiam in carbunculis. Animaduertendum etiam est circa hoc, quod febres parotidarum plerumque sunt adeò obscuræ, vt lateant, quare iudicium oportet reponere in qualitate sola abscessus, Et hæc vt dixi in calorem & colorem, & magnitudinem, & duritiem distinguitur. Horum non dixerim quid pessimum sit, sed quod excedit velut si valde duræ sint, aut valde magnæ, aut colore lucido, rubro, qualis est serpentibus, qui ad viridem pallidum & cœruleum vergit. In genere tamen magnitudo periculosior est, si delitescat sine signo: sin autem ad suppurationem comparentur plus refert durities: sin ad vitæ periculum, & mortem inexpectatam color. Considerandæ etiam sunt vigiliæ aut sopores, nam vtrumque lethale est si delitescant; Et si non delitescant magnum tamen afferunt periculum.

TEXTVS IX.

QVi ab Alcibiade venit, ei ex febribus paruis ante iudicationem testis sinister intumuit: habebat autem splenem magnum. Et sanè Iudicata est febris tunc vigesima die, deinde alias atque alias subincalescebat, & subfloridum spuebat.

COMMENTARIVS.

Hic est septimus casus seu obseruatio potius. Per *febres paruas* intelligit *lentas* atque *remissas* quæ à crassa & lenta fiunt materia. Docet autem deriuationem ex liene ad testem sinistrum, quòd ea pars infirma esset; vnde abscessus & effluxiones fieri solent per partes debiliores, & ob id ad glandulas, & per loca maioris effluxus: velut si quis habeat liquidam aluum naturaliter, aut ex habitu acquisito per aluum, etsi solitus sit plurimum mingere per vrinàs: Et in hìs qui facilè sudant, aut quibus hæmorrhoides fluunt, aut sanguis è naribus, aut qui vomunt sæpe, per eiusmodi loca effluxiones ferme semper contingunt. Et ideò hic cum haberet partem sinistram ob lienem debilem, intumuit ex febre sinister testiculus, non dexter. Causa omnium horum est primum laxitas viarum: secunda est imbecillitas partis, nam membra valida transmittunt superflua sua ad membra debilia, vt Galenus docet *in libro de Alimentis, cap. 5. Primo & Tertiodecimo Methodi cap. 5. & secundo de differentiis Febrium cap.* 11. tum etiam à Principe. Et tertia est, quia membra debilia plura superflua gignunt, non solum magis excipiunt excrementa, quamobrem effluxiones & transmutationes contingunt in imbecilliore parte. Quarta quia vis expellendi, magis oneratur & incitatur ad expellendum ob copiam solitorum excrementorum. Et ita continuatur hic textus præcedenti, in quo etiam de sublienoso & transmutatione ad superiora sermonem habuit. Videndum est modo cum non laboraret pectus, cur tamen ad testes materia in febre hac deriuata fuerit ad testem, & an quicquam contulerit lienis tumor, cum dicat; *Habebat autem splenem magnum:* quasi dicat ob hoc *testis sinister intumuit.* Eadem enim videtur ratio, cur & sinister intumuerit. Causa enim speciei videtur comprehendere causam generis, vt causa quod sit facilis intellectus, debet sumi ex causa intellectus. Si igitur causa fuit, quod sinister testiculus intumuerit, fuit lien, igitur & quòd testis intumuerit. Dico ergo quòd testium abscessus fiunt materia ad illos delata. & maximè ex coxis; vnde infra: solutio coxarum doloris, oculorum distortiones

distortiones, cæcitas, testium tumores, mammarum eleuatio. Sed forsan sensus ad diuisionem pertinet; idest tumoris testium solutio, est mammarum eleuatio: at hoc *ex libro de Indicationibus* ita confirmabimus. *Quibus in febribus coxarum dolor, oculorum distortio, aut cæcitas, aut testium tumores, aut mammarum eleuatio, febrem soluit*, vt debeat legi coniunctim non diuisim: nam de interpretatione loci infra huius libri suo loco videbimus. At quod coxarum dolor fiat ex tumore lienis, supra visum est in Herophonte. Ex liene igitur testiculus afficitur, tum maximè ex imbecillitate. Videndum est igitur, vel quomodo materia ex loco deriuetur, vel in ipso recipiatur. Docuimus nuper ex vena portæ solum nutriri lienem, vt necesse sit vel per arterias deferri materiam, vel venam portæ ad testes pertingere. Nutriuntur enim testes à vasis ipsis seminariis, vt Vesalius docet. Quapropter dicere necesse est materiam in liene contentam, per arterias protrusam ad testes, cum tamen non raro contingat.

(*Et sanè iudicata est febris die vigesima*) Cur sit iudicata febris, sic est quasi addiderit rationem. Nam breui iudicari non potuit in huiusmodi febrium genere, atque compositione, nec ob abscessum valde tardè; nam abscessus solent febrium intermissiones sequi. Itaque vigesima iudicata est: Quasi dicat febrim lentam, & tumorem splenis consecutus est tumor testis sinistri, & ob id iudicata est in vigesima. Verùm cum sic iudicata sit inordinatè incalescebat, & subfloridum idest sputum sanguine dilutum spuebat. *Incalescebat* idest febre leui tentabatur: spuebatque cruenta, quæ non fuerunt ex pulmone, in tabem enim incidisset. Vnde autem sputum illud prodiret dignum est inuestigatione, Nam si contabuisset adiecisset. Meminit sputi sanguinei in epaticis *In libro de coacis prædictionibus*, sed vnde veniat non aperit. Melius est opinari vt dictum est alias, quòd qui lienosi sunt, sanguinem habent corruptum & maximè in gingiuis & partibus oris, qui febre succedente colliquatus inficit sputum, & hoc est verisimilius. Continuatio ab initio huius ad præsentem partem perspicua est, & in sequentes textus. Nam cum dixisset in principio, *non reuomebat* subijcit in secundo; *Qui à medicamentis reuomunt*. Cùm verò de mutationibus loquutus esset, quasdam docuit terminari in tumorem ventris: ostendit deinde quasdam etiam esse salutares. Docuit etiam alias mutationes non adeò vtiles, vtiles tamen esse. Deinde hic quòd abscessus ipsi per se iudicant.

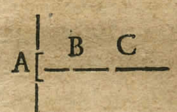
TEXTVS X.

CVidam manus dextra, & crus sinistrum, quum ex tussi parum & nihil memorabile eiecisset, siderationis modo resoluta sunt: alia vero nulla re alterata est, neque facie, neque mente: Nec verò adeò vehementer illis partibus. Cæpit ad melius procedere circa vigesimam diem. Factum autem hoc est illi ferè circa mensium eruptionem, & fortassis tunc primum apparebant. Erat enim virgo.

COMMENTARIVS.

Hic est modus transmutationis, ex materia in membris spiritus contenta ad neruos, vt pateat continuitas cum præcedentibus. Et est similis processus septimæ particulæ Aphorismorum. Dicebat Hippocrates *Septima sectione sexti Epidemiorum: Durissimæ autem & vehementissimæ erant, quæ ad leuem resolutionem deducebant tusses*. Mirari videtur Hippocrates hic, quòd ex tussi facta sit resolutio: deinde quòd simul in dextra manu, & crure sinistro. Tertio quòd mens nullo pacto læsa sit. Quarto quòd nec partes illæ sint multum læsæ. Dicit quòd circa vigesimam diem cœpit in melius mutari, & mitescere morbus, scilicet qui alioquin diuturnus esse soleat. Deinde subdit, quod id contigit circa mensium eruptionem, Et forte primam, tum cum esset virgo. Et rursus infra in hac eadem particula de Angina loquens. *Qui verò tumores ad alteram partem vergentes habebant, hi vnde verticula inclinata fuerant, isthic resoluebantur, atque inde ad alteram partem distrahebantur*. Et iterum: *Cæterum resolutiones leuiter syderatorum modo non per totum corpus contingebant, veluti ex aliis* (supple causis) *sed vsque ad manum, ab anginosa affectione. Atque hi matura expuebant, eaque difficulter & pauca*. Sed sunt qui legant, *non matura*: Neque enim sine aduersatiua congruebat *matura* dicere, eaque pauca difficulter: sed vel *matura* eaque multa & facilè, vel *non matura* eaque difficulter & pauca, aut *omnino matura* sed pauca & difficulter. Duplex igitur causa aperta ex hoc est, resolutionis ex angina, quæ cum tussi coniuncta erat. Vna; vt tumor, qui anginam consequebatur spinæ vertebras hoc modo elideret, loca atque ita resoluerentur: nam vt per tumorem ita per tussim poterat elidi vertebra, & fieri resolutio, & ob id dixit, & appellauit durissimas & violentissimas tusses, quæ ad leuem siderationem deducerent: non enim ad magnam, cum non possent quantum-

cumque violentissimæ essent tusses, multum elidere vertebras. Alius modus est, vt materia quæ ex cerebro ad pectus destillabat, ad spinam dorsi deflueret, & resolutionem faceret. Omitto modo quæ tum admiranda contigerint, & sequar ordinem propositum, in quod simul in dextra manu & crure: & clarum est, quòd vt alias dixi, spinalis medulla diuisa est bifariam, propterea altero modo contigit resolui dextram manum & sinistrum crus: nam si per obstructionem resoluatur membrum, quicquid est à parte inferiore loci illius obstructionis medullæ spinalis, ex eadem parte cum obstruatur, necesse est neruos etiam ex eadem parte resolui. Oportuisset igitur etiam crus dextrum resolui. Cum ergo resolutum minimè sit, constat resolutionem eam fuisse ob luxationem. Sensus autem secundæ auctoritatis est, quòd luxata vertebra, spinalis medulla non amittebat sensum neque motum, & ob id inferiores nerui & partes, quibus inserebantur non resoluebantur, neque ægrotabant: sed cum spinæ vertebra gratia exempli *A* ad dextram luxaretur, attractus neruus *B* qui illi adnascitur decurtabatur ex C, extensúsque priuabatur facultate sensus & motus. Atque ita patet secundum. Primum autem apparet ex eo, quod talis luxatio partim erat ex tussi mouente vertebram, partim ex materia tussis, quæ à capite fluens non per spinam sed vincula vertebrarum illa laxauerat. Propterea rectè exposuit seu vertit Cornarius *tusses durissimæ* idest quæ sedari non poterant, non dolores vt alius quidam. Dolores enim non excutiunt vertebram; Et ita patet primum. Tertium quòd mens non sit læsa, quia non erat defectus in origine, vt in aliis resolutionibus: sed vertebra exciderat impetu tussis, & resolutione suorum vinculorum. Quartum etiam patet, quod partes illæ non sint multum læsæ, & quod breui redierit ad salutem, cum morbus soleat esse longus: quoniam tussis non est proprium excutere vertebras, & multò minus cum ea vt dicit non fuerit valde violenta: rediit autem ob id ad statum suum, quia vertebra etiam rediit: nam facta magna effluxione sanguinis, & cessante tussi, exsiccatis ob effluxionem sanguinis vinculis, necesse fuit duas illas vertebras, superiorem sinistram, & inferiorem dextram restitui suo loco, atque ita etiam elongari neruum, ac molliorem reddi & sanari.

TEXTVS XI.

APæmantus & pater fabri illius qui caput fregit, & Nicostratus non extussiebant quicquam. Erant autem alibi circa renes dolores. Interrogationes factæ sunt: dicebant ipsos semper repleri potu aut cibo. Dolores fortissimos quomodo dignouerit quis conspicatus, fuga, tolerantiæ, experientiæ, & timiditates indicant.

COMMENTARIVS.

In hoc textu proponit tria exempla Hippocrates eorum, in quibus materia transmutata est ad renes, sed citra tussim, & dicit hoc fuisse ex cibi immodica repletione, & ideò ad comprobandum hoc apponit tria exempla, aliter quis potuisset existimare, quòd etiam citra tussim & malum regimen possint incidere homines in huiusmodi dolores, quasi dicat abscessus & dolores fiunt ex triplici causa: vel ex imbecillitate partis cum febre, vt in eo qui venit ab Alcibiade: vel ex tussi & commotione vt in virgine illa: vel ex immoderato cibo aut potu vt in præsenti textu & exemplo seu potius exemplis. Propterea docet quomodo hoc ve[illegible] possimus, dicens ex quatuor licere id assequi, quæ tamen potius sunt referenda ad simulantes morbum: nam febres simulare non licet ob calorem, vrinas, pulsum & respirationem: defectum mentis & animi possumus, tum dolores & tumores, sed hos nisi magno cum artificio vtpote admota thapsia vt inquit Galenus: similiter & defectus vt non posse loqui, videre, audire, vt apud Boccacium de Salernitano apud sacras virgines. Cum ergo sint tria maximè, quæ licet fingere; dolor, tumor, & offensio operationis, Hippocrates docet illos deprehendere, atque hæc sumpsit sibi Galenus, in suúmque libellum transtulit, suo more etiam Hippocratis nomine prætérito; Et simul docet Hippocrates dignoscere magnitudinem morbi, velut doloris; an verè sit magnus, an tantus illi ob mollitiem videatur, vt in mulieribus & viris nimium delicatis, proponitque duos modos contrarios, fugam atque tolerantiam, experientiam & timorem. Experientia ergo est futuri velut & timor: vt si medicus fingat aliquid velle facere, vtpote in querente se angi dolore vehementi dentis, vt eruat dentem, vel scindere ventrem in dolore illius, aut vrere caput in fingente surditatem vel cæcitatem, vel admouere candens ferrum in eo qui animo linquitur, aut vana loquitur, aut qui sibi vinxit brachia, vt pulsus lateant & deperditi videantur;

tur; vel amariſſimum exhibere medicamentum in eo, qui vrinam perturbat ſucco arantij immiſto, aut iubet defodi illo audiente eum qui pro mortuo iacet, vt quidam fingunt: ſi ergo non obſtat experientiæ, æger eſt: ſi timet, trepidat, cunctatur, cauſatur quædam, eſt dolus. Similiter adhibitis medicamentis feruentibus aut vehementer amaris, aut longa cibi abſtinentia, aut à potu vini coërcendo: ſi queritur non tantum laborat, aut omnino non laborat: ſi libenter perfert & tolerat, æger eſt. Atque ego potius de doloris magnitudine Hippocratem loqui exiſtimo, quàm de omnino ſimulantibus morbum: quanquam & in hoc ſit ſingulare & principale indicium, quoniam ad deprehendendos morbum ſimulantes, Galenus quatuor alia indicia ponit: rationem victus præteritum, quæ eum morbum efficere potuerit: cauſam ſimulandi vtpote amorem, timorem laboris, damnationis, hominem fingere ſuetum: ſyndromen ſignorum, vtpote pallorem, oculos languidos, extenuationem corporis, vigilias, lachrymas, naturam morbi aut doloris loco conuenientem: demum vt interrogatus diuerſis temporibus non eadem de qualitate affectus reſpondeat. Itaque hanc ſententiam de his qui laborant, vere dictam putem ſed ad magnitudinem doloris deprehendendam, hoc præcepiſſe Hippocratem non inaniter, ſed vt dixi magnitudinem cauſæ morbi venaturus, qua deprehenſa haberemus quantitatem auxiliorum. Conuenjt autem vt ſic deprehenderemus vt in hoc caſu renum dolorem, quando morbus ipſe nec ſui natura de ſe indicium præberet, nec cauſam haberet naturalem, ſed ſolum errorem in victu. Quomodo autem experientia multa opus ſit deprehendere, non ſolum hoc quod propoſuit in ſequenti textu, declarat hoc modo.

TEXTVS XII.

AQua quæ cito caleſcit, & citò frigeſcit, ſemper leuior eſt. Cibi & potus experientia opus habent, an ad æqualitatem maneant. Dicendum quòd vbi ſanguis effluxit, expalleſcunt, & quæcumque alia huiuſcemodi.

COMMENTARIVS.

Non in eo ſenſu hic ſcribitur prima pars huius ſententiæ, quo in *Quinta Aphoriſmorum* 26. Sed hoc intendit cum dixiſſet *experientiæ & timiditates: quòd ſi morbus quiuis &c.* ſed exemplum eſt de dolore, mutatione ex calore in frigus, vel ex frigore in calorem velocem, ſeu mutatio illa per ſe ſit, ſeu ex artis beneficio, ſemper materia illa tenuis eſt, ſecus craſſa, ex contraria ratione. Alius ſenſus eſt, qui videtur accommodatior ſequentibus verbis, & eſt quia ſubijcit, quod cibi & potus experientiam habent, an ad æqualitatem maneant. Eſt ergo ac ſi diceret, videndum eſt an cibi ſint boni ſucci an mali, an tenues an craſſi. Et hoc de tenuibus & craſſis, quòd facile vel difficulter concoquantur, velut de aqua quod facilè vel difficulter caleſit aut refrigeratur. Et hoc quia dixerat in præcedenti, quòd repleti erant cibo vel potu: dicit oportet videre quali cibo vel potu; craſſo aut tenui, boni alimenti aut mali. Vt autem ſciamus an boni an mali ſit alimenti, dicit oportet vt conſiſtat iuxta æqualitatem: hoc explicatur primum ab eodem *in libro de affectionibus pag.* 13. cum dixit alimentum validum præbere panem, mazam, carnes, piſces & vinum, & quod hæc vt temperatè adhibita, multum iuuant corpus: ita ſi quis excedat metam, plurimum nocebit. At contra reliqua quæ ſunt debilia vt olera, legumina, fructus, vt parum iuuant, ita etiam ſi excedat, parum nocent. Addit infra aquam, Maza eſt, vt apud Pauli ſcholiaſten, polenta inſperſa. Paulus *libro Primo ait* Maza hordeaceo pane difficilius concoquitur, & magis flatum gignit: melle tamen addito aluum mouet. Atheneus *libro Dymnoſophiſtarum Quarto decimo* natrat Mazam olim fuiſſe cibum, vt hic deſcribitur communem, à pinſendo dictam, inde commutato nomine ob multiplex artificium, cum euaſiſſet in cibum periu[illegible] cundum, à *Maza* permutatum i[illegible] *[illegible]ſare* quod erat cibum delicatiſſimum efficere, vt ex carnibus, aceto, iure ac aromatibus conditis, adeò vt Maza quidem eſſet ſed ob gratiam *naltya* vocaretur. Hippocrates autem *Tertio de diæta* negat poſſe dari regulam generalem boni alimenti ob duas cauſas: varietatem temperaturarum & ætatum, quibus dicit alia atque alia conueniunt: Et quod eadem edulia non ſunt eiuſdem facultatis ac virium apud omnes, velut frumentum & vinum, & reliqua. Galenus autem *tertio de Alimentis* dicit cibos exhibere triplex alimentum; alios quidem ſeroſum & aqueum, alios denſum & craſſum; alios medium quo gignitur ſanguis optimus, qui ſoli ſunt boni alimenti, & paulo poſt dicit tales cibos eſſe friabiles. Vt videantur hanc æqualitatem tam Hippocrates quàm Galenus potius referre ad ſubſtantiam, quàm ad qualitatem calidi aut frigidi, vt conſideranda ſit in bono cibo multitudo alimenti, & ſubſtantiæ æqualitas. Nam rectè de excedentibus in qualitate dixit Hippocrates *libro de alimentis* cibum medicamentoſum malum eſſe, optimum ideſt ſi conueniat, & malum ſi non indigeat tali qualitate.

Dicendum quod vbi ſanguis effluxerit expalleſcunt. Redit ad docendum, quomodo ex tolerantia dignoſcuntur dolores, an magni ſint aut parui, quod habetur ex conſequentibus: ſicut enim ex mul-

ta

ta effluxione sanguinis expallescunt, ita magnis doloribus dicit imbecilles fiunt vires, & color mutatur, anhelitus, sermo: atque ita docet ex his quæ necessario superueniunt doloris magnitudinem intelligere. Cibi ergo seu calidiores seu pleniores sumpti fuerint copiosius, & si æger amiserit appetitum cibi, florem coloris, robur, & angatur, valde intelliges dolores esse magnos; contra paruos. Quæ ratio etiam in aliis morbis est obseruanda.

Considerandum est vt habetur infra, quòd ex fluxu sangvinis narium non solum impallescunt homines, sed etiam moriuntur: hoc autem maximè accidit in quibusdam naturæ excretionibus violentis, dum febres sunt pestilentes: secus ratò ad mortem ægri perueniunt. Oportet ergo in talibus occurrere symptomati statim, & non sinere effluere sanguinem; atque ita ex magnitudine palloris dijudicabimus euacuationem qualis sit. Nam si symptomatica fuerit, expallescunt multum, & vires deficiunt: si bona viuidus & lucidus color, & si non, ruber manet. Pallor enim non solum candorem significat, sed fuscum & nitoris expertem.

TEXTVS XIII.

Abortus masculus sexaginta dierum, in partuum suppressionibus salubris.

COMMENTARIVS.

Hoc dictum confestim Galenus è suo libro exploderet: Quid enim primũ abortus potest esse salubris? deinde quales partuum suppressiones cum abortu esse possunt? Demum cur magis masculus & in sexaginta diebus. Propterea facilius est plerumque plures errores corrigere, quàm paucos, quod vno mutato omnia commutentur, & cum falsa sint, ad verum sensum reduci melius possunt. Habet autem τὸ ἑξηκονθήμερον ἀπόφθαρμα ἄρσιν τόκων ἐν ἐπιχέσεσιν ὑγιηρὸν. *Sexaginta dierum corruptio masculi fœtus in suppressione sana.* Quasi dicat, cum retinentur menses, deinde mulier concipit, & abortit fœtum masculum circa finem secundi mensis, tunc vtile est ad soluendam illam suppressionem. Dixerat enim prius. Et quæcumque alia huiusmodi succedentia, declarant morbi magnitudinem vel paruitatem, nam abortus quamuis sit res mala, si tamen contingat ex masculo in secundo mense, minus malus est in suppressione mensium. Nam post magis hæret fœtus ipsi vtero, vehementius maximè in Quarto mense, vt *Quarta Aphorismorum*, antea vero nondum venæ repletæ sunt sanguine crasso, & ideò non adeo alleuiatur malis. In secundo autem mense facillimè abortit, & maximè masculum, quia mouetur in tribus mensibus, & fœmina in quatuor, *lib. de Sterilibus*: vnde infra: Fœtus qui septuagesimo die mouetur, aut nonagesimo, triplicato tempore perficitur. Intelligit ergo de masculo iuxta tempus motus, in quo maximè abortiunt. Pereunt enim quæcumque circa tempora mutationum suarum, velut arbores cum germinant, vt etiam Theophrastus docet, & fœtus cum moueri incipiunt, & pueri post partum maximè. Et ideo etiam creditum est climatericis mori homines, quod corpora mutationem eo tempore accipiant. At ergo quæ mulieres suppressionibus mensium obnoxij sunt, per tales abortus liberantur.

TEXTVS XIV.

Hercules intumescebat mali ipsius die octaua. Magis ex dysenteria laborat, quisquis sanè etiam è tenesmo vexatur.

COMMENTARIVS.

Cum deest aliquid, quod ad sententiam facit, antecedentibus aut sequentibus intelligere decet. Nam hunc sermonem Hippocratis esse tum multis constat, tum authoritate Galeni *in primo de Humoribus*, vbi docet Primum, Secundum, & Tertium Epidemiorum esse Hippocratis: Quin & certo ordine connexos. Quartum verò & sextum Thessali illius filij, Quintum & Septimum Neutrius illorum: sed hæc intelligenda sunt vt ab initio proposuimus. Si ergo sic legamus; Hercules à dysenteria octaua die intumuit, quoniam quisque ea magis laborat cum à tenesmo etiam detinetur, clara erit sententia: diximus enim supra quòd à fluxu ventris fit hydrops. Hic tria solum quærere oportet, cur scilicet nondum cohibita dysenteria factus sit tumor ventris: deinde cur in octaua die. Tertio cur dysenteria grauior fiat à tinesmo: Dicendum est ergo, quòd cum tinesmus sit inflammatio ani cum voluntate irrita egerendi, quòd in illo nixu intestina descendunt, & comprimuntur à musculis, quæ cum iam exulcerata sint, atque debilitata, à dysenteria magis læduntur & exulcerantur, & dolores fiunt grauiores, & morbus augetur. E maiore enim vlcere & magis irritato, & maiore cum dolore fiunt effluxiones maiores sanguinis, & erosiones maiores & inflammationes. Et quòd intumuerit venter, nondum cohibita dysenteria, non more aliorum contigit, ob debilitatem ventriculi: nam & ventriculo immodicè debilitato cum partibus illi vicinis fit flatus, inter omentum & peritoneum: quia crudi humores à calore non concoquente dissoluuntur, locúsque inflatur. Quòd verò dicunt, flatum fieri

à

à calore diminuto, non est intelligendum de diminuto in intensione & gradu, imo à febrili maiore quam naturali fit flatus. Sed à quouis calore magno; nam à valde debili non fit, concoquere non potente, quia naturalis non sit. Modus igitur caloris & qualitas est potius causa flatus, quàm paruitas; imo vt dixi à paruo calore non fit flatus. Et quia calor nullus rarus non potest concoqui; oportet enim quòd calor qui concoqui densus sit, fiet flatus à calore raro & sicco & magno. Sed est postmodum discrimen, quia calorum magnorum siccorum cum omnes generent flatum, quicunque sunt maximi postquam flatum genuerint, etiam dissoluunt illum: ideò discutientia flatum, omnia sunt è genere calidorum, in tertio ordine: talia tamen licet discutiant eos, necessario tamen prius illos generant, ideo bifariam periculosa; & flatum generãdo & nimium membra naturalia, maximè iecur excalefaciendo. Ob id damnosa semper nisi contraria illi æqualis intemperies frigida viguerit in eisdem membris. Contigit autem hoc die octaua, quoniam tum magis dolores & inflammatio creuerunt, ob quæ minus fluxit materia & calor...

TEXTVS XV.

QVædam lactans pustulas per corpus vbique habebat. Postquam autem lactare cessauit, sedatæ sunt per æstatem.

COMMENTARIVS.

Hic est vndecimus casus seu exemplum morborum consequentium ad causas alias. Sunt autem vt visum est alias trium generum; naturales, non naturales, & præter naturam. Naturales vt dentitio partus, variolæ, & morbilli vocati, de quibus alias satis constat, morbos esse contractos à prima generatione. Eiusdem modi sed tamen alterius diuisionis, sunt imbecillitates membrorum à natiuitate contractæ. Aliæ causæ sunt non naturales, vt supra de Apemanto qui ægrotauit ob cibum vel potum immoderatum, cuiusmodi etiam est hoc de æstate, quæ causa fuit salutis,& lactatione morbi, quæ ambo sunt præter naturam,seu non secundum naturam. Quæ vero sunt contra naturam, vt de eo qui ab Alcibiade venit, cuius testiculus intumuit ex febribus leuibus & liene tumido. In hoc ergo exemplo docet, quod non naturale est, neque contra naturam, sed solum præter fuisse causam morbi. Cessasse pustulas æstate non est mirum, exhalante humore acri seu per halitum obscurum, seu per sudorem. Sed æstas etiam talia proritat velut *Tertia Aphorismorum: oris vlcerationes genitalium putredines, & sudamina.* Liquet igitur quòd æstas dissoluit pustulas, vnde scabies maximè finitur æstate, & generat. Quæcumque enim ex crassa substantia iam ad cutim deferuntur, nec antea ob id finiunt, superueniens æstas dissoluit: At in quibus materiæ intro coactæ nondum ad cutim dirigantur, eiusmodi tamen sunt, vt ad eam partem à natura impellantur; aut nimis acria sunt, æstate superueniente generant pustulas & irritantur. Cur ergo lactatio pustulas debuerit procreare, causa fuit, quoniam lactatio persæpe cohibet menses, & his cohibitis corrumpitur sanguis: hoc etiam potest contingere, quia lactantes plus assumunt cibi, quam soleant, & nisi vires sint validæ corrumpitur cibus, non concoquitur. Tertia est quòd segregatur purum ab impuro, & ideo sanguis in prægnante & lactante deterior euadit. Quarta quoniam lac generatur per vlteriorem coctionem: ideò feruet sanguis, non solum qui in lac conuertitur sed totus, & ita in bilem vertitur, aut ex omnibus his.

TEXTVS XVI.

COnarij illius qui coriacea præparabat, vxori, quum peperisset & perfectè exoluta esset, visum est de secunda membranosum quiddam remanere: discessit autem quarta die malè. Nam vrinæ stillicidio vexabatur, statim concipiens peperit masculum. Habebat autem iam multos annos, & postremum neque menses prodibant. Quando autem peperisset, vrinæ stillicidium paululum intermittebat.

COMMENTARIVS.

Non dixit quòd sanata sit. Morbi enim quidem sunt qui non curantur nec mitescunt, lethales scilicet: alij contra perfectè sanantur vt febres, pleræque: quidam minuuntur ex parte, sed nunquã sanantur. Causa horum est quòd cum sanatio sit remotio causæ, quædam autem causæ nunquam remotui possint, & harum quædam semper augentur, quædam manent; aliæ autem remoueri possunt, alij sunt morbi qui ex pluribus causis originem ducunt: iuxta hoc erunt quatuor morborum genera: lethales quorum causæ semper augentur, & nunquam remoueri possunt: insanabiles longi qui à causis pendent, quæ non augentur, sed non possunt remoueri: qui verò à causis oriuntur quæ remoueri possunt, sanabiles sunt: at qui ex causis diuersis oriuntur, quarum quædam auferri possunt, quædam non, nec tamen augentur semper, hi morbi eatenus minui possunt, quatenus à causa pendent, quæ remo

remoueri potest, eatenus insanabiles quatenus ab alia. Proponatur imbecillitas ventriculi, partim ex frigiditate, partim ex laxitate, partim ex humoribus crudis aborta; & primum quidem occurratur calidis, melius aliquantò se habebit, saltem dolores minuentur. Inde præparata materia humores educantur, cessabit grauitas, nausea, melius aliquanto concoquetur. Post etiam frigiditas funditus tollatur: calor exercitatione augeatur, tum demum videbitur comparatione prioris temporis melius se habere, non tamen exactè concoquetur. Tum deceptus medicus, veramque ignorans imbecillitatis causam calefaciet, purgabit, concoquet, astringet, omnia interturbabit, & nihil proficiet. Hoc est quoniam causa illa immutabilis est: omnis ergo simplex morbus qui minui potest, potest & sanari, vt hectica. Remāsit igitur secundæ pars post partū, idest mēbranæ exterioris circumuoluentis fœtum, discessit quarta die malè: reddit rationem, quia vrinæ stillicidio vexabatur. Nam vt habetur à Vesalio *libro secundo* his verbis: In mulieribus verò, quarum vesicæ ceruici eiusmodi corpus glandosum non adnascitur, musculus totum meatum ambit, qui à vesicæ corpore in superiorem sedem colli vteri non procul à pudendo subingreditur: & musculus hic quantò in mulieribus prolixior est, tantò etiam tenuior visitur, eundem tamen prorsus vsum in his ac in viris præstans. Primariò enim in hoc ipsum Natura condidit, vt meatui vesicæ præficeretur, obstaculo futurus ne transuersæ vesicæ fibræ motu suo naturali vrinam præter nostram voluntatem excernant. Oritur hic à membrana, & annuli vicem circumambientis refert, vt eodem libro docet. Itaque cum vesicæ ceruicis pars vteri ceruici inseratur, atque in illam vrinam effundat, vt apud Vessalium imago ostendit, factum est ex auulsa membrana, quæ interior quidem vtero erat, exterior, vesicæ ceruici, qua parte ei circumducitur musculus, vt eo lacerato vel eroso illa in stillicidium vrinæ peruenerit, quo magis premebatur dum iterum concepisset, quoniam tum vesicæ fundus ab vteri fundo, qui ei substat, comprimeretur: magisque vexaretur eodem stillicidio, quò fit vt omnes etiam mulieres sub tempore partus vrinam continere nequeant. Sed liberata pondere partus etiam alleuata est stillicidio, non tamen liberata, cum iam collum vesicæ læsum esset ea parte, qua comprimere se debet. Atque hæc manifesta sunt iuxta sententiam communem: verùm si sequamur Falloppij historiam de musculo vesicæ, tum rationes, difficilius satisfaciemus quæsito. Pro his igitur consulere oportebit dicta *Quarto contradicentium.* 17.

TEXTVS XVII.

QVædam priusquam conciperet, coxam dolebat. Postquam autem concepit, non amplius dolebat. Vbi verò peperit, vigesima die rursus doluit. Peperit igitur masculum.

COMMENTARIVS.

Verbum ἂν parit difficultatem: sed melius vertatur (*atque*) quasi admonentis, quam *igitur* inferentis, nam cætera sunt perspicua in hoc tertio decimo casu, seu exemplo mulieris coxendicis dolorem patientis. Sin (*autem*) legatur, adhuc clarius erit. Antequam conciperet doluit coxendicem, postquam concepit, non doluit. Causam quærere oportet. Atque in omnibus præstat generalis ne sit an propria perspicere. Generalis vt cum dico; conceptio finit morbos; specialis autem vt cum in hoc casu propriè. Et tunc bifariam etiam distinguitur: aut enim generalis est omnibus morborum generibus, aut coxendicum doloribus. Cum verò Hippocrates hic non prodat causam sed omnia symptomata quæ conuenerunt, concursumque signorum συνδρομὴν vocatum, oportet per euidentia sensui aut experimento comperta declarare. Constat sanè multas mulieres, quæ ante conceptum coxendice laborabant, vbi conceperunt non amplius laborauisse, aliis dolorem fuisse mitigatum, eas verò in quibus desæuiit haud concepisse. Aliàs scio huius meminisse consensus vteri cum coxendice. Nunc dicamus *ex libro de superfætatione.* Si cui dolores in coxendice aut capite, aut manibus, aut aliqua alia parte fuerint corporis, & cum prægnans sit desinunt, conceptu verò ab vtero exoluto rursus redeunt odorata, & bibere, & ad vteri os apponere conducit. Et huius causam prodidit *libro de locis in homine titulo de morbis mulieribus* dicens. *Vbi vteri impleti intumuerint, nihil fluit & pleni fiunt: cum autem pleni facti fuerint, coxendicesque contingunt, dolores exhibent in coxendices & in inguen, velut pilæ in ventre discurrunt, & caput dolore affligunt, modo altera parte tantum, modo etiam toto.* Et rursus docebat ibidem, quid sit coxendix dicens: *Coxendicis articuli duo sunt quæ acetabula appellantur: Et femora in hac inarticulata sunt: iuxta autem femora appendices duæ; altera intus altera foris, & in articulum neutra procedit, neque ab altera parte; sed ad os, ad femur inseruntur: femur autem supernè vbi in acetabulum ingruit, bifidum est huiusmodi bicipitate. In ea quidem parte quæ intro inclinata est, quaque acetabulum ingreditur, in summitate leue est, atque rotundum: altera autem bicipitatis pars exterior magis foras prominet,*

net, & inferius apparet ad nares, vocaturque coxendix. Dictum etiam est de hoc in *Quinta particula Aphorismorum.* Dicemus & de hoc infra, in Eupolemi & Polemurchi vxore: vt causa sit retentio mensium, vt vterus laxatus incumbat coxendici, ideò conceptione facta menses in fœtum absumuntur, & mulier liberatur.

TEXTVS XVIII.

PRægnanti in tibia inferne dextera, tertio aut quarto mense pustulæ, ad quas manna thuris vtimur, itémque in manna dextera iuxta magnum digitum: haud scio an peperit, reliqui enim ipsam semestrem: habitabat autem velut ego puto, in ædibus Archelai ad rupem.

COMMENTARIVS.

Hic est quartus-decimus casus languentium enarratorum, in hoc secundo, quartus autem muliebris, tertius autem ex his quæ conceperunt, vt ordo congruus habeatur, exquisitus autem ad duos præcedentes & duos sequentes. Sunt enim quinque casus prægnantium. Hic ergo duo docet: primum morbum, pustulas scilicet quæ prægnanti acciderunt; inde curationem per mannam thuris. Quod ad pustulas attinet, contigerunt ei à Quarto mense ad sextum, & in tibia dextra & manu dextra iuxta magnum digitum: quocirca temporibus & locis securissimis. De temporibus liquet *Quarta Aphorismorum,* Non dicit tamen curatam esse. Quòd ad primum pertinet, videtur similis historia ei, quæ naratur *in Primo de morbis muliebribus* licet non agat de pustulis, dicens quòd huiusmodi biliosa excrementa, cum biliosæ sint, nec tum expurgentur, menses congerunt, quæ nisi per vomitum aut secessum expurgentur, sæpe abortiunt. In hoc ergo casu, natura transmisit excrementum illud, & fuit securius in prægnante adj extrema ex dextra parte, quia iecur laborabat. Cum verò dixit *Pustulæ ad quas manna thuris vtimur,* intelligit vlcera, quæ huiusmodi medicamento sanantur. Est autem manna thuris ipsius thuris puluis quidam crassior, seu fragmenta thuris. Sunt enim vt habetur à Dioscoride, thuris quatuor vsus: scilicet lachrymæ, corticis, fuliginis ac mannæ. Est igitur manna thuris fragmenta, quod etiam Plinius docet, & Galenus: Et ideo dicebat Paulus, eius vires quales thuris sed imbecilliores, quod etiam à Dioscoride sumpsit. Vnde meritò quis dubitauerit, cum sit idem & iisdem viribus, cur distinxerint: respondeo factum esse, vt pauperibus satisfieret, scientibus nobis quòd ea possumus vti illius loco, quanquam debiliore, exsiccat etiam aliquanto plus: consolidat autem vlcera in humidioribus corporibus, putredinem cohibens, astringit & plus ipso thure.

TEXTVS XIX.

ANtigenis vxor habitabat iuxta Nicomachum, peperit puerum carnosum quidem, verùm qui haberet maximas partes discretas, magnitudine verò esset quatuor digitorum, & sine ossibus: deinde crassus ac rotundus. Hæc autem anhelosa erat ante partum, deinde simul cum partu pus reuomuit modicum, velut ex furunculo vocato tuberculo.

COMMENTARIVS.

Enarrat historiam abortus non vulgarem, cum mulier quædam prægnans anhelosa peperit (hoc autem commune etiam abortui verbum) siquidem perfecto tempore, vt videtur, potius, an nondum absoluto non dicit puerum monstrosum magnitudine & substantia: substantia quidem, quòd ossibus careret: magnitudine quod esset quatuor digitorum. Vnde conijci potest quod fuerit tempore perfecto, nam nil mirum fuisset abortum fuisse tam paruum, quando etiam fœtus his minores atque discreti inueniantur. Quòd verò dicit *crassus ac rotundus*, ὕστερον δὲ παχὺ στρογγύλον, *pinguis & rotundus.* Sed credo intelligat non crassum aut pinguem, sed potius quod dicimus solidum: nam crassum ambiguum habet significatum: pinguis parum conuenit huiusmodi fætibus. Posset & intelligi diuersa ratione mollis, nam mollia solemus pinguia appellare. Deinde simul reuomuit cum partu pus modicum, vt obscurum non sit membra anhelitus affecta esse. Sed an per se, an per consensum non satis constet, cum dicat vomuisse: hoc enim est membrorum naturalium. Iam verò, singula disquiramus seorsum, & primum de tempore.

Dico quòd hic fuit abortus & non partus: nam nasci monstrosum paruum conuenit, & perfecto tempore: at nasci maioribus tantum partibus discretis, non conuenit nisi in abortu & ante tempus: natura enim non potest cessare à munere suo, quin in tempore proposito vel prope, finem sum consequatur, quia vt dicebat Galenus *Primo de tuenda sanitate cap.* 1. fœtus à prima generatione quando est semen, procedit perpetuò exsiccando, ideò hoc opus naturæ impediri non potest, nec vnquam inuenietur corpus senile verè humidum

& molle in solidis membris. Et perfectio huius operis consequitur quantitatem temporis, & astrorum circuitum, licet fieri possit postmodum vt in qualitate exsiccandi & finis natura aberret non parum, vel obscurè: prima tamen ratio scilicet magnitudo siccitatis consequitur magnitudinem temporis. Similiter in formatione dicebat Galenus *Primo de Facultatibus naturalibus cap. 6.* cum duæ sint facultates; vna quæ substantiam membri efficit, vtpote duram crassam, siccam, carneam, atque hæc est propriè naturalis; altera verò quæ meatus fingit, & formam atque figuram constituit, ad operationes agendas artificiosa est, & vt ita dicam diuina, & ipsa in suo tempore perficit opus, & impediri non potest, quòd ad hoc attinet: bene potest impediri quòd ad perfectionem operationis; scilicet vt sit recta & decens formatio, aut mala, aut non perfecta, aut monstrosa. Sunt enim quatuor modi: at hæc operatio erat imperfecta, quia solum erant discretæ maiores partes; quod contingit in masculis, (& ob id sexus hic meminit) in triginta diebus; in fœminis autem in quadraginta duobus, vt *in libro de Natura pueri*; sed de hoc abundè *in contradictionibus*, vt liqueat fætum hunc non fuisse absolutum, sed bimestrem: cui consentit etiam magnitudo quatuor digitorum, vt non fuerit monstrosus, nisi quia caruit ossibus: in huiusmodi enim fœtibus, quamuis ossa non sint dura, partes tamen proportione illis respondent, vt duriores sint, & cum aliæ flectantur, illæ stant rectæ.

De suppuratione ergo illa dicebat *in libro de Coacis prædictionibus pag. 20. Quibus puellis vterum gestantibus ceruicis spiratio erecta accidit, his mammæ suppurant, & menses apparere in principio malum est.* Hoc ergo videtur esse in causa, quoniam cum morbi coniunguntur, necessario vno è tribus modis coniunguntur: vel quia vnus est alterius causa, vel quia ab eadem causa ambo proueniunt, vel quia fortuitò coniunctio illa accidit. Vnum autem esse alterius causam, bifariam eueniri potest, vt sint quatuor modi; veluti in casu præsenti fuit tuberculum suppuratum. Vel ergo contigit, vt ab eadem causa factum fuerit tuberculum, & corruptio fætus, vel corruptio fætus fuit causa tuberculi, aut tuberculum causa corruptionis fætus: vel casu ita contigit, vt simul hæc duo essent. Si casu contigit, historia est inartificiosa & Hippocrate indigna: sin autem fuit vtrumque ab eadem causa, fuit ea corruptio sanguinis. Sed ad formationem malam hoc non sufficit, verum oportet affuisse etiam facultatis illius diuinæ impedimentum in primo instrumento: neque enim sufficit quòd in materia solum, scilicet in sanguine: sed in semine masculi aut fæminæ. Et quia res quantò magis ad vnam causam reducitur, eò euidentior apparet, ideò vt aliàs declaratum est, cum semen fœmineum concurrat actiuè, sed in virtute masculini, melius est vt credamus semen fœmineum illius fuisse corruptum, & vim formandi perfectam non habuisse, si modo error fuit in formatione. At non est necesse, vt hoc admittamus, quanquam enim monstrosus fuerit fœtus, fuit ob vitium naturæ atque materiæ, tantum deficientibus ossibus. Dicemus ergo, quod causa communis fuit, non per se: nam videmus multas anhelosas parere fœtus sine huiusmodi vitijs: & fætus pari vitiosiores multò hoc ipso absque suppuratione: igitur ambo hæc ab eadem causa, scilicet humorum vitio prouenere, sanguinis præcipuè. Quicumque autem morbi parui sunt, & non per se, symptomata etiam parua habent.

Cum ergo tuberculum fuerit exiguum, si fuisset in membris naturalibus, non potuisset efficere respirationem recta ceruice: si fuisset in pulmone vel pectore, non potuisset eijci vomitu, in talibus casibus non oportet relinquere principale symptoma coniunctum, propter illud quod consequitur. Dicendum est ergo quod fuit in imo asperæ arteriæ, & ob id difficultatem spirandi effecit, quia tamen non erat in pulmone, nec pectore, vbi disruptum eiectum fuit leui excreatione, cum qua fuit coniuncta maior vomendi necessitas, per consensum ventriculi cum aspera arteria, quàm tussis: ideo Hippocrates dixit vomitu fuisse reiectam.

Et quia monstra fiunt ex eo, quod vis quæ format non superat materiam, vis autem quæ format, non potest esse impedita in principio, cum sit agens non in materia, sed in anima: neque in materia, nihil enim fieret: sed vel in instrumento, vel casu, vel defectus in ipsa materia. In instrumento ergo in semine, quod non imprimit aut perficit operationem: in motu autem cum in ipsa creatione facta colliduntur, vt ex duobus oculis fiat vnus, inde crescit collisis originibus, & ex vno digito fiunt duo, vnde sedigiti, vel si asini semen agat in materiam equi fit mulus: hoc autem discrimen potest esse in diuersa specie, vel in diuerso genere, vel etiam magis diuerso, cum materia fuerit materia quidem seminis, sed non eiusdem seminis in specie. Quæ vero contingunt à natura, vt hoc, non propriè monstra dicuntur sed monstrosa, sicut etiam quæ in magnitudine euariant, à materiæ enim conditione oriuntur.

TEXTVS

TEXTVS XX.

QVæ filias peperit gemellas, & difficulter peperit, & non valde purgata est, tota intumuit: deinde venter ipsi magnus fiebat. Reliqua verò reprimebantur, & rubicunda prodibant vsque ad sextum mensem: deinde alba valde per omne iam tempus. Atque hæ fluxiones Veneri officiebant, & mera rubicunda ipsi profluebant.

COMMENTARIVS.

Non est necesse illas, quæ duas puellas pariunt, difficulter parere, sed quod intumuerit triplicem affert causam quod duas pepererit puellas: geminato enim labore atque dolore, vires magis debilitantur & quod difficulter pepererit, diu scilicet manens in partu, & præcipuè dum infans iam capite prodijt: sicut de me ferunt, quòd septem horis manserim capite extra porrecto, vnde tanquam de morituro, vt matrem seruarent, vi exemerunt, atque ita semi-mortuus in lucem prodij: antea quoque duobus diebus integris, ab hora scilicet reuolutionis in caput eam fatigaueram, istiusmodi est difficulter pari. Tertio quod parum purgata sit, vt affuerint omnes causæ tumoris ventris, humore concepto corruptóque, vnde naturalibus membris oppressis simul ac debilitatis, tota flatu etiam genito plurimò intumuit. Profluxerunt autem alba perpetuo tempore ab ipso partu, & rubra etiam per sex menses, non valde purgabatur, quia dixit reliqua verò reprimebantur, scilicet purgationes puerperij: vnde *lib. de Atra bile cap.* 8. Cum enim natura quæ fœtum format augétque, vteri gerendi tempore optimum sanguinem trahat, relinquitur portio in venis deterrima, quæ post partum excernitur, vti singulis mensibus superflua & inutilis non solum quantitate sed etiam qualitate: quæ sanguine secundum naturam habente magna ex parte nigrior est. Alba autem duorum sunt generum, quæ fœtent à mensibus putridis, ac ad rubrum attinent, & flauum & crassiora tenuioráque; & quæ non fœtent æqualia magis, semen scilicet muliebre. Rubrum autem significat sanguinem biliosum, ex quibus in Venere lædebatur, & cogebatur ab ea abstinere.

TEXTVS XXI.

IN diuturnis intestinorum leuitatibus, ructus acidus oboriens, antea nunquam factus, signum bonum, velut Demænetæ contigit. Fortassis autem licet etiam arte parare, Nam turbationes eiusmodi alterant. Fortassis autem & ructus acidi intestinorum leuitatem soluunt.

COMMENTARIVS.

Tria proponit hoc in loco, & est decimum-septimum exemplum, quorum causa præsentem subscripsi tabellam. Primum est Aphorismus sextæ particulæ. Hic additur exemplum Demænetæ. Secundum est dubitantis, quasi diceret; si superueniente ructu acido sanatur, leuitas intestinorum vt visum est in Demænete, forsan exhibendo ea quæ talem ructum excitant, posset æger sanari. De primo dictum est: de secundo supersunt duæ dubitationes; vna an arte facta eandem habeant vtilitatem, quam quæ à natura: altera quomodo liceat parare ructum acidum? De primo dico, quod vbi ars sola operatur, non est vt fiat comparatio vt in luxatis: in quibusdam sola natura operatur, vt transmittendo materias per loca intima & dura, velut ossa, nec in his comparatio est facienda: nec in ossium restauratione, vbi finis est vnus, modi diuersi: nam medicus reponit, natura glutinat. Quartus modus est, cum medicus cum natura operatur idem, quod natura per se sola. De hoc dicebat Hippocrates *in libro de Arte*: ***Natura stimulata & impulsa, artis peritis quæ sunt facienda demonstrat: cogit autem partim coalitum in nobis calorem, pituitam per ciborum ac potuum acrimoniam, diffundere.*** Eadem ferme sententia sed obscurius declaratur *in libro de Alimento.* Plus ergo potest medicus cum natura in his, quàm natura per se sola. Ideò dubitatio ista non vexat nisi illos, qui putant medicum purgare aut nutrire. Sed cum sit solum auxiliator, vbi rectè auxilietur, liquet non posse quicquam sine natura, cum natura autem plus posse, quàm naturam per se solam. Sed dubitatio est in his, quæ fiunt à natura cum medico, & non possunt fieri à natura per se sola, vt mutatio

1. Mulier.
2. Dexippus.
3. Serapis.
4. Stimargus.
5. Moschus.
6. Aristæus.
7. Alcibiades.
8. Quædam.
9. Apdemátus.
10. Hercules.
11. Lactans.
12. Coriarij.
13. Quædam.
14. Prægnans.
15. Antigenis.
16. Puerpera.
17. Demænetas.
18. Lycia.
19. Coi soror.
20. Dion.

excellentis intemperiei & est quintum membrum. Dico quod in hoc plus potest medicus, quia est æqualis necessitas in genere. Et in specie plus potest natura rerum, cuius est minister medicus, quàm vna natura sola. Ad principale, cum facta ab arte non permutant multum corpus, & medicus perseuerat, & mediocritatem adhibet, eadem potest: si non, non. Actio ergo naturæ etiam quod idem sequatur effectus, præstat actioni naturæ ab arte incitata aut adiuta, aut remouente, quod impedit illis tribus modis. Quartus est: vt vtilitas illa consequatur effectum, & non causam eius, aliter ars nil prodesset. Porro excitantia ructum sunt Radicula & raparia: Et forsan intelligit quæ eructationem mouent, de quibus Princeps *Tertia - decima tertij*, vt ruta, anisum, Amis, caros, calamhum, menta, garyophyli, mastix & thus. Tertium est quod dicit, *forsan & quod ructus acidi soluunt intestinorum leuitatem*, quasi dicat per motum contrarium educta materia, non quia sint signum, nec causa eorum soluat leuitatem.

TEXTVS XXII.

Sanata est veratri potione Lycia: postremum splen magnus, & dolores & febris, & ad humerum dolores. Et vena quæ in splene est, in cubito secabatur, & saliebat quidem sæpe: Aliquando verò etiam non est secta, sed vnà cum sudore sanguis penetrauit, aut sua sponte. Ex quo autem prodibat, splen dextera parte intendebatur, spiritus intus duplicabatur, non tamen magnus: mente mouebatur, contegebatur, flatus inerat, non prodibat inferne quicquam, neque mingebat. Mortua est ante partum. Quæ circa fauces ad alterutram partem repentia processerunt, exulcerata non sunt, ad sinistra transiuerunt, ad splenem dolor venit citra iudicationem.

COMMENTARIVS.

Hic sermo est continuus præcedenti, quandam mulierem Lyciam nomine pregnantem cum laboraret leuitate intestinorum diuturna, ne scilicet ob alui profluuium periret fœtus, vt *Quinta Aphorismorum*. Mulieri vtero gerenti si aluus plurimum profluat, periculum est ne aborsiat: veratrum datum liberauit eam. Verùm paulopost superuenere febris & splen magnus ac dolens, & dolor ad humerum. Facti etiam sunt tumores in vtraque parte faucium, sed non sunt exulcerati, sed ad sinistram partem translati sunt, ibique coiere. Splen verò etsi intumuerit, non ex iudicatione febre sublata contigit. Et morbus quidem hic modo augebatur, modo minuebatur. Propter quod vena cubiti brachij sinistri secta illi est: & tum saliebat sanguis, ac profluebat. Nonnunquam vero etiam ex vena absque eo quod secaretur, prodibat sanguis, modo cum sudore, modo sine illo. Splen tamen dextra parte idest versus os furculæ intendebatur. Spiritus intus duplicabatur, non tamen magnus, solet enim spiritus duplicatus magnus esse: mente mouebatur, contegebatur: flatus inerat, nec excrementa prodibant per aluum, neque per vrinas. His tot symptomatibus & morbis, periit antequam pareret. Vniuersa constitutio in duobus constat, primum quòd à veratro assumpto & sanata leuitate intestinorum, incidit in hæc incommoda. Secundum quòd ex atræ bilis humore abundante, hæc omnia euenerunt. Dicebat infra: *cui vena in cubito pulsarit, insanus & iracundus est: cui verò quieuerit stupidus.* Vehementissimè ergo cum pulsaret, atque in ea parte solum feruorem maximum atræ bilis nunciabat. Illud admirabile, quod sanguis prodiret, non dissecta vena: hoc ex incendio febris, ideò plerumque sudabat ac tenuitate atræ bilis contigit: Et fuit casus admiratione dignus. Fuit etiam & in hoc, quod splen qua parte respicit ventriculum, ipso exitu sanguinis seu arefacto seu à natura augeretur: quod omnino erat indicium magnæ redundantiæ. Quotiescunque enim ex euacuatione propè membrum plus attrahitur, quàm euacuatur, immodicam significat in toto repletionem. Ideò & flatus gigni consentaneum erat calore naturali oppresso, & præter naturam aucto: tales autem sunt, qui splenes magnos habent flatuosi. Tertio, quia dicit splen dextra parte intendebatur: cum sit in sinistra contigit hoc ob magnitudinem. Spiritus non erat magnus, quoniam splen erat magnum, & dolitabat: erat tamen duplicatus intro, idest in inspiratione non in expiratione. Propterea dicebat Galenus *Tertio de difficultate spirandi* enarrans breuiter hunc locum: *spiritus intra duplicabat:* hoc enim nihil differt ab eo quod dixit: *dupla intra reuocatio velut superinspirantibus.* Idem dilucidius non multo post hæc habet: post hanc eius quæ Lyciæ accidit, de qua velut antea dixi scripsit. *Spiritus intra duplicabatur, non tamen magnus, atque hoc secundum rationem. Affectum enim erat in ipsa neruosum organorum genus, vt etiam absoluta vrinarum suppressio fieret, & ob hoc sanè duplicatus spiritus fiebat.* Cur autem non magnus? An quòd erat perfrigerata? Contegebatur itaque inquit. Demonstratum est autem, quòd hac voce in perfrigeratis iuxta innatum calorem vtatur. Breuiter satis suo more, vbi difficillimæ sunt

res

res exponendæ. Sed tamen declarandum quid sit. Dupla intra reuocatio, velut super inspirantibus: id autem in sexto libro facturus sum. At Galenus turpissimè & flagitiosè cum apposuerit *in Tertio de difficultate spirandi* ex secundo & sexto Epidemiorum verba Hippocratis, vbi artificiose hæc explicanda erant, omittit declarationem. Quædam in Aphorismis satis obiter nec artificiosè, docuit, vt suo loco videbitur. Quæ verò iuxta fauces erant vtrinque translata sunt omnia ob imbecillitatem eius partis ad sinistram, nec suppurarunt; nam exulcerata non sunt: hoc autem est minus quàm suppurata non esse: nam multa exvlcerantur, quæ non suppurant. Causa erat humor prauus multus, cum consequente illum necessario virium imbecillitate quæ non poterat concoquere humorem. Nam atra bilis vix vnquam concoquitur. Hæc autem sunt consecuta vehementem veratri agitationem, retentam materiam quæ intestinorum leuitate expurgari solebat. Sed neque profluit abscessus ad lienem dicit, quia non fuit iudicatorio modo: Idest vt alias dixi, propter hoc febris non cessauit. Et scias quod splenitic æ & melancholices sunt similes miraculis: ideò ne admireris. *Retentio* vrinarum quia mente mota erat, ideò id accidit lethargicis, & ob frigiditatem quæ impedit omnes operationes, fecum vero ob easdem causas & ob siccitatem.

TEXTVS XXIII.

Hieroni facta est iudicatio decima quinta die.

COMMENTARIVS.

Non dicit ex quo morbo: sed vt dictum est, intelligere oportet quòd ex febre. Proponit ergo alium casum admiratione dignum; siquidem vt visum est in Primo huius, dies quintadecima non est iudicatoria. Et Galenus multa suo more de obscurissimis multa dicit, sed nihil probat. *In primo de diebus Indicatoriis*, vbi maximè expediebat, ne verbum quidem. Sed nos causam & admirationis & rei docere oportet. Cum enim Quartus decimus dies sit principium tertiæ septimanæ erit quintus decimus dies secundus tertiæ septimanæ: at secundus dies indicatorius nullo modo est, quare multò minus quintus-decimus, qui est secundus à quartodecimo, & ideo secundo longè debilior. Attamen *Quarto Epidemiorum* enarrat de muliere, quæ in Bulagore villa depurgata est, & ex splene ægrotauit, dicit Hippocrates die Quintadecima riguit: & sudauit dicit, non tamen iudicabatur, scilicet quia febris non recessit. Contingit autem ratione mathematica, vt nonnunquam Luna in quindecim diebus solum peragret dimidium circuli signorum, velut hoc mense Iulio proximè futuro à Nona die Iulij, ad vigesimam quartam, peragrat Luna solum partes centum nonaginta, & in quatuordecim diebus partes centum septuaginta sex; Et magis à nona die Iunij ad vigesimam quartam, perambulat, minus centum octuaginta octo partibus eiusdem. Cum enim sol iuxta absidem est & tardius mouetur, & Luna in superiore parte parui circuli, lentius etiam retrocedendo in ipso fertur, fit vt aliquando ob hæc & eiusmodi causas paulò plus procedat in quindecim diebus Luna medietate signiferi. Videndum est modo cur morbi aliqui sequantur rationem motus æqualis, alij autem inæqualis. Et respondeo, quòd sicut in morbis epidemiis mutatur ratio iudicationum & recidiuarum à communi regula, vt habetur ab Hippocrate *Primo Epidemiorum sect. 2. tex. 26.* ita etiam in hoc casu. Existimandum est autem, postquam nil comperti vltra de hoc habemus, quòd quando in constitutionis origine Luna tardo cursu mouetur, & morbi sunt acuti, quod differuntur generaliter, & si contingat in ea constitutione quemquam ægrotare eo tempore, quo dum peruenit morbus ad finem seu salutarem, seu mortiferum, Luna interim tardè moueatur, tunc poterunt contingere crises in quinta- decima die. Quia verò ad hoc requiruntur quinque conditiones; prima vt morbus sit ex natura eorum qui iudicantur: secunda vt constitutio sequatur motum Lunæ verum. Tertia vt motus Lunæ tunc sit tardus: quarta vt incipiat morbus eo tempore, vt iudicium perueniturum sit in quartam decimam diem: quinta vt eo tempore Luna sit tarda motu: ideò rari sunt morbi, qui in quintadecima die iudicentur. Circa primam ergo conditionem oportet, vt sit febris ex his quæ dicta sunt. Pro secunda omnes constitutiones aëris sequuntur veros motus erraticarum, quia ab illis fiunt, sed principaliter oportet, vt sequantur in hoc casu motum Lunæ. Circa tertiam oportet, vt in eo principio motus Lunæ sit tardus. Quarta & quinta per se claræ sunt. Vidimus autem supra, quod constitutiones generales hoc faciunt, siquidem cum sexta dies sit mala in crisi, plerique tamen sanabantur ex ea in illa constitutione. Et cum non esset critica valde potens, aliquando tamen omnes crises in ea fiebant. Et sicut contingunt mira in aliis, ita in huiusmodi.

Hactenus de causis dierum quæ præter vsum seu consuetudinem iudicant. Videamus modo iuxta Galeni opinionem loco adducto, quo in ordine quintus - decimus esset reponendus, Nam septimus est signifer omnium, & coraules; inde quartus decimus, cnm sit finis secundi septenarij. Sed quia par minus aliquanto habet roboris, quia accessiones fiunt diebus imparibus, & crises in accessionibus, vt ibidem docetur: post statuit nonum & vndecimum, quia

quia sunt impares soli inter robustissimos, & vigesimum quia est vltimus tertiæ septimanæ: vel potius vt nos docuimus supra, quia est dimidium quadragesimi, ita vt isti tres sint pares viribus. Post hos quintus quia impar & prope septimum, & decimus-septimus impar & indicatiuus, seu quaternarij finis: sed non robustior quinto, quia est inter quartumdecimum & vigesimum. Vigesimus autem est ex secundo ordine vt dictum est. Post quartus quia indicat septimum, sed quia est par est inferior quinto: post tertius & decimus octauus, qui est vt quintus à vicesimo, sed sunt remoti à septimo & quarto-decimo. Post decimus tertius, quia est impar & inter robustissimos, sed velut sextus. Est autem sextus post septimum & quartum-decimum validissimus sed malus, ideò & tertius-decimus validus. Post sunt octauus decimus, duodecimus, sextus-decimus & decimus-nonus, omnes pares, vel à iudicatorio loco pari, vt decimus nonus sextus est à quarto-decimo. Verùm quintus-decimus hac ratione erit secundus à quarto-decimo, vt octauus à septimo. Et ita illis debilior, eo secundus, vltimus omnium primus.

TEXTVS XXIV.

Coi sorori epar eleuatum est splenico modo. Mortua est secunda die.

COMMENTARIVS.

Splenico modo, orbiculari gibbositate *Primo Epidemiorum*. Et *in textu: Splen durus non supernè, infernè rotundus, latus crassus, longus, tenuis longus.* Eo igitur modo indicat fuisse eleuatum epar. Considerandum est igitur, cur eam breui perierit ex hoc morbo, nam etsi abscessus fiat in iecore, tam breui occidere non solet, est enim morbus acutus. An hoc forsan dixit, vt intelligeremus secundam finire morbos, velut & quintam-decimam, vt præcedenti narrationi continuaretur. Verum de die secunda minus mirum est, cum eo tempore sæuissimus morbus præuertat tertiam. At in quinta-decima non potest morbus esse sæuissimus, ita vt præuertat sextamdecimam diem proportione respondentem quartæ-decimæ, aut iudicatoriam decimam-septimam: namque & Critonem supra audiuistis in secunda die obijsse. At de salute nullum est exemplum, nec vlla ratio, attestatur de magnis morbis: nam ephemeras secunda die recedere, loquendo de die vulgariter accepta, familiare est ac frequens exemplum.

Iecur igitur tribus modis inflari solet, vt dicebat Princeps *Quarta-decima Tertij Tract. 3. cap.* 7. Flatu obstructione & abscessu. Et in flatu adest dolor extendens, sed non adest grauitas nec febris: in obstructione autem est grauitas, sed non magna. Cum ergo interierit eam breui, non potuit esse ex obstructione, quia tantus tumor non affuisset, nec tam celeriter perijsset: nec ex flatu: fuisset enim dolor magnus, quem non prætermisisset; relinquitur igitur vt esset abscessus. Sed si fuisset frigidus non tam repente creuisset: dicit autem *eleuatum est*, vt intelligeremus factum subito hunc tumorem; neque fuit phlegmon, nam febrem magnam habuisset cuius non meminit. Fuit ergo morbus ex collectione sensim primo facta, inde ex calore sphacelos contigit aut gangrena: corrupto autem membro principali, necesse est mortem eadem die sequi, si corruptio magna sit. Ideo dixit *eleuatus splenico modo*, vt intelligeremus magnum fuisse tumorem, ex gangrenæ genere, vt apud Paulam; aut si omnino non doluit, nam in gangrena dolor solet esse exiguus, sphacelos; Qui tumores conueniunt in hoc, quod sunt magni, & cum paruo vel nullo sensu quandoque corrumpunt membrum, & perimunt hominem, etiam si sint in membro vili: Et fiunt ambo ex mẽbri corruptione, non conuersione abscessus in pus, sed malam saniem. Constat autem, quod huiusmodi etiam in crure vel brachio occidunt necessariò, nisi præscindantur, quia sunt corrupta & mortua: & quod tangitur à putrido mortuo, necessario putrescit & moritur; neque enim mortuum potest vnquam reuiuiscere, ergo pars mortua semper augebitur in eo, quòd putrida putrescet; in eo quod mortua, non potest concoqui nec superari, igitur necessario morietur, & quod mortuum est augebitur: ergo tandem mors subsequetur: ergo vt mors non sequatur, necessarium est præscindere. Et quia per eandem rationem si quicquam in præscindendo mortui relinquatur, morietur quod tangit, ergo necessarium est vt resecetur ad viuum, aut vt putredo finiatur: sed resectio ad viuum cum putredo & mors non fit per lineas rectas, non potest fieri nisi sectio in parte viua fiat. Finis autem putredinis non fit nisi per ignem, igitur vel necessarium est sectionem administrare in parte corrupta, aut omnino in parte putrida, sed adhuc viua; & post candenti ferro finire putredinem, vt æger liberetur. Manifestum est ergo, quòd in hoc casu non potuit æger, nec sanari, nec differri mors. Et si quis dicat tempore abscessus, nonne dolebat epar? Respondeo quod parum vel nihil, quia epar est membrum exigui sensus, & iam ablatus erat sensus per gangrenam, & solet illa aduenire ex magna multitudine humorum corruptorum, & fit etiam ex transmutatione abscessus, alio loco malè suppurati, cum sanies est nigra vel fœtida, vel vtroque vitio peccat. Et etiam fiunt tumores non perfectè descripti à Galeno, qui neque sunt duri sicut schirri, sed celeriter putrescunt: neque calidi, ac cum dolore

lore & febre vt phlegmones, ſed paulatim generantur, & vocantur vomicæ ex materia miſta, mediocriter molles & fuſci coloris, cum exiguo vel ferme nullo dolore, quos comitatur febricula quædam, quæ vix percipitur: & hoc in pulmone & membris alijs maximè ſanguineis tam exterioribus quam interioribus, ſed maximè in locis humidis, vt circa anum, inde inualeſcente putredine pars circumcirca gangrenam concipit, inde ſphacelum, & interficit breui, niſi ſectione & vſtione occurra tur.

TEXTVS XXV.

Bion ſimul multum mingebat, quod non ſubſidebat, & ſanguis ex ſiniſtra nare manabat. Erat enim & ſplen ſurſum in gibbum eleuatus, ac durus, ſuperſtes manſit: recidiua.

COMMENTARIVS.

Nihil mirum fuit hunc ſeruatum fuiſſe, licet in vrina non eſſet quod ſubſideret. Nam ſanguis manabat, ſcilicet per plures dies: hoc enim proprietate verbi ſignificatur: Et ex ſiniſtra nare: vnde illud, *in directum lateris contentiones*: & *in Coacis prædictionibus* contraria ratione inquit: *E regione aduerſa ſanguinis eruptiones malæ, vt in ſplenitis ex latere dextro.* Quia tamen in vrina non erat ſedimentum, quale oportebat eſſe, ideo res redacta eſt ad recidiuam. Hoc enim ſuperius docui, cum natura purgat materiam, quæ non eſt concocta per modum, qui non exigit coctionem, neceſſe eſt ſi febris adſit contingere recidiuam. Ex quo apparet in hoc caſu, Bionem laboraſſe febre; vt eſſent duo morbi, febris & tumor ſplenis. Splenis tumorem durum ſanguinis effluxus curauit; ſed & effuſo ſanguine conquieuit febris ardore ſedato. Sed poſtmodum cum materia iam putrida non poſſit eijci niſi concocta, nam in ſynocho antequam putreſcat, perfectè eijci poteſt per ſanguinem narium, neceſſe fuit vt quod putridum eſſet febrem generaret, atque ita ſucceſſit recidiua. Manifeſtum eſt autem, quod hic comparat tumorem durum lienis, ad tumorem durum iecoris dictum, cum hic facile liberatus ſit, illa autem vt vidimus celerrimè obierit. Quod autem dicit *eleuatus & durus*: durities quandoque eſt ob naturam humoris, velut melancholiam, quandóque ob copiam humoris infauſti: lien cum eſſet eleuatus in gibbum, fuit ex vtraque cauſa durus, quoniam forma multitudinem materiæ præſentem declarabat.

TEXTVS XXVI.

Erant autem anginorum affectiones hæ.

COMMENTARIVS.

Proponit Anginæ vulgaris hiſtoriam, non propoſita tamen aëris conſtitutione. Hic tamen morbus non vt cæteri frequenter vulgaris eſt, ob duas cauſas, non vt alij morbi: vnam quidem generaliorem, aliam autē magis præcipuam huic morbo. Generalis eſt, quoniam fieri ſolet ex fluxione: morbi autem Epidemij, cum pertineant ad caput & cor, præcipuè ob reſpirationem, & ex cerebro fiant fluxiones, ideò tales fluxiones Epidemiæ plerumque ſunt: & maximè vt dixi alias ob reſpirationem, quæ communis eſt cordi & cerebro, vt in libro *de vſu reſpirationis cap.* 5. Altera autem magis præcipua cauſa & propria eſt, quod angina eſt morbus lethaliſſimus, vt etiam *Tertio prognoſticorum*: vnde ſi materia debet detrudi ad tam periculoſum locum & anguſtum, vt etiam colligitur *Quarta Aphoriſmorum* à Galeno, oportet cauſam impellentem eſſe validam, & ideò cum non poſſit eſſe validior, quam quæ ab aëre, contingit plerumque anginas fieri ex contagio. Quòd ſi contingat non ex aëre, oportet corpus eſſe plenum malis humoribus, & cacochymum atque agitatum vehementer à calore & frigore: Hæ enim duæ qualitates cum frigida ſuccedit calori, maximè percellunt corpus, adeò vt morbos lethiferos gignant: aut vt adſit vna iſtarum conditionum cum imbecillitate innata loci patientis, aut ex morbo, vt in phtiſicis. Cur autem Hippocrates hanc conſtitutionem, quæ hos morbos peperit, non deſcripſerit, cum eſſet maximè notatu digna? Dico quòd non habuit illam peritiam exquiſitam temporum, ſed exiſtimauit vltimum tantum tempus eſſe cauſam morborum: ſicut apparet in prima & tertia ſectione huius, & ſeptima ſexti libri; vbi reducit morborum Epidemiorum aduentum in cauſam præſentis, quæ tum viget, conſtitutionis aëris. At verò poſtmodum cognouit edoctus ratione, & experimento, quòd non ſimpliciter conſtitutio ipſa præſens generat morbos, ſed vt comparatur ad priorum temporum ſtatus aëris. Et in hoc eſt duplex diſcrimen: primum quod ſi conſtitutio non erat humida vel calida, non putabat decernere morbos. Secunda quòd exiſtimabat ab eadem conſtitutione eoſdem generari morbos, cum ita non ſit. Cum ergo conſtitutio præſens non eſſet calida nec humida, maluit ignotam cauſam prætermittere, quàm vel fallendo rationalem adducere, aut commentitiam

comminisci. Quod institutum etiam seruauit in sexto libro: neque enim meminit in angina illa perniciosa, qualis fuerit constitutio aëris. Per hæc autem verba *Erant autem anginosorum affectiones hæ*, declarat multos fuisse morbos, tum ex præcedentibus ægrotantibus, verum anginosos plurimos fuisse. Tota autem hæc series verborum describitur à Galeno *Quarto de locis cap. 3.*

TEXTVS XXVII.

Colli verticula intro vergebant, quibusdam amplius, quibusdam prope. Et collum forinsecus conspicuam cauitatem intro habebat, & hac parte ad contactum dolebat. Erat autem & cuidam infra os dentis appellatum, quod non similiter acutum est: quibusdam vero etiam valde rotundum, maiore circumferentia. Si non cum dente appellato, fauces non inflammatæ, verum iacentes.

COMMENTARIVS.

Verticula vocantur vertebræ, Græcè σπόνδυλοι. Vesalius *libro primo de fabrica humani corporis*: triáque habet significata: pro iunctura quæ rotundam partem ossis sinui inclusam continet: pro ipsa rotunda parte & propriè pro ipsis ossibus dorsi. Est enim vt habetur ab eodem: primum vertebra ipsa, quæ intro suscipit per foramen spinalem medullam, idque foramen à posteriore parte est. Et ne pars illa vertebræ exterior offenderetur, spinam vnicuique extra prominentem adiecit, vt si quid passura essent verticula, à spinis illis veluti munimento defenderentur. His rursus aliud munimen, vt præsertim figuris ostenditur, cartilago obnascitur triangularis, propugnaculum ipsarum spinarum ob lenitatem & duritiem: non sunt tamen in omnibus spinis hæ cartilagines. Sunt præter hæc ad munimen vertebris, alij processus à lateribus seu appendices, & duobus articulis in posteriore sede sibi coarctantur inuicem, anteriore autem membraneis corporibus, ac vinculis firmiter colligantur omnes præter duas primas superiores, quarum prima atlantica vocatur, quæ caput ad dextram sinistramque inflectit: secunda vocatur dens, cuius meminit sic caput ante & retro mouens. Sed Vesalius & multò rectius meâ sententiâ hunc vsum à Galeno descriptum *libro de ossibus cap.* 8. & in *Quarto de Anatomicis administrationibus cap.* 8. & *duodecimo de vsu partium* distinguit. Vult enim proprium motum capitis esse, cum quo circumuertimus, atque illum immota prima vertebra super secunda fieri vult: at alium quo flectimus reflectimusque caput, dum annuimus, & Cretensium ac Thracum more renuentium capite in posteriora deducto, non vt nos Itali circumducendo, super Prima fieri docet. Reliquos motus vtpote in latera non capitis sed colli esse contendit. Hi planè longè alij sunt à capitis motibus. Hæc dilucidè: contra quam turpiter cum sua prolixate, quantas tenebras intulit Galenus.

Nunc ad expositionem reuertor: intro vergi colli verticula docet Hippocrates, vel summa vi impulsa, vel attracta. Eam verò luxationem quæ intro fit, nulla arte curari posse, docuit idem *in libro de Articulis* longo processu. Si igitur intro contrahebantur verticula, necesse erat apparere cauitatem in collo, & ad contactum ob attractionem ac luxationem dolere. Deinde docet os dentis à similitudine ita dictum, quod non sit acutum vt reliqui processus, imo in quibusdam rotundum, quod per primam vertebram sinui in osse capitis inseritur. Et in hoc osse, quia erat maiore circumferentia inflammatio, tanta fuit morbi vis: fauces autem vocatæ non erant inflammatæ, neque tumidæ, sed iacentes. Sunt autem fauces iuxta Plinium gulæ partes summæ, eo docente: summum gulæ fauces vocantur, extremum stomachus. Sed apud Vesalium *lib. 6. cap.* 5. nonnunquam pro glandulis vitio interpretum, quæ amygdalis assimilantur, capi consueuere. Ipse tamen sic diffinit spacium, quod ab inferiore maxilla dextra sinistráque continetur, vsque ad ceruicis vertebras pertingens. Dicit ergo dens seu secunda vertebra colli erat inflammata, non tamen fauces inflammatæ erant, sed iacentes.

Obseruandum est in hoc, quòd Hippocrates docet hic morbum maximum, qui fiebat ex abscessu circa vertebras colli, nec erat necesse, vt valdè febricitarent, imò forsan vt ne febricitarent quidem, quoniam abscessus erat in loco remoto à corde, & ex materia pituitosa: nam luxatio vertebrarum fiebat ex tumore, oborto ibi ex sanguine pituitoso, & materia defluxa à capite. Et natura non transmisisset materiam ad locum illum, nisi fuisset euicta ab illius prauitate: neque enim ad cor aut cerebrum, aut iecur, aut os ventriculi, aut pulmonem materia deriuatur, nisi vel ob rectum situm cum via patente, & hoc non est mirum: aut ob attractionem à calore vaporum, qui postmodum vertuntur in humorem maximè pituitosum, & tunc non est necesse vt sit humor malus. Sed si attractio hæc fuerit seu impulsio ad huiusmodi locum, non erit materiæ quæ possit à natura regi. Innatum enim est naturæ ipsi, vt meliora eligat. Et etiam pleraque membra nobilia sunt valida. Non ergo ad illa transmittit, nisi victa vel ratione multitudinis, vel prauitatis materiæ, vel ob propriam imbecillitatem: cum mouet nec potest perficere motum, & materia euariatur ad locum ad quem non debet. Sed

in

in gurgulione & gulæ initio locus eſt anguſtus, materia ergo ibi intruditur, & ob hoc trahit vertebram,& ob loci anguſtiam putreſcit, & facit febrem.

TEXTVS XXVIII.

PArtes ſub maxilla tumidæ, non inflammatis ſimiles. Neque glandulæ vlli intumuerunt, ſed magis ſecundum naturam: linguam non facile vertebant, ipſiſque & maior eſſe videbatur, & prominentior, & ſub lingua venæ conſpicuæ: deglutire non poterant, aut valde difficulter. Imò ad nares fugiebat, ſi valde cogerent: & per nares loquebantur.

COMMENTARIVS.

Loco verborum illorum (*Neque glandulæ vlli intumuerunt*) Galenus habuit in textu, *Nec bubones alicui tumebant*. Græcè certè vt demirer de Cornario: οὓς δὲ βουβῶνας οὐδὲ ἰνῷδησαν. Materia cum aliò deriuaretur, in bubonas non peruenit: raro enim & angina & glàndulis ſimul homines laborant; in glandulas materia tenuis & aquea deriuatur ad fauces, vt angina fiat, ſanguis tenuis, biliofus, exuſtus, corruptuſve. *Linguam non facile vertebant, ipſiſque & maior videbatur & prominentior, & ſub lingua venæ conſpicuæ:* nam cum fauces impellerentur, etiam lingua impellebatur per continuum, & extra os peruenerat, grandiſque erat, vt eam non facile verterent ob ſucci craſſitiem, cuius ſanè & illud erat indicium, quod venæ ſub lingua conſpicuæ erant,ob affectum autem proprium gulæ & faucium deglutire non poterant; qui & ſi minor eſſet valde tamen difficulter.

Sin autem cogerent intelligit de potu ac ſorbitionibus; raro enim talibus duri cibi exhibentur, ad nares fugiebat, & per eas exibat, quod etiam his accidere ſolet, qui dum glutire volunt valida tuſſi corripiuntur: nam cibus aut potus ſpiritu vehementi ſurſum impulſus, in foramina palati, & exhis in nares defertur. Contingit autem loquentibus dum deglutiunt. Portio enim cibi vel potus epiglotide eleuata, in aſperam deſcendit arteriam, & tuſſim commouet, vt par eſt nec moderatam: vnde periculoſum eſt edentem loqui, veriſimiléque eſt Anacreontem qui vuæ paſſæ acino extinctus eſt, hoc modo perijſſe. Scripſimus & de hoc in Quarta Aphoriſmorum; nec idem quo ad fieri poteſt,bis repetendum.

Et per nares loquebantur. Hoc fit quoties aër ipſe formatus in ſermonem, per nares fertur: atque ideò primum per palatum. λαρυγγίζειν eſt loqui præcluſis faucibus. Sunt engaſtrimythi, quorum meminit Hippocrates infra, qui ex ventre reſonante voce loquuntur: alij ex pectore vt Ioanna Rhodigina. Sed hi non ex ore quicquam. Sunt qui ex naſo: alij blæſi, alij trauli, vitia omnia ſermonis, & muti. Sunt quibus ſtrepitus in aures ipſas peruenit, ſed hoc vitium non eſt aliis graue, ſed habentibus ſolum: reſonant enim aures. Nihil mirum eſt eo procedere aërem, vi magna impulſum ob anguſtiam loci, quem tumores occupant: inde per eandem viam fertur ad nares, hócque anginoſis pluribus dum morbo laborant, contingit. At non eſt idem in ſanis, qui ex ozæna aut polypo per nares loquuntur, cum tamen locus ſit anguſtior. Id contingit quoniam per ſolidiorem locum aër fertur. Indicio eſt,quòd voces fiunt magis ſtridulæ. Atque id experimentum ſimile eſt illi, quo per haſtam in ore incluſam quæ narrantur intelligimus. Sed & id ioci cauſa quidam agunt, colligentes aërem in naſo, & ex ipſo loquentes. Et ſunt etiam inſtrumenta muſica elymis ſimilia, quibus è naſo partim, partim ex ore vocem, per inſtrumentum tamen emittimus. Aut ergo vitium hoc fit tranſmiſſo ad nares ob impetum ſpiritu, aut in eis ob anguſtiam retento; ſeu morbo quodam, ſeu natura, vt in his qui ab initio naſi depreſſam partem habent. Et de hoc ſatis rectè egit Princeps, animaduertitque differentiam harum cauſarum, licet non cognouerit cauſam differentiæ. *Partes ſub maxilla tumidæ non inflammatis ſimiles.* Nihil erat quod inflammationi atteſtaretur, non calor, non humor ſanguineus, non febris vehemens, nec impetus confluentis materiæ aut dolor, quas autem partes intelligat ſub maxilla,exiſtimandum eſt proximas mento. Sed quomodo, cum iam dictum ſit bubones non intumuiſſe,vbi duplex includitur repugnantia:prima quoniam ſub maxilla ſunt bubones,illæ autem partes intumuerunt: ſecunda quia ad bubonas confluere ſolet materia vt dictum eſt pituitoſa: hic verò non fluxit cum tumores è genere eſſent illorum, qui à ſanguine exoriuntur. Propter hæc dico,quòd per bubones intelligit glandulas ad latera interiora oris, non eas quæ ſunt ſub mento. Et ideò inflatæ ſunt glandulæ ſub mento non interiores: Et hoc ob materiam tenuem pituitoſam, quæ defluxit, & ibi collecta eſt,quòd locus eſſet inferior atque frigidior, quàm in ore: ideò tumor ille erat laxus frigidus cum exiguo dolore.

TEXTVS XXIX.

SPiritus autem his non valde ſublimis.

COMMENTARIVS.

Sublimis erat ſpiritus ob anguſtiam, non tamem admodum, quod affectus non eſſet

esset proprius eorum partium, quæ respirationi principaliter inseruiunt. Sublimem appellat spiritum aliter atque aliter, vt *in Quarto contradicentium* visum est. Seu enim sublimem dixeris, qui fit motis superioribus partibus, & maximè iuxta interpretationem mulieris illius, quæ apud Bitonem habitabat, vbi ad vnguem patet exemplum huius anginæ: inquit enim ibi Hippocrates. *Spiritus sublimis, potus per nares effluebat, deuorare non valebat*. Itaque vna & eadem omnium ratio fuit gula coarctata, & larynx, vnde nec cibus, nec potus demitti poterat, ægréque etiam & magno cum labore, solus spiritus. Videtur ergo non fuisse omnino corrupta spiratio, tum ob membra spiritui inseruientia non læsa, tum quòd angina ipsa non omnino vehemens esset. Galenus autem sic interpretatur, vt omnes in hac constitutione perierint, de suo loco videbitur. Sed vt ad rem reuertar, quæstione dignum est, an omnes anginosi laborent difficultate spirandi? & an ea difficultate quæ spiritum sublimen pariat? Paulus *libro tertio cap.* 27. cum distinxisset anginam in quatuor species, quarum vna sit faucium inflammatis interioribus musculis, quam synanchen vocat, & exterioribus parasynanchen: aliam verò interioribus laryngis, quam vocat cynanchen, velut exterioribus paracynanchen: inquit: *Omnes has comitantur recta ceruice spiratio, dolor cum difficultate spirandi*: Quòd & si alias aliter distinxerimus, omnia non solum hæc, ad normam eorum reduci volo, quæ absolutis libris *de Dentibus & Proxeneta*, scripsi: vt optima quæque ad initia Epidemiorum, quæ ætatis anno sexagesimo secundo conscripsi, reducantur. In his dico quæ in contentionem veniunt, quæ tamen quam paucissima futura sunt. Prrnceps *Nona tertij cap.* 9, inquit: *Non constringitur anhelitus, nisi per abscessum, qui contingit in faucibus: in reliquo autem gula solum fit difficilis.*

TEXTVS XXX.

QVibusdam vero venæ in temporibus, & in capitibus ac ceruice eleuatæ.

COMMENTARIVS.

Triplicem habet vnumquodque corpus extensionem; sublimem & infimam, anteriorem & posteriorem, ad dextrum atque sinistrum in latera: cum dixit *in temporibus* eam quæ in latera distendit, amplexus est: cum *ceruicem posteriorem atque inferiorem* (ceruix enim sub capite est in parte posteriore) per caput ergo reliquum intelligit, quod antea & in superiore parte est, scilicet faciem atque frontem, ita tamen vt comparetur ad sententiam scilicet vbi venæ possunt esse conspicuæ: nam in vertice tametsi ad caput pertineat, apparere non possunt. Triplex autem cum sit plenitudo, vel ratione qualitatis, vel quantitatis, vel loci: eam quæ ad locum pertinet summam esse docuit, scilicet quæ totum caput cum ceruice etiam occuparet, ante retro ad latera. Cum verò ad quantitatem respicimus, non idem exposuit: cum enim triplex sit ordo, aut vt venæ plenæ sint, hicque est minimus; aut vt in tumorem attollantur: hicque est secundus ordo in quo laborarunt ægri illius constitutionis: aut cum summa est plenitudo; adeóque venæ extenduntur, vt musculis compressis dolorem excitent, vocantque plenitudinem tendentem: additur etiam grauitas persæpè. Hi tres sunt ordines plenitudinis: quos Galenus ad hoc solum intentus, vt perderet scripta antiquorum, quibusdam argutijs refellere conatur, dicens: Quidam plenam habent vesicam, & neque morsum, aut grauitatem sentiunt: alij verò multum prægrauantur, & tamen paucum humorem collegerunt. Huiusmodi nugis inuoluit totam medicinam. Nam hoc per se clarum est, & si nullus diceret alius vasa primum impleri, sed non ad summum: neque est primus ordo: inde ad summum: tuncque tumida esse, si extensionis sint capacia; nec tunc tendi adhuc, aut grauari, cum sint in meta secundum naturam. Cum autem plus hoc, ingrediunturque ordinem tertium, & grauitatem, & extensionem necessario sentiunt: nec pudet tam mentiri, vt euertat bene dicta ab antiquis: morsum autem vt sentiant minimè necessarium est; quandoquidem hic ad qualitatem, non quantitatem materiæ omninò pertinent. Non dicimus autem plenitudinem omnem magnam esse cum grauitate. sed solum cum excesserit. His falsis principijs omnia repleuit & confudit, quasi deficeret seges infinita pulchrorum inuentorum ac nouorum: Sed absit vt vel vnum solum dico in tota medicina dogma inuenerit; sed aliorum suffuratus inuenta corrupit magna ex parte: Quæ ergo est plenitudo in qualitate (de qua hic non agit Hippocrates) sensu morsus percipitur. Atque hæc de plenitudine, quæ in vasis est.

TEXTVS XXXI.

AT recrudescentibus, ex his, parum quiddam tempora calida, etiam si aliàs non febricitarent.

COMMENTARIVS.

Παλίγκοτα πάθη id est recrudescentes affectus, dicit, qui nullam firmitudinem habent, qui instabiles ac infidi sunt. In his igitur ait: aliqua erat capitis caliditas, etiam si alioqui non febricitarent. Hoc est egregium illud præceptum ab eo adeò laudatum,

laudatum, vt exponere sit, nihil dicere: nam verba illa, etiam si alias non febricitarent: exponit cum eadem ambiguitate præclarus iste interpres; etiam si alioqui non febricitarent: nam & intelligi potest non febricitasse illos quamuis calida haberent tempora: vel febricitasse solum ob hoc: sed videtur prima expositio verbis magis propria. Qui enim sensus esse potest quod ob hoc solum febricitarent: nam caliditas illius loci non est febris; Sed neque secundus sensus videtur verus, quandoquidem maior pars horum (vt infrà videbitur) interierit. In huiusmodi autem morbis, quemquam sine febre mori est impossibile: quanto minus adeò multos. Meliùs est ergo interpretari aliàs verbum, quod est antea, vt sit sensus, recrudescente morbo incalescebant tempora; etiam si antea non febricitarent, vt temporum caliditas sit febris signum. Non ergo Galeni interpretatio vera est: imo prorsus absurda: quasi voluerit febricitare ex parte, & ex parte non. Tempora dicuntur, quia his partibus ætas maximè discernitur, cum primum canescant, vnde Virgilius 5. *Æneidos. Temporibus gemitus canebat sparsa senectus.*

Vnico osse præduro, sed circumquaque squammoso subdito, adeò vt, quidam eiusmodi ossa soleant vocare lapidea: parum supra aurem exoriuntur: per ea loca maximè calor se detegit, seu è venis, vel arterijs, vel musculis, quibus omnibus abundat ea pars, cute non crassa, seu ex cerebro prodeat ob anfractus ossium squammosorum, vnde hæc pars tum frons & vertex inter omnes capitis partes magis calent diuersa ratione.

strangulantur: sed videntur in his qui strangulantur oculi potius foras prominere, quam intus contrahi: natura etiam expellendi, non attrahendi motum moliente. At videtur in suffocationibus vehementibus conuulsio suboriri: conuulsio autem non protendit, sed ad se trahit. Duplex rursus est hic sensus verborum illorum. Non suffocabantur plurimi: vel vt intelligamus, nullos suffocari nisi cum deglutirent, vel quòd aliqui sponte suffocarentur; maior pars tamen non nisi cum deglutirent. Videtur autem prior sensus Hippocrate dignus: neque enim vlla erant signa vehementis suffocationis. Id etiam apertius ex modo anginę intelligitur. Nam proprium Cynanches, est intercipi spiritum: Synanches autem glutitionem: In Cynanche tamen propter vicinitatem faucium ad laryngem, & morbi magnitudinem, etiam glutitio intercipitur quocumque tempore, sicut in Synanche respiratio propter vicinitatem loci, & quandoque ob morbi magnitudinem: sed non in isto casu: sed solum dum glutiebant. Contingebat autem hoc, quoniam dum homo glutire nititur, fauces contrahuntur, & dilatantur: ideoque larynx naturaliter constringitur, quo commodo etiam fit, ne hora cibi, & potus quicumque per asperã arteriam permeet. Itaque inflammatis faucium musculis in deglutiendo, dum gula trahitur inferius, & fit longior, trahitur & larynx: tum maximè etiam musculi ex posteriore sede gulæ, scuti cartilaginis imaginem referentis inserti, & ob gulam inflammati laryngem attracti claudunt, vt apud Vesalium *libro secundo* in imaginibus apparet.

TEXTVS XXXII.

NOn suffocabantur plurimi, nisi quum deglutire cupiebant, aut saliuam, aut aliud quiddam, Neque oculi intus desidebant.

COMMENTARIVS.

Cum angina grauissima est suffocari videntur ægri, etiam si nihil agant: estque genus Cynanche, tum vt *Tertio prognosticorum Text. 16. Angina grauissima est, ac celerrimè interimit, quæcumque nec in ceruice, nec in faucibus conspicuum aliquid efficit: Plurimum verò doloris infert, ac spirationis difficultatem quæ non nisi erecta ceruice trahitur.* Duabus ergo rationibus colligimus non fuisse sæuissimam; Et quòd in ceruice conspicuam efficeret cauitatem vt supra retulit: Et vt nunc quòd non strangularet, nisi cum glutire aliquid, seu cibum, seu potum, seu saliuam, aut ecclegma cupiebant: similiter nec oculi intus desidebant, quod signum est eorum, qui

TEXTVS XXXIII.

QVibus igitur tumor erat rectus, nec in alteram partem vergebat, hi neque leuiter sideratorum modo resoluebantur. An verò aliquem perijsse viderim, in memoriam reuocabo. Quos autem nunc noui, superstites manserunt.

COMMENTARIVS.

Nam cum vertebræ transpositio, vel maior, vel minor fiat; de minori differens, ait, eos qui habebant transpositionem in rectum idest ad anteriora, nusquam scilicet vergentem, ita vt nec ad dextra, nec ad sinistra vergeret, nullam sustinuisse resolutionem; hoc enim significat paraplectici. Cur? quia neruorum processus non comprimebantur, non ergo deficiebat facultatis influxio, vnde nec priuatio sensus, aut motus contigit. Horum nemo perijt: vt non omnes ex hac angina, neque luxatione spinæ dorsi, quanquam duobus magnis

malis conflictati obierint; hoc enim parum mirum esset, sed quòd nemo: mortui tamen sunt omnes, in quibus resolutio contigit, & hi fuerunt quibus ad latera vertebrarum luxatio fuit. Postquam ergo, obliqua luxatio, quæ non erat solum intus, sed ad alterum latus resolutionis fuit causa, quærendum merito est, an ipsa mors contigerit ob resolutionem, an ob causam, scilicet luxationem vertebræ ad latus, an ob effectionem ipsam idest dum luxatio compressionem operatur. Quædam enim neque quia sint, neque ob causam, sed dum fiunt ex effectione oriuntur velut vermes dum moriuntur conuulsionem mouent: quæ nec à mortuis vermibus, nec ab amaris fit, sed ab ipsa nece: nec nece, sed quod ad necem consequitur. Itaque Galenus ob compressionem fieri resolutionem putat, & verisimile est: nam distentionem ab attractione fieri consentaneum esset. Quomodo verò non fiat in recta luxatione (sic enim eam vocabo quæ est ad interiora nusquam declinantem) compressio in ea quæ fit ad alterum latus contingeret, operæ pretium fuisset declarare. Mihi sanè videtur non ex ea parte fuisse resolutionem ex qua, vel in quam luxata fuit vertebra, sed potius ex aduerso: vt attracto nerui initio ad partem luxatæ vertebræ corrumperetur primum, atque inde ex luxatione ad interiora etiam comprimeretur, atque ita in hac resolutione tria esse cogitaui: primum quidem resolutionem: secundum resolutionem in parte contraria luxatione: tertiò distentionem in ipso neruo, & maximè in principio: ex qua potius quam ex resolutione, vt cum morbus sit valde lethalis distentio, mors sequeretur. Ita non fuit resolutio mortis causa, cum per se non sit morbus lethalis: sed lethalis, quoniam ex distentione fiebat, sic vt distentio esset mortis, ac resolutionis causa. Verùm tales distentiones, licet frequentes sint cum resolutione, sæpius tamen latent parum diligentes ac solertes medicos, cum vt viderim qui sic resoluuntur omnes ferme pereant: aliorum autem plurimi sanantur. Mutatur etiam conuulsio in resolutionem, & sanantur. Sed hic non finiebatur conuulsio, sed nouus morbus addebatur, ideo peribant.

TEXTVS XXXIV.

ERant autem partim celerrime alleuantia. Plurima vero ad quadraginta dies deueniebant: & in hoc plerumque, etiam sine febre, multi vero etiam ad valde longum tempus, partem aliquam tumoris habebant.

COMMENTARIVS.

In quibus crudus, ac frigidus succus erat, qui tumorem faceret, ij multo tempore tumorem passi sunt. Indicia autem horum, quamuis ægrotantes nihil mali se habere arbitrarentur, erant tum deglutitionis angustia, tum non bene loqui. Paucis succus erat tenuis, iis autem breuissimus ac maximè leuis fuit morbus. Constituit autem tres terminos; breuissimum cum dixit *celerrimè alleuantis*: longissimum scilicet, ad aliquot menses, cum dixit; *multi vero ad valde longum tempus*: & mediocre cum dixit, *Plurima verò ad quadraginta dies*. Plures enim ad medium accedunt quam ad extrema. Plures etiam fuere diuturni morbi quàm breues. Cum vero inquit *Et in hoc plerumque sine febre*, cadit dubitatio multiplex: an in his esset aliquis cum spiritu sublimi; secundo an angina cum sit morbus acutus possit esse sine febre: Tertio quomodo inflammatis faucium musculis possent esse sine febre: Et hoc est generale, non vt ad anginam refertur. Quæstio enim de angina, est ratione symptomatis, & morbi: sed quæstio de inflammatione musculorum est ratione causæ morbi, scilicet anginæ. Hoc igitur de inflammatione quòd faciat febrem contingit, vel ob magnitudinem affectus, vel vasis propinqui, vel materiæ caliditatem, vel propinquitatem ad cor; affectus magnitudo vt in crure: etiam si sit abscessus potest facere febrem: quia vapores tam multi eleuantur vt conseruent putredinem, donec in cor penetrarint. Vbi autem vapores putridi sint in corde fit febris putrida: si autem solus calor eo deferatur fit ephimera. Et ita ephemera, persæpe contingit, etiam à putredine. Calor enim penetrat substantiam omnem vt dicebat Galenus *Primo de Elementis*, non autem vapor tam facile: vel si inflammatio sit in loco per quem transeat vas magnum seu vena seu arteria, non secus ac si in vase ipso esset humor putridus. Vel si materia sit valde calida, & sicca, & tenuis: cum enim febris sit morbus calidus, & siccus, statim inflammatur à vapore calido, sicco, tenui, atque ita si fuerint extrema hæc. Demum si locus sit proximus cordi. Liquet ergo primum quòd in hac angina non debuit esse febris, quia succus fuit frigidus, humidus, crassus, locus à corde remotus, abscessus paruus, & nullum ibi vas magnum. In quibus autem materia magis putruit, quia tenuior, & minus frigida, & multa, iis accidit febris leuis. Et si contingat quod in angina sit febris magna, contingit quia ob impedimentum respirationis incalescit corpus: quòd si refertum fuerit malis humoribus fit alia febris putrida, & est malum signum. Sed non contingit illa suffocatio magna nisi in cynanche, vel paracynanche, hæc autem vt diximus fuit synanche; ideo neque magna febris. Ex quo patet, quod angina

angina aliqua copulat febrem sibi vehementem per accidens, aliqua non, per se autem nulla. An verò hi habuerint sublimem spiritum : dico quòd relictis rationibus debemus sequi literam. Cum ergo posuerit ab initio signa communia, vsque eo *Quibus igitur tumor erat rectus*, & post diuiserit, necesse est vt signa communia conueniant omnibus contentis sub diuisione: quamuis ergo tumor esset rectus, nihilominus tenebantur aliqua suffocatione & spiritu sublimi.

TEXTVS XXXV.

ET deglutitio & vox indicabat: & columellæ liquescentes significationem quandam prauam exhibebant, quamuis nullum grauius malum habere videbantur.

COMMENTARIVS.

Hæc particula quidem secundum naturam se habens γαργαρεὼν idest gurgulio vocatur: Morbo, aut affectu, quando eius extremitas phlegmone laborans similis acino vuæ redditur, σαφυλὴ idest vua vocatur. Quando tota κίων idest columna: quando vero exilis sit ἱμὰσ idest lorum appellatur. Liquescit autem acribus succis & excrementis in ipsam delabentibus. Galenus declarat diuersa nomina partis illius carnis propendentis à palato, desumpta à forma cum extenuatur aut fit rotunda. Deglutitio igitur & vox & columellæ indicabant illos ægrotare, quamuis febre & aliis vacarent malis, nisi quòd aliquibus aderant febres leues, & alii tumores scilicet iuxta loca dicta, nam cum antea dixisset: *& collum forinsecus cauitatem habebat*: liquet quod compressa intus vertebra tumor erat in parte interiore iuxta fauces: Hi tamen minores non computantur inter illa, neque sub his verbis.

Nullum grauius malum: non enim erant grauiora mala: sed neque febris, quoniam plerisque non aderat, & quibus aderat iis erat leuissima. Tria ergo erant generalia, & maxima mala in his, in quibus vertebra erat interius laxata. Glutitio impedita ob fauces inflammatas: vox læsa ob musculum superius dictum, qui laryngem trahit implantatum gulæ & ideo inflammatum: Et columellam liquescentem ob humorum acrium fluxionem, vt dicebat Galenus exponendo locum: Hucusque locutus est de his qui sanati sunt. Et est mirum, quod numeratorum nemo perierit; eorum autem quos subiecit nemo sit seruatus. Signum autem fuit cauitatem extra seu tumorem intus fuisse rectum in sanandis: ad latus autem in morituris.

TEXTVS XXXVI.

QVi verò tumores ad alteram partem vergentes habebant, hi vnde verticula inclinata fuerunt, istuc resoluebantur. Atque inde ad alteram partem distrahebantur.

COMMENTARIVS.

Clara est per se sententia, si quis verba respiciat. Proponamus ad dextram partem vertebram fuisse luxatam, ea in parte fiebat resolutio, in sinistra autem distrahebantur & tendebantur. Quod quidem cum necesse sit, non est cur fiat dicam: principio enim distracto versus dextram, distentio oritur in sinistra. At verò cur non in sinistra etiam potius resoluerentur, quàm in dextra: sæpe enim id ex vsu est vt supra docuimus, tempestiuum est dicere. Contingit similiter, vt ex vulnere in dextro latere syderetur pars sinistra. Et in hoc casu non debemus dicere, sicut multi dicerent, quod resolutio sit in parte læsa, quia tumor sit in dextra parte: imo pars læsa & quæ distenditur est sinistra. Et mihi videtur iam clarum vnum, quod est simile illi de vulnere: cum enim vulnus est in dextro latere, abscessus etiam fit in dextro latere: quare attractio ex dextra parte; igitur distentio in sinistra. Sed cur si distentio est in sinistra, nihilominus resolutio est in dextra. Et sententia in hoc Principis videtur contraria opinioni Pauli, qui censet in canina resolutione, quæ in facie videtur, partem resolutam esse illam, quæ non procidit, sed sana videtur. Sed de hoc in contradictionibus; nunc satis sit ostendisse resolutione fieri in parte ægra tumoris scilicet: eos verò qui ex vulnere syderati sunt, non resolutos sed distentos esse. Ergo in his vtraque pars erat ægra, & ad quam luxatio fiebat, inflammatis musculis, atque trahentibus vertebram cum tumore iuxta fauces, & ex qua fiebat luxatio attractis neruis. Porrò cum inflammatio esset in parte tumoris, materia illa infusa per neruos effecit resolutionem, non ergo ex compressione vertebræ.

TEXTVS XXXVII.

ERant autem hæc in facie maxime conspicua, & in ore & intersepto iuxta gurgulionem. Sed & maxime infernè pro ratione immutabantur.

COMMEN

COMMENTARIVS.

Hæc autem maximè conspicua erant idest Paraplegia & in palato, quod ipse os vocauit, & in gurgulione. Afficiebantur autem hæ particulæ, propterea quòd pars neruorum tertiæ coniugationis dorsalis medullæ, miscetur cum parte eorum qui à tertia cerebri coniugatione feruntur, atque distribuuntur. Consequenter igitur cum tertia coniugatio neruorum dorsalis medullæ afficitur, etiam partes hæ necessario afficiuntur. Primum quidem oportet intelligere, quid dicat; deinde videre, quorsum hæc scripserit. Galenus *sextodecimo de vsu partium cap. 2.* docet partes nostri corporis alias sensu multo indigere, hísque datos neruos molles: alias motu magis quam sensu, hísque datos duros neruos: alias vtroque, hísque ambo genera. Idem *in paulo post*, & in *octauo libro cap. 3.* docet neruos duros à spinali oriri medulla, molles autem à cerebro, maximè anteriore cerebri parte. Vbi ergo mediocri motu ac sensu opus esset, sufficiebat neruus mediocriter durus, velut ex cerebello ortus: at vbi oportebat particulam vigere exquisito sensu atque valido motu, ibi opus erat vtrumque genus neruorum iungere. Nerui siquidem tertiæ coniugationis cerebri mollium cognomen meruere, quod neruis primi secundi & quarti paris sint molliores *libro de neruis*. Hi ergo ori impartiuntur, quod os gustu præditum sit, & oporteat diligenter omnia minima percipere: quapropter nerui tertij paris cerebri illi dati sunt: quòd autem oporteret illis etiam immisceri neruos ex tertia coniugatione spinæ, idest qui inter secundam & tertiam illius vertebram oriuntur, vt ibidem habetur, palam est ob motus validos linguæ & mandibularum: non tamen ibi huius meminit missionis. Quinque enim motus ori Galenus præbet *Quarto Anatomicarum aggressionum*: vnum aperiendi, alium claudendi, tertium mandendi: Quartum buccas inflandi; quintum labiorum, qui duo maxilla inferiore quiescente, etiam fiunt; nam maxilla inferior sola mouetur in plerisque animalibus, vt nesciam præter crocodilum & psittacum, qui partem superiorem oris moueat. Vesalius autem libro quarto docet, quomodo neruus hic à cerebro exoriens duplex sit, masseretísque gingiuis linguæ labiis, temporalibúsque musculis, vtrique mandibulæ inseritur, ideóque pro duobus paribus computari posset: idem tamen in illius historia non meminit, quod neruo spinæ misceatur. Sed paulo post tertium spinalis medullę propagine posteriore misceri, buccas mouent musculo; sed illum non dicit neruum illum tertij paris excipere. Sed neque in fine libri meminit horum neruorum. Sed & illud parùm necessarium fuit docere hanc mistionem: sufficiebat enim ostendere oris partes à neruis moueri secundæ aut tertiæ vertebræ colli. Ideo non de resolutione, sed tumore sunt intelligenda.

TEXTVS XXXVIII.

CÆterum resolutiones leuiter sideratorum modo, non per totum corpus fiebant, veluti ex aliis, sed vsque ad manum, ab anginosa affectione. Atque hi & matura expuebant, eáque pauca ac difficulter.

COMMENTARIVS.

Paraplegia inquit *non per totum corpus fiebant*, sicuti ex aliis causis, quando ad dimidium dorsalis medullæ dorsalis obstructio fit: sed vsque ad manum in ea parte, in qua angina erat. Scimus enim manum ab extrema ceruicis vertebra, dorsique principio neruos suscipere. Hi verò expuebant incocta, & parum: vix expuebant quidem, quod ichor à tumore transudabat: concocta verò, quòd tempore deinceps natura regebat ipsa, atque ornabat. *Parum vix autem* (Græcè βραχυμόγισ) hoc est cum violentia & conamine; vel quia ceruix constringeretur, vel quòd eius motrix facultas, imbecilla reddita esset. Sed non exponit verè causam quare non totam occupauerit partem; at id maximum nobis præbuisset atque vtilissimum documētum. Cum enim impedita spina in superiore parte, nihilominus inferiores mouentur & sentiunt; indicio est vel non transfundi vim eam à principio idest cerebro in spinæ medullam facultatem eam, quod esse non potest: aut resolutionem illam fuisse tantum ex læsione neruorum, non medullæ atque id confiteri necesse est. Vnde verò nerui oriantur, hic non est disputandum, scilicet an rectè dicat Galenus in hoc: solum ergo ex demonstratis nuper: id aliud sequitur, quòd si non in spinali medulla noxa fuit, non solam secundam vertebram loco motam esse, sed omnes quæ in collo erant; initio tamen facto à secunda. Quod etiam minus malum est atque perniciosum, si plures vertebræ simul luxentur quàm vna tantum, vt *in libro de Articulis*. Sed non erat perspicua luxatio, nisi in secunda vertebra. Cur autem concocta; quia materia tenuis fuit & pituitosa, nec mala multum, saltem quæ à natura vincebatur. Cur autem ægrè educeretur, multæ poterant esse causæ: scilicet angustia loci, resolutio & distentio musculorum.

TEXTVS

TEXTVS XXXIX.

QVibus autem in rectum tumor tendebat, excocta expuebant.

COMMENTARIVS.

Quibus verò æqualiter vergens erat transpositio, ij sine labore expuebant. Cum enim nulla ipsis euenisset resolutio, facultatem imbecillem non habebant. Galenus potius rem declarat, quàm verba. In textu enim suo solum habetur (*hi expuere poterant*). Cornarius itidem *expuebant*, Græcè ἀπέπτυον. Omissis verborum ambiguitatibus, causa quod melius hi expuerent, duplex erat: Prima quam Galenus in commento assignat, quia non erant partes oris adeò resolutæ, neque debilitatæ, vt in his quibus vertebræ in latera luxatæ erant: secunda quoniam hi neque distendebantur. Superius enim declaratum est, quod resolutio hæc cum distentione coniuncta erat. Poterat & tertia addi, quòd materia illa cum minus morbo laborarent, melius esset elaborata, & excocta, & ideò facilius expelleretur. In vniuersum hæc particula est quasi interposita continuæ narrationi, nam hic loquitur de his, qui sanitati restituti sunt, quorum morbus si debuit procedere in melius, oportuit vt non solum quod expueretur concoctum esset, sed & multum, & facile educeretur: multitudo enim sputi est signum facilitatis spuendi, sicut facilitas est causa multitudinis. Dicebat Hippocrates, *secundo Prognosticorum: screatio si bona esse debet, cito promptéque vt screetur, necesse est.* At ergo quod cito & promptè, idem etiam facile fit. Quocirca tales ad sanitatem tendebant. Fieri enim potest in affectibus partium spiritualium, vt naturalis facultas vincat & concoquat, ob imbecillitatem tamen animalis facultatis intereat. Hi igitur habebant & satis validam animalem facultatem, atque ideò seruabantur vtraque facultate satis incolumi. Posse enim bene screare in huiusmodi casu, tripliciter salutis spem augebat, & quod facultas animalis esset validior, quæ aërem cum impetu concutit, & quod membra ei facultati seruientia minus læsa essent; nec distenta, nec resoluta: Demum quod sputi retentio per se sola auget spirandi difficultatem; illa febrem, & sputum reddit crassius, ac magis lentum, *Primo de victu in Acutis. text.* 37.

TEXTVS XL.

QVibus verò etiam cum febre; hi multò magis & difficulter spirabant, & aliena loquebantur, & venæ his magis eleuatæ.

COMMENTARIVS.

Febre nimirum fundente impactum succum; at primo quidem difficulter spirabant, propter febrem. Postea verò quia refrigerari volebant infestante febre; humidum autem confusionem suscipiebat, & circa os colligebatur, saliuamque fundebant. Nam cum natura infirma esset, ornatus quoque corporis & gubernatio negligebatur. Venæ autem claræ erant, ob febrem, multis subortis vaporibus. Omittitur in hac expositione præcipuum, scilicet, quod hæc verba non sunt referenda ad præcedentem textum: scilicet vt loquatur de his, quibus tumor rectus erat, nam hi vt visum est superius, omnes seruati sunt, licet aliqui citò, aliqui circa quadragesimum diem, aliqui multo post: at hi perierunt, & maximè cum dixit; *& pedes omnibus quidem erant frigidissimi, maximè autem his.* Vt ergo à verbis illis *Qui verò tumores* ad alteram vsque in finem sit continuus præterquam præcedens textus, qui parenthesi potest designari, atque ita clara erit sententia, ac omnino dubitationis expers. Delirabant igitur hi, quoniam cum vapores & materia ad caput tenderent, vt infra ostendetur, & morbus esset lethalis, conuenit vt delirarent. Quomodo enim materia delata ad superiores partes, & natura non euicta, peribit æger at non erit euicta, si manebit ratio. Est autem hoc minus *aliena loquebâtur*, quàm *delirare*: nam *delirare* est sępe *aliena loqui*, semper autem insania aut furor: rarò autē dicimus illum *aliena loqui*. Neque enim erat materia calida & sicca, vt visum est superius, sed succus pituitosus: ideo solum interdum aliena loquebantur. Huiusmodi delyrij genus magis accidit senibus, sed & eis magis est exitialis. At Galenus hoc non habuit in textu: ob id ne mireris de illius expositione, sed eorum loco, *Et inter loquendum excreabant*: quorum verborum rationem reddit in commento.

TEXTVS. XLI.

ET pedes omnibus quidem frigidissimi erant, maxime autem his.

COMMENTARIVS.

Et pedes quidem omnium erant frigidiores maximè verò horum. Omnium quidem, propterea quod vt ostensum est & ratione & experimento, infirmorum pedes semper sunt frigidi: horum verò præcipuè, cum calidum innatum à febre diriperetur, & præ imbecillitate non posset ad extrema vsque peruenire. Ob id recti stare non poterant, idest ambulare, ac consueta munia peragere. Et quia omnes quidem obierunt; sed alij statim, alij posterius, inquit, qui non statim moriebantur, rectè stare non poterant. Non omnium quidem laborantium pedes frigidi sunt: quid enim absurdius: sed neque lethalibus laborantium morbis. Sed si cum hoc maximè superiores partes incalescant; hoc autem superius docuit cum dixit quod tempora incalescebant, & venæ capitis intumuerunt. Vt ergo pedes frigidi valde sint, duo sunt necessaria: scilicet vt calor sursum feratur, & vt morbus lethalis sit: nam si morbus lethalis non fuerit, licet calor superius feratur, non tamen tantus, vt frigidas extremas partes relinquat: aut si non feratur ad supernas partes, licet lethalis sit morbus, velut in hecticis, calescunt tamen inferiora etiam. Refrigerantur etiam extrema in febribus, periodum seu circuitum habentibus. Cur autem frigidiores adhuc essent pedes febricitantium, rationem quandam absurdam Galenus (si modo Galeni est illa additio) adducit, dicens quod calor naturalis à febre diripitur. Hic modus loquendi non solum est Galeno insuetus, sed etiam ab eodem reprehenditur, cum sit obscura elocutio. Imò generaliter febricitantium pedes sunt calidiores, nisi quid præcipuum obstiterit: quod si vera esset illa ratio, esset communis quidem ratio vera, scilicet pedes febricitantium frigidi sunt, & exceptio hoc modo, nisi quid obstiterit. Non ergo essent per se calidi pedes in febre. Neque illud verum est, quòd præ imbecillitate in febribus frigeant pedes, nisi sint quam proximi morti: sed frigent aut ob naturam morbi violenter trahentis calorem ad superiora: vel ob extinctionem caloris naturalis, qui est alius à viribus: nam in senibus est hæc frigiditas pedum, & persæpe absque virium imbecillitate: vel ob dolorem, vel ob motum materiæ ad intima, vt in accessionibus febrium: vel transmutato sanguine in alium humorem, qui actu calidus esse non potest. At in hoc casu pedes febricitantibus frigidiores erant, quoniam morbus erat lethalior, & ad superiora magis tendebat: at hoc verum est in his solum, in quibus iam sua natura eò morbus tendit vt hic.

TEXTVS XLII.

Et hi ad erectè standum impotentiores erant.

COMMENTARIVS.

Hic ex quatuor quintum infert: Quibus in obliquum facta est resolutio, his syderationes contigere; quibus verò etiam febres, iisdem etiam pedes erant frigidissimi: atque hi minus stare erecti poterant. Primum quòd febris perculit caput, & attonitum magis reddit hominem, cum cerebrum sit frigidi temperamenti & humidi: febris autem exsiccat illud atque calefacit. Vnde etiam ad vigilias fiunt magis procliues. Secundo quia cum pedes essent frigidi, calor naturalis & maximè circa illas partes imbecillior erat, & ad regendum artus impotentior. Tertio quia facta resolutione, nunquam & maximè ex spinali medulla reliqui nerui proprium robur retinent, ideo his tribus causis erant ad standum impotentiores.

Et nota quòd hic textus habet vim exceptionis, quasi reliqui stare possent. Sunt ergo morbi, in quibus ægri non possunt stare, & tamen superuiuunt: plerique tamen moriuntur magis: Et in quibus possunt stare, & tamen moriuntur, minus tamen quam si non possint stare. Ergo non ex defectu nerborum, non possunt stare ægri, ni magnus sit in vniuersali resolutione: neque ex defectu virium, quoniam multi ab initio cum adhuc vires debilitatæ non sunt, stant, sed ob cerebri aut cordis magnam læsionem: vbi enim vnum horum læsum vehementer est, non potest homo stare. Vnde *libro de capitis vulneribus* Hippocrates quatuor signa proponit læsionis in capite: soporem, vertiginem, tenebras & casum. Similiter ex læsione cordis magna, ob spirituum contractionem aut resolutionem homo cadit: Et tunc est lethale signum: iecur autem non est causa huius, & tamen læsio eius est causa, quòd morbus sit lethalis. Ideò cum febris vehemens adest ob cordis & cerebri læsionem, homo stare non potest, & tamen superuiuit: contra si febris parua sit, & causa potens, stare poterit, & morietur: aliqui ergo cum ex his starent, & tamen perirent, non videbantur perire cerebri vitio. Sed neque ex strangulatione, cum non statim perirent: nec ex sola prauitate materiæ, nam etiam in recta luxatione interijssent. Existimandum est igitur propter causam, scilicet materiam prauam cum corruptione medullæ dorsi propter obliquitatem.

TEXTVS

TEXTVS XLIII.

ET quidam non statim moriebantur. Quos autem ego noui, omnes mortui sunt.

COMMENTARIVS.

Nil mirum: dicebat enim Princeps *secunda Tertij cap. 2. in fine: & paralysis eueniens ex luxatione spondylium mortifera est secundum plurimum.* Et nos superius causam assignauimus. Sed Galenus interpretatur nullos stare potuisse, at non sic est. Quibus enim luxatio recta fuit, hi stare poterant: quibus autem obliqua, parum poterant rectè stare, sed minus qui febricitabant, vt dictum est. Cur ergo aliqui ex his serius, aliqui citius sint mortui, hoc ex his sumendum, quæ mortem afferunt; scilicet morbus, seu morbi causæ, morbi symptomata, morbi vires & cura. Ex morbo quidem, quoniam quibus luxatio magis obliqua fuit, quique maiori angina laborarunt, quia minus glutire poterant, ideò & vires debilitabantur magis, & humores corrumpebantur, & qui maiore febre: Ex causa morbi, quorum materia fuit peior & abundantior: ex symptomatibus; quibus pedes fuere frigidiores calore naturali magis resoluto, & cum præternaturali ad superiora magis tendente: Ex virium ratione: fœminæ senes vel infantes imbecilles in ocio educati, assueti plurimo cibo, & hi quibus minus secundum naturam congruebat morbus: Ex cura quibus non adhibita fuere auxilia opportuna aut serius, hi celerius mortui sunt, contra verò tardius. De his autem auxiliis loquetur *in sexto libro.* Hæc igitur est constitutio epidemia quæ contigit. Sed non est adiectum, quòd præcesserit, cum Hippocrates non adfuisset: ob id in sequenti docet constitutionem, ne hic incuria illam prætermisisse videretur. Alios etiam morbos peruagasse credendum est, sed adeò paucos; & secundum naturam, vt pro sporadibus omitti potuerint.

Cætera desunt.

TRACTATVS DE EPILEPSIA.

...... & sic fit conuulsio. Rectè itaque diciturmorbus iste esse conuulsionem & spasmum. Dicitur secundò esse conuulsioem, at non perpetuam, quoniam quatuor sunt genera conuulsionis seu spasmi *in libro de differentijs symptomatum.* Alij enim dicuntur ἐμπροσθότονοι, qui sunt illi spasmi, cum nostra ceruix vergit erecta ad partes anteriores: alij ὀπισθότονοι, cum partes posteriores, id est retro; alij τέτανοι cum & ad anteriores & posteriores, ceruix stat erecta; quartus est morbus comitialis. Tres omnes conuulsiones superiores, sunt continuæ & perpetuæ, sola Epilepsia non est perpetua: modò enim illi qui capiuntur hoc morbo, contrahunt manus & crura, modò extendunt, modò rursus extendunt, & modò contrahunt. Dicitur tertiò cum læsione mentis, id est rationis & sensus interioris, & sensus id est sensuum exteriorum. Et hoc ad differentiam aliquarum conuulsionum, quoniam in alijs non perditur neque sensus exterior, neque interior.

Sed ita diffinitio, quæ est trimembris (habet enim tres particulas) videtur deficere, quoniam quando tu dicis; *Epilepsia est conuulsio*, ego dicerem, quod reuerà debet dici, quod nulla operatio bona dicitur esse morbus: ideo dicimus, quod propriè iste morbus non est conuulsio, sed tamen est accidens ad quod sequitur ista conuulsio, non quod morbus sit conuulsio, sed est illa obstructio ventriculorum cerebri, ad quam necessariò sequitur conuulsio. Secundò dubitatur, quomodo cum sit non perpetua, differat Epilepsia ab alijs conuulsionibus, quoniam aliæ etiam modò magis, modò minus conuellunt; dico quod licet in illis tribus aliquando ægri minus bellè, aliquando magis se habeant, tamen semper remanet aliqua conuulsio, & in Epilepsia modò contrahunt, modò extendunt crura & manus. Hic videtur esse discordia inter Auicennam & Celsum & inter Galenum, quoniam Auicenna dicit aliquando Epilepsiam esse absque vlla conuulsione sensata. Celsus non dicit, quòd aliquando coincidunt cum conuulsione, aliquando non. Galenus non vult, quod semper sit conuulsio, quoniam in diffinitione includitur. Dico ad hoc quod Galeni sententia est expressa, vt semper necessariò ad Epilepsiam sequatur conuulsio; tum in eo Aphorismo Hippocratis, vbi dicit, *iuuenes facillimè mutatione ætatis liberari ab hoc morbo*; tum alibi, vbi expresse dicit, quod *Epilepsia & apoplexia habent eandem materiam*: & in eodem loco differunt, quoniam in comitiali remanet motus ille conuulsionis; in apoplexia & morbo attrito remouetur omnis motus omnino. Ergo vult Galenus, quod de necessitate ad Epilepsiam sequatur ista conuulsio. Quo ad Celsum & Auicennam, imaginor, quod ipsi non loquantur de Epilepsia verè & absolutè: antequam enim aliquis incurrat in veram Epilepsiam, prius concidit; aliquando morbo quodam, qui est præuius ad veram Epilepsiam, & tunc potest accidere, vt non sit conuulsio, quomodo dicunt illi, attamen neque erit etiam vera Epilepsia: antequam enim in cerebro sit collecta materia sufficiens, bene concidunt, & non conuelluntur, & hunc morbum apud Galenum isti vocant etiam Epilepsiam. Qua de re concludimus, quod secundum Galenum, Epilepsia completa & absoluta est omnino cum conuulsione.

Sed quomodo fit ista conuulsio? Dico quod fit altero duorum modorum: vel quoniam materia est in cerebro, quæ imbibitur in neruis, qui nerui dum dilatantur per latum, constringuntur per totum longum, vnde sequitur quod totum cerebrum etiam conuellatur & contrahatur, ad cuius constrictionem sequitur, quod ventriculi obstruantur, & virtus motiua & sensitiua non possit transire, sed remanet solummodo motus ille conuulsiuus: Vel fit secundo modo ista conuulsio, quoniam ab aliqua parte nostri corporis eleuatur aliquis malus spiritus, qui sua venenositate lædit cerebrum; cerebrum sentiens se lædi constringitur, vt possit melius expellere spiritum illum noxium, ad cuius constrictionem sequitur vniuersalis conuulsio totius corporis. Quomodo enim illi qui saltant, prius colligunt se, vt valentiores sint; ita etiam facit cerebrum, vt melius possit expellere rem sibi inimicam

&

& aduersam, sese colligit. Sed hic est dubinm super Auicennam, qui videtur aduersari Galeno: dicit Auicenna quod Epilepsia est ægritudo prohibens sensationem non tamen integrã, sicut obstructio. Galenus non dicit, quod nec vident, nec aliquo sensu omnino sentiunt, quo tota virtus est deperdita. Certè cerebrum ideo sese contrahit & conuellit, quoniam sentit aliquam rem noxam, & quia hoc sentit, ideo non potest dici, quod omnino deperdita sit omnis vis sentiendi; quando enim sentit nocumentum, quomodo ij qui punguntur digito, se contrahit: quare non est integra sensus deperditio.

Sed quid dices de hoc qui iacet sine sensu & nihil prorsus sentit? Saluo Auicenna hoc modo, quoniam hic non est necessarium quod sit facta obstructio integra & completa, neque transijt tota virtus sentiendi: dico euenire hoc quomodo de luce solis, quoniam intercluditur nobis interpositione nubium, certè non obstruunt omnino solem, sed tamen impediunt nobis lucem solis. Vt ergo concludamus omnia quæ diximus: *Morbus comitialis est obstructio, vel ab humorum, vel à vapore cerebri sese contrahente, vel aliquam rem noxiam sentiente, ad cuius contractionem omnia membra contrahuntur, & perdunt sensus, & motum voluntarium: Et talis contractio non est perpetua, sed per interualla:*

Habita cognitione morbi comitialis quo ad nomen, & quo ad rem, in præsentia deueniendum est ad genera ipsius, vt possimus cognoscere, quænam & quot sint ipsius diuersa genera. *In tertio de locis affect.* tria dicit Galenus esse genera Epilepsiæ: primum quod vocatur per essentiam, quando illa materia quæ facit morbum, continetur essentialiter in ipso cerebro, & hoc genus morbi est illud quod euenit vt plurimum, & quod difficillimum est curatione. Secundum genus est quando ab ore stomachi eleuantur spiritus quidam mali, qui stimulant cerebrum, & ipsum faciunt sua malignitate contrahere. Tertium genus rarissimè accidit, & ego tantum vidi semel, quoniam ab aliqua parte corporis vt à crure ascendit vapor, vt aura quædam frigida, quæ tangit cerebrum, & facit eum sese contrahere, & est differentia inter hoc tertium genus & secundum. Quoniam hoc tertium sentitur, ille ascensus per partem post partem: in secundo nihil sentitur, & dicit Galenus se in duobus vidisse hoc accidisse; in puero quodam, & in alio, qui sentiebant eleuari à crure, & transire per femur, postea per humeros, & tandem tangere cerebrum, & statim contracto cerebro concidere. Vnde inferebat Galenus hoc esse vel qualitatem multiplicatam, vel vaporem pestiferum, quam vt expellat cerebrum contrahitur. Neque hoc alicui mirum debet accidere, cum ex paruo ictu scorpionis paulò post totum corpus contrahatur; & fiunt effectus sæuissimi, etiam quod res sit parua. Vnde concludit quod in hoc tertio genere est quidam vapor, qui sua venenositate læderet cerebrum; vt autem possit illum expellere, sese contrahit. Paulus dicit se vidisse etiam ab vtero impregnante ascendere similem vaporem. Auicenna autem dicit ascendere à stomacho, à splene, à manu & à multis alijs partibus: sed malè intelligunt, qui hoc modo intelligunt: ipse intelligit de secundo genere non de tertio; in isto tertio sentitur illa quædam aura frigida, in illo secundo de quo loquitur Auicenna nihil sentitur. Ego verò vidi eum à quo eleuabatur ille vapor à digito magno pedis, & si ligasset tibiam nihil mali sentiebat.

Habitis huc vsque nomina, & definitionem, & genera morbi comitialis, restat modo vt ad causas deueniamus. Galenus *secunda parte Aphoris.* 14. dicit ab eodem humore fieri Epilepsiam & apoplexiam, *& 3. loco affec. cap,* 7. dicit hunc morbum fieri ab humore frigido, & crasso, & pituita scilicet crassa, & melancholia, *Item. 5. par. Aphoris.* 78 A sanguine & à bile potest sic fieri; dico quod loquendo de Epilepsia in primo genere scilicet de ea quæ fit per essentiam in capite, non potest fieri nisi ab his duobus humoribus pituita crassa, & melancholia, alio verò genere possunt etiam à bile, & à sanguine: quemadmodum in sequenti lectione melius declarabimus.

LECTIO V.

Diximus in præcedēti lectione tria esse genera morbi comitialis; vnum quod est in capite per essentiam; alter quod ex læsione stomachi: Tertium ex aura, vel vapore ex aliqua parte corporis ascendente ad cerebrum: De primo diximus quod eius causa erat materia crassa, frigida, in ventriculis cerebri detenta ex humore vel phlegmatico, vel melancholico; alia genera fiunt absque dubio, non ab aliquo humore, sed à vaporibus ascendentibus ad caput. Addimus modo quod licet Epilepsia per essentiam fiat, tum à pituitoso humore, tum melancholico, nihilominus magna ex parte & vt plurimum fit à pituitoso; Et Auicenna dicit quod oues maximè patiuntur morbum hunc: Et si quis anathomizet eas, reperiet in ventriculo cerebri multam quantitatem pituitæ, & citat Hippocratem *in libro de morbo sacro.* Appellabant enim veteres morbum hunc etiam morbum sacrum eò quod existimabant eum esse diuinũ; & auxilio tantum diuino posse curari; non eum aliqua medicina, sed ope diuina tantumodo. Vnde Hippocr. seu potius author illius libri quicumque is fuerit, hoc esse falsum demonstrat, esse hunc morbum quemadmodum alios, vt scilicet auxilio medici possit

possit curari, nihilque plus in se diuini habere, quàm habeant omnes alij morbi: Et quanquam Plin. *lib.* 10. *cap.* 23. asserat solas cothurnices hoc capi morbo, tamen secundum sententiam Hippoc. & Auicen. etiam omnes corripiuntur hac ægritudine. Quod autem iste morbus, de eo quod est per essentiam loquendo, veniat ab humore crasso, adducit Galenus hanc rationem: *subitò venit, & subitò recedit, ergo ab humore crasso tantum*; & declarat, quoniam si procederet à mala qualitate, necesse esset vt illa qualitas imprimeret; vt autem esset impressa, non posset subitò remoueri, quomodo remouetur iste morbus manifestissimè, ergo non potest procedere ab aliqua qualitate, id est à mala temperatura, quoniam mala temperatura, non ita subitò potest remoueri: neque etiam potest hac ratione procedere morbus iste ab humore subtili, quoniam non posset subitò facere repletionem in ventriculis, atque adeo repentinam. Itaque quoniam subitò venit, & subitò recedit non potest esse nisi humor crassus, qui humor quando aduenit, aduenit & morbus, quando recedit, & morbus statim recedit: Auerroës 3. *Coll. cap.* 45. sumit hoc assumptum, & probat oppositum: quia citò venit & citò desinit, ergo ab humore subtili tantùm. Ratio hæc est quoniam omnes morbi longi fiunt, quomodo patet, ab humoribus crassis; iste citò recedit, ergo à subtilibus. Et imaginatur Auerroës vt sit quasi de illa aura, & eleuatur in cerebro ab aliqua materia vapor quidam, & lædat cerebrum; & hac de causa contrahatur, & fiat conuulsio, vnde ipse infert: *quoniam ille vapor citò & subitò resoluitur; ergo est à vapore, & non à materia.* Soluendo Galenum, respondeo ad hoc, bene verum esse, quod humores crassi & viscosi, quando faciunt morbos dependentes ab eis, vt opus sit concoctione, adducunt morbos longos, sed quoniam continentur in aliqua vacuitate vt in ventriculis cerebri, & producunt obstructionem; & modo adueniunt, modò recedunt mutando, sed de loco ad locum, tunc non est necesse vt morbi sint longi. Ratio est: quoniam non est necesse, vt concoquantur; si necesse esset vt in eo loco vbi sunt concoquerentur, bene euenirent morbi longissimi; quando verò suo aduentu faciunt morbos, & citò recedunt, quoniam expelluntur non concoquuntur, fiunt morbi breuissimi.

Sed dicet quis etiam, quod Galenus possit respondere, nonne etiam Auerroës posset defendi? dico quod vtraque pars potest defendi, & nulla potest conuinci: nam pro Auerroë possemus dicere, quod ratio Galeni non valet, quoniam fatemur quod subtilis humor non replet, sed bene facit hoc nocumentum quasi erat de illa aura, non quod aër & vapor ille impleat, sed solum inficit atque impedit virtutem sensitiuam, & motiuam. Contra Auerroëm rursus possemus dicere, vnde est quod aliquando terminatur iste morbus in paralysim: si conuertitur in paralysim? & paralysis est morbus quoniam aliqua materia transmittitur ad venas, ergo iste morbus comitialis procedit à materia non à vapore tantum: Responderet Auerroës dicendo, quod cum illo vapore est semper aliqua materia coniuncta, & sic vtraque opinio potest defendi; tamen quia medicus est artifex sensitiuus, & aliquando fit huius morbi terminatio ad paralysim, quod indicat prouenisse à materia aliqua, adeo medicus quoniam videt hoc sensu, potius debet existimare quod proueniat à materia, quàm à solo vapore; & præsertim cum eadem sit cura omninò, & eisdem medicamentis opus sit, veniat ne semper à vapore; quemadmodum Auerroës, an aliquando etiam à materia quemadmodum Galenus.

Sed dicet quis, iam declaratum est quod licet iste morbus proueniat, tum à pituita, tum à melancholia, tamen magna ex parte prouenit à pituita, quod dices ad illam authoritatem Hipp. 6. *Epid. cap.* 8. vbi vult quod melancholici magna ex parte fiant Epileptici, & Epileptici melancholici, sed melancholia, id est mania, morbus ille fit à melancholico humore quomodo etiam comitialis magna ex parte fit ab hoc humore atrabilioso. Ad hoc posset primò dici, quod Hippocrates loquitur hic tantum de ea Epilepsia, quæ fit ab humore melancholico; sed hæc responsio non est vera, quod rarò euenit vt melancholici fiant Epileptici: Ideo dico ego aliter, sunt hic tres dispositiones, melancholia, qui est morbus quoniam homines insaniunt, & Epilepsia duplex; tum ea quæ fit ab humore phlegmatico, tum ea quæ fit ab humore atrabilioso. Et nihil aliud sibi vult Hippocrates in ea sententia, quàm quod ex illis tribus dispositionibus duæ tantum inuicem mutantur, reliqua non mutantur, Et quoniam duæ sunt magna pars trium, igitur rectè dicitur magna ex parte, & hoc patet in littera Græca. Est aduertendum secundam partem illius dicti Hippocratis, *si repit in corpus* id est *si recipitur in ventriculis cerebri*; *si repit in mentem*, id est *si alterat temperaturam cerebri*, quoniam hæc est sententia Galeni qui ait: *aut est temperatura, aut necessario sequitur temperatura.*

Dubitatur præterea quoniam dictum est fieri Epilepsiam ab altero duorum humorum; atrabile, & pituita; numquid etiam à sanguine, numquid à flaua bile? Galenus clarissimè locutus est prouenire ab humore frigido, & crasso, loquendo de primo genere, quod per essentiam in capite appellatur. Auicenna videtur dicere oppositum; qui bene dicit magna ex parte fieri ab his duobus, tamen nihil prohibet, quod aliquando à sanguine, aliquando etiam à bile. Conciliantur isti duo viri hoc pacto, quoniam re vera licet primum

mum genus proueniat solummodo à duobus illis; melancholia, & pituita; tamen reliqua duo genera proueniunt etiam à sanguine, & à bile, non quod illa materia repat ad cerebrum, & ab illis materiebus eleuantur vapores mali, & infecti, qui accedentes illud producunt. Ideo dicendum est quod Auicenna loquebatur de omnibus generibus, Galenus autem de eo qui est per essentiam. Nam ab ore ventriculi propter commotionem bilis eleuantur vapores, qui inficiunt cerebrum: & Galenus recitat de quodam Grammatico, qui vbicumque irascebatur, vel famescebat, incurrebat in hunc morbum, quoniam bilis mouebatur ad neruum magnum, qui communicat cum cerebro, & ipsum lædebat, tamen iste morbns non vocatur per essentiam, & facillimus est curatu. Causatur etiam in mulieribus à sanguine, ex retentione menstruorum, sed & iste vocatur comitialis per communicationem, & non per essentiam.

Adhuc dubitatur an fiat etiam morbus comitialis à siccitate? Galenus clarissimè quod non, & Auicenna: Ratio est, quod impossibile est vt cerebrum adeò exsiccetur; cum enim sit membrum humidissimum, prius moreretur homo, quàm cerebrum posset in tantum exsiccari vt contraheretur; contractio certè potest venire à siccitate, sed impossibile est vt cerebrum exsiccetur. Non negamus propter *Aphorism. 49. part. 4.* quod aliquis neruus particularis non possit spasmari ex desiccatione, sed nos loquimur de spasmo, veluti totius corporis quod prouenit ex contractione cerebri. Præterea si posset prouenire ex siccitate, non recederet ita de facili, quoniam morbi qui proueniunt ex siccitate, non possunt curari.

Dubium est cur hoc, quoniam in morbo collyrico id est quoniam accidit spasmus in parte carnosa, veluti in tibijs ex superflua exinanitione & euacuatione, & tamen citò potest curari aliqua inunctione, & restauratione. Dico quod non negamus ex nimia euacuatione fieri spasmus, & præsertim tum illa humiditas non est radicata in membro. Adhuc dubitatur an à sola frigiditate proueniat morbus comitialis; videtur quod non, dicendum etenim est quod non à mala temperatura, quoniam mala temperatura non potest subitò recedere, sed sola frigiditas est mala temperatura: licet Galenus oppositum videtur *cap. 5. de Differentijs morborum.* Vbi dicit quod homines facientes iter per glaciem, aliquando ex nimia infrigidatione fiunt Epileptici, & Apoplectici, & hoc accidit à sola frigiditate. Dico quod hoc procedit ex mala littera antiqua, neque in noua versione, neque in textu græco se habet hoc pacto. Non igitur à sola frigiditate potest iste morbus prouenire.

Præterea dubitatur an sit curabilis: Hippoc. *2. part. 45. & in 5. Aphorism. 7.* videtur dicere quod pueri curantur mutatione ætatis; *leonium* malè traduxit, traducit in altero loco *iuuenes*, cum deberet vertere *pueros*, intelligit enim de ijs qui sunt ante pubertatem: postea subdit Hippocrat. quòd illi qui sunt post annum 24. consenescunt, & moriuntur cum eo morbo, non quod is morbus occidat homines, sed vult dicere quod non liberantur, sed consenescit cum illis: de media ætate nihil dicit. Galenus addit quod illi qui sunt à 12. vsque ad 19. curantur, licet non mutatione ætatis, sed cum præsidijs, & cum recta victus ratione, & alijs ingenijs.

Curatur igitur iste morbus in pueris, & ratione ætatis, & ratione victus, in adolescentibus vsque ad 24. annum curatur etiam, licet non ratione ætatis, sed ratione medicamentorum, & recta victus ratione, qui sunt post 24. non curantur: Sed numquid sit mortalis iste morbus? dico quod in infantibus aliquando est mortalis, & ipsos interficit propter nimiam crapulam, sed in paulo adultis rarissimè euenit vt interficiat, nequaquam enim in istis ratione morbi potest occidere; bene per inordinatum victum, & alia de causa; sed quo ad morbum non est mortalis.

Adhuc est dubium an ij qui passi sunt quartanam possint incurrere in morbum comitialem: Nam Hippocrates *6. par. Epid. circa finem: qui capiuntur à quartana, liberantur à morbo magno.* Et in *primo Epid. quartana est sine periculo.* Et in *quinta parte Aphoris, 70. siue præcedat siue sequatur.* Ego verò vidi ciuem qui habuit quartanam per tres aut quatuor annos, & tamen capiebatur hoc morbo. Itaque dico quod dictum Hippocratis verum est de his, qui habent quartanam actu: Bene verum est quod qui habent actu quartanam, non possunt corrumpi morbo comitiali, & si haberent & quartana superueniret, liberarentur; nihil tamen prohibet, quod ij qui per tres vel quatuor annos ante habuerint quartanam, non possint incidere in hunc morbum. Quoniam dictum fuit quod Epilepsia quandoque terminatur in paralysim, & in hoc differt ab apoplexia, quoniam apoplexia semper in paralysim velut ad mortem, hæc velut ad salutem quandoque in paralysim: Dubitatur quoniam Galenus *in 4. de locis affectis cap. 20.* comparat in tres, seu tria hæc; soporem, Epilepsiam, apoplexiam. In sopore inquit aufertur sensus, & motus sine vlla difficultate anhelitus, & isti liberantur integrè; itaque nunquam terminatur in paralysim, apoplexia terminatur ad paralysim. Epilepsia est in medio, quoniam differt à sopore, quia hic est conuulsio, ibi minimè; differt ab apoplexia, quonim hæc semper ad paralysim, Epilepsia non terminatur: soluitur clarissimè, quod certè est, quod quandoque terminatur in paralysim, & in hoc differt Epilepsia ab apoplexia, quoniam apoplexia semper, hæc autem quandoque; Et hoc

hoc pacto dicitur esse in medio, quoniam sopor nunquam, apoplexia semper nisi ad mortem, Epilepsia quandoque.

LECTIO VI.

Diximus in præcedenti Lectione morbum comitialem aliquando in paralysim terminari, & quod hoc ostendebat non semper à vapore peruenire, quomodo volebat Auerroës: sed à materia ibi existente, quæ permutata ad neruos facit paralysim, Et licet possit imaginari ab hac materia eleuari vapores, hoc ad medicum nihil refert, eadem enim est cura si omninò sit à vapore, aut sit à materia. Dubitatur quando Epilepsia tendit ad salutem, & non vertitur in paralysim, quid fit de illa materia, quò transit, quo expurgatur? Dico quod excernitur vel per palatum, vel per nares, vel transmittitur ad collum, modo non ingrediatur neruos colli; quoniam si neruos peteret, paralysim faceret, quoniam . . . expurgatur per nares. Ideo dicebat Auicenna quod sternutatio est leuis quædam Epilepsia, & Epilepsia est magna & vehemens sternutatio, nam in sternutatione fit excretio à cerebro, eius materiæ quæ nocet, ideo quodammodo assimilatur Epilepsiæ: & hac de causa existimandum est in consuetudine apud nos esse, quando quis sternutet dicitur; Deus auxilietur tibi, nulla alia de causa nisi propter timorem morbi comitialis, cuius est quædam similitudo, atque imago sternutatio ipsa. Apud Galenum tamen magna assignatur differentia inter Epilepsiam & sternutationem, nam in comitiali cerebrum solummodo contrahitur, vt rem sibi noxiam expellat; Et in sternutatione non solum cerebrum, sed pectus etiam vno, atque eodem tempore contrahitur, vt melius res noxias quæ sunt in trachea arteria, modò illi humores non sint aut valdè aquosi, aut valde viscosi, nam tunc aër transit, & humores non excernuntur, sed tussis tantum excernit humores qui sunt in pectore, sternutatio & eos qui sunt in pectore, & eos qui sunt in capite: Vnde tussis non iuuat malam dispositionem capitis, sternutatio iuuat. Dicimus itaque concludendo quod materia in comitiali expellitur, vel per palatum, vel per nares, vel transmittitur ad partes colli, modo non ingrediatur neruos.

Dubitatur præterea an in morbo comitiali omnes ventriculi cerebri offendantur. Galenus *3. de loc. affect. cap. 5.* dicit quod nec vident, nec audiunt, nec memorantur, nec mente valent, ergo omnes ventriculi offenduntur; quoniam si læditur memoria, posterior ventriculi offenditur, si virtus & alij sensus exteriores læditur ventriculus anterior; si mens medius. Vnde dixit quod in sopore læditur anterior, in apoplexia posterior, sed in Epilepsia omnes. Dubium est præterea cur est quod in Epilepsia fiat spasmus, in apoplexia nullus fiat spasmus, cum tamen duo hi morbi communicent, & in materia eadem, & in eodem loco generentur: Dico hoc ideo esse quoniam in apoplexia aufertur tota virtus sensitiua; vnde cerebrum amittens omnem sensum, etiam sensum tactus, non potest sentire materiam illam noxiam, quam sentit in Epilepsia, & vt ipsam expellat, contrahitur: In Epilepsia remanet ipse sensus, ideo sentiens ipsam lædentem vult eam expellere. Vel possumus dicere quod materia in apoplexia est minus acris, adeò vt non sentiatur: In Epilepsia est magis, & ideo sentitur. Dubium est præterea cur est quod Epilepsia est periodica, redit enim per vices; apoplexia autem quem morbum Latini vocant morbum attonitum, vulgares *il cadere lagocciola*, non est periodica, sed semel tantum aduenit, & non facit illam periodicationem. Dico quod eadem ratio est in his, & vulgariter in quibuscumque alijs morbis, qui periodicant, & non periodicant. Podagra, Chiragra, Asciatica periodicant; at morbus arctericus (quoniam omnes iunguntur, simul dolent, non magis vna quam alia, sed omnes simul) non periodicat: neque enim amplius redit morbus artericus cum periodicatione; at podagra modò est in brachio, modò est in crure, modò in pede, & sic facit reuersiones varias, & periodicationes: sic etiam est videre de febre continua quæ non redit cum abscessit, at tertiana redit tertio quoque die. Variabilis & non inutilis ratio est in omnibus, quoniam illi morbi qui periodicant ostendunt materiam non esse omninò resolutam, sed partem tantùm, & dum pars vna resoluitur, de nouo alia aggregatur; at in ijs qui non periodicant tota materia simul aggregatur, quæ cum semel concoquitur & expellitur, morbus ille non potest amplius redire cum illa periodicatione, nisi aliquot annis præteritis, vbi rursus tota materia noua aggregabitur. In continua omnes humores simul accenduntur, in tertiana pars tantum: ita quoque est in Epilepsia, & apoplexia: in apoplexia enim longè maior pars materia requiritur, quæ non ita citò potest aggregari, & cum simul aggregatur, non potest ita de facili rursus coire simul, licet permultis annis; at in Epilepsia parua materia satis est, quæ expellitur, & quoniam est parua, rursus noua generatur. Ita etiam est de podagra, & de dolore arterico.

Sed tu dices, isti duo morbi sunt similes & quam differentiam habent inter se? dico quod magna est etiam dissimilitudo. Primò in Epilepsia est conuulsio & spasmus, in apoplexia non est, in Epilepsia magis corpus ipsum cerebri: vnde erat illa sententia Hippocratis; *si repit in mentem facit Epilepsiam, si in corpus apoplexiam*, quam nos declarauimus. Tertio

Epilepsia

Epilepsia est periodica, & redit per vices; apoplexia non est periodica. Item apoplexia semper ad mortem, aut ad paralysim; Epilepsia sæpius ad salutem, aliquando ad paralysim; quintò Epilepsia aliquando etiam potest fieri à solo vapore; apoplexia non nisi à materia semper. Præterea sputus est in Epilepsia frequentior, in apoplexia tortuositas oris; ratio est quoniam materia in apoplexia est magis apta facere paralysim; tortuositas autem oris illud ferè denotat. Sed cur est quod transacto illo motu conuulsionis stat æger in terra sine motu & sensu quasi in apoplexia, cum tamen Epilepticus surgit, apoplecticus non surgit, sed aut moritur, aut fit paraliticus. Dico hoc non esse mirum propter illam difficultatem anhelitus maiorem, quæ est in apoplexia; in Epilepsia enim non est illa difficultas anhelitus. Vnde propter hoc etiam indicatur morbus comitialis seuior, aut mitior, prout minor aut maior est difficultas respirandi.

Huc vsque egimus de causis intrinsecis quas vocant Arabes antecedentes causas: oportet verò videre etiam alias causas, quæ faciũt homines ad hoc procliuius, & modò inclinatur ad hunc morbum, vt possimus eas euitare, atque effugere, & ab illis cauere nos optimè. Primò quoad naturalem temperaturam, dico quod illi qui sunt pituitosi & qui melancholici, sunt procliuiores; cæteri vt sanguinei atque biliosi, sunt remotiores ab hoc morbo. Secundò quoad compositionem naturalẽ membrorum, ij qui habent vias strictas, & ventriculos cerebri angustos atque arctos, ij magis procliues sunt ad hunc morbum; qui habent latos, & patentes; minus. Tertiò quoad ætates, est dubitatio quænam sit illa ætas quæ sit magis procliuis & quæ minus. Auerroës *tertio collig. cap. vltimo* dicit quod pueri & senes plerumque incidunt in hunc morbum. Auicenna dicit plurimum quidem pueros, raro autem senes. Paulus loquitur longè distinctius, & ponit hunc ordinem; primò magis sunt procliues infantes, deinde minus pueri, deinde adhuc minus iuuenes, longè minus senes: Et in summa quò magis homines recedunt à natiuitate, eò minus sunt procliues, & è contra quo magis ad eam accedunt, vt pueri & infantes, eò magis procliues sunt.

Dubitatur in hoc quoniam Auerroës assignat rationem, quare in senibus magis quàm in iuuenibus possit accidere hic morbus, *in senibus abundat pituita*: quando enim homines transeunt annum quinquagesimum fiunt frigidiores in calore naturali, ideò minus bellè concoquunt, ideo in eis pituita multiplicatur. Sed iste morbus pendet magis ex parte pituitæ, ergo in senibus debet magis accidere propter indigestionem: nisi enim pituita multiplicaretur, & calor naturalis debilitaretur non essent adhuc senes. Sed quid de pueris? pueri enim non sunt pituitosi, sed sanguinei, quoniam ex sanguine sunt procreati, & parum distant ab eo, Galenus 2. *Prog.* dubitat vnde fit, quod etiamsi pueri sint sanguinei, tamen vt plurimum in eis accidunt morbi pituitosi: & dicit hoc esse propter indebitum regimen, comedunt enim præter modum, & quantum possunt, ponunt indigestionem supra indigestionem, singulis enim horis ferè comedunt, vtuntur lacte quod sanè dat nutrimentum crassum, ex quo accidit vt pituita in eis multiplicetur, & fiant morbi phlegmatici. Ita etiam faciunt adolescentes etiam si sint sanguinei, quoniam inordinatè viuunt, quoniam comedunt multum, & nullo delectu singulis ferè horis; ideo & ipsi etiam licet sint sanguinei, tamen morbi accidunt vt plurimum pituitosi. In iuuenibus tamen hoc est maximè verum, quod licet & ipsi multum & inordinatè comedant; non tamen incurrunt morbos phlegmaticos, sed biliosos: ratio est quia licet sit idem calor in iuuenibus & in pueris, nulla enim est differentia, vt vult Haleuus, tamen non est eadem humiditas: iuuenes sunt sicciores, pueri humidiores, ideo quoniam sunt sicciores incurrunt morbos biliosos, ideo non potest accidere illis morbus comitialis qui est pituitosus. In consistentibus autem abundat melancholia & bilis atra, quemadmodum in autumno dicit Galenus: autumnus enim efficit melancholias quoniam præcessit æstas, quæ excussit humores; superuenit postea frigiditas autumnalis, & facit melancholiam, quoniam non sinit exhalare superfluitates propter aduenientem frigiditatem. Ita est in consistentibus, præcessit calor, imò ardor iuuenilis, qui deussit humores, sequitur debilitatio caloris, ideo non permittit fieri bonam concoctionem, redeunt humores frigidi, & vertuntur in melancholiam. Et hoc pacto multò magis euenit in iunioribus: si hoc est verum, quomodo est verissimum, nonne deberent senes incurrere in morbum comitialem ex melancholia, quomodo vult Auerroës.

Præterea est sententia Hippocratis, vbi dicit in Aphorismo, quod *nulla passio est tam familiaris senibus, atque est apoplexia & morbus attonitus.* Sed si isti duo morbi epilepsia, & apoplexia sunt adeò similes & in materia, & in omnibus, quare si iste in senibus, nonne debet etiam & ille? In hac difficultate potius est credendum Auicennæ & Paulo quàm Auerroi; quoniam licet Auerroës fuerit vir magni ingenij etiam in medicinis, non fuit exercitatus. Ideo videndus est Galenus *secunda parte Aphorismorum* 45. *& in tertia* vbi dicit, quod iuuenibus accidit morbus comitialis. Mouet Galenus hanc difficultatem, quare iuuenes & pueri cum sint sanguinei, & biliosi, incurrant in morbos pituitosos; & dicit hoc non euenire ratione suæ ætatis, sed ratione victus inordinati: quoniam enim vtuntur malo regimine victus, ideo incur-

runt magis in morbos phlegmaticos. Sed quid dicendum est ad eam Hippocratis authoritatem, de apoplexia in senibus: Dico quod humores pituitosi sunt varij inter se & longè diuersi; paralysis, & spasmus fiunt ambo ab humore pituitoso, & tamen sunt ægritudines ferme oppositæ, quoniam spasmus contrahit membrum, paralysis dissoluit, & relaxat. Itaque dico quod quædam materia est apta ad paralysim & apoplexiam, & quædam magis ad epilepsiam, licet ambo sint ex humore pituitoso, quoniam humores pituitosi sunt admodum varij. De pueris dicit Galenus, quod pueri ex illis tribus virtutibus, naturali, vitali, & accidentali, vnam habent validam naturalem, & duas reliquas debiles; imò potius dicit quod vnam habent debilem accidentalem & duas fortes; naturalem, & vitalem; & quoniam habent accidentalem debilem, animalis est in cerebro, vbi sunt omnes nerui; ideo hac de causa patiuntur in cerebro morbum comitialem:& quoniam habent fortem naturalem & vitalem, ideo facillimè releuantur, quoniam faciliter etiam in eum occurrunt propter debilitatem animalis. Ideo oportet eis præbere lac cum rebus attenuantibus, vt lac sit subtile,& fluidum, non crassum, & compactum.

Restat modo agere de temporibus anni quænam sint procliuia magis. Primò ver est admodum procliue ad omnes morbos, qui periodicant, vnde iubet in consilio Galenus de puero epileptico,quòd ineunte vere purgetur; quæ est causa? vide Galenum *in 3. part. Aphorismorum* 20. Vbi enumerat morbos veris, enumeratur etiam epilepsia. Sed hoc videtur contradicere ei quod Hippocrates paulò superius dixit, quoniam inquit, ver est saluberrimum: si est saluberrimum quare in eo accidunt plures morbi, & plures enumerantur ab Hippocrate? Respondeo quod ver est in se salubre, & morbi qui ea tempestate eueniunt, non eueniunt ratione veris, imò ver conseruat in sanitate, & est sine periculo: sed præsente primò de vere,ac de exercitio. Exercitium in se est salubre quando inuenit corpus mundum, sed quando inuenit eum repletum, nihil est magis pestiferum: ita ver in se est salubre, sed quando inuenit corpus impletum malis humoribus, quoniam eo tempore commouentur omnes à natura, vt possint melius excerni, ideo est periculosum; in vere enim natura nititur expellere superfluitates. Vnde videmus quod eo tempore sunt scabies maximè. In autumno pari modo solet accidere iste morbus, & sunt multæ rationes. Primò humores adusti, & reducti ad melancholiam, vnde fiunt morbi comitiales, & illi vt plurimum pendent à melancholia. Præterea repentina temporum mutatio, nam mane est aër frigidum, meridie calidum, sero frigidum: Præterea multi eduntur fructus pessimi nutrimenti,& multos generãt prauos humores, & corruptibiles.In hyeme potest etiam accidere, quando est tempestas frigida & humida; hic autem morbus peccat, & in frigido, & in humido; præterea sub hyeme multiplicatur pituita. Quod ad regionem idem est dicendum, regiones frigidæ, & humidæ sunt procliues &c.

De ventis eodem pacto est iudicandum, quanquam est dubitatio non parua. Nam dicunt medici, & Auicenna præsertim, quod Boreas seu Aquilo quando flat non est aduersus huic morbo,sed Auster est aduersissimus, & quando flat Auster, multi generantur morbi comitiales: licet deberet esse oppositum, quoniam Boreas est frigidus,& nos diximus frigiditatem obesse. Respondetur facillimè, quod licet Auster sit calidus; tamen est calidus, & humidus, quod nocet; Et Boreas licet sit frigidus, est tamen frigidus, & siccus,quod non nocet, imò potius prodest, & certè prodest.

LECTIO VII.

Diximus heri in qua ætate potissimũ accidit morbus comitialis, & in quibus anni temporibus;hoc autẽ ideo à nobis dictum est, vt possimus ea euitare. Sed statim dicet quis quomodo possumus nos euitare aut tempora anni, aut ætates, nonne nobis etiam nolentibus hæc necessario eueneniunt? Dico quod licet hæ non possint euitari, nihilominus causæ quare hæc vel tempora, vel ætates sunt nociua possunt euitari. Nam quare in infantibus accidit Epilepsia? quoniam vtuntur lacte valde crasso, præterea vtuntur nimia comestione. Item vt plurimum habent in capite vlcera quædam, per quæ natura expellit superfluitates. Et matres vt reddant eos pulchriores reprimunt ea vlcera, quæ potius deberent permitti eo modo aperta; aliquando etiam detinentur pueri in aëre frigidissimo, & ita repercutiuntur humiditates, vt aliquando etiam efficiatur hac de causa morbus iste comitialis. Vnde scimus nos per hæc; primò quod remouendi sunt à lacte crasso.Secundò quod non vtantur in ea tanta quantitate.

Præterea permittantur illæ fixuræ; imo sunt aliqui qui ponunt petias in capite eorum qui habent ea vlcera, & apponunt suis non habentibus, vt per contagionem, & ipsi reddantur vlcerosi; item quod non stent expositi in aëre frigido.Iuuenes præterea, seu potius adolescentes incurrunt in hunc morbum propter inordinatum regimen;iniungamus igitur vt vtantur regimine conuenienti.Ita est etiam de temporibus anni; tempora anni non possunt effugi, verum est; tamen possunt causæ effugi,atque euitari, per quas redduntur tempora anni noxia, & molesta. Ver quidem in se est saluberrimum: sed fit mortale quando adinuenit corpus repletum; ergo huic rei occurren

currendum est, & quomodo præcipit Galenus in consilio *ineunte vere purgandum est corpus:* Et si vir fiet, mittendus est sanguis, dico si sit vir, quoniam pueri non tolerant sanguis missionem: sed dicet quis, autumnus est malus ptopter repentinas illas mutationes: Ergo non potest euitari, imò potest, nam curemus vt in mane simus in locis calidioribus, in meridie in frigidioribus, & quoad possumus euitemus frigus, tum vespertinum, tum matutinum, & calorem meridianum. Ideo licet tempus non possit mutari, possunt tamen mutari causæ quæ lædunt. Qua de re etiam in hyeme vtantur cibis, & reliquis rebus calidioribus. Vltimo effugiat ventos frigidos quasi aquilonem, seu boream. Sed dicet quis, nonne dicit Auicenna quod Boreas iuuat ad morbum comitialem, & quod in austro plures accidunt Epilepsiæ, & dicit quod si ambo simul flent sunt mali, & præcipue si prius flet auster quoniam replet caput, sed aquilo solus non nocet, & tamen est ventus frigidissimus. Dico ad hoc quod Galenus in consilio pueri denegat omnem ventum validum cuiuscumque sit generis, & hoc maximè ratione, quoniam morbo comitiali obsunt omnia obiecta valida, quoniam faciunt læsionem in corpore. Ideo licet Boreas in se non noceat, quoniam licet sit frigidus est etiam siccus; tamen quando flat maximo impetu nocet mirum in modum propter illam vehementiam, quæ commouet totum corpus, & cerebrum simul. Deinde prohibet etiam Galenus ne occurrat magnis frigoribus, aut magnis caloribus, quoniam vtraque hæc faciunt magnas mutationes; ideo cerebrum patitur sensu tactus, sentit enim illas ingentes mutationes, & læditur. Debet etiam vitare balnea mala, cum reddant humores fluxibiles. De cibis verò dicit illos cibos esse vitandos, qui habent tentarum caput, vt sunt vini synapi.

Præterea etiam vitandæ sunt nimiæ vigiliæ, & nimij somni: vigiliæ quidem quoniam in eis cibus non satis bene concoquitur, ideo cibum inconcoctum facit, vt pituita multiplicetur, & multi mali vapores ascendant ad caput: somni etiam nimij offendunt & quasi destruunt immoderati calorem naturalem, qui nihil habens in quod agat, agit potius in seipsum: & ideo debilitatur mirum in modum. Præterea etiam sunt vitanda tonitrua, coruscationes, & in summa omnia fortia obiecta, vt aspectus solis, fortis sonus, & quia omnis fortis sensatio terminatur ad cerebrum, & læditur, & alteratur. Res etiam intrinsecè, vt passiones animi sunt vitandæ; quasi timor, tristitia, ira etiam: nam timor retrahit materias ad intra, ita facit ebullitionem in humoribus, & in summa omnia sunt vitanda quæ commouent corpus; & hæc præcepta conueniunt non solummodo huic morbo, sed fermè quibuscumque aliis, & præcipuè febribus putridis, nam omnis febris putrida incipit ab obstructionibus, & nos in hoc casu volumus omninò remouere obstructiones. Item vitanda est multa mora in sole, quoniam trahitur materia ad caput; sunt etiam balnea vitanda, si infundas aquam calidam super caput, nam liquefacit humores, & attrahit eo materias, & lædit: sed dicet quis, ergo debet abstineri ab omni lotione capitis: certe lotio capitis aquæ calidæ replet caput, non tamen dico quin debeat lauari, sed non cum aqua calida superinfusa, accipiatur spongia, & abstergatur, auferantur capilli, & cum spongia optimè poterit abstergi caput, sine illius infusione aquæ calidæ, quæ cum illo casu lædit maximè. Est etiam aduertendum, quod repleto corpore non debet se pectinare, sed prius faciat alia exercitia, faciat fricationes de quibus loquemur inferius, & postea pectinetur, & exerceat caput, neque enim debet vllo modo exercere caput, nisi prius purgato corpore, ne materiæ repant ad caput. Sunt præterea vitandi odores validi; tum boni, tum mali; mali perturbant; boni omninò commouent: & hæc reducuntur ad aërem.

Vt autem loquamur de motu, & quiete quasi verba faciamus de rebus non naturalibus: dico quod tum motus, tum quies nimia effugienda est, otium enim & quies nimia facit hominem pituitosum, motus validus etiam nocet, quoniam exercitium vt diximus heri est conueniens, si reperiet corpus vacuum, sed si repletum officit: sed fortis etiam motus, & validus replet caput eleuando vapores à toto corpore; ideo fugiendus est: sed debet esse exercitium moderatum, adeò vt non fiat lassitudo. Et dicit Galenus quod tota summa curationis huius à nobis consistit in recto regimine exercitij moderati, & alia quadam re, quam ipse ordinat, de qua posterius in curatione agemus: & dicit quod debet fieri exercitium in quo moueantur partes inferiores, & supernè quasi caput quiescat, & ad hoc maximè apta est deambulatio. Frictiones si debitè fiant excusant ab omni alio exercitio, incipiendum est à brachiis cum linteolo, aut manibus fricando vsquequo rubefiant: postea ad pectus, hinc ad ventrem. Vltimò ad crura donec rubrescant, post hoc fricetur caput, impunè pectinetur cum pectine. Somnus, & vigilia vtraque nimia mala, nam vigilia reddit cibum indigestum, vnde eleuantur vapores, & efficitur pituita, minus enim belle concoquitur in vigilia quam in somno; ideo caput magis repletur. Somnus etiam nimius vitandus, quare? quia debilitat calorem innatum, quare? quia calor habet duo officia. In vigilia præesse sensationibus, in somno concoctioni, quando iam omnia quæ sunt in stomacho concoxit, & nihil aliud in quod agat superest, statim stat, veluti mortuus, pigrescit, & quasi otio marcescit; & si quid agit, in se ipsum agit. Est præterea nociuus somnus, quoniam nimium humectat corpus. Accidentia

dentia animi sunt vitanda omnia præter moderatam lætitiam; gaudium enim moderatum potest prodesse: sed timor, & ira maximè fugienda sunt. Inanitio, & repletio omnis mala. Coitus nimius vitandus. Neque fames, neque sitis est toleranda, fames enim replet corpus malis humoribus, cum bilis moueatur ad stomachum.

In ratione ciborum secundùm præcepta Galeni, in consilio illo sunt vitanda quinque capita; primò omnes cachochimij, id est omnes cibi qui malos humores generant, qui sunt mali succi, & humores generant putrescibiles. Secundò qui generant humores crassos: Tertio qui flatuosos,& ventosos: quartò qui ventrem stringunt: quinto qui sunt duræ concoctionis: & hæc omnia sunt etiam obseruanda, non solum in comitiali morbo, sed in ferè omnibus aliis, & præcipuè in salubri victu. Mali succi sunt vitandi hac ratione, quoniam aliquando fit morbus iste comitialis à vaporibus malignis, ideo quoniam humores mali,& putrescibiles possunt tales vapores generare, ideo sunt vitandi omnes fere fructus. Sunt cibi crassi nutrimenti etiam vitandi alia ratione;nam iste morbus procedit ab humoribus crassis: ergo omnes cibi qui crassos humores producunt sunt vitandi. Vt autem sciamus qui sint illi cibi, qui bonos generant humores, vel malos, adeundus est à nobis ille libet, qui ***de cibis boni, & mali succi*** inscribitur: vt autem noscamus qui sunt crassi, vel tenuis nutrimenti, adeundus à nobis ille liber est ***de attenuante victu***, qui liber fuit maximè conscriptus in vsum eorum, qui morbis longis detinentur. Qui enim morbis longis detinentur, maximè debent vti hoc victu attenuante humores, & incidente, & generante humores fluidos, & liquidos, & tenues; videlicet illi qui detinentur podagris: nam omnes morbi longi vt plurimum veniunt ab humoribus crassis. Et est vtilis iste victus attenuans illis qui se volunt præseruare ab ægritudinibus, & maximè à febre putrida, quæ præcipuè ex obstructione euenit; vnde quando vtemur victu attenuante, non poterunt meatus nostri obstrui, ideo neque etiam febres putridæ procreari.

Sed dubitaret quis quomodo sit verum id quod diximus, scilicet quod habentibus podagras conueniat victus attenuatus; si reddemus humores liquidos, & subtiles, nonne magis fluent ad iuncturas? Ideo hac ratione fuerunt quidam decepti, qui præceperunt laborantibus podagris cibos crassos, & tamen Galenus in eo libro expressè dicit conuenire. Ideo dico quod ratio est quòd non conueniat victus crassus, quoniam nunquam possent humores adeò incrassari vt non percurreretur ad iuncturas, hoc est impossibile efficere:sed quando currit? quando corpus est plenum; quando autem humores erunt tenuiores melius poterunt efflari, & exhalari,& excerni superfluitates: subtilis ergo dieta confert omnibus morbis longis, imò ad conseruandam sanitatem, imò etiam ad acumen ingenij: nam vt dicit Galenus *secundo artis par. subtilitas ingenij indicat subtilem substantiam cerebri, & è contra.* Vnde qui habent substantiam crassam cerebri, sunt iudicandi etiam ingenij hebetes,& crassi: & hac de causa fit vt pueris prohibeatur caseus, & dicatur illis, facit ingenium crassum; hoc verissimum est, quoniam reddit substantiam cerebri crassiorem,cum præcipuè in illis substantia augeatur,ideo etiam redduntur ingenio & acumine crassiori.Vnde dicit Galenus quod si hæc quatuor obseruarentur à nobis, impossibile est hominem ægrotare; si vtamur cibis, vel potius si omittamus cibos mali succi,si omittamus crassi succi, si debitè exerceamur,& si non ponamus cibos supra indigestos, impossibile est ægrotare; & medicus his obseruatis pollicetur præseruare hominem à quacumque ægritudine, præterquam ab ephimera febre, maximè in his qui detinentur ciuilibus negotiis; in his verò qui sua sponte viuunt, non occurret etiam ista febris vnius diei quæ sæpè accidit ex exercitio. Primo si omittamus cibos mali succi, in nostro corpore non generabunt humores putrescentes, sed boni & puri: si omittamus crassos, non fient oppilationes, à quibus vt plurimum eueniunt febres maximè putridæ; si debitè exerceamus nos, scilicet si non post prandium excernentur superfluitates: sed dicit quis, Galenus facit oppositum, quoniam concedit fructus qui generant malum sanguinem. Dico quod Galenus fatetur se præcipere pueris, non Philosophis: satius certè esset non comedere fructus: sed quia impossibile esset hoc negare pueris, ideo melius est quod ipsos comedant in tempore, scilicet in prandio aut in cæna, etiam in modica quantitate, quàm fartim intempestiuis horis, & absque aliquo delectu. Sunt enim pueri admodum voraces. Sed diceret quis, ex his quinque capitibus rerum quas denegasti in cibis, quod est minus malum? dico quod cibi qui sunt mali succi, potius sunt permittendi quàm hi qui crassi; quoniam illi qui mali solummodo possunt obesse tertio generi morbi comitialis, quod rarissimè euenit: Et hæc sint dicta quoad cibos in vniuersali.

Veniendo modo ad cibos in particulari: dico quod à flatuosibus est abstinendum scilicet fabæ, cicer, ptisana præcipuè malè cocta, lentes bene coctæ amittunt flatuositatem, fabæ nunquam amittunt, sed lentes quia producunt humores crassos, ideo sunt leuiter gustandæ: olera non denegantur omninò, neque caules, neque apium in parua quantitate; tamen hæc omnia oportet tantum degustare, quoniam generant malos humores, sunt enim facile corruptibilia: sed quare concedit in pauca quantitate? nonne melius esset nihil dare? Hinc fortasse est extracta illa vulgarissima

rissima propositio; *non qualitas, sed quantitas*: ratio est quia nos sumus compositi ex quatuor humoribus, & omnibus quatuor indigemus, oprtet habere aliquid melancholicæ, aliquid pituitosi, ideo concedendi sunt ferè omnes cibi, sed moderatè; vnum enim genus cibi facit melancholiam, quæ est necessaria; aliud lbilem quæ est necessaria. Et si nihil haberemus in corpore melancholiæ, homo moreretur, non viueret, quoniam ex omnibus quatuor constamus. Ergo conceduntur omnes cibi præter valdè mali, videlicet rapæ quænihil habent in se boni. Enumerando ea quæ petunt caput, quædam Galenus denegat, quædam concedit, & inter alia concedit apium: & tamen Auicenna, & Mesue dicunt in apio esse proprietatem ad morbum comitialem: si hoc est verum nonne melius esset concedere rapas, quàm apium, quod à proprierate producit morbum comitialem. Dico quod fortasse quemadmodum volunt nonnulli moderni, apium apud Galenum antiquum est id, quod nos *mordernos*, & Mesue, & Auic. vocatur *petroselion*, & petroselinum Galeni est illud, quod nos vulgariter appium vocamus. Nam videmus in capite de smirnio, scilicet de simplici medicina: tria sunt genera; apium, petroselinum, & smirnium: smirnium est in medio, leuius est appium, acrius petroselinum; tamen apud nos est opposito modo, leuis petroselinum, acrius appium. Ideo potest concludi, quod appium Galeni sit petroselinum nostrum, & petroselinum Galeni sit appium nostrum, quasi etiam potest videri in hoc consilio, nam concedit appium, id est petroselinum nostrum, & denegat petroselinum, id est appium nostrum: vel possumus dicere quod scientia herbarum, vt nunquam fuit perfecta, ita etiam nunquam erit perfecta, & absoluta. Et nihil est mirum quod modò, vel tempore Mesue, fuerit inuenta vna virtus alicuius herbæ, quæ tempore Galeni non fuit reperta.

LECTIO VIII.

Diximus in præcedentibus, Quinam essent illi cibi in genere, qui poterant morbum comitialem concitare, & à quibusnam cauendum. Vtendum diximus iis cibis qui habent subtiliationem, & non tentant caput; ea namque licet subtiliant, & attenuant, nihilominus possunt petere caput, sunt euitanda, quomodo sinapis vinum, petroselinum, & alia quæ enumerabat Galenus in consilio. De synapi certum est quod tentat caput mirum in modum, & ab eo omninò abstinendum est. De vino est dubium, an omnino sit abstinendum ab eo. Paulus dicit abstinendum esse ab immodico vino, non negat vinum omnino, sed vinum potus, & in multa quantitate. Galenus nihil aliud dixit nisi quod vitandum est, quia replet caput, neque hoc debet alicui mirum videri, quoniam ipse scribit consilium ad puerum epilepticum. Sententia autem est Galeni, quod mores animi insequantur temperaturam corporis, quod pueri etiam in sanitate debent abstinere à vino, & citat Platonem 2. *de legibus* qui hoc præcipit. Itaque dicit Galenus, quod pueri vinum bibere nullo pacto debent vsque ad annum octodecimum. Hinc postea iuuenes debent bibere, sed moderatè; qui sunt in quadragesimo debent delectari conuiuiis: senes debent vti vino veluti medicina, non solum pro cibo, sed etiam pro medicina saluberrima. Ratio autem quare negandum sit pueris vinum, est hæc, quoniam pueri sunt calidissimi, & humidissimi, vinum est & calidum, & humidum, ergo adderemus ignem igni, & redderemus eorum temperaturam intemperatissimam. Quod autem hoc sit verum dicit Galenus, quod mores animi sequantur temperaturam corporis, in ægris hoc manifestum est, scilicet de maniosis, & melancholicis. In sanis etiam patet, scilicet qui habitant regiones Boreales frigidissimas; sunt omninò dissimiles ab his, qui habitant australes calidissimas: ij verò qui regiones medias incolunt, omnino etiam & in corpore, & in animo superant alios.

Sed dicet quis inquit Galenus dubitando in se ipsum, si homines mali faciunt mala ex temperatura sua; ergo non debent puniri, ergo neque etiam laudandi, licet sint boni, & mali ex temperatura sua; & adducit tres rationes quare omnino mali homines, vti fures, sint occidendi: primò sunt tollendi ne nobis amplius noceant, secundò vt aliis terrorem incutiant, tertiò quia melius est eis mori quàm viuere. Nonne occidimus scorpiones, & phalanges, quoniam sunt noxij, & tamen sunt ex temperatura & natura sua? nonne laudamus Deum licet non ex se, sed natura sua sit optimus. Quanquam ergo pueris neget Galenus vinum, tamen aliis vt adultioribus omnino prohibendum non est, & ratio Galeni erat ne peteret caput; modò si nos reperiamus vinum quod non petat caput, potest concedi: quomodo sunt quidam vina aquosa simillima aquæ, quæ non sunt calida, sed frigida potius, præsertim multa aqua admixta. Sed dicet quis, Galenus concessit caules, nonne isti sunt cibi melancholiam generantes: & iste morbus aliquando procedit à melancholia. Dicimus quod Galenus scripsit consilium ad puerum Epilepticum ex pituita: ideo poterant caules concedi, & præsertim quoniam videntur habere proprietatem prohibendi vapores ne ascendant ad caput, vnde conferunt caules bibentibus ne inebrientur; caules ergo iis qui laborant morbo comitiali ex melancholia sunt denegandi, concedendi tamen aliis. Auicenna negat lac, & meritò, quoniam multum euaporat lac, vnde est Aphor. Hippocratis expressum

ſum quod qui laborant dolore capitis ab eo debeant abſtinere. Dioſcorides etiam *libro ſecundo cap. proprio*, dicit quod lac humanum lædit ad vertigines, & morbum comitialem.

Ita concludimus in genere vitandos eſſe cibos vel flatuoſos, vel tentantes caput, vel duræ digeſtionis, vel ſtipticos, vel mali, vel craſſi ſucci: & quia in heſterna lectione adduximus ex Galeno in eo conſilio particulariter, qui cibi nocerent ad morbum comitialem phlegmaticum. Ideo nunc adducendi ſunt ij qui nocent ad morbum comitialem melancholicum. Videndus eſt Galenus *Tertio de locis affect. cap. 6.* Vbi enumerantur ea quæ nocent. Carnes bubulæ, & caprinæ generant humores melancholicos, deterior hircina, deterior taurina; ergo omnibus iis non vtamur; leporis etiam caro eſt valde melancholica. Ideo *tertio de alimentis cap. primo* dicit quod caro bubula dat alimentum craſſum, & adhuc craſſius quam ſuilla; neque enim ſuilla caro eſt tantum viſcoſa. Item caprina dat alimentum craſſum, ſed eſt dubium an ſub hoc nomine *bubula* aut *caprina*, intelligantur vitulæ carnes, & hædinæ: videtur enim cum dicit bubulam, includere omne genus carnis bubulæ, ergo etiam vitula: ergo etiam ſub caprina cõprehendetur hædina. Dico quod ſententia eſt Galeni *tertio de alimentis:* primò quod animalia quæ ſunt ſicca quantò ſunt propinquiora generationi, tantò ſunt temperatiora: quoniam caro bubula eſt valde ſicca, ideo vitulus eſt longè temperatior, & parum habet melancholici in ſe, habent quidem aliquid, ſed omnino parum: caro autem caprina quoniam eſt valde minus ſicca quam bubula, ideo hædina erit tantò minus melancholica ipſa vitula, vt nihil omnino habeat in ſe melancholici: licet ergo vitula habeat aliquid, non tamen nocet, ergo etiam hædina, quoniam hædina eſt valde temperata, & præterea generat humores ſubtiles, & tenues; vnde enumeratur inter carnes attenuantes victum. Eſt itaque hædina conuenientiſſima, tum quia eſt temperata, propter humiditatem quam adhuc habet ex natiuitate recenti temperata, tum ſiccitate ſuæ naturæ, tum etiam quia generat humores tenues, & valde ſubtiles. Salitæ omnes carnes, vel aquatilium, vel volatilium ſunt melancholicæ; excipiuntur tamen quæ ſubſtantiam habent mollem, & in humidio manent, quomodo ſunt ſardellæ quæ conueniunt in attenuante victu. Inter olera vitandi caules, quia generant melancholiam, & ideo Epilepſiæ melancholici valde obeſſent; poſſunt concedi legumina ferè omnia præter lentes, quia lentes generant melancholicos humores, alia potius pituitoſum, quanquam illi puero qui laborabat morbo comitiali ex pituita lentes conuenirent: caſeus vitandus: plantæ quæ aceto condiuntur, &c.

Sunt aliqua quibus poſſimus cognoſcere an ægri ex hoc morbo ſint curati necne? Medici curioſi, & ſuperſtitioſi, dicunt de pelle capræ, quod videre eſt in Alexandro Traliano, & Auicenna qui addit quod ſit de recenti excoriata: Paulus tamen dicit quod ſi accipiatur lapis negages, ex quibus fiunt coronæ mulieribus, pater noſtrorum, & ſuffumigentur, quod ſtatim illi qui ſunt ad hunc morbum procliues, incurrunt in eum morbum, niſi ſint omnino ſanati, & ita poſſumus cognoſcere, an verè ſint curati. Dicunt etiam de cornu capræ, etiam de hepate hircino, qui eum comedunt, ſtatim concidunt: item qui non ſolùm comedunt, ſed odorant etiam aſſatum, incident. Meo iudicio longè tutius eſſet dimittere hanc experientiam, ne morbus iteratum accederet, & hoc modo incitaretur.

His ad hunc modum explicatis deueniendum eſt ad ſigna, tum vniuerſalia huius morbi in genere, tum particularia, quibus poſſimus cognoſcere an ſit morbus per eſſentiam, an vitio ſtomahi, an ex aliqua parte corporis aſcendente illo vapore, quaſi aura quædam frigida: ſed primo in genere notanda ſunt quædam de ſigno, vt poſſimus ſcire, quot ſint genera ſignorum, & quibus non.

Plura ſunt genera ſignorum; quædam vocantur pathegnomica, quæ ſunt illa quæ paſſionem nobis ſignificant, & morbum illum; quædam aſſiſtentia, quæ non paſſionem, ſed differentiam paſſionis denotant, ſin leues an magnæ; quædam critica quæ ſignant nobis criſim naturæ; quædam concoctionis, vel cruditatis; alia ſalutis, aut mortis. Primo de pathognomicis agendum eſt quæ denotant nobis paſſiones, vbi ſuppono ſigna debere eſſe, vel propria, vel inſeparabilia, vel vtrumque: ſi ſigna nullum habeant horum trium, fruſtra adducuntur à medicis; in ſigno proprio licet arguere affirmatiuè, eſt illud ſignum: ergo illa paſſio: in ſigno inſeparabili, licet arguere negatiuè, non eſt illud ſignum; ergo neque illa paſſio; in ſigno quod habeat vtrumque, licet arguere, & affirmatiuè, & negatiuè: & quanquam in præſenti morbo Paulus adducat multa ſigna quæ nihil habeant in ſe certitudinis, quoniam non ſunt neque propria, neque inſeparabilia, tamen Galenus adducit tantum tria, quæ ſunt inſeparabilia, nullum tamen eſt proprium. ſed ex illis tribus ſimul collectis fit vnum ſignum proprium, & eſt quomodo in pleuritide; ibi adducuntur quinque ſigna, omnia ſunt inſeparabilia, nullum eorum per ſe eſt proprium, ſed omnes ſimul efficiunt vnum ſignum proprium: acuta febris, dolor pungitiuus, difficultas anhelitus, tuſſis, pulſus durus, & denſus. Omnia hæc ſunt inſeparabilia, & ab eis licet arguere negatiuè, non eſt febris acuta, ergo non eſt pleuriſis; non eſt dolor pungitiuus, ergo non eſt pleuriſis, ſed tamen nullum eſt proprium; neque enim valet,

eſt

est febris acuta, ergo pleuritis, quoniam febris acuta est etiam in alijs morbis, & sic de alijs. Ex his igitur efficitur vnum proprium, & inseparabile, à quo licet arguere, & affirmatiuè, & negatiuè: sunt omnia hæc signa, ergo necessario est pleuritis; non sunt, ergo non est.

In morbo comitiali vti diximus sunt tria hæc signa; pathognomica, subitus casus in terram, conuulsio, perditio sensus, & motus voluntarij, vnumquodque horum trium est inseparabile, nam vbi non sit subitus casus, vbi non sit conuulsio, vel perditio motus, & sensus, non potest esse morbus comitialis nullum tamen horum per se est proprium; neque enim valet affirmatiuè, est hîc conuulsio, ergo morbus comitialis: quoniam sunt alij etiam spasmi; neque etiam valet, est perditio motus, & sensus, ergo morbus comitialis: quoniam hoc etiam in apoplexia euenit, neque etiam est hic casus repentinus, ergo morbus comitialis: quoniam hoc etiam accidit in vertigine: sed ex his tribus signis inseparabilibus fit vnum proprium, & inseparabile; & ita habemus signa denotantia passionem, & morbum comitialem. Signa non assistentia scilicet deterioris Epilepsiæ est spuma; hoc signum quoad passionem, non est neque proprium, neque inseparabile; nam potest esse spuma in strangulato, potest etiam in apoplexia, ideo hoc signum enumeratur non inter pathognomica, sed inter assistentia; neque enim significat nobis Epilepsiam, sed Epilepsiam, vel fortem, vel debilem. Sed dicet quis, Paulus dicit quod est signum peculiare: præterea Hippocrates *Secunda parte Aphorismorum* vbi loquitur de strangulatis, dicit quod de nemine relatum est &c. Ibi Galenus in commentario declarat nobis modum generationis spumæ, & dicit quod spuma fit per commixtionem spiritus, eaque aëris, & aquæ: nihil enim aliud est spuma quam aër & aqua simul admixta, ista autem permixtio potest fieri ex varijs causis: primò ex motu quemadmodum fit spuma in mari ex agitatione ventorum: secundò potest fieri ex calefactione; quomodo fit in lebete feruescente, quia eleuantur vapores, qui miscentur cum aqua, & ideo fit talis spuma: tertiò potest fieri ex vtraque causa, tum ex motu, tum ex calore, quomodo fit in equis currentibus, propter ambas causas, per motum, & per calorem aëris expirantis. In his ira fit tantum ex calore iræ. Modò in Epilepsia qua de causa generatur spuma? dico ex forti conuulsione, idest ex forti motu partium pectoris, vnde aër exprimitur violenter, & permiscetur cum humiditae, & ita fit spuma. At in apoplexia fit non propter motum, sed propter magnam flammam quæ est in pectore, & ideo non curatur apoplexia, quia mala temperatura acquisita est in corde, & ita saluatur dictum Hippocratis in eo loco, quod scilicet spuma est signum mortale; quoniam in apoplexia euenit spuma ex nimia caliditate quæ vrit cor; in Epilepsia ex motu illius conuulsionis. Sed dicet quis quod de Paulo adhuc non saluatur, quoniam dicebat spumam esse signum peculiare: dico quod spuma est peculiare signum ad alia quæ ipse posuit, vel est peculiare hoc pacto, quoniam non reperitur nisi in similibus apoplexiæ, est enim maximè similis Epilepsiæ.

Ponunt postea tria alia signa assistentia, quæ tamen omnia in vnum coëunt; egestio tum fecum, tum vrinæ, tum seminis generantis emissio præter voluntatem, quæ omnia fiunt per magnam conuulsionem vel musculorum rectorum, qui comprimunt ventrem; vel vesicæ, vel vasorum spermaticorum. Auicenna rectè addit aliud signum: longa mora in terra, & longa quies, hoc enim denotat morbi vim ingentem. Hæc omnia indicant morbum validum: Contraria his indicant morbum leuem, vbi non esset spuma, vbi non essent illæ emissiones fecum, vel vrinæ, vbi esset parua quies in terra, morbus indicaretur leuissimus. Medio modo postea indicaretur, quando fieret commixtio ex his signis, vt licet esset spuma, esset tamen parua quies: vel non essent egestiones. Adducunt alia signa, quæ sunt superstitiones. Hæc nobis satis sint: cras adducemus signa, quæ faciant nobis cognoscere differentiam inter morbum comitialem per essentiam, & à vitio stomachi: nam de tertia alia specie patet signum manifestissimum: sentitur enim ille aura ascendens. Post veniemus ad curationes singularum specierum: sed primò adducemus in medium eas medicinas, quæ vt dicunt medici, conferunt ex proprietate ad morbos comitiales cuiuscumque generis.

LECTIO IX.

Dicta sunt heri signa significantia morbum comitialem in genere, & quæ ostenderent eum esse vel leuem, vel grauem. In præsenti adducenda sunt signa, quæ denotent nobis differentiam morbi comitialis per essentiam in capite, & morbi comitialis, qui est à vitio oris stomachi. Oportet enim, vt sciamus quidnam horum sit morborum; nam tertius ille indiget signis, patet enim sensu, nam sentitur aura ascendere, & rarissimè euenit. Plura sunt signa, quæ ostendunt nobis Epilepsiam per essentiam, vt ponit Auicenna: sed hæc omnia signa reducuntur ad tria capita: primum est quoniam post accessionem morbi in capite adhuc perseuerat aliquod nocumentum, vt si restaret grauitas capitis, quæ diu perseuerat, si auditus læsus, si visus diminutus, si motus linguæ impeditus, si in sensibus exterioribus

bus memoria esset læsa, intellectus obtusus, & in summa, si postquam æger sese releuauit, habet adhuc aliquod impedimentum in capite persauerans; signum est quod morbus ...... si materia quæ in capite sit contenta; nam si esset à vapore qui transmitteretur ab alijs partibus, cito deberet euanescere. Secundum signum est quod adhibitis remedijs capiti non facile medetur, neque facile cedit caput medicinis: hoc enim significat morbum esse in capite; nam si esset à stomacho purgato corpore, morbus certè alleuietur; materia quæ est in stomacho facile potest extrahi: at materia quæ est in corpore non ita facile educitur, ideo si morbus est in capite, adhibitis medicinis, non facile curabitur. Tertium quod in nulla alia parte corporis fit nocumentum; nam si esset stomachus læsus, certè aut doleret stomachus, aut renes, aut lien, aut aliquid tale; nihil omnino dolet, ergo in capite solum; si esset in muliere esset in matrice. Hæc sunt signa non quidem morbi comitialis, minimè non; sed supposito quod morbus sit comitialis, cuius generis sint, à capite ne per essentiam, an à stomacho per participationem: sed quomodo fit morbus vitio stomachi: multi sunt modi dicẽdi. Nos dicimus secundum sententiam Galeni, quod in hoc secundo genere nulla est materia, quæ eleuetur à stomacho, & petat caput, sed solum putredo, stomachus competitur cerebrum hoc pacto, os ventriculi est maximè sensitiuum per neruum quendam, qui rectà communicat cum cerebro, & est ille neruus, per quem sentimus appetitum famis, & sitis: participat ergo os ventriculi maximè cum cerebro propter neruum illum: communicat etiam cum corde per vicinitatem, aliquando læditur os istud ventriculi per aliquam materiam mordicantem ipsum, læso ore per communicantiam, quam habet vel cum corde; vel cum cerebro aliquando læditur cor, aliquando læditur cerebrum; si læditur cor, homo cadit in syncopim: si cerebrum, homo cadit in morbum comitialem. Et cadit homo in morbum comitialem, non quod ab ore ventriculi eleuetur vapor, aut materia aliqua, minimè (vt ego existimo,) sed quoniam neruus ille contrahitur; contracto neruo per coinquinationem, contrahitur etiam cerebrum: & sic morbus comitialis euenit. Nam si quaudo eleuaretur vapor aliquis à stomacho, aut ab aliqua alia parte corporis, & petendo caput ibi perduceret humiditates, obstrueretur ventriculus, tunc non esset iste morbus per participationem, sed iam esset per essentiam: dicitur autem per participationem quando nullo modo læditur cerebrum.... Sed læso tantummodo stomacho per compassionem læditur etiam cerebrum. Ideo videndus est Galenus 5. *de locis affec. cap. 5. immo cap. primo de causis simplicib.* Vbi adducit quædam accidentia quæ fiunt ex læsione oris stomachi. Signa autem morbi comitialis per participationem ex ore ventriculi erunt tremor cordis: communicat enim ventriculus maximè etiam cum corde, erit mæstitia, & maximè accidit post ieiunium, quoniam in ieiunio bilis mouetur ad stomachum. Auicenna addebat egestiones vrinæ, & seminis, sed malè, quoniam vt diximus heri, hæc sunt signa fortis, vel debilis conuulsionis: & si perueniet à bile, erit sitis, erit inflammatiõ, & amaritudo oris: si vero à melancholia, erit appetitus..... sapor acetosus, tristitia, aliquando etiam eleuatio: si non sint hæc signa, erit potius à phlegmate.

Vidimns huc vsque signa tum pathognomica, tum vocata assidentia, nunc videnda sunt reliqua signorum genera. Signa crisis non habent locum in hoc casu, quoniam iste morbus non est de illis qui terminentur crisi, sicut neque etiam paralisis; nisi fortasse vellemus dicere euacuationem, quæ fit per nares, vel per palatum, in accessione illa est crisis naturæ, & signum crisis. Signa concoctionis, vel cruditatis sunt in hoc casu quomodo in aliis morbis capitis; quando enim sputum erit adhuc aquosum, est hoc signum cruditatis; quando erit crassius, signum erit materia quæ concoquitur; quando adhuc erit adeò crassus, quomodo noster naturalis, quem habemus in sanitate, signum erit quod materia penitus est digesta, & concocta. Signa salutis aut mortis, iam superius dicta sunt, id est ante pubertatem posse mutari mutatione ætatis, post 25. annum necessario consenescere, & quod morbus iste non est periculosus, nisi in infantibus. Item quod ea quæ sunt signa fortioris Epilepsiæ, si erunt adhuc magis intensa, erunt signa mortis, vt frequentes accessiones, validissima conuulsio, longissima mora: Et hæc nobis sufficiant de signis.

His habitis deueniendum nunc est ad curationem; & quoniam morbus iste est triplicis generis, ideo curatio etiam debet esse triplex: & primò faciemus curationem Epilepsiæ illius verè ascendentis: secundò de ea quæ fit læsione oris stomachi: tertio de illa quæ fit per essentiam materiæ in capite, & hanc diuidemus. Primò enim agemus de ipsa in infantibus, postremò in adultis. Sed antequam ad hæc veniamus, quoniam medici adducunt multa, quæ sunt apprimè occulta, & à tota substantia conferunt morbo comitiali; cum tamen multa sint ex istis quæ agunt à qualitatibus manifestis, primò adducemus omnes illas medicinas, quas dixerunt medici mederi à proprierate occulta, ex quibus medicinis nos multa referemus ad qualitates manifestas. Sed antequam istas medicinas in medium adducam, prius facio vos animaduersos de quodam dicto Hippocratis, & quadam regula *prim. epidem part. secunda* à medicis, vel maximè obseruanda, quæ est ista: *medici debent assuescere, vt iuuent,*

vel

vel ſaltem vt non noceant: Galenus mirabatur de hac ſententia, quæ videtur eſſe tam notiſſima, vt non eſſet digna ſcribi ab Hippocrate: tamen quando cognouit plurimos excellentes medicos, aliquando etiam obeſſe ægrotis, dicit ſe exiſtimaſſe hoc etiam aliquando vſu veniſſe Hippocratis, ideo hanc ſententiam aſcripſit, ex qua colligimus tria eſſe remediorum genera. Aliqua quæ ſumus certi prodeſſe, & non obeſſe: aliqua de quibus non ſumus certi quod proſint; ſed bene ſumus certi quod non obſunt; aliqua quæ non ſumus certi neque quod proſint, neque quod non obſint, id eſt de quibus ſumus dubij an iuuent, an noceant.

Primum genus remediorum audaciſſimè debent vti medici, ſunt enim certi quod proſint, & certi quod non poſſint nocere: ſecundum etiam genus poſſunt etiam medici audaciſſimè adhibere, quoniam etſi non ſunt certi quod iuuent, ſunt tamen certi quod non poſſint nocere. At tertium genus debent medici effugere omni conatu, & illis non vti, niſi in caſibus deſperatis vitæ, videlicet in hecticis tertiæ ſpeciei, dando eis aquam frigidam: niſi enim demus, ſumus certi quod morietur, ſi demus fortaſſe ſaluabitur, fortaſſe morietur: *melius eſt enim* inquit Galenus *facere aliquid cum ſpe; quam derelinquere ægrum ſine omni ſpe:* tamen hoc remedio non debemus vti in aliis, quoniam eſſet ludere vitam ægrorum ad taxillos, id eſt exponere ſe ſorti, ſi eueniet bene erit, ſin minus malè; hoc non eſt officium medici: ſed debent medici arte eſſe certos quod proſint, aut ſaltim eſſe certos quod non obſint, & non noceant, quod dicebat Hippocrates in ea ſententia aurea.

Veniamus modo ad enumerandas medicinas, quæ à proprietate (vt aiunt) tollunt morbum comitialem; ſed quoniam hæ ſunt duplices; aliqua exterius explicantur, aliqua interius aſſumuntur. Primò adducemus ea, quæ exterius; ſecundò loco ea quæ interius. Primò vtuntur radice peonis, de qua Galenus *Sexto de ſimplicib. medicament* dicit ſe vidiſſe peoniam applicatam collo, & donec erat appenſa, æger non incurrebat in morbum: quando caſu decidit, ſtatim cecidit, & recitat ſe iterum eſſe expertum, & tandem ipſe affirmat hoc, & omnes conueniunt. Auicenna dicit quod hæc virtus eſt in Peonia Romana; ſed & in ea, quæ ex India affertur, nulla eſt talis virtus. Galenus declarat eo in loco quomodo poſſit Peonia conferre huic morbo, & dicit duobus modis poſſe; vel quia ab ea dum appenſa eſt collo, eleuantur vapores, qui ſubeunt nares, & attrahuntur ad cerebrum per aërem inſpiratum: nam omnes noctes ex aëre quem inſpiramus vna pars ſtatim trahitur ad cor, alia ad cerebrum; quanquam ea quæ ad cor vadit per pulmones ſit maior, quàm ea quæ ad cerebrum, vel poteſt Peonia hoc efficere alterando aërem, producendo in eo qualitatem aliquam, qui aër ea affectus qualitate, & attractus per nares ad cerebrum poteſt conferre: quomodo etiam eſt videre de magnete, quomodo magnes attrahit ferrum, quippe quia producit qualitatem in aëre, qua affectum ferrum mouetur ad magnetem: ſic etiam eſt de torpedine, quæ ſtupefacit manus, imò & .... etiam afficit, non ſolum aërem: Auicenna in tractatu de viribus cordis hanc Peoñiam vocat lgnum imos. Qualitas eius manifeſta eſt, quod aſtringit, tergit & purgat cerebrum, & vt inquit Auicenna; habet vim confortandi, & prohibendi ne recipiantur in cerebro humores pituitoſi, & melancholici. Sed quid aliud eſt hoc quam à qualitate manifeſta, non ab occulta conferre comitiali morbo.

Sed dicet quis, vnde eſt quod hodie nos non videmus experientiam? Galenus ponit tres conditiones; primò quod radix ſit magna, ſecundo quod ſit recens, tertio quod collo puerorum ſit appenſa; non dicit in iuuenibus, neque in adultis, pueri quoniam ſunt humidiores, ideo in eis poſſunt facilius huiuſmodi virtutes imprimi. Alexander addit quod radix debet colligi decreſcente luna, vnde alterum duorum oportet dicere; vel quod hæc noſtra Peonia qua vtimur, quoniam eſt hortenſis & eſt adulta in loco humido, non eſt conueniens; debet enim naſci in loco ſicco; vel quod hæc noſtra herba Peonia appellata, non eſt Peonia antiqua. Secundo medici ponunt rutam ſiluestrem, vt videtur apud Alexandrum, habet caliditatem magnam, poteſt exſiccare, & ſubtiliare, ideò odor ſuus poteſt exſiccando, & ſubtiliando multum conferre, ideo non eſt dicendum quod agat qualitate occulta: de peonia hac non poteſt dici, quoniam peonia eſt temperata potius, at ruta excedit maximè in caliditate; & ſi hæc ruta non omnino liberat, tamen certe poteſt iuuare: ſed deberet eſſe ſylueſtris non hortenſis. Poſtea eſt pyretrum collo appenſum. Galenus *cap.* proprio, dicit eſſe calefactiuæ virtutis: Et iuuat ad ægritudines neruorum, ergo iſte etiam poteſt qualitate manifeſta, permiſcendo vapores ſuos cum aëre. Quartò ponunt paucedanum quæ eſt radix herbæ, de cuius ſucco Dioſcorides dicit quod mixto cum oleo calefaciente, iuuat Epilepticos, & omnes morbos neruorum: ideo & iſta quoque radix paucedani poteſt qualitate manifeſta iuuare. Alexander ponit poſtea aurum purum, & dicit quod ſi fiat circulus aureus, & ponatur in brachio, iuuat: ſed ego de hoc non habeo aliam authoritatem, niſi Traliani: & iſte etiam hoc non dicit affirmans, ſed authoritate cuiuſdam antiqui. Ponunt poſtea Smaragdum. Auenzoar. *primo libro tract. 9. cap. 7.* Raſis quoque *de Ægritudinibus puerorum,* Rabi Moyſe *in Aphoriſ. 2. part.* Galenus non tractat

tractat de virtute hac Smaragdi, nisi fortasse vbi egit de iaspide viridi, & in eo cap. dicit omnia quæ Auicenna ex sententia Galeni attribuit corallo. Præterea ponunt lapides inuenti in hyrundinibus, sed hæc videtur res fabulosa, quoniam ab alijs alia scribuntur; & scriptores non concordant. Dioscorides dixit esse in hyrundinibus duos lapides varij coloris vnus Diosc. rufus. Alexander dicit vnius esse color rufus, alterius albus.

Albertus Magnus in cap. proprio de lapide celidonio aliter dicit. Isaac dicit aliter. Tum Albertus Magnus dicit se vidisse cum socijs suis, ideo nisi valeat authoritas Alberti, res erit fabulosa. Alij dicunt esse tantum in primogenito; alij aliter; Galenus tamen tractat de hyrundine, & de virtutibus ipsius, & nihil meminit de istis lapidibus. Bene verum est quod in Gallo præsertim antiquo inuenitur lapis, qui vocatur electorius, maior duabus fabis; sed oportet vt Gallus sit antiquus. Ideo potius crediderim quod si quis lapis reperitur in hyrundine, debeat reperiri in antiqua hyrundine, quam in pullis. Demum adducunt lapidem aquilæ, quos ego vidi multos: & dicit Dioscorides quod si puluerisetur, & cum ceroto calefaciente ponatur super caput, multum valet: Galenus tamen hoc non affirmat, sed dixit, de quo Dioscorides dicit rem mirabilem, quam ego non credo aliquo pacto, videatis vos rem miram. Postremo dicunt de corallo quod iuuat ad hunc morbum, sed credo hic esse errorem; nam Galenus dicit conferre stomacho: & quoniam est frigidus, stringit, & nos indigemus apertione: vnde si iuuat, potius à proprietate iuuabit; sed potius esset dimittendus à medico: quoniam est de illis medicinis quæ sunt in tertio genere: & hæc sunt quæ adducuntur conferre à proprietate exterius applicata: cras nos videbimus ea, quæ interius assumuntur.

LECTIO X.

ENumerabamus medicinas omnes, quæ à proprietate, vel potius à qualitate aliqua manifesta summopere iuuare ad morbum comitialem, adducuntur à veteribus medicis, & absoluimus eas medicinas enumerare, quæ exterius applicabantur. Nunc agendum est de iis quæ interius assumuntur: Galenus *primo libro de Tyriaca ad Pisonem* dicit, quod cerebrum cameli exsiccatum, & cum aceto conditum à proprietate, & à tota substantia confert huic morbo, Præterea cerebrum mustellæ, de qua mustella non solum Galenus *XI. de simplicibus medicamentis*, sed Dioscorides etiam mira dicunt, quod inueterata sale, & exsiccata, & sale implicata; alij replent corpus mustellæ coriandris, alij comburunt, & faciunt cinerem: Galenus non vtebat ipsam, sed tantum vtebatur ea inueterata sale, idest plena, & in vmbra permissa siccescere, & in puluere redacta datur in potu: in hoc non potest esse nocumentum, & medici possunt vti ea Galenus præterea *vndecimo de simplicibus medicamentis*, dicit quando loquitur de ossibus, quod ossa combusta magnam habent proprietatem ad morbum comitialem: & hoc meritò, quia ossa habent magnam vim subtiliandi, calefaciendi, & exsiccandi: nos autem in hoc casu nihil aliud intendimus, nisi exsiccare humiditates, subtiliare, & calefacere: & dicit Galenus se multos vidisse curatos exhibitione ossium in puluerem redactorum, tum ab Epilepsia, tum etiam à morbo articulari. Addunt quidam quod ossa humana maiorem adhuc habent virtutem: sed quoniam nos credimus in ossibus nullam esse qualitatem occultam, sed solùm illas manifestas exsiccandi, subtiliandi, & calefaciendi. Ideo non possum videre, quare magis iuuent ossa humana quàm alia ossa; præterea Galenus hoc non dicit, & solùm exhibet ossa suilla, ossa pedum suis.

Addunt præterea medici quidam moderni; & dicunt quod præcipue inter humana ossa cranei, existimantes quod quomodo iste morbus est in capite, ita etiam per similitudinem ossa capitis plus iuuent quàm alia ossa, quoniam enim sunt conformia, ideo potius ea sumant, nulla tamen ratione meo iudicio.

Sequitur postea coagulum leporis: Galenus *decimo de simplicibus. capit. de coagulo* dicit, quosdam dixisse habere vim non solum ad Epilepsiam, sed etiam ad muliebrem fluxum: & præterea ad sputum sanguinis: hoc dicit se non credere, quoniam est maximè acre; dixit tamen se in Epilepsia expertum esse, & multum valere non solum coagulum leporis, sed omnia coagula; habent enim qualitatem acrem incisiuam, & subtiliatiuam, nihilominus hoc coagulum leporis excellit alia in præstantia in hoc morbo. Postea sequitur lapis armenus, non intelligatis bolum armenum, sed lapidem armenum, qui est lapis lazuli, de quo Mesue facit duo capitula, & est medicina solutiua: Alexander dicit se cum hac medicina nunquam frustratum esse, & nullum aliud præsentius remedium potest adhiberi in hoc casu, & dat drachmam, sed debet præparari, vt Mesue præcipit, scilicet quinquagesies ablui, quoniam aliter faceret nauseam, & maximè purgat melancholiam, & quoad rationem, deberet tantum valere ad morbum comitialem ex melancholia, & si iuuat in morbo comitiali ex phlegmate, hoc facit ex proprietate sua, potius quàm aliqua manifesta qualitate. Est postea agaricus medicina solutiua, & familiarissima, non tamen credendum est quod iuuet Epilepsiæ quia soluat; quoniam hoc pacto etiam omnes aliæ medicinæ solutiuæ deberent eodem pacto iuuare, sed iuuat propria, & occulta qualitate;

tare; vel potius quia habet alias virtutes manifestas, quàm soluere, scilicet subtiliare, aperire, & calefacere, & reserare obstructiones. Hoc testantur vna voce Dioscorides & Galenus. Post agaricum est Betonia, in qua nulla est virtus calefactiua, sed bene est virtus incisiua, & Galenus; & Dioscorides, eam laudant in hoc morbo summopere, & iuuat non ratione caliditatis, sed vel ratione subtiliationis, vel ratione alicuius proprietatis. Et postea Helleborus niger, & hæc etiam medicina non iuuat ratione solutionis, sed ratione aliarum virtutum calefactiuè, exsiccatiuè, & subtiliatiuè, vel alicuius proprietatis. Est postea sessali herba, de qua Galenus, & Dioscorides expresè dicunt, quod sanat hunc morbum, virtus manifesta eius est calefactiua, incisiua, & subtiliatiua, quod sanè conuenientissimum est, in incidendis, subtiliandis, & calefaciendis humoribus crassis, viscosis, & frigidis: & quanquam omnes medicinæ, quæ habent istas vires incidendi, calefaciendi proculdubio prosint; tamen potius eligendæ sunt istæ nobis probatæ ab antiquioribus, & propter aliquas fortasse qualites non manifestas, quas possunt habere. Et præterea oximel, scilliticũ siue mel scilliticum, de quo Galenus ait in consilio pueri, quod multos curauit cum hac sola medicina, & cum recta ratione exercitij. Quomodo autem præparetur, docuit ipse in fine illius consilij, & dicit capere se vasa fictilia, in quibus solet mel condi, & obseruari: & extracto melle, ponit in eis stillam manibus contritam, & postea cooperit vas pelle aliqua circumquaque optimè, & exponit in sole ad meridiem, in loco, in quo non possit perflari à ventis Borealibus, & quotidie voluit: & hoc facit in diebus canicularibus, quos Græci vocant *andioram*; appellant enim propriè diem caniculæ *Boream*. Secundum autem quod dicit Galenus isti dies caniculares, sunt isti viginti dies antequam canis oriatur, & viginti dies postquam ortus est, & hoc dixit *secundo de alimentis cap. secundo* in quo tempore, (sunt enim 40. dies) omnes fere fructus orarij: hoc pacto omnes, quoniam vel quidam erunt in fine quomodo cera si, vel in medio, vel in principio: omnes fructus qui orarij appellantur, qui sunt facile putrescibiles, oriuntur in his 40. diebus canicularibus, & hoc facit Galenus, scilicet vt exponat soli hanc scillam in his diebus, vt vis solis sit potentior ad calefaciendum. His diebus transactis, erit vtique scilla decocta, & in vase reperietur succus separatus à scilla, accipio succum, dicit Galenus, & componit cum melle, & præbet eo modo succum cum melle conditum, cochlear vnum paruum pueris, adultis vnum cochlear magnum; postea dicit Galenus accipio corpus stillæ, & hoc etiam simul compono cum melle in forma electuarij, & eodem pacto propino patientibus morbum comitialem. Hoc pacto faciebat Galenus mel scilliticum cum succo, & electuarium scilliticum cum corpore scillæ, quod electuarium est minoris virtutis quam succus, tamen & ipsum etiam valet plurimum. In hac herba scilla non multum est virtutis calefactiuæ, neque enim transit secundum gradum; at plurimum virturis incisiuæ.

Hoc in loco duo sunt à nobis examinanda; primum quid intelligat Galenus per cochleare paruum, & quid per cochleare magnum: secundò qui sint dies verè caniculares. Quoad primum dico quod Galenus per cocleare paruum intelligit drachmam, per cochleare magnum intelligit drachmam cum dimidio; hoc potest videri ex eo loco id est de morborum curatione, cum loquitur de curatione Epilepsiæ, quæ est vitio stomachi; quem morbum curat cum lucra, siue melle; & dicit quod minima dosis est vnum cochlear paruum, id est drachma vna cum diuidia, maxima dosis est duo cochlearia parua, id est duo drachma media; dosis est cochlear magnum, id est drachma vna cum dimidia. Quo ad secundum est maxima dubitatio quando incipiant isti dies caniculares, & quando desinunt, Galenus expresè dicit quod dies caniculares incipiunt 20. dies antequam canicula oriatur, & viginti dies post suum ortum. Paulus *lib.* 7. vbi dicit de illa medicina in podagris diator. dicit: est cauendum ab hac medicina in diebus canicularibus, & declarat qui incipiant 24. Iunij, die apud nos sancti Ioannis, & durant vsque ad Augustum completum: iuxta sententiam Pauli durarent amplius quam 60. dies, & Galenus dicit quod solum durant quadraginta. Dico ad hanc difficultatem, quod apud Hippocratem, & Galenum eo tempore nondum erat notus motus ille stellarum fixarum, qui motus mouetur per centum annos per gradum vnum. Ita quod stellæ non sunt in illo gradu nunc, in quo erant tempore Galeni, neque canicula oritur nunc eo tempore, quo oriebatur tempore Galeni; sed tarda est, & tardius oritur; & aliquando labentibus annis canicula orietur in hyeme. Bene verum est quod tunc virtute huius stellæ frigora erunt minora, aliquanto: & hoc tempore etiam calores in Augusto non sunt ita fastidiosi; quemadmodum erant tempore Galeni. Vnde dico quod Paulus recte diceebat, quod durat primò 60. dies, quoniam canicula est tardata ab ortu suo, & cum in medio Iulio sint colores ingentes per aduentum solis, semper necessariò sunt calores, & quoniam canicula tardius oritur calores etiam producuntur. Recte etiam dicebat Galenus, quoniam apud ipsum non erat cognitus iste motus, qui facit variare ingressum, & ortum stellarum fixarum. Galenus credebat quod semper eodem modo deberet oriri canicula, tamen non tardius manifeste oritur, & hac de causa hac nostra tempestate producunt calores.

Sed veniamus modo ad curationem, quæ

quæ est certissima pars medicinæ quomodo diximus superius cognito morbo. Et primò incipiamus à curatione tertiæ speciei, scilicet illius, quæ fit ex vapore illo ascendente ad caput ab aliqua parte nostri corporis, vtpote à pede: sed quomodo fit iste morbus? Vapor quidam malignus proficiscitur ab illa parte, veluti à tibia, vel à pede, & ascendit per crus, per femur, & tandem venit ad cerebrum; cerebrum sentiens nocumentum vult eum vaporem expellere, ideo contrahitur; ex illa contractione, ventriculi constringuntur adeò, vt spiritus non possint exire ad motus voluntarios, & sensationes producendas. Ideo homo cadit, & in terra restat sine sensu, & motu voluntario; nam remanet quidem ille motus conuulsiuus. Est ergo in hoc morbo contractio cerebri, quæ debet remoueri à medico: quomodo remouebitur ista contractio? remouendo causam: causa quomodo remouebitur? si prohibebimus ne ascendat ille vapor, imo vt penitus aboleatur. Tota itaque intentio curatiua medici est, prohibere vaporem ne ascendat, imo ipsum consumere, & abolere. Hinc appareat primum remedium, & hoc est ligare tibiam. Est vapor in pede, nos volumus prohibere ne ascendat, ligamus tibiam ligamento fortissimo; & certe si esset vapor extrinsecus qui per cutem transiret, istud remedium omnino valeret; sed quoniam sæpè est interius: ideo hæc ligatura iuuat quidem aliquid, sed non omnino tollit ascensum. Valet hoc remedium summopere etiam in veneno: & Galenus adducit exemplum de tribus rusticis, quorum vnus cum esset ictus in digito scorpione, falce quam secum habebat abscisit digitum, & sanatus est: alter arctissimè ligauit digitum prope manum, & postea transtulit se ad medicum, & potuit facillimè curari. Alius ictus, & non adhibito hoc remedio ligamenti, mortem obijt: si valet hoc remedium in re, quæ mortem importat, quantò magis valebit in re quæ non importat mortem, quomodo est morbus comitialis.

Sed quoniam non satis est medico prouidere ne ascendat vapor ille ista vice tantum, sed etiam curare ne amplius possit ascendere, imo vt consumamus illam materiam, & penitus remoueamus ab eo loco. Ideo statim post hoc remedium oritur secundum, vt scilicet purgemus totum corpus nulla alia de causa, nisi vt magis audacter possimus applicare tertium, & vltimum remedium. Purgato corpore vniuerso debemus adhibere cauteria, siue ruptoria in loco læso, scilicet in pede cum rebus vlcerantibus potentia non actu: Galenus adhibebat pro cauterio, & re vlcerante synapim, siue axiam: nostri Chirurgi habent alia ingenia, satis est vt fiat ruptorium potentiale, quod exsiccet omnino illam materiam, & adurat. Vltimo Rasis apponebat ventosas cum scarificatione: sed quomodo purgabimus corpus? Rasis dicebat euacuandum esse pluribus vicibus pillulis tocchijs, hoc sanè non potest conferre pueris, sed bene adultis: pueris exhibebimus agaricum, seu rhabarbarum, proprias purgationes puerorum. Sed quare debent purgari? Auicenna dicebat vt materia retrahatur vsque ab eo digito: hoc est impossibile præsertim in pueris, vt scilicet medicina possit pueris dari tam vehemens, vt materia possit abstrahi vsque à pede, in adultis possit fieri, tamen esset satis difficile. Ideo dico quod purgari debent, non vt materia trahatur, sed vt cauteria tutius possint applicari, sic dicebat Galenus.

Alexander & Auenzoar non ponunt cauteria, sed solum medicinas eo in loco calefactiuas, & exsiccatiuas, vt faciant euaporare vaporem illum malum absque solutione cutis: & quanquam hoc possit fieri, tamen erimus longè certiores si cauteria apponemus, & maximè cauteria potentialia quomodo facit Galenus ex axia, siue synapi: alij ponunt cantarides, hoc nihil refert modo fiant ruptoria. Sed hoc in loco duo sunt quærenda: vnum quare Alexander & Auenzoar timerent ponere cauteria: Secundum quare Galenus ponat cauterium potentiale, & non actuale cum ferro, seu cum auro ignito. Ad primum dico quod fortasse isti viri timuerunt cauteria hac ratione, quoniam in cauterio certè illa materia exhalabit, quoniam putrescet magis; sed si nunc eo modo quo est, afficit cerebrum tam sæuo accidenti, quid faciet quando erit putrefacta, & corrupta per cauterium? certè hæc ratio illorum nihil valet, nam ille vapor erat noxius per suam frigiditatem, sed per cauterium acquirit caliditatem: ergo non potest amplius nocere, si putrescet certè per caliditatem putrescet, ergo non nocebit amplius, quàm nocebat per suam ingentem frigiditatem. Sed quare Galenus facit cum potentiali, & non cum actuali? Dico quod Auicenna *quarta primi* dicit, per quatuor causas fieri cauteria; ne putredo perseueret; secundo vt mala temperatura remoueatur si sit frigida; tertiò vt extrahatur per euaporationem mala materia, quemadmodum est in proposito nostro; quartò vt restringatur fluxus sanguinis. Sed quare hic non vtuntur medici actuali cum ferro ignito? dico quod in pede sunt multæ chordæ, & multi nerui qui nimium exsiccarentur, & procul dubio contraherentur si adhiberemus ferrum ignitum, sed adhibendo potentiale non poterit nocere chordis, & neruis, quoniam est longè mitius, & nullo pacto potest tantum offendere neruos existentes in pede. Vltimo Rasis ponit ventosas, vt omnino extrahatur materia, & facit ipsas cum scarificatione: primò enim ponit ligaturam, secundò purgationem, tertiò cauteria, quartò ventosas: & accepit hunc ordinem & hæc remedia omnia à Galeno, & rectè facit: errat tamen in hoc quod dicit quando

do

do syncopizat: Nam falsum est quod in morbo comitiali syncopizetur, nam illa materia non vadit ad cor, sed ad cerebrum. Et hoc cognoscitur ex pulsu: in syncopi non est pulsus, in comitiali est pulsus, nihilominus non erat prius, & ego hoc sum expertus. Bene potest esse quod duo hæc accidentia simul conueniant, tamen in morbo comitiali non fit syncopis, & ratio est quoniam materia vadit ad cerebrum, non vadit ad cor, & hoc expresse cognoscitur ex pulsu.

LECTIO XI.

DEclarauimus in præcedenti lectione, quomodo curatio deberet fieri in morbo comitiali eo, qui ex vapore ascendente percutit caput. Nunc agendum est de curatione illius, qui à stomacho peruenit: & sicut diximus in principio nostrarum lectionum, vt omnis morbi curatio, methodo recta, atque ordine scientifico procedat: prius debent stabiliri intentiones curatiuæ, quæ quidem apparent, stabilito morbo, & stabilita causa morbi. Vt igitur in hac nostra curatione adinueniamus intentionem curatiuam, atque id quod agendum est, videndum est quis sit iste morbus, & quæ eius causa. Iste morbus secundæ speciei Epilepsiæ causatur hoc pacto. Humores mali sunt in stomacho, sua malignitate mordicant stomachum, stomachus maximè petitur, ad passionem stomachi per communicantiam læditur cerebrum; ideo cerebrum sentiens læsionem contrahit se, in huiusmodi contractione ventriculi animalis constringuntur; his constrictis, & constipatis, virtus sensitiua, & virtus motiua voluntaria, non potest transire ad operationes sensus, & motus: ideo homo cadit & restat in terra absque sensu, & absque motu voluntario. Quoniam igitur omnis causa huius vltimi affectus quod homo in terra sit sine sensu, & motu, sunt mali humores qui recipiuntur in stomacho, & ipsum mordicant, & omnis medici intentio debet esse remouere istos malos humores, qui si remoueantur, neque stomachus patietur, neque cerebrum per consensum lædetur, & conuelletur. Intentio igitur medici, & omnis indicatio à morbo, & à causa debet esse, remouere malos humores qui mordicant stomachum. Hoc habito, atque stabilito, reperienda sunt ingenia, atque remedia, quibus nos huiusmodi humores possimus expellere, atque omnino à stomacho propulsare ne amplius noceant.

Rasis ponit quatuor præsidia, & quatuor remedia, sumpta tamen & hæc etiam ab ipso Galeno. Primum præsidium est vomitus, hoc remedio cumulate poterimus educere materias, quæ in vacuitate stomachi continentur: sed hic est opus distinctione, nam si materia quæ est in stomacho sit biliosa, prouocandus est vomitus, aut cum aqua tepida, vel cum cremore ptisanæ, idest, cum succo hordei, vel cum aqua mellis: & si materia sit pertinacior vel cum digito, vel cum penna intincta in oleo; sic docuit nos Galenus *septimo de morbis curandis* prope finem, vbi loquitur de materia mala contenta in stomacho: si verò humores mordicantes stomachum, siue quomodocumque sint lædentes, siue pituitosi, vel melancholici, prouocandus est vomitus, vel cum decoctione rafani, vel cum decoctione radicis betonicæ, vel decoctione seminis attriplicis simul cum oximelete simplici.

Sed quæ ratio est huius differentiæ, vt si humores sint biliosi vno modo, si pituitosi alio modo, sint per vomitum educendi: Galenus *primo de Febribus ad Glauconem*, vbi loquitur de cura febris cum accidentibus, dicit excitandus est vomitus vel cum aqua tepida, vel cum aqua, & oleo scilicet, non autem cum oximelite: quare non monet in eo casu vomitum cum oximelite: ratio est quoniam materia quæ mordicat, ex acuitate non est augenda in mordicatione, & acuitate: & quia oximel habet mordicantiam, ideo neque eo vtendum est, neque syruppo acetoso, quoniam ambo hæc sunt acria, & mordicantia, sed potius incitandus est vomitus cum aliqua re, quæ mitiget acutorem bilis, ideo magis confert ad vomitum oleum, & aqua, quod appellat Galenus hydroleon, quod sanè vel ciebit vomitum, vel saltem ad secessum ducet materiam; vel enim sanè hoc vomitiuo ducet materiam ad excretionem per superius, vel per inferius.

Hic non est vsus vti vomitiuis fortibus, videlicet agarico, & helleboro albo; ratio est quoniam solum debemus euacuare materiam, quæ est in stomacho, non autem attrahere alias materias ad stomachum: si vteremur agarico traherentur aliæ nouæ materiæ ab vniuerso corpore ad stomachum, at hoc non debet fieri, sed solum euacuari illæ, quæ iam in stomacho, & tunicis stomachi reperiuntur. Prouocato vomitu debemus ad secundum remedium accedere; & hoc est euacuato humore peccante, quod iam per vomitum effectum est, præseruare stomachum, & efficere ne amplius aptus sit ad huiusmodi materias accipiendas, hoc autem succedit nobis si tum melius euacuabimus, tum etiam confortabimus stomachum. Confortabitur autem, & euacuabitur melius stomachus, si exhibebimus hieram, quæ fit ex aloe: Galenus *quinto de locis affec. 6. de tuenda sanit. in fine. 7. de morbis curandis circa finem*, præcipit nobis ea, quibus stomachus possit confortari, & corroborari: & in summa mirificè commendat hieram, vel aloem ipsam, quæ est medicina solemnis, & præstantissima, quotiescumque medicus debet non solum purgare stomachum, sed etiam corroborare, & confirmare

mare, ne rursus accipiat nouas materias, & ne in seipso generet. In aloe est hæc prima virtus, quod euacuat materias, quæ sunt in stomacho, & non trahit alias ex aliis partibus ad stomachum; neque enim virtus eius cum datur in magna quantitate pertransit..... neque vllo modo attingit vnquam epar, neque enim potest euacuare vniuersum corpus, quid nos in hoc casu intendimus facere, aliquando vtimur ea lota, aliquando non lota; aloe non lota plus purgat siue soluit, & minus confortat, aloe lota è contra plus confortat, & minus purgat, & soluit. Ideo Galenus *septimo de morbis purgandis* duplicem præcipit dari hieram præparatam, lotam, & non lotam: aliquando opus est vna, interdum altera. Et aduertendum est, vt dicit Galenus potius in hoc morbo debere dari succum quam cum melle: intelligo autem succum, scilicet, non cum melle, sed cum alio humore, & ratio est hæc, quoniam aloes cum melle non æque bene confortat stomachum, atque facit sine melle, licet melius subducet, & citius cum melle: & nostra omnis intentio est in hoc secundo remedio potius confortare quàm subducere.

Sed in hoc loco plura à nobis discutienda, atque examinanda sunt; primum quomodo fiat hiera, & ex quibus rebus constituatur: secundò quomodo lauetur aloes, & an conueniat lota, an non lota: tertiò in qua dosi, & qua quantitate debeat dari: quarto, an cum melle, an sine melle. Quoad primum scilicet quomodo fiat hiera, dico quod Galenus vltra aloem accipit sex alias res istarum specierum, & centum aloes: sed est aduertendum, quod de vnaquaque specie accipiuntur sex partes, vt puta 36. omnium sex specierum, & centum aloes: aliqui decipiuntur, accipiunt enim de omnibus 36. tunduntur simul istæ species, & cum aloe, siue lota, siue non lota miscentur: sed quomodo lauatur aloes: Galenus *secundo de simplicibus medicamentis*, docet lauari omnes res: & dicit si res quæ debet lauari dissoluitur in igne, vt oleum, vt pinguia: primo debemus ea dissoluere, postea inijcere in aquam, & quia enatant huiusmodi res supra aquam, ideo colliguntur, & aqua proijcitur, & sic mordicaria; quæ autem in oleo remanet in aqua, & oleum restat purum, & sicut volumus: si verò res quæ debet lauari sit dura, & non cedat ita de facili igni, ponatur in aqua, & quoniam huiusmodi res sunt graues petunt fundum; proijciatur aqua, & fundus colligatur, & hoc pacto toties lauetur, quoties opus sit, hæc autem hoc signo cognouerimus, vt scilicet quando aqua non habebit amplius odorem aliquem illius medicinę quę lauatur, tunc lotio erit perfecta: vbi enim non habebit amplius odorem illius rei, res illa erit lota quantum oportet. Aloe autem nullo horrum modorum potest lauari, quoniam dissoluitur cum aqua, & semper manet dissoluta, neque enim facit fundum notabilem, neque supernatat; ideo aqua non potest proijci quemadmodum in aliis lotionibus, quia si proijceremus aquam, simul & aloem ipsum proijceremus.

Communis modus est vt misceant aloem cum aqua, & postea sinant exsiccari: sed iste modus lauandi nihil videtur remouere ab ipsa aloe: nos lauamus res vt aliquid amittant: in aloe vellemus vt pars solutiua remoueretur, vt minus purgaret, sed hoc modo quo communiter lauant, nihil videtur omnino remoueri ab ipsa aloe; nam accipiunt aquam, aut succum endiuiæ, aut mellis rosati, aut aquam illarum specierum, & in hoc humore miscent, & dissoluunt aloem, & sinunt siccari, & ita nihil prorsus remouent ab aloe. Ideo dico quod alius debet reperiri modus lauandi aloem, & huiusmodi alia, quæ in aqua dissoluuntur, de quo loquitur Dioscorides *cap. de aloe*, & Galenus *nono de simplicibus medic. cap. 20.* & est idem modus atque ille quando lauatur bolus armenus, vel terra sigillata, hæc omnia dissoluuntur in aqua, vel in vino, & id quod magis est graue, magis arenosum petit fundum, id quod est leuius, & melius, enatat. Ideo pars inferior aquæ proijcitur, superior asseruatur, & permittitur exsiccari: ita etiam debemus facere in aloe: primo debemus eum dissoluere in aqua quasi faciunt vel succis endiuiæ, vel mellis rosacei, vel aliarum sex specierum, postea proijcere inferiorem partem illius dissoluti, & inferiorem asseruare, & quemadmodum faciunt exsiccare. Sed quomodo ista lotio aufert virtutem? & quare melior est in nostro proposito aloe lota quam non lota? Dico quod quemadmodum in exsiccatione illa resoluitur aqua, ita etiam resoluitur virtus illa acuta, quæ est in aloe, & ita remanet lota minus solutiua, vnde magis est confortatiua, quoniam virtus stiptica, & astringens remanet fortior: qua de re aloe lota plus confortat, & minus soluit, ratio est quoniam amisit per exsiccationem vim acutam, & remansit vis stiptica fortior. Quoad tertium quæsitum scilicet in qua quantitate debeat dari hiera: Galenus *septimo de mor. curan. in fine* dicit quod si mediocriter velimus dare, mensura debet esse duo cochlearia parua, id est, drachmæ duæ, si maxima duo cochlearia magna, id est drachmæ tres; si minima vnum cochlear paruum, id est drachma vna. Ideo dico quod de aloe, siue de hiera possumus secundum complexionem, & morbum dare vsque ad tres drachmas; vlterius non est audendum, minus verò quàm vna drachma non est dandum, quia non traheret humores, sed solnmmodo feces: sed nonnulli propter textum corruptum Galeni quibusdam in locis, vbi dicit vsque ad octo drachmas, & debet dicere vnam, dederunt ægrotanti sex drachmas aloes & interfecerunt eum. Sed si locus ille corruptus debet dicere vnam drachmam, vbi dicit quod

vna est dosis perfecta, quomodo verum est quod vsque ad tres drachmas possimus ascendere. Dico quod ille locus intelligitur hoc pacto, scilicet est dosis perfecta, idest quæ possit dari, quoniam minus non educeret humores, solummodo feces: vnde vocatur aloe à medicis.... quasi peccatrix: quoniam pauca non educit, nimia interficit.

Quoad quartum dubium an cum melle, an sine melle: dico quod debet dari sicca, idest sine melle, quia melius confortat: tamen debet dari in aliquo liquore, vt in aqua, vel in aliqua decoctione appropriata. Sed quare confert magis sine melle? ratio est, quoniam in melle est virtus subtiliatiua, & abstersiua, quæ habet debilitare virtutem stipticam, à qua fit confortatio stomachi: res enim stipticæ, & astringentes, sunt illæ, quæ confortant, & corroborant, & hæ debilitantur à subtiliantibus, & abstergentibus, & hac de causa mel facit vt citius soluat, & peius corroborat.

Secundum igitur remedium in ista curatione est corroborare ventriculum, quod optimè à nobis fiet, dando sæpius hieram, siue aloem cum speciebus ingredientibus hieram repetitis vicibus ab vna drachma secundum exigentiam vsque ad tres drachmas: nonnulli, imo & Galenus, etiam dat vice hieræ decoctionem absinthij, sed est aduertendum quod hæc decoctio absinthij conueniet tantum in eo morbo comitiali, qui pendebit à materia biliosa mordicante stomachum. In pituitosa, & melancholica noceret. Ideo tutius est vti hiera, quia ea in vtraque materia commodè possumus vti: si tamen omnino constaret in stomacho adesse solummodo biliosa materia, tunc absinthio possemus vti. Et hoc idem habetur à Galeno *septimo de morbis curandis*.

Tertium remedium est facere emplastrum super stomachum, & melior adhuc fiat, confortatio: hoc ponit Rasis sumptum à Galeno; emplastrum autem erit ex spica nardi, & mastice, cortice thuris, & vino: Galenus autem distinguit, & dicit quod hyeme debemus vti vnguento nardino, mellino, id est oleo ex citoneis; in æstate quod est frigidum, mastieino oleo in temporibus mediis. Dubitatur hoc loco, quare Rasis posuit tantum vnum emplastrum, quod ad calidum vergit, ideo non conueniet in æstate. Ideo dicunt quidam quod ipse malè fecit, & solum respexit ad materiam pituitosam: vnde aiunt quod si sit materia biliosa addendum est oleum mellinum, id est factum ex citoneis: sed hæc sunt potius cauillationes, & satis rectè, & conuenienter dixit: quoniam ipse ponit emplastrum solummodo pro materia peccante, & supponit quod stomachus sit in aliis rebus rectè dispositus: at Galenus loquebatur de stomacho non rectè disposito, sed bilioso.

Quartum & vltimum præsidium est ratio victus: dandæ enim sunt carnes assæ, vel in sartagine fixæ: ita facit Auenzoar, & Auicenna: Galenus dabat illi.... panem cum vino albo, acerbo, stiptico, si esset sitis; si non esset, panem solum: sed quare dandæ sunt carnes assæ? Galenus 3. *de alimentis* 2. & 14. assa, & frixa dant nutrimentum siccius; ideo in morbis humidis, vt Epilepsia, & apoplexia conueniunt. Ea, quæ coquuntur elixa in aqua dant nutrimentum omnino humidum, quæ inpatellis cum ongaro, feniculo, auso sale, medio se habentur modo, participant enim medio calore; sed, Galenus, & Auicenna dicunt procurandum esse vt fiat bona concoctio, sed carnes assæ minus bellè concoquuntur, ergo non conueniunt: ideò Galenus *sexto de tuenda sanit.* dicit procurandum esse, vt citò comedat in mane, ita etiam præcepit illi Grammatico, vt cito comederet, ne bilis moueretur ad stomachum: Alexander timuit dare vinum, at Galenus dat illud, tamen valdè pauciferum. Et quod omnino non possit petere caput. Primo ergo in hoc modo cietur vomitus: secundo dabitur hiera, tertiò ponetur emplastrum, quarto, & vltimo obseruabitur recta ratio viuendi.

LECTIO XII.

Accedendum est modo ad curationem morbi comitialis, qui est per essentiam in capite: & primò in viris, & adultis, secundò in pueris, & infantibus. Et in his primò videndum est quid faciendum sit in accessione illa, secundò posteà quàm sunt releuati, quomodo debemus curare ne amplius accedat: sed ante omnia intentio curatiua est elicienda à morbo, & causa morbi: postea repetiunda sunt præsidia, ad istam intentionem nos ducemus. Quoniam iste morbus est constrictio ventriculi, aut ventriculorum potius cerebri, facta ab humoribus, vel replentibus, vel stimulantibus cerebrum vt constringatur: Ideo omnis intentio medici, erit remouere illos humores replētes ventriculos, ne spiritus exeat; vel stimulantes, vt cerebrum cōtrahatur. Hæc est intentio remouere illos humores qui sunt in capite, & ad hanc intentionem accommodanda sunt omnia præsidia. Quid ergo in illa accessione faciendum est? si fieri potest os tenendum est apertum, quæ res deseruiet, tum vt spuma melius exeat, & pituita; tum vt anhelitus melius fiat, vt melius possit trahere spiritum, & respirare. Hinc cum digitis aut penna debemus extrahere ex ore, quàm maximè possumus pituitam: sed dum stat conuulsio hoc ferè impossibile est, sed cessante conuulsione dum adhuc est in terra sine sensu, & motu, debemus si possumus pituitam ex ore extrahere, vel etiam prouocare vomitum, vt materia quæ est in stomacho pituitosa, & quæ fouet illam

illam, quæ est in cerebro extrahatur, & licet vomitus ducat materiam ad caput, in hoc casu est conueniens, quoniam plus iuuat extrahere illam, quæ est in stomacho quæ possit nocere. Hinc odoramenta sunt applicanda, vt excitemus virtutem sensitiuam, & motiuam: sed hic est dubium, quoniam Celsus non laudat istam excitationem, & dicit quod quidam decipiuntur, qui putant in hoc morbo, dum adest accessio debere fieri excitatio quasi sit in lethargo, ne ægri tamdiu dormiant quoad pereant fame; at in morbo comitiali dicit Celsus hoc non debet fieri, sed debemus permittere naturam; vt sponte sua vergant ægri, quoniam si excitaremus, interrumperemus operationem naturæ. Ideo sunt faciendæ frictiones, neque ligaturæ fortes, quoniam natura desisteret ab opere suo expellendi materiam illam, & transferret se ad locum, vbi essent ligaturæ, vbi enim est dolor ibi fit phlegmon, id est eò fluunt sanguines: Galenus *decimo-tertio de Morbis curandis*: dicit quod phlegmones eueniunt propter dolores hoc modo, quoniam natura sentit dolorem in loco, & credens posse propellere talem dolorem, insurgit valenter ad illum locum, sed non potens propellere, quoniam ligaturæ mouent, sanguis qui effluxit causat inflammationem: & ideo negat Celsus eos qui sunt in accessione, debere nos excitare. At Auicenna, Paulus, Ætius, & omnes præcipiunt excitare; primò cum odoramentis videlicet cum castoreo, paucedano, ruta, & consimilibus habentibus vim acutam, quoniam iuuant ad resoluendos spiritus, & ad subtiliandum materiam: nec propterea diuertunt naturam ab opere suo, & hoc non negaret Celsus: bene negat quomodo etiam negamus nos, esse faciendos dolores, & ligaturas, quoniam nihil proficeremus: neque enim propterea expergiscerentur ægri, quoniam non est ille somnus, & si materia non expellatur, non possunt surgere: dolores: nihil iuuant ad materiam expellendam, imo nocent quæ impediunt materiam; etiam odoramenta, & alia acuta iuuarent, quia opem ferunt naturæ subtiliando & acuando materiam crassam, & pituitosam.

Si verò inquit Paulus ista non sufficiunt transeundum est ad aliud; ideo debet adhiberi synapismum extremis, idest, manibus & pedibus; præterea cucurbitulas hypocondrijs, idest, præcordijs; deinde in ore aperto, cum ligno, quomodo in principio diximus conducere, ponere succum cytenticum, id est, assam fætidam quam nos vocamus: demum facere clisterem cum rebus acribus, vt cum colocinthida cum hiera, & huiuiusmodi rebus, quas ipse Paulus enumerat: si autem hæc non prosunt, nulla est amplius spes habenda, morietur æger omnino. Et hæc omnia debent fieri quando æger tarde releuatur, & iam transiuit tempus, quo debitè surgere debuisset. At Cornelius Celsus loquitur de eis qui debito tempore possunt surgere, & in his illis permittenda est omnis cura naturæ: aliquando enim contingit, licet raro eueniat, vt iste morbus sit mortalis, & tunc oportet adhibere huiusmodi remedia, quæ dicit Paulus: sed quando morbus non est tam mortalis, cura permittenda est naturæ, satis sunt ordinata, & apertiones, & extractiones pituitosæ, & potus & vomitus: neque necessario est adhibere fortia hæc remedia: sed si natura non sit sufficiens per se, & tardet surrectio oportet omnia tentare. Vltra odoramenta ponuntur etiam à Doctoribus sternutamenta, videlicet galbanum, & helleborus albus, euphorbium, & huiusmodi. Sed est dubium; nonne galbanum est res quæ excitat morbum, & facit cadere, modò tu adhibes, vt tollat, quomodo eadem res duo potest facere contraria? hæc non pugnant, & nihil est absurdum quod in non habente excitet ad morbum, & in habente excitet ad virtutem, & ad surgendum in his qui sunt releuati inducit casum, quoniam est in eo vis maxima, quæ perturbat cerebrum in sensu odoratus; & nos diximus superius quod omnia valida, vel in sensu visus, vel odoratus possunt inducere, & in his qui iam ceciderunt, & sunt sine sensu illa tanta vis vix sentitur, sunt enim quasi sopiti, & nihil sentiunt, ideo virtus illa potest expergefacere. Quando ergo transit tempus eleuandi, vtendum est hoc odoramento. Addit postea Paulus post odoramenta, & sternutamenta adhibendum esse extremitatibus synapismum; synapi laus est medicina calefactiua, & exulceratiua. & inducit dolorem; componitur ex ficubus siccis, & synapi: & quia exulcerat, & facit dolorem, ideo apponitur, vt releuentur. Sed quare tantum extremis manibus, & pedibus? non tibijs, non brachijs? ratio est vt puto, quoniam in vola manus, & planta pedis est maxima vis sensitiua, & hoc propter chordam illam latam. Vnde differentia est inter cutem manuum, & aliarum partium, quod cutis manus non habet pilos, non est vergatilis, id est non facile accipitur digitis, & est magis sensitiua: hæc etiam omnia eueniunt per illam chordam latam, quæ fuit polita, vt esset instrumentum sentiendi. Postea dicit Paulus, sunt adhibendæ cucurbitulæ præcordijs, & hæc est ratio, vt scilicet materia diuidatur à capite ad alias partes: demum clysteria illa acria. Demum si sit contractio membri alicuius fiat inunctio cum oleo camomillino, & reducatur membrum vi ad locum suum.

Hæc omnia super exposita tentanda sunt in ipsa accessione, quando tardat releuatio. Posteaquam releuati sunt restat medici intentio, ne amplius iste morbus accedat: & quoniam procedit à materia in capite pituitosa, vel melancholia, ideo remouenda

remouenda est materia illa; primò concoquendo, & euacuando, postea cum recta ratione viuendi, ne rursus noua materia regeneretur, quoniam prima intentio est euacuare materiam: ideo mittendus est sanguis: & in hoc omnes conueniunt. Ideo videndum est, an conueniat: Celsus dicit conueuire, si non sit distentio neruorum. Primum ergo videndum est an in morbo comitiali mittendus sit sanguis: secundò an pharmacia conueniat: tertio si vtrumque, à quo primo incipiendum. Quo ad primum caput de sanguinis emissione: pono regulam vniuersalem Hippocratis: *Quarto de ratione victus in acutis*, quam Galenus confirmat etiam in libello *de missione sanguinis*, & *in quarto method. medendi*: Regula autem vtilis hæc est. *Vbicumque morbus est magnus, ætas iuuenescens, & virtus fortis, sanguis mittendus est*: declarat Galenus quod licet Hippocrates ponat hanc regulam in morbis acutis, tamen verissima est hæc etiam, & debet obseruari in chronicis, declarat etiam quid intelligat per ætatem iuuenescentem, & dicit vltra quartum-decimum annum, Ideo facimus nos regulam vtilem hoc pacto. *Vbi morbus magnus, virtus consentiens, & homo vltra quatuordecimum annum, semper sanguis mittendus est*: Vnde colligitur quod in pueris ante decimum quartum annum, etiam quando morbus sit validissimus, tum vena resecanda est nunquam. Ratio est, quoniam sunt adeò humidi, & resolubiles per naturam, vt in quacumque febre, & inedia resoluatur tantum, quantum in adolescentibus & viris, fient per missionem sanguinis: febris, & dieta resoluit tantum, quod si nos etiam mitteremus sanguinem, , interficeremus: ideo nunquam est pueris vena resecanda, aliquando tamen cum cucurbitulis mittitur aliquantulum sanguinis. Si diceret quis oh senibus? dico quod in senibus ratione ætatis missio sanguinis non est vitanda. sed quoniam vt plurimum in ætate senili est etiam virtus debilis, ideo ratione virtutis non mittimus sanguinem? sed si esset senex robustus, & valens mitteremus absque dubio: neque ætas senilis prohibet missionem; neque est par ratio in istis, atque in pueris, quoniam in senibus non fit ea resolutio, quæ fit in pueris,

Omnes aliæ conditiones, præter has tres, morbi magnitudo, debilitas virtutis & puerilis ætas, indicant non missionem, aut non missionem, sed minorem, vel maiorem missionem: neque enim ætas calida, aut temperatura calida, aut regio, aut aliquid aliud potest prohibere missionem, quanquam diminuat, vel adaugeat missionem, proculdubio in hyeme audacius mittimus quam in æstate: tamen etiam in æstate mittimus, quando morbus erit magnus, & ætas, & vires consentiant. Excipitur tamen id quod manifestissimum est, atque omnibus compertum, quia si natura fortasse expelleret materiam aliorsum, aut fieret crisis, non est sanguis mittendus: ratio est quia operatio naturæ nunquam est impedienda. Omnes aliæ conditiones præter hanc solam naturæ expellentis, per aliam viam indicant non missionem, aut non missionem, sed maiorem vel minorem missionem. Morbus quicumque ille tandem sit, modo magnus sit indicat missionem. Vnde Galenus 13. *Method. Med.* etiam in purè pituitosis mittit sanguinem, & reprehendit alios, qui sumebant indicationem non à morbo, sed à materia peccante, si materia erat biliosa non mittebant, si phlegmatica non etiam mittebant, sed si erat sanguinea, tunc solummodo minuebant sanguinem. Hoc non facit Hippocrates, neque Galenus, imo in omni morbo à quocumque sit humore, conuenit mittere sanguinem: quare? vt diminuatur materia, & humores omnes, nam quare facimus dietam? quare damus pharmacum? vt euacuetur materia: sic etiam mittitur sanguis, vt totum corpus euacuetur, & per consequens materia peccans. In sanguine qui recipitur à venis sunt simul admixti quatuor homores, ideo simul cum missione sanguinis euacuatur pituita, & euacuatur bilis, quare non conuenit etiam in morbis pituitosis, & biliosis? In apoplexia igitur, & Epilepsia, morbis pituitosis & melancholicis, conuenit missio sanguinis: ratio est, quoniam morbus est magnus: & quod hoc sit verum appellabatur *Herculeus* à magnitudine: imo etiam Hippocrates vocat eum *morbum magnum.* Sed dubitatur, quoniam nos diximus tres tantum esse conditiones; quæ possunt tollere missionem sanguinis, morbus leuis, & paruus, ætas puerilis, & virtus debilis: nonne Galenus cum declarat regulam illam Hippocratis; *morbus magnus ætas iuuenescens, & virtus fortis, indicant sanguinis missionem*, dixit deesse vnum, aër conueniens, quia posset esse tam calidus aër, vt corpora nostra tantum resoluerentur, vt si adderemus phlebotomiam omnino interficeremus ægrum, quemadmodum etiam fieret in pueris. Hanc difficultatem soluit ipsemet Galenus *XI. meth. med.* 14. & *primo de Febrib. ad Glauc.* in cura febris cum accidentibus. Ideo notandum est quod sub hoc nomen *aër* tria includuntur; regio, tempus anni, & status cæli: si ista omnia simul conueniant possunt certè impedire missionem, si enim essemus in regione calidissima, in æstate, & calidissimo die, certè stultissimum esset mittere sanguinem, quoniam tunc omnia ista simul conueniunt: sed si qua earum discordat, non vult hæc conditio, nam licet essemus in ætate, & tamen regio esset frigida, quasi est ista nostra, (sumus enim in climate tertio) sanguis mittendus est.

Regula igitur nostra quando dicimus quod tres tantum conditiones requiruntur ad missionem sanguinis; vera est de singula per se; valet quia mobus paruus per se potest

potest impedire: Virtus per se potest impedire, & pueritia per se. Sed aliæ conditiones omnes per se nihil faciunt, quoniam regio per se non valet: tempus per se, aut temperatura corporis: calor per se non prohibet; bene si tres, aut quatuor conditiones simul aggregarentur, mittendus non esset sanguis. Quoad secundum caput dico eadem ratione quod pharmacum est conueniens in omni morbo magno. Quoad tertium dico regulam vniuersalem quod semper missio sanguinis debet præcedere; sed hæc melius in sequenti lectione examinabuntur.

LECTIO XIII.

Dicebamus in fine superioris lectionis quod quando duplici indigemus auxilio, missione sanguinis, vti & pharmacia, quod sanè in morbis magnis accidit semper: debemus præmittere semper missionem sanguinis, & hoc est secundum Hippocratem, & Galenum; & præterea etiam secundum Auicennam, licet multi sint, qui ex quodam textu Auicennæ malè intellecto oppositum velint defendere. Auicenna *quarta primi, capite quarto*, vbi mouet hanc difficultatem, dicit in summa; *si humores sint æqualiter aucti præmittenda est missio sanguinis, sed si humores non sint æqualiter aucti præmittenda non est pharmacia.* Ex hac authoritate acceperunt multi, quod quando aliquis morbus, in quo humor vnus prædominetur, vt puta sit morbus pituitosus, aut biliosus semper præmittenda est pharmacia, & dicit quod quando sanguis prædominatur benè, tunc sanguis prius emittendus, sed quando bilis prædominatur super alios, prius sunt adæquandi humores cum pharmacia, postea mittendus est sanguis. Iste error fuit in causa, vt multi homines morerentur, & prouenit ex ignorantia huius dicti; *humores sunt æqualiter aucti:* neque enim intelligunt isti quid velit Auicenna, quando dicit *humores esse æqualiter auctos.* Ad cuius dicti intelligentiam videndus est Galenus 14. *Meth.* vbi loquitur de Phlegmone, & *in libello* eius *de sanguinis missione.* Vnde sciendum est tres esse dispositiones, plectoricam, & cachochimiam, & mixtam ex his, quando nos sumus ita dispositi, vt venæ in nobis sint valde diminutæ, & vt humor sit qui peccet, vt puta bilis, quæ venit in istericia: ista dispositio vocatur cacochimia; idem accideret si demonstraretur pituita, & venæ erunt exiguiores, & minus plenæ quàm in sanitate; quando verò nos sumus ita dispositi; vt venæ sint magis auctæ & pleniores quàm in sanitate: ista dispositio vocatur plectoria, siue repletio. Sed hoc potest accidere duobus modis; vel quod venæ sint plenæ plus debito sanguine bono, & æquali, vt nullus humor excedat, sed omnes obseruent debitam quantitatem, & hæc vocatur plectorica pura; aut venæ sunt plenæ, & grossiores consueto; & vltra hoc peccat in illis aliquis humor, vt puta bilis, aut phlegma, quod dominetur super alios, & hæc dispositio vocatur plectorica mixta ex plenitudine, & cacochimia.

Vtroque horum modorum, modo sit plectorica dispositio, & plenitudo venarum dicuntur humores esse æqualiter auctos. Hoc pacto declarat Galenus, & hoc modo intelligit Galenus; quando verò venæ sunt diminutæ, & aliquis humor peccat, tunc vocantur humores non esse æqualiter dispositos: Vnde quando Auicenna dicit sanguis est præmittendus, cum humores sunt æqualiter dispositi & aucti, intelligit quando est plenitudo venarum: siue vnus prædominetur, siue nullus: quando verò dicit pharmacia præmittenda, quando humores non sunt æqualiter aucti, intelligit, quando est cachochimia sola, & vnus humor tantum est ille qui peccat, quomodo euenit in isterica, vbi est bilis sola, & diminutæ sunt venæ. Et hæc est sententia Auicennæ, quod scilicet in quacumque plenitudine sanguis sit præmittendus, videte ipsum *prima 3. tract. primo cap. vltimo*, vbi expresse sibi contradiceret, nisi exponeretur, quomodo nos exposuimus. Stat ergo nostra regula nouissima, quod in omni magno morbo, quando humores sunt æqualiter aucti, idest, quando est plenitudo in corpore, semper sanguis est præmittendus: quando verò est diminutio, & cacochimia sola, prius debemus adducere illum humorem, postea reficere ægrum, etsi volumus mittere sanguinem. Vnde aduertendum est sanguinem dupliciter accipi; vno modo pro vno ex quatuor humoribus, alio modo pro tota massa sanguinea, quæ continetur in venis. In venis sunt omnes quatuor humores sub forma sanguinis; & quando mittitur sanguis, educitur & bilis, & sanguis purus, & phlegma, & melancholia. Ideo licet morbus sit phlegmaticus, tamen mittendus est sanguis, quoniam extrahitur etiam pituita, quæ continetur in venis. Et licet morbus sit pituitosus, modò sit repletum corpus, & venæ sint plenæ, sanguis omninò est mittendus: & in summa vbi nostra intentio est euacuare, sanguis est mittendus, & præmittendus.

Sed nonne aliquando in aliquo casu necesse est præmittere pharmacia? Galenus *quinto meth.* de his qui habent catharrum salsum. Dico quod in his pharmacia est præmittenda, quia humores non sunt æqualiter aucti, habent enim sanguinem paucissimum in venis, & cacochimum, ideo prius oportet euacuare humorem peccantem cum pharmacia, postea reficere virtutem, & si opus sit, phlebotomare. Verissima est ergo hæc propositio vniuersalis, quod semper missio sanguinis est præmittenda, modo sit plenitudo in corpore, licet sit cacochimia; sed contra hanc determinationem rursus instatur, quoniam *secundo de*

de ratione victus in acutis dolore descendente in pleuritide mittas sanguinem, descendente des pharmacum. Dico ad hoc vt dixi quod semper quando prima intentio medici est euacuare, debet præmitti missio sanguinis; tum quia virtus pharmaci non transiret venis existentibus plenis, tum etiam, quoniam humores non possunt educi, sed aliquando medicus habet aliam intentionem quam euacuare, quemadmodum euenit in pleuritide: intentio principalis est remouere dolorem, quia dolor est ille qui trahit materiam ad locum: & omnis cura versatur in sedando dolorem, modo dolore descendente si mitteremus sanguinem, non possemus leuare dolorem, quoniam non possumus euacuare sanguinem, qui est in loco, neque per venam poplitis, aut nullo aliorum; neque per venam brachij, quia cor est in medio. Ideo missio sanguinis non conuenit, cum non possit leuare dolorem, sed pharmacia conuenit, quia potest educere materiam per ventriculum locus vicinus, & accommodatus loco læso, & patiente dolorem.

Rursus dubitaret aliquis: Galenus 14. *Meth.* vbi loquitur de erysipelate quod dicit esse affine phlegmoni; at in phlegmone præmittitur missio sanguinis, in erysipelate dat pharmaciam. Dico ad hoc quod sauguis non semper est mittendus, quia in morbis leuibus, stultum est mittere sanguinem, sed solummodo mittitur sanguis in morbis magnis, modo erisipelas non est morbus magnus, sed paruus: euenit enim in manu, aut brachio, locis tutissimis: ideo quoniam morbus est leuis, etiam leui euacuatione adhibita euadet, euacuata enim bile, æger liberabitur. Item quoniam in erisipelate potest esse bilis sola, & cum hoc paucitas sanguinis: ideo non potest Galenus dare regulam vniuersalem, quomodo in phlegmone, quod mittatur sanguis: intelligitur tamen, quod si sit plenitudo venarum, & morbus aliquantulum vrgeat, sanguis omnino mitti debet.

Sed dicit quis, quid ad regulam Auicennæ? caue ne ægrum ad alterum perducas, aut ebullitionem humorum biliosorum, aut ad incrudationem phlegmaticorum: dico quod hæc regula est verissima, & nihil tamen facit pro nobis. Videte Galenum *in libello de sanguinis missione*, vbi loquitur de causone, id est febre ardente. Hoc enim verissimum est quod quando bilis superabundat, & prædominatur cæteris, non est tunc mittendus sanguis, quia virtus non potest esse fortis, imo necessario est debilis; eodem pacto, si pituita prædominatur non est mittendus sanguis, quia virtus non est fortis. Auicenna timet ebullitionem bilis, aut incrudationem pituitæ, hoc etiam timet Galenus, sed Auicenna dat regulam: Galenus cognoscit hoc ex pulsu: pulsus enim indicat virtutem esse debilem.

Constat igitur quod in Epilepsia seruatis conditionibus dictis ratione morbi sanguis est mittendus. Ideo nunc videndum est à qua vena: Cornelius quidem Celsus negat missionem quando nerui sunt distincti: hoc etiam confirmatur ex Galeno primo de febribus ad Glauconem, cum loquitur de febri cum accidentibus; vbi dicit quod si quando accidat distentio neruorum, sanguis licet omnino non sit tollendus, tamen certè est minuendus, minor debet fieri missio sanguinis. Ratio est quia nerui non tolerant tantam resolutionem. Hoc animaduertens Celsus dixit non esse mittendum. Sed à qua vena? Dicit Auicenna quod quando mittimus in vere mittendus est in pede, vel in malleolis summo scilicet pede, vel in poplite, id est in curuatione. Quando verò non facta est accessio debet mitti ex vtraque cephalica, ex vena scilicet capitis; quomodo stant ista simul? Dico quod mens Auicennæ est rectissima, quando intendimus præseruare ægrum, quoniam ducendus est sanguis à loco remotiori, vt assuescat deuitare à capite, mittendus est sanguis à pede scilicet à loco remotiori, vt paulatim materia assuescat declinare ad alias partes à capite, quando facta est accessio, id est quando materia est iam in capite, & non intendimus præseruare, sed curare; fienda est missio à loco propinquiori, quoniam ab aliis locis nihil euacuaremus à capite, nisi vellemus interficere ægrum cum nimia missione: & hac de causa præcipit à cephalica scilicet à loco propinquo, & multum vicino capiti, & loco affecto, & in quo iam est materia recepta. Sed quare ab vtraque? quia regula hæc est vt si materia sit in sinistra, pone mittendus est à brachio sinistro, vt euacuatio fiat per lineam rectam. Et quia materia est in capite, & nos nescimus in quo loco sit in capite: Ideo ne erremus, mittemus ab vtroque latere.

Facta missione sanguinis, quoniam morbus est magnus, & in vnoquoque morbo magno necesse est vltra missionem facere pharmaciam: ideo prouidendum est, vt rectè possit hæc pharmacia adhiberi, & quia materia est crassa, ideo prius est subtilianda, vt melius possit fluere, hoc medici appellant concoquere materiam. Pro concoctione materiæ quibus syruppis vtemur? materia est crassa, ideo est subtilianda; est viscosa, ergo abstergenda; propterea oximel vel simplex, vel scilliticum erit conueniens; alij vtuntur melle rosato: ergo licet mel sit conuenientissimum, tamen ratione rosarum quæ sunt frigidæ, & subtiles, & multum possent obesse neruis quemadmodum etiam obest acetum, facerem potius mel saluiatum, aut stocaceum, aut hysopatum, cum . . . . aut cum huiusmodi aliis rebus appropriatis incisioni. Sed quoniam omnes laudant in hoc casu oximel; & nos diximus paulo superius quod acetum nocet neruis: quomodo po-

test oximel conferre cum in eo ingrediatur acetum? dico quod oximel non est acetum, sed cum acetum lædat neruos sua frigiditate, oximel cum potius declinet ad calidum, iuuabit. Item illud acumen aceti remittitur in ebullitione, & amplius non potest lædere. Sed quomodo fit oximel? Galenus *quarto de tuend. sanit.* ponit quatuor modos quos vos potestis per vos videre: vbi notum est quod oximel debet fieri vel dulcius, vel acrius secundum gustum bibentis. Tunc enim magis iuuat quando ægri libenter accipiunt. Sed dicet quis, nonne confectio oximelis, quæ ponitur in *quarto de tuend. sanit.* contradicit illi confectioni, quæ ponitur in fine consilij de puero Epileptico? Dico quod non contradicit; quoniam in illo ponit scillam rem acutissimam.

LECTIO XIV.

Dicendum est de iuuamentis, & nocumentis oximelitis; secundo in qua hora debet sumi, tertio in qua quantitate; Galenus *Octauo meth. cap.* 4. lædit sanè prærogatiuam oximelli, quod non solum non accendit febrem, sed & expurgat quæ expurganda sunt. Laus maxima certè Hippocratis: in febribus acutis vtitur vel aqua mellis, vel oximellite aquoso tamen, vel cremore hordei, vel aliquando etiam vino paucifero. Sed ex his tribus nihil præstantius est oximelle, quia aqua mellis, siue aqua Zucchari, quibus nos modo vtimur facile potest conuerti in bilem, quia omnia dulcia in bilem vertuntur. Ideo nolentes nos dare aquam mulsam, vel Zucchari, adhibemus aliquid aceti; sed nonne melius est vti oximellite? certe longè melius, & nihil possumus adhibere in potu præstantius, cum multa tamen aqua dilutum; in febribus enim potissima intentio est aperire obstructiones: & hoc potest oximel luculentissimè nobis præstare per vim incisiuam, quam in se habet. Sed dicet quis, nonne aqua quoniam est abstersiua, & præter hoc frigida potius conueniet in febri quàm oximel: dico quod conuenit, sed non est tantæ virtutis, vt validas obstructiones possit aperire. Cum ergo aqua hordei non sit sufficiens ad aperiendum fortiter, & omnes aliæ potiones, quæ possent dari ad aperiendum sint valde calefactiuæ, Ideo solum oximel restat conuenientissimum, quod vt dicit Galenus aperit obstructiones. & non accendit febrem.

Sed dicet quis, nonne oximel est calidum, & hac de causa non posset conuenire in febre, dico secundum Galenum quod oximel non est neque calidum, neque frigidum, sed potius est frigidum, quia in eo est acetum, & mel, & acetum est magis frigidum quam mel quòd sit calidum: vnde totum mixtum resultat potius frigidum. Hac de causa medici superiores abstinebāt se ab exhibitione oximellis existimantes esse calidum; & tamen Galenus laudat summopere, & dat ei prærogatiuam super omne aliud medicamentum, & potum in febre. Nam subtiliat, abstergit, aperit, atque incidit. Sed quoniam nihil est tam iuuatiuum quomodo dicit Galenus quod etiam aliquantulum non obsit: ideo dicendum est quod vsus oximellis debet esse modicus. Nam abraderet intestina, & moueret tussim, & læderet etiam neruos: ideo debet dari cum alijs syruppis & bene dilutum. Vnde Hippocrates *de Ratione victus* 24. dicit quod valde acetosum oximel est nociuum, & maximè in pleuritide, quia esset periculosum de suffocatione; mouet enim incidendo tussim, & sputum; & virtus debilis non potest expellere: ideo esset periculum ne suffocaretur. Hoc tamen solummodo euenit in morbis pectoris; at nos loquimur de morbis capitis, & dicimus quod in hoc morbo comitiali est præstantissimum. Sed qua hora debet sumi in hoc casu: dico sumendum esse ea hora qua sumuntur reliqui syruppi: superiores medici ex textu falso eliciebant esse dandum duas horas ante cibum. Nos autem dicimus sumendos esse syruppos ea hora, vt postea sint iam concocti hora prandij; sic enim præcipit nobis Galenus; & quoniam vnus ventriculus concoquit citius quam alius, hac de causa non potest assignari certum aliquod tempus sumendi syruppum: si ego possem concoquere duabus horis, conueniret quomodo illi dicunt, sed hoc non omnes faciunt: aliqui enim neque etiam per quatuor horas concoquunt. Tamen quia communis ratio est vt in tribus horis concoquantur, ideo propinabimus syruppos tres horas, vel tres cum dimidio ante prandium. Sed in qua quantitate? etiam in hoc medici superiores ex textu falso eliciebant esse dandam quatuor vncias cum dimidio; tamen in Hippocrate græco, vel nunc translato, non sic se habet; sed dicit dimidium duo de viginti, id est, nouem vncias, *primo de Ratione victus*, vbi dubitat Galenus de aqua frigida exhibenda in febre.

Quare dabimus tres vncias oximellis cum sex vncijs aquæ, & hæc mensura est maxima quæ possit dari, neque enim potest transgredi, communis erit dosis duas vncias cum dimidio, cum quinque vel sex aquæ. Sed quid dicemus de stillitico? fit eodem modo quo fit oximel simplex; sed est longè fortius, quia loco aceti ponemus acetum stilliticum, stilla est calidum in secundo gradu, mel etiam est calidum; tum ratione aceti caliditas est remissa, vis autem incidendi est longè maior, quia addita est virtus stillæ super acetum. Sed nunquid acetum stilliticum sit nociuum neruis. Dioscorides in omnibus traductionibus præterquam illa Hermolaï dicit esse nociuum; idem etiam dicit Galenus in fine illius consilij dum dixit quod addito melle

melle non potest esse amplius noxium: & ratio videtur suadere oppositum, quoniam acetum simplex est noxium neruis sua frigiditate, sed stilliticum acquisiuit potius aliquam caliditatem. Dico quod est noxium, sed non ratione frigiditatis, sed ratione ingentis virtutis incisiuæ: nimium enim incidit, ideo potest nocere neruis.

De aceto stillitico non est prætereundum dictum mirabile, quod legitur *in libro de facilè parabilibus*, qui licet sit Galeno adscriptus, tamen non est Galeni, legitur in eo libro de quodam qui vsus est aceto, & vixit vltra annos 100. sensibus illæsis, & nulla tamen ratione victus vtens, sed inordinatè. Subdit ille author etiam mirabilia de vino stillitico. Sed quoniam longè magis calefacit, ideo crederem hoc vinum obesse potius longo vsu quàm prodesse.

Sed quoniam egimus de concoctione, dubium est quomodo fiat hæc concoctio in humoribus crassis: manifestum est quod fit cum subtiliantibus, sed in humoribus viscosis, & tenacibus, & glutinosis, res est dubia: neque enim est conspicuum quod opponatur viscoso. Auicenna *2. con. 4.* & *in tractatu de Viribus cordis* opponit incisiuum nam hæc medicina sua incisione interponit se inter membrum, & humorem, & in varias partes secat: at verò Galenus *xi. meth. cap. 13.* dicit quod quomodo crasso opponitur subtilians, ita viscoso opponitur abstergens, agripticum vocat; & dicit se huius medicinæ fuisse inuentorem, Tamen & ipse mille alijs in locis dicit, quemadmodum Auicenna. Soluitur hoc, nam appetens hæc controuersia quid nisi incidens, subtilians, abstergens: hoc potest videri à Galeno *tertio de Simp. med. cap. 11.* res enim omnes amaræ sunt incisiuæ, subtiliatiuæ, & abstersiuæ: differunt tamen semper magis, & minus, quia res minor est abstersiua, est enim debilior, quia tum agit in superficie; quæ verò tangunt profundum, & aperiunt vias vocantur apertiua; quæ verò adhuc agunt fortius dicuntur incisiua. Itaque dicimus res incisiua, vel abstersiua, esse eadem omnino. Faciemus ergo syruppum hoc pacto. Pro parte accipiemus mel cum hysopi decoctione, aut peonicæ, aut betonicæ, aut sessali, aut saluiæ, aut stetari, & pro parte oximel simplex, vnciam scilicet cum dimidio; & sic continuabimus mane ante prandium per tres horas cum dimidio, per quinque, aut sex, aut septem dies: postea dabimus purgatiuam, postea rursus dabimus syruppos fortiores, & iterum purgabimus, quia huiusmodi materia non ita facilè curari potest. Sed quibusnam vtemur purgatiuis. Rasis dat pillulas cocchias pluries: alij Hieram de colochintidos. Quoniam morbus erit à pituita conuenit colochintida, vel agaricum, his namque medicinis purgamus materiam crassam, & viscosam; si non erit morbus à melancholia, purgabimus cum polipodio, lapide lazuli, lapide armeno, hellebero nigro; & huiusmodi cum alijs medicinis corrigentibus.

Sed quid de pillulis cocchijs? Aliqui sunt qui abhorrent, quoniam sunt malè correptæ, ego non dico eas esse optimas, neque posse melius esse correptas: ipsi dicunt nihil est in medicina hac astringentis, vt temperemus magnam solutionem. Dico ego hanc rationem esse ridiculam, quia non temperantur medicinæ solutiuæ cum astringentibus, minimè non: imo si nimis soluent, debemus in minori quantitate, quia astringentia obturabunt poros, & lædent: Sed quomodo corriguntur medicinæ? Dico quod quia in solutiuis medicinis est semper admixtum aliquid venositatis: vt nos possimus huiusmodi venositatem temperare, & corrigere, adhibemus res odoratas, vt aromata quæ sunt in cocchijs multa, & validissima; ideo optimè sunt correptæ: Vnde Hippocrates *2. de Ratione victus com. 11.* quando dat elleborum apponit res odoratas, vt temperetur venenositas, res autem stipticæ licet dentur ad confortandum, tamen cum solutiuis non possunt nisi obesse, plurimum stringendo vias: si volumus cohibere nimiam solutionem demus in minori quantitate, & sic soluemus quantum volumus, & minus nocebimus cum venositate medicinæ. Animaduertite de Helleboro nigro, quod iste qui modo habetur, vergit ad albedinem potius, & certè declinat à nigredine, ideo non est adeo tutus. Ego Venetijs vsus sum helleboro verè nigro tutissimè qui deferebatur ex Asia, & est illa medicina securissima. Hoc loco facio vos animaduersos de medicina quadam mirabili, de qua Scribonius plura dicit, & omnes præterea medici, quæ est magis admiranda, quantò etiam varias affectiones morborum curat: deberet enim esse in vsu, & iam Papiæ asseruatur apud seplatiarios. Est tamen aduertendum quod in correptiuis omnes alij ponunt Polium: est certè mendum, & debet distinguere folium: erat enim folium res odorata. Sed quoniam nos caremus hoc folio, possumus duplicare cinamomum, aut spicam nardi: sic enim fit quando desunt aliquæ medicinæ, duplicare scilicet similes.

LECTIO XV.

Diximus in curatione post exhibitionem syrupporum ad materiam concoquendam; demum esse exhibendas medicinas purgatiuas, inter quas omnes præstantissima est hiera diacolochintidos: sed quia plures compositiones huiusce hieræ adducuntur: vna est Artiochipatri, alia Archigenis, alia Ruffi, alia demum Iustini. Illa quæ est Antiochipatri est optima, secundum quod dicit Galenus nam si volumus

lumus curare tantum, pituita ipsa sola vti possumus, si quando opus est addere agaricum, cortices hellebori, & corrigere cum flore manuferi. Est postea confectio amec ad melancholiam educendum. Diasenæ, Pillulæ de lapide lazulo, vel de lapide armeno. Hæc dico quia hiera maximè respicit bilem, & pituitam, ideo ad melancholiam ista enarrata erunt commodiora, & in ea præterea magna est portio melancholanorum, quæ obsunt propter stipticitatem. Ideo ego in eductione melancholiæ acciperem dragmam lapidis lazuli, vel lapidis armeni, & cum manna dissolutum propinarem. In pituita autem diximus quod hiera illa est optima; & quoniam hæc materia, quæ debet euacuari est multum rebellans, ideo vna tantum euacuatione non potest educi: ideò necesse est ad nouas purgationes redire. Sed quia multi fastidio habent tot purgationes: ideo medici adinuenerunt alios modos purgandi, & concoquendi materiam. Sunt enim multæ medicinæ in forma electuarij, in forma pulueris, quæ omnia modo subtilient, & attenuent, & præparent vias, sunt exhibenda: ideo possumus dare loco syruppi in mane mel stilliticum: item thyriaca diatessarum ex quatuor scilicet rebus conflata, quæ est multum subtiliatiua, & potest longo tempore exhiberi. Sic enim purgamus morbos omnes longos quasi podagras, scilicet cum tempore longo, dando aliquid conueniens singulis diebus per totum annum integrum, præterquam in diebus canicularibus: quoniam medicinæ huiusmodi purgantes sunt aliquantulum calidæ, ideo in illis diebus adeò calidis posset fortasse nocere. Dabimus ergo aliquam medicinam in tanta quantitate, vt puta ad magnitudinem auellanæ, vt longo tempore possimus durare nulla alia de causa nisi vt mutemus temperaturam hominis, quemadmodum dicebat Hippocrates quod pueri liberantur mutatione ætatis; sic nos poterimus hunc liberare mutatione temperaturæ, reducendo eam ad calidum, & siccum. Ponit ad hoc Alexander pyretrum puluerizatum, & cum melle quotidie exhibitum.

Huc vsque nostra intentio fuit euacuare vniuersum corpus, atque ipsum dupliciter iam euacuauimus, cum missione sanguinis, & cum pharmaco purgante. Sunt ne alij modi curandi vniuersum corpus? sunt certè, videlicet balnea exterius; atque interius sumpta, est sudor, & vrina prouocata. Ideo de his aliquid dicendum videtur esse. Quo autem ad balnea, dico quod aqua tepida, quia relaxat, non iuuat multò minus iuuabit frigida; &, præterea omnes aquæ dulces vitandæ: sed mineralia, vt puta ea quæ sunt calida, & participant aut sulphure, aut nitro vel allumine, vel sale: certè conueniunt, & manendo ibi, & intus assumendo: sed non eo modo, quo nunc assumitur, scilicet vsquequo amplius non possumus bibere: nam si repleamus nos ea quantitate, non solum non calefaciet nos, sed etiam infrigidabit, signum est quod statim frigemus, & cooperimus nos pellibus, & pannis: ratio? ratio est quoniam licet aquæ illæ sint calidæ, tamen quia tantam quantitatem ingessimus, vt à calore nostro non possint vinci, necesse est vt calor suffocetur, & quasi extinguatur: & ideo frigemus per indigestionem, & suffocationem caloris innati, qua de re aquæ illæ calidæ refrigerantur per accidens, & quod hoc sit verum, videtur expresè quod subito eueniunt accidentia frigiditatis; euenit somnus, effectus frigiditatis, euenit frigus maximum, & horror. Idem etiam faceret si biberemus tantum vini, vt non possemus eum concoquere propter suffocationem caloris naturalis.

Dico quod balnea quoad interiorem susceptionem quatenus habent qualitates istas frigiditatem, & siccitatem, non possunt non prodesse; non tamen sunt danda in tanta quantitate, quemadmodum nunc exhibentur, sed moderatè, & donec possint calorem non suffocare. Quod autem ad eorum exteriorem applicationem, dico quod ducia super caput est euitanda, quoniam ille casus faceret inuertere in morbum comitialem, quemadmodum omnia vehementia, & fortia; tamen in ipsis aliquantulum morari non obesset: sudor etiam est res, quæ vniuersaliter totum corpus euacuat. Ideo quando recedunt à balneo inungantur cum oleo camomillino, vbi sit decoctum piretrum: possunt etiam lateres igniti inuoluti in petiis, & conspersi decoctione piretri admoueri prope patientem: ille enim calor prouocat sudorem: item balnea sicca stusæ possunt prouocare sudorem, quæ omnia mediocriter sunt facienda: prouocare etiam vrinam confert ad euacuationem vniuersalem cum aniso feniculo, & huiusmodi.

Facta totius corporis vniuersalis euacuatione, tunc ad euacuationem particularem capitis deueniendum est. Hoc fieri potest pluribus modis; primò cum apophlegmatismis, idest masticatoriis, & hoc per viam oris, vel cum caputpurgiis per viam narium. In ore possunt multa cohiberi, vel abluendo, vel gargarizando, vel masticando: masticatoria erunt præterea cum melle: aut piper, aut zinziber, & alia omnia acuta cum melle, quæ educent pituitam: gargarizantia erunt decoctio hysopi, vt diximus in syruporum ratione, addendo oximel simplex, vel stilliticum, vel piretrum, & huiusmodi alia abluentia similiter componuntur. Per nares potest fieri, vel attrahendo per spiritum, vel sufflando in puluerem, vel oleis inungendo cum linimentis. Erit conueniens attrahendo succus radicis libitis; succus hederæ, succus maioranæ: eadem redacta in puluerem erunt conuenientia in sufflando, eadem etiam decocta in oleo inunguntur. Galenus vtitur electerio, id est succo cucumeris agrestis, mitigando tum cum lacte,

in forma etiam vnctionis cum oleo remittendi eam acuitatem. Et hæc ſunt illa quæ poſſunt euacuare caput per interius; exterius autem poſſunt adhiberi ceratos, lotiones, & pulueres exſiccantes, & calefacientes: lotiones fient cum verbena, maiorana, ſtecade, & maximè mera, quam laudat Galenus mirificè, hæc omnia aut aliqua mixta, & iniuncta in lixiuio: & præcipuè verbena, & menta adhibenda eſt. Reſtat loqui de cauteriis, de quibus paulo poſt agemus: ſed prius de pueris loquamur.

Hactenus loquuti ſumus de cura in adultis, modo loquendum eſt de cura in pueris, de iis ſcilicet qui nondum ad quartum decimum annum peruenerunt, in quibus eſt dubitatio, quomodo ſint curandi: nam illis non poteſt dari pharmacum. Dicimus quod permittendi ſunt naturæ ſuæ: nam mutatione ætatis liberantur, teſte Hippoc. *2. part. 2. Aphor.* bene ſunt gubernandi recta victus ratione, quemadmodum loquuti ſumus ſuperius: & nonnulla etiam in ſequentibus dicemus. Intelligo attamen eſſe moderandos in recta ratione victus, non ſolum quoad cibum, & potum, ſed etiam quo ad alias res non naturaliter: præterea fugiant omnia fortia obtenta quoad poſſibile ſit. Si ſint lactentes, detur aliquid ipſi nutrici: quoniam virtus pharmaci remanebit in lacte; & ita iuuabit puerum: & non lædet, quemadmodum dicebat Galenus de iis qui comedebant cothurnices in Aſia. Et præcipuè curandum eſt, vt lac ſubtilietur: præterea apponantur ... quæ à proprietate dicebamus conducere ad hunc morbum, vt puta ſmeraldum, & alia odoramenta. Nutrix accipiat illa electuaria, quæ poſſunt conducere huic morbo: nam virtus remanet in lacte, quemadmodum poteſt videri *quinta part. epid ſexto* vbi loquitur de electuario, ideſt ſucco cucumeris ſilueſtris. Serapio facit pueris caputpurgium. Auicenna leuem purgationem capitis.

Dubitaret aliquis, quoniam eſt regula generalis apud omnes medicos, quod non prius debemus euacuare partem aliquam corporis, niſi prius euacuemus vniuerſum corpus: ſi in pueris non poteſt mitti ſanguis, neque dari pharmacum ſolutiuum, quomodo poterimus dare aut caputpurgium, aut alio modo caput euacuare. Dico ad hoc quod diuerſa eſt ratio in pueris, & in adultis: in pueris parua dieta inſtar eſt magnæ ſanguinis miſtionis, aut fortis pharmaci propter magnam reſolutionem illorum. Ideo iniuncta illis dieta, eſt ac ſi purgaſſemus vniuerſum corpus: tale ergo faciunt & Auicenna, & Paulus, qui ordinat leues quaſdam purgationes.

Sed quid de cauteriis, qui ferro ignito adhibeantur paſſim hodie pueris tenellis? Paulus dicit, imo Alexander Tralianus in hoc plus eſſe ſupplicij quam auxilij; & certè nullam habet rationem iſta intentio: quoniam cauteria ſecundum Auicen. ad quatuor adhibentur; aut ne putredo perſeueret, aut vt mala diſpoſitio reſoluatur, & rectificetur: ſi eſt frigida aut calefiat, aut male conſumetur, aut vt ſanguis non fluat. In hoc caſu neque ratione, neque caſu putredinis; neque ratione fluxus ſanguinis adhibentur; ergo ratione malæ temperaturæ. Demus quod puer ſit calidi capitis; ergo non conueniet. Et tamen hodie paſſim quicumque pueri incenduntur. Præterea non eſt regula in hoc morbo, vt euitandæ ſint omnes fortes mutationes. Nonne melius erit paulatim cum calefacientibus, & exſiccantibus procedere quam cum re ſubita, & vehementiſſima, & crudeliſſima: imo potius potentialia deberent adhiberi. Si volumus reſoluere materiam; nonne habes caſtoreum, mentam, & huiuſmodi? Quantum eſt in me non video rationem quare poſſint conducere iſtud cauterium, in vna parte tamen capitis ſubita & violentiſſima: tamen hodie ſic eſt in vſu, tale ne an bene alij iudicant, mihi non probatur.

LECTIO XVI.

PRo complemento curationis morbi comitialis, etſi ſuperius multa dicta ſint de cibis, & præcipuè qui ſint euitandi, nunc etiam in eadem ferè materia verſantes dicendi ſunt cibi quos eligere debemus; & quoniam morbus eſt craſſus, & ab humore craſſo dependens: ideo victus debet eſſe in regimine ſubtiliantis dietæ: panis primò debet eſſe ex frumento bene conſeruato, nullo pacto corrupto. Secundò debet eſſe de proximo molito: nam panis qui fit ex farina diutius molita dat craſſius nutrimentum, ſui natura eſt obſtructiuum, & craſſi nutrimenti: ideo oportet vt ſit bene fermentatum, & ex fermento acquirat aliquam ſubtiliationem ex illa acetoſitate, & acuitate fermenti: quartò debet eſſe mediocriter ſalitum. Nam vti ſuperiùs diximus, res ſalitæ modo non ſubeant ſubſtantiam duram ſunt ſubtiliantis victus: ſal enim dat ſubtiliationem. Ideò maximè miror non eſſe in vſu hodie, vt panis aliquantulum ſale conſpergatur, quoniam mirum in modum conduceret maximè ciuilibus hominibus; nam iſtis laborantibus quò dat craſſius nutrimentum eò illis eſt melius; & ſi vterentur regimine nimis ſubtiliante, ægrotarent proculdubio: quintò debet eſſe probe elaboratum, & multo ſtudio ſubactum; nam ex illa frequenti elaboratione, & circumactione manuum acquirit hoc, vt facilius concoquatur. Sextò vt ſit perfectè coctus, ſcilicet in clibano moderatè calido, non valde intenſo, quoniam adureretur exterius, & interius non eſſet coctus: debet ergo coqui

coqui calore moderato. Vltimò non debet transgredi secundum diem; nam panis quò magis induratur, eò crassius dat nutrimentum. Et hæc quæ ego nunc dixi non solum necessaria sunt patienti morbum comitialem, sed etiam sunt obseruanda in recta victus ratione, & in tuenda valetudine, & præsertim ab ijs qui non vtuntur fortibus exercitijs.

Quo autem ad carnes, Alexander modo videtur concedere, modo videtur prohibere: dico ad hanc contradictionem in Alexandro quod negat carnes quadrupedum: concedit aues: Galenus in consilio, concedit omnes carnes auium præterquam aquatilium: & si non sint carnes volatilium, & necesse sit vti carnibus quadrupedum, concedit illas partes suis domesticis quæ carnosæ non sunt, scilet pedes, rostrum, ventres: in sue autem siluestri, etiam possunt carnes concedi, non solum pedes, & rostra. De hædis, de leporibus permittit etiam degustare, sed ad satietatem vsque non concedit, nisi aues. Ideo sciendum est in genere carnium aues esse præstantiores: inter aues autem pro loco sunt phasiani, pulli gregatilium, vt pulli columborum, & pulli galinacei, & sunt in primo gradu facilis coctionis: secundo loco sunt turtures, & reliquæ aues paruæ. Tertio loco sequuntur carnes hædorum, & suis siluestris, & leporum. Et hæc omnia sunt commodissima in tuenda valetudine: oua etiam conueniunt, sed debent esse recentia, tenera, non autem assata, neque frixa, essent nimis dura: capparibus cum aceto vti possumus, & præsertim cum oximellite: sunt enim mirificè vtiles ad subtiliandum.

Quo ad potum dubium est an vinum conueniat: Paulus in actuatione dicit, diutissimè cum aqua sunt tenendi, in fine non omnino negat vinum, sed bene tollit vinum immodicum: Galenus certè negat, sed diximus nos rationem, quoniam sanè pueris nullo pacto concedendum est, at verò adultis non negaret, modo sumamus vinum aquosum, quod non petat caput, & bene dilutum. Dico itaque ego (Saluando Paulum à contradictione) quod in principio morbi antequam corpus sit purgatum, omninò abstinendum est à vino: postea verò quod purgationes sunt factæ potest concedi, pauciferum tamen, & valdè aquosum, Galenus *6. part. Aph.* 41. Sed dicat quis interea, quando in purgatione abstinendum est à vino, quidnam bibet, pro potu quid habebit? Dico quod aqua mellis est conuenientissima: sed quando fit ista aqua mellis. Galen. *octauo meth.* ponit triplicem: meracissimam aquosissimã, & mediocrem, sed nõ se limitat ad quantam quantitatem. Idem dixit *tertio de Ratione victus.* Diosc. capite proprio limitat se, capiantur tres partes aquæ, & mellis vna, & coquatur ad tertias: Mesue dicit alio pacto; capiatur octaua pars mellis, scilicet vt sint octo partes aquæ, & vna mellis: sed nonne istæ duæ descriptiones pugnant. Dico quod nulla est repugnantia inter ipsas, quoniam Mesue loquitur de illa aqua, mulsaque quæ statim debet bibi. Dioscorides autem loquitur de ea quæ per longum tempus debet asseruari, quæ postea est miscenda cum alia aqua: quanquam constat antiquos asseruare per longum tempus eam etiam bene dilutam: sed ex qua aqua? Dioscorides præcipit ex pluuiali: alij componunt ex fontibus. Dico quod si debet asseruari per longum tempus, optima est pluuia; quoniam diutissimè asseruatur absque corruptione, & difficillimè acescit: si attamen faciamus mulsam, vt per paucos dies sit bibenda potest fieri ex quauis aqua. Sed quanta debet esse decoctio? Galenus *3. de Alimentis*; Vbi loquitur de melle, dicit eousque coquenda esse quousque tota spuma sit ablata; in qua autem aqua non fuerit tota spuma ablata, remanebit aliqua ventositas, minus nutriet, & plus soluet. Ideo quando voluerimus plus lenire ventrem, & minus nutrire, non auferemus totam spumam: quando vero voluerimus plus nutrire, & minus lenire, totam spumam tollemus. Et hæc sint satis de cura morbi comitialis.

DE

DE APOPLEXIA.

POST curationem Epilepsiæ, deueniendum est ad curationem Apoplexiæ. In qua quidem re primò, tangemus nomen: secundò definitionem; postea causas, postea signa; demum veniemus ad curationem. Huius morbi nomen est apud Græcos, *Apoplexia*, apud Latinos *attonitus*. Nos vero, *il male della gacciola*. Ethymologiam nominis græci talem refert Celsus 3. *lib. 26. cap.* quoniam qui cadunt in hunc morbum videntur ferè esse tacti à fulmine, adeo remanent sine sensu, & motu: ideo dicuntur quasi percussi, & quasi tacti à fulmine. Latini vocarunt ipsum morbum attonitum; quasi stuporem, & languorem corporis, & mentis: ij enim qui in hunc morbum cadunt restant omnino sine sensu, & motu, quasi stupidi, & insensati.

Definitur etiam hoc pacto. *Apoplexia est subita amissio sensus, & motus, læso anhelitu, vel omnino ablato propter obstructionem ventriculorum cerebri cum læsione virtutis sensitiuæ interioris, & exterioris.* Quare vbicumque nos videbimus aliquem subito amisisse sensum, & motum, & anhelitus; vel sit ablatus, vel omnino diminutus, & læsus, & proueniat ex obstructione cerebri: possumus concludere illum esse apoplecticum. Cum dicimus, *subita amissio* differt ab alijs amissionibus temporaneis, quanquam si quis adeo infrigidetur, caput amittat sensum, & motum; quia hoc fit à mala temperatura, quæ non potest subito fieri. Quod autem Apoplexia fiat subito patet ex *tertio de locis affect.* & etiam *in secundo de causis symptomatum.*

Læso anhelitu. In hoc morbo non est necesse vt omnino tollatur anhelitus: bene aliquando hoc accidit; necesse tamen est, vt si omnino tollatur saltem sit difficilis, & diminutus, & aliquando cum sonitu stertimus: & quando omnino est ablatus anhelitus cura est impossibilis; morbus iste est incurabilis, & vocatur fortissima Apoplexia. Vnde Hippocrates, fortem Apoplexiam curare est impossibile, leuem autem difficile. *Propter obstructionem*; per hoc differt iste morbus ab omnibus alijs, in quibus subito concidimus, quemadmodum in præfocatione matricis in mulieribus: & in syncopizatione, siue defectu animi, in quibus subito perdimus sensum, & motum; quoniam in istis læsio est in corde, non autem in ventriculis cerebri.

Cum læsione virtutis. Dubitaret hoc loco aliquis, si omnes nerui priuati sunt sensu, & motu, quare non priuamur etiam anhelitu, & expiratione. Dicit Galenus esse quemadmodum dormientibus, propter maximam scilicet necessitatem; vbi videmus etiam cum difficultate trahi anhelitus. Et ideo sternimus propter difficultatem, scilicet respirandi. Ex his quæ diximus constat plures esse morbos, inter se similes, in quibus omnibus deperditur sensus, & motus, vel saltem longè minuitur; Epilepsia, Apoplexia, Lethargus, Sopor, vel (vt Græci dicunt caros) vel Arabes subec, congelatio, seu catocus, præfocatio matricis, & syncopis: & quanquam isti morbi sint similes; tamen inter eos magna est aliqua differentia. Nam in Epilepsia est conuulsio, & cerebri, & totius corporis: in Apoplexia autem nulla est conuulsio. A lethargo differt etiam quia lethargus est cum febre, Apoplexia merito morbi non est cum febre, potest quidem esse; at merito morbi non est necessarium. Et præfocatione matricis, & syncope differt, quoniam Apoplexia est cum obstructione in cerebro. Sed diceret quis, quomodo ego possum cognoscere an Apoplexia, an præfocatio matricis si sit mulier; siue syncopis, quoniam illa obstructio sitne in cerebro non apparet. Dico quod hoc cognoscitur ex pulsu in Apoplexia, quia cor non læditur; pulsus manet vt prius erat, nulla aut certè modica mutatione facta: at in syncopi, & præfocatione matricis, quia tunc læsio est in corde pulsus omnino est ablatus, aut maximè diminutus. A sopore differt etiam, quoniam in sopore nulla est difficultas anhelitus: præterea Apoplexia terminatur in paralysim semper, si non ad materiam, sopor minimè. A congelatione differt eadem ratione, tum quia non est ibi difficultas anhelitus, tum quia non semper terminatur ad paralysim. Sed quomodo differunt inter se illa, sopor, & congelatio: Dico quod in sopore oculi stant clausi, nec possunt aperiri, in congelatione stant aperti, & non possunt claudi. Sed hic est dubitatio an in Apoplexia sit anhelitus deperditus, & an possit aliquis esse viuus absque respiratione. Hæc diffultas est maxima, & pendet ab alia difficultate, quam ponit Galenus *sexto de locis affect.* 3. Solummodo est hæc in summa. Duplex est respiratio: vna quæ fit per anhelitum, in qua dilatantur omnes arteriæ per vniuersum corpus: alia est respiratio per cor dilatatum solum. Calor qui est in corde semper necesse est vt exhalet, & transpiret

ſpiret aliquo modo, quoniam aliter ſuffocaretur omnino, quemadmodum accideret in igne poſito in ventoſa quiſ ſtatim extingueretur, vbi non poſſet amplius exhalare. Vnde ſi nos nihil penitus reſpiraremus, abſque dubio moreremur, quia calor extingueretur, nimium enim accenderetur; poteſt tamen eſſe vt nihil penitus reſpiremus exterius, & tamen cor ipſum reſpiret aliquo pacto, ſcilicet dilatando ſe, & conſtringendo, quæ reſpiratio licet debilis ſit, tamen poteſt tenere eum viuum aliquantulum.

Quod autem in Apoplexia tollatur omninò reſpiratio exterior, patet ex Galeno, & Hippoc. & tamen nondum eſt mortuus, quia ſi eſſet mortuus non diceretur Apoplecticus: nihilominus non omnino tollitur illa reſpiratio cordis, quam facit dilatando ſe, & conſtringendo; & hoc euenit etiam in mulieribus ſuffocatis quæ aliquando manent veluti mortuæ ſine pulſu, & reſpiratione per longum tempus. Vnde merito conſtitutum eſt in legibus antiquitus, vt cadauera non ſepelirentur niſi poſt 72. horas, quoniam poteſt aliquis reuiuiſcere. Sed meritò dubitaret quis. Vnde eſt quod mulieres præfocatæ, quæ omnino amittunt ſenſum, & motum, præterea etiam reſpirationem per longum tempus, poſſunt ſurgere per ſe, & euadere: at Apoplectici, cum ad hoc ſemel deuenerunt, vt non reſpirent, non poſſunt amplius ſurgere, & omnino moriuntur.

Ratio hæc eſt, quoniam in mulieribus præfocatis vapor frigidus venenoſus eſt ille qui inficit cor, iſtud venenum frigidum infrigidat totum corpus, adeò vt parua omnino exhalatione cordi opus ſit, cor requirit exhalationem propter nimium calorem, quando in toto corpore eſt ingens frigiditas, certè minori exhalatione opus eſt: hac de cauſa, in iſtis mulieribus quæcumque leuis reſpiratio videlicet, illa tantum cordis ſatis eſt ad vitam, adeò vt etiam ſeſe poſſint excitare. At in Apoplexia ſecus accidit, neque enim totum corpus eſt infrigidatum. Ideo non poſſunt ſtare niſi paruo admodum tempore ſine anhelitu, vnde poſtea etiam obeunt. Sed eſt dubitatio an Apoplectici qui ſemel non reſpirant poſſint curari? Sententia eſt expreſſa Gal. & Hipp. quod fortis Apoplexia eſt impoſſibilis curatu. Tamen Hippoc. alibi 6. *part.* 50. videtur dicere quod curantur à febre. Item Auicenna 3. canonis. Dico ad primum quod Hippoc. non loquitur eo in loco de forti Apoplexia. Quoad Auicennam, dico quod non loquitur de Apoplexia propriè, ſed omni diſpoſitione in qua aufertur ſenſus, & motus; & hoc patet expreſsè legentibus, & conſiderantibus locum illum.

LECTIO XVII.

Dicebamus Apoplexiam eſſe ſubitam amiſſionem ſenſus, & motus præter anhelitum, qui fit ex obſtructione ventriculorum cerebri, propter humores craſſos, & viſcoſos. Auicenna addebat, & in curſibus virtutibus ſenſitiuæ, & vitalis. Eſt dubitatio contra id quod dicimus eſſe ex obſtructione: quoniam videtur etiam poſſe peruenire amiſſionem ſenſus, & motus ex mala temperatura. Galenus 2. de loc. affec. vbi loquitur de frigiditate, quæ aliquando tantum poteſt intrudi in his qui iter faciunt per loca frigida, vt non ſolum tollat eis ſenſum, & motum; ſed aliquando etiam interficiat. Præterea Auicenna cap. proprio dicit quod fit à multis cauſis, vt puta quando cerebrum contrahitur, & à frigiditate extrinſeca. Galenus tamen expreſsè dicit 3. *de loc. affec.* 7. quod non poteſt Apoplexia prouenire à mala temperatura, ratio eſt quia fit ſubitò, repentè, modò mala temperatura non poteſt fieri ſubitò ſed ſucceſſiuè. Vnde ad rationes in oppoſitum dico, quod bene mala temperatura præſertim frigida poteſt tollere ſenſum, & motum, ſed non ſubitò, vnde neque talis morbus erit Apoplexia, quia debet eſſe ſubitus caſus. Ad authoritatem Auicennæ, dico quod Auicenna non loquitur de Apoplexia propriè, quemadmodum loquitur, Galenus, ſed accipit Apoplexiam largè, prout comprehendit alias amiſſiones ſenſus, & motus. Et hac de cauſa ipſe non dixit ſubitam otioſitatem, quoniam non loquitur de vera, & propria Apoplexia, de qua nos loquimur.

Sed quoniam ſuperius citauimus locum Galeni 3. *de loc. affec.* 7. vbi negat Apoplexiam fieri à mala temperatura, & ſubdit: Apoplexia non fit à mala temperatura; quemadmodum phreneſis; lethargus, mania, melancholia, obliuio, fatuitas, paralyſis. Ideo eſt maxima dubitatio, quoniam iſti morbi, quos annumerat ſine dubio ſunt aliquando ex ſola temperatura; & ipſe in verbis videtur dicere quod ſint ex materia quemadmodum Apoplexia. Reſpondendo dico, quod Galenus vult dicere hoc pacto; Apoplexia eſt ab aliqua materia, quemadmodum alij morbi enumerati ſunt à ſola temperatura. Sed ſtatim dubitaret aliquis, ſi phreneſis eſt cum febre putrida, ergo ibi eſt materia; ſic etiam de læthargo, eſt materia quæ putreſcit in cerebro; quare non eſt verum quod iſti morbi proueniant à temperatura, quemadmodum tu dicis. Reſpondeo quod morbum eſſe à mala temperatura intelligitur duobus modis; vel quod cum materia, vel ſine materia. Si cum materia, materia eſt illa quæ producit malam temperaturam, non aliquam obſtructionem: vnde vult dicere

dicere Galenus quod alij morbi fiunt à mala temperatura, non quod ibi non sit aliqua materia, sed illa materia, quæ ibi reperitur non facit obstructiones, sed solum causat malam temperaturam.

Morbus igitur de quo loquimur Apoplecticus est ex obstructione: & alij non sunt ex obstructione, licet sit in eis materia quæ facit malam temperaturam. Addebat Auicenna ad hanc definitionem, *& incursibus:* vult dicere Auicenna, Et quando fit obstructio, non solum in ventriculis cerebri, sed etiam in viis à cerebro ad cor, aut à corde ad cerebrum, id est in neruis, aut venis, aut arteriis. Aliquando enim replentur illæ venæ soporiferæ, carosides: vt puta ex nimia copia sanguinis: & tunc oportet mittere multum sanguinis. Et quod iste qui incurrit in huiusmodi repletionem venarum vocetur Apoplecticus, testis est Galenus 4. *de ratione victus* 24. Et *de causis morborum*, vbi enumerat causas morbi frigidi. Dico ad hoc quod sine dubio, quando ex repletione venarum homo cadit, vocatur morbus aliquando Apoplecticus, sed alia de causa; scilicet quoniam venæ sunt nimis repletæ, calor non potest debitè euacuari, quemadmodum aër, & spiritus attractus ad refrigerationem caloris non potest transire: ideo calor omnino extinguitur, quemadmodum extinguitur flamma quando est posita in ventosa, seu in cucurbitula. Cum igitur calor naturalis ex repletione nimia venarum extinguatur, meritò vniuersum corpus infrigidatur; & præcipuè cerebrum, quod sua natura frigidissimmum est, infrigidato cerebro generantur ibi humores multi pituitosi, qui generant subito morbum Apoplecticum, aliquando generant Epilepticum, aliquando syncopim.

Quando igitur venæ nimium replentur, homo potest fieri Apoplecticus, sed non ratione venarum repletarum, sed ratione illa quam diximus, scilicet quando corpus infrigidatur, & maximè cerebrum, ad quod postea sequitur vel Epilepsia, vel Apoplexia, vel syncopis. Illud autem quod dicit Auicenna, scilicet quod repletis illis viis homo cadat sine sensu, & motu, est falsissimum, & contra Galenum: imo Galenus 2. *de dogmatibus* Hippocr. probat oppositum contra quosdam, qui illud idem asserebant, quod nunc dicit Auicenna, & dicit quod possunt viuere per diem etiam integrum, ligatis, aut etiam incisis venis illis, bene deperdetur vox, & si incidantur nerui illi, sed non sensus, nec motus.

Sed quoniam diximus in illis qui perdunt sensum ratione repletionis nimiæ venarum esse mittendus sanguis largissimè. Hoc videtur contradicere illi regulæ quam superposuimus, quoniam virtus in talibus est non solum debilis, imo nulla est. Dico ad hoc quod propterea Hippocrat. 4. *de ratione victus* 17. dicebat quod est mittendus, quando morbus magnus, virtus, & ætas consentiunt: non tamen dicebat oppositum, scilicet quando non est virtus non mittas: quia sciebat esse quosdam morbos, in quibus, licet nulla sit virtus, tamen est mittendus sanguis: & merito quia si morbus est ratione copiæ sanguinis; ergo est omnino mittendus. Sed ibi non est virtus? quid tum: hoc accidit quia sanguis est nimius si minuatur, valde tædebit.

Dubitatur rursus quod aliquando eueniat non solum à pituita, & melancholia sed etiam à sangnine ex libello *de missione sanguinis summa prima cap.* 2. dico quod intelligitur auctoritas Galeni, quando fluit ad principium, id est ad epar, aut ad cor: primò enim in animali generatur epar, & cor, postea cerebrum. Sed diceret quis quomodo cognoscam illos qui cadunt sine sensu, & motu, ex repletione venarum, & veros Apoplecticos. Dico quod hoc cognoscetur ex colore in illis. Est color rubrus mortificatus, quemadmodum in illis qui sunt suffocati: in Apoplexia vera est calor albus, & pallidus. Rursus diceret quis, concedo quod Apoplexia proueniat ab humore crasso, & frigido: sed nonne etiam est possibile quod sit à sanguine, nam sangnis potest replere cerebri ventriculos; dico quod non est possibile, quoniam si sanguis replebit ventriculos faciet phlegmonem, vel faciet aliam ægritudinem, ad quam postea sequetur Apoplexia, sed non fiet subitò, nam Apoplexia debet esse subita in sano.

LECTIO XVIII.

POsita definitione Apoplexiæ, sunt ponendæ diuisiones eius. Aliqui sunt qui diuidunt eam in materialem, & non materialem: nos dicimus quod hæc diuisio non est bona, quoniam omnis Apoplexia est cum materia: imo non solum cum materia, sed cum materia crassa, & frigida, hoc est pituitosa, vel melancholica. Aliqui diuidunt præterea; Apoplexia materialis, aut est cum Apostemate, aut sine Apostemate; nos dicimus quod hæc etiam diuisio falsa est, quoniam Apoplexia non est cum Apostemate: si enim esset Apostema prius fieret phrenesis, vel aliquid consimile, ad quod postea possibile esset sequi Apoplexiam. Alij rursus diuidebant Apoplexiam; aut est cum febre, aut sine febre: nos dicimus quod de ratione Apoplexiæ minimæ. Alij rursus diuidebant: Apoplexia alia est ex obstructione ventriculorum cerebri: alia ex obstructione venarum carosidarum 4. *de ratione victus* 24. Dicimus quod illa Apoplexia quæ fit ex nimia repletione, non dicitur propter hoc Apoplexia, sed solum similis veræ Apoplexiæ; vel dicimus quomodo dicebamus heri, quod erat hoc modo Apoplexia vera, quoniam sequebatur, vt puta ex nimia repletione venarum

rum calor extinguatur, ex hoc corpus, & maximè cerebrum infrigidatur: ad infrigidationem cerebri sequitur generatio pituitæ, adhoc obstructio in cerebro. Sed fortasse melius esset dicere quod est tamen similis Apoplexiæ, quemadmodum dicebat Hippocrates 7. part. con. 59. de illis qui cadunt ex alto, & repentè fiunt muti; in istis quoniam cerebrum concutitur retrahunt se virtutes omnes, & non transmittunt virtutes ad vniuersum corpus. Alia est diuisio Apoplexiæ vere, & bona, vt scilicet vna sit fortis, alia debilis.

Vt autem possimus dignoscere inter Apoplexiam fortem, & debilem, videndus est Galenus in eo Aphor. *fortem Apoplexiam soluere est impossibile, debilem autem non facile:* vbi dicit Galenus si sit omnino sine anhelitu, tunc dicitur fortissima; si autem anhelitus sit violentus, & cum magno conatu dicitur valdè fortis si anhelitus sit intermittens, & inæqualis, vt non seruet ordinem: modo intermittat quatuor, modo quinque, tunc dicitur fortis, si sit inæqualis, & tamen seruet ordinem, tunc dicitur leuis. Fortem igitur quando scilicet non est violentus, sed inæqualis; & sine ordine impossibile est curare, multominus fortissimam, & valde fortem; debilis autem, si fiant quæ facienda sint, potest curari. Dubitatur an si Apoplexia sit debilis necesse sit vt antequam tollatur, prius transeat in paralysim: quod sic; Rasis expresse. In oppositum Galen. 4. *de locis affect.* 2. vbi dicit creberrimè. Et ratio hæc est quoniam si morbus est debilis, quare non potest materiam expurgare natura per nares, aut palatum? absque eo quod transmittat eam ad neruos. Dicimus ad hoc quod potest esse, vt omnino expurgetur per nares, aut per palatum: tamen vt plurimum transmitttitur ad neruos, quoniam facilius est deferre aliò materiam, quàm omnino expellere. Dubitatur quoque an Appoplexia possit esse cum spasmo: dico quod si esset cum spasmo naturali, & cum contractione cerebri esset Epilepsia: bene potest esse vt prius fuerit aliquis spasmus particularis, & superuenerit Apoplexia: de hoc attamen non loquimur: & hæc satis nobis sint quoad definitionem, diuisionem, & essentiam Apoplexiæ.

Cognita essentia Apoplexiæ per definitionem, & diuisionem, nunc accedendum est ad causas. Ideo videndus est Galenus *in lib. de causis morborum*, vbi agit de causis morbi frigidi. Et inquit tres sunt modi, quibus calor noster potest debilitari, & per consequens reddere corpus nostrum frigidum: primò potest ignis extingui ex aëre frigidissimo, vel exterioribus frigidis admotis: sic etiam in aëre frigidissimo homines constituti possunt ad frigidam dispositionem deuenire. Secundus modus est de ijs qui possunt facere flammam, vel ex multitudine lignorum nimia suffocatur ignis, & ex multitudine ciborum extinguitur calor innatus; vel ex defectu lignorum, & ex defectu alimenti: vel ex se non disposita, positis lignis viridibus, vel aqua extinguetur: ita si commendamus res frigidas, vt papauera, reddemur frigidi. Tertius modus est ex constrictione, & dilatatione: ignis inclusus in cucurbita extinguetur; sic etiam venis nimium repletis calor extinguitur, quia non potest exhalare: ita etiam cum nimis exhalatur, vt appropinquato maiore igne minor corrumpitur. Ergo ex nimio etiam alimento, ex nimio potu vini potest fieri Apoplexia, & alij morbi frigidi.

Causæ quæ possunt disponere enumeratæ sunt superiùs, quando agebamus de Epilepsia: sunt enim eædem omnino. Inter causas disponentes Galenus *cap. de Somno, & vigilia* ponit hanc, supinè dormire.. Causa potest esse hæc, nam humiditates quæ multæ sunt in cerebro cum supinè dormimus, non possunt expurgari, neque per palatum, neque per nares: ideo repentè possunt inclinare ad hunc morbum. Hoc expresse negat Galenus *in libello de instrument. odoratus*: vbi reprehendit hanc opinionem, dicens quod vnumquodque membrum, vt habet virtutem attractiuam, ita etiam habet expulsiuam. Præterea cerebrum dilatatur, & instringitur, quemadmodum cor, licet non tam validè in illa dilatatione potest expellere humiditates quæ sunt in eo: qua de re dicimus quod supinè dormire, non prohibet quin omnino excernantur humiditates, impedit tamen aliquid; & certè si dormiremus in latus melius expurgarentur humiditates; quoniam vltra virtutem expulsiuam, & dilatationis motum etiam suo pondere, & sua grauitate facilius descenderent, quod etiam non negaret Auicenna. Rursus dubitaret quis; tu dixisti quod causæ proximæ pituita, & melancholia: hoc videtur falsum, quia Galenus in eo commento dicit esse Apoplexiam phlegmaticam, exponunt omnes sanguineam. Respondeo quod aliud est dicere hunc morbum esse à pituita, & aliud pituitosum, quando enim dico est à pituita, vel à bile; intelligo in morbo esse solam pituitam, vel solam bilem, vbi autem dico esse pituitosum, vel biliosum, intelligo esse ab alio humore, in quo tamen sit pars pituitæ, vel bilis: Cum igitur dicit Galenus esse Apoplexiam sanguineam, intelligit quod in ea dominabitur pituita, in qua tamen est aliqua portio sanguinis.

Nunc de signis restat agere. Signa quæ demonstrant, id est pathognomica, sunt certissima: subitò cadit, sine sensu est, & sine motu, neque conuulsio, neque alio præter anhelitum si omnino non tollitur, ergo est Apoplexia præsertim si sit obstructio ventriculorum cerebri, si esset ex repletione venarum vel arteriarum vocaretur similis Apoplexiæ, & si sit sine causa extrinseca propter illos qui cadunt ex alto. Signa salutis, aut mortis sumuntur omnia

omnia facillimè ex anhelitu, vt declarauimus. Signa autem quæ præcedunt sunt plura: Paulus ponit dolorem capitis, etiam Hippoc. 4. *de ratione victus* 6. *part.* 55. Causa autem est, ascendunt vapores, & etiam partes de ipsa materia, & lædunt, sed nondum obstruunt omnino: præterea inflatio venarum, apparent enim venæ capitis inflatæ, & turgidæ. Item præcedit vertigo scotomia. [Item] frigiditas totius corporis, tumores: aliquando etiam præcedit Epilepsia, & postea sequitur Apoplexia, stridor dentium ex vaporibus inclusis in maxillis, & stimulantes eas. Præterea dixit Paulus vrina viridis,& subnigra in parua quantitate, & hypostasis assimilatur crassiori partis farinæ.

Hic est difficultas, quoniam nulla videtur ratio quare hypostasis debeat esse similis crassiori panis farinæ 2. *Prognosticorum* 28. hoc enim procedit à nimio calore adurente, & excoriante membra solida, quemadmodum declarat Galenus: ideo dico quod mendum est in litera. Paul. dicit enim κριμμώδις per ι, sed debet legi per υ, quemadmodum est in manu scripto quem habeo penes me: & significabit idem quod diuulsa, & dirempta, & diuisa, non compacta, non coniuncta, & procedit merito nimiæ frigiditatis. Color enim est ille qui coniungit simul res ipsas. Hæc autem signa omnia non sunt nec propria, nec inseparabilia: tamen aliquando eueniunt. Signa concoctionis iam dicta sunt in Epilepsia, scilicet sputus aquosus denotat cruditatem; crassior denotat concoctionem: signa autem critica sunt terminatio ad paralysim, videlicet aliquando excretio humiditatis per nares, & per palatum.

His præmissis accedendum modo est ad curationem, vbi prius mittendus est sanguis: Galenus exprese 13. *meth.* nisi prohibeant conditiones dictæ. Sed est dubium de qua vena. Qui dicunt posse prouenire aliquando à sanguine, mittunt ex duabus cephalicis, & meritò: quoniam missio sanguinis debet fieri secundum rectitudinem; sed ipsi nesciunt in qua parte capitis, dextra ne, an sinistra. Ideo ne errent, mittunt ex vtraque; tam dextra quam sinistra. Nos autem qui dicimus fieri tum ex humore phlegmatico, & melancholico, vel saltem ex obstructione in venis, eò quod totum corpus redditur frigidum extinctione caloris: ideo quemadmodum dicit Hippocr. faciemus missionem ex vena cubiti, id est ex basilica quæ est interna cubiti. Ratio est quia plus, & citius euacuat à membris principalibus, corde scilicet, & hepate: & ex brachio tantum dextro. Sed conuenitne prius aliquis clyster? certe si loquimur de forti non conuenit, quia clyster fortis est instar medicinæ, sed leuis communis posset fortasse admitti: sed de hoc in sequentibus disputabimus.

LECTIO XIX.

POst sanguinis missionem ponunt Doctores secundum remedium, perfundere caput oxirodino, id est vnctione ex oleo rosaceo, & aceto commixta. Rasis in cura huius morbi, & Galenus 13. *meth.* vbi loquitur de phrenitide: ratio hæc est, quæcumque materia repit ad caput est omnino expellenda; & caput interea confortandum, ne amplius talem materiam recipiat: tamen in oppositum videtur esse ratio manifestissima, oxirodinum compositum est cum rebus frigidis rosaceo, & aceto: & morbus est sua natura frigidus, ergo augeremus morbum, quia adderemus frigiditatem rei frigidæ. Dicimus ad hoc omnino esse applicandum oxirodinum; & quod in hoc casu conuenit, & ratio est quam diximus, scilicet quia materia est repelllenda, quod luculenter potest oxirodinum præstare, repellit enim materiam mirum in modum. Quando autem tu dicis: oh est frigidum, ergo nocebit; nego quoniam fit oxirodinum ex modico admodum aceto, & multum olei quod per se est temperatum: Galenus autem 3. *de simpl. med.* dicit vniuersaliter quod medicinæ omnes temperatæ calefaciunt frigida, & frigefaciunt calida: patet exemplum de aqua tepida, quæ manum frigidam potest calefacere, calidam autem frigefacere. Oleum est, vt dicit Galenus temperatum in omnibus qualitatibus, calido, frigido, humido, & sicco: vnde cum paucum recipiat aceti; totum etiam oxirodinum erit quasi temperatum, id est in medio primi gradus frigiditatis. Ergo respectu rei valdè frigidæ poterit eam calefacere, quia verissima est regula Galeni, quod ea quæ sunt temperata, vel parum recedunt à temperamento, possunt calida frigefacere, & frigida calefacere. Acetum ponitur in parua quantitate, nullam aliam ob causam, nisi ad dandam penetrationem, neque tamen acetum excedit in frigiditate secundum gradum, ideo habet etiam partes calidas in se. Sed diceret quis, Galenus 2. *de simpl. med. cap. vltim.* dicit rosaceum læditur frigefacta; ergo pugnat sibimet ipsi. Soluitur hæc apparens contradictio, quoniam *in* 3. *lib. cap.* 10. vbi dabat illam regulam, dicit temperata calefacere valde infrigidata: in secundo autem dicit lædere non valde infrigidata, sed infrigidata tamen: Et hæc non pugnant simul. Et certè oleum rosaceum officeret rei leuiter frigefactæ: sed certè frigefaceret valdè infrigidata: at morbus Apoplecticus est valdè frigidus. Sunt quidem quibus non placet iste vsus oxirodini, & adducunt istam rationem. Materia ista est iam fluxa: præterea est admodum crassa quæ non potest expelli nisi maxima cum difficultate, ideo vn-

ctiones ex oxirodino nihil proderunt.

Dico ad hoc quod in principio morbi licet materia iam sit contenta in ventriculis: tamen quia est periculum ne aliæ etiam materiæ rursus eo aggregentur: Ideo hac de causa renuit. Et propterea conuenit vt caput confortetur, nam stante capite debilitato, periculum est ne aliæ materiæ fluant, & ideo caput repleatur longè magis. Tamen si timemus nimiam infrigidationem, possumus commiscere camomillinum, vel anetinum oleum calidius. Possumus ergo vti oxirodino, tum quia confortat, tum quia non infrigidat; imo potius vt vult Galenus calefacit, & si placet etiam admiscere aliquid camomillini. Fit autem oxirodinum multis modis, vel ex oliuis maturis, quod erit omnino temperatum, vel ex oliuis immaturis, id est ex oleo omphacino: quod potius infrigidat, & est admodum stipticum: Quando intendimus plus infrigidare, & astringere, componimus cum omphacino ex oliuis immaturis, quod in nostro casu non conuenit; quare debemus adhibere oleum confectum ex oliuis maturis. Aliqui addunt aquam rosaceam: in hoc nostro casu parum conuenit, quia est frigidior, nam dum destillatur partes calidæ exhalant. Notum tamen est quod oleum rosaceum debet esse vnius anni, non inueteratum, quia deperderet omnem stipticitatem, & fieret calidius. Sed quanta debet esse portio? variatur secundum diuersos vsus: communis tamen est sumere quartam, vel quintam partem aceti residuum olei: si intentio sit plus infrigidare, addas plus aceti.

Post missionem sanguinis, & ad motionem oxirodini, Doctores omnes faciunt clysteres acutos: sed est magna dubitatio an conueniant, omnes concordant quod sic, quoniam euacuant ab intestinis à venis mesaricis, & à concauo iecinoris, & præterea diuertunt à capite: sed contra hoc adducuntur multæ rationes. Primum est regula vniuersales in medicina: *Vndecumque natura repit, &c.* in Apoplexia materia repit sursum, ergo faciendæ sunt euacuationes, & non per deorsum, ideo potius per vomitum quam per clysterem. 2. *Hipp, 4. de ratione victus* vbi loquitur de cura Apoplexiæ, per sanguinis exuperantiam, dicit purgandos esse per superius; exponit Galenus 1. *per vomitum*, ideo dat elleborum, scilicet album, quia quando dicitur helleborus absolutè intelligitur albus: quando volumus intelligere nigrum, addimus nigrum: tertiò omnis morbus magnus indicat statim de missione sanguinis, & de pharmacia: ergo prius est dandum pharmacum, quam clysteres acuti ponendi: quartò clysteres non euacuant à capite: Galenus 2. *de compositione medic. secundum locos:* neque enim transeunt etiam quamuis acuti concauam partem iecinoris euacuando: quinto pharmacia si debent facere operationem debent actuari à calore nostro naturali; in intestinis nulla est virtus quæ actuet, ergo non conuenit acuti: vltimo notissimum est quod clysteres acuti lædunt maximè.

Ad hanc dubitationem dico quod omnes vna conueniunt quod sunt faciendi clysteres acuti: ratio est vt diximus quia euacuant ab intestinis, à mesenteriis, & à concaua parte iecinoris; & præterea, etsi non euacuet à capite, diuertunt tamen materiam ab eo loco, & alio deducunt. Ideo ad primam rationem dico, quod si posset fieri, vt per vomitum euacuaremus, conueniret; sed hoc non est facile in talibus; ideo non possunt obesse clysteres: nec valet illa regula vniuersalis *quocumque natura repit:* quoniam hoc intelligitur de euacuatione, & nos damus clysteres vt diuertamus à capite, vt non euacuemus. Est differentia inter euacuationem, & diuersionem; euacuatio fit per locum propinquum, diuersio fit per locum remotissimum, ideo cum sit nostra intentio diuertere à capite, conuenit euacuare per inferius, vt diuertamus per locum remotum, & longinquum à capite: diuulsio enim fit per partem oppositam. Ad secundam de Hippoc. qui exhibet helleborum, dico quod si nos possumus deberemus hoc facere: sed nobis non licet, & si liceret non inconuenit, imo stant simul hæc duo euacuare per superius, & diuertere per inferius. Ad tertiam, de morbo magno fateor: sed ægri non possunt sumere pharmaca, quia sæpenumero non possunt deglutire, cum ita sint sine sensu, & motu: præterea etiam non inconueniret ambo hæc facere, vnum ad euacuandum, aliud ad diuertendum. Ad quartam quod non attingant concedo, & nihil est contra nos: quoniam non intendimus euacuare à capite, sed tantum diuertere. Ad quintam de actuatione; dico hoc esse falsissimum, & quod in intestinis est eadem virtus concoquendi quæ sit in ventriculo, licet aliquanto debilior; nonne in intestinis concoquitur de chylo? certè. Ad vltimam quod lædant: fateor quod nihil est tam iuuatiuum quod aliqua ex parte non obsit: & tamen licet hoc aliquid noceat, plus potest prodesse.

Post clysteres sunt adhibendæ medicinæ calefacientes capiti: ideo dubium est an sint istæ medicinæ decoquendæ in aqua, an potius in oleo. Auenzoar dicit cauendum esse ab aqua in omni medicina, quæ capiti applicatur: timens fortasse ne aqua postea quàm partes calidæ sint euaporatæ, redeat ad pristinam frigiditatem. Ideo Paulus dicit decoquendas esse medicinas cum oleo. Idem facit Galenus 2. *de comp. med. secundum locos.* Auicenna autem multas medicinas decoquit cum aqua, & apponit capiti. Certè oleum recipit virtutes medicinarum, vt aqua, & longè melius eas conseruat: quoniam enim aqua est liquida, ideo euaporant virtutes; & præterea oleum est in se temperatum, ideo licet

cet reducatur oleum ad suum temperamentum non potest lædere. Qua de re dico quod tutius est decoquere medicinas in oleo quam in aqua.

Restat modo alia dubitatio, an scilicet medicina solutiua sit exhibenda in hoc morbo; omnes dicunt quod sic; imo Hippocrat. dat helleborum album secundum quod dicit Galenus: sed an liceat dare ante concoctionem est dubitatio maxima. Et tota hæc difficultas dependet ex bono vel malo intuitu illius 22. Aphor. primę particulæ. Qua quidem in re primo adducam expositionem veram quam nos probamus: secundò expositionem aliorum falsam: tertiò adducemus rationem in oppositum, & diluemus. Quoad primum dico quod conclusio nostra hæc est secundum dictum Hippoc. in eo loco, quod materia non concocta nullo pacto est danda pharmacia solutiua.

Ideo sciendum est quod duplex est decoctio, aliquando calor noster decoquit nutrimentum vt corpus nutriatur; & hæc dicitur decoctio in iuuatiuo; aliquando agit calor noster vniuersalis in humores crudos, & malos: & hoc dupliciter contingit, vel reducendo eos ad benignum, vel si sunt omnino rebelles, & corrupti, præparando eos ad expulsionem: & hæ dicuntur coctiones in nocitiuo. Et quoniam duobus modis fit ista concoctio in nocitiuo; ideo dicimus quod concoctum hoc est duplex, quemadmodum non coctum crudum, scilicet, & frigidum, vel nondum paratum ad expulsionem: Hippoc. *in hoc Aph.* intelligit de vtroque modo huius coctionis: ideo dicit concocta, scilicet vtroque modo tum quod non sint crassi, neque frigidi humores, sed reducti ad benignum, tum etiam præparati ad expulsionem; *medicari*, id est exhibere pharmacum soluens: hoc enim valet apud Græcos φαρμακεύειν id est purgare, & cum solutiuo pharmaco extrahere, atque mouere: quocumque alio modo, neque exercitio, neque balneo, neque frictionibus: non cruda, id est neque crassa, neque frigida: neque in principiis: etiam quod essent biliosi tum in principio non sunt mouendi; quoniam nondum sunt parati ad expulsionem: nisi sit materia factiosa: in hoc casu concedit in principio, id est, quando materia est in motu, & modo huc, modo mouetur illuc. Quare concludimus non esse soluendum pharmaco soluente nisi concocta materia, neque etiam balneo, neque exercitio, præterquam in casu dicto, quod scilicet materia sit mobilis, & furiosa: ideo secundum hoc expresse deciditur quæstio hæc secundum Hipp. quando conuenit exhibere pharmacum, nisi materia iam concocta.

Alij sunt in oppositum, quemadmodum Conciliator, & Iacobus qui dicunt duplicem esse euacuationem cum pharmaco eradicantem, & minoratiuam: Hippoc. intelligit de eradicante in totum: ideo solutiua minoratiua possunt dari, etiam quod materia non sit concocta. Hæc expositio est falsissima, quoniam si per *mouere* intelligit eradicatiuè, frustra bis repeteret idem Hippocrates in *doctrina Aphoristica*: si intelligit alio modo, vt cum exercitio, vel pharmaco minoratiuo; habemus id quod voluerimus. Aliqui alij intelligunt per *mouere*, id est, amouere, id est ducere extra corpus: & citant traductionem Calui inter omnes pessimā, & non intelligunt vim illius verbi κινεῖν. Præterea hoc vocabulum φαρμακεύειν significat quocumque modo purgare, non autem eradicatiuè: quando Hippocrat. vult intelligere leuiter, apponit leuiter; quando mediocriter, apponit mediocriter; & quando intensè, apponit intensè. *Primo Aphoris.* 4. *part.* vtitur hoc eodem termino, de prægnantibus vbi certe non potest intelligere nisi de minoratiuis. Item 4. *de ratione victus* 35.

LECTIO XX.

Declarauimus sententiam Aph. illius *concocta medicari*: postea adduximus expositionem illorum, qui exponebant solùm de eradicatiuis, atque integra dicentes, quod de minoratiua loquebatur *in* 29. *secunda partic.* Quod iste Aph. non possit exponi de eradicante, vel de integra, atque absoluta purgatione, heri adduximus rationes quasdam: nunc rursus aliæ adducendæ sunt. Primò si exponeretur hoc modo esset falsum, quia materia etiam concocta non debet semper eradicatiuè educi, quoniam Galenus *primo de febre ad Glauconem* in quartanam post concoctionem non semel educit cum vno pharmaco, sed pluribus vicibus: ergo licet materia sit concocta in statu, tamen vna vice non debet educi, sed pluribus. Idem præcipit Galenus 6. *part. Aph. com* 27. loquens de suppuratis, dicit quod sanies etiam optimè concocta non debet vno haustu educi, quoniam adduceremus ægrum ad syncopim, sed pluribus vicibus. Secundò indicatio de quantitate non sumitur à concoctione materiæ, sed à virtute quomodo potest tolerare; bene sumitur indicatio à coctione materiæ, quod debet educi, & quod facilius erit educenda, sed quantitas, quæ educi debet sumitur solum à virtute. Tertio falsa esset vltima pars, quod materia existente furiosa, & turgida, debeat tota & vniuersa educi: hoc omnino est impossibile; ratio est, quoniam in principio, si vellemus totam educere, prius interficeremus ægrum.

In pleuritide dolore descendente datur pharmacum, non quidem eradicatiuum, sed minoratiuum, & tamen illa materia est furiosa, quemadmodum nos in sequenti lectione declarabimus: & ratio est quia prius materia debet concoqui. Quartò non est

est mos Galeni neque Hippocratis præcipere vnquam de euacuatione integra: hoc enim debet fieri secundum tolerantiam virtutis. Quintò modica data in completa dosi, non euacuat semper in totum, neque omnino eradicat: ergo si vellemus omnino eradicare, oportet dare vltra dosim propriam, quod manifestè esset lædere. Dicunt quidam, vis videre quod ipse intelligit de eradicatiua, videas quod *in Aph. 29. secund. part.* dicit, si quid id est parum: at *in hoc Aph.* non dicit aliquid, neque parum. Dico ad hanc rationem, nullam esse, quoniam sic loquitur Hippocr. 3. *de Ratione victus*, de aqua mellis *prima part. Aph.* 17. & intelligit si quid id est siue parum siue multum, & hoc certè nihil ad nos. Ideo dico intelligit de vnaquaque euacuatione, non solum de eradicatiua, sed alijs quotquot illa sint.

Alij dant alium intellectum, quod scilicet iste Aphorismus sit intelligendus, quando medicus certus est quod materia potest concoqui à natura, & à virtute naturali superante materiam, tunc enim quando sumus certi, quod natura potest superare materiam, dimittendus est naturæ, & virtuti: si autem videmus quod non potest materia concoqui à natura, euacuanda est quanto possumus citius: falsa est hæc sententia si non rectè accipiatur, si rectè, non omnino discrepat à vera sententia Galen. quoniam ipse 24. *Aph.* in acutis, raro in principijs; ergo magna ex parte non est euacuanda materia ante concoctionem. Alij adhuc peius dicunt; quod indicatione sumpta à concoctione, & furiositate, debemus solum ineuacuare quando materia est concocta, nisi sit furiosa, quoniam facilius educitur quando est concocta, quàm cruda; sed indicatione sumpta à quantitate, vel venenositate statim debemus euacuare in principio: materia enim multa, & materia venenosa indicat de non expectando.

Iste etiam intellectus est falsus: quando valde esset imminutus Hippoc. & Medicus valde esset dubius, quid sibi esset faciendum: neque enim scit quænam harum intentionum debeat præcedere: neque enim dat signa, quibus possimus præponere vnam intentionem alteri. Alij dicunt quod verus erat iste Aphorismus tempore Hippoc. at tempore nostro non debet obseruari: ille enim non habebat nisi medicinas fortes, & violentas: ideo in pleuritide vtitur helleboro: Nos autem habemus multas medicinas leues, cassiam, mannam, rhabarbarum, agaricum, polipodium, electuarios cum scammonio bene correcto, quibus medicinis Hippoc. non poterat vti; quoniam non habebat.

Falsa est etiam hæc sententia, quoniam & Galenus confirmat hunc Aphorismum: & tamen suo tempore erant multæ huiusmodi leues medicinæ: imo etiam tempore Hippocratis aderant agaricus, mercurium scammonium cum cotonio, *primo de alimentis cap.* 3. cortices hellebori nigri, quæ erat medicina leuis instar rhabarbari. Præterea etiam possunt dare medicinas fortes in minori quantitate, nam minus, & leuius euacuassent. Item aloëm 8. *de medicamentis secundum locos.* Sed nonne Galenus prohibet ante concoctionem quemcumque motum, balnea, exercitia, & huiusmodi? Et ratio quare non conueniat pharmacus, & quiuis motus alius, est quia motus impedit concoctionem, quemadmodum quies mirificè adiuuat ad concoctionem.

Non tamen negamus lenitiua in principio cassicam, & mannam, & ea quæ educunt solum à stomacho, & ventrem leniunt, negamus purgatiua, & solutiua, id est ea quæ educunt etiam ad intra venas: præterea etiam non negantur clysteres leues, quoniam isti non commouent materias quæ sunt intra venas, solum euacuant à stomacho. Sed dicet aliquis ego dabo amplius cassiæ, & amplius mannæ, & sic soluam etiam à venis, quoniam cassia non denegatur in principio. Dico quod hoc nullo pacto est faciendum, quoniam idem esset, hoc nulla esset ratio, quare non obesset ista etiam commotio in venis. Præterea huiusmodi medicinæ licet sint lenitiuæ, tamen habent dosim propriam quam si transcenderemus, noceremus multum: credo enim quod si daremus vltra duas vncias faceremus dolores, torsiones, syncopim. Sed dicet quis; apud nos sunt istæ medicinæ inueteratæ, & antiquæ; ideo non inconueniunt dare vltra gradum proprium. Dico ad hoc quod huiusmodi medicinæ non nocent vltra dosim, quia educant, sed alia ratione: ideo plus nocebit mala, & inueterata, quàm recens, & bona. Quidam moderni nituntur destruere hunc Aphorismum: & dicunt quod possumus vti in principio purgantibus, & soluentibus: & primò accipiunt fundamentum dictum, scilicet quod antiqui non habebant medicinas, nisi fortes, istas autem leuiter lenientes non habebant, quod est falsum vt diximus. Secundò accipiunt quod aliquando sit purgandum ante concoctionem, ex illo Aphorismo: *quando morbus incipit, si quid videtur mouendum, moue.* Vnde infertur quod si eo tempore aliquando in principio soluebant, nos in hoc tempore semper, quoniam homines huius ætatis sunt longè voraciores; replent enim se maximè cibo, & potu. Hæc ratio facit contra eum: nam quia replent se humoribus nunc maxime: ideo multæ sunt factæ obstructiones, & viæ non sunt apertæ, vnde non est possibile quod aliquid euacuetur. Qua propter ego credo homines esse incontinentes, & continentes, & nunc, & in illis temporibus; eodem modo non credo esse in hoc diuersitatem.

Præterea si ista materia quam tu dicis velle minorare est in stomacho, educitur per exhibitionem cassiæ, & lenientium ventrem: si est in primis venis quemadmodum

modum sunt minutissimæ, & homines sunt per se incontinentes, & repleti, erunt obturatæ, & nihil poterit educi: si non sit materia extra iecur, poteris minuere cum missione sanguinis. Postea instat quod Galenus aliquando vtitur in principio, licet materia non sit furiosa, & dat exemplum de pleuritide dolore descendente. Ad hoc dico quod certè in multis casibus potest dari solutiuum ante concoctionem, neque hoc repugnat sententiæ illius Aphorismi, quoniam nondum est concocta: ideo licet materia quæ facit morbum in aliqua parte non sit concocta; tamen nihil prohibet materiam reliquam in toto corpore esse concoctam, & bonam, vt stante phlegmone aliquo in capite, aut in oculo, aut in angina, in gutture, materia quidem quæ est in loco læso, & facit morbum, nullo modo debet educi, quoniam est cruda; sed materia reliqui corporis sani debet educi, vt totum corpus purgemus. Quoniam enim debemus purgare aliquam partem: primò totum corpus est euacuandum, ne materia repat ad locum læsum: Galenus *quarto de ratione victus* 31. item 13. *meth. in opthalmia*, dat primo die pharmacum, quia vult purgare materiam totius corporis, quæ non est cruda. Vrina habet signa bonæ digestionis, & non est febris, & volentes mederi locum læsum, prius debemus vniuersum corpus euacuare. *Tertio artis paruæ*, est regula quod oportet mederi partem, prius totum corpus est purgandum, non solum missione sanguinis, sed etiam pharmaco.

Nihil igitur facit contra nos quod in pleuritide, dolore descendente, in principio detur pharmacum propter hanc rationem; quanquam illa materia potest dici furiosa, & turgens: sed tum vera ratio est quia non euacuat materiam, quæ facit morbum. Dat exemplum in *primo de comp. med. secundum locos* de Alopecia: vtitur in principio cocchiis ante concoctionem: dico vt dixi quod non euacuat materiam quæ facit morbum, sed corpus reliquum sanum. Item dat exemplum in vulnere: dico eodem pacto, quod corpus ante acceptum vulnus erat sanum: ideo materia erat concocta. Vlterius Manardus contra Galenum vult probare, quod etiam in continuis materia quæ facit morbum in venis, est in principio euacuanda. Nam quare statim debet furiosa euacuari? quia in principio virtus est fortior, in statu est debilior. Secundò ne illa materia adaugeat febrem. Tertiò ne forrè decurrat, & fatigetur in aliquo membro principali. His eisdem rationibus debet purgari materia multa, nam debilitat virtutem, auget morbum, &c. Dico quod licet sit multa; tamen si est in stomacho per lenientia: si est in venis per missionem sanguinis, satis est eam euacuare, sed si est materia multa, sed non sanguinea, imo potius phlegmatica: dico quod non potes in principio cum pharmaco quando est cruda, & crassa. Ideo facies nocumentum dando pharmacum, & non facies iuuamentum, quia nihil educes.

LECTIO XXI.

Diximus in principio morbi, materiâ inconcoctâ non esse euacuandam nisi materia sit furiosa, & nisi aliam materiam intendamus educere quàm eam quæ facit morbum. Auerroes 7. *coll.* instat contra hanc sententiam dicendo, quod in acutis conuenit ante concoctionem euacuatio. Et inquit quod ratio nulla est, quare debeamus mittere sanguinem, & non dare pharmacum, quia pharmacum prohibet, quia educit de bono sicut de malo: hoc idem facit sanguis. Secundo prohibetur pharmacum, quia commouet humores intra venas: hoc idem, inquit, facit missio sanguinis. Tertio prohibetur quia calefacit: dicit quod possint addi infrigidantia, & addere totam medicinam potius frigidam quàm calidam. Et si tu instes, dicit Auerroës quod sit obstructio: respondeo (inquit) ego loquor tantum de humoribus subtilibus. Dico ego ad hæc, magnam omnino esse differentiam inter missionem sanguinis, & pharmaciam: vnde merito potest mitti sanguis, & non potest dari pharmacum. Primò omnes medicinæ soluentes habent aliquam venenositatem, & omnino quicquid soluit, necessario vim infert naturæ. Præterea quidquid soluit habet aliquam caliditatem, quia nulla alia ratione soluunt nisi quia attrahunt calore: si infrigidabimus, iam reddemus virtutem soluendi debiliorem; quoniam medicinæ attrahunt merito caliditatis: & si dabimus in maiori quantitate, magis lædemus infirmos. Tertio in pharmaco instant multa periculosa, est enim possibile quod licet materia sit biliosa, quod tamen sint obstructiones in corpore, & maximè in venis paruis: ideo calefacies, agitabis, & nihil educes, & ita nocebis absque iuuamento. Vnde *secundo de ratione victus* 11. *In acutis raro pharmaco vtendum est.* Præterea oportet agnoscere naturam infirmi; aliqui soluuntur leui quacumque medicina: aliqui non soluuntur etiam validissima: ideo in hoc medicus posset multum nocere. Si enim daret, & non educeret, multum læderet: item læderet si nimis educeret. Quartò motus per sanguinis missionem est consuetus naturæ, quotidie sanguis fluit per venas, & ille concursus non impedit concoctionem: tamen motus factus cum pharmaco multum impedit concoctionem: nam concoctio indiget quiete, & non motu, atque agitatione, 4. *de ratione victus* 45. Cum itaque multa pericula contingant in pharmaco; nullum autem in missione sanguinis: ideo possumus statim mittere sanguinem, pharmacum verò minimè exhibere.

Ad loca Galeni in oppositum, in quibus non purgare licet ante concoctionem, heri satis

satis responsum est: nunc alia sunt adducenda, & soluenda 14. *meth.* de priopismo, & de inflatione in lingua. Primò oportet purgare, deinde membro adhibere mediocriter frigida: ecce quod primo purgat. Dico quod non purgat materiam facientem morbum, sed purgat totum corpus sanum adhuc. Et hæc responsio data fuit etiam heri; & hac de causa limitauimus Aphorismum illum de materia faciente morbum. Præterea Galenus *primo meth.* de vlcere in pulmone ex catharo, vtitur primò pillulis cochiis, euacuando materiam in capite: & tamen illa est materia quæ facit morbum. Ideo iterum limitandus est Aphorismus quando intendimus curare, sed non quando intendimus prolongare. In Apostematibus, id est in tumoribus præter materiam statim agendum est cum repercussiuis, si volumus curare, tamen in parte volumus curare, sed volumus vt crescat, & materia trahatur extra. Sed dico in proposito quod nolebat Galenus in hoc casu curare catharrum, imo volebat eum prolongare, modo diuerteret materiam à pulmonibus, nè incurreret tabem, & in accidens non sæuum, & eligit malum, vt euitet maius malum; scio quod noceo; tamen magis volo nocere hac via, quàm plus nocere alia via.

Exposito Aphorismo, & secundum sententiam nostram; restat modo declarare quid intelligamus per materiam furiosam, & turgentem: Galenus 22. *Aphoris. part. & primo Aph. 4. part. & decimo eiusdem* explicat ter, quod intelligat per hoc vocabulum *ὀγκεῖν* seu turgere, Hippoc. dicit sumptam esse similitudinem ab animalibus concitatis ad coitum; quomodo animalia concitata ad coitum huc, & illuc feruntur, & stimulanrur, vt semen expellant: ita materia quæ vult egredi excorpore, huc & illuc fertur vt viam inueniat. Quando igitur materia quæ facit morbum, huc & illuc mouetur, & continuò vagatur dicitur turgere: *in com. primi Aph. 4. p.* addit & accelerat res ad ita agendum in *decimo:* postea addit aliud: Qua de re ad materiam turgentem duo videntur requiri. Primum quod materia moueatur de loco ad locum: secundo quod suo motu excitet virtutem expulsiuam ad expellendum: *de compos. med. secundum locos* addit hoc idem, dicens: materia tunc dicitur esse turgens, quando iuuat ad expulsionem, & non habet stationem firmam in aliqua parte, id est quod non sit humor fixus. Quoniam ergo ista materia mouetur, & mouetur, vt expellatur, & natura comparatum est, vt facile sit rem situalem, & firmo loco non manentem expellere; ideo materia turgens debet euacuari, quia faciliter educetur quacumque volueris; sed maximè debet euacuari, ea parte quò ipsa tendit, vnde dolore descendente in pleurisi illa materia debet esse turgens, & debet per secessum euacuari, quia tendit sua natura ad intestina.

Materia ergo furiosa secundum Galenum est, quando mouetur: & suo motu incitat expulsionem: Auicenna in verbis suis videtur dicere, quod materia dicitur turgens quando est mobilis, id est moueri potest, tamen si quis videat ea quæ scribuntur ab eo *in cap. de melanch.* videbit nihil penè differre à Galeno 3. *cant.* Arist. *in 7. de natura animalinm* loquens de perdicibus, vsus est eodem verbo *ὀγκεῖν*. Item *quarta Aph. problematum* nobis non turgentibus. Item *6. de natura animalium:* cognoscemus animalia esse concitata ad coitum ex tremore pudendorum, & frequenti emissione vrinæ. Herodianus qui exponit voces Hippocratis dicit hoc eodem verbo, vti nos in declarando emissionem fructuum in arboribus. Vnde Virg. *turgent in palmite gemmæ*, id est oculi, aut lacrymæ. Qua de re fallunt qui dicunt materiam esse furiosam, ex quantitate, vel in loco propinquo membro principali, vel pestilenti. Vbi non est ille motus non potest dici turgere, & vbi natura non insurgit ad eam expellendam, bene illam faciunt considerationem. Rasis continuam dicit materiam esse furiosam, modo non faciat phlegmonem, id est non sit fixa in aliquo membro, & sic in principio purgat omnes febres quæcumque tandem illæ sint: sed eius sententia iam expleta est. Auerroës volebat in omnibus morbis acutis; non quod hæc opinio falsa sit redarguere ex 10. *Aph. 4. part.* Sed hæc sint satis: cras videbimus determinationem, quam ponemus in quarta, conclusionibus certissimis, & resolutissimis.

LECTIO vltima.

Diximus materiam nisi sit concocta non esse pharmaco educendam, præter materiam furentem, id est in motu iuuante ad expulsionem; sed est dubitatio. Galenus in tractatu quos, & quando oportet purgare, dicit tenues, & serosos humores esse purgandos à principio: & per serosos intelligit aquosos, neque oportet expectare concoctionem. Præterea Hippocrates 2. *part. si quid mouendum, moue in principio.* Ergo relinquit in arbitrio medici si in principio velit euacuare. Præterea in pestilentibus febribus, & venenosis omnes conueniunt, quod oportet magis statim purgare, quàm si esset illa materia furiosa.

Ad primam harum dubitationum dicimus quod Galenus in eo libello declarauerat: quod de euacuatione facienda primò sumitur à viis per quos debeat transire indicatio: oportet enim vt viæ sint apertæ. Secundò sumitur ab humoribus indicatio, pituita per inferius; bilis per superius. Tertiò ex anni temporibus: quartò ex consuetudine; quintò ex membrorum natura, vt in morbo icterico debet euacuari biliosus; à sexto in loco in quo est phlegmon: septimò à tempore morbi, nam in principio debent euacuari humores tenues, & serosi, id

id est aquosi, in statu postea non possunt. Non est sensus Galeni quod semper in principio morbi sint euacuandi tales humores, tenues minimè: sed vult dicere si quando opus est quod in principio faciamus euacuationem, quemadmodum sæpe accidit, & nos concessimus, tunc debemus dare medicinas, quæ solum euacuant humores tenues, crassos minimè; quia illi non poterunt educi. Ad secundum de febre pestilenti, est magna controuersia. Aliqui sunt qui in febre pestilentiali dant statim potens, & eradicans medicamentum; ne venenositas attingat cor: alij nihil dant, ne moueantur humores corrupti: & illa commotione pertingant aliquo modo ad cor, atque eum inficiant. Alij sunt qui dant solum minotatiuas, & medicinas faciliores. Dico quod Hippocrates 3. *Epid. in tertia constitutione* dicit; quod purgationes lædebant plurimos, & omnes moriebantur ex fluxu ventris: ergo videtur reprobare purgationes in ista febre pestilentiali, quoniam incitant fluxum ventris, ad quem sequebatur mors. Auicenna autem vtitur solum medicinis leuioribus: vnde *prima quarti* loquens de febre putrida in generali, dicit. Summa totius curæ est, exsiccatio: nouus interpres vertit alleuiatio. Vnde notandum est quod in febre pestilentiali conueniunt quinque isti modi leuioris euacuationis, prouocatio vrinæ, prouocatio sudoris, lenitio ventris, missio sanguinis, & prouocatio vomitus si non tentet hanc viam.

In summa curatur pestilentialis febris, quemadmodum putrida vno tantum excepto, *primo de differentijs febr. cap.* 4. Debemus enim exsiccare, conseruare in exsiccatione, & repletum euacuare, & obstructum aperire. Et his tribus modis conseruamus nos à pestilentiali. Quando postea accidit febris, quia morbus est putrefactio in humoribus, quod sanè potest fieri duabus modis; aut ex obstructione, quoniam humores non euentantur, & sic corrumpuntur; aut ex superflua humidatione, aut euenit propter aërem corruptum, & pestiferum attractum. Si euenit ex obstructione curatur in omnibus vt putrida: si verò ex aëre pestilenti; oportet adhibere ea, quæ à proprietate prohibent malitiam aëris, euacuare humores non est satis, quia noui generantur mali, qui aër continuo attrahitur. Et in istis omnibus pestilentibus pharmacum nocet, quia agitat materiam, & pertingat ad cor, facit fluxum, & addit venenositatem venenositati; solum excipitur illa medicina aloë, mirrha, croco, quæ confert in pestilentia. Ideo dandus est bolus armenus. Videndus est Galenus de *Præsagio, &c.* vbi loquitur de hectica pestilentiali, scilicet ea quæ imbibita est in substantia cordis. Sed instatur quia *in quinto meth.* scribitur, quod quidam, magna facta exsiccatione, & euacuatione liberati sunt. Dico quod loquitur de euacuatione facta à natura non cum pharmaco: non igitur in pestilenti debemus vllo pacto euacuare.

Ad aliam rationem *si videtur mouendum moueas in principio*: intelligitur non quod hoc relinquatur in arbitrio medici, sed si non rationabiliter, debes in principio mouere, & non in statu, & maximè hoc intelligitur cum missione sanguinis, cum pharmaco, tum quando opus est. Notandum quod apud medicos principium sumitur tribus modis, velut pro illo puncto indiuisibili, de quo medici non loquuntur, quia est imperceptibilis, vel vt est pars morbi, scilicet dum manet materia in concocta, & nullum signum apparet manifestæ concoctionis; vel pro tribus primis diebus. Dico itaque quod si accipiatur pro tempore morbi in quo materia nondum est concocta, sæpe accidit purgare in principio quando materia turget. Secundo quando est phlegmon in aliqua parte, & corpus est sanum: nos volumus euacuare totum corpus. Sed quæ est causa quod potius in principio mouendum est, quam in statu? Causa est virtus fortis, in statu est facta debilior, cuius rei quadruplex debet esse causa. Prima quia medicina est aduersa corpori nostro, & non potest non aliquid nocere, & vim aliquam inferre naturæ. Secundo quia conducit de bono, vt de malo: ideo hæc virtus fortis magis tolerat. Tertio medicina non est illa quæ euacuat: oporteret vt virtus sit illa quæ actuet pharmacum: ideo necesse est esse fortem. In tertia acceptione principij sæpe accidit purgare: quia sæpe euenit quod in tribus primis diebus appareant signa bonæ concoctionis.

Huc vsque dicendum est quod materia non est purganda, nisi materia sit concocta, vel verè turgens, vel medicus non velit curare, sed prolongare. Aliud modò considerandum, quod licet euacuatio cum pharmaco non conducat: conducunt tamen aliæ euacuationes, missio sanguinis, lenitio ventris, prouocatio vrinæ, sudoris, vomitus, si natura tentet; in quo errat Gentilis qui dicit istas euacuationes non euacuare materiam morbi, sed communem totius corporis. Hoc est contra Galenum, & dico quod istæ euacuationes euacuant optimè. De materia morbi pluribus vicibus; & de materia quæ est in venis 11. *meth. cap.* 9. dixi quotidie posse aliquid per sudorem, aut per vrinam euacuari, adeò vt pluribus diebus tota materia euacuetur sine periculo, & absque vlla læsione, aut commotione, & melius est tentare istas vias pluribus vicibus, quam vna vice tantum velle euacuare, & pharmaco, & commouere humores. Est aqua hordei, aqua mellis, aqua appij quæ aptæ natæ sunt euacuare per omnes vias. Ideo Galenus non solet vti nisi his rebus quæ euacuant per plures partes, vt natura possit expellere qua parte velit.

His stantibus colligamus, & concludamus. Primò certum atque indubitatum est

est quod quando aliqua pars est læsa, vt puta, quæ in oculo sit phlegmon, aut in gutture, angina, & reliquum corpus sit sanum, & vrina sana, quod conuenit euacuatio totius corporis, quoniam nos intendimus euacuare materiam concoctam & non materiam crudam: corpus enim est sanum, qua de re vbicumque sit phlegmon, modo non sit in iecore, aut in ventriculo: conuenit primo missio sanguinis: Secundò si opus est pharmacum, si non opus sit medicinis, agemus leuiter cum clysteribus. Et hoc non est contra Aph. quia materia dicitur esse concocta; neque enim euacuatur materia in loco affecto, & vniuersi corporis. Tertio certum, & indubitatum est quod quando materia est concocta, siue est furiosa, & est purgandum quidem, sed non nisi viæ sint apertæ, aliter daremus pharmacum, & nihil educeremus, quoniam viæ non essent paratæ. Sit materia quantumuis furiosa, & viæ sint obstructæ, non debet educi, *prima part. Aphoris. com.* 24. ratio est quia æger acciperet nocumentum pharmaci, & nullum haberit iuuamentum, quia nihil educeretur: vnde ponemus quatuor conclusiones.

Prima conclusio: *materia cruda existente, & cruditate in vrina apparente, non est euacuanda cum pharmaco nisi sit verè turgens.* Secunda conclusio *quando materia est perfectè concocta, debet dari pharmacum, modo natura alio non tentet, vt per vomitum, nam quocumque natura repit, &c.* Tertia conclusio, *quando materia est in medio*, id est licet non sit perfectè concocta, tamen iam appareant signa manifestæ concoctionis: *si morbus vrgeat debet medicus dare pharmacum leue: si possit expectari, expectetur integra concoctio.* Quarta conclusio: *Quæcumque sit necessitas dandi pharmacum, modo non sint viæ apertæ, modo materia non sit apta educi, non debet dari pharmacum.* Item *nisi cætera consentiant*: Est notandum quod aliquando quando res est desperata, & constat virtutem superari omnino à materia, potest dari pharmacum, vt tentemus aliquã viam, & ne omnino relinquamus ægrũ. Sed hoc nõ nisi re desperata.

LIBER

LIBER PRIMVS.

PARALIPOMENON

De humanis ciuilibus succeßionibus.

CAPVT I.

Causæ cur Augustus Tiberium alienigenam hæredem Imperij reliquerit.

DVBITARI solet & meritò cur cum Augustus pronepotes haberet tres ex se genitos, & Germanicum Drusi filium quem ferebant filium fuisse suum, certè neptis Agrippinæ coniugem, cur voluerit Tiberium pessimum priuignum optimo genero tótque suis præponere,& certè de hoc.

Grammatici certant & adhuc sub indice lis est.

Ego sanè in *Encomio Neronis* amentem fuisse existimaui,at postquam altius mente pressi, admonitus sum altissimo sapientiæ (sed non vulgari) id consilio fecisse, peritissimúmque Augustum fuisse omnis humanæ naturalísque Philosophiæ , (vt dici solet ad labra vsque)sed occultasse primum, vt esset admirabilior. Vbi enim ex ardenti illo incendio ciuilium bellorum necdum superato tamen Antonio emersit, vt ille inanem facundiam frustra hausit à Rhetore,ita Augustus Peripateticam disciplinam auidè & per capita, vt sciret quæ anima, quid Deus,qualis sit mundus , quæ prouidentia in gubernando , quæ felicitas hominis, & vbi termini illius consultant, clam edoctus est à Sperareo Philosopho Dionysióque ac Nicanore illius filiis, dum eorum contubernio vteretur.Rem ad paucula Principum more redegit : infinita scilicet esse omnia,in Deorum cultu morem sequi veterum oportere.Beatam vitam ducere,ac virtuti omninò vacare:quæ ex lege naturæ essent non esse impedimento felicitati,sed moderatè ferenda si eueniret, cum nos oporteat obsequi. Mollire omnia,non velle quod non possis, in quo & stultitiæ speciem refers & non parùm discruciaris.Beatæ igitur vitæ argumenta esse summam potentiam, amicos,vxorem, sobolem, bonam famam , amorem communem. In reliquis moderatum esse, nec contemnere nec discruciari si non consequaris. Quod igitur sic crediderit, apparet ex actionibus. Nam vt inquit Suetonius, *Dedecora suorum aliquanto grauius tulit quàm mortes, similiter & cladem Varianam.* Cur id ? quoniam mors suorum ex lege naturæ accidit : sciebat si ante illum mortui non fuissent, aliquando tamen morituros. De stirpe aliunde prouisum per Agrippinam maximè : simili fortitudine damnatæ neptis infantem agnosci & ali vetuit, hæc enim felicitatem intercipere poterant, non illa : quippe qui sentiret homines de illo sentire posse , quod non sapientissimus esset & optimus.

Idem de clade Variana. Propterea tam diu luxit,dicebátque : Quintilli redde legiones , quasi hoc facto existimatio illius læderetur , qui minus prudenti eam prouinciam demandasset, nam fraude illi perierant. Adeò animo altè præcepta illius Philosophi insederunt , vt omnia essent referenda ad cogitationem propriam ac vitæ cursum, qui proficisceretur ex operatione hominum recta , quam de illius virtute ac sapientia concepissent. Quamobrem & inde ortum habuit ea mutatio , de qua cuncti admirantur , cum ex adeò crudeli tyranno ac latrone sæuissimo pessimóque in optimum ac clementissimum subito mutatus sit. Nam ob institutum cognitâ ratione summi boni in humanis talis factus est. Vnde illud sine exemplo , cuius meminit Seneca L. Cinnæ in caput suum coniuranti deprehenso fatenti crimen ignouisse , ac inter amicos habuisse. Minus mirum si Cassio Patauino è plebe satis habuit leni exilio damnare , quanquam proclamasset pleno conuiuio , neque votum neque animum deesse eum confodiendi. Et Iunis Nouato similiter plebeio viro satis habuit mulctare illum pecunia,cum tamen famosis eum libellis ac etiam nomine nepotis infamasset. Quo sanè consilio non Liuiæ (vt putat Seneca) quanquam forsan aliqua ratione , de qua infra agam , non sine illa & idipsum ei tribuens id egerit , referam. Mortem quidem vt dixi felicitatem & beatam vitam impedire non posse existimabat , potentia etiam illum tutum reddebat. Ignoscere in tanto crimine nobili adolescenti & præsertim ex Pompeij magni stirpe , multum ad felicitatem augen-

dam credidit, tum maximè quòd paucis ante annis, dum imperium sibi arripere properabat, crudelitatis opinionem factis truculentis atque atrocibus in hominum animis ingesserat. Itaque existimo lætatum oblatam occasionem augendæ beatæ vitæ, tum simul eluendæ sordis, quæ animo adhuc hærebat ex conscientia malæ de se opinionis hominum. Hoc igitur facto hâc ratione amicos suos Messalam Agrippam vnicè excoluit, adeò vt etiam illorum vitia ferret, ne contumacia læderetur. Hâc igitur in causa optimum esse duxit, si optimam haberet vxorem, & habuit: nam cum virtute duo sibi pepererit, imperium & vxorem, in tribus tamen etiam fuit felicissimus, scilicet duobus his ac simul vitæ longitudine. Vxorem ergo duxit Liuiam cunctis in modis, quibus fœmina probari potest laudabilem forma, pudicitia, grauitate, sapientia, fœcunditate, atque erga illum amore seu singulari, seu adeo vero simili, vt nulla arte fucus deprehendi posset. Nam omitto, quod puerorum quibus ille abutebatur amores æquissimè perferret, etiam adolescentulas ei summo studio conquirebat, quibus ille potiretur aduersus sua commoda, non solùm patiens sed ingeniosa atque sollicita. Cum ergo Augustus non vnam sed plures ex tanto numero diligere posset vxores, tum maximè fœcundas in tanta inopia filiorum, neque enim nisi vnam eámque fœminam scilicet Iuliam ex Scribonia vxore tertia, Liuiam tamen abortu sterilem factam retinuit, quòd existimaret vxore bona nihil homini maius posse contingere. Nam societas illa naturæ lege instituta est: amor quantus esse potest, ac summa voluptas, summa securitas. In duabus qui vnicus est summus amor collocari non posse cernebat. Illam cum tot dotibus dimittere, cum iam triplex diuortium factum recordaretur, & reprehenderet, ne deesset stirps, stultum esse putabat. Nam & abrumpi felicitatem cum tanta immutatione ac tam frequenti necessarium erat: & non præbere de se virtutis opinionem hominibus, quæ vt dictum est necessaria est ad beatam vitam intelligebat, cum Socrates etiam pessimè moratam mallet retinere.

Omni igitur studio conatus est rotundam illam felicitatem retinere, quæ est veluti circulus res vndique absoluta, cui nihil deest nec addi potest, sed vt & circuli maior vel minor vel etiam minimus, sed ex æquo perfectus, cum nihil in fortuna habeat repositum, sed in recta administratione beatæ vitæ & conscientia opinionis rectæ hominum de seipso habita. Nam reliqua omnia extra potestatem nostram sunt, seu ex lege naturæ sint quæ nobis dominatur, seu in fortuna, qua parte virtuti nostræ non subijcitur. Hanc ergo felicitatem rotundam omni in casu retinere decreuit. Apparet non fuisse subitum consilium, Tiberio relinquendi imperium, cum statim mortuo Agrippa illi Iuliam filiam etiam inuitò collocauerit, coacto priorem vxorem dimittere. Et vt breuiter & quam primum fructum rei attingam, votum fuit potius, vt imperium per fœminas quam masculos ad posteros deueheretur. Nam cogitabat vix fieri posse, tum quia tyrannicum esset & nouum, tum ob ferociam populi Romani, quòd alijs imperare consueuerat, nunc parere vni, atque illius aulæ cogeretur; tum quod amplissimum esset & tot gentium, vt diu permaneret sub Principe aliquo. Quam etiam ob causam cum posset illud augere, noluit, cogitans quantò maius esset, eò difficiliùs posse retineri: tum ob distantiam finitimarum gentium & ipsius imperij fines & satrapum potentiam, maluitque relinquere Prouincias amicis Regibus quàm subigere vel etiàm recipere. Quòd si insurrexissent velut olim contra Tarquinium Superbum, quamuis tum septimum Regem, nec experti libertatem antea (omitto quod sub Germanico promptiùs quàm sub Tiberio, nam vir insignis arte bellica Tiberius & habebatur & erat) omnem stirpem excindendam intelligebat, tum exemplo cœterorum, qui tyrannos occiderunt; tum ratione probabili, quod qui supersunt vindictam exigunt, atque acerbam à tyrannoctonis seu tyrannicidis, si contingat illis tyrannidem redire. Ergo tum melius longè erat Augusto Tiberij quàm suam excindi stirpem. Itaque vsque ab initio decretum erat imperium Tiberio vt strenuo viro relinquere, non è stirpe sua sed Iuliæ filiæ coniunctum, cum adhuc Caius & Lucius valde pueri essent: sed hoc consilium disiecit Tiberij contumacia & amor prioris vxoris, & contemptus Iuliæ quam parùm pudicam & moratam agnoscebat: contra Iulia vt acrem & crudelem aspernabatur. Asueta Agrippæ lenocinijs, qui vt vir nouus modo Augusti gener dici posset, omnia ferebat, cum Tiberius nobilis esset stirpe Claudiæ gentis & parentibus ipsis; augebat odium Tiberij in Iulia, Liuiæ nouercæ memoria, &. potentiæ inuidia. Itaque maluit Tiberius secedere Rhodum quàm retinere. Interim cum creuissent Caius ac Lucius Augusti nepotes, nam naturali nomine eos vocabo, non ficto adoptionis, eo enim filij Augusti appellabantur: tunc cessauit in Augusto spes omnis quam de Tiberio conceperat: nam illum relinquere stantibus duobus filijs iam adultis, neque poterat, & fregisset felicitatem suam, vt qui non iuxta opinionem hominum rectè viueret. Illis autem successoribus imperij Tiberius vir acer & re militari clarus, ac matris potentia fultus, imminebat ad seditionem & insidias adolescentibus intentandas: quapropter quem adeò dilexerat & suspiciebat, iam cupere, vt è medio sublatus esset, cœpit. Quod animaduertens Liuia monebat Tiberium, qui Rhodi erat vt caueret:

ret: & eò iam ventum erat, vt secretò & inter agros nemini fidens vitam duceret. Interim Liuia de filio sollicita hoc argumento flectit Augustum. Si Tiberius recta via Iuliáque ducta successor legitimus fieri potuit, ac leuissima causa recusauit, quid est, vt quærere idem modò tanto scelere atque periculo velit? constat enim nulla ex parte tibi esse coniunctum. Quinimo & suo ipsius iure & mei contemplatione fidus defensor erit adolescentum. Quod si dubitas ne in congressu propter ætatis magnum discrimen, aut malos suasores liuoris aliquid contrahatur, emitte illos ad exercitus atque Prouincias, vt simul causam omnem dissidij (quanquam nullam esse posse videam) tollas, & authoritatem iuuenibus addas, illósque elatos exercitibus, tum potentes atque rei militaris gnaros reddas: quo maximè nunc indigere videantur ingrauescente ætate tua, (etenim septuagesimum annum iam exegerat Augustus) cum reuocatus est Tiberius ab exilio, Augusti voluntate tum potius quàm sua, cum antea Augusto inuito illuc secessisset. Placuit consilium quod adeò verisimile visum est Augusto, túmque malo fato reuocauit Tiberium, cum iam melius fuisset aut illum (hoc enim solum non animaduertit) sine causa non tam diu exulem facere, sed vt prius generum, iam & priuignum amicum retinere, aut occidere, aut omnino in exilio continere, quod ferme ea ætate tam odioso nomine erat exulem esse, vt par mortuo exul haberetur atque contemneretur; sed fata vt dixi hominum consilia obumbrant. Reuertitur Tiberus, Liuia id cogitans quod factum esset periculú mque filij præteritum, à quo etiam nondum liber erat, simúlque inuidens priuignorum potentiæ, & quanquam prudens admodum ac patiens fœmina, ferre tamen non poterat quorundam voces, adolescentes nullâ virtute efferentes Tiberium bellis clarissimum, nullo facto suo talia merentem, nisi quod adulteram retinere vxorem noluisset, adeo contemni, damnari, odio haberi, calumniis subiici, periculísque obijci manifestis, decreuit astu quanto potuit fœmineáque audacia, maximè confidens filij fortitudini atque coniugis amori & ætati puerorum fluxæ, illorúmque inconsultæ temeritati, simúlque qui adhæserant eis, quos mulier sagax magna ex parte corruperat ignauiæ, eos tollere. Et ad quod spes nulla imperij impellere potuit, potuit iniuria simul atque periculum filij, longè maiore omnium discrimine, cum iam illi adulti essent, exercitibúsque muniti procul & in spem certam successionis erecti. Fauit Liuiæ votis fortuna, & intra triennium, seu fraude, seu casu ambo assumpti sunt. Augustus autem rursus animo confirmatus est, vt vix dum deposito luctu, Tiberium hæredem relinqueret, sed aliâ ratione, Germanico adoptato à Tiberio in filium. Quod Germanicus & Drusus eius Pater videretur liberam Rempublicam velle facere: quod consilium cum ipse antea iniisset, damnasśetque Syllæ exemplo, & quod omnino stare non posset, magis in Germanico & Druso auersabatur, nam Augustum improbitatis aut stultitiæ factum hoc arguebat. Nec sufficere ponderi Germanicum, aut si sufficeret Tiberium etiam esse præstantiorem. Et si Germanico relinquebat, Drusus pater viuebat, vt filius familias imperaret: si Druso, alter ei filius erat Claudius. Manebat & eadem ratio quæ prius, ac maius periculum, cum Drusus minor & Nero adhuc pueri essent, Lucius & Caius ad adolescentiæ finem iam peruenissent.

Hic tria sunt, quæ objicere queas: primum quod à Tiberio periculum pronepotibus immineret, maximè cum illi naturalis esset filius. Secundum quod iam stirpem successione priuaret: Tertium quod si populus Romanus nihil egisset, hæ omnes cogitationes vanæ erant: si quid egisset iam in eodem periculo stirps eius versari, quo si Germanicus hæres relictus esset, nam per adoptionem vt dixi, Germanicus Tiberij filius factus erat. Quod ad primum attinet pluribus rationibus innixus est, vt rectè sibi consulendo Tiberius id facere non posset. Prima quod Liuia mater supererat, quæ populo in veneratione, nec falsus fuit in hoc: quoad vixit enim nil ausus est. Secunda, quoniam natura Germanicus nepos esset Tiberij, & ex fratre, & qui se mutuò plurimùm amarent. Inde quod adoptione pater esset illi, pronepotibus suis auus, vt natura patruus. Difficile quoque erat tot, florentem ætate Germanicum exercitibus præfectum, militari disciplina præstantem, fauore populi potiorem, Augustique coniunctione præcellentem euertere, inde cum vxore Germanici Augusti pronepotibus. Atque vnum euertere cæteris saluis non erat tutam sibi arripere dominationem, sed reddere periculosiorem. Deinde si id egisset, cuinam fulcimento inniti poterat, tantis sceleribus, tot inimicis, vir senex, non è stirpe Principali? Neque enim aliam occasionem quæsituros scire Tiberium putabat eos, qui vel vindicare Rempublicam in libertatem, vel Tyrannicè occupare destinassent, quàm vt tot factis impiis se redderet omnibus inuisum. Deinde quod pauci licet animaduertant, maximum tamen est, vnde illi tantum animi, vt incipere auderet? vnde statim oppressus vt plerumque accidit, solum improbi voti irritum conatum proderet. Viderat etiam olim indicia tulisse potius aspernantis etiam sine periculo & infamia quàm vltro affectantis imperium. De successionis priuatione id cogitabat primum vnicum Tiberio solum esse filium, qui si periret, vt euenit, necessariò rediturum in suos, & maiore emolumento, siquidem gratia populi Romani auersantis Tiberij dominationem, quem sæuum, auarum durumque esse cognouerat. Inde optata Germanici

manici mansuetudine subituros sponte dominum, non inuitè laturos. Quod si Tiberij filius superuixisset, factúsque esset post Tiberium Imperator, cum tres iam illi essent fœminæ pronepotes, vnde ad tutelam imperij securius auxilium, quàm vt vxorem ex suis pronepotibus sibi asciscere? aut ad ornamentum, vnde nobiliorem, vel ad opes augendas ditiorem? Quo facto iterum in illius stirpem imperium redire intelligebat: nec sua interesse, an ex fœmineo genere, an masculino propagaretur, interesse hoc posterorum non sui. Quod ad se attinebat, melius esse vt per fœminas quàm masculos dirigeretur imperium, nam matrum filij certi sunt, patrum non ita, & si quid incideret more Romanorum, in filias non animaduertebat. Quo fiebat, vt etiam vindicata in libertatem Republica, stirps sua incolumis maneret. Præterea quod maximè optasse existimo ex his, eueniebat vt vna esset stirps, quæ regnaret & nomen retineret; altera quæ priuata esset & diues, quæ in perpetuum extendi posset, more non solum popularium stirpium, sed cæterorum animalium, ceruorum, leporum, equorum, quas videmus perpetuò propagari, quod solum tanquam maximum ab homine sperari potest, quod cum multò melius in priuatorum quàm principum successione eueniat, priuatæ potius quam dominationi prouidit atque consuluit. Certum est enim nullam Regum aut Principum stirpem perpetuam esse, & cum conciderint, plerumque omnes descendentes aboleri solere, quod rarò in priuatis accidit, quod quandocunque acciderit, etiam si post mille annos futurum sit, perinde est ac si perendie: nam non propius est spatium annorum mille perpetuitati, quàm vna hora. Omne enim tempus ad perpetuitatem collatum nihil est. Aliam autem esse rationem hominis, aliam stirpis. In stirpe solam quærendam perpetuitatem, non dominationem: in priuato homine sibi quemque dominationem non perpetuitatem, quæ haberi non potest, quærendam esse; nec vitæ longitudinem: sed vt dictum est; vt beatus viuat circulumque illum cui nihil deest perficiat, seu maximus sit siue minimus, parum aut nihil interest. Quod ad tertium attinet existimabat more Romanorum non sæuituros in stirpem suam, si Tiberius aliena ex stirpe tyrannidem exercuisset: sine qua non sperabat etiam ipsi Tiberio quicquam mali euenire posse. Itaque & felicitati suæ, & successioni, & coniunctioni stirpis Liuiæ cum sua vndequaque, quod ad beatam vitam conferre plurimum existimabat, sic optimè prospectum esse putauit. In quo consilio præter indignationem, quam frustra si vnquam illum restituere destinarat, ostendit erga Tiberium ipsum, nihil non sapientissimum esse video.

CAPVT II.

Cur Tiberius in nepotes adeò sæuierit, matrémque tanto odio prosecutus sit?

Referre has commentationes non parum puto ad scrinia cordis Principum reseranda, vnde illorum cogitationes & actiones, tum reliqua intelligere licet: vt frustra abscondant epistolas illas funestas, & tot machinas, quibus se inuicem; tum alios euertunt. Igitur crudelissimum natura fuisse Tiberium haud dubium esse reor, auctamque crudelitatem perpetua & atroci contra Barbaros militia. Sed ferri potuit, donec ab Augusto reditus repulsam passus non est. Antea enim ferri potuit. Sed cur in tot sæuierit, & adeò contumax in matrem fuerit, haud liquidò constat. Dicemus & aliquid de odio in nurum Aggrippinam, ac nece nepotum, quanquam vt dixi multis consentaneum videri possit, ob spem securitatis & relinquendi imperium filio id factum esse. Sed habet hoc causas vt reor multò maiores his: nam quid attinebat matri adeò infensum esse, quæ illum ex exilio exemerat, & auctor fuerat ei Imperij. Et si modo improbitate id egit cur non clam potius quam apertè? Sed ne singula adducam quibus id quod communiter creditum est, falsum esse conuinci potest, rem ipsam aperiam.

Principio quidem scire oportet Tiberium è gente *Claudia* fuisse, atque adeo vt pater eius ac mater ab vno eodemque Claudio eam originem duxerint. Itaque superbia gentis ac ferocia inhumanus fuit, tum etiam odio singulari aduersus Iuliorum familiam (nescio an propria an Reipub. causa) vt solus decerneret, cum alij de impunitate solùm auctorum necis Cæsaris agerent, præmia danda. Itaque vt cognouit matrem, & volentem concessisse in Augusti nuptias, & patrem reliquisse, & antea ab Augusto cognitam, quam nuptam, cœpit illam odio exitiali prosequi: tum Augustum & Drusum fratrem, ea tantum ratione quæ maximè illi inuisa erat, scilicet, Liuiæ matris. Verùm vt erat prudens, & quòd Augustus magnis exercitibus illum præfecisset, dissimulabat iram: Augusti enim potentiam, fortunam, amicósque formidabat. Vbi verò etiam diuortium facere, & filiam Augusti accipere coactus est, tum prælatis C. ac L. Augusti filiis, qui non solum eum oderant, sed verbis acerbioribus prosequebantur, adeò exarsit odium vt secesserit. Sed cum secessus periculum, cuius vitandi causa secesserat, auxisset, reuerti cupiebat. Negante Augusto, & id ad contumeliam & discrimen augendum fore factum interpretatus, & Liuiæ matris incestas nuptias, & Augusti

sti improbitatem execrabatur, odiumque quoddam generale concepit in fratrem, fratrisque filium, vxorem eius, tum etiam nepotes. Vbi obijt Augustus, non id curauit, quòd matris beneficio adeptus esset imperium, sed quòd ob illam factus esset infamis. Odio itaque prosequebatur matrem, sed vt Augustam lædere non est ausus: odio prosequebatur Aggrippinam superbam fæminam; & Germanicum Populi fauore prælatum, & ex Druso natum, quem matris incestæ & adulteri filium existimabat. Filios autem Augusti pronepotes cum adoleuissent, si non iure, vi & fauore patris Imperium sibi vindicaturos existimabat aduersus Drusum filium: nec fieri posse vt ab Imperatore Imperium eriperetur, quin eriperetur & vita.

Vt ergo filium aut ex filio saltem nepotem seruaret incolumem, necesse existimauit perimere adoptiuos. Credo etiam hac ratione cum iudicio & apertè illos sustulisset, si Drusus superuixisset, nec detectum fuisset nurus adulterium, occisurum etiam adoptiuas neptes fœminas Caio sublato, qui post modum imperauit. Nam cum ex Augusti stirpe essent, qui eis nupsissent facilè Imperium inuasissent: Nec cum tot cædibus fratrum, cum nepote iam nato commodum videbatur, iungere vnam è sororibus filio suo. His rationibus & matrem odio prosecutus est, & nurum ac nepotes occidit. Coactus est etiam ea de causa quotquot erant aut libertatis amatores, aut Augusti, qui ferme omnes erant, occidere. Atque sic etiam matris amicos, sed specie, quia pauciores; tutius esse duxit sub eo nomine, quam vt Augusti, occidere. Deinde tot occisis, cum agnatos cognatos ac affines metuendos sibi duceret, in omnes incerta quasi mente sæuiit. Ergo apertè matrem insectatus est, ignominiaque maxima notauit, tanquam ab ea publicè iniuria affectus esset. Augustum non ita, quòd legibus indignus Imperio, factus fuisset, si hæres defuncti rationem non habuisset. Augusti quoque stirpem non solum ob securitatem, sed & vt tyranni & vt adulteri: eosque omnes qui nati essent, Drusum filium Liuiæ, & Germanicum Drusi, & ex Germanico natos velut ex incestu contempsit. Vir autem superbus odio prosequitur quemque è suis quem contempserit. Neque tanti faciebat Imperium, quanti dedecus acceptum à priuigno, matreque, tum iniuriam illatam patri. Tum quia iniuriæ plus longè mouent superbos, quàm beneficia, cum etiam persæpe benefactores solum ea causa oderint, quod debere eis se putent: tum quod imperium non magnam rem esse putabat, æstimanti quod non futurum esset diuturnum: Aut enim Populum recuperaturum libertatem, vt olim sublatis regibus, aut in manus aliorum tyrannorum vt accidit, venturum. Itaque quod inops consilij suscepit, metu exercitæ sæuitiæ retinere coactus est. Sed & in retinendo & suscipiendo, atque quærendo, atque optando, vnà victionis desiderium; cum Rhodi absens tot iniurias accepisset, inuisamque matrem atque priuignum vlcisci destinasset. Nec cessauit hoc studium, nec atro deliberatio delinita est vsquam, nisi cum extincto filio & nepote suspecto, ne inimicissimi Seiani filius esset, Caium superstitem vt fratris nepotem, non vt ex Augusti stirpe permisit. At illud commentum egregium, vt cuius causa propter odium perirent, propter illum perire viderentur: nam cum gestasse imaginem Augusti in lupanari aut latrina capitale foret, quid aliud voluit quàm retenta Imperij maiestate, vt quasi odio illius perirent, quem quòd amassent, coluissent, amarent, colerentve, illos perderet. Nec est ergo cur miremur, proditos codicillos à Liuia adeò horruisse, cum non hoc fuerit initium odij sed exacerbatio, nec Drusi fratris litteras quem impensè oderat. Solum enim se dignum tanto patre atque familia illa generosa existimabat: cuncta alia per dedecus & scelus matris, Augustique flagitium inserta, odio digna esse.

CAPVT III.

Quoscumque magnos viros perniciem patriæ attulisse.

HOc habet humana conditio, vt per eos Respub. euertatur, quos salutares maximè ciuitates ipsæ putant. Videamus primum de Epaminunda, qui patriam suam è seruitute liberauit, tot victoriis illustrauit: vir postmodum in disciplinis liberalibus apprimè instructus, & in vita tota sanctus habitus. Qui tamen cum immodicè gloriæ propriæ studuerit, Thebanos ciues suos audere supra vires adeò impulit, vt cum exercitum educeret ex vrbe, etiam docuerit aduersa omnia contemnere, pugnauitque, & potitus est victoria in Leuctris, etiam Cleombroco Lacedemoniorum rege occiso. Hanc rem adeò extollunt qui iudicio carent, patriæ quidem perniciosam, sibi vni solum gloriosam: nam constat peritia eius in arte militari vicisse, attamen maxima cum difficultate. Vicit & alias. Sed ipsa re, tum ratione, tum euentu, ostendam non solum periculo, exitium patriæ peperisse.

Namque quod de periculo dictum est, ingens fuit, cum pauci contra plures: neque enim plus septem millibus ac quingentis peditibus fuerunt, quingentisque equitibus, auxiliis computatis Thebani Beotijque, & aduersus prodigia Deorum, cum liceret absque periculo in pace degentes viuere, ea conditione quam Lacedemonij & Athenienses à Persarum rege sponte receperant. Quòd si victi fuissent, omnes peribant vastata vrbe, & in seruitutem imbelli plebe abducta: quanquam partem seruassent Athenis. Victores autem nihil

lucri fecerunt, nisi quod vrbes retinuerunt, quas per iniuriam possidebant. Sed vicerunt. Quid actum est, periere trecenti viri ciues: inde perpetuo sustinuere bellum cum Lacedæmoniis. Cogita vrbem, quæ cum omni regione sex millia virorum habeat, quâ lætitiâ excipere possit, etiam si vincat, vndique orbata ciuibus, & luctu plena, & desolata cultoribus. Inde quod deterius fuit, assueuere pauci cum multis pugnare, stulto consilio; cum neque Dux idem esset, nec eadem fortuna, siquidem eodem duce Epaminunda cum quinquaginta millibus viris, pluribus amissis, in patriam redire coacti sunt, infecta re: vt victoria prior, seu Deorum fauore, seu Ducis industria, seu casu contigerit cum stratagematibus, vix vnquam duci cuiquam vincere contigerit, stultos illos & insolentes, alioquin naturâ contumaces reddiderit, non potentes aut securos effecerit. Porrò quid stultius, quàm assuescere pugnæ paucorum aduersus multos: Idque apparuit breui euentu ipso. Cum enim hoc stulto consilio contra Alexandrum aliis timentibus pugnare ausi essent, capta per vim vrbe & ea funditus euersa, occisis viris, imbellis sexus atque ætas venundata est. At quantò satius fuisset dare operam multitudini, seruare ciuitatem, amplecti vicinos, vt & terribiles multitudine, atque apparatu, & amabiles iustitia, in pace degerent.

Themistocles vno facto ancipiti sed strenuo, seruauit Græciam à Barbaris; altero ædificauit Piræum portum Atheniensibus commodissimum, sed & antea simili solertia muros ciuitatis: ille idem tamen, nisi Aristides obstitisset, incensa Lacedæmoniorum classe per fraudem exitium patriæ pariturus erat: nec cessauit tumultus excitare, donec in exilium fuga se proripuit. Omitto pestes illas, Alcibiadem Athenis, Lisandrum Spartæ, qui pecuniarum & argenti vsus ciues docuit ac tyrannidem, vnde in perpetuis bellis vixere, desolata sæpius omnibus prope ciuibus vrbe. Vide quid egerit Aggeus apud Acheos; quid ille tam decantatus Primus Pater Patriæ Cicero, nonne funditus Romam euertit? Dices, qui ergo vtiles, si hi pernitiosi? an inertes, inglorij, vel improbi? Nequaquam, sed soli sapientes, qui communi bono student: ipsi nullius rei cupidi ea tradunt instituta, per quæ amplificari possit ciuitas, & in concordia viuere, & arte militari terribilis esse.

CAPVT IV.

Qui semper infelices.

AT priuatorum quisque inops & ignauus, ad voluptates inanes, velut pompas, ludos, saltationes, cursum aurigarum feruens, vel in prima iuuenta occidit, vel si superfuerit, perpetuò miser viuit, nunquam fallente prædictione.

CAPVT V.

Causa cur homines adeò nunc sint improbi, & cur misera vita.

CVm orbis iam longo ductu annorum, in quibus neque conflagratio, neque diluuium fuit, ditissimus sit, regnare dulcissimum est, & ob affluentiam otium & desidia oritur. Vnde adulatores, neque enim nisi virtute præditus ac singulari, vixque reijciet illos. Vnde conspirationes inter illos, & præmia constituta flagitiosis, quamobrem vendere magistatus coguntur. Qui emunt ergo, & ipsi coguntur exigere iniustè à subditis. Itaque illis vt damnum reficiant; decipere, furari, latrocinárique necesse. Reliqui verò eadem ratione, cum patiantur à læsis, & ipsi læsi eadem admittunt: atque ita vita mortalium misera redditur, quæ pati mala & agere, & vtrumque cogitur. Nec finis vllus vsque ad mutationem; tum maximè ob admirationem diuitiarum, quorum causa ne tumultus excitentur, ludos coram populo exhibent, vt deliniant.

CAPVT VI.

Causæ cur Annibal seditionem nullam in castris passus sit.

ADmirabile in tam longo bello, & tot gentium lingua, & moribus studiisque diuersis, totque difficultatibus, laboribus, stipendiis, & rerum inopia, in peregrina terra nunquam exercitum illius seditione laborasse; tum verò aduersis etiam rerum successibus: quandoquidem Alexandri Magni, qui minus militauit, semper victor, non Dux, sed Rex, vnius gentis exercitus sæpe seditionem passus sit: tum Cæsaris & Augusti.

Porrò cum causæ aliæ vnius in vno, aliæ vnius ab vno, vt in diuinis: aliæ plurium in vnum conspirantium, velut quòd Luna nunc deliquium patiatur: aliæ quoniam necessariæ sunt vt rerum mortalium: aliæ quia sic imaginantur, velut in Mathematicis pluribus, vt persæpe nulla ex his causa sit, velut quòd trigoni æquilateri equianguli sint, quoniam binæ & binæ æquales in diuersa puncta concurrere, ex eadem parte non possint, vt Euclides: vel quoniam translato altero super alterius basim ab aduersa parte, ductáque ab angulo ad angulum linea, fiant duo trigoni isosceles, & ideò anguli supra basim æquales, vt in libris *de subtilitate* demonstratum: vel vt multa ad aceruum gra-

ta concurrant, vt in actionibus huiusmodi; adeò vt fieri aliter non possint, hæcue genera ex vno in aliud transferri, manifestum est pluribus hanc felicitatem Ducis conflatam fuisse, odio primum singularum nationum in Romanos, Afrorum, ac hostium Hispanorum, vt quibus bella intulissent tam procul, Gallorum quos toties afflixerant: Italorum vt æmulorum, ad quod caliditas Annibalis vehementius accendebat. Inde crudelitas illius, vt qui amore non continerentur, continerentur metu, nec sinebat germina serpere. Inde solertia viri maxima, & amor singularis Numidarum in illum: vt nec latere insidiæ ob solertiam, nec procedere ob suorũ fidam custodiam possent. Deinde quòd illos quiescere tantisper non sineret, vt possent de seditione cogitare. Vt enim motus aëris damna prohibet, ita & consilia praua disijcit, nec coalescere sinit. Sed & Ducis ipsius bona fortuna quædam, auctoritas, felicitas: tot oppida direpta, cæsæ legiones Romanæ, Italica gaza, ditati milites: Nationum Principes summis beneficijs ac blanditijs retenti, cum Romani superbissimi essent. Denique illud ingenitum odium efferata crudelitate Annibalis conflatum (nam non natura talem fuisse crediderim) cum neque sperare veniam possent ob injuriam, nec quos adeò crudeliter tractauerant, aut amare, aut magnifacere possent. Demum vt nil non sperare, qui illum amarent, de tanto viro: aut non timere qui odissent. Ita ad summum auctoritatis peruenit.

CAPVT VII.

Eiusdem laus ac vituperatio.

PRopterea his tot causis effectum est vt maximus Imperator habitus sit. Sed tamen deceptus, & supina, nescio an negligentia, an ignorantia fratrem, exercitum, patriamque perdidit, Neronis & Salinatoris solertia audaci. Neque huiusmodi virum non magna vituperatione dignum existimauerim, qui virtutem crudelitate superauerit, victorias perfidia coinquinauerit: & inimicis atrox, & patriæ funestus, dum delicijs Campanis seducitur. Dum apud Cannas victor plus amisit, prætermissa occasione, quam victoria acquisiuerit. Sed mittamus quod fortunæ tribui potest: quid homo habere potest, aut quantum virtutis, vt æquare flagitia tanti sanguinis humani ob ambitionem sparsi possit? At superos, & finem illi, & patriæ exitum qualem promeruerunt, dedisse, constat.

Ne ergo quispiam laude dignum putet hunc virum, qui sola virtute plus beneficij patriæ poterat afferre, humano generi, minus iniuriæ, gloriæ sibi poterat: si loco perfidiæ & crudelitatis, labori & continentiæ operam dedisset. Hæc laus sit illi propria, tot nationes in obsequio, tot annis inter tot difficultates sine seditione continuisse. Quod qua ratione factum sit nunc dicam.

Primos gentium non solum sibi sed etiam inter se conciliauit, æmulationéque virtutis coniunxit, consilijs adhibuit, ita vt prudentia & fortitudine quisque præferri, tum mansuetudine intelligeret: nec quicquam magis illum odisse intelligerent quam seditionem. Diuisis etiam muneribus in acie stabant. Verisimile est etiam eos qui non placerent, nec criminando, nec vi, sed periculis obiectos perdidisse ac sustulisse; nec miscuisse vnquam viros gentium diuersarum, sed cauisse diligenter, vt separarentur. Et si quid mali incumberet, casum prætulit: si boni, virtutem atque amorem. Denique semper illos ibi habebat, vbi ab hoste timerent. Ita longo vsu effecit charissimos & obsequentes: tum verò & id adiecit, vt qui diuersi lingua essent, & moribus, sibi inuicem plurimum deberent, vicissim aliorum virtute à præsenti exitio liberati. Verùm quomodo in militibus etiam possit, difficultatem habet, dicente Aristotele 9. *Eth. cap. 6. Prauos concordes esse impossibile est, nisi breui in tempore, quemadmodum & amicos esse. In rebus quidem vtilibus plus: in subeundis verò laboribus & subministrationibus minus habere percupientes.* Est autem concordia *libro Magnorum Moralium. 2. cap. 12.* non in consensu intelligentiæ eiusdem rei, sed in delectu eodem, circa finem aliquem eorum, quæ in actione consistunt. In *Septimo* autem *Ethicorum* concordiam etiam aliam prauorum esse, *ait*, cum bona fortuna quadam conspirant in idem quo omnes potiri possunt. Tale quid in Annibalis exercitus illius præstantia contigit, vt & re & spe eodem bono fruerentur. Nam & amicos prauos esse constat, & manere diu non quatenus mali sunt, sed aut pij, aut fideles, aut constantes, aut amantes, aut bene sperantes, vel grati aut gloriæ cupidi. Ergo ad huiusmodi Pœnus illos excitauit. Verum in ciuitatibus obtinendis Philippus Hispaniarum Rex aliam sequutus est rationem. Mediolanensibus enim tempore belli redditus vendidit eo pacto, vt ex illis duodecim pro vsura in singula centena acciperet. Tempore autem pacis ad quinque contraxit, noua vectigalia quæ titulo belli imposuerat, manere voluit: ita redditus auxit, & partem magnam nobilium in officio continuit, metuentium ne redditus mutatis rebus sibi perirent. At cum ex hoc nimis plebs grauaretur, effecit vt iuxta bonorum æstimationem deductis his quos vendiderat redditibus, tributa exigerentur. Talia etsi magna industria fiant, grauia sunt, & non possunt esse perpetua. Quid enim tanti esse potest in humanis, vt diuina præcepta negligas, Deumque offendas. Sed nec in exercitu

talia fieri possunt. Vna ergo ratione periculi propter communem hostem, & Ducum qui mutuò alienis imperent nationibus, & Duces ob imperium, & milites quoniam non ipsi, sed Duces iniuria si quid accidat, affici videntur, à seditione abstinent. Vbi enim caput cum corpore non conuenit, tumultum excitare non queunt. Ita si Hispanos Italis, Italos Hispanis ciuitatibus præficiat, curabunt vtrique Principes, vt sui ciues in aliorum obsequio viuant. Vnde & amicos beneficijs affectos, aut spe allectos, vt eadem curent, auxiliatores habebunt. E tertio verò genere & auctoritate principali suffulti erunt, qui milites cum ducibus conciliabunt, quanquam plures soleant libentius alieno parere quam proprio, cessante æmulatione, & natalium contemptu: tum quod illi magis blandiri nouerint, quod in Eumene & Antiocho patuit. Eadem ratione diuidunt populum & exercitum alijs sectionibus, velut populum per artes; vt debilior euadat coniunctio per familias & sanguinis eiusdem: ita in exercitu per duces, tribunos, centuriones, atque decanos. Et in seditionibus vidimus nostra ætate centuriones à militibus seiunctos: vt ordo centurionum, ac tribunorum, decanorúmque alius esset, & vnus tam Afrorum quàm Gallorum, Hispanorum & Italorum. Cum enim plurifariam diuiditur, multitudo minus habet virium, pars quælibet per diuisionem constituta, quòd idem homo ad alium multis modis se habeat. In populis etiam phratrias constituunt, & ædificia societatibus nouis locant. Vt verò pluribus modis diuiduntur, mediocritas magis seruatur, per quam nec prorsus amici nec inimici esse possunt; horum autem vtroque seditio constat. Ob amicitiam enim conspirant in vnum, ob inimicitiam seditionem mouent: cum verò duces tribunum quemque qui dolere incipiat, detulerit; tribunus centurionem si ad seditionem spectet, centurio decanum, decanus militem, ad centurionem quærentem, mollientem, cogitantem; fieri nullo modo potest, vt in exercitu seditio excitetur, sed confestim radicibus auulsa extinguitur. In prudenti igitur Duce nulla seditio, sed stulto, ignauo, aut improbo.

CAPVT VIII.

Sarracenorum Regnum.

SEmper vt existimo partes mundi quietæ sunt, semper maior pars tyrannide premitur: magna pars etiam bello vrgetur. Nostris temporibus timemus Turcas, olim Romani orbem agitabant: Inde Getæ, Cimbri, Parthi atque alij populi, numerosissima cum gente è Septentrione velut Hunni, vocati: nihil tamen Sarracenorum Imperio violentius, crudelius, mirabilius. Cœpit ab excessu Muhamedis Anno Domini DCXXXVII. durauit ad Annum MCCXC. Annis CCCLIII: verum in XXXV. annis primis ferme tertiam partem totius orbis occuparunt. Nullum bellum maioribus viribus gestum est, nullum pluribus militibus, nec tanta copia exercituum, nullum diuturnius, nullum denique magis continuum, vt cum terra marique exercitus & classes innumerabiles maximæque prodierint; sæuitia Muhumetana, fide Punica, rapinis & incendijs barbaris. Ita dissidentium religione, odijs antiquæ seruitutis Romanorum, celeritate atque assiduitate Afrorum, feritate hominum, qui nec filiorum charitatem aut sanguine coniunctorum agnoscunt. Hos primum eiusdem cultus Turcica gens contudit, eadem nostris temporibus Sultanis Ægypti tyrannis euersis deleuit: magno dedecore Christiani nominis, qui non potuerint vnquam tam imbellem hostem Christi sepulchro liberato, subigere. Ergo res humanæ suis terminantur circuitibus, & vnde principium sumpserunt, ibi finem aut propè inueniunt. Nunc Seriphius quidam solus magnus in Africa adhuc tyrannus viget. Ita omnium est vicissitudo. Hos humani sanguinis tam prodigos effusores, vt suæ sortis immemores, & quietis omnis, & diuinæ partis quam in se retinent, & Fati quo etiam ad idem reuocantur, denique fugacis non solum uitæ, sed etiam memoriæ ac gloriæ omnis non possum laudare, quin potius sortis eorum atque amentiæ misereri decet. Nam quòd ad reliqua attinet, quid aliud dici possunt, quàm vltores scelerum in descendentibus, quæ proaui sui securi in miseros admiserunt. Hoc igitur tempore floruere Arabum litteræ: Alexandri autem Græcæ; Romanorum Latina lingua. Sequentibus temporibus ad Sarracenos vsque in Græcia vix seruata sunt, quæ inuenta erant. Hac tempestate Artes mechanicæ vocatæ, magnum acceperunt incrementum: scientiæ ipsæ obrutæ sunt librorum multitudine, quorum non fuit propositum quicquam adijcere inuentis, sed interpretationibus garrire. Neque enim præter vnum Vesalium qui in Anathomia aliquid profecit, & quæ inuenta erant in ordinem redegit, & clarius lumen in eis attulit, quam alius quispiam qui vel minimum dogma inuenerit. In quo nescio an magis euentum admirer, an socordiam damnem tot, qui sacro nomini addicti sunt.

CAPVT

CAPVT IX.

De Successionibus.

IN his accipere oportet leges ciuiles & religionem. Est enim triplex status. Regnum cui opponitur tyrannis: Aristocratia cui Oligarchia; Respublica cui popularis seu Democratia. Harum quæ bonæ sunt, sine malis consistere possunt. Malæ sine bonis non diu. Nam in omnibus potestatibus necesse est aliquid esse iustitiæ, vt maneant & cohæreant partes inter se; & aliquid secundum speciem ob plebem & ignaros, & aliquid iniustitiæ ob humanarum rerum imperfectionem: mortale enim est omne imperfectum & nunquam absolutum. Religio autem Christiana circa æqualitatem, & quietem & medium versatur: Mahumethi autem circa inæqualitatem, & motum assiduum, & extrema. Quo fit vt regna omnia pereant, cum ad vltimum deuenerint: quibusdam quidem communibus, quibusdam verò proprijs. Propria sunt quietis; socordia, luxus, contemptus, & per bella externa corruere: Mobilibus autem violentia, sæuitia, iniuria, seditio. Neque & in eodem manere possunt ob materiæ perpetuam fluctuationem. Mobilia vt Romanorum & Turcarum, aduersis & hostibus consolidantur: secundis diffluunt ac dissoluuntur: quieta secundis florent, aduersis euertuntur.

Turcarum imperium vi retinetur, quoniam circa extrema est: Christianorum amicitia concordia, pace, bello dissoluitur, quia vim tantam non habet, vt continere possit inuitos, quod plurimis experimentis patuit. At Turcarum vis, si remittatur ob inæqualitem, diu manere non poterit. Vbi ergo desinat esse hostis, & cum ad securitatem spectabit, versis in viscera telis, post luxum dissoluetur. Maxima autem est distantia, & in opibus, & felicitate, & sapientia, inter maximum ac minimum, non autem inter Christianos: vnde cum ad cognitionem peruenire populi potuerint, contineri deinceps nequibunt. Interim verò ad bellum vtrique magis idonei sunt, quod non solum in eis sed & Romanis ac Lacedæmonijs visum est, quorum asperior vita domi, & spes maiorum in his qui non sunt stolidi, ad bellum & difficilia omnia ferenda alacres reddebat. At cum omnia quiete & motu constent, adeò vt in cœlo poli quiescant, medius circulus solùm moueatur, reliquæ partes tam motus quam quietis sint participes, adeò vt nonnullæ acie oculi ferantur ocius, aliæ lentius limace: Et terra ipsa tota cum quiescat, singulis partibus moueatur, atque ita de reliquis: ita in humanis motui quies admista est. In partibus ergo quibusdam firma quies, studia disciplinarum: in alijs bellum, tumultus, prorsúsque calamitas sibi & alijs, velut in illis felicitas. Neque ergo vereri oportet, quod omnia euertantur, sicut nec sperare vt omnia conquiescant. Sed in paruis motibus paruæ mutationes & assiduæ, fluctuantibus partibus: in magnis autem bella, excidia, miseriæ repentinæ, interius maior quies.

Quod verò facit, vt magni motus non dissoluant compagem, est ordo quia redigitur ad vnum, & quoniam impetus extra fertur: cum ergo impetus extra ferri non poterit, magnis atque immensis agitationibus moles concutietur, & tandem vi, non primùm dissoluetur: Apparebúntque ob id exempla inaudita, tum virtutis, tum flagitij. Fieri ergo non potest, vt vel ab externa vi dissoluatur manente motu, nec ab interna, manente quiete: Sed quæ mouentur si diutius moueantur, omnia colliquabunt, postmodum dissoluentur: Quæ quiescunt, à vi externa. Cum verò summus honos sit diuitijs, & summa miseria in plebe, omniáque moueantur perpetuò, maximè miseram illorum vitam esse necesse est. Solus enim Princeps immobilis est: Idque optimum ad vitandam seditionem, perpetuas insidias, velut nostra ætate in Gazele erga Ægypti tyrannum. Adiuuant autem & ad hoc casus & vis astrorum, & forsan peculiaris aliquis ordo Diuinorum. Porrò vtrique generi gubernationis, & in vitiosis etiam potestatibus communia sunt duo; adulatorum calamitas; & vt fortium virorum præmia, dolosi atque hi qui à libellis sunt, ferant. Sic Vlyssi ascripta sunt Achillis arma, præterito Aiace, nec ad hanc vsque diem inuentum remedium. Neque minus hoc in Democratia, quam tyrannide vel Oligarchia: sed in regnó aut Aristrocratia vel Republica. In mobilibus autem longè sæuius, velut patuit in exemplo Bagoæ apud Alexandrum.

CAPVT X.

An pestis sit ex necessitate constitutionis mundi.

VIdetur autem magna dubitatio, an vt quidam dicunt, pestis sit velut in corporibus fluxus ventris periodicus. Abundante enim humano genere, neç natura ferente tantam multitudinem hominũ, tum ob vrbium plenitudinem, tum ob inopiam alimentorum, videtur necessaria pestis, vt ea multitudo alleuietur. Simile quidem argumentum à causis quæ id agunt sumitur: seu sint astrorum constitutiones, seu temporum, vt narrauit Hippocrates. His autem causis homines resistere non possunt. Solent & præcedere pestes prodigia magna, vt Historici narrant, præuisa autem à Deo vitari nequeunt. Diximus de hoc mirabile exemplum in libris *Theonoston*. Si quidem singuli euadere pos-

sint, possent & omnes, atque idem simul esse ac non esse: neque ergo auxilium. Multæ etiam sunt pestilentiæ, quæ tempus ad auxilia non relinquunt, cum intra primam diem interficiant. Quidam existimant vulgarem illam quæ cum maculis aduenit, similibus his quas pulices efficiunt, non esse ab aëre, quòd neque animalia reliqua prius corripiat, nec vilem magis plebem;sed nobiliores potius, & bene numatos ac compositos. Sed si non ex cœlo atque astris, aut aëre id fiat; vndenam, cum non ex contactu, velut ea quæ cum bubonibus aduenit, contingat? Itaque stultum est, vel sensum negare, vel rationem euidentem, quæ potior est quasi sensu propter rationes obscuras, & auctoritates malè intellectas. Quòd enim omnis huiusmodi pestis animalia occupet, hoc non dixit Hippocrates: bene id inter prognostica futuræ pestis & magnæ censetur, si animalia quædam humano generi prius intereant gregatim, vt pecudes & iumenta. Sed neque hoc signum certum est pestis futuræ, qnandoquidem sæpe contingat pestis in ouibus aut bobus, non tamen in hominibus: neque necesse sit, si hominibus ventura sit, contingere prius illam in huiusmodi animalibus, cum vtrumque horum sine altero acciderit. Anno scilicet MDLXII. pestis in hominibus multos perdidit, morbúsque communis erat, non tamen animalium genus vllum æstate præcedenti, cum hoc Autumno contigerit, peste gregatim attactum interijt: nec etiam cum boues mictu sanguinis interirent anno MDXVIII. multo post tempore pestis vlla aduenit in hominibus. Et si hoc necesse esset, pariter esset necessarium vna specie affecta, penè omnes ei similes affici, quod vanum est. Est enim hæc ratio communis. Dicemus ergo, vel cum omnes animalium similes intereunt, timendum esse; nec tamen omnino certum, cum homo cuiusque animalis temperamentum gregatim subeat, vt Mediolanenses Boum, & Galli aprorum, & Germani canum, & Hispani luporum atque huiusmodi, sed confractis ac retusis elementorum non solum qualitatibus, sed etiam substantijs, vt in contradictionibus diximus. Si ergo ægrotant canes, solum ægrotabunt homines, si in Germania ægrotauerint. Et idem de tauris Mediolani. At si ægrotent animalia dissimilis naturæ, id non continget in illa regione magis, quàm si pestis sues inuadat, vt canes attingat in eadem regione: sed neque in alia, cum ibi causa illa seu cœli constitutio, seu aëris corruptio non vigeat: nam cœlum etsi commune sit, ad alias tamen & alias regiones comparatum, diuersam habet rationem agendi.

Quapropter ægrotantibus ex consensu animalibus cum hominbus, seu ante, indicium sumere licet hominum illius regionis, ad ea animalia similitudinis. Sed etsi pestis hominum pestem animalium comitetur, maior plerumque est, quoniam iam similitudo est manifesta. Quòd verò inuadat pestis nobiles magis quàm plebeios, ex *primo de Venenis cap. 9. & 10.* causam docuimus: hic autem clarius. Nobiles melius concoctos habent humores & meliores, id est ad sanguinis naturam propius accedentes, sed tamen biliosiores, ob cibos tenuiores & calidiores, & vina potentia, tum odorata; & Veneris vsum frequentiorem; sed & seroso excremento magis sanguis eorum abundat, quoniam minus exercentur. Ob id cum vniuscuiusque constitutionis proprium sit, efficere pestem humori cuidam magis infestam, tum membro & ætati: ob id pestis genera diuersos magis affligunt; ancillas, seruos, nobiles, mediocris conditionis viros, pueros, senes, biliosos, atque huiusmodi: rarissimè tamen qui paucis vtuntur cibis, & plurimum exercentur; nam neque serosus humor in his abundat: neque imbecilles habent vires, idque etiam minus si in locis perflatis ac liberis agant, vt venatores & monticolæ. Ex ambiente igitur huiusmodi pestis cum sit, vt reliquæ aliæ quæ non ex contagio fiunt, quædam etiam subitò interimunt. Sed est alia meo iudicio ratio efficacior: velut enim sterilitates quædam sunt aut inundationes, aut terræmotus, qui omnino gentes interimunt ac delent: atque ita ictus quidam alij qui sanantur, alij qui statim interficiunt, velit si cui caput amputetur, aut cerebrum totum confringatur, vel cor vulneretur, absurdè quis dixerit hominem illum sanari certo medicamento posse: hoc enim est ad fabulas conuerti, ita esse pestis genera exitialia prorsus. In his autem quæ curam recipiunt, similia quæ in vulneribus sanabilibus, miracula contingunt. Nam si quis partes eas simul iungat, ac imponat medicamentum sanans recentia vulnera, quod quale sit cum tot nugis quæ Galenus non docuit: sublato enim dolore statim coalescit, & iuxta magnitudinem partis maiorem aut minorem tardius aut celerius adhæret, sic vt nec pondere disiungatur, ita vt non totam diem moretur, huiusmodique compositionem alias, alias docuimus causæ rationem: ita & in cura pestis quæ sanationem admittit. Eiusmodi enim Alexipharmaco statim conquiescit vis veneni.

Ex aduerso multa sunt, quoniam non videtur vlla pestis toto genere à cœlo facta, perniciosa; cum aër sit communis, & si sic posset infici, etiam perire posset totum humanum genus, quod curæ Deo est. At non sic in sterilitate, aut inundatione, aut terræmotu: causa enim ex cœli constitutione vel ex cometis ad partem solam respicere potest, aut paucas, non ad totum orbem. Imo si inundatio fiat in parte aliqua, antipodes ad illos auocato ad contrarium humore, laborabunt siccitate: Et quæ in conterminis erunt, earum vicissitudinem

tudinem ad temperamentũ habebunt vtilem, ac similitudinem referent. Quædam etiam animalia euadunt pestem, diximus autem homines quosdam etiam similes his animalibus, quosdam illis; qui igitur homines similes erunt his animalibus quæ à peste immunia sunt, hi etiam euadent contagium.

At dices, igitur tot erunt differentiæ in hominibus quot in cunctis generibus animalium: & tantum distabit homo ab homine, quantum lupus ab asino: at videmus homines omnes infici à peste, & esse commune aliquod omnibus. Respondeo non temperamentum esse commune, sed moderationem atque mistionem ad minima quæque, & coctionem ac remissionem qualitatum, quibus fit vt omnibus imminutis, natura hominis asinini minus distet à natura hominis lupini, quam asinus à lupo. Accedit quòd in magnis pestilentijs auxilia quædam propria inuenta sunt circa finem, quæ si inuenta fuissent à principio, cessasset pestis, sicut auxilium impositionis ranarum in peste anni MCCCCLI. Si igitur in singulis hoc accidisset, manifestò omnes sopirentur: nam & in sudore Anglico qui hominem perimit intra vigintiquatuor horas, inuenta est curatio rationalis, quæ multis profuit. Venatores etiam, vt dixi, euadunt, & ideo si quis per vstum ciborum eam temperaturam sortiatur, nihilominus tutus erit. Aër etiam non potest esse communis ob motum in putredine, quia vt diximus alias pertingit vsque ad cœlum lunæ, & est altitudo CLX. passuum ad minus, quomodo ergo vniuersum infici poterit? Omnibus præterea venenis videtur natura præparasse Alexipharmaca sua, itaque & pestilentibus febribus, secundum tempora & rationem diuersitatum.

Hic ergo cadit dubitatio eadem, de qua *in libris de Fato cap.* 1. si singuli homines perire possunt, cur non ergo omnes, & finiri genus humanum? sed illud alio spectat: nam non finitur genus humanum peste, sed gens tantum; Nec inuenitur vlla in historia, quod vlla gens extincta sit ad internecionem ex peste. Qui ergo superfuerunt, habuerunt vim Alexipharmaci contra pestem illam: Igitur medicamenta sub eodem temperamento poterant resistere pestilentibus febribus eius generis; sed non in omni, sicut dictum est de vulnere in corde, contusione cerebri, atque huiusmodi. At multa occurrunt, quæ impediunt: magnitudo morbi, morbus alius adiunctus: morbus confirmatus iam, imbecillitas virium, incommoda, timor & desperatio, error, defectus medicamenti, vel si non sit quale esse debet, & talia huiusmodi. Datur ergo genere, non autem in singulis proficere potest: Tum maximè quod à principio ignotum est, & eousque malè possumus obsistere. Simpliciter ergo seruari potest gens illa, sed non contingit seruari, & in ordine rerum est ἀδύνατον, fato continget enim vt vix vnus aut alter seruetur. Fieri ergo potest, vt sit ex necessitate non solum Fati, sed etiam ad ornatum Mundi, velut quòd pereant imbecilles, morbosi, mali habitus, intemperati, & ex consequenti praui etiam; & surgat nouum genus hominum incolumius, melioris habitus, formosius, robustius, longioris vitæ, simplicioris animi, ac meliorum morum, & tamen non desit Alexipharmacum, non solum vt ad aliquos, sed generaliter

CAPVT XI.

De Erroribus vnde homines miseri euadunt. Et quæ optima Respublica.

PRimus est: non statuere certum ordinem in rebus, veluti libertas: inde optimæ leges; demum optimi Domini. Errarunt Falerij, qui ob egregium factum Camilli restituentis pueros, quos magister ludi litterarij prodiderat, Romanis, & vinctum tradentis magistrum, vrbem Romanis dedere; quasi vnus homo esset similis omnibus, & ad eundem perpetuò administratio Reipub. pertineret: & qui successuri essent ex Romanis eandem rationem retenturi: vel etiam ipsum Camillum constare bono animo hæc & sincerè egisse; nam & multi tyranni talia agunt decipiendi populos spe, tantum abest, vt beneficij causa. In eundem errorem inciderunt Hispani dedentes se Romanis ipsis, quod Scipio Romanorum Dux pulcherrimam virginem, ac principalem, nuper vni ex primis viris desponsatam, intactam, & sine pretio reddiderit: cum constet postea toties ad desolationem vsque posteros illorum à Romanis fuisse afflictos, & excisos. Debuerant igitur Falerij, & Hispani donis magnis Ducum liberalitatem compensare, & longè supra acceptum beneficium esse liberales, & non priuato lenocinio prodere Reipub. suæ libertatem. Itaque libertas, deinde leges custodiendæ; post habenda ratio beneficiorum, & reliquarum virtutum, & in Principibus, & in cæteris ciuibus.

Secundus est quod repugnandum est omnino ad exitium vsque, ne iugum recipiant qui liberi sunt: nam aut perpetuò seruiendum erit, habendáque omnia, opes, libertas, liberi, vxores arbitrio alieno; qui etiam cum sint homines Martij, necessario iniquissimi sunt, rapaces, & flagitiosi, aut proditores, euadere seruos, cum licuerit, fortes esse, liberosque: nec est vt necessitatem quisquam excuset; nam auaritia, & discordia inter ciues, & ob id iniustitia subiguntur Respub. & Ciuitates hostibus, non vi illorum: O quàm bene dicebat Pythagoras *Si iustitia non desit, omnes ciues vnus homo sunt.*

Tertia

Tertius error est immensa illa cupiditas dominandi; vnde perpetua bella, quæ à tyrannicis legibus oritur. Hæc igitur primùm ad proprios ciues: ad alienos autem populi inquieti, leges improbæ, animi rapaces, luxus, inertia, & pompa, ambitioque vestium in causa sunt: vbi hæc apparent continuò occurrere decet; Imperium parare, sed æquale ad occupandum ineptum, ad tutelam securum & validum, quale in Germania, & longo iam tempore apud Eluetios viget. Tredecim sunt, quos vocant angulos, regiones cum vrbibus iisdem, legibus, & vno fædere iunctæ, vt quod omnes sanciunt, omnes obseruent: nullus angulus de pace, aut bello sine communi consilio quicquam decernere potest. Adeò autem vinculum firmum fuerit, vt religionis dissidijs disiuncti, adhuc tamen fœdus retineant. Itaque mihi omnia consideranti, hoc vltimum est felicitatis genus in hac vita: nam felicitas non potest esse sine diuturna pace: pax diuturna esse non potest nisi populus plus legibus pacis, quam belli valeat; & tamen aduersus iniuriam externam tutus sit: non potest esse studijs pacis validus, nisi multitudine, ac situ, & exercitatione, meditationibusque armorum instructus. Ob hoc igitur eorum optima, & quantum fas est humano generi securissima, ac longissima quies, & Reipub. institutio, quam nemo ausus est per tyrannidem occupare, nec vi aggredi postquam conualuit, nec nugis Platonis depicta, vel etiam adumbrata; nec Aristotelis acumine visa. Est longè quietior illis, in quibus dominari necesse est, vincereque; & periculosum vinci, & alios tueri, cùm vix nos ipsos possimus. Illam necesse est si dissoluatur, à Deo, aut à semetipsis dissolui.

CAPVT XII.

De tribus humanis Principijs.

Videntur autem hominum tria in vniuersum esse principia. Proprium quod minus potest, in maiori tamen est obseruatione, quoniam totum est in hominum potestate: naturale, atque diuinum; neque genus nostrum sine horum singulo constare vel momento potest. Dicimus autem de his, quæ naturæ lumine cognosci possunt. Horum ergo primum fabula est: in vnum enim consentiunt homines, perinde qui Regem ac magistratus in conuiuio creat, atque illi congregationi parere necesse est. Adeò vt ad imaginem diuinorum pulcherrimum solum statuant, & delicias, & maiestatem, & imperium, & ordinem, atque ministros, & reuolutionem, ac speciem quandam æternitatis; quod maximè in Romana Repub. videre licuit; apud quos decreta Senatus, populique, atque alia quæ his permiscebantur, non secùs ac res inuiolatæ habebantur; & quicquid fingerent hi, ac si è cœlo demissum foret ratum habebatur: in quo genere sunt regna, & ciuitas; tum administrationes, & similia. His vincula, cruciatus, orbitates, mors, & possessiones bonorum auferuntur: quodcumque statuunt, ac si lege quadam certa constitutum sit, seruatur. Si quis violare tentet pro impio habetur. Et hanc fabulam etiam in sui perniciem tutatus est Socrates, tanquam res sit quæ fabula est, diuinum quod hominum opinione constat; & plerumque peruersa, & iniqua. Et certè executione iniusta, exemplo crudelis, & potentioribus, ac callidioribus fauens. Videntur tamen Dij ipsi hanc Tragi-comœdiam tueri, non secus ac viri puerorum repræsentationibus gaudent. Sed hæ nil mali continent, sed solum ridiculos gestus, habitus, actiones, tum etiam personas. At nostra Scena habet cædes, latrocinia, incendia, vixque quicquam continet iustum. Quid est ergo quod Dij his delectentur nobis longè meliores, quæ nos ipsi quanquam iniusti damnamus, & horremus, nec delectant nos, nisi quia conficta esse scimus: aut si quando iustam vltionem subsequi audierimus. Propterea & rectè ob hoc dictum est hominem esse Deorum ludum: & verisimile nihil nos iniustè pati, aut nihil inultum admitti eorum quæ iniustè fiunt. At esse hoc regnum maiore in admiratione reliquis duobus, ostendunt actiones hominum: captiuum enim, & in carcere vinctum toto censu redimunt, etiam si nihil prorsus superfit; ab impietate, à morbo duobus aureis liberare grauamur: sed tamen hoc ipsum etiam Deorum donum esse ex hoc cognoscimus, quod longè deterius agitur his temporibus, & gentibus, quibus hæc desunt. Vt videatur potius necessitas facti, quàm quod origo rei, & administratio haud bona sit. Trahit autem multa secum hic mos Senatus, Magistratus, Collegia, Leges, consuetudines, mores, pompas, ludos, Societates, factiones.

Post hanc est Lex naturæ, quam etsi longè post habeant homines, illa tamen quasi nos rideat, & Regibus, & Tyrannis, & Rempub. administrantibus, mortem florentibus: & cruciatus beatis, & senectutem & contemptum his, qui diutius reluctantur, infert: ostenditque magnam partem miseriarum ab illa pendere, beneficium autem totum solum esse suum, quanquam ingrati id agnoscere dissimulemus. Et quales tortores comparabis calculi & podagræ doloribus, atque adeò assiduos? neque remittit illa quicquam è dignitate sua, non commota figmentis nostris: imò illis ad excruciandos nos vtitur. Videas senem diuitem à filio luxurioso spoliari, ipsum naturæ impedimento partis vti non posse. Itaque & hoc quamuis neglectum, & minus in admiratione quàm primũ, nobis perpetuò adest: estque longè potentius.

Tertium

Tertium principium diuinum est, quod neque omnibus gentibus, neque omni ætati, nec omnibus hominibus illius ætatis communicatur, sed solùm sapientibus, ac bonis, póstque sedatas perturbationes. Genus hoc hominum Philosophorum à sapientiæ amore nuncupatum vocatur, quorum caput fuit Aristoteles, sed tamen & Plato initium quoddam locupletius ei dedit: sed antea multò qui in Græcia vocati sunt septem Sapientes. Et multò ante apud Ægyptios, antiquius apud Chaldæos. Non pura tamen fuit hæc sapientia, sed instar auri obrizzi: quippè humanis affectibus, figmentis, atque consuetudinibus permista, & fœdata. Attamen hæc sola felicitatem affert: sed cum rarò paucis, nec potentibus adueniat neglecta, & non pro ratione rei in honore habita, nec tamen permissum est, vt à vana illa hominum fabula euertatur; quinimo optimis quibusque Societatibus, aut Societatum Principibus imperatum est, vi animæ quædam diuina sentiente, vt sacram Philosophiam tueantur: nam qui perdere hos student, in maximas calamitates incidunt. Primùm enim ab hac astrorum cursus docentur, harmonia continetur, & ponderum, mensurarum, numerorúmque modi, tum medicina, naturæ arcana, multáque huiusmodi. Sed est angustum vasculum mentis nostræ, quod adeò admirantur stulti, vt vel minimo diffluat, & effundatur è labris. Et nisi esset, quod varia capacitate, & natura eorum quæ infunduntur, impletur; statim fermè in ipsis discendi initijs consisteremus.

Ergo tota vita humana his tribus agitur: sed secundum ob consuetudinem minus graue onus videtur, minorísque momenti: tertium pauci habent. Et qui huiusmodi non sunt participes negotij, non esse credunt; ideo tota humana vita ad id redigitur, de quo tantum cogitare videntur mortales, hoc emolumento solo, vt miseræ conditionis obliuiscantur: sed si breuitatem temporum, & multitudinem actionum considerarent, facilè intelligerent se hac opinione esse miserrimos. At hac coniunctione cum Dijs ipsis felicissima euadit mens nostra, & modico limite coniungitur terminis infinitæ sapientiæ. Nec difficile esset hæc videre, ac deflectere in rectam viam, nisi assiduum exemplum tot errantium nos moneret, in quibus spectamus solum quid agant, non quis actionis sit finis.

At cum permisceantur, maior est labor in inquisitione; an liberum sit humanum ac naturale à diuino: humanum enim, ac naturale necessariò, & manifestè coniuncta sunt: nemo enim nisi insanus medicum, & rusticum, & pistorem aspernatur; ex lege enim naturæ sunt, neque Senatum, aut Regem, & satellites: hæc enim ab humana potentia proficiscuntur. Diuinum & in cœlo, & astris manifestum est; an verò misceatur his, dubium esse plures existimarunt, quòd regna debentur sæuis, & impijs. Quid dirius Annibale? quid Romanis iniquius, qui orbi dominati sunt? An quamdiu sæuitia, & ambitio insana cum virtute coniuncta fuerunt, liberum fuit humanum regnum à diuino? Sed cum Annibal non laudem, & patriam, & fortitudinem ante oculos habuit, sed luxui cessit; sperans nil posse Deos, omnia sua in solertia esse constituta, Capuæ delitijs delinitus, nec quicquam interesse tot cædes insontium, & imbellium, spoliata per ludibrium templa, adeò vt etiam à milite præda relinqueretur; tum expertus est Deorum iram, vel hoc vno quòd Capuam non solùm, sed præsidium eius cum fortissimis Ducibus Bostare, & Hannone spernere coactus sit, maiore dedecore omnium partarum victoriarum laude. Sic vbi nimis deliquit, Dijs monstrantibus tandem vindictam pro tot insontibus occisis, trucidatis fratribus & euersa patria, sibi ipsi manum desperatione inferre coactus est.

CAPVT XIII.

De litterarum monumentis, & libris.

Inter præcipuas autem humanarum rerum successiones est librorum ratio, quorum nullus finis esse videtur, vnoquoque quæ in mentem veniunt, scriptis mandante, nec vllum infinitius negotium. Et certè successio infinita est, etiam si vnus tantum singulo seculo scribat: hominum autem multitudo finem habet, etiam si orbem stellarum pro terra incolerent. Quamobrem necesse est breui deficere lectores librorum multitudini, & corruere eam copiam successu superuenientium: eò magis quòd qui posterius succedunt, lingua, oratione, & sensibus, temporibus illis præstant, & abblandiuntur, quod in Poëtica minimè latuit Horatium. Quid ergo singulis temporibus contingit, vt quidam collectis in vnum multorum laboribus, vnus pro multis legatur, in cuius scriptis omnium præcedentium sententiæ, & splendidius comprehendantur, vt seculo magis florido, & à viro sapientiore descriptæ. Sic referunt de Hippocrate, & Gnidiorum Medicorum schola. Et certè vel illorum, vel maiorum suorum scripta collegit. De Aristotele, & Galeno dubium non est. Eo modo procedit Doctrina humana, quæ tamen præter id multis affligitur incommodis, inundationibus, peste, bellis, linguarum, & legum mutatione. Reliquum Aristotelis collegit Theophrastus: Plinius Romanorum, & Græcorum scita coaceruauit; antea felicius multò, sed prolixiori sermone tentatum à Marco Varrone. Denique superstites sunt solùm hi, quos

æquare non licet ingenio, aut felicitate, seu ornatu.

CAPVT XIV.

De tribus Generibus artium, & tribus speciebus artium vtilissimarum.

TRia sunt artium genera: necessarium, vtile, & voluptuosum. Velut ars fabrilis, & coquendi cibos necessariæ sunt, velut & venatio, & piscatio: nec necessarium hic simpliciter intelligi volo, sed quo maximè indigemus: voluptuosum vt limbolaria pigmentari: vtilium è genere est vestiaria, fabrorum lignariorum, & ædificandi. Ex hoc genere sunt quæ hominis felicitatem perficiunt: tres scilicet, Astrologia, Medicina, & Iurisprudentia; Astrologia futura docet præscire, vt si scire eam liceret, omnia possemus deuitare externa incommoda. Medicina autem si perfectè nota esset, interna seruare possemus, & vitam per plura secula producere. Iurisprudentia æquā viuendi rationem docet, quia nihil iucundius in tota vita humana esse constat. Has ergo disciplinas Deus vt illius potestatem ostenderet, esse docuit: non tamen ad nos peruenire voluit, ne tam ingratis contingeret tanta felicitas; quin etiam eos, qui sunt conati ostendere vnam ex his mortalibus, grauiter affecit. Æsculapium fulmine percussit: aliquot qui leges in compendium, & facilitatem redigere conati sunt, aut vita priuauit, aut pro insanis haberi voluit: neque enim malis Principibus hoc vtile est, aut iucundum. Astrologos impedire non opus erat; nam per seipsos nimium erant impediti, & tamen multis, & atrocibus legibus ac edictis coërcentur. Neque dicendum est aurea ætate, cum meliores homines essent, innotuisse: nam tum neque necessariorum vsus satis notus esset. Ergo verisimile est nunquam harum disciplinarum vsum absolutum futurum: Sed leges mutabuntur; Medicina latitabit; Astrologia ignorabitur.

CAPVT XV.

De statu necessario, & his quæ sunt.

CVm Deus voluisset hunc mundum adornari ad similitudinem incorporei, creauit animal sapientissimum, vt eum agnosceret, & admiraretur opera hæc, & vt regnum constitueret adinstar cælestis. Et ideo vt intellectu, & sensibus præstaret, molle; & ideo iniurijs obnoxium. Ne ergo deficeret, & terræ desolarentur, & maximè ob pestem, inundationes, & talia; non præstitit, vt versaretur circa medium in multitudine, sed vt abundaret. Quapropter fuit fæcundus, & ad libidinem pronus, & vt inter omnia animalia solus toto anno Venere vteretur. Vnde & ad libidinem etiam adulterij, & incestus, & puerorum ob stimulum pronus est, cum alia animalia solo sexu fœmineo, pleráque & non nisi vno tempore anni: & quæ minus salacia sunt, etiam vna vxore contenta sint. Sed & multitudinem hominum superabundare necesse fuit ob salacitatem, fœcunditatem, & quod toto tempore anni possit generare. Multitudine igitur abundante necesse fuit, plures esse pauperes, & tum ob sterilitatem aliquorum locorum, tum ob desides & voraces, & eos qui sobole abundant, & simplices. Oportuit ergo legibus coërceri; humanis quidem manifesta delicta, diuinis occulta. At lex quod mortuum est oportet animam indere, is est Magistratus: at Magistratus cum homo sit, opes desiderat, vel ob explendas voluptates, vel etiam ob commoda, aut at successionem alendam, necesse est igitur fieri iniustum. At si palam fiat à multitudine periculum imminet: omnia igitur mala quæ facit, specie boni agit. Non ergo Principes vel ministri nesciunt legibus vti, sed nolunt: quocirca qui eos docere volunt, aut vt simplices continentur, aut vt contra propriam vtilitatem agentes odio habentur: inde occasione nactā plectuntur.

Ergo quid aliud est exquisita iustitia, quàm animus rapinis, libidini, sæuitiæ & vindictæ intentus; nam his quatuor causis mortales omnia mala perpetrant. At dices quodnam auxilium? quadruplex. Primum quod, vt dixi, in Antigorgia, in propria iniustitia pereunt. Secundum supplicia ab obitu. Tertium est quoniam omnia reuoluuntur in vnum: nam vt docui aliàs, & mille & decem millia annorum non plus sunt quàm vna dies, quoniam tandem finem habitura sunt: at successiones omnes videntur finem habere, aut saltem latere. Quartum quòd filij illorum cum sint opulenti, redduntur desides; at hi sunt propriè materia succedentium magistratuum: gnauos enim non audent spoliare propter periculum: inopes nolunt nec possunt, cum non habeant quod tollant. Ita ergo vicissim humana multitudo circumagitur.

In vniuersum homines appetunt felicitatem; ea constat ferme tota potentia, potentia opibus, opes parantur dolo & vi, ideóque improbitate: ideo Mundus fit improborum & descendentium illorum innocentium soboles, pars imbecillior destruitur, pars vilioris animi premitur, præstantior agris colendis se dat, & ad montes se recipit. Post vbi iam ob malitiam se mutuò pereunt, non potest consistere societas humana, sed vicissim se vrgent, donec concidant, aut ira diuina deleantur: inde descendunt è montibus & in cultis locis stirpes generosiores atque robustiores innocentium, quæ iterum

rum mundo dominantur: hicque circulus perpetuò regnat.

CAPVT XVI.

Quorum gratia non minuitur tria.

TRia solùm sunt sub luna, quorum gratia non senescit: aspectus syderum. Anima, & qui in ea scientiæ: & quæ cum renouatione coniuncta sunt; Ideoque eatenus reflorent, vt adolescentiæ & prata, reliqua omnia deteriora fiunt aut manifestè aut occultè.

CAPVT XVII.

De reditu omnium.

REdeunt autem non solum naturalia specie, sed & opiniones ipsæ. Et admistæ naturalibus rebus opiniones: velut de nostra natura, quid nunc lumine naturali verius aut consentaneum magis, quàm quòd compositi simus ex Terra, Aqua, Aëre, & substantia calida, cælesti, sempiterna, omnia cognoscente: accipit autem vehiculum, & est substantia semper mobilis; & accidens, & est calidum cæleste; & animam, & est omnia sciens: ac sempiternum dicitur de substantia vtraque verè; de calore autem Metaphoricè vt in *Hyperchen* docuimus. Et quòd cum homo dissoluitur & terra ad terram, aqua ad aquam, aër ad aërem manifestè accedat, cui dubium esse potest, quin etiam vehiculum, & quod in eo est, ad propria non redeat. Manent igitur animæ, eædémque numero, quales ante ortum. Et quis nescit hanc ad vnguem fuisse opinionem Hippocratis, iam duobus transactis annorum millibus, nunc renouatam à nobis primum, inde apud illum inuentam, quoniam eadem sunt vera: eadem verisimilia, eadem ex æquo absurda in mentibus veritatis amantibus, & in disciplinis exercitatis: parúmque hæc opinio à lege etiam differt, nisi quod lex ponit animas ita diuisas, vt etiam sint immistæ; hæc opinio sanè diuidit. Quòd autem sint immistæ, ostendere non potest, nec audet pronunciare. At plurimum differt ab Auerrois opinione: nam ille non solum mistas in vnum, sed etiam indiuisas facit. Hæc ergo est opinio media ad vnguem, inter legem Christianam & opinionem sapientum Philosophorum, Peripateticorum, Theophrasti, Themistij & Auerrois, de quibus non est dubium, quòd in vnum non consentiant, & quin sit eadem. Et plurimum conformis est, non tamen est penè illa D. Thomæ, quòd diuidantur ac distinguantur numero penes comparationem ad corpora. Et hoc comprehendit dictum Philosophi, quod opiniones eædem redeant infinities; veræ scilicet temporibus cultis, absurdæ cum homines absque ratione viuunt, & plebs imperita more ferarum dominatur: verisimiles cum medio modo artes & disciplinæ in honore habentur. Et comprehendit dictum præcedens vt dixi de renouatione rerum naturalium. Atque simul ac semel ego etiam videor ad repetitionem studiorum deuenisse, quasi sit finis quidam vnicuique præstitutus, saltem in rebus ipsis naturalibus: nam vt res vt dixi renouantur, ita par est etiam opiniones in eadem redire: non ita vt de Mathematicis quæ ad intellectum potentiæ, & ad animamquæ semper augetur, vt etiam Hippocrates dixit, & nos antea proposuimus, statuendum est; sed perpetuò antea procedit.

LIBER SECVNDVS.
PARALIPOMENON
De Humana perfectione.

CAPVT I.

De Homine quòd omnium entium naturæ respondeat.

SÆpè dubitatum est, quomodo hominis temperamentum omnium entium mortalium naturæ respondere posset. Etenim homines videntur aliqui fortiores leonibus, vt milites illi qui se sponte in funere Othonis Imperatoris occiderunt, & Centurio Cassij. Tum alij fugaces vt lepores: alij vident vt Aquilæ: quidam robusti vt Elephantes, de quibus egit Plinius *Septimo naturalis historia*, sic viuaces, ægri, odore præstantes, sicci, sapientia solùm homini propria, sed Dijs simillima. Quidam viperinis omnino moribus: alij contra vt narrabat Hasen *in libris de Animalibus*: de quibusdam qui solo spiritu occidebant serpentes, & quorum saliua medebatur illorum ictibus statim. Fuisse præterea pueros gemellos, affirmat Albertus magnus, qui vt statim seræ appropinquarent, illam aperirent; quòd Herculei lapidis vim retinerent, scilicet trahendi ferrum: atque ita repagulum trahendo, aperiebant ostia. Ac de hisdictum est aliàs *in Secundo libro contradicentium*, sed rem non exquisitè demonstrauimus. Dico ergo quòd si gratia exempli accipiamus quinque partes terræ, & quatuor ignis, & tres aëris, & duas aquæ, nec fiat refractio nisi quanta ad mistionem sufficere potest, generabitur ærugo. Sed si ex tertia parte refrangantur omnia elementa, cum suis qualitatibus, generabitur planta eiusmodi vt *Ranunculus*: si rursus refrangantur ad dimidium, generabitur animal veluti *dipsas*: quòd si ex quinque partibus quatuor, homo natura ac moribus viperinis. Quoniam dum refranguntur elementa, miscentur ad tenuissimas partes; inde perfecta facta mistione, æqualitas quædam atque coniunctio sequitur, ex qua admirabiles illæ facultates proueniunt, quæ à multitudine prouenire nequeunt. Sic in exercitu in hominis compositione, in omnibus nihil est vno præstantius, vt in *libro de vno* diximus. Diuinum est appropinquare vnitati, vnde densitas vtilissima est, quoniam vno proxima: in vnum coactis elementis fit mollis & æqualis substantia, qualis in homine inter animalia; in auro inter metalla. Quod verò tale est, densum esse necesse est: & quod amittitur de qualitatum excessu, densitate substantiæ reparatur.

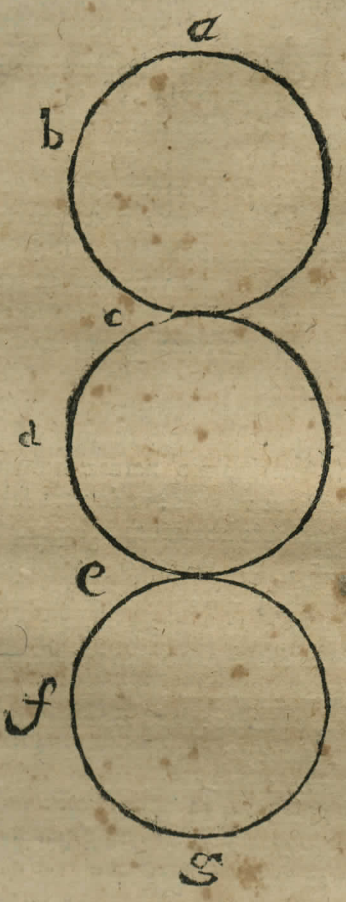
Igitur refractio quatuor habet: remissionem qualitatum, optimam substantiarum mistionem, vnitatem, ex qua omnes prodeunt vires, & mollitiem cum densitate. Ex densitate robur omnium operationum; ex mollitie, vt omnes figuræ subtilius delineentur. Quæ ergo refracta sunt cum mollia sint, admirabiles magis virtutes recipiunt. Propterea dicit Auerroës 2. *De Anima com.* 32. *Complementum autem animalium & finis eorum, quem natura in generatione intendebat, & cum eum assecuta est, quieuit, est genus animalium intellectu præditorum.* Et Tertio eiusdem ex Alexandri auctoritate. *Propter compositionem multiplicem, quæ est in homine, fiunt virtutes diuersæ:* Et sexto collectaneorum *cap.* 1. *In homine sunt multæ species compositionum, quia est vltimum compositum, & ob hoc occultantur proprietates singulorum.* Gentilis refert scripsisse Aristotelem Alexandro, quod homo continet vires omnium entium. Sunt ergo vires perfectiores ob vnitatem, sicut videmus in elementis, & validiores ob densitatem. Vnde illa admiranda proficiscuntur, quæ pro miraculis habentur.

CAPVT II.

Quòd omnes simus redituri: Super verba illa Aristotelis veluti etiam vulgo dicitur; *circulum esse res humanas.*

HOmines idcirco perire Alcmeon inquit, quòd suum initium fini coniungere non possunt. Scitè perhercle, si quis non arctius recenseat, sed formula quadam eius verba accipiat. An si circulus sit, circulus autem vnà principio & fine careat, priores neque nos illis, neque illi nobis esse propinquitate initij possunt, Obscura vèrba, & tum magis ad antece

antecedentia. Vult enim quòd non ijdem numero ſed ſpecie redeant: In quouis autem circulo nihil eſt ante, aut poſt: vt ſit æternitatis exemplum, circulus A B C:

inde contiguus ei C D E, & illi D E F, & ſint ſimiles. Planum eſt non eſſe eoſdem circuitus, quoniam modò ponantur aſtra in eiſdem locis, & ſint circuitus, & etiam dies: dierum tamen qui ſuccedit, non eſt alteri præcedenti idem: nam accidentia diffluunt ſubſtantijs manentibus. Hoc igitur viſo ſi vnus circuitus ex altero oriatur, B, licet ſit æqualiter proximum D, ſicut C, ipſi E. Dato quod B & C maneant, quia redeunt: non tamen confert hoc quicquam ad rem, ſi B & C non maneant. Dicebat ergo Alcmeon ſi B maneret, donec perueniret ad D, B eſſet immortale, & ideò nulla eſſet mors. Quomodo ergo dictum Alcmeonis verum eſſe poteſt, ſi B & D ſint idem ſpecie; nam pari ratione B, eſſet A & C: ſunt enim tres homines, vt ego, Ariſtoteles & Theſeus. Vult igitur Ariſtoteles B eſſe D ſpecie, id eſt ſecundũ ſubſtantiam, non autem ſecundum accidentia: hoc enim eſſet eadem eſſe numero. Quamobrem illud conſideratione dignum: Primum quod aliter ſi intelligatur nullum eſt dictum. Deinde quòd illud faſſus eſt *in ſecundo de generatione*, ſcilicet quòd ſi res circulo agantur, neceſſe eſt eadem prorſus redire: ſed ibi negat res circulo agi, ſed generationem ſemper prorſum procedere. Hoc autem dixit quod ad accidentia & ſecundas materias attinet: eſt enim directa quòd ad hoc pertinet. Et ſi redirent accidentia & materiæ ſecundæ, tunc prorſus eſſet ac ſi homo ille continua vita, quemadmodum Dij, frueretur. Sed negat ſecundã materiam & accidentia manere. Quid plura? hæc omnia egit ne concederet in opinionem Platonis & Alcmeonis, quem tamen vt inuentorem opinionis hac laude dignatur, & ne poneret mediũ inter idem ſpecie & numero: quod tamen ponit re, licet non verbis. Redibit ergo idem homo poſt circulum verè; & ita nulli ſit iniuria, quòd prior natus ſit & obierit, quia eſt in circulo, qui ſi per ſe conſideretur, id eſt vt comprehendit omnes alios circulos, non habet principium neque finem: & vt non dicimus in cœlo hoc aſtrum eſſe, ante illud, ita nec Ariſtotelem ante me, nec poſt Theſeum. Si verò vt comparatur ad alios circulos, eſt in æquali diſtantia, & ita tantò propior re B quam C quantò B fuit prius quam A. Hoc autem oſtenditur etiam duabus rationibus, quarum altera eſt declarata in *Gugliermo*, & etiam in *Theonoſto*: altera verò ex hoc deducitur, quòd ſubſtantiæ eædem manent, & numero finitæ ſunt, accidentia autem infinita. Sicut ergo argentum quod ex aqua redijt in argentum, eſt idem verè primo argento, quia non fiet argentum infinitum, ſed ſolum quantum ſublunaris materia capere poteſt; ita & quantò magis homines, qui eandem materiam ſubibunt, erunt ijdem numero quòd ad formam & materiam primam: diuerſi verò tempore, loco, materia ſecunda, parentibus, actionibus & accidentibus, vt ſolum quæſtio maneat, an intermedio tempore ſint. Et dico quod potentia ſunt, quia vtrumque manet forma & materia, deeſtque ſola coniunctio. De mente autem & anima videtur quòd ſecundum actum principiorum maneat.

CAPVT III.

De Humana imbecillitate.

PORrò noſtræ imbecillitatis & naturæ vmbratilis, ac euanidæ vſque in extremum nullum eſt maius argumentum, aut euidentius, quàm quod cum magis homo attollitur, & omnia pro voto conſequitur: tum eò magis ſentit vanitatem ſuam. Sit ſapientia felix; ſtatim agnoſcit ſe nihil ſcire. Hoc voluit Socrates, videri ſapiens, ſed audierat, non ſciebat. Eſt enim hoc eorum priuilegium, qui ad ſummum mortalitatis in omni genere peruenerint. Velut in Diuinis, Mathematicis, naturalique Philoſophia quorum omnium ignarus fuit Socrates, ad mores ſolum tranſlata cogitatione. Sit homo diues: intelligit non ſe ſed ſua appeti, & viuere ob id in maxima calamitate. Si filium cum dote egregia collocat: ille ei parat inſidias ſeu ob dotem quod rarò, ſeu quia aliam amat, aut quoniam

quoniam amare alium sponsam putat. Moritur; lachrymas pauculus emittit pater, reliqua, ac si nunquam fuisset, sunt. Perge ad robur viriū, languescunt, breui ægrotat, & quod maximè spectabile fuit, contemnitur, & miseratione dignum euadit. Potens fit, & fasces habet ac secures & sceptra: terribilis omnibus, vndequaque nomen illius resonant Theatra. Ecce in ipso flore gloriæ masculus vnus cor arrodit: seu ob suspicionem potentioris, aut filij insidias, aut vxoris zelotipiam. Alter insidiatur verè, & illi obices struit, laqueos tendit, mortem intentat, accusationem mollitur: hunc masculum ne agnoscit quidem: interim omnes illius obitum auidè expectant. Quid plura? In hoc vno tota consistit humana vita, vt ille dicebat, sed non rectè interpretantur eum:

Nascentes morimur: finisque ab origine pendet.

Quantò magis crescimus eò magis euanescimus, velut quæ in lebete feruet aqua. Si igitur ita est, quid aliud est ad summum perfectionis peruenisse, quàm bullam factam esse. Hæc igitur humanæ conditionis, ac gloriæ, felicitatisque ratio.

CAPVT IV.

Qualis sit species humana.

CÆterum tota humana species congeries quædam est, velut terræ, aut cœli, aut montis: neque enim intercapedo illa spatij, aut regionum quicquam facit, sed est velut congeries (vt dixi) seu moles terræ, aut aquæ. At id ostendit animus noster, qui non plus est hic quàm in cœlo, aut in Italia quàm in India. Diuisio corporum facta est ob vitæ commodum. Est in hac (vt dixi) mole, tanquam si quis ex ligno, terra, aëre, plumbo, ebore, lapide, plures effingat variásque formas, ex auro autem omnes illas: erunt formæ singulæ: aliæ etiam ex auro; itaque conueniet forma bouis ex ligno cum forma bouis ex auro, different materia, & ita forma ranæ ex creta à forma ranæ ex auro, materia non specie. Ita sub hac excellenti materia humana formæ omnes quorūcumque animalium latitant: bouis, sed fœnum non edunt: serpentis, sed morsu non occidunt: leonis, sed non habent vngues illos: qualitates certè animi ad vnguem: imò forsan deteriores habent, sed cum non habeant instrumenta corporis, non videntur planè similes: distinentur consuetudine longa, legibus, metu, ratione & pudore. Deorum cultus aut ad metum, aut ad rationem refertur. Itaque cum aliquo si agere conueniat, cogita ex quonam genere animalium sit. Deprehendere enim attentis oculis ad eorum actiones licebit. Ergo in hac massa velut etiam in omnibus alijs, non solùm corporeis, sed incorporeis; vtpote in illis supremum est Deus, infimum est anima imperfectorum animalium. Nam eorū quæ propagatione, & semine nascuntur, nihil ob id est imperfectum: quamuis aliqua sint oblæsa, vt talpa in visu, est optimum & supremum, & vltimum: neque vnquam deest; velut etiam in corpore vnius hominis, cordis, inde cerebri: tertia oculorum pars nobilissima: post iecoris, testium, ventriculi, pulmonis, reliquorúmque necessariorum vltimum est vnguis, cuius pars nostri corporis portio est, alia non est: vnde patet genus illorum esse in interliminio naturæ nostræ. Idem dico in hominibus sunt reges pro corde, & sapientes pro cerebro: & sunt vltimi homines in interliminio naturæ humanæ & belluinæ sicut vngues: vnde nata fabula transmutationis hominum in lupos. Et monstra illa, & animalia hominibus prorsus similia, velut, homines agrestes, & quadrupedes & huiusmodi. Et optimum quidem deesse nunquam potest: idem tamen non est perfectissimum semper. Sed iuxta ætates optimas: illud autem præstat sapientia rerumque cognitione generali, aut quam magiam vocant, & est propria rebus. Et hi maiore in pretio sunt apud populos. Succrescit ergo atque decrescit contrarijs ex partibus hæc massa, & semper manet eadem, vt etiam tota terra, & aqua, & aër. Idem dico de generibus animalium. Et cum ad summum peruenerint, subsident. Et pars partem premit, vt etiam in elementis, & agitantur à bellis & legibus: ideo qui coniunxerunt arma legibus, opportunè in magnam potentiam euaserunt; vt nostra ætate Schaidar solo religionis nomine ex infima plebe factus potens, meruit vt gener ob factionem ab VssumCassano Persarum rege ascisceretur, cum angustias maris Cassij occupasset, vbi Debentum, est maxima ciuitas, per quem locum Scythæ olim, nunc Tartari appellati, in Asiam effunduntur; quamuis post soceri mortem victus & occisus à Sulimambec Rustani Regis Persarum præfecto; nihilominus tribus relictis filijs, maior natu Ismaël cum astu nobilis cuiusdam Armeni euasisset, armis ac religione bene iunctis Persarum non solum regnum occupauit, sed etiam alia plura regna, vt Turcarum Principi formidolosus factus sit. Alia autem pars religionis cum sapientia iuncta est, quæ pietatem in mortalium genere seruat, atque perfectionem nostram tuetur. Hæc igitur est humanus orbis, qui circumagitur certa ratione, & in idem redit. Quærendum est igitur cur partes singulæ suum habeant sensum, quemadmodum in homine partes; dolet pes non manus, & tamen vnum sunt: ita & mens. Sed de his in *Theonosto* dictum est, sicut etiam de illa vi, quæ ad dæmones refertur, seu corporea sit & ab humore

re pendeat; seu incorporea & à Dæmonibus, seu ab astris, seu alia quadam occulta ratione partes concutiuntur. Interest autem vt consideremus, quoniam in vno homine cor dominatur toti, ita quod dominatur moli humanæ, aut non vnum est, aut non intra ipsum: vt vnus dominari omnibus nequeat. Vnde etiam Germanico obuiam facta mulier, supra mortalem magnitudinem, illius progressum impediuit: hoc igitur discrimen. An quoniam cor non dominatur, sed cuius cor est instrumentum?

CAPVT V.

Quòd hominum cognitio circulo quodam redit, nec longius progreditur

CÆterum humana cognitio, seu ad vnumquemque, seu ad gentem vnam seu ætatem, seu ad vniuersum genus referatur, non in infinitum procedit, sed nec longius digreditur ab inscitia, aut vt honestius loquar, à primis principijs: vnde Philosophi decepti sunt latè, aut nugantur si non errauerunt. Proponamus ergo exemplum in rebus: quantò plures diligunt intelligere Euclidem quàm Archimedem, & Apollonium, quamuis quæ ab his docentur sunt pulchriora, admirabiliora, & sublimiora: & hoc est quia sicut homo gaudet moderata exercitatione, ab immoderata fatigatur & tristatur: ita etiam intelligendo proxima, principijs gaudet, vbi vlterius procedamus, laborat & tristatur. Et causa huius est duplex: vna est labor ipse durus; altera quod quæ discimus memorari oportet. Memoria autē humana quantumcunq; magna est paucorum: memoria tenuisse Cyrum, si modo & hoc verum est, nomina omnium militum, referunt. Fuere autem ducenta millia, cum plurimi: at neque tot, sed quid CC ad M: nonne est vna ex V. partibus? Et totum hoc pars nulla infiniti? Cogitur ergo relinquere priora, dum posteriora discit. Ob hæc cum priora magis nota sint, difficillima paucissimi quærunt scire. Ita primos etiam Euclidis libros discere plures cupiunt, decimum multò pauciores: post illū vix vllus transgreditur. Propterea nostra plures suspicient, quàm intelligere curabūt. Amabunt diu etiam minus vera, quia faciliora. Ob hæc felici seculo natus Aristoteles, cum eam doctrinā amplexatus est quæ inter sapientiam mediam & exactam humanam reposita est. Omnes ergo gentes, & secula, & ætates circa suam sapientiam aut eruditionem reuoluuntur: & ijdem etiam homines. Parùm autem distat hæc sapientia à cognitione principiorum, & eorum quæ sensu acquisita sunt. Neque etiam tota humana natura longius recedit, etiam si non impediretur calamitatibus, quia non potest vlterius procedere quàm singuli homines: qui & si adiuti longa plurium seculorum seriei sapientia, non ta-

men sine prioribus posteriora intelligere possunt, quæ dum colligunt, meditantur, mors obrepit. Et ob id quasi nescientibus nobis, quæritur homo spectatæ fidei ac sapientiæ, cui credere possimus: vt posterius intellecta pro principiis habere liceat, atque vlterius discendo progredi, diligimúsque ea de causa Hippocratem maximè & Aristotelem. Non videtur autem humana natura procedere posse vltra certum numerum, eúmque exiguum: nam remotissima Archimedis non est vltra centesimam deductionem perfectam à primis principiis: nam reliqua omnia non sunt intermedia ad illam, sed in æquali distantia à primo circulo. Quod si inuenta aliorum pro principiis assumeremus ad hecatondes aliquot, sed pauca ob difficultatem inueniri possunt & incerta, quoniam res pendet ex interpretatione verborum, ideò transeunt ad opiniones: indicio est Aristotelis doctrina.

Proponamus ergo centrum, exactam omnium quæ intelligi possunt ignorantiam, qualis in infantibus, ac belluis. Secundum cognitionis principiorum: velut à septimo ad quartum decimum. Tertium eruditionis à quartodecimo ad vigesimum primum. Quartum sapientiæ iuxta regionem & seculum: etsi hæc conuenerint simpliciter, adeò vt hic sit sextus ordo. Vltimus est sapientissimorum virorum, non vulgi opinione ac fama, sed veritate, quales, vt dixi, fuere Hippocrates, Aristoteles, Theophrastus, Plotinus, Euclides, Archimedes, Apollonius, Pergeus & Ptolomeus. Est & octauus instar *aplanes*, sed extra ordinem diuinorum virorum, cuius excessus est iuxta rationem centri in circulo, vnde qui habuerit in primo, parum melior erit sapientissimo: si quis autem in vltimo erit velut immortalis, aut forsan vix contingere potest. Quælibet tamen huiusmodi melior est absolutissima sapientia humana. Quærunt tamen homines fructum excessus sui circuli, & ob id manent adhuc monumenta clarissimorum virorum: non ergo infinitum est hoc

hoc nostrum humanum scire, vt à centro ignorantiæ recedit, sed in seipsum circulo reuoluitur, & maximè iuxta mundi ætates. Cúmque etiam quæ sciuntur in numero reposita sint, infinitum autem quod sciri potest, etiam non emotis ex centro circulis neque amplificatis, erit scientia diuersorum seculorum varia, nec eadem: itémque magnorum annorum etiam vsque in infinitum: res aliæ, artes aliæ, scientiæ aliæ, sed genera & fines ijdem. Natura autem nostra vt geniorum essentiæ iungitur, aliquo modo exors est huius numeri, successionis atque laboris, quia totum est in toto, non tamen recipitur velut solis lux in vrceo: hæc enim diuisio ad infinita imperfectionis est, & solummodo accidentium. Scire autem infinitum est, reliqua sunt aut opiniones firmæ, aut scientiæ partes.

CAPVT VI.

Quod homo seipsum fingit magna ex parte.

POrrò cum videamus calefacta sæpius facilius calescere, quòd ficciora & rariora efficiantur: & frigefacta frigefieri, & reliqua deinceps: istud euidentius contingit in affectibus hominum vt Princeps dicebat. Lætari ergo & gaudere ad lætitiam facit, tristari atque timere ad vtrumque similiter oppositum. At hæc fingunt mores. Vnusquisque ergo & naturam & mores sibi format, quocirca aut à natura, aut à disciplina aut genio omnia ista habentur: scilicet lætitia & securitas, tristitia aut temeritas: inde etiam mores velut liberalitas, constantia, comitas, mansuetudo & bonus habitus. At in belluis non sic: neque imperare possunt sibijpsis, sed partu coguntur. Plurimum igitur in nobis repositum est: scilicet felicitatis principalis pars & decor, & ad reliqua non contemnenda auxilia.

CAPVT VII.

De felicitate humana & fine suo secundum Aristotelem.

ARistoteles constituit animam humanam seu intellectum immortalem, sed cum apertum esse putaret, mundum esse æternum, illam non ausus est diuidere: quare nec memoriam præteritorum, nec merita aut pœnas assignare licuit, verùm substantiam substantiæ coniunxit. At operatione etiam oportebat illa iungere, atque cum hoc merita statuere: ob id summam felicitatem in homine perfecto, & quæ nulli alij conuenire posset aut deberet, constituit. Necesse ergo vt perfectus homo sit Diis simillimus, hic autem bonus & sapiens: ergo non potest esse felicitas nisi per sapientiam, sufficitque vt insit sapienti, quia imperfecta plurima sunt propter id quod est perfectum, atque ita communicatur speciei. Felicitas ergo est in cognitione Dei, per quam cognoscimur ab eo. Eorum enim quæ eandem habent operationem, illa contingit vicissim & in seipsis: velut si oculus oculum videat, etiam videtur & semet ipsum videt; ita homo sapiens Deum cognoscendo, cognoscitur tum à Deo cum illum contemplatur, & seipsum cognoscit per Dei cognitionem, quare fit bonus & perficitur eius sapientia: & tum fit felix & in tutela est Dei, perseuerátque ob id felicitas. Oportet ergo vt appetat hanc felicitatem: ostendit autem hoc *Duodecimo Primæ Philosophiæ* & *Decimo Ethicorum*, quanquam id *primæ Philosophiæ cap.* 8. *in fine* Auerroës ad cœlum frustra retrahat: neque enim id magis sed perfectè paret Deo. Oportet autem duo ostendere, & quòd felicitas inest eis, & quòd etiam praui puniantur. Ergo cognoscere Deum & contemplari, vtræque sunt partes ipsius felicitatis: nam si hæc Deorum est felicitas summa, & ipsi soli beati sunt; felicitas summa etiam hominis in hac vita, quæ est summa perfectio & sine errore, est ipsum contemplari & cognoscere. At in securitate est cognitio immortalis animi: ergo sapiens felicissimus est vtrisque his iunctis. At improbus caret cognitione finis & securitatis, ideò cum natura humana per se quærat finem qui est tranquillitas, necesse est vt per se sit infelix: vtpote optat diuitias, vel non habet, vel eripiuntur: optat sanitatem, videt incommoda senectutis, optat perpetuitatem generis, videt quàm filij sint inepti. In sapiente ergo tria sunt quæ complent felicitatem; contemplatio optimi entis cum his quæ ab eo pendent: cognitio perpetuitatis propriæ naturæ, & auxilium Diuinum. At me angit quod Deus non singula cognoscat: verùm vt dixi plures licet non sint Dij, vnus tamen est, qui ordine plurimos efficit non numero certo, è quorum natura est intellectus noster, qui illis iungitur. Vtinam haberemus *libros de natura Deorum*. Et si verus est qui ad eum refertur de Diis localibus: nam quatenus iungitur intellectui, curam habere potest, vt etiam cælum cum sit causa communis, huic quidem prodest, huic nocet: quoniam imagines veras recipit præsentium ac futurorum, quorum notitia euadit discrimina. Atque hæc ratione defendi possunt. Sed obstat experimentum, quòd pluribus malis quàm bonis & non minus apparent talia, & spectra. Sed non indigent spectris boni, verùm sufficit prudentia & pauca somnia: malis autem accidunt spectra ob corporeitatem & dæmonum consuetudinem, quæ fit non contemplatione pura quemadmodum Dei,

sed

sed sordida, & operibus iniquis mista.

CAPVT VIII.

De felicitate Humana verè & Epicuri dogmate.

NEmini dubium esse debet, Epicurum fuisse hominem pessimum. Is enim pessimus est, qui ea docere alios vult, quæ ipse non intelligere se intelligit; quod Epicuro accidit, vt ex epistolis tribus videtur quæ apud Diogenem Laertium, scriptæ reperiuntur. Quod autem se non intelligere sciret, palam est ex obscuritate sermonis atque perplexitate. Cum enim falsa & absurda se docere intelligeret, ne coargueretur, (dico in his quæ de natura scripsit) obscurè & perplexis verbis cuncta inuoluit. Et quanquam moribus referant illum fuisse bonis, tantò eum constat esse deteriorem: vt primum qui alia faceret, alia doceret, & hoc lenocinio decipere conaretur mortales, vt illi crederent. Optimi enim viri sunt, qui rectè viuunt, & optima alios facere docent: minus boni sunt, qui mediocriter viuunt, optima tamen suadent. Mali qui pessimè viuunt, optima suadent, velut Seneca. Peiores his qui pessimè viuunt, pessiméque docent vt Diagoras & Protagoras. Omnium pessimi sunt, qui optimè viuunt, pessima suadent: in quo genere sunt superstitiosi: & ab eo etiam parum abest Epicurus, qui si adeò malè suasisset in moribus, velut fecit in his quæ de natura scripsit, proculdubio omnium mortalium pessimus dici & haberi posset. Quamobrem lusisse operam in vtroque colore videtur Plutarchus, cum in priore non videatur in his quæ de felicitate tractat Epicurus, illum rectè intellexisse: in posteriore ex infinitis erroribus atque immensis, vnum aut duos oppugnat, & minus etiam absurdos: tum verò ipsa oppugnando, opinionem quandam inducere videtur, quod digna essent, quæ cum omnino stulta sunt, oppugnarentur. Neque in hoc multò sapientiorem secutus Aristotelem est, qui delibatis tantum huiusmodi tam ridiculis rationibus ea damnat, quàm ridiculæ fuere ipsæ opiniones; vnde ab eius interpretibus hoc non animaduertentibus dupliciter peccatum. Alij enim non efficaces eas rationes esse videntes, meliores postulant, & admirantur: alij conantur ostendere eas esse efficaces, quæ non sint: verùm in moribus si rectè intelligatur, nullus melius Epicuro sensit. Atque perbreui tribus aut quatuor præceptis docuit omnes mortales esse felices.

Primum est, quod felicitas est in voluptate constituenda: quoniam cum felicitas sit suauitas quædam atque iucunditas, & animi quies, hoc ipsum non habeatur nisi à voluptate, & cum voluptate coniunctum esse possit: liquet hominis felicitatem in voluptate cuiusque reponendam esse. Atque id ergo primum.

Secundum cum hæc voluptas ex quatuor rebus haberi possit: animi bonis, corporis, fortunæ, atque fictis; quærendum est an ex vno solum, ex his, & quo, aut pluribus, & quibus haberi possit: contingit autem quindecim modis, sed & vno alio qui præcipuus est. Ergo sic concluditur: voluptas omnis ad felicitatem facit: quoniam non qui habet mille talenta felix est, si mœreat, si lugeat, si timeat; sed qui quadrante gaudet. In hoc tamen obseruandum iubet, ne voluptas maiorem dolorem afferat: ne enim furto admisso trudaris in carcerem, & laqueo vitam finias: aut cibo distentus vigiles tota nocte ob cruditatem. Nec minor voluptas maiori præripiat locum, vt ludendo, aut necromantiæ operam dando, non te exerceas vt lucreris: aut vt malis conuiuio à lecto surgens interesse, quàm exercere corpus ad bonam valitudinem & robur. Tertium est vt voluptatem in virtute & sapientia ponas: secundo loco in corporis bonis, sine quibus ingratæ sunt voluptates, quæ à fortunæ bonis habentur. Vltimo autem quæ ex fictis bonis & vitiis. Ostendit autem voluptatem ex animi bonis optimam esse, quoniam ad ea voluptas perpetuò sequitur, non ad diuitias aut reliqua præter corporis bona: hæc autem non pariunt voluptatem nisi ex animo, & etiam quia vix sentiuntur ob consuetudinem. Si tamen pauperi occurrat, vt exercendo se lucretur, melius erit quàm animi bonis operam det, quoniam non solùm illa alia bona consequatur, sed etiam quia liberius potest postmodum bonis animi frui, quoniam felicitatem non in bonis constituit, sed in vsu eorum: hoc autem tertium dicit, habent animi bona præcipuum, quod eis semper vti licet: aut saltem magis quàm cæteris. Opus igitur est prudentia in eligendo exercitationem boni, quod maiorem & puriorem ac diuturniorem voluptatem afferat; quod quidem est animi semper ac ferme. Propterea rectè ille dixit. *Non potest iucundè viui, nisi iustè, moderatè, temperatéque viuatur.* Tertium aliàs explicatum est, quod nostrum est eligere memoriam voluptatis & iucundorum, obliuisci reliquorum, quæ non in melius mutata sunt, nam & horum memoria delectat. Similiter speranda sunt bona, malorum non habere sensum aliquem.

Quartum quod si præsenti malo torquearis, si diuturnum sit & leue, compensabis memoria præteritatum voluptatum, & possessione virtutis & sapientiæ, quas nemo te viuo auferre tibi potest. Si magnum breueque, spe futuri consolaberis: si magnum & diuturnũ è vita hac diffugias, neque cuiquam hæc fuga præcludi potest. Ita mihi sapientissimus mortalium naturali lumine visus est Epicurus, iniustè

lancinatus ab aliis, nec bene intellectus.

CAPVT IX.

De Regno humano.

Regnum hoc humanum nullo alio constat, quàm vanitate, stultitia, furore, insania, vana spe, timore, doloribus, morbis, calamitatibus, dolis, fraudibus, miseriis, afflictionibus, nequitia, dedecore, turpitudine, anxietate, fæditate, corruptione, coinquinatione, denique malis pluribus etiam quàm excogitare liceat, solicitudine perpetua, cruciatibus. Hæc sunt quæ latent sub illis phaleris argenteis, ensibus ac clypeis aureis, vestibus ornatis gemmis, annulis, fastu, imperiis, magistratibus, amplis fundis, ornatis domibus, caterua famulorum, ancillarumque: nummis, picturis, odoribus, conuiuiis, lectis sumptuosis, magnifico quouis apparatu: Quid ergo? nil nisi sepulchrum: neque vlli alij rei rectè comparari potest. At plures gaudent hoc esse in sepulchro? nimirum nam & plures gaudent ferculo prædulci atque odorato, quod ei lethum cum magno etiam cruciatu affert. Gaudent alij dolis? & alij fœdam & profundam scabiem dum scalpunt. Prauis ergo maior felicitas hîc? Dubito, si non aliud quicquam in medium afferas: neque enim satisfaciet forsan illud quòd omnia in idem redeant, cum indifferenter tollatur omne discrimen. Palam enim est hanc esse maximam felicitatem, quæ non adeò à nobis eripi potest, quandoquidem nihil facilius est, quàm malefacere alteri. At non erit magnum quod facile est: magnum est tutò malefacere alteri, & in hoc felicitas, non in simpliciter malefaciendo consistit. Ergo non est hic finis hominis nisi homo sit conuersus cum Diis? Quidni: palam enim est hoc esse necesse. Sed vbi creuerit, rursum sopitur ac decedit: neque enim malis quicquam consistere potest. A quo ergo sopitur? seu cura Deûm; seu ordine ipso rerum, vt in fluctibus: ergo vbi ad finem ventum est, eadem mala patiuntur ab aliis? minimè; sed bonos premunt mali, non mali malos. Summa ergo felicitas est premere bonos. Est sanè: At ego vel si Deus aliquis mihi hoc dicat non credam, sed vel subesse hic captionem existimem, vel post obitum dare pœnas consceleratos necesse est. Id sanè necesse est. Ergo cum tam pulchrum sit exire è fœdo hoc sepulchro, vt in clarum & purum æther veniat, quid boni accidere potest illi, qui conuersa ratione vitæ eorum, ad quos venit, vixit?

CAPVT X.

Quòd omnis ignorans malus, & cur.

Qvòd omnis ignorans malus sit, omnes ferme fatentur, & causam non reddunt, aut minimè manifestam. Dicunt enim quòd qui ignorat, ob improbitatem cœcutit, adeò vt contrarij potius causam reddant: scilicet cur malus sit ignorans, quàm cur ignorans malus. Verum non ita est: sed cum qui ignorat, etiam id ignoret se ignorare, putat quæ nescit se scire: hoc autem quod nescit infinitum cum sit, ambitiosissimus est ignorans, vt qui omnia se scire arbitretur. Cum ergo conuincitur, dolet, aut se detectum, si resipit, & ob id odio habet: aut quoniam se victum dolo arbitratur: itaque vtroque modo odit victorem & vlcisci cupit: & ob id multa mala agit, malúsque perpetuò euadit. Contra qui sapit, laudatur ex his quæ nouit; quæ non nouit discere non dedignatur, & ab vtroque beneficio se affectum existimans amat, & ideò benefacit. Hæc autem est boni diffinitio; scilicet benefacere.

CAPVT XI.

De bona fortuna.

Meritò quæri solet, vnde bona fortuna hominibus: neque enim in Deos reijcere decet, quòd plerisque etiam malis fauere soleat: tum in tam paruis vt & qui habent, paucis post annis idipsum contemnant. Et neque ea constant, sed in eis etiam quæ à fortuna sunt, varietas perspicitur. Quidam ad astra referunt, quidam ad fatum referunt, sed rursus & huius & illius causam quærere oporteret. Quibusdam videri posset, velut ex frequenti alearum iactu, modo plures pares, numeri, & pauci; modo plures & impares, & alia ratione; qui in vnum collati admirationem pariunt, vt sit ex necessitate sortis & fortunæ, sæpius repetitis casibus quibusdam locis, hominibus, temporibus bona aut mala accidere; quibusdam alternatim, quam vocant variam fortunam. Aristoteles *in magnis Moralibus* ad vim animæ quæ eligit, refert. Sed vtinam modum docuisset: in illis verò aliquid plus fortuita collectione perspicitur; & quidam sanè etiam somniis, imò plerique iuuantur. Quòd si à vi animæ fiunt, cur neque sapientibus neque bonis? an illorum deterior quædam est anima. Itaque cum eisdem luctamur. Quapropter mihi sanè visum est, bonam fortunam ex pluribus oriri, præcipuè tamen duobus: quòd necesse sit ea quæ à fortuna distribuuntur, velut & lapidum iactum fortuitum, inæqualiter distribui: quòd

quòd si inæqualiter distribuantur, variis locis, temporibus, hominibus, & multa bona misceri in vnum; aliàs multa mala, aliàs bona & mala multa simul, atque etiam aliàs pauca sola bona, vel mala. Alia ratio est ex moribus hominum. Bene fortunati enim mansueti sunt, obtusæ prudentiæ, quoniam cum his libenter versantur homines, & eos amant, & prompti. Vt ergo occursantibus sibi ex constituto peregrinis, fortuita res videtur, spectantibus à longè & causam ignorantibus: ita eiusmodi cum multa sint & mediocriter tractata, & necesse sit iam in vnum alicubi plura aut pauciora similia, aut bona aut mala coire: nec possint his hæc euenire, qui omnino segnes sunt & agrestes, duri atque odiosi, & omninò rudes aut nimis acuti; hos enim plerique refugiunt, tum quia timent, tum quia inuident; conuenit vt in illos bona fortuna incidat, quod etsi aliquis bonus genius aut malus talia dirigat, euidentius erit.

CAPVT XII.

De eo quod maximè homini expetendum est ex Proxeneta.

Dictum fuit breuiter, & quantum satis est ad exercitationem, *in Proxeneta*, de eo quod maximè homni expetendum est: at nunc demonstratiuè atque sufficienter, & de illo, & de causis erroris circa id agendum est. Ergo primum illud supponere oportet, quod optimum homini maximè expetendum est, nam absurdissimum esset ei qui posset esse Rex, expetere vt esset fossor, aut si posset esse dux solùm, expetere regnum: nihil enim aliud adipisceretur quàm labores & pericula, & vt torqueretur perpetuò, si plus expeteret aut maius quàm consequi posset. Stultus verò prorsus si quod optimum in sua potestate futurum esset non expeteret, sed aliud potius, vt eo adepto neque felix esset, neque acquiesceret: optimum autem vnicuique in vltima illius perfectione collocandum est, nam optimum in planta est, vt diu viuat, floreat, fructum edat, abundet alimento, quod magna sit & speciosa: neque enim sensus ei optimum est quo caret, neque pondus: hoc enim ad vitam non pertinet. Equo autem optimum est, vt generosus sit, bene videat, bene audiat, sit cursor robustus, iuuenis, magnus, cibo fruatur abundè, cum equabus concurrere si liceat. Et generaliter vt sensibus suis ac robore abundè frui liceat, quoniam sensus vltima eius perfectio est. Ita & medico vt plures & maximè nobiles curet, non vt regnet, neque vt calceos suat: hoc enim tutori calceorum, illud Regi conuenit. Igitur maximè expetendum homini est, vt quod in optima eius parte optimum sit, adipiscatur. Optimam autem partem in homine esse rationem dubium non est, quandoquidem ea sola à cæteris animalibus separamur, & Diis similes sumus, & volumus & nolumus, & amamus, & gaudemus; & si sensu voluptatem capimus, non ea felices nos existimamus, nisi cum cogitatione ipsam metimur. Illud quoque fatendum est, optimum esse felicitatem, in qua gloria, voluptas ac summum bonum humanum continetur, atque hæc in rationali animæ parte constituta est. Summum igitur homini expetendum est felicitas, quæ in rationali anima est.

Est etiam felicitas circa mediocritatem; quoniam ab extremis optando angimur, & operando periclitamur, velut auarus angitur pecunia, & dolet, & dum vult eam parare, mille incommoda subit: prodigus statim necessariis indiget, timidus semper torquetur, vt sit infelicissimus: audax mille incurrit pericula, imprudens errores admittit quibus torquetur. Sed & felicitas humana in conuersatione hominum aut non sine ea est: homo enim solus multis caret cōmodis, & parte felicitatis destituitur? Cùm enim homo & ad se & ad alios comparari possit; ad se quidem sapientia; ad alios virtute felix euadit.

Rursus felicitas in virtute atque sapientia consistit, quoniam rationalis anima duo solum hæc habet, scilicet virtutem & sapientiam. Cætera enim extra illam sunt, & etiam quoniam optimum esse, est in scientia qua Diis assimilamur; & velut sensus in optimè sentiendo perfectus est, ita ratio in intelligendo: & rursus circa virtutes, vt possit consistere circa medium; tum quia illud solum stabile est vt dixi, & felicitas in stabili collocanda est: tum quia sola virtus est circa mediocritatem, quam natura fert. Extrema autem sunt infinita & periculosa ob id, tum etiam quoniam vt dictum est, felicitas est homini solum in conuersatione & societate. Per virtutem autem homo maximè aliis conciliatur hominibus, vtpote per mansuetudinem, liberalitatem, comitatem, prudentiam, amicitiam, fortitudinem, continentiam, modestiam: non iracundum esse neque ambitiosum, nec irrisorem, nec fallacem, nec contentiosum aut morosum, vel tristem aut adulterum, sordidum, contumacem vel instabilem. Felicitas autem consistit in re stabili: nam si optima esse debet, necesse est vt non mutetur, aliter plura essent optima: deinde quia si animus fluctuat, & ex vno in aliud transit, anxius est & inquietus: felicitas autem in quiete consistit, & sine æstu aliquo est ac sine fluctuatione.

At interim optimum est in vnoquoque quod nondum adepti sumus, ipsum adipisci benè, & in eo quod adepti sumus, benè vti. Velut venatori optimum est & præstantissimum benè venari, & ædificatori bene ædificare. Igitur optimum homini est adipisci virtutem & sapientiam, atque illam exercere. Expetendum autem maximè, quod & acquisitione optimum est & vsu,

vsu, vt dictum est: velut si domus esset humana felicitas, & optima res, expetenda maximè esset ars ædificatoria, tum verò ipsa domus. Ergo & adipisci virtutem & sapientiam, maximè expetendum est. At verò sapientia vti & virtute, non licet nisi eas habenti. Quod ergo ad vsum attinet, expetere illas oportet maximè: Adipisci autem virtutem, nulla alia via magis licet, quàm virtute ipsa: tum quia simile simili comparatur, magis quàm alio: tum quia per patientiam, & industriam, & diligentiam, & continentiam, & perseuerantiam, & per labores, & spernendo lucra & voluptates, virtutes parantur & sapientia. Igitur maximè expetenda est ipsa virtus & sapientia, ob perfectionem operationis & felicitatem adipiscendam. In adipiscendo verò, etiam & in motu, vt ita dicam seu acquisitione felicitatis, expetenda virtus.

Quod verò fallit nos duplicẽ habet causam, quæ tamen in vnam rediguntur? & est error finis. Cùm enim propter voluptatem aberremus in fine, & statuamus felicitatem in diuitijs, & in existimatione, & maximè secuti vulgum exemplúmq; potentium, sed imperitorum: existimamus maximè esse expetendas diuitias & potentiam, & existimationem, quia aberramus circa finem: dum verò adipiscimur, non possumus cognoscere ipsum finem, quia sumus in motu, & ideò sequentes exemplum aliorum, putamus nos adipisci felicitatem, atque interim gaudemus. Verùm cum vt dixi, felicitas consistat in quiete & virtute, vbi adepti fuerimus opes & existimationem, & potentiam, nihil inuenimus quietum, neque etiam inuenimus finem. Et ideò error hic non detegitur nisi cum ad finem peruenerint: tùm verò apud se infelices existimant; Alij autem qui extra sunt, in errore manent, putantes eos esse felices. Sed & ipsorum quidam licet se non esse felices intelligant, non putant se esse infelices, quia nullam aliam felicitatẽ norunt: atque hi duntaxat quærunt de humana conditione, damnantque eam vt felicitatis expertem: & si quis dicat aliam esse felicitatem; aut quosdam esse felices, negant, aut quia ita credunt, aut verecundia ducti. Verùm tales maximè afficiuntur calamitatibus, & ad desperationem deueniunt: id enim tempus maximæ miseriæ est seu iuueni seu seni contingat, diuersa ratione. Hæc refert, quod antea vel sic aliqui se fingant felices, nisi quis neget quicquam interesse inter Regem verum, & eum quæ ob insaniam se Regem esse putat. Quid igitur his inest? non aliud quàm quoad possunt, aliorum felicitatem impediant: aut potius adiumenta & ornamenta felicitatis; velut gloriam & existimationem, quietem, securitatẽ, vitam etiam nonnunquam, opes quasi semper. Hoc est totum quod possunt, & summa eorum felicitas: nec aliud prorsus habent, in hócque etiam ipso plurimum æstuant, idque totum est, vt postquam neque ipsi possunt esse felices, neque impedire quin sis felix, vt saltem non existimeris, aut nemo tibi eam inuideat felicitatem, quod facilè est illis impetrare apud vulgus; perinde ac si quis apud asinos impetraret, ne homines crederent ipsis esse feliciores, cum nostram conditionem ignorent: nec tamen ob hoc humana felicitas eo vel teruncio minor esset. Hæc igitur eorum felicitas est obstare. Similes autem sunt his, qui tympanum pulsantes, iucundam & egregiam musicam obturbant: neque enim ipsi voluptatem capere possunt ex sono illo, sed eos qui potirentur, impediunt. Et mihi quidem maximè hoc perspicuum est, qui geminam personam ago. Et cuique facilè notum esse poterit, qui simili conditione fuerit; nam vt intelligo multa, & virtute vtor, felix mihi videor: & quod intelligam quæ alij non norint, & quod donum id à Deo adeptus sim, & quod sim securus ac stabilis in eo bono: quódque aliqua peregerim, quorum memoria me delectet: quódque nec in vno nec in altero labore afficiar, gaudeóque quotidie quòd discam nouum aliquid: nam quæ non noui non me discruciant, quia illa an sint, nescio. Est enim vnicuique hoc naturâ boni inditum, vt se omnia scire existimet, quæ nescit non esse putat. Quæ autem discit, simul & esse nouit, & discit. At vt ad opes, ad artis gloriam me conuerto, est aliquid semper quod discruciat: si non ago, alijs videor esse inferior; si ago, laboro: semper fluctuat animus, semper est maius quod videt quàm quod habet: isque excessus quod mirum est, semper augetur.

Declarabo autem id duobus exemplis, non ab Antiquis longius repetitis, sed vno non multò ante; altero verò etiam quod vidi. Fuit itaque Dantis ætate CCC annis Vgulinus Gheradiscus patritius Pisanus, qui oppressa factione contraria amicis & clientibus, & opibus, atque etiam prole; namque erant ei tres filij, quatuórque ex filijs nepotes, adeò vt gloriaretur extolleretque fortunam suam, quod nunquam sibi quicquam aduersi contigisset: & cum in conuiuio quod amicis exhibebat, hæc eadem repeteret, interrogauit Marcum Lombardum præcipuum ex his quos conuitarat amicis, an existimaret ei quicquam deesse ad felicitatem? Is seu cogitasset quòd nimiam felicitatem etiam maximæ calamitates consequi solent, seu diuino afflatus numine: Nil (respondet) præter Dei iram. Vgulinus sic interpretatus est, quasi diceret nil posse ei nocere præter illam; ideò ob amicitiam intimam, seu ne obturbaret conuiuium, cum causam ipsi ex interrogatione importuna dedisset, nihil respondit. Paucis post diebus suscitata factione aduersa, accurrentéque populo domum expugnat: filius vnus & nepos vnus occiditur. Ipse captiuus cum reliquis duobus filijs ac tribus nepotibus ducitur in turrim: clauibusque in fluuium Arnum

proiectis

proiectis fame consumptus est. Primùm quidem in vlnis minores natu, nepos scilicet infans, post reliqui, vt ipse etiam biduo omnibus, sed cœcus superuixerit. Id sanè non contigisset, si se felicem existimando cogitasset, quod inter scelera vixisset: vnde emendatâ vitâ nunquam in tantam calamitatem decidisset. Prodiderat enim Ninum Gallurum ex filia, & Anselmum Capraiam ex sorore nepotes. Hunc creditur veneno ob inuidiam peremisse; illum constat ab eo pulsum in exilium: vt nil mirum sit à Rugiero Vbaldino Archiepiscopo vrbis, aduersæ factionis Principe & complice scelerum, cuius Dantes meminit, proditum fuisse. At dicet quispiam: ergo & in eodem periculo versabitur, qui se ob virtutem felicem existimabit? Minimà: nam hoc totum Deo relatum habebit, intelligétque hanc esse felicitatem humanam à Deo acceptam: nam ea se consequuntur, à Deo intelligere se accepisse virtutes, & sapientiam, & exiguum illud administrationis auxilium; (nam vix grande esse potest) & sapientiam habere, ac secundum virtutem viuere.

Sed venio ad secundum exemplum, in quo nullam partem fortuna aduersa sibi vendicat: Ambrosium Cauenaghum Medicum nemo est ciuis nostræ vrbis qui non nouerit. Is primum ingenio fuit eleganti, & moribus maximè vrbi nostræ accommodatis, adeò vt nulla esset domus aut diuitis, aut nobilis, quæ Cauenaghum non experta esset: sempérque ea res in incrementum processit, & in summo constitit fama, non solùm apud ciues & nobiles, sed exteros ac Principes, omnibus notus: dona vndique ad illum confluebant, conuiuijs, grauibus consultationibus intererat, tricies sestertium ex arte atque amplius sibi parauit. Inde etiam agnatione nobilibus multis iungebatur: filij ei tres sapientes ac probi ex pudica vxore, adeò vt cum ipse luscus esset, omnes lusci fuerint. Sed & filiam habuit quam in Collegium sacrarum Virginum collocauit. Vixit vltra septuagesimum annum, nullis prorsus conflictatus incommodis: nisi quod filium natu medium longo morbo amisit; charus ciuibus, charus exteris, charus senatui, charus Principibus, charus populo, charus militibus: è LX. præterea senatoribus vrbanis erat. Itaque si respicias ad humanam sapientiam aut felicitatem, neminem huic viro vel in hoc, vel in illo, iam multis seculis contulerim: nam domus illius, vt Principis atrium, frequentabatur. Quid contigit (vt intelligas vera esse quæ dixi:) minori natu filio Sacerdotia non mediocris redditus contulerat: maiori vxorem ex animi sententia nobilem cum ampla dote: & iam (ne quod ad felicitatem deesset) nepotem viderat ex illa, rogat minorem filium, vt postquam diues esset ex Sacerdotijs, vt paternæ hæreditatis, cum iam pares haberet redditus, portioni suæ, cederet maiori natu filio (is Pomponius vocabatur:) cumque noluerit, adeò tristitia ac dolore affectus est, vt mori desideraret: cum verò morbus aduenisset, flebat, neque vnquam consolari potuit: superuixit pluribus diebus, nec minus tristitia quàm morbo obijt. I modò & dic felicitatem esse in rebus. Dubium non est, quòd si virtute præditum animum habuisset, secum reputasset. Filius meus Pomponius quindecies sestertium habet in censu, septies sestertium ad ipsum ex fideicommisso relinquere cogetur Aloysius, vt colligatur plusquam vices sestertium: at contentus esse poteram, si vel quatuor millia sestertia eis simul diuidenda reliquissem; nam ab initio vix habuit mille, vt ne optare quidem tantum, nedum sperare ausus esset.

CAPVT XIII.

De sex generibus perfectionis humanæ; & quomodo ad duas vel tres redigantur.

Dicamus ergo quòd humana perfectio in duabus aut tribus rebus consistit, quæ in contemplatione positæ sunt, seu nulla omnino sit in externis rebus, seu quod mihi verius esse videtur, in contemplatione solùm externisque rebus, quæ ab ea proficiscuntur. Id enim solum bonum est, quod à bono originem ducit: contemplatio autem bonum, & fructus eius externæ res secundæ, iuxta humanam conditionem & finem: vt qui non consecutus fuerit, externa planta quidem florente & germinante, lætetur & gaudeat, non vescatur tamen fructibus: qui autem fructus habet, sed plantam non possidet, voluptate illa non fruatur; & fructus intempestiuè collectos habens, hos quidem acerbos illos siccos, speciem solam retineat: vt ad vitæ necessitatem vtiles sint, sed omni voluptate ac suauitate careant, nisi ea quam extinguendo sitim ac famem, natura defectu & incommodo comparauit. Sic opes delectant pectus auaritia flagrans, quamuis neque habeat quibus vtatur, aut in quas distribuat voluptates: & nec tutò seruare possit, nec diu retinere se posse satis intelligat: & quòd ex earum possessione insidias sibi metuere, ac comparari sit necessarium. Cúmque hæc tot & tanta incommoda non ignoret, pectus tamen anhelum ad auaritiam & dum eas minuere, abscondere, ordinare, in tuto collocare, in vsus iucundos conuertere deberet, optat adaugere, non contentus prioribus malis. Et cum sarcinæ curarum & periculorum imparem se videat, illam tamen adaugere satagit. Exemplo illorum qui poti, & saturi, ac nauseabundi, ex consuetudine quadam, & voluptatis mentitæ desiderio adhuc esse & bibere pergunt. Et exemplo deteriore, tum ob ætatem, tum ob iacturam senes diuites, qui mane surgunt, tota die laborant

vt augeant, quod ferre non possunt: nec illud habentes aut cogitantes cui hæc relicturus sum; nonne planè amentes eos dicas, & tamen tam multorum & opinione vulgi, sapientumque virorum consuetudine impetratum est, vt etiam sapientes hi existimentur qui cumulant. Sed si sapientes dici aut existimari possunt, quinam meritò stulti censeri poterunt, aut quo in angulo humanæ habitationis latebunt. Igitur sapientes hi duntaxat erunt, seu verè, seu omninò sapientum iudicio; nam illi solum aut ob opum admirationem à pauperibus, aut ob commodum ab hæredibus, aut à sui similibus ob certamen existimantur, qui partis virtutibus eiusmodi commoda ex illis nanciscuntur. Vnde suauis res quæ parta est, sed suauior parandi modus, suauissima verò radix, scientia tot rerum, propter quam in pretio habemur. Etenim ipsum scire per se pulchrum est & delectat, ob id quod sit operatio incorporeorum similis voluptati. Et quòd si nos tantùm sensuum cognitiodelectat, cum tamen quæ cognoscuntur ex sensibus diffluant, qualis erit hæc sempiterna; Et si homines tantum spacij terrarum ac maris superant, cum tot incommodis, impensis, periculisque, vt pauca quædam quæ cæteri domi desides non norunt, cognoscant, atque ob id eminent: vnde Homerus de suo Vlysse sic orsus est.

Dic mihi Musa virum, qui postquam Pergama Troiæ
Celsa sacra euertit, populatus mœnia flammis.
Classe diu raptus, variisque erroribus actus:
Qui mores hominum multorum vidit, & vrbes.

Quanquam mortalia omnia, & quæ vno in statu non permaneant: quanto commodo multò plura æterna discentes, ac domi sedentes, licebit nobis ipsis de ipsa cognitione voluptatem capere? At verò cum etiam supereminere nos cæteris intelligimus, tum verò & mortales cæteri cognoscunt, quàm suauissimè nobis gratulamur? Is ergo primus fructus cognitionis. Et nobis quidem ad L X. M. inventorum, quæ præter ab aliis accepta, intelligimus hoc ipso præstare cæteris, parum gaudemus: at ipsa rerum scientia multum certè delectamur, nec quòd inuenerimus; labor enim inuentionis voluptatem pensat, sed quòd sciamus, iucundum est: nam discrimen non est inuentorum aut acceptorum, nisi si quod inuenimus præstantius sit, maximè cum vno inuento ad plura commoda vti licet. Secundum ex hoc primo ortum est, estque secundarium scilicet ad vitam, honores, opes, exercitationem. Et ad vitam quidem primum ex libris *de tuenda sanitate* tam multa collegi, & adeò exquisita, vt annum nunc agens L X V I I I. propéque illius finem nil patiar ferme nouum, quod à iuuentute passus non sim, præter Enterocelem, à qua etiam parum vexor ob vincula: Et podagram, sed ea minimè ex inuentis me afficit. Ventriculus melius se habet quàm in iuuenta, cum tamen perpetuò scribam, & à prandio. Oculus dexter aliquando parum imagine muscæ vexatur: sed nunc rarius: sibillus aurium non molestus est, quandoque tamen aduenit. Sed dentes X X I I. qui supersunt optimè se habent: si antea inuenissem quæ nunc noui, nil mirabilius contingere poterat. Ex hac etiam mihi opinione hominum lucra, & munus legendi, & gloria parta est; aliorum comparatione minora, sed quod attinet ad me maxima: nam hæc maiora sunt quàm vellem, aliis vt video minora. Atque hac parte hisque duobus satis felix, tum editis iam CXXVI. libris, conscriptis aliis penè C C. & L X. prope authores iam de nobis in suis libris mentionem faciunt. Multò maiorem nactus sum felicitatis occasionem ex ea inuentione, quâ ex vno omnia deduco, Auerroem existimo, illam vocasse coniunctionem agentis intellectus cum materiali. Eam quam ego expertus sum dicam, de illa post modum videbimus. Ego Deum cognoscere aut intellectum illum agentem non dico, sed id cognosco, quod in *secunda parte libri de proportionibus* ostendi: ex cuius inuitu quasi regrediens inferiora contemplor, vt homini fas est, insidétque animo comprehensio illa, & hæret, lætúmque detinet: Quæ autem Auerroes intelligere se glorietur, nescio. Ex hoc vno mihi contingit, vt quasi regrediens cætera intelligam, prius facto ascensu ex infimis ad suprema: & vt in Mathematicis à Principijs, conclusiones & Theoremata atque problemata. Et quamuis Auerroës *in libro de Beatitudine animæ cap.* 4. dicat, quòd accidit intellectui nostro erga agentem quod oculo erga solem: oculus enim illuminatus videt ea quæ ei objiciuntur solis lumine, & inde & ipsum solem; ita materialis intellectus intelligit lumine agentis, & exinde etiam ipsum intellectum agentem.

Sed sermo hic licet videatur speciosus, & subtilis, cum vnus sit, tres habet difficultates: prima quia non docet hoc exemplum quomodo intellectus seipsum intelligat, sicut neque quomodo oculus seipsum videat: nam solem quidem lumine solis videt, non tamen seipsum. Et ideò neque intellectus noster in illa coniunctione seipsum intelligit, quod tamen admittit. Et est aliud etiam dubium multò grauius ex hoc, quoniam intellectus cognoscit seipsum, antequam fiat ista coniunctio, nam illa fit in senectute, & intellectus semet intelligit in iuuentute, & absque tanta perfectione & conditionibus. Secunda est quoniam non docet illud, quod ratione & experimento constat: scilicet quod intellectus intelligendo intellectum agentem, non intelligit Deum, quia ipse distinguit vnum ab altero, vt ibidem affirmat, sequutus

Accu

Auennazar, quem alio nomine exponunt Alpharabium: ponit enim Deum in primo ordine, & intellectum agentem in tertio, adeò vt distent maximè inter se. Et qui Deum intelligit, necessario intelligit modum quo ille intelligit quoquomodo, & ita descendendo intelligit reliqua omnia quasi in nube; tum ob multitudinem rerum, tum quia ille modus est nimis sublimis, & etiam alienus à natura nostra: tum quia deficiunt media quæ sunt inter scita ipsa: Et etiam quoniam est assuetus cognoscere solùm, quæ cognouit idem homo per sensum. Et ideo ex hoc intelligitur singulare, & est quòd ille qui multa nouit ante illam coniunctionem, optimè nouit multa: multa quidem quia multa nouit antea, optimè quia diuino modo, id est descendendo & per causas: adeò vt scientia eius, quia, id est, per effectum cõuertatur in scientiam simpliciter, & veram, & per causam, sed tamen vt dixi imperfectam, & incomparabilem scientiæ Dei. Tertia est quoniam intellectus noster si non ante coniunctionem intelligit, nihil intelliget & ideò nunquam coniungetur. Si autem intelligit, quid opus est illa coniunctione: poterit enim etiam illuminari antea, & illuminatur: Et ideò manifestum est quòd isti Philosophi scribunt quæ nesciunt, & verbis inuolutis, vt videantur admirabiles, & ne deprehendantur in errore. Et ideò etiam dixit quòd hoc accidit necessariò alicui, & in aliquo tempore. Sed quomodo si vnus est intellectus, & intellectus quatenus materialis humanus est, coniungitur agenti, quomodo in vno homine continget quod est totius speciei? & similiter quomodo in quodam tempore, cum incorporea non coniungantur tempori? Et ob id Auennazar sincerius dixit esse anilem fabulam, quia ipse nunquam adeptus est hanc coniunctionem: noluit enim mentiri & nugari, vt posteris admirabilis videretur: & ideò dico quòd ista coniunctio est sempiterna, & in omnibus & est cum Deo, & hoc quia est vnus mundus totus incorporeus, cuius extrema pars, quod ad cognitionem attinet, vsque ad elementa extenditur; quòd ad intellectum, vsque ad nostrum: & cum sit vnum, copulantur quasi extrema. Sed deteguntur modò in hoc, modò in illo, & modò in hoc tempore nobis, modo in illo: sicut sol æternus est, visio eius est in tempore, quia impedimentum scilicet nebula est in tempore, & accedit & recedit: hoc autem non fit solùm per scientias, neque vnquam ab illis efficitur, sed voluntate diuina repurgato animo; vel ob singularem gratiam solam, vel etiam concomitantibus actionibus, & ipsâ videtur delectari anima studiosa.

Et hoc est quod sum expertus, & non in senectute, sed in iuuentute, & paulatim se detexit non ob doctrinam, sed quoniam vt reor, hoc ipso delectabar. Et ex hoc adeptus sum, vt omnia quasi ex vno intelligerem: Et hoc fuit quartum & secundum munus ex non principalibus. Et inde profitebar extemporaneè, & consulebam, & scribebam: & hoc est notum omnibus per tot iam annos. Et non ex doctrinis hoc adeptus sum, sed potius magnam perfectionem, & in eis, & in linguis ob id: Et ego ignoro causam. Constat enim quòd linguam latinam didici vno vesperi, cum non nisi vno mane fuerim in ludo literario. Fuit postmodum etiam adiectus genius multum differens ab illa coniunctione, cum cognoscerem futura, & absentia, vt aliàs dixi, & nec eius scio causam. Et cum his omnibus acciderunt multa tamen infortunia circa filios. Et demiror de Alexandro & Alpharabio, quod ausi sint ponere intellectum materialem mortalem, & post vnus coniunctum cum agente: & ob hoc impudentior est Alexander, alter etiam subscribat dicentibus, quòd intelligit Deum. Et ideo mirum est etiam de Auerroë, si eam adeptus, quòd quid ad illam secutum sit, non dixerit. Dicam autem ego me nil percipere nisi voluptatem illam, quòd sine labore, & tædio memoriæ intelligam. Interim Deo gratias ago quotidie, non de hoc, sed quia scio esse fontem omnium bonorum incorporeum sine fine, & quòd omnia bene ordinauit, licet modum ignorem. Quæ verò adijcit Auerroës *cap*. 4. de sua ista coniunctione, quòd intellectus materialis intelligit se & alia abstracta, & hoc non ex se, quia nihil mouet seipsum, igitur ab alio: hoc non solum de abstractis, sed de alijs. Et ideò euidentius est, quod idem esset quòd reciperet & moueret, & hoc est falsum: & ob id deprehendimus esse intellectum agentem, qui mouet & illuminat. Sed hoc multum differt ab illa sua coniunctione. Quòd vero humanus intellectus sit ita coniunctus agenti, vt necesse sit, vt in aliquo homine & aliquo tempore hoc accidat; præter id quod dixi de tempore, & homine vno, esset etiam hæc coniunctio fortuita, & occupatus Deus in conseruando hanc coniunctionem, tanquam vnam rem necessariam vniuerso, ne periret: quæ quis non videt, quàm stulta sint. Ideo coniunctio semper manet, & in omnibus, sed in his in quibus Deus vult, detegitur, quia toti homini communicatur. Et ille homo tum differt ab alijs, & est quasi superior natura. Demum cum dicit, necesse fore, vt homines inueniantur instructi disciplinis, & cum conditionibus prædictis, vt possit fieri perpetuò ista coniunctio; ista sunt verba ridicula, miscere necessarium cum fortuito: Deus enim ordinauit necessaria coniuncta semper. Et si vult seruari semper naturam humanam, hoc est ex conditionibus necessarijs, non fortuitis, quod euidenter apparet in numerorum proprietatibus & circuitu, in reditu stellarum errantium & lunæ: in Geometricis figuris. Et ideò omnia sunt vana. Et maior vanitas apparet in his quæ approbat de Auennazare: Et sunt similia verbis illorum, qui series

ries rerum naturalium ad numeros redigunt: velut quòd animalia habent quatuor pedes, Mundus quatuor elementa, quatuor rotas, qualitates: quatuor virtutes principales; Fortitudo, Iustitia, Temperantia, & Prudentia. Quin enim non videt, quod illa sex voluntate solum sic distributa sunt, non vlla ratione. Cæterùm vt dixi hæc quæ nobis contigerunt, etiam à prima iuuenta anno scilicet xxvij. mihi contigerunt, certa ratione, mihi tamen ignota. Idem existimandum est de alijs, & fuerunt sex præcipua: Scientia, commoda scientiæ, cognitio Principij, deducta ratio ab vno principio, Genius & consequentia ad deductionem illam ex vno, ex qua plura & magis admiranda feci, absque memoria, & mediocri quantumuis ingenio, quàm multi memoria insigni, ingenio verò longè præstantiore præditi.

CAPVT XIV.

De maximo miraculo humanæ naturæ.

FOrsan quod dicam non alijs adeò videbitur mirabile vt mihi, qui valde naturâ ab eo sum remotus: id est quod Seneca *in procemij initio primi libri controuersiarum* de semetipso recitat his verbis: de memoria loquens: *Hanc aliquando in me floruisse, vt non tantum ad vsum sufficeret, sed in miraculum vsque procederet, non nego. Nam duo millia nominum recitata, quo ordine erant dicta, referebam: & ab his qui audiendum præceptorem nostrum conuenerant, singulos versus à singulis datos, cùm plures quàm ducenti efficeremus, ab vltimo incipiens ad primum vsque recitabam.* Aliàs dixi non hunc esse Senecam, qui sub Nerone occisus est, illius magistrum; sed vel patrem vel patruum. Et mihi hoc maius videtur, quàm si quis aut super aquas eat, aut volitet, aut resurgat à morte: non quòd hæc supra naturam omninò non sint, sed quòd hoc etiam sit supra cogitationem omnem: & in illis quædam similia aut propria fallere oculos videntium magis possint, quàm in hoc. Et demiror sanè de Plinio diligenti scriptore, propinquo temporibus Senecæ, qui cum quinque recitet exempla valde memorabilia, hoc omnibus maius prætermittat. Nam Cyri, Scipionis, Mithridatis ac Charmidæ magna licet sint, longa tamen consuetudine cui nihil denegatum est, constare potuerunt: Cyneæ factum populare fuit, & aliqua ratione confictum, aliqua non factum: sed incrementum accepit à fama, cui nil denegatum est. Ordine enim procedebant, & ipse iam diu ante ordinis rationem in tabulis acceptam condiscere potuit: neque tot erant omnes, quos pluribus diebus & forsan mensibus memoriæ mandauerat. Repræsentatâ re vt in solennibus diebus fieri solet, non difficile fuit id præstare. Simile mihi contigit erga quendam siculum, qui latrunculis ludere absque aspectu militum volebat incedendo, sed palliatus: statim respondi esse artem, non memoriam: nam sub pallio tabellam habebat; in quam intuens, cum loca diuisa haberet, vt tabula latrunculorũ, facile est recordari militum, imò etiam describere, vt videas per imaginem. Ecce quàm leui techna factum est, vt quod maximum existimabatur, nihil propemodum esset. Sed in Seneca si non mentitur, & memoria erat prompta, & solus mentis vigor.

CAPVT XV.

De ordine actionum humanarum ex fine sumptis.

FInis quidem omnis hominis est bene esse. Sed hoc ipsum quid sit, & quale, in magna contentione est. Ergo aut plures sunt aut vnus: & si plures, aut diuersi in diuersis, aut omnibus ijdem: & similiter seu plures omnibus, seu diuersis, aut ordinatim se habent, aut non differunt tamen; quoniam si omnibus ijdem, necessariò ordinem habebunt, atque eundem semper. Si autem plures diuersis, aut ordinem habebunt sed necessariò diuersum; aut omninò ordine carebunt: Propterea cum longum esset & non magnæ vtilitatis, & præter id difficile atque contentiosum, apud multos has omnes quatuor diffinire quæstiones, forsan præstiterit vnâ adiectâ supponere, quòd omnibus quidem sit vnus finis: Ea autem quæ necessariò adijcitur, est; an plures fines simul esse possint; sed quasi coordinati? veluti ditari ac viuere: tum verò interim etiam esse in existimatione. An quidam fines omnino per se sint inutiles, velut esse in existimatione, per se quidem, licet omnia bona bona sint hominibus; vtpote existimatio, etsi non pariat diuitias, securiorem tamen reddit hominem, cum vnusquisque diuersis periculis sit obnoxius: at è diuerso illud est, quòd talia iacturam temporis faciunt, & hominem plus iusto dũ ad se aduocant, ab alijs vtilioribus reuocant, & assuefaciunt: aut vt deteriora præponat, quod manifestè malum est: aut vt omnibus intentus sit quod laboriosissimum est homini, & periculo non vacat, ne dum omnia curat, nullo, aut valde paucis, aut melioribus frustratus, potiatur deterioribus.

Dicamus ergo primum quòd alia quidem sunt, vt finis hominis: alia ex ipsius ratione, & vt partes: quædam sine quibus adipisci illum non licet, alia ad ornamentum, alia ad speciem & quandam voluptatem quam ex eo concipimus; & quædam ex his aut pleraque vnum in alterius locum succedunt, vt partes in finis, & ornamenta

in

in partium, & sine quibus similiter. Et hæc modò magis, modò minus, iuxta etiam naturam hominum. Et quòd finium verus est is, qui rectè congruit homini sapienti: sicut sanus cibus boni temperamenti homini, & vestis homini bene se habenti, non gibboso: alia autem gibboso. Omnium autem fines vno concluduntur ambitu: scilicet habere quod optamus, & tutò possidere. Optimus ergo is est in virtute, cuius suprema pars est pietas, & gaudium in Deo. Est enim securissimus & optimus; & maximus, tum etiam purissimus. post sunt reliqua commoda animi, corporis, & fortunæ. Fortunæ autem maxima quæcunque ad tutelam nostri corporis & animi, tum nostrorum: vt ad erudiendos filios, ad satellites & huiusmodi. Pecuniarum igitur vt quæ facilè in singula commutentur, præcipuum commodum. Existimatio quoque ad securitatem facit: quocirca ad secundam partem id est ad retinendum vtilis est. Primum igitur bonum & maximè felicitati proximum est virtus: secundum est scientia atque prudentia; tertium opes, quartum gloria stabilis, quinto in ordine est existimatio hæc vulgaris, & huius optima, ac in qua plus est spei, est aulica. In absoluendo ergo eam, multum laboris impendit Baldesar Castellioneus; & quomodo adipisci eam liceret, edocuit. Quærendum est igitur, an ea præcepta veræ felicitati sint vtilia: nam si sic, recipienda: si non, non. Et si quibusdam sic, quibusdam non: Et si quædam sic, quædam non, vt velut alicui omnia, eodem modo statuendum est de his.

Ergo hæc aulica existimatio fucus quidam per se est, & per se inutilis: habenti tamen ad securitatem prodest, non habenti nonnunquam, aut propter conditiones aliundè quæsitas, aut ob domini socordiam atque ignauiam, curantis adulationes & fucum scientiarum, & malè partas artes. Habenti ergo eatenus quærenda, vt nil necessariorum, nil ornamentorum verorum amittatur. Itaque non omnibus eadem ratione optanda, multò minus quærenda. Et etiam his quibus vtilis est & honesta: non omnia ex æquo præcepta conueniunt, sed quædam prætermisisse non solum decuit, sed etiam oportuit: velut illud de Rege Ferrando Neapolitano, qui chirothecas perpetuò gestabat in manibus, corpus absque toga sæpius ostentabat, quòd perpulchro se corpore esse, & manibus fœdis ac deformibus arbitraretur. Superflua cura & Rege indigna: cuius interesat potius præstare se admirabilem in Sapientia, animi, quàm corporis concinnitate, & iustitia quàm manuum decore. Dignus igitur qui regno spoliaretur, vt postea ei contigit, atque in perpetuum, cum tam humilibus atque peruersis cogitationibus. Neque parua vnquam Principi curæ citra contemptum esse possunt, vt neque in magnis semper laudem promereri. Itaque hæc studio adulatorum contingunt, vt etiam olim Neroni, qui & ipse principatum orbis amisit. Eatenus ergo huic industriæ operam dabimus, quatenus vel inopi diuitiæ, vel diuiti securitas paretur. Secus ne aliquid temporis depereat, aut Deo displiceamus, aut meliorum curam omittere cogamur. Ita magis decet discere vt partis probè vtamur; post si quicquam superest, vt eis ornamenta addamus: demum vt etiam ad ostentationem aliquid adijciamus. Sed id rarò.

CAPVT XVI.

Nihil miserius esse vitiosa vita.

CVm sæpe vidissem dicentes Philosophos hanc sententiam, minus firmiter autem probantes ac demonstrantes eam, demirabar ac contemnebam. Postquam autem consideraui, quòd senibus odiosa vita est, quòd odio se haberi ac contemni se videant, tum causam dicti Philosophorum intellexi, verámque illorum esse sententiam animaduerti. Vt enim senex diues odio vitam habet, & infelicior est multò paupere iuuene, quoniam pauper in exterioribus calamitosus est, senex in corporis muniis, quod corpus animæ propinquissimum sit; ita qui vitiis laborat, adhuc calamitosior est quàm senex, quoniam animo ipso laborat, qui sibimet propinquissimus vt nil aliud est. At dices non sentit qui animo laborat? Fateor per se non adeò bene sentire: cum tamen vitia exuperauerint, malè audiunt etiam Principes potentissimi, vt Nero, Commodus, Tiberius quoque, atque alij omnes. At confessus est Tiberius calamitatem vitiorum, vt mortem præoptaret. Caligula quoque & Philippus Vicecomes nocte ob id dormire non poterant: necesse est igitur huiusmodi viros sperni ac odio haberi. Quòd si hæc ad odio habendam vitam sufficiunt, multò magis si ob vitia id accidat: seu enim non expleueris, seu expleueris, in maximas calamitates vt incidas, necesse est. Leuia autem si sint, vt cruda vocata senectus, satis commodè perferuntur. Cum verò in illud chaos ingressus fueris, vt perferre omnia cogaris, aut de omnibus supplicium sumere, quid miserius homini contingere potest. At qui maximis laborat vitiis, in horum alterum vt incidat cogitur, cum à conscijs prematur, maximè cum inuicem conspirauerint. At verò antequam ad summum peruenerint, rursus maxima pugna: seu resistas ne ad id perueniant, seu vinci te permittas.

LIBER TERTIVS. PARALIPOMENON

περὶ θαυμαςῶν.

CAPVT I.

De quodam animali habente manus.

HEri in vesperi inuentum fuit animal longius, & non adeò corpulentum vt scarabeus, molle, cum quatuor pedibus, sed adeò distantibus, vt duo alij interponi possent. Color fuluus, fusco propior, robustum pro magnitudine: in cauda duo cornicula, totidem in capite: oculi pulchri, alacres, rotundi, non hebetes, vt scarabeis, admodum mobile: in dorso quasi duæ alæ exiguæ. Supra priora crura, & prope illa à lateribus, duæ manus cum quinque digitis, sic conformatæ, vt viderentur aliquid retinere posse, erat autem manus vna omnibus pedibus maior, vt monstrum planè videretur. Multa circa os aderant, cum adhuc plura amisisset, quæ igne famulus qui illud in culina deprehenderat, consumpsit: quòd animal illud eum morderet acrius, me tamen minimè. Dum verò vellem illud seruare, aufugit, condiditque se in latebram. Nec sine augurio deprehensum puto, nam admodum mirabile erat. Vocatur hoc *cucurbitinū*: hæret enim cucurbitarum plantis tenerioribus, & earum germina arrodit: nullum autem animal, quod ex putri materia oriatur, non abominandum est, præcipuè cum rarum & aliquid humani referat. Sed ferenda omnia æquo animo. Eadem nocte vlularunt præter solitum è fenestræ regione quatuor aut quinque canes ferme per horam: audiebant pueri domestici. Mane verò somniaui me pulchrum habere scrinium, quod imprudens cum tractare volo, intus perfregi quippiam: at ille qui dederat, dixit, fregisti; at ego hoc audito dolebam magis ob omen & pulchritudinem artificij, nihilominus dixit, ego consarciam illud, atque restituam: itaque ego inter spem & metū constitutus, experrectus sum. Hæc omnia videntur præsagire errorem, ex quo omnia euertam, quod quomodo facturus sim non video, nec etiam viam qua liceat, nisi forsan iam facti admonet. Renunciaui enim muneri profitendi Papiæ, quod quanquam iure & certis causis fecerim vt pœnitere non possit, & ea ipsa die literas de hoc expecto: illud sanè parum me mouet, cum possim omnia in pristinum restaurare, quod forsan somnium ostendit. Illud magis refert, quòd conditionem profitendi Bononiam recepi, quam repudiare nunc vix possum.

CAPVT II.

De plantarum Germinatione.

REfertur inter prouerbia *moro sapientior*: vt quæ tardè germinet, atque ideò maximè immunis sit à periculo. Et certè vix post æquinoctium diebus quindecim. At mihi compertum est sericum arborem tardius multò pullulare, sed non propria forsan ratione, verùm quod omnis arbor è calida regione translata serò germinet, assueta non nisi magno calore turgere. Vt contra rosæ in calidas regiones traductæ, celerius quàm quæ ibi nascuntur florent, fundúntque folia: quòd si aliter fiat necesse est corrumpi arborem, quod etiam verisimile est ex natura rei. Nam morum ex Serica regione translatum esse, verisimile est: cum sit arbos bombycum, & ob id serò omnia producat: quòd verò citò ferat fructum, ex abundantia pinguis huimidi contingit. Cesset igitur paræmia in posterum, concedatúrque ea laus sericæ arbori, non moro. Hæc autem arbos habet aculeos eximios, in modum cornu formatos, aptos ad purgandos dentes.

CAPVT III.

De coronis circa solem.

PRidie Nonas Maij anni M D L X I I, hora quinta diei, apparuere duo arcus circa solem: minor perfectus & pallidus; maior imperfectus, procul distans, roseus & purpureus. Quocirca illud dubitare contingit: si maior ex minore oritur vt vult Aristoteles, quomodo colores illi in maiore viuidiores. Si minor ex maiore, quomodo ex imperfecto & dimidio paulò maiore integer? An non eadem ratio quæ in iride? sed hoc ex duabus nebulis circa solem (sed mirum est vna oriri, vna extingui) Irides autem ex vna tantum nebula. Ego tamen vidi horæ spatio.

CAPVT

CAPVT IV.

De Ronta pisce.

REferunt Rontam piscem non valde absimilem Bottæ fluuiali, (est enim & ille fluuialis) magno ac suauissimo præditum iecore, quod eximere solent piscatores, vel totum, vel maxima ex parte : atque piscem in viuarium demittere : inde post aliquot dies non solùm consolidatum vulnus, sed iecur aliud reparatum : vt credam non habeo, nisi oculorum hirundinis pullorum exemplum. In his negare oportet iecur esse membrum principale, aut id esse illis iecur ; forsan etiam tabescit interim. Nam imperfectis animalibus nihil vitæ necessarium esse videtur : velut testudinibus, quæ abscisso capite, eruto corde etiam, per diem viuunt, vt sint quemadmodum nobis ad vitam, in huiusmodi ad diuturnam vitam necessaria. Quòd si quis dicat, quod aliquando spectauimus anguillam exenteratam per spinam, in multa frusta diuisam, excoriatam, tostam in veru, sed non perfectè coctam, etiam in lance se torquere : nonne pro miraculo habebitur ? At in perfectis animalibus nihil eiusmodi videbis. De eo tamen pisce nihil certi habeo, sed audiui.

CAPVT V.

De struthio quodam herbæ genere.

REfert Amatus Lusitanus seu potius Ioannes Rodericus, iuxta patrium oppidum Castellum album & Nisiam, quod illi propinquum est, herbam nasci caule bicubitali, inter vastos lapides murorum, nec alibi vllibi quòd viderit, folio parietariæ, sed risinoso flore, albo, passerculo ad vnguem simili, sed lanugine quadam obducto, qua etiam caulis vestiri solet. Refert hoc in passerculos ibi nidificantes, ex quorum semine infecta herbæ radix hanc effinxerit plantam. Nihil non est pulchrum si fides integra sit. Sed dubitatur, quoniam videtur ob gloriam captandam quædam confinxisse de venæ aiugæ constructione, in quibus & de re, & de teste, à Falloppio viro sanè vt videtur graui, coarguitur in obseruationibus Anatomicis. Sed tamen Amatum virum doctum esse noui, & multarum rerum conscium. Si quis deliquit volens, non pudeat eximere paucula, vt fides reliquis haberi possit : nam ego libenter non solum à me, sed ab aliis recognita errata recognoui, nihil tamen sciens aliter quàm se haberet, recitaui; nec vt facerem, vlla causa induci possem. Etenim vide quanti referat veracè haberi: nam si hæc ita se haberent, maximum naturæ arcanum, & ad multa opportunum in lucem prodiret.

CAPVT VI.

De Portento quod mihi apparuit.

ANno M D L X I I. Vndecima die scilicet V. Idus Iulij, cũ essem Papiæ, & renunciassem profitendi muneri, iámque acceperam responsum è Roma, quo Bononiam accersebar, sed non tam honesta vt par erat conditione. Expectabatur Princeps, cuius præsentiam exhorrescebam : non vt ingrati, sed vt non grati. Itaque omnia mea negocia & status confusa erant. Sequenti die recepturus eram Paulum Andream, è familia Capitaneorum de Vilanterio, puerum annorum quatuordecim. Tum Mars ventura die Venus ac Mercurius iuxta decimam partem Leonis coibant : quos Luna trigono ex radio in Sagittario penè iunctos appetebat. Habebam in indice manus dextræ Selinitem in annulo, & sinistræ Hyacinthum Chrysopacium, cuius supra memini, quem nunquam dimittere solitus eram, cum esset satis magnus & exagonâ figurâ. Selinitem è digito detraho, & sub ceruicali condo, eâ opinione quod somno aduersaretur, atque ob id sæpe idem facere solitus eram: hyacinthum retineo, tum ob alia, tum quòd ad somnum conferre videretur. Obdormiui ad mediam ferme noctem, vbi expergiscor, rursus non inuenio annulum sinistræ manus : excito Iacobum Antonium Scacabarozium puerum annorum quindecim, qui mihi erat vt dici solet à pedibus, in cubiculóque dormiebat : iubeo illum quærere annulos; statimque sine lumine sub ceruicali Selenitem, vbi eum reposueram, inuenit : Hyacinthum ego primum cum diligentissimè quæsissem, inde ille, ipse non inuenire potui. Vnde tristis ob omen ad mortem vsque, propter ea quæ superius in tali euentu scripsi, animum desponderam : vix enim naturalem hunc casum posse esse putaui. Vbi paululum consedi, colligo animum, iubeo puerum ire, atque è foco ignem deferre. Respondet, vt reor, quòd laboris pigeret tenebrásque exhorresceret, extinctum prorsus esse ignem in vesperi. Iubeo vt accendat candelam ex igniario : negat esse schidia, seu sulphurata, & fomites : hæreo : tandem me colligo, tentemus etiam si præter spem omnem, quandoquidem intelligo si me conferam ad somnum], tam diro prodigio exitium mihi impendere. Itaque iubeo, vt ignem quouis modo quærat. Abit, excutit cineres, carbonem inuenit ceraso non maiorem, imo minorem ac totum ardentem: excipit forcipe luminaria : tum ego non sperabam posse lumen accendi : admonet lychnum gossipinum, insufflat, accenditur candela nulla emissa è pruna flamma, quod

quod mihi rursus prodigiosum visum est, ni scitulus puer hoc ipsum animaduertisset, monuisétque me, qui prodigium admirabar, nec tamen quomodo prodigium esset, intelligebam. Interim annulum quæro, anxius certè ne adhuc casu aliquo lumen extingueretur, sed statim annulus inuentus est sub fulcro in solo, è media regione lecti, vbi esse prorsus non poterat, nisi omnino manu translatus; eò reuolui propter formam nullo pacto poterat, nec eò verti, sed potius aduersus spondam necesse fuit; nec quò decideret erat: ceruical enim pluteo superiori iungebatur ad amussim, & spondæ eminebant in lateribus, nec vsquam rima fatiscebat: vnde puer etiam ipse, quamuis ego solùm admirationem præferrem, vix præ timore stabat. Scio multa dici posse, sed certè nihil, quo ostendas viro minimè superstitioso rem non fuisse portentosam, indicantémque status & existimationis euersionem: inde præter spem omnem collecto animo, & Dei præsenti fauore recuperata conditione alia non minus insigni, habiturum etiam priora in potestate. Inter reliqua autem insignia huius casus animaduerti, cum primum annulum inuenissset, digito cum me intrusisse vt puer educeret, nec potuisse, adeò digito hærebat, vt ille adhuc magis admiraretur: quem etiam postmodum statim deposui, non resumpturus, nisi omnibus quæ ventura sunt excussis, cum tot annis aduersus fulgura, pestem, vigilias, cordísque tremorem gestaverim.

Quæ autem euenerint, & qualiter, quantúmque hoc prodigio tam manifesto adiutus sim, nunc subijciam. Primum igitur cæpi cogitare, vnde mihi pericula imminerent, decreuique sequenti die, tum maximè quod parum prospera valitudine fruerer, domo pedem nusquam efferre. Itaque contigit, vt me mane ad Academiam inuitarent, excusaui valitudinem. A prandio rursus insolita mihi re ad cænam conuiualem: forsitan si adijssem, extremam ac funestam: nam qui inuitauerat postmodum me loco eiecto subrogatus est. Et quanquam illum tam nefarium esse non crediderim, per alios tamen id quod concupierant inimici, fieri potuit. Satis constat opportunè aduenisse omen, quandoquidem eo die vt dixi decreuerim non efferre pedem è domo, nec vnquam alias ad conuiuium vllum, nisi fortuitò, ea in vrbe sim vocatus.

Postea cum quippiam mali, sed incerta ratione, non tamen adeò ingens suspicarer, cogitabam vnde mihi mala euenire possent. Recordatus operum quæ edideram, & cum nonnulla essent in his obscuriora, quæ ab æmulis in deteriorem partem accipi possent, scripsi ad Concilium, omnia illorum auctoritati iudicióque subijciens: quod factum me ab ingenti periculo & infamia, vt post dicam, liberauit. Inde rediens Mediolanum, febre & ventriculi imbecillitate correptus sum; cúmque mihi non sufficerem, ecce nuncius è Papia, vt inuiserem nepotem ex filio, quem ibi reliqueram extremo in periculo laborantem. Coactus sum carpentum ascendere æger, & sub media die maximóque æstu; quippe nulla æstas feruidior aut aridior memoria nostra alia fuerat. Iui, & conualuit infans, ego verò imbecillitate dentis anterioris laborans, præter reliqua mala, dum consiliis aliorum mediorum acquiesco, etiam Erysipelas in facie contraho. Et penè perieram, sanguinem detrahere volens, nisi coitus luminarium ea die obstitisset: atque interim mitigari cæpit morbus, atque ea causa conscripsi *libellum de dentibus* dum laborarem, redijque statim Mediolanum, nondum finito Erysipelate: tum verò me podagra conuulsioni affinis in genu corripuit, ea ratione edoctus ex simili fluxione, dum libellum dentium considero, placuit experiri: successitque voto, & liberatus quamprimum per vrbem inambulare cæpi, cum alias consueuissem, licet è lecto surgerem, mensem vel etiam plus in domo terere. Itaque ex hoc profuit plurimum, exhausta magna pecunia, gloriæ, vt plures sanauerim ægros, iacturámque impensarum sarcirem. His tot incommodis putaui satisfactum sæuienti fortunæ, sed decipiebat: namque vix restitutus sanitati, multis modis ita agitatus sum, de famaque ac dignitate atque vita periclitatus, vt vix seruari potuerim: idque primum sic contigit. Quærebam ad solatium tot calamitatum puerum musicum, inueni & bonum musicum: pater dat in contubernium: sequenti die quæritur apud me, audisse se quòd Veneris causa illum acceperim, & ficta causa abducit. Ego qui non ignorabam me multos habere inimicos, ostendi id esse non posse, quòd non pulchrum sed musicum quærerem, quòd nemo è contubernalibus de hoc quæstus esset: quòd annum attingerem iam secundum supra sexagesimum, quòd maxima inuidia apud Senatum laborarem: quòd in luctu essem, quòd nullus puer in domo mea versaretur: quòd sæpius habitæ essent huiusmodi quæstiones in ciuitate, nec vnquam fuerim nominatus: cum ille non haberet quòd obijceret, tamen perstabat in proposito. Tandem cæpit petere ducentos coronatos, inde ad viginti quinque singulis annis deuenit, atque ita detexit dolum suum. Sed dices, quomodo tentare ausi sunt persuadere posse tantum flagitium de te. Nihil non cogit audere liuor. Ruffinus B. Hieronymum, quo nemo continentior, & in Eremo habitauit, ausus est insimulare, quòd Paula & Eustochio poriretur. Fidemque habuit apud multos, quòd scirent Ruffinum fuisse B. Hieronymo amicissimum: Ille tamen innocens fuit; liuor semper viam ad aggrediendum inuenit. Quid dicas de detractoribus, qui plures fuerunt, quàm ea in quibus vllus homo accusari possit. Quocirca meo iudicio non grauiter se gessit hac in parte, dum omnibus criminationibus respondere nititur.

nititur. Quod exemplum secutus est Erasmus nostris temporibus & Valla aliique, sed frustra; quantò satius est more Aristotelis, Scoti, Alciati, nostróque, eiusmodi casum contemnere, qui sponte venturus sit.

Inde cum recusassem medici cuiusdam filium, qui gratis in contubernium meum collocare illum tentauerat, fretus vt plerique solent amicitia Principis, quam pro pretio atque pecunia esse volunt, talem ille commentus est technam. Edideram ego in laudem illius Principis librum, inde alium, in quo quærebar amicitiam eius mihi fuisse damnosam, quòd in casu filij nimis in eo confisus, salutaria magis auxilia prætermisissem. Hanc occasionem vir ille egregius nactus, (quippe quæ in libro scripsissem ex me narrante illi hæc audiuerat) rogat vt velim filium suum suscipere in contubernium, vt velim pro eo spondere ac fideiubere, pollicetur facturum vt in gratiam redirem Principis: quasi facto meo non suo ab illius amicitia me subduxissem: dixi non opus esse hac gratia aut amicitia. Interroganti cur? respondi quoniam filium meum seruare noluerit, aut non potuerit; certè non seruauerit: tum ille testibus præsentibus exclamat filium meum culpa propria non Principis perijsse; si non confessus esset, non daturum fuisse pœnas: Senatum morti eum adiudicasse, non Principem: inde etiam adijcit me malè dicere de Principe, caueam mihi quòd Principi maledicam. Ad hæc verba accurrunt plures, fit corona: plerique, ex his quæ ille objiceret, audierant; quæ ego dixissem, non audierant. Demum cum sæpè eò rediret, me malè agere, qui Principi maledicerem, id adiecit insaniens prorsus, quòd ego nesciebam antea, aut non adeò certè, perijsse filium meum culpa Sororij Principis, illumque nominat, vt Principem ipse accusauerit potius, quàm ego. Nihil ad furentem respondi, præterquam illud, me prorsus non maledicere, nec maledixisse, imò ne cogitasse quidem, vt Principi quem colerem, maledicerem. Discedit ille omnibus admirantibus, & maximè qui moderationem meam nouissent, ac responsum, multò magis qui prioribus verbis interfuerant. Ergo primum eâ technâ, qua facilè quisque impudens vocare insontem in periculum potest, mihi imposuit. Quatuor post diebus in corona hominum, (eramus autem in foro venalium) fortuna quadam obuiam factus cum filio ac duobus socijs, inquit, quemdam affinem (cuius nomen retulit) Principis, iræ præcipitis sanè, legisse librum meum, in quo de Principe ipso maledicerem, iratúmque parum abfuisse, ne præsentem (affueram enim in aula interim) medium dissecaret, & in latrinam proiecisset. Verùm ipsum obstitisse talia dicenti, mitigasséque hominis furorem: nec opus esse vt aliud quærerem. Sperare enim illum quieturum, intellexi, summam hominis improbitatem, cui non suffecisset me iniustè apud illum accusasse, sed vellet vt pro calumnia, & illato periculo, tum præsenti iniuria etiam illi deberem: nec etiam periculum parui faciendum duxi, antea cum subjecisset, cauerem in posterum, ne de Principe maledicerem. Cúmque vellet cogere, vt pollicerer me eum laudaturum, idque negarem tanquam rem importunam, hanc responsionem ille exclamando in tanta turba hominum, ita vertebat, quasi audisse ex me, velle in maledicendo persistere. Vides amentiam hominis atque improbitatem; tunc me perculit pauor non leuis, sciens alioquin quot mihi hostes essent, quanquam potentes, tum quantum existimatio mea perculsa casu filij, atque imminuta foret, quanta ob virtutem flagrarem inuidiâ. Qualis iustitia coleretur in vrbem, in qua cum alias semper ex Marcelli testimonio tunc, nunc maximè opes atque potentia pro viribus habentur. Itaque decreui obsistere homini. Dumque templum maximum ingredior, fortuna quæ Deo parente non prorsus me destituerat, obijcit Adrianum Belgam, eum cuius mentionem feci *in libello de curis admirandis*, hominem officiosum & gratum: narro omnia; subiungens si Antonius Pezonus adesset (Hispaniæ gentis decus hic est) sperare me tantam calumniam in caput nequissimi viri vertere posse. Tum ille; adest inquam, & in aula: accedimus ad illum, narro cuncta ex ordine; ille narrat præfecto Mauritio patritio, Hispano singulari, tum humanitate tum probitate præstanti, bonarúmque artium, tum linguarum perito: ornamento raro in tam splendida fortuna. Casu aderat Medicus ille, tum is quem minari aiebat: vbi audierunt illum qui prorsus literas nesciret, legisse hæc in libro meo; cachinnos sustulerunt, grauitérque reprehenso medico, & stulto sæpius appellato, coram me demum increpato: amicum, non solum illum quem ille inimicum dictitaverat, sed & quotquot affuerunt, Hispanos magna cum laude mihi reddidere, atque ita discessi.

Ijsdem diebus, cum ægerrimè adhortationibus Illustris primarij Antistitis Bonromei vix mihi tantum stipendij obtulisset Senatus Bononiensis, quantum in patria promerebar, vt medicinam profiterer: adeò peruersa sunt hominũ iudicia, aut fortuna mea mihi aduersa erat, misissentque à secretis Euangelistam Matulianum; neque his contentus, cum sub hac spe muneri profitēdi Papiæ renunciassem, eas addidit conditiones, quas recipere nemo honestus vir possit. Minuebat etiam quod tenuiter concessum erat, nullas numerabat pro viatico pecunias: conducebat per annum, minores existimatione prælati, falsas accusationes velut veras me narrante non aduersabatur: vt tandem cogerer exclamare, abires inquam, nihil turpius quàm sic ornari, etiam optima conditione. Sed postmodum remissus est parum meliore animo ac obla-

tione, verùm non tam tristi vultu. At ego omnia minus putanda duxi, quàm truces vultus ac voces eorum, qui mihi dulcissimum filium eripuere. Itaque etsi iniquæ conditioni acquieui.

Paulò post contigit, cum profitendi muneri Papiæ renunciassem, inde persuasus à quatuor Senatoribus, indignitateque legati Bononiensium motus, vt denuo me professurum in patria pollicitus sim: mutatóque consilio honestum stipendium petere cœpi, confisus etiam quòd Senatus Mediolanensis intelligeret, me Bononiensium conditionem sui contemplatione respuisse: tametsi enim iniqua esset & iniquius oblata, postquã tamen nulla alia erat, acquieuissem, non tam honestè quam necessariò: & vt pericula, quæ iam tum vt dixi, ijsdem diebus subieram, declinarem; cum Senatus inexpectato omninò euentu, me prorsus ex profitentium numero expungit. Nec satis fuit, sed per nuncium me monuerunt, audisse Senatum accusationem de duobus summis criminibus, nilque obstare præter nobilitatem & collegium, quin manus inijci iuberent, sed his causis motos, me solum exilio mulctare velle. Sed nec tunc fortuna seu Deus defuit mihi: ea enim per eos dies acciderant, ignorantibus illis, per quæ vno verbo ab vtriusque criminis suspicione, nedum crimine me liberaui, coëgique eos negare verbum vllum vnquam de huiusmodi in Senatu factum esse: cum tamen duo testes laureati de hoc ad me retulissent. Verùm in expunctione perstiterunt; cúmque epistolis ac supplicationibus Senatum vrgerem, deprecarer, quærerer, eò deuenerunt, vt licet cum singulis hæc acta essent sine testibus, tum puduerit negare acta, quæ inficiari, poterant. Tantum in auctoritate mea fidei repositum esse crediderunt, vt illos damnarent, quòd ipsi tres aut quatuor pro toto Senatu ausi essent polliceri: me autem accusabant, quòd epistolam quâ veniam petebam, permisissem legi in Senatu, nec antea repetissem: atque ita loco profitendi excidi. Sic videntur hæc, vt Astrologi dicunt, pendere ex quibusdam astrorum congressibus: cum tot & maxima intra tam paucos dies acciderint: Sed nec omnia infausta, verùm plura inexpectatum finem habuerunt: liberatus enim calumnijs illis, fama inclarui. Ciues me singulari quodam amore, imò tota fermè ciuitas amplexata est, innocentiam admirata, & calamitatem miserta: liberati etiam libri ab omni suspicione. Ego iterum à Bononiẽsibus denuò misso legato restitutus profitendi Prouinciæ. Tot inde è Roma Cardinaliũ & à Consilijs præfectis epistolæ blandæ gratiosæque, vt nil maius aut splẽdidius mihi vnquam tota vita contigerit. Atque hæc omnia inter xij. Calendas & vj. Idus Octobris euenere, tum alia etiam sed minora. Atque hi sunt fortunæ ioci, iratæ, ludentis, assentatricis: Sed non sine manifesto numine Diuûm, vt etiam in sequenti.

CAPVT VII.

De alio portento quod mihi contigit.

APpuleram iam Bononiam xvj. Calendas Decembris; cumque res meas disponerem, accidit vt viij. Calendas (erat autem vigilia B. Catharinæ) inuenirem insperatò sub ferrea arcula, quæ in scrinio erat, affabrè iacentem libellum *de Secretis*, iam triennio anteà ferme amissum: inde excussis omnibus sæpius frustra quæsitum, vt familiarem quendam furti mecum insimilarem. Cogita modo toties quæsitum, nec inuentum, quis reposuerit? Deinde sub arcula ferrea, quomodo tam pulchrè coaptari potuerit: si modo casu dicas latitantem inter cæteros libros ac scripta emersisse. Itaque seu naturale est, vt credo potius, ominosum, seu è miraculi genere, indicat ante triennium sub fine scilicet restituendum patriæ tàm optatæ, nam hoc præter spem est, nec vtile sed tamen gratum. Constat tamenhuic interpretationi somnium supra enarratum, quo declaratur futurum esse, vt semi regi inseruiam. Sed *Fata viam inuenient*: est enim hæc Prouidentia velut à longè spectantis, quæ ad vnguem se declarabit ipso aduentu, antea Fato prohiberi nos, haud obscurum est.

CAPVT VIII.

De surdo & muto literas edocto.

REfert Georgius Agricola *in tertio suo libro de Inuentione Dialectica* vidisse hominem natum surdum & mutum, qui legere ac scribere didicerit, sic vt significaret quæ vellet. Atque ita possumus efficere, vt mutus legendo audiat, & scribendo loquatur: nam ex cogitatione memoria comprehendit, quod panis, gratia exempli, rem illam quæ editur, significat. Legit itaque ratione velut in pictura: per eam enim licet ad voces non referatur; non solùm res, sed actiones & successus declarantur. Et vt ex pictura visa picturam aliam effingere, sub ratione etiam significati licet; ita etiam in literis. Vt enim vocis differentiæ ex pacto significant res, ita rerum aut dictionum figuræ variæ.

CAPVT IX.

De Diuinatione melancholicorum.

QVòd melancholici futura præuideant, innumeris confirmatur exemplis. Et etiam viri magni sub fine vitæ, vel etiam arduis

arduis in negotijs, vt de Bruto, Cassio, Cicerone, Dione, Syracusio, M. Antonio, C. Cæsare Dictatore, alijsque multis. Necesse est igitur hoc causam habere ex his quæ nobis possunt hoc significare, velut vita quæ res humanas agit; Fati series, cælum vt causa, & genius nobis coniunctus: nec necesse est id esse in causa, atque sub eadem specie, quod inest nobis, & eodem modo. Vnde res diuersa quædam videtur, velut si quis mulierem tristem, ac furiæ similem videat, vt Dion vidit domum verrere, non est id simile ei quod accidit, scilicet vt mors sua, & prolis, ac stirpis totius casus significaretur: constat tamen ratione, quòd mulier inferna verrat domum, cum id in funere fieri soleat, exitium portendere. Ille tamen vidit non sub forma qua res successit, sed pro sapientia facillimum erat diuinare. Velut è diuerso si quis videat iuuenculam formosam, vestibúsque ornatam per domum incedentem, in cubiculúmque condentem, incrementa bonæ fortunæ expectare debet. At verò de Fato non videtur verisimile, vt series illa tota reluceat in animo, nisi animam exterius positam dicamus; quæ quod relucet in seipsa, nostris sensibus per vitam communicet. De genijs nondum constat quod sint: neque cuiusmodi sint. Forsan meliùs erit in cælum causam omnium traducere: nam vitæ non videntur nisi generali ratione, quæ paucissimis indiget, velut in numeris, ad hoc vt ad singularia deueniat. Ergo in his qui magis sunt à negotijs alieni, vel quia sapientes sint, talia videntur.

CAPVT X.

De duobus miris quæ mihi contigerunt.

HOc anno MDLXIII. xvj. Calendas Augusti sub meridie, dum puer anno xvj. præsens esset, Ia: Antonius de Scacabarotijs; cum ibidem esset cloaca, audiuimus casum tabulæ, quæ os illius tegebat, seu foramen: aut enim muro adhærens cecidit, quod quomodo contigere potuerit non scio: aut eleuata percutiendo murum, strepitum illum edidit, quod longè erat admirabilius: at puer sanctè deierauit apertum inuenisse locum: & tabulam hærentem muro. Fidem postmodum fecit quod successit post sex dies: nam nocte quæ præcessit ix. Calendas, cum mihi essent tres annuli in digitis cubitum eunti, vbi primum experrectus sum, nullos inueni: at cogitabam more solito, quod sæpe id facerem, reposuisse super arculam quæ lectum propè erat. Vbi quærerem nec inuenirem, ignario lumen accendi, & tres ipsos in lecto quasi iunctos inueni sub dorso, sed maiorem tamen primum. Pro hoc ipso satis intelligo, nunc aliquid meeum esse quod agit: nam nec vnum cum plures essent, aut duos sed omnes, velut cum vnus inclusus firmiter exisse illum, vt omnes semper inueni. Sunt è stirpe mea tres: indicat eos in periculo futuros omnes hoc anno ne pereant: superfuturos tamen omnes, & grauem morbum facilè euasuros: vel rem vitámque meam, tum existimationem, postquam extra spem ferme ero, retenturum. At hoc vix contingere potest. Quomodo enim sub Pontifice optimo & amico, cum tot illius ministris mihi familiaribus, sine vllo meo crimine, existimatio in graui periculo versari potest. Sed Deus omnia potest, & mentem meam obcæcare. Verisimilius tamen est primum. Accidit autem hoc hora IX. in initio: certè maius aliquid portendit quam vt diuinare queam: Exitus ostendet.

CAPVT XI.

De Tertio portento quod mihi contigit.

ERat nox antecedens Quintum Idus Septembris, anni M D L X I I I. horam nō teneo. Bononiæ eram in domo Ranuciorum, quæ adhæret cæmentis ruinosis Palatij Ghisileriorum. Solutus somno, vinculum interulæ quo collo constringitur, inuenio implicatum funiculo, quo Smaragdus, & chirographum illud mihi vt visum est, adeò propitium, collo suspendebatur. Conor explicare vnum ab altero, atque eximere, sed res contracessit: adeò enim implicatum alterum alteri, atque implexum reddidi, vt decurtato funiculo chirographum cum lapide ferme collo hæreret, atque ipsum constringeret. Itaque desperans explicationem, confisúsque in tenuitate vinculorum, vt si lædi me animaduerterem, statim confringerem: quieui supinus vt dormirem: luce ipsa dissoluturus ea vincula & nodos, si qui essent, imo intortum funiculum, quod vix sperabam post horam, lucis etiam beneficio consequi posse sperarem. Sed non dormiui: verum vbi paulùlum immotus quieuissem, rursus tentabam an difficilis admodum futura res esset: & ecce inuenio lapidem sub ala, esse nodum omnem & plexus explicatos & dissolutos, nisi quod vnum alterum ex vinculis equitare videbatur. Non audebam in tenebris, ne rursus implicarem, explicare: verùm vbi sensissem solùm equitare, sed tamē implicata esse, tentaui magna diligentia, & illud pauxillum, impedimenta tollere, sic vt si non succederet, liceret rem restituere priori statui. Sed statim liberatus sum hac cura. Quare magnarum curarum insperatam ostendit solutionem: simúlque quod alias sæpe dixi adesse aliquid, quod non cernitur mihi. Neque enim dormiebam aut ebrius eram, aut vllo modo sum deceptus. Sunt autem res hoc in statu. Mediolani

diolani gener tenet omnia illa paucula quæ habeo, vt iam toto anno nihil acceperim? libri apud typographum sunt, nec imprimuntur. Hîc nulla cum hora lego; conspirarunt præterea multi aduersum me, confusa omnia: filius in carcere parum frugi. Auctores impedimentorum Principales duo, existimo aut morituros aut discessuros. Rem pacandam: vtcunque quietius post annum victurum. Hæc tum. Quæ modò successerunt sunt hæc: Mense Iulio circa finem adiuuante F. Alciato à libellis Sum. Pont. Pij IV. Medices viro cui penè omnia post annum MDLXI. debeo, bona possidere cœpi: VII. Idus Augusti accepi libros impressos summa diligentia: maximum certè incrementum rerum mearum. VI. Idus Augusti, discessit primus ille æmulus præter omnem spem, reliquitque conditionem DCC. aureorum, ac lucrum saris ingens & honestum, quem retinebat in Academia locum magna cum omnium admiratione: remansit solum impedimentum conspirationis medicorum, quod ex successu apparet solui oportere. Atque ita paulò post annum elapsum, & illud omnino dissolutum est.

CAPVT XII.

De prodigio aduerso naturali.

SEquenti autem anno nocte quæ X. Calendas Februarij antecessit, qua die venit nouus Bononiæ Gubernator Crassus: pridie autem somniaueram tria illa somnia: fuit autem annus ille salutis MDLXV. conflagrauit lectus dum dormirem, nescio qua causa: experrectus puer qui in curuli lectulo dormiebat, me suscitauit à somno, dicens ardere lectum: ego quasi irascebar illi putans ebrium esse, illico tamen cum ostendisset, surrexi, & extinximus illum. Postmodum conuersus ad somnum, cum somniarem timorosa, & fugam, seu hac causa, seu ob fumum, seu ob ignem, iterum solutus somno animaduerti magnam partem lecti conflagrasse: non tamen culcitra picta fuit læsa, nec vestis pellicea, nec quicquam quod ad indumenta pertineret, arsit. Ita magnus terror & periculum, & turbatio non leuis, leuissimâ iacturâ soluta sunt. Exusta sunt lintea non tota, nec maiore ex parte: culcitra lanea, interior (erant autem omnes tres) flagrabat. Prima vice flamma erupit bis terue, minus fumi, iactura ferme nulla: secunda iactura & ignis coegerunt me surgere: erat autem prope diluculum, circiter septem horas ignis durauit. Fumus infamiam significat: ignis periculum & metum: Flamma maius & præsens vitæ periculum. Ignis occultus ille insidias graues, in grabato ex domesticis. Et cum ego mihimet accendissem, auctore nullo externo, hæc (quæ vix sic contingere possunt), accident. Auxilio externorum non indigebo. Erit autem accusatio propter ignem & flammam & fumum: non venenum nec vis. Dices quomodo ergo periculum, si ab intimis solùm, & citra vim ac venenum? dico quòd ignis magistratum significat. Sæpius videbitur extincta, sæpius inualescet. Parum periculosa pugna, sed blanditiis & fide, non sine exitij extremi periculo librorum editorum, opum, sed maximè vitæ. Non lædentur tamen libri proprij, quia nec illis qui aderant appropinquauit. Non existimatio iudicialis, quia nihil ex indumentis exterioribus: nec vita, quoniam non ex interioribus: nec res quia non culcitra picta. Iudicio ergo euadam: damnatus rumoribus vulgi, & impensa non omnino leui, ob habitam fidem perfidis inimicis, & propriam oscitantiam. Possent autem in causa esse ciues, nam & hi quasi coniuncti sunt. In vniuersum damnum leue erit, periculum mediocre, turbatio magna. Possunt & hæc esse prorsus naturalia. Sæpe enim talia contingunt merè casu: potest & esse admonitio, vt caueam inuidiam, & amicos faciam eos qui præsunt, nec in illorum negociis me intromittam, sed eorum conuersationem fugiam.

CAPVT XIII.

De cœlo crispato.

BOnoniæ cum essem anno MDLXIII. VI. Idus Octobris, vidi cœlum obditum nubibus albis, totum crispatum; dixisses arte singulari factum. Res tam admiranda quàm pulcherrima visu: rarissima quidem, cum nunquam aliàs viderim in tot annis. Vt licet naturale sit spectaculum, tamen est mirum. Videbantur enim vndæ maris tranquilli sinuosæ, breues, quarum alteræ ceruleæ & densiores, alteræ candidæ & peruiæ. Causam fuisse necesse est vnum ab vno per vnum modum: sic enim simillima fiunt.

CAPVT XIV.

De Naturali maximo miraculo.

MAximum naturæ imò sapientiæ Dei argumentum est, quod cum aqua solùm terræ superficiem æquet, (nam hoc est necesse, vt animantium vita custodiatur) nunquam deficiat. Quod si deficeret exemplo maris arenosi, nihil prorsus ali possit. Secundum quod non excrescat: cum enim leuior sit terra, & maior, vel saltem æqualis, sole quod in imo est ad superficiem trahente, exiguis interuallis, deberet inundatio subsequi: atque ita vel omnes essemus pisces, vel soli pisces. Tertium quod cum ibi sit, & calor vigeat, non putrescat, cuius

cuius putredine omnia bene nata animalia interirent, solis vermibus reiectamentis, ac quibusdam serpentibus superstitibus. Huic incommodo æstu maris succurrit: lacubus venti & flumina. Secundo decursus aquarum ad inferiora, & solis resolutio in media plaga. Propterea sempiterna necessitate tenebitur aqua, vt ad meridiem fluat ob salutem vniuersi: velut quod ea plaga exsiccetur. Primo autem apposita fuere plurima præsidia: nox anni idest partes sub polo, quamobrem fieri non potuit vt sol circumambiret totam terram: nox terræ frigiditas & venti. Omne enim liquidum motu refrigeratur, & ideo densatur. Quæcumque verò habent generationis principium necessarium, ne vel momento desinere possunt, etiam contra operantibus causis validissimis: nam vel seruantur momentis singulis, vel aliquo in loco. Atque hæc pro Peripateticis: nobis autem qui statuimus ab initio temperata elementa, nec vnum in aliud transire, sed semper eadem manere substantia & quantitate, quippe impatibilia; omnino nullum est miraculum.

CAPVT XV.

De ostio sponte vt videtur clauso.

ACcidit sæpe, quod Bononiæ mihi contigit I V. Calendas Maij M D L X V, dum ventus suauis exortus esset, Vulturnus ex coniunctione Veneris & Lunæ vt reor, quæ in X X V. parte Arietis facta est, dum vtraque descenderet, sed Luna Borealis, Australis Venus, nec tamen in cubiculo omnino ventus sentiretur, clausumque ostium ferme esset, vt rima tantum hiaret, vbi paululum aperiretur, magna tamen vi occludebatur: vt longè validius ab externo aëre trahi, quàm impelli videretur; quod non parua admiratione dignum est, præsertim cum res quæ trahuntur ob aëris continuitatem, seu vt dicunt Philosophi, vacui metu id præsupponant, vt in nullam partem aër diffundi possit, quod ibi non aderat, cum in aperto extrinsecus aër moueretur. Vidi & mirabilius longè in eadem domo (quod si noctu contigisset ad lemures poterat transferri) patentem fenestræ postem concludi, nullo intus impellente vento in externa: quamobrem dicere necessarium est, ventum, dum discedit, continuitate substantiæ trahere, cum antea quàm alius subintrare possit, recedat. Ergo aër vel vt aries impellitur & trahitur flatu: vel quod verisimilius est ab impulsu, vt pila resilit. Sed existimandum est vtrumque accidere, postquam non rarò multo post retrahantur valuæ ac postes, quàm impulsæ sunt, vt sit ventus quasi vnda quædam, & res coniuncta, vt viscum: cum non sit quod vacuum implere possit. Hoc igitur ita se habere credendum est.

CAPVT XVI.

De vino sub aqua sponte ascendente.

FIunt duo vasa vitrea A B quod superiore parte solidum est, vt pro manubrio contineri possit, & aqua impletur angusto foramine in imo, quod est capax cerasi parui, vt aqua facilè ingredi possit, quia non nimis angustum; nec egredi postquam plenum fuerit, quia non amplum, ideò aër non potest ingredi: aliud C D E, ore amplo satis C, atque ita vt superposito A B rectè & ad amussim sic excipiatur, vt congruat vndequaque, nec vllibi rima pateat: impletur autem vino generoso, quod inferius positum est: & si nigrum sit, magis euidens apparet effectus. Supposito igitur A B aqua pleno, confestim videmus quasi tenuem fumum vini minoris amplitudinis, quàm sit osculum B ascendere vsque ad F locum: atque ita eam partem sensim colorari, donec vas A B plenum vino videatur, vas autem CD multa aqua refertum est, quamuis tamen permista & ipsa vino. Atque ex eo tanquam minimè vinoso & bene permisto, Venetiis solent exhibere ægris vini cupidis, quod non vitupero. Sed potest & est melius, quod ad effectum attinet, licet non ad speciem, album vinum adhiberi loco nigri vel etiam rubri: nam & hoc perspicuus patet ascensus. Cuius causa quæritur, quæ duplex potest assignari, & fortasse vtraque adesse potest. Vna & per antiparistasim vino attenuato, cum iam, vt alias dixi, etiam per se vini substantia aquâ sit tenuior, ascendat paulatim, & in locum suum remeet, crassior autem subsidat: nam & in oleo idem contingeret. Altera vt aqua pondere suo & superficie tangens paulatim descendat ob grauitatem: vnde necesse sit, cum duo corpora eodem esse nequeant loco, tantundem vini ascendere ad summum, impetu prementis totius aquæ, & vini propria leuitate: tamdiuque hoc fieri, donec permista aqua vino, partem illius exiguam inferius contineat ne ascendat. Obiid, id vinum tum paucitate, tum quia quicquid calidum ex illo tenue, acre, generosumque est, ascendit ad superiores partes, & ob id vini vas maius efficiunt,

CAPVT XVII.

De Vrcei aqua frigida bulliente.

Cum Bononiæ X V I. Calendas Augusti anni M D L X V. in vrceo ampullæ simili aquam Rheni refrigerandi causa, mane è pueris vnus in imum putei demisisset, sub cæna erat frigidissima, sed tamen bulliebat adeò, vt procul quatuor passibus strepitus audiretur: nec emissa magna parte desiit bullire, sed perseuerauit horis circiter duabus, nec factura finem videbatur, nisi cum impegisset quispiam imprudenter in funem, cecidissetque vas ac disfractum fuisset. Erat enim figulinum, & vitro de more obductum. Credidi esse frigus immensum, per quod aër creta inclusus exprimeretur sensim angustis illius foraminibus, aut etiam vapor. Nihilominus res tam fuit admiratione digna, vt prodigiosa videretur: tum verò magis, quod eadem nocte, quæ diem præcessit, aut paulo ante, scilicet ad Idus Iulij, somniaueram me prænomen Elmi accepisse, & familiæ rursus sancti Elmi; eademque die quæ nocti successerat, arcem S. Elmi in Melita insula Turcæ expugnarunt, omnibus ferme qui intus erant occisis: vt nescio quid magni augurari videretur.

CAPVT XVIII.

De ansere habente quatuor pedes.

M D L X V, X I I. calendas Octobris in Caupona solis vidi anserem, cui duplex erat anus: vtroque etiam excrementa, & quatuor pedes, sed omnino immobiles, quod prædixi narrantibus ita futurum: quandoquidem vel oportuit habere duo capita, & duplex cor, vel moueres plusquam quatuor notis. Erat etiam maius aliquid, nam oportuisset animam illam habuisse facultatē generandi quadrupedes; igitur generasset omnem anserem quadrupedem. Declaratum est enim *Theonosto* quod anima quæ mouet, generat iuxta functionem: igitur omnis anser fuisset quadrupes. Sed objicies de musculis quibusdam, qui supergenerantur homini iam perfecto, id est qui non indiget pluribus, sed est etiam perfectus sine illo. Ergo non darentur musculi ancipitis generationis, quales sunt musculi occipitij, auriculares vocati ob latitudinem & paruam longitudinem, sed præcipui illi duo aurium, qui in quibusdam hominibus mouent aures, cum palam sit hominem, secundum naturam non mouere aures, quorum meminere Vesalius ac Falloppius, constatque experimento illos aures præter humanum morem mouere. Cum hæc igitur adueniant perfecto homini, non debent posse moueri ab anima. Sed Vesalius lib. 2. cap. 13. non nouum musculum facit, sed longius extendit eum, qui secundum naturam fit, atque ita non facultatis animæ hæc mutatio est, sed materiæ vitium: attamen, vt dixi, constat nouos quosdam esse musculos, non ex sententia Vesalij, qui numeri diuersitatem in multa cum retulisset, hanc vnam, quòd in aliquibus inuenirentur, in aliquibus non, prætermisit. Sed postea confitetur de eo, qui sub cute volæ manus adnascitur, quem sæpe deesse affirmat. Sed & de pluribus aliis disputant Anatomici, velut etiam in brachio crureque. Verùm quid notius monoculo intestino, qui aliquibus cum desit, in plerisque tamen visitur, atque in aliis longissimus.

Hanc ergo doctrinam vellicare non decet cum æterna sit, nam plures homines cum sex digitis, animalia cum pedibus, duplici membro generali inuenta sunt, nunquam tamen visum est, quòd motum haberent comparibus membris similem, aut quòd per se mouerentur: alebantur & crescebant, non plus tamen mouebantur quàm si cui tres sint oculi, videat. At de musculis cum primum in aliquibus deficiant, in nullo abundent, fieri potest, imo necesse est, vt singuli motum habeant: ipsi etiam loco deficientium ramorum sunt, atque ideò moueri possunt, quoniam non differunt, nisi vt abscissum à coniuncto: hoc autem ad materiam pertinet. Denique musculi in membra ordinati sunt: nos autem docuimus animalium & voluntatem, & motus initium in membris esse, non in musculis: mouent enim musculi brachium, quia brachium moueri incipit. Et ideò si quis aspiciat ad vera principia, omnia conuenienter succedunt. Sed quid de puero bicipiti? in vtero viuit quia sensum habet, & ideò etiam motum: nam absque capite non viuit, & qua ratione vno non alio: mouentur autem alia in vtero. Cum autem dissecta fuerint, inuenta sunt duo principia prima, scilicet duo corda: neque enim ab vna anima duo capita formari possunt. Sunt ergo gemelli confusi, & ideò in ventre viuunt: nati ob mutationem & aërem statim moriuntur. Quòd si vna tantum esset anima, vnum cor, caput vnum per se moueretur, aliud per consensum animæ matris: nec hoc monstrum viuum nasci potest, neque tamen mortuum prorsus: viuit enim medium inter animal & plantam, sed vitâ plantæ planè. Cæterum medio modo inter viuum & mortuum oritur ac superest ad paucas horas, nonnunquam superest diebus aliquot paucis: sed tunc vt dixi necesse est, vel parte esse mortuum, parte viuens, vnumque caput moueri, aliud esse immobile; vel vt plerumque accidit, & vt iam diximus, duo esse principia, duósque confusos in vnum. Cæterùm quod ad nutritionem attinet, nihil definitum: palam enim est nutriri quæ augentur, & crura anseris, non statim vbi

nata

nata est auis, tantæ fuisse magnitudinis facta, ideóque esse maiora: cúmque motu careant, carere etiam sensu. Forma autem ab anima proficiscitur, cum sit instrumenti non partis similis, quoniam ab alia anima originem sumpsit; duos enim anseres ab initio formare natura animæque illæ destinauerant. Fuit ergo principium cordis ac iecoris & cerebri aliud, sed primo manente alterum euanuit: anima autem nutrix quicquid est inchoatum nutrit velut etiam in plantis, si hyperico ni tertins ramus adnascatur, aut hippoglosso geminæ lingulæ, aut in trifolio quartum folium nutritur: quòd ea anima videatur magis annixa materiæ, quàm quæ sensum præbet. Et ob id forsan illa separari non potest, sed est perpetua in materia, non velut radius solis, sed alio modo: nam radius manet etiam sublato perspicuo. Videntur ergo genere differre tres hæ animæ, vt quæ sensum præbet vna sit, sed materiæ opus communicat: mens autem vna neque communicat opus materiæ, sed ab ea auxilium petit: quæ autem nutrit in materia est, aut materiæ communicat, sed non vna est: vita autem & quicquid separatum est, non vnũ solum, & non communicat materiæ, sed ab illa auxilium petit. Videntur autem in huiusmodi monstris, quod & ad seplasiam pertinet, sæpe animaduertendum: nam cute sublata & alligato crure non solum anseris, sed etiam canis, vt ita dicam, coalescere, & quod maius est crescere. Quod apertè spectamus in gallis gallinaceis, in quibus dum castrantur, calcar in vertice positum, etiam fine, vinculo, sed solo sanguine abscissæ cristæ coalescit, ac non parum augetur. Itaque pecuniæ corradendæ causa, multa talia homines machinari solent.

CAPVT XIX.

De litatione.

DVo semper fuere quæsita: vnum in necessarijs quid futurum esset, alterum in agendis: an faciendum esset aliquid, an non faciendum? Horum causa multis vtebantur rationibus, destituti oraculis quæ in Græcia erant: sed præcipuè tribus: omnibus ex his quæ contingebant veluti fulguribus, lapidum pluuia, partubus monstrosis atque similibus. Secundum extis hostiarum, quæ omnia ad Aruspices pertinebant. Tertium erat ex volatu auium, qui ab auguribus obseruabantur. Sed de extis nunc tantum sermo est. Hostia animal vocabatur, quæ sacrificio mactata inspectis visceribus præcipuè iecore & corde, de futuris decernebat. Ea duplex erat: maior è bouino genere, & minor cuiusmodi canes, sues, oues, capræ. Hostiam nullam licebat mancam aut debilitatam accipere, neque reluctantem, cum duceretur ad altare, nec quæ fugeret. Quapropter nec vinctam sed liberam sistebant ad sacrificium. Quòd si aufugisset, oportebat vbicumque primum inueniretur, occidi, & hoc etiam dirum & infaustum habebatur, vt refert Alexander ab Alexandro *Quarto dierum gentialium libro, cap.* 17. Hæ quæ ducebantur, si maiores essent, auratis cornibus insignes erant; si minores corona è fronde illi Deo dicata, cuius nomine sacrificium instaurabatur. Vbi sisteretur hostia, eam aqua fontis Iuturnæ inspergebant, nec fas erat terram vase tangere: secus piaculum & triste omen habebatur. Precabatur inde Sacerdos, post circumuoluebat se, inde sedebat: vbi surrexisset, molam salsam (hæc farina & aqua saléque constabat) inter victimæ cornua fundebat, post vinum bibebat, & circumstantibus bibendum porrigebat: inde ætas è victimæ fronte vulsas in ignem mittere: post gladium obliquum à fronte eiusdem ad caudam ducere: inde immolare. Atque id secunda pars erat sacrificij, nam initium à libatione inchoabat. Tertia erat litare, quod solum è toto sacrificio in arbitrio non erat sacerdotis: sæpius enim immolabant, & persæpe litare non poterant, vt apud Plinium de viris illustribus. *In Tullo Hostilio Ioni Elicio litare non potuit fulmine ictus, cum regia conflagrauit.* Et Suetonius in C. Cæsare ante obitum: *Dein pluribus hostijs cæsis, cum litare non posset, introijt curiam spreta Religione.* Erat ergo id vt Plutarchus docet *in libro cur Oracula defecerint*, cum hostia gladio, qui prælongus erat, ornatúsque eburneo capulo, clarúsque ex ære Cyprio, vulnerata caput quassabat. At in Delphis quæ immolabatur antequam Pythia descenderet, non solum vt quassaret caput necesse erat, sed vt tota artubus contremisceret, succuteretúrque stridentibus ipsis partibus ob tremorem: aliter Pythia non descendebat. Quarta pars erat, cum viscera percontabatur aruspex, reliquum corporis ministris reddebat. Sæpenumero etiam sacrificabant nec litabant, quoniam exta inspicere non in animo fuit. Ergo quoties litaret, id est hostia signum redderet ex doctrina Hetruscorum, à quibus omnia Romani acceperunt ad diuinationem, exta inspiciebant; quæ si propitia erant, sed non admodùm, aliam immolabant: & si litassent, extáque feliciora apparuissent, hoc erat summum bonum: si contra, infaustum. At si litare non possent, irritum negotiũ & dirum etiam habebatur. Pessimum verò vbi litassent, apparuissentque exta mala, inde alijs cæsis hostijs deteriora, aut omnino litare non potuissent: nam hoc & confirmabat præcedentis sacrificij decretum, & quæcumque fierent in irritum, casura denunciabat. Non erat valde malum litare non posse, si quis à negotio desisteret, vbi de re quæ in arbitrio nostro esset, consuleremus. In cæteris qui poterant, instaurabant sacrificium, vt meliora experirentur.

Et quamuis, quotquot hostias cædere liceret, quoniam tamen tædiosum erat sacrificare, & aruspex peritus exigebatur, & hora diei matutina, ideò modus erat.

CAPVT XX.

De Diuinatione, iisque quæ ad eam consequuntur mirabilibus, ex oraculis.

IAm verò quòd omnia vnum sint, & incorporea, & corporea, demonstratum est *in libro de Proportionibus*: neque anima nostra Deus est, manet tamen ab illo, & vna illi est, velut & anima plantæ. Diuinat autem tribus modis, quorum duo conspicui sunt, ac omnibus manifesti: scilicet sapientum coniectura atque prouidentia, & artium quarundam rationibus, vt Astronomi, Nautæ, Medici, hæcque pars ratione constat, & animam vigilantem expostulat. Et qui sic diuinant, sapientes habentur, quoniam & sæpe vera prædicunt, & causas prædictionum reddunt. At contra est tertium genus diuinationis, de quo nunc institutus est sermo, quòd in parte animæ illiterata & rationis experte viget, in qua visiones vt ita dicam, Acephalæ nedum sine causis apparent, ipsorum futurorum, aut etiam præteritorum, vel præsentium: sed quæ ignota sint. Vt verò à calido solertia & diuinatio per somnum excitatur, ita condensata per frigus & vaporem, anima velut in antro Trophonio, in specu Delphos apparebant imagines rerum illarum. Condensabatur autem anima ipsa à vapore subterraneo: nam aquæ, & vapores, & melancholia, diuinationem efficere possunt, quia frigida & naturalia: vinum non potest, sed efficit lymphaticos & Poëtas: Calidum enim est, & res non à natura facta, sed humano artificio. Ob hoc proditum est literis, aquam Trophonij fontis diuinationem efficere si hauriatur. Mira semper fuit vis terrarum, & Aristoteles refert Carysti locum olim molles edidisse lapides, ex quibus lintea cuiusuis generis fabricarentur. Et Plutarchus refert ex adytis illis oraculorum, non statis temporibus, sed per incerta interualla effluxisse auram adeò suauem atque fragrantem, vt vnguenta optima ac pretiosissima referrent.

Fieri ergo consentaneum st, animam inuicem speculi vapore illo coactam, repræsentare aut concipere imagines rerum incognitarum. At si ita est, quid est quod concipit, cum ipsa sit quæ diuina sit? neque enim vapor tot quæsitis sufficere potest, nec etiam opportunè respondere interrogationi. Deinde quomodo Deus quisquis est, rerum præteritarum memoriam continebit? nam illarum iam desiere causæ, futurarum namque esse possunt vel proximæ, vel priores proximis. Demum quomodo à frigore anima congelari poterit? tum præcipuè quòd odor ille potius attestetur caliditatem, quàm frigiditatem. Itaque non animam congelari sed potius instrumentum primum, qualecunque sit, in anima autem omnium rerum imagines relucent, quæ concipiuntur à spiritu, non aliter quàm oculus semetipsum ex speculo aspicit. Cum enim vt dixi vna sit cum Deo, omnium continet imagines, non vt fuerunt, sed vt à causis pendent: infinita autem cum sint per voluntatem Pythiadis, ad præces alterius secernuntur. Neque congelatio illa fit à frigore tantum; esset enim ineptissima, sed cum illo: velut & oculus cum coagulatus est: virtute enim quasi diuina cogetur frigoris instrumento. Sic etiam cœlestes influxus alij sunt à calore atque frigore, non tamen sine altero eorum operari possunt. Ergo cum vapor causa sit nitoris in animæ instrumento, vapor autem è terra, terræ autem partes senescunt, necesse est oracula senescere, maximè in terræmotibus vt apud Orchominios Tiresiæ, quod mutum ea causa euasit: aliaque multa apud Cilices. Idem ex aquarum inundationibus, tum verò per se vi ipsa senescente. Ipsa verò vis terrarum nihil habet admirabile, cum omnia possit. Quidam enim specus statim homines occidunt; & olim, & nostra etiam ætate alij lymphaticos reddunt: immodica enim est si ad hemuncionis vires tanta moles comparetur. Oportet autem horas & modum præeligere in his si sapimus, vel quoniam non sine diuina mente hæc fiant, quam propitiam habere oporteat; seu quòd in cunctis negotijs diuersa sit occasio in nobis intelligendi, memorandi, hilaritatis, vt Pythia ipsa bene sit disposita; seu quòd in omnibus signa sunt melioris aut deterioris conditionis, velut in agro fertili; licet seges vbique multa sit & bona, partes tamen sunt in vtraque ratione præstantiores alijs, aut ignobiliores: velut medicus (cum in febre nulla sit hora cibi) eam eligit horam quæ sit opportunior, scilicet cum febris lenior est, id didicit cum pectus tepescit, pedes incaluerint. Et agricola serit à pluuia non ab æstu: ex victimæ enim horrore occasionem captant. Fieri etiam potest, vt aliquid cum anima ipsa sit constitutum, postquem omnia vna anima comprehenduntur, quæ tam multiplex est, imò magis quam si diuisæ inter se essent: nam numero comprehenderentur, nunc autem sunt infinitæ. Declaratum enim est à nobis numerum neque cum infinito, neque cum monade communicare, sed illa inter se, infinitum scilicet & monadem: Siquidem idem ille narrat, cum Pythias quædam sua ætate, vt reor, importunè ad edendum oraculum compulsa esset, primùm vocem reddidit impeditam, & minimè solitæ similem: postmodum horrendo clamore perterrifecit astantes, & Nicandrum ipsum Oraculi antistitem: demum restituta sibi & loco sublata

ſublata paucis diebus ſuperuixit. Ergo eligi præſtabat fœminam, vt quæ ad huiuſmodi afflatus excipiendos magis idonea eſſet: poſt etiam virginem caſtam, & ab omni contagio alienigenarum immunem, quandoquidem ipſa ſit quæ excipiat, vt non vapor, non Deus aliquis, aut dæmon; ſed humana natura ab his transmutata, ſeu incitata, vel adiuta, conficiat hanc Pythicam diuinationem.

CAPVT XXI.

Quomodo diuinatio in nobis & miranda alia.

PORrò ex his apparet diuinationis cauſa in nobis: cum nil prohibeat eſſe humorem, & forſan facilius quàm in terra, quoniam vas exiguum eſt homo, & viuit, multámque iam miſtionem habet, quo ſpiritus perſtringantur & ſpeculares fiant, atque ob id imagines excipiant, & fiat ſenſus rerum futurarum: ſeu in tactu cum corpus totum tremere videtur: aut odoratu, cum alienos ſentimus odores, aut fragrantiam inuſitatam, aut tetros odores: aut in ſonis per auditum, aut videndo: nam guſtu quòd nimis materiarius ſit, non fit repræſentatio eorum, quæ non verè ſint: aut per ſomnia, aut in memoria cum alicuius rei non poſſumus obliuiſci; cum imaginamur, & quandoque contingit gemitus & fletus ſine cauſa, ſed quoniam eſt ſine cognitione, ſufficient ſeptem hi modi, quorum exempla vidi. Atque ex his præcipui ſcilicet frequentiores, & magis communes ſunt ſomnia, voces & odores. Mihi autem peculiaris fuit & tactus, non ſolùm vt corpus totum contremiſceret, & terræmotum qui non eſſet, imaginarer; ſed etiam vt cor morderetur atque dilaniaretur: vt ſit duplex, quemadmodum & auditus vocum interiorum, & eſt ſimilis tinnitui, & exteriorum, & eſt ſimilis vocibus veris. At vxor mea imaginabatur aſſiduè, ſe videre caluariam patris, qui erat abſens dum vtero gereret Io: Baptiſtam, & illa mortuus eſt his diebus. Horum igitur omnium cauſa eſt, vt dixi, humor ille ſpiritus cogens in modum ſpeculi. Et propterea ſuperius diximus, quòd humor ille eſt melancholicus: idque ita intelligendum eſt, vt ſit alienus à ſanguine, & cuiuſdam frigiditatis & ſiccitatis particeps: non quòd omnis eiuſmodi humor vera ſit melancholia, nec vt quæuis melancholia hoc poſſit & vbiuis collocata: ſed oportet vt ſit temperata multitudine, qualitatibus, ſubſtantia & loco, & forſan propria quadam natura, quæ explicari non queat, poſtquam adeò rara eſt, & in valde paucis inuenitur. Quæ raritas non ſolùm ob hoc contingit, ſcilicet materiæ ſingulares dotes, ſed quoniam quinque ad huiuſmodi diuinationem ſint neceſſaria. Primum motus cauſarum efficientium rem illam, vt moueant cauſas coniunctionis in eo qui prouidet ſecundum modum, quo mouet cauſas in illo, cui effectus contingit. Secundum vt cauſæ illæ imprimant in animam imaginem illius rei: Tertium vt moueant humorem illum qui cogit ſpiritus: Quartum vt humor ille cogat ſpiritus, & ſiſtat eos per euaporationem, ideò in talibus apparent hi flatus, & exhalationes, & motus, præter voluntatem & rationem, cum prauis cogitationibus, etiam quando ſunt quieti, & ſunt de genere melancholicorum flatum perpetientium, licet flatus ille non in ventriculo, neque venis, ſed in arteriis contineatur. Quintum eſt repræſentatio, quæ fit ſpecierum ab anima in ſpiritus illos adeò quietos, & lucidos, atque coactos. Vnde neceſſe eſt in huiuſmodi contingere duo contraria ſimul: ſcilicet motum inordinatum vehementémque, & quietem eximiam in ſpiritibus: & ob id inter hæc duo quia exhalatio non ceſſat, apparent imagines, ideóque momento tranſeunt, & in hoc differunt ab his, quæ verè ſentiuntur. Exemplum ſit aliquis, cuius pater occidatur: habet pater cauſas quæ aduerſantur vitæ ſuæ eo momento procul dubio, aut ex aſtris, aut ex Vniuerſi ordine, quas Fatum vocamus: ſunt verò cauſæ vitæ patris coniunctæ cauſæ vitæ filij, ergo dum occiditur pater, cauſa vitæ illius percelluntur vehementer vt par eſt, quare & coniunctæ filij ob ſympathiam: quibus occultè concuſſis, in anima imago illius mali ſed leuis fit, tanquam ſi procul id inſpiceret; at quia ſpecie per ſenſum recepta caret, non communicatur ſpiritibus, neque rationi per illos: verum illæ eædem cauſæ filij patri coniunctæ, ſolitæ moueri à ſenſibus, & mouere animam: cum non poſſint animam mouere defectu ſpeciei præſentis, mouent materiam illam, quæ mouetur, quoniam motus ſenſus exterioris atque interioris etiam plerumque tum ceſſat; ſic enim vehementius mouetur, vnde fit exhalatio ſtatim, & ſpiritus cogitur, denſatur, & quieſcit, ac redditur homo medius inter ſomnum & vigiliam: ideò ſi res accidat dormiente filio, certius videbit & præſentiet omnia per ſomnium, quàm in vigilia. Ergo quieſcentes ſpiritus ſtatim imaginem excipiunt in anima impreſſam, atque mox filius necem patris præſentit, ac ſi præſens adeſſet.

Hæc omnia perſpicua ſunt & omni dubitatione carent, niſi id, quomodo cauſæ illæ abſentes poſſint mouere animam filij: Et ſi quis adducat exemplũ de fidibus vniſonis cum vnius lyræ alteri compatiantur, vt experimentum docet, non ſatisfacit: quoniam ſonus tamen adeſt, qui eſt ſpecies ſenſilis, & motus ad proportionem commoderatus: at hic nulla ſpecies ſenſilis; non ſonus, non color, odor, aut aliquid ſimile: igitur vel dabitur ſextum ſenſile aut ſenſus ſine ſenſili. Reſpondeo

quod hoc non est simile experimento fidium lyræ, sed potius lapidis herculei, dirigentis ferrum vbicumque fuerit, ad septentrionem, quamuis seu vi cœli, seu terræ, tam procul absit ab ea parte: quoniam quæ natura conueniunt, spacio non dirimuntur, quoniam materia carent, & sunt incorporea: spacium autem dirimit corporea, quia contactu agunt solùm, non vi: ergo filius patri tam coniunctus est animo, naturâ, & cogitatione, si etiam distet X. M. miliariorum, quàm si sit in eodem cubiculo, quod etiam ex aliis operationibus apertè intelligitur: velut amore, misericordia, testamento, desiderio, cogitatione. Multa autem ex his sequuntur. Primum quòd quantò magis antea se dilexerint, & simul versati fuerint, eò magis euidenter talia apparent, & certè, & frequentius. Secundum quòd quantò maiora fuerint mala aut bona, ideóque in morte talia accidunt sæpius: à causis enim validioribus mors & maximè violenta accidit, & validiores causæ magis percellunt. Tertium, quòd in his qui mentem his rebus adhibent, euidentius talia conspiciuntur: qui enim assueti sunt vnicuique negocio, vel minimo indicio percipiunt, velut Iurisconsulti lites, Medici morbos, Architecti domus detrimenta. Vnde qui fidem huiusmodi adhibent, sæpe vident talia; qui autem negligunt, etiam si veniant contemnunt, nec animaduertunt. Est tamen ea vis in multis. Quintum quòd si hæc eueniunt dum homo dormit, & iam alimento distributo, optimè percipit, minus si paulopost distribuatur alimentum, iam tamen re exacta: minus per vigiliam, dum homo nulli rei intentus est: minus etiam si per vigiliam soli contemplationi deditus sit: minimè si edat, bibat, equitet; nullo modo cum inter multos versatur, & loquitur: mens enim aliò auersa, non sentit motum tam exilem.

Coniectari autem in his oportet tempus minimè distans à casu, & in quo homo magis vacuus est à negociis; eo enim momento rem percipiet. Vnde ob magnas occupationes; quæ tum acciderint & perseuerauerint, contingit præterire occasionem, & nil præsentiri. Multum etiam facit ætatis annique mutatio, tum mensis, dies, hora, cogitationes, regio & cibi: crapulæ enim dediti & ebrietati dediti, nihil horum sentiunt. Septimum, futura quoque in nobis eadem ratione præsagimus, quàm præsentia aut præterita in aliis: est enim leuitatis motus magnitudo ferme eadem. Quin etiam alij ab aliis mouentur. Cum enim fuerit in aliquo solum initium, motus perficitur ex vehementi commotione animæ alterius, cum sit vna & eadem, natura verò similis. Ob id contingit, vt aliqui pueri maximè præsentiant, in quibus est initium motus, aliqui non, etiam si adiuuentur. Nonum, quidam etiam præsentiunt aliena: quoniam motus in his naturâ, obseruatione, & consuetudine validi existunt: ob id sufficit interrogatio: velut de his qui ambulant super funem, adeò securè & firmiter, vt alium etiam in humeris ferant. Decimum multi etiam in huiusmodi contingunt errores, tum ob auaritiam, tum quia pudet fateri se non posse diuinare, cum non possint id facere: tum quia corpus aut anima haud præparata est. Ob hæc igitur bonum est per aliam coniecturam, maximè in voluntariis & alienis firmare iudicium: vt videamus, cum maximè tam exili motu percipiendis formis idonea sit. Duodecimum quidam parati sunt magis perceptioni vnius generis, quidam alterius, quæ est per memoriam, & in qua imaginamur, leuissima sunt, quoniam hæ facultates facilè mouentur: tactus maximè pertinet ad coniunctos, & ex magnis causis accidere solet: certissimus est visus, inde sonus exterior, cum obmutilata est vis percipiendi: post quem est interior quasi sibilus, sed non est vt morbus, nam momentaneus est, & validior tinnitu: & cum impetu aduenit: & percipitur ingressus eius, & ex qua parte, & est in cerebro. Et est semper index verborum non facti, exterior autem plerumque interitus. Post hunc est odor siue bonus siue malus, nec visum aliquod huiusmodi diutius durat. Durauit in me (cum malam omnino ducere vitam, & inde successit morbus diuturnus ac ferme lethalis) odor sulphuris pene duobus annis. Carnes enim perpetuò sulphur olebant: fragrantia autem aëris & incerta breuis esse solet, & diuinum quid sapit. Somnia verò primis duobus exceptis, omnibus aliis sunt minus firma. Decimum tertium, simul sentire ac percipere, magnum veritatis rei est argumentum. Anima quoque vt dixi per se percipit ex connexione causarum; verùm cum nondum spiritibus quæ percepit, communicauerit, homo non percipit.

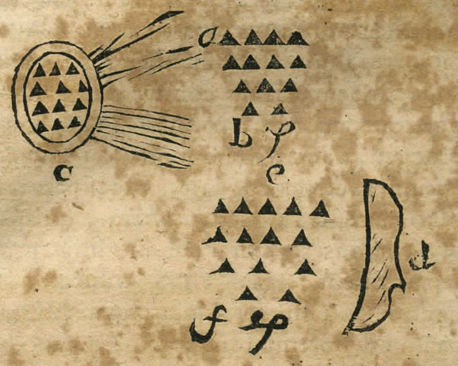
Huiusmodi est ergo nostra sapientia, vt anima nostra sapientissima sit, vt quæ vna sit in omnibus, secundum sententiam eruditiorum Philosophorum, nos autem ignari & imperiti. Quibuscumque etiam sapientibus & artium peritis contigerit habere hanc præparationem ad diuinandum, his necesse est duas prorsus dissidentes naturas, quasi Genius aliquis adsit, aut ipse ex duobus contrariis compositus. Nam vt est peritus artifex, prudentiam habet humanam; vt verò diuinus hanc supernaturalem. Tales itaque aliis longè supereminent, velut Socrates inter Philosophos, Cicero inter Oratores, C. Cæsar inter Imperatores: Galenus inter medicos, Synesius inter Imperatoris aulicos, Dion inter senatores, M. Antonius inter duces. Iosephi autem genius insignis fuit, qui eum toties à morte liberauit, futura etiam ad dies ostendit, & charum ac potentem apud Flauios Imperatores reddidit, sobole etiam felici relicta. Hac igitur ratione, & cum Geniis, & sine Geniis, hanc diuinationem ad quam omnis mortalis gloria consequitur, tueri possumus, cum nullo indigeamus genio ad quæuis experimenta tuenda,

tuenda, aut vt illorum reddamus rationem. Sed & si genius addatur, causa manifestior fiet, videtúrque hoc verisimilius. Sic totam Platonicorum scholam, Iamblicum, Plotinum, Arrianum, Proclum, Porphyrium; cúmque ipso Platone, Aristoteli, atque suis asseclis Theophrasto, Themistio, Alexandro, Auerroíque concordem reddemus. Vnum in vtraque opinione commune est, vt Genius sit bonus & verax, animi mores praui, vt in plerisque ex illustrioribus, qui genium habuisse feruntur: nam qui Genium fallacem & mores prauos habuerunt, omnibus his finis acerbus fuit, quemadmodum Brutus & Cassius, & M. Antonius: at qui bonâ naturâ fuere & bono Genio præditi, hi felicissimi fuere. Qui verò Genio malo nati, vita autem proba sunt, huiusmodi vitam degunt humilem & abjectam. Verùm de falsis genijs non est vt dicam: eadem tamen ratio horum ac cæterorum: imperitus militiæ Dux, imperitus medicus, imperitus pictor, falsæ imagines, & permutatæ, & oblæsæ, verarum loco.

At dices quomodo odor ille ceræ potuit communicari omnibus domesticis, si propria fuit prouidentia tua? hæreo hic, stupeo: si dicam fuisse terræ halitum qui hoc patefecerit, vnde voces postmodum porcorum & anatum? nisi quis dicat ab halitu terræ commotos omnes ob odorem, quoniam illum consecutus sit: vi autem propriâ ostendisse imaginem porcorum & anatum. Sed cur non amplius hæc audita? E diuerso si genius est, quorsum fallit? an non præstiterit hæc non ostendisse? cur modò ostendit, cur non? cur tam vilibus se immiscet: nam non semper de magnis, sed etiam mediocribus, inde exiguis me monuit: labat res. Sed contra est illud, si res est solùm naturalis, nam vt dixi naturalem esse constat, & sola ipsa sufficit, cur tot annis siluit, cum opus fuit, renouata est: ab anno enim M. D. XXXVII. cum mater obijt, ad annum MDLV. cum de conductione Papiam ageretur, siluit; post ad finem anni M. D. LVII. cum vxorem duxit mensis Decembris fine; inde ad initium MDLXXII. cum multis modis ac sæpe se ostendit, tumulis terræ per cuniculum effossis, strepitu incondito, cordis laceratione, & sibilo violento, & signo infausto in vngue. Itaque vereor ne non Dæmonis aut genij hæc actio sit: verum naturæ vt dixi suffragio: (neque dubitabile hoc esse potest Philosophis,) manifestè indiget ea ratione qua dixi. Cum verò agant illa velut & incorporea reliqua iuxta propriam essentiam: nulla varietate aut mutatione in deterius aut melius, & quæ nos minima ducimus, apud illos non minora sunt, nec quæ maxima maiora, sed neque in pulice pes aut promuscis, nec in Ephemero, quamuis vna die non superuicturo, ala magis deficiat, quam Elephanto pes aut promuscis, existimandum est exhalationem & vaporem hunc causam esse materiariam huius tanti miraculi, agentem autem genium, stabilem & naturæ propriæ vi facultatem suppeditantem, seu ratione quadam diuina & immortali. Ob id ergo differt, quod tamen immobile est Genij ratione: vno enim perpetuum est scilicet Genio altero, materia siquidem renouatur. Vbi ergo interim materia illa tam diu conquiescat, credendum est non immotam manere, sed interim exagitari per varias species: & qui hunc genium possident, in perpetua sunt agitatione.

Quocirca, quoniam dictum est de animali illo, quod nobis in domo infaustam eruebat terram, quonam pacto si hoc nostrum est, non solùm ex illis, sed etiam ex extis Antiqui præsagari consueuerant? Referunt Ciceronem à coruis etiam manifestè de interitu admonitum. Hæc quæ de foris adueniunt, licet manifestius attestentur genij vim, quàm priora septem; tamen & ab illa vi fieri possunt cœlesti, vt puta hæc animalia consensu geniture, vt cum Aquilæ signum aut Gallina, quemadmodum Astrologi dicunt, in causa fuerit. Sed de his tractare hic propositũ non est: nam quam assumpsimus materiam, satis per se ampla est, & magnum exhibet negotium. Quærendum est ergo cur hæc in his vel illis magis veridica sint: Satis conspicuum est, veridicis veridica magis euenire præsagia; cur autem, ita non satis adhuc declaratum est. Vnum constat, leges ciuiles non his fidem adhibere ob illorum inconstantiam: Et plerosque qui huiusmodi fidem habuerunt, infelices exitus sortitos esse, vt multis contempsisse melius visum sit, quasi non multò plures horum, quàm illorum malè perierint: atque interim infeliciter vixerint. Vt enim omina obseruasse, dæmonibus sacrificasse, augurijs fidem præter naturalem rationem præstitisse, non solum impium fuit, ac leuis ingenij, sed etiam stulti: ita quæ vel nobis natura indita sunt munera, tum diuina miracula spreuisse, contumacis & amentis, & sibi sapientis nimium est. Ergo aliquibus insitam hanc vim haud dubium est, quemadmodum & terris nonnullis, non tamen omnibus: proprium autem hominibus suspicere materiam ac constructionem, ad sui ipsius prouidentiam aut suorum: nec simpliciter, sed quod ad illorum solùm salutem attinet: nam & Astyages Cyri fertur præuidisse fortunam, à quo regno spoliandus esset, & Laius ab Oedipo se occidendum cognouit; vltra non videtur res progredi, nisi longa exercitatione & victus abstinentia. Terrarum verò exhalationes fatidicum docebant de bellorum exitu, de peste, de frugum inopia, exædificandis vrbibus, exitum; tum regum de sua fortuna quærentium, quid futurum esset: tam ampla, sed non magis admirabilis ratio, vt communis anima explicata tenebris elementorum, vniuscuiusque euenti causam referret. Libet autem modum

dum tabulâ depingere, vt rei non arduæ nisi sola opinione typum tabulâ explicemus: Sint B effectus, A causæ, & nondum sit B Anima, C in qua causæ relu-

cent ob eam quæ dicta est rationem, propria vi, & ex consuetudine iuxta motiones, velut cum videris cadentem lapidem, caput confringi putas. Imaginatur simile B, reflectitur hoc totum *συναιτία*, in spirituum factam glomerationem in D, & apparent causæ E, effectus in F. Delitescunt autem causæ ob tenuitatem, & quod solum aut maximè mouet C animam, defertur ad D, causarum imaginibus penè obliteratis. Illud sanè admiratione dignum & planè diuinum opus, tantum solum detegi ex hoc fatali ordine, vt præuisa non queant præuerti, sed de hoc suo loco dictum est. Leges autem, si populo huiusmodi libertatem concederent, præuidisse quanta omnium futura esset confusio, non solùm ob errores multiplices, sed & dolos; Auaritia, Inuidia, Ira, Odio, causam suppeditantibus. Quamobrem nec nisi sapientibus permissum esse debet id est prudentibus, & modestis hominibus, & in euidentibus signis. Quiescunt ergo hæc velut & pro opportunitate: magnorum enim effectuum aut principiorum magna sunt ostenta. Et quamuis omnia omnibus temporibus euenire soleant, nihilo minus magis accidunt nobis ad ea intentis: proximè nullis intentis: minimè alijs intentis. Solicita enim anima plura præuidet.

Ergo his cognitis, qui euidentem habent hanc genij vim, & quæ totum peruaget hominem multis modis non solùm præcognoscendo, sed ex ipsa ratione rei, per quam præcognoscunt, velut somnijs, vocibus, susurris, spectris, odoribus, tremore, strepitu animalium, inconsuetis actionibus admirationem capiunt, & id miraculo positi esse videntur; inde succedentibus rebus pro magnitudine consequentibus, (nam talia magnis viris & ad magnam fortunam seu bonam, seu malam, euenire solent) seu prudentia elapsis ab ingentibus periculis omnia videntur supra humanæ conditionis fastigium euenire. Per quæ si non ad mala deflectas, nec ad humilia respicias, sed per ea Dei magnitudinem beneficiúmque consideres, & veritatem amanter amplectatis, vitam quasi Deorum viuere poteris, & ad meliora te accingere ac maiora sperare: simúlque multa exigua, quæ antea molestiam afferre solebant, contemnere, totus intentus aut diuinis, aut veris bonis aut necessarijs: vt illud Socraticum, sed sub alio sensu, cum in nundinis esset, dicere possis: *Quot rebus non indigeo.* Idem profitentur, scribunt, & quæ scripserint aut dixerint non recordantur, sed tanquam aliena recitauerint, omnium obliuiscuntur, in ecstasim, quibusdam laxatis ostiolis cordis se ducunt, aliáque non minus admiranda faciunt, præsertim arte singulari quapiam adiuti, aut Philosophiæ arcanis initiati, quæ nunc dicere longum esset. Sed illud adijcere necessarium existimo, hunc concentum vt ita dicam medicamentis purgantibus dissolui, sicut & cibis quibusdam adiuuari: filios tamen horum partim insanos, partim ignauos euadere. Existimandum est autem sanguinem hunc in arterijs contineri, in ipsóque corde esse, aut prope cor, aut in ipso cerebro, & forsan temperies quædam est alterius eorum: Et si cordis sit, quod verisimilius est: à principio enim tantum opus originem ducere credendum est, erit in toto sanguine arteriali etiam. Quocirca rarò vel nunquam hi putridis febribus corripiuntur, & diu viuunt, & iuuantur lætâ vitâ, maximè & abstinentia ciborum, & vini multi, aut nigri vel rubri prorsus, & circa cor patiuntur, & perpetuò agitantur, & imaginantur: & eorum vita, & mores à communi vsu sunt alieni.

Quæ autem in rem faciunt, communia quidem seu propria sint, à somno si sumamus exemplum condiscere licet: nam in eo vel minima percipimus, quòd sensibus neque animi perturbationibus animus noster minimè detineatur. Indicio est dolor exiguus, qui dormientibus nobis maximus esse videtur, experrectis, quantus sit, apparet. In vigilia enim licet sensibus distrahamur, minima tamen est illorum vis; si ad perturbationes conferatur. Sublatis ergo perturbationibus, quamuis relinquantur sensus, animus quasi purus & quietus dici potest. Ergo cum circumuoluatur ex se, & quasi leuis sit illius & polita substantia, minimo impedimento motus ille, seu motui quiddam simile, quo rapitur ad principium omnia collustrans, & omnium particeps impeditur, nec discernit quicquam præter sensilia, quæ illi obijciuntur; liberata autem videt plura maximéque pertinentia illis quæ optat: neque enim societatem suam facilè deserere potest, nec illius obliuisci; dico corporis, filiorum, coniunctorum, opum, & quorundam est cura sapientiæ: de his igitur ventura & præsentia etiam, non illi per sensus percepta videt.

Sunt autem quæ illam impediunt corporis consortium & grauis sarcina, sensus cibus ac potus, sed præter omnia perturbationes, præcipuè iræ, libidinis, auaritiæ quæ iniustæ sunt. Cum verò hæc mouent, alia

alia quidem mouent, velut etiam visa procul, in quibus præter genus atque id vniuersale nil deprehendimus velut corpus: inde propius vbi fuerint, ex motu quod animal sit: propius etiam quod homo; prope autem cum fuerint indumenta & vestes, & ornatum: sed adhuc eo accedente ad nos, seu nobis ad illum quod agnatus noster sit: demum etiam quod nuncium ex vultu afferat lætum seu triste. Ita sonum exaudimus, inde etiam vocem, sed quid dicat, non intelligimus. Sed si clari sint animæ sensus, etiam verba percipimus, inde fit, vt persæpe in somno voces intelligamus. Quid ergo prohibet, ne idem in vigilia accidat? modò absint perturbationes, & anima assueuerit quieti, & huiusmodi tenuibus sensilibus operam dare: quæ licet hîc contempta videantur & neglecta apud plerosque, recordantibus tamen nobis eò nos ituros, vbi vel longo tempore, vel semper talia experiri nobis necessarium erit, totíque circa huiusmodi versabimur, quid est quod deterior pars hominum trahat meliorem? Id verò maximè certum est, si vel hæc à geniis, vel ab æterna substantia animæ contingat. Nam vel illi significant aliter quòd ipsi procul dubio non loquantur, id secus non possint exprimere, sed veluti circulatores virgâ canibus quid velint significent, cum tamen aliter homines cum sint, inter se aliâ viâ mentis, sensum inuicem reddant & accipiant: vel quod sæpe vt dixi in somnis, in vigilia etiam aliquando, licet linguâ, voce sermonéque multò magis careant, non labra deducant, non aërem prorsus moueant, speciem tamen dearticulatæ vocis in aurem referunt.

Ergo geniorum hos motus non nisi percipiunt illi, qui tranquillam habent animam, & corporis substantiam tenuem, velut per vasa ærea, & in nocte cuniculos fodientium strepitum. Vnde etiam Plutarchus *in libro de Dæmonio Socratis* refert, Apollinem Delphicum à Patre interrogatum, quid de filio ageret, respondisse; *nil aliud curare debere, sed sinere eum suo arbitrio viuere: habere illum auctorem meliorem sexcentis magistris:* Quod tamen fabulosum esse reor, quandoquidem in tot operibus, quæ sub eius nomine Plato scripsit & etiam Xenophon, nemo huius rei meminerit, nec verisimile est pauperem patrem, cum in puero nil plus splendere posset indole ipsa? Satis fuerit probatum fuisse ab oraculo, postquam probari à pluribus poterat. Sed quicquid in mentem veniebat his Græcis, vt plurimum posse videamus vitium gentis, mendacium Græcorum, arrogantiam Romanorum, & nugas Iudæorum, id totum trudebant in viri insignis aut mores, aut vitam, sed præcipuè Socratis. At ille quidem Dæmonem esse prædicabat vocem illam, quam in Apologiam retulit Plato illius discipulus; hac in parte quòd pius fuerit & laude dignus. Hoc dixi quod etiam addat Fimarchum ante Socratem obiisse, & cum Lamprocle Socratis filio, qui ante eum obierat voluisse sepeliri: vt constet Lamproclem ante Socratem mortuum, quod omninò verum non est, nec quisquam meminit; tum maximè quod argumentum mirum præbuisset illis Scriptoribus, mira fingendi circa hæc. Quinimo Plato *in Phædone* recitat tres filios ad illum adductos: vnum iam grandem, quem constat fuisse Lamproclem, duos verò paruulos: nam Lamproclem inducit Xenophon, quem matri iratum Socrates corrigit, vt desipere omninò necesse fuisset Platonem, qui tum præsentibus scriberet, si duo filij tantùm superfuissent. Hæc volui subiecisse, vt quisque intelligeret Plutarchũ in historiis paulò fideliorem Mondigneto Hispano, qui quicquid in mentem venit, sub nomine celebris viri recitat: nisi forsan nil putat referre, quod ratione euenire aut dici potuit id euenisse aut dictum fuisse, si referatur, quandoquidem quæ fieri potuerunt aut dici, ea aliquando verisimile sit facta aut dicta fuisse. Et sanè talem inuenio fuisse Plutarchum præcipuè *in Parallelis*, & in *historia Philosophorum*, nisi forsan duo fuerint.

Sed vt ad rem redeam, non inscitè illud animam dici, quæ omnino mersa est in corporeo hoc vnguine & pædore, quicquid prominet mens dicitur & existimatur: quicquid suspicamur quod exterius sit eo, quod reluceat tanquam è speculo, id genium vocamus seu dæmonem, cum tamen substantia sit eadem affecta diuersis modis. Quinimo, cum & superius & inferius conuertatur, & medio modo se habeat: superius quidem conuersa genius, inferius anima, sibi ipsi relicta mens est; vt nec Hermodozi Clazomonij narrationem fabulosam esse omninò contendam, cuius anima relicto corpore vagabatur, redibátque multa annuncians, quæ alibi & procul viderat audierátque, donec corpus ab inimicis proditum concrematum est. Sed non discedebat à corpore, verùm in ecstasim rapiebatur, adeò vt corpus præmortuum videretur, atque interim iacebat vt mortuus, magis viuens sensibus quàm in somno, & minus tamen sentiens corporeo sensu, quàm qui dormit. Huiusmodi enim animæ ab initio secretæ à corpore, parent superiori animæ à qua defluxerunt, futuráque præuident, videntúrque Deorum voces audire: seu omninò audiant, seu sibi hoc solùm persuasum sit ex commotione animæ, se in speculo animæ mundi per spirituum claritatem ac quietem contemplantis.

Sed qui Dæmones esse putant, asserunt eos ex hominibus seligere quos instruant; velut equites equos, venatores canes, ac circa illorum curam diligenter versari, & per symbola potius quàm per sermones illos admonere. Et vt populo Principes præcepta per præcones & mandata significant; fidis autem & intimis ipsi dicunt, tametsi

breuiter & multò ante & clarius : ita quibusdam hominibus & priuata & publica euenta significantur à Diis. Hoc autem maximè gnauis contingit, & qui sponte studiis, continentia, voluptatum & virtutis amore proficiunt. Hæc quanquam plenius ac facilius his quæ accidunt, satisfaciant : iudicio tamen meo & plura exigunt, quàm quæ necessaria videantur, & Deorum maiestatem minuunt : & præterea nec congruunt his quæ eueniunt, cum multa falsa & vana in his cernantur, adeò vt qui talia dicunt, cogantur fateri Dæmones mendaces vt plurimum esse : quod naturaliter absurdum videtur, quandoquidem vel sine illorum fraude homo eadem passurus sit, & sæpè etiam deteriora. Quamobrem simplicissima via & naturalis maximè, ac experimentis quæ eueniunt consentanea, vt falsa vera, obscura aperta, magna exigua admittere ac tueri possimus : quin etiam animorum æternitati magis fauens, quandoquidem diuinum principium in nobis statuimus, non alium è mutuo accipere cogimur, vt hæc ad animam ipsam solam & coniunctionem cum diuinis & incorporeis referamus, causam verò ad spirituum naturam & densitatem atque splendorem ex proprietate naturæ, continentia, vsu, moribus ac exercitatione assidua. Inde mihi cum illa relegerem, quæ de voragine illa tenebrosa atque terribili referuntur, ad somnij nostri fatalis finem peruenisse videor. Vnde in diuersorium illud mihi recedendum esse mutato vitæ instituto, antequam id ingrederer, iam finem habituro, quanquam temporis incertâ metâ. Verùm quod ad Socratem attinet, ambitiosus nimis & ob id meritò irrisus esse videtur, qui sensum inarticulatæ vocis, imò potius sonum ad dæmonium, quod eo tempore quasi pro Deo habebatur colebatúrque, referebat; seu ignorantiâ rerum naturalium, seu gloriæ & nominis cupiditate, qua vt sæpius dixi supra modum flagrauit, cum licet vera esset prætensio, fallere tamen etiam posset: nec adeò euidens, vt à Dæmone profecta omnino videri debuerit, forsan tamen in illo (quod eum fefellit & verisimile est) clarior & euidentior & illustrior fuit, & vt euentuum nonnulla experimenta certa recitat Plato. Vtcunque sit, velut aliàs diximus, omnia cum referantur in vnum, licet pugnent inter se hæ opiniones, in Dei gloriam redundant : qui vel nobis custodes tam benignos, & tam sapientes, non sine delectu insignium animarum dederit : aut ita ab æterno mundum ordinauerit, vt connexu naturali substantiam eiusmodi homines præsentire possent, adeò euidenter & verè, vt meritò Dæmonij præsentiam suspicari possent. Ergo Deo ipsi pro tanto munere vt par est, gratias immensas agamus, & habeamus: siquidem hoc & maximum est & admirabilius omnium eorum, quorum in hac vita certam fidem consequi liceat. An verò ex geniis hoc adsit nec ne, indiscussum relinquere decreui : nam quædam suadent potius adesse genios, velut somnium illud patris Galeni, vt medicinæ filium traderet: videtur enim complexum quippiam maius prætensio, vt in quo tot seculorum gloria contineretur. Forsan fuit spes de illo concepta causa huius : necesse est enim vt dici solet, *qui frequenter iacit, aliquando collimare.* Quot enim fuisse putas, qui similibus somniis moniti nihil profecerunt, sed horum non extat memoria: quapropter aliquid etsi hoc sit, & ad opinionem & veram rationem naturalémque ac geniorum traduci potest : mirum autem si genius fuit illi, nunquam apparuisse; verùm in patre finem fecisse. Sed & galli visio illa terribilis, dum puer essem, nil me docens, ostendebat atri humoris potius vim quandam esse quàm genium. Quorsum enim ille terror in somnis : si bonus, non debuit obesse; si malus, occasionem maiorem debuit expectare.

At in oppositum est quod non rectà ostendit quæ fiunt : nam affectus animæ per similia præsagire debent, an velut de somniis aliàs dictùm est? sed vt dixi hæc ratione magis constant, illa sunt probabiliora. Si verò quis cupiat scire, an Genius interueniat ex interrogationibus & diligenti inquisitione, tum mutatione morum id coniectabitur : referunt enim irasci si deteguntur. At contra si mutatione victus & regionum, id potius accidat non ex Genio, sed naturæ proprietate id fiet. Existimandum est ergo eos quos coniunctos dæmones habere referunt, in eodem genere esse, vt per illas imprecationes spiritus fide distant : atque ita ex illis reddantur imagines sub specie soni ac vocum, nonnunquam etiam quæ visui fiant conspicuæ. Duo igitur cum sint modi ; Genius, & corporis præparatio, seu humoris vel spiritus; an forsan tertius, scilicet, qualitas coniunctionis animæ cum corpore. Iuxta id verò animaduertere decet, quod ad intellectum præcedentium facit, octo esse modos imaginandi. Primus est per somnum, circa quod illud esset inquirendum, quod Aristoteles non docuit, multò minus alij : cur in somno quæ imaginamur, videntur sensu percipi, adeò vt vis imaginandi & phantasmata in somnium versa videantur. Aliquando consideraui quòd non omnino semper, sed in somniis, in quibus homo expergisci videtur, aut dum somnium se videre putat, aut in quo percipit se somniare, in illis homo per somnium imaginatur, sed hoc rarò. Sufficiat rem attigisse, nam notitia illius solùm hic indigemus. Secundus est in estasi. Et hic est proximior vigiliæ aliqua ratione, aliquâ remotior: Et de hoc quoque alias diximus. Tertius est cum imaginamur videre veluti montem aureum, nihil ad visum referentes, sed soli cogitationi intendimus. Quartus cum imaginamur (montem vt dixi puta aureum) & illum ad oculos referimus: sed oculus tamen non

videt

videt quicquam, palpebræ autem sunt clausæ. Quintus est, cum eisdem clausis, idémque imaginando, videre nos putamus, quædam dissimilia tamen. Et hic est duplex: vel obuersatur prius imago in mente, post in oculo: aut prius in oculo, post in mente. Sextus est eodem modo, & duplex etiam, sed quod oculi videre se putant. Simile est multum ei quod imaginamur: sed non est planè idem. Septimus verò est eodem modo, quo duo præcedentes, & duplex etiam ipse, sed est eiusdem: & ex his melior longè est qui habet originem à mente, & eam imaginem sequitur, illâ quæ est in oculis & fit clausis palpebris. Octauus est similiter duplex, & eodem modo fit: sed differt à præcedentibus in tribus: primum quod fit apertis palpebris. Secundum quod secundus modus omnino fit absque cogitatione: imo fit homine etiam alia cogitante, & hic est longè nobilior omnibus aliis: & est Dæmonium aliorum & eorum qui naturalia ignorant, seu Genius: & fit vi naturæ & consuetudinis vt dixi, & arte. Et ob id transit in momento, & postquam homo viderit, aut audierit, statim dubitat an viderit? Tertium est quod hic modus est communis aliis omnibus sensibus: nullus alius autem ex quinque proximis, idest post primum ac secundum communis est vlli alij sensui. Sed primus horum qui fit apertis oculis, homine primum aliquid cogitante, inde oculis repræsentato est etiam valdè pulcher. Et est similis præcantationi, & ille est de quo dixi *in Dialectica & quarto de secretis*, per quem vident mirabilia. Sed si non contingat videre, quæ cogitauimus, pertinet ad secundum membrum: non est tamen sub illo: quia in secundo membro oportet vt homo nil cogitet; quare hic modus vt patet habet tria membra, vt dixi in secunda differentia. Sed non est hoc dictum cum illo idem. Vt ergo rem perfectè intelligas, dico quod hic modus est quadruplex: Primus est dum imaginamur vnum, & aliud oculis videmus vel audimus, vel alio sensu percipimus. Secundus est cum imaginamur vnum, & idem videmus aut audimus, aut alio sensu percipimus, & est nobilior præcedente, & vocamus spectrum. Tertius est cum nec imaginamur aliquid, nec cogitamus, nec alij rei sumus intenti, & videmus aliquid aut sentimus, & est nobilior præcedente, & vocatur Genius. Quartus est dum nil imaginamur, sed sumus alicui rei cogitatione & sensu intenti, vt legendo aut recitando carmine, quorum recordamur, sentimus aliquid. Et hic modus est omnium magis potens, & vocamus Dæmonium. Et est duplex: nam illa quæ recitantur, conueniunt rei, & vocatur inuocatio Dæmonum; vel non conueniunt, & vocatur visio dæmonis aut Mortuorum.

Iam verò ne quisquam demiretur tot arcana animæ nostræ, quam constat multiplices habere partes, præcipuásque duas, intellectum agentem atque potentiæ: qui transmutatur, quoties phantasmata contemplari contigerit, hique æterni. Præterea intellectus actiuus & patibilis, vocant alij practicum & materialem, & ratio ipsa atque huiusmodi: adeò vt si omnia quibus homo cognoscit inuicem misceantur, ingentem futuram multitudinem cognitionum admirabiliúmque effectuum, qui ex notitia animi nostri proueniunt: nec non specierum incorporearum comprehensionúmque, haud dubium sit. Sed nos nostras vires noscere datum non est, ob nostram socordiam atque improbitatem, seu ne Diis similes efficiamur in hac vita.

Peritia verò linguæ aut artis incognitæ ad Genium pertinet, & naturalis esse potest, non tamen perfecta, quoniam instrumenta non sunt præparata ad illam actionem; non accentus, non pronuntiatio: magis autem intelligunt linguam quam loquantur: & artem exercent, rationem reddere nescientes, velut hirundo de nidi constructione. Etenim lumen illud velut solis per opacum & coloratum vitrum visionem quidem efficit, sed nec puram, nec absolutam, nec constantem, sed tamen sine illo videre non liceret. Et est alius modus, vt ex celeri transmutatione renum plurium vice fungatur, & per connexa & ea quæ deficiunt, sensum coniectetur: velut in notis obscuris & symbolicis appellatis. Vnde quantò velocior erit mens, quoniam ordinem quendam supponere necesse est & perfectionem, necesse est quod non intelligitur eius esse loco quod deest. Propter hæc ad eos, qui hæc tractarunt, magis huiusmodi notitia peruenit. Atque hic verisimilior modus iuxta accepta ab alijs principia; ille iuxta prima. Etenim nobis in Gallica lingua cuius imperiti sumus, & aliàs in Latina talia contigêre: hoc quidem vna die, ac perfectius ob præparationem maiorem; illud paulatim magis, quòd neque pater eam nouisset.

CAPVT XXII.

De vmbra in nubibus.

EVnti ad Saxolum oppidum, IV. Calendas Septembris, animaduerti in nube foramen rotundum, & vmbras quasdam, adeò vt nubes mihi murus ad vnguem videretur: hoc autem contigit, quoniam cum sol occideret, nubes in oriente erat, vt tum arborum, tum lapidis alicuius aut nubis exiguæ intermediæ vmbras, nubes illa maior quæ ad perpendiculum supra horizontem insistere videbatur, exciperet, & fenestræ rotundæ & muri imaginem referret.

CAPVT XXIII.

De Dæmonum nominibus.

FInxere, seu quoniam ex effectibus ita esse crediderint veteres, incorporearum substantiarum inferiorum nomina diuersa; *Dæmonem* id est sapientem, *Cacodæmonem* id est pulchrum & propitium sapientem, quem vocamus bonum genium; vt contra Cacodæmonem malum & infaustum genium. Genius quidem incorporeum cui assistimus, à quo norma viuendi ostenditur. Idem *lar.* id est domesticum auxilium, vt contra laruam terriculum & nos exagitantem: *lemur* quòd à nobis seiunctum est: velut facies nostra in speculo visa: sed in digniore quodam nomine refertur. *Medioxmios* autem idem est quod egregius quidem dæmon: at *Heros* anima hominis insignis infausta congressu, licet nomine & appellatione plausibilis.

CAPVT XXIV.

De Quadam videndi fallacia.

CVm aliquando essem iuxta ædem Beatæ Virginis, quæ vocatur Nunciata, vidi in campo tabulas, quæ cærulei coloris admodum pulchri videbantur soli expositas: mirabar vnde tam pulcher color: Et dum accessissem propè adhuc tales videbantur. Demum propius accedenti, & ex aduerso inspicienti, ita vt tabulæ quæ in situ accliui positæ erant, inter oculum & solem positæ essent, eas esse corio argentei coloris animaduerti non cærulei contectas, adeò vt color albus splendidus, si non spectetur ab aduersa parte, qua à sole illustratur cæruleus videatur, tunc intellexi fore eandem rationem de cœlo: qua enim parte cæruleus videtur tempore sereno, eadem candidus est & illustris, quodcumque sit, seu aër, seu mane quóddam, vt ita dixerim, seu corpus perspicuum, vt crystallus: quod nunquam remoratur, solis radios remoratur, nec ex aduerso illustrat, quod cum contigerit album ac splendidum, haud cæruleum videri necesse.

CAPVT XXV.

De ter tribus.

TRia sunt quæ triplicia cum sint, duo existimantur: Panis crusta, & medulla; sed est tertium quod est optimum & suauissimum, semicrusta. Ouum habet luteum & candidum, sed est lac quod est melius his, in illius summo vertice: at de his actum est in *Primo de Tuenda sanitate.* Tertium est ignis, in quo pruna & flamma, sed habet quandoque prunam quandam splendidam & candidam, vt flamma lætam aspectu, rutilantem; puram vt est lux solis, quæ aliquando perdurat per horam, etsi raro ad quartam partem, frequenter fulget mirum in modum, & est læta aspectu, & vt ita dicam boni ominis. Fit ex humido puro atque concocto carbonis aut ligni. Causam tamen propriam nondum inuenire licuit.

CAPVT XXVI.

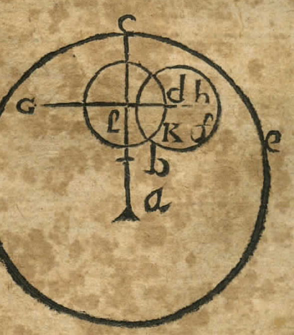
De Hordei multiplicatione.

NVper, hoc scilicet mense sub initio Iunij (quod publicè adnotatum est) cum quidam seruisset hordei modios Romanos XXX. (Est autem modius librarum XXIV. & est tertia pars amphoræ) collegit modios DCCCLXXXII. (penè scilicet trigintuplum) Id maximè mirum, vel inter causas naturales, vel prodigia si adnumeretur: significat autem bellum equestre, aut tritici penuriam. Etenim immoderata quæque infaustis habenda sunt, vt ex sacra etiam pagina colligitur: Et si generalia sint, vt magna vbertas generalis: quo etiam argumento Thales opes quas parare poterat, ostendit: Etsi vno in loco ad ostentum eadem ratione referuntur.

CAPVT XXVII.

De Tonitru prodigio simili.

NOcte quæ successit diei xij. Iunij præsentis anni MDLXX. sensi tonitru sæpe repetitum ingens circa mediam noctem, quæ ad xiij. diem spectabat, & nepos meus ex filio Facius, & Amanuensis atque alumnus meus Rodolphus Syluester Bononiensis.

Hoc igitur cum mirum videretur, scrutanti causam etiam magis mirum visum est. Sit ergo A terræ centrum, B locus in quo nos, Meridianus & verticis circulus C E, erit igitur vertex C, itaque initium ex quo tonitru D, ibi solet decidere fulmen, cum alias cadat ex F, sparga

ſpargatúrque ſonus per circulum F] circumcirca ſparſus, vnde & à longè & ſenſim ſtrepitus ille adaugetur: tum autem neque procul veniens audiebatur, ſed capiti imminens, & nec augeri, nec minui, nec ſpargi, nec fulmen ceciderat; tum maximè, quòd vt dixi ſæpius, vtpotè ter eodem modo repetierit. Miraculum igitur triplex: Et quòd toties in eodem loco repetierit: præcipuè quod tonitru fit diſciſſa nube. Cum ergo fuerit initium in D, oportuit ter diſciſſam nubem in B, quod abſurdum eſt, cum iam primò in tonitru diſciſſa fuerit: Et quod diſciſſa fuerit nubes abſque fulgure vel fulmine, non ſplendor à nobis nullus viſus eſt, tum cum tres in eadem domo eſſemus: Et quod cum cœperit ex D, non auditus ſit circumferri, atque aliò quaſi à nobis tendere, vt contra aliàs aliunde ad nos, iudicio autem initium habuiſſe ex ipſo D, ad verticem poſito, quoniam & tum cœpit, & maximum fuit: nam quod aliunde venit, ſenſim & aliunde venire deprehenditur. Hæc igitur mira. Sed tamen quod ſparſum non ſit, cauſa eſt quoniam cum maximus eſſet ſtrepitus ex D centro, quod propius eſt B quouis alio puncto, in eadem recta à G D H, palam eſt quòd maior ſtrepitus obumbrabat minorem, vnde non ſinebat illum exaudiri. Sed rurſus cur deſcendendo ad K, quod eſt propius B, quàm D, non exaudiebatur, tanquam diſcedens ac ſimul creſcens. (Nam in miraculo miraculum maius apparere haud abſurdum videri debet; vt cum tres ſoles cum corona quæ nulli opponitur ex eis, ſed in medio cœli ſuperſtat, cum illi in oriente & à latere ſeu occidente ſint, videntur.) At id non audiebamus, quoniam maximum cum eſſet initium, neceſſe fuit vt deficeret, hoc autem apparuit: ſed cum velox fuerit defectus, vt extingui potius videretur, & etiam inſolitus, non potuimus benè aduertere. Diſceſſus autem nequaquam: nam licet diſcederet ad K, velocius tamen cum perueniret ad L quam K; igitur ſolum exaudiebatur tonitru è vertice, & non è loco alio à latere potuit exaudiri. De fracta autem nube veriſimile eſt non ſemper in D, factam fuiſſe rupturam, ſed prope in circuitu, quare cum ſtrepitus foret maximus, in vertice videbatur.

Fuit ergo nubes denſa ambiens verticem, cuius quod craſſiſſimum erat fuit circa verticem D, vbi diſciſſa ſæpius tonitrui ortum repræſentabat. Cur verò abſque ſplendore dicebat Plinius, cum æſtate vehementius tonuit, quàm fulſit, ventos ex ea parte denunciat. Non videntur ſplendores, cum nubes ſuperius diſrumpitur, & forſan prope decidere, nihil tamen ſequenti die auditum. Aut non forſan neceſſarium, vt quamcumque rupturam nubium fulmen aut fulgur ſequatur. Sed quomodo tam ingens fiet ſtrepitus, non lacerata repente nube? aut quomodo nubes repente lacerabitur abſque vi ignis? Aut dicendum dormiſſe cum fulguraret, experrectos ſtrepitu tonitrui, idque ſæpe contingit. Intonuiſſe aëre ſereno, M. Æmilio. C. Hoſtilio Mancino Coſſ. cum victus eſt à Numantinis, ac etiam illis ex fœdere deditus, proditum eſt.

CAPVT XXVIII.

De ſtrepitu nocturno.

XVI. Calend. Iulij cum hora quarta pridie ſeu noctis antecedentis ad lectum me contuliſſem, renunciauit Amanuenſis Rodolphus Syluester indicem oſtendere ſextam, cum non moueri horologium permiſi, mouebatur autem multò celerius debito: nec ideo admiratus ſum quòd anteceſſiſſet. Bis euigilaui ante horã nonam, videbárque longiſſimum ſomnum obdormiuiſſe, vtpote ſex aut ſeptem & amplius horarum ſingulis vicibus: vnde admirabar, cum contra mihi ſpatia ſoleant videri multò breuiora, quàm ſint. Propè lucem cum vigilarem, ſenſi arcam quæ prope lectum erat moueri, quaſi ſi quis ſedens parum comptè ſurgeret: timui valde, nam ſtrepitus ſatis magnus erat, & arca nutare viſa eſt: non ſum auſus ſurgere niſi luce magna; vbi ſurrexi, apertis feneſtris, adhuc occluſis ambobus peſſulo oſtijs, diligenter circumſpexi, ſi vel canis vel felis intro clauſus fuiſſet, nihil inueni; poſtmodum cæpi horologium inſpicere, index ſolum ac vix ſeptimam horam ſuperauerat. Ita vt æſtimationem mentis Quinque horæ ſomni pluſquàm XII. referrent ad horologij alioquin celerrimi vnam: Et ſtrepitus ille inconditus nulla cauſa exauditus. Quidnam portendant hæc, tum id de Tonitru, expectabimus. Intra diem lxxxj. ſcilicet Pridie Nonas Octobris captus ſum omnibus penè exutus honoribus, munere profitendi, penè ad mortem vſque conflictatus, magna iactura pecuniarum: vix redempta libertate.

CAPVT XXIX.

De Ignis viribus.

CVm alibi dictum ſit optimam eſſe ancillam quæ fide eſt, quæ bene coquit cibos, quæ munda & nitida, quæ laborioſa & culta eſt; ſexta conditio eſt vt parum lignorum abſumat. Hoc facilè præcipitur, non tam facile eſt exequi. Ob id ergo quæ coquuntur mutantur, quæ mutantur, aſſiduitate motus maximè iuuantur. Videmus hoc in omnibus, & exemplis Molendinorum à ventis agitatorum, tum nauium oſtendimus, vt ſcilicet ſit indeſinens flamma, & tanta vt proportione reſpondeat aquæ. Multa enim aqua à paruo igne non

feruet, pauca consumitur, aut salsa aut amara euadit, antequã coquatur. At quanta esse debeat, à duritie rei & magnitudine coniecturam sumimus. Vt ergo quod coquitur minori aqua indigeat, mollescat tundendo: & in frusta diuidatur, vt minus euadat. Quinta cautio est vt tegetur: sexta vt lebes lebeti superponatur: tam facilè enim eodem igne plures quàm vnus tantum feruet. Septima vt ligna incisa circumponantur, vt tota ardere possint. Octaua vt ligna facilè ardeant, mediocris sint magnitudinis: & ex densa substantia. Adiuuant & folles vt videmus in fabris ferrarijs. Sed & densitas lebetis cacabive non parum prodest. Vbi enim eiusmodi materia calorem semel conceperit, mirum quàm potenter excoquat. Est etiam varietas in ipsis aquis non leuis, velut pluuia melior, & differentia in aqua quæ scaturit, & inter species non solum genera quæ coquuntur: plurima autem inter ciceris, & si madescant prius: & quæ iuuant coctionem veluti sinapis, peponum, cortices, cæpi, ficus, vrtica, vitrum, &c. Sunt igitur præsidia quatuordecim.

CAPVT XXX.

De mortis præsagiis.

TRia sunt, & quæ ad duo reduci possunt, quæsita maximi momenti, an Mors immineat, nam colligere vasa oportet: Secunda an diu homo superstes futurus sit? poterit enim magna amplecti negocia. Tertium an quod sperat futurum sit? hoc enim quæsito terminantur res omnes humanæ. Igitur verisimilibus rationibus huiusmodi indaganda sunt, quemadmodum etiam aliàs docuimus. Vultures igitur primum inter aues, & corui: & nocturnæ aues, & noctuæ atque bubo. Vnde Virgilianum illud inter signa lethi Didonis:

Solaque culminibus ferali carmine bubo
Sæpe queri: & longas in fletum ducere voces.
Et alibi de noctua.
Alitis in paruæ subito collecta figuram.

Has Oscines quæ cantu lugubri mortem prænunciant, velut corui & vultures præpetes dicuntur, quæ volatu non voce idem significant. Vnde nec Virgilius hoc secundo loco seruasse proprietatem rei videtur. Oscines enim cantu præpetes volatu exitium significant, contra faustæ habentur: habent enim hæc animalia sensum naturalem horum, velut pediculi qui à morituris diffugiunt. Vultur ergo & coruus cadaueribus vesci solent, & ob id illos aduolant, quibus mors imminet. Ex quadrapedibus lupus infestus aut vlulans, canis quoque vlulans: & sus infestus, mortem & violentam prænunciant; vlulatu autem quamcumque. Canis vt amicus hominibus, lupus vt inimicus, sus vt qui soleat iugulari, & olim sacrificari solitus. Sed lupus si non noceat, neque vlulet, mutationem fortunæ in melius significat. Crocodilus quod lethalis homini hostis sit, & præcipuè cauda eius mortem prænunciat: sicut testudo præciso capite, sed hæc difficilem ab euentu: nam per diem superuiuit. Si victimæ quæ ad macellum ducatur occurrens petatur, tangaturve, sed magis si percussa, & fugiente sanguine illius inspergatur, violentam mortem prænunciat. Serpens mortuus, quoniam tempus significat, mortem domino prædicit. Formicæ præterea quòd sub terra degant, & mortua corpora erodant. Oportet autem multas esse; impar enim prodigium formicæ cum homine: magis autem hominis laboriosi, quòd ipsæ eiusmodi sint, valde seni alatæ sed mortuæ: nam formica alas non emittit nisi morti propior. Sic & crabrones inutilis apes hominis frugi, scarabei effossis oculis mortem ex febre ardente prænunciare dicuntur. Bos si lingat manus hominis aut vestem, breuem vitam significat: passer annuam: tanto enim tempore viuit. Pellis quoque mortui animalis mortem præsagit. Vox quoque mortui audita, maximè nominatim vocantis hoc potest. Quod attigit Virgilius dicens.

Hinc exaudiri gemitus, & verba vocantis
Visa viri.
Et rursus
Vidi oculos ante ipse meos, me voce vocantem
Murranum.

Ex plantis autem cupressus, Pinus, populus valde, sed & apium, quamuis hoc à consuetudine quadam solùm. Hirundo creditur luctum ostendere domesticum, non tamen proprium ei qui occurrerit aut domino. In somnis elephante equitare aut sine naso esse: hæc enim pars primò in mortuis decidit. Framea verò & falx recta, & securis ac gladius violentæ; ligones quoque perse & cum vespilonibus, & falce curua, mortem significant. Horologij tempus ab animali excussum velut Ciceroni; vel si sponte frangatur aut cadat. Terræ motus in domo illa sola sepulchrum sponte hians, quemadmodum Brascæ Patritio Mediolanensi octo diebus antequam interiret. Sed si loco tremoris terræ tonitru diu domui incumbat, si loco contactus bouis, quæ ad macellum ducitur, solum occurrat: si loco auulsi temporis cursus illius in horologio præpediatur aut retardetur, si hiatus vice sepulchrum ex parte frangatur, grauem morbum & longum velut in diuturno carcere portendit. Dextra quoque pars capitis rasa si per somnum videatur, masculorum, sinistra fœminarum interitum significat. Æthiopum occursus semper, vbi raro videri solent, infaustus in causa vitæ habetur. Palmus paruus breuem

uem vitam decernit, metu imminentem mortem, quasi cursu præfinito. Glomi fila è gosſypio ſi ſint & diſſoluti, breuem vitam ob imbecillitatem, è lino autem non adeò, ſed tamen portendunt. Colus cum abrupto filo, aut cum fuſo in terram, mortis imminentis ſignum eſt: ſed & laqueus mortem ſimul atque inſidias declarat. Ignis mors per ſe facta mortem naturalem prædicit, ſi obrutus ſit, aut impetu ſublatus, violentam. Quæ etiam ex eo, Olei conſumptio, & cinis, moriturorum ſunt ſigna. Littera T apud Hebræos auſpicata eſt, Θ autem quod eſt TH mortifera: illa ob Tau, hæc ob Θάνατος nomen in hoc genere mali ominis. Similiter & in ſomnis aurâ priuari vel non ſpirare ventos: pompam in foro ducere vel ſuſpici in illa, mortem portendit. Sed ſi ſol obſcurus in domum cadere viſus ſit ac extingui, mortem violentam & repentinam ſignificat. At ſtella ſimiliter nigra cadens morbum magnum.

CAPVT XXXI.

Longeuæ vitæ præſagia.

Serpens contra vegetus, lætus, & bene habitus longam vitam decernit. Serpentes enim ſenectam deponunt. Elephas, homo, ceruus, camelus, longam decernunt vitam. Phœnix quoque & cornix & coruus: ſi tacitus nil agat, ſed quaſi comitetur. Sol, luna, ſydera alacria, Dij ipſi læti, ſeu aliquid ab eis acceperis, ſeu cum illis ambulaueris, ſeu te alloquantur, ſeu eos adoraueris, longam & robuſtam vitam oſtendunt. Ex arboribus Quercus, palma, olea, vitis. Ex conſequentibus perſpicilia, ſcipio gibba, nata canities, ſeu in ſomnis ſeu pro miraculo quaſi nata, vel obuiam facta. Apes aut formicæ valde viuidæ in valde etiam ſene: horum enim animalium vita longè prolixior, quàm natura ferat, ſeu ad molem, ſeu temperaturam reſpicias, cum exſuccæ ſint & exangues. Sequi etiam hominem iam mortuum pedetentim, veſtigia in illius veſtigiis ponendo, longioris vitæ argumentum eſt, quod aliàs timorem incutere poſſet. Naturalia autem ſigna ſunt, ſi à timore & triſtitia laboribúſque atque cauſis morborum magnorum, aut mortis euidentibus, crura ſtatim exulcerentur aut hæmorrhoides aperiantur, indeſinénſque fluat materia; hoc optimum ſignum eſt atque ſecundum, velut & globoli magni per ſomnum viſi; idque tertium, nam id de aſtris & Diis potius robuſtam quàm valdè longam ſignificat vitam: propriè enim ſignificat incolumitatem. Quartum eſt genius placidus, qui paucis contingit. Indicat & hoc euaſio inſperata ab ingentibus & manifeſtis. Apes in Oliua aluearium habentes, ſiue per ſomnum, ſiue in prædio tuo, felicem & valdè longam ſenectam oſtendunt; clypeus ſeu pelta, ſed & ſerra, Galea, thorax ferreus, in periculis viſa, ſalutare ſignum ſunt; velut & reipſa ſalutem afferunt: teſtudo quoque alacris, & nemorea magnaque, aut pro ratione ætatis tuæ longam ſed fœdam vitam violentamque mortem aut difficilem decernit. Præterea membra ſeminis magna, firma, & inter ſe commoderata, pulchráque, longam vitam & incolumen ſatiſque beatam ac felicem oſtendunt: velut prolem, opes; amicos atque honores. Sed quid eſt quod naturalis vitæ longæ ſigna ſæpius vidi & obſeruaui: horum autem qui diu vixerint aut victuri eſſent, nulla obſeruare potui, neque quæ eſſent, adhuc inuenire quiui. Conſtat enim plures eſſe, quibus naturaliter longa vita promittitur, caſu tamen aliquo ante ſenectutem ipſam vel non longè in ea procedentibus mors accidit. Nihil ergo tutius quàm Genius vt dixi mitis, aut ſomnium illud pediſſequum: aut ex conſequentibus velut pronepotum & magnarum rerum ſucceſſiones, nobis viuentibus.

CAPVT XXXII.

Spei fruſtratæ aut bonæ.

Fvmus ſpei fruſtratæ fruſtrandæve & per ſomnum & verè viſus, irritam expectationem declarat. Si anguilla aut ſerpens occurrat, quòd vix manibus teneri poſſint: quantò magis præciſæ manus omnem amputant ſpem: ſed & hoc & ſerpens præter id etiam malum minantur. Pedibus inſiſtere ſuper aquam, infidum ſignum, irrita ſpes, & periculoſa negociatio eſt. Flores quibus non pro ratione fructus ſuccedunt, exiguos euentus pro magnis expectationibus pollicentur. Inter quos lilia primum locum obtinent, vnde in adoleſentia morituris tribuuntur: ſic Virgilius de ſuo Marcello.

> *Tu Marcellus eris: manibus date lilia plenis.*

Succedunt Garyophylli vocati apud nos, & notæ omnibus roſæ. Vidi quendam nobilem, cui cum filius natus eſſet in Iulij pene fine, dum roſæ iam pridem atque vno vel altero menſe exoleuiſſent, apparuit in horto matutina præter ſpem candida roſa, omnibus numeris abſoluta: vnde magnam ſpem de illo concepit: nec fruſtratus eſt eo vſque, donec per gradus ad vrbis Archiepiſcopatum noſtræ accederet, atque in eo flore cum nondum ad poſſeſſionem admiſſus eſſet, in quadam exilij ſpecie, extra patriam dolore mortuus eſt. Violæ minores ſpes, & non minus inanem expectationem, tamen eâdem ratione oſtendunt. Sic & aliorum metieris euentus, vt in liliis conuallium. Inanem etiam ſpem declarant frigus & nix in æſtate, pruina vere, calor in hyeme: cui enim bono? ſeu per oſtentum

tum seu somnium. Ara non solum spem omnem decidisse ostendit, sed calamitatem eiusmodi imminere, quæ solo diuino auxilio leuari possit.

Diuersis autem modis de spe consulebant Iudæi, Græci, Romanique ex Hetrusca disciplina. Iudæi igitur Pontifices adamantem insignem & purum inter duas smaragdos auro circumdatum ac colligatum pro monili gestabant: cum opus erat, primùm peracto sacrificio, conceptísque precibus inspiciebant adamantem: si enim rutilabat lætus, futurum quod sperabatur, certum erat indicium: si non mutabatur, votum irritum: si sanguineus appareret, cædem: si niger, exitium mortem atque omnia mala. Cum verò sæpius immundi ad hæc accederent, animóque doloso, non solùm corporis flagitiis coinquinati, sæpius gentilibus frustrabantur: quòd Deus magis oderit malos & fucatos homines, quàm Cacodæmon. Et qui Cacodæmoni illudit, adhuc ei superesse potest spes apud Deum, sed qui Deo & hominibus, apud quem vel qualis superesse spes potest? Græci igitur suis oraculis fidem adhibebant, inter quæ celebratissimum fuit Delphicum: inde Antrum Trophonij: Ammonis Iouis, & Doponeum. Romani verò per sacrificia victimarum exta scrutabantur. Quòd si litare non potuissent, irritam spem futuram coniectabantur. Supra autem diximus, quid esset litare. Apex iecoris caput extorum dicebatur; hoc si deesset dirum & inauspicatum, & omnia ruitura prænunciabat. Defuit Galbę, defuit Domitiano Cæsaribus, qua die occisi sũt. Maiore miraculo si cor desit, iure habitum est: quòd nullum animal sanguine præditum corde carere possit. Defuit tamen C. Cæsari mense antequam occideretur: Heluio autem pertinaci eâ ipsâ die. Nec solum in bobus quos præpingues eligebant qui poterant; sed in gallinis pauperibus Aruspicęs iecur, & cor, atque interiora scrutabantur, atque per illa prædicebant. Litabant quoties adessent læta, pinguia, incolumia forma & situ, quo adesse solent.

Prospera & auspicata fulmen cadens aut stella illustris: nam à Deo missa videntur, maximè in his quæ ad famam & gloriam potentiamque pertinent. Flamma quoque læta, & insperatò exurgens bonum & prosperum euentum prænunciat. Velut & flores quibus fructus magni & odorati succedunt, velut mali medici, cotoneorúmque: sed & punicorum insignis magnitudinis; vitis & oleæ in modica spe, magnum gaudium. In causa inimicorum & suspicionis veneni, Ibis auis metum irritum denunciat: est autem Ibis ciconiæ species adunco rostro, & nigro: sed & pro omni ciconia & grue etiam accipi potest. Si autem insideat capiti crocodyli vel serpẽtis, in omni causa auspicatum est: seu somnium seu verè visum, ostendátque de inimicis victoriam. Lapis quoque magnus è cœlo cadens felicitatem magnam prædicit: sicut ille qui cecidit iuxta Aegon, plures & parui duros labores. Sella securitatem significat: ea triplex est, à Deo; secunda ab hominibus vt Regũ tutela: & communis quæ casu accidit, quoniam finis eiusmodi est. Stellæ verò cohærentes malo in tempestatibus geminæ salutem portendunt, longâ experientia id obseruatum est, sed potius ignes quàm stellæ appellandæ. Quapropter & in somniis visæ, conflictatis auxilium signant. Quòd si fortuna temonem regens in somniis apparuerit, status restitutionem declarat. Binæ anchoræ stabilem rerum suarum conditionem bonamque portendunt. Maleus significat irritamenta malorum: retia, laquei, hami, insidias, vt etiam alia quæcunque ad decipiendum animalia fabricantur, velut nassæ, arcus, foueæ, musciculæ; cuneus verò peracta dissoluit, ob id malis in casibus bonus, bonis in successibus malus. In vniuersum boni ominis est in singulis rebus, dum anima pura est, alacritas quædam ad negocium, vt Deo recommendes, neque verearis improborum solertiam, nam non tanti est vt creditur iniqua cogitatio, neque ad finem consequendum, neque finis ipse.

Plantæ siccatæ & reuirescentes, & quæ ceciderant resurgentes, magnam portendunt felicitatem. Natas etiam sponte; Palmam, Oliuam, laurum, Myrtum, vitem, Quercum, latas aut coronarias arbores pro optimo habent auspicio. Sed non eadem ratione: nam si satæ, quid mirum è glande palmæ aut surculo nasci arborem: si absque principio proprio nõ mirum sed miraculum: velut & hominem è limo nasci: quapropter aut non credendum, aut minoris auspicij, quàm vt certus credatur euetus.

LIBER

LIBER QVARTVS.
PARALIPOMENON.
De Dubijs naturalibus.

CAPVT I.

De Dentium ortu.

IN dentium incremento (nam palam est perpetuò crescere, cum quotidie atterantur, & tamen æquales permaneant) illud dubium non est, & tamen admiratione dignum, quod in longum solùm crescant, cum verum incrementum fiat iuxta nutrimentum: nutrimentum autem vt aliàs dixi, in omnem efferatur eius quod nutritur magnitudinem: quocirca vix fieri possit, vt quicquam crescat quod non vndequaque augeatur. Sed omissis subtilioribus quæstionibus, velut & illa, cur cum os sit, etiam per se maximè sentiat, quod Galenus fatetur, quod naturæ ossium repugnat, cum terrea sint & absque spiritu, & à cerebro originem non ducant, quemadmodum nerui: tum illud, quorsum tam subtili sensu non necessario munire eam particulam, quæ vbi ex tot dolor in vnum incidat, homo à maximè necessaria operatione post respirationem impediatur. Quid est vnde originem tàm acuti sensus ducat, cum eruto dente mandibula in posterum non doleat, cum tamen neruus maneat, & os etiam mandibulæ coniunctum, ex quo sensum dens suscipere deberet? Sed si dentes perpetuò crescũt, cur non manent etiam perpetuò vt vngues? Videtur autem natura melius consuluisse quibusdam animalibus, quibus non ante mortem cadunt, quàm hominibus, veluti Equis & Elephantis. Quòd etiam ludibrium addiderit admirabile sanè dictu, & tamen verum: scilicet vt post multa lustra renascantur, cum nullo amplius sunt vsui: cùm statim deciderent, & vsui essent, renasci nunquam nisi post primum aut secundum casũ, quando maximè natura propitia est, volunt. Quod verò difficillimum est cogitatione, id est; quòd si in radice vratur ob dolorem, ob intemperiem, ob imbecillitatem, in posterum fragilis euadit: nam si perpetuò crescit, pars quæ exempta est cum attrita fuerit, incolumem relinquere subiectam dentis portionem debet. At & illud considerandum, quomodo neruus qui inseritur ei, & sensum præbet, se habeat; an simul crescat in longitudine cum dente, contra naturam omnium aliorum neruorum; an ei perpetuo accrescat dens, ipse verò neque loco neque magnitudine moueatur, quod satis mirum est in inctemento, atque his præcipuè quæ verè iuncta sunt.

Principium igitur illud statuendum est, Deum falli non potuisse, nec neglexisse, nec melius quicquam totius comparatione excogitari potuisse. Quòd si hoc fateamur quod necessarium est, videremus in quibus differt homo à cæteris animantibus: naturâ quidem, quòd maximum & humidissimum habeat cerebrum, vsu verò quod solus calida edat: nam dura edũt Lupi & Leones, & multa alia; solus calida edat. Infirmos ergo paucorum, quibus sunt robustissimi, animalium comparatione dentes habere, ob cerebrum huiusmodi necessariò homini euenit: at vt doleant, vt cadant, vt multis modis afficiantur, quod solus calidis cibis & potibus vtatur. Nam etsi velatum caput ferat, hoc parum est, cum animalia plurima pilo obductum habeant caput. Voluit ergo natura nos admonere, vt contenti essemus his, quæ vt nata sunt edi possunt: si non, saltem vt frigidis vteremur. Quocirca etiam canibus dentes cadunt, & in rabiem feruntur, quod calidis ob consuetudinem cum hominibus vtantur. Reprehenditúrque hac in parte Hippocrates quòd quasi mulieribus scriberet, pro dentium salute frigida damnauerit, laudauerit calida: cum cernamus nullum aliud animal ab homine calidis vti aut vesci; cúmque debiles effecisset, admonuit nos vt à duris abstineremus, nec supra vires auderemus. Quibus seruatis non opus erat, vt illam accusaremus. Nam de exquisitissimo sensu, cum non posset esse nisi salutis causa; optabat enim natura omnes conseruare, non est vt illam accusemus: tum præcipuè quòd forsan eum sensum obtenturi non essent, si à calidis prorsus abstineremus. Neque verisimile est errasse eam in hoc, cum in singulis partibus homo plus sensus habeat: nec de hoc queratur, imò glorietur in dentibus datum esse frustrà, sed esse abusum hominum: Sicut cum laceratur homo aut vritur, nemo ignorat tum præstare illi non adeò excellentem habere sensum, sed hoc est extra naturæ ipsius intentum, & violentum: violentus est ergo & omnis dentium dolor: sed quoniam ex victu consueto contingit, natu-

naturalis esse videtur. Nimis mirum esset, cum in singulis partibus sensum tutò nobis dederit, hac sola in parte sui fuisse oblitam. At dices, queritur Hippocrates *in libro de Veteri medicina*, mortales ob leguminum crudorum victum fuisse breuis vitæ, & morbosos. Verum est, nam tres sunt formæ viuendi mortalibus: vna vt crudis vescamur, quæ tamen subigere possimus, & sunt fructus omnes, & olera,& germina etiam arborum, quæ etiam nunc quanquam coctis assueti, concoquimus; aquâ potus, atque hic naturalis est & vndequaque probatus. Sed communis esse non posset multiplicatis hominibus. Vnde ex hoc, cum iam homines multi essent, priori alia addere coacti sunt: herbas agrestes, legumina, radices, carnes, pisces, crudaque omnia: atque hic victus licet dentibus non officeret, palam est quòd perniciosus esset, & quem Hippocrates meritò damnaret. Tertius exinde subijt multitudini satisfaciens, & non adeò prauus vt primus, quem mortales adhuc in vsu habent. Verùm cum tanta esset fames, inoleuit vsus, vt quisque nondum cocta & feruentia raperet è prunis. Certabant enim domus & familiæ inter se de esca: qui verò etiam ex eadem familia erant,inter se præoccupabant. Vnde inoleuit vsus, vt licet cocta ob monitiones medicorum edant, nihilominus feruida quidam, plures calida tantùm assumunt: Eáque consuetudo omnium domina inualuit, vt solùm calida plerísque placeant. Et si frigida apponas multi aspernentur; aliqui etiam nauseent. Itaque illis dimittamus has suas cupedias, memínerintque ob id dentibus atque ventriculo solùm laborare homines præ cæteris animalibus, quod etiam ob contubernium, vt dixi, cani soli commune est. Neque enim facilè inuenias animal, quòd ex bonis cibis vomat præter canem & hominem. Similiter cui dentes doleant, cadantque. Forsan ergo aliquid dixisse videtur Porphyrius *in libro de non edendis animalibus*: Sed forsan præstitisset inscribere *de non edendis calidis.*

Sensum autem illum præstantissimum habent dentes, quòd ex mandibula oriantur, non sicut ramus è trunco, sed vt Smaragdus ex prassio lapide, scilicet per destillationem purioris partis ipsius ossis secretam, tanquam semine quodam quod purissimum est contrahente: atque sic generatur radix dentis non dens, vt ab Hippocrate *in libro de Carnibus*, docetur dicente: *Dentes fiunt ex pinguissima, & quibus nihil frigidi inest, ossium parte, dum infans in vtero est.* Quod verò subiungit de his qui fiunt post natiuitatem ex lacte, intelligit partem dentis quæ erumpit. Ex quo patet dentes toties renasci, quoties abrumpuntur, parte illâ pingui seruatâ. Quod & Vesalius experimento solo edoctus affirmat. Cum ergo eruuntur radices, fieri non potest vt breui spatio vacuum illud pingui humido impleatur: in longo verò contractis etiam ossibus mandibulæ impleri potest, & in paucis, & ægrè. Vbi tamen impletum fuerit, nascuntur dentes. Hoc forsan innuente natura, quòd adiuta præsidio certo,radicem illam etiam in iuuenta repararet. Necesse est autem reparari ob superfluum consuetum nutrimenti mandibulæ,dum dens adesset,coaceruatum. Dicemus autem de hoc *in Quarto de Secretis.* Tentauit enim Gallus(sed cui credere fas non erat)& successisse aiebat, hortabatúrque me,vt tentarem.Ergo cur magis sentiát quàm ossa, liquet, cum sint pinguiora, & substantiæ magis aëreæ;dicis cur cum neruus superfit,non dolitat?Respõdemus auulso dente corrumpi eius substantiã, finémq; illius exarescere, vt nec dolere, nec sentire possit. Cur verò perpetuò non maneant,velut vngues,cum succrescant vtrique: ratio est quoniam vngues sunt quasi flos carnis, dens autem ossis. Caro verò cum semper ad mortem vsque reparetur, ita & vngues ex eorum genere: non ita pereunte radice dentium, quæ ex ossium est natura. Sed & in vnguibus, si radix pereat, non renascuntur. Celerius autem & facilius radices dentium absumuntur ob grauiorem vsum: qui tamen tantus non est, quod si à calidis homo abstineat, quin vsque ad mortem perdurare possint. Sed & cur exusti in radice frangantur, liquet; nam non radix ipsa mutatur: sic enim nunquam senesceret, sed velut in planta ex radice surculus perpetuò augetur & crescit, etsi præcidatur, & superfit, restauratur; nec tamen radix ipsa in surculum transmutatur: siccata igitur radice, necesse est, vt dens perpetuò fragilis euadat: nam radix eadem manet, & illa siccior iam facta est. Quòd si dentem vras non radicem, siquidem vis ignis ad radicem transeat, in idem incidis, licet non adeò lædas: sin autem non transeat, parum aut nihil iuuabis. Ex quo etiam patet, quomodo crescente dente maneat idem neruus, quoniam inseritur radici, radix autem eadem manet: itaque mutatio nulla fit. Sed & illud vltimò quod quærebatur perspicuum est, scilicet quare solus dens in perpetuum crescat in longitudine solùm: Nam radix augetur, donec totum corpus augetur. Post dentes ipsi vt surculi, augentur supra gingiuam ex superfluo alimento radicis: quamobrem oportet in radice magnum esse calorem cæterorum comparatione ossium, ipsamque dente pinguiorem: illa verò cum non augeatur in longum, sed producat dentem; nec in latum aut profundum augeri necesse est. At dens ipse crescit vndequaque: reparatur enim vt absumitur: absumitur autem iuxta omnem quantitatem, & ideò reparatur. Quòd si tardum sit incrementum in longitudine, crescit in latitudinem, fitque corona circa illius cum radice coniunctionem: aut permistus euadit. Quòd si omnibus his illud Hippocratis dictum obijcias: *frigidum inimicum dentibus, ossibus, & reliqua: calidum verò*

verò amicum & vtile? Præter id quòd in Aphorismis, quomodo debeat intelligi, expositum sit, liquet etiam tempore Hippocratis maiora damna ex dentibus orta, quàm nostra ætate: imo plures mortuos ex corruptionem dentium sua ætate existimandum, cum acerrimos morbos plures eorum *in Epidemiis* recitauerit: cum nostra ætate mitius agatur, quia non adeò feruentibus vtimur. Plerumque ob id dixit *graues dentium morbos in auris suppurationem terminari.* Et illud; *in dentis corruptione febris vehemens, & delirium lethale est.*

CAPVT II.

Disputatio de Calido, frigido, humido ac sicco.

Corpora nostra æstate incalescere atque exsiccari, tametsi calor naturalis quantitate minor fiat, cum omnes Auctores medicinæ attestentur, & ipsa experientia, & signa sumpta ex humorum generatione, vtpote plurimæ bilis flauæ, tum etiam præcepta medicorum nos admonent, vt frigidioribus humidioribúsque alimentis atque potibus vtamur. Id igitur quomodo contingat, nunc considerandum. Aër calidus ac siccus ad cor per os, & ad arterias etiam per cutis respiramina perueniens; pòst per arterias in ventriculum, & iecur ac cerebrum detruditur, cum sanguine ipso flauo. Vnde hæc membra incalescunt, atque explicantur, vehementérque immutantur. Ergo si frigidis eduliis vtaris, ægrè concoquuntur, & morbi generantur graues: si calidis, accenditur corpus ex humoribus biliosis genitis.

CAPVT III.

De oleo sulphuris cur sit acerbum, cum sit calidissimum.

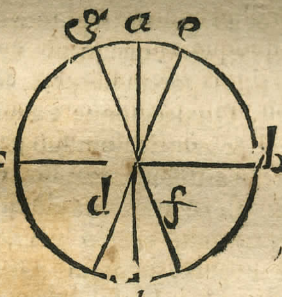
Qværi solet, cum acida atque acerba frigida sint, tum etiam astringentia, vt *Quarto de simplicibus medicamentis c.* 78. habetur: sed astringentia & acerba terrenæ substantiæ, acida autem tenuis, cur oleum è sulphure quod calidissimum est acerbi & astringentis saporis potius sit, tum quæ ex aqua ardente & agarico, helleboro, colocynthida, & succo anguini cucumeris amarissima fiunt per circuitus medicamenta? oleum rursus ex chalcantho non astringens sed acre sit. Nimirum hæc: nam acetum fit putredine acre: in omni autem eo quod perficitur, necesse est aliquid esse etiam quod imperfectum est, & quadantenus simile: similia autem acri sapori sunt astringens, acerbus, austerus, acidus & insipidus, omnium maximè tamen dissimilis: non fit autem neque ex amaro, neque dulci, neque pingui ant salso: at reliquorum singuli terrei sunt præter insipidum & acidum; acetum verò terreum cum non sit, sed tenuis substantiæ, neque insipidum; in tenui enim ex insipido ad acrem saporem nimis longus est transitus, necesse est vt acetum acri acidóque sapore constet, quo fit vt nil tam celerius ex vino in acetum commutet, quàm ignis & feruor, & calida potestate valde. Calor autem metallicorum, etsi per se sit naturalis, nostri tamen corporis ac temperamenti comparatione, putrido persimilis videtur. Cumque metallica tenuis non possint esse substantiæ, etsi sint acria, oportet alium retinere saporem ex mordacium genere vt dictum est, quæcumque metallica acria erunt & astringentia, vel acerba: austerus enim tenuior est, quàm vt metallicis conuenire possit. His sæpè amarus etiam associatur. Cum ergo in sulphure per ignem vis acris, & pars calidior absumatur, si purum fiat, quod pauci facere norunt, oleum, ad vnguem vini astringentis saporem habet, & sine odore ferme est. Qualecumque tamen fuerit, calidum est, & ventriculum subuertit, quod pars illa terrea imbuta tamdiu vi ignea, non possit plenè naturam illam exuere, sed cum quantitate tamen prædominetur odoris est expers, saporem quoque perfectè retinet. Quod ad vomitum autem spectat, quæuis exigua portio ad subuertendum ventriculum sufficit. In medicamentis verò quæ ex aqua ardente & amaris conficiuntur, vt dixi, etiam astringens sapor sub vtroque latet, scilicet acri ardentis aquæ & amaro medicamentorum: vnde per longum circuitum & calorem assiduum, resoluto amaro atque acri, astringens qui in crassioribus partibus hæret, non solùm relinquitur solus, sed etiam augetur & ad actum magis perducitur. Cæpe verò cum coquuntur, similiter resoluta tenuiore parte, in qua est acris sapor, & aquea concocta, in qua insipidus cum reliquiis siccitatis acris, dulcesi efficiuntur.

CAPVT IV.

Cur magnes dirigat ferrum aliquando ad occidentem.

Hieronymus Fracastoreus in *suo de sympathia libro* dubitat his verbis de causa, cur ferrum imbutum viribus magnetis, ad diuersas, sed tamen propè polum Borealem, partes orbis feratur, modò orientem modò Occidentem. *Constat præterea perpendiculum illud declinare à linea quæ ad polos spectat in nostro quidem hemispherio, quod est à Fortunatis insulis ad Catygarã, declinare dextrorsum per gradus circiter nouem: in alio autem hemispherio vltra insulas Fortunatas declinare sinistrorsum, & modò plus modò minus. Obseruant enim qui ad nouum orbem nauigant, quum peruentum est ad*

Meridianum, quod per Astores vocatas insulas transit, mutari perpendiculum: & quum in nostro mari dextrorsum flectat à polo, illic sinistrorsum vert. Astores insulæ *Azorres* etiam vocantur & eædem sunt: & è regione Capitis viridis positæ, quod reor esse *Arsinarium Promontorium* quod cum Risadio ferme coniunctum est. Ipsæ verò insulæ partibus paucis ab Aequinoctij circulo ad Boream positæ sunt: scilicet ab octo ad decem circave occidentaliores Fortunatis quatuor aut quinque partibus. Quoniam verò propter quid, quod sit præsupponit, necesse esset vt sciremus an hoc ita esset, quod minimè credendum est. Nam euntes ex Hispania ad Hispaniolam, eundem meridianum superant: ergo hoc esset pertritum atque vulgatum. Vides ergo causam manifestam huius, de qua etiam aliàs dictum est: Sit homo in D, dirigatur

acus ad E, tanquam fixum punctum, & cadet linea D E ad dextram: sit verò H A meridiei circulus, transiens ex puncto A in E vtpote per Fortunatas: vbi ergo homo transierit H A versus occidentem, punctus E erit à sinistra poli. Quòd vero sensim id fiat inauditum est & commentitium. Nam & in terra, & in mari eadem distantia semper seruatur: quomodo enim latere posset ex Hispania in Aegyptum partibus plusquam quinquaginta?

CAPUT V.

Cur vrcei aquâ pleni circum obducant nubem in æstate.

OBseruatum est vrceos aquâ frigidâ plenos, æstate quandam vrceo nebulam circumcirca hærentem obtendere: id quâ causâ fieri possit dubitatum est; namque si aquæ frigiditas hoc facit, hyeme non minus id facere deberet quàm æstate: si verò æstatis calor in causa est, aqua non nuper hausta idem facere posset; sed & in penu vinaria, vbi aër frigidus est, idem contingit. Quamobrem dicendum esse reor, quoniam vt aliàs demonstrauimus frigidior est aqua hyemis tempore quàm æstate, antiparistasim contingere nihilominus in acie tenuiore, vt celerrimè refrigeretur, vapor verò frigidus ex eo exprimatur, & cogatur in nubem, adhæreátque vitro tanquam simili simile trahenti. At forsan dices cur minus frigida aqua hoc potest, frigidior non potest? Iam dixi quoniam frigidior est ad aërem comparata; Et rursus si quis quærat, cur in calidiore aëre vapores cogantur in nubem, non in frigidiore, dicimus proportionem esse maiorem: adhæret autem, quoniam caliditatem aëris magis refugit vapor frigidus, quàm frigiditatem. Hæc igitur in causa sunt.

CAPUT VI.

De vermium generatione.

FAllitur Princeps, quanquam alioqui magnus Philosophus, secutus Paulum, qui hæc accepit ab Oribasio, ille autem à Galeno; scilicet quod vermes neque a bile flaua, nec nigra generentur, sed solum à pituita. Et cum hoc dicunt, intelligunt & crudum humorem; & excrementa etiam, & superflua ciborum, & cibos non coctos, & quicquid admiscetur vini ex his. At ego dico etiam ex syncera bile quantumuis acri, & syncera atra bile generari vermes, licet hæc vermes alios soleant occidere: & statim, si admoueantur. Et in hoc non considerauerunt naturæ ordines: nam & ruta amarissima, & absynthium, & gingiber: duo illa amaritudine; hoc acredine omnes. Alios vermes occidunt, vt par est, vtpote aliena ex materia genitos, ipsa tamen suos vermes generant. Et rutacei quidem venenosi sunt, ac iure merito, vt geniti ex acri atque amara, calidissima atque siccissima materia. Neque enim anima mundi, vbi parata sit materia, in quam induci anima possit, obliuisci potest muneris sui, velut nec præfectus mandati regij in singulis hominibus. At Præfectum multa latere possunt, vel potest sperare vt regé hoc lateat, an pecuniâ vel gratiâ corrumpi; sed animam mundi neque dolus, neque ignorantia, nec cupiditas peruertere potest: non magis ergo non animari potest pingue humidum secretum, aut omninò, aut fermè, quàm vt vacuum dari, aut cœlum sisti: sed hoc minus, nam inane non est, esse aut quod non est, perinde est quasi, nisi forte ratione differat, idem esse, non esséque.

Ex omni igitur materia, quæ omnino sicca non sit, cum secretum fuerit humidum, nec gelascit (his enim tribus materia non est idonea) necesse est animal aut plantam generari: nihil autem est in corpore humidi expers, nihil calidi; quocirca generari & ex acri admodum & atra bile vermes, necesse est: nisi vel motus obstet, aut mors præueniat. Neque absurdum enim est id, si ex huiusmodi materia vermes generentur, quæ iam prope venenum sit, venenum fieri. Vnde etiam rutacei vermes venenum sunt: refracta enim in generatione vis illa, quamuis retundatur qualitas, substantia exacuitur, vt quasi venenum sæpius coctum sit. Ob id etiam par est serius generari, ac longo post tempore, &

refecta

refecta parte terrea euadere rubros, sed non omnino; quinimo subobscuros, non expertes splendoris, & alterius cuiuspiam tetri coloris, vt lutei aut viridis, vel luridi, formáque etiam diuersa. Sed multa solent huiusmodi generationem remorari: motus, medicamenta, defluxio, & talia eiusmodi, velut in embryonibus etiam accidit.

CAPVT VII.

De calore & frigore.

CVr à solstitiis cum sol recedat, calor cum accedat, frigus augetur? Nos quidem aliàs causam diximus, & meliorem quàm quæ ab Antiquis. Sed adhuc veriorem declarauimus ex commentariis *de Aere & Aquis ac locis.* Ea autem est, quod aqua & aër à terra refrigerantur: quod primò perabsurdum videbitur. Causa tamen eiusmodi est: sicut enim ferrum mediocriter calidum accendit paleam; ita quæ densa sunt naturâ magis agunt in rara, quoniam gradus formæ comparatione dicitur: velut patrimonium inter fratres diuisum. Qui ergo in terra ob densitatem ad secundum ordinem pertinet, in aqua pertinebit ad tertium, & in aëre ad quartum: ob id aqua minus videtur frigida quàm aër, & terra quàm aqua: glacies tamen plus refrigerat, & saxum magis quàm glacies. Eadem autem de calido dicenda sunt: vapor enim tenuis facilè transit in flammã, flamma tamen non adeò vrit vt lignum. Ob id pyrius puluis pruna accenditur: flamma non potest, & videtur mirum. Et vbi terra solidior est, & aër tenuior, ibi calores maiores accenduntur. Solum igitur refrigerare æstate, hyeme calefacere debemus: ab aëre autem id fit longo tempore, & contraria ratione: aqua tamen parum retinet calorem, nec multum frigus, nisi sit immobilis: tum enim magis refrigerat & excalefacit aërem quàm terra, quoniam magis dissoluitur in vapores, non tamen vel sic tantum potest quantum terra. Ob id cum serò calescat terra ab aëre aut refrigeretur, tum aër maximè calescit, cum summum calorem terra adepta fuerit. Aër autem accedente sole perpetuò incalescit, terra autem serius quia densior, & quoniam ab aëre incalescit. Summus ergo calor in vtroque est, dum aër recessu solis refrigeratur, & terra incalescit; tum verò stat vtrumque, & aër recessu solis refrigeratur, & terræ calore qui longè maior est, incalescit: incipit id tempus paulo post decem dies à solstitio. Idem dico de frigore; augetur per decem aut duodecim alios dies; tum quia potentior est vt dixi terra, aëris qui prope eam est comparatione, quàm sol, & quoniam sol parum accedit aut recedit à nobis, propter eam quæ est in signifero obliquam inclinationem. Ob id ergo tum maximè augetur, cum minui debere videtur. Vnde in locis vbi terra non mutatur, sed glacies manet; aut in terræ superficie bitumen, aër non subit eas vices: bitumen corrumpitur in superficie terræ & euanescit, sed donec manserit, vt vbi à mari relinquitur non refrigeratur, nisi prohibeatur quicquam ex terra exhalare; quæ enim dicta sunt, ad actum non potestatem sunt referenda. Potentia autem actui persæpe proxima est. Ideo cubicula conclusa, si solum habuerint calidum, etiam per annum calida manere poterunt.

CAPVT VIII.

De Igne.

IGnem quidem ad vsum nostrum factum nemo est qui non animaduertat: sed nobis etiam illud considerandum, an pulchritudinis quoque causa. Velut enim sydera Diis, ita ignis hic multiplex & exiguus iuxta hominum paruitatem, tum multitudinem: exhilaramur enim non parum illius aspectu. Sed & magis cum ad cœlestis claritatis instar, fulgent cerei hinc illinc: ita enim mihi visus est paradisus, seu cœlestis aula non dormienti, sed eâ ratione quam *in Dialecticis, & in libro* deinceps *secretorum* docui. Et certè cum ad symmetriam collocantur, quasi in memoriam reuocant supercœlestem illam pulchritudinem. Quamobrem, neque illa tam egregia sydera suis contemplatoribus carere debent: at non nos id possumus, qui ex tanta magnitudine exiguum quid perspicimus. Aliquid est ergo melius nobis, quod lucem videt, aut aliquo meliore modo comprehendit.

CAPVT IX.

De furibus deprehendendis.

DIoscorides *lib. 5. cap.* 118. meminit Æmatitis: quod si quid ex eo in offam immittatur, fures eam deuorare non posse. Id in vsu apud Ægyptios Sacerdotes esse refert, *in libro secundo singularium seu mirabilium cap.* 23. sed *Cissiten* corrupta littera appellat. Nec huius erroris meminissem, vt qui sciam suum non esse, sed Ammanuensis aut Typographi, nisi hic nos admoneret, quantos alios & quot suspicari possimus, vbi cum non sit recursus ad authores, deficiente Authographo, inemendabilis fiat iactura. Narrat ergo Sacerdotes illos multis additis ceremonijs, panibus tribus oui magnitudine, absque fermento exhibere ex vno eorum offulam circumstantibus, qui in suspicionem cadere possunt, (siquidem domestici omnes) absque potu: tum eum qui furtum fecit, glutire non posse, atque ita deprehendi. Pluribus fabulosum id existimabitur cau-

ſam neſcientibus; alijs qui finem adepti ſunt miraculoſum, quorum neutrum eſt ſed naturale, conſiſtitque ratione non minus euidenti quàm ſubtili. Ea eſt natura lapidis eius, quanquam non omnes æquales vires habeant, vt animi affectum augeat: velut in morſum canis paſſis, vt aquam horreant: & dum aquam bibere poſſe non ſperant, bibere non poſſunt: ſicut in his etiam, qui non poſſe concumbere ſibi perſuaſerunt, non concumbunt ob id. Glutitio enim voluntatis opus eſt, & muſculorum, qui ei functioni præſunt. At fur non poteſt eſſe quin hæſitet, etiam ſi nullo modo timeat: quamcumque hæſitationem confirmat lapidis præſentia, vbi iuxta gulæ initium peruenerit: nam ſi paululum proceſſerit, in gulam dilabitur, & opinio factum, factum opinionem adauget; donec ſtrangulentur ſi conentur: quoniam is locus eſt vt cum fruſtra tentetur, multò magis impeditus reddatur, quod quilibet experiri poteſt, qui ſemel fruſtrà catapotium aut amarum aliquid deuorare tentauerit; vix enim poteſt & nihil timens in poſterum deuorare. Augent opinionem in imperitis præſentia Sacerdotum, fama, tot cæremoniæ, metus non leuis. Eligant autem patrias, eſſeque multas ſpecies, aliàs docuimus.

CAPVT X.

An ab æquali fiat actio.

VVlgata eſt propoſitio, *ab æqualibus actionem non fieri:* laboratque Calculator vno de hoc opere edito cui titulum *de Reactione* impoſuit. Cum videamus tamen experimento, non ſolùm ab æquali, ſed à longè impotentiore retundi qualitates: quod cum laborioſiſſimè explicatum, facillimè tamen poteſt declarari, ſcientibus nobis, non eandem eſſe vim agendi, cum motu actione coniuncta; & reſiſtendi, cum id quod patitur quieſcat, vt videmus in lapide tundente manum, cum multò maior ſine motu contentus nihil lædat. Aliud eſt, quod propoſitio illa; *ab æquali actio non fit*, intelligitur de his ſolùm quæ manent, vt mouens & motum, & pondus & medium; non de qualitatibus, quæ agendo etiam generant ſibi ſimile: nam in his non poteſt dari æquale, præſertim quod vnum ſemper eſt per ſe velut frigidum, aliud ex alio velut calidum, nam in elementis & quæ ob eis ſunt, niſi iuuentur à ſole, aut igne, aut motu, calor per ſe extinguitur. Hæc ſi animaduertiſſet tRchardus, non tot difficultatibus rem hanc implicuiſſet. Prætera illud aduertendum, quòd illud quod agit propter medium, quod patitur abſque medio: quòd ſi & glacies diſſoluatur ab igne tangente, pars quæ patitur prior fit, medium ſequentis comparatione.

CAPVT XI.

Cur homo ſedendo, non doleat ſecundum lumbos.

SI quis aut ſtando aut deambulando lumbis fatigatus ſit, iacendo recreatur, ſimiliter & incumbendo: nam inane illud quod laborabat, non amplius pondere premitur: Sed ſedendo non ita, cum nihilominus ei parti quicquid prius incumbebat, premat eam: & tamen quieſcit à labore & dolore: Cauſa eſt ergo, quòd ſpina vt liber extenditur ad ſitum, in quo non delitat, & robuſtior eſt velut rectum: & neque fatigantur inferiores partes, quæ ſuperioribus conſentiunt. Cur tamen dicet aliquis, cur ſtando adeò fatigamur cruribus, quæ ſunt maiora longè, & minus articulata, ſedendo non? Quoniam crura ſitum retinent obliquum, lumbi autem rectum. Et licet ſedendo flectere abſque obliquitate, ſtando coxendicis os non hoc admittere poteſt.

CAPVT XII.

Cur quædam ſecedant & quædam non, & qualia?

DIctum eſt à Philoſopho *in Problematibus* quod quæ concoqui non poſſunt, ob vim reſolui tamen poſſunt: ea medicamenta ſunt, quoniam trahuntur & relabuntur à venis, ſecum ducentia quæ obuiam habuerunt. Propterea dicit metalla non purgant, quia diſſolui non poſſunt. At ciborum pars relabitur, quoniam licet ſuperet, odioſa tamen eſt naturæ noſtræ: indicio eſt quòd excrementa omnium generum, maximè ſtercus abhorremus & abominamur. Quæcumque igitur horribilia ſunt, à natura repelluntur: ea autem non nutriunt, & praui odoris ac ſaporis ſunt, aut omninò terrea. Quæ tamen etiam bifariam trahuntur ad venas: vel quoniam optimis permiſcentur, vt quæcumque tenuiſſimarum partium, quouſque ſecernantur in renibus, & per illos protruduntur. Quæ autem ob tenuitatem mutationem accipiunt; vt Margaritæ, Smaragdus & Coralius, etiamſi non ſint calida, trahuntur ad venas: miſta igitur iucundis & odoratis facilius & celerius permeant. Craſſa igitur terreáque qualiacumque tranſeunt ad inteſtina nec recipiuntur: Quæ verò odorata & calida, tametſi craſſa modò poſſint diſſolui; aut ſi non craſſa ſint, ſecernuntur in venis & cum vrinis tranſeunt. Quæ autem iucunda ſunt, aut iucundis miſta, aut calida tenuiáque, ea vſque ad principalia membra penetrant

netrant. Ob id cuiuslibet rei aliquod excrementum superest, dico ex aromatibus & gemmis ac cibis: aut quia secretum, velut lapidum puluis, qui solet euomi, si solus fuerit: aut quia naturæ odiosum. Inelaboratum & crassum ac terreum pro excremento habetur. Sed venena pernitiosa tenuia facta si sint, permeant ad cor, & exinde ad cerebrum: neque enim sensus illis partibus præterquam naturalis. Considerandum est igitur, de opio & cicuta, & an quodlibet medicamentum penetrare valeat, & quando secernatur: nam si odiosum sit, vt ob odorem maximè & saporem deinde, ob substantiam vt de pulueribus dixi, statim reijcitur vomitu. Secunda secretio fit ad feces, cum superari nequeunt, vt pinguia quædam putrida, & molem duram habentia; vt malè cocta legumina, & vuæ passæ paruæ. Tertio loco in vrinis, quæcumque molem aut habent aut acceperunt, aut nimis acria facta sunt. Quæ igitur iam ad membra peruenere, neque tamen in illa transmutari possunt, forsan etiam quarto loco secernuntur, quædam autem non.

LIBER QVINTVS PARALIPOMENON.

De Rebus factis raris & artificijs.

CAPVT I.

Quintiliani Liber de Altercationibus.

MEminit Georgius Agricola *in tertio Inuentionis Dialectica*, vidisse libros Quintiliani de *Altercationibus*, qui tamen nusquam comparuerunt.

CAPVT II.

Domus diruta momento Bononiæ.

COnstat Palatium quod adhærebat domui, quam nuper Bononiæ conduxi, quódque totum iacet, vna nocte fuisse subrutum, & cum eo Dominum domus: qui, cum vt existimatur, potentes haberet inimicos, & ipse tutus comitatu incederet, illi clam per locum patentem qui sub terra erat, è regione columnæ amplæ, quæ in angulo porticus vtramque illius partem sustinebat, suffossâ terrâ auctore.... Gramigna, qui Prouinciam hanc ducentis coronatis locarat, & pyrio puluere impleto cuniculo locum clausit diligentissimè, lapidibus coaptatis, prius tamen admoto igne, sic vt spatio horæ per funiculum ignis perueniret ad puluerem. Sed cum serius aliquantò res procederet, Gramigna coëgit ense educto..... vt ad locum iret, reuisurus cur tantum differret (cum dici soleat *nulla expectatio breuis esse videtur,*) interimque accenso igne, totum Palatium repente corruit; & tanto strepitu, vt nobilis quidam ex altera parte viæ, correptus febre pluribus diebus, penè interierit: ipse verò obrutus, & postea inuentus, lacerato cadauere tamen suspensus est: *dignus vt viuus potius quàm mortuus* eo dedecore aspergeretur. Auctor tanti sceleris stulto sanè consilio adhæsit Parmæ Principi Pharnesio, cum quo iam antea arctam familiaritatem contraxerat. Sed is perosus hominem; seu consanguineis occisi Lippi Ghisilezi, qui cum famulis perierat, filijs, in domo quam nunc conduxi cum matre illorum seruatis, suadentibus; seu illo, qui iusserat facinus, vrgente, ne aliquando detegeretur; suspendi, nactâ leui occasione, iussit. Vt placere possint etiam tyrannis scelerata facta, & nonnunquam etiam vindices, & auctores ministri nunquam; nisi tyranni modum iam vitæ improbitate excesserit.

CAPVT III.

De insidijs duorum centurionum Mutinensium.

MVtinenses duo centuriones, quorum vnus vocabatur Lanfranccus Fontana; alter Camillus de Furno, monomachiâ decertarunt. Cum neuter cecidisset, Fontana excogitauit plures pixides, in quibus erant machinæ igneæ paruæ, & puluis pyrius, adeò industriosè fabrefactæ, vt epistola quæ pyxidi incumbebat, à pyxide rescisa, exoneratis machinis igne globulis, non solùm qui epistolam rescidisset, sed & omnes qui prope erant, occideret. Ad multos eâdem die transmissæ Venetias, Mantuam, Florentiam,

tiam, aliásque Ciuitates quos oderat; sed non eodem modo res cessit. Nam Florentiæ loco hostis, Publicanus perijt: quibusdam in locis voto potitus: & priuatorum & principum communi odio damnatus est, non tamen pœnas dedit, morbo præpropere sublatus.

CAPVT IV.

Fornix Bononiæ ante arcem nullis suffulta columnis.

BOnoniæ in suprema muri arcis parte suggestum alteri imminens fornicato opere est: pendentibus quatuor capitulis, sed nullis suppositis columnis; verùm ferreis tantùm laquearibus connexa, vt nec tanto operi sufficere sustinendo possint, etiam si vtrinque inniterentur. Excogitata à me ratio est huiusmodi. Ferri aut æris virgæ crassiores, humanâ tibiâ iuxta talum sinuentur pro fornicis ratione: totidem quot capitula, vnusque vocetur A B C, eâ moderatione, vt capitulo addito B D laquear cótineat sinuationem, & B C inseratur muro validis clauibus, & ad angulum obtusum; sic vt pondus non possit rectam partem conuellere à muro. Quibus suppositis necesse est stare fornicem, quoniam neque B C proruere potest ob claues, nec A B auelli

ob vinculum nodúmque B: vbi quantò magis premitur, eò magis firmatur, neque cedere vt arcus chordâ D B subtensâ, neque frangi, quoniam ponderi ferreæ virgæ crassities respondet, & forma fornicata, quam videmus etiam è simplici lapide manere constantissimam. Attamen quæ Bononiæ constructa est fornix, X figura, intersecantibus se ad capitula truncis ferreis constat. Exterius verò scilicet à lateribus suggesti, vbi murus exporrigitur, ferri brachia extenduntur muro inserta, & vt retinacula. Sed non quibus, premente turba hominum præsertim, vetusto opere ob multas causas planè fidendum sit.

CAPVT V.

Vitreæ spherulæ.

VSus vitrearum spherularum, reddentium diuersos colores, ac structura adeò frequens est Venetijs, vt vili pretio veneant. At duas vidi apud Io: Franciscum Fabam, Mercatorem Bononiensem, ex Ægypto vt reor dolatas, rotunditatis perfectæ, magnitudinis cotonei mali, non admodum tamen magni seu mediocris punici, è vitro candidissimo ac perspicuo admodum, crassitudo quanta corticis nucis, vbi pars parti committitur: pondus magnû valde, adeò vt quod continetur metallicæ aut lapideæ materiæ esse constet. Res ipsæ intus videbantur, sed non vt vbique prope vitri essent superficiem interiorem, nedum vt ipsum tangerent, pulchritudine & varietate inimitabili, adeò vt artifices Muranenses simile quippiam fabricare nullo pretio inducti, ausi sint. Spectatur intus inter reliqua auri fulgor purus, cæruleus splendor nitens: plantarum virens viuacitas, montium inæqualitas. Dicas peregrinis nobilibus coloribus, inæquali moli summa cum gratia oculos oblectante, vitream vaginam circumductum fulgorem adjecisse.

CAPVT VI.

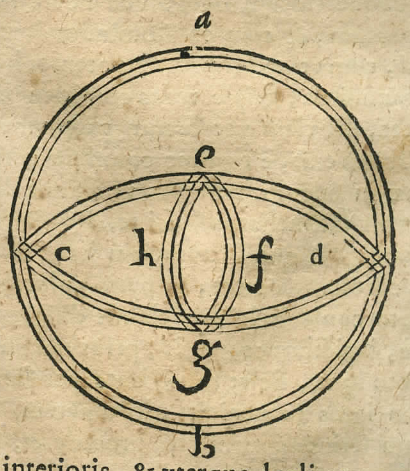
De siccando pyrium puluerem.

FRanciscus Zepardus cum inuenisset modum siccandi puluerem pyricum, qui antea soli exponebatur vapore aquæ calidæ, præfectus est Venetorum Naualibus, seu vt verius dicam, Naualium pulueri pyrio; quod vt exiguum videatur ob multitudinem illius, necesse est vt plurimum referat. Ita minima cautio abundè suppeditat victum. Sed hic etiam multa alia inuenit; Cremonensis est.

CAPVT VII.

De Armillarum instrumento.

COnstat ex circulis tribus instrumentum armillis simile, quorum superiores sunt duplicati, & polis secundus primo fixis infigitur. Vt sit A B circulus primus, cui infixi sint ad rectos polorum CD

poli interioris, & vterque duplicatus, vel vt media pars circumagi possit sub eisdem polis, quia inferior; vel quia ex dimidio stabilis præter polos, ex dimidio mobilis. Tertius autem in medio secundi, ita

vt

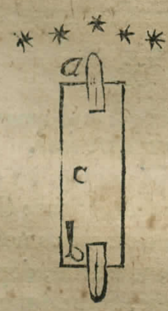
vt circumagi possint poli eius ex E in C, & C in G, & G in D. Et rursus polis quasi nullis ex E in F, & F in G, & G in H. Et vt lateat prorsus coniunctio, adeò vt annexus alter alteri videatur. Tale instrumentum vidi apud virum Maximiliani Cæsaris, Mathematicum Medicum & Philosophum insignem, Ioannem Sagerum Gisenhaigen Vratisleuiensem, quanquam neque ipse docuerit, quomodo insertus esset; neque ego interrogauerim. Ergo fieri potest, vt circulus inferior D E C G circumuertatur, superiore immobili: atque ita poli ferentur per E C G D: sed tunc necessaria erit cauitas infra circulum secundum, per quam feratur. Sed si circulus E C G D integer sit, fieri non potest vt ferantur poli nisi cum circulo, cui infixi sint: hic autem est pars circuli prædicti media, aut etiam inferior. Erunt ergo tres modi. Inferior autem circulus, cum in seipso reuoluitur, poterit manentibus quidem polis circumduci à lateribus, fixo manente medio: nam si medius transferatur cui polus infixus est, exibit polus circumductus circulum E C G D secundum latitudinem: aut transferetur polus per cauitatem. At tunc non erit circulus F G H E solidus. Cum ergo voluerimus circulos ambos esse solidos, relinquentur duo modi tantum, vt pars media circuli secundi, cui infixi sint circuli, circumuoluatur, & extremæ inferioris partes, seu latera: aut vt pars inferior secundi circuli intrusa superiori, & in qua sint poli fixi edem modo sub superiore circumducatur, atque eo modo totus circulus E F G H circumagatur per E D G C. Ipse verò circulus E D G C in seipso vt prius manente fixa parte media, in qua sunt poli infixi, circumducatur lateribus suis. Commune autem est ambobus, vt poli sint infixi vtrisque circulis secundo & tertio, & quòd latera inferioris manente medio circumagantur. In secundo tantum differunt; cum vel media pars manentibus lateribus, vel inferior superiore fixa circumduci possit.

CAPVT VIII.

De Palatio Mirabili.

Est extra portam Lamarum, non distans fundæ iactu, Palatium Hieronymi Ranutij, hâc arte erectum, vt cum portas habeat amplas, non nisi exoriente vel occidente sole, æstate eius radios excipiat, aut per parum: hyeme magis. Sit ergo palatium A B rectè positum à meridie ad septentrionem, vndequaque conclusum, nisi in portis: & A respiciat ad meridiem ad vnguem, necesse est vt quantò magis eleuetur, vt minus ingrediantur radij: vbi autem fuerit depressus in oriente, vel oc-

Meridies.

Septentrio.

cidente, vel hyeme, vt magis sed à lateribus prohibetur. Qualiscumque autem mensura dicitur partim simpliciter, partim comparatiuè, magna aut parua. Ergo cum sit ob altitudinem iuxta meridiem illuminatio parua, & dum oritur ob latera, & cum œcus oblongus erit, minor videbitur cum eadem sit, liquet eò obscuriorem futurum, quò frigidior. Differt autem ab œcis quod fenestras non habeat: esset enim frigidior & luminosior simul, & in latere è orientali: at ibi triclinia & cubicula posita fuere. Oportet autem ad symmetriam disponere, cum latitudo & altitudo in eo magna sit.

CAPVT IX.

De Camino fumi experte.

In solo Iaris efficiunt duos canales magnitudine palmi, & tantundem datos à pauimento, qui excipiunt aërem liberum prope: vnus ex A, alter ex F; vnde cum

aër semper moueatur, & ex luto conclusus in angustum deferatur per BC & ED sursum: sequitur enim maiorem motum, qui non tam potest esse in loco concluso, quàm in libero. Cum autem feratur ad E, impellit fumum, idque minus est, nam trahit consequentia corporis. Id mali est, quod refrigerat locum quem calefacere studemus. Iccirco licebit operculis vel per tubos vt à sinistra, vel per pileos vt à dextra canales tegere, cum fumi suspicio non adest. Hoc auxilium leuioris impensæ est camini vestimento, de quo aliàs actum est.

CAPVT X.

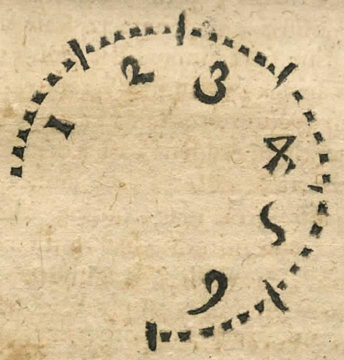
De vrticæ filo & tenuitate lini.

TRia ſunt quæ in fila rediguntur: Canabs, linum, atque hæc omnibus nota; tertium vrtica. Siccatur, tunditur, depectitur, inde nent texúntque. Sunt qui putant telas ex Belgia delatas, vrticeatas vocatas, ex hoc genere eſſe. Conſtat ſanè vrticam cultam filum emittere telæ conficiendæ idoneam, quod etiam vt aliàs dixi apud Scythas in vſu eſt, teláque eiuſmodi perquam tenuis eſt. Ex lino nent, vt in ſingulas vncias bini coronati pro opera impendantur, maiore longè precio quàm ſericum. Adeò tenuia ſunt filamenta.

CAPVT XI.

De muſica & ſymphonia plurium vocum.

SOlent fieri chori canentium diuerſimodè ex XXIV, aut XL, aut etiam LX perſonis: cum tamen vix harmonia humanarum vocum excedat interualla XXI, è quibus ſolum ſunt nouem ſymphonicæ. Quomodo ergo XII. aut plures muſici diuerſi vocibus concordes canere poterunt: tum multò minus XL. aut LX. Eâ igitur ratione diuiſi ſunt in choros, vt vides, puta ſenos, voces XXXVI, & ſibi

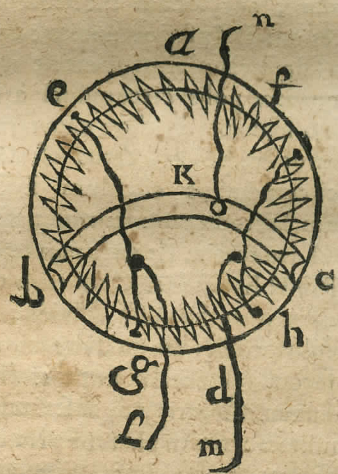

inuicem reſpondent Primus ac ſextus; ſecundus poſt quinto accinit, vt tertius quarto. At cum omnes ſimul canunt, voces maximè diſtantium vniſonæ ſunt, velut Primi chori cum quarto, & ſecundi cum quinto, & Tertij cum ſexto. Sed vniſonus non percipitur in tanta diſtantia, & tot intermediis. At ſucceſſus & ordines variant, licet voces eædem ſint: velut ſi primus primi chori dicat *vt* in medio, idem dicat ſecundus tertij chori, & quintus quarti, & ſecundus quinti, non eodem ordine voces ſuccedent: ſed qui in primo choro eſt, gratia exempli, lentè procedet per tonos ac ſemitonia, ſecundus per tertiam, *vt mi ſol* celerius; qui in quarto adhuc celerius per quartam ac ſecundam, *vt fa mi la:* qui verò in quinto celerrimè vtpote abſque ordine vllo. Ita diſtantia, ordine, tempore (licet eaſdem proferant voces) diuerſas ſinguli proferre videbuntur, latebitque vniſonus, qui tamen vbique circumſtrepet, intermediis maximè omnia miſcentibus.

CAPVT XII.

Inſtrumentum ad expiſcandum è fundo putei.

VIdi apud Semnios. B. Seruatoris Bononiæ: conſtat ex ferro longiore quàm lato, formâ ouali; in ambitu ſpicula

palmi maioris magnitudine diſtantia, pollicis latitudine: in A & D nodi, quibus propria grauitate concidit in vnum, vt ſolis ſpiculis diſtet. Totum igitur inſtrumentum cum conſtringitur, palmi vt dixi magnitudinem explet, oblongum tamen circiter palmos quinque. In C quæ anſa eſt qua ſuſpenditur inſtrumentum, nodus itidem eſt vt coire poſſit: ſpicula, cum conſtringitur inſtrumētum decuſſatim, coëunt inuicem, vt ſpeciem præbeant retis, dum coierit. In EFGH ſunt foramina, ex quibus gemini ac gemini funes in vnum coëuntes prodeunt. Vſus eiuſmodi eſt. Tres viri detinent inſtrumentum ex L & M quidem, vt latum & diſpeſſum demittatur: tertius robuſtior & cum craſſiore fune, ne ruat in imum, aut defigatur: ſenſim demittitur. Vbi fundum putei attigerit, qui tenent funes L & M remittunt: ita ſpicula abradunt imum putei, & in vnum coëunt decuſſatim, recipiuntque rem quæ cecidit, ac firmiter retinent. Oportet autem ad æquilibrium retrahere, quamuis coronides prohibeant, ne decidat, quod antea tam inſigni induſtria collectum eſt.

CAPVT XIII.

Instrumentum ad Venerem.

RElulit mihi Rodericus Carrera Lusitanus, Patritius, amicus noster, quòd ex orientali India quidam annuli ex aurichalco afferebantur, qui tacti somnum quendam stridulum, leuemque, sed qui diu perseueraret, emittunt: quique virili membro diuisa cute inseruntur, eaque rursus consolidata dum vuluæ intruditur, exemplo sumpto à canibus, membrum duobus aut tribus nodis per totam noctem vinctos teneret, voluptate mulieris non leui, sed magno cum labore extrahebatur. Possunt spintriæ veterum tam monstrosa Venere vinci.

CAPVT XIV.

Ars celandi.

IN metallis perinde est, ac in luto aut gypso, vbi profunda sit: in siccis autem corporibus ferro fit, seu chalybe, aut gemma, cum rota vel ære ac Smiride. In metallo autem iam duraro, figuræ tenues & paruæ fiunt, formâ in chalybe prius prominente, inde malleo impressa in argentum, aut æs: sic enim ad amussim figura exprimitur. Sed non est tam simplex opus vt quidam putant, neque vulgaris: ingenij corpus formant truncum, caudâ, capite, pedibus etiam, vel vno tantum carens: seorsum pedes, caput, alas, caudam. Ita de floribus, atque his quæ communi consuetudine in vsum sigillorum veniunt, inde compaginata in vnum imprimuntur, vt cauam reddant formam. Sic pluribus, & diligenter satisfacere licet paucis, quod aliter succedere non posset: aut enim inelaborata aut maiore cum labore fierent, quàm vt illo precio possent compensari.

CAPVT XV.

Commodum litterarum recipiendarum.

REs parua sed non leuis emolumenti, quam didici apud Marianum Massaiolum Sisiensem amicum meum, magistrum cursorum: (nam multi simulantes dare litteras, datas ab aliis subfurantur) construxit ille in atrio, quod noctu clauditur intra ianuam, sed iacet tamen extra primam clausuram, quam postem appellare possumus. Mediolanenses apud quos in vsu maximè sunt, faciunt foramen decliue magnitudine fermè manus, in quod litteræ immissæ, delabantur in cistam. Sic astantis famuli parcitur impensæ, & vt dixi tutius dantur, & datæ custodiuntur.

CAPVT XVI.

De Ebore ductili.

REferunt ebur in sex horis cum mandragoræ radice coctum, ita fieri ductile, vt in quamcumque figuram traduci possit.

CAPVT XVII.

De vino faciendo.

PRinceps affirmat ex X X aquæ libris & X mellis, nucis autem Senden libram & semis, prius calefactâ aquâ & melle mistis, & contecto vase agitatis, confestim fieri vinum. Est enim nux illa mellis anima, vt inquit Serapio, & vocatur nux columborum, & est terra alba ad citri colorem tendens, quæ oritur vt Tuber in terra & ex terra: est enim quædam pinguedo terræ magnitudine ciceris, & per se cit vomitum, sed mista clarificat mustnm, & vt dixi transmutet mel & aquam in vinum, & est potestate frigida & sicca, & vocatur, Zaraui, & inuenitur in Corasceni & Barcha.

LIBER SEXTVS PARALIPOMENON.

De Humana compoſitione naturalium.

CAPVT I.

De ſpiratione.

COR dilatari conſtringíque certum eſt per ſingula momenta: aër qui trahitur vnâ inſpiratione impletâ à me veſica ſuilla grandi, & quæ capax eſſet vnciarum ſaltem duodecim, menſuram eiuſmodi liquidorum æquat: parum aut nihil trahitur per illud ſeptum pulmonis. Plena arteria venalis ſanguine, non niſi exiguum aëris trahere poteſt: reliquum ſeruatur in pulmonibus ad vſum, vt ſi neceſſitas cogat velut in vrinantibus, cor perluci eo aëre poſſit, non impleri vt attollatur, vt quidam putant. Vbi neceſſitas non eſt, eijcit pulmo quem ſeruarat, vt alium trahat, nouitate delectatus: & quoniam nec adeò extendi gaudet, nec ſubſidere diu poteſt, trahente illum pectore. Sed quid ad hoc pectus vrget aut impellit, niſi pulmonis neceſſitas. Cum ergo aër qui trahitur à corde, multò ſit minor quàm vt illius cauitates implere poſſit dum attollitur, neceſſe eſt vt dum attollitur, trahat ab arteriis. Igitur dum cor attrahitur, arteriæ ſubſident, initiúmque vnius eſt & initium alterius. At cum manu pulſum & cordis & arteriæ iuxta carpum tentamus, contrarium apparet: ſimul enim ambo attolluntur & ſubſident: quo fit vt neceſſarium ſit fateri, ſimul omnem illam ſubſtantiam moueri, non vt trahatur aër, nam tam citò permeare ab oſculis cutis ad cor quis dixerit, ſed & vermis circumuolutioni pulſatio perſimilis eſſet. Dico quod aër ille trahitur ab oſculis ad cor, ſicut funiculus attractione continua, ita vt partes partibus ſuccedant, modico interuallo progredientes, non ſic vt pars aëris, quæ per cutim arteriam ſubingreditur, perueniat ad cor: hoc enim vt dixi fieri non poteſt. Sed quantitas quæ à corde trahitur, ſupplementum recipit ab oſculis, ita vt ab vna parte verſus cor ſemper decurtetur; ab altera quæ eſt verſus cutim, tantundem aëre augeatur. In compreſſione autem aëris alia pars quæ non eſt in motu ad cor, ſed ad oſcula in cute, decurtatur exitu aëris per oſcula, & ſupplementum recipit à corde: & has partes loco vt veriſimile eſt in ſingulis arteriis ſeparatas, motus etiam contrarius diſtinguit.

CAPVT II.

De Muſculo tertio mouente pedem.

EST muſculus tertius mouens pedem, tenuis admodum, & alteri magno coniunctus non pedi iungitur: cum quæreretur cui vſui? reſpondi naturam & Deum efficere, quod optimum eſt in omnibus, & cum non poteſt materia recipere, efficit quod poteſt. Igitur vt pes habeat multiplicem motum, addidit hunc muſculum, & quia alij erant magni, non ſuppetebat locus, tribuit tenuem. Et quoniam omne vinculum trahit verſus principium ſuum, & principium illius muſculi eſt diuiſum, trahit aliò quàm cæteri muſculi, & ita non eſt ſuperfluus. Et quoniam non poterat per ſe mouere, natura iunxit illum muſculo magno, qui poſſet mouere pedem: at hic paruus moderatur motum, ſicut temo dirigit nauim, motam à maiore vi quam ipſe habeat. Etenim facilius eſt mouere rem motam, quàm fixam, ſicut videmus de nauis motu; nam dum fixa eſt indiget auxiliis, vt moueri incipiat. Solum ſupereſſet hoc, vt ſciremus quomodo cum aliorum motu moueat.

CAPVT III.

De cerebri mirabili conſtructione, tum quibuſdam ſingularibus.

EST primum extra craneum membrana quædam tenuis, ac communis omnibus oſſibus, vocant *perioſton*, ſatis diuerſa è pericraneo, quod eſt craſſum valde, & eſt capiti proprium. Infra præter illa lacunaria ſanguinis, eſt craſſa membrana, quæ in medio cerebri diſpeſcit illius ſummam partem,

rem, & propter figuram falx appellata: tenuis autem plena venulis cerebro miscetur vsque ad medium, totáque illa pars rubra est: post scilicet à medio est pars cerebri candida admodum vt lac, quoniam prorsus exanguis est, & super partem illam, & in ventriculis aquæ portio continetur: sub illa vero hicinde nates à figuræ similitudine, & est corpus durum quo cerebrum sustentatur. Exterius prima vertebra est adeò ossi annexa, cartilaginibus & vinculis, vt super illam immobile caput videatur: primúmque super secundam, quam athlanticam vocant; nam & primum è vertebris habet apophyses. Ergo prima facta est ne frangatur, cum sit tenuis obtorto collo: nec tamen par fuit seiunctum esse prorsus vt aliàs, quoniam hypomochlion non potest fieri, nisi vbi foramini tubulus conuenit: ergo tubulum creari necesse fuit: Et tunc redibat quæstio; seu coniunctum ossi capitis vt frangeretur, seu prorsus disiunctum. Mouetur ergo super primam vertebram leuiter solum, & violentis in motibus, non voluntariis: ideò neque musculis opus habuit, si non leuis illa inclinatio necessaria esset. Est etiam in homine sub cute pinguedo, sub pinguedine carnea membrana; at in simiis, canibus atque iumentis, multísque aliis animalium generibus, sub cute est carnea mnmbrana, sub qaa pinguedo, quoniam in illis manus non sunt: membrana autem carnea loco musculorum cuti adhæret, vt cutis sint loco manus, quod maximè in canibus cernimus: collidunt enim cutim, etsi quid aliud in Elephantis; habitant enim in locis iuxta aquas, vnde à crabronibus vexantur mirum in modum: at hoc præsidio concussa cute liberantur. Facit etiam membrana ad pilorum duritiem, qua indigent animalia bruta, sicut pinguedo ad mollitiem & teneritudinem in hominibus, qui ea duritie ob artis auxilia non indiguerunt.

CAPVT IV.

De Dentibus ac vnguibus.

Mirum videtur vngues quibus homo facilè & exiguo incommodo carere posset, toties renasci quoties deciderint; dentes adeò vitæ vtiles, & vt ita dicam necessarios sermoni, ac decori aptos, non nisi semel cum deciderint, renasci. Quinimò & quosdam velut extremos nunquam. Absurdum videtur, si dixerimus, non potuisse ob reliqua quæ essent necessaria: nam ipsum quod constituit ita effecit, vt omnium optimum esset: nec sibi repugnarent quæ optima essent. Quoniam vt in *Hypercheen* diximus; necessarium effecit, vt esset quodcumque esset optimum, seu omninò nihil esset in natura bonum bono repugnans: seu si modò aliquod esset, illud nec optimum esset, neque valde vtide, imo vix bonum. At quodcumque tale est quod alteri bono cedit, bonum non est: quia esse non potest. Quod enim repugnat illi, cum melius sit, necessarium est; id igitur esse non potest, quare nec bonum est. Sed videmus ita omnia constituta, vt in quouis genere optimum factum sit, cesserit quod minus est bonum. Neque videtur fieri non potuisse, quod bonum non esset ob incrementum: oportuisset enim perpetuò bene ali vt vngues, quare & multum crescere vt illos. At vngues postmodum præcidimus, dentes non licet: allisissent enim se mutuò, atque ideò obliquè sibi occurrissent; quoad casum nihil deterius contingere posset. At primum parùm obfuisset, si decidissent oppositis manentibus, nam sic commodè poterat homo mandere: tum maximè quod incommodum paucis diebus perdurasset alio succrescente Præterea in his qui in pueritia renascuntur, non ob id præscindere illos oportet, aut eos qui deciderunt antequam deciderent. Vt enim magis crescunt ob substantiam mollem, ita etiam eadem causa magis in dies alterantur.

Quod si quis dicat sufficere dentes ad extremum vitæ, quantumvis longæ in Mose, quem dicunt centesimum & vigesimum cum ageret annum, omnes habuisse dentes; casibus autem naturam non obuiam ire. Casibus sanè natura non obuiam it, stultúq; est arbitrari singula quæque naturæ curæ esse, vt de febris aliàs diximus. Quare nec vllum eorum quæ agimus aut cogitamus; ita tamen prouidit, vt generalibus occurreretur: nam & vnguibus prouidit, quanquam naturâ essent perpetui, vt si casu deciderent, denuò orirentur: & quia perpetuò atterebantur: (hoc autem casu tamen) vt perpetuò crescerent. Ergo accipere oportet quod perspicuum est, non iterum generari ossa, velut *in Contradictionibus* diximus: in pueris quoque non decidere radices dentium, sed solùm vsque ad coronidem. Quod si solùm hæc pars decidat, & sæpius toties renascatur quoties deciderit: at si toti decidant, renasci non possunt communicatione quâ sunt ossa, non quia dentibus hoc denegatum sit.

CAPVT V.

De Hominis compositione.

Licet autem, si quis non conniueat aut hallucinetur, intelligere hominis compositionem vniuersam esse vniusmodi, nec tam spectasse naturam commodum quàm vtilitatem musculi: habent mammas nulli vsui vt fœminæ: capita etiam mammarum potius incommodum quàm commodum in illis parientia: musculi ijdem in pedibus qui & in manibus, non solum

frustra, sed etiam ad impedimentum, vnde coniectandum fuisse similes pedes manibus in creatione, sed vsu ac labore factos maiores, crassiores, longiores, latioresque manus. Et digitos pariter æquales in vtrisque, vsu manuum diuulsos, vt quantò longiores facti sint digiti, eò breuiores manuum solida pedibus. Atque in omnibus etiam animalibus non nisi dehiscente materiâ, variatam fuisse formam ex vsu præcipuè ipso. Indicat hoc tot in cerebro asini, ac bouis anfractus, imò vt ita dicam, plures ac magis artificiosi in ipsis belluis, quàm in homine; vt Galenus hoc non intelligens naturæ arcanum rete illud admirabile somniauerit. Dixi aliàs, quomodo etiam papilionum alæ quatuor, vna fabricata fortuitóque depicta, in plures quasi certo artificio confictas diuisa sit. Quô fit vt verisimilis sit Plotini opinio de vna anima Mundi, quæ cuncta construit æqualiter, quódque difficilius videtur, euadit magis perspicuum, scilicet cur non eadem cani & homini membra; namque materia non eadem & vsus ab anima illa mutat, cum operationes etiam sint eædem, euariant autem ob materiam, euadúntque specie diuersæ. Canis comedit & homo comedit: sed homo mollia; ideo os rotundum, dentes æquales cani, cum ossa rodere esset necesse, paulatim os in longius, dentes in serram degenerarunt. At quod videbatur, considerantibus est obscurius; namque id spectandum est, quomodo cum naturâ manus & pedes ab initio similes fuerunt, facta autem vsu differentia; ita existimandum est de cæteris: nam de cruribus & brachijs tibijs & cubito, subiecta parte genu, & cubito ipso, manifestè videre licet, vt coniectari etiam de alijs omnibus membris opportunum sit: constaréque omnia ab initio vno, inde diuidi materia & vsu: dum ex similibus similes generantur, materia & vsu semper addente aliquid, vt tandem in eam formam, qua nunc sunt, aut æterno cursu, aut saltem longo tempore deueniant: vt non tam sit Epicuri de generatione formarum absurda sententia. Sed operæ pretium erit, quod ille vt quartum Principium addebat, & nobis superaddere, scilicet vt possint se tueri. Quæ enim non poterant concidisse, in hoc errabat, quod eandem imperfectionem incorporeis, quæ materiæ non miscebantur, tribuebat. Ergo ex his manifestum est eandem fuisse de rebus sententiam, concordésque fuisse Philosophos Peripateticos, Academicos atque Epicuræos. Vnusquisque enim dixit quæ vera erant de rerum Principijs, velut Epicurus, quòd vsus membra formabat: Plato quòd idem omnium auctor esset; Aristoteles quòd corpora habebant partes vsibus animarum aptas. Verùm cum vlterius procedere vellent, existimantes hæc ipsa pugnare, omnia corruperunt, dum quæ pugnare existimant, essent inuicem consequentia.

CAPVT VI.

De Auris ossiculis.

SVnt in aure humana ossicula tria: incus, malleus, stapes, eâ ratione fabricata vt plus admirationis præbeant, quam vsum, cuius causa facta sint, ostendant. Principio igitur ita se habent partes octo principales. Cochlearis cauitas, quæ extra est adinstar corticis cochleæ, & ad tympanum vsque peruenit: Cæcum foramen; hoc velut fornix nullum habet exitum. Inde foramen aliud tertium, quod in os pumicosum extenditur, atque finitur, foraminum ramos quàm tenuissimos habens: hæcque duo adintra tympanum. Sunt & totidem ossa: malleus qui solus mobilis est, & manubrij extremitate tympano connexus est, duplicem habens motum; vnum non voluntarium, qui à spiritu prouenit; alterum voluntarium, qui à duobus admodum exiguis musculis fit, adeò vt ad tempora nostra latuerint: quorum vnus in imo eius manubrij est; alter prope clauam. Alter incus vocatur ambo à similitudine, vt etiam tertium quod stapes vocatur: hoc mira hominum ambitio etiam in viris virtute præstantibus dissimulauit, & in vltima editione Vesalius, cum apertè sciret, quoniam non fuisset ab eo inuentum, quasi posset latere quod iam vulgatum etiam apud omnes, vel desinere quod ex naturæ instituto fabricatum esset h: orum forma *in examine animaduersionum* Gabrielis Falloppij tanquam ab Ingrassio Siculo inuentum habetur. At quàm melius fuisset in opere magno describere, nec ossiculi casum, qui & si verus esset, puerilis quiddam habet, excusare. Ergo præter hæc in medium veniunt tympani, membrana & neruulus ille quinti paris, huic negotio quasi peculiariter dicatus. Igitur his cognitis oporter præsupponere, quòd operationes nostri corporis aliæ sunt actiuæ, & illæ fiunt per membra composita seu organica vocata, velut ambulare, loqui, luctari: aliæ passiuæ vt quæ sensuum sunt: & præcipuè auditus: nam de hoc dubium non est, quin in patiendo consistat, cum de visu multi dubitauerint: & hæ quidem in similaribus constant, instrumento tamen & ipsæ indigent; cuius partes aliæ quidem ad conseruationem, aliæ ad adiuuandum opus sunt. Et quæ ad conseruationem faciunt, aliæ quidem ad tutelam, vt palpebræ in oculo, aliæ ad nutritionem vt vitreus humor circa crystalloidem: quædam autem simul & iuuant opus, & tuentur operationis sedem, vt cornea tunica in pupilla

Instrumentis igitur & compositis membris ad operationes natura vtitur: sed ad actiones per se ac primò, vt illius membri organici sit hæc operatio, vt cruris cursus: ad

ad passiones autem propter melius, per se autem similaria sunt, & animæ non solum propiora, sed etiam propria: magis enim crus currit, & anima audit, quàm auris audiat, & crus currat. Magis tamen opus naturæ ostenditur in membro composito, quàm simplici. Indicio est, quòd perfectiorem animam habentia, magis elaborata habeant sensuum instrumenta,& operationes etiam itidem perfectiores, velut videre, audire, & tangere: quantò magis de sensibus interioribus, de quibus hic non est propositum dicere, sed de auditu ipso solùm. Perfectio autem operationum maximè consistit in dignoscendo minimè sensum mouentia: in quo genere collocantur quæ longius audiuntur,& quæ submissum sonum habent. Sed & vt distinctè, si plures contingat audire voces, seorsum velut in harmoniis, vbi & simul totum, & partes singulas deprehendimus, & vt perfectè vniuscuiusque vocis differentias,quæ plurimæ sunt numero: dico grauis & acutæ, mollis ac duræ, obscuræ & claræ,velocis & tardæ, & quæ compositarum instar sunt, vt tremulæ, ordinatæ,æqualis. Et vt pro arbitrio sensu hoc vtamur, quemadmodum & aliis, tum maximè actiuis operationibus. Demum illud etiam natura respexit, vt voces diu seruarentur in instrumento, nec superuentu nouarum vitiarentur.

His & quædam aliæ perfectiones accedunt aut admiscentur, velut iudicium & exacta cognitio sensilis, quæ partim ex his pendent, partim ad singulas ex his traduci possunt. Iam ergo & tutelæ & melioris causa partes sunt, & tutelæ quidem velut alimenti venæ, arteriæ, atque alia eiusmodi; auxiliaria verò velut in malleo musculi, vt liceat melius audire cum volumus, velut illud comicum, *Arrige aures Pamphile*. Sustinetur malleus à musculis vt promptè audiat & continenter: si non animaduerterit dum decidit malleus, necesse est multas vocum partes vocésque intercidere in murmure, atque submissâ voce. Quin etiam ex hoc, si intentè diu quispiam audiat,fatigatur, non minus quàm ex intenta deambulatione: nec fatigantur plerisque, quia multis nolunt adhibere mentem, sed solùm magis necessariis. Porrò os instrumentum factum est, vt densior ac tenuior soni, vt ita dicam, qualitas reddatur: optima enim & præstantissima sunt, quæ tenui sunt atque densâ substantiâ. Substantiam intelligo hic essentiam rei, ideò perfectissimus in alia parte esse non posset. Os enim siccissimum, solidissimnm, durissimúmque est: perfectionem igitur hoc præbet. At mobilitas mallei, quæ ab aëre fit, ad voces temperandas facta est: quò enim maior est vox, eò magis distrahitur ab incude malleus, minúsque differentias percipimus, magis autem propter motum: quò minor est vox, minus propter motum, magis propter angustum foramen: nam vocem exilem intelligimus per angustam & longam fistulam. At concamerationibus illis dum vox retinetur, maximè in foramine cæco fit, vt maneant diu,nec statim desinente causa, vt in visu fieri consueuit, aboleantur: simul etiam multiplicatis speciebus, velut in echo, à tremulo illo sensu resiliant voces. Et vt plures simul audiantur voces, quod in fornicibus præcipuè vetustis ob antiquitatem videre licet.

Liquet igitur naturam commodè omnibus prospexisse, si tria quæ supersunt declarauerimus. Primum nerui naturam, nam inanimatum esset instrumentum, nisi ad illud animæ vis delegaretur: aër verò silens hic quidem vt medium est extra nos, velut tympanum nostri pars. At multiplicatio soni est, quoniam non potest fieri sensus, nisi à materia species expolietur, vt in animam traducatur:cum hi sensus,visus scilicet, auditus, simplices sint; at tactus duplex: qui cum materia est, atque hic etiam duplex, cum dolore & sine dolore; & qui materiæ est expers, vt reliqui sensus puri. Non igitur sonus in anima recipitur, sed soni species. Instrumentum autem proprium spiritus, nam & in aliis sensibus vnus & idem vt sit,necesse est: sed in visu non nisi in Crystalloide conseruatus, atque in gustu & olfactu similiter: quamobrem de tactu meritò dubitauit Aristoteles,at pro re vas supposuerunt, & pro spiritu membrum.

CAPVT VII.

De Narium sanguinis profluuio.

CVm nil tam frequenter & copiosè accidere soleat, quàm sanguinis profluuium; meritò dubitatum est,vnde tanta illius copia præsertim in febribus? Arantius Bononiensis affirmat se animaduertisse, eas venas ex concauis oculorum partibus deduci: cui credendum esse tum ob alia multa, tum quia aliunde locum,ex quo verisimiliter deduci, inuenire non licuerit. Vnde autem ad ea loca perueniat, inuenire haud arduum est.

CAPVT VIII.

De pulsibus.

PVlsus fiunt virtute indita arteriis à corde, & ob id in celeritate & frequentia, (cum aliis in differentiis dextri à sinistris, superiores ab inferioribus possint esse diuersi) inuicem similes sunt, nisi quatenus arteria fuerit durior. Nam cum minus attollatur, & in eodem tempore ad locum redeant, qua parte arteria durior erat, erit & pulsus tardior: aut si tantundem vbique attolleretur, crebrior quoniam tardior: ab eodem enim,maiore quantitate sublatâ minus

nus relinquitur quàm minore. Cæterum cum tres sint causæ, quas continentes pulsus; vis, instrumentum, necessitas, ab instrumento quatuor sumuntur differentiæ; mollities & durities, magnitudo & paruitas, calor & frigus, vacuus & plenus: à viribus autem sunt sex, robur & imbecillitas, magnitudo, celeritas & tarditas, raritas & tarditas, æqualitas & ordo, vel eorum contraria. Cum igitur magnitudo communis sit viribus & instrumento, erunt omnes differentiæ nouem, è quibus septem ab vna causa prodibunt, duæ à duabus causis: nam raritas & tarditas vt dictum est, cum fiant etiam à robore vel imbecillitate, magis etiam ab ipsa necessitate fiunt. Sunt autem in pulsu quatuor partes; distentio quæ fit ad restaurandum calorem naturalem, contractio ad protrudendum præternaturalem. Quies quæ distentionem consequitur communibus causis, cum his quæ sequuntur contractionem: quòd inter duos motus contrarios necessaria sit semper quies media, vt vires restaurentur: & quia minus vrgeat necessitas, ob quam motus ille à natura est institutus: peculiari autem vi quæ distentionem consequitur, quoniam velut in spiratione minor est ea, quæ contractionem sequitur, sed in respiratione multò maius est discrimen quàm in pulsu. Porro cum ab ictu primæ distentionis ad ictum secundæ intercurrat breuis prima quies, contractio; secunda contractionem sequens, quies & distentio ipsa, quæ plerumque longior est contractione, vt etiam dixi de quiete quæ distentionem antecedit, sequitur vt tempus, quod est à contractionis fine ad distentionis finem, bifariam longius sit tempore à distentionis fine ad contractionis finem. Rursus cum distentio si breuior fiat, efficiat vnâ ratione & per se quietem, quæ sequitur, longiorem, atque ita de contractione: & vicissim vbi longiores sint motus, quietes fiant breuiores. Altera autem vbi velox est distentio, plerumque quies quæ sequitur breuior est, ita de contractione: necessarium est igitur distinguere, quando veloces & breues motus, veloces & breues aut longæ sequantur quietes. Cum verò celeres motus breues sequuntur, quietes fient pulsus frequentes. Pulsus ergo bifariam partium suarum ratione, cum suis quietibus frequens aut infrequens efficitur: hoc autem plerumque contingit, quoniam auctâ necessitate aut expellendi calorem præter naturam, aut naturalem refrigerandi etiam moram interponere non licet in antecedente quiete: In sequente autem non perinde est: quæ enim necessitas cogit, vt si calor naturalis (gratia exempli) magnus nullam patiatur moram ad distentionem ineundam: & postquam etiam inierit ad perficiendam: deinde perfecta, contractionem sibi breui postulet, si purus fuerit ipse calor, & à fumo non oppressus: Diu ergo sequens quies morari poterit, antequam adueniat, & vbi etiam aduenerit, tardè actionem suam explere, & ad finem peruenire. Ergo vt à manifestissimis initium ducam, mora illa quæ inter secundum ictum & tertium aucta est, cùm iusto iam breuior fuerit, inter primum & secundum ictum non potest referri in paruam necessitatem; quoniam A B C D simul iunctæ breues sunt: sunt autem partes omnes primi ictus ad secundum vsque. A

A	B	C	D
E	F	G	H

quidem prima quies, quæ ictum præcedentem subsequuta est, & contractionem ipsam antecedens, B contractio, C quies contractionem sequens, D distentio cuius finem subsequitur, E quies post secundum ictum, & F G H partes primæ respondentes partibus, vsque ad G tertium ictum perfectum, ac finem momentaneum.

Constat ergo quod initium varietatis non ab A instituendum est, sed ab E dicit Galenus, id est ab eo ex quo raritas illa præter naturam incipit, cuius causa est, inquit, in *secundo de Causis pulsuum cap.* 7. vel immodica humorum copia, vel obstructio aut compressio instrumentorum, vt non possint dilatari, quapropter neque constringi. Et ob id vbi iusto plus manserint conclusæ arteriæ, insurgentes validius vires, celerem atque crebrum efficiunt motum cum pauca quiete tam prima quàm secunda. Ergo mutato ordine res difficilis clara euadit. Primum igitur finem ictus & ordinem constituemus E F G H: secundum autem A B C D: verùm ob propinquitatem sensus nos adigit, vt primum statuamus A B C D, quia propè succedit E F G H, cum aliter res sit,

LIBER SEPTIMVS.

PARALIPOMENON.

De Mirabilibus morbis & symptomatibus.

CAPVT I.

Ad canis rabidi morsum.

RES mira est de veneno hoc, quod tamdiu quiescit sine noxa sensili, adeò vt aliquando ferant vsque ad septem annos: constat sanè anno præterito post annum quendam correptum rabie, interiisse. Plerumque tamen ad quadragesimum diem, nonnunquam ad sex menses morbus occultatur. Et quòd post aquæ odium nemo conualescat. Et quod in vrina quædam appareant retrimenta catulis similia, & quòd odio habeant aquas, quòd tam pauci è multis qui mordentur, rabie corripiantur: videtur enim esse quædam ira Deorum potius, quàm morbi vis, vt etiam qui fulmine pereunt. Seruantur alij igne, alij tactu clauium quarundam sine igne, vt in Religionem vertatur. Sed & illud, admiratione dignum ac singulare, quod non solùm morsu propagatur, sed cum quidam sutor laceratam dentibus canis rabidi vestem dentibus compressisset, vt futura æquaretur, in rabiem incidit. Alexander rursus Brasca factus est rabidus, cum illius nares, & forsan os canis rabidus deosculasset. Sed cum ipse perierit, canis tamen post octo dies, vt filij retulerunt, sanus ex flumine in quod proiectus fuerat, rediit. Existimo etiam ex halitu quemadmodum in peste gigni rabiem, eámque quasi insanabilem; sed si curari potest, potius odoribus ac medicamentis epotis curari, quàm igne. Raro tamen eò sæuitiæ peruenire rabiem, vt nisi saliua tangat, corripiatur. Sed & linctu canis rabidi rabidus homo fieri potest, venis ac magis arteriis quæ in ambitu sunt, corporis venenum trahentibus. Si tamen locus statim aceto acri eluatur, res sine periculo est. Maximum etiam illud est, sanato eo morbo quouis modo corni ligno, & sanguinei fructicis virgultis attrectatis, sic vt manus incalescat etiam post multos annos, morbum recrudescere: quòd in Ethruria sæpius experimento compertum est. Canes quandoque quoque in rabiem deueniunt percussi grauiter, maximè in capite sine vulnere, vel dentibus collisis. Non edunt nec bibunt rabidi, & aquam auersantur, idque omnibus commune. Interim tamen quidam notis blandiuntur & lingunt. Sed vbi confirmata fuerit affectio, spumam ex ore emittunt, discurrunt perpetuò, & caudam demittunt, & quantumuis grauiter vulnerati vocem nullam edunt, corripiuntur masculi parui pilo ferrugineo, & è regione crurum anteriorum, ac generaliter in dorso hirto macilenti. Fiunt rabidi ex siti, ex esu corruptorum ciborum & feruentium. Vnde creditum est dolore dentium in rabiem agi. Fiunt & lupi rabidi: nullum aliud animal sic rabie afficitur, vt morsu reliqua interimat; ipsâ tamen affectâ moriuntur muli, equi, ac huiusmodi. Aquatici canes rabie non corripiuntur, si bonæ aquæ copia non desit: si nux super vulnus alligata per duodecim horas, & gallinæ data occidit eam, rabidi canis morsus est. Porro symptomata cum sint melancholiæ & conuulsionis, manifestum est ex hoc morsu cerebrum exsiccari: cum tamen dormiant, etiam melancholiam in causa esse haud dubium est, verùm qualitas eius est venenata: & ideò somnos inducit primum interruptos, & aluus astringitur persæpè & vrina: vox fit rauca, rubet facies, odio habent lucem, & res candidas admodùm. Post timent, & ratio corrumpitur, & solitudinem desiderant, demum etiam aquam reformidant. Et licet tunc iuxta Poëtam credatur morbus esse insanabilis, cum dixit:

Et formidatis nulla medetur aquis.

Nihilominus vt Aëtius ex Ruffo & Possidonio recitat: *Philosophus animo generoso à cane rabido morsus, cum effigiem canis in balneo videret, dixit: quid cani cum aqua; & ingressus vim sibi intulit, bibénsque aquam euasit.* Celsus etiam putat mersos aquâ violenter posse sanari, sed & Plinius vt dixi; multa quoque scribuntur in huiusmodi, verùm definitio esse videtur ab omnibus concessa, quòd quamdiu vident propriam effigiem in speculo, sanari possunt: post autem ob assiduam conuulsionem; non enim à timore aquæ quartum diem superesse possunt, ob temporis breuitatem curationem non recipiunt. Et quanquam hic morbus

morbus timorem afferat, & imaginari cogat mortem, & canum speciem: si tamen canis rabidi commercium non adsit, nihil obest talis timor, sed paucis diebus præsertim sudore effuso euanescit. Vt verò medicamenta quæ purgant post iam inchoatam affectionem, & maximè elleborus multis salutem attulit, euacuato humore qui morbi causa est, ita ante perniciem afferunt: spargunt enim vim veneni, nec eàm educunt: iam verò humoribus immutatis, venenum finitum est, ideóque violentissimis medicamentis opus est. Quocirca nec sectione venæ iuuantur, sed periclitantur. Communicatur autem cibis & potibus, si quis reliquias sumat: idem ac multò magis de osculis, nec existimo tutum esse spiritum, nam saliua in vaporem resoluta secum defertur, at hoc nondum expertum est. Creditum est, Themisonem medicum dum curaret amicum suum, & illum ad edendum & bibendum exemplo hortaretur, contraxisse rabiem, sed à seipso curatam. Constat sanè morbum hunc esse cerebri non cordis, & forsan applicitis capiti curari posse.

CAPVT II.

De lapide in homine inuento.

ANnis ab hinc septem Barnuccius Faventinus, cuius in *Quarto de secretis* memini, cùm dolore pectoris in dextro latere torqueretur assiduè, tandem nullis medicamentis proficientibus periit. Medici, iubente etiam Principe, eum casus ob admirationem dissecuerunt. Inuentus est lapis palmi parui fermè magnitudine, in regione inter iecur & pulmones; prædurus, quem vix multis ictibus perfregerunt, ferrei quasi coloris. Hic totis diebus metallica liquefaciebat & excoquebat, intentus chymicæ. Constat assiduo haustu fumi illorum, congestum in ea regione multorum annorum tempore lapidem, vt rei valde mirabilis omnis cesset admiratio: nisi quòd dices, cur non ita omnibus aliis chymistis? quoniam non tam assiduè nec tam diu eâ in re versati sunt: nec locum illum adeò calidum ac siccum patentémque habent: In huiusmodi enim miraculis totum consistit in initij ratione.

CAPVT III.

De Febre Camilli Montagnane Mutinensis, Medici insignis.

HVic, cum esset annorum XXXVIII. habitu melancholico, addictus multis curis, laboribus, vigilijs, & erat pauci somni, vt plerumque huiusmodi homines sunt, & modici cibi, satis vt reor salax, & vino etiam interdum potenti licet albo, aduenit febris sub mense Augusti MDLXVI, primum specie tertianæ: postmodum hecticam suspicatus, quòd in longum protraheretur, nec certas seruaret horas, vnde balneo aquæ tepidæ diu vsus, & vrina raro cruda videbatur, plerumque sanæ similis: pulsus etiam non valde immutatus à naturali statu, nisi quod esset maior: sed sudor copiosissimus effluebat, vt ipse putaret, & meritò, maximam indicari repletionem. Cum ergo per multas horas quotidie sudore maderet, nec febris solueretur eo, nec sectione venæ neque purgatione, sed potius tabescere aliquantisper, rogauit; & ego omnibus perpensis dixi, esse febrem ex materia contenta in pulmonibus, quam constat esse mediam inter putridam & hecticam. Visum est illi primò absurdum, cum neque tussis aliqua, nec rubor in genis, nec difficultas spirandi, nec dolor aliquis in pectore, nec inæqualitas pulsus adesset. Ego autem perstiti, considerans quòd fieri non posset, vt si materia tam multa esset in habitu biliofo, licet iam tum melancholico, non solùm ob ætatis decursum, sed etiam victus rationem tempore adhuc calido, quin febris maior fieret non absumptis humoribus, aut absumptis non desineret. Perstiti ergo in proposito vt certus: ille autem hæsitabat, & ideo mediam quasi viam tenuit. Consului tamen vt ægros inuiseret, nihilo melius habiturus, etiam si perpetuò decumberet: quod cum decumbendo scilicet, nec iuuatus ex eo probasset, ad negotia se contulit, nocte potius quàm die febris sensum & sudorem expertus: mense Februario reiecit screando sputa sanguinea, quæ ille ad distillationem referebat, non aderat enim tussis: ego autem intelligebam tum ex malo colore faciei extenuationéque, morbum in pulmonibus esse, non eius generis qui tussim excitat; sed genus sphacali, quod asperæ arteriæ communicabatur: misit tamen sanguinem, & contulit; sub Martij initium laborauit raucedine vocis, & manifestè illi larynx læsa videbatur: mihi etiam, sed non ex destillatione, verùm consensu pulmonis. Suaseram autem iampridem & tum, vt Smaragdum sumeret ex drachmæ dimidio, ad purgandum pulmonem, ad illum exficcandum; & vt Alexipharmacum. Sciebam enim illum hoc contraxisse, vel potu vini potentis, cum vigilia, & laboribus ac curis, consuetudine; vel veneno ei propinato, aut amatorio ex mensibus mulierum, aut Indica lue, quorum duorum causâ etiam Smaragdus aduersabatur sanè morbo ipsi, qualiscumque esset omni ex parte. Sed tamen causam aperire, & constanter illi morbi naturam dicere verecundabar, timebámque, ne metu ipso grauius afficeretur. Igitur...

CAPVT

CAPVT IV.

De Insania & eius generibus.

INsania morbus est animi, atque tam multiplex ac admirabilis; vt de ea nemo scribere plenè ausus sit. Primum enim eâ laborant omnes, vt non à solis medicis de ea tractandum sit: atque vtinam Erasmus omissâ impia insectatione, tam pulchrum argumentum, vt dicebat, tractasset. Sed quid à puro Grammatico in huiusmodi re boni expectari poterat? Sufficiat argumenti nomen ab eo accepisse, imò ne nomen quod apud ipsum Græcum est, sed potius Ichnographiam quandam rei ipsius, sed externam tamen solùm. Dicamus ergo quòd insania est mentis prauum iudicium secundum essentiam, vt ignauos, timidos & iratos secernamus, qui non secundum essentiam, sed quoniam magis aut minus volunt, peccant. Similiter & qui decepti à suis credunt, aut aberrant visu vel auditu, non insaniunt; nam mente non peccant, sed sensibus. Insaniæ autem nomen, & vt delyrio cōmune est & stultitiæ, accipimus, non ignorantes stultitiam esse momentaneam insaniam: insaniam continuam stultitiam. Alia ergo est insania ægra, alia quæ accidit corpore valente: Et ægram quidem qualis febricitantibus accidit, delyrium vocamus, de qua nobis sermo non est: eam medicis tractandam aliàs relinquimus: Quæ verò circa alium morbum contingit, duplex rursus est: alia enim est quam morbum appellamus, & est cum sine sensuum stimulo à communi hominum consuetudine adeò aberramus, vt admirationem error pariat. Quocirca neque adulteros vocamus insanos, quia stimulo sensuum aguntur, neque qui de se plurimum pollicentur: est enim commune hoc pluribus, neque qui sibi viuunt & sapientiæ student, aut pietati. Licet enim rari sint, nec à sensu iudicium hoc proficiscatur, ab insania tamen abest, quoniam etiam ab errore. Commune est etiam omnibus generibus insaniæ, & ægræ, & ei quæ morbus est, atque etiam communi, vt in duas differentias diuidatur. Vna est cum timore, & blanda: alia cum furore & audacia. Quæ verò composita est, ex vtrisque composita etiam habet symptomata & affectus, aut interdum hæc, interdum illa. Est similiter vna cum tristitia, alia plena gaudij & vanæ spei. Diximus & aliàs melancholiam aliam esse naturalem plenam lætitiæ, cum sanguis purus abundat: aliam exustâ citra putredinem bile, quæ sæuos facit & improbos; aliam melancholia, quæ pertinaces, hominésque qui plurimum de se polliceantur. At quæ fit ex putredine, etiam triplex est; adusto sanguine, bile flaua aut nigra. Hi omnes ab initio ægrotant. Fiunt & alia genera in sanis citra omnem calorem, & demiror sanè de medicis qui caloris tantum meminerint. Singuli enim humores, & corpus etiam cerebri iusto plus siccatum, melancholiam parit, vt sint octo iam genera illius, quibus addamus nonum, quod excalefacto plus iusto cerebro, vnde audaces furiosi fiunt, etiam citra humorem omnem. Neque ergo mirum est, si tot sint varia insanientium genera, quandoquidem nouem sint simplicia ipsa. Ergo etiam ex cogitatione assidua, siccato cerebro & humore etiam ibi præsenti, fit melancholia. Cum ergo sit morbus ex anima seu in anima, multis modis continget, non solùm ob id, sed quoniam cum his quæ recordamur, cogitatio miscetur. Quidam ergo existimant se reges; alij Deos, alij inopes, alij beatos, alij gallos, alij vitrum, alij se mundum sustinere, alij miseros prorsus, quidam se capite carere. Denique quicquid somnio obuersari ante oculos potest: id in vigilia per insaniam credere possumus. Atque hoc est genus insaniæ, quam omnes norunt, & morbum vocant.

At quæ omnibus communis est, cum ei conueniat insaniæ diffinitio, & illa vera insania est: contingit autem quatuor modis; ignoratione finis, & eorum quæ sunt ad finem, & sui ipsius, & sensuum qui nos decipiunt, illecebris. Et finis quidem ignoratio duplex est genere, vt, cum tanquam immortales futuri simus, aut esse possimus, contingit: aut cum senex ea agit tanquam diu possit superuiuere, in quæ tempus & rem insumendo necesse est, vt imperfectis relictis pereant. In vtrisque contingit alienum qualitate, velut si Medicus agat personam Iurisconsulti, Philosophus militis: aut magnitudine domus, ornatus, & sumptus; in paupere qualis in diuite, & multa huiusmodi: *loco*, velut si eisdem moribus inquilinus vti velit, quibus ciuis: *tempore*, vt si belli tempore diuitias ostentet, inopiam ducturus vxorem. Pertinet etiam ad ignorantiam finis, ita viuere ac si anno vno superfuturus sis, vt qui in iuuenta obligauerunt patrimonium: vel si ita incumbis opibus, vt serues tanquam filijs fiscum habiturus hæredem: vel si de animorū immortalitate nihil cogitas: non enim vt absurdam rem haberi oportet. Et vt in vniuersum dicam, si finem adipisci nequeat, si incertum certo, paruo discrimine vtriusque præponat, si incongruum finem quærat, aut quem retinere non possit, aut turpem; si mortalia immortalibus, breuia diuturnis anteponat. Ignorantia eorum, quæ ad finem sunt, est velut ambitio, cum inutilis fuerit, notâ iam imperitiâ: nam pluribus vsu euenit, vt eâ populum decipiant. Plerique enim non errant ambitione, sed quòd eam veræ laudi atque scientiæ anteponant. Est enim insaniæ, hoc non eligere in liberis, quæ optima sunt; sicut & ignorare seipsum, vt viribus scientiâ aut opibus impar, audeas te

te committere melioribus, & cum credis te scire quod secus se habet, multò deterius quàm nescire. Demum cum deceptus à sensibus, aut puero inhæres, (omitto nunc metum legum tam diuinarum quàm humanarum) vbi fœda omnia & plena tædij, spurcitiæ, ille postmodum te odit: nulla affinitas, nullum bonum exemplum, amissio spei æternitati s. O insaniam inæstimabilem. Sed videamus singulorum vitam atque stultitiam.

Principes nec ita se gerunt, vt sperare possint quicquam ab obitu boni: nec ita viuunt, vt vitæ huius curam aliquam habeant, multò minus æternitatis & sobolis. Vnde plerique ante maturam ætatem sine filiis obeunt, tantis criminibus onerati, vt nisi vi & adulatorum clamoribus cadauer defenderetur & vita, vita ipsis odiosa esset, cadauer volucribus exponeretur. Sic se libidinibus explent, vt maioribus torqueantur doloribus: sic volunt timeri, vt quouis subditorum magis timere cogantur. Etenim illi vnum, ipse omnes timet. Pro amicis adulatores habet, & qui sunt amici, ignorat. Vigilat vt placeat, ipsumque totum immodicum eò dirigitur vt ferat, quod si ferre inuitus cogeretur vitam sibi acerbam existimaret. Nobiles quærunt vt tempus perdant, cuius summâ laborant inopiâ: nec quicquam magis optant, quàm vt clam senectus obrepat. Senes auari sunt, iuuenes prodigi: nullus de temporis iactura curat. Quàm multi diuitias filiis parant, quomodo illi instruantur, negligunt. Sunt præterea singulorum studia adeò à recto aliena, vt rear vinctos, & qui lapides iaciunt, sapere, quos vulgus admiratur, & qui liberi abeunt quò volunt, stultos esse. Itaque illos soluere, hos vincire oporteret. Vnus furtis ac rapinis non ponit modum, (omitto peccatum, dedecus, quod nulli vsui) & quod habet iam partum, in discrimen vocat. At me delectat, dicis; fac vt delectatio sit sine dedecore, ac sine periculo. Alius cuncta aleæ aut vectigalium exactioni subijcit, cum tutò possit ex his quæ habet, viuere. Alius siccarius est: quâ voluptate, nisi quod hic torridam habeat melancholiam, prior siccatam & temperatam. Quis error fœdior, quàm viuere sic, vt ignores vitæ scopum: & tendas, nec scias quò sit tendendum? At tendo cum aliis, nemo eundem habet scopum. Et si habeat aliquis, cum adeò multis malè cedat, quid est vt in incerto cum tanto periculo vagari velis? Quis est sanæ mentis, qui iter ingrediatur, quod nesciat, vel antequam sciat: at plerique hoc agunt in magis incerto & maiore periculo. Quis est qui non torqueatur de his pro quibus torqueri nil prodest, imò magis obest? Qui non minora maioribus sæpe præferat? Qui non ab ijsdem sæpe decipiatur? Qui non inanibus studiis operam det? vana spe lætetur? frustra se periculo non exponit? negligat necessaria ob superflua. Miraris hominem, videas totas peccasse Respub: pugnabant Lacedæmonij, Athenienses, vastabant agros, pugnabant, victores erigebant tropheum: hoc brauium & præmium tot laborum, tanti sceleris, tot cædium & inimicitiarum, etiam cum liceret vrbes ipsas capere. Vnde meritò à Macedonibus domiti, à Romanis postmodum prudentioribus euersi sunt. Exhaurire totam ciuitatem pecuniâ, ad inopiam redigere, iuuentutem extinguere, prædari socias ciuitates, segetes exvrere, arbores excindere, domos diruere: in ocio degere reliquos opificibus sublatis, vt regnum acquiras? minimè: vt beati viuatis? nec illud: vt dominationem augeatis, agrum amplificetis? nec illud: quid ergo? vt tropheum erigamus. O amentiam inauditam! imo nil magis auditum. Quid notius illâ Troiæ decantatâ fabulâ, cum ob vnius mulieris rapinâ vniuersa Græcia decem annis vrbem vnam circumsedit, Europæ & Asiæ flore in excidium acto: nec modò retentâ possessione captæ vrbis. Constat enim relictam, aliqui dicunt Antenori, alij vacuam: tot aliæ vrbes euersæ, millia Græcorum præter naufragium DCCCLXXXVI, Troianorum ante captam vrbem DCLXXVI, vt penè æqualis fuerit clades. Quis credat? & tamen verum est, imò verissimum. Et nunc quotidie ob vnius mulieris alienæ, cum puellam pulchriorem, si matrimonium inire aut nolis aut non possis, multò minore precio, nullo periculo, certâ sobole, & nulla cum iniuria, ac pulchriorem habere liceat: vis adulterium committere, exhauriri omnibus bonis: at non illa putet sola, quæ infamis adeò est & impudica.

Qui feras per syluas quærunt, qui milites mercede fiunt, aut ob rapinæ spem: qui rem, vitam, decus periculo exponunt, nullo certo præmio exponunt, an non deceret vinctos in Xenodochiis laxare, iisdémque vinculis illos circumdare. Priores enim verba inania effutiunt, lapides in incertum mittunt, qui maximè insaniunt, nam id est munus solum eorum qui furiosi sunt: at hi longè peiora aduersum se patrant, quàm illi contra alios. Hos pituita siccata detinet, qui simul timent ac delirant: illos bilis ardens iam demum cum reliquiis ignis extincta. At qui exædificant ædes maximas, cum familia sit exigua, quonam insaniæ laborant genere? velut Florentini multi antea mercatores, Genuenses etiam aliqui, tum Veneti. Ignoscendum est magis his, quod terra tenus quicquid est, inutile est ad habitandum; videntur etiam errorum loco, quædam species atræ bilis admirandæ; Vates, Poëtæ, belli duces, miri artifices, homines aut pij aut integræ vitæ: alij populares, rerum occultarum perscrutatores, Philosophi, Magi, viri terribiles: quidam ad omnia timidi, alij mortis contemptores, velut hodie etiam aliqui apud Indos, olim Thraces: Vnde se muneri gladiatorio sponte ob pecuniæ exiguam quantitatem adigebant. Quid dicam de latronibus, qui eodum patriæ infensi sunt, vt homines

homines nil mali meritos de ipsis, occidant: adeò amant vt eam deserere non possint, & cum liceret plerisque ex his sine metu & minore incommodo vitam ducere extra, malunt se tanto periculo exponere, vt non solum vitam amittant, sed maximâ cum infamiâ & inter cruciatus. Quis furor eorum qui Poëtis operam dant, aut fabulis, aut inani cuipiam disciplinæ, in qua quantò magis profecerint, eò minus sciant; seu quod falsa sint quæ produntur vt sophistica etiam; seu quod ineptus ille sit, & ei negocio minimè aptus qui discit. Ergo vt omnia vno claudam verbo, ne dum insanos prosequor, negociis vtilibus ac necessariis intentus; vna medela omnium est consilium & tranquillitas, animo humectatio, & somnus corpori.

CAPVT V.

De duplici Tertiana.

VIncentius Cospus Bononiensis, Senator, amicus meus, annos agens quinquaginta, proceræ staturæ, crassus corpore, cruribus gracilibus, praui coloris, timidus præter modum, fontem in brachio iam pluribus annis gerens, multum se exercens, & post quiescens: multi cibi, varij, crassi, mali, adeò vt castaneas, itria, legumina, & caseum vno prandio, tum alia etiam deuoraret. Anno hoc pepones tres aut quatuor vna die edebat. Ad XII. calendas Nouembris MDLXIX. correptus est febre duplici tertiana; erat autem dies Veneris rigor, & in eo vomitus, & egestio fusca, non sudabat: febris finiebatur. In Quinta circa vesperi vocatus, nullum præter hæc aliud symptoma agnoui, manè satis bene videbatur se habere: iam autem cibum sumpserat, panem coctum cum iure: sed & aquam bibit, imminebat enim accessio. Vesperi cum reuersus essem, pulsu carere animaduerti. Lætus decumbebat super latus sinistrum, vt exciperet (credo) venientes. Vbi sæpius tetigisse nec inuenissem, dubitarémque, ne id mihi causâ meâ contingeret, scilicet ob stuporem. Iterum aggressus sum tangere illum, animaduerti me non esse deceptum, nam pulsum quidem inueni, sed languidissimum, paruum, celerem non multum, sed frequentiorem. Certus ergo de eius statu, admonito altero medico, in cæna cum ferculo & luteo oui, vini diluti parum dedi. Mane sequenti exhibuimus theriacen, & ventriculum absynthio fouimus, & cor etiam inunximus; successit febris sine vomitu atque deiectione. Pulsus satis robustus, & vt solet, magnus, velox, frequens. Sudor successit copiosus, cum & præcedenti nocte sudasset. Cum transacta esset septima, verebamur circuitum; facta sunt auxilia præcedentis diei: cum aduenissem circiter horam XVI. (iam verò sumpserat cibum, inueni etiam febrire, cum nondum accessio superuenisset, (exacerbabatur autem diebus paribus, & post ponebat) superueniente accessione ac rigore pauco vires collapsæ, egessit autem non multa, vt in sextâ: & nihil vomuit, ante solis occasum interiit. Si venenum non fuit, difficile est iudicare: nisi dixerimus copiam fuisse humorum prauorum, quæ cum cor esset debile, commota est ad illum, & peremit, licet vrinæ essent bonæ: aut latuit aliquis abscessus; non defecisse sponte, ostendit robur earum in septima die. Sed si abscessus fuisset, fuisset & febris acuta: acuta autem febris etiam continua est. Aut igitur latuit nos illum febricitare. aut abscessus nullus fuit. Non ergo abscessus, neque sponte defecit ex imbecillitate vitalis facultatis, vt in hæmorrhosagia & decrepitis. Neque venenum; nam neque morsus, neque agitatio, neque vomitus, neque deiectione, nisi accedente rigore: nec mortuus ingruit, aut intumuit, nec vngues aut capilli ceciderunt, sed cadauer purum mansit; pestifera febris: nulla enim pestis in vrbe, neque vt dixi febris continua: nec vllus domesticorum ægrotauit, nec materia turgens; ea enim cum in venis maneat, facit febrem continuam. Sed & si turgebat, non nisi iam separata à sanguine: separabatur autem, vt demonstratum est in accessione, tantum vt nihil profuturum esset medicamentum antea exhibitum. Sex igitur ex modis relinquitur vt à multitudine. At si multitudo sola in causa fuit, quomodo cum separaretur & expelleretur, potuit occidere? Et licet protracta fuit accessio, verisimile tamen est non transisse tempus initij: sed tempus illud consumptum fuit in extinctione virium per suffocationem, & ita initium longum extitit, non ob morbi naturam, sed quia incrementum aut inæqualitas succedere non potuit, ideò in ipso principio mansit. Sed cur antea euasit in accessionibus, quoniam minus putruit ex sanguine: præcipuè verò in imparibus diebus ob robur naturæ, quam cœlum iuuit, & maximè Luna, & bilis & sanguis tenuis Vbi verò plurima pars computruerit; tripliciter omnia in deterius ruunt: nam primùm minus reliqui est boni, præsertim quod ex minore mole detrahitur, ideóque etiam putredo maior ac deterior euadit, quia materia crassior & maior, & calor naturalis minus agit: ideò plus qui præter naturam est. Vnde etiam ob easdem causas & quia deterior facta est, minus potest protrudi. Protruditur tamen quoniam serosum in eo erat plurimum: veruntamen in penultima accessione non tota exijt, sed si mori debuit adeò celeriter, necesse fuit vt fieret continua prius: & ideò cum febre, antequam inuaderet accessio octaua, illum inueni. Indicium autem multitudinis & naturæ ancipitis in opere fuit multitudo deiectionum in sexta, & modus ad contraria, qui symptomaticam expul

expulsionem refert; aut nimiam virium resolutionem, cum per aluum & vomitum materia simul eijceretur: color autem fuscus materiæ prauitatem & caloris extinctionem. Volui dissecare corpus, sed noluerunt. Vt ergo ex intermittente mori non contingit, ita in transitu ad continuam magnum periculum est. Curatio non poterat sperari, nisi ex medicamento, serosa multa statim educente, velut scammonio, peplio, cucumere agresti: at cum debilitaret ur, multum periculum erat, ne succedente morte medico imputaretur. Conuocare ad hoc medicos plures non licebat, cum ab initio morbum commodè ferre videretur. Rarus casus imò rarissimus, & nunquam aliàs à mé visus, nec qui viderit similem, legi.

Quòd si quis dicat, cur non occidit in septima; vel quia exacerbabatur in paribus, ideò in pari debuit mori. Et quoniam pauca fuit materia, quæ tum putrescebat, & forsan aliquid profuerunt auxilia. Sin autem dicas, quomodo potuit expelli materia si succumbebant vires: dico quòd tenue iam mutatum, paucum, & redundans; vt sit simile aliquo modo ei, quod dixit Hippocrates 4. *Aphor.* 46. *Si rigor incidat febre non deficiente, ægro iam debili lethale est.* Propterea vide ibi quæ scripsimus.

CAPVT VI.

De Syncopi.

Brasauolus enarrat fuisse Iulium Boiardum, Scandiani villæ dominum, qui frequenter in syncopim incideret, eóque frequentius etiam in illam incidere desideraret, quod in reditu ex ea maximam voluptatem perciperet. Et quanquam ipse Brasauolus causam reddat satis omnibus notam atque probatam, scilicet reditum repentinum ad naturalem statum, aliam tamen magis præcipuam in eo fuisse reor, ac propriam: quoniam sic omnibus qui in syncopim inciderent, hoc euenire videremus, quod haud verum est: quinimo in illo tanquam monstrosum fuit. Vbi etiam fallitur, quoniam delicias putat fieri ex reditu sensim, non repente ad naturalem statum, cum sit contra mentem Galeni *Primo de symptomatum causis cap. 6.* argumento eo adductus: quod qui perfrigerati incalescunt, ad ignem doleant propter repentinum reditum ad naturalem statum; sed fallitur largè: neque enim dolent quia redeant ad naturalem statum, sed quia ab igne frigus contrahitur intus, ideò magis lædit: Et hoc experimentum docet, quia sentimus radices vnguium magis gelu torqueri.

CAPVT VII.

De Enterocele & Epiplocele.

Lanius vicinus meus passus fuit enterocelem & epiplocelem grauem: curatus fuit exsecto teste à medicis circulatoribus sinistro: eâ enim parte illa in scrotum descendebant, nihilominus etiam post per aliquot annos sentiebat molestiam & flatum in imo ventris, nec exitu fecum multum alleuiabatur, nec proderat quicquam: & cum se conuerteret à sinistro latere in dextrum, videbatur quippiam graue ex vna in alteram partem descendere. Et feces difficulter prodibant, & à quiete lædebatur, nec tamen diu poterat laborem perferre, si cogeretur ire. Et super latus sinistrum commodè satis decumbebat, verùm calefactus & fatigatus nonnunquam se conuertere cogebatur. Ideo dixi omentum excreuisse, vnde in eiusmodi hernijs parum vtilitatis ex exsectione sequitur, talésque morbi vt dictum fuit in consilio Parmensis, sunt insanabiles. Respondi igitur vt decet, morbum hunc alleuiari debere, nam prorsus sanare difficile. Et si quis nitatur, rem in deterius deducturum, victurum aliquando diutius ob custodiam, cauendum nihilominus diligenter, ne in deterius prolabatur. Quod ex prioribus curationibus damni accepisset, id periti medici restituere munus esse: neque tamen à Deo præcipi plenæ sanationis potestatem: quemlibet premi aliquo incommodo: quod malum consuetudine & ætate sua sponte mitius sit, vel etiam quia sit è pluribus coagmentatus: tales enim morbi quamuis maximi videantur, persæpe præter spem decidunt; tum maximè si aliquo peculiari medicamento occurratur, & per resumptionem præcipuè restaurationémque. Sed ad rem redeo: hoc exemplum plerumque deterrere potest à 'tam funesto opere exsectionis testiculi in hernia, seu Enterocele, seu Epiplocele; cum & in opere ipso maximus dolor, & summum periculum, & peracto nulla sit salutis securitas.

CAPVT VIII.

De morbo quodam Epidemio.

Contigit hoc anno mensibus Aprilis & Maij morbus Epidemius, in Apenini quibusdam villis, ex quo omnes interierunt. Primum superueniebat febris ardentissima cum dolore & grauitate capitis, (præcessit autem siccitas maxima veris totius, & phytaliæ idest vltimæ partis hyemis) & post diem vnum aut duos, videbat descendere dolor ille & inflammatio ad pectus, cum dolore lateris, & angustia

anhelitus & febris perseuerabat : post eò perueniebant vt dolor alleuiaretur, & inde desineret, sed ad alteram partem transire videbatur, remissus tamen : & tum melius se habere cum viderentur, quasi repente & insperatò moriebantur. Ab obitu erumpebat per os & nares humor abundè putridus, atque adeò malè olens, vt neque vespilones assueti cadauerum immensis fœtoribus, hunc perferre possent. Quæsitum est qualis morbus esset; Respondi lateralem cum abundantia multæ materiæ, vt ab initio etiam multitudine feruentium vaporum cerebrum afficeretur : inde cessantibus illis, corruptione crescente in parte, qua magis vigebat inflammatio, extingui sensum : tum verò in altera parte, qui latebat ob magnitudinem prioris, dolor sentiebatur: vnde repentè rupto magno abscessu interibant, quòd materia esset multa, & multipliciter putrefacta, ac renouatâ corruptione quasi pestilens facta, vt aliàs declaraui. Ob id & ob flatum quasi adhuc feruens protrudebatur per nares & os, quibus à pectore communicatur spiritus. Et ob id, vt *in sermonibus de putredine* dictum est, communicari necesse erat velut ignem, & esse contagiosum. Vt verò ignis nunquam in aqua accenditur, neque quibusdam compositis, quæ illius naturam sapiunt; ita neque contagium hoc ad omnes proserpit; ita non omnes illo corripiebantur. Causæ fuerunt labores, cibi praui, siccitas immodica in locis humidioribus, ex quibus etiam sanis adhuc multiplex corruptio quasi potentia superueniebat : quæ aliqua causa ad actum deducta, morbum adeò lethalem fecit ob locum, multitudinem materiæ, qualitatémque. De auxilio parum polliceri possumus, cum duæ causæ maximè noxiæ coniunguntur; multitudo & prauitas putredinis, ac locus nobilis, cordique maximè propinquus.

CAPVT IX.

De Melancholia.

QVidam qui habitabat in Borgheto post templum B. Francisci Bononiæ, laborans melancholiâ quâdam, cum sibi videretur tumoribus ventris vrgeri, & saniosa excrementa demitteret, cum vellet ostendere se pati tumores duros, à sinistro latere ostendit duritiem certè osseam, non scirrhosam, quasi claui rotundi seu cunei instar. Aliàs etiam ferè simili morbo laborauerat; (Erat autem annorum tum circiter XXXV.) & euaserat. Id autem contigerat annis penè XV. ante. Sed & aliquando illum cecidisse supinum intellexi; vnde quidam suspicabantur partem spinæ luxatam intus : Sed nos scimus ex Hippocrate, huiusmodi casus quanta mala sequantur, quæ in illo non fuerunt. Præterea mirum videtur, quomodu superjacentibus intestinis adeò exquisitè percipi posset. Itaque cum non eodem modo semper crediderim manu dispescente, iam separata intestina visum hoc : ita enim cohærent, vt in multis sint separata, in alijs sine læsione magna possint separari. Verisimilius est dilacerata cute, partem aliquam ossis vertebræ separatam, nec postmodum sanatum vlcus: ob id saniem perpetuò effluere.

CAPVT X.

De Vermibus.

VErmes fieri in corpore, & quomodo iuncti ascarides in maximam deueniant longitudinem, & quòd plerique albi sint, dictum est : nec non quòd non à dulcibus procreantur, sed iam geniti sursum trahuntur, siquidem dulcia in bilem vertuntur: bilis autem amara, & amara occidunt vermes; quæ autem occidunt, non generant : ex eisdem enim nutriuntur, ex quibus generantur, non autem nutriuntur à quibus intereunt. A dulcibus ergo nutriuntur, & sursum trahuntur ad ventriculum, ac partes superiores, minimè autem generantur, sed ab his omnibus quæ facilè putrescunt : dulcia humidis iuncta, & maximè insipida, vt acerba, astringentia, acida, pinguia. Occiduntur à salsis & amaris etiam magis, tum verò acribus. Nam & in acribus quibusdam vermes generantur, & in amaris & in carne salsa, dum veterascit. Videntur enim omnia ex omnibus generari, quoniam sunt rerum quinque genera, & vnumquodque innumeris completur speciebus; viuens non organicum vt adamas, & organicum vt apium : & sensu præditum, sed quod à putredine oritur, vt vermis : vel quod generatur à simili, velut lacerta; vel quod rationis particeps est vt homo; cuius materiæ diuersæ sunt, forma autem vna, ideò & genere id est materiâ diuersum, & specie idest formâ vnum est. Fiunt ergo vermes ex niue, muscæ ex igne, quid mirum si ex amaris & acribus ac salsis. De alijs autem dubium non est, quanquam in acido, si non prius corrumpatur, minus videatur vt in limunijs & arantijs. Referunt in cicere non generari vermes. Pueri ergo cum voraces sint, & dulcibus delectentur, generéntque vermes : ob id ipsum creditum est à dulcibus, & ob dulcedinem generari vermes : scilicet & quia auocantur superius, & quia augentur, & quia magis lædunt, & quoniam in eis generantur, qui ex dulcibus saturantur, cum tamen minus generentur in saccharo, quàm in quouis amaro aut acri. Ob hanc igitur causam, pueri à dulcibus maximè læduntur, præcipuè ficubus ac moris : Iuuenes autem à copia ciborum varij generis, crudorum atque humidorum.

CAPVT

CAPVT XI.

De Vertigine.

SImili lapsu omnia confunduntur in causa vertiginis, quæ duplex est, à cerebro & ab oculis: quædam etiam ab vtroque. In ea quæ à cerebro, videtur homo nutare, & casui proximus est: fitque à tenui vapore, vt comitialis à crasso. Sed quæ ab oculis, rursus duplex: vna in qua omnia circumuerti videntur, alia in qua obscurari & obtenebrari cuncta. In ea enim quæ à cerebro, est spiritus animalis qui corpus regit, circumagitur, non tamen ad oculos transfertur. Fit etiam vtrumque genus trifariam; à ventriculo, à cerebro, à venis ac quasi à toto corpore, & forsan etiam à corde seorsum. Vt ergo computentur genera XXI. quorum sunt diuersæ causæ morbi & sanitatis. Distinguit autem eam quæ à cerebro est, ab vtraque oculari aduentus: nam primo proximè videntur casui, inde vitiatur vis visiua.

LIBER OCTAVVS PARALIPOMENON.

De astrorum & temporum ratione & diuisionibus.

CAPVT I.

De annorum diuisione.

VIginti in dies colligantur, eruntque decemocto in anno: vt sint trecenti sexaginta. Quartus quisque annus continebit trecentos octuaginta decémque ac nouem series dierum viginti, vocabitur æqualis vt priores deficientes. Centesimo autem anno qui perfectus appellabitur, dabimus vicies viginti, diésque quadringentos. Quingentesimo quoque anno, quem appellabimus abundantem, viginti vnam seriem dierum viginti, eruntque dies in eo quadringenti & viginti. Annum autem duodecies millenum dicemus plusquam perfectum: constabit enim ex viginti duabus seriebus, continebitúrque annus ille qui circuitum absoluet, Quadringentis quadraginta diebus. Ita primùm ordo hic perpetuus erit, aut quantum humana condicio recipit. Erunt enim dies in vno perfecto circuitu annorum duodecies mille MMMMCCCLXXXII DCCCC, quos cum diuiserimus per XII, prodibunt dies CCCLXV, horæ V, minutiæ XLVIII, qui est circuitus nostri anni. Anticipabunt etiam tempora æqualiter, nisi quod circa finem tot annorum anticipare poterunt diebus vt liquet ferme LXXV. Præterea æqualitas vbique perfecta inuenietur & certa ratio.

CAPVT II.

De Dierum diuisione.

IN diuisione autem horarum diei initium faciemus anni à die aliquo Sabbathi, vt si inchoëmus anno MDLXV, in decima die Martij, & est Sabbathi: sed cum iam exactus sit dies bisexti, melius erit vt inchoëmus ab anno, qui possit diuidi per quatuor, vt anno MDLXXVI: dies enim decima Martij est initium veris, & dies Sabbathi, & primus intercalarium, quoniam mense præcedente exactus est dies superabundans, & tunc poterit seruari ratio præcedens. Diuidemus ergo quemlibet diem cum nocte tota in partes octo, circuitum primum, vt post diem Sabbathi, sequetur dies Iouis, inde Martis. Et sciemus quâcunque horâ quis planeta dominabitur, nam quartâ die à Sabbatho regnabit Sol, nunc tribuitur Marti, & quinta hora ab ortu Solis æquali regnabit Iuppiter. Et ita sciemus de euentibus. Postmodum dabimus primam horam diei semper Soli, & diuidemus quamcunque diem in vndecim horas, quia est primus numerus post septem, in quo ascendendo perueniamus ad Lunam: vndecima enim hora quæ erit vltima diei, perueniemus ad Mercurium, & duodecima quæ erit prima noctis ad Lunam: noctem autem eadem ratione in horas decem, & ita perueniet regimen ad solem vndecimâ horâ. Exemplum; perueni ego Bononiam anno MDLXII, Die Quintadecima Nouembris, sub fine tertiæ horæ æqualis diurnæ: Et manifestum est, quod

quod fuit dies Iouis ex ratione dicta. Ideo duxi tria in octo, numerum horarum totius diei cum nocte æqualium, quæ diuisi per viginti quatuor, & prodiit vnum: fit igitur tunc finis primæ horæ, & regimen rediit ad Iouem. Duxi etiam tria in vndecim, & facta sunt triginta tria diuisa per nouem min. octo, prodiere tria cum besse: fuit igitur hora quarta Saturni. Ergo totum regimen fuit apud Iouem & Saturnum, significans diuitiarum & honoris causâ. Sed de exitu vide illorum statum: Et Iupiter qui est primus dominus, fuit in dignitate sua, sed in sexto loco: Sol verò cum corde Scorpij. Sed Luna fuit cum Saturno & cauda, & hoc est pessimum: quo ad reliqua omnia & maximè quia erat in septima, & indicat casum aliquem repentinum, valde malum, quem Deus auertat. Sed quod ad rationem illam omnia sunt optima. Et Venus est in ascendente cum capite Draconis, & in opposito Saturni Lunæ & caudæ.

CAPVT III.

Miracula suppositionum.

Illud sanè pro miraculo habendum, quod falsis cum suppositionibus atque absurdis, ratio motus astrorum adeò ad amussim seruetur, vt vel in pluribus sæculis vix momento aberrent. Qui quidem error etiam ex instrumentis & diuersitate aspectuum originem habent, non dico diuersitatem nunc Mathematicã, quæ in Sole vix percipitur, in his quæ supra Solem, nulla videtur prorsus: sed quæ contingit ratione mediorum inter sydus & oculum. Instrumenta autem quantumuis exacta, non exquisitius quàm ad decimam partem vnius gradus peruenire possunt: nam maxima instrumenta diuidi solent; cum in plures, solùm inter mille ac sexcentas partes. Et tamen Ptolomeus supponit paruos orbes in Cœlo, atque eos qui neque etiam circa proprium centrum æqualiter moueantur. Insuper & Veneris sphærulam talem, quæ terræ globum in se contineat: adeò absurdæ sunt suppositiones. Copernicus autem cum supponat orbem Lunæ, atque in eo elementa ipsa, cum terra velocissimè circumagi solem, tantum abest vt aberret in tabulis, vt experimentis quæ per instrumenta fiunt, propius accedat, adeò vt tabulæ illæ tum maximè in Mercurij & Saturni ac Martis motu, sint longè meliores. Id contingit, quoniam suppositionum Mathematicarum est vicissitudo, vt etiam in Arithmeticis apparet. Vnde manifestum: quod si quis perfectam possideret rationem, circulorum veritatem assequi posset. Sint enim A.B. C. D. E. quæ idem possint, & experimentis satisfaciant: quia ergo hæc possunt quod F (gratia exempli) & conuertuntur in quouis spacio annorum; non ergo F poterit sumi alio modo: nam si possit, sumatur G. Et quia G satisfacit F, igitur conuertetur cum singulis A B C D E; igitur non erant assumpta omnia, quæ inter se conuertebantur. Ex his igitur quia F à causa prouenit naturali, necesse est vnum esse naturale, quare illud est vera causa F; latent igitur solum ob id, quod non perfectã habeamus Mathematicã. Sed Copernici opinio præter exquisitam rationem supputandi id habet, vt conseruet perpetuã æqualitatem motuum orbis cuiuslibet, circa centrum proprium, quod etiam animaduertit benè Ludouicus Ferrarius, de quo aliàs. In vniuersum quæ maximè absurda sunt, ea, quasi in circulo res ageretur, propius ad veritatem accedunt. Hoc igitur magnum miraculum fuit humanæ solertiæ, per falsas suppositiones veritatem in motibus stellarum supputandis inuenire.

A
B
C F
D G
E

CAPVT IV.

De vitæ circuitibus.

Tota vita nostra circuitibus quibusdam constat, quos Astrologi vt reliqua omnia in astra referre conati sunt: sic vt primus circuitus quadriennio constaret, Lunæque tribueretur: secundus decennio, tribueretúrque Mercurio; atque ita de reliquis. Sed non constat hæc ratio in omnibus, neque in maiori parte, nec est circuitus appellandus sed pars vitæ. Voco circuitus, quod annis aut mẽsibus quibusdam, aut vtrisque, constat tempus, quod per similia progreditur: primum velut totus morbosus, prosper, vel ad honores ac istiusmodi licet modò maiores & euidentes, modò languidi & interquiescentes, sed tamẽ vndequaque sibi similes, & eundem tenorem seruantes. Deinde quod ipsi inuicem comparati, licet non æqualis, sed alij (gratia exempli) septem mensibus constant: alij decem & septem annis, & viginti aut triginta, aut similes sunt, aut contrarij, vt in vno cuncta feliciter succedant, in alio contrario modo. Et quandoque in eodem genere vt morbi & sanitatis: quandoque diuersis vt morbi & carceris, vel morbi & multitudinis filiorum. Et præter id accedit, quòd omnes hi circuitus similitudinem quandam ad originem seruant: velut mihi omnia laboriosa, & mista bona malis, & mala bonis: atque eiusmodi. Demum quòd fines habent ferme vndequaque similes initiis suis, vt initium habeant à leuibus & languidis, bonis seu malis, & in eadem finiantur. Et sunt vmbræ quædam illorum in ætatibus generales, vt vsque ad septem annos dentitio, ad quatuordecim Venerea: ad viginti vnum incrementum in longum, ad vigesimum octauum in latum, ad triginta quinque roboris: inde proceditur per incrementa, seu velis vt vsque quadragesimum secundum consistant

omnia, ad quadragesimum nonum occultè minuantur: ad quinquagesimum sextum prudentia augeatur, ad sexagesimum tertium stet, ad septuagesimum occultè minuatur, ad septuagesimum septimum apertè decidat, ad octuagesimum quartum vires, scientia, prudentiáque corruant. In bene tamen educatis ac temperatis remanent, velut vestigia languidæ virtutis, & rectè viuendi normæ, velut in Theophrasto, Isocrate, Gorgia Leontino. Alij vmbratiles sunt in fortuna, velut qui per decimum nonum annum terminantur: in quibus quod Luna ad eundem locum redeat, quædam & euidentiora similia accidere solent. Pereunt autem omnes in circuitibus malis, & in initio, & medio, & fine, iuxta naturam circuitus. Et cum circuitus similes sunt, & vehementes, paruique, complent magnorum decreta maxima; accidunt luctus, mortes, exilia, paupertates, inimicitiæ principales, dedecora. Et maximè cum natura rei conuenerit ætati, vt honores iuuentuti, morbi senectæ. Et forsan hoc idem est in regnis, sed longius est: Et causa eorum est illud, quod nobis & ex causarum concursu decretum vnicuique est.

CAPVT V.

De Loco & circuitu Saturni.

ET comprehensum est ex tabulis Prutenicis, & obseruatione planetarum, quod locus Solis euariat per vnam fermè partem, quia centrum eccentrici ascendit & descendit, ideò æquatio variatur, & hoc in reditibus, quoniam Sol non peragit partem vnam, nisi in vna die: si fuerint minutiæ tantum quinque erroris, erunt duæ horæ, in quibus ascendit totum vnum signum, & plus etiam. Et ideò errabimus secundum opinionem eorum, qui reditus statuunt non per signa æqualia. Et in Mercurio accedit ad duodecim partes, & in Marte ad quinque: Sed in Saturno ad duas penè, & obseruabimus hoc anno, die XXVI. Ianuarij, cum iuxta tabulas Alphonsi deberet per regressum fieri coniunctio Saturni & Iouis, in quinquagesima minutia partis primæ Leonis quòd Iupiter erat propè locum, quæ scribitur in Ephemeride. Sed Orientalior ac borealior Saturno, & borealior quidem besse vnius partis: Orientalior autem penè duabus partibus, adeò vt propè mediam noctem, videretur Luna constituere cum illis triangulum isocelem, sed verè etiam videbatur Luna magis distare ab vtroque, imo à Saturno, quàm Saturnus à Ioue, adeò vt Ephemeris Prutenica vera sit.

CAPVT VI.

Non ortum sed generationem attendendam esse.

DVbitatum est à sapientibus an futura præuideri ex astris possint? Mihi hîc de hoc propositum non est disputare, cum argumentum operis ab hac tractatione contentiosa abhorreat. Vnum sat dixisse sit, si vera sunt quæ de oraculis feruntur, non ortum sed generationis tempus obseruandum esse. Quippe referunt Laio nondum nato filio, responsum, quod patrem occisurus esset: vnde illum exposuit & satis crudeliter, appensum à pedibus arbori: Et Cratino, quod Siculis & Carthaginiensibus, quem in vtero gerebat vxor, magnas esset calamitates allaturus. Itaque & ille expositus, & custoditus tamen euasit, Agathoclésque vocatus est à materni aui nomine. Sed id de Oedipo supra fidem omnino est; At hoc de Agathocle etiam difficile creditu. Fieri potest aliquid prædictum, sed auctam fabulam quod expositus fuerit, ad augendam spem cum illo sentientium, terrendósque hostes: nam huiusmodi sycophantijs tota illius vita plena fuit, quemadmodum & multorum aliorum, qui ex humili loco ad magnam fortunam euecti sunt. Sed si modo ea Fati cura fuit, nam aliquos fuisse credo ex generatione ipsa potius, quàm ortu: aut alia quauis via diuiniore ortum habuit.

CAPVT VII.

De Eclipsibus.

SÆpe contingit, vt ante Eclipses præcipuè Lunares magnæ pluuiæ decidant, interdum magnæ siccitates: quandoque plumbea tempora, atque huiusmodi immoderata, quæ nonnunquam quindecim ante diebus incipiunt. Causa est, quòd cum in futura coniunctione Eclipsis Solis futura est in oppositione præcedente, circiter dies quindecim futuram eclipsim, aut per totidem dies ante lunæ eclipsim, in coniunctione Luna est propè viam Solis quandóque, imò persæpè valde. Cum ergo plena luminibus iam propè eclipsim rursus redeat in viam Solis, à qua per tres dies parum abest, necesse est eâ accedente, fieri eò maiorem constitutionem, quò Luna viæ solis proximior fuerit. Contingit autem in magnis obseruationibus, fieri quandóque minorem effectum, & iure, cum Luna longius ab ea via absit: exiguum enim interuallum multum facit. Sed & Domini locorum, & loci densitas vt stellæ quibus obuiat luna, plurimum faciunt. Hæc itaque causa est, dum accedente Luna ad eclipsim

eclipſim aër hæc patitur, non quia eclipſis immineat, ſed quoniam dum futura eſt eclipſis, neceſſe eſt ante dimidium menſis, & propè illud tempus, Lunam eſſe propè viam Solis, & accedere magis ad eam, & vacuam eſſe luminibus aut plenam. Cùm ergo hec tria contigerint propter eclipſim, & propter eadem temporis conſtitutio, exiſtimari poterat hæc euenire propter eclipſim imminentem atque venturam: Obſeruare autem oportet non ſolum eas, quæ fiunt ſupra terram, ſed etiam dum eclipſantur, luminare quod ſub terra fuerit: nam ſi oppoſitiones & coitus luminarium factæ ſub terra, mutant aërem adeò manifeſtè, vt parum differre videantur ab his, quæ ſupra terram fiunt, cur in deliquijs non idem eſt exiſtimandum.

CAPVT VIII.

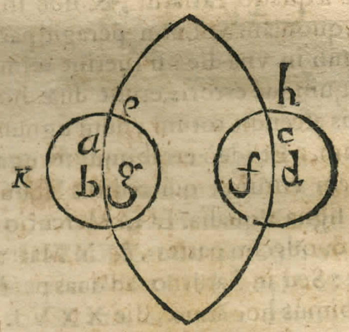
De Fortuna hominum & varietate.

EST etiam illud conſideratione dignum, de quo multi dubitarunt: ſcilicet an ex aſtris pendeat fortuna & exitus hominum. Equidem vt dixi, non ita vt à Fato ſecernantur: neque enim Mercurius Lunæ iunctus, huic vel illi præſtabit, vt aiunt, ex oratoria arte; ſed cum velut hypomochlion ſint aſtra ex minima variatione, magnæ accidunt diuerſitates: præſertim ob aſtrorum ad noſtra corpora & fortunas comparationem. Sed velut duobus natis vno ex ruſtico, altero ex gnauo patre: illi quidem ob natalium humilitatem, paupertatem, educationem, ferox animus & ſtrenua opera efficiunt latronum ducem, non tamen fortem, ſed calidum, audacem, formidabilem, qui poſt multas cædes & flagitia, raptus virginum, pœnas pauper publicè luat; hunc verò ducem militum in ſtabili fortuna collocet, qui vel in lecto ſuo moriatur, aut in prælio diues, cum filijs, ſtirpe inſigni; ita in reliquis exiguis momentis, res hominum, ingenia, fortunáque diſtinguuntur. Ita & regiones, & ætates, & leges ac conſuetudines, ac ritus, euariant ſingula, vt quidem genijs nobis nota eſſe non poſſint. Sunt igitur non ſemina tantum, non cauſæ; ſed violenta vniuſcuiúſque rei initia. Naſcitur ergo Rex & municipij ſui primarius eodem momento, quin etiam multò honoratior hic, quàm ille conſtellatione; nam huic parent natu maiores & potentiores, vltrò illum deſpiciunt etiam cum tot ſatellitibus ſubditi: imperabit tamen Rex ille deſpectus honeſto ruſtico, & occidet, quoniam generalis ordo propriæ genituræ præualet. Ita omnia metiri oportet, & vt inuicta pleraque obſeruare. Neque finem proponi quiſquam opinetur, ſed tantùm media: velut ferociam, iuſtitiam, crudelitatem, libidinem atque huiuſmodi: tum verò & ad hunc hominem, & hanc prouinciam, & tempus, & familiam, ſympathiam & antipathiam, vt ad eum qui Martem habet in oppoſito aphetæ, vt occidatur ab eo, & ad eum qui habet Saturnum in oppoſitum bonæ fortunæ, vt vituperetur ab eo, & detrimentum patiatur, & à Iudice extorquendo à milite per vim, ab inope per furtum. Commiſcetur ergo iudicium vnum per tres differentias, cùm ſit idem, iuxta connexas qualitates; velut dolus cum impudentia & ira ad perniciem deducit, cum blanditijs & liberalitate ad opes: vterque dolo lucratur, ſed vario modo ob reliquas animi conditiones, & per comparationem ad ſubiectum in debili, robuſto, diuite, paupere. Latrocinia Regum laudamus & veneramur, pauperum longè minora, atroci morte & magna cum deteſtatione punimus. Ita nobilis aut ſapientis ac reliquorum: Et per comparationem ad religionem, legem, locum, conſuetudinem, & homines ipſos. Qui ergo hæc teneat, Fatum habet extra omnem vim aſtrorum, cuius ſigna alia ſunt, & per alia.

CAPVT IX.

De diebus ſolſtitiorum.

MAgna vis proculdubio Solſtitiorum: de ea nunc mihi ſermo eſt, quæ eſt manifeſtiſſima; non de illis prodigioſis, quod alia floreant, alia folium circumvertant, nam de his alio loco tractatum eſt. Sit ergo circulus A B, cuius pars nobis propinquior A B, remotior C D in eclyptica paralleli, dum Sol tranſit ex A in B

E, & ex C in D H: dico quòd in die ſolſtitij neceſſe eſt mutari valde calorem, aut frigus, & longè magis quàm in antecedentium dierum vllo & ſequentium: in ſequentibus autem magis quàm antecedentibus ſumatur. Ergo arcus æqualiter diſtans à ſolſtitijs F & G, quem Sol perambulat in reuolutione parallelorum E & H, & ſit locus noſter K: quia ergo in arcu A B quælibet puncta æqualiter diſtant à puncto K, in eadem die eſt ac ſi Sol moueretur ſolùm per A G, vel H F: igitur dimidio tardius eâ die quàm reliquis, ſed res immota vt calefacit, calefacit vehementius, & vt non calefacit, minus calefacit immota; igitur in vtroque die ſolſtitij tantò magis augebitur calor aut

aut frigus, quantò portio A B comprehensa maior erit in comparatione ad totam diem, ab ortu solis ad ortum, in quo comprehenditur punctum solstitij. Et hæc permistio fit varia, ratione totius diei naturalis, in qua extremæ partes æqualiter à solstitijs differunt, sed originem non semper habent hi dies ab ortu solis, nisi raro. Ergo ex his duabus proportionibus, tertia conficitur, vt sit cum valde propè fuerit, etiam valde propinqua duplæ. Secunda causa est, quod vt demonstratum est à Gebro, & inde à Ioanne Monteregio, arcus quem peragit Sol in diebus parallelorum, E & H non variant declinationem, nec minuto vno, imò ne medio quidem: igitur in totis parallelis circulis ad sensum fertur: Cumque nos quasi in centro simus, comparatione paralleli, non declinationis à linea, quæ à centro terræ ad nos, sequitur vt hoc etiam secundo modo sol quiescere videatur. Ideò calor & frigus augetur. Tertia causa est communis omnibus diebus, qui sunt post solstitium: vsquequo declinatio manifestè variatur, quod accidit post X X. dies à solstitij die, tunc enim augetur sexta parte vnius gradus: sed cùm proportio fuerit eadem semper in maioribus quantitatibus, maior fit excessus & minus diminuitur proportio, quàm excessus augeatur; excessus est coacervatus ex pluribus proportionibus, ergo ad multos dies necesse est magis intendi calores & frigora, licet sol sit magis procul à solstitiis, quàm ante solstitia, cum iam prope sit.

CAPVT X.

De numero stellarum.

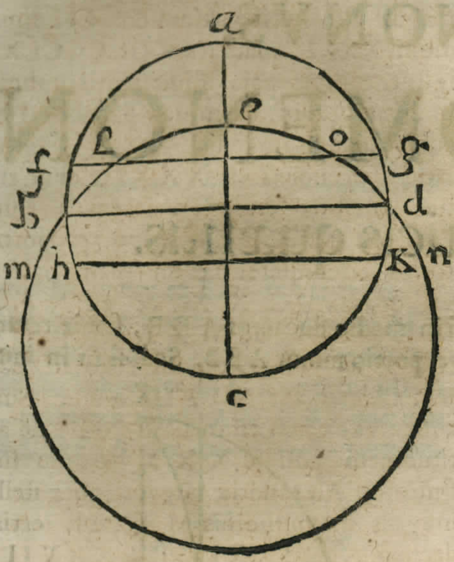
Stellas insignis magnitudinis quæ videntur, Ptolomeus statuit M X X I I, atque in his adnumeratur Canopus, qui ab Antartico distat partibus XXXVIII. isque videtur in Alexandria, à nobis non videtur: duo alij etiam apparent Antarctico propinquiores, cum X I I I. stellis lucidioribus, vt Americus Vespucius affirmat se vidisse, sed fit summa earum L X X X I I: erunt igitur stellæ omnes quæ in cœlo videntur numero mille & centum. At cum cœlum est serenum, multò plures videntur vno intuitu, quæ sunt minutissimæ, ideo numerus earum referri non potuit. Non ergo sic intelligendus est Ptolemæus vt tot solùm videantur stellæ, nedum vt sint, sed insignis magnitudinis: namque videntur etiam apud nos vno intuitu, multò plures sunt quinque millibus, sed partim effugiunt visum, partim non diu subsistunt: aut paucis, quorum videndi acies non solùm acuta est, sed firma. Eiusmodi ergo est stellati orbis conditio: quæ verò insignis sunt magnitudinis, in sex ordines diuiduntur. Verùm vt ad coniecturam redeam, altitudo X X X I. est semicirculi paulò maior pars sextante, & dimetiens magnitudinis erit partium L X I I: dimidium XXXI, quadratum DCCCCLXI: igitur minor pars dimetientis spheræ in quam cadit, est minor partibus I X, cuius quadratum est L X X X I: igitur latus descendens est X X X I I. cum tribus partibus ferme ex decem. Etenim area est M X L I I. igitur proportio totius circumferentiæ ad illam partem vt quadrati C X X. & est X I V. M C C C C ad M X L I I, idest vt X I V ad vnum: residui ergo ad partem illam velut X I I I ad vnum. Sunt autem vt dictum est in nostro orbe ad altitudinem poli X X X I. partium sub finitore, Alexandriæ Ægypti notæ stellæ insignis magnitudinis M X X I I. tertiadecima pars M X X I I est L X X V I I I, quæ additæ ad M X X I I efficiunt stellarum insigniorum totius cæli ferme numerum M C: prout dictum est: omnium autem quæ videntur plusquam decem millium: numerum autem earum quæ sunt in eo Octauo orbe, vel si supra etiam sint aliæ, quæ ex incorporeo orbe sunt, norunt. Nugantur ergo Philosophi manifestè, dicentes: si aliquid à nobis esset, quod cognosci nequiret, superfluum futurum; cum in hoc solo ordine penè sint infinita, atque ex ordinibus totidem etiam aut plura.

CAPVT XI.

De cubiculo Orientem excipiente.

Omnes orientis oram vt salutarem præponunt tam in regionum situ, quàm ventis & aquarum exortu, ac cubiculis, quod & facillimum est, & vtile admodum hominibus: nemo tamen modum definiuit, vel in hoc, vel in illis, cum Vitruuius rem attigisset *in 6. & 9. libro cap. 5. & 9.* seu quod alterius argumenti res videretur, seu quod ardua nimis: nobis verò eam aggredi volentibus, id primum quod *in libro de proportionibus propos. 130. cum octo antecedentibus* scriptum est, attingere necessarium erit. Est autem: *Datâ regionis altitudine, & solis loco proportionem gnomonis, tam ad vmbram rectam quàm versam, vel etiam in cylindro determinare.* Sit ergo vt in Horizonte datæ altitudinis A B C D, Meridianus ac æquinoctialis B D, Tropicus Cancri seu æstiuus F G, hyemalis H K: circulus per centrum mundi & verticem nostrum, vt demonstratum est *in eodem libro*, transiens per puncta B D, communia æquinoctij circulo & Horizonti E L M N O. Dum ergo sol erit A B F B vel D G, orietur Sol à parte Boreæ. Cognito ergo loco Solis habebimus horas diurnas

diurnas tam æstate quàm hyeme: quarum tertiam partem ab ortu, dum Sol

est in B F vel D G dabimus orienti, in æstate autem dabimus quartam partem solùm horarum inæqualium eidem Orienti, & figemus locum ingressus in cubile, dum Sol est in punctis F B H & G D K, ducemúsque lineas per illa tria puncta ex parte orientis, & in æstate per finem tertiæ horæ inæqualis, quando locum irradiat sol, & in hyeme per finem quartæ horæ inæqualis, tam in plano quàm pariete ad Orientem respiciente, & fient duæ lineæ conicis sectionibus quasi similes, quarum quæ in pariete erit, fenestræ terminos claudet; & eadem iungetur ad vnguem ei quæ est in plano finiens eandem fenestram: ita tamen vt planum non solùm solo, sed superficies solo æquidistans intelligatur ad altitudinem surculæ pectoris hominis, vbi imum fenestræ inchoare solitum est.

Et quoniam amplectetur partem Boreæ, vt visum est, tantundem ferme relinquet in hyeme, ideo & pars illa versus Boream altior aperta erit, & clausa humilior ad meridiem, atque sic rationem ventorum seruabit. Oportebit etiam decorem addere: tum valuis fenestrarum ad temporum vicissitudinem accommodatis, vt tam æstate quàm hyeme, & aperta & clausa pro opportunitate sit, & nihilominus quadrata semper appareat. Meminisse præterea oportet earum partium, quæ dum Sol ascendit aut vltra diei horam quartam hyeme, seu tertiam æstate illustrat. Vbi enim primùm cæpit illustrare, concludenda est fenestræ amplitudo & à meridie, idest versus se & ab humili sede, vt solùm locus orienti pateat. Præterea etiam vbi Oriens in aliqua regione multum patet, præcidendi limites vtrique scilicet Orienti & Meridiei communes, vbi angustum aperiendum, quicquid à Sole ad eam vsque horam illustratur, scilicet tertiam æstatis & quartam hyemis, etiam si post illam accedente ad Meridiei circulum Sole locus illuminetur. Magis autem meridiem versus admittendus est locus, quàm in infima parte: cum tamen ex illa nihil omnino prætermittendum sit, quod à Sole illuminetur horis Orienti dicatis, vt non pateat.

LIBER NONVS.
PARALIPOMENON.
De Mathematicis quæsitis.

CAPVT I.

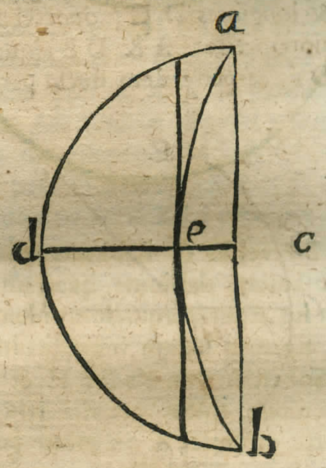
Recta cur validiora.

Recta cur validiora vt radij & percussiones? De radiis minor est dubitatio: reflectuntur enim in seipsos, ideò geminata vis. Et quantò propior recto reflexio, eò minore spatio colliguntur radij omnes: ideò validior, quàm in angulo obtusiore. At in ictibus si quidem ad planum, secundum naturam grauis est, cum ad centrum tendant; & ideò tantò validiores quantum est pondus grauitatis, quò remotiores tantò leuiores: ad aliam enim tendit partem graue, ad quam per violentiam ferebatur. Ideoque etiam quantò à perpendiculo remotior eò leuior. Rursus verò generaliter omne corpus planum habet quo planum tangit. Et si rectè feriat toto totum ferit, vt aër dissipari non possit; quare ictus grauior efficitur. In foramen autem si incidat, non adeò est violentus propter aëris multitudinem. Condensatur enim, ideò leuiorem ictum reddit: sed si præueniat, grauiorem etiam frangit. Ideo & radiorum & ictuum eò maior vis, quò rectiores fiunt.

CAPVT II.

Corpora quatuor rationalia tantum esse.

Rationalia dico quæ rotunda sunt: eâ enim ratione æqualitatem quandam seruant, etsi neque omnimodam, nec vnâ tantùm superficie claudantur. Sed singula fiunt descripto à recta rectæ orthogoni angulo, iuncta circulo; altera verò circumacta. Quæ cum sit vel recta, vel circularis (nam nisi hæc duo genera rationalium ex superficie inueniri possunt, quamuis corporum auxilio secus,) vtraque autem bifariam dicatur, circularis, semicirculus, aut portio minor, recta pendens, aut ad perpendiculum, necesse est tantum quatuor corpora regularia generari. Sit enim linea recta A B, cui in medio insistat C D ad perpendiculum, aut in imo B C. Et si in medio ducantur A D B, semicirculus vel portio minor A E B. Sed si sit in imo,

ducantur A C & C D ad perpendiculum circumacta. Igitur C D vel BC creabuntur ex ADB Sphæra primum corpus regulare, ex A E B ouatum corpus: nam ex maiore parte semirculi quàm sit A D B fiet corpus anomalum: In secunda autem figura fiet ex A C conus, & ex CD Cylindrus, descriptis circulis ex CD vel BC, vt supra dictum est. Non igitur possunt esse plus quàm quatuor corpora regularia cum superficie obliqua, quod ab initio proposuimus.

CAPVT III.

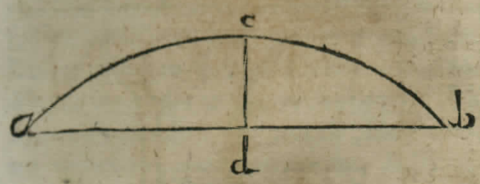
Lineas in plano obliquas quatuor tantum esse: & quomodo deducantur.

Proponantur in linea A B ipsa duo puncta, & in medio D, & sit punctus in linea D C ad perpendiculum: dico quod possunt duci per A B C, quatuor lineæ rationales, idest descriptæ in plano, A B C scindente vnum ex corporibus regularibus, & ita poterunt fieri demonstrationes pulcherrimæ in plano, iuxta doctrinam auctorum quos docebo. Primum igitur liquet ex Euclide quod poterit per A B C duci portio circuli, & illa erit in superficie plani eiusdem secan-

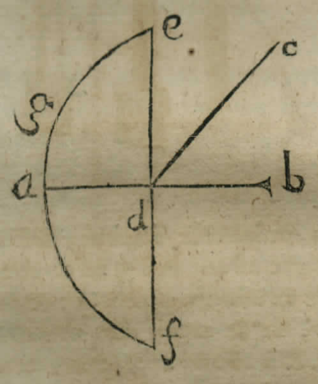
tis

tis sphæram. Et quia hoc facilius fiebat per planum, non induxi corpus ipsum sphæræ.

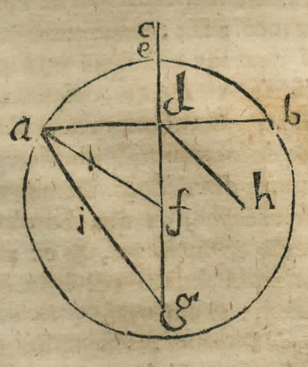
Demonstrationes ex Euclide habentur.

Post erexi ad perpendiculum plani ACB lineas, vtrinque ex puncto D æquales inter se, & longiores D C (oportet autem D C maiorem esse D A & D B) quæ sint D E & D F, & per eadem ducta periphe-

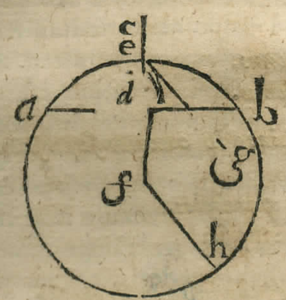
ria per F A fiet circunducta A B, circa D corpus ouatum cuius dimetiens erit A B. Et quia DC est maior DA ex supposito, & minor D E erit, vt inueniamus in portione A E punctum G, qui æqualiter distabit à D & C. Ducto igitur plano per ABG, fiet in superficie linea regularis, quæ transibit per tria puncta data. Et quia E F linea, infinitis sub quantitatibus accipi potest: ideo linea quæ transibit per illa tria puncta, licet sit ouata in genere & vnius speciei, poterunt tamen esse numero infinitæ quantitate distinctæ. Et inter cæteras vna, quæ erit in plano æqualiter distante à diametro E D F. Demonstrationes à nobis habentur in *Quinto decimo Elementorum.*

Rursus sumatur A B cuius medium & in DC ad perpendiculum C, & in DC sumatur E, & ducatur circulus ex eadem

A E B, cuius centrum F, & ex centro ad perpendiculum plani erigatur F G longior CD. Erit ergo F in plano circuli, & G coni vertex. Deducto igitur G H circum circa fiet conus, ductaque G E erit longior C F, quare etiam D C: igitur resecta ex E G æquali C D, & per illud punctum & A & B plano ducto patet intentum. Liquet autem quod poterit duci superficies, quæ parabolem faciet, & quod vt prius erit vna linea genere, puta hyperboles, quantitate autem quæ different infinitæ. Vt autem fiat paraboles, erigatur super D ad perpendiculum, antequam fiat conus, facto solum circulo AEB, & educta ad perpendiculum F G æqualis lineæ D C, & sit DH, & ducatur ex E per H recta, donec occurrat F G: sunt enim in superficie vna, & ex illo puncto in quem ceciderit ducta linea EH fiat conus, & manifestum est quod trigonus A B G erit in parabole: ducto igitur plano fiet paraboles in qua erunt tria puncta A B C, seu æquali in distantia posita. Demonstrationes habentur ex *Apollonio Pergeo.*

Demum proponatur C vt prius, in D C linea super A B ad perpendiculum: & accipiemus vt prius punctum E in illa, & ducemus circulum A E B, & ex centro F & E, ductis ad perpendiculum lineis E G

& F H, circumacta F E & E G describet cylindrum, quantæcunque altitudinis volueris: & quia DC est maior D E, & E G maior D C, poterimus ducere ex D æqualem D C, quæ finem habebit in E C. Ex eo igitur puncto deducto plano per A B, habebimus intentum. Demonstrationes autem habentur ex *Sereno de Cylindris.* Etsi licet hic parabolem cylindricam inuenire, tamen loco eius tam in hac quàm in ouata fit figura contrapositarum æqualium, cum planum per centrum transierit, eædémque sunt regulares. Sed in cylindrica si non recta ceciderit, transire necessarium est.

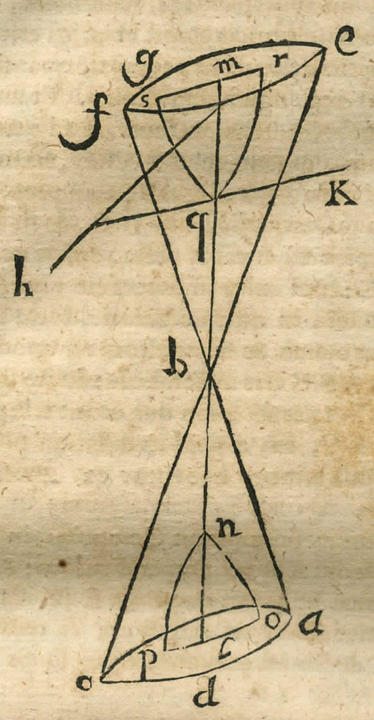
CAPVT IV.

Contraposita.

Contrapositæ sectiones dicuntur, cum duos conos ex vertice coniunctos, atque sic oppositos, vt duæ lineæ in vtriusque superficie à vertice ad circumferentiam circuli basis se secent, vt sint coni æquianguli, in ipso vertice plana vna superficies vtrosque secans, & vsque ad basim extenditur. Vnde constat tales superfi-

cies

cies esse hyperboles; Nam si esset ellipsis totum conum vnum transuersum disseca-

ABC *conus.*
EFB *conus.*
ABF, CBE } *Lineæ in conorum superficie.*
H *Axis paraboles.*
K *Axis ellipsis.*
NOP, QRS } *Hyperboles contrapositæ.*
LNOM *Axis earum.*
NO, OP, QR, QS } *Latera obliqua.*
OP, RS } *Hyperbolum bases rectæ.*

ret, quare non alium conum diuideret: Si Parabole æquidistaret lateri, & ita caderet extra alterum conum. Constabunt ergo singulæ duobus obliquis lineis in superficie,& recta in basi ipsius coni. Manifestum est autem quod si vertices harum à coni vertice æqualiter distiterint, quod erunt omnino similes,aliter non.

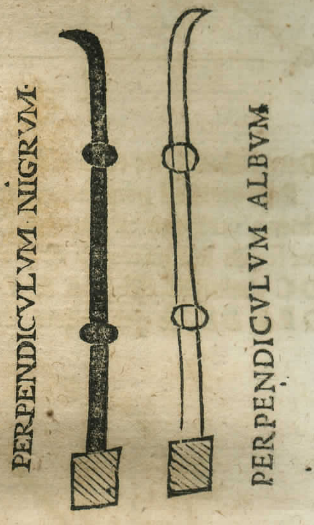
CAPVT V.

Mirabile instrumentum.

Est apud eundem Ludouicum Ferrarium quadrantis opus cuiusdam Ioannis Bonij chartarum simplicium, quales hæ sunt, quadraginta: cuius duo latera quæ ad centrum recta diuiduntur, duodecim diuisionibus geminatis hoc modo, vt per duodecim diuisiones conuerso ordine numerorum ad sexaginta perueniant. Limbus autem in decem octo partes diuiditur: singulæ habent quinque quos vocant gradus, vt sint gradus nonaginta quatuor or-

Centr.	5	10	15	20	25	30	35	40	45	50	55	60
Quad.	60	55	50	45	40	35	30	25	20	15	10	5

5	60
10	55
15	50
20	46
25	40
30	35
35	30
40	25
45	20
50	15
55	10
60	5

dinibus, vt laterales duobus, distincti extremi à 270 ad 360,& à 5 ad 90 continent, numeris ex aduerso positis, vt etiam in lateribus; sic & medij duo ordines à 90 ad 180, & à 180 ad 270, etiam ex aduerso positi, vt 180 respondeat 185, & 175 ad 190, sicut & 5 ad 360, & 10 ad 355. Spatium medium complent rectæ lineæ solum decussatim à rectis lateribus ad limbum venientes,tot quot sunt gradus in quolibet latere, vt sint nonaginta lineæ transuersæ, totidem per longum: nec aliud quicquã præter duo perpendicula; vnum album, alterum nigrum, cum duobus orbiculis in vtroque; vno albo, altero nigro, per filum supra infraque vagantibus, sic vt sisti quouis loco fili valeant, hæc in centro quadrantis appendi iubet. Exterius vt mos est tabellæ visoriæ per quæ astra inspiciantur. A tergo nihil erat, ideò ea pars desiderabatur. Vsus eius ad multa admirabilis, præcipuè tamen ad omnia ea quæ fieri possunt per tabulas primi mobilis: nam lineæ illæ transuersæ, ac secundum longitudinem ductæ, sinus rectos & versos ostendebant, doctrinam demonstrati nam hoc instrumentum parit, atque exactam. Eo autem ad quatuor præcipuè vtebatur: ad primi mobilis operationes, cuiusmodi sunt declinationes, ascensiones rectæ obliquæque; vnde domorum cœli diuisiones, circuli positionis directiones. Deinde ad vmbrarum scientiam, ex qua horologia ex perpendiculo & inclinata, & ex æquidistante horizonti, cuiusmodi in muris fabricari solent: etiam publicè in vrbibus vtitur eo, ad Planetarum loca, longitudines, latitudinésque ac eleuationes dignoscendas, tum etiam aliarum stellarum. Demum ad supputationes quasdam Arithmeticas, maximè Astronomiæ seruientes, vt ferme instar sit, sed & magis generalis tabulæ

bulæ, quam manualem appellant. Idem scripsit opusculum Quatuordecim foliorum, de compositione & vsu instrumenti quod vocat *omne regnum*, quod quidem in eundem tendit finem, in quem & primum: sed est multò inferius, ex quo dignoscitur leuitas quædam: sed ignoscendum est, cum diuersa in studia mathematicarum & rerum tractandarum, morumque, floruit anno millesimo quingentesimo, in cuius mense Septembri sub initio perfecit vtrumque horum operum: extat & hoc secundum apud eundem.

CAPVT VI.

De Proportionibus.

CVm omne dogma eò tendat, vt finem artis consequamur: eatenus significata nominũ extendere atque distinguere decet, quatenus vtilia sint: ita tamen vt interpretatio nominum minimè sit anceps. Et ratio quidem seu proportio quæ λόγος etiam Græcè dicitur, bifariam dicitur: propriè & translata in significatione. Et propriè quidem, est duarum quantitatum eiusdem speciei habitudo seu comprehensio: nam etsi habitudo apud Terentium & authorem Rhetoricæ ad Herennium aliud significare verbo tenus videatur; si tamen ad sensum respicias, & bene introspicias in quo Latini vtuntur, tam habitudo quàm comprehensio proportionem significant.

Translatitio autem nomine dicimus comparationem duarum quantitatum, quæ iuxta magnitudinem rationem aliquam habere possunt.

Propriè dictæ proportionis vna est simplicissima, alia autem deriuatiua. Simplicissima est duarum primarum quantitatum eiusdem speciei comprehensio seu habitudo. Videtur autem conueniens nomen magis habitudo quàm comprehensio, propter eam quæ est minoris ad maiorem, sed & minus maius quadam ratione comprehendit. Sed si non libet, habitudine vtamur: nos autem vtroque vtemur, quoniam hic sensus etiam aliquid altius continet. Videntur autem duæ primæ quantitates; vna continuarum initium linea, altera discretarum numerus. Et quæ ab his paululum recedunt, continuæ quidem angulus, numerum autem partes & latera; & numeri ratione quadam cogniti laterum ex genere, sed cuiusnam sint quantitatis latera, incerti quam rem vocamus.

Deriuatiua autem (quoniam de continua hic tractare principaliter proposuimus, ideò & exempla de illa solum subijcere decreui) est, cum quantitates eiusdem speciei comparantur, verùm non primæ vt superficies superficiei, & corpus corpori: & qualitas qualitati eiusdem speciei, color colori, & magis verè album albo, & sonus sono. Quadratum enim quadrato proportionem non habet, nisi quia licet efficere ambo rectangula eiusdem altitudinis, vt sit ratio earum superficierum velut linearum, quæ pro basi subijciuntur. Hæc igitur est prima ratio deriuatiuæ proportionis, quæ est inter rectangula eiusdem altitudinis. Tertia propriè dictæ rationis, seu secunda deriuatiuarum, est velut quadrati ad quadratum: nam necesse est vt transmutetur ad primam deriuatiuarum, vt ex ea ad simplicissimam traducatur. Hæ verò quantitates ac figuræ etiam eiusdem sunt speciei. Quarta species est diuersarum specie figurarum, eiusdem tamen vt quantitates sunt, scilicet superficies, velut quadrangulum triangulo dicimus duplum, non vt figura ad figuram, sed vt quantitas ad quantitatem. Sunt tamen figuræ eiusdem generis, licet non speciei eiusdem. Quinta est diuersarum genere primo, cognitarum tamen, velut cum comparamus Parabolem quadrato: vna enim obliquarum est ex genere, alia rectarum figurarum, vt magnitudines; tamen sunt planæ ambæ superficies, & ex eadem specie, ob id & proportio nota est. At cum fuerit ignota ratio, fiet sexta comparatio, quæ non continetur sub propria proportione, cum simplicissima sit, neque ad simplicissimam reduci possit, sed sub translatitia continebitur: licet hîc ob similitudinem adnumeretur. Septima est, cum quantitates generis primi non eiusdem sunt, comparari tamen iuxta æqualitatem possunt, velut superficies ambiens sphæram, quæ plana non est, circulo per centrum descripto, cum sit quadrupla: circulus tamen superficies plana erit, hæc remotior, sed tamen etiam propriè dicta proportio. Octaua quæ similitudine inter proprias numeratur; neque enim translatitia est, cum sub aliquo primo genere contineatur; quod eandem rationem habet, est, cum neque vt figura, neque vt nota comparantur, neque etiam sub primo genere superficiei continentur: vt superficiei sphæram ambientis, aut eius partis ad quadratum inscriptum maiori eiusdem sphæræ circulo. Hæ igitur omnes propriæ dictæ proportionis per ordinem species: & cur, & quomodo ad simplicissimam deduci possint ac debeant, declaratum est.

Quæ verò quantitates imperfectæ sunt ad perfectas, nullam prorsus neque propriam, neque rranslatitiam faciunt rationem, velut angulus: neque ad lineam, neque ad superficem, aut corpus: neque latus ignotum ad notum, aut numerum: atque ita de imperfectarum quantitatum ad perfectas comparatione habeatur dictum. Inter se autem comparatæ rationem habent. Et aliæ per has dignoscuntur, velut arcus per angulos, & res per numeros.

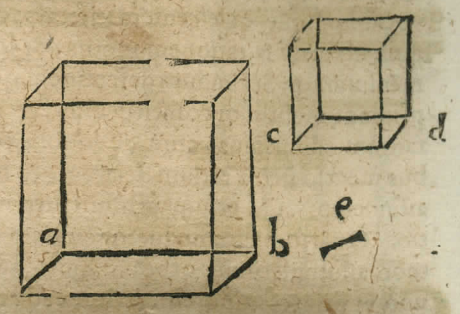
Numeri autem non solùm primæ sunt quantitates, sed etiam per ipsos rationes definiuntur vt sint prima cognita. Continua enim quantitas, quoniam neque in paruitate principium habet, neque in magni-

tudine ignota est, nisi referatur ad numerum. Sed & proportio, quoniam principium aliquod per se notum esse necesse est. Id autem est vnum seu monas. Proportio ergo, cum neque ipsa principium habeat præter æqualitatem aliud: hæc autem vt *in libro de proportionibus* demonstraram est, sit ex vno & monade, etiam proportio per numerum dignoscetur, & numerus alio modo per comparationem dicetur, alio modo vt proportionem declarat.

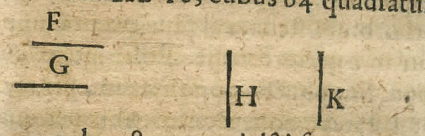
Per translationem autem proportio quatuor modis dicitur: vel comparatiuè vel vt producit aut gignit, aut vt continet aut efficit. Vt efficit dicimus, si fides æqualis crassitiei æqualiter tensæ, sexquialteram rationem habeant: minor autem ad aliam epitritam in longitudine diapason consonantia, composita ex diapente & diatessaro. Hic transimus ex proportione corporum ad sonos: comparatione vt dupla in albo & in sono. Quia enim proportio est in numeris, vt declaratum est: numeri autem primæ quantitates, eiusdem speciei fiet proportio inter proportiones, imò simplicissima, quæ tamen secunda appellatur: vt autem efficit, dicimus quadratum continere, & habere rationem ad latus ipsum, latus & vnamquamque superficiem quadratam rectangulam habere proportionem, ad basim altitudinem, & ad altitudinem basim. Gignit autem, cum natura ex proportionibus elementorum hoc aut illud facit. Ratio autem temporis ac motus, aut ponderum etiam translatitia est, & ad comparationem, & generationem transfertur, seu naturæ vim: vt sit quasi mistum quoddam ex secundo & Quarto genere.

Porrò secundum ac tertium genus maximè ad Mathematicum spectant, propterea de illis hic agendum est. Dicimus ergo primùm superficiem ad lineam habere proportionem aliam lineam, atque hic est primus modus; secundus corporis ad superficiem alia linea scilicet: hic tamen remotior est; Remotissimus corporis ad lineam ratio, & est superficies. Commutantur autem proportiones vt dixi inuicem, consurgúntque proportiones secundæ. At nunc solùm id agendum, quomodo hæc genera proportionum per translationem ad proprium reducantur, tum etiam vt dignosci possint. Principio ergo ex hoc sumpto, quòd proportiones per numerum dignoscuntur, & numeri principium est vnum, cuius innatâ cognitione cæteros omnes dignoscimus. Si ergo vnum statuamus principium, commune in tertia specie translatiuæ proportionis haud dubiè; & hoc genus ad propriam & simplicissimam proportionem reducetur. Manifestum est autem vno exemplo quòd Euclides docuit, & proportiones similes inter quantitates, quarum proportio non est inter illas, & quomodo etiam ex vna in aliam transgredimur: velut quòd non solùm proportio sit angulorum, velut & arcuum & portionum circuli ab ipsis comprehensorum, sed quòd sub angulo magno magna portio continetur. Demum vt dixi quòd proportio habetur absque definitione numeri, quoniam non prima est sed secunda, quæ ab Euclide demonstratur, si quis rectè animaduertat, & in rectilineis & obliquis figuris.

Dico igitur quòd propositis duobus cubis (ita voco breuitatis causâ solidum

quadratum vndequaque) *A B*, *C D*, & constat quod cubi *A B* ad quadratum *A B* ratio est *A B* linea: & quadrati *A B* ad *A B* lineam, ratio est *A B* linea rursus. Constat tertio quod ex *A B* in se fit quadratum *A B*, igitur cum sint tres quantitates continuæ proportionis, & prima sit latus secundæ, idest linea *A B*, quadrati *A B* erit *A B* linea secunda, à monade in proportione, *A B* quadratum tertia, AB cubus quarta: per idem *D E*, *C D*. Sit ergo E monas, quæ est in continua proportione vtrinque, & semper erit eadem, quare cum sit nota, vt numeri principium, & vna, & eadem omnibus cubis, erit data secundum rationem. Et cum non sit data secundum quantitatem, quia proportio non est propria, sed vt diximus translatitia; ideò quælibet linea poterit statui pro monade, ita tamen vt non mutetur sed maneat eadem. Exemplum ponatur *A B* 4, *C D* 2, erit quadratum *AB* 16, cubus 64 quadratum *ED*

4, cubus 8: numeri isti sunt in continua proportione, necessario cum *E*. Cum ergo ita sit, assumemus quamcumque voluerimus lineam pro monade, vt constituta sit res, & erit quadratum eius quantitas tertia, cubus autem quarta. Sit igitur *E* & *CD*, inuenta *F* in continua proportione; erit ergo *F* quadrato *C D* æqualis, & G cubo illius. Et ita constituta *A B* secunda, pariter inueniemus *H* & *K* tertiam & quartam, erítque *H* æqualis quadrato *AB*, & *K* illius cubo. Ergo tum ratio, quæ est *H* ad *A B*, & K ad *H*, æqualis erit *A B* lineæ, & proportio quæ quantitas non est, transit primum in numerum, inde in lineam aut superficiem. Euclides verò quærit quantitates absque eo, quod traducat proportiones ad lineas, sed tamen vtitur eis quasi numeris.

CAPVT

CAPVT VII.

Nomina orbium, & differentias motuum, & polorum declarare, & de suppositionibus.

SI ponantur quinque orbes, extimúsque immobilis, illum semper assumemus, vocabimúsque quiescentem; seu aspectus, quia iuxta illius rationem motus, & locus mensurantur. Secundum deferentem, quem primum mobilium constituemus, & eum tantùm assumemus, cnm de duobus orbibus mentio fiet. Tertium delatum, & hunc assumemus cùm trium orbium fiet mentio. Quartum circumductorem, cum quatuor assumpserimus orbes: hunc autem non vt priores minorem, & intra alios col-

locabimus, sed inter deferentem, & quiescentem. Demum minimum intra omnes inæqualitatis, quia in eo maxima apparet inæqualitas: Et in quouis supposito numeri orbium stella, vel punctus præsupponitur in interiore orbe. Poli autem cum semper sint puncta opposita, intelligi possunt distâtes à polis alterius sibis per quartam partem circuli, aut minus, & hæc est secunda varietas, nam prima sumitur vt patet à numero orbium. Tertia varietas sumitur à velocitate motus æquali, aut maiore, vel minore.

Quarta à motu in eandem partem, aut contrariam, sed hæc non est magna, nisi quod est necessaria pro seruandis experimentis. Maior tam in polis proximis prioribus, quàm in plurimum distantibus, maximè cum per quartam orbis partem distiterint.

Quinta est cum poli sunt ijdem materiâ, vel formâ tantum. Dicuntur autem poli secundum materiam, cum manet idem locus in orbe, velut poli signiferi, nam quocunque moueantur, semper cœlum mouetur, habito respectu ad illos. Poli secundum formam dicuntur, cum idem situs, non autem pars cœli est polus, velut cœlum Saturni habet polos sui motus ab oriente, in occidentem eosdem in forma, quia semper respiciunt eandem partem orbis quiescentis: quo ad materiam autem mutantur per motum proprium. Sed tamen hanc differentiam tollit secundum suppositum, vt dicemus, quod est idem motu facto super polis eisdem secundum formam. Sed poli ijdem secundum formam, & materiam sunt in solo primo mobili.

Suppositum autem primum est, quod omnes orbes æqualiter mouentur super suis polis, & hoc quia virtus diuina neque fatigatur, neque permutatur, neque quod mouetur, contranititur, neque impedit, vt demonstratum est à nobis *in libro de Proportionibus*. Suppositum secundum; moto quouis orbe exteriore mouetur totum, quod est intus ex eodem cœlo non alio, quia secus necessarium esset, vt Sol moueretur secundum latitudinem.

Suppositum tertium; moto interiore orbe, interior per illum non mouetur, nam si hoc intenderemus, conuenientius fuisset vt illum motum tribueremus ambienti orbi, quàm contento, neque etiam hoc est naturale, vt exterius ab interiore moueatur: nec artificiosum, etsi contingat quòd rota circumuertatur ab axe interiore.

Quartum non debet poni orbis, qui tollat motum contrario motu, quia natura nil superfluum facit,

Sunt & alia supposita, sed quæ possint esse per se manifesta: hæc autem sunt magis necessaria.

Supposita autem Hieronymi Fracastorei sunt falsa, & totus ille liber omocentricorum est velut somniantis, & verè fabula, vt patet intelligenti, nec scio quid illum impulerit alioquin egregium virum ad tam stolidam cogitationem, vt existimauerit imponere se posse toti humano generi.

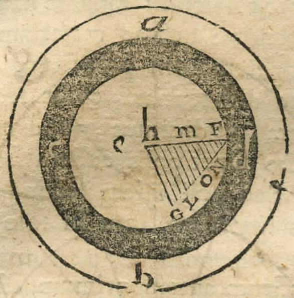
CAPVT VIII.

De motu simplici duorum orbium.

SI deferens, & delatus simplicibus polis motibus moueantur, statuatúrque punctum in delato, tanquam polus tertij motus, punctum illud motu delati semper mouebitur, velocissimè in circulo magno motu delati, & deferentis in circulis parallelis æqualiter; ideò continuè tardius, & tardius, applicabítque in medio peripheriæ circuli transeuntis per quatuor polos.

Sit orbis quiescens A B: Deferens cuius poli C D delatus, cuius poli G K punctum verticis ad planum, in quo C D G K sit E, & moueatur deferens ex E in G, & delatus in F. Dico quod E mouebitur semper motu

delati per circulum magnum E F, & de hoc non est dubium, quia semper distabit A

G, E K polis delati: & quod mouebitur per motum deferentis per circulos H L, & M N continuè minores parallelos E G, & hoc est manifestum. Est autem motus in actu similis potentiæ; tametsi enim nunquam moueatur per lineas H L, nec M N, sed exempli gratia per obliquam CO, quia tamen tempus est idem seu æquale, & motus tempori respondens, ideo mouebitur cum inclinatione ad angulum consimilem in HL & M N, quales sunt anguli arcuum EH, & E M in centro suo. Et quoniam proportio E G ad H L est minor proportione H L ad M N, vt demonstratum est in Geometricis elementis: & proportio portionum sumptarum in H L ad MN est velut E M ad E H ex supposito: æqualibus enim angulis subijciuntur: sequitur vt proportiones parallelorum versus F in suis portionibus semper augeantur, quare per decimam Quinti elementorum portiones illæ semper fient minores, & motus ergo tardior continuè fiet. Quare motus erit inæqualis, & O punctus propior F quam G, Et linea E O non pars alicuius circuli. Et maximè quia si inchoaret portionem non mutato motu necessario, perficeret circulum, at in alia quarta non perficit, ergo non est circuli portio. Et quia non agitur de exquisita proportione, sufficit semper vsus instrumenti: superfluum enim est vt ostendamus inæqualitatem solam vti demonstratione cum tot laboribus. Secus vbi vera quantitas quæritur.

CAPVT IX.

De motu stellarum ab Occidente.

MEritò forsan dubitatum est, cur cum stellæ omnes motu proprio ferantur, ab occidente, scilicet conuerso ei, qui fit ad motum primi orbis, quem constat fieri ab oriente in occidentem, cur quæ velocius mouentur ab occidente in Orientem fiunt occidentaliores, velut Sol stellis fixis? cum si ad Orientem versus ferantur, deberent fieri orientaliores. Et quanquam in verbo potius videatur esse hæc controuersia, tamen magnam quandoque confusionem in historia syderum parit, & etiam causam non adeò primo intuitu perspicuam habet.

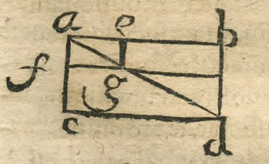
Dico ergo quòd Orientalius & occidentalius intelligantur comparatiuè pro eo quod est remotius & non propinquius orienti aut occidenti. Cum ergo sint opposita, quod velocius mouetur ad Orientem, dicitur Occidentalius, idest magis distans ab occidente, quia magis appropinquat orienti: & quod mouetur ab oriente ad occidentem, dicitur orientalius, id est magis distans ab oriente, quia proximius occidenti. Quantò ergo velocius planetæ mouentur proprio, id est ab occidente in orientem, eò fiunt magis occidentales, id est ab occidente distantes: & ita cum superant orientem, dicuntur tamen occidentales, etiam quia magis ab occidente remoti, secundum motum diurnum: & quantò magis mouentur ab oriente in occidentem orientaliores, id est magis ab oriente remoti secundum motum proprium. Ideo moueri *ab* & *esse*, cum capiantur diuerso modo, & primum propriè; & sub recto sensu; & secundum sub contrario sensu, idem significant: nam si sub proprio significato intelligerentur, significarent opposita: cum verò vnum accipiatur sub contrario sensu, ad idem tendent.

CAPVT X.

De Motibus mirabilibus.

1 SI duobus motibus ctroariis qualibuscumque similibus, & secundum idem æqualiter feratur, punctum iuxta eos motus manebit immobile. Si autem inæqualiter iuxta excessum velocioris supra tardiorem, vnico tantum motu mouebitur. Et hæc per se est manifesta.

2 Si duobus motibus rectis idem feratur eodem modo, altero ad alterum ad rectum stantis mouebitur secundum rectam per rectangulum iuxta proportionem dimetientis. Sit A motum ad A B, & eodem

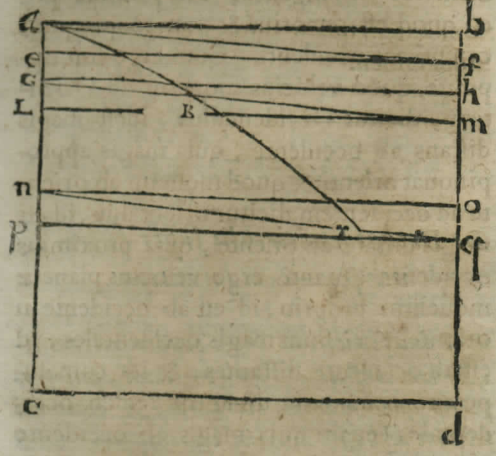

modo idest æqualiter in æqualibus temporibus, & regula in qua est A quæ est A B moueatur versus C D, ita quod sit aliqua proportio inter A B & A C, & ducatur ad dimetiens: dico quod A feretur perpetuò his duobus motibus per A G D: feratur enim in E: igitur si regula feratur in F erit ex supposito A C ad A F vt A B ad AC, cumque communicent rectangula in A recto, erunt similia: igitur circa eandem dimetientem: igitur punctum G cadet in recta AD. Quòd si A moueretur æqualiter in AB vt A B regula versus C D, manifestum esset, quòd A ferretur per dimetientem quadrati, & superficies A B C D esset quadrata.

3 Si verò eodem modo idem punctum

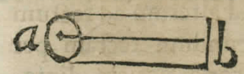
mouea

mou eatur, sed motibus non ad rectum angulum constitutis, efficiet punctum illud

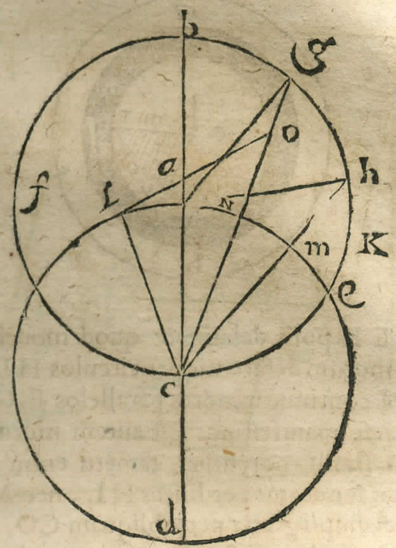
lineam obliquam. Sit vt A moueatur in A F dimetiente regulæ per aliquam proportionem regulæ A B E F in A C & B D descendendo motu recto; quare liquet quòd cum vnus motus sit per rectam AC, alter per AF, AF autem non sit ad rectum AC, quòd motus hi non sunt ad rectum inuicem. Feratur ergo etiam A in linea N Q vsque ad R dum ABEF lata est, & descendit vsque ad NOPQ. Si igitur A K R potest esse recta linea vna, igitur cum G K & NR æquidistent, quia sunt partes æquidistantium G M & NQ, nam GH & LM æquidistant ex supposito NO & PQ, quia latæ sunt ad rectum angulum CAB: quare cum angulus NAR sit communis, secabit GK latera trianguli A N R tertio æquidistans; quare proportio NR ad KG vt NA ad AG: igitur vicissim NR ad NA vt GK ad GA: at ex supposito NR ad NG vt GK ad G. Igitur NR ad N A vt N R ad N G, igitur NA & N G sunt æquales. Et pars toti: quod esse non potest.

4 Si punctum aliquod eodem modo feratur in circulari linea atque recta: neque

per rectam, neque circularem mouebitur, sed per obliquam quandam quasi mediam. Hæc facilè potest demonstrari tum Geometricè tum ex assumptis in Dialectica nostra, cum sit quasi principium: ideò sufficiat admonuisse.

5 Similiter *in libro de proportionibus* est demonstratum, quòd duo circuli æquales, quorum vnius centrum in alterius circumferentia insertum sit contrariis motibus, & id quod ab alio circumuettitur duplò velocius, quod puncta circonuersi, quæ sunt in circonferentia, solum mouebuntur secundum rectam lineam semper citro vltróque: ita tamen vt in circonferentia maneant. Velut moueatur circulus B E C versus F: A E D autem versus B, Et sit G punctum in circonferentia B E C, quod in K tempore moueatur in H, per motum circuli BEC; quia ergo G A H duplus est G C H, ponatur LCA dimidium GAH, igitur A transferetur ex supposito in L; at A L est æqualis M N, quia anguli in centro C sunt æquales. Igitur H erit in

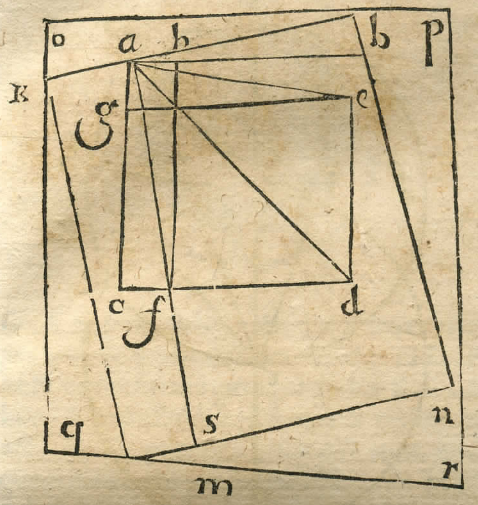

linea C N G, vt prius: est enim H quod fuit ante G. Ergo G est motum per rectam CN,G in tempore K.

Ex his quinque suppositis totidem mirabilia corrolaria deducuntur. Primum ex vltima harum, motum punctum in circulo eodem modo circa centrum moto per rectam lineam mouere: hoc enim fit addito altero circulo æquali priori, in cuius peripheria sit centrum prioris, & quod moueatur contrariam in partem duplo tardiore motu.

Aliud ex penultima: Sit motum aliquod punctum puta B in regula AB, ex B versus A eodem modo, & regula AB mota circa cardinem A in circulum, & mouebitur per obliquam lineam vt dixi. Constituto igitur A centro circuli, & facto ipso circulo BHEC mouebitur B in peripheria circuli, quare addito alio circulo per præcedens corrolarium, cum illis conditionibus B. mouebitur in recta AB: loco igitur motus ex B in A constituatur centrum circuli AED, quod est D in tabula, quæ sit posita secundum situm BACD, ita vt descendat tabula illa ad rectæ lineæ BACD positionem: igitur B mouebitur his tribus motibus per rectam BACD. Ex demonstratione quoque Tertiæ propositionis seu suppositi harum, liquet quod A mouebitur in AE per rectam, & ABGE regula ad rectum descendente ad CD per obliquam: dico quòd poterit fieri, vt etiam per rectam moueatur: intrudatur tabula ABCD tabulæ cuipiam, secundum rectum A F dimetientis similis regulæ A B G E quæ sit AHCF, & tabul adicatur KLMN. Et rursus hæc eadem æquidistanti alteri ABCD quæ sit OPQR, igitur motum per ABCD in KLMN secundum AFS rectam, & per KLMN in OPQR æqualiter, vt A in AC & descendendo ex AB in CD fiet obliqua conuersa priori: igitur per hos quatuor motus mouebitur per dimetientem AD.

Quartum pendet ex Primo supposito: omnis enim motus obliquus factus ex plu-

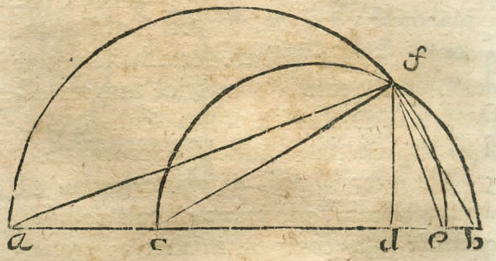
ribus motibus dissimilibus, reducitur ad vnum simplicem motum, per motus contrarios similes, & æquales reliquis. Velut si A moueatur motu circulari & recto, si circularis in alio circulari æquali contrario moueatur, A mouebitur tantùm motu recto. Quòd si A moueatur motu recto contrario recto priori loco circularis, & sint æquales, mouebitur A solùm motu circulari. Sed & ex demonstratione quintæ propositionis, sequitur vnum mirabile, & est quòd licet G perueniat ad O, quando fuit in H, quia tunc necessariò tantum distat ab L quantum G vel H ab A: est enim in circumferentia circuli, & ideo E mouetur tunc per rectam G O N C, & etiam vsque ad oppositum in peripheria circuli AED non tamen O, quando est intra circulum B E C & est in linea CNG, mouebitur per vllam aliquam rectam lineam, neque G O N C neque aliam. Et ideò oportebit distinguere inter puncta secundum materiam, quæ manent in circulo circunducto E C B, & illa omnia aut mouentur per rectam lineam semper, si sint in circonferentia: aut nunquam si sint intra circulum: Et puncta secundum formam, idest quæ inueniuntur ibi, puta in O, Et ea nunquam mouentur, sed aliorum comparatione quandoque sunt in circonferentia, quandoque intra ipsum, & quandoque prorsus extra circulum. Quòd autem acceptum O priore modo, quando est in ipso circulo BEC, non possit moueri his motibus per rectam lineam, ostendo breuiter per regulam Logicam facilè, quod aliter multis verbis & difficulter ostenderetur: nam puncta circuli B E C quæ sunt secundum materiam in circonferentia, mouentur per rectam vt demonstratum est: centrum autem A vno tantum motu circulari vt liquet. Ex recta autem & circulari fit motus obliquus, vt ostensum est: quilibet autem punctus in circulo BEC, qui non est neque in circonferentia, neque in centro, mouetur motu medio inter motum centri & circonferentiæ: igitur quilibet talis punctus mouetur motu obliquo, quod erat demonstrandum. Et hæc ferme sunt interna sapientiæ humanæ: minora autem quàm superis conueniant, similia tamen.

CAPVT XI.

De Duobus semicirculis super eadem linea seinuicem secantibus.

SI duo semicirculi super eandem rectam lineam constituti se inuicem seeent, erit proportio quadratarum chordarum à communi sectione ad basim interius contentarum, velut rectangulorum quæ ex dimetientibus ad chordas terminatis in residua.

Hæc est Pappi sed ab eo non demonstrata: imò credo quòd ab alio antiquiore fuerit inuenta, sed demonstratio periit. Federicus autem Commandinus diligens Mathematicus, eam demonstrationem, dum opus Pappi in Latinum vertit, à me vt eam inuenirem, rogauit per literas: cui ob amicitiam & virtutem assentiendum, tum etiam communem vtilitatem duxi. Atque eò magis quòd ex hac demonstratione, modus generalis eiusmodi duplicata theoremata inueniendi declaratur. Ex quo etiam non obscurum est, tum aliis multis, quantam ad perfectionem, & vt verius dicam, ad culmen humani captus deductæ fuerint artes ac disciplinę illæ mathematicæ, quando potuerint tum inuenisse & problema & demonstrationem eorum, quæ nos iam inuento & proposito problemate, tanta difficultate demonstrationem tradere potuimus. Neque enim dubium est in huiusmodi, decuplo difficiliorem esse problematis, quàm demonstrationis ex prodito problemate fabricam. Eam igitur sic quærimus.

Propositi sunt duo se micirculi A F E, BFC, super linea AB, & productæ lineæ FC & FE, à sectione dico esse quadrati CF ad quadratum FE velut rectanguli A C in CB ad rectangulum AE in CB. Producantur ex F, FA, FB & FD cathetus, eruntque A F E & B F C trigoni rectanguli, & ideo proportio AD ad DF vt DF ad DE: Et C D ad DF vt DF ad DB, & AD ad DB vt CD ad DE: & permutando AD ad DC vt DB ad DE, Et rursus diuidendo AC ad CD vt BE ad FD. Quibus constitutis

cum

cum quadrata CF & FE sint æqualia quadratis CD & DF, & DF & DE. Et quadratum FD sit æquale rectangulo AD in DE & DC in DB, erunt duo quadrata CD, DF æqualia rectangulo BC in CD & duo quadrata DF & DE rectangulo ex AE in ED, igitur quadratum FC est æquale rectangulo B C in CD: Et quadratum EF, æquale rectangulo A C in ED. Est ergo theorema quod proponitur tale: *Proportio rectanguli BC in CD ad rectangulum AC in ED est veluti rectanguli CA in CB ad rectangulum AC in EB.* Hoc autem vt ostendamus, assumemus id quòd rectangulum BC in CD ductum in rectangulum, AE in EB est æquale rectangulo AE in E D ducto in rectangulum AC in C B: si enim ita fuerit, erit proportio BC in CD ad AE in ED velut AC in BC ad A E in EB. Hoc ergo vt ostendamus, constituemus duos ordines: Primum ex prima & quarta BC, CD, AE, EB: secundum ex secunda & tertia; AC, BC, AE, ED: dico hos ordines conficere eandem quantitatem, si inuicem ducantur.

BC	BC
CD	AC
AE	AE
EB	ED

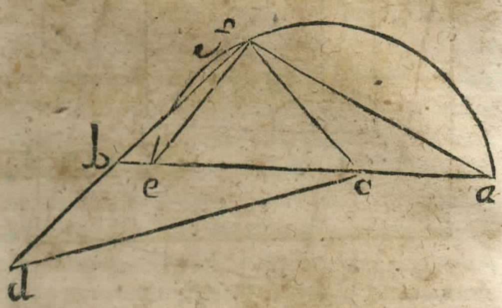
Nam primum constat BC & A E in vtroque ordine esse easdem, ergo ductæ inuicem idem conficient. Si ergo ostendero CD in EB idem posse, quod AC in ED constat propositum. Secreui ergo eas ad vitandam confusionem in secunda figura, & demonstratum est quod est CD ad CA velut ED ad E B diuisim: igitur C D in E B quantum ex CA in ED quod est propositum.

CD	AC
EB	ED

CAPVT XII.

De Paralogismo mathematico circa idẽ

SI quis proponat & dicat trianguli FAE & FCB in priore orthogonij: si ponan-

tur latera 12. 5. 13. Et 15. 8. 17. super eadem linea & in idem punctum, erunt areæ illorum 60 & 30: igitur proportio dupla. Eadem igitur basium AE & BC, at hoc non est verùm, cum AE sit 17 BC 13: Igitur videtur repugnare *Primæ sexti Elementorum.* Ideò assumpto circino & regula, intellexi quod ista quatuor simul esse non poterant, quantitas laterum, & angulus rectus, & quod in vnum punctum coirent, & quod essent super eadem recta. Ideò construxi duos orthogonios, ex vno puncto F, cum lateribus suprascriptis: sed non ceciderunt super eandem rectam, verùm vt vides valde diuerso modo. Prima fronte tamen talia quandoque perturbant hominem: Ideò caue cum quis plura simul proponit, ne repugnent inuicem, & ita fatigeris frustra quærens, quod esse non potest.

LIBER DECIMVS PARALIPOMENON.

Historiæ lapidum metallicorum; & metallorum.

CAPVT I.

De lapidum coloribus.

QVanquam de lapidibus & gemmis præcipuè à nobis non vno sit dictum loco, non tamen ea ratio tradita est, quâ vnumquodque genus optimè ab altero distingui possit. Ea autem est præcipuè sumpta à coloribus, nunc autem aliam inire oportet colorum numeri distinctionem, quæ ex manifestissimis originem habeat. Velut si dicamus, quòd colores superstitione quadam potius inerrantium stellarum, quàm differentiis propriis diuisi sint; septem principales Albus, flauus, ruber, viridis, cœruleus, vinosus & niger. His si addas liuidum, qui fusci species est, ferrugineum, atque croceum, fient omnino colores principales decem: nam glasteus species est cœrulei remissi, plerique aliorum autem misti sunt. Cum enim colores alij perspicui sint, alij opaci, velut albus qui perspicuus est, est is quem aqueum vocamus; propterea nullus color albus, nulla gemma aut aliud quippiam album perspicuum inuenitur, aut esse potest: quatenus enim perspicuum est, colore caret. Cum ergo aqueus color sit idem qui albus perspicuus, ob id omnis color perspicuus esse potest propter album & nigrum, sed diuersa ratione etiam hæc: nam albus cum perspicuus est, quoniam simul esse non potest perspicuum & opacum, albus autem est aqueus opacus, & aqueus albus perspicuus: vnde quæcumque sunt aquei coloris, si refrigerentur, constringuntur statim, fiunt candida, & non parum sed valde, sicut contingit speciebus alabastri perspicuis, (vocant autem marmoris genus sic) cum in aquam frigidam merguntur. Est enim perspicuum in corpore non terminato, album autem in terminato, quia color & lumen plurimum album continet. Niger verò color si perspicuus sit qualis in prannio, rubescit & mistus est, velut si multa fuligo in pauca aqua dissoluatur. Iam ergo decem ac decem genera simplicium colorum habes; decem quidem perspicuorum, totidem opacorum: omnis autem gemma nitet vbi polita sit, & non mediocriter; nam & marmorum genera pleraque polita nitent, sed non valde: nitent autem vel propter tenuitatem substantiæ, quamuis non duræ, vt margarita inter opacas, topazius inter perspicuas: aut propter duritiem licet non tenues substantiâ velut achates inter opacas, & onyx inter perspicuas: aut propter vtrumque, velut adamas, carbunculus, sapphirus. Quæ ergo graues sunt, nec perspicuæ neque duræ gemmæ omninò non sunt, vt neque marmorum vllum genus, neque saxa, neque cotes: remotissima verò à naturâ gemmarum, quæcumque facilè franguntur & omninò non nitent, vt cretacei & scilicum quædam genera mollia.

Ergo his constitutis cum opaci colores misceantur verè vt in iaspide, qui vix gemma est, cum sit parùm durus & grauis, idcóque parùm niteat: est enim opacus, præter id & in achatibus erunt sanè decem genera simplicium colorum, totidémque gemmarum, misti verò quadragintaquinque atque vnus è pluribus: tres enim plures dicuntur, vt rectè inquit Aristoteles: omnes igitur erunt quinquaginta sex. In secundo verò genere non fit mistio colorum partium ratione, sed verior vtpotè albus, vel declinat ad liuidum vt in onyche, & hyacinthus ex rubro in flauum: erunt ergo quinquagintaquinque species perspicuarum gemmarum. Sed tertium est genus splendidarum quæ in superficie & iuxta aspectus rationem colorem variat, velut opalus & quam vocant oculum æluri, & si qui alij sunt, vt propter paucitatem sub vna specie omnes comprehenderim.

CAPVT II.

Dubitationes circa naturam & differentias lapidum.

REstant igitur tres in his dubitationes: prima an durities & nitor varient speciem, dicimúsque quod si in eadem regione natæ sint, efficere vt non sint eiusdem speciei:

speciei; sin autem in diuersis regionibus ortum habeant (cætera verò sint paria) eiusdem speciei sunt, quoniam verisimile est velut in hominibus & equis & plantis, natura distinguit manifestis differentiis ac notis, ita & in gemmis: oportet autem intelligere rem hanc subtiliter, non crassâ Mineruâ, nam adamas differt à crystallo non ob duritiem solam, sed quia crystallus etiam in oriente oritur, vbi & adamantes: hic verò differt ab adamante, & cum eiusdem sit speciei cum crystallo qui in Germania nascitur, ideo adamas qui in oriente oritur, differt à crystallo specie, qui in Germania nascitur. Sic Smaragdi prassij quos prasmates vocant, & carbunculi idem specie sunt, quamuis prassij Smaragdi duritie plurimùm, carbunculi colore, Germani enim nigriores sunt, differant. Quod si verum est adamantes inueniri in Scotia, iam illud de differentia inter adamantes & crystallos duplici ratione confirmabitur, siquidem & in meridie, & in septentrione, adamantes & crystalli exorientur, & vtrobique altera ab altera differet. In eadem autem regione aut etiam sub eodem parallelo, (nam quæ dicta sunt de regionum varietate intelligenda sunt, vbi à meridie in septentrionem spacium saltem triginta partium intercedat) easdem gemmas oriri, alias valde duras, alias valde molles, verisimile non est. Porrò de coloribus altera dubitatio est, siquidem carneoli Sardarum genus est vt aiunt, albi flaui & sanguinei inueniuntur: constat autem eiusdem esse speciei, non solùm ob duritiem & pondus, sed quoniam permisti isti colores quasi immaturescente fructu conspiciuntur: similiter & in achatibus alij misti ex albo & nigro, alij ex rubro cæruleo, nec est numerum inuenire varietatis colorum huius gemmæ, velut & galactitem qui apud me est, Smaragdus calida fascia circumligatus, vt ait Plinius. Quicunque igitur colores primum misti fortuitò sunt, cum ijdem fuerint aut plures, & permisti per exiguas maculas non ordinatim, si eadem sit durities, seu idem nitor, speciem non variat vt in iaspide: sin autem purus sit color & certo ordine distinctus, vt in gemma orientali viridi, respersa sanguineis guttulis, quæ etiam dura est, & media inter opacam & perspicuam, hanc sui generis esse scito, atque ob id meritò quidam Heliotropium vocant, quæ à iaspide plurimum differt. Rursus si ordinata sit colorum distinctio, atque in pluribus gemmis eodem modo inueniatur, vt de galactite dixi; nam neque est inuenire permistam Smaragdum pluribus maculis albis, sed vna duntaxat aut duabus aut tribus virgulis candidis, ideò gemmam scimus esse sui generis; sic & prassium Smaragdum non solùm à Smaragdis veris distinguemus, sed sui generis faciemus, quoniam omnis Smaragdus prassius guttis nigris, plerunque interdum rubris, licet raro & valde exiguis rarisque respersa est. Multæ ergo gemmarum species sub achatis nomine falsò numerantur, quoniam quæ ordinatæ sunt diuersósque habent colores, præcipuè duos, vt quæ ex cæruleo & nigro distinguuntur, quas vocant nicolos, aut quæ ex tribus, albo, ferrugineo & nigro, quas vocant oculos, omnes sui generis sunt, nullo modo achates.

Tertia dubitatio est colorum qui in perspicuis permiscentur, vt dictum est de hyacintho, nam si color imperfectus est, vterque aut alter maturescentis gemmæ indicium est, velut cum sapphirum dilutum videmus, aut carbunculum aut Sardam seu carneolum: at verò si vterque color perfectus est, sed alter in altero relucet, atque euidentius cum claro aëri exponitur gemma (sic enim sensim condiscere oportet cognitionem permistionis illorum colorum, vt vel in annulo inclusa eam differentiam promptè dignoscere possis: nam primùm non nisi exposita claræ luci, & cum studio; postmodum sine studio, inde non exposita Luci gemma, sed tamen cum studio demum promptè & sine lumine ex aduerso dignoscere licet) ea est matura & sui generis. Quod si colores permisti sint, non tamen perfecti, eiusdem generis sunt nihilominus, sed imperfectæ.

Iam verò in collaide sumamus exemplum, vt *in libro de gemmis & coloribus*, cum adamantem vincat nonnunquam pulchritudine, non duritie; nitet sed tenuitate substantiæ, vt vincat illum: alterius est ergo generis ab adamante ob mollitiem, à crystallo ob nitorem; color eius mistus ex albo perspicuo idest aqueo & flauo remisso. Quid ergo, maturane erit gemma? nequaquam: in quam enim transibit speciem, in adamantem? nihil minus, cum gemmæ maturitate non durescant, euidenti discrimine ab eo quod fuerant ab initio, quod apparet in carneolis, Sapphiris, Smaragdis, hyacinthis, atque omnibus aliis gemmis: nec etiam in crystallum, quandoquidem tenuis materia non crassescat concoctione seu maturitate, sed potius crassa tenuetur: neque enim nunc loquor de densitate, nam quod per crassum intelligit Aristoteles, densum est, hoc verò crassum terreum est. Quid enim crassius terra, quod verò concoctum est minus terræ habet: ab vtraque igitur differt; callais colore quidem flauo, velut aqua maris, remissus est ergo ac viridis. Quomodo ergo efficiet nouam speciem? efficit tamen vt dixi, nec à propositis discedo, atque ea ratione hoc attuli exemplum. Vides pyrum, plantam & magnam & paruam, absolutam, & ambæ ferunt flores, & fructus vides, & pyrum maiorem pumilione illa vt ita dicam, & è maioris genere, sed non absolutam, neque perfectam: neque enim floret, neque fructificat, neque absoluta est. Quid ergo pusilla illa perfecta est, grandior imperfecta; omne autem imperfectum est, quia

quia ſecretas non habet partes : ita ergo & in coloribus ſunt colores remiſſi atque perfecti : indicium eſt ſynceritas, ſunt pleniores & magis intenſi, ſed imperfecti, quia impuri. Dices ergo hic perfectus non eſt, quia ex duobus conſtat : huc te volebam, putum dico non ſimplicem, ſed æqualem, nitidum, ab omni obſcuritate & inanitate alienum : eſt ergo color callaidis miſtus ex aqueo multo intenſo, & puro, pauco, flauo & viridi, bene miſtis puris nitidis ac plenis. Hæc igitur & ratione condiſcere, & experimento cognoſcere non arduum erit, ſi diligenter has differentias intellexeris, & ſenſu animaduerteris; cuiuſmodi ſit remiſſum quod opponitur intenſo, ſimplex quod miſto, æquale quod vndequaque eſt ſibi ſimile, & aſpicienti eandem retinet vim : plenum quod opponitur inani, purum quod turbulento, nitidum quod obſcuro:ſplendeſcit enim nitidum & denſum, quod tam exili opponitur quàm raro.

His viſis ſingulorum lapidum proprietates deſcribamus, quas nos experimento edocti didicimus. Et primum ſcire decet eminenter in optimis has inueniri, in vnaquaque autem ſimpliciter.

1 Initium autem faciemus à gemmis Adamantis; igitur proprium eſt vibrare lumen : nec alia ei gemma compar, adeò autem efficax eſt in hoc munere, vt flaui etiam vibrent & rubri; nec alio diſtinguebam rubrum adamantem à carbunculo, quàm quòd licet ruber eſſet, efficaciter vibrabat lumen.

2 Callaidis proprium eſt rutilare, ſeu colorem variare è candido in ceruleum, tantâ gratiâ, vt gemmarum videatur præſtantiſſima : ſed vnam tantum vidi perfectam, precio æquabat adamantem, pulchritudine longè ſuperabat, ſolâ duritie inferior.

3 Smaragdi proprium eſt, implere oculos virenti colore : atque adeò vt non prata campique herbacei tantum poſſint: hic vigor in orientali. Quæris cauſam miraculi, ſedet in ea gemma multiplex viriditas, quaſi corticatim, altera ſub altera latitante. Præcipuum naturæ miraculum, quo oculum recreat.

4 Spinella à σπινθηρίζω quod eſt *ſcintillo* dicta; quaſi enim ſcintillas emittat, fulget : non eſt è carbunculi genere, multò tenerior ſcilicet orientali, durior Europeo, & ſplendore differens, ni forſan fæminæ rationem habeat : nam ſunt & ſexus diſcrimina, licet obſcuriora quàm in plantis, & in illis quàm in animalibus : ob id lætior carbunculo. Sed & id ab aliis narratur. Sapphiri proprietas eſt oculorum gratia, vt hic ſolus gratioſus dici mereatur inter gemmas. Refert cœlum purum atque ſerenum lætámque faciem. Vidi ſemel pulchrum:res neſcio quid maieſtatis habet.

5 Praſſius gemma ſui generis, ſemper guttis reſperſa, plerumque nigris, rarius rubris; colorem docet nomen inde ſumptum, creſcit in immenſum : orientalis optima & dura, vt in reliquis etiam gemmis : parum nitet, multò minus ſplendida eſt, eſt tamen perſpicua : viſui confert, turbidâ ſunt ſubſtantiâ, ideò retundunt & hebetant.

6 Carbunculi autem veri proprium eſt fulgere, quod nulli alij conuenit gemmæ, verùm qui propriè ſunt carbunculi prunnarurum inſtar, etiam nocte ipſa lucent. Fulgor autem eſt qui proprius ſoli eſt, cum gemma vincit viſum.

7 Margaritæ præter rotunditatem venuſtas plurima ineſt, & gratia & remiſſio quædam, quæ vires cum non multùm animum moueant, homo in earum cognitione facilius decipi poteſt, quàm vllâ aliâ in gemmâ.

8 Cryſtallus colore ſimilis eſt adamanti, non tamen vibrat vllo modo, & mollis eſt : eſt autem aliud quo non vibret à mollitie raritas, & quoniam ſplendoris minimum continet; præterea exagona figura eſt. Proprium eius eſt languor cum mollitie.

9 Iris enim & ipſa exagona eſt, ſed adiectis extremis ſuperficiebus priſmatis cui adiectæ ſint, vtrinque pyramidis ſingulæ formam refert : vt octo habeat angulos ſolidos, ſuperficies autem nouem, ſex paruas, & trigonas tres maiores & quadratas. Cumque talem lapidem non arte factum, ſed à natura inueneris, eundem etiam duriorem cryſtallo experieris, & colore quaſi oleagineo : atque expoſitus oculo, iridis formam & longè pulchriorem atque exactiorem, in aduerſo pariete refert. Indicus tamen vt pleraque ex ea regione præſtantior, durior, puriore ſubſtantiâ, & denſior. Plinius autem cum naturam priſmatis cryſtallini ignorauerit, iridem ob ſolem contingere interpretatus eſt.

10 Chalazia quaſi grandinea quod grandini aſſimiletur, turbida eſt & rotundæ formæ accedit, cryſtallo ſimilis, ſed adamantinâ duritie? Quis tot notis dubitare poteſt, quod ſpecies non ſit ab adamante, cryſtallo, irideque diſtincta: nam magnæ plures inueniuntur, quod in adamantum ſpecie non licet : ſunt etiam duriſſimæ atque ob id à natura cryſtalli alienæ, turbidæ quoque, ac quaſi rotundæ, vt neutrum horum conueniat. Fertur etiam ſitim ſub lingua detenta extinguere : eáque eſt verè quam falsò iactant, allectorium.

Carchedonius lapis eſt, quem vocant Granatum de Syria : ſimilis eſt hyacintho, neque cum Granato Hiſpanico vnus eſt ſpecie, non color, non duritìes, non nitor, non gratia conuenit : cum enim minus niteat, longè tamen aſpectus iucunditate illum ſuperat, colorem non grani ſed floris mali punici imitatur : nec admodum perſpi

perſpicuus eſt, ſed turbidâ ſubſtantiâ: palam eſt ad gratiam addere; nam vnuſquiſque lapis ad ea inclinat hominem, ad quæ natura animum aut ſenſum mouere poteſt.

12 Ceraunia à fulminis nomine dicta huiuſmodi forma eſt: non quod exiſtimem è cœlo eam decidere, cum non ſub terra, ſed iuxta flumina & in agris inter lapides iuueniatur.

Tuberoſa eſt & inæqualis, & rarò non aliqua parte manca videtur; vnde ob formã & ob hoc accidens credita eſt fulmine mitti è cœlo; colore eſt inter criſtallum & ſilicem, media etiam perſpicuitate: diceres ſilicem cryſtallinum aut cryſtallum in ſilicis formam degenerantem. Vidi apud Triulcium Vigleuani olim Principem, candidiorem aliquantò ſed magis exeſam: vidi multò perfectiorem ſed aliquantò obſcuriorem apud Cardinalem Moronum patronum noſtrum: rarò paruæ nucis ponticæ magnitudinem excedit, quod etiam icone repræſentauimus, durities tamen illi longè maior quàm cryſtallo. Ferunt hunc ipſum ſomnos ſuaues & lætos conciliare: inuictum reddit in aduerſis.

13 Onyx eſt quem vulgus vocat chalcedonium; colore vnguis, durus, orientalis, Indicus ferme cœruleus, Europæus mollis: cum colori id adiunxeris quod turbulentus ſit nec lætus, quódque magnitudini finem nullum præſcribat: & cælatus rapiat ceram, gemmam habes dubio procul ſui generis. Et falsò creditus antiquorum alabaſtrum, cum etiam onychem qualis eſſet, non ignorarent.

14 Topazium diximus eum eſſe, alias etiam qui Chryſolethus vulgo vocatur & à gemmariis pyradotus: lima tangitur, vireſcit è flauo, aduerſus inſaniam facit potatus & geſtatus; hebetis luminis gemma eſt ob cauſas dictas, polita tamen; cum non parum ſplendeat, puræ & perſpicuæ ſubſtantiæ eam eſſe neceſſe eſt.

15 Chryſolitus contra eſt quam vulgo vocant topazium, colore prorſus auri, adeò vt auro incluſa vix dignoſcatur. Orientalis ſapphiro duritie proxima: ſitim cohibet, & ad Venerem hominem minus potentem ac propenſum reddit. Debet autem tunc renibus applicari.

16 Carneolus falsò ſpecies Sardæ creditus, cum ex India non Sardinia inſula aduehatur, nec ceram rapiat, lætiorque ſit. Hic vnus eſt ex his, qui aut multas formas inter ſe differentes continet, aut ſub cuius nomine homonymo diuerſæ inter ſe omnino lapidum ſpecies continentur. Proprium eius eſt vt ſit turbulentus, mediocris duritiei, denſus atque frangibilis: nec ob id vt dixi rapit ceram, aut alicui lapidi gemmæue ſimilis eſt. Cùm verò lapides à lapidibus maximè ſex differentiis diſtinguantur, ſubſtantiâ, quantitate, lumine, nitore, colore & proprietate. Hanc cum inuenire licet, non eſt vt dubitemus: color multis modis euariat, aut ob ætatem, velut carneolus albus eſt immaturus, maturus ruber, mediâ ætate flauus ac quaſi aurei coloris: lapidum etiam quidam vnius coloris velut cryſtallus, & inter animalia corui & olores: alij duorum vt pauones candidi, vel permiſti depictique: alij plurium vt Achates & iaſpides, & ex auibus gallinæ. In omni quoque genere nobilium ſubſtantiarum, ſpecies ſunt impermiſtæ, vt in cœlo, & hominum atque elephantorum natura, quanquam fabulentur ex viro & equa puellam natam: atque etiam ex viro aſináque: alij dixerunt de cane & puella natum puerum ſemicanem. Quæ etſi accidant pro miraculo habenda ſunt & quod generent: & quod abſoluantur & quod naſcantur: omnium maximè mirum quod educentur. At in vilioribus naturis mirum non eſt hæc contingere: cum enim plus contineant materiæ quàm vitium, hærent facillimè inuicem: & mediam etiam quandam naturam conficiunt. Quocirca nihil mirum eſt, ſi ex vna in aliam ſpeciem degenerent: multáque huiuſmodi non vnius formæ aut ancipitis inueniantur, ſatíſque eſſe ſi non omnia euidenti ſcientia comprehendamus, ſed maiorem illorum partem: pauca autem coniecturâ ſatis euidenti aſſequamur; veluti propoſita alba gemma & perſpicua, ſed non clara admodum, nitore ac duritie carneoli, in qua velut ſtellæ aureæ micabant denſæ & quaſi ordinatæ per totum. Quæſitum eſt igitur meritò an carneolus eſſet, an lapis ſui generis, nam vtrumque non caruit ratione? Dicimus quod quia candidus erat, neceſſariò fuit immaturus, cui cum aduenerint maculæ è genere iuueneſcentis lapidis ſcilicet aureæ, indicio eſt eſſe carneolum: nam figuræ quæ adueniunt lapidibus aliæ fiunt caſu, quæcumque non vnam referunt formam delineatam: aliæ diſtinguunt ſpeciem à ſpecie velut quæ lineis certis conſtant, ſeu rectis ſeu circularibus, ſeu obliquis alterius formæ, ita vt quaſi figuram conſtituant triangulam, quadrangulam, pentagonam, vel vt dicunt Salomonis ſigillum, aut lunarem, aut nauiculæ; nam quæ ex eodem genere, eandem referunt figuram licet imperfectam, nam huiuſmodi certo argumento declarant eos lapides eiuſdem eſſe ſpeciei. Quæ verò magis elaboratæ ſunt figuræ, vt animalium & arborum, artificialium rerum, omnes ad caſum referendæ ſunt ſimilem naturæ operi. Et forſan aliqua ſyderum fiunt, velut de cyaneo ſtellato dicemus. Stellæ tamen quatenus lineis ſimplicibus conſtant, ſi formatæ ſint, lapidem ſui generis oſtendunt: ſin autem maculæ ſint, caſu accidunt, & ad imperfectionem pertinent: quamuis ordine quodam precioſiorem & rarum lapillum efficiant.

Conſiderandus præterea nitor ac ſplendor: vix enim fieri poteſt vt ſi diuerſi ſint generis, vt in his conueniant; vbi non

eadem sint, lapidis speciem aliam existimare oportet. Differt nitor vt aliàs dixi à splendore, plurimus in Smaragdo, quia in intimo est splendor paucus, nitor cum mollis sit contra plurimus: nitor in speculo & Achate modicus, splendor in adamante: vterque excellit, nam & à superficie nitor, & à profundo splendor eximius emicat. His ergo rationibus bene perspectis intelliges, quæ gemma sit sui generis, quæ communis. Adnasci autem lapides lapidibus, & gemmas etiam marmori, & silici onychem, quæ est vilissima gemmarum; huic iaspidem, qui & quandoque per se oritur ex illis, tum ex iaspide prassium sæpè vidimus, vt in interliminio qui lapis sit non facilè dignoscas: sed tamen mistam naturam, ex quibus constant, manifestè produnt. Ergo lapis ille admirabilis, qui apud me est cochleæ cum imagine onyx proculdubio est, non sui generis lapis: sed galli ventriculo inclusus, ob id figuram illam consecutus, artificio naturam mentiente. Sed quia grauissimus est & durior onyche, & formam habet ferme rotundam, chalazias dubio procul est: insignis ob id viribus atque raritate, nec non naturæ proprietate.

17 Glaphyrus: viridi colore herbaceóque ac denso prorsus partim, partim sanguineo & rubenti, in modum flammæ, atque flauo perspicuo, non est è genere carneoli, sed misto: habeóque duos huiusmodi, quos constat esse compositos ex triplici natura quæ in lapidibus speciem propriam parit, & vires habet singulares: lætitiam, tranquillitatem animi atque prudentiam auget: vnde etiam bona fortuna & honos. Est etiam carneolo fragilior, & substantiæ purioris: quod vero miscetur siccius.

18 Cæruleus lapis seu Cyancus gemma non est; sed à linea facile comminuitur, sed ob pulchritudinem & precium, gemmis adnumeratur: nam ex eo fit puluis qui pondere auri & aliquantò maiore etiam permutatur, quo pictores illustre illud cœruleum pingunt: mirumque quòd ventis sole & imbribus perficitur si non decidat. Sapphirum refert, verùm opacus est: gleba est potius quàm lapis, nitorem tamen concipit leuigatus & tersus: auro maculas habet persæpe concolores; quidam habuit huiusmodi cum insigni: quod si non artificis industria factum esset, vt maculæ in stellas formarentur, palam est potuisse & debuisse lapidem sui generis non cœruleum existimari, vim tamen aliquam habere potest, si lapis est. Et censendum est habere, & cuiusdam mediæ esse naturæ.

19 Achates gemma est durior iaspide, & splendidior nonnunquam, etiam opaca, nullum refugit colorem, quanquam viridis, ad aliud genus transferri soleat: est etiam permista ex opaca & perspicua. At si diuersi sunt pro locis colores, diuersæque vires, si quis tot lapidum genera faciat, modò constantibus coloribus non aberrabit; tummaximè quòd & nitor etiam, & splendor tantundem diuersus sit. Facit hominem sollicitum & cogitabundum, quæ verò nigra est cum fascia candida in precio est. Omnis linea quasi glaciem refert, & maximè candida, & quicumque lapis sic præcingitur, facilè frangitur. Versicolores etiam lapides varia ostendunt somnia, & iuxta naturam plerumque colorum. Qui coralio similis est, aureis guttis confirmat cor, & exhilarat hominem, & visui confert. Qui ex albo & nigro, is contra morsus scorpionum valet. Qui ex coloribus variis permistus est, cum nitore magno v arias reddens figuras, Indicus est & nobilissimus, ideóque & aduersus fulgura valet, & promptitudinem cum hilaritate atque prudentia animo addit, ideóque multos felices successus, quales Pyrrhus Epirrotarum res consecutus est, præbet. Fertur Persicus esse cylindri forma, & ardere, ardendoque myrrhæ odorem spirare.

20 Nicoli creduntur felices in pugna, vnde nomen sumpserunt. Duriores sunt achate & ideò magis nitent, & magis opaci, ideò non splendent. Ob id & quia duabus superficiebus rectis committuntur, nigra & quasi cærulea dilutiore, ideo sunt sui generis: & omnino gestantem efficiunt tristem & cogitabundum. Optimi quorum cœruleus satur & niger admodum nitet, velut nobilium Siculorum Achatium.

21 Tricolos quam vocant gemmarij oculum, media est inter Siculum achatem, & Nicolum: nam duritie ac nitore & opacitate Nicolum refert. Tribus coloribus constat nigro & albo iunctis, plana superficie, velut in Siculo achate, sed nigro pariter iungitur, ferrugineus & ipse nitens & recta linea; quamobrem mistas vires habet: nec puto gemmam quæ ex extremis coloribus nec splendentibus componitur, ita vt læti colores absint, posse esse vtilem gestanti ad animum bonum, forsan ad opes conferre poterit: nam qui opes congregant, omni improbitate morum referti sunt; quamobrem qui forsan inutiles bono viro, & feliciter & iucundè viuere volenti dici possent, huic negocio tamen erunt accommodati. Quòd si ex aliis coloribus gemma eodem modo componatur, si splendidi sint, alterius speciei est: si omnino opaci, nitorem vt dixi explorare, tum pondus oportet: & si his distinguantur, alterius speciei erunt, maximè cum plures eiusmodi inuentæ similes fuerint, eisdémque coloribus ordinatim positis.

22 Veientana ergo Italicus lapis non gemma, siquidem mollis, rotundis lineis & orbibus, ex cæruleo diluto in nigro, velut Nicolus, sui generis ob id dici debet: tristis & melancholicus lapis: insigni viro inutilis, forsan diuitiis comparandis non inutilis. Verisimile est enim sordidos mores præstare. Neque alterius speciei existimabo esse achatem, in quo multi oculi cœrulei erant, siquidem constabat

bat esse illud vitium lapidis carie exesi, non ornamentum.

23 Iaspis tertia gemma est versicolor Indica quidem, Europæa autem potius lapis opaca est,& partibus quibusdam etiam perspicua, nec vllum non admittit colorem, cum durities duritiei similis sit, gemmarum gemmis, lapidum lapidibus: colores autem non rectis lineis, neque figuris obliquarum distincti, sed fortuiti. Scatent plerique maximè virides sanguineis guttis. Qui virides sunt nitentque, plurimum suspensi, plurimum ventriculo conferunt, teste Galeno: sanguinem quoque vndequaque fluentem cohibent, experimento iugi id declarante: tristitiam quoque augent & suspiria. Alia etiam genera in his causis aliquid possunt. Quòd verò & achates & iaspides perspicui toti appareant, non id naturæ beneficio fit, sed artificis præscindentis solum partem eam totam, atque ab opaca seiungentis: nam quiuis lapis totus natura perspicuus, sub neutra harum specierum iure collocari potest. Tot modis igitur contingit hominem falli in ferendo iudicium de gemma proposita: scilicet vt vitium pro ornamento, artificium pro natura, ætatem pro colorum discrimine, casum pro ratione accipiat. Habeo iaspidem Indicam non viridem,sed in quo colores rectis lineis distinguuntur, quem constat esse à genere duri tessellati, in quo F litera nigra visitur.

24 Tessellatus igitur lapis est is,cuius memini *in opere de Rerum varietate lib. 5. c. 19.* vidique Lutetiæ: sui generis est, nam totus rectis lineis interstinguitur,idque quod mirum est duplicibus ac coniugatis semper, cuius iconem supra depinxi, quanquam plerumque longè pulchriores videantur, & ad gnomonem depicti, in eóque colores varij, tum litteræ etiam cernuntur. Et hic duplex est gemma, durúsque & mollis vt dixi lapis. Ferrugineus albus & cœruleus color in eo frequentius conspiciuntur: ad magnitudinem non mediocrem crescit; maximè mollis, quod generale est in omnium lapidum generibus, vt molliores maiores euadant. Mutare animum non parum posse credo, nec satis aptum, cum splendidis coloribus destituatur. Iaspide nobilior gemma est.

25 Scephastus lapis est sui generis, nigricans non perspicuus, non prorsus opacus, sed in eo mira colorum varietas quasi profunda relucet, crystallo aut non durior aut modicè. In eo purpureum, rubrum, viridem alióśque colores sine numero videre licet: non ad mediocrem tamen magnitudinem peruenit. Est mihi ex eo styli scriptorij manubrium, admirabilis sanè naturæ lapis. Scio à multis me accusandum, quod nominibus nouis licenter vtar, neglectis etiam veterum appellationibus, quódque doctrinam à Plinio traditam nihili faciam. Certe id valde malum est,quod ex optimo sumptum exemplo in vitium vertitur; sicut prudentis viri est, ex malis exemplis dum illa effugimus, discere recte operari. Et equidem non possum non nisi laudare quorundam diligentiam, qui plantas nostrorum temporum ad doctrinam Dioscoridis reuocarunt, quandoquidem ille de his plenè, & quibus notis dignoscantur, & seorsum vnam ab altera distinxerit, & quibus præditæ sint facultatibus, edocuerit: adeò vt vbi de nomine conueniat, prorsus omnia perspicua sunt. At contra in lapidibus actum est, siquidem Plinius de re ignota scribens, vt qui nullos pene viderit, & raptim & oscitanter, & nullo iudicio, nullo prorsus experimento fabulas pro historiis, omnia miscens, magnum detrimentum, vtilitatem pene nullam nisi in paucissimis affert. Quocirca demiror de amico nostro Conrado Gesnero, quamuis viro eruditissimo, qui cum Georgij Agricolæ opus sane vtile *de re fossili* præ oculis haberet, ex ipsa experientia & rerum doctrina comparatum, maluerit nominum antiquorum desiderio omnia confundere, omnia in dubium reuocare, quicquid ab illo scriptum est bene antea, deinde à nobis etiam inuentum & superadditum miscere, turbare, abolere, vt Plinianorum nominum & fabularum commenta retexeret. Quo factum est vt opus illud satis infeliciter emiserit, nec illum quem sequitur laudat Centmanum Dresdensem, qui vtcumque in rem fossilem aliqua addidit vtilia. Quin etiam quod deterius est, falsas sententias Plinij tanquam veras recitat, ipsis veris obliteratis; velut illud de adamante,quod non frangatur,quod non redigatur in puluerem,quorum vtrumque facillime fit:quorsum hæc dicere, cum nescieris ignorantiæ est, cum scieris nimis contumacis animi est; cogor aliquid dicere aduersus præstantissimum virum & amicissimum, simúlque de bonis literis & de me benemeritum, quàm inuitus, Dij norint. Similiter cum nos topazium in chrysolithum transmutatum distinguere docuissemus, denuò mutatis nominibus rem confundit. Itaque quod nomina proprietatibus lapidum conuenientia, & Latina vel Græca imposuerim,quod rem quæ nulla arte redimi potest, sine reprehensione antiqui authoris prætermiserim, laudi potius mihi hâc in causâ quàm crimini dandum censuero.

26 Stellatus lapis est admirabilis, & qui frequens inuenitur in Istro, coloris est flaui,mollis, leuis, pallidus, totus ex stellulis constans, quomodo vis diuidatur. Crescit ad ponticæ nucis magnitudinem cum mollis sit, gemma non est: nil prohibet ob id etiam longe maiores inueniri: mollibus enim lapidibus nulla magnitudinis meta proposita est. Optimus est qui nolis caret, & totus stellullis distinguitur, nam qui callosus est,neque adeò pulcher, neque tam facile mouetur,vt neque magnus. Diuisus ergo in bracteas tenues & non amplas, siquidem fabæ magnitudine, crassitie autem longe minore, & aceto vel succo

limunij intinctus, vel etiam vino variè mouetur in imo lancis, cuius fundus planus sit: forsan & in succo cœparum vel alij purgato, quanquam id non expertus sim: mouetur vario motu hinc illinc, rectâ & quasi in circulum, spaciis satis amplis, & cum quieuerit, rursus paulo post mouetur. Causam horum aliàs diximus.

27 Astrites duorum generum est: vnum quod vocatur hoc nomine verè; aliud quod artificio constat: namque omnis gemma rotunda, formâ lupini scilicet, latâ & elatiore in medio coloris crystallini, lucem sub diuo concipit instar syderis: vnde ex Onyche tales fiunt arte, meliores ex carneolo albo. At veri ex lapide duriore sunt, eâ formâ nati, in quibus solùm nitor ex politura desideratur. Gemmarij vocant omnes girasoles.

28 Solaris gemma est chrysolitho similis, sed splendidior: hic in lumine candellæ, non in circumferentia, sed in medio lumen amplum concipit instar solis, cum fulgore magno. Nobilis gemma est, & vt reor rara: differt ab astrite vera colore, quia aureus est, quod fulget mirum in modum, & in lumine candellæ: quòd in medio, quod in profundo ipsius gemmæ.

29 Aelurinus gemma est similis topazio, colore, sed non adeò splendida, grauior, longè durior, formâ rotundâ fermè vt sphœrula, quæ diuerso aspectu colorem variat, perspicua est, & lumini certo exposita, colligit radios, ita vt in medio lineam referat candidissimam, tenuissimam, atque splendidissimam, quæ totam transuersam diuidat, prope miraculum: cum tamen sæpius gestauerim, non visus sum ab ea affici. Est etiam lapis mollis alius, neque opacus omninò, neque perspicuus, quem eodem nomine vocant, quod luci oppositus, albus niger cinereive coloris appareat: per se autem cinereus est, vnde forsan & ab hoc nomen ælurini sumpsit: hic enim color pellibus ælurorum familiaris est.

30 Hyacinthus gemma est coloris floris mali punici, sed non ad vnguem: cum enim flos mali punici opacus sit, gemma autem perspicua; fieri non potest, vt vnquam color amborum vnus idemque sit, namque color perspicui fingit terminum: nam color est extremitas perspicui in corpore terminato, opaci autem color est in termino perspicui, quod corporis opaci superficies est. Præterea color opaci est totus collectus in superficie eius, quoniam qui est in perspicuo idest aëre, exilis est ob medij tenuitatem: qui autem est in gemma perspicua necessariò sparsus est per totum: si ergo idem sit colori opaci natura, & magnitudine, necesse est multò maiorem videri perspicuæ gemmæ, quàm opaci corporis; si autem æquales videntur, multò dilutiorem necesse est esse illum gemmæ quam opaci; quandoquidem vel collectus illi solum æqualis videtur. Est ergo triplex color: alius opaci vt est corpus, quo terminatur perspicuum: alius perspicuæ gemmæ vt perspicua est: tertius quasi medius qui est gemmæ perspicuæ opaco insidentis: neque vllus illorum rationibus dictis comparari potest alteri, vt idem dici possit. Ergo hyacinthi color vt dixi est, ac si flosmali punici radiis solis exponatur, sed gemmæ paulò magis tendit ad croceum: Iuxta hoc ergo cum in vno eodemque colore conueniant, vt aëri expositi colorem referant hyacinthinum, qui saturior est, superpositus opaco corpori carbunculum imitatur, rubérque euadit: atque hic vt aliàs dixi optimus est. Dilutior autem colorem exhibet, opaco superpositus aut annulo inclusus, saturum quem vocant chrysopacium: nescio qua ratione, cum neque cum auro conueniat, nec quòd sit parium intelligam: Ita tamen vocant gemmarij. In origine ergo cum inter se conueniant, postmodum tantum discriminis ex aspectu suscipiunt, vt gemmæ diuersi generis videantur, cum altera rubra sit, altera punicei coloris. Quominus mirum est & easdem vires habere, & efficaciores, imperfectiorem magnitudine, arcta nobilitate: vix enim primi generis inuenias, qui phasellum magnitudine æquet, quod vt reor naturæ difficillimum sit, in rara substantia præsertim non admodum dura, splendoris & coloris tantum colligere, nisi admodùm elaborata sit. At magna difficilè elaborantur. Illud mirum quod cum nobilis hyacinthus luci expositus, eandem præbeat speciem quam carchedonius, hic tamen priorem inclusus annulo retinet colorem, ob substantiæ densitatem, quæ exiguum colorem colligi non permittit; ille cum tenui sit substantiâ, & colorem densum habeat, repercussu cogit in rubrum, carbunculo vt dixi similis. Qui verò in cœruleum cogitur colorem, impurus est, ideóque ignauus viribus illis quas sæpius retulimus.

31 Simili ratione Granatus differt à carbunculo multum, quamuis obiter tractantibus secus videatur. Et sumptus in potu & gestatus, mirum in modum curas, & tristitiam pellit, sed vigilias facit. Crescit multum sic dictus, quod eius color similis sit granis punicorum malorum, quæ vulgo granata dicuntur, quod granis abundent. Vehuntur ex Hispaniæ regione maritima, olim Betica, nunc Granata appellata, ob quam forsan etiam nominis similitudinem sumpsit. Caret gratia & venustate.

32 Coruinæ lapides sunt, qui in capite piscis corui inueniuntur, colore grandinis, longiores gibbæ, eáque parte leues: intus autem vbi cauum referunt, inæquales: gestatæ super renes, vel tritæ & ebibitæ lithiasin prohibent, & dolores ex ea. Cumque generatio lapidum tribus modis fiat, tum in animalibus, tum aliis in locis, ἐκ συῤῥοῆς idest confluxione, vt inquit Theophrastus, mutatione & gleba seu coagmentatione: in animalibus confluxio aliter fit, aliter extra; nam extra necesse est, vt sit aliquid quod trahat, veluti semen in

planta:

planta: nam & lactuca ex humidi confluxione (nam fluorem latinè dicere non ausim) fit: sed quia à semine fit animata à herba, viuitque. Qui igitur ex confluxione fiunt lapides, cum principio exterius indigeant, viuunt, & sunt animati: interius autem fluunt partes ob animalis calorem, & qui gignuntur lapides, non sunt animati, non solùm ob hoc, sed quod aliàs declaratum sit, in animali non posse gemmam generari, nec lapidem qui viuat. Tales igitur sunt lapis in capite limacis, & in Eperlano pisce, qui proprietatem nullam habere possunt, vt docuimus, quoniam è numero viuentium minimè sunt. Possunt tamen in humanum corpus multa agere, vt Eperlanus Venerem excitare. Gignuntur autem maximè in capitibus piscium, quòd frigidissima pars sit, ob ossa & cartilagines: & quorum capita sunt magna præcipuè si caro mollior sit: plus enim humidi ob naturam & loci capacitatem confluit: veluti botta, quem posses meritò appellare capitatum fluuiatilem; sic & cinædia & margaritæ in animalibus aquatilibus generantur. Atque in hoc genere continentur omnes gemmæ atque viuentes lapides. Coagmentatione fiunt lapides duritie quidem, sed non pulchritudine, & neque splendidi neque vitâ præditi, sed vt plerique in alueis fluminum absque matrice, absque decore, absque viribus. In animalibus similiter, in felle humano sæpe & taurino, & in iecore, pulmonibus, frequentissimè in renibus & vesica. Et sunt qui certam retinent formam, cuiusmodi qui in astacorum capitibus iuxta oculos gignuntur, quos constat sensim augeri, manente forma lupini exterius scutulata, intus cum limbo prominente. Et in chelis rotundi, qualem ego habeo leuissimum, & planè similem grano lobæ, misto colore ex albo & flauo, imò potius subrubro. Vilissimum est planè hoc genus, sicut quasi medium quod ex mutatione fit, velut extra animalia, & rarius cum folia vel ligna commutantur in lapides vi aquarum: in animalibus autem cranei rubetarum, luciorum, tincarumque cum consenuerint, in lapides vertuntur.

33 Balasius multò maior generaliter est carbunculo: minus nitet, minus splendoris habet, hebetior sed gratior: inuenitur in Sarmatia Asiatica, non procul ab Hyrcano mari; cohibet maximè bilis incendia, vt carbunculus exasperat.

34 Hoplites cuius pars exterior armatura appellatur, multiplex: aurea seu orichalcea, argentea seu alba plumbea, ærea ferrea, & etiam terrea seu arenosa, seu argillacea. Et cum tot sint metallicæ armaturæ, ne mica quidem in illis est metalli cuiuspiam, sed sunt friabiles, arenosæ atque caducæ. Viuere primum illos lapides, nec esse ex glebarum genere, neque mutatione perspicuum est, ex forma quam eandem tot lapides seruant: vt in trochite si ceram apponeres, repræsentaret rotæ ad vnguem imaginem; ita elaborati hi lapides ad amussim declarant ex semine quodam ortos, velut & plantas, quæ sponte nascuntur: nam & in his semen & principium antea gignitur. Videtur autem natura huiusmodi lapides, fuco quodam nobis commendasse ob pulchritudinem; cum neque virium, neque duritiei, neque splendoris sat addere posset. Verùm cum exterior pars interiore pulchrior sit, & magis sicca, videtur se habere instar lignorum & medullæ, aut corticis ac ligni. Viuunt igitur vt arborum trunci præcisi atque degeneres, solo visu iucundi.

35 Grammatias appellat Plinius iaspidis speciem, de qua sic ait. *Totus verò oriens pro amuletis traditur gestare eam, quæ ex iis Smaragdo similis est, & per transuersum linea alba præcingitur, & grammatias vocatur. Quæ pluribus* (scilicet candidis lineis diuiditur) *golygrammos.* Idem inquit paulo post. *Sunt qui Smaragdum albis venis circumligatum galactitem vocent.* Ac rursus: *Mesoleucos est mediam gemmam candida distinguente linea.* Haud obscurum est hanc quam habeo esse grammatiam, vsúmque illius qualis antiquo tempore fuerit: minimè tamen eam esse ex iaspidum genere, sed potius prassij: nam iaspis neque vnicolo est, nec linea recta vt ostendi solet distingui; quin potius hoc est achatum generi quasi familiare, neque totus perspicuus est. Gemma est ergo tot notis sui generis, sed tamen non alia à polygramma. Sed neque viriditas illa grammatiæ viriditati Indicorum iaspidum (inuenitur enim genus quoddam, de quo post dicam totum viride iaspides inter relatum) simile vlla ex parte est: sed in iaspide pinguius & obscurius. Partes enim gemmarum quæ naturâ perspicuæ non sunt, etiam si perspicuas esse contingat, numquam tamen sunt claræ & puræ, quemadmodum gemmarum natura lucidarum. Videndum est ad quem potius pertineat lapidem grammatias an prassium, an achatem omisso iaspide. Igitur cum vt dixi, nec viridis color, nec perspicuitas integra conueniant achati, melius erit vt eam è prassij natura potius esse dicamus, maximè cum etiam duritie assimiletur illi. Accidit autem quod mulis inter animalia, vt animam quidem ac vires achatis referat, substantiam verò atque naturam magis prassij. Vnde pro amuleto erit discors huiusmodi gemmarum coniunctio in vnum: & neque huius neque illius propriè, sed mediæ cuiusdam facultatis ac potestatis à componentium natura alienæ: fragilem autem huiusmodi gemmam esse constat, paucisque punctis nigris de more conspersam. Quòd si quis aliis duobus nominibus appellare voluerit, non prohibebo: nam quòd Smaragdum dixerit nihil interest, nomine illo communi cum prassio vtenti, quandoquidem Smaragdos facit cubitales, quod planè non de veris Smaragdis intelligendum esse nemo dubitat, quorum maximi numquam

quam ponticæ nucis magnitudinem æquare visi sunt.

36 Alabastrum nostrum molle est, collatis ex Plinio locis, *propius est nostrum antiquo quam onyx.* Durior erat vt reor, sed id ostendere non possum, sed opacus & varius: noster varius nonnunquam (quanquam in precio sit candidissimus) & perspicuus. Dicemus igitur aut eundem esse varium ob regionem solùm, cum etiam prasij & carbunculi molles sint, orientales autem duri, aut (quod nihil refert vel parum admodum), certè gemmam sui generis, quæ emplastris adhibita mollit duritiès egregiè, inflammata extinguit, dolores sedat, acopum excellens: in seruandis vnguentis non solùm vitro sed onyche antiquorum longè inferius, quantò mollius: longè proprior est lapis hic marmorum generi, quā gypsio, nam & marmor lapisque omnis candoris eximij in tenues bracteas diuisus perspicuus est, vt demonstratum est: cum gypso autem nihil prorsus commune. Quòd si te alia argumenta non mouent, ipsa regio in quibus vtraque inueniuntur te doceat, cum gypsum etiam plurimum splendeat instar vitri, alabastrum autem minimè.

37 Erano seu Turcicus, quòd ex regione eius gentis ad nos afferatur, lapis est non gemma, dimidium veluti globi rotundi, valdè mollis, vt vix sine vitio inueniatur; scissus plerumque aut cum rimis in ambitu, coloris cærulei sed diluti, & quantò saturo propior, tantò preciosior opacus. Qui virescit immaturus est, sudore, igne, caloréque caldarij corrumpitur: creditus excipere pro gestante casuum ictus, cum nulla gratia precium illi faceret: namque nec cœlo similis, tametsi saphiro similior; nam cum perspicuum sit aër, terminus, non cœlum sed corpus quod fingitur, necesse est vt cœli color opaco proximior sit, quàm perspicuæ gemmæ colori; & ob id neque erano neque sapphiro, sed minus sapphiro, pallidior autem erano, vt & Nicolus, sed erano ob rotunditatem cœlo similior, quanquam cœlum etiam quod fingitur cauum sit, erano autem gibbus. Propior cœli colori cœrulei lapidis est.

38 Poicilus lapis est opacus, similis silici communi, sed maculis instar punctorum distinctus, eiusdem coloris, vnde silicea posset gemma meritò appellari. In eo habeo Acteonem in ceruum capite iam conuersum: vnde liquet neque silicem, neque è iaspidum genere esse, verùm potius Eumetris; at illa in Batris oritur dura, & gemma more aliarum orientalium gemmarum: ceruicali supposita fertur per somnum oraculi instar, occulta ostendere.

39 Amethystus gemma est nobiliorum mollior, ac vilior ob copiam & magnitudinem: nihilominus emere volui paulò maiorem, imò minorem dimidio fabæ, nec gemmarius vendere voluit: nulla enim gemma iucundior si eximia sit. Colos qualis cœlo & vino commistis, vt ex purpureo vinosus, gratâ venustate. Sex enim sunt gemmæ pulchritudinis eximiæ. Carbunculus & Smaragdus, quod colores & lucem copiosam contineant: Adamas, callais & amethystus, quod lumen plurimum vibrent atque remittant: sed adamas nitore fulget, amethystus & Callais colore rutilant. Sapphirus autem & colorem continet copiosum, & lumen etiam remittit. Totidem sunt gemmæ, quæ cum causam habeant cuiusdam eximiæ pulchritudinis, eam tamen non habent: nam margaritis & erano immensa sunt precia, non tamen eximiæ sunt pulchritudinis, quoniam opacæ sunt: neque chrysolitho aut hyacintho, vel balasio aut carchedonio, tametsi pulchris coloribus maxime puniceo, qui adeò gratus est in rosis atque aliis floribus, quoniam luminis & coloris, quantum satis est, continere non possunt. Ob id minus mirum, si neque his quæ à nobilioribus degenerant, quemadmodum neque prasio neque granato, Carneolóve aut topazio, cum iam à nobilissimis eiusdem coloris superentur. Vigiles facit amethystus, & vapores à capite repellit, qui à ventriculo prodeunt, vmbilico superpositus: solicitis in negociis, & ob id venatoribus vtilis, & pugnaturis: epotâ aquâ in qua puluis lotus fuerit, fœcunditati vtilis est.

40 Indicus gemma est rubra, & similis Carneolo, parúmque ob id perspicua, sed duritie sapphiri, quamobrem constat eam sui generis esse.

41 Gagates non lapis est, sed succus ac bitumen duratum, adeò vt politum nitorem recipiat, & ob id inter lapides connumeratur. In quo genere est succinum & caphura, sed hæc mollior, quantò succinum durius. Item Thracius lapis & achatum quædam species, quæ accensæ myrrham redolent. Commune est omnibus his, vt flammâ accensæ ardeant, & vt affricatæ festucas trahant: & vt odorem peculiarem reddant, & vt comitiali morbo correptos excitent; siquidem tales & multi alij lapides qui ardent, naturam bituminis referunt, nobiliores & meliores qui bene olent quàm qui malè.

42 Iasmachates gemma est ex Iaspide, Smaragdo, achate, nostris parum cognita temporibus, quam etiam reor esse lapidem vitæ, cuius meminit Aëtius in emplastro Persarum: namque malo habitui, & hydropi, ac spirantibus grauiter auxiliatur, & colorem atque habitum bonum præstat: malè scribitur iaspachates. Viridi colore & punctis respersa est.: vitæ autem lapis si is est, in Scythia reperitur. Vnum id satis constat, verum non esse schirrum non dissolui: nam lapidum quorundam in emplastris vis hoc potest, quæ tenuitate substantiæ penetrare & naturæ densitate dissoluere potest lapideam duritiem. Cuius rei argumento est plumbum, quod nodos duratos impositum soluit, cum hi scirrhis nequaquam sint tractabiliores.

43 Cora

43 Coralius alij duplici L scribunt, frutex est duritie lapidis, sed admodum fragilis, vt rimas facilè concipiat ex quauis leuissima causa: conceptis adhuc leuioribus occasionibus frangatur, ruber & arte nitens radices solum habet, non folia, non flores, aut semen vllum: nascitur in imo maris Africi, annexum lapidibus. Est qui ad quatuor aut quinque palmos, licet rarò, excrescat, quod accidit non tam naturâ quæ humilis sit, quàm quod cum fragilis adeò sit, à maris tempestatibus & vndis frangitur atque colliditur. Eadem planta aliquos ramos non satis aperta causa nigros refert. Mutatur colos languescente humano corpore, & magis quàm hyacinthorum rubrorum: ferunt coralium exsugi à congris. Sed sunt duo præterea coraliorum nothorum genera: vnum abundans album & leue exterius, sed interius inane ac fistulosum, plenum fungosa materia, ac quasi capillamentis coloris pallidi, quæ digito statim in puluerem abeant, dentibus tum firmandis tum dealbandis valde vtile: alterum nigrum quod longè nigro genuino inferius est, tum nitore tum pulchritudine, & quod interius non verè lapidescat, sed persæpe etiam fistulosum sit: atque hæc quanquam à nobis explorata, prius tamen à Gesnero prodita sunt. Multa quoque alia huiusmodi lapidicini generis oriuntur in aquis, sed nil aliud perfectum ac nobile, præter coralium nobis innotuit, salsedine, motu, impuritate, generatione obstantibus.

44 Opalus gemmarum regina, sed nostro tempore ignota, vt aliquid ex antiquo referam. Hæc omnium nobiliorum gemmarum dotes claras continebat, forsan vt nostra ætate innotuit arte naturam adiuuante. Et de hac eadem aliàs actum est.

45 Glossopetra lapis est, formam linguæ referens, sui generis, cuiusmodi tales multi de quibus sermonem habuimus, vt iam centum lapidum ferme naturam descripserimus, eorundémque præcipuorum atque nobiliorum: namque quadraginta speciatim descripsimus. Sub hoc verò nomine, & Hoplitum atque eorum armaturarum, tum etiam illorum qui in animalibus nascuntur, tum eorum qui succorum concretorum substantia constant & ardent, plusquam sexaginta species continentur. Velut belemnites à sagittæ similitudine. Hic plerumque radiis in basi distinguitur ollæ patinæ, rotæ, molæ, quos trochitas etiam superius appellari diximus, encrini à liliorum similitudine: quanquam re ipsâ plura ex his cum hoplitarum formis atque speciebus conueniant. In vniuersum velut in lucij capite & hominis ossibus, certæ sunt figuræ atque substantiæ, ita in lapidum generibus ab animabus, quæ originem ducunt à mundi anima.

46 Sardius obscurior & rubicundior carneolo, imò ad flauum tendens, in visceribus lapidum & maximè parij marmoris inuenitur. Gemma nobilis non est, nec aspectui grata: quippe quæ multis aliis in locis inueniatur ac regionibus, & parum splendeat: ferunt tamen fortunatam esse. Credo gemmariis hæc commenta inuenientibus, quoties decor venalem non facit. Inde Sardonyx ex onyche & Sardio, olim maiore in precio habita, quòd pulchrior esset, quanquam neque opes augeret, nec ingenij acumen. Constat vtramque sui generis esse gemmam, & in Sarda distingui sexum, vt quæ splendidior esset atque viuacior masculus diceretur, hebetior & turpior fæmina.

47 Pyrites lapis est mediâ naturâ inter lapidem & metallum, ideò per se ardet, nec liquescit: cum plumbo autem liquescit, & ex ambobus fiunt virgulæ, quibus litteræ typis excuduntur. Pulcherrimus est qui forma est tessellata & quadrata, velut alearum aurei argenteive coloris, familiaris vt audio Cypro insulæ, sed etiam in Germania inuenitur: accensus, acetóque perfusus, extenuat fumo splenem. Eliditur non ex omni, sed quibusdam speciebus eius obscurioribus, ac magis ad lapidis naturam accedentibus, ignis adeò promptè, vt pro miraculo sit, maximè ob pertinaciam. His causis liquet non esse verum lapidem, multóque minus viuere ipsum: pondere ob eas causas grauissimus est. Indicium etiam abundantis metalli, cum sit metallum, vt ita dicam, immaturum impurúmque. Aureus ille atque argenteus, tum ob nitorem, tum ob formam & colorem, maiore in pretio est. Neque absurdum esset, si constanter quadratam formam aliquod genus retineat, id duntaxat vitæ cuiusdam esse participem. Sub hoc autem genere omnia metallica misti generis, velut auripygmentum, Sandaracham & cadmiam, atque etiam chalcanthum & stibium, contineri haud dubium est. Neque enim specie differre possunt, quæ speciem non constituunt: sed sola ratione qualitatum differunt, velut chalcanthum, cum calidum sit & siccum in fine tertij ordinis, è numero tamen est illorum quæ astringunt: imò in hoc quod mirum est obtinens principatum.

48 Marmor vocamus lapidem omnem leuem, politum scilicet qui politus niteat durúsque sit, & in molem magnam crescat. Quo nomine basaltem nigrum atque ferro durius, ex quo pyramidum vna, vt Bellonius refert, constat. Parium candore eximium, Phengiticum splendore narium, sub quo ophytes porphyrites, & maculosum quod non certa ratione, sed variis coloribus distinguitur. Absurdum autem fuerit, paruos lapides formâ, duritie, colore, splendoréque distingui, ac specie differre, hos quia magni sunt, licet manifestè ijsdem notis distinguantur, specie sub eadem contineri. Porphyrites basaltésque durissimi, sed omninò specie differentes: ophytes durus valde, sed tamen non adeò vt illi: maculosi

culosi valde fragiles. In quo illud mirum est, quod cum ophytes & porphyrites sint & ipsi maculosi, sed ordine certo & alternatim variante colore, hi durissimi sint, illi autem fragiles admodum: medij qui vno tantùm colore præditi sunt.

49 Ophtalmius seu ocularis lapis, ab oculi similitudine dictus, duorum est generum: artificialis qui fit ex gemma bicolori, cuius pars ima conuexa sui parte superiorem concauam tangit superficiem, estque in inferiore macula rotunda alterius coloris, ab vtraque tunc cælata superiore in formam oculi, inferior referet oculum ipsum cum iride in medio, superior autem palpebram: potest etiam fieri ex quouis bicolore lapide, vbi in vna tabularum macula rotunda sit. Sed naturalis trium est specierum: qui in eadem superficie quasi depictum habet oculum, & qui cauus est in formam oculi, sed color ambarum superficierum est vnus: & qui cauus est cum coloribus oculum referentibus, qui etiam optimus est. Nondum cognita est nisi quæ primi generis est, & Beli oculus vocatur alba cum pupilla nigra, iride autem auri colore fulgente. Hæc sapientiam & bonam fortunam præbet. Cæterum reliquarum tot sunt species, quot colorum numeri atque differentiæ, tum duritiei ac splendoris magnitudo.

50 Cos opponitur marmori è regione, cum proprium eius sit esse asperam & duram, ob id etiam oyacam: omnis enim lapis perspicuus natura leuis est ac nitens, quo fit vt lydius lapis qui niger est, & quo aurum & argentum solent explorari, fit potius saxum quàm cos.

CAPVT III.

De quinque aut sex generibus principalibus gemmarum.

CVm verò delectatio precium addat lapidibus & dignitatem, delectatio ex memoria delectabilium oritur. Et quæ oculum delectant in huiusmodi genere sunt. Sunt autem tria principalia; nitor ob herbarum & arborum repræsentationem: lux ob sui cælestem naturam & splendorem, vnde in tenebris mœremur & tristamur: cæruleus color ob cœli sereni naturam. Est mistus quidam florentium pratorum colos, ex viridi alborum purpureo, cœlesti, croceo: hos enim colores confusos mira pulchritudine refert floridum pratum. Verùm cœli color duplex est, quantumuis sereni dilutus & satur. Si ergo memoria imaginum delectat hominem, dubio procul multò magis cum actum excitat sensus. Quinque igitur sunt lapides, naturâ pulcherrimi; *adamas* pro luce aëre & aqua: nam & ea familiaris est oculo, & plurimum nos recreat aspectu. *Smaragdus* pro viridi. *Sapphirus* pro cæruleo diluto, pro saturo *amethystus*: nam in vtroque plurimum lucis splendere supponimus: Et pro pluribus illis coloribus *opalus*, quanquam Plinius albi & crocei haud meminerit, constat tamen hos quinque colores nec non & alios indefinitos illi inesse, cum clara luce corruscantes variante iride. Itaque harum gemmarum summa alacritas, pulchritudo, nobilitas, precium. Sed amethysto ob mollitiem (nulla enim ex hoc genere gemma dura) precium minus: quanquam si perfecta sit, & vibret ac rutilet, insignis & illi sit nobilitas: sed vsus rarior ne languescat. Poterat his quinque genus gemmarum esse contentum, si carbunculus locum inter eas non quæsisset. Constat nullam posse ei adhiberi iucunditatis similitudinem, nisi vt igneo fulgore pelluceat. Et ob id sola hæc rara est inter enumeratas, quæ pulchritudine possit commendari: cum eiusmodi eam esse oporteat, quæ in nocte luceat, & neque in solis lumine hebetescat. Hæc ob nouitatem, & quod lucem reuocet in tenebris, & ignis similitudinem commendatur. Rara omnino & priuatis hominibus parua & perexigua, forsan Regibus familiarior & digna res: atque in illis ignei splendoris admiratione, potius quàm iucunditate commendabilis: quapropter secus tristis aspectu gemma est, & audaciam atque ambitionem, magisque ad gratiam vel hilaritatem composita.

CAPVT IV.

De Gemmis factitiis.

DIxi sæpius quomodo fiunt, & quòd pondere, densitate, perspicuitate atque splendore dignoscuntur, maxima iniuria est in eis bulla: hæc fit à flatu, flatus calore potenti discutitur, ob id Aemilius Maluezius Bononiensis Patritius vir singularis ingenij & industriæ, admoto igne vehementi Smaragdos insigni pulchritudine effecit, quorum exemplum habeo. Duriores euaserunt vitro, crystallo molliores. Sed mirum est quòd grauissimâ materiâ sint, & ob id metallica: quomodo autem metallum perspicuitatem admittere possit, dubium est. Sunt ergo splendidi magis quam perspicui: quoniam non adeò crassa ex substantia sunt: terra enim minime perspicua est. Aqueæ igitur gemmæ nec nisi ægrè soluuntur, crassum igitur humidum & impurum, terreum, imò in pluribus separatum, vt ferro ære; tenue vtrumque elementum, & ob id melius commistum in gemma: quocirca neque facilè liquescit, & magis sicca est, & ob id magis splendet: splendor enim in sicco; cum igitur vera Smaragdus leuis sit, ideóque tenuis substantiæ, magisque orientalis, factitia autem grauis, & tamen splendida, fieri non potest, vt sit perspicua valde: quare ea optima erit, quæ à crasso humido fit,

fit, non tamen perſpicuo, vt non multitudine ſed firmitate ſplendoris nitida, illa non adeò firma, ſed copia maiore & puriore clara: color vnus. Diſcrimen in perſpicuitate, igitur & claritate luminis quadam, ſed in pondere euidens. Ideò dicebat ille, difficultatem eſſe in inuentione vaſis: vas enim craſſitudine quatuor digirorum deſtrui affirmabat: cum demirarer quod liqueſceret, quod omninò terreum eſſet, reſpondit non liqueſcere, ſed ex tanta craſſitudine in papyri craſſitudinem deuenire, nec perfici opus potuiſſe: erat enim ferrum quod vocant Aziminum auro par precio quamuis non merx ſit, cuius copiam diſtrahere magnam liceat; à captiuo tamen inuentionem illius didicit, nec aliud vt referebat, obſtitit.

CAPVT V.

De metallis.

METallorum nitor tribus conſtat: puritate quam ex igne acquirunt, aurum & argentum plumbo purgantur, ferrum ſolo igne vt refert Arſtoteles: quibuſdam tamen admiſtis, quæ ad ſeparationem faciunt, adiuuatur: æqualitate quam præbent cotes, & quæ detergunt velut Smiris: lapis fulminis, marmor; cinis later, retrimentum ferri, atque alia eiuſmodi; & exſiccatione: nitor enim eſt ſplendor ſiccus: humidum enim pingue nitorem impedit. Habent autem metalla omnia præter aurum pingue humidum & oleo ſimile, cuius indicio eſt macula quam digitis annuli fuſca imprimunt. Eam igitur ſiccare oportet. Quamobrem non tam illam tollere, quàm etiam rubiginem & inæqualitatem, idque mola efficit ex lapide ad rubiginem & impuritatem. At humidum illud ſiccat mola lignea abſque aqua: conſtat autem ligno ſalicis, tum verò plumbea: plumbum enim ob affinitatem naturæ nedum ſorbet ſed incaleſcit: quæ autem citra eximium calorem ferrum & chalybem ſiccant, addúntque ſplendorem, diſcere oportet ab his qui arma fabricant, & qui chalybea ſpecula efficiunt. Eſt autem nitoris non vna ſpecies: alia quidem vt ſpeculorum ſine candore, ſed quæ figuras reddat: alia candida velut thoracum: quædam argentea quaſi media, quæ in ſtylis ſcriptoriis maximè grata eſt. Oportet autem non erodere quod politum eſt: qua propter, neque hunc ſplendorem ſi iam æquale ſit ferrum, Smiris aut marmor, aut lapis fulminis, aut later addere poſſunt, aut cotis genus vllum: erodunt enim omnia: aliqua etiam non ſugunt. Sed lignum rotundum, aut chalybs, aut plumbum album vſtum, ſi cum corio affricetur. Indicio eſt hæc prodeſſe quòd denigrantur, non tamen quicquam erodunt cum ſint lenia: pingue igitur humidum exſugunt: fuliginem etiam tenuiſſimam & leuiſſimam fabrorum ferrariorum vtilem eſſe aiunt. Ergo alternatim chalybe & plumbo aut ligno politur: humidum enim quod reſidet chalybe detergitur cum ſtyli vnguedine, à ligno autem aut plumbo tenue humidum tollitur. Ergo rubigo & inæqualitas magna mola tolluntur, poſt Smiride & oleo æquale fit, inde oleo & lapide fulminis vehementi frictione color additur. Demum chalybe duriſſimo atque leuiſſimo & plumbo alternantibus, nitor ac ſplendor accedit, deterſo ferro demum leuiſſimo & ſicco cinere.

Aurum ferme dimidio plus grauius eſt plumbo, quod hoc experimento deprehenditur: tracta ambo per idem foramen diriguntur, & ad æqualitatem præſcinduntur: inde pondus exploratur. Idem ignitum licet vrat, non tamen dolor & vſtio augentur velut in ferro, quod non ſolùm ob proprietatem accidere puto, ſed quia minimè ſiccum eſt: vt etiam plumbo vtrique idem contingat, tum etiam argento: minus enim vſtio eius praua eſt quàm auri. Sed ferrum cum vix liqueſcat, & chalybs plurimum noceat, adeò vt per nouem dies dolor, & corruptio, & cruſtæ augeantur, velut etiam ex pruna quæ à ligno fit. Omnium deterrimè afficere ſolet æs ob partes exuſtas, quas per ſe continet: vnde inciſiones ex ære factæ facilius ſaneſcunt; vſtio enim parua pro medicamento eſt.

Gemmæ ſi ſaturum habent colorem, & craſſæ ſint, non bonæ ſunt: non enim color is ex ſubſtantiæ perfectione eſt, ſed ob magnitudinem regurgitante colore, vt in mari quod ceruleum videtur ob altitudinem: multúmque diſſidet colos eius ab eo, qui in exigua aquæ portione inuenitur. Qui verò dilutus ac in tenui ſubſtantia etiam deterior, ſiquidem re & ſpecie malus, & ipſa gemma quaſi infirma eſt. Sed ſi gemma craſſa ſit, & color ſatur, neceſſe eſt obſcuriorem videri: quapropter & perfecta erit, & robuſta, ſed non ſpecie pulchra. Oportet igitur vt omnia hæc tria obtineant, quandoquidem in gemma pulchritudo non tam ſit principalis, quàm quæ non ſine ea gemma dici non poſſit, vt color ſatur ſit in mediocri craſſitie & ſubſtantia perſpicua. Cumque neceſſe ſit cum his adeſſe debitam magnitudinem & puritatem, nihil mirum eſt ſi exacta gemma rariſſima inuentu ſit: licet autem in quibuſdam generibus velut Achate maximè & Iaſpide, (& ſi transluceat vocant heliotropium,) inuenire lineas rectas, licet in rotundo lapide obliquæ videantur; tum figuras quaſi manu fabrefactas, quas præſcindendo rem quandoque non minus prætioſam quàm admirabilem efficies. Vnde propriè hæ in

magna æstimatione haberi debent, quarum natura simplicior est, vt carneoli, charchedonij, prasij; hyacinthi. Sed si cum hoc nobilis sit, velut Sapphiri, carbunculi, adamantis, adhuc pretiosior erit. Hoc igitur non tam artis quàm artificis opus.

CAPVT VI.

De crystal lo.

Cignitur cum sex superficiebus, quandoque cum aqua intus; hoc autem sic. Sit lapis pumicosus ex quo genitus est crystallus, cum antea solidus sit & quasi pellucidus ac nitens, eiusmodi enim plurimos collegi colore ad flauum declinante A B C, A autem foramen perueniens ad D cauitatem, resudet materia in illam sensim, dum foramen aqua refertum est. Demum colliquatis niuibus quæ per A angustum foramen destillabant, siccetur ab aëre vel æstu pars aquæ contentæ, & partes quæ ad A positæ, remittant humorem, donec foramen occludatur. Potest etiam fieri vt in crystallum leuem foramen habentem aquam aliquis intruserit: inde ex crystalli

puluere, & candido oui illud obturauerit, arte naturam ita fallente, vt sensum rima effugiat. Potuit & vtrumque arte fieri. Cauitas, vt in vasis ligneis: humor, introduci vt vitreum ouum ex sugendo vi aërem, inde occludendo; nam lucrum operæ tædium perfert. Inueniuntur enim qui existimantes id semper esse naturæ non artis opus, tale prodigium aliquot aureis Philippeis ornant.

CAPVT VII.

De lapide in felle tauri.

PRinceps describit, quòd sit magnitudine oui, citrini coloris, lenis, amarus & acris: non est tamen ouum: illud enim leuissimum non solum leue est, & pilosum est intus, ideò neque amarum valde, multò minus acre; est etiam ouum maius, vt vix capi à felis vesica queat. Ideò puto esse diuersum, & simul generari: tum quia exigui inuenirentur; tum quia non tam diu viuere posset animal, vt perpetuis incrementis posset eo vsque augeri: sed sic materia congregatur, & inde paulatim cogitur in lapidem: nam durus factus frangeret vesicam fellis, cum tenuior multò sit, quàm vrinæ, & pendeat cum vrina subsidat super rectum intestinum.

LIBER

LIBER VNDECIMVS PARALIPOMENON.

Historiæ animalium.

CAPVT I.

De lacu albo.

PIsces aquæ naturam sortiuntur, maximè clari, albi, pellucidi, ex aquis limpidis eduntur: cænosi è cæno vt apud nos tincæ in vrbium fossis. Et nigri è nigro flumine iuxta nouam arcem in Filandia, quamuis naturâ lucidi sint vt Salmones & trottæ: bituminosum enim flumen est. Longi pisces boreali vento impinguari feruntur, lati australi, quoniam humidiores sint, illi calidiores. Est & vltra Moschouitas lacus albus copia piscium & bonitate admirabilis; sic dictus quòd ob bitumen paucæ aquæ adeò puræ inueniantur: vel quòd inter niues & glaciem sit. Sunt & ibi aues pluma molliore, frigori aëris per auxilium impendente natura. Sunt & raræ aues vt onocrotali & Allæ à voce quæ id resonat sic dictæ, nigræ hæ & pigræ, sed perpetuò quasi strepentes. Vnde perpetuò lacus ille resonat vocibus diuersarum auium: nam lux perpetua ibi viget ob poli altitudinem, additis vtrisque crepusculis vespertino atque matutino, tum lunæ plenæ splendore. Piscium natura adeò fœcunda est, vt oua limo etiam per annum seruentur, vt in Nili paludibus apparet. Ob id etiam quidam erutum limum seruant, & post vernum æquinoctium spargunt ad propagandos pisces. Referunt etiam in Aquilonari mari, duos esse pisces instar latronum, quorum vnus leporina facie non maior palmo, spiculis in dorso armatus, quem omnes refugiunt, inutilis mensis: alter admodum horrendus, anteriore parte rostro quasi nauis, ore sub ventre condito, aculeis in dorso antrorsum vergentibus: macilentus, quod perpetuò pisces alios persequatur, inutilis & ipse cibo. Alius fœdus sed vsui culinæ aptus, capite bubali adeò incuruo, vt ferream equi soleam referat. In Schoningiæ quoque littore, tantam halecum multitudinem congregari aiunt, vt claua proiecta non descendat in aquæ imum: splendent his piscibus oculi adeò, vt agmen quasi fulgur scintillans videatur, verùm statim ab aqua extractum expirat.

CAPVT II.

De piscibus quædam præcipua.

EST piscium genus vndequaque medium inter plantas & sanguinea animalia. Primùm quoniam plantæ nullo modo respirant, sanguinea respirant aërem: pisces attracta per branchias aqua restaurantur. Plantæ in terra viuunt, ibi enim est origo vitæ illarum, sanguineorum in aëre, pisces vitæ originem in aqua habent. Plantæ sensu carent, sanguinea exacto prædita sunt sensu, pisces hebeti: plantæ immobiles prorsus, sanguinea per se mouentur, pisces quia à medio sustinentur & per medium. Plantæ non habent humorem, sanguinea habent per venas discurrentem, pisces habent sed non perfectum, neque in venis. Plantæ caput habent infra corporis reliquum, pisces è regione, sanguinea supra. Sunt præterea inter pisces monstra admiranda, tum magnitudine, tum forma, quorum tanta est copia etiam in Noruegia: vnde ibi etiam tum ob id, tum ob glacies, tum ob tempestates piscatio periculosa, cum alioquin lucrosa sit, vtilitatem ac facilitatem periculo & incommodis pensante natura.

Ericus Falchendorfus Nidrosiensis Episcopus, in epistola ad Leonem X eius nominis Pont: Max: refert esse in Boreali oceano piscem è cetorum genere, capite decem & amplius cubitorum, colore nigerrimo, vndique spinis ac cornibus horrido; cæterum reliqua parte pilosum, ac velut anserinis pennis longis densisque contectum: cuius longitudo non capiti proportione respondet, cum vix sit cubitorum quindecim, caput verò ipsum quadratum; & in eo oculi prægrandes, quorum ambitus duodecim est cubitorum, pupilla verò transuersim cubiti vnius ac flammea, nauesque facilè euertit.

Aliud referunt esse genus, quod ciliorum loco cornua in singulis oculis habet CCL ferme longitudinis, sex aut septem cubitorum, quæ modo erigit, modò remittit. Oculorum ambitus XV pedum, spatium verò inter illos XX, vt ex his possis coniectari magnitudinem illorum totam, quam immensam esse oportet. Con-

ſtantini Primi Imperatoris ætate referunt captum cetum triginta cubitorum longitudinis, decem latitudinis, qui iam totis quinquaginta annis præcedentibus naues ſubmergere ſolebat: vt facilè intelligamus vitam eorum eſſe prope centum annos. Thimemuthi etiam in Anglia anno MDXXXII menſe Auguſti, cete captum fuit longitudinis pedum X C, altitudinis ferme XXX, mandibulæ longitudo XXII, ambitus quatuor, rictus oris X X, coſtæ X X X, in ſingulis lateribus longitudinis X X I pedis, ambitus maiorum ſexquipedis: ventres tres in modum ſpecus vaſti, gutturis annuli X X X, quorum quinque prægrandes erant. Primæ duæ longitudinis pedum X V, caput pedes habuit in longitudine XXI, palatum laminis corneis diſtinctum erat, altera parte piloſis. Aliud Volaterræ anno M C C C C X C V I I I longitudinis pedum. C. Vertebræ L X ephippij magnitudine. Solent his vti boreales pro mortariis, veluti pro tignis illorum coſtis: toto verò corio, ſpina, coſtis, domum quandoque contegunt bifariam diuiſam; atque in ea cors, triclinia, cubicula, penu, exedræ. Ferunt qui ibi dormiunt, naufragia & tempeſtates ſomniare. Refernnt etiam ab Eratoſthene alium viſum cetum C L cubitorum. Videri tamen inſulam veriſimile non eſt, cum adeò nudæ non eſſe ſoleant: Scopulum fluctuantibus vndis, ne non immotus videri poſſit, haud abſurdum: mouetur enim illa, & ſcopulus moueri videtur. Olaus Magnus refert ibi videri cœrulei coloris ambram multam in mari, vbi cete abundant. Sed tamen non è Germania aduehitur ambra, ſed ex oriente. Apparet etiam ibi Suuamfiſchus pinguis adeò piſcis, vt pelle & pinguedine pro capitis tegmine vtatur, quem putant ob timorem ſuas edere carnes. Sunt & monſtra humana facie & leonum effigie, quæ ſi capiantur, bellum portendere putant: velut & ſerpentes in antris littoris Noruagici C C pedum longitudine, altitudine X X, & in Moos inſula, vnum longitudinis L. cubitorum: exitium aut tumultus Regibus prædicere cum apparuerint.

CAPVT III.

De Crocodilo.

Κροκόδειλος quaſi crocum, aut chordulam ſeu filum fugiat, aut quia in littore ſeu arena crepuſculo ſoleat degere: vaſta eſt bellua, pedes longa, nonnunquam XIV. Tantus erat quem Bononiæ vidi Pridie Calendas Iulij M D L X I V, corio ſubnigro, craſſo, vario; cauda quæ quincuncem totius longitudine non attingit, trientem ſupera lata, admodùm ſenſim in anguſtum deſinente: robuſta admodum, vt equum elidere flagellando, & crura illius frangere valeat. Dorſo & cauda cuſpidibus quaſi oblongis, quibus armatur protuberante, rectà à capite ad caudæ imum tendentibus ordinibus ſex, digiti in pedibus quini, etiam vngues totidem, acuti, nigri, longitudine vnguium aquilarum: & ipſi incurui cruribus pro corporis ratione breuibus, idque ſolùm vt reor ad natandum præſidium; collo recto, obſtippo, quòd mandibula inferior pectori oſſe continuetur: vnde neque illam mouet, vt cætera animalia, neque collum inflectere poteſt: quo fit vt ſi quis à recta declinet, non facilè cum collum contorquere nequeat, fugientem aſſequatur. Dentes habet pro magnitudine fere paruos, nec continuos, ſed equorum ferme more, vt in media mandibula ſint rariores. Sunt autem ſexaginta quatuor, vix digiti tranſuerſi magnitudine prominentes, teretes & acuti, atque inuicem diuiſi, more dentium piſcium in his: hoc eſt inſigne quod duo ac duo dextra ſiniſtráque ſuperius atque inferius, vt ſint omnes octo prælongi caninorum inſtar: ſed ſingula paria adeò prope ſunt, vt quaſi ſe inuicem tangant, teretes, acuti, craſſitudine in imo humani digiti, longi proſtant, quantum auricularis in homine digitus, lingua exerta, oculi in lateribus in ſuprema extremáque parte ſuperiore capitis mediocres, ac quaſi vt in lacertis lingua nulla, os vaſtum vt integrum hominem commodè comprehendere poſſit. Ex hac deſcriptione, quod de Tentyritis fertur, veriſſimum eſſe vel quondam fuiſſe reor: nam freti ſumma audacia dorſo inſiliunt, tum animal expaueſcit: neque enim vnguibus illos vlciſci poteſt ob crurum breuitatem: nec dentibus, cum collum inflectere nequeat vllam in partem: nec cauda, quam ob latitudinem & rigorem in dorſum non poteſt retrahere aut circumagere: ea igitur moleſtia atque periculo, nam occidi claua, verberari baculo, ad arbitrium inſidentis poſſunt, etiamſi vel in terra, vel in aquis deſiliant aut delabantur, aut venientem videant, tam immenſo terrore corripiuntur, vt impotes ſui ſolùm de fuga cogitent: magno lucro obliti tantarum virium ponant euaſiſſe: vitare autem oportet os & caudæ ictum. Agnoſcunt autem illos quod aduerſum eos ferantur, & voce quam ex induſtria peculiarem edunt vt belluæ, etiam non viſos timere diſcant & fugiant: aut ſi non poſſunt, immemores armorum ſuorum præ metu torpeant; vt dubium haud ſit hâc fabricâ huius animalis, hoc ſibi aſciſcere miraculum. Vidimus & duo animalia, quaternis pedibus, ſimilia lacertis, magnitudine felis, ſed caput non oblongum eſt adeò, vt lacertis: cauda vero loricata & lata admodum, qualis proportione Crocodilis, frequentibus per tranſuerſum veluti loricis acutis, adeò vt ſpinoſa videatur. Ichneumones fuiſſe dicunt quanquam Ariſtoteles quales ſint non deſcribat, animal tamen parere fertur à Plinio: at mihi potius ad oua pariendum aptum

aptum videtur, cum sit forma crocodilo & lacertis simile. Alij Cordylum volunt esse Aristotelis: non sanè potuimus videre an branchias haberet, quas solus habeat quadrupedum, quod capitibus essent erosis.

CAPVT IV.

De mure Alpino.

INter animalium miracula illud recenseri potest, quod narrat Andreas Matthiolus, se sæpius expertum, muris alpini quem vulgari nomine vocamus Marmottam, dentes illos quatuor anteriores quos habet prælongos, quibus grauia infligit vulnera; arrodit etiam vestes, libros, & quæcunque ei obuiam veniunt, præcisos, XXIV in horis tantundem crescere. Quod si ita est, necesse est materiam abundare primum, & esse valde terream, nam talis citò concrescit, caloremque loci robustum. Id verò consuetum: nam insueta non facile natura perficit. Restauratur ergo sæpius, & magna quantitate; tantundem igitur perit. Si igitur multum perit & atteritur, molles sunt dentes.

CAPVT V.

De vipera.

VIpera est animal sine pedibus cum cauda breui, & collo valde tenui, & capite plano, humili, prope collum valde lato, & cum ambulant exsufflant, & strepitum faciunt, & sunt flauæ in dorso, & oculi viuaces atque feroces, & mouentur cum impetu dum volunt, & non sunt cornutæ, neque valde breues vt aspides, & sub ventre non sunt candidæ, puræ, nec sunt varij coloris, neque valde magnæ & crassæ: nam tales sunt ἀφαρμάκοι, & fœminæ habent à lateribus saltem duos aut tres dentes, ex quauis parte prælongos, & sub ventre maximè post partum, scissuram longam quantum est caput lacertæ magnæ, & pariunt fœtus sex aut septem, & longè plures, digiti ferme longitudine, valde tenues; & in pariendo si possunt, vt pendeant. Et quod valde mirum est, nati fœtus in pyride vitrea, se inuicem in globulum inuoluunt, & absque cibo crescunt per aliquot dies: tamen adeò vt fiant crassi ad quantitatem dimidij minimi digiti: seu quòd nutriantur humido, quod adhæret corporibus eorum mutuò: seu vaporibus seu seruato in visceribus, seu quòd in ventre compressi extra paulatim extendantur. Odit gallum, & ille vicissim ipsam timet. Aggreditur igitur illum in crista insiliendo, & subitò interficit: nonnunquam, ex collo cum non potuerit attingere, & etiam tum statim necat, non solùm ob venenum sed antipathiam. Vsus eius ad medicamenta debet esse, fœminæ & nuper captæ: Et in regionibus orientalibus, vt in Græcia præcipuè in montibus: nam in Italia præcipuè citra Apeninum sunt inefficaces. Et signum roboris earum est, quòd mouentur velociter, & insiliunt longius, & exsufflant cum strepitu, & eleuant caput multum, & quod pullo demorso ocyssimè perit. Et terra Meliteæ insulæ multum prodest morsui eius, à proprietate bibita & imposita.

CAPVT VI.

De piscibus capiendis.

HAmo, reti, tridente, siccata aqua, bolo qui fit ex quouis; herba ferente lac purgans, vt tithymali generibus lactaria: item helleboro, bacca Syria: & quæ immersa aquis, occidunt illos velut lino vt vidi, nassa. Decipiuntur & nocturnis ignibus ad quos aduolant. Sed qui bolo capiuntur, exenterari debent: omnium innoxius magis est, qui ex calce fit: deterior corruptis aquis, vnde statim cum ægrotant eximendi sunt.

LIBER

LIBER DVODECIMVS.

PARALIPOMENON.

Hiſtoriæ Plantarum.

CAPVT I.

De Hypericone.

Hypericon herba eſt notiſſima, cuius tres ſunt ſpecies, ſeu quatuor computata: cori quæ planta minima eſt atque odoratiſſima, maxima verò eſt aſcyrum, media hypericon & androſemon, ſed androſemo troncus, ramique lignoſi, tenuioréſque; verùm de hyperico ſermo mihi eſt. Planta eſt exigua, notis à Dioſcoride circumſcripta, ſcilicet quod totus caulis rubet, ſed & folia quæ rutæ ſimilia ſunt, flore luteo quemadmodum & violarum quas vocant cheiri, qui digitis attritus, ſuccum ſimilem ſanguini remittit: vnde androſemon vocatum. Planta pluribus ramuſculis circundata eſt, ſemen exiguum atque nigrum, reſinoſum, redolens ſiliquis piloſis granis hordei non abſimilibus, rotundis ſcilicet oblongíſque continetur: naſcitur aſperis locis, & maximè ſi culti ſint, inde derelicti: plurima aliquando vidi prope patriam meam Cardanum. Nam cum frequens eſt, intuitu iucunda, prolicit vrinam epota, & per quadraginta dies ſemen eius ex vino ebibitum curat tertianas quartanas, & ſi quadraginta diebus quis perſeueret, etiam coxendicis dolores: folia verò in emplaſtro appoſita, conferunt exuſtionibus; atque hæc ex Dioſcoride, quæ etiam à ſubſequentibus comprobata ſunt. Oribaſius *in ſynopſi lib. 2. cap. 2.* numerat inter medicamenta calida in primo; quæ autem ab antiquis prætermiſſa ſunt, ego exponam. Primum herba hæc folia habet minutis foraminibus perforata, vnde perforata appellatur vulgari nomine, quod etiam à Matthiolo animaduerſum eſt: præterea id obſeruat ea planta, vt hic inde rami oriantur in crucis formam, alternatímque, vnde ab aliquibus fuga dæmonum appellatur. Eſt & illud conſideratione dignum, quod cum in aſcyro & androſemo dicat, ſemen eorum ebibitum curare coxendicis dolores, quod purget multam bilem cum mulſa ebibitum, ſed tum in multa quantitate hemine ſcilicet ſuſpicionem affert, cum etiam hypericon & coxendicis tertianas & quartanas curet, vt cum mulſa epotum multam bilem, & rubram, & nigram per aluum ſimul educat: vnde non neceſſe ſit vt ſic vrinam proliciat, quinimo potius ardores illius & vriginem compeſcat. Quòd ſi ita eſt, valde commodum fiet auxilium iſchiadicis vrinæ ardore laborantibus, quod frequenter accidit: multi enim eo morbo laborantes, etiam patiuntur conſenſu imbecillitatis, loci, vel communis viæ defluxus humorum, profluuio eiuſdem aut deſtillatione, aut vrigine, quæ etiam ſimul ſolent ſe comitari, tentantur ac detinentur. Præcipuum ferme cuius non meminerunt authores, eſt quod hypericon eiúſque ſpecies, maximè aſcyron & androſemon, oleúmque illorum neruorum vulneribus atque puncturis, & aduerſus conuulſiones quæ ex his accidere ſolent, præclarè auxiliantur. Eſt autem olei deſcriptio eiuſmodi.

R. hypericonis lib. j. vini dulcis potentis lib. iij, olei tantundem: coquantur in duplici vaſe tamdiu, donec vinum abſumatur, inde exprimatur diligenter, & abiecto hypericone addantur vini eiuſdem aliæ iij lib. hypericonis rurſus lib. j. ea autem adhibeatur diligentia, vt primò herba virens cum flore & ſurculis circa initium Iulij, poſt ſecundò cum ſemine loco florum maturo imponatur, decoquatúrque in duplici vaſe ad finem conſumptionis vini, ita tamen vt potius aliquid vini relinquatur, quàm olei quicquam conſumatur: demum expreſſo vt prius diligentiſſimè oleo, eidem libra rurſus hypericonis addatur quam fieri poteſt maturo ſemine, ſed nuper collecti olei antiqui ſaltem annorum quadraginta lib. 1. terebenthinæ orientalis liquidæ ℥ iij, Sarcocolæ gummi elemi an. ʒ x Sulphuris præparati. ℥ j. Balſami occidentalis ℥. S. reponantur omnia in vaſe vitreo, craſſo & optimè concluſo, & ponatur in ſole loco tecto, & vbi radij colligantur, ſcilicet in chylindro ligneo, craſſo, denſæque ſubſtantiæ velut pyri vel oliuæ, aut ſimili, non tamen nucis, permaneátque ibi quadraginta diebus, quod tempus terminabitur fermè ad finem Septembris. Porrò ſulphuris præparationem habebit infra. Si quis velit mannam thuris, aut thus ipſum odoratiſſimum ex ℥ S. addere, non malum erit vt Muſarum numerus impleatur.

CAPVT

CAPVT II.

De sacharo.

SAccharum ex arundinis genere est, folio angusto, ac vix digiti latitudinem æquante: oblongo admodùm, scilicet trium aut quatuor palmorum, verùm flore fructu & semine caret: ipse stipes fructus est adeò dulcis ac suauis: ita natura ludit in rebus, vt ex mutilis ac monstrosis optima quoque colligat, Sericum ex vermibus, mel ex fœdis apibus, Saccharum ex arundine, adeò manca & monstrosa. Propagatur diuisis nodis tusis atque plantatis. Cum colligitur succus, tunditur arundo, & magnis æneis vasis coquitur, purgatur, ac demum densatur.

CAPVT III.

De cucurbita Indica.

EST genus cucurbitæ, cuius planta arborea est magnitudine, fructus non rotundus sed peponi similis, amaritudine insigni, non tamen colocynthide pari, cortice viridi maculo qualis est ari foliis, aduecta semina ferunt ex India. Existimo vires illi similes esse colocynthidæ sed inferiores. Quin etiam medulla similis, colore citrulo quem anguriam vocant: est enim colos pallidus, qualis bili & pluribus peponibus.

CAPVT IV.

De Peto.

EST herba quæ vocatur petum Peru, folio aspero, sapore subamaro & subacri, non absimili raphani: sed magnitudo & asperitas qualis altheæ, sed radix exigua: folia referunt multum prodesse vulneribus & cancris & fistulis, sed præcipuè strumis, cuius causa in has regiones delatam puto. Nam & iure conuenire his morbis videtur, quòd præter sapores, folia ipsa quorum solum est vsus, resinosum ac lentum quiddam tacta & tractata præ se ferunt. Flores ex albo purpurascentes, corniculati, vnico corniculo, quales quinque spectari in Aquileia solent.

CAPVT V.

De Heliobotano seu Anthelio.

HEliobotanon herba est ex eadem regione delata; quæ anno vno finem accipit, vt etiam radix intereat: folio non absimili ficui, sed non adeò diuiso, aspero & amplo. Seritur Martio & ante, & sex post menses florem edit vnum, magnitudine capitis, colore luteo, & qui Solem sequatur; noctu clausus, die aperitur. Vesperi caulis summus seu vertex ad occidentem flectitur, manè ad orientem adeò manifestè, vt incuruari videatur: cum noctu constringitur, carduum refert seu illius fructum. Truncus teres, viridis maculis ordinatim pullis interstinctus: & æqualibus spaciis. Odorem resinosum refert, & resinam sed paucam quandoque mittit. Crassities trunci vt humanæ tibiæ, cum ascenderet in altitudinem minorum cubitorum quinquaginta vnius. Referunt visam CXX palmorum Bononiæ, vbi hanc ego vidi apud Gozadinos patritios. Verisimile est crassitudinem tum fuisse propè humanum crus, scilicet quantum illud circumambit. Semen apud nos infœcundum reddit: propterea singulis annis reparare ipsum ex Hispania necesse est: ibi enim propagatur. Ferulacea planta est velut & Sambucus, truncúsque eius quasi nodis exiguis & vix prominentibus ornatur. In vniuersum Regiæ fortunæ multis modis assimilatur: obseruantia Solis, rectâ proceritate & magnitudine, insigni pulchritudine & decore, tum floris amplitudine, colore aureo & raritate, cum vnum tantum vt dixi proferat, & in summo vertice breuitate æui. Et quod non nisi magno cultu proueniat, & non nisi in regionibus valde calidis: præterea orbus fructu, & nullius peculiaris vsus gratia; quin potius tota ad ornatum spectare videtur hæc planta: quæ specie refert tota arborem: ipsa cucurbita autem viribus & vita infirmior. Animaduersum est quouis tempore seratur, semper eodem mittere florem atque absoluere. Sata enim Maio mense adhuc cœpit Augusto mittere florem, Octobri absoluere: cæterum multò minor ac breuior planta euadit.

CAPVT VI.

De radicibus mali punici arboris, & quibusdam aliis.

REferunt radices mali punici arboris splendere noctu, velut prunus; quod in quibusdam arboribus putrefactis experientia vidisse & scripsisse me memini, velut etiam de piscium spinæ. Certè quæ lucent noctu, alia quidem splendore vitæ: alia

ad ignis naturam pertinent: alia quia candida omnium causa lumen multum: nam & inter colores nullibi purius ac copiosius, quam in candido. Candidum voco album splendens, velut calcem viuam, niuem: neque potest aliquid valde album & purum esse, quin multum etiam puræ lucis in se contineat. Sed radices mali punicæ arboris candidæ non sunt nisi putrescant. Spinæ autem piscium lumen non retinent diu: neque enim diu putridæ præsertim durare possunt. Ergo putredo igneæ naturæ proxima est tum authoritate Galeni, tum ratione ipsa. Verisimile est ergo postquam ignis semina conceperunt, etiam virium recepisse: vnde non tam quæstio hæc agitari debet, quàm prior, scilicet cur ignis in tenebris lucet. Ergo....

CAPVT VII.

De resinosis herbis.

NOn est mirum quòd Petum tam prosit vulneribus atque vlceribus: resina enim omnis calefacit, siccat, mollit, detergit, concoquit ac digerit; ob id vulneribus, vlceribúsque sordidis tum tumoribus resinacea prosunt. Et quæ abundant, illa velut petum & chamepythis. Oportet autem obseruare quascumque ex hoc genere sunt. Sed cur magis herbæ quàm arbores? quoniam non adeò mutant, sed ob mollitiem mutantur atque feruntur, vt ob moram: & quia quoquomodo magis prosint, præsertim internorum affectionibus. Fit enim succus resinosus ex multo terreo cum aqueo bene concocto & permisto, sed non admodum attenuato: propterea in Occidentali India multæ plantæ eiusmodi sunt, vt etiam Anthelium, de quo dictum est: in frigidis autem regionibus picea larix & quatuor alia genera arborum, vt refert Plinius: nam ob magnitudinem & duritiem calor potens in huiusmodi conseruari potest, non autem in herbis, nisi admodum paucis vt dictum est de chamepythi, sic & de coniza quam pinguem vocat Dioscorides: & ob id putant occidere pulices quoniam illorum crura hebetet. Differt tamen pingue à resinoso. Eiusmodi igitur experimento patet, quod diu tritus puluis & cum aqua mistus, viscidum reddit, tenax & lentum: & eò magis si coquatur. Ita ex caseo assato fit glutten, quod & ipsum è genere est resinaceorum. Sed resina media est gluttinis ac gummi: in gluttine enim terreum multum multo aqueo, crassissimum crassissimo mistum est: in gummi terreum tenuissimum aqueo concocto, ideò celerius siccessit & magis lapides atterit ob igneas partes secum commistas. Viscum ergo rursus è genere est resinaceorum, ac quasi medium inter glutten & resinam. In calidis ergo regionibus herbæ magis quàm arbores nisi sint inanes atque fungosæ magis resinosæ sunt: in frigidis herbæ paucissimæ, arbores plures atque solidæ tales sunt: hæ enim resinosæ à calore interno redduntur, in India ab externo. Pars igitur terrea minus elaborata est, & crassior in resina quàm gummi, & ideò etiam magis resina astringit, & minus sicca est, & tenuis. Inter has tamen cum lentiscina tenuissima sit, ob id etiam nobilissima: nam cum sit è resinoso genere plurimum astringit. Difficile enim est tenue astringere.

LIBER DECIMVS-TERTIVS PARALIPOMENON.

De anima.

CAPVT I.

Quæ superſint è nobis.

DIximus in *Quarto libro* Genios adeſſe nobis & qualiter : tum rurſum *in Decimo.* At nunc quod dictum eſt, comprobemus viri ſapientiſſimi auctoritate, qui tamdiu orbem vniuerſum abſque vi, abſque periculo, abſque detrimento in pace ſumma gubernauit. Is inquam *in Tertio de vita ſua* hæc habet : *Quòd ſi ſenſus omnis per mortem nobis adimitur, non iam præterea dolores ac voluptates ferendæ : neque ſeruiendum vaſi tanto deteriori. Quin imò quod ſeruit id ſupererit, nimirum mens & Genius, cum vas illud terra ſit & tabus.* Ecce quòd etiam ſi anima ipſa pereat, è quatuor tria ſuperſunt, corpus, mens & Genius. Genium autem cognitum fuiſſe antiquis magnis Philoſophis, tanquam rem notam ac per ſe vt ita dicam manifeſtam, quam illum etſi non clarè adeò expreſſit ſenſiſſe ac expertum eſſe, quaſi pro comperto haberi poteſt.

CAPVT II.

Quid ſit anima & quomodo operetur in nobis.

SEd de anima quid dicam : aut enim finem habet, & à quolibet infinito per infinitum diſtat, quodvis etiam infinitum ab ea, ab omnibus verò quæ finem habent certo & noto interuallo : aut infinita ipſa eſt, & ab his quæ finem habent infinito diſtat interuallo. Videtur autem poteſtate primum infinito à ſingulis, quæ anima carent, diſtare maximè intellectus interuallo. Later ſolus hic eſt anima, & propagatione, & vi quantum diſtat ab eo, mente autem infinita. Videtur autem ſubſtantia quædam, ſed non vt Deus, neque cœlum: cœlum enim non afficitur niſi per vmbram, vt in Eclipſibus, & motibus inæqualibus, qui miſtione æqualium fiunt. Propterea qui dicit animam dolere, vel timere, vel iraſci, aut omnino quicquam triſte pati, eam dicit texere vel ædificare. Non lætamur, non triſtamur, ſed intelligimus atque ſentimus, in hoc enim perfectio eſt. Cum verò ſubſtantia ſit, non id intelligendum eſt quòd accidentibus ſubijciatur, ſed quòd in alio ipſa non eſt : neque enim calidi vel frigidi, vel aſperi vel lenis capax eſt : neque lucis aut tenebræ, aut mæroris aut doloris ; incorporea igitur eſt. Eſt autem infinitum poteſtate, vel quod ſimpliciter eſt, vt Deus : vel quod huiuſmodi eſt non omnifariam vt vitæ : vel quod nullo termino circumſcribitur, quale eſt anima : vel quoniam eo modo ſuſcipere natum eſt velut Hyle. Et plura quidem excellentiam oſtendunt naturæ, non autem illam eſſe infinitam, velut ſtructura hominis opus eſt finem habentis ſapientiæ. Ideò Galenus dum admiratur detrahit ab ea. Sed ipſum quod eſt ſcire infinitum: numeris enim ſcientia illa comprehenditur: infinita ergo eſt ſcientia, aliqua verò in nobis ? forſan non : ſed ſit æternum, eſſe oportet ſapientem. Ipſum enim ſcire atque cognoſcere ſegregat à mortalibus, & ſtatim fit vt immortale. Et quibus natura eadem eſt cum voluntate, in his perfectio ſumma eſt:nos autem volumus, vtrum autem anima, dubitandum eſt. Nam Dei voluntas eſt à natura quaſi, verùm non ſolum Deus non vult quicquam : neque enim triſtatur, nec anima, ſed neque ſapiens : ſi igitur non triſtatur, non cupit ; & ſi non cupit, nec anima multò minus. Contingit enim nobis amare atque triſtari, velut oculo per priſma vitreum inſpicienti, non vt ita ſint : ſed corpus & vita patitur, illa ſola ſe retrahit. Qui ſunt igitur ſapientes? optimi viri : ſed nimis diſtant hæc à perſuaſionibus imperitorum, propterea non hæc poſſunt intelligere. Sunt enim hominum genera quinque : rudium, artificum, nobilium, ſapientum, rarum rariſſimum eorum qui diuina ſapiunt:& ob hæc etiam à rariſſimis percepta. Igitur & vix credi poſſunt, cum tamen vera ſint : deducere autem atque oſtendere hoc ipſum bonum eſt, quod cum virtute eſt breui ratione impoſſibile eſt, & ob id conanti minus credunt, longa oratione decipi ſe metuunt. Quinimo cum opera ſint totius hominis, ipſum ſolum curant & ſolum eſſe putant;

verumtamen id esse finis ostendit: finem ergo demonstrare oportet.

Est autem finis, cuius gratia aut propter se homo, aut propter aliud: si propter se tantum, defecisset Diuina Sapientia vniuersi ordinem abrumpens: si autem propter aliud, quidquam diuinum esse oportet, nam vltima perfectio & extrema pars hominis diuina est; vbi ergo finis coniungitur alteri, id genus suum est. Diuinum igitur prorsus animæ genus, & dominium mentis ad appetitum regium, corporis verò ad animam seruile, vt inquit Aristoteles. Dicebat Theophrastus quod diu pensitandum est, animum corpori magnam habitationis mercedem persoluere, scilicet maculas & sordes, intelligens quæ ab illo illinuntur: Auctor est Petrus Victorius in *sextodecimo variarum lectionum cap.* 11. Quid pulchrius? vt mentem Theophrasti & Aristotelis de anima nostra intelligamus. Habitat in nobis, non à corpore proficiscitur. Quod enim materia caret, id æternum propriè est: nec refert ne vasculo exiguo contineatur, aut toto orbe: quandoquidem omnia sint æqualia, si ad perpetuitatem referantur. Si Lunam inhabitare Deos ac Solem censemus, non est quod dubitemus de animis nostris, nisi quod illi sint immaculati, quia vas est purius, nostrum sordidum atque lutulentum. Quinimò obseruatum dicunt, sacerdotum corpora atque phratriorum, tum monachorum, dæmonibus malis non occupari, quòd puriora sint. Et certè id nondum vidi. Quod si verum esset, argumentum foret diuinitatis Christianæ religionis; sed nos naturalia tantùm tractamus hoc in loco, admiranda attigisse satis sit. Omnia igitur cum alienæ subiaceant potestati, atque corporea, velut quicquid est in nobis, cœlo anima non plus illi paret, quàm falsis imaginibus decepta. Neque enim irascitur, nisi quia irasci decorum putat, & tamen etiam non irasci illi liberum est, & amare & odisse. Liquet ergo quasi precibus moueri corporis, vt dominum obsequentem qui in alterius habitat domo, scilicet appetitus & voluptatis. Nempe voluptatem etiam inuiti sentimus, non cupimus aut oblectamur. Aliud est ergo quod sentit, aliud quod optat. Et velut in mundo, cuius partes interitu & ortu variantur, vna mens regis, & animæ plures sunt immortales, velut Solis atque Lunæ; nam horum corpora sunt animata, vt Auerroes docet *secundo cœli com.* 61. & *duodecimo primæ Philosophiæ com.* 20. tum alibi pluries: atque in superiore mundo & generali, omnia quidem perpetua sunt; at in inferiore, omnia ad vnam mentem referebantur. Atque id sufficit: nam quod regit, immortale prorsus esse necesse erat.

CAPVT III.

De mente & animæ operationibus menti proximioribus.

Anima verò ipsa augescit atque confunditur, mens autem indiuidua est, atque vt hoc declaremus, longa digressione opus est. Cum enim in cœlo corpora sint immutabilia, secundum substantiam & qualitatem: eandem enim formam semper retinent, & densitatem, & expertia caloris ac frigoris, grauitatis & leuitatis, quæ apud nos sunt, substantia quidem immortalia sunt, verumtamen accidentibus mutantur, præcipuè autem his quinque: nam incalescunt atque refrigerantur, quocirca etiam fiunt dulcia, amara, candida, nigra, mollia, dura, aspera, leuia, mutántque formam rotundâ, quadratâ, triangulâ, fiuntque grauia vt terra, leuia vt aër, mediocria vt aqua: similiter & densa & rara; rara aër & aqua, densa terrea quæcunque: continua quoque ac diuulsa & separata, tótque modis variantur, vt meritò à pluribus qui hoc non animaduertunt, omnia esse accidentia, mutasse substantiam existimentur. At ergo in his inferioribus, cum corpora corporeis misceantur, necesse est vt eadem corporea patiantur, quæ corpora ipsa: & si diuelluntur elementa, diuelli etiam necesse est calorem, colorem, duritiē, & si rursum in vnum coëant, coire. Est autem anima non corpus, quia cum corpore in eodem est loco: nec incorporea, cum sit cum corpore: nec accidens cum sit corpore nobilior. Est igitur corporea quædam substantia, quæ diuellitur, distrahitur, augetur atque minuitur, hæcque iam pridem Hippocrati cognita. Verùm & ob id filius pars est patris secundum animam, animáque illa cum cæteris corporibus augetur, atque extenditur, hæcque sensus & vitæ principium in vno densa, in alio rara, atque huiusmodi: Mens autem huic cum inhæserit, indiuidua existit, nec corpori admiscetur. Et est ob id verè immortalis, quia eadem numero manet, neque confunditur, vt anima. Est igitur mens incorporea, quocirca omnia intelligit, & vt indiuidua. Et adeò vna, vt quæ illa participent, velut homines vnum esse sibi videantur, cum sint plura tamen, neque paritur ista seiungi: nam animalium pleraque, vt quæ plures habent pedes, anima diuiditur & partes sentiunt atque mouentur, quamdiu viuunt, & eò magis etiam plantarum, quarum corpora quod instrumenta vita etiam indiuisa habeant, propagantur; animalis autem nullius possunt. Sensum igitur in indiuiduo consistere qui dixerit, fallitur: namque in indiuiduo solum consistit, quatenus refert quod sentitur, vt autem in subiecto diuiditur: his autem magis vt tactus, minimè autem auditus vel visus, sunt enim

sine

sine corpore: incorporea autem non sunt. Rectè igitur Theophrastus inquit, sensum in indiuiduo consistere: quoniam velut in seminis qualibet parte totum est animal, ita & instrumenti: neque enim guttula quæpiam totum animal fabricare non potest, nec parti pars congruit; quinimò quædam animalia, etiam nullo ex semine generantur, sed solo congressu.

Sunt autem opera animæ quatuor: recipere, seruare recepta, cognoscere atque intelligere. Recipimus delata per sensum eo modo quo aliàs diximus, ex interpretatione Prisciani Lydij: velut audita visa. Seruamus autem in memoria ipsa, quæ duplex est rerum atque verborum. Vtraque etiam primum habet actum atque secundum. Et primum quidem actum memoriæ rerum, & vtcunque verborum, nominare solent memoriam; secundum autem actum memoriæ rerum phantasian, idest imaginari. Eóque argumento ducuntur, quòd imaginemur quæ nunquam vidimus aut audiuimus; memoria autem est sensu perceptorum, quæ omnia absurda sunt. Quamuis enim memorari non contingat, nisi quæ in actu primo sunt fueruntve verba, tamen idem contingit de phantasia. Decipimur enim in hoc, quòd existimamus visa atque audita imaginari posse: at non est ita; solum enim imaginamur concepta in memoria, eiusdem autem est facultatis actus secundus, cuius est primus: primus autem ad memoriam pertinet. Non ergo licet visa imaginari statim, quod experimento deprehenditur: sed vbi paululum quieuerimus, ex repositis in memoria imaginamur. Medium igitur tam in verbis quàm rebus est memoria, vt est actus primus sensuum, & memoriæ quæ est actus secundus: igitur actus ille secundus in rebus qui est memoria, idem est quod imaginari. Quod autem phantasia resiliat ad ea, quæ non sensibus sunt percepta, velut etiam in somniis, cum videmus auro non, neque argento, sed metallo quodam interlita atria, quod splendidius est. Idem etiam contingit in verborum memoria, intentione quod rarissimum est, vitio & mistione quæ sunt frequentissima: velut

Sole sub ardenti resonant Amarillidis iræ.

Vitium est & compositio ex diuersis: Quid ergo prohibet, ne idem in rerum memoria contingat. Neque enim quæ non prorsus vidimus imaginari possumus, neque cernere errorem hunc facile est, quoniam cum non vidimus prorsus, nec imaginamur, velut diuina omnia, cum sensui non subiaceant. Est igitur phantasia memoria rerum, non vis aliqua separata. Quòd si dicas ipsum reminisci, ex memoria & phantasia constare: quod tu dixeris de phantasia, idem ego de rerum memoria dicam. Videtur autem reminisci, non ex vtraque memoriæ specie, sed memoria rationéque constare. Illa verò est, vt cognoscamus non cognita ex cognitis. Quare initium incorporeorum: non enim est in materia species, sed ex his quæ sunt in materia. Intellectus autem & mens, neque in materia neque ex materia, quamobrem solus indiuiduus.

Neque verò res vulgaris aut simplex, sed omnia cum sint media, quasi inter finem habentia ac non habentia, dico veluti tempus, quod est infinitum & non infinitum: & superficies cœli, cum indiuiduæ sint, in partes tamen contrarias mouentur, & anguli contactus circuli cum recta anguli non anguli, & lumen aliquid & nihil: & infinitum & finem habens, & nos mortales & immortales, quæ omnia etiam aduersis sensibus magna cum iactura omnium scientiarum callidè sustulit Aristoteles, vt omnia scire videretur: nam sic aut nescire videbatur, aut quæ non sciebat, cum longa inquisitione indigerent, desperabat inuenire. Ne igitur alium sapientiorem oriri contingeret, conatus est tollere hanc scientiam, quam Theophrastus vir magis ingenuus reparauit. Sed solùm extant vestigia, quoniam plurima periêre.

Omnis ergo scientia eiusmodi est, & ob id quasi nobis incerta; medij scilicet inter finitum & infinitum. Procedit ab ipso fine, iuxta id quod propinquum est ex certa finis scientia, secundum sensum ad eam quæ est secundum mentem. Vnde omnia illa admiranda Ptolomei Apollonij, Archimedis, & reliquorum. Dico veluti latus aliquod quod maius esse non potest cognita linea, nec vlla quantitate dici minus videtur, demonstrationem ostendit æqualitatis. Est verò illud in anima admiratione dignum, cum recordamur eorum quæ sine mora recitamus, mora interposita obliuiscimur, cum potius res contrario modo se habere deberet: an quia vsu constat habitus? habitus autem hic quo verborum memoramur: at constat in omnibus membris hoc esse & ab anima, sed verborum memoriam falsò vocari: est enim in corpore animato, memoria autem videtur esse in anima. Quocirca varias esse potentias constat: illam quidem vitæ & motus linguæ, & vt ad cogitationem refertur; memoria autem est cum cognitione. Erit ergo memoria pars & facultas principalis animæ: verborum autem memoria & citharæ motricis habitus: participat autem principali vt ab ea esse potest, non vt ipsa est pars facultatis: verùm verborum habitus citharæ habitu proximiorem principali. Vt ergo ab vsu & consuetudine recedunt habitus loco, tempore, ita facilius vitiantur, vt si tardius aut submissa voce aut coram iudicibus, vel si tympanum pulsetur, aut lux ante oculos offusa sit.

CAPVT IV.

Indorum opinio & argumenta de anima.

PORrò quod dicunt Indi Giduæ maioris insulæ in suis illis XXXM. inuentis animam nostram ob id coniectandum esse mortalem, quòd abscisso capite iam prius admoniti signum dederint, nihil se videre prorsus nihil est: nam signum illud ex capite esse oportet: at tum conuellitur statim, neque vllum ob id constare potest: tametsi animus prorsus esset intrepidus, siue ad oculos, siue ad linguam aut labia referas, aut supercilia; hæ enim solæ partes in capite manifestè mouentur, nilque plus contingere potest, quàm his qui animo linquuntur, imò minus: at omnibus tum obscuritas sola intercedit, etiam si post per ecstasim multa visuri sint. Quid ergo prohibet etiamsi à separatione confestim mirabilia visura sit anima, ne in eo momento omnia obscura ei sint, quòd vt dixi necesse est: quare & si se non videre significare posset, quod difficillimum est (certè scire impossibile) tamen id argumentum prorsus nil concludit, quod ad animi interitum attinet: quoniam prorsus bifariam peccat, vt neutra pars omnino defendi possit: quod verò aliàs testatus sum in his quibus cor auellitur, maiorem haberet firmitatem. Sed neque ex lingua tum verbum promere licebit, cum vt rectè (vt Vesalius adnotat) *lib. 4. cap. 9. pag. 3.* tam laryngis cartilago tertia deducta, & ob id lingula dehiscente adaperiat foramen, quam etiam musculi linguam mouentes, ex osse hyoide seu Y formam referente moueantur vtrinque, à ramis recurrentibus sexti paris neruorum cerebri: ergo præciso capite, cum illi recurrant ex iugulo, necesse est præcidi & intercipi vocem, vt sola lingua inconditè moueatur, tum maximè vt dixi conuulsa. Est & alia causa manifestior licet haud maior, defectus spiritus, cum non nisi compressus à pulmone & musculis asperæ arteriæ tum pectoris effundatur; hiante igitur aspera arteria sonum fieri est impossibile. Talia igitur imperiti rerum primùm plebi persuaserunt, inde alios decipientes etiam, sibi ipsis imposuere, nugantes.

CAPVT V.

De cognitorum & virium animæ differentiis.

PORrò eorum quæ cognoscuntur aut quæ cum cognitione fiunt, plura sunt genera: nam iuxta quinque sensus exteriores sunt quinque; Sapor, odor, color aut lumen aut lux ipsa sonus & qualitas, quæ tactu percipitur. Sextum est motus qui à voluntate procedit. Quatuor sensilia communia, qui sensibus pluribus si non omnibus conueniunt; magnitudo, numerus, Figura, Motus, & quies, quæ est cessatio motus, sicut silentium soni, tenebræ lucis. Præter hæc quæ decem sunt, est memoria; inde id quod imaginamur, materia carens; inde ratio, post mens sublimis velut in arce quadam, cui coniuncta sunt, voluntas & amor. Et de aliis quidem alibi dictum est: hic de amore loqui proposuimus. Est autem res necessaria congenita cognitioni ob familiaritatem, eiusque obiectum bonum. Vt enim amor à Bono primo id est Deo profluens ipsum respicit, & in illud conuertitur; ita quæcumque ad nos descendunt cum imagine potestatis, & intelligentiæ & amoris eius, quod Bonum existimatur: quale autem bonum quod superiori virtuti idest intelligentiæ tale videtur. Propterea quæcumque perfectiora sunt, efficacius amant, quoniam magis intelligunt. Eorum verò quæ cum cognitione fiunt, rursus plures sunt modi: velut motus membrorum paret voluntati, non tamen quomodo fiat cognoscimus. At sensus cognoscunt, & quid sit quo cognoscamus citra rationem intelligimus: sed cognitio ea est, quæ solum ad sensum peruenit, vt quod videmus oculo. At non scimus quo imaginata percipiamus, illa tamen citra rem ipsam cognoscimus, & quasi quod imaginamur simus, adeo proxima est menti hæc vis: materia enim caret & incorporeum quasi est. Quod autem memoramur, non eiusmodi est, sed medium inter ea quæ sentimus & imaginamur, quoniam absente quauis re fieri potest. Quinto autem loco est ratio, hæc componit ac diuidit, & ideò menti persimilis, verùm de annexis materiæ est. Ex hac memoriáque aut imaginatis oritur id quod vocatur reminisci. Mens autem est incorporeorum quidem per se: & quorumcumque vt à corporis natura denudata sunt, seu simplicia seu composita sint.

Quadrifariam autem existimatum est intellectum esse imaginandi vim: Et quod vtraque sine materia concipiant, & quod intellectus sine ea vi ni in actu minimè vnquam esse possit: Et quod vtrique contingat falli posse, & quod vtraque actio voluntati pareat: sed differunt quoniam

quoniam non imaginamur, sed intelligimus complexa; Et quod non imaginamur incorporea: hæc autem propria sunt menti; Et quòd imaginari contingit, non autem intelligere. At intelligere non contingit & non imaginati. Demum quòd qui imaginatur abstrahit formam à materia in qua est, vtpote ligno & calido & albo, non tamen separat nec separare potest à magnitudine, sed est semper cum illa & in illa, & ideò in materia aliqua. Idem dico de colore, & situ atque aliis. Propterea separat à materia quæ est illi propria, vt coruum à nigredine, non tamen à genere idest ab omni colore, & à quantitate cubitorum duorum pygmeum, non tamen ab omni quantitate. Voluntas autem est cum cognitione boni, veri aut falsi, aut vera vel falsa: Amor autem est non propter se sed propter illud. Et vtrumque contingit vt misceatur, imo plerumque appetitui corporeo. Superat autem sui ipsius amorem & commodum proprium, cum vel ab appetitu vel à ratione augetur species boni. Et maximè in suppositionibus rerum quæ sint maiores vsu vitæ. Eodem modo si adiungantur iræ, ipse autem per se reddit hominem beatum, si sit purus: si autem sit propter se est mistus voluntati: & non est quietus, neque fœlix. Et si sit in re caduca torquetur cum casibus illius. Ideò amor Dei & incorporeorum vt scientiarum, solùm beatos efficere potest.

CAPVT VI.

De sentiendi modis, & causis differentiarum, & regula Arithmetica coniugationum.

TRia sunt quæ manifestè differunt ex his per quæ cognoscimus, sensus exteriores, sensus interiores, & memoria. Et memoriæ quidem species duæ; vna sine cognitione & est habitus quidam velut musicorum in instrumentis, & maximè puerorum: at de hac sermonem facere non decreuimus, quoniam quæ hic scribimus ad medicam cognitionem atque tractationem diriguntur, cui hæc contemplatio parum vtilis esset. Quæ autem cum cognitione fit eam præsupponit, scilicet interiorem, quoniam non transeunt sensilia ad memoriam nisi per cognitionem sensuum interiorum. Quæ igitur solum cognita sunt per sensus exteriores, impedito interiore, non transeunt ad memoriam. Quare cum coniugationes interiorum sint totidem numero semper, quotus est numerus à monade duplus, si duo ponantur aut si tres differentiæ triplus: velut si ponamus calidi, frigidi, sicci, & humidi, erunt quatuor: quia duæ differentiæ & duo contraria, etsi tres differentiæ, octo: velut dulce & amarum: hæc enim non se inuicem compatiuntur: contraria enim singula singulis,

Monas.		
1	2	3
2	4	9
3	8	27
4	16	81
5	32	243

& si quatuor sexdecim, & si quinque triginta duo. Etsi in singulis apponantur media velut temperatum, efficiemus totidem coniugationes, quotus fuerit in ea proportione, vtpote tripla à monade terminus vltimus, vt in primo tria, in secundo nouem seu secunda differentia: & in tertia viginti septem; & ita deinceps. Cum ergo sumpserimus sentire, ac non sentire sensu exteriore, & ita in interiore sentire aut non sentire, ac in memoria pariter contraria, erunt octo coniugationes. Velut sentire sensu exteriore quatuor modis contingit: aut cum sensu interiore & memoria, aut cum sensu interiore & sine memoria, aut sine sensu interiore, & cum memoria, aut absque eo & sine memoria. Fiunt etiam totidem absque sensu exteriore. Omnes igitur modi sunt octo. At iam dictum est, quod ex his non contingit memorari absque interiore sensu: igitur relinquentur sex, nam duo adimuntur scilicet non cognoscere & memorari, cùm bifariam id contingere posset, scilicet nobis sensu exteriore præditis & carentibus. Horum igitur loco substituantur duo alij: vnus qui fit cum cognitione sed exili; tum sensibus sed dumtaxat auditu eoque leui: alter est, vt sentiant, non tamen recordentur sed cognoscant malè, fient modi rursus octo. Quorum primus est omnibus valere, vt in vigilia cum mentem adhibemus & moram. Nil cognoscere vt in attonitis &

Exter: sen.	*Interior sen.*	*Memor.*
Sentire.	*Cognoscere.*	*Recordari*
Non sentire.	*Non cognoscere.*	*obliuisci.*

deprehensis, & profundo somno, atque hæc palam est esse extrema. Tertius modus est medius fermè ad vnguem, velut cum cognoscimus sensibus exterioribus, sed leuissimè & tenuiter exterioribus quibusdam, sic quibusdam non, velut neque visu neque tactu, etiam adhibitis nonnunquam (non enim in omnibus) tormentis, audiunt tamen voces exiles & recordantur. Et hic status vocatur verè ecstasis. Quartus igitur modus & Quintus est cum non sentiunt externis sensibus, interioribus autem cognoscunt, atque hi cum bifariam distinguantur: aliqui enim recordantur, aliqui non, vt in somnis in quibus imagines videmus, fiunt duo hi modi. Sextus est cum cognoscimus tenuiter, & solum auditu: (videtur enim hic sensus esse vltimus, causam autem dicam post) cognoscunt etiam interioribus sensibus, sed postmodum non recordantur (atque in hoc videtur contrarius Ecstasi) vt in hystericis mulieribus plerisque, nam in quibusdam plus est, in quibusdam minus: sed quod diximus commune est. Septimus autem modus est, cum sentiunt, non tamen cognoscunt, ideò nec recordantur. In perturbatis autem

mente non cognoſcunt, ſed malè iudicant perturbata ratione, nec recordantur vt in vehementibus febribus: modus diuerſus contingit, qui fermè ſub ſeptimo continetur, eſtque quaſi medius inter illum & tertium. Cauſæ igitur eorum ſic ſe habent. Et primi quidem vt dixi bene valere & attentum eſſe, & diu protrahi ſenſum, & quieſcere quod ſentitur: ſecundi autem occupari cerebrum, & ventriculos omnes à frigore vel humido, atque hæc manifeſtiora ſunt quàm vt indigeant declaratione. Cauſa verò tertij eſt vt dixi, quoniam cerebrum manet illæſum: & ſpiritus ad ipſum contrahuntur: ideò manent omnes virtutes atque facultates quæ ſunt in illo, vt memoria, ratio, & ptope illud vt auditus, leuis tamen & quaſi per imaginem. Cauſa verò quarti eſt imbecillitas cerebri, & ob id ſenſuum læſio vel ob frigus vt in ſomno, vel ob conſumptionem ſpirituum vt in debilitatis ex morbo; recordantur tamen quoniam non impeditur cerebrum ob intemperiem: ſed error qui in eis accidit, contingit ob ſpiritus qui à ſenſibus redeunt, imbuti imaginibus ſenſuum; indicio eſt quod nuper obcæcati ſomniant ſe videre, iam diu autem obcæcati non ſomniant ſe videre: Et in ægris humor eodem modo temperatus, ſed multus, idem poteſt, ſed tunc non vident aut audiunt, niſi verè viſa atque audita & ſimiliter de aliis. Quintus eſt cum neque ſentiunt neque memorantur: atque in hoc à quarto differt, ſed cognoſcunt tamen: hoc rurſus in imbecillibus & ſomniantibus, & vim imaginandi perturbatam habentibus ob motum velocem imaginum. Manifeſtum eſt autem quod hoc à calore, illud ex reſolutione aut oppreſſis viribus primùm, ex oppreſſione, non ſola interceptione ſpirituum. Sextus autem eſt quod cum reſolutæ ſint vires, non ſecus ac in ecſtaſi, non recordantur, etiam quoniam intemperies frigida impedit memoriam, ſenſum autem auditus, non quoniam propinquus eſt cerebro, & in patiendo magis conſiſtit. Significat ergo abundantiam humorum, atque vaporum magis frigidorum, quàm corruptorum.

Septimus accidit, quoniam intemperies magna eſt, vtpote oppreſſis viribus à multitudine materiæ: ideò ſpiritus ad membra ſenſuum etiam perueniunt, & magis ad oculos etiam; indicio eſt quod conniuent ad motum circa illos, non tamen cognoſcunt, & ideò nec recordantur. Cum verò ſenſibus percipiunt, ratio verò corrupta eſt, non poſſunt recordari, atque hic eſt vltimus modus, in quo ſtantibus viribus vt in acutis febribus, ratio à calore & ſiccitate nimia perturbatur: propterea multi ex his ſeruantur & redeunt. Differt hic à præcedenti, quia non cognoſcunt; hi verò prauè cognoſcunt, & malè ratiocinantur. Hic ergo à calido aut ſicco fit; ille vero à frigido vel humido.

LIBER

LIBER DECIMVS-QVARTVS.

PARALIPOMENON.

De dubiis ex Historiis.

CAPVT I.

De Hierone Syracusano Tyranno.

HIeronem Syracusis tyrannidem obtinuisse à Gelone receptam decem annis, meminit Aristoteles, *Quinto Polyticorum: capite* 12. Meminit & horum Diodorus Siculus, & constat fuisse Themistoclis ætate & sæuum, Xenophon autem in Hierone vt æquum introducit. Sed hæc missa faciamus: Valerius Maximus de liberalitate agens, dicit Hieronem Syracusanum misisse Romanis, audita clade, quam ab Annibale ad Transimenum lacum acceperant, modios trecentos tritici, hordei ducentos, auri pondo ducenta quadraginta At constat inter Themistoclis ætatem & cladem ad Transimenum acceptam annos intercedere CCLXIV, quomodo igitur tantum viuere potuit: Et Iustinus, & Polybius recitant Hieronem cæpisse tyrannidem exercere Syracusis, anno mundi vt supputare licet MDCLXXXVIII. Ibi etiam illud mirum, quod ad Transimeni cladem perdurauerit, quæ in annum mundi incidit M. DCCXLVII, vt quinquaginta nouem annis superuixisse necessum sit in regno. Grande tempus vitæ etiam, non regnandi tantum. Quod etiam de mutatione morum scribit Cælius Rhodignus *libro Decimonono cap.* 28. ad antiquum Hieronem pertinere palam est: vt qui Pindari & Alcœi poëtarum consuetudine post morbum gauderet: vt posterior Archimedis mathematici, vt duos fuisse constet huiusmodi tyrannos, quorum prior iuuenis periit, regnauítque decem tantum annis, Gelonisque iustissimi tyranni frater fuerit, posterior autem sexaginta annis summa ætate obierit.

CAPVT II.

De duobus Zenonibus.

VAlerius Maximus *libro Tertio cap.* 3. vbi de patientia agit, Zenonem Eleatem philosophum ait tortum à Phalaride, & dum torqueretur in tyranuum excitasse populum, vt illum lapidibus obruerint. Inde dicit alium Zenonem Philosophum, & ipsum dum in tormentis esset, Neareho tyranno, dentibus auriculam præcidisse, simulatâ detegendi conscium voluntate. Hunc sanè constat non fuisse eum, qui Athenis in summa tranquillitate consenuit, nec alium fuisse Zenonem Philosophum legimus præter hos duos. Quin etiam Diogenes, quod Valerius de alio Zenone refert sine cognomine, de Eleate & Nearcho tyranno recitat, de Phalaride autem nihil huiusmodi. Addita præterea in illius historia, quæ de Anaxarcho Philosopho & Nicocreonte tyranno Alexandri tempore, aut paulo post acciderunt, scilicet quod linguâ præcisâ Philosophus in faciem tyranni inspuerit, quæ referri ad Zenonem Eleatem simul ac Phalaridem, nec Nearchum referri non possunt. Si confessus est ob id, quod aurem tyranno præcidit, dico in tanta caligine antiquitatis modò vnum, modò alterum fuisse deceptum. Satis constat Nearcho auriculam detractam à Zenone vno Philosopho. Phalarim occisum à multitudine Agrigentinorum: Anaxarchum Thusum in mortacio iussu Nicocreontis tyranni: in quem Philosophus, linguam dentibus præcisam, expuit.

CAPVT III.

De Seruio Terentio & Lucilio.

VAlerius Maximus *lib.* 4. *cap.* 7. dum de amicitia agit, recitat quod cum Antonij milites D. Brutum quærerent, vt occiderent, sponte Seruium Terentium se obtulisse, vt morte sua dum Brutum mentitur, illum à vitæ periculo leuaret. Sed agnitum Terentium à Furio qui huic negotio præerat, seruatum in vitam. Plutarchus autem in vita M. Bruti eadem ferme de illo recitat, quæ de D. Bruto, sed Lucilium pro S. Terentio subijcit, deductúmque ad Antonium atque seruatum, habitumque Lucilium inter præcipuos Antoni amicos. Quid dici possit satis intelligo vtrumque contingere potuisse. Sed tam præclarum exemplum in duobus Brutis non vno, si accidisset, vix mihi persuade-

re possum. Valerium Maximum præteriturum præsertim, cum M. Brutus longe dignior haberetur D. & ipse duorum fratrum Gracchorum. T.& C. exempla simul concinnasset. Itaque errorem fuisse puto, veriúsque esse de D. quàm M Bruto, non solùm quod Romanus Romanas res melius nouisse sit verisimile, sed quòd Plutarchus in pluribus huiusmodi falsus fuisse deprehendatur, intentus potius vt Græcos Romanis præferret, quod etiam Traiano vt alienigenæ non displicebat (vt potius Romanis adfuisse Fortunam quàm virtutem, aliis gentibus virtutem potius quàm fortunam) quàm historiæ veritati. Id quilibet facilè intelligere poterit, qui Parallela legat,& de virtute Alexandri. Atque ob hoc sanè merito dignus cui nulla fides habeatur, quamuis alioquin egregius vir.

CAPVT IV.

De Miltiadis obitu.

PLutarchus in vita Cimonis etiam mortuum in carceribus refert: & vt efferretur. Cimonem illius filium vadem se dedisse, & carceri mancipasse. Idem Valerius refert loquens de Ingratis his verbis: *Bene egissent Athenienses cum Miltiade, si eum post trecenta millia Persarum Marathone deuicta in exilium protinus misissent, & non in carcere & vinculis mori coegissent.* At Plato Atheniensis & temporibus illis proximus in Gorgia ait: *Miltiadem verò qui in Marathone pugnauit, in carceris barathrum detrudere decreuerunt, ac nisi obstitisset magistratus proculdubio incidisset.* Itaque nec ingressum illuc, nedum ibi mortuum fuisse constat. Sunt qui dicerent hoc: solùm deceptos populi sententia fuisse historicos, cum irrita fuerit: alij damnatum euasisse ne conijceretur, verùm à mortuo cadauere rapto & in carcerem coniecto, populum qui verecundia ductus viuo pepercit, magistratibusque paruit, simultate inter populum & potentiores gliscente, extorsisse pecuniam ab hæredibus. Et ne putresceret cadauer donec pecuniæ recuperarentur, vadem in carceribus se præstitisse Cimonem filium per duos aut tres dies. Græcos de nihilo texuisse Iliadam, Athenienses Græca leuitate & populari iactantia, reliquos Græcos vt Athenienses sugillarent.

CAPVT V.

De Romanorum Comitiis.

NIcolaus Cruchius Rotomagensis in tribus libris, quos de Comitiis Romanorum scripsit, eruditissimè sane in initio eorum docet ex Dionysio Halicarnasseo Seruium Tullium Romanorum ipsorum regem diuisisse populum Romanum in equites & pedites. Equitum decemocto centurias elegit, quos & honestis facultatibus, & strenuos esse compererat, sic vt & equum alere & pugnare possent. Pedites autem in classes sex diuisit: primam ditiorum qui non minus haberent facultatum centum minis, sed vel tantum vel etiam plus: hæ sunt ad formam nostræ pecuniæ redactæ mille aurei coronati, atque ex his octuaginta fecit centurias: seniorum qui annum excederent quadragesimum quintum, quadraginta. Et has voluit esse ad vrbis custodiam, vt reliquas omnes reliquarum classium seniores: Iuniorum à decimo-septimo ad quadragesimũ quintum annum, quas quadraginta etiam esse voluit, quos ad bellum educeret. His octoginta centuriis decemocto illas equitum adiunxit: vt prima classis centurias contineret nonaginta octo. Secundam classem à septuaginta quinque minis ad centum: tertiam à quinquaginta ad septuaginta quinque: Quartam à viginti quinque minis ad quinquaginta: Quintam à duodecim minis cum dimidia census ad viginti quinque, atque in hac triginta selegit centurias, quindecim iuniorum, totidemque seniorum; in reliquarum singulis secunda scilicet, tertia & quarta, viginti tantum, scilicet decem seniorum, & totidem iuniorum, vt omnes essent simul quatuor classium centuriæ à prima numeratæ, ex ordine nonaginta peditum triginta quintæ, & viginti secundæ, tertiæ & quartæ. Sextæ classis autem vna tantum, hæc enim minus habebat in censum, duodecim minis cum dimidio: insuper quatuor centurias inermes, duas fabrorum, duásque tibicinum & cornicinum, vt essent, (quia nulli alij equites erant) omnes centuriæ nonaginta quinque, & primæ classis nonaginta octo.

Id autem primum quomodo intelligi debeat, & qua ratione factum sit, docere operæ pretium est. Neque enim ita intelligendum est, vt totidem viri, idest centum homines in vnaquaque centuria continerentur: magna enim quadam bona fortuna opus fuisset, vt in singulis tribubus, primâ omissâ, bis mille homines continerentur. Sed ita intelligi debet, quòd singulæ centuriæ ad belli munus vel è suis si haberent, vel è sexta classe pecunia allectos exhiberent. Ita ex sexta classe sufficiebat, quanquam multitudinem maximam contineret, ac penè quantum totus reliquus populus, vnam centuriam describere: vt essent proletarij, qui filios generando Reipub: satisfacerent, milites mercenarij ad supplendas centurias: & ipsi cum minimum æris haberent, minimè etiam grauarentur. Frequens quoque vrbs belli tempore, & nisi pauperes quæritando victum & labore parando relinquebantur. Itaque æquata lance in suffragiis, vnicum pro vna centuria quam ipsi dabant, haberent: contra Primæ in classis arbitrio, si ipsa esset concors, omnia magna essent,

cum

cum sola nonaginta octo centurias, idest totidem suffragia è centum nonaginta tribus totius Reipublicæ obtineret. Nec mireris quòd octuaginta iusserit esse centurias in prima classe, cum in aliis viginti tantum exceperit: nam supra septuaginta quinque minas, totum quicquid fuit in belli vsus, collocandum esse censuit sine iactura. Ita qui ditiores erant, & pondus belli & honores omnes sustinere cogebantur, & in potestate habuerunt.

Porrò qui Romæ iudicabant, singuli Prætores dicebantur in quibusdam causis: alij Magistratus velut Aediles currules, & annonæ Præfecti. Sed generaliter septem fuerunt, è quibus quatuor è cœtibus fiebant: Plebs plebiscitum, & iudices causas capitales, aliquando centum viri, & collegium Sacerdotum aut Aruspicum: Et Senatus hic ex ordine & de Repub. etiam. A toto autem populo fiebant comitia, quibus nihil erat maius, reliquæque potestates subijciebantur: comitia autem trium generum, centuriata à centuriis dicta. Tributa à tribubus, curiata à curiis quæ triginta fuerunt institutæ Romulo, sempérque eadem numero mansere: centuriata nobiliora erant de bello & pace deliberantibus, de magistratibus eligendis nobilioribus, de absoluendis damnandisve ciuibus, ac de promulgandis legibus. Omnibus comitiis commune erat vt in campo fierent, iudicia in foro, Senatus in curia proprio loco vel templo habebatur. Iudices ad centum vel magnum numerum legi solebant ex Senatu semper; aut omnes quod raro fiebat, aut pars vt plerumque, & ex ordine equestri qui plures semper ferme erant, & ex tribunis ærariis, atque hic mos ex ordine. Additi etiam sunt lecti è populo quindecim è singula tribu, qui sunt quingenti & viginti quinque, qui eo anno iudicarent Silana lege à Tribuno lata, adiuuantibus Senatoribus atque optimatibus: quod equites ius illud sibi ferme totum asciuissent. Maximi apud Romanos magistratus erant septem ordinarij, quatuor qui centuriatis comitiis creabantur, Consules, Prætores, Censores: Et rex Sacrificulus. Alij tres his maiores erant, sed extra ordinem, nec nisi maximo in Reipub: periculo creabantur. Dictator cuius summa erat potestas, nec vllus magistratus vim aliquam habebat præter tribunos intercedendi. Maximo discrimine belli, aut in maxima peste creabatur religionis cuiusdam causâ, & habendorum comitiorum causâ: non plus sex mensibus erat illius potestas, sæpius ante præstitutum tempus potestatem relinquebat. Inde Cæsar sibi perpetuam fecit, & Sylla etiam ordinem transgressus est, sed ante mortem deposuit, Post erat Interrex comitiorum habendi causâ, Regiâ quasi potestate, sed quinque dierum spatio proscriptus, plus habens auctoritatis quàm virium. Inde Magister equitum, qui vicariam gerebat in absentia Dictatoris potestatem: dum præsens erat, summa potestas illi in equitum ordinem totum, cuius amplissima dignitas & numerus, & opes magnam nobis partem ac præcipuam occupabant. Sed & hic magistratus sex mensium spatio finiebatur cum Dictatore. Hi tres magistratus non creabantur centuriatis comitiis, nec vllis aliis, sed Interregem eligebant Patritij soli: nulla in hoc autoritas Plebi vel populo: Dictatorem dicebat consul, alter mandante Senatu, sed tamen oportebat eligi consularem virum. Religio erat vt occidente Sole illum nominaret tacitè Consul. Dictator pro arbitrio sibi Magistrum equitum eligebat, sufficiebat vt illum nominaret, nec conditio vlla vel in eo qui eligebatur, vel in electione obseruabatur. Comitia ergo non nisi ab altero consule, vnóque tantum, etsi alter adesse posset & à Prætore, & à Dictatore aut Interrege haberi, sed præsentibus habebantur. Consules ex instituto fuerunt Ser. Tullij regis, atque in tribus commentariis ordo inuentus est, dum Populus Romanus se in libertatem vindicasset; Rex autem sacrificulus, antequam crearetur à Pontifice maximo dicebatur, vt consules à consulibus.

Erant & tributa comitia vt dixi à tribubus, quæ primo tres Romuli ætate Ramnenses Tatienses luceret. Hæ commutatis nominibus atque addita vna à Seruio Tullio Rege dictæ sunt, Esquilina, Palatina, Suburrana, Collatina. Atque hæ vrbanæ: quibus additæ sunt triginta aliæ rusticæ, imò tandem posterioribus temporibus triginta vna, vt omnes euaserint triginta quinque, quarum nomina hîc subijciuntur: nam perpetuò perdurarunt & à regionibus ac locis vrbis diuersis nomina sumpsere. Earum igitur series Alphabeti ordine sic describitur.

CAPVT VI.

Nomina Tribuum, ex commentariis Pauli Manutij F. A.

1. AEmilia. 2 Aniensis. 3 Claudia. 4 Cornelia. 5 Collina. 6 Crustumina. 7 Esquilina. 8 Falerina. 9 Fabias. 10 Galecia. 11 Lemonia. 12 Metia. 13 Naruiensis. 14 Ocriculana. 15 Oufentina. 16 Palatina. 17 Papyria. 18 Pollia. 19 Popilia. 20 Pontina. 21 Publicia. 22 Pupinia. 23 Quirina. 24 Romulia. 25 Sergia. Ser. 26 Suburrana, 27 Sapiuia. 28 Scapria. 29 Stellatina. 30 Sabatina. 31 Terentina. 32 Tromentina. 33 Velina. 34 Volitinia. 35 Veientana.

Rusticæ tribus ingenuorum & nobiles habebantur: Quatuor vrbanæ ignobiles & libertinorum, pauperrimæque. Vrbanæ enim dicebantur, quia vere ad quod itarent carebant. Celebrabantur omnia comitia loco religioso, vt publica quæcunque, eenturiata autem in Campo Marti dicato extra Pomerium. Comitiis tri-

butis eadem iudicabantur, quæ curiatis; ſcilicet de legibus ferendis, de criminibus, quæ duo centuriatis etiam, vt viſum eſt fuêre communia: peculiariter autem tributis atque centuriatis ad cooptandos Sacerdotes in collegia, & creandos cæteros magiſtratus, ab illis ſeptem quos minores appellabant, quòd minoribus præeuntibus auſpiciis ſicut maiores maioribus crearentur. Minores erant Tribuni plebis, Tribuni Aerarij: Triumuiri capitales, tritum viri nocturni, tribuni auro argento ære flando, feriendo, præfecti: Aediles curules, ædiles plebis & Quæſtores: alij etiam ſed extra ordinem. Vnde paret cauſa, cur Tributa comitia fuerint introducta: Nam cum curiatis comitiis quæ antiquiora fuere, cæteris dico centuriatis & tributis, omnia quæ poſtmodum tributis crearentur, à triginta aliis quæ ſemper manſêre, numero & familiis immobiles, neceſſe fuit additis multis Italici generis in Romanam ciuitatem, & qui ſuffragium ferrent, cum non liceret in curias diſtribuere, excogitare tribus, quæ numero & ciuibus poſſent ampliari, & ferre ſuffragia, quæ ſumma erat voluptas & vtilitas: tum gloria quâ omnes cupiebant ſe Romano populo inſerere, & propter quam tot difficilia tamque duram militiam & acerba tributa tollerabant. Omnibus comitiis commune eſt, vt opus habeant, auctoritate Senatus, præterquam tributis in campo Martio Marti ſacrato ex hæreditate Romuli extra vrbem. Curiata igitur comitia à triginta curiis à Romulo inſtitutis, qui Populum vniuerſum pauculis ad ſacrificia peragenda, & quædam alia munera exceptis, in triginta partes æquales diuiſit, & vnicuique propria Sacra propriósque Deos quos colerent, & Sacerdotem vnde collegium triginta curionum tribuit, ortum habuerunt, fueruntque antiquiſſima: nam centuriata à Seruio Tullio, Tributa etiam multo poſt Coreolani tempore ortum habuere. Magnam partem ademit facultatis centuriatorum conſtitutio, cum antea Reges curiatis comitiis creati fuiſſent: nam hæc ſola Populus habebat, ſed maximam tributa comitia ſuſtulerunt, in quæ vis ſuffragij minorum magiſtratuum & legum atque aliorum quæ dicta ſunt, tranſlata ſunt, vt inanis vis poſt hæc curiatis comitiis, quæ ſimpliciſſima erant, relicta ſit. Nihilo ſecius tria eis relicta ſunt, etiam poſt tributa comitia. Flaminum ſacerdotum creatio: Ius moderandæ poteſtatis amplificandæque maiorum magiſtratuum, ita vt ſummam quandam poteſtatem poſt illos creatos & abſolutionem continere viderentur. Præterea de Sacrorum ritibus & ordine, tum Teſtamentis & adoptionibus curiatis comitiis, res agebatur atque decernebatur. Mali ominis inter curias Faucia, captiuitate vrbis, Pace Caudina, clade apud Cremeras. Atque hæc hucuſque abſque controuerſia; quæ verò ſuccedunt & propter quæ hæc omnia præmiſimus narrauimúſque, & in controuerſia verſantur ſunt huiuſmodi: quoniam ſi centuriata comitia fiunt per claſſes, igitur centuriæ integræ ſunt in claſſibus: adeò vt prima centuria ſecunda & tertia, & ſic deinceps omnes ſunt in prima claſſe: & prima claſſis occupabat plures, imo omnes tribus, igitur non poterat vna tribus ſentire aliquid aut decernere, quin ferme omnes centuriæ ſuffragium dediſſent: quia in vna tribu erant omnes claſſes: at non claſſes ſed tribus tuliſſe ſuffragium feruntur. Valerius Maximus libro octauo: *cum quatuordecim tribuum ſuffragiis damnatus eſſet.* At non poterant tot tribus damnaſſe, quin claſſes omnes quæ in eis erant, ſuffragium aduerſus eum tuliſſent; atque ita iam omnes tribus ſuffragium tuliſſent, & ipſe damnatus vel abſolutus: cum tamen ſubijciat: *Quod violentia dicti aduerſarij reliqua tribus eum abſoluerunt.* Sed forſan de tributis comitiis id intelligi poteſt. Sed & Liuius & Aſconius prærogatiuæ tribus meminerunt, adeò vt iudicia per tribus non claſſes adminiſtrarentur. Et à Cicerone in oratione ſecunda contra Rullum. *Extremæ tribus ſuffragiorum.* Et à Liuio Decade prima. *Tribus omnes præter Polliam antiquarunt legem.* Et Decade Quarta. *Omnes tribus vti rogaſſent iuſſerunt.* Alibi ſcribitur; *Et iam prima tribus ſuffragium tulerat.* Video Nicolaum in hac cauſa titubaſſe, cum ſatis conſtet fieri non poſſe, vt eiſdem comitiis & claſſium ordo haberetur, & Tribuum numero decernerentur leges, aut magiſtratus aut quidvis aliud. Propterea duorum alterum eſt neceſſarium, vel vt alia eſſent comitia centuriata per claſſes facta, alia per tribus: vel vt mutata lege, cum primum plures ciues in vna tribu, ſuffragium tuliſſent: tum tribum illam tuliſſe ſuffragium, renunciari ſolitum: Quod omnino verum eſſe fere non poteſt: nam non niſi cum maxima confuſione omnium fieri poterat.

Melius eſt ergo vt dicamus populum Romanum centuriata comitia mutatâ lege Ser: Tullij ad tribus hoc modo reuocaſſe, vt gratia exempii in Prima Tribu eſſent decem centuriæ primæ claſſis, ſeptem ſecundæ, Quinque tertiæ, ſex Quartæ, octo quintæ & vna ſextæ, vt ſimul collectæ eſſent triginta ſeptem: tuliſſe autem per ordinem claſſium centurias; cúmque eò ventum eſſet vt decem nouem id ſentirent, tum primum renunciatum eſt tribum illam primam hoc decreuiſſe. Inde ad alias tribus eodem modo tranſitum fuiſſe. Nec vllam aliam viam tot ambagibus conciliandis inuenio. Conſtat itaque ante tribuum numerum abſolutum centuriata comitia habita fuiſſe, nullo tribuum reſpectu, poſt vrgente plebe per tribus habita, claſſium eodem ordine ſeruato.

CAPVT

CAPVT VII.

De Causa generali errorum & contradictionum.

AT generaliter Græcorum historia plena est mendaciis & nugis: auidi enim inanis gloriæ plurima fingebant inaudita prorsus & incredibilia etiam, vt homines admiratione ducti talia legerent, inter quæ maximè sunt quæ à Polyeno scribuntur, fabulosa, absurda, incondita: talibus libri referti sunt, vt omnia vel etiam maiorem partem si quis persequatur, nullum habiturus sit finem: hæc autem dicta sunt satis, vt quis intelligat pleraque tam absurda quàm etiam verisimiliora, falsa esse atque mendacia. In Romanis varietas nominum fallit.

CAPVT VIII.

De Senecæ vita & Quintiliano.

ANnæi Senecæ historia haud paruam in se continet admirationem. Inquit enim in Procemio Primi libri Controuersiatum: *Nec Ciceronem quidem ætas mihi tripuerat, sed bellorum ciuilium furor qui tunc per totum orbem peruagabatur. Intra Coloniam meam me continui: alioquin potuissem eum audisse in illo atriolo, in quo duos grandes prætextates ait secum declamare solitos. Potui & illud ingenium quod solum Populus Romanus par imperio suo habuit cognoscere, & quod vulgo de alio dici solet, sed de illo propriè debet, potui viuam vocem audire.* Periit Cicero anno ab vrbe condita DCCXII: periit Seneca anno Neronis XI. Vrbis igitur DCCCXVII: à quibus si detrahas DCCXII relinquentur anni CV. oportuit si Ciceronem audire debuit, saltem annos natum fuisse XII, vt in summa colligantur anni CXVI. Meminit etiam Melæ filij in secundi eiusdem operis Procemio; at Senecam cum periit neque filium habuisse constat, nec verisimile est traditum Neronem instituendum, iuuenem præferocem, homini CV annum agenti, fuerit quantæcunquæ eruditionis. Ergo alius hic est qui couttouersias scripsit, & patruus, vt reor, Senecæ illius diuitis, qui à Nerone occisus est. Poterat videri sedata lis, si non idem mentionem fecisset Quintiliani atque in eodem opere, quem constat fuisse magistrum nepotum Domitiani. At & Quintilianum senem nominat, ipse verò genuit duos filios, qui perierunt. Cum ergo Seneca (etiam si is sit qui sub Nerone obijt) nullo modo Quintilianum post XXIV annos nondum senem videre potuerit, palam est & alium fuisse Quintilianum, senem à Fabio Quintiliano, qui institutionem Rhetoricam scripsit: neque enim cum Seneca ille vi periit, Quintilianus maior esse potuit XXX annis. Plures ergo Senecæ & non duo, sed & quatuor aut quinque, nec forsan pauciores Quintiliani fuere.

LIBER DECIMVS-QVINTVS PARALIPOMENON.

De clarorum virorum vitâ & libris.

CAPVT I.

De Aristotele.

HIc prudentior fuit & magistro, & discipulo: nam trium partium quæ ad immortalitatem spectant, singulas quantum in se fuit suoque ordine amplexus est: duxit vxorem ex qua Nicomachum filium, & Pythiadem filiam suscepit, reor & aliam filiam suscepisse. Certè ex filia natum referunt Erasistratum medicum celebrem: Immortalitati animorum primus fundamenta iecit, quæ postmodum ampliauit Theophrastus: nam quæ à Platone prodita erant ridicula habebantur. Itaque studiosè hanc partem excoluit, atque satis pro viribus. Gloriæ quoque libros conscribendo non paucos quantum debuit, satisfecit. Vir dignus multa laude, & qui primus scire docuit: cum antea in disputationibus & altercationibus, opinionibusque tantum versarentur. Si quantum opus & fas est homini tantum tribuissent, optimè consultum doctrinis fuisset, quod egit Theophrastus: subnectam autem quæ ex illo opera inueniantur: inde quæ perierint.

Tabula Librorum Aristorelis qui extant.

1.	De vocibus.	1
2.	De oratione.	2
3.	Resolutionum Priorum.	2
4.	Resolutionum Posteriorum.	2
5.	Probabilium.	7
6.	Sophisticorum.	2
7.	Naturalium Principiorum.	8
8.	De cœlo.	4
9.	De Generatione.	2
10.	Metheororum.	4
11.	De Anima.	3
12.	De sensu, & sensili.	1
13.	De Memoria.	1
14.	De Somno.	1
15.	De Insomniis.	1
16.	De Diuinatione personarum.	1
17.	De diuturnitate vitæ.	1
18.	De Iuuentute, & Senectute.	1
19.	De Spiratione.	1
20.	De Spiritu.	1
21.	De Communi animalium motu.	1
22.	De motu animalium.	1
23.	De natura animalium.	9
24.	De partibus animalium.	4
25.	De Generatione animalium.	5
26.	Problematum.	1
27.	De Mundo.	1
28.	De Coloribus.	1
29.	Quæstiones mechanicæ.	1
30.	Physiognomia.	1
31.	De mirabilibus auscultationibus.	1
32.	Methaphysicæ.	12
33.	Rhetoricæ ad Rheodectem.	3
34.	Rhetoricæ ad Alexandrum.	1
35.	Poëticæ.	1
36.	Ethicorum ad Nicomacum.	10
37.	Ethicorum ad Eudemum.	7
38.	Oeconomicorum.	2
39.	Publica oeconomia.	1
40.	Politicorum.	8
41.	Aduersus Xenophanem Zenonem & Gorgiam.	1
42.	De Virtutibus.	1
43	Magnorum Moralium.	2

Summa librorum qui reperiuntur est centum ac vigintiunus. Ex quibus sunt apud me, *Liber de virtutibus* ne non sit Theophrasti, licet ille de virtute non virtutibus inscriptus sit *De coloribus, item Physiognomia* quoque à pluribus in dubium vertitur. Tum magis *de mirabilibus auscultationibus*: indignus enim tanto Philosopho videtur, vt qui nec verisimile, nedum verum quicquàm contineat: neque *Liber de Mundo* qui tot habet alios authores.

Tabula Librorum Aristotelis, qui perierunt.

1.	De Poëtis.	3
2.	De Rhetorica, seu Grillus.	1
3.	Nerinthus.	1
4.	De Enthym. Rhetoricis.	2
5.	Artis Poëticæ tractatio.	2
6.	De Consilio.	1
7.	De Homericis Ambiguitibus.	6
8.	Liberalium disciplinarum.	2
9.	Parabolarum.	1
10.	Inordinatorum.	12
11.	Olympionices.	1
12.	Pythionices.	1

13. Pythionicarum elenchi. 1
14. Dionysiacæ victoriæ. 1
15. Pythicus seu Musicæ. 1
16. De Tragedijs. 1
17. De Doctrinis. 1
18. Prouerbiorum. 1
19. Carminum ad Philoxenum. 1
20. Mathematicus. 1
21. De Magnitudine. 1
22. De Musica. 1
23. Sophista. 1
24. Menexenus. 1
25. De Scientiis. 1
26. Diuisiones Sophisticæ. 4
27. De Generibus, & speciebus. 1
28. De propriis. 1
29. De his quæ aliquot modis dic. 1
30. Diuisiones. 17
31. Diuisibilium. 1
32. De Propositionibus. 1
33. Propositionum contentiosarum. 4
34. Methodicorum. 8
35. De Eligibili, & fortuito. 1
36. De his quæ ante locos sunt. 1
37. Diffinitionum. 3
38. Epicherematum, 2
39. Enthymematum diuisiones, 1
40. De Dictione. 3
41. Collectionum. 2
42. De Doctrina. 1
43. Enchyclicorum. 2
44. De Philosophia: 3
45. Amatorius. 1
46. De Diuitiis. 1
47. De Nobilitate. 1
48. De voluntate. 1
49. Alexander seu de colonis. 1
50. De amicitia. 1
51. Quid sit affici. 1
52. De Imperio. 1
53. De meliori. 1
54. De pulchro. 1
55. Polyticorum. 2
56. Iustificationum, 2
57. Legum. 4
58. Polytic ciuitatum. 128
59. Epistolæ ad Philippum Sesymbriorum, ad Alexandrum Antipatrum, Olympiadem Mentorem, Hephestionem, Themistagoram, Philoxenum. 5
60. De motu. 1
61. De Idea. 1
62. Quæstionum de anima. 1
63. Physicus. 1
64. Aduersus Melissi dicta: 1
65. Solutiones commentiosorum. 1
66. De contrariis. 1
66. Commentaria aggressoria. 3
68. De Instantia. 1
69. De scientia. 1
70. De Interrogando, & respondendo. 1
71. De syllogismo, 1
72. De Quæstionibus. 1
73. De syllogismis. 2
74. Syllogisticorum & definitionum. 2
75. Topicorum. 2
76. Diuisionum. 1
77. Quæstiones aggressoriæ. 25
78 Artium collectio. 2
79. Ars. 1
80. Ars alia. 2
81 Artis compendium. 1
82 Artis Theodecti contractio. 1
83. Problematum ex Democrito. 6
84. De Iustitia. 4
85 De Republica. 2
86. Conuiuium. 2
87. De Regno. 1
88. De Bono. 3
89. De Platonis legibus. 3
90. De Republica Platonis. 2
91. Propositiones de virtute, 3
92. De Perturbationibus iræ. 1
93. De affectibus. 1
94. De voluntario. 1
95. Quæstionum de Amicitia. 2
96. De Iustis. 2
97. Iura. 1
98. Lex commendatitia. 1
99 De Democratia, Olygarchia, Tyrannide. 1
100. De Elementis. 3
101. De natura. 3
102. De Archyte Philosophia. 3
103. De Incisionibus. 8
104. Exceptio incisionum. 1
105. Exposita generatim. 14
106. Inspectorum Problematum. 2
107. De Specusipi & Xenocratis Philosophia. 1
108. Ex Timei & Archytę libris decerpta. 1
109. Aduersus Pythagoricos. 1
110. De Pythagoricis. 1
111. De compositis animalibus. 1
112. De fabulosis animalibus. 1
113. De signis tempestatum. 1
114. Astronomicus. 1
115. De Dei Prouidentia. 1
116. De anima ad Eudemum. 1
117. Alcmæonis placita. 1
118. Aduersus Xenocratem. 1
119. Medicinalium. 2
120. De non gignendo. 1
121. De motu. 1
122. De natura deorum. 2
123. De diis localibus. 1

Libri igitur omnes Aristotelis amissi, sunt trecenti nonaginta quinque. Si igitur libri qui supersunt his qui periere, & volumina voluminibus addantur, fient libri Aristotelis omnes, quingenti & sexdecim. Volumina autem centum, sexaginta octo. Existimant *Problemata* quæ etiam *encyclicas* vocant *quæstiones*, non esse Aristotelis, sed sub illo collecta. Est liber decimus nonus *de animalibus* nondum Latinus factus, qui circa generationem hominis versatur: sed eorum qui desiderari iustius possunt, catalogus hic erit.

1. De motu. 2
2. De Anima. 1
3. De Elementis. 3
4. De Natura. 3
5. De Dei Prouidentia. 1
6. De natura Deorum. 2

7. Expo

In vniuersum libri triginta duo, tot igitur de hoc lumine dicta sint: sed quia queruntur multi, nos illum accusare, operæ precium esse duxi docere, in quibus ille bene dixerit, quæque bene tradiderit: quantúmque commodi bonis literis attulerit, & in quibus etiam peccauerit, & cur in quibus quoque à Galeno perperam accusetur: vt intelligant homines nullius iudicio maiorem esse Aristotelis authoritatem quàm meo.

Itaque quæ rectè partim tradidit, partim etiam inuenit Aristoteles, hæc sunt.

Primum *tota Dialectica:* quanquam aliquantò diffusius quàm par erat: sed timuit ne quicquam necessarium omitteret. Deinde *de Aeternitate mundi* acutissimè disputauit. Post tria illa Principia inuexit scilicet materiam *primam*, *formam*, *priuationem*, diligenter animaduertens id omne quod fit ex aliquo fieri. Dein etiam *generationis & mistionis modos* aperuit & mediocriter docuit.

Essentiam quoque *cuiusuis animæ* & præcipuè etiam *intellectus* adeò subtiliter attigit, vt expositorum nemo præter Theophrastum illum intellexerit: quantum abest vt aliquid addere potuerint. *Vnam* quoque tantum *animam* in hominem contra commenta Platonis docuit: atque eam in corde, corque esse cunctorum principium. Vnde etiam illa de motu animalium subtilissima contemplatio à nobis explicata. *Immortalitatem* quoque *animi* fouit & adiuuit. Adiecit historiam illam tam præclatam *de animalibus*, quam nemo posterorum totam intelligere potuit, tantum aberant vt quippiam adderent; Et quædam adhuc latent. Animaduertit præterea naturali ratione, quod vix ego Mathematica edoctus ita esse cognoui, scilicet *neque epicyclis neque eccentricis orbibus, sed vnũ centrum habentibus ferri erraticas stellas.* Demum *de Deo*, de *viris* quantum humano fas fuit intellectui, nec non de *entium communibus illis rationibus* pulchrè sensit.

Quin etiam præter id nostræ felicitatis apicem eò traduxit, vt nihil melius excogitari aut honorabilius potuerit, vt mortales homines quadantenus ad similitudinem Deorum euexerit: illos etiam nobis coniunxerit mirabili inuento. Sed & in moribus tam priuatæ vitæ quàm vniuscuiusque aut publicæ gubernationis adeò subtiliter ac doctè, & cum quadam mediocritate cuncta tractauit, vt admirabilis pluribus, à nemine intellectus ad hanc vsque diem extiterit. Porrò & illud adieceris; scientiam cuiusque artis, ordinem, nitorem, orationis connexionem, vt plus sit quod relinquas semper, quàm quod intelligas, adeò vt omnino iustius ei conueniat, quàm Pindaro esse inimitabilem: lapsus est in his.

Primum pro vno elemento quatuor inuexit, quarto etiam tribus addito; secutus Philosophos omnes priores, qui videntes terram, aquam, aërem tam differenti natura, atque substantia, & quod dum aër æstate arderet, adhuc frigidæ Lymphæ cernerentur, & sub terra euidens frigus sentiretur, ignem verò rem adeò potentem: & id secum ratiocinantes in secunda figura ex omnibus quæ affirmabant, scilicet quod Elementa cum sint principia, sunt res potentissimæ & maximæ, & quod ignis cum sit potentissimus, Elementum esse debuit: vnde addentes errorem erroricum, deesse videretur conditio magnitudinis, tum etiam quod radios solares calidos esse videbant, existimarunt ignis Elementum sub Lunæ orbe esse collocatum. Hi igitur sensibus decepti sic statuerunt non considerata ratione: quos Aristoteles secutus, tanquam falso proposito principio plures errores inuexit, è quibus est.

Secundus quod proponit qualitates quatuor in Elementis, atque quod peius est in summa magnitudine, atque extremas: adductus etiam ad hoc non solùm antiquorum publica opinione, sed coniugatione pari earum, cum Elementa sint tantum materiæ rerum: agens autem vel propria forma misti, vel calor cœlestis. Illud sanè concludebat rectè, quod si principia erant Elementa, qualitates decuit esse extremas.

Tertius est quod naturam esse putauit, vt animam Mundi euitaret: sed hoc verbo dumtaxat non re, speciatim in paucis velut quod terra non promineret: neque enim nota tamen fuit historia. O quot videntur quæ si experimentum non doceret, negaremus fieri posse?

CAPVT II.

De Theophrasto.

Miseram hic vir magnus, certè vitam suam humanámque deplorabat, cum tamen iam prope ad centesimũ annum prouectus esset: adeóque diu in scribendo laborauit, seu vt leuaret tædium cogitationis æternæ mortis, seu quod perpetuitatem hanc qualemcumque esse credidit per famam & gloriam, monumentis seruare concupierit: vel forsan amor conscribendi libros, qua in re fuit felicissimus, illum solicitabat. Et certè si meo iudicio acquiescendum sit & (si ex vngue Leonem) melius scripsit quouis mortalium. Itaque postquam etiam sola eorum memoria vnumquemque eruditum delectare potest, tabulam illorum ex Diogene subiunxi.

Tabula

Tabula librorum Theophrasti.

1.	Priorum Analiticorum.	3
2.	Posteriorum Analiticorum.	7
3.	De solutione syllogismorum.	1
4.	Analiticorum Epitome.	2
5.	Deductorum locorum.	2
6.	De contentiosa oratione.	1
7.	De sensibus.	1
8.	Ad Anaxagoram.	1
9.	De Anaxagora.	1
10.	De Anaximene.	1
11.	De Archelao.	1
12.	De Halinitro.	1
13.	De his quæ durant in lapides.	2
14.	De lineis indiuiduis.	1
15.	Auditiones.	2
16.	De ventis.	1
17.	Virtutum differentiæ.	1
18.	De Regno.	1
19.	De Regis instituto.	1
20.	De vitis.	3
21.	De senectute.	1
22.	De Demccriti Astrologia.	1
23.	De His quæ in sublimi fiunt.	1
24.	De Imaginibus.	1
25.	De succis cute,& carnibus.	1
26.	Αιακυσμος.	1
27.	De Hominibus.	1
28.	De dictis Diogenis.	1
29.	Diffinitionum.	3
30.	Amatorius.	1
31.	De Amore alius.	1
32.	De felicitate.	1
33.	De speciebus.	2
34.	De caducis.	1
35.	De afflatione Dei.	2
36.	De Empedocle.	1
37.	Epicherematum.	18
38.	Controuersiarum.	3
39.	De voluntario.	1
40.	Abbreuiatio Reipub: Platonis.	2
41.	De diuersitate vocum animal : cuius generis.	1
42.	De his quæ subito apparent.	1
43.	De his quæ morsui & vulneri parent.	1
44.	De animalibus quæ sapere dicuntur.	1
45.	De his, quæ in sicco morantur.	2
46.	De his quæ colores mutant.	1
47.	De his quæ latibula & foueas faciunt.	1
48.	De Animalibus.	7
49.	De voluptate secundum Aristotelem.	1
50.	De voluptate alius.	1
51.	Quæstiones viginti quatuor.	1
52.	De calido & frigido.	1
53.	De vertigine.	1
54.	De sudore.	1
55.	De affirmatione & negatione.	1
56.	Calisthenes seu de Luctu:	1
57.	De laboribus.	1
58.	De Motu.	3
59.	De lapidibus.	1
60.	De Pestilentiis.	1
61.	De Exanimatione.	1
62.	Megaricus.	1
63.	De Atra bile.	1
64.	De Metallis.	1
65	De Melle.	1
66.	De Metrodori collectis.	1
67.	De cereis.	2
68.	De Ebrietate.	1
69.	Legum secundum Elementa.	24
70.	Legum Epitome.	10
71.	Ad diffinitiones.	1
72.	De odoribus.	1
73.	De vino,& oleo.	1
74.	Primarum Propositionum.	17
75.	Legiferorum.	3
76.	Politicorum.	3
77.	Politicon ad tempora.	4
78.	Ciuilium consuetudinum.	4
79.	De optima Republica.	1
80.	Problematum collectionis.	5
81.	De Prouerbiis.	1
82.	De concretionibus & liquefactionibus.	1
83.	De Igne.	2
84.	De spiritibus.	1
85.	De Paralysi.	1
86.	De suffocatione.	1
87.	De Amentia.	1
88.	De Passionibus.	1
89.	De signis.	1
90.	Sophismatum.	2
91.	De solutione syllogismorum.	1
92.	Topicorum.	2
93.	De cruciatu.	2
94.	De Pillis.	1
95.	De Tyrannide.	1
96.	De Aqua.	3
97.	De somno,& insomniis.	1
98.	De Amicitia.	3
99.	De liberalitate.	2
100.	De Natura.	5
101.	De Naturalibus.	18
102.	De naturalium abbreuiatione.	2
103.	Naturalium.	8
104.	Aduersus Physicos.	1
105.	De Naturalibus historiis.	10
106.	De Naturalibus causis.	8
107.	De Humoribus.	5
108.	De mendacio voluptatis.	6
109.	De Anima quæstio vna.	1
110.	De Indubitata fide.	1
111.	De simplicibus dubitationibus.	1
112.	Harmoniacen.	1
113.	De virtute.	1
114.	Occasiones siue contradictiones.	1
115.	De Negatione.	1
116.	De sententia.	1
117.	De Ridiculo.	1
118.	Meridianorum.	2
119.	Diuisiones duæ.	2
120.	De differentiis.	1
121.	De Iniuriis.	1
122.	De laude.	1
123.	De Experientia.	1
124.	Epistolarum.	3
125.	De fortuitis animalibus.	1
126,	De selectione.	1
127.	Laudes Deorum.	1
128.	De solemnitatibus.	1
129.	De felicitate.	1
130	De Enthimematis.	1

131. De inuentis. 2
132. Scholarum moralium. 1
133. Morales figuræ. 1
134. De Tumultu. 1
135. De Historia. 1
136. Iudicia syllogismorum. 1
137. De Mari. 1
138. De Assentatione. 1
139. Ad Cassandrum de Regno. 1
140. De comædia. 1
141. De Meteoris. 1
142. De Dictione. 1
143. Verborum collectio. 1
144. Solutiones. 1
145. De Musica. 3
146. Naturalium opinionum. 17
147. Naturalium Epitome. 1
148. De Gratia. 1
149. Morales figuræ. 1
150. De falso & vero. 1
151. Historia eorum quæ de Deo dicuntur. 6
152. De Diis. 3
153. De mensuris. 1
154. Megacles. 1
155. De legibus. 1
156. De Iniquis legibus. 1
157. Xenocraticorum collectanea. 1
158. Confabulationis. 1
159. De Iuramento. 1
160. Oratoria præcepta. 1
161. De Diuitiis. 1
162. De Poëtica. 1
163. Problemata ciuilia naturalia, amatoria, moralia. 1
164. Prouerbiorum. 1
165. Problematum collectio. 1
166. De Problematibus naturalibus. 1
167. De Exemplari. 1
168. De Propositione & narratione. 1
169. De Poëtica alius. 1
170. De sapientibus. 1
171. De concilio. 1
172. De Solecismis. 1
173. De Arte oratoria. 1
174. De Artibus oratoriis species. 7
175. De simulatione. 1
176. Commentariorum Aristotelicorum siue Theophrasticorum. 7
177. Historicorum, Geometricorum. 4
178. Epitome Aristotelis de animalibus. 6
179. De Diis Epicherematum. 2
180. Quæstiones. 3
181. De regno. 2
182. De causis. 1
183. De Democrito. 1
184. De calumnia. 1
185. De Generatione. 1
186. De animalium prudentia & moribus. 1
187. De Motu. 3
188. De visu. 4
189. Ad terminos. 2
190. De eo quod est dari. 1
191. De maiore & minore. 1
192. De musicis. 1
193. De Diuina felicitate. 1
194. Ad eos quæ erant ex Academia. 1
195. Exhortatorius. 1
196. Quo pacto ciuitates optimè inhabitentur. 1
197. Commentaria. 1
198. De riuo qui erat in Sicilia. 1
199. De concessis. 1
200. Qui sint modi sciendi. 1
201. De falso. 3
202. Ante Topica. 1
203. Astrologicæ historiæ. 6
204. Arithmeticarum historiarum argumentum. 1
205. Acicharus. 1
206. De Iudicialibus orationibus. 1
207. Epistolæ ad Histiereotem Phaniam & Nicanorem de pietate. 1
208. Euiadis. 1
209. De Temporibus. 1
210. De propriis orationibus. 1
211. De liberis educandis. 1
212. Alius indifferens de eadem re. 1
213. De disciplina seu de virtutibus siue de frugalitate. 1
214. Exhortatorius. 1
215. De Numeris. 1
216. Diffinitiones de dictione syllogismorum. 1
217. De cælo. 1
218. Politici. 2
219. De natura. 1
220. De fructibus & animalibus, aliquot.

Summa operum igitur CCXX. librorum autem CCCCLVII. Et quamuis non me lateat Diogenem multos bis repetisse libros, & per incuriam & per obliuionem; tum etiam ex ignorantia, velut *de regno* duo illi, qui & *de regno & Regis instituto* singillatim inscripti sunt, & *de naturalibus* Epitome, etiam libri *de Plantis & earum causis*, qui fermè soli superfuere, palam tamen est illum vltra quadringentos conscripsisse libros, versibus centum octuaginta duobus millibus, quæ summa numerum etiam librorum inuicta ratione ostendit: Nam diuidendo per nonaginta versus vnius chartæ, exeunt chartæ bis mille, qui numerus per quinque diuisus reddit nobis libros quadringentos: nam liber vnus quinque chartis vix constat, vt apud Galenum videre licet. Huius tamen vt dixi tam parua pars superest, tam multis seruatis quorumdam voluminibus, quorum nullus est vsus, non alia fuit causa vt reor quàm difficultas cum breuitate coniuncta. At dices Aristoteles difficilior fuit. Verum, sed Alexandri diligentia, dum curiosius seruatur Aristoteles, Theophrastus neglectus est. Et Theophrastus quidem ad scientiam rerum multum contulerat; Alexander & qui eum secuti sunt, nihil prorsus. Verùm ante Alexandrum non minus Ciceronis & Galeni testimonio suspiciebatur Theophrastus Aristotele. Neque persuaderi possum, interiisse tot Theophrasti opera, sed alicubi apud reges asseruari existimo: sed si interciderunt, magna fuit calamitas.

Genero

Generosiores qui desiderantur libri ex eo, hi sunt.

1. De Halinitro. 1
2. De his quæ durantur in lapides. 2
3. De ventis. 1
4. De vitis. 3
5. De his quæ in sublimi fiunt. 1
6. De Imaginibus. 1
7. De senectute. 1
8. De nomine. 1
9 Αιακυσμὸς. 1
10. De succis cute & carnibus. 1
11. De speciebus. 2
12. De caducis. 1
13. De afflatu Dei. 1
14. De diuersitate vocum animal: eiusdem insignis. 1
15. De his quæ subito apparent. 1
16. De his quæ morsui & vulneribus patent. 1
17. De animalibus quæ sapere dicuntur. 1.
18. De his quæ in sicco morantur, animal. 2
19. De animalibus quæ latib. 1
20. De animalibus. 7
21. De laboribus. 1
22. De lapidibus. 1
23. De metallis. 1
24. De melle. 1
25. De Aereis. 2
26. De lignis. 1
27. De Aqua. 3
28. De liberalitate. 2
29. De naturalibus. 18
30. De naturalium causis. 8
31. De Anima. 1
32. De Fortuitis animalibus. 1
33. De meteoris. 1
34. De Diis. 3
35. Naturalium opinionum. 17
36. Problematum naturalium. 1
37. De riuo qui erat in Sicilia. 1
38. Acicharus. 1
39. De cœlo. 1
40. De fructibus & animalibus. 1
41. Calisthenes seu de luctu. 1
42. De metu. 3
43. De Pestilentiis. 1
44. De odoribus. 1
45. De vino & oleo. 1
46. De concretionibus & liquefactionibus. 1
47. De Igne. 2
48. De cruciatu. 2
49. De somno & insomniis. 1
50. De Natura. 5
51. De Naturalibus historiis. 10
52. De Naturalibus causis, & videtur idem. 8
53. De Indubitata fide. 1
54. De Mari. 1
55. De Felicitate. 1
56. De Diuitiis. 1
57. De sapientibus, 1
58. De Animalium prudentia & moribus. 1
59. De Temporibus. 1
60. Euiadis. 1
61. De Natura. 1

Summa voluminum vt vides est LXI. Librorum autem CXLI. Habemus autem ex omnibus hos.

1. De lineis indiuiduis seu sit Aristotelis. 1
2. De sensu & Phantasia cum commentariis Prisciani Lydi. 1
3. De notis. 1
4. De odoribus. 1
5. De sensibus alius. 1
6. De Vertiginibus. 1
7. De signis tempestatum, Et qualitatum aëris. 1
8. De plantis cum Aristotele. 2
9. De plantis. 10
10. De causis plantarum. 6
11. De lapidibus. 1
12. De ventis. 1
13. De piscibus. 1
14. De sudoribus. 1
15. De Igne. 1
16. Methaphysici. 1
17. Metaphysicorum cum Aristotele. 2

CAPVT III.

De Platone.

Minor hoc & morum integritate & doctrinâ; magister suus, dignus tamen qui legatur. Nauigauit ad vtrumque Dionysium Siciliæ tyrannos, parua cum laude: ab vno venditur cum vellet interficere: alteri cum accepisset pecunias, insidias molitus est. Sed aliud est probum esse, aliud Genium ad scribendum habere: propterea illius libros subjiciam de quibus dici verè potest:

Et prodesse volunt, & delectare Poëtæ:

Sed legi debent sale aspersi: de moribus etiam in priuata vita quid attinet disputare, & præter propositum & nullo fructu.

Tabula librorum Platonis.

1. De lucri cupiditate. 1
2. De Philosophia. 1
3. De sapientia. 1
4. De virtute. 1
5. De natura hominis. 1
6. De voto. 1
7. De lege. 1
8. De sanctitate. 1
9. De vno rerum Principio. 1
10. De summo hominis bono. 1
11. De pulchro. 1
12. De amicitia. 1
13. De scientia. 1
14. De furore Poëtico. 1
15. De Ente. 1

16. De regno. 1
17. Contra Sophistas. 1
18. De litigio. 1
19. De Mendacio. 1
20. De Temperantia. 1
21. De fortitudine. 1
22. Exhortatorius. 1
23. De Recta nominum ratione. 1
24. De Rhetorica. 1
25. De Amore. 1
26. De Pulchro. 1
27. Socratis defensio. 1
28. De decenti. 1
29. De Anima. 1
30. Funebris oratio. 1
31. De Republica. 10
32. De legibus. 12
33. De Athlantico bello. 1
34. De Mundi generatione. 1
35. Legum Appendix. 1
36. Epistolæ. 1
37. De Morte. 1

Volumina ergo totidem sunt, libri autem quinquaginta septem: sed Axiochum sen de morte quidam Luciani esse putant, & inter suos etiam libros numeratur: Ad nos deuenêre omnes integri Platonis libri, quod non solùm quod pauci essent, sed quia faciles, ac lectu suaues, nec tamen quicquam perijsse dolere possemus, vno *Phedone* excepto, in quo se ipsum superauit: siue illi rationes morituri fuerint Socratis, & se ipsum adhortantis, seu ficti à Platone, digni sunt vt recenseantur inter pulchra inuenta illius ætatis. Illud etiam in Platone accusandum, quod naturalibus studiis parum intenderit, volens docere homines esse bonos, cum doceat potius atque expediat bonos efficere, sapientiam autem docere. At qui illum imitatus est, longè præstantior & melior fuit: sed difficilior.

CAPVT IV.

De Plotino.

PLotinus is fuit vir omni laude dignus, & quem potius admirari debeamus, quàm possimus imitari. Eius origo ignota fuit, & cuias esset, cum tamen Græcus procul dubio fuerit. Ammonij fuit auditor, & septem totis annis à nutrice lectatus est: ingenio singulari, ad diuináque tantùm propenso: ob id in rebus sensilibus non laborauit, Genium suum vidisse se retulit. Vltra penetrauit quàm fas esset homini: primusque spem immortalitatis animorum fecit constantibus argumentis, & vitæ testimonio. Hæc igitur conscripsit.

Tabula librorum Plotini.

1. Quid animal, Quid homo.
2. De virtutibus.
3. De Dialoctia.
4. De Beatitudine.
5. Vtrum Beatitudo in temporis perductione consistat.
6. De Pulchro.
7. De Primo bono cæterisque bonis.
8. Vnde mala.
9. De rationali exitu ex hac vita.
10. De mundo.
11. De circulari motu.
12. Vtrum stellæ aliquid agant.
13. De duabus materiis.
14. De eo quod in potentia est & quod in actu.
15. De qualitate & specie.
16. De mixtione per omnia.
17. Cur quæ videntur procul, exigua videantur.
18. Contra putantes Mundi opificem esse malum, Mundúmque malum.
19. De fato.
20. De Prouidentia primum.
21. De Prouidentia secundum.
22. De eo qui nos sortitus est Dæmone.
23. De amore.
24. Quod incorporea minimè patiantur.
25. De æternitate ac tempore.
26. De natura contemplationéque & vno.
27. De diuersis considerationibus.
28. De Essentia animæ Primus.
29. De Essentia animæ secundus.
30. De Dubiis animæ primus.
31. De Dubiis animæ secundus.
32. De Dubiis animæ tertius vel de visu.
33. De sensu atque memoria.
34. De immortalitate animæ.
35. De animæ descensu in corpora.
36. Vtrum omnes animæ vna sint.
37. De tribus substantiis principalibus siue principij ratione habentibus.
38. De generatione & ordine eorum quæ sunt post primum.
39. De substantiis cognoscentibus atque superiore.
40. Quomodo à Primo fiat quod est post Primum, atque de vno.
41. Quòd intelligibilia non sint extra intellectum atque de vno.
42. Quo modo quod est superius ante non intelligit. Quidve primo sit intellectum, quidve secundo.
43. Vtrum singularium etiam sint ideæ.
44. De intelligibili pulchritudine.
45. De intellectu ideisque & ente.
46. De generibus entis primus.
47. De generibus Entis secundus.
48. De generibus Entis Tertius.
49. Quod vnum idémque simul vbique sit totum, primus.
50. Quod vnum idemque simul vbique sit totum secundus.
51. De Numeris.
52. Quomodo Idearum extitit multitudo atque de bono.

53. De

53. De libertate, voluntatéque vnius.
54. De bono vel vno.

CAPVT V.

De Cicerone.

QVi inter nos tam præclaros viros adnumeretur ex Italis, aut Cicero est, aut nullus. Itaque optemus Ciceronem vnum fuisse ex his potius quàm definiamus, cuius hæc extant opera.

Tabula librorum Ciceronis qui extant.

1. Rhetoricorum ad Herennium quos Fr. Floridus in successiuis suos esse negat. 4
2. De Inuentione seu rhetorica. 2
3. Topicorum ad Trebatium. 1
4. De Partitione oratoria. 1
5. De oratore ad Q. Fratrem. 3
6. De claris oratoribus ad Brutum. 1
7. De oratore perfecto ad Brutum. 1
8. De optimo oratorum genere. 1
9. Orationes quinquaginta septem. 1
10. Epistolarum familiarium. 16
11. Epistolarum ad Q. Fratrem. 3
12. Epistolarum ad Brutum. 1
13. Epistolarum ad Atticum. 1
14. Tusculanarum quæstionum. 6
15. Academicarum quæstionum Primus Secundæ editionis, & secundus Primæ. 2
16. De finibus bonorum & malorum. 5
17. De natura Deorum secundus imperfectus. 3
18. De Diuinatione. 2
19. De fato imperfectus. 1
20. De legibus sed imperfecti. 3
21 De officiis. 3
22. De amicitia. 1
23. De senectute. 1
24. Paradoxa. 1
25. De vniuersitate. 1
26. Phœnomena ex arato fragmentum. 1
27. Fratris de petitione consulatus. 1

Qui non extant.

1. De Gloria. 2
2. De consolatione in morte filiæ. 1
3. De laudibus Catonis. 1
4. De Republica. 6
5. Protagoras ex Platone. 1
6. De iure ciuili. 1
7. Academicarum quæstionum. 4
8. Oeconomicus ex Xenophonte. 3
9. De Temporibus suis carminum. 3
10. De consolatu suo Græcè. 1
11. Oratio ex Demosthene contra Aeschinem. 1
12. De legibus. 2
13. De Auguriis. 2
14. Timeus ex Platone. 1
15. Orationes quæ exciderunt prima pro M. Cicerone Decula 2. Pro L. Vareno 3. Pro P. Oppio 4. Pro M. Fonteio 5. Pro M. Fundanio 6. Pro Q. Gallo 8. Pro C. Cornelio duc. 9. In toga candida 10. De Othone 11. De Proscriptorum filiis. 12. Cum Prouincia in concionem deposuit 1[illegible]. Contra Matelli concionem 14. Pro M. Scauro 15. in Clodium & Curionem.
16. De Rege Ptolomeo.
17. Comentariorum. 1
18. Epistolarum ad C. Pansam. 2
19. Ad Cæsarem iuniorem. 3
20. Ad Titinium. 1
21. Ad Caluum. 1
22. De vita C. Marij carmine. 1
23. Accademicarum quæstionum primus primæ editionis. 1
24. Epistolarum ad Cæsarem. 3
25. Epistolarum ad Attirtium. 9
26. Epistolarum ad filium. 2
27. Ad Brutum. 8
28. Ad Cornelium nepotem. 2
29. Accademicarum quæstionum secundæ editionis vltimi. 3

CAPVT VI.

De Galeno.

PRoximus auctoritate Galenus hic erit si ad multitudinem librorum comparetur: cæterum perfectione inferior Cicerone. Nonnulla tamen optima scripsit & medicinam collabentem instaurauit, cuius merito his adnumeratur.

Galeni libri qui extant.

1. De tremore, iestigatione conuulsione. 1
2. De subfiguratione empirica. 1
3. De temperamentis. 3
4. De optima corporis constitutione. 1
5. De Natura humana commentaria. 2
6. De neruorum dissectione. 1
7. De venarum dissectione & arteriarum. 1
8. De motu musculorum. 2
9. De facultatibus naturalibus. 3
10. Anatomicarum aggressionum. 9
11. De vsu partium. 17
12. De vsu respirationis. 1
13. De substantia facultatum naturalium. 1
14. De Dogmate Hippocratis. 1
15. De his quæ modice dicta sunt in Timeo. 1
16. An omnes particulæ in animalis simul. 1.
17. An animal sit quod in vtero est. 1
18. De morborum differentiis. 1
19. De morborum causis. 1
20. De symptomatum differentiis. 1
21. De symptomatum causis. 3
22. De febrium differentiis. 2

Vt sit summa eorum librorum Galeni qui extant, & haud dubiè illius esse censentur, ducentorum & quinquaginta vnius. Præter illos quos nunc statim subijciam, quique illius aut sunt, aut illo prorsus digni habendi.

Galeni dubij libri.

Vt sit horum summa quindecim librorum: quanquam *librum de Insomniis, oratio suasoria*, & *de causis respirationis* potius inter hos quàm illos adnumerauerim: sed quomodocunque res cedat, ad idem redit: Erunt enim digni fide, Græci vocant Ἀξιόπιςον, libri ducenti sexaginta sex: sed iam eos qui perierunt, numeremus.

Galeni libri qui non extant in Medicina.

5. In

Galeni in Grammatica.

Galeni in Dialecticis.

54. De nominis & significatorum quæstione meminit, Secundo de differentiis febrium.

Galeni libri in Philosophia Morali.

1. De his quæ sui causa fiunt. 1
2. De indolentia pro Socrate. 1
3. De congressu eorum qui se ostentatn. 1
4. De Pœnis & peccatis æquandis. 1
5. De consolatione. 1
6. De Diatriba in aula menaci. 1
7. Contra Forenses Rhetores. 1
8. De voluptate & labore. 1
9. De his quæ vnumquodque propositum vitæ consequuntur. 1
10. De concordia. 1
11. Quatenus sit gloria prosequenda. 1
12. De testamentis eondendis. 1
13. De secta Platonica. 1
14. De Egressionibus in Philebo. 1
15. De his quæ cum Sophistis versantur. 1
16. Num Philologia moribus conferat. 1
17. De spectantibus ad Epicuream sectã. 1
18. Quod Epicureus non causam veram voluptatis ostendat.
19. De voluptaria secta. 1
20. De moribus. 4
21. De Philosophiæ fine. 1
22. De submisse legentibus. 1
23. Concionum contra sectas. 1
24. Concionum contra sectas sub Pertinace. 1
25. Quale genus congressus in Dialogis. 1
26. Concionum contra adulatores. 2
27. Cronisci. 1
28. De pudore. 2
29. De calumnia. 1
30. De differentiis Stoicorum Philosophorum. 1
31. De pertinentibus ad Platonicam Philosophiam. 1
32. Ad amicos seu Plato. 1
33. Compendium dialogorum Platonis. 8
34. De his qui suis tribuunt. 3
35. De Felici vita secundum Epicurum. 2
36. De voluptate secundum Epicurum. 2
37. Metrodoci Epistola ad Celsum Epicureum. 1
38. Pudentiani Epicurei Epistola. 1

Galeni libri in Naturali Philosophia.

1. Quod animi mores corporis sequantur. Temperaturam alter. 1
2. De spectantibus ad Philosophiam Aristotelis. 1
3. Quod separari à prima substantia Quantitas non possit. 1
4. De animæ partibus ac potentiis. 3
5. De Primo mouente immobili. 1
6. De coloribus meminit *sexto de Placitis Hippocratis & Platonis.* 1

Summa igitur eorum qui perierunt, libri trecenti, & nonaginta tres: Vt sint ergo omnes sexcenti quinquaginta nouem, è quibus Dialectici certè magno commodo humani generis interiere. Sunt autem centum & viginti tres. Reliqui omnes sunt quingenti & triginta quatuor, è quibus Medici præstantissimi sunt: Post morales, inde Grammatici; plurimum autem hac in arte valuit: postremi autem naturales. Medici quidem omnes sunt trecenti septuaginta vnus, sed & libros tres alios composuit certè *de Medicamentis à proprietate agentibus, sexto in sextum Epidemiorum,* quem vidisse testatur Rasis in *tertio tractatu Trigesimi quinti libri:* Et librum *de cura singulorum morborum à capite vsque ad pedes,* cuius Princeps meminit?dum recitat curam phthisis & hydropis; Et de auxiliis iuxta morborum tempora, vt librum *de morborum temporibus,* exposuit *commentaria* etiam in *libros Hippocratis: vt de Fistulis, de Glandulis, de Flatibus.* Primum *de morbis.* Secundum de *Dieta* & quotquot legitimi aut similes legitimis eius visi sunt, vt medici soli non pauciores fuerint quadringentis. Vnde dignus est vel tanta multitudine, vt hic inter præcipuos adnumeraretur. In reliquis igitur disciplinis aliquantò pauciores scilicet ducenti octuaginta sex, inter quos vt diximus in Dialectica centum viginti tres: In Grammatica septuaginta tres: In morali Philosophia sexaginta: In naturali octo exceptis his quos habemus, quósque in principio vnà cum medicis adnumerauimus: Horum summa est circiter chartarum iiij ec. sed ob incrementum vj. stylus Asiaticus & floridus atque elegans. Præstantissimi in medicina quatuordecim libri *de arte medendi, de simplicibus medicamentis quinque priores: Decem & septem de vsu partium, decem de medicamentis secundum locos: septem secundum genera, sex de locis Affectis:* Et quicumque in Hippocratem scripta extant præter *Aphorismos* & librum *de salubri Dieta.*

CAPVT VII.

Plutarchi Chæronei libri.

1. Politica ad Traianum. 1
2. De virtute morum. 1
3. Præcepta connubialia. 1
4. Musica. 1
5. De Doctrina inter odium & inuidiã. 1
6. De claris mulieribus. 1
7. Parallela. 1
8. De liberis educandis. 1
9. Apophtegmata. 1
10. Apophtegmata Laconica. 1
11. An bruta animalia ratione vtantur. 1
12. Problemata. 1
13. Consolatoria ad Apolonium seu de luctu. 1
14. De exilio. 1
15. Amatoriæ narrationes. 1
16. De tranquillitate. 1
17. De fortuna Romanorum. 1

18. De

18. De fortuna vel virtute Alexandri. 2
19. De Placitis Philosophorum. 5
20 De his quæ tardè à Numine corripiuntur. 1
21 Quod non oportet fœnerari. 1
22 Quo pacto possis adulatorem ab amico cognoscere. 1
23. De vtilitate capienda ab inimicis. 1
24. De tuenda valitudine. 1
25. In Principe requiri doctrinam. 1
26. Cum Principe Philosophandum. 1
27. Vtrum grauiores sint morbi animi an corporis. 1
28. An recte dictum sit λαλει Βικοσας. 1
29. De cupiditate diuitiarum. 1
30. De vitiosa verecundia. 1
31. De cohibenda iracundia. 1
32. De curiositate. 1
33. Quod docenda sit virtus. 1
34. Num improbitas sufficiat ad infelicitatem. 1
35. De Fortuna. 1
36 De virtute & vitio. 1
37. De amicitia in multos diffusa. 1
38. De Auditoris officio. 1
39. Quatenus iuueni liceat audire Poëticam. 1
40. Quo pacto se quispiam circa virtutem candoremque morum sentiat profecisse. 1
41. Num seni grandis sit Respub: 1
42. De amore naturali Parentum erga prolem. 1
43. De causis naturalibus. 1
44. Vtrum ignis an aqua sit vtilior. 1
45. Quod magis inopinata & mirabilia à Stoicis quàm à Poëtis dicantur. 1
46. De tribus Reipublicæ generalibus. 1
47. An aquatica an terrestria maiore sint prædita ratione. 1
48. Consolatoria ad vxorem seu de luctu. 1
49. Vitæ Deam oratorum. 1
50. Symposiacorum problematum decades continentes. 1
51. Septem sapientum conuiuium. 1
52. De superstitione. 1
53. De Garrulitate. 1
54. De Esu carnium. 2
55. Contra colentes de Epicurei felicitate. 2
56. Quomodo quis sine inuidia se laudare possit. 1
57. Iside & Osiride. 1
58. De fraterno amore. 1
59. De his quæ in Delphos. 1
60. Athenienses si belli an eruditionis gloria præstiterint. 1
61. Stoicorum contradictionum. 1
62. Epitome comparationis Aristophanis, & Menandri. 1
63. De animarum generatione in Timeum. 2
64. Quare apparet facies in Lunæ circulo. 1
65. Quare cessarint Oracula. 1
66. De Socratis Dæmonio. 1
67. De Herodoti improbitate. 1
68. De communibus notitiis contra Stoicos. 1
69. De fato. 1
70. Amatorius. 1
71. De primo frigore. 1
72. Cur Delphis cessarint carmine respondere. 1

Insuper vitæ clarorum virorum numero XLVIII. Hi autem LXXXVIII, è quibus Symposiaci satis prolixi sunt & pulchri, sed mutilati. Omnes igitur computando vitas pro libris centum triginta sex circumferuntur etiam alia quædam opuscula, vt aiunt sub eius nomine, quæ tamen ego nondum vidi.

LIBER DECIMVS-SEXTVS PARALIPOMENON.

De hominum antiquorum illuſtrium iudicio.

CAPVT I.

De Cicerone.

MVltos vidi nec immeritò ambiguos fuiſſe, inferendo iudicium de claris viris, ſeu literis ſeu armis inclaruerint, adeò vt Plutarchus, cum diſertiſſime Ciceronis vitam, tum etiam Demoſthenis ſcripſiſſet, non ſolùm inferendo iudicium de comparatione illorum mutauerit, ſed etiam ipſe, tum alij admirentur; vel cur tam clarus euaſerit, cum eſſet natura adeò ineptus, vel cur cum tam clarus eſſet, tot admiſerit errores. Id verò contigit ob exiguam vt ita dicam negligentiam, ſeu potius oſcitantiam vnius rei, ſcilicet vt non diſtinguant peritiam à ſapientia. Eſt enim peritia vniuſcuiuſque rei, non ſolùm literarum & facundiæ, & rei bellicæ, ſed & artium quarumcumque, pingendi, celandi & fingendi, tum architecturæ, Geometriæ, atque aliarum plurium, vt manifeſtum eſt. At ſapientia eſt recta cognitio, atque iudicium de fine hominis: quod verò ducit ad finem illum, prudentiam ſolemus appellare, ſi cum probitate coniuncta ſit: ſin etiam improbitate non vacet, & expedita ſit, ſolertiam ſolemus appellare. Iam verò cum homines inclyti & illuſtres euadant trifariam, vel peritia rerum ſingularum, vel magnitudine potentiæ, vel pietate: ob hoc tria ſunt omnino diuerſa inter ſe, quæ hominem celebrem & illuſtrem reddere poſſunt, peritia non omnis ſed immodica, & præcipuè earum rerum quæ tum in precio habentur; velut militaris ars apud omnes, legum apud Reges, oratoria in his vrbibus, quæ ab hominum multitudine gubernantur, vt olim Roma & Athene. Eſt & quarto loco Medicina, quæ ſecundum meritò aut primum obtineret, niſi variis cauſis eius opus impediretur: quinto pictura, Sculptura, plaſtices; ſexto architectura, ſub qua etiam machinarum ars comprehenditur, atque hæ ſunt quæ apud populos vniuerſim illuſtrare homines ſolent: nam reliquæ vt Geometria, Aſtronomia, ſolùm ad diuturnitatem nominis, & apud ſtudioſos non plebem & imperitos conferunt. Eſt & ſeptimum quoddam genus peritiæ, ſeu doli ac præſtigiæ, quod vt non vltimo loco habendum eſt, ita vt rariſſimum & fuco multo refertum, magiæ ſcilicet & diuinationis omnis, quod non tam à me contemnitur quàm prætermittitur. At verò ſecundum genus eſt ſapientum vt dixi, velut tertium bene fortunatorum.

Sunt igitur tria hominum illuſtrium genera; immodici, fortunati, ſapientes: cum verò iſta ſimul etiam bifariam & trifariam iungi poſſint, veluti ſapientes fortunati, ſapientes immodici, & immodici fortunati, & quod forſan nemini contigit, ſapiens fortunatus & immodicus. Erunt igitur ſeptem genera virorum illuſtriſſimorum, nam de his ſolùm tractare propoſitum eſt. Cum verò alias demonſtratum ſit, ad bene beatéque viuendum opus eſſe animi fortitudine, conſtantia naturæ, aduerſus calamitates non ſolùm, ſed etiam felices nimium ſucceſſus, tum prudentia atque moderatione animi, in concupiſcendis non ſolum honoribus & pecuniis, cuius defectu plurimi euertuntur, ſed in iniuriis vlciſcendis & inimicitiis exercendis, palam eſt ſingula horum generum, pro defectu aut præſentia harum quatuor qualitatum animi, quas ſi rectè digeras ſeptem efficiuntur, variari: multis verò modis contingit, vnamquamque adeſſe vel non adeſſe, vel vitium ipſum adeſſe, & tum vnam, duas vel tres, vel plures: nam ſi bene numeras ſunt differentiæ viginti & vna, velut conſtans in ſecundis, vel petulans, vel omninò mediocris. Sufficiat verò redegiſſe ad quatuordecim, ſcilicet ſingula ad virtutem & vitium, quandoquidem vel ſic pene conſurgat numerus infinitus, vt opportunius duxerim, quandoquidem in huiuſmodi non adeò ad exactam normam ſingula ſint referenda, præſertim cum in tam illuſtribus viris multa etiam libenter homines ferant, vt ſingula genera imo potius ipſos homines, ad examen illorum & ſeptem virtutum ac vitiorum principalium deducamus: ſic enim & omnium caſuum, qui eis euenerunt, cauſas docere facile erit,

quod nemini ad hanc vsque diem facere licuit, & ad bene beateque viuendum, præcepta simul singulis qui hæc legent comparabimus, initium vt dixi à Cicerone facientes, tanquam viro, in quo maxima varietas non solum fortunæ, sed etiam morum visa est, quanquam non ita sit. Sed velut in astris, ex pluribus motibus vndequaque similibus, ac regularibus constantibúsque tanta varietas apparet, vt nihil magis alienum ab his videatur æqualitate, aut similitudine, vel constantia: ita omnia varia inæqualia inconstantiáque videntur, vt casu & fortuitò omnia contingere credamus. Ergo cum omnia humana ex aliorum arbitrio pendeant, si quid tamen est quod per se stare posse videatur, arma sunt, & militaris peritia, atque authoritas. Vtque hoc est secundum à potestate, per quæ nulla in humanis est, ita potentia omnis alia à militari, cum qua tyrannis & regnum coniuncta sunt, ab hac ipsa secundum ordinem, aut tertium, vel etiam posteriorem obtinent. Ea etiam de causa ex armis ad tyrannidê plurimi peruenere, Phalaris, Pysistratus, Dionysius, Pericles, Agathocles, Apollodorus, & ferme quotquot eam potentiam adepti sunt, aliis ex causis aut nemo, aut certè quam paucissimi. Vnde etiam vitia quæcumque, quas calamitates pariant, docere antea præstat: nam sapientia vera illustrem facit, non tamen potentem. Id enim munus est fortunæ atque armorum, sicut neque peritia alia, sed nomen quidem magnum & vt dixi potentiam etiam, sed non primi ordinis. Velle ergo ex ordine in ordinem transcendere, est veluti etiam de genere in genus transire: quod est difficillimum non solum & impeditum, sed etiam periculosum. At mortalitas maximè si vera sapientia absit, vbi paululum aura secunda afflauerit, de se omnia pollicetur. Vt enim Fortunæ præmium est præeminere & plurimum posse, & peritiæ vt de eo mirentur homines, ita sapientiæ munus est, quàm minimè errare. Ergo si peritia vt primum de ea sermonem habeam, timori coniungatur, moderatiorem efficit; sed si natura auarus atque ambitiosus sit, in maxima discrimina hominem adducit. Timor enim noster inimicis animum addit, & petulantia odium parit; quocirca nil deterius ad vitam, quam timiditas & petulantia iuncta: quibus si parua prudentia iungatur, omnino breui cadunt.

At arti oratoriæ si constantia laborum adijciatur, & ad summum peruenerit, summos etiam decernit honores, & potestatem in Repub: neque enim solum Ciceroni hic honos habitus est, sed ante illum Q. Hortensio: & ante Q. Hortensium Antonio, & Athenis Demostheni, & apud Leontinos Gorgiæ. Quomodo ergo cum libera esset Roma & domina gentium, & Cicero in apice artis, & ad exercitationem summa patientia, non debuit ad maximam potentiam peruenire? cum Demosthenes in Repub: Atheniensium anguli vnius domina, tantam de se ipso famam excitauit. At cur miser esse imò omnium mortalium miserrimus, qui esset timidissimus: nam timido quam quæ adsunt dum amittere timet, quam quæ desunt dum nunquam potiri sperat, & mala quibus premitur, & bona quæ defutura imaginatur, miserum efficiunt. Atque talem vides si ad Atticum epistolas legas. Rursus cum prudens esset natura, minus valuit ob immodicam eloquentiam, quam ei etiam Salustius inimicus tribuit; sed magis timor qui consilium expectorat, ideò multos admisit errores. Demum cum vellet pugnare cum armatis sine armis, in pernitiem se cum tota domo dedit: neque id fortuitum fuit, nam dum & Pompeio & Cæsari viris nobilibus, potentibus, armatis, sola fretus eloquentia, se opponere audet, in exilium actus est; dirutâ domo, & fortunis omnibus spoliatus. Quàm verò stultæ filiæ diuinos tribuere honores conatus sit? atque id in mediis armis, iam ruente Repub: si quis animaduertat, non alium exitum rerum suarum, quàm quem habuit expectandum ducet. Ita eâdem ratione singulorum exitus, non solum post, quemadmodum in Cicerone, sed multò ante explorabis.

CAPVT II.

De Galeno.

PRoximus Ciceroni Galenus multis de causis subiungetur. Huius fortunam eruditione maiorem fuisse constat: cuius vitia plura fuere, quàm virtutes, & verba quàm facta. Omitto vitam priuatam Platonicæ similem, sine vxore, sine filiis: vt non rectè videatur sensisse de hominis fine, quem constat cum perpetuitate quoad fieri potest, coniunctum esse debere. Et cum omnes Platonis ineptias amplexatus, omnes illius errores tutatus, in quo solum ille vera dixit admirandumque præbuit, ea solùm in parte deseruit, scilicet in *Animi immortalitate*. Qua in parte vel quem sequeretur certum authorem saltem habuisset, tum non nisi monstrum illud, & amentem imperitissimúmque habuit Epicureum, vel vera vel verisimilia amplexatus, aut omninò rationibus validis persuasus, aut tandem humanæ vitæ salutaria præcepta. Nunc verò cum constet nihil horum secutum, aut si peruicaciter contendas, omnia quæ dixi ostendere posse facile præterquam de veritate, nam illud fateor non adeò pronum est, & si possimus peruincere, difficilius probatur quam persundetur, nescio qua ratione: adeò illi opinioni totum se dederit, nisi vt humano generi quaquauersus vt dici solet, haberetur. Principio enim tam verbosus ac nugax, vt nemo tam illius nomini sit addictus, qui hac in parte illum tueri audeat. An parua hæc secun-

da iactura humano generi accessit, vt quod solum poterat moriens relinquere, vitium reliquerit charissimæ rei, scilicet temporis iacturam & furtum. Nec tam laudabile vnquam præceptum ab vllo Philosopho manauit, quàm id de temporis habenda exquisitissima ratione. At hic præter ipsam prolixitatem nauseabundam, etiam illud addidit, vt nihil vno loco inuenias, sed quid minimum vt velis cognoscere, cogaris totum reuoluere. In quo illud bene nobis à fortuna consultum est, quod magna pars eius librorum perierit: quòd si totus periit, & posteris, & illi perquam vtile fuisset: posteris quidem cum tempus id melius collocare liceret, & quouis modo aut vtilius, aut saltem iucundius collocaretur; ipsi, cuius nomen & gloria maior longè relucet in aliorum libris, quàm in propriis.

Sed vt ingenuè fatear, vtrorumque vna eadémque causa fuit, & quod adeò prolixus extiterit, & quòd Platonem secutus sit, imperitia scilicet. Quid enim attinebat Platonem in rebus naturalibus tot errores admittentem, imo (viro honos habeatur) penè delirantem, cum haberet præclarissima tum Aristotelis & Theophrasti opera, (vtinam tam nunc extarent) quæ veram & solidam doctrinam continebant, nisi quia quod minimè intelligebat, in illo non posset coargui, quod non intelligeret, qui nihil diceret, & à nemine ob id intelligeretur. Sic cum imperitus esset, & plura scribere vellet, coactus est in adeò turpem prolixitatem incidere. Quisque sibi persuadeat, me calumniæ causa id dicere, nisi plerosque illius libros ostendero, etiam numerosos & magnos nihil prorsus continentes, vt de typis; & contra eos qui de typis scripserunt, in Tumeum & similia deliramenta. Alios in quibus pene nihil, vt *de dogmate Platonis & Hippocratis, de Subfiguratione empirica*: sed etiam vbi breuissimus est, impar legentium labori sua prolixitate euadit. Vide quid in *Methodi tribus prioribus libris* dicat. At modò quid credas de homine hominísque doctrina, quem deprehendas in ipso manifesto delicto. Gloriatur se Geometram, & Astrologum, & Arithmeticum, quarum artium vel mediocriter perito cuique constet, ne prima quidem rudimenta tenuisse: adeò tamen impudens est, vt audeat se de hoc iactare. Credo existimans se tales inuenturos lectores, quales certè inuenit nostra ætate, tam illius amatores, quàm omnis veritatis, omnis synceri animi osores. Quid plura? solus hic author cum vitiis suis ad nos transiit. Quòd si quis dubitat ne non comperta dicam, videat ea quæ in *Decimo de vsu partium c.* 12. 13. *&* 15. vbi Geometram se facit, ad vltimum vnam propositionem, eámque sine demonstratione ex Euclidis vndecimo duntaxat adducit: quod *duæ lineæ se secantes, trianguliúsque in eadem superficie totus consistit*. Hic est præclarus ille Geometra, qui cum tria proposuisset Geometricè demonstranda, nullum eorum demonstrat. Et in primo peccat, quod cum sit indemonstrabile sed naturale suppositum, vt Geometricum supposuit, & vt demonstrabile. Tertium quod facile poterat demonstrari, nec id ipsum ostendit, sed verbis simpliciter suadet vt credamus. Circa secundum quod artificiosum est, & demonstratione dignum, modò verum, & ne versatur quidem, & tamen veretur cum his omnibus, ne sibi inuidiam comparet apud homines, ne nimis magnus Geometra videatur. O impostorem summum & ridiculum virum, & virum sanè omnium qui scripserunt maximè rudem: neque enim existimo intellexisse vel Quintam primi Elementorum, quam vocant fugam miserorum. Sed quid dicam de iactura quam attulit rei medicæ, dum bene scripta à Marino in viginti libris de dissectione euertit; existimantes enim imperiti tantò præstare veritate Anatomicos libros Galeni Marini & Herophili, tum Eudemij ac Praxagoræ, Dioclis ac Philtomi libris, quantum ipse fama rei medicæ præstaret, effecit in tanta caritate librorum, vt illorum vera monumenta despicerentur ac intercciderent, suaque manerent, atque ita ad hanc vsque diem amisimus Anatomiam, nisi Vesalius magna virtute nostris temporibus eam restituisset. En vides Lector egregiam vtilitatem, quam noster hic Pergamenus pædagogi filius insolens attulit: vbi debuerat veterum scripta illa amplecti, & postquam fortuna negauerat illi occasionem secandorum humanorum corporum, scriptis eorum qui dissecuerāt, acquiescere: aut si tantum studium veritatis ac scientiæ rerum illum stimulabat, cum apud Imperatorem tantum potuisse se iactet, non muneris loco ab illo qui humanissimus erat, studiisque, si quis alius, mirum in modum fauebat, petiit vt damnatorum corpora dissecare post mortem liceret, à viuis abstinendo, quorum causa quidam, inter quos Erasistratus recensetur, (inhumanè sanè) dum nefanda titulo vtilitatis rei medicæ, committunt, in inuidiam & meritò odiumque populorum venerant hi Anatomici, & ob id lege sæueriore coërciti, non solum à viuorum corporum sed etiam mortuorum dissectione fuerant, ne ea sub specie aliquos adhuc forsan semiuiuos velut in præliis accidit, dissecarent. Sed ad rem redeo, non minore inuidia aggressus est damnare omnes authores, qui eum præcesserunt: omitto Erasistratum, Asclepiadem, Arthiginem, Thessalum, Menodorum, Theodam, Lycum, Iulianum: sed quid hoc ad Aristotelem, Chrysippum, Philotinum, atque Praxagoram, Antyllum, Agathinum, Herophilum, Apollonium, quin etiam conatus est diuersis calumniis etiam eleuare Dioscoridis authoritatem, scilicet vt alterum medicinæ caput euerteret, scilicet cognitionem simplicium medicamentorum: nec defuit voluntas vlla ex parte, sed non videbat modum. Nam cum pauca cognosceret,

eáque à Dioscoride iam tradita, non erat quomodo librum de illis conscriberet, sed vt trāscriberet: pertæsus itaque laboris non veritus infamiam, abstinuit à flagitio. Illum tamen quibus potuit modis lacessiuit, omnémque de vsu ac viribus medicamentorum ille abrogauit, vti purus herbarius non medicus deinceps haberetur. Quid dicam de Pelope magistro suo? an in illum mitior aut æquior? aut de aliis qui parum ante eum floruerunt, velut Quinto? quasnam calumnias in eum struxit? an pepercit Andromacho per quē in Cæsaris notitiam deuenit. Quibus Philosophiæ præceptis aut potius quanta temeritate ausus est tam longo experimento illius theriacen: vt modò cum tot descriptionibus eius veram amiserimus. Quem morsus eius & rabida lingua non attigit? num omisit Critonem, Soranum, Scribonium, cæterosque medicamentorum compositorum authores, aut Hippocratis expositorem vllum reliquit intactum? num Bacchium aut Asclepiadem alium vel Artemidorum, Dioscoridemve alium scilicet ab Anazarbeo, de quo nuper egimus, aut Zeusim, aut Herclidem Rufúmve aut Sabinam, aliumve præclarum quempiam virum reliquit: nam Rufus magnus vir fuit. Quinimo vt clariores, eò acrius illos insectatur. An verisimile clariores viros magis errasse, quàm ignobiles? Quid ergo vt cuiuscumque optimi viri famam euerteret, vt nomen suum apud omnes inclaresceret, leuitate Græca, ambitione medica, moribus à Grammatica non alienis, improbitate singulari. Sed quid miramur de hoc, cum in Hippocratem nihilo melior fuerit: laudat illum ne omnino ab omnibus desertus videretur, sed ita vt in neminem fuerit iniquior, aut magis ingratus: nam primum omnia illius inuenta tanquam sua seorsum in opuscula traduxit, illius non habitâ mentione: ipsos Hippocratis libros tam tenuiter exposuit, vt omnes ab illorum lectione auerteret: nullum locum exposuit in quo illum non criminetur, vt rectè mihi supputanti vix in tanta multitudine sectionum quadrigentas inuenias, in quibus Hippocratem non accuset. Volebat sua legi, Hippocratem contemni, & obtinuit. Adeò enim effecit, vt omnes post illum non solum vt imperitum relinquerent, sed vt leuem negligerent. Videas Oribasium aut Paulum, aut Aetium, vel Alexandrum, quoties Hippocratis meminerint: nec magis inter Arabas in honore habitus Princeps Haliabbas, quoties eius meminerunt? vix in tam egregiis voluminibus quater aut quinquies eius mentionem sed & parum dignam fecerunt. Dices non in causa fuit, nam cum se profiteantur Galenicos, vbique Galenum resonent, cur summum præceptorem adeò paruipendunt. Vide Celsum quòd ante Galenum fuerit, quàm gloriosè ac sæpe mentionem Hippocratis faciat. Obliuionis verò tantæ fuit, vt qui etiam illum adeò suspiciunt, de hoc tamen accusent: vnde necesse est non certa ratione quæ reliquit, scripsisse. Nam qui scribit ex ratione nunquam oppositum sentire potest. Ita nobis cum nulla data sit memoria, nullibi tamen contigit contraria sentire: at in historia enarranda aberrare, aut bis pluriesve eadem dicere contingit ei, cui memoria non est. Non ergo obliuionis quod leue peccatum est, cum facilè iactura emendari queat, deletis quæ sæpius scripta sunt, sed non cum ratione certa scribentis, vitium est quod emaculari non potest, cum non liceat scire quid magis senserit, cui opinioni adhæserit: quid prius aut posterius scriptum sit, nam his quæ vltimò scripta, solet velut testamentis maior adhiberi fides. Quod ad doctrinam pulsuum facile est intelligere Archigonis fuisse. In arte autem omnino inexpertus, nisi quòd duobus annis Romæ in illa colluuie, vbi omnia licebant, ex chirurgo repente factus est Physicus. Sed & laboris pertæsus in quo eum non accuso, nam optimates illi non tam industriam eius, quæ certè non mediocris fuit, admirabātur, quàm seruilem operam quam ille iure merito abhorrebat, desiderabant. Fuit autem in eo summa ambitio propagandi nominis, in quo illum non damno, sed demiror quòd id tam apertè negauerit, vt liquidò nunc obijcere liceat ei, fuisse mortalium omnium impudentissimum mendacem. Quorsum enim tot scribere cum tanto vitæ & fortunarum dispendio, si non fuisset ambitiosissimus, & laudis summus captator? quàm non solùm honestè vt nos fecimus, & Aristoteles, & Theophrastus, publicè profitendo, sed etiam turpiter & inaniter per compita & fora cum singulis altercando, digladiando, vt parum abfuerit à pugna vt ipsemet testatur, inter plebem & imperitos, quibus nullum est iudicium, vt laudem nunquam meritò, sæpe vituperationem consequi queat. Obtrudit semper illud de amicis, quod neque Hippocrates, neque Plato quem imitari se profitetur, neque Aristoteles aut Theophrastus quos imitari præstiterat, hoc fecerunt. Et cur inter tot libros quos scripsit, tamen pauci amicis inscripti sunt? Habuit tres aut quatuor amicos, & scripsit trecentos libros, vnumquemque ab aliquo amico rogamus. Sed cum verè libros Methodi hortatu vnius amici scripsisset, atque ille tanto cum medico morbo tamen interiisset, antequam medium opus perficeretur, quod de vno contigit, de omnibus dictum voluit: vt scilicet, vt omnes libri amicorum hortatu ab eo conscripti essent. Etenim bonus ille Hiero mortuus est, suffectusque Euginianus operis dedicationi in eius locum: at decet non solum bonum medicum se tueri, vt morbo non intereat, sed vi aliqua aut nimio animi æstu; sed etiam amicos, qui si secus moriantur, aut non amicos se fuisse testantur, si ei non crediderint; aut si crediderint & mortui sint non sanè illis medicus suus consuluit. Ergo

constantia in scribendo, & florida oratio, fortunâ illi aspirante, quæ tot eo meliores obruit, hanc tyrannidem libris eius parauere, quam quidem tyrannidem meritò quisque dicet, qui Hippocratis libros ex tanta iniuria, locupleti expositione vindicatos legerit.

CAPVT III.

De Theophrasto.

QVæritur meritò, cur huius viri tot præclara volumina exciderint? quod etiam de M. Varrone quæri potest: & de Plinio, & C. Salustio inter historicos, forsan & de Aristotele. Et causa vna sanè est, vt libri seruentur, quòd placeant pluribus: propterea liber vnus vix potest habere tot amatores, fuit tamen absolutus velut Homeri, Horatij, Virgilij: multitudo autem nimia grauabat, cum multo pretio libri olim venderentur; qui tamen faciliores erant velut Galeni, ob id seruati sunt. Sed clarius cuncta prosequamur. Sex sunt pestes monumentorum horum: Mutatio legum, linguarum, hominum, bella, copia inutilium, & disciplinarum contemptus. Bello Aegyptio conflagrarunt DCC (vt aiunt) millia librorum, quorum magna pars exemplari caruit. Bello Turcico ex plusquam quatuor millibus, qui in Bibliotheca seruabantur, vix superfuere DCC: quos Bessarion fertur dono dedisse Reipub: Venetæ. Promulgatâ lege nostrâ duo Gregorij, vnus Græcus, alter Romanus, perdiderunt infinitam librorum copiam, atque in his quanquam plurimi inutiles, aliquot tamen etiam vtiles fuerunt. Linguarum commutatio causa est, vt libri inter blattas cum non intelligantur, & si intelligantur vertere laboriosum nimis videatur, iaceant. Facilitas hæc typorum effecit, vt sordidorum librorum ac inutilium tanta sit copia vt necesse sit aut bonos perire, aut obrui omnes. Idem contingit in prædiis ac campis, qui nimis luxuriant: neque enim minus in his, quàm in sterilibus seges desideratur: minor est labor cum vna ariditate semel aut bis aquis inductis, & aliquando pluuia casu fauente pugnare, quàm quotidie cum tot emergentibus herbis agrestibus ac vermibus. Sed quid durius inertia hominum, qui per scelera bellorum ditati, inde successione, amissâ virtute, vitiis retentis, oderunt, non solùm negligunt eruditionem omnem, & bonas artes ac disciplinas, dum luxu corrupti laborem impendere nolunt, neque alios ne superentur, vt impendant, pati possunt.

Quod nisi esset igniculus ille qui nos vndique circumstat, immittitque vndique aculeos, atque ibi perpetuò seruat infinitam doctrinam, vt periculum non sit, nec metus vnquam esse debeat, ne quicquam pereat, iam dudum omnia desijssent: sed seruantur æternis in Scriniis Sanctæ mentis, & statis temporibus blandiente cælesti fortuna, Principes inclyti, & ob id Deo chari mittuntur, tum sapientes, quorum auxilio bonæ disciplinæ resurgunt, duntaxat apud nos. Est etiam auxilio quòd non vnquam vbique eadem fax omnia amburit, sed quasi per circuitum & per circuli partes abit & redit: vt cum hunc locum occupat, priorem relinquat, alium nondum attingat. Indicio etiam est ita renouari artes has diuino consilio, quòd sub Principibus inclytis sapientes etiam egregij floruerunt sicut sub Alexandro Euclides, Aristoteles, & Theophrastus: sub C. Cæsare Cicero, M. Varro & Virgilius. At successio hominum etiam caries est librorum, & ipsa mortalis conditio inimica monumentis clarorum virorum; dum successores animaduertentes quàm Domino egregio chari sint libri, ipsi vecordi socordia, aut pecunia illos commutant, aut sibi alienos labores asciscere conantur, quod nostra ætate à duobus nebulonibus factum est; vnique Alcyonio scilicet contigit, vt librum *de Gloria M. T. Ciceronis* in suo illo Exilio exulante sibi vindicauerit, vir turpissimus, & alioquin etiam fustibus Romæ cæsus vt merebatur: alteri qui librum *de speculis comburentibus* Archimedis sibi ascribere conatus est, non successit, sed solum nequissimi furis nomen comparauit, quem ne nominare quidem dignum iudico. Quæ autem contra tot incommoda ex aduerso seruare libros possunt, videntur esse authoritas, pulchritudo atque vtilitas, etsi magnus non admodum sit. Nam & inutiles libri magnum maximè in hac typorum licentia, optimis bellum indixerunt, multis ex causis: nam faciliores sunt, vt qui superficiem solum disciplinæ attingant, & breuiores: neque enim qui non sustinuerunt discendi laborem, tædium docendi alios ferre poterunt. Et pauca habere solitis, quæuis etiam pro multis habentur. Sunt etiam Ornatiores tum ob breuitatem: tum quia vbi minus diligentiæ insumitur in proposito subiecto, ei magis suppetit ocium in exornando limbos & frameas. Ipsi etiam præsentes sunt & sua laudant contra iam functos vita. Ergo maius est negocium, se tueri aduersus malos libros, quàm pro suis pugnare, quoniam natura humana cupida est huius per se lenocinij, ne librorũ vi impediatur. Sed authoritas librorum multitudine comparat: hæc autem grauis est posteris, quare necesse est vt inde oriatur exitium, vnde laus & gloria, vt de venenis quibusdam fertur, thora atque napello. Magis tamen cadunt qui his innituntur, quæ sua natura senescunt & decidunt, velut historiæ. Quis enim regum Aegypti historias, dico Amasis, Apries, Psammiticus, Sesostris, Myris ac talium. Accidit enim historiæ quod & iaculis quæ intorquentur, vt neque prope nimis, maximam vim habeant, & vbi metam vigoris excesserint inualida reddantur. Ita historia nec præsentium

præsentium necessaria, nec nimis obsoletarum, placeat, mutatis omnibus locis, nominibus, moribus, pugnandi forma.

Quotusquisque nunc Assyriorum libenter bella legit? nec Medorum, Persarum admittimus potius, quàm quærimus: Græcorum magis placent, Romanorum etiam magis, præsertim cum Annibale & Pœnis: at quis dubitat non futura aliquando posteris illis hæc antiquiora, quàm nunc nobis Osiris aut Anubis. Habent autem historiæ quinque ætates: primam dum Imperium viget, & ipsæ adolescunt: secundam dum manet & fluctuat, tum vero historiæ incrementa florent: vbi autem deciderit, amantibus mortalibus scire quomodo deciderit, iam negligere priores incipiunt: tumque primum senescit. Secunda ei senectus aduenit, linguæ mutatæ: extrema atque decrepita, vbi iam tertia lingua atque Imperium aduenit; necesse est enim hæc simul mutari. Sic & historiæ legum cum legibus ipsis adolescunt & finiuntur. Sed res ipsæ cùm magnis certaminibus agantur, intereunt, scripta senescunt. Poësis autem ob gratiam & figuras, & numerum longè diutius manet, & cum lingua si elegans sit, solum interit: Contra Mathematica quia vtilia sunt, & delectant magis manent, quia cohærent rebus, vt Euclidis, Archimedis, Apollonij, & Ptolomei scripta. Media verò sunt quæ de naturalibus rebus & medicis monumentis habentur, cum sint plena dubitationibus. Quid enim habent eiusmodi scripta præter experimenta, rationes quæ paucis comprehenduntur, & iudicium de illis. Cum ergo experimenta pauca fuerint, & iudicium ambiguum, cui bono dicit licitator tanti emere. Propter secundum igitur Theophrasti: propter primum reliquorum Philosophorum monumenta periere. Cæterorum vt dixi humanæ solertiæ inuentorum vita breuis est, ad mundi ætatem comparata. Nam & Ciceronis opera cum lingua ipsa resurrexerunt, cùm eadem denuo decident. Aristotelis autem volumina vt dixi periere ob multitudinem obscuritati iunctam: idque præcipuè quòd de plurimis eius libris, vt & meritò an legittimi essent, dubitarunt. Etiam enim eorum qui habentur, multi inter suos numerati non sunt: nec id dubium.

CAPVT IV.

Homeri, Virgilij, Ariosti comparatio.

ABsurdum forsan videbitur hæc scripsisse, præsertim inter tot negocia seria: atque id tum quòd de Homeri & Virgilij comparatione, Macrobius, de Ariosto videbimur culicem Elephanto comparasse. Sed mihi hic non sermo est de fortuna, quæ maior fuit in Virgilio ob Augustum, neque de authoritate, quam & longa ætas & inopia omnium bonorum authorum Homero peperit. Si hunc illuc, illum huc traducere liceret; forsan non adeò enorme consilium nostrum videretur. Quicquid sit, liceat his hominibus homines miscere, qui Diis homines miscuerunt, & fabulosos authores non pluris facere quàm Deos: licet cuique in bene instituto regno Regem in iudicium vocare, mihi longè magis, non priuata causa, licet illos priuatæ sortis ad iudices reuocare. Non peto vt iudex sim in hoc certamine, nec vt quisque meæ sententiæ acquiescat. Procedant solùm inter cancellos, alij dijudicent. Non est tam contempta hæc lingua patria, cum non minus Homero Græca, Virgilio Latina fuerit. Cultæ illæ dices & à plebeio vsu alienæ; hoc certius est in Ariosto, quàm de illis dici possit. Si possit, nihil plus habetis quàm quòd pares sumus. Non est hic amicus, quem non noui: non ciuis eiusdem patriæ, Ferrariensis ille, ego Mediolanensis: non professione charus, cum Poësim non esse putem Reipub. vtilem, multò minus necessariam: sed postquam Poësis in imitatione consistit, quis melius imitetur personas quas agit, quærendum est. Est autem imitatio æqualis, optima quæ excedit, melior quàm quæ deficit, vt in pictura exhibet Aristoteles exemplum in Poëtica. Poësim enim picturæ assimilari docuit Horatius, non solùm, sed & Philosophus: at personas augere, minuere rarò decet, vt Achillis & Hectoris fortitudinem. In quibusdam autem velut in cursu rotarum & equorum, & collimando arcubus ac sagittis, meta est quicquid fingi potest.

Primum ergo cum quatuor sint carminum genera, & etiam narrationum modi, Epopœia, Comœdia, Tragedia, Dithyrambus, sola Epopœia musica alia non indiget, sed numerosa oratione tantum. Estque narratio fabulæ aut fabulosæ historiæ regum aut Deorum Carmine heroico. Est autem carmen heroicum sententiis graue, verbis selectum, prolatione sonorum: quapropter referunt Virgilium ad sua carmina multum addidisse authoritatis: quod & naturâ vocem haberet ad id munus paratam, & compositam lenociniis & arte eousque, vt esset admirabilis. Sed postquam illa cum eo desierunt, talisve fuerit an non fuerit, etiam prorsus ad hoc propositum nihil interest. Constat igitur hæc eminentia argumento, imitatione eorum quæ argumento conueniunt, grauitate sententiarum, sub qua comprehenditur doctrina historiarum, ac rerum ipsarum naturalium, ac Mathematicarum scientia & Rhetorica ars: Selectus autem verborum ad Grammaticam attinet, velut sonora cantio atque rythmus, ad ipsam propriè Poësin, quę eatenus cuiusdam musicæ pars est, cum musicæ proprium sit consonantia; ea autem plures voces exigit, eatenus ergo concordat, vt initia mediis ac finibus, & illa inter se bene sonant: vt vnum & idem plurium vices subeat, atque eo modo carmen carmini

mini præstat. Verùm constructio Græca ad idem tendit & resonat, ad quod Latina scilicet temporibus perfectis duodecim, aut ad summum cum breuiora sunt & pauciora, vndecim cum dimidio, quæ duodecim vicem implent, ac subeunt. Constant autem cæsuris sex, quas pedes vocant: quarum singulæ duo tempora continent, præter vltimam vt dixi quæ quandoque imperfecta est. Sed illud admirabile est in quinta cæsura, quòd semper pes dactylus bene sonat, aliter inconditus videtur, vt etiam in sexta iambus. Quærunt causam nominum & nugarum, & in his se volutant vt sues; nulla enim materia sordidis ingeniis & lutulentis ingeniis aptior, in qua omnia licet immittere, omnia non solùm admittuntur, sed etiam laudantur: Ibi sine ratione, sine authoritate cuncta, sed de rebus ipsis nihil: non est hic locus properantibus ad meliora, nec possumus præterire hæc, sed vellemus. Adeò verò improbum genus est Poëtarum, vt optimum sit ipsa ars in eis, quæ à nemine laudari potest, ab omnibus bonis meritò vituperanda est. Non negauerim tamen esse in cunctis quoddam absolutissimum, penè diuinum admiratione, non solùm laude dignum, cuius neminem pœnitere debet si assequatur, omnes putant se habere aut plerique, nemo habet. Quocirca bene sentire videretur Scaliger si suo more dum poëtica tractat, hac ratione de omnibus male diceret: sed non ob hoc damnat illos, verùm quia non ad voluptatem compositi satis videantur. Esse autem ita dubium non est, quando fingendi aliqua ars est, in qua quæ ad oculos spectat refert rem, vt quasi viuat; ita & in his quæ mens ipsa fingit, vt fallat mentem, æquet sensum: hoc tantum est laude dignum, non posse melius fingi. Pressit Horatius bis nouem annis, nec aliud egit, docuit artem nec assecutus est, quid est quod speremus: nam cur est vt Virgilium ei præferamus, si ipse brauium adeptus est. Sed & Homerus quonam iacebit loco, qui Fabij iudicio Virgilium antecedit? nondum absolutum hoc visum est opus, forsan quoniam vt Philosophi aiunt, & Mathematici, quantitas continua in infinitum diuidi possit, vt nemo sit extremo propinquissimus, nisi qui sit in illo: aut propter tot conditiones quæ exiguntur, aut quia diuersa sint hominum ingenia, & totidem penè de singulis iudicia. Et mihi sanè videtur F. Petrarcha in amatoriis hoc ipso omnibus præstitisse, aut assecutus scopum: vt nec mirandum sit, eius poëmata in omnes linguas fuisse conuersa, quod nemini aliorum accidit, quamuis notiores essent & millenis annorum vetustiores essent.

Verùm id rursus mirabile, etiam carmina Græca exametra & heroica (ita enim notantur ea de quibus nunc sermonem instituimus) neque tubam, neque sonum, neque robur retinere apud Græcos, quæ nostra apud nos, sed vix Ouidiana aut Horatij Epistolarum. Vnde hoc? sed properemus ad reliqua instituti nostri. Italica vndecim syllabis constant, aut ad summum duodecim, vt penè pedibus æquentur senis, sed syllabas oporteret omnes longas esse. Sic dactylicus multò plures habet xvij. scilicet, & in his necessariò sex longas: excedit ergo latinũ nonnunquam sex syllabis Italicum, & vtrumque bene sonat, nec commutantur. Aperta sunt & sub sensibus, & tamen causa ignota est: & si minuas tempora Latini carminis, aut adijcias ad syllabas Italici, vtrumque cadet: Latinum autem in vltimo pede non nisi duas, non ternas admittit syllabas, quantumuis breues. Sed in Italicis est aliud admirabilius longè, quod quamuis singula per se carmina bene sonent, tamen plura inuicem congesta omnino insipidum quid & inamœnum, nec Latinis aut Græcis par, vel etiam simile sonant, nisi duabus vltimis syllabis conueniant alternatim, scilicet spacio xxiv. syllabarum. in quibusdam xij. inde xxxvj. vt compositis insimul ad eundem numerum xxiv. syllabarum redeant. An ergo omnes syllabæ Italicæ breues sunt, vt ad xij. tempora res redigatur: an inæqualibus omnino & quouis numero temporum talia constant: velut à xij. ad xxiv. nam tempora breuia carmen Græcum aut Latinum & ipsum xxiv. continet, vt sic æquentur Italicis vel temporum numero xxiv. vel syllabarum xij. hæc in carmine, illa in circuitu?

Quod igitur ad argumentum attinet, Virgilius Homero & Ariosto longè inferior est. Primùm quia ei non sufficit, sed tam potest vocari Ilias quam Æneidos, siquidem coactus est vt ita dicam propter inopiam, inserere totum Troianum bellum *Secundo libro* quod Gellio authore *in Tertio* à Virgilio factum est. Sed visum est illis qui ordinarũt illius opus, melius fuisse, vt duo illi libri secundus ac tertius commutarent ordinem, quoniam quæ in tertio narrantur, post Troiæ excidium contigerunt. Sed & narratio illa Tertij libri, seiunctũ opus potius postulare visa est, quàm vt intermisceretur. Nam dum imitatur Homerum, qui Vlyssis erroribus xxiv. libro & opus integrum dicauit, non assequitur: sed quasi confarcinat historias multas in vnum. Sic & Quarti libri historia *de Didonis amoribus* (omitto quòd tempora multum discrepent) nimis longa est, nec tam alto argumento adeò prolata congruit: vt neque illa Sexti libri *de Inferis* sumpta ab Homero in Odyssea, qui eam castius attingit sub nomine sacrificij, atque morem verum oraculorum imitatus, rem narrat verisimilem. Virgilius haud hoc considerans, quales sumuntur è tragicis fabulas meras Æneæ gestis intermiscet, vt τῶν πρέπων personæ non seruauerit. Ob id nimirum est quòd rescripserit Augusto (sed Grammatici eiusmodi non attingunt solis verbis „intenti.) *De Ænea quidem meo si mehercule iam dignum auribus haberem tuis, libenter mitterem. Sed tanta inchoata res est, vt penè vitio mentis tantum opus ingressus videar:*

„ *dear: cum præsertim (vt scis) alia quoque*
„ *studia ad id opus multoque potiora impartiar*
Testamentum quoque eius in idem tendere, videtur; Audi Augustum:

Ergone supremis potuit vox improba verbis
Tam dirum mandare nefas? Ergo ibit in ignes
Magnaque docliloqui morietur musa Maronis?

Et Sulpitius Carthaginensis idem testatur, de quo apud neminem est controuersia:

Iusserat hæc rapidis aboleri carmina flāmis
Vergilius, Phrygium qui cecinere ducem.

At non Georgica non Bucolica: non igitur insaniit. At fuere inemendata, non ob id deleri voluisset, maculæ abluuntur, vestis malè sarta restitui non potest. Intellexerat ab amicis, & demum animaduerterat lusisse operam in tot laboribus. Quid enim absurdius *Tertio* vagantem in tot regiones Æneam, sine vllo insigni facto aut dicto, vt anilem fabulam conscripserit, aut narrantem quod aliquanto minus fœdum Didoni Æneam fingeret: ob quod mutasse illos ordinem verisimile est, vel etiam ipso mandante: namque & paucula carmina commutare necesse fuit in fine secundi libri, vt illud;

Hinc me digressum vestris Deus appulit oris.

Nam quæ sequuntur tertium quarto iungere possunt, si id mutetur.

——————— *Cursusque docebat.*

Eo igitur dolore mortem sibi accelerauit, & vt reor optauit. Constat enim non solum blandis sed minacibus verbis, opus exegisse Augustum: Virgilium neque dare potuisse, neque potuisse sperare daturum: non enim leuia errata, sed confusio operis apparebat: morte sperauit si mandasset exuri, veniam impetraturum; & desiderium Cæsaris aucturum seruandi operis, & persuasurum se modum habere quo posset restituere. Nam si secus, quorsum iterum mandare, monitum iam à Tucca & Varro Augustum id non permissurum? Verùm quòd ad partes attinet singuli libri præter *Tertium* qui nunc eo ordine habetur, vt membra hominis proportionem seruant & decorem, ad totum opus collati non secus ac Gigantis caput, & ceruix affabrè facta iuncta corpori ac trunco moderati hominis, cruribus autem ac pedibus pygmei. Non mirum igitur, si Caligula Imperator admonitus de hoc ab aliis, voluit eius scripta & imagines amouere è bibliothecis tanquam viri rudis & imperiti. At si singulos vt dixi libros seorsum consideret, præter *Tertium* in ordine videbuntur tibi admirabiles. Et secundi tamen defendi potest, cum non nisi Paralipomena Q. Calabri contineat, non Homeri Iliadem. Quòd autem attinet ad illa imperfecta & errores sparsim quæsitos, dignus est venia in tanto opere: & næuus in pulcherrimo corpore, & mors præceps talia defendit. Verùm neque in cæteris indignus est excusatione, & testamentum illud suggillat Augustum qui nolentem ad hoc impulerat. Mos enim est Principibus, vt postquam feliciter aliqua gesserint, possim Poëtis, leges Iurisconsultis, medicinam medicis, & Architecturam architectis, diuinàque Theologis, melius scire sibi scire persuadeant: imperantque his veluti militibus, quasi etiam in Deos, in naturam, in Iustum & æquum imperium acceperint. Amiserat miser bona Mantuæ, recipit illa ab Augusto & alia plura, notus nomine Poëtæ. Mecænas & Pollio ei iniunxerant vt scriberet suo more; scripsit & scilicet. Iniunxit & Augustus cum videret virum excellentem, tubamque illam, vt de maioribus aliquid scriberet. Quid faceret miser, negarene auderet? Sed tamen se explicasset nisi vt dixi addidisset quæ scribi etiam voluisset, præcipuè Romanorum historiam quam condidit in sexto argumento Poëtico: sed nullum putarat argumentum satisfacere importunæ Augusti voluntati, qua etiam errores Æneæ (nolens illum Vlyssi parem facere) adiecit, vt opus illud vitio non paruo fœdaretur. Forsan & historia Didonis & reliqua illius mandato agglutinata sunt. Indicio est sic esse, cum ipse Augustus vnam Tragediam excogitarit, nec perficere potuerit. Quin etiam Horatio conatus est suadere, vt res gestas suas scriberet per Agrippam, vnde illa *Ode 6. lib. 1.*

——— *Tenues grandia, dum pudor*
Imbellisque, lyræ Musa potens vetat
Laudes egregij Cæsaris, & tuas
Culpa deterrere ingeni.

Et in secundo Epistolarum Ep. 1. ad fin.

Si quantum cuperem, possem quoque: sed neque paruum
Carmen Maiestas recipit tua: nec meus audet
Rem tentare pudor, quam vires ferre recusent.

Antea autem hoc munus aliis tacitè delegat:

Ad libros, & ad hæc Musarum dona vocares
Bœotum in crasso iurares äere natum.
At neque dedecorant tua de se iudicia, atque
Munera, quæ multa dantis cum laude tulerunt,
Dilecti tibi Virgilius, Variusque Poeta.

Quòd verò Virgilius multa vrsæ instar, sed informia panderet carmina, inde sensim efformaret, neque vitio verto, sed in laudem potius accipiendum est. Et vt dixi sublimis Musa fuit, & honos poëticus, atque omnia singularia. Eruditio autem quanta in Italo homine, tum & Poësi addicto. Vana sunt vota exigentium Philosophiam à Poëta, velut si quis à Geometra Rhetoricen. At Homero ac Ariosto argumentum fuit amplissimum, & Reges plures pro vno Duce cum exili classe: Et pro vna vrbe, Lauro Lauinio, regna totius orbis: & pro vna regio

regione Latinorum cum Troadibus, Asia vtrinque cum Europa depugnat: sed etiam apud Ariostum Africa ipsa stat in partibus.

Res amatoriæ vt dixi melius Italica lingua scribuntur, quoniam articulum anteponit nominibus: longè enim dulcius sonat *la dolc, ombra* quàm *dolc, ombra*. Bellicæ magis resonant in Latina, vt pretium conseri videatur: aspera enim lingua est, & pugnæ describendæ idonea. Copia scientiæ rerum & locorum, & iudicio Homerus præstat: in dolando actiones, & imitatione actionum exacta, Homero neque Virgilio comparandus haud est Ariostus. Res illæ præcantatricum muliercularum à Circe deriuatæ, ita decent Italicam linguam, vt sine illis poëma stare non possit, & cum illis fabulæ instar reddatur: adeò vt linguæ mos non admittat puritatem historiæ fabulosæ sed grauis, quales ab Epicis Græcis & Latinis habentur. Hæc igitur mea sit de Virgilio sententia, vt magis vtilitatem in eo nostram quæramus, quàm operis laudem, duplici infortunio laceratam; & Augusti iussu, & morte præcoci.

CAPVT V.

Trium Fratrum.

ANno Christi MCLXXII. qui abhinc CCCIIC habetur, Federico Aenobarbo imperante, sub Alexandro IV. Pont. Max: vigente atroci illo Christianorum hoste Saladino, qui apud Aegyptios regnauit annis decem post euersionem vrbis nostræ, cum etiam Thomas Cantuariensis Archiepiscopus occisus est, tres fratres ex eadem matre, diuersis autem patribus, & ex adulterio omnes concepti & omnes Sacris initiati, omnes etiam pro temporum ratione eruditi, celebres fuere. Petrus Lombardus qui sententiarum magister appellatur, qui etiam in Psalmos commentaria scripsit: Petrus alter Comestor vir in Sacra pagina eruditus: cuius testimonio multi ex posterioribus scriptoribus vtuntur: Gratianus qui Decretorum maximam partem confecit: hi sunt libri de Iure Pontificio siue Sacro. Et Petrus quidem Lombardus Lutetiæ Archiepiscopus fuit: alij duo etiam opimis sacerdotiis ornati, (Nauariæ oriundos quidam referunt, alij aliò, nonnulli etiam ex Gallia) cum mater eorum moritura à Sacerdote ad pœnitentiam adulterij inuitaretur, negaretque se posse pœnitere eius rei, propter quam tot clara lumina Mundo edidisset, ea conditione absoluta est, vt pœniteret, quod pœnitere non posset. Ergo tres authores rudi seculo conscribentes fuerunt: Vnum authoritas Patrum ac Pontificia adiuuit, alterum diligentia, ordo, & rei tractatæ nobilitas. Tertius cum à neutro horum auxilium consecutus esset, breui excidit: vt intelligamus patientiam & iudicium plus posse quàm eruditionem ipsam. Omni seculo materia supperit scriptoribus scribendi bene, ornatè scribendi non omni: Nostra ætate cum floreant studia politè loquendi, minus impenditur studij artibus ipsis: minus vtilitatis mortalibus, voluptatis plus. Sed quid hæc? cum neque ex studijs voluptas magna sit quærenda, & quod est eis proprium, desit vtilitas. Vtinam homines rebus modum imponerent, & sua bona noscerent. Ridemus maiores nostros, illi si nos viderent, deflerent calamitates nostras. Eatenus cultus linguæ vtilis est, quatenus sub clarorum libris facundis atque ornatis etiam sensus vtiles nobis reconditi sunt: aut vt melius consulatur, explicandis rebus per propria nomina. Demum cum non tam suspiciendo eloquentiam, quàm illa se vltrò offerente loquimur ornatè: melius enim est ornatè loqui, quàm inconditè & barbarè. Verùm quod vltimum est primo loco constituere summæ amentiæ est, vt rebus ipsis relictis sectemur eloquentiam; tum maximè quod genus hoc pædagogorum vile, sordidum, auarum, ambitiosum, omnis boni expers, omnis artis ignarum, insatiabili cupiditate omnia conatur trahere in ditionem suam: nec scio an contemptus literarum tantum obsit disciplinis, quantum horum ambitio: hic enim apertè magis oppugnat eas, & breui euertit, illa per insidias & sensim: neutrum vtile: scio quid fugiam ex his, nescio quid minus improbem. Eiusmodi farinæ fuit Vincentius, qui speculum illud grande conscripsit: Et Bartholomeus Anglicus. Sed explanatores plerique Aristotelis sub hoc ordine continentur, qui tamen perutiles habentur. In eadem classe Scotus & Ochan, aliique multi celebres viri, quos legisse melius esset quàm quorundam nugas: cultior aliquanto B. Thomas. Sed hæc satis.

LIBER DECIMVS-SEPTIMVS.

PARALIPOMENON.

De vsu hominum & dignotione eorum, tum cura & errore.

CAPVT I.

Cognitio conditionis hominum ex naturæ indiciis tum aliis.

HOmo gregale animal est solus penè nihil: ille ergo plurimum poterit, qui pluribus commodè vti norit: vti autem commodè norit, si naturam eorum, mores, qualitatem atque ingenia dignoscet: hoc autem magna ex parte in *Proxeneta* docuimus, sed id ipsum interest inter hanc considerationem & Proxenetam, quod in Proxeneta constituto fine, quod est bene beatéque viuere, media quærimus singula ad id consequendum, & vt commodè illis mediis vtamur, docemus. At hic verò mediis oblatis qualiter vti debeamus, præcepta tradimus: nam non semper parare nobis licet eos, cum quibus nostro more versemur, sed si mutare non possumus, tamen curare illorum vitia, saltem deteriora, & magna ex parte, vtile fuerit. Sunt autem hominum genera à conditione simpliciter, vt Reges, magistratus, artifices, plebecula. A conditione erga nos; vt si reges nobis imperent, amici, socij, clientes, hi quibus beneficio tenemur coniuncti, serui, famuli: A qualitate animi & morum, boni malive? inertes, contumaces, infidi, inquieti, melancholici, liberales, maligni: A sexu, non nisi duæ differentiæ, masculi, fæminæque: Ab ætate; senes, pueri, infantes, iuuenes, adolescentes: demum sexto loco à temperatura; sanguinei, biliosi, pituitosi, atrebilarij, morbosi, robusti, sani: in his enim non tam vitia vel virtutes quàm seminalia illorum apparent. Sunt & ex his quæ huiusmodi coniuncta sunt, velut: Primogeniti quippiam habent nobilioris synceriorisque materiæ; vnde apud omnes leges tam diuinas quam humanas præferuntur, vt Esaü Iacobo, & Euangelium peperit filium primogenitum: non comparatione, cum virgo ante partum virgo permanserit, etiam post donec vixit: & in Principum donis primogeniti succedant soli, Herodialia sint communia. Atque id præsertim contingit vt sint meliores & præstantiores reliquis, præsertim si vtroque parente tales fuerint, ita vt nupta virgo haud aliàs à viro cognita, viro qui nondum sobolem susceperit: videtur enim syncerus humor ad generationem concurrisse. Tales etiam in regno præferuntur, quasi magis idonei, & quos diuina voluntas primos nasci iubendo prætulerit. Et certè nisi aliquo casu debilitetur priuilegium, meliores & generosiores esse solent. Vnde etiam Hectorem primogenitum, Aeneam etiam vnigenitum fecerunt Poëtæ, qui illos laudare conati sunt. Sic Achilles & Vlysses, tum alij generosi viri, vtpote concreti ex nitidiore sanguine, naturáque non exhausta. Propterea hæc conditio non ad regnum pertinet, cum sit causa regni, sed ad temperaturam idest fortunam quandam corporis atque animi.

Succedunt *Prænomina*, quæ etsi casu indita videntur, putat Galleotus Martius Narniensis quandam habere vim ad declarandum: Hectorem enim possessorem quod etiam primogenitus esset, vocatum Tantalum quasi Talantarium, idest infelicissimum: Adducit præterea innumera exempla Aristotelis, Melampi, Epicuri, Hippocratis, Galeni, Græcorum: addit ex Romanis Camillum, Cæsarem, Scipionem, Pompeium; Astristoteles significat optimum finem, Melampus Nigra planta, seu pes niger, curauit Prœtides nigra bile furentes: Epicurus adiutor, imò se ipsum liberatorem humani generis seu hominum dicat: Hippocrates optimus equus, vt qui homines extra pericula & morbos euexerit. Camillus puer ingenuus: Scipio cæcorum ductor. Pompeius à Pompa, imò quòd Gneus idest legittimus; verè enim tutatus est Romanam Rempub: vt cum ei deferretur Principatus, recusarit. Cæsar a cædendo dictus, qui tot millia mortalium cæcidit, vt tum mirum; nunc non, si ad Turcarum immanitatem referamus. Et apud Hebræos Ismaël, Iosias, Isaac, Salomon. Impositum quoque prænomen mandante Deo in Christo & Io: Baptista, Sacra pagina commemorat. Tullij nomen infaustum ab ipso Rege manauit in Eloquentiæ patrem. Sic ergo nostra tempestate vt aliàs relatum est: & nomina & prænomina cum rebus ipsis conuenire videntur. Antonius, Bartholameus,

meus, Andreas, Nicolaus, Petrus, Iacobus, Henricus, Hieronymus: non vt significent sub Græca dictione: sed Hieronymus quidem efficit graues & dolosos, quanquam in me nil horum ob disciplinam, sed natura tales sunt: sic Vicecomites Cribelli Cardani videntur peculiarem habere naturam, mores, fortunam quoque, sed quæ ex moribus pendet. Conditiones & hæ à cælo seu Fato.

A *temperatura* rursus ac *animi moribus* multò magis ambitiosi nimis ac stolidi, vt etiam artium genus sub ea comprehendantur. Vnde copia tanta librorum, cum illud dicere Poëtæ liceat:

Scribimus indocti: Quid enim turpius quam transcribere, vt Fuchsius & Aleomarus, vt illud possis verè de his dicere Terentianum in Eunucho: Ex *Græcis bonis, Latinas fecit non bonas.*

Existimo nisi velint sui, & humani commodi esse iniqui iudices, suamet damnaturos, cum liceat integra apud Galenum & Aëtium illa recognoscere: nullo prorsus deficiente κῶλα, nisi ordo desideretur, qui cum ab vnoquoque varius interponatur, nescio quid perierit, imò scio quid perierit si legantur, tempus scilicet. Meliores tamen aut longè minus mali, quàm qui empiricam tradere conati sunt. Horum causa est lucri cupiditas, sine cognitione prorsus alicuius illustris artis aut disciplinæ, scilicet Dialecticæ, Philosophiæ, & Mathematicarum, sine quibus omnibus omnino fieri non potest, vt quicquam rectè tradatur aut scribatur, nedum vt sine harum vlla, quas palam est illos ignorare. Tertio loco habentur qui cum norint decem noua, (vt nescio quis scitè arguebat,) libros magnos componunt, vt inane totum quod deuncem si non plus occupat, nugis & furtis ex aliis subreptis replent, & φιλαυτίᾳ laborant, decipiuntque seipsos, & alios errare cogunt, vt siue perlegant iacturam temporis facturi, seu non perlegant illius tantilli. In hoc igitur consulo, vt cursim legas quemadmodum ego feci librum Brasauoli de medicamentis purgantibus: duobus enim in diebus CCCIII chartas sed paruas percurri, quatuórque tantum inueni, quæ tamen vtilissima mihi fuerunt, & certè pulchra. Cætera omnia incondita ab aliis melius scripta, inconstantia repetita ordine, Musis, & Apolline nullo, vt meritò eius prolixitatis ab aliis arguatur, adeò vt nollem nominis eius causa eum in lucem prodijsse: nam vir fuit apprimè doctus, & multum exercitatus in arte, magnique iudicij, quem præstitisset omnia contulisse in præclara illa commentaria *de victu in Acutis*, nam reliqua sapiunt empiriam, præter Aphorismos non satis elaboratos. Ergo eiusmodi helluere & deuorare oportet, ne quid vtilis pereat: nam & illis duobus diebus aliquot ægros etiam inuisi, & scripsi tres paginas in arte medica, & duas in primo libro de Natura: multaque præterea negocia domestica effici. In eadem naui fuit Farnelius medicus, de quo vellem posse non malè sentire. Scripsit libros xix. quasi selectæ medicinæ, in quibus vix inuenias xv. dicta non dicta ab aliis: sed adeò contemptim vt in Quinto libro agat *de affectibus capitis*, oblitus sit omnium principaliorum abscessuum, siquidem biliosorum, pituitosorumque ac cæterorum cerebri, quibus nil frequentius nil perniciosius humano generi; ex eis enim singulo anno innumeri ægrotant, vix seruatur vnus è centum. Si excuset comprehensos sub generali ratione omnium tumorum, cur ergo de lateris inflammatione seu laterali morbo, non multo post diffusè tractat? an existimauit pectoris inflammationes esse periculosiores quàm cerebri? Et si etiam essent, cur illas omittit prorsus? Quid causæ in his vt dixi, non imperitia, non rei difficultas, non nouitas tractandarum rerum, sed immensa lucri cupiditas, vt omnium obliuiscantur. Ita dum terna sequuntur, nullum perfectè præstant; volumina incomposita, & à nemine digna legi: ægri miseri occiduntur, & neque cum aula satis habent gloriæ, cui inhiant. Ea verò difficiliora vt dixi minus exercicatis. Quia tamen aliquid noui habent, deuorare & hos libros oportuit. Præclara quædam paucula, sed in quibus tamen hæsito], cum Brasauoli monita & ratione deprehenderim, & experimento confirmauerim. Dicit ergo *Physic. cap.* 11. *in partu* (quod sanè apud nullum alium vidi) *matre super dorsum iacente, masculos pronos nasci, feminas supinas.* Vt contra in aquis narrant conuerso modo, dum suffocant, cadauera virorum supina, fœminarum prona fluitare. Ergo quàm verum sit in posterum experiar: sic enim in eiusmodi necesse est. Nam adeò temerè lapsum non credo, & rei nouitas à nemine animaduersa metum incutit; nam fieri potest, vt in vno aut altero id acciderit, nec sit regula generalis. Tum præsertim quod *in vtero fœtus omnes facie ad dorsum matris conuersa iaceant, quasi sedentes.* Ille tamen quod nemo dixit subijciat, quod *in vtero contraria etiam ratione iaceant.* Quasi velit masculum in vtero iacere facie conuersa ad dorsum, fœminam ad ventrem matris, aut contra. Nec declarat quis modus sit, de quo intelligat: nec in tanti ponderis nouitate, tanquam re aut per se notâ aut leui, ne verbum quidem addere dignatus, sed confestim ad alia transit. Cumque huius rei Vessalius non meminerat, nec vllus alius quod sciam, præter Iulium C. Arantium Anatomicum exercitatissimum eius verba hic apponere ex libro *De Humano fœtu, cap.* 8. decreui. Sunt autem eiusmodi: *Et illud imprimis afferamus, quod experientia nobis fuit in quamplurimis dissectis mulieribus compertum, è quarum corpore non solum mortuos, sed viuos etiam infantes, qui postea superuixere, extraximus: in quibus penè semper adinueni fœtuum capita deorsum, ad os vteri respicientia, ita tamen vt facie supinè recumbentes,*

cumbentes, matris abdomen aspicerent, genubus autem ad vteri fundum positis: qui quidem situs, ad alimentum ab vtero suscipiendum, omnium est aptissimus. Et inter cæteras dissectiones hoc diligenter animaduerti, (iam sextus agitur annus) in quadam muliere propè ædes meas habitante, à laruato marito, pugione in inferiore ventre, paulò supra vmbilicum, illæso vtero, vulnerata ac confossa, quæ quidem ob largissimam sanguinis effusionem (vsque enim ad venam cauam descenderat pugio) quàm breuissimo temporis spacio obijt; casu verò illac pertransiens, vocatus, ipsam inueni expirantem animam, eâque mortua, statim viuentem puellam, quæ iam nouum mensem compleuerat, vterum matris dissecans, extraxi: aliasque multas trimestres, quadrimestres, diuersorumque temporum fœtus gerentes, interspeximus, in quibus eadem positio à me semper fuit obseruata. Non meminit hic tam diligens vir huius diuersitatis, quàm prætermisisse nefas fuisset.

Secundum est quòd in partu ossa non dissoluantur, quemadmodum inquit Princeps: hoc fuit potius Vessalij inuentum *lib.* 1 *cap.* 19. Vbi etiam rationem reddit: quanquam non sit absurdum in violentis quibusdam partubus discludi, ac statim coalescere. Nam non esse aliquid, difficile est affirmare, cum obstetrix tum trahat infantem, occupata negocio magis necessario: statim autem à natura rei redit res ad statum suum. Itaque vides quàm periculosa & parum vtilis sit hæc doctrina, & qualis sit vsus horum librorum, & esse debeat. Sed aliorum qui scitè exponunt ac disputant, vt Leonarthus, Iachinus, & C. Vega libros legemus, obseruantes si quid minus verè dicant, idque non inuidiosè corrigentes. Neque est vt illi se excusent, quod ob paucitatem rerum coacti sint alienis explere librum, cum constet ex decem aut duodecim inuentis, pulcherrimum posse confici librum, ac satis grandem, si modo tam anxia cura magnitudinis operis eos torquet. Id enim *in libro de liberis conscribendis* abundè docuimus; quare ignorantiam suam, aut auaritiam potius, aut ambitionem accusent, quàm factum excusent in posterum, quicunque peccauerint. Neque hoc ascripsi, quòd à quoquam læsus fuerim, cum etiam è facie nullum illorum nouerim, vt neque Montanum, qui etiam consilia materna lingua in vulgus exire passus est: tantus amor ineptiarum nostrarum, quorum causa est desijsse præclara studia artium nobiliorum, locóque earum subingressam Græcorum vocum ineptam sedulitatem. Cùm adeò hæc turpis sit quàm vtilis peritia linguæ illius, in qua tot viri eruditi scripsere: Equidem si laudem consequi volunt, non hæc quæ ex Lexicis haberi possunt, & habentur, sed tot libros qui adhuc latent, vertant: nunc si verè velint inspicere suos labores, & fructum, & industriam, iam puerulorum qui regulas discunt, ex ordine sunt; nisi quod illi in magis consueta lingua versantur. Vnde Montanus minus vituperatione dignus, Cornarius etiam laude non vulgari: quod enim ille tentauit in Aetij parte, hic in toto expleuit.

CAPVT II.

De causis errorum nostrorum.

Errorum nostrorum causæ sunt quædam quidem in rebus ipsis, aliæ autem in nobis: neque enim aliud vel mente assequi ipsa licet. Res quidem nos fallunt, vel quia maximæ, vel quia occultæ, natura aut minimæ vel inconstantes. Dicebat Philosophus: *sicut oculus noctuæ ad Solis lumen; ita intellectus noster ad ea quæ sunt natura manifestissima.* Vnde Theologi Astrologique quorum scientia est certissima atque altissima, magis omnibus falluntur. Vt enim oculus neque maxima, neque minima bene assequitur, nec obscura aut splendidissima, sed mediocria semper; ita & mens cæcutit in extremis, viget in mediis. Minima verò cum sensui non subiaceant, & ipsa nos latent, sæpius ac decipiunt. Vnde in dissectionibus Marinus, inde Galenus, post Vessalius, quanquam oculatissimi, multa tamẽ vt dici solet, in calamo reliquerunt. Quædam ob inconstantiam nos fallunt, velut in arte præstiatrice, qua circulatores vtantur, quanquam consutis technis, eum dolum adiuuent. Itaque vt titio ignitus celeriter circumactus imaginem circuli ignei præbet, cum tamen nullus sit talis circulus ac vix esse possit: ita multa nos decipiunt in constantia sua. Iuuantur hæc egregiè etiam à distantia atque aliis causis. Est & quarta causa erroris in rebus, cum suâ naturâ occultæ sunt. Contingit autem hoc tripliciter, vel quia remotis sint nimis à sensibus nostris, velut multa animalia quæ in medio mari degunt; alia inter frigoris, alia æstus vastas solitudines: neque enim hoc scire facile est qualia sint, ob id circa ea decipi frequenter contingit. Est enim quoddam axioma firmissimum, *errorem maximum & frequentem contingere in his, atque circa ea quæ nesciuntur.* Secundo contingit occulta esse ea quæ naturâ suâ abdita sunt à sensibus, tametsi neque maxima sint neque minima, velut sensuum ipsa tum interiorum ratio. Ob id opiniones plurimæ de his atque innumeris. Semper enim quæ occulta sunt dubia euadunt. Circa dubias autem res & quæstiones plurimas & opiniones esse consentantum est. Quòd vero sensuum ratio abdita sit sensibus, patet cum nullus seipsum percipiat. Neque enim oculus videt se videre, nec auris audit se audire, multò minus auris videt se audire, aut oculus audit se videre. Neque imaginari contingit hæc, cum ex sensu pendeant imagines, in quibus verum aut falsum constituere liceat. Nam si quispiam homines

imaginetur, qui propria vi ferrum velut herculeus lapis ad ſe trahant, aut qui os longum atque acuminatum vt canes habeant, liceat quicquid velit imaginari; attamen ſuper his nullum veri aut falſi aut ſcientiæ fundamentum ſtatuere poterit, niſi hæc aliquo ſenſu humano innotuerint. Sed neque ex intellectu iſta deprehendi poſſunt; quæ enim primas propoſitiones exquiſitè notas non habent, ex quibus concluſio illa neceſſariò deducitur, ſemper dubia relinquuntur. Ob id de his opinionem non autem ſcientiam habere licet. Nec verò omnino falſum dixiſſe, qui omnem noſtram ſcientiam eſſe dixit opinionem, quamuis ille Scopticus fuerit. Etſi enim non omnis ſcientia ſit opinio, maximam tamen partem appellatæ apud nos ſcientiæ opinionem eſſe neceſſe eſt: vt Philoſophiam, Medicinam, Theologiam illam quam vocant Philoſophiam primam, atque alias pleraſque diſciplinas. Contingit autem dupliciter errare in his: vel quia ex quibus concluditur, ea non ſint exquiſitè nota, vel quia non ex his verè & neceſſariò concluditur. Tertio occultantur modò quædam, quibus velamen quoddam natura præpoſuit, velut ſponte ea latere voluerit, vt in multorum animalium generatione. Nam ſi detraxerit corticem non perficiuntur, ſi permiſeris, non aſſequeris. Plurima autem talia ſunt. Sed ex nobis tribus modis errare contingit: vel quia ſenſibus & intellectu præſtanti præditi non ſumus, vel quia eis non vtimur rectè, vel quia caligo ab aliis offunditur. Offunditur caligo ab aliis, atque hic eſt modus maximus erroris actionum humanarum, quoniam eos maximè præſtare exiſtimamus, quorũ authoritas maxima eſt in vnaquaque arte, cum tamen hi ſint ineptiſſimi. Quod autem authoritas maxima ſit ineptis atque imperitis, ob id contingit, quod ſcientia quietè acquiritur ac ſtudiis, authoritas autem motu. Quæ enim mouentur ac mouent, magnaſque in rebus humanis mutationes faciunt, ea hominibus ſunt notiſſima: notiſſimi autem authoritate præſtant. Siquidem authoritas in vnaquaque re, nihil aliud eſt quam ſpes concepta de homine in illa re, aut à pluribus aut præſtantiſſimis. Alia cauſa eſt, quod hi cum iam præſtent, quod neſciant, proprios etiam artis limites ignorant: aut ſi etiam nouerint, nihilominus tranſgredi ſe poſſe, polliceri non erubeſcunt. At qui ſunt præſtantiſſimi, intra limites artis ſe continent, atque ob id minus ſcire videntur. Nam concepta authoritate etiam vana promiſſa pro præſtitis habentur. Nec deſunt occaſiones in arte medica, obedientia infirmi: in bellica, mors repentina alicuius, auxilium hoſtibus adueniens; pluuia, proditio, cum tamen & ſine his res peracta eſſet. Eſt & aliud, quod qui imperiti ſunt, ſunt & audaces & ambitioſi, & magis ſolliciti, & aliarum quæ ad rem non pertinent, vtpote ſermonis, veſtium, inceſſus, conuerſationis, maiorem curam habent: vt qui non vt periti rei ipſius ſtudio diſtringantur. Atque ob id prudentiores eſſe videntur, illud verum hominibus exſtimantibus eſſe, quod qui in pluribus rebus præſtant, ijdem in omnibus præſtare debeant, cum tamẽ nulla res à veritate magis ſit aliena: cum vitæ humanæ tempus adeò anguſtum ſit, vt neque duabus rebus tantum, nedum plurimis poſſit ſatisfacere. At verò quibus ſenſus aut mens integra non eſt; aut iudicium, hos nihil mirum eſt errare frequentius, velut quibuſdam luſcioſis res rubeæ, aut maiores quàm ſint appareant. Et qui fines hominum ſibi propoſitos non intelligunt, illos vel ſcribendo vel agendo delirare exiſtimant, cum tamen illi ſapientiſſimi, hi verò rudes. Qui vero naturæ beneficio non vtuntur, hi dupliciter peccant: aut enim ignauia illis ſtrenuè, aut diligenter non vtuntur, aut vtentes à vitiis animi excutiuntur ab optimo fine. Quamobrem nos pro parœmia vtimur breuiſſima & ſignificantiſſima: Ne erres: oſtenſum enim eſt ſupra, & nunc apertè, errorem omnium noſtrarum calamitatum cauſam eſſe.

CAPVT III.

Cur eorum qui videntur alij tales ſunt, alij non?

CVm hi qui egregij videntur plerumque nulli ſint, vt paulo ante Galeni ætatem Eraſiſtratus & Themiſon, illius autem Theſſalus qui parum ab aſinis differebant, vt & ſcripta illorum docent, & ſententia fuit etiam Galeni, & experimentum ipſum comprobat, quòd ſequens ætas illorum fucum, imperitiam & improbitatem detexit, meritò dubitatur cur tamen tam multi ſint ſemperque fuerint imperiti, qui neque ſunt præſtantes neque habentur, vt experientia quotidie docet? ſi enim qui exiſtimantur clari ſua ætate, ſunt imperiti, par eſſet multos imperitos præſtantes haberi, & eorum qui præſtantes eſſent, neminem eſſe peritum, quorum neutrum eſt: vtile ſiquidem hoc problema non ſolum ad intelligentiam tam mirabilis dubitationis eſt, ſed etiam ad exiſtimationem. Quædam igitur ſunt artes, quarum excellentia in exiſtimatione hominum conſiſtit, potentium, nobiliorum, quique valere iudicio inter alios exiſtimantur, velut pictura & ſtatuaria: non enim is cenſetur optimus pictor aut ſtatuarius aut etiam μηχανόποιος, id eſt machinarum faber, qui optimè diſputare de principiis ponderum, virium, contentionis, colorum, aut repræſentationis nouit, ſed qui picturam aut ſtatuam quæ hominem pulchrè referat, aut machinam oſtendat vtilem & efficacem. Quamobrem in his nil mirum eſt ſi iidem ſunt præſtantes & habentur, quoniam ſicut contingere non poteſt, niſi prorſus empta auctoritate, & apud Principes omnino ſtolidos,

dos, & Reſpublicas ſtultas atque venales. Horum igitur cauſa Apelles & Protogenes, & Polycletus, & huiuſmodi clari fuere fama & induſtria. Aliis autem in diſciplinis, in quibus non eſt claritas artificis in exiſtimatione, ſed in re velut Aſtrologus, Medicus, Philoſophus, Dux militaris, quoniam finis cuius cauſa artifex nobilis dicitur, aut altior eſt quàm vt à ſecordibus iſtis nobilibus intelligi poſſit; vel quia ex arbitrio caſuum etiam magna ex parte pendet in his, ſeculo rudi, & in quo fucus non fiebat, rebus: iidem fuere clari atque præſtantes, velut Hippocrates inter medicos, præſertim quòd etiam finis eius artis in conſpicuo fuit. Aut ſi adhæſerint Principi Philoſopho, velut Oribaſius Iuliano. Secus cum ætate florida viguerunt, nec adhæſerunt Philoſophis principibus, vel quia non contingit etiam: rari enim admodum ſunt imò rariſſimi: nam è tribus qui celebres habiti ſunt, inter Romanos Antoninus Philoſophus, Alexander Manteæ & Iulianus, ſolus Iulianus fuit verè Philoſophus: nam Antoninus ſpecie tantum Philoſophus fuit, id eſt morum ornamento, vtpotè Stoicus, Alexander autem Manteæ litterarum imperitus, quod ſolum ei vitium obijci potuerit: vel quia non cupierunt ſeruire & eſſe noti illis, aut quia defuit occaſio, nullus potuit ad magnam gloriam, neque multò minus hac ætate aſcendere poteſt. Sic latuit ſua ætate Dioſcorides, ſic Marinus, & noſtra ætate niſi Cæſar, inde Philippus Rex fuiſſet, Veſalius iaceret non ſolùm ſed etiam pro ſtulto haberetur. Neque enim defuit, cum tam illuſtri virtute & Principum potentiſſimorum fauore, qui illum editis libris pro Veſalio Veſanum auſus ſit appellare. Etenim cum in arte quæ finem habet alium ab hominum exiſtimatione, ſeculo non ſyncero, quis non adhæſerit Principi Philoſopho? iacere vt imperitum neceſſe eſt, ſi non oppugnet veteres clariſſimi nominis viros: aut etiam pro ſtulto haberi, ſi eiuſmodi viros aggredi auſus fuerit: vel etiam coactus. Ratio autem eſt, quoniam quæ exiſtimationem pariunt ſunt quinque præcipua: Vafricies, grauitas, blanditiæ, conatus & forma. Porrò forma donum eſt naturæ & minimum inter hæc quinque, reliqua ſibi parare oportet. Qui igitur præſtat, hæc ſibi non poteſt parare, neque vult, non poteſt quidem ſtudiis aſſiduis impeditus: neque vult, quoniam ſatis ſibi eſſe putat virtutem atque eruditionem, tum etiam quia contemnit: at qui imperitum ſe putat, hæc poteſt atque vult parare: at quatuor illa præſidia plus longè poſſunt, quam vnum ſolum, virtus & ſcientia ſcilicet; igitur eruditi exiſtimatione multò ſunt inferiores imperitis. Itaque Dioſcorides & Marinus, & Euclides, & Apollonius Pergeus ſua ætate iacuerunt ob has cauſas, & vt dici ſolet:

Parua coronato plauſere theatra Menandro,
Riſeruntque ſuum ſecula Mæoniden.

Quoniam ſæculo fuerunt fucato, nec adhæſerunt Principibus: neque ars ipſa eiuſmodi erat, vt in exiſtimatione hominum finis illius conſiſteret. At Archimeden Hieroni eius nominis ſecundo adhæſit Siciliæ tyranno, & machinas fabricauit: neque ob Mathematicam clarus fuit ſua ætate, quamuis maximè in ea excelluerit, ſed ob machinarum ſcientiam, quam vulgus intelligebat, & tyranni fauorem. Qui ergo clariſſimi fuerunt ſua ætate, imperitiſſimi etiam fuerunt in huiuſmodi artibus, quarum finis imperitis notus non eſt. Attamen non qui imperiti ſunt omnes clari euadunt; vel quia ex illis quinque, vnum præcipuum ſcilicet ſolertia aut grauitas deeſt, aut plura, aut quia genius nullus adeſt. Oportet enim eum qui vult haberi clariſſimus, præter illa quinque dicta habere è tribus vnum: aut eruditionem, aut genium vt multitudini placeat, aut Principem amicum à quo euehatur, ſecus exiſtimationem non poterit habere. Ea cauſa ergo ex innumeris imperitis, vix vnus aut alter exiſtimationem magnam poteſt ſibi parare: vel quia vt dixi neque genius, neque Princeps amicus adeſt, vel quia è quinque illis præcipuum aliquid deeſt. Quod ſi imperitiæ etiam Princeps aduerſetur, facit vt is pro inſano habeatur, velut contigit Menecrati Syracuſio, quem Philippus Macedonum Rex irridebat. Itaque ex hac ætate noſtra qui inclaruerunt, atque in hoc gymnaſio præcipuè quàm rudes erant & opere atque doctrina. At contra ſi qui ſunt eruditione præſtanti, fieri non poteſt vt eam exiſtimationem ſibi comparent. Qui verò mediocriter eruditi fuerunt, & illis quinque artibus inſtructi, vt olim Galenus, noſtra ætate Curtius & Braſauolus, hos neceſſe fuit eſſe multò clariores verè eruditis, minus autem quàm eſſent qui prorſus eſſent imperiti. Nam Galenus Oribaſio & Dioſcoride clarior fuit ſua ætate, & longè minus tamen rurſus prorſus imperitis, vt Eraſiſtrato & Theſſalo, quod & ipſe fatetur: quandoquidem non ſolum ipſo Theſſalo Doctore, ſed eius diſcipulis multis numeris Romæ eſſet inferior. Namque illi Imperatorem ipſum curabant, ille autem agebat dico Galenus pharmacopalæ vices, quod etiam ex eius confeſſione haud obſcurum eſſe poteſt.

Ergo cauſa cur hi qui aliquid ſciunt, his qui verè ſciunt & planè ſunt eruditi præſtantiores habeantur, eſt quoniam vt dixi hi, quòd non eruditi plane ſint huiuſmodi artibus incumbant, ſcilicet præceptis illis quinque fallendi, tum hi: & iactant doctrinam illam quam habent, & quoniam fucati ſunt & impoſtores, & quoniam verè ſe eruditiores exiſtimant quàm ſint: quoniam homo verè eruditus imperitiam ſuam nouit abundè, ſiquidem infinita ſunt quæ non nouit, pauciſſima ergo illorum comparatione quæ nouit. At qui imperitus eſt nihil vltra id quod ipſe nouit eſſe putat, ob id imperitus multò plura etiam vere credit ſe ſcire, quàm is qui multò eſt eruditior,

ditior. Verùm cum homo ad eam perfectionem deuenerit, ad quam Aristoteles,vt planè sui ipsius essentiam cognoscat, & immortalitatem animi:tum in aliud sapientiæ genus ingreditur, quo vmbras omnium tum percipit, atque potestate tum sapientissimus euadit. Atque hæc est summa perfectio humana. Sed tamen potestate tantum non actu omnia cognoscit, atque vmbras rerum non ipsas res. Qui ergo parum periti sunt, tum quia illis technis instructi sunt, tum quia summam seruant grauitatem, existimantes se maximam possidere doctrinam, ideò multo verè peritioribus existimatione præferuntur, velut sua ætate Plutarchus & Alexander Aphrodisiensis, quibus accesseruntprincipales etiam fauores, Plutarcho quidem Traiani, Alexandro autem Antonini Philosophi vocati. Hac ergo ratione Galenus multò melioribus se sua ætate, & nostra Curtius &Brasauolus prælati sunt. Aristoteles autem cum verè esset eruditus,tamen maximam consecutus est sua ætate existimationem ob fauorem Alexandri magni, secus iacuisset Xenocrate & Platone imperitioribus longè inferior,qua ratione etiam Theophrastus iacuit multò inferior his atque Epicuro, ac Polemone,atque Carneade huiusmodique viris, quibus longè doctrina præstantior erat. Quanquam Epicurus potius inter prorsus imperitos, quàm inter mediocriter peritos sit adnumerandus. Quantò verò qui mediocriter periti sunt existimatione præcedunt verè peritos, tantò ab imperitissimis vt dixi superantur. Et nostra ætate Curtius & Brasauolus, quantum Manardo quibusdamque aliis publicis professoribus cesserunt, vt Montano,Trincauellæ Fauentino, quos palam est nihil sciuisse ex arte, imo nec procul disciplinas salutasse. Quod non iniuria dictum sit à me,produnt scripta impressa sua tum publicata:quòd si latere volebant, rem silentio inuoluere debuerunt, contenti imposuisse hominibus suæ ætatis, tum ad opinionem doctrinæ, tum exercitationis in arte, nec prodere ignorantiam suam : nunc cum prodiderint, in culpa illi sunt non ego, nam etsi ego tacuero, multi alij rem detegent.

Hi ergo famam maiorem mediocriter eruditis ac multò doctioribus adepti sunt, quoniam illis artibus magis intenti fuêre, quæ fucum faciunt hominibus,diligentiúsque eas excoluere. Itaque nil mirum si & Principibus & Reipublicæ tales viri imponunt. Occupata enim opinione multitudinis etiam nolentes magistratus cogunt per vim, vt melioribus eos præferant. Itaque & ægros occidendo, tanquam curauerint,laudantur : & falsam doctrinam in suggestis maxima humani generis iactura promulgant, audentque, sed hoc postmodum satis infeliciter, mandare scriptis. Quòd si Socratem illum mirificum impostorem imitari scirent, qui cum suis artibus hominibus imperitis fucum fecisset, & ob id magnum sibi nomen comparasset, nihil ausus est scriptis mandare; certè illis quodSocrati, contingere posset, vt etiam præclari apud posteros haberentur.Quòd si hæc tam paucis vt facilè & statim intelligerentur, explicari possent, facilè his laruis occurreremus, & Principes cum populis à tam pestiferis opinionibus liberaremus.

Sed cum non possimus,alia arte opus esset, hâc ipsâ qua sycophantiam arguimus, ad breuiter ostendendum quòd ita esset:namque quod breuiter doceri potest, id etiam facilè potest intelligi : his autem quæ facilè & plenè intelliguntur, solum qui sibi persuadent assentiuntur, ob id solum res adhuc in vado est. Diximus autem de hoc *in Proxeneta.*

LIBER

LIBER DECIMVS-OCTAVVS PARALIPOMENON.

De Sapiente.

PROOEMIVM.

QVæcumque dicuntur de mortalibus bona per comparationem dicuntur, quoniam immortalibus comparari nequeunt: neque est quicquam immensum prorsus, neque securum, aut purum, aut omnino æquale. Sapientia autem & perfectio atque felicitas bona sunt: non ergo homo sapiens dici potest nisi ad cæteros homines comparatus, vt neque felix. Est autem felicitas à sapientia: igitur quicumque felix est, idem & sapiens, non tamen quilibet sapiens est felix. Sapientiæ autem nomen communi modo intelligere oportet.

CAPVT I.

De sapientiæ subiectis.

SApientiæ verbo intelligimus quamcunque notitiam certam, velut intellectum, qui est ingenita facultas, principia solo nomine cognoscendi proprio lumine. Scientia autem per demonstrationis aliquod genus, tum ex principiis, tum ex sensilium multiplici collatione. Eius est scientia practica, cum ex demonstratione in opus deuenit: vt Geometria, numerandi notitia, Musica, Tabellæ supputandi, conficiendi organa, ratio: Geographiæ & nauigandi peritiæ, atque Agriculturæ magna pars, cum reliquum ad artem pertineat. Medicina, catoptrica, De ponderibus. At quanquam ad opus deueniant, moralis Philosophia vtraque parte, & opere & contemplatione, ad prudentiam pertinet. Architecturæ verò & bellandi pars vtraque ad artem, non scientiam practicam pertinet: Est enim ars recta ratio operum construendorum absque demonstratione. Differt opus ab actione, quoniam opus manet vt sanitas, effectio & actio transeunt vt citharæ pulsatio. Et quanquam etiam aliæ sint artes præclaræ, velut pingendi & sculpendi, nullus tamen habitus ad felicitatem necessarius, præter intellectum, scientiam & sapientiam: tum quia non sit æternorum, tum quia per demonstrationem haberi non possit. Sed prudentia sub qua moralis Philosophia continetur, & lex ac consuetudo, plurimum ad felicitatem, & ideo ad sapientiæ nomen conducit: tum quia subiectum circa quod versatur, principium est felicitatis, tum quod ex hominum consensu atque vtilitate aliis imperat. Eadem ratione scientia quorumcunque quæ certa est, seu coniectura bona, seu à docente habita, seu experientia longa cognita, modò sit eorum, quorum causa quædam assignari posset; vel ex magiæ naturalis, non verbosæ genere, ad felicitatem pertinet: vt omnino sint genera quinque, scilicet scientia tam contemplatiua quàm Practica, sapientia, intellectus & prudentia, notitiaque certa eorum quæ aliter se habere non possint, quomodocumque habita. Harum duæ vltimæ imperfectæ sunt & quasi ex dimidio. Rhetorica verò & eloquentia, quæ est illius fructus & exercitatio, pars est tertia Philosophiæ moralis, vt vna sit quæ doceat ratione, & hæc nomen suum generale retinuit: Secunda imperat & cogit, vocatúrque lex. Tertia suadet & est eloquentia. Eadem ratione diuidemus habitus ad propositum nostrum conducentes. Grammatica autem cum nec sit de subiecto vt Rethorica, nec de æternis vt Magia dicta, neque demonstratione habeatur; quia tamen necessaria est illis quinque habitibus, & communis humano generi atque decora, sub prudentia collocabitur, pariter & Dialectica, & ob necessitatem doctrinæ, & quia demonstratiua est sub primo genere, tametsi ex suppositione collocabitur.

CAPVT II.

Differentia inter Felicitatis & Sapientiæ partes.

PAlam igitur eſt quinam habitus ſint vtiles ad felicitatem, & qui non: & velut pecuniæ ſapienti non ſunt neceſſariæ, ſed diſcenti & vtenti ſapientia; felix autem eſt ſapientia vtens, ideò etiam pluribus indiget, velut etiam amicis, ſeruis, atque commodis. Et vt vnus eſt ſapientior altero, ita etiam felicior. Vt ergo felix ſit & vt ſapiens, vita etiam longa. Vnde felix eſt, cui conceſſum eſt vti opera ſecundum virtutem commodè in vita perfecta. At opera eiuſmodi alia quidem ſunt ad actiones, cuiuſmodi eſt conficere citharam: hæc ad felicitatem vt dixi non ſpectant. Alia quorum opus eſt perfectio, velut ſanitas à medico, & ſeruare nauim: aliæ ſunt actiones velut fortitudinis. Cum igitur homo non tot ſufficiat, ſapiens erit & beatus, modò calleat quinque illas, etiam excluſis omnibus ſcientiis, quæ ad opus deduci poſſunt: habeat tamen cunctarum principia. Vt enim Immortalia pluribus non indigent, & actu ſunt infinita, ita poteſtate noſtra mens. Actiones verò quales citharistarum, quatenus nihil efficiunt operis, ad prudentiam pertinent: quatenus originem ducunt ab arte, & certi ſunt generis, pertinent ad ſcientiam practicam, non ad prudentiam.

Tantum igitur homo indiget ſapientia & felicitate, quantum in moribus nihil deſideratur ad rectam viuendi inſtitutionem: in intellectu vt poſſit ſe coniungere cum immortalibus, ibique vtriuſque initium eſt. Reliqua ex eo genere ad magnitudinem. Ex alio autem genere ad ornatum, velut citharista, medicus, pertinent. Perfectè igitur felix eſt etiam perfectè ſapiens, ſed pluribus indiget, vt operari poſſit & operetur. In ipſa enim actione & poſt, niſi quid eueniat aduerſi, felix eſt, nec neceſſarium eſt vt laudetur, ſed vt laudari mereatur. Quare perpetuò manet Gloria illa, & perfectio animi, & voluptas. Si quis autem partim ſecundum virtutem agat, partim non, vt Milo qui fortis erat, & vorax contra, penſanda ſunt bona malis: neque enim deſunt opera praua, turpia & fœda. Ita & per ætates vt Pompeius in iuuentute, & vltra felix, in ſenectute infelix, vt nomen felicitatis abſolutæ plus proſit ad intelligendum, quàm ad conditionem hominum conueniat. Similiter ſi quis operibus ſuis felix ſit, fortuna & caſu aduerſa grauia patiatur, non erit hic felix neque infelix, ſed vtriuſque particeps. Pernecabilis exitus vt Taureæ Campani infelicem facere poteſt; at niſi talis ſit, non poteſt ſine culpa id efficere. Latior ergo ſemper via ad infelicitatem quàm ad felicitatem. Hæc omnia quanquam ardua ſint, nihil tamen difficilius diſputatione de temporibus, quemadmodum an Priamus ante bellum Græcorum fuerit felix? aut eo toto caſu ſemper infelix? an antea neutrum dici potuit: poſt infelix? Repetamus ergo abſolutæ felicitatis dreſcriptionem: Et eſt *continuata vſque ad mortem operatio ſecundum virtutem, nullo notabili impedimento intercepta.* Manifeſtum eſt ergo eiuſmodi hominem oportere omnibus diuinis muneribus eſſe ornatum, nec à natura nec fortuna deſtitutum. Namque is cum ſecum cogitat, quàm rectè viuat, quantam ab hominibus laudem mereatur: qualem in actione voluptatẽ cœperit, quàm procul ſit aliorum ſtatus à ſuo, intelliget etiam ſe carum ſuperis, atque ob id beatum. Hæc ipſa; ergo cum à Philoſopho dignoſcantur, dixiſſetque iam felicitatem eſſe virtutis præmium vt intelligeremus rem maximam eſſe: Siquidem inquit: *virtus laborioſa mortalibus,* cum ſint præcipuæ tres quæ nobis conferunt, & vtiles ſunt: Temperantia, Prudentia, & fortitudo; huiuſque tres partes: Patientia in aduerſis, Securitas in periculis, & animus præferendi honeſta morti. Hæc etiam pars parum vtilis eſt, imo inutilis eſt & exitialis. Iuſtitia verò, liberalitas, gratia, magnificentia, aliis vtiles ſunt non habenti, aliæ vero parum plerumque, vt comitas, manſuetudo: Ideo concludit quæſtionem his verbis: *Quid igitur obſtat eum felicem dicere, qui per virtutem perfectam operatur, & bonis externis ſatis abundat, non quouis tempore, ſed in vita perfecta. An addendum eſt, Et ita eſt victurus, & ſecundum rationem moriturus: Quippe cum futurum quidem incertum ſit nobis: felicitatem autem finem & omnino perfectam omni ex parte ponamus. Quod ſi ita ſit, viuentium eos quibus ea quæ diximus & inſunt, & inerunt, beatos dicemus: beatos autem homines.* Hæc ille: nec mireris coactum addere conditiones quaſdam difficiles ac varias, vt qui noſſet humanam conditionem eiuſmodi eſſe, vt non poſſet in tanta mutatione & tam inconſtanti ſtatu, quicquam perpetuum aut ſtatui aut elici. Quòd ſi ſtatueretur, falſò proditum eſſet: ſi non ſtatueretur nihil eſſet: nam doctrina quælibet imò etiam artes ipſæ & quantumcumque viles & abiectæ, circa quoddam vniuerſale verſantur. Neceſſe igitur fuit hæc adiecisse. Durum ſolum id eſſe videtur, quod nolit fortunam dominari, vt felix in equo Phalaridis miſer ſit, ſed ſufficiat illi non eſſe appellandum, nec eſſe felicem. At ego forſan melius diſtinxero: ſi fortiter ferat, non debere dici miſerum, ſed ſi animo deijciatur, tunc non ſolùm non eſſe felicem ſed etiam eſſe miſerum. De eo verò (velut Priamo) qui adeò feliciter vixit ſic miſerè perituro, non potuiſſe dici felicem, antea ſentire videtur: de Auguſto autem (gratia exempli) potuiſſe, magna eſt quæſtio & pene inexplicabilis: Et rurſus de eo cui occiſus eſt per iniuriam filius: non tamen ex hoc ad orbitatem peruenit, (nam hic infelix eſſet)

esset) non qui vt numquam prolem suscepit, altera quæstio est, atque ardua, cum meliore fine clauditur res. Sed videamus quæ de his antea dixerit prius: *cap. 8. eiusdem in fine. Videtur tamen & externis indigere bonis vt diximus. Fieri enim non potest, aut non facilè fit, vt is res agat præclaras, cui facultates desunt: multa namque per amicos, per diuitias, per ciuilem potentiam tanquam per instrumenta aguntur: quibusdam autem carentes, vt nobilitate, bona prole, pulchritudine, beatitudinem maculant: non enim satis ad felicitatem idoneus est, qui penitus est deformis aut ignobilis, aut solitarius sine prole: & minus etiam fortasse, si cui perpraui sint filij, vel amici aut boni mortui sint: vt igitur diximus, videtur felicitas & talis indigere prosperitatis. Vnde quidam prosperitatem fortunæ, quidam virtutem felicitatem esse dicunt.*

CAPVT III.

Determinatio quæstionum propositarum.

HIs igitur intellectis, oportet vt euadamus hæc subtiliter considerare: parua enim res magnum momentum afferre solet, vt in Enterocele laborantibus, qui intestina repellunt non laxato vinculo, non proficiunt sed perpetuò vinculum corrumpunt, & in deterius affectio dilabitur. Oportet igitur vinculum prius amouere, inde reponere, deinde rursus vincire, tam exiguo discrimine proficiunt, neglecto in deterius decidunt. Aristoteles bifariam ad hæc respondet. Primum quòd tum potest dici felix, quia ad hoc vt debeat dici felix, non requiritur vt sit felix perpetuò, sed in vita perfecta, idest excludendo mortem, quoniam omnino necessaria est cuique, & aufert omnia, ergo felicitas ad vitam perfectam est referenda, non ad mortem, neque ad exigua interualla. Secunda responsio est, quòd si volumus referre felicitatem etiam ad mortem, debemus dicere hic est felix, si eodem modo superfuturus est, & reliqua, idest & secundum rationem obiturus. Et quia aliquis posset dicere, quæ felicitas est & quæ conditio est hæc adiecta, felix est si talia euenerint? respondet quod hæc est felicitatis hominis, quatenus homo est, & homo felix sic appellatur: non quatenus hæc conditio sit conditio felicitati conueniens, sed vt homini, quatenus homo deficit à natura quæ sit idonea suscipere felicitatem: Quod est dicere non esse susceptibilem perferre, felicitatis ob casus & mortem. Quod ad mortem, forsan intendit quod non impediat felicitatem, cum sit sine dolore in vltimo senio, vt ipse ait: sed quoad casus est necessarium adijcere illam conditionem. Sed dicit, sint modo casus quàm acerbi esse possint in homine sic instituto, secundum virtutum operationem poterunt prohibere, ne possit dici nec esse felix, sed non facere, vt sit omnino miser. Equidem vult bona hæc proficere ad felicitatem, cum dicat *In primo Ethicorum c. 8.* de illa loquens. Videtur tamen & externis indigere bonis vt diximus, Fieri enim non potest, aut non facile fit, vt is res agat præclaras cui facultates desunt: Multa namque per amicos, per diuitias, per ciuilem potentiam tanquam per instrumenta aguntur: Quibusdam autem carentes, vt nobilitate, bona prole, pulchritudine beatitudinem maculant. Non enim satis ad felicitatem idoneus est, qui penitus est deformis, aut ignobilis, aut solitarius sine prole: Et minus fortasse etiam si cui perpraui sint filij, vel amici, aut boni mortui sint: vt igitur diximus videtur felicitas & talis indigere prosperitatis. Dixerat enim prius: Felicitas vt bonum humanum, animæ est operatio per virtutem: Et si plures sint virtutes, per optimam & perfectissimam: & insuper in vita perfecta. Ver enim nec vna hirundo facit, nec vna dies: Et beatum eodem modo felicemve: nec vnus dies nec breuè efficit tempus. Summum igitur bonum hoc circumscriptum sit modo. *Et infra: cap. 9.* Dictum est quòd felicitas est operatio animæ secundum virtutem: Cæterorum autem bonorum alia inesse necessarium est, alia adiuuant, suntque vtilia vt instrumenta At in *Decimo libro cap. 7.* quandam ponit differentiam dicens: Nam & Sapiens & iustus cæteris indigent, quæ necessaria sunt ad vitam. Sed si satis his talia adsunt, iustus quidem eorum indiget, ad quos & cum quibus iustè egerit, & temperans ac fortis & singuli cæterorum. At sapiens etiam si solus contemplari potest, & quò sapientior, eò magis potest. Melius autem fortasse si habeat adiutores. Attamen sufficientissimus est ipse. Non multò post etiam multa de hoc & quasi Paralipomena scripsit in hunc modum: Quousque igitum contemplatio sese extendit, eousque sese extendit & felicitas ipsa, & quibus contemplatio magis inest, iis & felicitas magis inest, non per accidens quidem sed per seipsam, vtique contemplationem: hæc enim per seipsam est pretiosa. Quare felicitas contemplatio fuerit quædam. Est autem opus huic & prosperitate externa cum sit homo. Natura namque ipsa non est ad contemplandum sufficiens, sed & corpus sanum esse oportet, & alimentum reliquumque famulatum adesse. Non tamen putandum est multis ac magnis ei opus fore, qui futurus est felix, si fieri non potest vt sit beatus sine bonis externis. Neque enim sufficientia, neque iudicium, neque actus in exuperatione consistit: sed fieri potest vt & non Principes terræ ac maris agant honesta. Etenim à mediocribus facultatibus potest quispiam agere per virtutem. Atque id clarè cernere licet: priuati namque non minus agere videntur res bonas, quàm qui sunt in potestatibus constituti: imò etiam magis. Satis autem est tot facultatts habere, erit enim eius vita felix qui per ipsam operatur virtutem. Solon

lon etiam benè fortaſſe de felicibus ſenſit, qui quidem eos eſſe felices dixit, qui mediocriter res habuerunt externas, & pulcherrimas res (vt putabat) agere; modeſtéque vixere. Fieri enim poteſt vt mediocria poſſidentes agant ea, quæ agere oportet. Videtur autem & Anaxagoras non locupletem neque potentem felicem ipſum exiſtimaſſe: cum dixit ſe non mirari, ſi quis abſurdus multitudini videatur, hæc enim ſentiens res ſolum externas his iudicare tantummodo ſolet. Conſentaneæ igitur noſtris ſententiis, & ſapientum opiniones eſſe videntur: at enim habent quidem & talia quandam fidem. Veritas tamen in iis quæ in actionem veniunt ex operibus iudicatur, & vita. In his enim præcipuè certitudo veritatis conſiſtit. Conſiderare enim oportet ea quæ antea dicta ſunt, ad opera referentes & vitam. Et ſi conſona ſunt operibus, accipienda ſunt, ſin verò diſcrepant, verba ſunt tantùm putanda. At verò quæ mente operatur, & eam colit, diſponitur optimè is, & amiciſſimus diis immortalibus eſſe videtur. Ergo dicemus quòd ſi homo felix toto vitæ tempore, in morte felix dici non poteſt, quia mors eſt vltimum terribilium: multò minus homo ante mortem, aſperam ſubiturus, non poteſt ante audiri infelix.

Sed melius forſan eſt dicere, quòd homo ſapiens cum ſit potentia & voluntate operandi felix, vel non exigitur aliquid aliud opus, & ita eſt perpetuò felix: vel requiritur actio ipſa perfecta, & in tempore perfecto, & palam eſt quòd hoc eſt in poteſtate fortunæ. Igitur cum in nobis poſitum ſit, vt poſſimus, ad felicitatem apti ſimus: vt ſimus in fortuna, fortunam non partem habere felicitatis dicendum eſt, ſed cauſam eſſe, ſine qua non appellandam cenſuerimus. In primo laus eſt & gloria, in hoc ipſo voluptas atque iucunditas. Quid ergo eſt quòd quiſquam velit miſcere fortuitum cum neceſſario? quod externum eſt, cum eo quod proprium eſt? Deinde velit quærere quomodo ſit appellandum? Forſan hoc reſpexit Philoſophus nomen ſempiternum? Fabula: Iucunditatem ipſam quandamque ſatisfactionem hominis ad hoc ſpectantis, tum filiorum atque ſuorum? non negauerim. Sed ſi rem ipſam quærimus, opus eſt fortuna, vt ingenuè fatear. Primum vt virtutum ſit capax, placeant, poſſit exercere: & ad hoc occaſiones non deſint. Secundum vt ad potentiam perueniat. Tamberlanus ex bubulco cum euaſerit in maximum regem, manifeſtum eſt non deſiderari nobilitatem generis: neque onerandam vt neceſſariis conditionem, quæ neceſſaria non ſint. Tertium vt ad ſummam ſenectam perueniat: aut forſan breuius vt morte naturali moriatur. Quartum vt nullam inſignem perpetiatur calamitatem, à qua non ſe explicet prorſus: aut ferme in tuto ſit, aliter quis eſſe poteſt? Sed & vt illi ſint filij aut fratres aut ſorores aut eorum filij, ac boni, & in ſpem ſucceſſionis perpetuæ educati. Sed & bona hæc eo tempore adueniant quibus vti commodè poſſit & gaudere. Durum enim eſt, cum occaſionem habemus non poſſe vti: aut vbi cœperis gaudere tunc munere deſtitui, ſed pulchrum eſt commutare, velut ex oratore in ſenio euadere Senatorem. Demum delectari ac gaudere ipſa vita.

CAPVT IV.

Quæſtio derelicta.

EX his liquet planè in huiuſmodi conditionibus non neceſſe fore, vt aliquid magnum contineatur præter virtutem & illius amorem exercendi: an eximium? inferius explicabitur. Nec quemque ex his prohiberi, quin ei dici poſſit λάθε βιώσας At non illud eſt adeò perſpicuum, ſi nobis conceſſum in mediocri fortuna beatè viuere? quidnam intereſt inter ſtultum qui hæc imaginatur, & felicem qui per ſapientiam hæc omnia adeptus eſt? Aliud ſenectus maxima pars eſt vitæ noſtræ, eademque longiſſima, in ea non videtur homo poſſe eſſe felix: ſi non attigerit, non poteſt dici felix, cum felicitas exigat vitam perfectam. At dum ſenex es, miſerrimum eſt in horas mortem expectare: eſt enim mors terribilium vltimum. De Senis ſtatu verè poteſt illud pronunciari.

Quis ſcit an adyciant hodiernæ craſtina ſummæ,
Tempora dij ſuperi?

Igitur ad hæc intendentibus dicendum eſt, cum triplex poſſit eſſe modus, quo homo ſibi comparare poteſt, vt ſibi felix eſſe videatur: Primus vt ſibi & aliis talis eſſe videatur: ſecundum vt ſibi ſoli, ſed ad alios minimè, vt qui in paucis excellat, atque his quæ minus ſunt in exiſtimatione hominum, vnde dictum eſt λάθε βιώσας: Tertius vt ſibi abſque neceſſariis hoc perſuadeat? Ergo vera felicitas conſtare poteſt, & melius atque facilius & frequentius, in mediocri quàm ſplendida fortuna. Hoc primum conceſſit Philoſophus, & ex ſententia Solonis & Anaxagoræ, & rationem perſpicuam habet: in ſplendida enim fortuna vix datur ocium, aut vt homo compos ſit ſui: at beatus homo eſt in tranquillitate, quæ in contemplatiua vita eſt perfecta: in actiua etiam per interualla, & mediocris conceditur: at in perturbatione tot amici, clientes, domeſtici, quę quies, quæ mora, quod viuendi ſpacium, quod à fortunæ beneficio oblectamentum. Igitur vera felicitas eſt quam nunc propoſuimus. Quæſtio verò ſuccedens difficilior eſt, & ab omnibus ferme derelicta. Ex principiis tamen Ariſtotelis diſſolui, tum maximè quod ad præſens attinet, poteſt: namque *in libello de virtutibus: Stultitia* (inquit) *eſt morbus*

morbus rationis, ac vitium infelicis vitæ causa. Eius proprium est malè de rebus iudicare atque consulere, prauè præsentibus illis congredi, ac conflictari, nec non de eisdem quæ in vita bona aut mala versantur sentire. Comites cuius sunt inscitia, obliuio, impotentia, ineptitudóque Si igitur ita est & vt nunc agimus de felicitate, quæ est perfectum bonum, & per se sufficiens. Dixit Eth. c. 7. *non sibi soli qui vitam solitariam agit, sed & parentibus, natis, vxori, amicis, ac ciuibus.* At ergo stultum impossibile est eiusmodi erga illos esse, quare stultus hoc modo felix esse non potest, sed magnæ calamitatis suæ causa erit. Patet ergo fouea quædam in medio horum sermonum. Et est de commentitio bono, in contemplatiua vita, & voluntario, absque rebus agendis, maximè ab his quæ contemplatur, non prorsus abhorreat. Atque hæc esse potest magna felicitas & vitæ vtilis sed non vera. Vera enim est, vt quæ imaginatur talia etiam sint, & ad alios homines comparata talia videantur. Et ad negocia etiam accommodata. Multò verò minus perfecta & cumulata, in qua quæ à Philosopho proposita sunt inueniantur, & in vtroque, quam rarò inueniri haud dubium est. Hæc præcipuè habetur in prima senectute, & parum ante, & durat vsque ad mortem: nam non minus iuuenis est obnoxius morti quàm senex bene & rectè viuens, cuius anima est quasi annexa propriæ sedi: Et principia rectè constituta ostendit: vt dens firmiter affixus mandibulæ, non mancus aliqua parte, nec dolitans. Ita securus tam debet viuere senex qui etiam non adeò se periculis exponit, vt iuuenis, meliúsque expertus est quæ conducat quæ nocitura sint, quàm iuuenis. Sunt & alia à nobis alibi explicata. Ergo felicitas est in operatione secundum virtutem, in vita perfecta & cognitione conditionis suæ, nullo destituta valde necessario nec interrupto. Ea cognitio cum præsupponatur est ab Aristotele derelicta. Porrò stulti felicitas tandem se detegit, & prauum habet finem saltem in suis.

CAPVT V.

An contemplatiua felicitas perfecta esse possit? Et an præter opinionem aliquid ferat commodi?

Contemplatiua igitur felicitas cum multifariam actiuæ præferatur, tum maximè tamen in hisce sex: Primùm ratione eorum quæ contemplatur diuina immortalia, actiua autem mortalia atque caduca. Præterea ratione subiecti: quod enim contemplatur diuinum est quippiam in nobis, cætera ratio, memoria, φαντασία (quæ hucusque nomen latinum non inuenit) mortalis & corporeæ virtutis partes sunt quædam. Perficitur etiam absque labore: quo fit vt cum voluptate sit, & non delasset hominem, & perpetuò possit continuari, & neque aliis præternecessariis ad victum indiget: actiua amicit famulatu, opibus, potentia, Proxenetis, Principum fauore. Ipsa præterea iungit finem quæsito: neque enim post contemplatum aliud quicquã desiderat, cum actiua dirigatur in opus: quærimus magistratum vt exerceamus, aliter magistratus nihil est: potentiam vt possimus prodesse amicis ac clientibus: secus frustra hæc. Demum nos Deo coniungit. Verùm cum opus sit vt dictum est, in contemplatiua rerum scientia quæritur quænam sit vtilissima disciplinarum? Concludit Aristoteles 10. *Ethicorum cap.* 7. *in Principio* quod Philosophiæ contemplatio purissima est & firmissima, idest quia rebus ipsis adhæret, nec mutare cogitur res à suo statu vt Mathematica: nec rationibus absque fundamento inniti, vt Dialectica: Adde quòd omnia complectitur, nam per Philosophiam triplicem illam intelligit: naturalem, Moralem, Diuinam. Est autem firmissima, quoniam est de vniuersalibus & solidis quæ perpetua sunt, ideò earum notitia adhæret subiecto sempiterno, & ideò etiam talis notitia est firmior, quia est scientia: actiua autem constat in quærendo, quoniam fit per prudentiam, cuius instrumentum est consultatio. Præter opinionem etiam contemplatio affert vitæ longitudinem, ex voluptate, & somno quæ solet adducere: Adijcit etiam quòd Dij opitulantur his sapientibus. Præbet etiam stabilitatem in deliberationibus atque consiliis humanis: quod non parum conducit ad res humanas peragendas & gratiam.

Sed iuxta hoc quæritur (& est grauissimum dubium) Quid est quod homo possit in hac vita scire de rebus incorporeis per Philosophiam, & naturaliter: cum solum pertingere possit ad quasdam vmbras talium entium, vt etiam visum est in Memoriali, vbi exposui somnium illud, in quo perueneram ad Cælum Lunæ, & tunc impegeram in illud: Ergo dicebat F. Beatus in expositione Procemij secundi Physicorum: *Intellectus noster non potest intelligere incorporea, quia ab eis non potest formam recipere seu formari, sed tantum per ea quorum noster est capax velut communia, vt quòd sint entia & vera, substantiæ actus: vel negando, vt quòd sint immateriales, incorporei, immortales, insensiles, immobiles: aut per comparationem, vt quòd sint causæ triplici modo secundum fortunam, finem, & efficientem.*

Denuo ergo superest vt videamus, an aliquid proprium de illis magis scire contingat, speróque id fieri posse, vt quemadmodum imperfecta scire perfectè contingit, ita perfecta imperfectè, veluti quòd immensus & totus in seipso, nec non similitudine quadam, velut si scientiæ comparauerimus, quæ nec quantitatem habet, nec indiuidua est vt punctum, & tamen habet partes. Alia enim de triangulo, alia de quadrangulo: at scientia qualitas est, & forsan finem habet. Neque enim quicquam

prohibet ne finitorum scientia finem etiam perfecta habeat, quandoquidem sub finito infinita comprehendantur. Cum ergo ita sit, nisi genera sint infinita, scientia poterit esse perfecta: Deus autem est substantia & immensus, & ob id à præclaris ingeniis, quorum experientiam mathematica inuenta iam declararunt, fieri potest, vt aliquid melius cognoscatur: nam in Philosophia hoc experimentum sumi non potest, cum res naturales non facilè ratione demonstrari possint, experientia non nisi fortuitò. Sed hæc sic dicta sint.

Vt verò colligam quæ in dubium versabantur, dicemus quod aliud est felicitas, aliud felicem esse: hoc enim non solet nisi de felicissimo dici. At felicitas vt candor in pariete. Est enim exactissimus in toto, & tunc dicitur felix ille: aut in parte tantum, vt qui maximè calamitatibus & gloriosis euentibus occurrerunt, hi felices & miseri appellantur: pares ferme his qui in mediocri fortuna, vel etiam humili, nihil magnum aduersi pertulere, vt tonsor, musicus, qui ex labore proprio vitam satis angustam ducit. In omnibus tamen exigitur vita perfecta. Magister quoque ludi literarij, qui philosophatur, pari conditione viuit, & medius est inter illos. Similiter Architectus, qui Mathematicam callet: hic nobilior est tonsore, & beatior Pædagogo: neque enim dicit Aristoteles Philosophiæ studium solum ad felicitatem facere, sed maximè si par sit cognitio. Ergo Mathematico excellenti nullus in contemplatiua parte felicior esse potest, quòd nemo tantum in Philosophia excellere potest, nec certus adeò esse de his quæ nouit vt ille. Et bifariam hic felix est per actiuam & contemplatiuam partem, ille per contemplatiuam solam, quam etiam eousque facilius consequi potest, quàm alter mathematicas ad tam exactam perfectionem. Et maximè quòd Mathematicæ quibusdam, velut asinis Grammatica, sunt prorsus denegatæ. Philosophia non ita. Credo quòd rebus ipsis constet, nec cuiquam negatum sit (qui læsus non sit) propriæ naturæ munus. At forsan Philosophus qui illam non has callebat, Philosophiæ plus iusto fauit. Hæc igitur dicta sint, reliquum est vt de seruanda felicitate, vbi difficilius est loquamur: nam exemplo reliquis qui sapientia frui desiderant, absque incommodo proprio & aliorum contemptu consulemus. Id solum adijciamus, in mista vita iuxta temperantiam debere pronunciari iuxta magnitudinem, diuturnitatem, genus, numerum, ætatem, occasiones, finem: & quòd mala plus lædant, quàm bona prosint: iuxta locos & consuetudines: & tandem iuxta vniuscuiusque (licet forsan non multorum etiam) naturam propriam.

CAPVT VI.

De causis incommodorum, & contemptus senis.

QVæ odium & contemptum in sene patiunt, vnde incommoda (homo enim solitarius nisi Deus quidam bestia est) & eò magis ætati illi sunt: hæc sunt, quod amicitiam conflamus, & eam colimus; vel naturâ, & est similitudo morum, vel fine vt honesto aut vtili aut iucundo. His omnibus caret senectus. Nam quod ad naturam attinet, valde dissimilis est senex adolescenti: quomodo ergo conuenient, nisi eam amicitiam carè emat: vtpote sine proposito. Senex nullum habet finem, quo melius iuuene se gloriari possit, præterquam honesto. At quanta in hoc desiderantur. Primùm vt naturâ adolescentes honesti sint amatores. Id rarum, & maximè cum ad voluptates tota illa ætas prona sit, vt etiam Philosophus vbi auditores querit, honesta suadens abdicet illos. Difficilius etiam longè est, quod tamen exigitur eos esse à pueritia bene institutos. Rarius vt his accedant duo alia scilicet, vt nullo impetu ætatis laborent, & vt commoda vitæ non desint. Requiruntur & tria alia non minus, vt illi in quorum potestate sint hoc velint & cupiant: vtque præceptor talis sit, vt & suadere ratione sufficiat, vitæ exemplo velit: & vt laborem hunc ferre. Demum vt talis sit hic iuuenis, vt possit conatibus æqualium qui plures erunt sanè resistere. Iam ergo hoc initium vt nimis durum desideramus. Erant antiquo tempore & nunc apud Turcas commodum maius à seruis, qui metu dominis etiam senibus studiosè seruiunt, & iucundi exhibent sese; extant tamen multa apud comicos ridicula seruorum, senes dominos in gratiam filiorum emungentium. At redeo ad propositum, restat voluptas & vtile. Quod ad voluptatem pertinet, notissimum est illud Cæcilij.

Tum etiam in senecta hoc reputo miserrimum:
Sentire ea ætate, esse odiosum se alteri.

Aristoteles *Secundo Rhetoricorum* naturam & mores senum describens, nec non causas dicit illos esse dubios de rebus, & dubiè respondere: res minimi æstimare suspiciosos, incredulos, malitiosos; & ideò pleraque in malam partem interpretantes, neminem amant, pusillanimes, de vitæ ductu deiecti, timidi, auari: accusant etiam facilius quàm debeant, & honesta vtilibus posthabent: inuerecundi, malæ spei, loquaces, & præteritorum memoria delectantur: cupidi & voluptate afficiuntur, sed modicè in vtroque: ad iniuriam inferendam prompti vt afficiant,

non autem ad contemptum; queruli sunt, non faceti, cum hæc & alia patiantur, velut quod tristes, ignaui, irascibiles, quomodo eorum consuetudine iuuenes delectabuntur, cur non oderint contemnéntque. Itaque Horatius sic eos depingit:

Multa senem circumueniunt incommoda: vel quod
Quærit, & inuentis miser abstinet, ac timet vti:
Vel quòd res omneis timeat, gelidéque ministrat
Dilator, spe longus, iners: auidúsque futuri.
Difficilis, querulus, laudator temporis acti,
Se puero censor, castigatorque minorum.

Igitur cum suspici & alios ei parere contingat, ex amore aut veneratione, vel timore aut verecundia, contemptus venerationem & timorem tollit, odium amorem & verecūdiam. Qui ergo adolescentes iam natura sunt eiusmodi, vt insolentes, inuerecundi, ambitiosi & superbi, maligni, inuidi, iracundi, ingrati, malè educati, hos ne tentauerit senex, minus sperans quàm ab asino: hi enim multa mala inferent, hic nihil & etiam in quibusdam vtilis erit. Cæteros qui insigni vitio vacant, maximè è genere iracundiæ, aut ambitionis vel malignitatis, (tria enim hæc cum suis affeclis vt inuidia, importunitate, inconstantia, dolo, perfidia, ingratitudine, omnino Seni fugienda sunt) vix domueris, aut conciliaueris: neque etiam alia ipsa, nam si succumbas contemnent & irridebunt: si vincas oderunt vt auarum, maximè cum adolescentes rarò pecuniis fulti sint. Eodem modo nec donis illicitis: quantò enim plura dabis, eò desiderium magis augebis, beneficij obliuiscentur. Voluptate igitur aut vtilitate non proficies quicquam. Restant duo præsidia, metus & mutatio: Metu coërcere domesticos valde arduum est, quinimo aduersus etiam Monarchas dum conspirant in vnum plures, & dolo superant tandem. Quid profuit sæuitia Domitiano aut Neroni, vel Commodo aut Aureliano, etiam strenuissimo Imperatori. Vel ergo ad summum si modo gaudeas iuuenum vsum, opus habes bona fortuna & moribus*, vt tu ipse exemplo præsis ac continua solicitudine illum instruas, aut in periculo verseris, ne vnus omnes alios & Senes, & pueros, & fœminas, atque coniunctos tibi euertat. Est enim ea ætas insolens, & consilio caret, viribusque pollet, ad fortitudinem parum apta, ad audaciam nimis, vt nihil peius esse possit, etiam si alioquin sit natura bonus, & moribus mediocriter institutus. Optimum igitur Seni consilium est, non solùm non habere tales in domo, nisi sint filij aut nepotes in domo, modesti & alicui exercitationi addicti (Minus enim effrenitant,) sed illorum occursu nedum congressibus carere: habere autem aliquem à pueritia in domo tua bene educatum & bonæ indolis, quem erudias in liberalibus studiis, aut arte quadam nobiliore, velut pictura, agricultura, fabrili, musicorum instumentorum; aut rara, vt simia, bonum fortasse erit, vbi intelligat quàm egregius possit præceptis tuis euadere. Obseruare tum oportet, vt si quem habeas domesticorum, aut malignum, aut mali exempli, statim è domo amandes: & mulctatum pro meritis, aut saltem cum opprobrio & turpi reprehensione. Sed & in certamen cum aliis adducas. Vt enim ferrum igne ducitur in quamcunque volucris formam, ita animus adolescentis certando, vbi incanduerit, victoriæ studio. Demum vt assiduis studiis tempus adimas ad praua cogitandum, & laboribus etiam feruorem illum iuuentæ retundas. Vnde licet venatori Seni habere adolescentem: nam laboribus habebit ferociam pacatam assuetudine, non refugientem exercitationis molestiam, & ob voluptatem in obsequio retinebis. Sed & duci militum conducit, ministros iuuenes habere, qui labores subire possint, periculis se obijcere: ijdem erunt etiam decrepito obsequentes, communi salutis aut mortis, vel gloriæ & opum sorte; & timore ob potentiam, & venerabuntur tot aliorum exemplo, velut in Sacerdotiis. His ergo senibus poterunt esse senes domini iucundi.

Cæteris autem omnino tutius & explicatius atque liberius erit his carere: habere autem Oeconomum qui XL. annum excedat, LX non attingat, vt vires cum mente conueniant. Cum simili familia: si qui sunt iuniores, eos deferendis oneribus mancipato. In summa, cum difficile sit Seni admodum inter familiares amicum habere, quærat sui cultores ac veneratores in mediocri familia puer vnus, in magna duo sufficiunt: timor in veneratione continetur, verecundiam de omnibus inijcere expedit. Vt ergo non solùm tui sed & alieni, & parum bene morigerati senem venerentur, expectatione pœnarum & munerum consequeris. Sed pœnas per alios, præmia à te ipso accipient, si magna: si parua ab œconomo. Antiquo tempore opera locariorum venalis & paruo erat; composita est actio: Oeconomus ne verbum hiscat, coram aliis non sedeat: statim præcepta exequatur, nec ille vlli familiaris. Dominus cubicularium tantum alloquatur, atque cum paucis libertas quædam soli puero domestico, (& tamen vapulet sæpe etiam, sed parum) relinquatur. Bonus tamen habeatur: & misericors etiam in illos, quem domestici contempsere: loqui vel apertè, vel in aurem coram domino piaculum sit. Verberare, minari, rixari, clamare, astante domino. Nutu non verbo; si quis non rectè tibi inseruiat, abigas, nunquam tuis astantibus rideas: alienis etiam cum illis

parùm,

parùm, modestè semper, ne iures, ne execreris, ne de iniuria vel casu conqueraris. Si contemptum effugeris felix esto. Bonum coniunctum prudentem & fortem secum habere, multum vtile est, amandatum quomodo vis absque precibus amicorum ne recipias: iustè nullo modo nec exorandi ansam præbeas, si exorent & illis vale dicito: nam euertunt.

Multa alia dici possent, sed hæc potiora, & proposito patefaciunt viam. Vnum restat, postquam hæc existimatione hominum constant, illorum more agenda esse. Sic & in aliis. Nempe vt Ludouicus vndecimus Gallorum Rex graui ac longo morbo laboraret, hoc consilio ductus quædam crudelitatis exempla, aliaque non pauciora enormis liberalitatis edidit, vt audaces à contemptu deterreret, alios ad spem & obseruationem spe beneficiorum erigeret: satis præuidens quod nos sæpius testati sumus, hominum animos (non secus ac mista aqua vel igni mollescere) metu vel spe desistere à malis, aut etiam ad bona consilia verti, quod & obtinuit: nemo enim quoad vixit contra illum, aut quicquam molitus est, aut eum deseruit. Ergo Senex qui mediocriter diues est, poterit hoc beneficio vti, nec durum videri debet minora pati voluntariè, vt nolentes maiora non subeamus mala. Quòd si paupertas obstet, velut & ægri eiusmodi facere solent, ad communia recurrendum est mala: quidam potentiores substituunt hæredes & bonos à quibus defenduntur, cessitque id multis bene, præsertim si vita ei lucro sit, vt augeant non minuant: aut Senes itidem sint primi hæredes: quorum hæreditas communis ad iuuenes bonæ indolis deuoluatur. Id verò maximè cum liberè actum est cum his qui parui æstimant similes diuitias, aut cautè cum his qui mediocriter. Difficillimum forsan cum suis & hæredibus necessariis ac stultis. Sed hoc rarum & à fortuna mala.

CAPVT VII.

De Sapientia multiplici & speciebus eius.

HActenus de felicitate vtraque, vt intelligamus eam esse operis secundum virtutem voluptatem, iuxta modum naturæ suæ, vt pote ciuilis, cum emanat ad ciues: contemplationis autem, cum à Deo eousque fouetur, vt beneficium percipiat. Tum verò successibus quibuscumque impediri non potest, ne aliquando non fuerit felix, sed permanente successu vsque in finem summum beatitatis adeptus est. Est ergo felicitas in vsu, in memoria etiam in rationali spe: sapientia autem multiplex. Est quidem à lumine intellectus: alia à disciplina per demonstrationem, alia per notitiam multarum rerum, alia quasi diuinitus inducta, alia quasi composita ex arte atque iudicio, alia per solertiam, per quam coniectamur, & non est perfecta, nisi postquam facta fuerit necessaria. Et felices quidem natura, etiam ad hoc parati videntur, tanquam habentes in se principium ad illud, & auxilium ex præcedentibus. Et quoniam prudentia & patientia vtrique communis est, & patientia videtur esse aliquid melius, vtpote ex prudentia & fortitudine mista. Ergo felices maximè vel ad felicitatem parati, aut soli sapientes, prudentes atque patientes. Verùm non vno modo vt neque sapientes, nam hi trium generum; vel vt Philosophi, vel vt Duces exercituum, aut vt Architecti. Et Musici ergo gaudent sola actione, & Duces exercituum victoria, & his quæ ad illam etiam faciunt, velut & medici: hęc enim trium quasi sunt generum, ideo alia finem habent, alia in opere ipso magis vt musica, quàm militaris vel medicina. Architectura est quasi scientia practica, & hæ maximè in opere delectantur, velut & quæ de plantarum, animalium, & lapidum ac metallorum viribus, ipso opere ac scientia gaudet. Philosophus autem ipsa contemplatione, Musicus opere ipso & actione, Architectus opere tantum seu fine: Magus seu qui proprietates rerum nouit, opere atque scientia delectatur: Rhetor autem & prudens administratione, atque scientia. Omnis enim disciplina scientia propria delectat, vt medicus & Rhetor. Est autem Prudentia alia quidem communis atque nobilior, vt quæ Rethorum, *Iurisconsultorum*, atque *ciuilis tractationis*: alia magis necessaria, sed non adeò præstans, vt quæ circa singula negocia versatur etiam minima. Et si qua vnus careat, multis versatur incommodis. Præter illa quatuor plurimum iuuat versari, vbi optimis legibus viuitur, vt Hippodamus inquit. Et corporis firmitas atque opes, & filij, & vxor bene constituta: vt sint in vniuersum nouem. Verùm post illa prima quinque (homo enim est vt in cauea auis; neque enim iucundè viuere potest & suis bonis, quantumcumque generosa & per se felix, nisi cauea commoda sit) multa industria parantur si desint: alia in melius & ad occasiones necessarias mutantur, non paucis non indigemus, quinimo contemnere licet scientibus nobis vt alibi dictum est, humanam conditionem persimilem esse Cœnobiorum situlis, quarum semper altitudo ab imo putei (si ambæ metiantur) vna eademque est.

* * *

CAPVT VIII.

Felicitatem non comparatione metiendam.

OB id stultum prorsus fuerit nostram felicitatem alienæ comparare, cum vt dixi ad idem redeant: vel quòd vno in statu consistere nullo modo queant. Somno semel admonitus hæc audiui verba: Si comparatione felix esse velis fieri non potest vllo modo, metiri enim velle Dei felicitatem aut incorporeorum vllius, stultum est. Sed omittamus quod in Italia, Gallia, & cæteris regionibus, cæteri præclaris sunt præpositi negociis, quorum non potes consequi felicitatem, cùm sit alterius generis. Visne felicitatis esse particeps iuuenis, cuius ne Reges senes esse possunt Itaque vt vel illorum consequaris felicitatem quæ tibi deest, fieri non potest, neque maiorem ob tot causas. Nemo ergo hoc modo felix erit: hæc per somnum. Experrectus autem cœpi cogitare mecum, rectéque me admonitum animaduerti: nam si etiam felicissimus sit homo, & ad senectutem perueniat, quomodo vel pristinam felicitatem sperare poterit, aut esse felix, si ad comparationem prioris referatur: vel antea talis esse, nisi ante senectutem moriatur. Porrò plerumque homo anno L X senescere manifestè incipit, si X L annorum sit, intra XX annos infelicitatem expectare oportet. Sed quis securus vt eò perueniat? Ergo & alia cura etiam non minor, vt moriamur ante. At mors maximum omnium terribilium inquit Aristoteles: nemo ergo nisi simpliciter felix aut esse potest, aut multo minus dici, comparando mala quæ patimur bonis. Ideo etiam gaudent homines conditione oblatis. At sunt qui ætatis infelicitatem filiorũ bona fortuna atque præstantia metiri velint, quòd idẽ posses imaginari de Hetruriæ Principe. At ille dicis non est metus? sed quis hos tuos esse affirmet? Et si forent, vnus est exitus, & quandocumque fuerit idem refert; finis enim & felicitatis, & tuorum, & nominis, & spei. Quapropter si cogitatione definienda est felicitas, & ad comparationem, referri poterit stultis imaginibus non tamen ad somnum inutilibus? atque ad Orochiliam recurrendum: nec vitupero consilium in insania sapiendi. Hic vltimus humanæ conditionis status.

INDEX

Rerum Memorabilium quæ in hoc Decimo Tomo continentur.

Numerus paginam Indicat.

B

Concoctio

Fortuna

Index Rerum.

Hora

N

Reſina

FINIS.